

GOTHOFREDI GUILLELMI
LEIBNITII,
OPERA OMNIA.

In Sex Tomos distributa.

GODEFROI GUILLAUME
LEIBNITZ,
Né le 3 Juillet 1646 mort le 14 Novembre 1716.

GOTHOFREDI GUILLELMI

LEIBNITII,

S. Cæsar. Majestatis Consiliarii, & S. Reg. Majest. Britanniarum a Consiliis Justitiæ intimis, nec non a scribendâ Historiâ,

OPERA OMNIA,

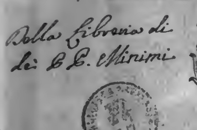
Nunc primum collecta, in Classes distributa, præfationibus & indicibus exornata, studio

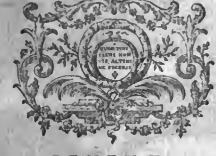
LUDOVICI DUTENS.

TOMUS PRIMUS,

QUO THEOLOGICA CONTINENTUR.

GENEVÆ,

Apud FRATRES DE TOURNES.

MDCCLXVIII.

SERENISSIMO
AC POTENTISSIMO PRINCIPI
GEORGIO III.
MAGNÆ BRITANNIÆ, FRANCIÆ
ET HIBERNIÆ REGI,
FIDEI PROPUGNATORI,
BRUNSVICENSIUM ET LUNEBURGENSIUM
DUCI,
SACRI ROMANI IMPERII ELECTORI,
ET ARCHI-THESAURARIO.
&c. &c. &c.

REX POTENTISSIME,

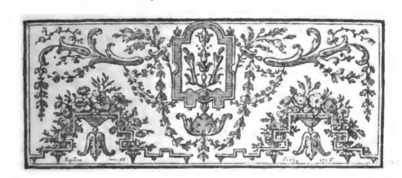
N*IHIL Leibnitii memoriam exornaturo felicius contingere poterat, quàm ſibi ut liceret, ſcripta illuſtriſſimi illius philoſophi MAJESTATIS TUÆ præſidio & tutelæ commendare. In eoque videtur authoris noſtri fortuna maximè laudanda, quod cùm*

vivus, summi Neutoni æmulus fuerit, ita post fata, æquè benignè habeatur à Rege ac Ille ab Angliæ Reginâ exceptus fuerat: Et ut præclaras ingenii dotes omittamus, speciali titulo Regiæ Tuæ benevolentiæ sibi vindicat honores Leibnitius, qui labore indefesso antiquissimæ Tuæ stirpis initia recoluerit, & felices ejusdem ramos in Italiâ & Germaniâ plura antè secula florentes, ad nostra ferè tempora deduxerit. Felix si Proavorum famam & laudes prosequenti, fastigium illud gloriæ quo evectus es suspicere contigisset! Imperii Britannici fines sine metâ versùs occidentem, ad Gangem usque versùs orientem Te auspice prolatos audivisset: TEQUE OPTIMUM REGEM contemplaretur morum cultorem sanctissimum, & coronâ virtutum quæ vitam civilem condecorant adeò insignem, ut ambiguum fiat majorne Civis an Princeps innotescas.

TUÆ MAJESTATIS

Londini pridiè Nonas Junias
Britannis faustissimâ die:

Servus obsequentissimus, devotissimus
ac fidelis subditus.
LUDOVICUS DUTENS.

LUDOVICI DUTENS

PRÆFATIO

IN OPUS UNIVERSUM.

HABET Literaria Respublica, æquè ac alia quævis civilis societas, sua jura in illos, qui se cives ejus esse gloriantur, atque id ad singulis postulat, ut omni ope, atque opera enitantur, & quantum in se est conferant ad ejus incrementum. Quum id omnino mihi persuasum sit, ad præclarum adeo finem me certiori via contendere non posse censui, quàm si scientiarum amatoribus in unum corpus collatas exhiberem *Leibnitii* lucubrationes omnes, utpote qui præ omnibus Philosophis, memoria nostra ad Literarum decus utilissimam operam impenderit. Ut erat sublimi, acerrimoque ingenio præditus, in occultiores Naturæ recessus pervasit, atque ejus investigationum ope mirum quæ, & quanta e tenebris in lucem eruta fuerunt. Ut mente erat ampla, ac bene constituta, doctrinas omnes (a) complexus est, omnia-

(a) Hoc certè multo maximam admirationem habet, quòd simul tot diversa studia animo complecti potuerit, & in singulis adeo præstare. Contemplationi earum

poſtea cepit *Daniel Eurardus Baringius* (d), ſed non perfecit. *Celeberrimus Ludovicus* (e), qui tanta cum laude hiſtoriam conſcripſit Leibnitianæ Philoſophiæ, optimè poterat rem ad exitum perducere, & verò jam aggreſſus fuerat: ſed neſcio quamobrem factum ſit, ut ſemper deſideratum fuerit, quod ille promiſerat.

Eruditiſſimus *Bourguetus* (f) præſidiis Clariſſimi *Jordani* (g) adjutus, idem, etſi fruſtra, ſibi propoſuerat. Tandem, quum in irritum ceſſerint horum hominum præſtantiſſimorum conatus, ac præclara conſilia, hactenus Literaria reſpublica caruit perfectâ, atque abſolutâ editione operum excellentis viri, qui *Carteſium*, qui *Newtonum* æmulatus eſt, Philoſophi longè doctiſſimi, cujus notionum varietas, ac multitudo poſtulabat, ut eæ magno ſtudio una congeſtæ aliæ cum aliis componi poſſent.

Poſt relata clariſſima illorum nomina, qui nequicquam tentarunt, quod ego exſecutus ſum, ad vitandam temeritatis notam, quæcumque affingi mihi poſſet, ingenuè fateri debeo, hoc ſemper mihi propoſitum fuiſſe, ut iis adjumentis uterer, quæ eorum ſinguli ſibi ſeorſum paraverant, iis pariter cognitionibus utens, quas, ad hæc opera conquirenda, mihi attulerunt *Eccardus*, *Fontenellius*, *Eques de Jaucourt*, *Ludovicus*, P. *Niceronus*, ac *Bruckerus*, qui in ſuis, quas de *Leibnitio* ſcripſerunt, literariis hiſtoriis, mihi accuratè admodum eos fontes indicarunt, unde notitias omnes hauſi, quibus mihi opus fuerat (h).

a 2 Ad

(d) Conſilium ceperat conſcribendæ vitæ literariæ omnium Brunſvicenſium Scriptorum, quemadmodum ſignificabat in epiſtola illa, quam edidit Hanoveræ anno 1730. in 4°.

(e) Edidit *Hiſtoriam Philoſophiæ Leibnitianæ*. Lipſiæ 1737. 2. vol. 8°.

(f) Inſignis Philoſophus ex urbe *Niſmes*, Hiſtoriæ naturalis cultor, qui in Helvetios ſe recepit, ac diem obiit anno 1742. Auctor eſt plurium diverſorum operum philoſophicorum, Italicæ Bibliothecæ cujuſdam &c.

(g) *Carolus Stephanus Jordanus* Berolinenſis, vita functus anno 1745, cui magnum nomen pepererunt ſua Collectanea Literaturæ, Hiſtoriæ, ac Philoſophiæ, & Hiſtoria vitæ, atque operum Clariſſimi *De la Croze*. Primus electus fuit Pro-Præſide Academiæ Berolinenſis.

(h) Evolvenda mihi fuerunt omnia periodica opera illorum temporum, ut decerpe-

Ad provinciam hanc ſuſcipiendam itidem impulſus ſum adjumentis, quæ ab Auctoribus habui ſatis notis Operum, quæ inſcribuntur *Miſcellanea Phyſico-Mathematica Societatis Regiæ Taurinenſis*, quos ſpero paſſuros, ut hanc occaſionem arripiam eos nominandi, iiſque publicè gratias agendi, quòd animum mihi ad tantum opus addiderint. Occurrit ſtatim mecum amicitia conjunctiſſimus *Comes De Saluce*, qui me conſiliis ſuis juvare voluit ad Phyſicam horum Collectaneorum partem illuſtrandam. *Ludovico* etiam *De La Grange* placuit in partem curarum mecum venire, in iis præſertim, quæ ad Matheſin pertinebant. Utinam ei graviſſimis aliis occupationibus diſtricto majorem mihi operam præſtare licuiſſet! Summa certè, & quantam maximam Reſpublica Literaria optare potuiſſet, ex præſtantiſſimi Mathematici lucubrationibus facta fuiſſet ad hoc opus acceſſio. Conatibus item meis obſequi voluerunt doctiſſimus *Cigna*, & eruditiſſimus *Bon*, quorum poſterior curam conſcribendæ in Juriſprudentiam Præfationis ſuſcepit.

Præter hæc, literas ſcripſi in præcipuas omnes Germaniæ, Galliæ, atque Italiæ urbes, ut quantum fieri poſſet, viderem, an ibi aliquod opus extaret, quod diligentiam fugiſſet eorum, qui ante me idem conſilium inierunt: atque illud affirmare poſſum, inanes non fuiſſe curas meas, atque inquiſitiones. Plura opuſcula adeptus ſum, quæ non modò nunquam publici juris fuerunt, verùm etiam (i) eos ipſos prorſus latuerant,

cerperem opera hujus ſummi viri, quæ in iis inſerta ſunt. Ea petere debui ex iis libris, qui inſcribuntur, *Acta Eruditorum Lipſ.*; *Actes d'Allemagne*; *Mémoires de l'Académie des Sciences de Paris*; *Mémoires de l'Académie des Sciences de Berlin*; *Journal des Sçavans*; *Mémoires de Trevoux*; *Hiſtoire des Ouvrages des Sçavans*; *Europe ſçavante*; *Journal Literaire*; *Hiſtoire critique de la République des Lettres*; *Mémoires de Literature*, & ex pluribus aliis Diariis Germaniæ, præter innumera volumina a multis Eruditis edita per illud tempus, quo florebat *Leibnitius*, quibus viris cum eo commercium intercedebat, & qui plura illius ſcripta ſuis interpoſuerunt.

(i) Plures epiſtolæ ad *Muratorium*, alioſque eruditos Italos: ſeptuaginta de Hiſtoria, ac Metaphyſica ad P. *de Boſſes*, quas ut haberem, Cl. *Gobetus* conſilii mei conſcius humaniſſimè curavit: Epiſtolæ ad *Bourguetum*, *Bignonem*, *Varignonem* &c.

rant, qui vitam literariam (k) Auctoris nostri scriptis mandarunt, atque indicem ejus operum (l) composuere. Hic equidem gratias maximas referre debeo humanitati incredibili, qua eruditissimus *Bruckerus* (Auctor jure, meritoque ab omnibus maximi habitus, egregii libri, qui inscribitur *Historia Critica Philosophiæ*, 5. vol. in 4°.) respondere dignatus curæ meæ, qua ipsum consului, me consiliis adjuvans, cognitionibusque omnibus, quibus egebam, idque mihi concedens, ut hujus Editionis initio vitam *Leibnitii* collocarem, & compendia ejus Philosophiæ, qualia extant in volumine 5°. operis, quod modo nominavi (m). Hæc Auctoris nostri Vita, ut mihi quidem videtur, longè majori judicio, ac diligentiâ scripta est, quàm cæteræ omnes, quæ hactenus prodierunt: placuitque summo viro præterea mihi copiam facere additamentorum quorumdam, quibus hujus Philosophiæ historia ad hanc usque diem produci potest. Officio deessem si urbanitatem eximiam silentio præterirem, qua præstantissimus *Muratorius* ad me humanissimè misit plures *Leibnitii* epistolas, quas in scriniis reperit patrui sui celeberrimi illius Annalium Italicorum scriptoris. Neque item satis unquam gratiarum habere possem benignitati, qua vir clarissimus *Berta* mihi adesse voluit, in assiduis inquisitionibus, quibus perlustranda mihi fuit insignis, & copiosa Universitatis Taurinensis Bibliotheca, cui ille tanta cum judicii ac sapientiæ laude præest.

 Postca-

(k) Literæ ad *Hermannum* insertæ in Commentariis Regiæ Scientiarum Academiæ Berolinensis, ann. 1757: Plures epistolæ inter posthuma *Bossueti* opera editæ, de Ecclesiarum reconciliatione: Dissertatio habita in primo consessu Regiæ Academiæ Berolinensis: Plures ad *Hoffmannum* Epistolæ: Quinquaginta ad *Magliabecchium* epistolæ: Mantissa Hexados epistolarum *Leibnitii* ad *Spizelium*, in Miscellan. Histor. Philosoph. *Bruckeri*: Aliaque plura opuscula inter *anecdota Boineburgica* &c.

(l) Omnium absolutissimus catalogus Operum *Leibnitii* ille est, qui reperitur in Latina Theodiceæ versione, quæ Francofurti, ac Lipsiæ prodiit anno 1739. Nam continet ejus opera omnia ab Equite *de Jaucourt*, & *Ludovico* indicata.

(m) Satis monere nequeo Lectores, ut hæc Leibnitianæ Philosophiæ excerpta penitus condiscant, ac teneant. Scripta enim sunt summo illo judicio, atque accuratione, quibus adeo commendantur, ac præstant opera omnia insignis *Bruckeri*, cujus meritis nunquam pares laudes in Literaria Republica rependi poterunt.

Posteaquàm causas exposui, quæ me, ut editionem hanc susciperem impulerunt, rationes, quibus usus sum, subsidia, quibus ad assequendum, quod petebam, ab aliis adjutus fui, credo habere me, cur gloriari possim, talem conatibus meis exitum datum, ut jam mihi liceat editionem hanc vel a primo initio ipso exhibere in eo perfectionis gradu, qui, quantum fieri potest, respondeat curis, atque impensis meis, quibus minimè peperci, ut esset tanto Scriptore digna. Namque præter vulgata *Leibnitii* opera, hìc multa Lector inveniet, quæ cognita esse non poterant, quum nunquam in publicum emissa fuerint, aliaque plura, quæ in periculo erant intercidendi unà cum operibus illis, quibus erant inserta, vel certè nonnisi difficillimè conquiri ac parari poterant. Hoc verò præ cæteris nequeo satis proponere Lectoribus considerandum, quantum ad has philosophicas cognitiones accedere debeat ex hac conjunctione, ac veluti coagmentatione sententiarum celeberrimi hujusce Scriptoris. Hujusmodi connexio vim illis sine dubio, ac perspicuitatem addit, ac plurimum prodest ad ea loca illustranda, quæ sublimitas, ac magnitudo investigationum obscuriora facit. Jam verò quemadmodum *Leibnitius* nunquam in uno, eodemque argumento diutius immorari solebat, & extremam vitæ suæ partem insumsit firmando, exornandoque Philosophiæ suæ ædificio, quod prima juventute excitaverat, fieri non potest, ut quis rem totam cognoscat, ac de ea judicium ferat, quin præ oculis habuerit materiam omnem, quam ille adeo diversis, ac dissitis temporibus tractavit: quod vix, ac ne vix quidem contingere poterat citra longum, assiduumque laborem, studiorum cum plurimis commercium, ac singularem industriam, diligentiamque, qua ego diutissimè usus sum, & cujus nunc fructum omnem Literaria Respublica percipiet.

Hæc Collectanea in partes tribui, quarum *prima* Theologiam complectetur; in eaque dubium erit, utrum majore admiratione dignum sit *Leibnitii* studium in tuendis contra incredulos atque impios mysteriis Christianæ Religionis, ejusque

ejusque pietas, qua invicto labore conatus est reconciliare dissidentes Ecclesiæ partes, an verò judicium, atque immensa eruditio, qua illius hac de re scripta redundant. *Theodiceam* ad Theologiam retuli, propterea quòd, etsi plura in eo opere persequitur, quæ ad Metaphysicam pertinent, videtur tamen in universum adnumeranda potius in illa classe, in qua ipsam ego collocavi.

Primum omnium, quæ de hoc libro præfari mihi opus est, confutanda occurrit ea sententia, quæ leviter admodum vulgo expenditur, & facilè nimium admittitur, *Leibnitium* in quadam ad *Pfaffium* epistola, confessum fuisse, se in *Theodicea* sua seriò loqui minimè voluisse (n), dum *Baylii* principia oppugnaret de physici, ac moralis mali origine, de bonitate Dei, atque hominis libertate. En quæ huic opinioni fovendæ causam dederunt. Anno 1720 *Pfaffius* Theologiæ Professor in Academia Tubingensi, quum Dissertationes aliquot ederet contra *Baylium*, asseruit, *Leibnitium* idem cum *Baylio* sentire, etsi in *Theodicea* sua illum impetere videretur; ac *Leibnitium* ipsum sibi in literis quibusdam confessum esse, sententiam suam aptiorem esse fulciendæ, quàm evertendæ *Baylii opinioni*. Verùm quum *Pfaffius* has literas non afferret, in dubium revocari cœptæ sunt; donec ab amico certior rei factus, ipsa literarum *Leibnitii* verba protulit, quæ amicus ille inserenda curavit in Actis Eruditorum Lipsiæ. En igitur ea, quæ *Pfaffius* (o) ad amicum scribit de *Leibnitiana Theodicea*.

» Quod verò literas illas Leibnitianas, de quibus scribis, » attinet, eas hanc ob causam publici nondum feci juris, quod » Philosophis illis subtilissimis, qui novum illud philosophan- » di genus sectantur, in lite illa sua, cui impliciti sunt, nolo » esse gravis; meque, qui olim ante motas has controversias » Dissertationes Anti-Baylianas scripturus eram, pugnæ isti, » &

(n) *Pfaffii Dissertationes Anti-Baylianæ.* Tubingæ 1720. 4°. Dissert. 3. pag. 9.

(o) *Act. Erudit. Lips. Mens. Mart.* An. 1728. p. 125, & seq.

» & acerbæ quidem immiscere: idque eo minus; quod ad-
» huc antiqua illa animo meo sententia suadet, quam ad
» *Leibnitium* perscripsi olim, & quam ille, vir sanè judiciosis-
» simus, pro ea, quam in literis ad me datis semper testatam
» fecit, animi sinceritate, prorsus approbavit. Rogaverat abs
» me vir illustris, quid de *Theodicea* sentirem, methodoque
» illa, qua *Baylium* refutasset? Scripsi existimare me, quod
» animi saltem causa illud Philosophiæ confixerit systema, &,
» quemadmodum *Clericus*, *Baylium* refutaturus, Origenistam
» simulaverit, ita & ipse novam hanc philosophandi viam ini-
» erit ad refutandum *Baylium*, quæ quidem, licet pulverem
» saltem oculis eorum, qui & altum alias non videant, inji-
» ciat, tamen eo ingeniosior sit, quòd probè perspecta, &
» sententiam *Baylii* crassiorem, sub specie refutationis, potiùs
» modo subtiliore, mysterio tamen non illico detegendo, fir-
» met, & diversis quoque dissidentium Religionum systema-
» tis, opinionibusque, alias vix defendendis, incrustandis,
» favorique adeo & Theologorum omnium ferè partium, ma-
» ximè nostratium, aucupando, sit applicabilis: præoptare
» verò me, ut *Baylii* tam periculosa sententia seriò, solidè,
» & graviter refutetur. Quid, quæso, ad hæc respondit *Leib-
» nitius, quem credideram mihi, ob ingenuam responsionem, in-
» dignaturum*? Ita autem ille in literis Hanovera A. 1716. die
» 21 Maji ad me datis (do verò verba viri formalia, licèt
» brevissima: reliqua enim epistolæ, quæ hoc negotium non
» tangunt, addere non convenit.) *Ita prorsus est, vir summè
reverende, uti scribis, de Theodicea mea. Rem acu tetigisti; &
miror, neminem hactenus fuisse, qui sensum hunc meum sense-
rit. Neque enim Philosophorum est rem seriò semper agere; qui
in fingendis hypothesibus, uti bene mones, ingenii sui vires expe-
riuntur. Tu, qui Theologus, in refutandis erroribus Theologum
ages.* » Hæc *Leibnitius*, hæc illa epistolæ verba, quæ nosse
» cupiunt viri eruditi, & quæ ipsorum curiositati haud invi-
» deo. Recensui illa aliquando *Bulfingero* nostro, qui puta-
» bat, jam verò hæc ipsa *Leibnitium* seria mente haud scri-
» psisse;

» psisse ; quæ qui causari voluerit, is quidem per me suo sensu abundabit. Ego contrariò persuasissimus sum, certissimusque etiam, varia Religionis nostræ placita in Theodicea *Leibnitium* defendisse, quæ risit alias, & naso adunco suspendit : e. g. dogma de præsentia reali. Norunt mentem viri aulici, & Philosophi, ipsiusque circa Religionem sententias, quibus virum penitùs nosse contigit. Sed de his quidem satis jam. Miror saltem, tot esse, qui hæc principia seriò, & tanto quidem cum conatu defendant. «

Quidquid putet *Pfaffius*, facilius credi posse videtur, *Leibnitium* potiùs *cum eo tunc ludere voluisse, in brevi epistola, officiosè, ac specie tenùs ejus opinionem probans*, quam Philosophum hunc, qui nihilo minùs quàm otio abundabat, tempore, atque opera abuti voluisse ad volumen non exiguum conscribendum, eo consilio uno, ut animum suum oblectaret, observans quid sententiæ illæ suæ in eruditorum animis efficerent.

Plurima vis adeo verisimili conjecturæ accedet, si consideremus *Leibnitium* omne vitæ suæ tempus impendisse confirmandis iis principiis, quæ in sua *Theodicea* posuit, ac semper tenuit deinceps. Quod si quis objiciat, quemadmodum vir cl. *Des Maizeaux*, *nihil fuisse, cur Leibnitius vera sua sensa dissimulare, atque occulere amico suo cogeretur*, facile est hoc argumentum refutare per aliud ejusdem generis : allato primum P. *Tourneminii* testimonio apud P. *Niceronum* (p), quod non solùm testimonio *Pfaffii* posterius est, sed multò meliùs congruit cum ingenio Auctoris nostri, ac ratione, quam constantissimè per omne vitæ suæ tempus servavit. Ita loquitur vir hic eruditissimus : *A. R. P. Tourneminius Societatis Jesu asseverat, falsum esse, quod Clericus* (q) *& Pfaffius de Theodi-*

(p) *Tom. 10. 1. Par. Commentariorum ad Virorum illustrium historiam. p. 77.*

(q) Tom. 15. Bibliothecæ veteris, & recentioris, p. 179. Quum *Clericus*, posteaquàm *Pfaffii* librum vidit, asseruit, se quoque jamdudum in eadem opinione fuisse, *Leibnitium* seriò non locutum in sua Theodicea. Optandum fuisset, ut argumenta afferret,

cea Leibnitiana autumarunt, & Philosophum hunc ad se scripsisse; eo libro genuinas sententias suas contineri. P. *Niceronus*, qui diu Parisiis cum P. *Tourneminio* vixit, cujus verba ipsa refert, locupletissimus est testis ad comprobandam veritatem assertionis hujus, quæ cum dictis *Pfaffii* pugnat, & conjecturam hanc confirmat, *reipsa ironicam fuisse ad Pfaffium responsionem.* Certè hæc una erat ratio, qua uti posset *Leibnitius*, quum adeo novæ, absurdæque *Pfaffii* epistolæ responderet, qui vel ipse satis sentiebat, se nimium prætergressum esse, quandoquidem metuere videbatur, quo animo eam conjecturam *Leibnitius* excepturus esset. At Philosophus satius esse judicavit, ac se ipso dignius, sinere, ut Theologus *suâ*, quam putabat, *acris ingenii acie illuderetur*, quàm ei succensere, quemadmodum opus fuisset, si illi inanem eam persuasionem extorquere voluisset. *Eques de Jaucourt* Clarissimum *Bourguetum* adducit veluti sponsorem de hac veritate, nosque certiores facit, doctissimum hunc Historiæ Naturalis cultorem sibi affirmasse, *se ab Auctore nostro plures literas accepisse, in quibus hic significabat, a se Theodiceam, suumque systema tamquam res gravissimas, ac maximi momenti haberi*: Additque huic testimonio epistolam, quam *Leibnitius* ad celeberrimum *Bignonum* dederat Hanoveræ cal. Martiis anno 1708, ex qua hæc affert: *Quemadmodum Borussiæ Regina, dum in vivis ageret, longè spectatissima, quæ* Baylii *lectione delectabatur, me sæpiùs jusserat sententiam meam verbis, ac scriptis declarare super iis, quæ ille objecit, & quæ mihi talia non videntur, ut dilui nequeant, nonnulli etiam atque etiam me hortantur, ut omnia hæc scripta colligam, & congesta in unum opus connectam* (r). Jam verò post hæc quid ampliùs esse potest, quamobrem credi queat, a *Leibnitio*, cujus ingenuus morum candor adeò omnibus perspectus est, id consilium suscipi potuisse, ut Reginæ tanto hono-

ferret, quibus innitebatur opinio adeo repugnans argumentis, quæ contrarium omninò evincunt; non verò crederet, debuisse solam hanc assertionem satis esse, ut in suam sententiam alii pedibus irent.

(r) Vid. Epist. *Leibnitii* ad C. D. *Kochium* p. 501. Tom. I. ubi tentamina sua Theodiceæ paradoxi exprobratione tuetur.

honore, ac cultu dignæ, de ſe optimè meritæ, quæ unicè veritatis ſtudio ducebatur, fucum faceret, ſimulque famam ſuam, qua optima, conſtantique tamdiu florebat objiceret telis adverſarii, cujuſmodi *Baylius* erat, nullâ vel minimâ neceſſitate cogente! Habes, Lector, ni fallor, quantum ſatis eſt ad refellendam opinionem, quæ nunquam invaluit, niſi apud illos, qui ſatis attento animo non conſiderarunt, quàm abſurda eſſet ejuſmodi confeſſio (s), niſi a ludificandi ſtudio profecta fuiſſet: ac ſupervacaneum admodum exiſtimarem adjicere hoc loco, qua ratione hanc opinionem, ſtatim ac obtinere cœpit, exagitarunt *Bulfingerus*, ac *Wolfius*, niſi potiùs Lectoris curioſitati ſatisfaciendum, quàm jam allatis rationibus pondus, ac momentum addendum eſſe videretur. *Bulfingerus* quidem, quum datam ad *Pfaffium* epiſtolam vidiſſet, contendit, *Leibnitium* per jocum in ea fuiſſe locutum, atque indignari viſus eſt, quòd rumore hujuſmodi candor, ac prudentia tanti viri, poſt ejus mortem, attentaretur. *Wolfius* verò epiſtolam continuò edidit, in qua ajebat (t): *Quamobrem me parùm moveat, quod vir quidam in his Actis aſſeruit*, Leibnitium *fuiſſe confeſſum, quemadmodum ipſi videtur, ſeriò omnia, quæ de rebus metaphyſicis in Theodicea tradidit, eſſe luſum ingenii. Sint enim* Leibnitio *luſus ingenii verba, quæ ab eodem adapto: Aut igitur alium eiſdem tribuit, quàm ego, ſenſum; aut ſi eumdem tribuit, ludendo dicit verum. Quum ego rationibus meis ſtare ſoleam, id me parùm anxium tenet, num alterum iiſdem verbis ſenſum tribuerit a veritate abhorrentem, aut num ludendo dixerit verum, quod ego rationibus meis convictus tamquam verum admitto. Nec invideo aliis, quòd alta videant, adeoque in ſuperficie hæreant; ſufficit mihi, ſi profunda videam, atque adeò ad intimas rerum rationes penetrem.*

Fuſiùs de hac re proloqui me debere exiſtimavi, non ignarus

(s) Alius longè gravior eſt error multorum, ea verba epiſtolæ Leibnitianæ a *Pfaffio* relata, ad diverſa omnia *Leibnitii* principia referentium, quaſi magnus hic vir, in cujus ſcriptis veri Philoſophi animus ſummoperè ſe prodit, vitam omnem ſuam conſumere potuerit rebus docendis, quas ipſe re improbaret.

(t) Act. Erud. menſ. Dec. 1728. pp. 550, 551.

rus ea etiam, quæ verissima sint, opus habere propugnatore; & quod suspicarer, quum de tanta accusatione ageretur, nonnullos fortasse futuros, qui silentium meum perversè interpretarentur. Redeo ad ordinem a me in hisce Collectaneis servatum.

Præfationem hanc excipiet Synopsis quædam, quæ ob oculos ponet totius Operis partitionem, cum Indice Articulorum omnium, qui ibi continentur. Cujusque voluminis initio præfationem posui, in qua, post indicatam in universum voluminis materiam, de singulis, ac distinctis capitibus loquor, rebusque, de quibus in iis agitur. Atque hoc quidem, quando Articuli illi peculiare Monitum non postulent. Nam quum hoc contigerit, illud ipsum enucleatiùs agam in Argumentis, quæ diversis opusculis præponam.

Alterum volumen complectetur scripta omnia *Leibnitii*, quæ ad Logicam, Metaphysicam, Physicam Generalem, Chymicam, Medicinam, Botanicam, & Historiam Naturalem spectant.

Tertium Mathesin continebit, Geometriam, Arithmeticam, Mechanicam, Opticam; quæ opuscula chronologico ordine disponentur: quod ideò faciendum censui, ut faciliùs judicare possit lector de progressu, quo mens illa in iis, quas *exactas scientias* vocant, in dies processit. Cur verò quæstionem celebrem de jure inventionis calculi infinitesimalis, quæ tamdiù *Leibnitium* ac *Newtonum* exercuit, non tractaverim, præfationem singularem huic volumini præmissam legendo, videbitur.

Je ne décide point entre Genève & Rome: sed lector ipse de hâc causâ judicium ferre poterit, ope auctoris nostri vitæ a *Bruckero* exaratæ, ejus vitæ elogii a *Fontenellio* descripti, & præsertim ope historiarum istius calculi infinitesimalis inventionis, a D D. *De Jaucourt* & *Montucla* relatarum, quibus consultò sub hujus voluminis initium locum dedi.

Quartum volumen continet Jurisprudentiam, Historiam, Antiquitates, Historiam ac Philosophiam Sinensium, & opuscula

cula nonnulla, quæ ad Philofophiam in univerfum referuntur. Præfationem in Jurifprudentiam concinnavit, quæ fingularis ejus humanitas fuit, Eruditiffimus *Bon* ut omnia Auctoris noftri de hujufmodi rebus placita, veluti in profpectum unum exhiberet. Quod attinet ad opufcula, quæ ad Hiftoriam, Antiquitates, & alia id genus, pertinent, fatius fore exiftimavi in fronte ipfa adnotare, quæ mihi de materia quaque præmonenda erant.

Volumina *quintum* & *fextum* conficient ea opufcula omnia, quæ ad priores claffes minimè relata fuerint, vel quod ad nullam ex iis pertineant, vel quod in pluribus genere diverfis verfentur, cujufmodi funt Epiftolæ ferè omnes hifce voluminibus comprehenfæ. Eadem hæc volumina complectentur itidem omnia *Leibnitii* fcripta, quæ ad Philologiam, ac politiorem literaturam attinent; quæ infuper declarabunt, quàm ftudiosè, quàm affiduè ille de progreffu, atque incremento difciplinarum omnium cogitaret.

Nemo non videt, in hæc Collectanea referri minimè potuiffe plura opera ab Auctore noftro edita, propter nimiam eorum molem. Re enim verâ funt feptem, vel octo præter propter volumina *in folio*; quorum operum ille nonnifi Editor reipsâ fuit. Quifque probè intelligit, loqui me de iis libris, qui infcribuntur *Codex Juris gentium diplomaticus*, vol. un. in fol. *Mantiffa Codicis juris gentium* &c. vol. un. in fol. *Scriptores rerum Brunfvicenfium* tria vol. in fol. &c. *Acceffiones hiftoricæ* &c. quæ opera omnia funt Collectanea quædam monumentorum hiftoricorum, librorumque novitate, ac raritate fuâ fingularium, plurimum conferentia ad illuftrandum jus publicum, ac Germaniæ univerfæ, ejufque partium hiftoriam; quæ improbo fanè labore ab Auctore noftro collecta fuere, ac tantam utilitatem, quantam omnes norunt, afferunt ftudiofis earum rerum, de quibus in iis agitur: fed inter Auctoris hujus fcripta recenferi verè nequeunt. Hifce Collectaneis e penu fuo depromtas addebat ut plurimum Præfationes eximias, in quibus univerfim expendebat eas res, quas

illustrare voluisset; ac præfationes istæ quidem locum hìc aliquem jure suo sibi vindicant. Ex eo numero sunt duæ illæ pulcherrimæ Dissertationes, quæ in Jurisprudentiæ Parte insertæ sunt, hoc titulo, *De Actorum publicorum usu.* Præfationis loco præfixæ sunt altera Operi, quod *Codex juris gentium diplomaticus*, altera illi, quod *Mantissa Codicis juris gentium* inscribitur, ac *Leibnitii* de Jurisprudentia omnia fermè principia ob oculos ponunt.

Etsi ostendi, opera, quorum modò mentionem feci, proximè ad hanc editionem non pertinere, credo tamen, antequàm præfandi finem faciam, debere me & de iis aliquid dicere, ut omnia planè præstem, quæ a me postulari quoquomodo possunt, ac rationem reddere vel earum lucubrationum Auctoris nostri, quæ in hac ipsa editione locum non habent.

Principium sit a *Codice juris gentium diplomatico*, cujus libri hæc est integra inscriptio.

Codex juris gentium diplomaticus, in quo Tabulæ Autenticæ Actorum publicorum, Tractatuum, aliarumque rerum majoris momenti per Europam gestarum, pleræque ineditæ, vel selectæ, ipso verborum tenore expressæ, ac temporis serie digestæ, continentur, a fine sæculi undecimi ad nostra usque tempora; quem ex Mss. præsertim Bibliothecæ Augustæ Guelferbytanæ Codicibus, & monumentis Regiorum, aliorumque Archiviorum, ac propriis denique Collectaneis, edidit G. G. L. Hanoveræ, impensis Samuelis Ammonii, 1693. in fol.

Incipiunt hæc Collectanea ab anno 1096, ac desinunt in annum 1499. Omnia, quæ ibi continentur, ordine Chronologico digesta sunt, eruditissimamque præfationem iis *Leibnitius* apposuit. Edidit deinde supplementum, hoc titulo: *Mantissa Codicis juris gentium diplomatici.* Hanoveræ 1700. in fol. Typis iterum excusi prodiere hi libri anno 1724. in fol. Hæc duo opera *Codices juris gentium* inscripsit, quòd Acta contineant inter plures nationes, unde leges existunt nationibus inter se servandæ, quo propriè jus gentium conficitur.

Anno

Anno 1706. Commentarium edidit, cujus titulus, *Compendiaria expositio juris, quo Augustissimus Borussiæ Rex pollet, succedendi in Comitatus* de Neufchâtel, *&* de Vallangin, in Hollandia typis excusum *in folio*, paginarum ferè sexaginta, tacito Auctoris, & Typographi nomine, ac tempore. In eo commentario demonstrare nititur *Leibnitius* æquitatem juris, quo Borussiæ Rex sibi vindicabat Principatum *de Neufchâtel* contra Principem *de Conti*, qui patrocinio Regis Galliarum, & testamento demortui Ducis *de Longueville* nitebatur; & contra *Guillelmum III.* Britanniæ Regem, qui tamquam hæres familiæ *De Chalons*, quæ in illius dominii possessione fuerat, a familia Ducis *de Longueville* illud repetebat, sibique vindicare conabatur. Hoc erat validius argumentum, quod pro Borussiæ Rege afferebat, quòd nempe hic Princeps legitimè jus suum ad Principatum illum sibi vindicabat, utpote antiquius jure Ducis *de Longueville*.

Anno 1707. Magnum illud opus emisit de Scriptoribus rerum Brunsvicensium in tria volumina *in folio* divisum, quorum primum prodiit anno 1707, alterum anno 1710, tertium verò anno 1711. *Scriptores, rerum Brunsvicensium illustrationi inservientes, antiqui omnes, & Religionis Reformatione priores. Opus, in quo nonnulla Chronica hujus, vicinarumque regionum, & urbium, Episcopatuumque, ac Monasteriorum, præsertim Ostfaliæ: res etiam Atestinorum Longobardiæ, & Guelforum superioris Germaniæ: vitæ item hominum illustrium, aut Principum; omnia magno studio, sumptuque conquisita* &c. *continentur. Cura Godefridi Guil. Leibnitii. Hanoveræ* 1707. *in folio.* III. Tomi. In hoc opus Scriptores omnes collegit, qui aliquid conferre possunt ad illius regionis historiam, quod spectat ad Geographiam, Genealogiam, titulos, ac jura Principum; vel ad historiam rerum ab eorum majoribus gestarum, adeò ut omnia ibi conjuncta reperiantur, quæ ad eam ditionem pertinent. Præter ea, quæ propiùs ad ejus Principatus historiam referuntur, multa alia sunt, quæ ad eumdem remotiùs tantùm pertinent, & exterarum universim nationum studia excitare possunt,

funt, qualia funt ea, quæ ex veteribus Scriptoribus excerpit de populis, qui ad Albim & Vifurgim incolebant, ex *Strabone, Velleio Paterculo, Pomponio Mela, Suetonio, Solino, Dione, Eutropio, Ammiano, Claudiano*, ac præfertim *Plinio*, ac *Tacito*; quibus notas adjecit, quæ & eos Scriptores illuftrant, & proprias fuas conjecturas explicant, & confirmant.

Anno 1698. alia Mifcellanea Auctor nofter edidit hoc titulo: *Acceffiones hiftoricæ quibus utilia fuperiorum temporum hiftoriis illuftrandis fcripta, monumentaque nondum hactenùs edita, in queis Scriptores diu defiderati continentur.* Lipfiæ in 4°. Ac paulo poft alterum volumen emifit, cui titulus: *Acceffionum hiftoricarum Tomus II, continens potiffimum Chronicon Alberici Monachi Trium Fontium, diu defideratum, & e Mff. editum a G. G. L. Hanov. ap. Nicol. Fœrfterum 1698. in 4°.* Etfi hoc ingenii opus minimè fit, congeries tamen eft quædam fcriptorum fingularium ad Germaniæ hiftoriam pertinentium, quæ ad illam ufque diem fugerant Auctores licet diligentiffimos, qui *Leibnitio* in hujufmodi inveftigationibus præiverant.

Plurima alia fcripta collegerat, quæ edere cogitabat ad illuftrandam peculiarem aliquot Germaniæ partium hiftoriam; fed ejus confilia mors intervertit: eaque Collectanea dein prodiere cura aliquot Eruditorum, a quibus in lucem emiffa funt. In eo numero ponendæ *Origines Guelficæ* 4. vol. in fol. a *Scheidio* editæ anno 1750. Hanoveræ, cujus Operis en integram infcriptionem:

Origines Guelficæ, quibus potentiffimæ gentis primordia, magnitudo, variaque fortuna ufque ad Ottonem, quem vulgo Puerum dicunt, primum Brunfvicenfium, & Lunebu:genfium Ducem, ex æqualium Scriptorum teftimoniis, inftrumentis publicis, ftatuis, lapidibus, gemmis, figillis, numis, aliifque monumentis fuperftitibus deducuntur, & in compendio exhibentur. Opus præeunte D. Godefrido Guillelmo Leibnitio, *ftilo D.* Jo. Georgii Eccardi *literis confignatum; poftea a D.* Jo. Daniele Grubero *novis probationibus inftructum, variifque pernecefsariis animadverfionibus caftigatum: jam verò in lucem emiffum a* Chriftiano Ludovico Scheidio

Scheidio *J. C. Sereniſſimæ Familiæ Guelficæ a ſcribenda Hiſtoria. Tom. I. pro bono publico. Hanoveræ, ſumptibus Orphanotrophæi Morigenſis. Excudebat Henricus Erneſtus Chriſtophorus Schlûterus MDCCL.*

Totius operis formam *Leibnitius* excogitaverat, & facem *Eccardo* prætulerat in delectu habendo Opuſculorum, ex quibus conſtat; cui operi extremam manum *Gruberus*, & *Scheidius* admovere.

Aliud opus adhuc eſt, de quo fuſiùs me proloqui nihil refert, quum præfationem illius ſuo loco collocaverim; nempe *Hiſtoria arcana Alexandri VI. Papæ* in 4°. in quâ nihil habet *Leibnitius*, niſi quod eam cum præfatione ediderit.

Nonnihil dicendum ſupereſt de aliquot Operibus manuſcriptis Auctoris noſtri, quæ Bibliothecæ Hanoverenſi ceſſerunt, quorum edendorum copia clariſſimo *Raſpio* illius Bibliothecæ Præfecti vices gerenti facta eſt. Prodiit hoc ipſo anno volumen in 4°. Amſtelodami, quod inſcribitur *Oeuvres Philoſophiques de Leibniz* &c. Animadverſiones præcipuè continet in opus *Lockii* de humano intellectu. Pollicetur Editor alterum volumen Mathematicorum operum *Leibnitii* hactenùs ineditorum.

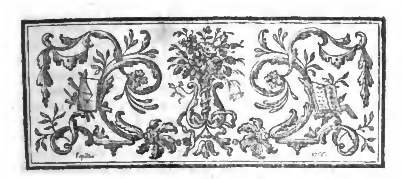
Certior de *Raſpii* conſilio factus ſum, quo tempore collectionem meam vixdum abſolveram; & quum id, quod ſibi ille propoſuit, alienum ſit ab inſtituto meo, idcirco ab Editione hac non deſtiti, quam nunc exhibeo, ubi *omnia* Leibnitii *opera continentur, quæ tantam ei, quanta nunc floret, famam pepererunt.* Poſtuma opera à *Raſpio* edita Leibnitiani nominis celebritati reſpondent: conferent præterea plurimum ad lucem afferendam multis Philoſophiæ Leibnitianæ partibus; & quum typis excuſa ſint eadem forma, qua horum Collectaneorum volumina, tamquam continuatio quædam cenſeri poterunt, & conficere unà cum *Commercio Philoſophico Leibnitii, & Bernoullii* Leibnitianam Bibliothecam, quæ per ſe Encyclopædiam quamdam conſtituet, & maximam partem cognitionum noſtrarum in doctrinis ſublimioribus complectetur.

Credo, non poſſe me aptiùs inſtituti ſermonis finem face-

re, quàm si, non sine grati animi significatione, testimonium publicè præbuero singulari studio, quo literatissimus *Gobetus* Editioni huic augendæ, atque exornandæ operam dedit. Placuit humanissimo viro mihi literas comparare Auctoris nostri supra septuaginta ad P. *De Bosses*, publicæ adhuc lucis expertes, quas Parisiis in Bibliotheca Collegii a *Ludovico M.* instituti, reperit. Sunt in hisce Epistolis multa, quæ non solùm famæ respondent, qua usque *Leibnitius* excelluit, sed dignissima etiam sunt, quibus nova lux, ac splendor addatur.

Idipsum de MS. alio dico, quod ejusdem Viri opera ad me delatum fuit eo planè tempore, quo præfationis huic finem impositurus eram. In eo plurimæ epistolæ continentur *Leibnitium* inter, & *Bourguetum*, de variis philosophicis rebus, Metaphysicis præsertim, atque ad Historiam naturalem pertinentibus, & aliquot Matheseos partibus; quæ omnia non minus nova, quàm utili ratione connexa inter se cohærent. Hoc MS., cui erit suus in hac Editione locus, ad Rothomagensem Scientiarum, Humaniorumque Literarum Academiam pertinebat, quæ humanissimè illius mihi copiam facere voluit, efflagitatu doctissimi *Le Cat* hujus insignis Academiæ perpetui Secretarii. Qua in re plurimum insuper debere me profiteor curis, assiduisque studiis *Goberi*, cui, qui *Leibnitii* gloriam amant, satis gratiarum habere nequeunt, quod tam enixè me adjuverit, ut Editio hæc quàm absolutissima poterat, in publicum prodiret.

ELOGE

ELOGE
DE M^R. G. G. LEIBNIZ
PAR M^R. DE FONTENELLE:

Tiré de l'Hiſtoire de l'Académie Royale des Sciences de Paris année 1716.

ODEFROI *Guillaume Leibniz* naquit à Leipzic en Saxe le 23. Juin 1646. de *Fréderic Leibniz*, Profeſſeur de Morale, & Greffier de l'Univerſité de Leipzic, & de *Catherine Schmuck*, ſa troiſiéme femme, fille d'un Docteur & Profeſſeur en droit. *Paul Leibniz* ſon grand oncle avoit été Capitaine en Hongrie, & ennobli pour ſes ſervices en 1600. par l'Empereur *Rodolphe II.* qui lui donna les armes que M. *Leibniz* portoit.

Il perdit ſon père à l'âge de ſix ans; & ſa mère, qui étoit une femme de mérite, eut ſoin de ſon éducation. Il ne marqua aucune inclination particuliére pour un genre d'étude plûtôt que pour un autre. Il ſe porta à tout avec une égale vivacité; & comme ſon père lui avoit laiſſé une aſſez ample bibliotheque de livres bien choiſis, il entreprit, dès qu'il fut

aſſez de latin & de grec, de les lire tous avec ordre, poëtes, orateurs, hiſtoriens, juriſconſultes, philoſophes, mathématiciens, théologiens. Il ſentit bien-tôt qu'il avoit beſoin de ſecours, il en alla chercher chez tous les habiles gens de ſon tems, & même quand il fallut, aſſez loin de Leipzic.

Cette lecture univerſelle, & très-aſſiduë, jointe à un grand génie naturel, le fit devenir tout ce qu'il avoit lû; pareil en quelque ſorte aux anciens qui avoient l'adreſſe de mener juſqu'à huit chevaux attelés de front, il mena de front toutes les ſciences. Ainſi nous ſommes obligés de le partager ici; &, pour parler philoſophiquement, de le décompoſer. De pluſieurs *Hercules* l'Antiquité n'en a fait qu'un, & du ſeul M. *Leibniz* nous ferons pluſieurs Savans. Encore une raiſon qui nous détermine à ne pas ſuivre comme de coutume l'ordre chronologique, c'eſt que dans les mêmes années il paroiſſoit de lui des écrits ſur différentes matiéres, & ce mélange preſque perpétuel, qui ne produiſoit nulle confuſion dans ſes idées, ces paſſages bruſques & fréquens d'un ſujet à un autre tout oppoſé qui ne l'embarraſſoient pas, mettroient de la confuſion & de l'embarras dans cette hiſtoire.

M. *Leibniz* avoit du goût & du talent pour la poëſie. Il ſavoit les bons poetes par cœur, & dans ſa vieilleſſe même il auroit encore recité *Virgile* preſque entier mot pour mot. Il avoit une fois compoſé en un jour un ouvrage de trois cens vers latins ſans ſe permettre une ſeule éliſion; jeu d'eſprit, mais jeu difficile. Lorſqu'en 1679. il perdit le Duc *Jean Féderic* de Brunſvic ſon protecteur, il fit ſur ſa mort un poëme latin, qui eſt ſon chef-d'œuvre, & qui mérite d'être compté parmi les plus beaux d'entre les modernes. Il ne croyoit pas, comme la plûpart de ceux qui ont travaillé dans ce genre, qu'à cauſe qu'on fait des vers en latin, on eſt en droit de ne point penſer & de ne rien dire, ſi ce n'eſt peut-être ce que les anciens ont dit; ſa poëſie eſt pleine de choſes, ce qu'il dit lui appartient, il a la force de *Lucain*, mais de *Lucain* qui ne fait pas trop d'effort. Un morceau remarquable de

de ce poëme eſt celui où il parle du phoſphore dont *Brandt* étoit l'inventeur. Le Duc de Brunſvic excité par M. *Leibniz* avoit fait venir *Brandt* à ſa Cour pour joüir du phoſphore, & le poëte chante cette merveille juſques-là inouïe. *Ce feu inconnu à la nature même, qu'un nouveau* Vulcain *avoit allumé dans un antre ſavant, que l'eau conſervoit & empêchoit de ſe rejoindre à la ſphère du feu ſa patrie, qui enſevelie ſous l'eau, diſſimuloit ſon être, & ſortoit lumineux & brillant de ce tombeau, image de l'ame immortelle & heureuſe*, &c. Tout ce que la fable, tout ce que l'hiſtoire ſainte ou prophane, peuvent fournir qui ait rapport au phoſphore, tout eſt employé, le larcin de *Promethée*, la robe de *Medée*, le viſage lumineux de *Moyſe*, le feu que *Jeremie* enfouït quand les Juifs furent emmenés en captivité, les Veſtales, les lampes ſépulcrales, le combat des Prêtres Egyptiens & Perſes; & quoiqu'il ſemble qu'en voilà beaucoup, tout cela n'eſt point entaſſé, un ordre fin & adroit donne à chaque choſe une place qu'on ne lui ſçauroit ôter, & les différentes idées qui ſe ſuccédent rapidement, ne ſe ſuccédent qu'à propos. M. *Leibniz* faiſoit même des vers françois, mais il ne réuſſiſſoit pas dans la poëſie allemande. Notre préjugé pour notre langue, & l'eſtime qui eſt duë à ce poëte, nous pourroient faire croire que ce n'étoit pas tout-à-fait ſa faute.

Il étoit très-profond dans l'hiſtoire, & dans les intérêts des Princes, qui en ſont le réſultat politique. Après que *Jean Caſimir* Roi de Pologne eut abdiqué la couronne en 1668. *Philippe Guillaume* de Neubourg Comte Palatin, fut un des prétendans, & M. *Leibniz* fit un traité ſous le nom ſuppoſé de *George Ulicovius*, pour prouver que la République ne pouvoit faire un meilleur choix. Cet ouvrage eut beaucoup d'éclat; l'auteur avoit 22. ans.

Quand on commença à traiter de la paix de Nimegue, il y eut des difficultés ſur le cérémonial à l'égard des Princes libres de l'Empire qui n'étoient pas Electeurs : on ne vouloit pas accorder à leurs miniſtres les mêmes titres, & les

mêmes traitemens, qu'à ceux des Princes d'Italie, tels que sont les Ducs de Modene ou de Mantoue. M. *Leibniz* publia en leur faveur un livre intitulé *Cesarini Furstenerii De jure Suprematus ac Legationis Principum Germaniæ*, qui parut en 1667. Le faux nom qu'il se donne signifie qu'il étoit & dans les interêts de l'Empereur, & dans ceux des Princes; & qu'en soutenant leur dignité, il ne nuisoit point à celle du chef de l'Empire. Il avoit effectivement sur la dignité impériale une idée qui ne pouvoit déplaire qu'aux autres potentats. Il prétendoit que tous les états chrétiens, du moins ceux d'occident, ne font qu'un corps, dont le Pape est le chef spirituel, & l'Empereur le chef temporel; qu'il appartient à l'un & à l'autre une certaine jurisdiction universelle; que l'Empereur est le général né, le défenseur, l'*Advoué* de l'Eglise, principalement contre les Infidèles, & que de là lui vient le titre de sacrée Majesté, & à l'Empire celui de saint empire; & que quoique tout cela ne soit pas de droit divin, c'est une espèce de sistême politique formé par le consentement des peuples, & qu'il seroit à souhaiter qui subsistât en son entier. Il en tire des conséquences avantageuses pour les Princes libres d'Allemagne, qui ne tiennent pas beaucoup plus à l'Empereur que les Rois eux-mêmes n'y devroient tenir: du moins il prouve très fortement que leur souveraineté n'est point diminuée par l'espèce de dépendance où ils sont, ce qui est le but de tout l'ouvrage. Cette République Chrêtienne dont l'Empereur & le Pape sont les chefs, n'auroit rien d'étonnant si elle étoit imaginée par un Allemand Catholique, mais elle l'étoit par un Lutherien; l'esprit de sistême qu'il possedoit au souverain degré, avoit bien prévalu à l'égard de la religion sur l'esprit de parti.

Le livre du faux *Cesarinus Furstenerius* contient non-seulement une infinité de faits remarquables, mais encore quantité de petits faits qui ne regardent que les titres & les cérémonies, assez souvent négligés par les plus savans en histoire. On voit que M. *Leibniz* dans sa vaste lecture ne méprisoit rien,

rien, & il eſt étonnant à combien de livres médiocres, & preſque abſolument inconnus, il avoit fait la grace de les lire : mais il l'eſt ſur-tout, qu'il ait pû mettre autant d'eſprit philoſophique dans une matiére ſi peu philoſophique. Il poſe des définitions exactes, qui le privent de l'agréable liberté d'abuſer des termes dans les occaſions; il cherche des points fixes & en trouve dans les choſes du monde les plus inconſtantes & les plus ſujettes au caprice des hommes; il établit des rapports & des propoſitions, qui plaiſent autant que des figures de rhétorique, & perſuadent mieux. On ſent qu'il ſe tient preſque à regret dans les détails où ſon ſujet l'enchaîne, & que ſon eſprit prend ſon vol dès qu'il le peut, & s'éléve aux vûës générales. Ce livre fut fait & imprimé en Hollande, & réimprimé d'abord en Allemagne juſqu'à quatre fois.

Les Princes de Brunſvic le deſtinérent à écrire l'hiſtoire de leur maiſon. Pour remplir ce grand deſſein & ramaſſer les matériaux néceſſaires, il courut toute l'Allemagne, viſita toutes les anciennes abbayes, fouilla dans les archives des Villes, examina les tombeaux & les autres antiquités, & paſſa de là en Italie, où le Marquis de Toſcane, de Ligurie, & d'Eſt, ſortis de la même origine que les Princes de Brunſvic, avoient eu leurs Principautés & leurs Domaines. Comme il alloit par mer dans une petite barque ſeul & ſans aucune ſuite de Veniſe à Meſola dans le Ferrarois, il s'éleva une furieuſe tempête, & le pilote qui ne croyoit pas être entendu par un Allemand, & qui le regardoit comme la cauſe de la tempête, parce qu'il le jugeoit hérétique, propoſa de le jetter à la mer, en conſervant néanmoins ſes hardes & ſon argent. Sur cela M. *Leibniz* ſans marquer aucun trouble, tira un chapelet, qu'apparemment il avoit pris par précaution, & le tourna d'un air aſſez dévot. Cet artifice lui réuſſit; un marinier dit au pilote que puiſque cet homme-là n'étoit pas hérétique, il n'étoit pas juſte de le jetter à la mer.

Il fut de retour de ſes voyages à Hanovre en 1690. Il avoit

avoit fait une abondante recolte, & plus abondante qu'il n'étoit nécessaire pour l'histoire de Brunsvic ; mais une savante avidité l'avoit porté à prendre tout. Il fit de son superflu un ample recueil, dont il donna le premier volume in folio en 1693. sous le titre de *Codex Juris Gentium Diplomaticus.* Il l'appella *Code du Droit des Gens*, parce qu'il ne contenoit que des Actes faits par des Nations, ou en leur nom, des déclarations de guerre, des manifestes, des traités de paix ou de tréve, des contrats de mariage de Souverains, &c. & que comme les nations n'ont de loix entr'elles que celles qu'il leur plaît de se faire, c'est dans ces sortes de piéces qu'il faut les étudier. Il mit à la tête de ce volume une grande préface bien écrite & encore mieux pensée. Il y fait voir que les actes de la nature de ceux qu'il donne, sont les véritables sources de l'Histoire autant qu'elle peut être connuë; car il sçait bien que tout le fin nous en échape, que ce qui a produit ces actes publics & mis les hommes en mouvement, ce sont une infinité de petits ressorts cachés, mais très-puissants, quelquefois inconnus à ceux mêmes qu'ils font agir, & presque toujours si disproportionnés à leurs effets, que les plus grands événemens en feroient deshonorés. Il rassemble les traits d'histoire les plus singuliers que ses actes lui ont découverts, & il en tire des conjectures nouvelles & ingénieuses sur l'origine des Electeurs de l'Empire fixés à un nombre. Il avoue que tant de traités de paix si souvent renouvellés entre les mêmes nations, sont leur honte, & il approuve avec douleur l'enseigne d'un marchand Hollandois, qui ayant mis pour titre *A la Paix perpétuelle*, avoit fait peindre dans le tableau un cimetiére.

Ceux qui savent ce que c'est que de déchifrer ces anciens actes, de les lire, d'en entendre le stile barbare, ne diront pas que M. *Leibniz* n'a mis du sien dans le *Codex Diplomaticus* que sa belle préface. Il est vrai qu'il n'y a que ce morceau qui soit de génie, & que le reste n'est que de travail & d'érudition ; mais on doit être fort obligé à un homme tel que

que lui, quand il veut bien pour l'utilité publique faire quelque chose qui ne soit pas de génie.

En 1700. parut un suplément de cet ouvrage sous le titre de *Mantissa Codicis Juris Gentium Diplomatici.* Il *y* a mis aussi une préface, où il donne à tous les savans qui lui avoient fourni quelques piéces rares des loüanges dont on sent la sincérité. Il remercie même M. *Toinard*, de l'avoir averti d'une faute dans son premier volume, où il avoit confondu avec le fameux *Christophle Colomb*, un *Guillaume de Caseneuve* surnommé *Coulomp*, Vice-Amiral sous *Louis XI*, erreur si legère & si excusable, que l'aveu n'en seroit guére glorieux sans une infinité d'exemples contraires.

Enfin il commença à mettre au jour en 1707. ce qui avoit rapport à l'Histoire de Brunsvic, & ce fut le premier volume in folio, *Scriptorum Brunsvicensia illustrantium*: Recueil de piéces originales qu'il avoit presque toutes dérobées à la poussiére & aux vers, & qui devoient faire le fondement de son histoire. Il rend compte dans la préface de tous les auteurs qu'il donne, & des piéces qui n'ont point de noms d'auteurs, & en porte des jugemens dont il n'y a pas d'apparence que l'on appelle.

Il avoit fait sur l'histoire de ce tems-là deux découvertes principales, opposées à deux opinions fort établies.

On croit que de simples Gouverneurs de plusieurs grandes provinces du vaste Empire de *Charlemagne* étoient devenus dans la suite des Princes héréditaires; mais M. *Leibniz* soutient qu'ils l'avoient toujours été, & par-là ennoblit encore les origines des plus grandes maisons. Il les enfonce davantage dans cet abîme du passé, dont l'obscurité leur est si précieuse.

Le dix & le onziéme siécle passent pour les plus barbares du Christianisme; mais il prétend que ce sont le treize & le quatorze, & qu'en comparaison de ceux-ci le dixiéme fut un siécle d'or, du moins pour l'Allemagne. *Au milieu du douze on discernoit encore le vrai d'avec le faux; mais ensuite les fables*

 ren-

renfermées auparavant dans les cloîtres & dans les légendes, se débordérent impétueusement, & inondérent tout. Ce sont à peu près ses propres termes. Il attribue la principale cause du mal à des gens qui étant pauvres par institut, inventoient par nécessité. Ce qu'il y a de plus étonnant, c'est que les bons livres n'étoient pas encore alors totalement inconnus. *Gervais de Tilbury*, que M. *Leibniz* donne pour un échantillon du treiziéme siécle, étoit assez versé dans l'antiquité, soit profane, soit ecclésiastique, & n'en est pas moins grossiérement ni moins hardiment romanesque. Après les faits dont il a été témoin oculaire, l'auteur d'*Amadis* pouvoit soutenir aussi que son livre étoit historique. Un homme aussi versé dans l'étude de l'histoire que l'étoit M. *Leibniz*, en sçait tirer de certaines réflexions générales, élevées au dessus de l'histoire même; & dans cet amas confus & immense de faits, il démele un ordre, & des liaisons délicates, qui n'y sont que pour lui. Ce qui l'intéresse le plus, ce sont les origines des nations, de leurs langues, de leurs mœurs, de leurs opinions, sur-tout l'histoire de l'esprit humain, & une succession de pensées qui naissent dans les peuples les unes après les autres, ou plûtot les unes des autres, & dont l'enchaînement bien observé pourroit donner lieu à des espèces de prophéties.

En 1710. & 1711. parurent deux autres volumes *Scriptorum Brunsvicensia illustrantium*, & enfin devoit suivre l'histoire qui n'a point paru, & dont voici le plan.

Il la faisoit précéder par une dissertation sur l'état de l'Allemagne tel qu'il étoit avant toutes les histoires, & qu'on le pouvoit conjecturer par les monumens naturels, qui en étoient restés, des coquillages pétrifiés dans les terres, des pierres où se trouvent des empreintes de poissons ou de plantes, & même de poissons & de plantes qui ne sont point du païs, medailles incontestables du déluge. De-là il passoit aux plus anciens habitans dont on ait mémoire, aux différens peuples qui se sont succedés les uns aux autres dans ces païs, & traitoit

toit de leurs langues, & du mélange de ces langues, autant qu'on en peut juger par les étymologies, seuls monumens en ces matiéres. Ensuite les origines de Brunsvic commençoient à *Charlemagne* en 769. & se continuoient par les Empereurs descendus de lui, & par cinq Empereurs de la Maison de Brunsvic, *Henri I.* l'Oiseleur, les trois *Othons*, & *Henri II.* où elles finissoient en 1025. Cet espace de temps comprenoit les antiquités de la Saxe par la Maison de *Witikind*, celles de la haute Allemagne par la Maison *Guelfe*, celles de la Lombardie par la Maison des Ducs & Marquis de Toscane & de Ligurie. De tous ces anciens Princes sont sortis ceux de Brunsvic. Après ces origines venoit la généalogie de la Maison *Guelfe* ou de Brunsvic, avec une courte mais exacte histoire jusqu'au tems présent. Cette généalogie étoit accompagnée de celles des autres grandes maisons, de la maison *Gibelline*, d'Autriche ancienne & nouvelle, de Baviére, &c. M. *Leibniz* avançoit, & il étoit trop savant pour être présomptueux, que jusqu'à présent on n'avoit rien vû de pareil sur l'histoire du moyen âge, qu'il avoit porté une lumiére toute nouvelle dans ces siécles couverts d'une obscurité effrayante, & reformé un grand nombre d'erreurs, ou levé beaucoup d'incertitudes. Par exemple, cette Papesse *Jeanne* établie d'abord par quelques-uns, détruite par d'autres, ensuite rétablie, il la détruisoit pour jamais, & il trouvoit que cette fable ne pouvoit s'être soutenuë qu'à la faveur des ténébres de la chronologie qu'il dissipoit.

Dans le cours de ses recherches il prétendit avoir découvert la véritable origine des François, & en publia une Dissertation en 1716. L'illustre Père *de Tournemine* Jésuite attaqua son sentiment, & en soutint un autre avec toute l'érudition qu'il faloit pour combattre un adversaire aussi savant, & avec toute cette hardiesse qu'un grand adversaire approuve. Nous n'entrerons point dans cette question ; elle étoit même assez indifférente, selon la réflexion polie du P. *de Tournemine*,

d 2 puisque

puisque de quelque façon que ce fût, les François étoient compatriotes de M. *Leibniz*.

M. *Leibniz* étoit grand Jurisconsulte. Il étoit né dans le sein de la Jurisprudence, & cette science est plus cultivée en Allemagne qu'en aucun autre païs. Ses premiéres études furent principalement tournées de ce côté-là; la vigueur naissante de son esprit y fut employée. A l'âge de 20. ans il voulut se faire passer Docteur en Droit à Leipsic; mais le Doyen de la Faculté poussé par sa femme, le refusa sous prétexte de sa jeunesse. Cette même jeunesse lui avoit peut-être attiré la mauvaise humeur de la femme du Doyen. Quoi qu'il en soit, il fut vengé de sa patrie par l'applaudissement général avec lequel il fut reçû Docteur la même année à Altorf dans le territoire de Nuremberg. La thèse qu'il soutint étoit *De Casibus perplexis in Jure*. Elle fut imprimée dans la suite avec deux autres petits traités de lui, *Specimen Encyclopædiæ in Jure, seu quæstiones Philosophiæ amœniores ex Jure collectæ, & Specimen certitudinis seu demonstrationum in Jure exhibitum in doctrina conditionum*. Il savoit déja rapprocher les différentes sciences, & tirer des lignes de communication des unes aux autres.

A l'âge de 22. ans, qui est l'époque que nous avons déja marquée pour le livre de *George Ulicovius*, il dédia à l'Electeur de Mayence *Jean Philippe de Schomborn* une nouvelle méthode d'apprendre & d'enseigner la Jurisprudence. Il y ajoûtoit une liste de ce qui manque encore au Droit, *Catalogum desideratorum in Jure*, & promettoit d'y suppléer. Dans la même année il donna son projet pour réformer tout le Corps du Droit, *Corporis Juris reconcinnandi ratio*. Les différentes matiéres du droit sont effectivement dans une grande confusion; mais sa tête en les recevant les avoit arrangées, elles s'étoient refonduës dans cet excellent moule, & elles auroient beaucoup gagné à reparoître sous la forme qu'elles y avoient prise.

Quand il donna les deux volumes de son *Codex Diplomaticus*,

ticus, il ne manqua pas de remonter aux premiers principes du droit naturel & du droit des gens. Le point de vuë où il se plaçoit, étoit toujours fort élevé, & de là il découvroit toujours un grand païs, dont il voyoit tout le détail d'un coup d'œil. Cette théorie générale de Jurisprudence, quoique fort courte, étoit si étenduë, que la question du Quiétisme alors fort agitée en France, s'y trouvoit naturellement dès l'entrée, & la décision de M. *Leibniz* fut conforme à celle du Pape.

Nous voici enfin arrivés à la partie de son mérite qui intéresse le plus cette Compagnie; il étoit excellent Philosophe & Mathématicien. Tout ce que renferment ces deux mots, il l'étoit.

Quand il eut été reçû Docteur en Droit à Altorf, il alla à Nuremberg pour y voir des Savans. Il apprit qu'il y avoit dans cette Ville une societé fort cachée de gens qui travailloient en Chimie, & cherchoient la pierre philosophale. Aussitôt le voilà possedé du désir de profiter de cette occasion pour devenir Chimiste; mais la difficulté étoit d'être initié dans les mystères. Il prit des livres de Chimie, en rassembla les expressions les plus obscures, & qu'il entendoit le moins, en composa une lettre inintelligible pour lui-même, & l'adressa au directeur de la societé secrette, demandant à y être admis sur les preuves qu'il donnoit de son grand savoir. On ne douta point que l'auteur de la lettre ne fût un *Adepte*, ou à peu près; il fut reçû avec honneur dans le laboratoire, & prié d'y faire les fonctions de secretaire. On lui offrit même une pension. Il s'instruisit beaucoup avec eux pendant qu'ils croyoient s'instruire avec lui; apparemment il leur donnoit pour des connoissances acquises par un long travail les vûës que son génie naturel lui fournissoit; & enfin il paroit hors de doute que quand ils l'auroient reconnu, ils ne l'auroient pas chassé.

En 1670. M. *Leibniz* âgé de vingt-quatre ans se déclara publiquement Philosophe dans un livre dont voici l'histoire. *Marius Nizolius* de Bersello dans l'Etat de Modéne publia

en 1553. un Traité *De veris principiis, & vera ratione philosophandi contra pseudophilosophos.* Les faux philosophes étoient tous les scholastiques passés & présents, & *Nizolius* s'élevoit avec la derniére hardiesse contre leurs idées monstrueuses, & leur langage barbare, jusques-là qu'il traitoit *Saint Thomas* lui-même de borgne entre des aveugles. La longue & constante admiration qu'on a euë pour *Aristote* ne prouve, disoit-il, que la multitude des sots, & la durée de la sottise. La bile de l'auteur étoit encore animée par quelques contestations particuliéres avec des Aristoteliciens.

Ce livre qui dans le tems où il parut, n'avoit pas dû être indifférent, étoit tombé dans l'oubli, soit parce que l'Italie avoit eu intérêt à l'étouffer, & qu'à l'égard des autres païs ce qu'il avoit de vrai n'étoit que trop clair & trop prouvé, soit parce qu'effectivement la dose des paroles y est beaucoup trop forte par rapport à celle des choses. M. *Leibniz* jugea à propos de le mettre au jour avec une préface & des notes.

La préface annonce un éditeur, & un commentateur d'une espèce fort singuliére. Nul respect aveugle pour son auteur, nulles raisons forcées pour en relever le mérite, ou pour en couvrir les défauts. Il le louë, mais seulement par la circonstance du tems où il a écrit, par le courage de son entreprise, par quelques vérités qu'il a apperçûes; mais il y reconnoit de faux raisonnemens & des vuës imparfaites; il le blâme de ses excès & de ses emportemens à l'égard d'*Aristote*, qui n'est pas coupable des rêveries de ses prétendus disciples, & même à l'égard de *Saint Thomas*, dont la gloire pouvoit n'être pas si chère à un Luthérien. Enfin il est aisé de s'appercevoir que le commentateur doit avoir un mérite fort indépendant de celui de l'auteur original.

Il paroît aussi qu'il avoit lû des philosophes sans nombre. L'histoire des pensées des hommes, certainement curieuse par le spectacle d'une varieté infinie, est aussi quelquefois instructive. Elle peut donner de certaines idées détournées du chemin ordinaire que le plus grand esprit n'auroit pas produites

duites de son fonds, elle fournit des matériaux de pensées, elle fait connoitre les principaux écueils de la raison humaine, marque les routes les plus sûres, &, ce qui est le plus considérable, elle apprend aux plus grands génies qu'ils ont eu des pareils, & que leurs pareils se sont trompés. Un solitaire peut s'estimer davantage que ne fera celui qui vit avec les autres & qui s'y compare.

M. *Leibniz* avoit tiré ce fruit de sa grande lecture, qu'il en avoit l'esprit plus exercé à recevoir toutes sortes d'idées, plus susceptible de toutes les formes, plus accessible à ce qui lui étoit nouveau, & même opposé, plus indulgent pour la foiblesse humaine, plus disposé aux interprétations favorables, & plus industrieux à les trouver. Il donna une preuve de ce caractère dans une lettre *de Aristotele Recentioribus reconciliabili*, qu'il imprima avec le *Nizolius*. Là il ose parler avantageusement d'*Aristote*, quoique ce fût une mode assez générale que de le décrier, & presque un titre d'esprit. Il va même jusqu'à dire qu'il approuve plus de choses dans ses ouvrages que dans ceux de *Descartes*. Ce n'est pas qu'il ne regardât la philosophie corpusculaire ou méchanique comme la seule légitime, mais on n'est par Cartésien pour cela; & il prétendoit que le véritable *Aristote*, & non pas celui des scholastiques, n'avoit pas connu d'autre philosophie. C'est par-là qu'il fait la réconciliation. Il ne le justifie que sur les principes généraux, l'essence de la matiére, le mouvement, &c. mais il ne touche point à tout le détail immense de la physique, sur quoi il semble que les modernes seroient bien généreux, s'ils vouloient se mettre en communauté de biens avec *Aristote*.

Dans l'année qui suivit celle de l'édition du *Nizolius*, c'est-à-dire, en 1671, âgé de vingt-cinq ans, il publia deux petits traités de Physique, *Theoria Motus abstracti*, dédié à l'Académie des Sciences, & *Theoria Modus concreti*, dédié à la Societé Royale de Londres. Il semble qu'il ait craint de faire de la jalousie.

Le

Le premier de ces traités est une théorie très subtile & presque toute neuve du mouvement en général. Le second est une application du premier à tous les phénoménes. Tous deux ensemble font une Physique générale complete. Il dit lui-même qu'il croit *que son systême réunit & concilie tous les autres, supplée à leurs imperfections, étend leurs bornes, éclaircit leurs obscurités, & que les philosophes n'ont plus qu'à travailler de concert sur ces principes, & à descendre dans des explications plus particuliéres, qu'ils porteront dans le trésor d'une solide philosophie.* Il est vrai que ses idées sont simples, étenduës, vastes. Elles partent d'abord d'une grande universalité, qui en est comme le trône, & ensuite se divisent, se subdivisent, &, pour ainsi dire, se ramifient presque à l'infini, avec un agrément inexprimable pour l'esprit, & qui aide à la persuasion. C'est ainsi que la nature pourroit avoir pensé.

Dans ces deux ouvrages, il admettoit du vuide, & regardoit la matiére comme une simple étenduë absolument indifférente au mouvement & au repos ; il a depuis changé de sentiment sur ces deux points. A l'égard du dernier, il étoit venu à croire que pour découvrir l'essence de la matiére il falloit aller au de-là de l'étenduë, & y concevoir une certaine force qui n'est plus une simple grandeur géométrique. C'est la fameuse & obscure Entelechie d'*Aristote*, dont les Scholastiques ont fait les Formes substantielles, & toute substance a une force selon sa nature. Celle de la matiére est double, une tendance naturelle au mouvement, & une résistance au mouvement imprimé d'ailleurs. Un corps peut paroître en repos, parce que l'effort qu'il fait pour se mouvoir, est reprimé ou contrebalancé par les corps environnants ; mais il n'est jamais réellement ou absolument en repos, parce qu'il n'est jamais sans cet effort pour se mouvoir.

Descartes avoit vû très ingénieusement que malgré les chocs innombrables des corps, & les distributions inégales de mouvement, qui se font sans cesse des uns aux autres, il devoit y avoir au fond de tout cela quelque chose d'égal, de constant,

stant,

ſtant ; de perpétuel , & il a crû que c'étoit la quantité de mouvement, dont la meſure eſt le produit de la maſſe par la viteſſe. Au lieu de cette quantité de mouvement, M. *Leibniz* mettoit la force, dont la meſure eſt le produit de la maſſe par les hauteurs auxquelles cette force peut élever un corps peſant ; or ces hauteurs ſont comme les quarrés des viteſſes. Sur ce principe il prétendoit établir une nouvelle *Dynamique*, ou ſcience des forces ; & il ſoutenoit que de celui de *Deſcartes* s'enſuivoit la poſſibilité du mouvement perpétuel artificiel, ou d'un effet plus grand que ſa cauſe ; conſéquence qui ne ſe peut digérer ni en méchanique, ni en métaphyſique.

Il fut fort attaqué par les Cartéſiens, ſur-tout par Meſſieurs l'Abbé *Catelan*, & *Papin*. Il répondit avec vigueur, cependant il ne paroît pas que ſon ſentiment ait prévalu ; la matiére eſt demeurée ſans force, du moins active, & l'entelechie ſans application & ſans uſage. Si M. *Leibniz* ne l'a pas rétablie, il n'y a guère d'apparence qu'elle ſe relève jamais.

Il avoit encore ſur la Phyſique générale une penſée particuliére, & contraire à celle de *Deſcartes*. Il croyoit que les cauſes finales pouvoient quelquefois être employées ; par exemple, que le rapport des Sinus d'incidence & de refraction étoit conſtant, parce que Dieu vouloit qu'un rayon qui doit ſe détourner, allât d'un point à un autre par deux chemins, qui pris enſemble, lui fiſſent employer moins de tems que tous les autres chemins poſſibles, ce qui eſt plus conforme à la ſouveraine Sageſſe. La puiſſance de Dieu a fait tout ce qui peut être de plus grand, & ſa ſageſſe tout ce qui peut être de mieux ou de meilleur : l'univers n'eſt que le réſultat total, la combinaiſon perpétuelle, le mélange intime de ce plus grand, & de ce meilleur, & on ne peut le connoître qu'en connoiſſant les deux enſemble. Cette idée qui eſt certainement grande & noble, & digne de l'objet, demanderoit dans l'application une extrême dextérité, & des ménagemens infinis. Ce qui appartient à la ſageſſe du Créateur, ſemble

 être

être encore plus au dessus de notre foible portée, que ce qui appartient à sa puissance.

Il seroit inutile de dire que M. *Leibniz* étoit un Mathématicien du premier ordre, c'est par-là qu'il est le plus généralement connu. Son nom est à la tête des plus sublimes problêmes qui ayent été résolus de nos jours, & il est mêlé dans tout ce que la Géométrie moderne a fait de plus grand, de plus difficile, & de plus important. Les Actes de Leipzic, les Journaux des Savans, nos Histoires sont pleines de lui entant que Géomètre. Il n'a publié aucun corps d'ouvrages de mathématique, mais seulement quantité de morceaux détachés, dont il auroit fait des livres s'il avoit voulu, & dont l'esprit & les vûës ont servi à beaucoup de livres. Il disoit qu'il aimoit à voir croître dans les jardins d'autrui des plantes dont il avoit fourni les graines. Ces graines sont souvent plus à estimer que les plantes même: l'art de découvrir en mathématique est plus précieux que la plûpart des choses qu'on découvre.

L'Histoire du Calcul différentiel ou des Infiniment-petits, suffira pour faire voir quel étoit son génie. On sçait que cette découverte porte nos connoissances jusques dans l'Infini, & presque au de-là des bornes prescrites à l'esprit humain, du moins infiniment au de-là de celles où étoit renfermée l'ancienne géométrie. C'est une science toute nouvelle, née de nos jours, très étenduë, très subtile, & très sure. En 1684. M. *Leibniz* donna dans les Actes de Leipzic les régles du calcul différentiel, mais il en cacha les démonstrations. Les illustres fréres *Bernoulli* les trouvérent quoique fort difficiles à découvrir, & s'exercérent dans ce calcul avec un succès surprenant. Les solutions les plus élevées, les plus hardies, & les plus inespérées naissoient sous leurs pas. En 1687. parut l'admirable livre de M. *Newton*, *Des Principes Mathématiques de la Philosophie naturelle*, qui étoit presque entiérement fondé sur ce même calcul; de sorte que l'on crut communément

que

que M. *Leibniz* & lui l'avoient trouvé chacun de leur côté par la conformité de leurs grandes lumiéres.

Ce qui aidoit encore à cette opinion, c'eſt qu'ils ne ſe rencontroient que ſur le fond des choſes ; ils leur donnoient des noms différents, & ſe ſervoient de différents caractères dans leur calcul. Ce que M. *Newton* appelloit *Fluxions*, M. *Leibniz* l'appelloit *Différence*; & le caractère par lequel M. *Leibniz* marquoit l'infiniment petit, étoit beaucoup plus commode & d'un plus grand uſage que celui de M. *Newton*. Auſſi ce nouveau calcul ayant été avidement reçû par toutes les nations ſavantes, les noms & les caractères de M. *Leibniz* ont prévalu par-tout, hormis en Angleterre. Cela même faiſoit quelque effet en faveur de M. *Leibniz*, & eût accoûtumé inſenſiblement les Géométres à le regarder comme ſeul ou principal inventeur.

Cependant ces deux grands hommes ſans ſe rien diſputer, joüiſſoient du glorieux ſpectacle des progrès qu'on leur devoit, mais cette paix fut enfin troublée. En 1699. M. *Fatio* ayant dit dans ſon écrit ſur la *Ligne de la plus courte deſcente*, qu'il étoit obligé de reconnoître M. *Newton* pour le premier inventeur du Calcul différentiel, & de pluſieurs années le premier, & qu'il laiſſoit à juger ſi M. *Leibniz* ſecond inventeur avoit pris quelque choſe de lui, cette diſtinction ſi nette de premier & de ſecond inventeur, & ce ſoupçon qu'on inſinuoit, excitérent une conteſtation entre M. *Leibniz*, ſoutenu des Journaliſtes de Leipſic, & les Géométres Anglois déclarés pour M. *Newton*, qui ne paroiſſoit point ſur la ſcène. Sa gloire étoit devenuë celle de la nation, & ſes partiſans n'étoient que de bons citoyens qu'il n'avoit pas beſoin d'animer. Les écrits ſe ſont ſuccédés lentement de part & d'autre, peut-être à cauſe de l'éloignement des lieux ; mais la conteſtation ne laiſſoit pas de s'échauffer toujours, & enfin elle vint au point qu'en 1711 M. *Leibniz* ſe plaignit à la Societé Royale de ce que M. *Keill* l'accuſoit d'avoir donné ſous d'autres noms & d'autres caractères le Calcul des Fluxions inventé

 par

par M. *Newton*. Il foutenoit que perfonne ne favoit mieux que Mr. *Newton* qu'il ne lui avoit rien dérobé, & il demandoit que M. *Keill* defavoüat publiquement le mauvais fens que pouvoient avoir fes paroles.

La Societé établie Juge du procès, nomma des Commiffaires pour examiner toutes les anciennes lettres des favans mathématiciens que l'on pouvoit retrouver, & qui regardoient cette matiére. Il y en avoit des deux parties. Après cet examen, les Commiffaires trouvérent qu'il ne paroiffoit pas que M. *Leibniz* eût rien connu du Calcul différentiel ou des infiniment petits, avant une lettre de M. *Newton* écrite en 1672. qui lui avoit été envoyée à Paris, & où la méthode des fluxions étoit affez expliquée pour donner toutes les ouvertures néceffaires à un homme auffi intelligent; que même M. *Newton* avoit inventé fa méthode avant 1669. & par conféquent 15. ans avant que M. *Leibniz* eût rien donné fur ce fujet dans les Actes de Leipfic; & de-là ils concluoient que Mr. *Keill* n'avoit nullement calomnié M. *Leibniz*.

La Societé a fait imprimer ce jugement avec toutes les piéces qui y appartenoient, fous le titre de *Commercium Epiftolicum de Analyfi promota*, 1712. On l'a diftribué par toute l'Europe, & rien ne fait plus d'honneur au fyftême des infiniment petits, que cette jaloufie de s'en affurer la découverte, dont toute une nation fi favante eft poffédée; car encore une fois, M. *Newton* n'a point paru, foit qu'il fe foit repofé de fa gloire fur des compatriotes affez vifs, foit, comme on le peut croire d'un auffi grand homme, qu'il foit fupérieur à cette gloire même.

M. *Leibniz* ou fes amis n'ont pas pû avoir la même indifférence; il étoit accufé d'un vol, & tout le *Commercium Epiftolicum* ou le dit nettement, ou l'infinuë. Il eft vrai que ce vol ne peut avoir été que très fubtil, & qu'il ne faudroit pas d'autre preuve d'un grand génie que de l'avoir fait; mais enfin il vaut mieux ne l'avoir pas fait, & par rapport au génie & par rapport aux mœurs.

Après

Après que le jugement d'Angleterre fut public, il parut un écrit d'une seule feuille volante du 29. Juillet 1713. Il est pour M. *Leibniz*, qui étant alors à Vienne, ignoroit ce qui se passoit. Il est très vif, & soutient hardiment que le calcul des fluxions n'a point précédé celui des différences, & insinuë même qu'il pourroit en être né.

Le détail des preuves de part & d'autre seroit trop long, & ne pourroit même être entendu sans un commentaire infiniment plus long, qui entreroit dans la plus profonde géométrie.

M. *Leibniz* avoit commencé à travailler à un *Commercium Mathematicum*, qu'il devoit opposer à celui d'Angleterre. Ainsi quoique la Societé Royale puisse avoir bien jugé sur les piéces qu'elle avoit, elle ne les avoit donc pas toutes; & jusqu'à-ce qu'on ait vû celles de M. *Leibniz*, l'équité veut que l'on suspende son jugement.

En général il faut des preuves d'une extrême évidence pour convaincre un homme tel que lui d'être plagiaire le moins du monde, car c'est-là toute la question. M. *Newton* est certainement inventeur, & sa gloire est en sureté.

Les gens riches ne dérobent pas, & combien M. *Leibniz* l'étoit-il?

Il a blâmé *Descartes* de n'avoir fait honneur ni à *Kepler* de la cause de la pesanteur tirée des forces centrifuges, & de la découverte de l'égalité des angles d'incidence & de réflexion; ni à *Snellius* du rapport constant des sinus des angles d'incidence, & de réfraction: *Petits artifices*, dit-il, *qui lui ont fait perdre beaucoup de véritable gloire auprès de ceux qui s'y connoissent.* Auroit-il négligé cette gloire qu'il connoissoit si bien? Il n'avoit qu'à dire d'abord ce qu'il devoit à M. *Newton*, il lui en restoit encore une fort grande sur le fond du sujet, & il y gagnoit de plus celle de l'aveu.

Ce que nous supposons qu'il eût fait dans cette occasion; il l'a fait dans une autre. L'un des Messieurs *Bernoulli* ayant voulu conjecturer quelle étoit l'histoire de ses méditations

mathématiques, il l'expose naïvement dans le mois de Septembre 1691. des Actes de Leipsic. Il dit qu'il étoit encore entiérement neuf dans la profonde géométrie, étant à Paris en 1672. qu'il y connut l'illustre M. *Huygens*, qui étoit après *Galilée* & *Descartes* celui à qui il devoit le plus en ces matiéres, que la lecture de son livre *de Horologio oscillatorio*, jointe à celle des ouvrages de *Pascal*, & de *Grégoire de Saint Vincent*, lui ouvrit tout d'un coup l'esprit, & lui donna des vuës qui l'étonnérent lui-même, & tous ceux qui savoient combien il étoit encore neuf; qu'aussi-tôt il s'offrit à lui un grand nombre de theorémes qui n'étoient que des corollaires d'une méthode nouvelle, & dont il trouva depuis une partie dans les ouvrages de *Gregory*, de *Barrou*, & de quelques autres; qu'enfin il avoit pénétré jusqu'à des sources plus éloignées & plus fécondes, & avoit soumis à l'analyse ce qui ne l'avoit jamais été. C'est son calcul dont il parle. Pourquoi dans cette histoire qui paroît si sincère, & si exempte de vanité, n'auroit-il pas donné place à M. *Newton*? il est plus naturel de croire que ce qu'il pouvoit avoir vû de lui en 1672. il ne l'avoit pas entendu aussi finement qu'il en est accusé, puisqu'il n'étoit pas encore grand géométre.

Dans la théorie du mouvement abstrait qu'il dédia à l'Académie en 1671. & avant que d'avoir encore rien vu de M. *Newton*, il pose déja des infiniment-petits plus grands les uns que les autres. C'est-là une des clefs du systême, & ce principe ne pouvoit guère demeurer sterile entre ses mains.

Quand le calcul de M. *Leibniz* parut en 1684, il ne fut point reclamé; M. *Newton* ne le revendiqua point dans son beau livre qui parut en 1687; il est vrai qu'il a la générosité de ne le revendiquer pas non plus à présent, mais ses amis plus zélés que lui pour ses intérêts auroient pû agir en sa place, comme ils agissent aujourd'hui. Dans tous les Actes de Leipsic M. *Leibniz* est en une possession paisible & non interrompuë de l'invention du Calcul différentiel. Il y déclare même que Messieurs *Bernoulli* l'avoient si heureusement cultivé, qu'il

qu'il leur appartenoit autant qu'à lui. C'eſt-là un acte de proprieté, & en quelque ſorte de ſouveraineté.

On ne ſent aucune jalouſie dans M. *Leibniz*. Il excite tout le monde à travailler; il ſe fait des concurrens, s'il peut; il ne donne point de ces loüanges baſſement circonſpectes qui craignent d'en trop dire; il ſe plaît au mérite d'autrui; tout cela n'eſt pas d'un plagiaire. Il n'a jamais été ſoupçonné de l'être en aucune autre occaſion; il ſe feroit donc démenti cette ſeule fois, & auroit imité le Heros de *Machiavel*, qui eſt exactement vertueux juſqu'à-ce qu'il s'agiſſe d'une Couronne. La beauté du ſyſtême des Infiniment-petits juſtifie cette comparaiſon.

Enfin il s'en eſt remis avec une grande confiance au témoignage de M. *Newton*, & au jugement de la Societé Royale. L'auroit-il oſé?

Ce ne ſont-là que de ſimples préſomptions, qui devront toujours ceder à de véritables preuves. Il n'appartient pas à un Hiſtorien de décider, & encore moins à moi. *Atticus* ſe feroit bien gardé de prendre parti entre ce *Céſar* & ce *Pompée*.

Il ne faut pas diſſimuler ici une choſe aſſez ſinguliére. Si M. *Leibniz* n'eſt pas de ſon côté auſſi-bien que M. *Newton* l'inventeur du ſiſtême des Infiniment-petits, il s'en faut infiniment peu. Il a connu cette infinité d'ordres d'Infiniment-petits toujours infiniment plus petits les uns que les autres, & cela dans la rigueur géométrique; & les plus grands géométres ont adopté cette idée dans toute cette rigueur. Il ſemble cependant qu'il en ait enſuite été effrayé lui-même, & qu'il ait crû que ces différents ordres d'Infiniment-petits n'étoient que des grandeurs *Incomparables*, à cauſe de leur extrême inégalité, comme le feroient un grain de ſable & le globe de la terre, la terre & la ſphère qui comprend les planètes, &c. Or ce ne feroit là qu'une grande inégalité, mais non pas infinie, telle qu'on l'établit dans ce ſyſtéme. Auſſi ceux même qui l'ont pris de lui n'en ont-ils pas pris cet adou-

adouciſſement, qui gâteroit tout. Un architecte a fait un bâtiment ſi hardi, qu'il n'oſe lui-même y loger, & il ſe trouve des gens qui ſe fient plus que lui à ſa ſolidité, qui y logent ſans crainte, &, qui plus eſt, ſans accident. Mais peut-être l'adouciſſement n'étoit-il qu'une condeſcendance pour ceux dont l'imagination ſe ſeroit revoltée. S'il faut tempérer la vérité en géométrie, que ſera-ce en d'autres matiéres?

Il avoit entrepris un grand ouvrage, *De la Science de l'Infini.* C'étoit toute la plus ſublime géométrie, le Calcul intégral joint au différentiel. Apparemment il y fixoit ſes idées ſur la nature de l'infini & ſur ſes différens ordres; mais quand même il ſeroit poſſible qu'il n'eût pas pris le meilleur parti bien déterminément, on eût préféré les lumiéres qu'on tenoit de lui à ſon autorité. C'eſt une perte conſidérable pour les mathématiques que cet ouvrage n'ait pas été fini. Il eſt vrai que le plus difficile paroît fait; il a ouvert les grandes routes, mais il pouvoit encore ou y ſervir de guide, ou en ouvrir de nouvelles.

De cette haute théorie il deſcendoit ſouvent à la pratique, où ſon amour pour le bien public le ramenoit. Il avoit ſongé à rendre les voitures & les caroſſes plus legers & plus commodes; & de là un Docteur qui ſe prenoit à lui de n'avoir pas eu une penſion du Duc d'Hanovre, prit occaſion de lui imputer dans un écrit public qu'il avoit eu deſſein de conſtruire un chariot, qui auroit fait en vingt-quatre heures le voyage de Hanovre à Amſterdam; plaiſanterie mal entenduë, puiſqu'elle ne peut tourner qu'à la gloire de celui qu'on attaque, pourvû qu'il ne ſoit pas abſolument inſenſé.

Il avoit propoſé un moulin à vent pour puiſer l'eau des mines les plus profondes, & avoit beaucoup travaillé à cette machine; mais les ouvriers eurent leurs raiſons pour en traverſer le ſuccès par toutes ſortes d'artifices. Ils furent plus habiles que lui, & l'emportérent.

On doit mettre au rang des inventions plus curieuſes qu'utiles, une Machine Arithmétique différente de celle de M. *Paſ-*

cal,

cal, à laquelle il a travaillé toute sa vie à diverses reprises. Il ne l'a entiérement achevée que peu de tems avant sa mort, & il y a extrêmement dépensé.

Il étoit métaphysicien, & c'étoit une chose presque impossible qu'il ne le fût pas, il avoit l'esprit trop universel. Je n'entends pas seulement universel, parce qu'il alloit à tout, mais encore parce qu'il saisissoit dans tous les principes les plus élevés & les plus généraux, ce qui est le caractère de la métaphysique. Il avoit projetté d'en faire une toute nouvelle, & il en a répandu çà & là différents morceaux selon sa coutume.

Ses grands principes étoient que rien n'existe ou ne se fait sans une raison suffisante, que les changemens ne se font point brusquement & par sauts; mais par degrés & par nuances, comme dans des suites de nombres, ou dans des courbes; que dans tout l'univers, comme nous l'avons déja dit, un meilleur est mêlé par-tout avec un plus grand, ou, ce qui revient au même, les loix de convenance avec les loix nécessaires ou géométriques. Ces principes si nobles & si spécieux ne sont pas aisés à appliquer; car dès qu'on est hors du nécessaire *nécessaire rigoureux* & absolu, qui n'est pas bien commun en métaphysique, le suffisant, le convenable, un degré ou un saut, tout cela pourroit bien être un peu arbitraire; & il faut prendre garde que ce ne soit le besoin du systême qui décide.

Sa maniére d'expliquer l'union de l'ame & du corps par une *Harmonie préétablie*, a été quelque chose d'imprévu & d'inespéré sur une matiére où la philosophie sembloit avoir fait ses derniers efforts. Les Philosophes aussi-bien que le peuple avoient crû que l'ame & le corps agissoient réellement & physiquement l'un sur l'autre. *Descartes* vint qui prouva que leur nature ne permettoit point cette sorte de communication véritable, & qu'ils n'en pouvoient avoir qu'une apparente, dont Dieu étoit le médiateur. On croyoit qu'il n'y avoit que ces deux systêmes possibles; M. *Leibniz* en imagina un troisiéme. Une ame doit avoir par elle-même une certaine suite

de pensées, de désirs, de volontés. Un corps qui n'est qu'une machine, doit avoir par lui-même une certaine suite de mouvemens, qui seront déterminés par la combinaison de sa disposition machinale avec les impressions des corps extérieurs. S'il se trouve une ame & un corps tels que toute la suite des volontés de l'ame d'une part, & de l'autre toute la suite des mouvemens du corps se répondent exactement, & que dans l'instant, par exemple, que l'ame voudra aller dans un lieu, les deux pieds du corps se meuvent machinalement de ce côté-là, cette ame & ce corps auront un rapport, non par une action réelle de l'un sur l'autre, mais par la correspondance perpétuelle des actions séparées de l'un & de l'autre. Dieu aura mis ensemble l'ame & le corps qui avoient entr'eux cette correspondance antérieure à leur union, cette *harmonie préétablie*. Et il en faut dire autant de tout ce qu'il y a jamais eu, & de tout ce qu'il y aura jamais d'ames & de corps unis.

Ce systême donne une merveilleuse idée de l'intelligence infinie du Créateur; mais peut-être cela même le rend-il trop sublime pour nous. Il a toujours pleinement contenté son auteur, cependant il n'a pas fait jusqu'ici, & il ne paroît pas devoir faire la même fortune que celui de *Descartes*. Si tous les deux succomboient aux objections, il faudroit, ce qui seroit bien pénible pour les Philosophes, qu'ils renonçassent à se tourmenter davantage sur l'union de l'ame & du corps. M. *Descartes* & M. *Leibniz* les justifieroient de n'en plus chercher le secret.

M. *Leibniz* avoit encore sur la Métaphysique beaucoup d'autres pensées particuliéres. Il croyoit, par exemple, qu'il y a par-tout des substances simples, qu'il appelloit *Monades* ou Unités, qui sont les vies, les ames, les esprits qui peuvent dire *Moi*, qui selon le lieu où elles sont reçoivent des impressions de tout l'univers, mais confuses à cause de leur multitude; ou qui, pour employer à peu près ses propres termes, sont des miroirs sur lesquels tout l'Univers rayonne selon

ſelon qu'ils lui ſont expoſés. Par là il expliquoit les perceptions: Une monade eſt d'autant plus parfaite, qu'elle a des perceptions plus diſtinctes. Les monades qui ſont des ames humaines ne ſont pas ſeulement des miroirs de l'univers des créatures, mais des miroirs ou images de Dieu même ; & comme en vertu de la raiſon & des vérités éternelles elles entrent en une eſpèce de ſocieté avec lui, elles deviennent membres de la cité de Dieu. Mais c'eſt faire tort à ces ſortes d'idées, que d'en détacher quelques-unes de tout le ſyſtême, & d'en rompre le précieux enchaînement, qui les éclaircit & les fortifie. Ainſi nous n'en dirons pas davantage, & peut-être ce peu que nous avons dit eſt-il de trop, parce qu'il n'eſt pas le tout.

On trouvera un aſſez grand détail de la métaphyſique de M. *Leibniz* dans un livre imprimé à Londres en 1717. C'eſt une diſpute commencée en 1715. entre lui & le fameux M. *Clarke*, & qui n'a été terminée que par la mort de M. *Leibniz*. Il s'agit entr'eux de l'eſpace & du temps, du vuide & des atomes, du naturel & du ſurnaturel, de la liberté, &c. car heureuſement pour le public, la conteſtation en s'échauffant venoit toujours à embraſſer plus de terrain. Les deux ſavans adverſaires devenoient plus forts à proportion l'un de l'autre, & les ſpectateurs qu'on accuſe d'être cruels, ſeront fort excuſables de regretter que ce combat ſoit ſi-tôt fini; on eût vû le bout des matiéres, ou qu'elles n'ont point de bout.

Enfin pour terminer le détail des qualités acquiſes de M. *Leibniz*, il étoit Théologien, non pas ſeulement entant que Philoſophe, ou Métaphyſicien, mais Théologien dans le ſens étroit; il entendoit les différentes parties de la Théologie Chrétienne, que les ſimples philoſophes ignorent communément à fond; il avoit beaucoup lû & les Pères & les Scholaſtiques.

En 1671. année où il donna les deux théories du mouvement abſtrait & concret, il répondit auſſi à un ſavant Socinien, neveu de *Socin*, nommé *Wiſſowatius*, qui avoit em-

ployé contre la Trinité la dialectique subtile, dont cette secte se pique, & qu'il avoit apprise presque avec la langue de sa nourrice. M. *Leibniz* fit voir dans un écrit intitulé, *Sacro-sancta Trinitas per nova inventa Logica defensa*, que la Logique ordinaire a de grandes défectuosités, qu'en la suivant son adversaire pouvoit avoir eu quelques avantages, mais que si on la réformoit, il les perdoit tous, & que par conséquent la véritable Logique étoit favorable à la foi des orthodoxes.

On étoit si persuadé de sa capacité en Théologie, que comme on avoit proposé vers le commencement de ce siécle un mariage entre un grand Prince Catholique & une Princesse Luthérienne, il fut appellé aux conférences qui se tinrent sur les moyens de se concilier à l'égard de la Religion. Il n'en résulta rien, sinon que M. *Leibniz* admira la fermeté de la Princesse.

Le savant Evêque de Salisbury, M. *Burnet*, ayant eu sur la réunion de l'Eglise Anglicane avec la Luthérienne des vuës qui avoient été fort goûtées par des Théologiens de la Confession d'Ausbourg, M. *Leibniz* fit voir que cet Evêque, tout habile qu'il étoit, n'avoit pas tout-à-fait bien pris le nœud de cette controverse, & l'on prétend que l'Evêque en convint. On sait assez qu'il s'agit là des derniéres finesses de l'art, & qu'il faut être véritablement Théologien, même pour s'y méprendre.

Il parut ici en 1692. un livre intitulé, *De la Tolérance des Religions*. M. *Leibniz* la soutenoit contre feu M. *Pelisson*, devenu avec succès théologien & controversiste. Ils disputoient par lettres, & avec une politesse exemplaire. Le caractère naturel de M. *Leibniz* le portoit à cette tolérance que les esprits doux souhaiteroient d'établir, mais dont après cela ils auroient assez de peine à marquer les bornes, & à prévenir les mauvais effets. Malgré la grande estime qu'on avoit pour lui, on imprima tous ses raisonnemens avec privilége, tant on se fioit aux réponses de M. *Pelisson*.

Le plus grand ouvrage de M. *Leibniz*, qui se rapporte à la

la Théologie, eſt ſa *Théodicée*, imprimée en 1710. On connoit aſſez les difficultés que M. *Bayle* avoit propoſées ſur l'origine du mal, ſoit phyſique, ſoit moral; M. *Leibniz*, qui craignit l'impreſſion qu'elles pouvoient faire ſur quantité d'eſprits, entreprit d'y répondre.

Il commence par mettre dans le Ciel M. *Bayle* qui étoit mort, celui dont il vouloit détruire les dangereux raiſonnemens. Il lui applique ces vers de *Virgile*.

Candidus inſueti miratur limen Olympi,
Sub pedibuſque videt nubes & ſidera Daphnis.

Il dit que M. *Bayle* voit préſentement le vrai dans ſa ſource; charité rare parmi les Théologiens, à qui il eſt fort familier de damner leurs adverſaires.

Voici le gros du ſyſtême. Dieu voit une infinité de mondes ou univers poſſibles, qui tous prétendent à l'exiſtence. Celui en qui la combinaiſon du bien métaphyſique, phyſique & moral, avec les maux oppoſés, fait un *Meilleur*, ſemblable aux *Plus grands* géométriques, eſt préféré; de là le mal quelconque, permis, & non pas voulu. Dans cet univers qui a mérité la préférence, ſont compriſes les douleurs & les mauvaiſes actions des hommes, mais dans le moindre nombre, & avec les ſuites les plus avantageuſes qu'il ſoit poſſible.

Cela ſe fait encore mieux ſentir par une idée philoſophique, théologique, & poëtique tout enſemble. Il y a un Dialogue de *Laurent Valla*, où cet auteur feint que *Sextus* fils de *Tarquin le Superbe* va conſulter *Apollon* à Delphes ſur ſa deſtinée. *Apollon* lui prédit qu'il violera *Lucrèce*.

Sextus ſe plaint de la prédiction. *Apollon* répond que ce n'eſt pas ſa faute, qu'il n'eſt que devin, que *Jupiter* a tout réglé, & que c'eſt à lui qu'il faut ſe plaindre. Là finit le dialogue, où l'on voit que *Valla* ſauve la préſcience de Dieu aux dépens de ſa bonté; mais ce n'eſt pas là comme M. *Leibniz* l'entend: il continuë ſelon ſon ſyſtême la fiction de *Valla*. *Sextus* va à Dodone ſe plaindre à *Jupiter* du crime auquel il eſt deſtiné. *Jupiter* lui répond qu'il n'a qu'à ne point aller à

Rome ; mais *Sextus* déclare nettement qu'il ne peut renoncer à l'espérance d'être Roi, & s'en va. Après son départ, le grand Prêtre *Theodore* demande à *Jupiter* pourquoi il n'a pas donné une autre volonté à *Sextus*? *Jupiter* envoye *Theodore* à Athénes consulter *Minerve*. Elle lui montre le palais des destinées, où sont les tableaux de tous les univers possibles depuis le *pire* jusqu'au *meilleur*. *Theodore* voit dans le meilleur le crime de *Sextus*, d'où naît la liberté de Rome, un gouvernement fécond en vertus, un Empire utile à une grande partie du genre humain &c. *Theodore* n'a plus rien à dire.

La Theodicée seule suffiroit pour représenter M. *Leibniz*. Une lecture immense, des anecdotes curieuses sur les livres ou les personnes, beaucoup d'équité & même de faveur pour tous les auteurs cités, fût-ce en les combattant ; des vuës sublimes, & lumineuses, des raisonnemens au fond desquels on sent toujours l'esprit géométrique, un stile où la force domine, & où cependant sont admis les agrémens d'une imagination heureuse.

Nous devrions présentement avoir épuisé M. *Leibniz*, il ne l'est pourtant pas encore ; non parce que nous avons passé sous silence un très grand nombre de choses particuliéres, qui auroient peut-être suffi pour l'éloge d'un autre, mais parce qu'il en reste une d'un genre tout différent ; c'est le projet qu'il avoit conçû d'une langue philosophique & universelle. *Wilkins* Evêque de Chester, & *Dalgarme* y avoient travaillé ; mais dès le tems qu'il étoit en Angleterre, il avoit dit à Messieurs *Boyle* & d'*Oldenbourg* qu'il ne croyoit pas que ces grands hommes eussent encore frappé au but. Ils pouvoient bien faire que des nations qui ne s'entendoient pas eussent aisément commerce, mais ils n'avoient pas attrappé les véritables caractères *réels*, qui étoient l'instrument le plus fin dont l'esprit humain se pût servir, & qui devoient extrêmement faciliter & le raisonnement, & la mémoire, & l'invention des choses. Ils devoient ressembler, autant qu'il étoit possible, aux caractères d'Algèbre, qui en effet sont très simples &

très expressifs, qui n'ont jamais ni superfluité, ni équivoque, & dont toutes les varietés sont raisonnées. Il a parlé en quelque endroit d'un *Alphabet des pensées humaines*, qu'il méditoit, selon toutes les apparences ; cet alphabet avoit rapport à sa langue universelle. Après l'avoir trouvée, il eût encore fallu, quelque commode & quelque utile qu'elle eût été, trouver l'art de persuader aux différents Peuples de s'en servir, & ce n'eût pas été là le moins difficile. Ils ne s'accordent qu'à n'entendre point leurs intérêts communs.

Jusqu'ici nous n'avons vû que la vie savante de M. *Leibniz*, ses talens, ses ouvrages, ses projets ; il reste le détail des événemens de sa vie particuliére.

Il étoit dans la Societé secrette des Chimistes de Nuremberg, lorsqu'il rencontra par hazard à la table de l'hôtellerie où il mangeoit M. le *Baron de Boinebourg*, Ministre de l'Electeur de Mayence, *Jean-Philippe*. Ce Seigneur s'apperçut promptement du mérite d'un jeune homme encore inconnu, il lui fit refuser des offres considérables que lui faisoit le Comte Palatin pour récompense du livre de *George Ulicovius*, & voulut absolument l'attacher à son Maître & à lui. En 1668. l'Electeur de Mayence le fit Conseiller de la Chambre de revision de sa Chancellerie.

M. *de Boinebourg* avoit des rélations à la Cour de France, & de plus il avoit envoyé son fils à Paris pour y faire ses études, & ses exercices. Il engagea M. *Leibniz* à y aller aussi en 1672. tant par rapport aux affaires, qu'à la conduite du jeune homme. M. *de Boinebourg* étant mort en 1673. il passa en Angleterre, où peu de tems après il apprit aussi la mort de l'Electeur de Mayence, qui renversoit les commencemens de sa fortune. Mais le Duc de Brunsvic-Lunebourg se hâta de se saisir de lui pendant qu'il étoit vacant ; il lui écrivit une lettre très honorable, & très propre à lui faire sentir qu'il étoit bien connu, ce qui est le plus doux & le plus rare plaisir des gens de mérite. Il reçut avec toute la joye

&

& toute la reconnoiſſance qu'il devoit la place de Conſeiller, & une penſion qui lui étoient offertes.

Cependant il ne partit pas ſur le champ pour l'Allemagne. Il obtint permiſſion de retourner encore à Paris, qu'il n'avoit pas épuiſé à ſon premier voyage. De-là il repaſſa en Angleterre où il fit peu de ſéjour, & enfin il ſe rendit en 1676. auprès du Duc *Jean Frideric*. Il y eut une conſidération qui appartiendroit autant & peut-être plus à l'éloge de ce Prince, qu'à celui de M. *Leibniz*.

Trois ans après il perdit ce grand protecteur, auquel ſuccéda le Duc *Erneſt Auguſte*, alors Evêque d'Oſnabrug. Il paſſa à ce nouveau maître, qui ne le connut pas moins bien. Ce fut ſur ces vuës & par ſes ordres qu'il s'engagea à l'Hiſtoire de Brunſvic, & en 1687. il commença les voyages qui y avoient rapport. L'Electeur *Erneſt Auguſte* le fit en 1696. ſon Conſeiller privé de juſtice. On ne croit point en Allemagne que les ſavans ſoient incapables des charges.

En 1669. il fut mis à la tête des Aſſociés Etrangers de cette Académie. Il n'avoit tenu qu'à lui d'y avoir place beaucoup plus tôt, & à titre de penſionnaire. Pendant qu'il étoit à Paris, on voulut l'y fixer fort avantageuſement, pourvû-qu'il ſe fit Catholique; mais tout tolérant qu'il étoit, il rejetta abſolument cette condition.

Comme il avoit une extrême paſſion pour les ſciences, il voulut leur être utile non-ſeulement par ſes découvertes, mais par la grande conſidération où il étoit. Il inſpira à l'Electeur de Brandebourg le deſſein d'établir une Académie des Sciences à Berlin, ce qui fut entiérement fini en 1700. ſur le plan qu'il avoit donné. L'année ſuivante cet Electeur fut déclaré Roi de Pruſſe; le nouveau Royaume & la nouvelle Académie prirent naiſſance preſque en même tems. Cette Compagnie, ſelon le génie de ſon fondateur, embraſſoit outre la phyſique, & les mathématiques, l'hiſtoire ſacrée & profane, & toute l'antiquité. Il en fut fait Préſident perpétuel, & il n'y eut point de jaloux.

En

En 1710. parut un volume de l'Académie de Berlin ſous le titre de *Miſcellanea Berolinenſia.*

Là M. *Leibniz* paroît en divers endroits ſous preſque toutes ſes différentes formes, d'hiſtorien, d'antiquaire, d'étymologiſte, de phyſicien, de mathématicien; on y peut ajoûter celle d'orateur, à cauſe d'une fort belle épitre dédicatoire adreſſée au Roi de Pruſſe; il n'y manque que celles de juriſconſulte & de théologien, dont la conſtitution de ſon Académie ne lui permettoit pas de ſe revêtir.

Il avoit les mêmes vuës pour les Etats de l'Electeur de Saxe Roi de Pologne, & il vouloit établir à Dreſde une académie, qui eût correſpondance avec celle de Berlin; mais les troubles de Pologne lui ôtérent toute eſpérance de ſuccès.

En récompenſe il s'ouvrit à lui en 1711 un champ plus vaſte, & qui n'avoit point été cultivé. Le Czar, qui avoit conçû la plus grande & la plus noble penſée qui puiſſe tomber dans l'eſprit d'un Souverain, celle de tirer ſes peuples de la barbarie, & d'introduire chez eux les ſciences & les arts, alla à Torgau pour le mariage du Prince ſon fils aîné, avec la Princeſſe *Charlotte Chriſtine*, & y vit & conſulta beaucoup M. *Leibniz* ſur ſon projet. Le Sage étoit préciſément tel que le Monarque méritoit de le trouver.

Le Czar fit à M. *Leibniz* un magnifique préſent, & lui donna le titre de ſon Conſeiller privé de juſtice avec une penſion conſidérable. Mais ce qui eſt encore plus glorieux pour lui, l'hiſtoire de l'établiſſement des ſciences en Moſcovie ne pourra jamais l'oublier, & ſon nom y marchera à la ſuite de celui du Czar. C'eſt un bonheur rare pour un ſage moderne qu'une occaſion d'être légiſlateur de barbares; ceux qui l'ont été dans les premiers tems ſont ces chantres miraculeux qui attiroient les rochers, & bâtiſſoient des villes avec la lire, & M. *Leibniz* eût été traveſti par la fable en *Orphée*, ou en *Amphion.*

Il n'y a point de proſpérité continuë. Le Roi de Pruſſe

 mourut

mourut en 1713. & le goût du Roi ſon ſucceſſeur, entiérement déclaré pour la guerre, menaçoit l'Académie de Berlin d'une chûte prochaine. M. *Leibniz* ſongea à procurer aux Sciences un ſiége plus aſſuré, & ſe tourna du côté de la Cour Impériale. Il y trouva le Prince *Eugene*, qui pour être un ſi grand Général, & fameux par tant de victoires, n'en aimoit pas moins les ſciences, & qui favoriſa de tout ſon pouvoir le deſſein de M. *Leibniz*. Mais la peſte ſurvenuë à Vienne rendit inutiles tous les mouvemens qu'il s'étoit donnés pour y former une académie. Il n'eut qu'une aſſez groſſe penſion de l'Empereur, avec des offres très avantageuſes, s'il vouloit demeurer dans ſa Cour. Dès le temps du couronnement de ce Prince, il avoit déja eu le titre de Conſeiller Aulique.

Il étoit encore à Vienne en 1714. lorſque la Reine *Anne* mourut, à laquelle ſuccéda l'Electeur d'Hanovre, qui réuniſſoit ſous ſa domination un Electorat, les trois Royaumes de la grande Bretagne, M. *Leibniz* & M. *Newton*. M. *Leibniz* ſe rendit à Hanovre, mais il n'y trouva plus le Roi, & il n'étoit plus d'âge à le ſuivre juſqu'en Angleterre. Il lui marqua ſon zéle plus utilement par des réponſes qu'il fit à quelques libelles Anglois publiés contre S. M.

Le Roi d'Angleterre repaſſa en Allemagne, où M. *Leibniz* eut enfin la joye de le voir Roi. Depuis ce tems ſa ſanté baiſſa toujours; il étoit ſujet à la goute, dont les attaques devenoient plus fréquentes. Elle lui gagna les épaules, & on croit qu'une certaine ptiſane particuliére qu'il prit dans un grand accès, & qui ne paſſa point, lui cauſa les convulſions & les douleurs exceſſives dont il mourut en une heure le 14. Novembre 1716. Dans les derniers momens qu'il put parler, il raiſonnoit ſur la maniére dont le fameux *Furtenbach* avoit changé la moitié d'un clou de fer en or.

Le ſavant M. *Eckard* qui avoit vécu dix-neuf ans avec lui, qui l'avoit aidé dans tous ſes travaux hiſtoriques, & que le Roi d'Angleterre avoit choiſi en dernier lieu pour être hiſtoriographe de ſa maiſon, & ſon bibliothéquaire à Hanovre, prit ſoin

foin de lui faire une fépulture très honorable, ou plutôt une pompe funèbre. Toute la Cour y fut invitée, & perfonne n'y parut. M. *Eckard* dit qu'il en fut fort étonné ; cependant les Courtifans ne firent que ce qu'ils devoient ; le mort ne laiffoit après lui perfonne qu'ils euffent à confidérer, & ils n'euffent rendu ce dernier devoir qu'au mérite.

M. *Leibniz* ne s'étoit point marié ; il y avoit penfé à l'âge de cinquante ans, mais la perfonne qu'il avoit en vuë voulut avoir le tems de faire fes réflexions. Cela donna à M. *Leibniz* le loifir de faire auffi les fiennes, & il ne fe maria point.

Il étoit d'une forte complexion. Il n'avoit guére eu de maladies, excepté quelques vertiges dont il étoit quelquefois incommodé, & la goute. Il mangeoit beaucoup, & buvoit peu, quand on ne le forçoit pas, & jamais de vin fans eau. Chez lui il étoit abfolument le maître, car il y mangeoit toujours feul. Il ne régloit pas fes repas à de certaines heures, mais felon fes études ; il n'avoit point de ménage, & envoyoit querir chez un traiteur la premiére chofe trouvée. Depuis qu'il avoit la goute il ne dînoit que d'un peu de lait ; mais il faifoit un grand fouper, fur lequel il fe couchoit à une heure ou deux après minuit. Souvent il ne dormoit que affis fur une chaife, & ne s'en réveilloit pas moins frais à fept ou huit heures du matin. Il étudioit de fuite ; & il a été des mois entiers fans quitter le fiége, pratique fort propre à avancer beaucoup un travail, mais fort mal-faine. Auffi croiton qu'elle lui attira une fluxion fur la jambe droite, avec un ulcère ouvert. Il y voulut remédier à fa maniére, car il confultoit peu les Médecins, & il vint à ne pouvoir prefque plus marcher, ni quitter le lit.

Il faifoit des extraits de tout ce qu'il lifoit, & y ajoûtoit fes réflexions, après quoi il mettoit tout cela à part, & ne les regardoit plus. Sa mémoire, qui étoit admirable, ne fe déchargeoit point, comme à l'ordinaire, des chofes qui étoient écrites, mais feulement l'écriture avoit été néceffaire pour les y graver à jamais. Il étoit toujours prêt à répon-

dre ſur toutes ſortes de matiéres, & le Roi d'Angleterre l'appelloit ſon *Dictionaire vivant.*

Il s'entretenoit volontiers avec toutes ſortes de perſonnes, gens de cour, artiſans, laboureurs, ſoldats. Il n'y a guère d'ignorant qui ne puiſſe apprendre quelque choſe au plus ſavant homme du monde, & en tout cas le ſavant s'inſtruit encore quand il ſait bien conſidérer l'ignorant. Il s'entretenoit même ſouvent avec les Dames, & ne comptoit point pour perdu le temps qu'il donnoit à leur converſation. Il ſe dépouilloit parfaitement avec elles du caractère de ſavant & de philoſophe, caractères cependant preſque indélébiles, & dont elles appercevroient bien finement & avec bien du dégoût les traces les plus legéres. Cette facilité de ſe communiquer le faiſoit aimer de tout le monde; un ſavant illuſtre qui eſt populaire & familier, c'eſt preſque un Prince qui le ſeroit auſſi; le Prince a pourtant beaucoup d'avantage.

M. *Leibniz* avoit un commerce de lettres prodigieux. Il ſe plaiſoit à entrer dans les travaux ou dans les projets de tous les ſavans de l'Europe, il leur fourniſſoit des vuës, il les animoit, & certainement il prêchoit d'exemple. On étoit ſûr d'une réponſe dès qu'on lui écrivoit, ne ſe fût-on propoſé que l'honneur de lui écrire. Il eſt impoſſible que ſes lettres ne lui ayent emporté un tems très conſidérable, mais il aimoit autant l'employer au profit ou à la gloire d'autrui, qu'à ſon profit ou à ſa gloire particuliére.

Il étoit toujours d'une humeur gaye, & à quoi ſerviroit ſans cela d'être philoſophe? on l'a vû fort affligé à la mort du feu Roi de Pruſſe, & de l'Electrice *Sophie.* La douleur d'un tel homme eſt la plus belle oraiſon funébre.

Il ſe mettoit aiſément en colére, mais il en revenoit auſſitôt. Ses premiers mouvemens n'étoient pas d'aimer la contradiction ſur quoi que ce fût, mais il ne faloit qu'attendre les ſeconds; & en effet ces ſeconds mouvemens, qui ſont les ſeuls dont il reſte des marques, lui feront éternellement honneur.

On l'accuſe de n'avoir été qu'un grand & rigide obſervateur

teur du Droit naturel. Ses Pasteurs lui en ont fait des réprimandes publiques & inutiles.

On l'accuse aussi d'avoir aimé l'argent. Il avoit un revenu très considérable en pension du Duc de Wolfembutel, du Roi d'Angleterre, de l'Empereur, du Czar, & vivoit toujours assez grossiérement. Mais un philosophe ne peut guére, quoiqu'il devienne riche, se tourner à des dépenses inutiles & fastueuses qu'il méprise. De plus M. *Leibniz* laissoit aller le détail de sa maison comme il plaisoit à ses domestiques, & il dépensoit beaucoup en négligence. Cependant la recette étoit toujours la plus forte, & on lui trouva après sa mort une grosse somme d'argent comptant qu'il avoit caché. C'étoient deux années de son revenu. Ce trésor lui avoit causé pendant sa vie de grandes inquiétudes qu'il avoit confiées à un ami, mais il fut encore plus funeste à la femme de son seul héritier fils de sa sœur, qui étoit Curé d'une paroisse près de Leipsic. Cette femme en voyant tant d'argent ensemble qui lui appartenoit, fut si saisie de joye qu'elle en mourut subitement.

M. *Eckard* promet une vie plus complette de M. *Leibniz*; c'est aux mémoires qu'il a eu la bonté de me fournir qu'on en doit déja cette ébauche. Il rassemblera en un volume toutes les piéces imprimées de ce grand homme éparses en une infinité d'endroits, de quelque espèce qu'elles soient. Ce sera là, pour ainsi dire, une résurrection d'un corps dont les menbres étoient extrêmement dispersés, & le tout prendra une nouvelle vie par cette réunion. De plus M. *Eckard* donnera toutes les œuvres posthumes qui sont achevées, & des *Leibnitiana* qui ne seront pas la partie du Recueil la moins curieuse. Enfin il continuera l'Histoire de Brunsvic, dont M. *Leibniz* n'a fait que ce qui est depuis le commencement du Régne de *Charlemagne* jusqu'à l'an 1005. C'est prolonger la vie des grands hommes, que de poursuivre dignement leurs entreprises.

G. G. LEIBNITII
VITA
A CELEB. JAC. BRUCKERO
SCRIPTA,

Ex Tom. V. ejusdem Philosophiæ Historia, deprompta.

§. I.

Germaniæ industria in excolenda philosophia eclectica.

RODUXIMUS hactenùs in scenam viros summos quos emendandæ philosophiæ genuit Italia, Anglia, Gallia, quove eventu in formandis veris ejus vultibus sedulitatem atque ingenium probaverint, pro instituti modo enarravimus. Restat Germania nostra, quæ tantæ felicitatis, quantam vera de rebus ad cognitionem humanam pertinentibus cura promittit, memor seriùs quidem, quàm reliquæ Europæ regiones, at satis eleganter exoptatoque successu in restituenda philosophia eclectica desudavit. Cui par tanto conatui largita est providentia divina ingenium, GODOFREDUM GUILELMUM LEIB-

LEIBNITIUM; quem si reliquis, quos unquam orbis literarius produxit, heroibus adnumeremus, & inter maximos ætatis recentioris viros collocemus, nihil faciemus, quod non rectè nos fecisse, & civitatis eruditæ consensio, & sequens viri summi demonstrabit historia. Tanta enim tamque ingentia sunt viri famigeratissimi, & non πολυϊστορίας tantummodò laude celeberrimi, sed matheseos quoque & philosophiæ cognitione admirandi merita, ut quantum ex eo ornamenti ad patriam, quantum utilitatis ad literas omnes, maximè ad philosophiam, & quæ cum ea conspirat mathematicam disciplinam accesserit, nemo ignoret, qui non rerum in orbe erudito gestarum planè rudis est atque hospes. Is cùm post *Cartesium* novam philosophiæ faciem valdè memorabilem effinxerit, inter restauratores philosophiæ eclecticæ suo jam merito est enarrandus.

§. II. Tanta cum laude artibus propemodum & disciplinis omnibus illustrandis, augendis, emendandis per totam septuaginta annorum vitam insudavit illustris *Leibnitius*, ut & vivus ignoraretur a nemine, de scientiarum fatis curioso, & post fata non deessent, qui viri summi historiam, meritaque de literis commentariis exponerent. Quod saxum volvendum sibi delegerat ipse *Leibnitius*, qui ad *Pellissonium* (1) historiam vitæ, morum, laborum & cogitationum transmisit, quam in vulgus non exiisse eò magis dolemus, quò magis in explorandis ingenii animique viribus atque moribus maximam vir summus perspicaciam probavit, in epistolis autem ad amicos scriptis luculenter prodidit, eam sibi φιλαυτίας vim atque imperium non inesse, quod vel veritati officeret, vel inanem ipsi gloriæ sine meritis affectationem commendaret. Fatis functus, cum maximum sui desiderium reliquisset in eruditorum animis vir incomparabilis, nonnullorum in eo versata est industria, ut biographiam ejus luci publicæ sistendo illud aliquate-

Scriptores historiæ Leibnitianæ.

BRUCKERI NOTÆ.

(1) Vid. *Pellisson* Lettres de la tolérance.

quatenus lenirent, & quid in eo amiserint literæ, quantisquè per eum accessionibus auctæ fuerint, accuratè docerent. Fecerunt id, fatis erepto *Leibnitio*, plerique, qui commentarios de rebus literariis, tum edidere, laudabili exemplo præeunte, quæ nostri patria fuit Lipsia, in quo bonarum mentium optimarumque scientiarum emporio, post *Nova literaria*, singulis hebdomadibus vulgari solita præstantissimi *Actorum eruditorum* collectores Leibnitianam memoriam, condito ex more elogio immortalitati consecrarunt. Qui cùm scire res magni viri potuerint, quocum familiariter vixerunt, & prolixè quoque eas exponendi occasionem habuerint, nobis ante omnes duces eligendi sunt, ut, quis in orbis literati theatro fuerit *Leibnitius* intelligi possit. Quamvis enim prolixiora dare & ex instituto summi mathematici & philosophi historiam conscribere susceperint VV. CC. *Sebastianus Kortholtus*, *Jo. Georgius Eckardus* & *Daniel Eberhardus Baringius*, nihil tamen hactenùs eorum lucem vidit. Secuti sunt acta eruditorum scriptores ephemeridum literariarum alii, certatim in id connitentes, ut defuncti memoriæ justa solverent & nominis ejus gloriæ calamos suos dicarent. In quo tamen pietatis & humanitatis officio nemo superasse censeri potest, elegantissimæ eruditionis virum *Bernardum Fontenellium.* Cùm enim diu academiæ scientiarum, quæ regiis auspiciis Parisiis floret, membrum fuisset *Leibnitius*, atque ex more laudatissimo ejus ad lares meliores translati vita, merita, laudes in consessu academiæ essent enarrandæ, instructus notitia de tanto viro ab *Eccardo Leibnitii* familiari vir facundissimus, elegantissimum herois incomparabilis elogium anno cIↃIↃCCXVII, Id. Nov. recitavit. Quod cum plausu omnium exceptum *Historiæ illustris societatis* a se conditæ inseruisset *Fontenellius*, nostris quoque hominibus vernacula legendum traditum & *Theodiceæ Leibnitianæ* cum observationibus nonnullis adjectum est. Cujus editio cùm recuderetur, adjectæ sunt annotationes tum ab *Eccardo*, tum ab anonymo, quem *Baringium* esse, verisimillimum

mum viris doctis (2) visum est. Quamvis autem ab homine familiari, rerumque *Leibnitii* peritissimo memoriæ istæ profectæ sint, quibus usus est Scriptor Gallus, dolendum tamen, & elogii indolem obstitisse *Fontenellio*, quo minùs justam tanti viri historiam conderet, & relationes nonnullas suspectas, quasdam falsas esse. Tacemus alios, qui vitam Leibnitianam pro scopo instituti sui tetigerunt, quod post *Jo. Fabricium* (3), *Joachimum Frid. Fellerum* (4), *Christianum Grundmannum* (5), *Frid. Gentzkenium* (6), *Jac. Frid. Reimmannum* (7), *Theoph. Stollium* (8). Germanos ex Gallis fecit elegantissimus *Niceronius* (9). Horum tamen omnium studium cùm imperfectum meritò visum fuerit, magno eruditi orbis commodo & plausu integram atque suis numeris absolutam *Leibnitii* historiam scribere suscepit vir eruditissimus, & de philosophiæ recentioris historia præclarè meritus *Carolus Guntherus Ludovici*. Debemus indefessæ diligentiæ & pulcherrimæ eruditionis viro prolixos commentarios *de Philosophia Leibnitiana* (10), (ita enim inscriptio habet,) quos tamen historiæ Leibnitianæ philosophiæ prodromum tantùm & delineationem ampliorem esse voluit, illam suo tempore plenissimam descripturus. Adeò verò in jucundissimo & erudito libro accurationem, ordinem, perspicuitatem & fidem præstitit vir doctissimus, ut ad hunc unum fontem lectorem tutò ablegare possimus, ceteras unde sua hausit auctor, scaturigines ex eo facilè reperturum, idque unum doleamus, Latino sermone non exaratum istum librum esse, ut quantus vir fuerit *Leibnitius*, etiam exteris inde luculentiùs constet. Nos secundùm leges instituti nostri consultis viro-

(2) Cl. *Ludovici* l. citando c. 1. §. 4. p. 4.

(3) Hist. bibl. suæ vol. I. pag. 317.

(4) Is Otio Hanoverano additiones ad vitam *Leibnitii* in A. E. enarratam præmisit. Fuit autem is quoque ex familiaribus *Leibnitii*.

(5) In Ossibus & cineribus literarum anno 1716. defunctorum p. 16.

(6) In Hist. phil. p. 178.

(7) Hist. lit. germ. P. III. p. 576. P. IV. p. 147. P. V. p. 262. seq.

(8) Hist. liter. P. II. c. 1. p. 488. seqq.

(9) Mémoires T. II. p. 64. Præfixit quoque editioni Amstelodamensi Theodiceæ anni 1734. vitam auctoris *L. de Neufville*, quam Latinè versam adjecerunt editores Tubingenses novæ versioni Latinæ 1739.

(10) Lips. 1737. 8. II. Vol.

rum doctissimorum, quos nominavimus, laboribus, ipsa quoque *Leibnitii* scripta, maximè *Epistolas* ab eruditissimo *Christiano Kortholto* edita (11), & *Collectanea* ex ore viri summi a Cl. *Fellero* hausta (12), quæque in ephemeridibus passim occurrunt, ad *Leibnitii* historiam pertinentia consulemus, & brevem quidem ac succinctam ut scriptionis nostræ modus postulat, veram tamen & a partis studio alienam dabimus illustris philosophi historiam.

Nativitas & educatio Leibnitii.

§. III. Edidit polyhistorem *Leibnitium* Lipsia, tot ingeniorum præclarissimorum mater & altrix, anno cIↃIↃCXLVI, IX. Cal. Jul. st. v. parentibus familiæ decoribus, & literarum meritis conspicuis, patre *Friderico Leibnitio*, facultatis philosophicæ assessore, & moralis doctrinæ doctore publico, viro eruditissimo, matre *Catharina*, *Guilelmi Schmuckii*, J. U. D. & professoris filia. Cùm parentum uterque, & naturali ingenii acumine & reliquis quoque præsidiis abundaret, quibus ad præclara quævis formari solent elegantiora ingenia, feliciori nativitatis sorte in urbe tanto successu Musis operante, *Leibnitius* uti non potuit. Patrem autem sexennis puer amisit, a matre, magnæ prudentiæ & pietatis fœmina ritè educatus. Qui cum paulò adolesceret, scholæ Nicolaiticæ traditus, divini quod nactus erat, ingenii scintillas præmaturè prodidit, condiscipulis non industria modò, sed felicitate quoque ingenii citò superatis. Totus enim in disciplinarum optimarum studium cùm exardesceret, non contentus lectionibus, quas peritissimorum præceptorum industria suppeditabat, adolescens admodum in patris bibliothecam optimis libris refertam se abscondit, & contemptis rivulis ad humanitatis fontes, scriptores veteres Græcos & Latinos, accurrit, jugi lectione atque meditatione ardentem veteris literaturæ sitim restincturus (13). Incidit autem in *Livium* atque *Virgilium*, optimos dicendi fingendique

(11) Lipf. 1738-1742. IV. Vol.

(12) Edidit ea Otii Hanoverani, s. Miscellaneorum Leibnitianorum titulo Lipf. 1718. 8.

(13) Act. erud. l. c. & post hos reliqui. Inter præcoces ideò eruditos locum suo jure postulat *Leibnitius*.

gendique auctores, quos cùm difficiles nimis tenero adoleſcenti præceptores diſſuaſiſſent, pervicit tamen ignea vis animi ejus, ut utrumque totum ferè devoraret: tanta memoriæ fidelitate, ut ad ſenium vergens, poëtarum principem totum ferè atque integrum ex memoria recitare poſſet. Ita verò formata eſt præſtantiſſima viri ſummi quam in humanitatis ſtudiis poſtea oſtendit, peritia, qua elegantiſſimis ſuæ ætatis calamis & proſa & ligata oratione inferiorem ſe non eſſe apud omnes demonſtravit. Sed & rhetores, poëtas, hiſtoricos, philoſophos, & quicquid bonorum ſcriptorum ei ſuggerebat paterna ſupellex tanta diligentia & judicandi ſolertia legit adoleſcens prææmaturæ indolis, ut egregia τῆς ἐγκυκλοπαιδείας notitia ei ſuccreſceret, & ante dies virilibus ſtudiis eſſet aptus. Sanè eo tempore collegiſſe divini ingenii virum eas elegantioris literaturæ, maximè antiquæ, opes, quibus velut gemmis ejus ſcripta interſtinguuntur, ex ſcriptis ejus in juvenili ætate editis eſt manifeſtiſſimum. Ita cùm ante ætatem animi vis robur eximium acquiſiviſſet, altiùs ingreſſus ſtadium ad academicorum ſtudiorum curſum animum applicuit, & quindecim annos natus anno cIↄIↄcLXI, albo academiæ patriæ nomen dedit. Quo *facto dici non* poteſt, quantum animorum ſuccreverit adoleſcenti ignea animi virtute exſuperanti ad proſequendum gnaviter eum curſum, quem intenderat. Igitur lectioni, auditioni, meditationi totus immerſus, non uni literarum generi inhæſit, ſed quoſcunque ſcriptores fors obtuliſſet, ſupra ætatis vires judicio inſtructus ita legit, ut ſeverè examinaret, & in horrea memoriæ longè fidiſſimæ referret, quicquid eruditioni futuræ poſſet eſſe utiliſſimum. Ita theologorum, juris peritorum, medicorum, philoſophorum, auctorumque aliorum, quos eruditionis lumen commendabat, libros nocturna diurnaque manu verſando inexſpectatos inde fructus retulit. Quòd ſi difficiliora occurriſſent, ad præceptorum oracula accurrens auxilium implorabat, quod tamen ex proprio fundo, aciem animi in partes vocando, omnium optimè hauriebat. Erat inter eos, a quorum ore pendebat omnium ſine dubio

eruditissimus *Jacobus Thomasius*, cujus excellentissimam doctrinam alibi (14) ex merito deprædicavimus. Is cùm vastissimam lectionem cum judicio accuratè copulasset, & imprimis veteris philosophiæ, maximè Græcanicæ, rarò ejus ætatis inter Germanos exemplo, esset consultissimus, *Leibnitium*, acerrimi ingenii adolescentem ad hæc mysteria accuratè cognoscenda maxima dexteritate adduxit, ea felicitate eventus, ut in philosophiæ historia paucos postea sibi pares haberet *Leibnitius*, mirabile verò sit, virum tot difficillimis geometrarum & historicorum laboribus distractum tantum in eo eruditionis genere vidisse. Candidè gratoque animo agnovit *Leibnitius*, quantum per hunc virum profecisset. Cujus rei testimonia peti plurima possunt ex epistolis *Leibnitii* ad *Thomasium* (15). Maximè autem ejus rei testimonium extare vir summus voluit in epistola ad hunc præceptorem suum data, quam recusis ejus cura *Nizolii* commentariis præmisit, & in qua de Aristotelica philosophia cum recentiori reconciliabili disputat, & de *Cartesii* sectatoribus judicat. *In ea enim mirè γνῶμα historiæ philosophicæ Thomasianum extollit, quod quantum inter nudas nominum recensiones & profundas de sententiarum connexionibus rationes intersit, ostenderit, & philosophiæ magis quam philosophorum historiam ab eo expectat, testatus omnes veterum recessus eum lustravisse, & recentiorum inventa, quando mereantur, non aspernari; atque illos illustrare, hos examinare unum optimè posse.* Talem cùm *Thomasium* judicaret atque deprehenderet *Leibnitius*, mirum non est in philosophia addiscenda plurimum illi tribuisse, sic ut fateatur: *ingratus sim, si tibi in philosophia multa me debere negem.* Et hanc quoque animi fiduciam postea conservavit erga *Thomasium Leibnitius*, ex quo jucundissimum literarum commercium enatum inter utrumque est, quod quantum qualemque discipulum educaverit *Thomasius* præclarè loquitur. Fallimur autem, aut ex hac caussa derivandum quoque est, magnum quod veteribus philosophis

(14) In Ia. parte lib. I. Period. II §

(15) Vid. Tom. IV. hujus collectionis.

phis *Leibnitius* ſtatuit pretium, quos, imprimis *Pythagoram* & *Platonem*, prætuliſſe recentiorum pleriſque in epiſtolis ad amicos multoties prodidit. Sed ut ad præceptores *Leibnitii* reliquos revertamur, in mathematicis *Joannem Kuhnium*, in philoſophia etiam *Joannem Adamum Scherzerum* & *Fridericum Rappoltum* audivit. Et ille quidem ſcholaſtici acuminis laude tum præclarus habebatur: hic autem in veteris philoſophiæ myſteriis probè verſatus audaciori conatu cœperat ſervile jugum ſcholaſticæ philoſophiæ abjicere, unde meruit a *Chriſtiano Thomaſio* (16) cum *Jo. Chriſtophoro Sturmio* primi eclectici nomine laudari, quibus ex merito *Leibnitium* jam tum addidit perſonatus Realis de Vienna. Tantis viris, quorum doctrinam multiplicem fœtus literarii abunde teſtantur, præceptoribus uſus, omni ſpe citius profundiuſque in artium adyta penetravit *Leibnitius*, & futuræ magnitudinis haud obſcura indicia prodidit. Id quod latere non potuit *Thomaſium*, futuram, quam in orbe erudito, obtenturus eſſet, fortunam locumque illuſtrem, noſtro admodum juveni præſagientem.

Mora Leibnitii Ienenſis & promotio academica.

§. IV. Ita in patria academia ſeverioribus diſciplinis ritè initiatus ad Muſas Salanas abiit, & in Ienenſi ſchola magnos tum viros *Erhardum Weigelium*, mathematicarum diſciplinarum peritiâ inſignem, & *Joannem Andream Boſium*, hiſtoriarum doctorem publicum, & criticæ artis præſidio magna cum laude in hiſtoria veteri verſatum, in juriſprudentia autem, cui ſe patris avique materni exemplo addixerat, *Joannem Chriſtophorum Falcknerum* duces ſtudiorum habuit. Quos maximo Leibnitiani ingenii commodo illi præceptores obtigiſſe, ſi non ipſo eventu cônſtaret, ſatis tamen id diſci poſſet ex laudatiſſimorum virorum doctrina, multis ſpeciminibus inter eruditos tum probata. Maximè autem plurimum incrementorum ad Leibnitianam eruditionem acceſſit, ex lectionibus *Weigelii*, qui arithmeticæ & mechanicæ myſteria profundiùs rimabatur,

 hiſque

(16) Introd. in philoſ. aul. c. 1. §. 93. p. 44.

hisque Pythagoream philosophiam jungere tentabat (17). Hoc enim duce usus *Leibnitius*, facilè in ista penetralia pervenit, divini ingenii felicitate adjutus, quæ clausa mansere præceptori. Cujus exemplum esse potest arithmetica tetractyos, quam instituerat *Weigelius*, quam sibi de arithmetices dyaticæ arcano cogitandi occasionem suppeditavisse, non negat *Leibnitius*. Et huic quoque præceptori ejus tribuendum videtur, quod eo tempore ad syncretismum inter veteres & recentiores philosophos, a quo abhorrebat *Thomasius* inclinaverit. *Weigelium* enim inter *Aristotelem* & novatores pacisci voluisse, ipse nos docet *Leibnitius* (18): qui quanti hunc philosophum fecerit, loco quodam (19) satis testatum fecit. Non verò apud Ienenses virorum doctorum præcepta audivisse contentus, ipse quærere veritatem, & novam viam tentare suscepit, nomenque ideò dedit quærentium collegio, quod sodalitium de novis veritatibus inquirendis maximè tum erat sollicitum. His studiis auctus & politus in patriam rediit, & pristina oracula consuluit, acceptaque prima, quam vocant, laurea, tantum abest, ut philosophiæ studium seposuerit, ut duce *Thomasio* veterum Græcorum, maximè *Platonis* & *Aristotelis* commentarios sedulò evolveret, Scholasticorum cum iis cogitata conferret, & recentiorum inventa cum illis componeret, maximè autem Cartesiana placita examinaret, profundisque meditationibus ita se immergeret, ut, quod ad *Burnetum* nobilem Scotum scribit (20), quindecim annorum adolescens, totos dies in sylva oberraret, & disceptationem inter *Aristotelem* & *Democritum* institueret; sæpiùs autem, novis luminibus exortis veterem sententiam exueret. Ut autem vires quoque publico specimine periclitaretur, præside *Jacobo Thomasio de Principio individui* in arenam philosophicam descendit. Quod

(17) Edidit ejus rei specimen in Tr. Vernaculo: in Descriptione arithmetica philosophiæ moralis secundum numeros Pythagoræ ejusque tetractyn. qui Ienæ 1674. 8. prodiit.

(18) In Ep. Nizolio præmissa.

(19) Apud *Stollium* Hist. Lit. P. III. c. 4. §. 17. p. 674.

(20) Vid. Tom. VI. P. I.

Quod argumentum licet ex ſenticetis Scholaſticorum hauſtum eſſet, auctore pro entitate Nominalium contra Thomiſtarum materiam ſignatam pronuntiante, in eo tamen & acumen judicii probavit, & errores ex recepta Scholaſticorum ſententia oriundos detexit, & quam profundè *Ariſtotelis* ſententiam perſpexerit, demonſtravit. Tacemus corollaria, quæ ingenium *Leibnitii* ſupra juveniles annos eminens produnt. Iſtis peractis, & ſuſcepto ad *Joannem Strauchium* Brunſvicenſem ſyndicum itinere, redux in patriam honores in philoſophia ſummos more majorum petiit, meritoſque nondum duodeviginti annos natus, anno cIↃIↃcLXIV accepit: & tum ad juris legumque diſciplinam majori contentione converſus *Schacherum* & *Schwendendoerferum* JCtos Lipſienſes præceptores habuit. Adeo verò philoſophiæ deliciis ineſcatus ab ejus penitiori meditatione non deſtitit, ut magno labore id tum temporis ageret, qua ratione *Platonem* cum *Ariſtotele* conciliare poſſet. Viribus itaque ſatis atque eruditione inſtructus, qui docentis jura publico ſpecimine tueretur, *Quæſtiones philoſophicas ex jure collectas* in arenam deduxit, ventilandaſque viris doctis exhibuit: idem ſub *Schwendendoerfero* in jure ſuſcepit, argumento diſceptationis literariæ *de Conditionibus* propoſito. Addunt *Actorum eruditorum* collectores, etiam in philologico argumento vires tentaturum *Leibnitium*, *de Scriptoribus Laconicum Lipſii ſcribendi genus imitantibus* ſchediaſma meditatum multa collegiſſe, haud injucunda, editione tamen poſthac ab aliis laboribus impedita. Ut verò in philoſophica facultate academiæ patriæ locum aliquando obtinere poſſet, juxta leges & ſtatuta *de Complexionibus* publicè diſputavit. In qua diſſertatione anno cIↃIↃcLXVI habita, tum primùm paulò clariùs emicuit, quàm ingenium ejus magnitudinem portenderet. Multa enim excelſa, ſingularia, & profundam meditationem prodentia cùm attuliſſet, maximè veritatum nonnullarum, quas ætate maturior in meridiana luce collocavit, auroram jam tum cœlo philoſophico induxit. Qua de re vel ſola, quæ more recepto adjecit, corollaria exemplum præbent luculentum. Ex

qua

qua tractatione enata *Leibnitio Ars combinatoria*, eodem anno edita, *in qua ex arithmeticæ fundamentis complicationum ac transpositionum doctrina novis præceptis exstruitur, & usus ambarum per universum scientiarum orbem ostenditur, nova etiam artis meditandi, seu logicæ inventionis semina sparguntur*. Adjecit in fine *Demonstrationem existentiæ Dei ad mathematicam certitudinem exactam*. Valdè placuit ingeniosum scriptum viris passim eruditis, qui probè viderunt, novas meditationes haud planè nullius usus in eo aperiri, spargi semina inventionis, & pulchra multa afferri: multa aliorum παρορáματα acutè configi. Quæ caussa fuit, ut inconsulto licèt auctore, anno cIↃ IↃ cxc Francofurti recuderetur. Id quod tamen valdè displicuit *Leibnitio*, » eo quòd libellum non satis esse limatum, » nec præsentibus ejus cogitatis ac personæ ubique respondentem judicaret, & veniam olim annis datam, in quibus aliqua interdum luxuriantis ingenii audacia laudetur, nunc a » se peti non posse perspiceret. « Unde in *Actis eruditorum* editionem istam improbari jussit, indicavitque, quibus in articulis meliora jam ipsi arrisissent. Quibus tamen non obstantibus magnæ auctoritatis viris labor iste probatus est (21), eo quòd ad faciliorem jurisprudentiæ methodum cuncta attemperavisset. Talis cùm esset, licèt vigesimum ætatis annum vix attigisset, summos in utroque jure honores petere ausus est; & obtinuisset eos sine dubio, cùm spectatissima jam tum ejus eruditio in patria fuisset, nisi lepido errore (22), quem caussis arcanis, & quod nondum maturus annis crederetur, tribuunt *Acta eruditorum*, repulsam fuisse passus, a qua ipse jure consultorum ordo sine dubio abhorruisset, si ab eo res tum stetisset.

§. V.

(21) *Godofr. Strauchius* Diss. de Syllogismo juridico §. 5. apud *Ludovici* l. c. p. 313. seqq. add. *Morhof.* Polyhist. T. I. p. 360. seqq.

(22) Nempe cùm in ædibus decani consilii sui indicium ex more facere vellet, ab uxore ejus; adolescentiam illius contemnente repulsam passus dicitur. *Ludovici* l. c. p. 45. qui rectè observat, bellum nondum Aristotelicis & scholasticis tum indixisse *Leibnitium*, ut ea propter impediretur, quam caussam nonnulli allegant.

§. V. Indignatus hanc injuriam *Leibnitius*, de alio loco circumspexit, in quo præclaræ, quam possidebat doctrinæ major ratio haberetur, obtinerique honores diu meriti possent. Ad Noricam ideo, quæ Altdorfii floret, academiam eodem anno abiit. In quo itinere, cum altè sibi animo infixisset, quod postea symboli loco adhibuit, partem vitæ, quoties perditur hora, perire; de emendanda jurisprudentia novaque atque faciliori methodo introducenda meditatus est, & cogitationes sine librorum apparatu, solius mentis beneficio, conceptas in chartam retulit, quas biennio post typis vulgavit. Ubi autem Altdorfii appulisset, ad examen more consueto admissus, ita præclarissimam eruditionem doctoribus legis, qui in ea schola tum vivebant, probavit, ut ad dissertationem inauguralem, secundùm academiæ statuta sine præside habendam lubentissimè admitteretur. Disputavit viginti annorum juvenis *de Casibus perplexis in jure*, tanto omnium applausu, ut non bonus modò quilibet, de hoc novo academiæ ornamento reipublicæ eruditæ gratularetur, sed & senatus academicus, egregiè consultum isti scholæ putaret, si in docentium numerum reciperetur. Obtulit itaque novo doctori jus atque potestatem legum scientiam extra ordinem docendi: Quam conditionem tamen rejecit, cùm aulicam potiùs anhelaret. Ideò relicta Altdorfio Norimbergam concessit, ut, & viros ibi doctos conveniret, & præclaros artifices, quibus semper abundavit urbs celeberrima, inviseret. Ibi in societatem quorundam incidit, qui in summum chemiæ arcanum, (lapidem philosophorum vocant,) inquirebant. Qui cùm maximè sacra atque silentio tecta mysteria sua haberent, eo ipso vehementer accenderunt *Leibnitii* animum, cupientem discere, quibusnam hi homines thesauris inhiarent, quibus modis finem, toties alios frustrantem obtinere sibi pollicerentur, ratus nonnulla se ab eis, ut fieri haud raró solet, discere posse, quæ ad recludendos naturæ recessus facere possent. Simulabat ergò alchemistorum mysteriorum insignem quandam notitiam conscripta ex libris hujus generis epistola ænigmatum ipsi auctori imper-

Studia Leibnitii academica Altdorfii.

imperſcrutabilium plena. Quam cùm directori exhibuiſſet, facilè obtinuit, ut dicto certo ſtipendio ſocietati iſti a ſecretioribus chartis eſſe, & librorum arcanorum compendia deſcribere juberetur. Id quod ingenio Leibnitiano, inſigni ἀγχονίᾳ prædito non potuit non evenire utiliſſimum; cum ea brevi teneret omnia, quæ magnis ſumtibus iſtud ſodalitium congeſſerat.

Commendatus Boineburgio Leibnitius. §. VI. Non neglexit tamen, his intentus, virorum doctorum conſuetudinem *Leibnitius*, undequaque alimenta quærens doctrinæ, quam alebat, indies creſcentis. Maximè *Juſto Jacobo Leibnitio*, eccleſiaſtæ Norimbergenſi innotuit, viro eleganter docto, noſtrum autem ſola nominis cognatione attingenti (23). Is illuſtri *Boineburgio*, viro ſummo, & præter prudentiam aulicam inſigni eruditione conſpicuo, qui tum Norimbergam diverterat, *Leibnitium* commendavit, cùm & heroem illum magnis favere ingeniis noſſet, & *Leibnitium* ex ſcientiarum omnis generis notitia pollere intellexiſſet, quæ illuſtris viri curioſitati abundè poſſet ſatisfacere. Vix autem convenerat eum *Leibnitius*, cùm ingenii magnitudinem & judicandi ſolertiam vaſtæ omnium ferè ſcientiarum peritiæ junctam admiratus *Boineburgius*, de benevolentia ſua eum juberet eſſe certiſſimum, ſponderetque, in eo verſaturum curam ſuam, ut ſereniſſimo, cui ſerviebat, electori Moguntino eum tradat, & ad aulæ miniſterium aditum paret. Cui ſcopo obtinendo præclaras de juriſprudentiæ & hiſtoriarum pomœriis dilatandis cogitationes augere, prolixè, hiſque ſe ornamentis eum commendare juſſit. Paruit optimo conſilio *Leibnitius*, & ut Moguntiæ propior eſſet, Francofurtum abiit, fortunæ ſuæ fabrum ita acturus, ut, quæ cupiebat, honeſtiſſimis nominibus conſequi poſſet. Quod eo faciliùs facere licebat, cùm abunde haberet, quibus omni miniſterii generi ſufficeret, & conſilia literaria concepiſſet, ingentem utilitatem pollicentia.

Traditus Leibnitius §. VII. Intellexerat illuſtris *Boineburgius*, quantum emolumenti

(23) Edidit is Memorabilia Bibl. Norimb.

menti ad aulam heri sui ex tanto viro redundare posset, eumque ideò electori valdè commendaverat. Qui cùm ipse viris meritorum gloria insignibus optimè cuperet, ab eo vocare *Leibnitium* Moguntiam *Boineburgius* jussus est. Is ubi advenit, & salutandi electoris veniam nactus est, in primo congressu benevolentiam principis sibi conciliavit. Qui ut intelligeret, quid de eo esset sperandum, specimen doctrinæ edere constituit, quæque de jurisprudentiæ emendandæ modo & ratione deque nova methodo in chartam conjecerat, in ordinem redacta vulgare & inscribere nomini electoris statuit. Prodiit ita hoc anno cIↄIↄcLXVIII, *Nova methodus docendæ discendæque jurisprudentiæ, cum subjuncto catalogo desideratorum in jurisprudentia.* Qui libellus mole exiguus, at meditationum præstantia magnus, vehementer viris doctis placuit, qui gavisi sunt confusum illud chaos, quo premitur legum peritia, & difficillimum redditur ejus studium in ordinem redigi posse, inventumque esse, qui hoc Augiæ stabulum purgaret. Ipse quoque celeberrimus auctor, quamvis de se modestè, præcipuè de ætatis juvenilis laboribus judicaret, multa se nova & proficua detexisse, semper affirmavit, licet non deessent, qui vetera novis melioribus præferre mallent (24). Nec quod non nemo (25) magnæ auctoritatis in eo reprehendit, de sola methodo demonstrativa in eo libello sollicitus fuit, & ut illa in legum scientiam introduceretur, suasit, sed innumeros quoque, quibus ea premitur, defectus, ostendit, & quæ impedimenta, ad promovendam scientiam elegantissimam, removenda essent, quæ media neglecta, prudentissimè detexit. De quo tamen alibi dicendum, cùm ad hanc nostram tractationem non pertineat, & adeundus, qui in compendio cuncta enarravit Cl. *Fellerus* (26). Ipse autem *Leibnitius*, cùm intellexisset, placuisse admodum electori consilium novi corporis juris

Moguntino electori.

(24) Opposuit his laboribus protribunalia *Nic. Chr. Lynckerus* Giessæ 1669. conf. Leibnitiana p. 143.

(25) Illustris *Ludewigius.* vid. *Ludov.* l. c. p. 323.

(26) In Supplem. vitæ Leibnitianæ Otio Hanov. præmisso.

juris condendi, quod ordine, elegantia & perſpicuitate ſe magis commendaret, eodem adhuc anno, brevi ſcriptione *Corporis juris reconcinnandi* rationem explicuit, & cum viris doctis atque juriſprudentiæ peritis communis laboris conſilium aggreſſus, ipſam juris collectionem nativo ordini reſtituere aggreſſus eſt. De quo ejus ſtudio, cùm nobis prolixioribus eſſe non liceat, conſulendi ſunt, qui hiſtoriam juris recentiorem tradunt, quæque accuratè enarravit doctiſſimus *Ludovici.* Idem conſiliorum ingentium capax *Leibnitii* animus tentare tum cœpit in omnibus diſciplinis, unde *Alſtedii Encyclopædiam* emendare, augere, & perficere animo concepit & *Heſenthalerum* in laboris ſocietatem pertraxit. Quæ tamen conamina majora & graviora, quæ ſupervenerunt, negotia brevi ſuppreſſerunt, quamvis animum conſiliumque nunquam abjecerit *Leibnitius*, & jam ſenex de ea re cum illuſtri *Wolffio* egerit, ut ſimilis encyclopædia inſigni cum orbis eruditi utilitate tandem procuderetur (27).

Labores Leibnitii Moguntini.

§. VIII. Impediverunt autem *Leibnitium*, talia meditantem curæ publicæ, cujus pars eſſe juſſus eſt. Nempè cùm ſe regno Poloniæ abdicaſſet *Joannes Caſimirus* (28), deque novo rege diſceptarent proceres, qui electionis diem VI. Non. Maī. anni ſequentis indixerant, inter coronæ candidatos nomen quoque profeſſus eſt *Philippus Guilelmus*, Palatinus dux Neoburgicus, cui *Boineburgium* rerum ſuarum adminiſtrum commendaverat, ſpectata viri excellentiſſimi prudentia, rerumque civilium cognitio atque experientia. Cujus benevolentia cùm totus gauderet *Leibnitius*, ejus molimina eruditione ſua, incertum juſſus, an ſponte? juvare ſtatuit. Enatum *Specimen demonſtrationum politicarum pro eligendo rege Polonorum, novo ſcribendi genere ad claram certitudinem exactum*, quod larvato nomine *Georgii Ulicovii Lithuani Leibnitius* edidit. In quo libello ita vim animi etiam in rebus ad prudentiam civilem perti-

(27) Vid. - - - cogitata *Leibnitii* de ratione emendandi Encyclopædiam *Alſtedii.* Tom. V.

(28) Factum id anno 1668. d. 16. Sept.

pertinentibus demonſtravit *Leibnitius*, ut virum ſibi utiliſſimum in aulam ſuam pertrahere omnibus modis princeps laudatus conaretur, fruſtraneo tamen eventu cùm Moguntiam præferre Neoburgo a *Boineburgio* perſuaſus conſtituiſſet. Neque tamen tunc quoque in alium quaſi orbem raptus philoſophiæ curam ſepoſuit, ſed emendare ſenſum de philoſophia rectum, quo poſſet modo, perrexit. Hinc cùm *Marii Nizolii* librum *de Veris principiis & vera ratione philoſophandi contra pſeudo-philoſophos*, qui tum prorſus diſparuerat, a *Boineburgio* accepiſſet, ut & diuturni carceris ſqualore ſcriptorem, *in quo eſſet acuminis ſatis, plurimum eloquentiæ philoſopho dignæ, libertatis nimium, protraheret, ad ſananda bonarum literarum, quæ paſſa erant, mala*, recudi fecit, annotationes adjecit, quibus nimiam libertatem inter repagula aliqua coërcuit, præfixitque duas diſſertationes, quarum una, de Stilo philoſophico differit, & præclara multa de *Nizolio* de ratione dicendi ſcribendique in philoſophia, de habitu linguarum ad philoſophiam, de perſpicuitate dicendi inter philoſophandum, de pretio ſcholaſticæ philoſophiæ ſtatuendo, de ſecta Nominalium, de uſu metaphyſicæ, de univerſalium natura, de ſcriptis *Ariſtotelis*, deque ſimilibus cumulat: altera epiſtolaris ad *Jacobum Thomaſium* de ſcribenda hiſtoria philoſophica, de *Carteſio*, *Ariſtotele*, Scholaſticis, horumque philoſophorum placitis, maximè autem de conciliatione inter *Ariſtotelem* & recentiores diſputat. Patet autem ex his diſſertationibus, quamvis multos receptæ philoſophiæ nævos jam vidiſſet, maluiſſe tamen concordiam tum inter veteres & recentiores inire, quàm illos totos deſerere (29). Quem veterum amorem

i 3 per

(29) Non hoc ita intelligendum, ac ſi *Leibnitius* veterum umbras recentiorum lumini prætuliſſet. Sed cùm in *Ariſtotele* notiones terminoſque vagos & incertos deprehenderet, eorum ſignificationem ex recentiorum obſervationibus determinavit, hocque ipſo alium longè *Ariſtotelem* nobis dare voluit, quàm reverâ fuit. Vidit id, ut mirè perſpicax erat, in dignoſcendis inter ſe philoſophorum ſententiis, *Jacobus Thomaſius*, faſſus in reſponſione ſua, ſibi non perſuaderi, *Ariſtotelem* a recentioribus philoſophis non adeò diſſidere, licet agnoſcat, dogmata ejus quædam loquendique modos ejuſmodi eſſe, ut conciliare volentibus faciant ſpem aliquam concordiæ, vereri

per totam quidem vitam non depoſuit, maximè tamen eo tempore, quo novum ſyſtema condendi conſilium nondum foverat, prodidit, unde iſta quoque ad ſyncretiſmum propenſio enata eſt, quam in iſtis diſſertationibus manifeſtavit, quam in quadam epiſtola candidè, ut hanc hiſtoriæ philoſophicæ peſtem valdè oderat, confodit *Jacobus Thomaſius.* Valdè commendatos ſibi habuit *Leibnitii* conatus *Boineburgius*, qui, ut præclarè judicabat, multum incrementorum ad literas a *Leibnitio* profectum iri intelligebat. Ut itaque ſponte currenti calcar adderet, tradere eum principibus ſummâ curâ annifus eſt, ut actus gloriæ ſtimulo *Leibnitius* in juvandis diſciplinis, eo majori contentione pergeret. Senſit ejus commendationis effectum *Leibnitius* maturè, anno cIↃIↃCLXX, inter conſiliarios ſupremi judicii reviſorii aſſeſſores in aula Moguntina cooptatus, annoque ſequenti adductus in notitiam magni Principis *Joannis Friderici* Brunſvicenſium & Luneburgenſium Ducis, qua fundamentum futuræ felicitatis noſter poſuit, ab eo tempore intemerata optimi Principis gratia uſus. His calcaribus novo inſtinctu auctus *Leibnitius*, quacunque ratione poſſet, velificare ſtudiis *Boineburgii*, & juvare ſcientias conatus eſt. Inde enata præter *Defenſionem logicam SS. Trinitatis per nova inventa logica, contra Wiſſovatium*, hominem Socinianum, in gratiam *Boineburgii* conſcriptam, *Hypotheſis phyſica nova, quæ phænomenorum naturæ plerorumque cauſſæ ab unico quodam univerſali motu in globo noſtro ſuppoſito neque Tychonicis, neque Copernicanis aſpernando, repetuntur*, quam etiam *Theoriam motus concreti* vocaverat. Eam ſocietati Britannicæ inſcripſit, eo quod ex *Oldenburgero* intellexiſſet, conjecturas has ei non ingratas fore. Supponit autem globum ſolarem, globum terreſtrem, & ſpatium intermedium, maſſa quieſcente, quam ætherem vocat plenum. Et in globo quidem ſolis atque terræ motum

ſtatuit

vereri autem ſe, ait, ut illa pax quam ipſo ſatis volente ſanciri, ſiquidem mentem philoſophi paulò penitiùs rimemur, ſed & reliqua merentur legi, prorſus enim ſunt egregia & ſyncretiſmo huic evertendo aptiſſima.

ſtatuit circa proprium centrum, ſive internum, & alium motum in ſole, quo agat extra ſe, variè circularem, & radios emittentem, qui agant in globum terreſtrem, totum initio homogeneum, eumque mirificè mutent, admiſſo ab eo dehiſcente æthere. Hinc tot ictibus pleriſque centrorſum euntibus majorem materiæ partem in fundum collectam terram dediſſe, aquam ſupernataviſſe, aërem emicuiſſe, intruſum ætherem omnia intus pervaſiſſe in bullas interceptum hypotheticè aſſerit. Ex quo colligit, terram noſtram etſi radiis lucis dehiſcens in partes heterogeneas abierit, ubique tamen ſubtiliſſimo æthere penetrari; eumque proportionatam ſibi ſubtilitate partium radiorum lucis actionem potiſſimum recipere. Cùm igitur terra agatur circa proprium centrum ab occidente versùs orientem, ſubtiliſſimum ætherem terram circumdantem contrario motu non tantum retardationis, ſed & obnitentiæ, lucem ſequutum, motum iri ab oriente verſus occidentem. Et hunc univerſalem motum in globo noſtro terraqueo eſſe putat, a quo potiùs, quàm ab atomorum figuris aut ramentorum de vorticum varietatibus, res repetendæ ſint. Quaqua ratione fieri debeat, ingenioſè, ut ſunt Leibnitiana omnia, explicat, & ex innumerabilibus bullis, ex fluidi æſtuatione & fuſione per lucem ſeu calorem exortis, ſemina rerum & ſtamina ſpecierum, receptacula ætheris, corporum baſin, conſiſtentiæ cauſſam, & fundamentum omnis varietatis in rebus, impetuſque in motibus derivat. Quæ tamen huc transſcribere omnia, delineareque qua ratione vir ſummus maximis ingenii viribus novam phyſiologiam effinxerit, tractationis ſcopus dicendorumque ratio impedit. Legenda autem tota diſſertatio eſt, ut quàm elegans atque fœcundum jam tum viri magni ingenium fuerit, intelligatur. Mirum itaque haud eſt, placuiſſe fœtum hunc novum non modo viris paſſim doctis, ſed & ſocietati regiæ Londinenſi, cujus juſſu editio repetita eſt; ipſum quoque ſchediaſma illuſtrem *Chriſtianum Knorrium* Cabbalæ denudatæ auctorem, aſſumti *Chriſtophori Peganii* nomine Germanis legendum dediſſe.

ſe (30). Aſt non inficiandum tamen, haud pauca in hac diſſertatione poſtea viro ſummo diſplicuiſſe, cùm ſententiam mutaviſſet, viris quoque nonnullis eruditis (31) ab iis aſſertionibus diſſentientibus. Quoniam autem in hac nova hypotheſi phyſica effingenda, motûs leges ſupponendæ erant, ideò philoſophus acutiſſimus novam quoque *Theoriam motûs abſtracti* delineavit, cujus regulis theoriam motûs concreti inædificavit: eam autem, poſt hanc demum editam publici juris fecit, & academiæ regiæ Francicæ ſcientiarum inſcripſit. In ſchediaſmate, heic ob arctam propoſitionum connexionem in epitome non delineando, ſed ipſo, cùm breve ſit, inſpiciendo, id ſibi conſtituit, & indiviſibilium naturam illuſtraret, cohæſionis rationem detegeret, hypotheſin afferret, unde omnia naturæ phænomena, mechanicè explicari poſſent &c. Multa in hoc brevi ſed acuto ſcripto ſunt, quæ placitorum, poſtea viro celeberrimo propriorum ſemina continent. Inter quæ referri poteſt, quod monadibus ejûs prælusit dogma: *Omne corpus eſſe mentem momentaneam, ſeu carentem recordatione, quia conatum ſimul ſuum & alienum contrarium non retineat ultra momentum, adeoque careat memoria ſenſu actionum paſſionumque ſuarum, atque cogitatione*, quibus aſſertis *Hobbeſium* ſecutus fuiſſe non nemini perperam viſus eſt. Aſt multa in hac quoque theoria motûs abſtracti poſtea improbavit *Leibnitius*, ad alias cogitationes delatus. Cujus exemplum hypotheſis dynamica eſſe poteſt, quam tunc quidem nondum conceperat, unde hoc loco cum *Democrito*, *Gaſſendo* & *Carteſio* eſſentiam corporis in ſola maſſa inerte poſuit. Addi his debet *Notitia opticæ promotæ* in qua nova vitrorum opticorum poliendorum artificia tradidit, de quibus etiam cum *Benedicto de Spinoza*, in ea arte mirè verſato per literas egit.

Leibnitii iter Gal-

§. IX. Hactenùs in cœlo Germanico novum philoſophiæ omnis-

(30) Ad calcem *Thom. Brownii* Pſeudoxiæ epidemicæ, quam Germanicè edidit vir illuſtris Norimb. 1680. 4.

(31) Vid. ill. *Wolf.* Tent. phyſ. P. III. *Kaſchubius* in Elementis phyſico-mechanicis, *Jo. Walliſius*, Philoſophical tranſactions n. LXXIV. p. 2227.

omnisque literaturæ sidus exortum resplendescebat *Leibnitius*; jam de fatis ejus ita disponere incipiebat providentia, ut regionibus sub alio sole calentibus innotesceret, quanto scientiarum bono is natus esset. Occasionem subministravit *Boineburgius*, qui negotiorum transigendorum filiique regendi caussa *Leibnitium* rogavit, ut in Galliam concederet, aliquam ibi ob dictas caussas moram acturus. Factum id anno cIↃIↃCLXXII. Quod iter exoptatissimum *Leibnitio* accidit, qui cum ingenio, doctrinaque esset instructissimus, facilè vidit, ex virorum præstantissimorum, quos tum Gallia, maximè Lutetia Parisiorum nutriebat, consuetudine plurimum incrementi accepturam esse ipsius eruditionem, ingenii excellentiam autem illis fore commendatissimam. Consultis itaque exploratisque in itinere memorabilibus, quæ ad naturalem & eruditam historiam pertinent, cum in Gallia advenisset, fama jam tum notissimus, & dotibus ingenii divini admirabilis, viros doctos certatim sibi amicos comparavit. Quorum tanta erga illum fuit fiducia, ut maximi momenti consilia de rebus ad disciplinarum cultum pertinentibus cum eo communicarent, ejusque arbitrio haud parum in controversiis inter se enatis auctoritatis deferrent. Cujus specimina tum in epistolis ejus, tum alibi haud contemnenda occurrunt. Maximè tum temporis caput inter Gallos efferre cœperat geometria sublimior atque interior, in qua eo tempore hospitem se adhuc planè fuisse alicubi fatetur. Ast eo tempore *Christiani Hugenii*, cui post *Galilæum* & *Cartesium* plurimum tum debebat ista scientia, notitiam nactus, cùm legeret ejus librum *de Horologio oscillatorio*, adjungeretque *Des-Honvillæi*, id est *Pascalii Epistolas*, & *Gregorii a S. Vincentio* opus, *de Quadratura circuli & sectionibus conicis*, sola animi perspicacia vique divina ingenii adjutus; subitò maximam lucem hausit, & sibi, ut ipse scribit, & aliis quoque, qui eum in his novum norant, inexpectatam, idque mox speciminibus datis ostendit. Mirari ergo quis queat, cum in tam difficili arduoque opere totum occupatum, provinciam potuisse pati hanc sibi imponi a Duce *Montauserio*,

licum prius.

& qui ejus nomine rem urgebat, *Petro Daniele Huetio*, ut ad *Martianum Capellam* in usum Delphini illustrandum operam suam conferret; quam eum perfecisse, sed schedas furto subtractas amisisse narrant *Acta eruditorum* (32). Unde verisimilius putamus esse, quod *Fellerus* narrat, monitum ea de re, satius fore putavisse, si tam effusi sumtus in detegenda naturæ arcana & scientias parum excultas impenderentur, quàm quod auctores isti, post nitidas Belgarum editiones & notis variorum exornatas, paucis immutatis alia tantùm veste in lucem ederentur. Quanquam verum quoque est, etiam huic labori una cum geometriæ arcanioris studio, cui se totum tradiderat, suffecisse ingenium *Leibnitii* vastissimum. Quicquid autem illius rei fuit, id sanè ex dictis est manifestissimum, magnitudinem ingenii Leibnitiani maturè effulsisse. Factum inde est, ut cùm fatis erepto *Boineburgio* patre, filius moderatore haud ampliùs egeret, *Leibnitius*que abitum pararet, retinere ipsum teste *Fontenellio*, oblata regis gratia, munereque & honoribus haud contemnendis, haud pauci conarentur. Sed cùm Protestantium communionem, quam sequebatur, ecclesiasticam deserere nollet, nec placeret transitus ad Romanam ecclesiam, favorem hunc fatorum oblatum generoso pectore respuit, annoque cIↃ IↃCLXXVI in Britanniam abiit.

Iter Leibnitii Britannicum prius.

§. X. Primum autem, quod agendum sibi esse credebat *Leibnitius* in insulam delatus, erat, ut in virorum doctissimorum notitiam veniret, quibus ad augendas animi divitias uti posset. Facilè autem viam illi paravit doctrina atque virtus apud omnes conspicua, & amicitia *Collinsii* atque *Oldenburgeri*, qui regiæ societati ab epistolis tum erat. His parariis, quisquis eruditionem spirabat, imprimis mathematicarum disciplinarum periti, musea pariter atque pectora illi recluserunt, virumque præstantissimum ad amicitiæ jura admiserunt. Inter quos si unum *Isaacum Newtonum* nominaverimus, satis dictum esse putamus. Ita verò & augendis geometriæ sublimioris luminibus, & reliquis, quæ urgebat εὑρήμασι, inter quæ emines

(32) In Elogio *Leibnitii*.

eminet machina arithmetica, ab ipso illustri viro in *Miscellaneis Berolinensibus* (33) depicta, tempus impendendi utilissimam occasionem nactus est. Ast dum læti florent rerum *Leibnitii* successus, oborta ex improviso tempestas, omnem fortunam evertere minatur. Obiit enim hoc anno cIↃIↃCLXXIII Elector Moguntinus, cujus morte extincta simul fuit omnis, quæ hactenùs succreverat spes emergendi, quin & stipendium hactenùs illi solvi solitum desiit. Quæ tamen, cum deprimere animum quoque fortem atque magnum potuissent, *Leibnitium* non fregerunt, Dei potissimùm benevolentia, ingeniique quod ab eo acceperat, opibus nixum. Relictâ ergò Britanniâ Lutetiam reversus est, quo loco sibi conatuum auxilia exoptatiora promittebat; ut verò futuræ quoque fortunæ consuleret, ad *Joannem Fridericum*, Brunvicensium Ducem scripsit, ejusque gratiam, qua diu jam fruebatur, imploravit. Is, quanto non prudentiæ modo civilis, & artium mathematicarum præsidio, sed & πολυϊστορίας laude esset inclytus *Leibnitius*, probè intelligebat; unde profuturum rebus suis ratus, si hunc sibi virum vindicasset, consiliarii aulici & bibliothecarii munus cum stipendio lauto ei obtulit, permittens simul, ut Lutetiæ moram facere, usque ad perfecta conanima, & imprimis absolutam machinam arithmeticam, liceret. Qui nuntius ut exoptatissimus nostro accidit, ita ad augendam industriam eum calcaris instar excitavit. Factum inde, ut ita laudatam machinam perficeret, ut ejus copiosiorem, quam Londini ediderat, delineationem *Colberto*, qui scientiis artibusque amplissimè apud Regem favebat, itemque Academiæ scientiarum offerre posset. Quæ cùm ingenii Leibnitiani magnitudinem & doctrinæ excellentissimæ merita satis nosceret, anno cIↃIↃCLXXV primum ei locum inter exteros, albo suo inscriptos designavit. Quem honorem ut meritis sibi peperit *Leibnitius*, ita novis indies inventionibus tueri sategit, de

Alterum iter Gallicum.

k 2 quibus

(33) *Hist.* hujus inventionis in compendio enarrat *Ludovici* P. II. §. 328. p. 233. sqq. Conf. P. I. §. 463.

quibus tamen, cùm ad mathesin pleræque spectent; dicere plura hoc loco nihil attinet. Eodem verò anno relicta Gallia iterum in Britanniam solvit, ut quæ nova detexisset, cum geometris communicaret; anno autem sequenti, nempe cIↃIↃCLXXVI, ad Batavos abiit, ubi incidit in *Huddenium*, Amstelodamensis urbis consulem, quem cùm arcana geometriæ sublimioris plurima detexisse, & inventa egregia in chartam conjecisse comperisset *Leibnitius*, qui de augendis & amplificandis præstantissimæ artis limitibus mirè erat sollicitus, impensè lætatus est. Tandem absoluto itinere Hanoveram petens, circa auctumni initia sospes advenit, benignè a Principe suo exceptus, cujus jussu anno cIↃIↃCLXXVII locum in consilio aulico occupavit.

Alterum iter Britannicum.

Labores Hanoverani.

§. XI. Ita sedem fixam certamque nactus *Leibnitius* in id totis viribus incubuit, ut & principi suo, quem optimum experiebatur, utilissimum, & scientiis tantum non omnibus exoptatissimum se præstaret. Et ante omnia quidem bibliothecam a Principe collectam, cujus cura ipsi demandata erat, accuratè disponere, augereque studuit, unde hero suo suasit, ut *Martini Fogelii*, medici & professoris Hamburgensis bibliothecam, libris rarissimis atque optimis magno judicio conquisitis refertam ære suam faceret; quo pacto insignem accessionem ad hanc bibliothecam fecit. Deinde ut reditus quoque Ducis sui augeret, de emendandis metalli fodinis cogitans, egregia auxilia detexit, quibus aquæ subterraneæ, illis tantoperè inimicæ, exhauriri possent. Quæ cùm Duci magnoperè placuissent, amplumque *Leibnitio* stipendium is decrevisset, perducere ad optatos eventus magno labore studuit; morte Principis autem præventus desistere ab eo consilio coactus est. Sed & alia ratione Hanoveranæ domui fidei & devotionis præstandæ modum suppeditavit *Leibnitio* conventus procerum pacis pangendæ caussa Noviomagi eo tempore habitus. Cùm enim Gallorum legati Germaniæ Principibus præter Electores legationis jus competere negarent, noster id asserere, licet personatus, edita demonstratione politica, conatus

natus eſt. Enata inde *Cæſarini Furſtenerii* tractatio *de Jure ſuprematus ac legationis Principum Germaniæ*. Quem libellum, cùm ſingularia multa complecteretur, *Leibnitius* autem nomen ſtudiosè reticeret, alii *Ludolpho Hugoni*, alii *Eſaiæ Pufendorfio*, alii *Ezechieli Spanhemio*, alii *Bernardo Koehne*, quorum nomina tunc inter rerum politicarum conſultos eminebant, tribuerunt, certo indicio, talem iſtum laborem eſſe, cujus pœnitere ſummos viros haud debeat. Quamvis fuerint, qui diſplicere in eo ſibi nonnulla ſint profeſſi (34). Nunquam autem, quod mireris, ſe auctorem illius libelli auctor profeſſus eſt, fortè quod Regum Electorumque aulas, quæ alia ſentiebant, quaſque paſſim faventes habebat, offendere nollet. Poſt curas has publicas, quas Principi ſuo debebat, de ſcientiis quoque amplificandis ſollicita fuit indefeſſa, χαλκεντέρου *Leibnitii* diligentia. Et memorabile imprimis eſt, hoc anno cIↃIↃcLXXVII, XII Cal. April. primam calculi differentialis a ſe inventi mentionem feciſſe *Leibnitium* ad *Iſaacum Newtonum*, qui paulo antè in literis de calculo fluxionum a ſe detecto ad eum ſcripſerat, eum autem ænigmaticè tantùm indicaverat. Porrò & mechanica nonnulla & chemica nova in lucem produxit, interque hæc novam phoſphori rationem a *Brandio* detectam viris doctis ſignificavit, eamque poſtea in Ephemeridibus Pariſienſibus & Berolinenſibus vulgavit. Tacemus alia ad Carteſianas & Stenonianas controverſias pertinentia, quæ in literis ad amicos agitavit; nulla enim eruditionis pars erat, in qua non virum ſe præſtaret *Leibnitius*.

Acta Leibnitii ab anno 1679.

§. XII. Feralis fuit *Leibnitio* annus ſequens cIↃIↃcLXXIX, ille enim fatali morbo principem optimum & beneficentiſſimum ei abſtulit, cujus memoriam carmine heroico celebravit; in quo tantam artis poëticæ facultatem, canendique elegantiam prodidit, ut mirabile prorſus ſit, virum in abſtruſis ſpeculationum geometricarum myſteriis rimandis, & politico argu-

(34) Hiſtoriam libelli vide in Bibliotheca imperantium p. 263. conf. *Reimmann*. Hiſt. Lit. Germ. P. V. p. 262. not. O.

argumento excutiendo totum occupatum, tam facilem felicemque venam potuisse prodere. Verùm ea singularis erat ingenii Leibnitiani felicitas, ut omnibus sufficeret, nihilque attingeret, in quo non præstantiam demonstraret. Talis cùm esset, negligi a defuncti fratre, qui in Ducatu successerat, vir tantus non potuit. Ab *Ernesto Augusto* enim, regiminis habenas capessente, inter consiliarios aulicos esse DC. thalerorum stipendio convictuque & domicilio aulico auctus jussus est: quamvis ipsi Imperatori serviendi occasionem captaret, post mortem *Petri Lambecii*. Is enim cum Cæsareæ bibliothecæ præesset, & historiographi titulo gauderet, convenientissimum rebus suis judicaverat *Leibnitius*, si ea sparta potiretur, admissus simul in consilium aulicum, qua de re epistolam scripsit, in qua laborum suorum rationem ita exponit, ut dicat, *se fodinis aquarum incommodo laborantibus subveniendi opere detentum spem habere, intra paucos menses rem confectum iri; hosque se jam cogitationibus delectari, & quod ab officio otii est, subinde mathematicis studiis impendere, quibus videat, pleraque tum œconomicæ tum etiam militaris scientiæ arcana contineri.* Probant id egregia multa, quæ ab eo tempore vulgavit, specimina; nam & aërometriam, quam juvare conabatur *Samuel Reyherus*, augere, & de organo auditûs cum *Gunthero Christophoro Schelhammero* conferre, & alia multa cum eruditis communicare studuit. Cujus egregiam occasionem nactus est, cum laudatissimo Actorum eruditorum instituto, quod anno cIↄIↄcLXXXIII auctore *Ottone Menckenio* cœpit, socius accessisset. Ab eo enim tempore observationibus quàm plurimis istis Ephemeridibus insertis disciplinas mathematicas & philosophicas auxit, libros præstantissimos, maximè ad mathesin spectantes recensuit, & in hoc agro fœcundissimi ingenii semina ita sparsit, ut lætissima inde innumerorum inventorum messis exsurgeret. Id quod accuràta elegantissimorum schediasmatum Leibnitianorum, quæ istis Ephemeridibus inserta sunt enarratione demonstrari operæ pretium esset, nisi hanc paginæ nostræ prolixitatem refugerent. Unde lectorem ad

ad ipſam præſtantiſſimæ collectionis inſpectionem dimittimus, commendato cel. *Ludovici* (35) indice, qui recenſiones & obſervationes Leibnitianas omnes in *Actis Eruditorum* extantes accuratè indicavit. Nos id unum obſervamus, nullam ferè matheſeos, maximè, quæ pura dicitur, partem eſſe, quæ non in hoc eruditionis horreo ab ingenio Leibnitiano inſignem acceſſionem atque augmentum acceperit, multas eſſe, quas ad ſummum perfectionis apicem perduxerit. Qua de re ad ejus proportionem circuli ad quadratum circumſcriptum in numeris rationalibus, ad æquationem exponentialem, ad novum principium catoptricum & dioptricum, ad ſpecimen dimenſiones figurarum inveniendi, ad methodum de maximis & minimis, ad methodum novam tangentium, ad calculum differentialem, ad obſervationes ſtaticas, de momentis gravium in planis inclinatis, ad meditationem de natura anguli contactus & oſculi, ad problema de linea catenaria ſeu funiculari ad ſpecimen dynamicum, & complura alia provocamus. Quibus jungi debent obſervationes atque diſſertationes, quas ephemeridibus literariis Pariſienſium aliiſque paſſim inſeruit. Quorum omnium hiſtoria hoc quidem loco exponi non poteſt, merentur autem matheſeos acta inſigni capite de meritis *Leibnitii* in hanc artem præſtantiſſimam a viro rerum harum accuratè perito augeri. Magis ad noſtrum inſtitutum ſpectant philoſophicæ meditationes ab eo tempore *Actis eruditorum* inſertæ, inter quas primum locum occupavere editæ anno cIↃIↃCLXXXIV meditationes *de Cognitione, veritate & ideis*, in quibus rationali philoſophiæ nova accendere lumina ſategit. Quas cùm infra exhibituri ſimus, hoc loco de iis plura dicere nihil attinet.

§. XIII. Tanta cum luce quotidie illuſtrior coruſcaret eruditio Leibnitiana, iſque in omni diſciplinarum campo curſum præ aliis egregiè abſolviſſet, ejus opera ad res ſereniſſimæ domus Brunſvicenſis deſcribendas ab *Erneſto Auguſto*, Luneburg- *Iter Leibnitii ad colligenda monumenta Brunſvicenſia.*

(35) Vol. I. c. 7. Vol. II. c. 13.

neburgensium Duce, adhibita est. Cujus Principis jussu atque sumtibus CIↃIↃCLXXXVII iter literarium ingressus est, ut ex tabulariis, bibliothecis, monasteriis, & quæcunque aditum permitterent, adytis literariis monumenta colligeret, quibus illustrari atque in apricum produci posse historiam domus serenissimæ posse judicaret. Perlustravit autem primò quidem haud contemnendam Germaniæ superioris partem, Franconiam, Sueviam, Bavariam, Austriam, & nec bibliothecas publicas, maximè Cæsaream, nec archiva atque tabularia Principum & civitatum, nec forulos monasteriorum, nec privatorum quoque thesauros literarios neglexit, ut heri sui jussibus obsecundaret. Tum in Italiam progressus, in qua Estensem familiam unam cum Brunsvicensi originem habuisse noverat, simile institutum faventibus passim viris doctis, urgere graviter perrexit. Neque tamen huic uni negotio attentionem suam destinavit: sed cùm ingenii vastitas pluribus sufficeret, ad consueta quoque studia respexit, & imprimis mathesin porrò juvare, transmissis ad collectores *Actorum eruditorum* observationibus, respondere viris eruditis, qui dubia objecerant; explorare naturæ artisque opera, & curam augendarum disciplinarum nunquam deponere annisus est. Maximè tunc mechanicæ atque rebus ad metalli fodinarum culturam pertinentibus valdè favit, nihilque in eo itinere neglexit, quod ad hunc scopum facere posse intellexisset. Id quod occasionem *Eccardo* dedit, conquerendi, non tantùm in urgendo scopo primario, & publico studium adhibuisse *Leibnitium*, quantum in hoc secundario & privato, nec satis feliciter hoc itinere ad augendam historiam Brunsvicensem fuisse usum. Negant id tamen alii, monentes amplissimam *Leibnitii* eruditionem & industriam planè stupendam utrique labori abundè suffecisse, & haud contemnendam supellectilem monumentorum ad historiam Luneburgensem pertinentium, secum reducem attulisse. De qua re sententiam interponere nobis non licet, qui quid reportaverit Hanoveram, ignoramus, vix autem persuaderi nobis patimur, *Leibnitium* τὸ ἔργον, quod injunctum illi

illi erat, adeo neglexisse, ut πάρεργα ei præponeret; recordamur quoque, quantas difficultates superandas patiantur, qui arcana nonnunquam rerum veterum conclavia adire, perreptare bibliothecarum forulos, & ἀνέκδοτα inde protrahere in lucem satagunt. Quibus si sufflaminata fuerit viri magni industria, nihil inde redundat, quod eum culpa premat.

§. XIV. Reversus ad lares *Leibnitius* pristinum cursum maxima industria perficere aggressus est, & tum divini ingenii felicitate nova εὑρήματα mathematica cum orbe erudito communicavit, tum jurisprudentiæ methodum emendare, reconcinnare collectionem juris, & in formam artificiosi systematis leges conjungere denuò tentavit. Quo in arduo negotio viros quoque doctos jurisperitissimos socios sibi adscivit. Quanti autem laboris opus susceperit, quantum in eo profecerit, quam inde legum scientiæ lucem accenderit, quid absolvere conatus laudatissimos impediverit, hoc loco enarrari non potest, sed ad jurisprudentiæ historiam recentiorem pertinet, rem verò omnem eleganter complexus est Cl. *Ludovici* (36), qui videndus. Eadem ratio est, cur quæ hoc tempore inter *Leibnitium* & *Paulum Pellissonium* de tolerantia & illis religionis capitibus, quæ Romanam & Protestantium ecclesiam disjungunt, disputata & ab ipso *Pellissonio* invito & ægrè ferente *Leibnitio* vulgata sunt, prætereamus, quamvis partis studio non occupato prodant, etiam in religionis negotio accurationem philosophicam & judicium, quo *Pellissonium* longè antevertebat, eum demonstravisse. Quod qui negat, aut nos favori aliquid dedisse putat, eum illa recolere jubemus, quæ de fide ac rationis & philosophiæ usu inter utrumque virum doctissimum disputata sunt, cùm caussæ suæ diffisus *Pellissonius*, earum testimonium ejurasset (37), inque Scepticorum castra

Reversi studia & labores.

(36) L. c. §. 103. p. 106.

(37) Vid. *Lettres de la tolérance*, ubi satis prodidit *Pellissonius*, triumphare se cum interitu philosophiæ, malleque ineptas nugas, si suæ parti faverint, quàm veritatem rationibus philosophicis probatam. Sed & reliqua apertum Pyrrhonismum sapiunt; sine his enim armis tela Leibnitiana effugere erat impossibile.

castra transfugisset. Aliter instituens *Leibnitius* ita philosophiæ præsidio fidebat, ut non obstare eam revelationi *Pellissonio* post traditionis carecta latenti demonstraret. Ceterùm eodem anno cIↃIↃcxci ab *Antonio Ulrico*, Guelpherbytano Duce consilio aulico adscriptus, curamque illustris bibliothecæ habere jussus est: ipse in variis Ephemeridibus literariis more suo observationibus præstantissimis juvare artes mathematicas & philosophiam perrexit, controversiæ hydraulicæ inter *Gulielminum* & *Papinum* ita arbiter intercessit, ut quanti viros de scientiis præclarè meritos faceret, & quàm longè a fastu pædagogico abesset, omnes intelligerent.

Studium Leibnitii in illustrando jure publico.

§. XV. Abundè viri doctissimi officio fecisse satis *Leibnitius* censendus esset, etiamsi plura ad promovendas literas non fuisset molitus: at suppeditavere inexhaustæ diligentiæ & vastissimæ lectionis viro alia quoque ad jus publicum pertinentia doctrinæ præstantia & usus atque exercitatio, summa judicii acie instructa. Occasio autem enata ex conatibus heri sui, *Ernesti Augusti*, Ducis Hanoverani, cui spes potiundæ dignitatis novæ Electoralis tunc enascebatur. Cùm enim in actis tum Imperii Romani publicis, tum serenissimæ domus Luneburgensis & Brunsvicensis; *Leibnitius* esset versatissimus, & acutè ubique videret, tabularia Principis autem omnia ei paterent, tanta industria, tantoque pro serenissima domo studio in eruendis ejus juribus, privilegiis, prærogativis & similibus desudavit, ut utilissima inde illustrissimo *Platenio*, qui res futuri Electoris in comitiis curabat, auxilia exsurgerent, annoque cIↃIↃcxcii res omnis ex voto finiretur, adscripto celsissimo Principe Electorum collegio. Ita verò dum historiam antiquissimæ domus scrutatur, & res ejus ab ovo quod aiunt orditur, initio facto ab ipsis originibus, enatæ viro fœcundissimi ingenii novæ de statu terræ primævo post diluvii tempora cogitationes, naturalem historiam mirè illustrantes (38), quarum compendium *Actis eruditorum* inseruit, integras autem in chartam conjecit, quas transmissas collegio Sorbonæ calculum

(38) Eas *Protogæa* appellavit.

culum ejus meruisse testatur, qui ad biographiam *Leibnitii*, Germanicè versam annotationes adjecit. Neque tamen exiguæ tantùm molis libellis eruditionem in hoc quoque genere prodidit, licet ubique præclara atque utilissima funderet, sed cùm actorum publicorum, chartarum atque monumentorum insignem prorsus acervum collegisset, isque undequaque augeretur, præter historiam Brunsvicensem, cui saxo volvendo ex domini sui jussu præcipuè invigilabat, totius quoque Europæ historiam publicam, & quod illi potissimum innititur jus gentium publicum illustrare aggressus est. Vocavit autem, præter collectanea tanto studio congesta in subsidium, bibliothecæ Augustæ Guelpherbytanæ, his divitiis mirè splendentis codices, monumenta regia aliaque auctoritate & favore Principum ex tabulariis publicis collecta, libros rarissimos, in quibus acta publica deprehenduntur, verbo, quicquid argumentum nobile & gravissimum illustrare & perficere posse judicabat. Accessere studia & benevolentia virorum doctorum, qui conatus laudatissimos illustris viri, pro viribus juvare atque promovere contenderunt, qua in re humanitatem *Ezechielis Spanhemii*, *Boisorii*, *Christophori Schraderi*, *Jo. Alberti Heugelii*, *Gerardi Meieri*, *Greifencranzii*, *Jo. Georgii Grævii*, *Pauli Voëtii*, *Gilberti Burneti*, *Thomæ Rymeri*, *Thomæ Smithi*, *Sparvenfeld*, aliorumque laudavit. Ita tandem, consultis quoque præstantissimis collectionibus historicis prodiit anno cIↃIↃcxciii. *Codex juris gentium diplomaticus, in quo tabulæ authenticæ actorum publicorum tractatuum, aliarumque rerum majoris momenti per Europam gestarum, pleræque ineditæ vel selectæ, ipso verborum tenore expressæ ac temporis serie digestæ continentur, a fine seculi undecimi ad nostra usque tempora.* Cujus libri præstantissimi historiam hoc loco enarrare, institutum vetat, consuli autem non sine fructu viri docti possunt, qui hanc operam susceperunt, maximè autem legenda sunt, quæ illustris auctor more suo doctissimè tum in primum codicis tomum, tum in alterum, qui mantissam continet, est præfatus. Nobis id annotasse sufficiat, quod & *Fontenellius* observavit, virum

virum ſummum non modo ingenio, quod ſupra modum acutum & elegans nutriebat, ſed & ferrea diligentia & ſtudio indefeſſo, quod ad publica emolumenta referebat humanæ ſocietatis, amor, & judicium rectum, literis pariter rebuſque publicis prodeſſe voluiſſe, & omnium quoque bonorum expectationem expleviſſe.

Labores philoſophici Leibnitiani eo tempore. §. XVI. Reverſus ab hoc labore hiſtorico ad conſueta ſtudia, ad refingendos philoſophiæ primæ ſive ontologiæ vultus animum applicuit. Cui labori eo magis par erat excelſum *Leibnitii* ingenium, quo magis totum erat ad metaphyſicas ſpeculationes quaſi natum, ſyſtemati autem aptè & cohærenter concinnando omnium aptiſſimum. Indignabatur autem vir acutiſſimus, ſcientiam nobiliſſimam, ex qua communia rectè ſentiendi & definiendi principia hauriri debeant, in inanem terminorum notitiam eſſe mutatam. Hinc qua ratione emendari poſſet, quidque ſubſtantiæ notioni, quam velut fundamentum, ſubſternendam eſſe reliquis ſtatuebat, eſſet addendum, peculiari obſervatione, actis eruditorum inſerta explicuit; multos in ea re aſſeclas nactus, quamvis Carteſianis, maximè *Ricardo Andalæ* (39), aliiſque vis illa activa, conatuſque ſubſtantiæ mirè diſplicuerit. Ipſe verò *Leibnitius*, cùm hoc pacto naturam rerum, ipſaſque motûs leges modo ſimpliciſſimo recludi poſſe crederet, quadriennio poſt eandem aſſertionem, commentatione *de ipſa natura ſive vi inſita*, repetiit. Alios labores tum ad geometriam, tum ad artem ſalutarem, tum ad jus publicum pertinentes, quos hoc anno excluſit fœcundiſſimum *Leibnitii* ingenium, cùm ad tractationis noſtræ argumentum non pertineant, brevitatis cauſſa prætenimus.

Acta literaria Leibnitiana anni MDCXCV. §. XVII. Novis philoſophiam acceſſionibus auxit inexhauſta *Leibnitii* doctrina anno ſequente cIↄIↄcxcv. Cùm enim deprehendiſſet, falſas motûs leges ſibi concepiſſe *Carteſium*, de veris earum fundamentis atque principiis diſpiciens, novam

(39) In diſſ. de vera notione ſubſtantiæ, quæ extat in Pentade diſſert. philoſ. diſſ. I.

vam de viribus ſubſtantiarum ſcientiam tandem meditatus eſt, ex qua omnis mechaniſmi ratio ſimplex atque naturalis poſſet deduci, & menſura virium, maximè vivarum definiri. Quia tamen, quam animo conceperat, ſcientiam novam, quam dynamicen ſalutabat, integram exponere, tot ſimul laboribus obrutus non poterat, *Specimen dynamicum actis eruditorum* inſeruit, ex quo multa poſtea materia viris doctis enata eſt, de menſura virium diſputandi, quæ hoc loco enarrare nihil attinet. Quemadmodum hoc tempore ad dubia a clariſſimo viro, *Bernardo Niewentyt*, contra calculum differentialem ejuſque uſum in reſolvendis problematibus geometricis propoſita, more ſuo, id eſt acutè & humaniter reſpondit. Nulla autem in argumento magis aut ingenii *Leibnitiani* vis emicuit aut novitas hypotheſeos omnium in ſe oculos convertit, quàm in novo, quod hoc anno in *Ephemeridibus Pariſienſium literariis* vulgavit, *Syſtemate de natura & communicatione ſubſtantiarum, itemque unione inter corpus & animam intercedente.* In quo famigeratiſſimam hypotheſin de harmonia inter animam & corpus præſtabilita, de qua infrà ex inſtituto dicemus, prima vice cum philoſophico orbe miro & diverſo eventu communicavit. Anno cIↃIↃcxcvI novis honoribus *Leibnitius* ab Electore Hanoverano auctus eſt, cùm merita ejus de domo Brunſvicenſi in dies creſcerent & augerentur. Declaratus enim conſiliarius juſtitiæ intimus & hiſtoriographus Electoralis, non titulo modo, ſed emolumentis quoque gaviſus eſt, quamvis vitæ pragmaticæ rationi non adſtringeretur, nec in conſeſſu adminiſtrorum ſtatûs locum caperet, niſi cùm de rebus ad hiſtoriam & jus publicum ſpectantibus conſuleretur, ut in cauſſa Saxo-Lauenburgica, & in controverſia cum Duce Virtembergico accidiſſe, *Ludolfo Hugone*, Vice-cancellario Hanoverano, dirigente & dicendi rationem emendante, obſervavit Cl. *Fellerus.* Ita verò novis excitatus ſtimulis pro cauſſa atque gloria heri ſui omnem movere lapidem maxima contentione ſtuduit. Cumque ſereniſſimæ domus Brunſvicenſis hiſtoria eum quotidie occuparet, ab eo tempore cœptum

tramitem nova opera & majori induſtria proſequi, & adjutus miniſterio virorum doctorum, maximè *Joachimi Frider. Felleri*, & *Jo. Georgii Eccardi*, quos in laboris ſocietatem adſciverat, quæcunque in ampliſſimo hiſtoriæ medii ævi campo reperire poterat ad Brunſvicenſes res facientia mira patientia collegit, digeſſit, & in horrea ſua retulit. Cujus generis curis cùm interponere gaudia ſoleant alii, ipſe ad philoſophiæ hortos divertit, & ejus deliciis medii ævi tædia levavit. Ex qua recreatione philoſophica, exortæ *Meditationes* ejus in *Jo. Lockii Librum de Intellectu humano*, in quibus debitis quidem laudibus ornat opus præſtans & acutum, non diſſitetur autem diſplicere ſibi ea, quæ contra ideas innatas, de idea ſubſtantiæ, de anima interdum actu non cogitante, de idea vacui, de forma logica, philoſophus Anglus diſſeruit, quamvis ea non obſtare putet, quo minus acceſſiones maximi momenti ad philoſophiam factas eſſe a *Lockio* dici poſſit. Quo judicio æquiſſimè & non ſine meritorum Lockianorum laudibus lato, valdè tamen & ipſum *Lockium*, & amicos ejus *Guilelmum Molinæum* & *Joannem Clericum* offendit, quorum iniquitatem inferendo de hominibus noſtris judicio accuratè ſolideque demonſtravit celeberrimus *Jo. Chriſtoph. Gottſchedius* (40), dignus fama Leibnitiana vindex. Reliquum, quod a labore, cui præcipuè ſe devoverat *Leibnitius* ſuperſerat, tempus amplificandæ defendendæque hypotheſi harmoniæ præſtabilitæ impendit, & ad objectiones *Foucherii* reſpondit, brevibus autem ſcriptionibus philologiam illuſtravit, id cavens, ne ulla in re, etiam in literis, otioſus eſſet, diceretque aliquid, quod non eſſet utiliſſimum.

Inventa arithmetica binaria. §. XVIII. Habet porrò annus cIɔIɔcxcvII aliquid novi profectum a Leibnitiano ingenio, quod admirationem orbis eruditi meruit. Nempe creationis ex nihilo atque uno, id eſt creatore, imaginem delineaturus novum computandi genus

(40) In Progr. de Iniquitate exterorum in ſerendo de eruditis noſtratibus judicio illuſtrium virorum *Jo. Lockii* & *Wilh. Molinei* exemplis confirmata.

nus ex nihili atque unitatis signo constans, mira ingenii felicitate detexit, quod arithmeticam binariam sive dyaticam adpellavit. Non patitur locus atque tractationis ratio, ut quo pacto numerandum esse solis signis O. & I. doceat vir maximus ingenio, quoque serierum fundamento nitatur, quam utilitatem præ arithmetica denaria habeat. Exponenda hæc sunt in historia arithmeticæ, in qua nobilissimam atque elegantissimam partem constituit. Id historiæ Leibnitianæ caussa modò enarrandum, viginti atque ampliùs annis virum illustrem hanc numerandi viam jam in animo habuisse, isto autem quem diximus anno delineato numo majoris molis, ad explicandum creationis ex nihilo mysterium elegantissimum εὕρημα primum adumbrasse, dicasseque *Rudolpho Augusto* Brunsvicensium duci, prolixiùs autem exposuisse in epistolis ad *Jo. Christianum Schulenburgium* perscripsisse quoque mysterii hujus rationem ad *Claudium Philippum Grimaldum*, qui tunc ex societatis patribus tribunali mathematico apud Sinenses præerat, eique ac sociis persuasisse, clavem hanc esse sapientiæ Fohianæ, a tot seculis ipsis Sinensibus deperditæ. Qua de re cùm in fine tractationis aliquid dicendum sit, hic plura non cumulamus. Consuli autem possunt quæ pro mysterio hoc arithmetico enucleando vulgarunt *Rud. Augustus Noltenius* (41) & Cl. *Koehlerus* (42). In reliquis quibus de re literaria hoc anno mereri annisus est vir celeberrimus, laboribus de *Cartesii* philosophia ad *Nicasium* disseruit, de rebus Sinicis novissimas relationes vulgavit, suo quoque loco a nobis tangendas, & capita quoque nonnulla ad historiam Germaniæ veteris & medii ævi pertinentia eleganter illustravit. Anno autem sequenti *Accessionum historicarum, sive monumentorum nondum hactenùs editorum* tomos duos publici juris fecit: In argumento philosophico autem, cùm de notione naturæ ejusque vi, & operatione inter se digladiarentur *Joannes Christophorus Sturmius* & *Guntherus*

(41) Pec. Schediasmate Lips. 1734. edito, ubi nummi a *Leibnitio* inventi delineatio quoque exhibetur.

(42) Is versioni Monadologiæ Leibnitianæ, ipsam illustris viri epistolam ad Ducem Brunvicensem p. 103. seqq. adjecit.

Guntherus Christophorus Schelhammerus, dynamica principia jam antè proposita contra objectiones Sturmianas confirmavit illustravitque. Et eandem quoque viam ad decursum seculi exspirantis tenuit; semper enim aliquid novi eruditæ civitati legendum dedit, quod vel geometriam perficeret, vel calendarium emendaret, vel historiam civilem pariter atque literariam juvaret, quæ recensere omnia, loci hujus non est, videndus autem, qui cuncta pulchrè complexus est, biographus *Leibnitii* Cl. *Ludovici*. Hoc verò tempore quoque *P. Baylio*, dubia contra harmoniam præstabilitam nectenti respondit.

Societatis scientiarum Berolini constituendæ auctor Leibnitius.

§. XIX. Illustre autem prorsùs est, quo sibi civitatem eruditam immortaliter devinxit *Leibnitius*, meritum, cujus eventus lætissimus vertente seculo apparuit. Nempe totus exardescebat vir suo jure magnus in literarum incrementa promovenda, omnemque lapidem movebat, ut & ipse ex abundantissimo penu quotidie nova conferret, & alios ingenio atque doctrina præstantes ad similes conatus perficiendos exhortaretur. Probè autem & ratione inductus, & exemplis Galliæ atque Britanniæ convictus noverat, nihil magis proficuum esse literis, quàm si mutuas inter se manus viri docti jungant, initoque fœdere, positisque legibus suas symbolas ad emendandas & augendas disciplinas conferant. Cui fini obtinendo, ut erat animo magno, cùm valiturum præsidium atque medium adhibendum esse statueret, *Fridericum I.* Borussiæ regem, principem verè magnum & amplissimè literis faventem in partes pertrahere constituit. Illum igitur cohortatus est, ut exemplum *Ludovici XIV.* & *Caroli II*, imitaturus, societatem scientiarum regiis auspiciis conderet, viros doctos concessis privilegiis ad augendum disciplinarum honorem excitaret & hoc pacto novam Musis sedem in aula sua panderet. Hæc, ut efficax erat eloquentia *Leibnitii*, Regi præsens persuasit, virosque doctissimos ipsosque administros Regis ea in re socios laboris & commodationis habuit, eo eventu, ut, ruptis tandem, quæ consilium laudatissimum sufflaminaverant, impedimentorum repagulis, res omnis perficeretur, &, imposito priùs novo

novo Regi diademate regio, anno sequenti recenti societati præesse *Leibnitius*, etiam absens juberetur. Quo axiomate bonis avibus, feliciſſimisque, pro republica literaria auspiciis ornatus, omnem in id vires contulit, ut viros undequaque colligeret, & eruditionis laude & scriptorum gloria commendatiſſimos, qui datis societati novæ nominibus symbolas suas ad amplificandas literas, maximè philosophiam, mathesin & philologiam conferrent, & exempla exterorum laudabili æmulatione sequerentur. Qua in re gnavìter urgenda, quàm sedula fuerit *Leibnitii* contentio, ex epistolis ejus abundè constare potest; His verò artibus adeo gratiosum se optimo Principi, gloriam ex literis promotis sibi justiſſimam quærenti reddidit, ut singularia prorsus benevolentiæ regiæ specimina multoties acciperet. Immò non regis tantùm sapientiſſimi gratiâ frui, sed & optimæ Reginæ, quæ parem in sexu suo eo tempore & virtutis, & doctrinæ cultu non habebat, & ampliſſimè viris doctis favebat, eorumque colloquiis mirè gaudebat, placere & frequenter illi adesse *Leibnitio* licuit. Qui ut animum majestati gratiæque Regis devotiſſimum testaretur, cum literariis consiliis benè cœpta secundavit, tum ex rariſſimæ eruditionis historicæ penu in controversiis illustribus regiæ domus, status administris, qua posset ratione impiger adfuit. Interrupit tamen nonnihil laudabiles conatus morbus, quo aliquot menses anno cIↄIↄcc111 Berolini ægrotavit.

§. XX. Quod Berolini tam læto successu volverat saxum, Dresdæ quoque in aula Poloniæ Regis similiter volvendum sibi esse ratus *Leibnitius*, quod convictus esset, maximo animo favere literis Principem incomparabilem, hujus quoque mentem ad excitandam academiam scientiarum compellere statuit, eo fine, ut sororio cum Berolinensi vinculo juncta communibus nisibus laboreque inter se communicato literarum incrementa promoveret. Fulciebat spem *Leibnitii*, quod regem artium mathematicarum jucunditate & elegantia plurimum delectari nosset. Nec dubitandum est, quin successum consilium habuisset exoptatiſſimum, si in alia tempora incidisset. *Acta Leibnitii anno* cIↄIↄccIV *seqq.*

 Ast

Aſt belli ſtrepitu tum valdè moleſto perſonabat Polonia, & ad magis neceſſaria & graviora vocabatur Regis animus. Ita verò factum, ut in ipſo partu ſpes omnis ſuffocata evaneſceret. Noſter itaque ad præſentia converſus, non modò irenica, quæ tum in aula Berolinenſi fervebant conſilia maximâ prudentiâ juvare, & inepta, ac bello magis accendendo, quàm paci reſtituendæ idonea proſcribere, maximè autem hiſtoriam Brunſvicenſem, cui augendæ promovendæque deſtinabatur, novis laboribus illuſtrare aggreſſus eſt. Qua occupatione lenire ſe ſimul poſſe dolorem, quem ex obitu Reginæ Boruſſiæ, *Sophiæ Charlotæ*, qui anno cIↄIↄccv accidit, conceperat, ſperabat. Sub prælum ergò miſit *Collectionem hiſtoricorum*, quibus antiquitates Brunſvicenſes & Ateſtinæ, (quæ uno ex fonte promanarunt) illuſtrarentur, quæ tamen annis demùm ſequentibus cIↄIↄccvii, cIↄIↄccx, cIↄIↄccxi, tribus voluminibus prodiit. De qua, cùm nobis inſtituti noſtri limitibus retractis dicere hoc loco, & quanta illuſtris viri merita ob eandem in hiſtoria medii ævi ſint, oſtendere non liceat, conſulendi, poſt ipſum collectorem, eleganter prolixa eaque doctiſſima præfatione de pretio huic collectioni ſtatuendo commentantem, Ephemeridum literariarum ejus anni, itemque bibliothecarum hiſtoricarum ſcriptores, qui laude digna virum ſummum mactarunt. Interim more ſuo, dum editioni invigilat, ſcientias mathematicas, philologiam, hiſtoriam, juſque publicum minoribus ſcriptis, diariis literatis paſſim inſertis, illuſtrare perrexit: quæ cùm argumentum noſtrum non tangant, prætermittimus, facilè autem ex indice ſcriptorum Leibnitianorum colligi, diſcique poſſunt. Majus momentum habet ſtudium, quod haud leve hocce tempore urgebat, *Theodiceæ* opus, hortante Boruſſiæ Regina ſuſceptum, at poſt ejus funera ab eo omiſſum, reſumendi, emendandi, augendi, perficiendi, ad quod amici eum fuerant cohortati. Abſolviſſe autem anno cIↄIↄccvii fœtum celeberrima poſtea fama per orbis literati circulos notum, ex epiſtola ad V. C. *Mich. Gottlieb Hanſchium* conſtat, qua brevem naſcentis ejus libri hiſtoriam

riam est complexus. Alia quibus theologis Helmstadiensibus commodum utilemque se eo tempore præstitit, cùm hac non pertineant, omittimus. Tacere autem non licet ea, quibus in argumento philosophico versatus est vir illustris anno cIↃIↃccviii & sequente. Nempe cùm *Cudworthi Systema intellectuale* a doctissima filia dono accepisset, legere illud more suo, cumque in argumento gravissimo versaretur, examinare constituit. Vidit autem (quod ad *Cornelium Dietericum Kochium* scripsit) *eum pro parte fecisse, quod faciendum ipse censeat, ut non tam enarrentur omnia de rebus divinis dogmata hominum, cùm errorum numerus sit infinitus, quàm excerpantur utiliora ad illustrandam veritatem, quæ unica est.* Ast concoquere naturas plasticas non potuit, quamvis materiæ, præter ἀντιτυπίαν insitas esse ἐντελεχείας statueret; eo quòd secundùm *Cudworthum* naturæ istæ non agant mechanicè in corporibus, cùm tamen censeret ipse, omnia in natura corporea fieri mechanicè, etsi ipsa mechanismi principia ex sola materia non pendeant. Et de hoc quidem argumento, ad ingeniosissimam fœminam, quæ miro in philosophia acumine gaudebat, in literis disseruit, & assertorum suorum rationes explicuit. Deinde cùm *Leibnitium*, sententiam de *Pufendorfii* philosophia morali, in libro *de Officio hominis & civis* comprehensa rogasset *Gerardus Woltherus Molanus*, Abbas Loccumensis, de ea quoque ita disputavit, ut satis luculenter ostenderet, totum quod construxerat *Pufendorfius* juris naturalis ædificium sibi displicere, principia defectibus non exiguis laborare, plerasque sententias in progressu non admodum principiis cohærere, neque ex iis, tanquam caussis deduci, sed potiùs aliunde ex bonis auctoribus sumi, improbari sibi, quod finem scientiæ juris naturæ ambitu hujus vitæ includat, ea, quæ intra pectus latitant, nec foris prorumpunt, ex jure naturæ excluserit, caussam efficientem juris naturæ non in rerum natura, sed in superioris decreto quæsiverit, sibimet ipsi vero sæpe numero obloquatur. Unde judicavit, libellum, etsi multa bonæ frugis contineat, illis tantum usum præstare, qui levi aliqua tinc-

m 2 tura

tura contenti ſcientiam ſolidam non affectent. Qua cenſura; dici non poteſt, quàm moleſtus Pufendorfianæ philoſophiæ moralis cultoribus viſus ſit, qui famam *Pufendorfii* invidia inſtigante arroſiſſe *Leibnitium* cenſebant. Enatæ inde *Obſervationes* celeberrimi *Joannis Barbeyracii in epiſtolam Leibnitianam* (43), quam tamen vindicandam poſtea ſibi delegit *Balthaſar Branchu* (44), arbitri ſibi partes ſumente *Gerſchomo Carmichael* (45). *Jo. Clericus* (46) quoque, quæ injuſtè & præter rem notata eſſe a *Leibnitio* judicabat, publica ſcriptione confixit, eandemque ſemitam calcavit *Immanuel Weberus* (47), ut alios taceamus, qui vocibus pugnare *Leibnitium*, & præjudicia ex philoſophia Scholaſtica hauſta cenſuerunt. Quibus tamen reſpondit, & pro veritate cenſuræ Leibnitianæ diſputavit Cl. *Iſrael Theophilus Canzius* (48). Porrò circa idem tempus ad certamen philoſophicum *Leibnitium* provocavit *Franciſci Lamy* monachi Benedictini contentio, qui dubiis premere harmoniam præſtabilitam cœpit: iis enim more ſuo doctè & ſine bile reſpondit.

Fructus induſtriæ Leibnitianæ ann. cIↃIↃccx. & ſeqq.

§. XXI. Admodum fœcundus fuit induſtria Leibnitiana annus cIↃIↃccx, quo plurimum philoſophiam editis novis lucubrationibus amplificavit, & omni quoque literaturæ acceſſiones haud contemnendas adjecit. Et primo quidem loco eventum hoc anno habuit exoptatiſſimum cura *Leibnitii* obſervationes ſocietatis ſcientiarum, Berolini conditæ, uno faſce collectas edendi. Quam cùm jam triennium foviſſet, circa auſpicia anni dicti prodiere *Miſcellanea Berolinenſia, ad incrementum ſcientiarum ex Scriptis Societati Regiæ Scientiarum exhibitis edita, cum figuris æneis & indice materiarum.* Quam obſer-

(43) Adjectæ ſunt Gallicæ verſioni ejus libri a viro præſtantiſſimo editæ, Amſt. 1718. 8.

(44) In Obſervationibus ad jus Romanum, Leid. 1731. 8. editis.

(45) Edidit is *Pufendorfii* libellum & ſupplementis ac obſervationibus auxit Edimburg. 1724. 12. Vid. A. E. 1727. Jan.

(46) Bibl. anc. & mod. T. IX. P. II.

(47) In Monito apologetico ad epiſtolam *Leibnitii* cenſoriam Gieſſæ 1719.

(48) In Philoſ. Leibnitianæ & Wolfianæ uſu in theologia P. I. c. 11. §. 12. 13.

obſervationum præſtantiſſimarum farraginem, non extorſit modò precibus & cohortationibus ſuis viris doctis *Leibnitius*, totam digeſſit, præfatuſque eſt & regi inſcripſit, omnemque editionis curam unus ferè abſolvit, ſed & ipſe ex abundantiſſimæ eruditionis penu quàm plurima contulit, immortalem ei gloriam conciliantia. Sive enim matheſeos myſteria rimaretur, ſive antiquitatis fontes aperiret, ſive rerum phyſicarum, hiſtoricarum, philologicarum rationes panderet, in omnibus æquè magnum oſtendit ingenium, dignus cujus vel hoc ſolo nomine apud poſteros perennet memoria. Deinde quam abſolverat, *Theodiceam, ſive diſſertationem de bonitate Dei, libertate hominis & origine mali*, hoc anno typis Amſtelodamenſium prodire juſſit, cujus celeberrimi libri hiſtoriam atque fata infrà ſtrictim enarrabimus. Id in præſentia monemus, & ſcribendi elegantiam, & argumenti varietatem multiplici doctrinâ refertam, & novas atque inauditas hypotheſes miro acumine defenſas & adverſarios, quibus doctiſſima commentatio oppoſita eſt, in admirationem pleroſque rapuiſſe, ita ut faterentur illi quoque, quibus multa paradoxa viſa ſunt, incomparabile eſſe decus ingenii Leibnitiani. In hac autem tractatione, quamvis plurima nova ſint, harmonia tamen præſtabilita non inter animam modò & corpus, ſed & inter naturæ ac gratiæ regnum, itemque elementa monadologiæ prorſus ſingularia orbis philoſophici oculos præ reliquis in ſe converterunt. Ceterùm & *Longium*, *Bibliothecam ſacram* augentem hoc tempore adjuvit, & theſaurum codicum Mſcr. Gudianum bibliothecæ Guelpherbytanæ vindicavit. Tanto ardore cùm in literarum diſciplinarumque augmenta eſſet accenſus, maximo ejus gaudio accidit, ut anno ſequente *Petro I.* Ruſſorum imperatori innoteſceret, quem Torgaviæ conveniendi occaſionem erat nactus. Ut enim maxima quævis complexus erat animo Princeps magnus & præcipuè emendandis ad meliores ſenſus ſubditis excelſo ſpiritu intentus, ita non potuit non facilem ſe præbere *Leibnitio*, cujus ingens animi acies & ſumma de artibus atque ſcientiis merita ipſi commen-

data erant, aurefque præbere patulas, cùm nobiliffima de augendis juvandifque literis confilia vir optimus fuppeditaret. Quæ gratiffima fuiffe Monarchæ, non modò muneribus, ejus magnificentiam decentibus demonftravit, fed & paulò poft memorabili eventu compertum eft. Relatus enim in numerum confiliariorum juftitiæ, quos vocant, intimorum, annuo mille thalerorum ftipendio auctus eft. Sed & poftea an. cIɔIɔccxvI, quod ipfe ad *Kortholtum* fcripfit, ad acidulas Pyrmontanas profecto, Ruſſorum Imperatoris exporrecta frui gratia licuit: eidem quoque per biduum, quod deinde Herrenhufæ prope Hanoveram egit, adhæfit, miratus in tanto Principe non tantùm humanitatem, fed & notitiam rerum & judicium acre. Quod quanta reipublicæ eruditæ utilitate, quantis fcientiarum incrementis factum fit, facies Ruffiæ literatæ, priftinæ barbariei ingenioque Scythico prorfus diffimilis fatis probat, cum hodie tanti Principis confiliis, quæ fovit, auxit, formavit *Leibnitius*, id potiffimum debeatur, ut nec ulla elegantiæ literariæ pars in vaftiffimo regno defideretur, nec laudatiffimis inftitutis fequi veftigia ifta ceffaverint, quibus fceptra Ruffica poft *Petrum I.* tradidit divina providentia.

Conatus Leibnitii promovendarum fcientiarum in aula Viennenfi.

§. XXII. Quæ in aula Monarchæ Ruſſorum arrifit *Leibnitio* fortuna, apud Romanorum Imperatorem non minùs fuit faventiffima. Cùm enim optimus Princeps *Antonius Ulricus*, Brunfvicenfium Dux, *Leibnitium Carolo VI.* gloriofiffimæ memoriæ de meliori commendaviffet, locum eum in confeffu confiliariorum Imperii aulicorum capere juffit, & Baronis axiomate clementiffimè auxit (49). Cujus clementiæ magnitudinem cum fatis intelligeret *Leibnitius*, dignum ea fe reddere cupiens, anno cIɔIɔccxIII. Viennam advolavit, & quid fibi de pacis Ultrajectinæ ratione a *Sinzendorfio* delineata videretur, auguftiffimo Imperatori fcripto expofuit. Quæ cogitationes adeo placuere & ipfi Imperatori & fummis rerum adminiftris, ut ftipendium bis mille florenorum *Leibnitio* decerneretur,

(49) Factum id exfpirante anno 1711.

retur, unà cum convictu in aula, duplo auctius, testibus *Actis eruditorum* obtenturo, ubi sedem fixam, quod facturus erat, si diutius supervixisset, Viennæ constitueret. Sed & alios inde effectus habuit ipsi lætissimos atque exoptatissimos. Admissus enim in amicitiam *Eugenii* Sabaudiæ Principis, aditum parante *Bonnevallio* Comite, incomparabilem heroëm, artis non minùs patrocinio quàm Martis favore & experientia, atque felicitate bellica immortalem sibi faventissimum expertus est. Qui cùm plurimum in aula valeret, omnium autem optimè literis cuperet, easque promotum, quo posset modo, iret, facilè intelligi potest, non *Leibnitio* tantùm, sed & disciplinis exoptatissimam evenisse tanti herois benevolentiam. Simili ratione aulæ cancellario *Sinzendorfio*, de quo magna erat Imperatoris opinio, valdè commendata est Leibnitiana eruditio. Et his summis viris parariis ausus est *Leibnitius*, ultimam in vita sua manum promovendarum literarum negotio admovere, excitata quæstione atque consultatione de erigenda auspiciis imperatoriis societate scientiarum. Ad augustissimum ideo Monarcham consilia sua detulit, qui cùm animo non minùs, quàm imperio esset maximus, maturè perspexit, plurimum ad gloriam sceptri sui, quin & utilitatem patriæ & regnorum suorum conferre posse, si hoc pacto scientiæ juvarentur. Ursere institutum & ipse *Eugenius*, & Comites *Sinzendorfius* atque *Dietericlsteinius*, aliique rerum Austriacarum & Bohemicarum administri, qui literis egregiè favebant; neminem enim facilè omittebat vir illustris, quem laudatissimum institutum in aula Viennensi precibus, monitis, consiliis juvare promovereque posse crederet. Et licèt nonnulli, quos religionis zelus quidam, sanè præposterus, in scientias armaverat, intercederent, & clandestinis artibus sufflaminare successus exoptatos tentarent, ipsum tamen clementissimum Monarcham res immortalitatem gloriæ comparatura faventissimum habuit. Et dubium non est, quin ad lætissimum tandem eventum negotium totum pervenisset, nisi & fata publica moram injecissent; & fata ultima *Leibnitii* illud tandem imperfectum relinquere cum

eum coëgissent. Scripsit enim *Leibnitius* ad *Joannem Christianum Langium* V. C. *magnum Imperatorem præclara agitare consilia, & scripto etiam decreto sibi rei curationem commissam esse. Sperareque, ubi nonnihil respiraverit aula ab incredibili sumtu, qui in bellum præsens poscatur, rationem initum iri novæ fundationis, quæ viris egregiis viam apertura sit, ad præclara destinata in rem conferenda.* Alio autem tempore, ad *Schmidium*, quo imprimis intercedente apud Imperatoris amicos in aula utebatur, scripsit, *accepisse se a Cancellario aulæ Imperatoris nomine decretum confirmatorium ejus rei, sic ut negotium ex voto optimè succedat, & speranda modò atque expectanda pax sit; rem enim tantùm non confectam esse, & desiderare modò, ultimam manum imponendam.* Ex quibus, aliisque, facilè cumulandis, si historiam literariam scriberemus, constat, fatorum iniquitatem obstitisse, quo minùs res eventum sortita sit. Plurimum quoque ei obfuit absentia *Leibnitii*, quem & negotia ab aula Brunsvicensi commissa revocaverunt, & pestis, quæ anno cIↃIↃccxiii Viennam depopulata est, relinquere aulam coëgit. Ceterùm in ista mora Viennensi non modò scientiis mathematicis & historiæ promovendæ consilia sua destinavisse *Leibnitium* ex epistolis ejus patet; sed & philosophiam amplificare studuisse, eamque in rem *Eugenii* voluntate in literas & philosophiam optimè affecta prudenter fuisse usum, ex dedicatione *Principiorum philosophiæ* a viro celeberrimo *Michaele Gottlieb Hanschio* ad *Eugenium Franciscum* Principem de Sabaudia & Pedemontio &c. scripta, constat, in qua docet, *serenissimum Principem auctorem ei extitisse, ut primam de illis conscribendis cogitationem susciperet.*

Reversi Hanoveram Leibnitii labores.

§. XXIII. Et hæc quidem Viennæ a *Leibnitio* acta sunt: domum autem eum revocavit admotus Britanniæ throno post mortem *Annæ* Elector Hanoveranus, quem salutare, gratularique diadema regium constituerat. Qui cùm ante adventum in Angliam discessisset, servitio tamen fidem demonstrare atque obsequium studuit. Cui heri sui rebus velificandi contentioni tributum tunc est schediasma, quod rege in Britanniæ throno

throno collocato titulo *Anti-Jacobitæ* comparuit, quodque ſcriptis Anglorum nonnullorum, quæ contra religionem Lutheranam ad conflandum Regi apud populares ſuos odium prodierant, reſpondit, & diſcrimen Eccleſiæ Anglicanæ atque Lutheranæ in articulo de cœna curatiùs demonſtravit. Aſt negavit *Leibnitius* haud ſemel, ipſum ejus ſcriptionis auctorem eſſe. Certius eſt, novis ſtimulis adactum *Leibnitium* condendæ hiſtoriæ Brunſvicenſis filum reſumſiſſe. Sunt qui tradant, indignationem aulæ meruiſſe *Leibnitium*, quod negotium, in quod immenſi hactenùs ſumtus fuiſſent facti negligentiùs tractaret, & crebrioribus itineribus longaque in alienis locis mora rem interpellaret; idque adeo ægrè tuliſſe *Leibnitium*, ut de relinquenda Germania, figendaque fortunarum ſuarum ſede apud Gallos cogitare cœperit. Quod utrum indubitato verum ſit, dicere non habemus: fatemur autem, non carere omni veriſimilitudinis ſpecie. Nam biennium ferè Hanovera abſuerat, reduxque *Tourneminio*, Jeſuitæ Gallo, quo amico utebatur, conſilium ſuum aperuerat, in Galliam concedendi: lectis quoque ejus literis rex *Ludovicus XIV*, gratiam ei atque commoda obtulerat. Paulo poſt autem conſtitutus eſt a rege Angliæ hiſtoriographus Brunſvicenſis *Eccardus*, ut tantum opus perficeret. *Leibnitius* verò, quem dolores arthritici, quibus ſubinde miſerè vexabatur, in Germania retinuerunt, ſuſtentatus *Eccardi* induſtria gnaviter proſequi negotium perrexit, favente Rege, & diligentiam utriuſque fovente. Itaque in ſtudio hiſtorico iterum verſatus nova ubique detegere, vetera firmare, & origines quoque gentium eruere tentavit. Cui labori elegans quoque ſchediaſma *de Origine Francorum* debemus, quo Francos primum veniſſe a Baltico mari, fuiſſeque confluxum hominum ex Danis, Saxonibus, Anglis, Warnis aliiſque populis vicinis probat. Quo in aſſerto, veterum teſtimoniis confirmato adverſarios expertus eſt *Joannem Tourneminium* & *Nicolaum Hieronymum Gundlingium*, de qua tamen controverſia plura hìc dicere non licet. Non verò, argumentum tantummodò hiſtoricum controverſiæ circa hoc tempus

 impli-

implicuit *Leibnitium*, sed & philosophicam contentionis serram reciprocare cum *Samuele Clarckio*, *Newtoni* assecla & sectatore coactus est. Cùm enim Newtoniani quidam valdè reprehenderent, quòd Deum intelligentiam supramundanam dixisset, harmoniam quoque præstabilitam improbarent, & haud pauca Leibnitianæ metaphysicæ arroderent, ipse, ut ingenio metaphysico *Newtonum* longè superabat, gravissimas objectiones contra attractionis & gravitationis principium, contra spatium, Dei sensorium, contra vacuum, aliaque philosophiæ naturalis Newtonianæ capita opposuit. Ex quo enata elegans & erudita *Collectio epistolarum Leibnitii*, *Newtoni*, *Clarckii*, *aliorumque philosophiam*, *religionem naturalem & mathematicas artes illustrantium*, quæ consuli omninò ab illis debet, qui de pretio Newtonianæ & Leibnitianæ philosophiæ (de qua nuper inter se decertarunt clarissimi viri *Voltairius* (50) & *Kahlius* (51)) judicare cupiunt. Cujus tamen argumentum atque summam enarrare hoc loco nobis, aliud agentibus non licet. Non absolvit tamen controversiam istam *Leibnitius* fatis præventus, quare ad ultimam *Clarckii* epistolam pro *Leibnitio* respondit V. C. *Ludovicus Philippus Thummigius*.

Obitus Leibnitii. §. XXIV. Ita totus literarum amore & promovendarum disciplinarum desiderio flagrabat *Leibnitius*, cum decrescere corporis vires, ex arthritidis doloribus & frequentibus insultibus valdè exhaustas, ipse sentiret, aliquoties ab inimico malo dejectus, a quo tamen cruciatu eum medicina quædam a nonnemine ex Societate Jesu suppeditata ad tempus liberaverat. Susceptis autem brevibus itineribus, cum de philosophia Sinensi ad *Remondum* scriberet, arthritidis vehementia, humeros

(50) In Comparatione Metaphysicæ Leibnitianæ & Newtonianæ, Gallicè edita, quam Germanica veste induit G. C. *Moshemius* magni parentis haud degener filius, Helmst. 1741. 8.

(51) In Comparatione Metaphysicæ Leibnitianæ atque Newtonianæ opposita *Voltairio*. Goett. 1741. 8. Germ. disputarum autem est de Deo, de vacuo & loco in Deo, de libertate Dei, de principio rationis sufficientis, de religione naturali, de anima ejusque unione cum corpore, de principiis materiæ primis, de natura elementorum monadumque, & de vi activa.

ros infestans exitialis illi esse cœpit. Et assumsit ille quidem decoctum illud, quod a Jesuita Ingolstadiensi parare didicerat; ast exhaustæ corporis ad senium vergentis & doloribus fracti vires ejicere potionem istam medicatam nequivere, quo pacto obrui corporis ædificium prægravarique malo necesse erat. Accedebant calculi dolores, affine malum, cui medendo quidem adhibebatur celeberrimus *Seipius*, cujus tamen medicamina effectu exoptato caruere, accedentibus convulsiónibus, quas instantis fati prænuntias esse, ipse probè vidit. Chartam itaque atque calamum dum poscit, & quæ scripserat lumine admovet, caligantes oculos deprehendit, abjectisque scribendi adminiculis quieti se componit, sicque post octidui morbum, nihil vaticinatus, nihil locutus, tegumento capitis oculis involutis XVIII. Cal. Dec. anno cIↃIↃccXVI placidè exspiravit, annos natus septuaginta (A). De cujus morte varii, ut solet fieri, rumusculi oborti sunt, quos tamen, cùm fide dignis testimoniis careant, omittere, quàm fabulis historiam commaculare philosophicam virique de literis immortaliter meriti famam onerare malumus. Quo etiam epitaphium Galli nonneminis pertinet, qui mortuo leoni insultare non erubuit. Æquius, viri docti memoriam defuncti, quem vivum Principum fovit clementia, honoravit civitas erudita, laudibus cumulavit immensa eruditio, elogia decantarunt, inter quæ eminet elegans elegia amplissimi *Christiani Goldbachii* (52), quæ postquam merita viri illustris per omnem Europæ ambitum doctrina illustris eleganter descripsisset, ita finitur:

Nil jam terra dabas, quo pergeret, involat astris,
Fallor? an hic etiam cognita cuncta videt.

Elatus est funere satis splendido, dignoque axiomate, quo eum virum extulerat Principum favor atque clementia, postquàm

(A) Anno 1746. die 9. Julii orationem habuit solennem in memoriam natalis *Leibnitii* in Academia Lipsiensi *Jo. D. Hermannus*: Præfatusque est *Gottschedius* publico programmate de *Anaxagoræ* die emortuali Lampsaci festo, & vacatione Discipulorum solenni celebrato.

(52) Nov. Lit. Lips. 1717. p. 69.

a pueritia ad annum ætatis septuagesimum in scientiarum stadio ita cucurrisset, ut plerosque anteverteret, totus studiis intentus & in augendas scientias omnem vim animi corporisque convertens. Quæ caussa quoque fuit, cur cœlibem vitam matrimonio prætulerit; de quo semel tantum in vita, ætate jam provectior, sed frustra cogitavit.

Character Leibnitii. §. XXV. Fuit *Leibnitius* corpore non quidem procero, sed ad justam tamen viri magnitudinem assurgente, eoque habitu, qui macilentus magis, quàm pinguis videri posset, quique animi vim mole sua non gravaret. Ejus autem robur in sene fregerunt frequentes dolores arthritici & podagrici, quibus factum, ut aliquoties in vita ægrotaverit. Igneum autem temperamentum stomachi ardor subinde prodidit, unde vinum aqua temperavit, calida sæpiuscule cum lacte usus: parcior potu, cibo paulo pleniore alebatur, quod viro, plurimum temporis meditationi tribuenti, & diu sedenti non nocuisse mirum est (53). Ita vero victus rationem habuit, ut philosophum decet, cui una veritatis cura, nullum enim ipsi prandii, nullum cœnæ tempus erat, sed vacans a studiis, famem habebat prandendi indicium. Teste autem biographo, cum in senectute doloribus arthriticis vexaretur, loco prandii pauculo lactis fruebatur, sed largiùs cœnabat, statimque a cœna cubitum ibat, quod antehac ante horam primam vel secundam matutinam vix contingebat. Nempe insatiabili desiderio cùm in lectionem optimorum librorum, atque utilissimarum veritatum meditationem ferretur, omnes vitæ commoditates his occupationibus posteriores habuit, adeo ut integros sæpe menses a studiis & ex museo non discederet, quod unum sanitati ejus fuerit inimicum, nec ne, medicorum filiis disceptandum relinquimus, negari autem non posse arbitramur, vitam sedentariam potissimum scorbuticam massæ sanguinis dispositionem induxisse, ex qua tandem arthritidis malum, &

(53) Nempe temperamentum ardens & naturalis stomachi firmitas juvisse concoctionem etiam semel videtur.

& calculi quoque incommoda enata sunt. Multum tamen præstabat ingens vis animi, & divinum, quod nactus erat ingenium, cujus facultates ita ad optimam temperamenti rationem efformatas habuit, ut, quid natura in producendis viris magnis possit, in *Leibnitio* demonstravisse, sine temeritate judicare liceat. Et judicii quidem acumen in discernendis veri falsique caussis, modo, effectibus & similibus ita prodidit, ut mirum planè sit, virum tot disciplinarum inter se diversissimarum studiis addictum inque argumenti generibus vastam lectionem & memoriam copiosam poscentibus, tanta certitudine judicasse, & in veritatum systematumque recessus tam altè penetravisse, errores detexisse innumeros, viamque a plerisque neglectam haud raró invenisse. Quod ne *πανηγυρικῶς* dixisse videamur, ad incredibilem *εὐστοχίαν* provocamus, quam in difficillimis algebræ atque geometriæ sublimioris problematibus prodidit, quæ tanta fuit, quanta ab homine expectari potest, quaque meruit maximis veteris nostrique ævi viris æquiparari, immò præferri plurimis. Quod cùm in concessis habere orbem eruditum sit notissimum, disputationis fervori adscribendum esse putamus, quod vir quidam doctus censuit (54), judicio *Leibnitium* defecisse. Quamvis enim ad *hypotheses* novas & ratione carentes provocent, qui ita statuunt, si quid tamen judicamus, egregiè falluntur: quòd si enim concesserimus, de quo disputandi locus hic non est, non probari posse hypotheses Leibnitianas accuratè & sine præjudicio judicantibus, aliæ tamen caussæ, quàm judicandi vis imminuta accusandæ sunt; cùm frequentia satis exempla sint virorum judicio acutissimo instructorum in annalibus literariis, qui ad novas tamen & inauditas paucisque probatas sententias delapsi sunt. Ut taceamus, pleraque ea quæ judicandi virtute non consulta vir illustris attulisse accusatur, ab eo *ὑποθετικῶς*

n 3 asserta

(54) *Ven. Joach. Langius* in Recensione scriptorum Anti-Leibnitianorum & Anti-Wolfianorum p. 36. conf. tamen *Ejusd.* modestam Disquisitionem novi philosophiæ systematis de Deo, mundo & homine p. 151. *Heumann.* Act. phil. Vol. II. p. 469. *Reimmann.* Hist. lit. Germ. P. III. p. 642. *Morhof.* Polyhist. T. II. p. 297.

afferta fuiffe, quorum natura ea eft, ut de ipfius hypothefeos veritate & falfitate hactenus difpici non foleat, modò ratio pateat de phænomenis aliquid ftatuendi, quo duce tandem, abjecta hypothefi, ad veritatem perveniri poffe fperandum fit. Quo pacto harmoniæ præftabilitæ hypothefin virum fummum adhibuiffe, quæ judicio carere multis vifa eft, infra dicemus. Fatemur autem, etfi acerrimo judicio ufus fit *Leibnitius*, inveniendi tamen fingendique vim animi præcelluiffe, quam verè divinam & incredibilem fuiffe concedent, qui tot εὑρήματα ab illuftri viro producta in lucem, tot problemata geometrica fummis quoque viris impervia, quæ conftruxit, & foluta poftea explicuit, tot conjecturas hiftoricas mirè rerum circumftantiis refpondentes, profectas ab ingenio Leibnitiano expenderint. Cujus facultatis tanta illi adfuit felicitas, ut, quod ipfe de fe obfervavit omnia difficilia fibi facillima haberet, in facilibus nonnullis difficultatibus impediretur, cùm ad fumma & excelfa tantum animum intenderet. Nec vel illuftrius ejus rei fpecimen vel gloriofius Leibnitiano nomini eft, calculo differentiali, quo folo æternitatem famæ vir incomparabilis meruit. Solet autem ita plerumque evenire, ut qui has intellectus facultates habent excellentes, memoria valdè levi fuftententur, contrà qui reminifcendi copiosè & fideliter virtutem poffident, judicii paupertate premantur. Aft contrarium in *Leibnitio* eveniffe omninò mirandum eft: qui cùm tantum legiffet, quantum alii in tota vita vix oculis capiunt, non modò fideliter retenta fuo tempore locoque refumere femper in poteftate habuit, fed & rerum copia minimè impeditus fuis quæque locis adhibere, miniftrante memoriæ fidelitate, potuit. His acceffit infatiabilis veritatum incognitarum emendandarum cupiditas, & fames fcientiarum inexplebilis, qua concitatus ferè puer *Leibnitius* illis ætatis annis ad difciplinarum culmina properavit, quibus ægrè greffibus titubantibus ftadium literarium ingrediuntur alii. Quod nos affectui non dare aut admirationi ineptæ, ea quæ de præcoci ejus eruditione & vulgatis in ipfa adolefcentia fpeciminibus fupra copio-

copiosè narravimus, evincunt. Et hunc quidem ſcientiarum amorem non niſi cum vita depoſuit, cui quas curas, quos labores, quamque diſciplinarum apud Principes quoque promovendarum induſtriam orbis eruditus debuerit, ex narratione vitæ ejus abundè conſtat. Ita verò factum, cùm tot divini ingenii dotes, ſuo jure maximæ conſpirarent, ut doctrina enaſceretur in viro ſummo non modò ampliſſima & per omnem ferè diſciplinarum campum ſe diffundens, ſed & ingens atque ad abditiſſima naturæ arcana ſe extendens. Quæ cùm in vita ſatis longa jugi exercitatione firmaretur, nec ceſſaret vir optimus eam augere, ornare, amplificare, experientia illi exorta haud levis, qua ex arena haud rarò illa manibus quaſi palpabat, quæ longa meditatione aſſequebantur alii. Acceſſere his intellectus dotibus animi virtutes haud paucæ, quas valdè prædicant, qui cum eo familiariter vixerunt, vel qui commercio literario inito ejus conſuetudine ſunt gaviſi (55). In quibus humanitatem & benevolentiam viri illuſtris, benè omnibus cupientis, & ſcientiarum juvandarum conatus, quibus poſſet modis, promoventis, huncque in finem conſilia optima ſine invidia ſuppeditantis præ reliquis ſuſpiciendam eſſe putamus. Teſtem volumus innumeram epiſtolarum farraginem, ad viros doctos cujuſcunque generis & ordinis ſcriptarum, quarum partem laudabili induſtriæ Ven. *Kortholti* debemus. In iis enim mira dulcedo atque lepor regnat, lectoris animum mirè alliciens atque capiens, jucunditaſque tanta, ut legendi faſtidium obrepere vix poſſit. Quod non modò doctrinæ varietati, qua velut floribus per hortum ſparſis abundant, ſed & humanitati & benevolentiæ, quibus eas quaſi melle condivit *Leibnitius*, adſcribendum eſt. Huic merito jungimus æquitatem virorum doctorum meritis præſtitam. Quamvis enim, ut erat animo magno & a ſervili admiratione vacuo, candidè & apertè de ſummis quoque viris judicaret, eorumque nævos modeſtè reprehenderet, laudandam tamen & voluntatem eſſe cenſuit, & juſtum ſtatuendum eſſe pretium iis,

(55) Conf. *Buddeus* Hiſt. phil. c. 6. p. 492.

iis, quæ rectè fecissent, statuit. Tantùm autem ab invidia aberat, ut gloriam, quæ ipsi debebatur, haud raro inter viros doctos divideret, & ad gloriam capessendam non hortator modò sed & viæ dux atque pararius adesset. Nempe tantæ erant, quas in proprio fundo possederat, ingenii doctrinæque divitiæ, ut ex aliorum gloria surrepta sibi laureolam quærere, quod non nisi ingeniis vulgaribus licet, erubuerit. Mirum autem est, quantum a philosophiæ exercitatione acceperit præsidium *Leibnitius*, in continendo intra modestiæ limites animo. Quam virtutem prorsus egregiam, tum maximè ostendit, ubi cum antagonistis erat certandum. Quoscunque enim sibi adversantes expertus est, aut quos refutare est aggressus (56), ita compellavit, ut laudare voluisse censeretur? ita refutavit, ut habere amicos & plurimùm eos facere omnes crederent. Et profectò inter summas viri incomparabilis laudes referendum esse existimamus, quod de eo testatur biographus rerum Leibnitianarum callentissimus, quodque qui intima amicitia illi innotuerat *Joannes Fabricius* (57) confirmat: de nemine unquam malè locutum, quin omnia in meliorem partem interpretatum esse. Quod qui favori & amicitiæ datum esse putaverit, eum ad epistolas summi viri, quarum pleræque familiares fuerunt, & in quibus major sentiendi judicandique usurpari solet licentia, meritò amandamus. Nihil autem jactantius ipse aut vindicavit sibi, quod suum non esset, aut inanem gloriam, licèt veræ laudis esset valdè cupidus, affectavit unquam, cùm vires suas sufficere ad eum tuendum locum nosset, qui præstantissimæ ejus doctrinæ debebatur. Ex quibus omnibus, unam in rationem conductis, rectè, nisi toti fallimur, colligimus, inter maxima orbis literati ingenia, quæ omnis ætas tulit, esse numerandum *Leibnitium*, & paucos habuisse pares, superiorem inter viros doctos fere neminem.

§. XXVI.

(56) Cum nemine animo magis vulnerato est congressus, quàm cum *Keilio* & nonnullis aliis *Newtoni* sectatoribus; verùm & heic quoque modestiam non neglexit, luculenter testatus, displicere sibi bella, quæ victoriam spondent, sed ingloriam.

(57) Hist. bibl. suæ T. II. p. 317.

§. XXVI. Nihil in hac animi doctrinæque Leibnitianæ imagine depingenda dedisse nos aut partis studio aut gentis nostræ amori, constans civitatis eruditæ in ferenda de *Leibnitio* sententia concordia probat. Facilis autem labor esset, si id ageremus, satis magnum elogiorum Leibnitianorum acervum congerere, quæ de insigni philosopho pronuntiavit respublica literaria. Verùm quo minùs his inhæreamus, dicendorum copia obstat. Ne verò sine calculo doctorum virorum de præstantia ingenii ingentibusque doctrinæ meritis tanti viri sententiam dixisse censeamur, trigam virorum inter eruditos celeberrimorum in partes vocamus; *P. Baylium*, *Paulum Pellissonium*, & auctorem *Memoriarum literariarum Trivultinarum*. Et *Baylius* (58) quidem cùm epistolarum inter *Pellissonium* & *Leibnitium* controversias religionis agitantium mentionem fecisset, subjicit: *illi ipsi, qui mille speciminibus edocti ingenii Leibnitiani vastitatem intelligunt, non possunt satis mirari, quanta puritate Gallici sermonis has objectiones exaraverit. Certè ex illorum virorum numero esse censendus est, qui meritorum, quæ hominibus obtingunt, limites ignorant, sed omnem eorum orbem implent.* *Pellissonius* autem non minùs eleganter ad *Pirotum*: *Fidem testor, totum me cepisse* Leibnitium *nostrum, cujus annotationes priores mihi pulcherrimæ visæ sunt, indeque postea conjecisse inesse ei ingenium elegantissimum, judicium acre, ratiocinandi peritiam accuratè in recessus rerum penetrantem, quamvis solida ea esse, quæ scripsit, non videantur. Testatur autem transmissa epistola magnam judicii vim, doctrinam solidam, sensumque rerum omnium exquisitum. Gaudeo quoque ex meditationibus physicis tantum religionis relucere, ex quo & intentio animi optima, & scopus justus atque purus pectusque integrum elucent: recta quoque videntur, quæ de extensionis idea disserit, quibus omninò pollicem premo &c.* Paulo pleniùs de *Leibnitio* judicat auctor *Memoriarum Trivultinarum* (59), qui cùm recensum epistolarum Leibnitianarum a *Kortholto* editarum dedisset, pulchreque observasset,

Judicia virorum doctorum de Leibnitio.

(58) Dict. art. *Pelisson* not. C. (59) 1737. Nov. art. 2.

servasset, ex epistolis familiaribus virorum doctorum imaginem atque characterem omnium certissimè disci posse, addit: *Totum se in his epistolis denudasse* Leibnitium : *conspici in iis theologum, juris peritum, philosophum, historicum, mathematicum, & cùm omnia comprehenderet, in omnibus totum.* Patere in iis non ejus modo systemata, & animi sensa, sed & characterem: *ubique enim prodere virum bonum, honestum, humanum atque benevolum, pacis amantem, contradictionis & liticularum humanitate carentium atque judiciorum temerariorum inimicum, quem cùm in supremo loco infinita doctrinæ vis & amplitudo collocasset, attingere vulgi invidia non potuerit. Apparere luculentis speciminibus, quanta facilitate animi, gloriam suam aliorum honori inservire jusserit, licet illi minima pars eorum esset, de quibus gloriarentur: quanto desiderio vires omnes in id contulerit, ut scientiarum incrementa promoveret; neglecta earum promotarum fama atque laude; quàm impiger fuerit in juvandis meditationibus & luminibus suis, illis qui magnum quid conarentur; quantumque precum, cohortationis, consiliorumque ad eam rem contulerit, idque effecerit, ut prima ferè consiliorum omnium caussa movens esset, quibus aucta sit eo tempore respublica literaria, in qua ob singulare studium & ingenii capacitatem principatum aliquem obtinuerit.* Adduntur plura, de scriptis, meritisque summi viri magnificis elogiis differentia, quæ brevitatis caussa omittimus. Hæc enim non a Germanis sed a Gallis profecta, qui in contemnendis alias Germanorum ingeniis faciles sunt, opponere licet iis, quæ *Lockius*, *Molineus*, *Keilius*, & nonnulli alii censuræ impatientes de tanto viro sinistrius judicarunt.

Merita Leibnitii de disciplinis. §. XXVII. Rectè judicavisse viros doctissimos, quorum de *Leibnitio* effata adduximus, facta inductione exemplorum demonstrari, probarique potest, polyhistoris laudem eum, si quis unquam jure suo meruisse. Nam non una sibi devotum habuit scientia, sed per omnes disciplinarum circulos latè vagatus, nulla est, quam non attigerit, perspexerit, amplificaverit. Mirumque omnino est, quod cùm in geometriæ sublimioris

mioris studio omnem ferè, quæ ante ipsum fuit, ætatem superaverit, in aliis tamen eruditionis generibus, ab hac disciplina theoretica longissimè distantibus, qualia sunt jurisprudentia, historia, antiquitatum cognitio, studium etymologicum & similia, ubique *Roscium* sese præstiterit, in iis quoque disciplinis commendatissimus, quæ ab ingenio laudem accipiunt. Cujus exempla esse possunt carmina Latina, propitiâ venâ a viro summo conscripta, in quibus sive inventionis elegantiam, sive numerorum aptè fluentium concinnitatem, sive totius carminis effigiem ad veterum exempla feliciter effictam consideres, facilè concesseris inter melioris generis poëtas Latinos suo tempore *Leibnitium* fuisse connumerandum. Maximè autem acumen & rerum pondus in illis miratur *Fontenellius*, ideoque cum *Lucano Leibnitium* comparat: quem tamen castigata cogitandi fingendique ratione superavisse, omnino fatendum est. Non impari felicitate versiculos Gallicos scribere tentavit, cujus linguæ elegantiam ita tenebat, ut non modò in Gallia natus videri posset, sed & Gallorum eloquentissimos paribus vestigiis fuisse secutus judicaretur. Præclarissimè autem in omni historiæ genere, maximè, quæ ad medium ævum pertinet, erat versatus. Cujus studii fundamenta cùm a doctissimis præceptoribus, maximè *Joanne Andrea Bosio* hausisset, maturè industriam illi dicavit suam, eo quòd intelligeret, jurisprudentiam publicam, cui se in juventute præcipuè addixerat, Principumque controversias non nisi hoc lumine collustrari posse. Juvenem autem in hac eruditionis parte *Leibnitium* excelluisse, & historiam quoque illuc traduxisse, ut usum in caussis illustribus haberet, ex scriptis *Ulicovii* & *Furstenerii* nomine editis disci potest. Maximè verò immensa rerum mediæ ætatis cognitio illi subnata est, ex quo tradita sparta describendæ historiæ Brunsvicensis, iter fecerat per Germaniam & Italiam, reduxque undecunque affluebant, quibus consilium istud juvari posset. Qua de re cùm suprà nonnulla dixerimus, ea otiosè non repetemus. Ast junxerat vastissimæ notitiæ rerum veterum insolitam conjiciendi felicita-

tem, qua in cauſſas abditas & latentes penetrabat; & eruebat nonnunquam illa, quæ ignota priùs erant omnibus. Neque ſolis Brunſvicenſis domus limitibus ſe circumſcribi paſſus, ad omnium ferè regionum hiſtoriam reſpexit, vetuſtas origines eruit, pacta, fœdera, ſtatuta, quæque alia publica diplomatum fide conſtant, conſuluit, indeque elegantiſſimum *Codicem juris gentium diplomaticum* exſtruxit. Nec alius fuit in jurisprudentia, cujus nævos quàm acutè perſpexerit, quantaque induſtria medicinam illis afferre tentaverit, ex ſuprà narratis liquere poteſt. De quibus tamen ejus meritis heic prolixiùs agere, inſtitutum vetat, meretur autem vir ſummus ex laboribus literariis cognoſci, ut conſtet, quanta πολυϊςορίας laude meritò floruerit. Præclarè verò in philoſophiæ hiſtoria verſatus, omnem veterum doctrinam eleganter animo complexus eſt, tantaque judicandi acie excuſſit, ut non poſſint non ea jucundiſſima eſſe, quæ ubique ferè tum in ſcriptis tum in epiſtolis diſſeminavit. Id quod eo magis mirandum, quo magis, eo quidem, quo *Leibnitius* vivebat, tempore, hiſtoria philoſophica vix ex pulvere ac ſqualore inter Germanos protracta caput efferre & lumina diſciplinis philoſophicis præferre cœperat. Solebat autem vir illuſtris non ipſa tantùm veterum dogmata perquirere, ſed momenta quoque ſyſtematum expendere, deque eorum veritate aut falſitate judicium interponere. In quo licet, fato humano, non ſemper ad ſcopum collineaverit, fatendum tamen, virum acutiſſimum multa vidiſſe, quæ ignorabantur aliis, & penetralia veteris philoſophiæ perreptaviſſe. Ad quam ineundam viam dux illi fuit incomparabilis *Jacobus Thomaſius*, cui revera reſtitutam hiſtoriam philoſophicam maximè illam, quæ de genuinis veterum opinionibus decernit, in Germania noſtra debemus. Cujus ductum ſecutus admodum juvenis veteres & recentiores inter ſe comparavit, eorum dogmata excuſſit, rationes latentes in apricum produxit, talemque ſe præſtitit, ut, niſi, neſcio quo fato, præpoſtero Syncretiſmi inter veteres & recentiores ineundi ſtudio fuiſſet præoccupatus, ab eo adhuc juvene ingentia

gentia incrementa sperare potuisset historia philosophica. Ex hinc caussa quoque derivanda est, cur veteribus per totam vitam fuerit propensissimus, quos faciliùs contemni atque reprehendi, quàm intelligi a plerisque rectè statuebat. Maximè verò favebat vir summus *Platoni*, in cujus philosophia ipsi plurima probabantur. Unde ad *Bierlingium* scripsit: *de* Platone *non sentire se tam contemtim, meditationes ejus autem sibi & profundas passim & utiles videri. Et habere se* Ciceronem *non malam judicem secum sentientem. Didicisse enim nos non ita pridem, plus* Platonem *in recessu habere, quàm vulgò appareat.* Paulo prolixiùs autem de *Platone* ejusque philosophia disseruit, & quid ipsi in ea probetur exposuit in epistola ad Cel. *Hanschium*, ejus schediasmati *de Enthusiasmo Platonico* præfixa, quæ ideò memorari expendique merentur, quia ad origines hypothesium Leibnitianarum intelligendas plurimum facere possunt. Scribit autem polyhistor præstantissimus: » Nulla veterum » philosophia magis ad Christianam accedit, quàm Platonica, » etsi meritò reprehendantur, si qui ubique putent *Platonem* » conciliabilem Christo. Sed ignoscendum est veteribus, ini» tia rerum creationemve, & corporum nostrorum resurrec» tionem negantibus. Hæc enim sola revelatione sciri pos» sunt. Interim pulcherrima sunt multa *Platonis* dogmata, » quæ tu quoque attingis: unam omnium caussam esse: esse » in divina mente mundum intelligibilem, quem ego quoque » vocare soleo regionem idearum. Objectum sapientiæ esse » τὰ ὄντως ὄντα substantias nempe simplices, quæ a me mona» des appellantur, & semel existentes semper perstant πρῶτα » δεκτικὰ τῆς ζωῆς, id est Deum & animas, & harum potissi» mas, mentes, producta a Deo simulacra divinitatis. Mathe» maticæ autem scientiæ, quæ agunt de æternis veritatibus » in divina mente radicatis præparant nos ad substantiarum » cognitionem. Sensibilia autem, & in universum composita, » seu, ut ita dicam, substantiata, fluxa sunt, & magis fiunt, » quàm existunt. Porrò quævis mens, ut rectè *Plotinus*, quen» dam in se mundum intelligibilem continet, immò mea sen-

» tentia & hunc ipsum sensibilem sibi repræsentat. Sed infi-
» nito discrimine abest noster intellectus a divino, quod Deus
» simul omnia adæquatè videt, in nobis paucissima distinctè
» noscuntur, cetera confusa velut in chao perceptionum no-
» strarum latent. Sunt tamen in nobis semina eorum, quæ
» discimus, ideæ nempe, & quæ inde nascuntur, æternæ ve-
» ritates: nec mirum, quum ens, unum, substantiam, ac-
» tionem, & similia inveniamus in nobis, & nostri conscii
» simus, ideas eorum nobis inesse. Longè ergò præferendæ
» sunt *Platonis* notitiæ innatæ, quas reminiscentiæ nomine ve-
» lavit, tabulæ rasæ *Aristotelis* & *Lockii* aliorumque recentio-
» rum, qui ἐξωτερικῶς philosophantur. Itaque *Platonem Ari-
» stoteli* & *Democrito* utiliter conjungendum censeo ad rectè
» philosophandum. Sed nonnullas κυρίας δόξας in eorum uno-
» quoque expungi oportet. Non malè Platonicis quatuor in
» mente cognitiones agnoscuntur, sensus, opinio, scientia,
» intellectus, nempe experimenta, conjecturæ, demonstratio
» & pura intellectio, quæ veritatis nexum uno mentis ictu
» perspicit: quod Deo in omnibus competit, nobis tantùm
» in simplicibus datum est. - - Animam in hoc corpore vel-
» ut carcere esse, sano sensu intelligi potest. Sed abjicienda
» est philosophorum veterum opinio, quod corpus pœnalis sit
» carcer intelligentiæ olim peccantis. Illud rectè veteres,
» animam in corpore tanquam in statione esse, unde injussu
» summi Imperatoris decedere fas non sit. Nec illud inele-
» gans, providentia nos regi, qua rationem sequimur fato,
» & instar machinæ, dum affectibus ferimur. Id enim ex
» harmonia præstabilita hodie nobis perspectum est, Deum
» omnia tam mirificè instituisse, ut corporeæ machinæ men-
» tibus serviant, & quod in mente est providentia, in corpo-
» re sit fatum. Etiam de virtutibus præclarè Platonici & Stoi-
» ci veteres &c. « Describendus erat locus integer, licèt
longiusculus, ut dictorum ratio constaret. Etiamsi enim non
negemus, explicationes Platonicorum dogmatum nonnullo-
rum a magno viro allatas illis probari non posse, qui sine
præ-

præjudicio *Platonem* legerunt: qualia sunt quæ de objecto sapientiæ, deque harmonia inter fatum & providentiam dixit, in quibus in devia virum eruditissimum deduxit studium hypotheses suas apud veteres inveniendi: fatendum tamen, insolitam Platonismi notitiam in his demonstravisse *Leibnitium*, satisque prodidisse, quàm pulchrè Academiæ parenti faveret. Sed & aliis Græciæ veteris sapientibus mirè se præstitit benevolum, illis indignatus, qui de majoribus abjectè sentiunt. Id nos animadversiones ad *Bierlingium* scriptæ, docent, in quibus inter alia: » Etiam *Senecæ* & Stoicis plurimum faveo; » idem fecit *Cartesius* etiam in morali philosophia & in universum sentio, rectius & utilius dispici, quid in veteribus » probandum, & in usus nostros transferendum sit, quàm » quid reprehendendum. Nemo unquam clarus fuit, in quo » non multa laudem mererentur. Video hodie juvenes hoc » morbo laborare passim, ut de majoribus contemtim lo» quantur: credo ignorantiæ, vel potius negligentiæ excu» sandæ caussa, ut jure illorum præceptis carere videantur. » Itaque consultum puto, ut prudentia docentium a tam pravo » more abducantur. Verissima est Stoicorum doctrina, affec» tus esse perturbationes, & dandam operam, qua licet, ut » sine perturbatione judicemus. Sed fatendum est, perturba» tiones non semper vitari posse, & tunc nostram esse debe» re curam secundariam, ut eas moderemur, tanquam in po» testate. Ideam sapientis perfecti, ut optimæ reipublicæ pro» poni utile est, etsi nuspiam detur in terris. Etiam Acade» micorum & Scepticorum placita multa cum utilitate expen» dentur ab eo, qui vera philosophiæ principia constituere » volet. Multa enim verissimè de sensibilium insubsistentia, » quæ phænomenis magis sed legitimis, quàm rebus, accen» seri merentur. Non omnis cognitionis fundamentum sunt » sensus: veritates necessariæ a sensibus non docentur &c. « Non verò Græcanicæ modò philosophiæ se faventem præbuit *Leibnitius*, sed exoticæ quoque, maximè Sinicæ, quàm mirè ab eo tempore deperire cœperat, ex quo cum Jesuitis religionis

gionis Christianæ inter Sinas ferendæ caussa a Pontifice Romano missis commercium epistolicum instituerat, legeratque libros Sinicos a *Remondo* communicatos. Fatetur enim in epistola ad hunc virum clarissimum (60): sensum æquiorem atque saniorem omninò tribuendum esse veterum Sinarum præceptionibus; indeque doctrinas eorum de supremo principio, de ejus unitate, de materia universali, de substantiis spiritualibus & similibus ita explicari posse, ut falsæ & suspectæ significationes omittantur. Unde facilis quoque est in excusando cultu majorum Sinico. Sed & Scholasticos contemnendos haud esse, planeque rejiciendos statuit, quamvis nævos eorum satis intelligeret. Quare jam fassus est cum *Nizolii* librum ederet: *iniquos esse, qui temporum infelicium lapsus tam acerbè perstringunt, qui si illic fuerint, aliter sentirent.* Cujus rationes cum ab iniquitate temporum & miserabili fato, quod scriptores optimos & alia studiorum auxilia hominibus invidit, derivavisset, addit: *Non vereri se dicere, Scholasticos vetustiores nonnullis hodiernis & acumine, & soliditate, & modestia ab inutilibus quæstionibus circumspectiore abstinentia longè præstare: esse quoque sectam nominalem hodiernæ reformatæ philosophandi rationi congruentissimam.* Alibique Scholasticos agnoscit abundare ineptiis, sed aurum esse in illo cœno, hocque bene scivisse *Grotium*. His opinionibus decretisque cùm subscriberet *Leibnitius*, mirum non est, haud pauca veteris philosophiæ, & Scholasticæ quoque in ejus systema, quod formare cœperat, confluxisse, & prætulisse eum veteres recentioribus, quorum καινοφιλίαν non æquo satis animo ferebat. Fatendum tamen, viris in philosophia summis, quos recentior ætas tulit, honorem, quem mereri credebat, detulisse, cujus specimen esse potest judicium ejus de *Hobbesio*, quem paucos censebat intelligere, eumque non tam esse pro absoluta potestate, quàm putatur, licet insufficientia principia sint. In ipsa philosophia autem omnibusque ejus partibus novum systema

(60) Hoc ultimum *Leibnitii* scriptum fuit, quod moriente ferè manu consignavit.

ſtema meditando animi vim prorſus ſingularem demonſtravit, licet nullam earum perfecerit, ad alia mox traductus. Et logicam quidem artem nova luce perfundere in meditationibus de cognitione, veritate & ideis conatus eſt, cujus ſummam exhibet Ven. *Walchius* (61). In quo brevi ſchediaſmate multa ad naturam idearum intellectûs humani pertinentia cumulavit. Quæ diſplicuere quidem viris nonnullis doctis, *D. Fr. Hoheiſelio* (62), & *J. Fr. Mullero* (63), maximè verò *Lockio*, qui *ſe, lecta illa tractatione judicaſſe* ait, *etiam optimis naturæ muneribus inſtructos, in fundamenta rei ipſa penetrare, non ſine diuturna meditatione poſſe, & vaſtiſſima quoque ingenia non niſi ad valdè limitatam cognitionem pervenire*: aſt in aliam longè ſententiam diſceſſerunt alii, inter quos illuſtris *Wolfius* (64), his potiſſimùm aſſertis in exſtruendo logicæ ædificio uſus eſt, viri clariſſimi autem *Frid. Philippus Schloſſerus*, & *Joannes Ulricus Cramerus* defendere *Leibnitium* ſategerunt. Quàm profundè autem ad naturæ arcana reſpexerit, eaque explicuerit in *Theoria motûs abſtracti & concreti*, quas ſuprà enarravimus, abundè demonſtravit, quas tamen hypotheſes miſſas fecit, poſtquàm nova principia dynamica, novamque ſubſtantiæ corporiſque notionem ſibi effinxerat. Totum porrò ſibi vindicavit *Leibnitium* metaphyſica. Maximo enim ingenio uſus, cùm geometriæ beneficio notionibus uti generaliſſimis, abſtractis, univerſalibus didiciſſet, & ſummo acumine ex axiomatibus paucis, & univerſalem veritatis complexum ſpondentibus geometrica ratiocinandi peritia concluſiones deduceret infinitas, mirum non eſt, totum quaſi ſyſtematicum factum eſſe. Nec erraſſe cenſendi ſunt, qui ingenium ejus merè ſyſtematicum fuiſſe, & in eo genere omnes ante ſe ſuperaviſſe, judicaverunt. Non contentus enim rerum ſenſibus & attentioni obverſantium experientia & hiſtoria intellectûs humani, ad uni-

(61) In Hiſt. Logicæ L. II. c. 1. S. 3. §. 10. *Parerg.* acad. p. 664.

(62) In Sched. de Ideis.

(63) In Dubiis cel. *Wolfio* de Facultatibus intellectûs objectis.

(64) Vid. Præf. Logicæ Germanicæ.

univerſales notiones & principia prima aſſurgebat, &, ut mira fœcunditate ingenii pollebat, longam ex illis conſequentiarum atque concluſionum catenam efformabat. Unde novæ enatæ hypotheſes, ſatis quidem paradoxæ & a communi philoſophantium ſententia, quin a ſenſu quoque plerorumque remotæ, ideoque tot contradictionibus oneratæ, aſt ita principiis ſuis connexæ, & implicitæ, ut arctiſſimè inter ſe cohæreant; quo factum, ut concinnum prorsùs & mirè cohærens ædificium exſurgeret, qua in re ingenium Leibnitianum prorsùs excelluiſſe rectè viri docti obſervaverunt. Argumentum morale autem nuſpiam ex inſtituto tetigit, pauca quædam ὡς ἐν παρέργῳ (65) attulit, quæ infrà referemus. In tractatione politica verò eo acutiùs vidit, quo majori ad id hiſtoriæ apparatu erat inſtructus, quoque feliciùs ad regulas generales cuncta transferebat. Nulla autem in ſcientia vel ingenii vaſtitatem vel cogitationum ſublimitatem vel meditationum felicitatem magis prodidit, quàm in artibus mathematicis. In quibus difficillimas arithmeticæ & geometriæ diſciplinas perficere aggreſſus, ſupra omnem exſpectationem ad humani intellectûs apicem progreſſus fuiſſe rectè cenſetur. Non provocabimus ad univerſi orbis mathematici ſententiam & conſenſum, quem conſpirare amicè in hac Leibnitiani nominis gloria, nemo eſt rerum literariarum tam ignarus, ut neſciat: ſed ipſa viri maximi ſpecimina *Actis eruditorum* & *Ephemeridibus Pariſienſibus* pleraque inſerta in partes vocamus, quibus tantùm matheſin ſublimiorem juvit, quantùm ab humano ingenio proficiſci potuit. Illuſtre autem prorsùs exemplum eſt calculus differentialis, cujus inventionem, præſtantiam, uſum, ſublimitatem hoc loco deſcribere velle, eſſet falcem in alienam meſſem mittere. Conſuli de eo debent qui hodie magnis paſſibus tantum virum ſequuntur geometræ Galli & Germani incomparabiles: inter quos primi ferè laudatiſſimam ſcientiam explicare & transferre in uſus cœperunt *Bernoullii* fratres, primus integram ſcripto explicatam dedit illuſtriſſimus *Hoſpita-*

(65) In Præf. ad Cod. juris gentium diplomaticum.

pitalius (66), vel potiùs, cujus ſchedis & inſtitutione is uſus eſt illuſtre hodie Baſileæ ſidus *Joannes Bernoullius*. Id unum obſervamus, quantitates infinitè parvas calculo ſubjicientem, *Leibnitium* ſatis demonſtraviſſe, quantis greſſibus aliorum lumina antevertendo, in ipſa infiniti adyta penetrare cœperit. Unde ſuo jure inter maxima orbis ingenia locum ſibi vendicat, quem incaſſum, ſi fatendum, quod res eſt, illi denegant, qui inventionis illuſtris gloriam *Leibnitio* tribuere recuſant, magnæ Britanniæ mathematici, quibus illuſtris eques *Iſaacus Newtonus*, cui methodum fluxionum, cum calculo differentiali conſpirantem debemus, *Leibnitio* præluxiſſe viſus eſt. De qua re controverſiam non ſine animorum motibus agitatam, heic exponere eſſet hiſtoriam matheſeos ſublimioris ſcribere, quæ alio loco quærenda eſt. Conſuli autem præter ſcripta ἀμοιβαῖα poſſunt, quæ viri clariſſimi *Des Maizeaux* & *Ludovicus* ſtrictim expoſuerunt, qui tamen inter ſe comparandi ſunt, ut, quid in ancipiti argumento, in quo excutiendo ad leges rationalis ſcientiæ haud ſemper attenderunt viri docti, & fidei hiſtoricæ gradus non ſemper ponderarunt, veriſimiliter credendum ſit, pateat. Difficile enim eſſe, de re ipſa, quæ facta reſpicit, ſtatuere, vel inde conſtat, quia, licet epiſtolas chartaſque ad hiſtoriam hujus controverſiæ illuſtrandam pertinentes a viris doctis examinare juſſerit ſocietas regia, quæ poſtea typis quoque vulgatæ ſunt (67), *Leibnitius* tamen, qui conſultus prius de eo examine non erat, alias ſchedas αὐτογράφους illis opponere promiſit, quas vulgare tamen morte præventus non potuit. Unde æquum cenſuit illuſtris ſocietas declarare, quod arbitrium interponere, & dirimere controverſiam lata ſententia non voluerit. Nobis id unum hoc loco ad tuendam, quam *Leibnitio* deberi, præter Angliam, omnis orbis mathematicus fatetur, gloriam annotaviſſe

p 2

(66) *In Analyſi infinitè parvorum.*

(67) *Prodiit*: Commercium epiſtolicum *D. Joannis Collins*, & aliorum de analyſi promota, juſſu ſocietatis regiæ in lucem editum Londini 1712. 4. illud per omnem ferè Europam diſtributum eſſe teſtatur *Ludov.* l. c. p. 297.

taviſſe ſatis eſt, ipſum illuſtrem *Newtonum* in eo potiſſimum cum ſectatoribus decertaſſe, ut ante *Leibnitium* analyſin infinitesimalem, quam methodum fluxionum vocat, ſe inveniſſe, ſibique primi inventoris gloriam deberi contenderet, negare non auſum (68), quod negari quoque non poteſt (69), *Leibnitium* ipſum ſuo ingenio illam debuiſſe, adeoque ſecundum inventorem fuiſſe. Qua de re tantis animorum motibus an decertandum fuerit, cùm utrique viro maximo tanta ingenii vaſtitas contigerit, ut ſuæ meditationis profunditate & felicitate hanc viam detegere potuerit, ætas poſtera abſque favore & invidia judicabit. Certè *Leibnitium* animi magnitudo, toties probata a plagii ſuſpicione eo magis vindicat, quo magis, rectè annotante *Fontenellio*, jam in *Theoria motûs abſtracti* prodidit, fundamenta totius rei a ſe non ignorari; & ipſe *Leibnitius*, ſi verum fatendum, nec verba torquentur, *Newtoni* famam plagii ſuſpicione onerare nunquam intenderit, quod a moribus ejus alienum fuiſſe vel ex ſolis epiſtolis conſtat, & multoties ab eo fuit improbatum. Illud nec contraria factio facilè negaverit, cùm anno cIↄIↄCLXXXIV prima calculi differentialis ſpecimina prodire juberet *Leibnitius*, neminem inventionis gloriam ei denegaviſſe, eoque integro novennio jure gaviſum eſſe virum ſummum, donec primus *Joannes Walliſius* inventionem *Newtono* vindicaret. Verùm de his diſputare prolixiùs aliorum induſtriæ relinquimus, dolemus autem ſcientiam infiniti, quam meditabatur vir ſummus, morte præventum dare non potuiſſe.

Eruditio theologica Leibnitii. §. XXVIII. Eminuiſſe in omnibus ferè partibus eruditionis *Leibnitium* ex dictis eſt manifeſtiſſimum. His ſi cognitionem

(68) Que Mr. *Leibniz* l'ait inventé après moi, ou l'ait eu de moi, c'eſt une queſtion qui n'eſt de nulle conſéquence, puiſque les ſeconds inventeurs n'ont proprement aucun droit à l'invention. *Newton Recueil T. II.* p. 108. Ita verò tota controverſia non de ingenii acumine, ſed de fati felicitate, temporeque priore contendit.

(69) Negavit autem id, qui renovatæ litis auctor erat cel. *Keilius* in Epiſt. ad *H. Sloane*, Commerc. epiſt. p. 110. Contrarium tuetur *Bernoullius in Epiſtola adjecta* Germ. Verſioni Theodiceæ p. 920. Frigidam verò diſtinctionem inter inventorem primum & ſecundum retundunt A. E. 1720. Mart. p. 137. ſeqq.

nem theologicam adjecerimus, nihil faciemus, quod non veritas comprobaverit. Legerat enim & cum cura inſpexerat veteris eccleſiæ doctores, deque eorum placitis & acutè & moderatè judicabat, cujus exempla haud pauca in *Theodiceæ* opere occurrunt, in epiſtolis quoque nonnulla deprehenduntur. Recentiores autem theologos, & ſuæ, cui addictus erat, & ceterorum, quæ diſſentiunt, eccleſiarum evolviſſe & examinaſſe, ſi alia non ſuppeterent, ea ſatis probant, quæ in irenicis conſiliis agitavit atque ſcripſit, quæque cum *Pelliſſonio* de articulis in controverſiam vocatis diſputavit. Laudandus verò in eo magnoperè, quod philoſophiæ auxilio, uſus, divini ingenii acie atheorum copias in fugam dederit, & *Socini* aſſeclas peſſum dederit, eorum argutias rationum acumine confundendo. Quod pro eccleſiæ Lutheranæ dogmatibus ita adhibuit, ut qui præcipuè eam a reliquis cœtibus disjungit, articulum præſentiæ ſacramentalis in S. Cœna, rationibus quoque philoſophicis confirmari poſſe confideret. Quamvis enim, ut animo erat ab omni ſervili jugo abhorrente, & in tolerandis diſſidentibus inter Chriſtianos eſſet facillimus, immò valdè ad unionem inter eos revocandam inclinans conſiliis, rationibus, cohortationibus pacem ſuaderet, diſcedere tamen ab ejus eccleſiæ communione noluit, etiam magnis promiſſis tentatus.

§. XXIX. Sunt & alia, in *Leibnitio* laudanda, quæ verò hic tangere omnia brevitas, cui in abundanti argumento ſtudendum, prohibet. Non tacenda tamen inexhauſta ejus diligentia, qua dies noctesque intentus ſtudiis tot meditationibus excitandis, fovendis, examinandis, tot vaſtis voluminibus volvendis, tot itineribus ſuſcipiendis, tot epiſtolis ſcribendis unus ſuffecit. Nempe ineffabilis cupiditas juvandi literas, juncta ingenio excellentiſſimo & ad hanc rem nato; calcaris inſtar erat, ut cuncta alacriter ſuſciperet, ſuſcepta autem magna patientia perſequeretur. Cujus rei teſtimonium omni exceptione majus exhibet primò quidem ſtudium, quod immenſum poſuit in excolendis perficiendiſque inventis, maximè *Diligentia Leibnitii.*

autem in abſolvenda machina arithmetica, cujus eum curam jam inter Gallos Angloſque verſatum habuiſſe ſupra memoravimus, & in quam ingentem vim pecuniæ profudit (70). Qui ſumtus, quos in machinas & alia hujus generis impendit, in cauſſa fuerunt, cur, licèt frugaliter viveret, & magnis reditibus ex munificentia Principum gauderet, eam tamen auri ſummam, ut nonnulli fingunt (71), non reliquerit, quæ admirationem meruiſſet, ſed intra mediocritatem ejus facultates conſtiterint. Deinde induſtriæ ſpecimen eſſe poſſunt itinera frequentia, quæ vel rogatus a Principibus, vel inſtinctus deſiderio promovendarum diſciplinarum, ſuſcepit. Cùm enim abundantiſſimam doctrinam nutrire meritò crederetur, & inſolitum viri acumen in aulis Principum magnam exiſtimationem meruiſſet, favor inde aularum ſecutus eſt, quibus obſequium præſtare eo magis anniſus eſt, quo magis ita feliciſſimè promoveri extendique rei literariæ fines poſſe intelligebat. Id quod magno orbis eruditi commodo factum eſſe, ex iis, quæ ſuprà de mora *Leibnitii* in aula Moguntina, Hanoverana, Berolinenſi, Viennenſi & apud Ruſſorum Imperatorem tradidimus conſtat. Nec omittendum eſt, in hiſtoria *Leibnitii* philoſophica, virum illuſtrem, quem vivendi prudentia & philoſophiæ cognitio etiam fœminis commendavit, purpuratis atque illuſtriſſimis, literis eas compellaviſſe; ſic ut commercium hoc literarium teſtis ſit fide digniſſimus prorſusque immortalitati tradendus, non deeſſe noſtræ ætati fœminas, quæ mulierum philoſophantium catalogo ſummo jure mereantur adſcribi. Inter quas & nativitatis ſorte & ingenii ſceptro atque diademate digni excellentia primum locum tenent, *Sophia Charlotta*, Boruſſiæ Regina, & *Guilelmina Charlotta* eo tempore Princeps regia Walliæ. Et illam quidem *Theodiceæ* ſcribendæ auctorem fuiſſe *Leibnitio*, ubi hypotheſes ſuas

(70) 24000 thalerorum ſummam in eam impendiſſe tradunt Nova literaria Lipſienſia 1717. p. 376. & tamen imperfecta manſit. Plura de ea dabit Cl. *Ludovici* diligentia l. c. P. II. c. 21. §. 328. p. 233. ſeqq.

(71) *Niceron Mémoires*; qui a peregrinante quodam, ut ſæpiùs illi accidit, deceptus eſſe videtur.

ſuas explicantem audiviſſet, ſuprà jam narravimus. Ad quam excelſo, quo poſita fuit, loco non tam fortunæ quàm naturæ muneribus & conſummatæ virtutis meritis dignam plures epiſtolas ſcripſit, quæ quales fuerint, ipſe alicubi prodidit *Leibnitius*, ſcribens ad *Joannem Albertum Fabricium*, *optare ſe pleraſque epiſtolas a Regina Boruſſorum & ad eam ſcriptas non combuſſiſſent malè circumſpecti homines, habituros enim nos, quæ facilè opponi Reginæ Suedorum poſſent. Non paucas tamen paſſim ſervatas eſſe, & inter eas nonnullas ad ſeipſum ſibi ſupereſſe, unde vim ingenii in Principe fœmina, animumque mirè ad doctrinas erectum intelligas.* Alteram Principem autem nobilitavit in civitate philoſophica controverſia illa literis reciprocata inter *Leibnitium* & *Clarckium*, cujus ſuprà facta eſt mentio; illa enim committere inter ſe acutiſſimos philoſophos dignata, ipſa ſcriptorum & diſceptationum teſtem egit atque arbitrum. His tertiam addimus *Charlottam Eliſabetham*, *Caroli Ludovici* Electoris Palatini, Principis literatiſſimi, filiam, *Philippo V.* Aurelianenſi Duci nuptam; ad eam enim de antiquitatibus nonnullis nuper detectis eruditè diſſeruit, & cum *Baudelotio*, ea attenta, diſceptavit. Sed & alias fœminas illuſtres literis addictas ſibi faventes literiſque innoteſcentes habuit, leguntur enim in memoriis Leibnitianis paſſim extantibus nomina *Brinoniæ*, *Kilmanſeggeriæ* Comitis, *Cleinburgiæ*, *Cudworthiæ*, *Marshamo* junctæ, *Weileriæ*, & præcipuè *Sapphus* Gallicæ, *Magdalenæ Scuderiæ*. Tacemus imperantes Principeſque alios, ad quos frequenter literas exaravit, & haud paucas ab iis accepit *Leibnitius*. Omnium autem luculentiſſimè & ſtudium quod ſervavit *Leibnitius* ingens ſcientias promovendi, & inexpugnabilem induſtriam probat commercium literarium, quod cum celebratiſſimis totius Europæ viris aluit, quorum nomina adducere hoc loco omnia paginæ anguſtia prohibet; fulgent autem velut inter ignes Luna minores tituli nomenque *Arnaldi*, *Behrenſii*, *Eduardi Bernardi*, *Bernoulliorum*, *Bignonii*, *Boecleri*, *Boineburgii*, *Boſii*, *Burneti* filii, *Bouveti*, *Chamberlaynii*, *Calvini*, *Ciampini*, *Cluveri*, *Conringii*, *Contii*, *Croſſai*, *Dan-*

Dangicourti, *Dittoni*, *Edzardi*, *Joannis* & *Jo. Alberti Fabricii*, *Fahrenheiti*, *Fardellæ*, *Foucherii*, *Gobienii*, *Grævii*, *Grimaldi*, *Guerickii*, *Gulielmini*, *Hanſchii*, *Hardtii*, *Hartſoeckeri*, *Heræi*, *Hugenii*, *Jablonskiorum*, *Janingi*, *Imhofii*, *Keſtneri*, *Kircheri*, *Kochanzkii*, *Kortholtii*, *Lanæ*, *Langii*, *Leuwenhoeckii*, *Lehmanni*, *Longii*, *Ludolfi*, *Magliabechii*, *Marinonii*, *Maſcovii*, *Menckeniorum*, *Michelotii*, *Molani*, *Montmorii*, *Morelii*, *Morhofii*, *Muratorii*, *Neumanni*, *Newtoni*, *Nicaſii*, *Obrechti*, *Oldenburgii*, *Papebrochii*, *Pelliſſonii*, *Peterſenii*, *Pfaffii*, *Pfeffingeri*, *Pinſonii*, *Piroti*, *Reimmanni*, *Remondi*, *Reyheri*, *Roemeri*, *Schelhameri*, *Schmidii*, *Schraderi*, *Seckendorfii*, *Sloanii*, *Thomæ Smithi*, *Ez. Spanhemii*, *Sperlingii*, *Spinozæ*, *Struvii*, *Sturmii*, *Thevenotii*, *Tenzelii*, *Thomaſiorum*, *Tourneminii*, *Tſchirnhauſii*, *Varignonii*, *Vignolii*, *Volcameri*, *Wallifii*, *Weigelii*, *Williſii*, *Witſenii*, *Chriſtiani & Chriſtoph. Wolfiorum*, *Wottoni*, aliorumque multorum, quos nominavere *Fellerus* atque *Ludovicus*. Tandem inter ſtupendæ induſtriæ & improbi laboris ſpecimina numeranda quoque eſt, immenſa, quam ſuſtentabat *Leibnitius* lectio, atque ſtudium ea excerpendi, quæ legerat. Quamvis enim magno operum magnificorum apparatu ejus bibliotheca non ſuperbiret, quem Brunſvicenſes Hanoveranæ & Guelpherbytanæ bibliothecæ illi ſuppeditabant, ſed ad ſchediaſmata brevia, diſſertationes raras, folia fugitiva, & ſimilia, quæ citò diſparere ſolent, maximè reſpiceret, indeſinenter tamen per maxima & minima volutatus, quicquid memorabile viſum ſchedulis inſcripſit, eaſque ſuis dein repoſitoriis condidit, ex quibus ſuo tempore ordine deſumere poſſet. Quem modum ut commodiſſimum atque utiliſſimum expertus eſt, ita didiciſſe videtur a *Placcio* (72), qui ſimilia repoſitoria deſcripſit.

Deſiderata atque reprehenſa in Leibnitio a viris doctis.

§. XXX. Quemadmodum autem in pulcherrimis corporibus quidam interdum inveniuntur nævi imperfectionis, quam in optimo mundo reperiri *Leibnitius* contendebat, teſtes atque ſpecimina, ita in maximo atque elegantiſſimo *Leibnitii* ingenio maculas

(72) Vid. *Placcii* Tr. de Arte excerpendi.

maculas nonnullas obſervaverunt, viri docti humanæ imbecillitatis teſtimonia, & reprehendenda nonnulla, quæ vel ad doctrinam ejus pertinent, vel ad animum. Inter illa multa ſunt, quæ recentiſſima ætate, qua illuſtris *Wolfii* cura Leibnitianarum hypotheſium memoria valdè reſuſcitata & vehementiſſimis controverſiarum diſſidiis agitata eſt, apud quampluri-mos ſuſpecta facta ſunt, ac ſi naturali pietati maximè verò revelatis Chriſtianæ fidei dogmatibus e diametro eſſent adverſa. Quæ tamen hoc loco adducere non vacat, nec ſpeciali enarratione exponere licet, cùm prolixiora ſint, quàm ut recenſeri omnia in univerſali philoſophiæ hiſtoria queant. Summam autem eorum, quæ velut peſtes quædam ac fontes errorum periculis pleniſſimorum, a tot virorum doctorum calamis confoſſa ac obelo notata ſunt, quæque, ſi non omnia, potiorem tamen partem ſuppeditaverunt paradoxæ harmoniæ præſtabilitæ & monadum hypotheſes, ex *Recenſione XXVI. ſcriptorum adverſus philoſophiam Wolfianam editorum* (73), quam vulgavit venerandus *Joachimus Langius*, theologus Halenſis celeberrimus, diſcere licet. Quanquam enim in accuſanda illuſtris philoſophi, *Chriſtiani Wolfii*, philoſophia horum ſcriptorum diligentia potiſſimum verſata eſt, conſtabit tamen ex dicendis, virum celeberrimum potiores *Leibnitii* hypotheſes ſuas feciſſe, ſuoque, quod ſibi formavit, ſyſtemati proprio adaptata recepiſſe, modum quoque *Leibnitii* in philoſophando, maximè in metaphyſicis fuiſſe ſecutum. Cuncta autem, quæ in hac quidem parte objiciuntur, ad tria capita, eleganter, niſi fallimur, revocavit doctiſſimus *Kortholtus*, alii enim, φιλοσοφούμενα *Leibnitii* omnem tollere libertatem contendunt; alii ſanctitatem Numinis ab iiſdem lædi aſſerunt; nonnulli, etſi ab hac accuſatione liberum pronuntiant, obtrudi tamen loco Chriſtianæ religionis theologiam quandam naturalem atque philoſophicam, quæ Spiritus S. opera ac motu opus haud habeat conqueruntur. Non hic lo-

(73) Halæ 1735. 4.

cus est, nec instituti nostri ea ratio, ut quibus potissimum argumentis tanta ἐγκλήματα viro illustri objiciantur, prolixè exponamus: dabitur tamen infra placita philosophiæ Leibnitianæ enarrantibus occasio nonnulla, quæ huc pertinent, paucis tangendi. Id nos in præsentia monemus, fuisse haud paucos, qui Spinozismi, saltem Deismi incrustati culpam *Leibnitio*, & qui ejus hypotheses suas fecit, *Wolfio* intentarent. Ita enim & anonymo visum (74), qui Cabbalisticam ἀσοφίαν in monadologia & harmonia præstabilita deprehendit; & *Jo. Godofredus Waltherus* statuit, qui Eleaticam impietatem renovavisse Leibnitiana philosophemata assertum ivit (75). Maximè autem *Ricardus Andala* (76), *Leibnitium* Spinozismi accusare non cunctatus est, cujus vestigia secuti sunt, quotquot necessitatem Spinozisticam in systemate harmoniæ præstabilitæ deprehendi contenderunt, quorum tamen heic excitare nomina supersedemus, cùm hæc recentiori demum ætate in controversiis Wolfianis objecta sint, quarum historia alio tempore enarranda est. Non tacendum verò, ipsos Jesuitas Trivultinos, magnos cetera *Leibnitii* admiratores, cum recensione *Theodiceæ* facta sententiam dicerent (77), laudata ingenti lectionis & judicii copiâ, & tractationis ordine, accuratione & concinnitate systematicâ, fateri tamen, multos errores philosophum summum admisisse, maximè verò optimi mundi assertionem (optimismum vocant) non nisi larvatum materialismum & spiritualem Spinozismum involvere, ejusque suspicionem jam antea per monades, harmoniam præstabilitam, brutorum immortalem & immaterialem animam eum meruisse; ita enim Deo in αὐτόματον converso omnem prorsùs libertatem everti, atque hac nova scientia physica geometrico-mechanica Spinozisticæ necessitati frigidam suffundi. Immò in

(74) In Harmonia phil. recentiorum sibi ipsi contraria, c. 3. §. 8 p. 21. seqq. cujus docti libelli auctor est vir celeberrimus *Jo. Georgius Wachterus*.

(75) In Sepulchris Eleaticis recens apertis.

(76) In Diss. de Unione mentis & corporis physica. §. 3. p 8.

(77) 1737. Febr. art. 1. unde repetuntur in accessionibus ad Nova liter. Lips. T. III. p. 425. seqq.

in ipsa dissertatione præliminari Deismum magnâ cautione confirmatum esse pronuntiant (78). Æquiores tamen in eo se præstant *Leibnitio*, fassi, non datâ operâ & malitioso consilio talia effinxisse, sed rationis abusu, cùm vim ejus maximam animo possideret, ideoque argumentationibus metaphysicis cuncta complecti vellet, qui virum cetera bonum se semper præstiterit. Tacemus alia, quæ Britannici philosophi, maximè *Clarckius* harmoniæ præstabilitæ objecerunt, quam tibiam quoque inflavit *Warburtonus* aliique. Ita verò dum naturam Christianæ religionis a philosophia Leibnitiana everti plurimi timent, ipse *Leibnitius* pietatem non nisi naturalem coluisse quibusdam visus est, adeo ut vivum inter suos in suspicionem naturalismi quem vocant, adductum esse nonnemo retulerit. Præter ipsa philosophumena & decreta *Leibnitii* methodus quoque philosophandi haud paucis displicuit. Inter quos illustris *Newtonus* id reprehendi in eo posse æquissimis rationibus putat (79): quòd hypotheses præferat ratiociniis ab inductione petitis, aut experientia duce haustis, quodque loco quæstionum, quarum examen ab experientia fieri debet, hypotheses erigat, easque admitti postulet priusquàm examinentur. Aliis in ipso ratiocinationis filo, hypothesis amore seductus ab iis, quæ antea asseruerat, deficere visus est, unde negligentiam quandam & attentionis defectum in eo culpant Ephemeridum Trivultiensium conditores. Qui dum ita contra *Baylium* pugnavisse *Leibnitium* putant, ut in ipso acerrimi conflictûs fervore subitò arma deponere & pacem inire videatur, in eorum sententiam concedere videntur, qui non ex animi sententia, sed ἐξωτερικῶς tantùm & ad tentandam

erudi-

(78) Hylozoismi *Stratonis* maculam inussit *Leibnitio* Celeb. *Hollmannus* Prof. Gotting. Liberavit ab eâ & detersit Cl. *Widderus* Philosophus Groninganus jucundâ & eruditâ Dissertatione. Rectè id egit, cùm Systema Monadum Leibnitianum multum differat ab Hylozoismo *Stratonis*, qui, cum magistro *Aristotele*, Materiam qua & ipsa a Monade toto cœlo *Leibnitio* differt, nec qualem, nec quantam, nec ullo attributo notabilem, nisi αὐτομάτω sibi concepit; &, si verum dicendum, vocem nihili pro Physiologiæ fundamento elegit.

(79) Recueil T. II. p. 18. quæ more suo repetit *Voltairius* in Comparat. phil. *Leibnit.* & *Newton.* p. 59.

eruditorum mentem istam pugnam iniisse contenderunt (80). Displicuerunt quoque in eo alia, quæ quandam animi ἀταξίαν referre visa sunt. Inter quæ haud postremum est, quod veteribus supra modum delectatus recentiorum, maximè eorum, qui circa tempora sua caput efferre novaque philosophiæ facie enitescere cœperunt, cogitata altè despexerit, eorumque meritis obtrectando obelo eorum placita confixerit, licèt id non merentia. Quod invidiæ caussa factum esse, ut scilicet novæ, quam condere cœperat philosophiæ viam atque gloriam pararet, nonnulli valdè suspicaces, conquesti sunt (81).* Ita invidisse *Lockio* atque *Newtono* philosophiæ interioris gloriam, hacque ex caussa *Cartesii* doctrinam Spinozismi suspicione oneravisse visus est. Maximè autem ea, quæ in *Pufendorfium* dixerat, ab animo ægrè famam atque fortunam systematis juris naturæ ab eo asserti productique in lucem ferente profecta esse, plerique conjecerunt; quibus clara & luculenta *Pufendorfii* tractatio obscura & Scholasticos imitata philosophia *Leibnitii* judicata est. Qui & nugas Scholasticorum & metaphysica somnia *Platonis* philosophum nova veste induta revocavisse in lucem, & inextricabili obscuritate fucum haud raró legentibus fecisse atque nebulas objecisse contenderunt (82).

Tace-

(80) Vid. summè Rev. *Pfaffii* diss. de Morte naturali §. 5. p. 17. ubi se in ea dicit esse sententia, *Leibnitium* totum illud objectum quod *P. Baylio* opposuit, per lusum ingenii quendam saltem confixisse nec seriâ mente id egisse: & *Baylio* frigidam potiùs suffudisse. Id se ipsi *Leibnitio* fuisse fassum, & virum summum subridendo dixisse, rem eum acu tetigisse. Ipsam *Leibnitii* epistolam tandem vulgavit in Act. Erud. 1728. Mart. In qua ita scribit *Leibnitius*: „ Ita prorsus est, V. S. R. uti scribis de Theodicea mea, rem acu tetigisti. Et miror, neminem hactenùs fuisse, qui lusum hunc meum senserit. Neque enim philosophorum est, rem seriò semper agere, qui in fingendis hypothesibus, uti benè mones, ingenii sui vires experiuntur, tu, qui theologus es, in refutandis erroribus theologum ages. “ Simile quid suspicati sunt *Des Maizeaux* Pref. du recueil. p. 172. *Clericus* Bibl. anc. & mod. T. XV. P. I art 16. p. 179. *Poiret.* de nat. & orig. idearum. P. IV. S. 3. §. 9 p. 323. Vid. Præfationem nostram generalem.

(81) *Clericus* Bibl. anc. & mod. T. IX. P. I. art. 6. *Barbeyrac* Reflexions sur le Jugement de Mr. *Leibniz* sur les devoirs de l'H. & du C. de *Pufendorf*. *Buddeus* Hist. phil. c 6. p. 492.

(82) *Des Maizeaux* l. c. *Cleric.* Bibl. anc. & mod. T. XXIII. P. II. art. 8. auctor diss. de Anima brutorum, vid. Journal Literaire T. XIII. P. I. art. 16. qui putat, *Leibnitium* ipsum suum systema non satis cepisse.

Tacemus alia, a Cartesianis, Newtonianis, aliisque, qui novam ejus metaphysicam oppugnabant ei objecta, & non sine invidia, ut humani ingenii vitio, plerumque in controversiis fieri solet, cumulata, inter quæ numeranda sunt, quæ satis inhumaniter contra eum disputarunt *Fatius Duillerius*, *Keilius* aliique ex Britannis, quibus & plagii culpâ eum onerare, & acerbiora nonnulla virosque bonos vix decentia objicere placuit. Ab amicis autem, cetera plurimum ei faventibus quædam, ut nemo est ab omni parte perfectus, in eo reprehensa sunt, quæ humanæ imbecillitatis specimen esse possunt. Inter quæ eminet animus ad celeres iræ motus pronior moxque exardescens, sed tamen paulo post sedatior; unde factum, ut ex initio disputationis contradictionis fuerit impatientior. Quidam aliquam *πλεονεξίας* suspicionem in eo deprehendisse,. sibi visi sunt, quod in tanta redituum affluentia satis parcè sine familia viveret. Alii gloriæ stimulo nimium actum & *πανεπιστημοσύνης* atque famæ cupiditate plus quàm par est incensum, latius se diffusisse per omnes eruditionis partes, quàm injuncti muneris partes postulabant, hincque tandem aulæ Hanoveranæ indignationem meruisse judicarunt. Ipsa vasta viri immensa eruditione pollentis lectio non satis digesta visa est, eo quòd vaga esset & subita, cujuscunque generis librorum, ex quibus multa excerpta in schedulis parvis descripta, pauca tamen redacta sint in ordinem. His tandem illi adjiciendi sunt, qui narrant, de fato supremo admonitum composito & frigido oris habitu hoc dedisse responsi: *ceteris quoque hominibus esse moriendum*, hisque dictis mox efflavisse animam.

§. XXXI. Gravia hæc esse, & famam illustris viri haud parum imminuere apta, nemo non intelligit. Non defuerunt autem, qui viri immortalibus meritis de eruditione universa inclyti apologiam susceperunt scribere, eumque contra has objectiones atque facta a viris doctis opprobria vindicarunt. Et præcipuè quidem in eo versata est virorum eruditorum, qui Leibnitianæ memoriæ favent industria, ut ab impietatis

Apologia pro Leibnitio a nonnullis scripta.

& naturalismi suspicione eum liberarent, ac innocentissimum esse systema metaphysicum *Leibnitii*, ac neque in Deum, neque in libertatem humanam, neque in decretorum divinorum ordinem, neque in Scripturam Sacram & Christianam religionem miraculis confirmatam injurium demonstrarent. Et huc quidem omnes pertinent, qui libellis eristicis Antiwolfianis responderunt, & atheismi clandestini atque indirecti objectionem non a *Wolfio* tantùm, sed a *Leibnitio* quoque, qui per latus *Wolfii* istis telis petebatur, retuderunt. Quos hoc loco enarrare institutum prohibet, quod demortuorum philosophorum, non verò hodie viventium historiam describere, præscripto termino, jubet. Consuli autem ab iis debet, qui plura hic cupiunt, clarissimi *Ludovici* industria, qui omnium prolixissimè & diligentissimè *Historiam philosophiæ Wolfianæ* enarravit. Non tamen indictos præterire licet viros clarissimos (83) *Israelem Theophilum Canzium* & *Christianum Kortholtum*. Ille enim *Philosophiæ Leibnitianæ & Wolfianæ usum in theologia per præcipua fidei capita* demonstrare, & ostendere aggressus est, eum sensum esse placitorum Leibnitianorum in suspicionem adductorum, ut cum decretis Christianis amica concordia conspirent. Hic autem *quarto volumini epistolarum Leibnitianarum* a se edito dissertationem doctam & luculentam præmisit, in qua ipsis *Leibnitii* verbis recitatis contendit, ejus philosophiam atque doctrinam Christianæ religioni non esse perniciosam, & nec libertatis dogma, nec principium rationis sufficientis, neque prædispositionem, quam vocat, neque hypothesin de harmonia præstabilita inter animam & corpus, neque doctrinam de origine mali & de miraculis quicquam continere, quod vel sanctitati Numinis vel libertati voluntatis humanæ, vel principiis actionum moralium, vel legi Christi refragetur. Ita verò Spinozismi quoque suspicionem tolli contendunt, eo quòd ingens intercedere discrimen putant inter

(83) Illis merito addi potest tertius illustris *Bulfingerus*, qui in Dilucidationibus philosophicis eandem operam *Leibnitio* atque *Wolfio* erudite præstitit, & haud vulgare acumen mentis demonstravit.

ter fatalem necessitatem a *Spinoza* introductam & nexum rerum a caussa sapientissima introductum, & cum libertate actionum humanarum facilè reconciliabilem (84), eo quod a *Leibnitio* homini ea tantum prædeterminatio vel præordinatio, quæ connexionem rerum sistat, vindicetur, qua, etsi alterum præ altero eligat, in ipso sui exercitio, & constanter quidem, suo tamen id faciat arbitrio, possitque in hisce omnibus circumstantiis agere aliud atque aliud. Qua in re ad ipsius *Leibnitii* verba provocant, statuentis: *Licèt nunquam eveniat quicquam, quin ejus ratio reddi possit, neque ulla unquam detur indifferentia æquilibrii, quasi in substantia libera, & extra eam omnia ad oppositum utrumque se æqualiter unquam haberent, cùm potiùs semper sint quædam præparationes in caussa agente, concurrentibusque, quas aliqui prædeterminationes vocant: dicendum tamen est, has determinationes esse tantùm inclinantes, non necessitantes, ita ut semper aliqua indifferentia sive contingentia sit salva: nec tantus unquam in nobis affectus appetitusque est, ut ex eo actus necessariò sequatur.* Quin & celebrem illam de mundo optimo *Leibnitii* hypothesin fatali huic necessitati favere pernegant, eo quòd creationem innumerabilium mundorum aliorum possibilem, adeoque præsentis ex contingentia quadam factam, *Leibnitius* asserat, secus ac *Spinoza* statuat, nec aliud velit, quàm impulisse creatorem sapientiam ejus summam bonum majus præ bono minori eligere, cùm duos mundos æqualiter bonos esse ex principio indiscernibilium, quod vocat, impossibile sit. Et ita quoque, quæ de malo ad mundi optimi rationem a *Leibnitio* requisito, objiciuntur, velut in sanctitatem divinam injuria tolli posse putant, eo quòd optimus mundus id tantùm velit: seriem contingentium omnium præsentium, præteritorum, futurorum, optimam esse, quoniam mundus, qui eam complectitur, ab ente sapientissimo conditus sit, neque optimum hunc mundum esse desinere, licèt in eo sit malum, quum & mala ab ente sapientissimo in optimum

(84) Acutè de hoc discrimine peculiari schediasmate disseruit illustris C. *Wolfius*.

optimum finem dirigantur; ratio autem divinæ voluntatis atque electionis non nisi a bono sumi possit. Tacemus ea, quæ prolixè ex scriptis Leibnitianis per potiores doctrinæ Christianæ articulos adduxit diligentissimus *Kortholtus*, ut evinceret, *Leibnitium* de principio cognitionis in divinis & Scriptura sacra, de Trinitate, de peccato originali, de Christo, de miraculis, de operationibus Spiritus sancti, de testimonio Spiritus sancti interno, de virtutibus Christianis, ita statuisse, ut salva maneant fidei capita ab oraculis sacris definita, & omnis religionis naturalis ad salutem sufficientiæ suspicio evanescat. Ex quo non tam frigidè externam quoque religionis professionem edidisse concludunt, licèt sint, qui concedant, sacrarum doctrinarum interpretes negligentiùs eum audivisse, eo quòd eorum dissertationes sæpè inanes ei viderentur, aut aculeatæ, quod an verum sit, illi dicent, qui cum *Leibnitio* uno loco vixerunt. In scriptis enim animum a pietate minimè alienum sæpè demonstrat, & haud obscurè virtuti Spiritus S. internæ locum facit, & statuit, *poëtas non posse melius de republica mereri, quàm si omnibus viribus in æterna felicitate omni colorum genere pingenda atque animis imprimenda occupentur, eique rempublicam Christianam plurimum debituram, qui effecerit, ut summa sit in pietate jucunditas.* Valdè autem contemnunt sectatores *Leibnitii*, quæ *Newtoni* asseclæ contra hypotheticam *Leibnitii* philosophiam monuerunt (85), his enim adhibitis theorematibus, adductisque regulis generalibus in ea naturæ adyta penetrasse philosophum contendunt, quæ cùm non perspiciant adversarii, pro hypothesibus fundamento carentibus habeant. Ipse verò *Leibnitius* dum se universalissimis quibusdam principiis paucisque axiomatibus natura notis, maximè verò principio rationis sufficientis & indiscernibilium, de quibus infrà, ædificium metaphysicum inædificasse contendit, inductionis particularis vitia *Newtoni* asseclis objicere non omisit. Valdè autem ejus amicis displicuit, quòd *Leibnitius* in *Theodicæa*

(85) Conf. *Cl. Kahlius* in Compar. philos. *Leibnit.* & *Newton.* p. 133. & passim.

dicæa ſimulatam tantùm pugnam iniiſſe dicatur, urgent enim iiſdem hypotheſibus atque decretis, quibus *Baylium* aggreſſus eſt, per totam eum vitam fuiſſe addictum, ea ubique etiam in extremis vitæ annis ſparſiſſe, iis geometricum demonſtrationis habitum induiſſe, ſic ut dubitandum non ſit, quin veram ſententiam mentis ſuæ aperuerit (86). Quare licèt vir ſummus *Matthæus Chriſtophorus Pfaffius*, ad ipſum *Leibnitium* fatentem, ſe ſeria heic mente non egiſſe provocaverit, illi tamen, qui *Leibnitio* favent, id probari inde non poſſe magnis animis contenderunt. Contra invidiæ ſuſpicionem ea allegantur, quæ cum gloriæ propriæ neglectu pro aliis egit promovitque *Leibnitius* ſuprà jam ex parte enarrata. Quibus additur, illis ipſis, quibus dicam aliquam ſcripſit; nec laudem eruditionis & ingenii denegaſſe, nec alio eos fine notaviſſe, quàm quòd intelligeret, ſuperficiariam eos philoſophandi rationem & philoſophiam quandam exotericam ad interiores naturæ & eſſentiarum receſſus non penetrantem velut ſumma *Palladis* myſteria crepare, & juventuti leviter tinctæ propinare: certè ſua principia metaphyſica ſecutum, ordinique ratiocinandi atque demonſtrandi geometrico addictum illis pretium ponere magnum non potuiſſe, apud quos ratiociniorum *ἀταξίαν* quandam deprehenderet. Quam ubi obſervaverit, extuliſſe eum ingenia etiam in ſententias ſiniſtras deviantia, ut ex ejus judicio de *Hobbeſio* conſtare poſſit. Ipſi verò *Carteſio* ſatis honoris detuliſſe, quum in adyta quidem philoſophiæ non perveniſſe, aſt limina ejus tamen adiiſſe fateretur (87).

(86) Vid. Cel. *Gottſchedius* Vindic. ſyſt. influxus phyſici §. 2. ſqq. *Ludovici* l. c. P. I. §. 485. p. 477. & Præfationem Generalem.

(87) Præclarè *Leibnitium* de *Carteſio*, neque contra modeſtiam judicaſſe, ex iis, quæ ſuo loco in hiſtoria *Carteſii* dicta ſunt conſtat: & ſi quid judicamus, omninò ab invidiæ crimine abſuiſſe, concedi *Fontenellio* aliiſque debet. Fatemur tamen, iniquiorem eum videri in *Puſendorſium*, quem quavis occaſione ſugillat. Quod tamen non invidia ſtimulante, ſed animo vulnerato feciſſe, ex iis colligimus, quæ ad *Bierlingium* ſcripſit indignationis plena & humanitatem *Leibnitii* non ſpirantia. Ibi enim inter alia ait: „Receperat is aliquando in „ſe curationem negotii cujuſdam mei in „Suecia, ſed per amicos didici, contra„ria omnia ab illo acta eſſe; inde optimè „eum animatum virumque bonum fuiſſe „negat.“ Ita magni quoque viri homines ſunt!

Et similí quidem ratione veteres non recentiorum inventionibus & præclaris luminibus, sed contemtui imperitorum opposuisse secretum, ex omnibus magnorum virorum assertionibus aliquid veri eruere. Et hi quidem obscuritatem oriri non ex philosophi culpa, sed legentium, methodo mathematica ejusque nervis non assuetorum, dictitant. Animum autem celeriori iræ tumultu excitatum, dum citò placaret, & omnium scientiarum juvandarum studium ad communem utilitatem transferret, ingenio verò divino fisus & memoriæ incredibili, quædam negligere sine ἀταξίᾳ posset, ferri in eo posse istas labeculas putant, quas supra tetigimus. Nihil autem frigidum, & ab æquitate alienum magis esse, quàm narratiunculis vulgi virorum summorum pietatem circa extremas horas in suspicionem adducere, nemo facilè paulo moderatiori animo erit, qui non fatebitur. Nos his omnibus, quæ contra *Leibnitium* & pro eo viri docti, interdum fervore plus justo, accensi disputarunt, arbitrium non interponimus, sed ad Lectoris prudentiam provocamus: immò nec eorum omnium patrocinium suscipimus, quæ affirmanda sibi esse credidit *Leibnitius*: in quibus sine inferenda tanto viro injuria facilè concedi potest, esse παράδοξα multa & consequentiis valdè odiosis exposita, nonnulla reperiri, quibus satius fuisse videtur, si acumen metaphysicum paulo magis repressisset: ast id tamen æquitas postulat, ut & earum consequentiarum invidia non prematur, quas detestatus est, cùm facilè fieri possit, ut acutissima quoque ingenia systematis & hypothesis amore occupata talia nec videant, nec fluere ex assertis putent, quæ alii satis clarè se cernere contendunt: & ut hypotheseos ratio atque natura respiciatur, quæ non semper ea pro veris habet, quibus velut adminiculis utitur ad detegendam rerum naturam & solvendas τῶν φαινομένων rationes. Quibus monitis id rectè effici posse putamus, ut a mali animi suspicione liberetur philosophus præstantissimus, cujus vita tot boni viri specimina exhibuit. Et concedamus, non omnia vidisse *Leibnitium*, in nonnullis maximo, quod possidebat ingenio nimium fuisse confisum,

quædam

quædam paralogismis inædificata admisisse, non perspexisse sinistras consequentiarum ambages facilè ex quibusdam assertis enascendas, adeoque securiùs decrevisse, & imprimis nimis hypothesibus indulsisse; quid ex his aliud concludemus, quàm fuisse *Leibnitium* hominem, licèt magnum, & mortalitatis infirmitates fuisse perpessum (88)? Ast insignibus tamen meritis fuisse illustrem eaque meritorum serie enituisse, quorum memoriam nulla unquam ætas delebit.

Adversarii Leibnitii.

§. XXXII. Non caruisse *Leibnitium* adversariis, ex enarrata hactenùs ejus historia est manifestum: idque & in orbe mathematico & in philosophico contigit. Et ingenia quidem mathematicorum Britanniæ magnæ ipsi valdè adversantia expertus est, ex quo infausta de gloria inventionis calculi differentialis controversia enata est: quam cùm suprà jam tetigerimus, hoc loco nihil dictis adjicimus. Propagata autem est ad philosophiam quoque Leibnitianam ista inimicitia, factumque inde, ut & ipse *Newtonus*, cetera non nisi geometriæ, opticæ, astronomiæ mechanicæque addictus quique metaphysicum agere nunquam in animum induxerat, φιλοσοφούμενα nonnulla *Leibnitio* opponeret (89), principiis suis physico-mathematicis inædificata, & qui eum presso pede secutus est, *Clarckius* magnis arietibus hypotheses *Leibnitii* philosophicas, metaphysicas pariter atque physicas confodere inciperet. Nec cum Cartesianis, quique ex horum numero prodierunt, *Malebranchio* ejusque discipulis satis amicè ei convenit; habuitque *Catelanum* aliosque adversarios, *Andalam* autem castiga-

 torem

(88) Aut fallimur, aut id unicè in epistola ad cel. *Pfaffium* voluit *Leibnitius*, se hypotheticè tantùm *Baylium* refutavisse, quemadmodum eidem, admissa *Origenis* hypothesi, respondit *Clericus*. Ast hoc non obstante poterat his hypothesibus seriò inhærere, cùm verisimiles & ad exponenda mysteria philosophiæ aptissimas judicaret. Nihil itaque egit philosopho indignum, & a viri boni officio abludens, sed nec ideo nimium consequentiis premendus est.

(89) Ex iis philosophiam Newtonianam exsculpsit *Voltairius*, ut haberet, quod *Leibnitio* opponeret, invito, ut videtur, *Newtono*, quem de systemate metaphysico nunquam cogitasse, sed naturalem tantum doctrinam matheseos opera juvare voluisse, idque præclarè fuisse exsecutum constat. Conf. Cl. *Kahlius* l. c.

torem principiorum metaphysicorum, etiam a suspicione Spinozismi imputanda non alienum. Tacemus illos, qui vulgata harmonia præstabilita contra illum surrexerunt, & quibus ipse respondit, *Foucherium*, *Lamium* aliosque suprà jam memoratos. Màximè *P. Baylio* virum illustrem hostilia arma intulisse, apparatus *Theodiceæ* loquitur; ille autem harmoniæ præstabilitæ bellum quoque indixit, cujus objectionibus *Leibnitius* respondit. Disputavisse autem cum *Sturmio* quoque atque *Schelhammero* de notione naturæ atque substantiæ, ex suprà dictis repetendum est. Commiserunt eum quoque singulares, quas in argumento historico fovebat, hypotheses, cum *Kulpisio*, *Pfannero*, *Gundlingio*, *Tourneminio* aliisque, quorum suprà jam mentio facta. Ipsa autem ejus philosophiæ dogmata adversarios ferè innumeros in Germania & extra eam reperisse, nemo non ex iis, quæ de reprehensionibus virorum doctorum suo loco diximus intelligit. Factum inde, ut Leibnitianæ philosophiæ brevem ætatem, fortunamque non satis benevolam quidam vaticinarentur, quæ imprimis conjectura fuit clarissimorum virorum *Fontenellii* & *Des Maizeaux*. Ast falsos eos fuisse, eventus prodidit. Nam nondum humanis rebus erepto *Leibnitio* inter mathematicos pro ejus partibus stetere magna nomina Gallorum, Germanorum, Italorum, inter quos *Bernoullios* primo ferè loco ponere æquitas postulat, quibus calculus Leibnitianus plurimum incrementorum debet, quique alia quoque philosophiæ Leibnitianæ capita, præcipuè quod de viribus corporum vivis tradit, & illustrarunt egregiè, & fortiter propugnaverunt. Philosophia autem, vel metaphysica potiùs Leibnitiana, auctore suo adhuc superstite in sectam non abiit. Id quod præter difficultatem & sublimitatem ejus, qua plerisque lectoribus obscura facta est, ipsi quoque parenti suo debet, a spiritu sectario, ut decet philosophum longè alieno, qui eum proscribendum esse ex civitate erudita prudenter statuit. Plurimum tamen philosophiæ Leibnitianæ detulit, eamque & doctissimis lucubrationibus suam fecit, vir celeberrimus *Michael Gottlieb Hanschius.* Qui cum

Sectatores Leibnitii.

cùm *Leibnitio* innotuiſſet, ejuſque amicitia atque commercio literario uti cœpiſſet, occaſione hac faventiſſima uſus eſt, ut per literas de viri illuſtris mente accuratè edoceretur. Cujus rei exempla exhibent epiſtolæ *Leibnitii* ad laudatum virum exaratæ. Ita de vera *Leibnitii* mente ritè eruditus lucem metaphyſicæ Leibnitianæ accendere aggreſſus eſt, & fatis erepto *Leibnitio* plura de ea commentari cœpit. Enata inde anno cIↃIↃccxxII *Meditatio philoſophica de Unione mentis & corporis ſecundum principia G. G. Leibnitii*; tum *Theoremata metaphyſica ex philoſophia Leibnitiana ſelecta, de Proprietatibus quibuſdam entis infiniti & finiti, mundique exiſtentis perfectione, methodo geometrica demonſtrata*; tandemque G. G. Leibnitii *Principia philoſophiæ more geometrico demonſtrata, cum exceptis ex epiſtolis philoſophi & ſcholiis quibuſdam ex hiſtoria philoſophica, vulgata anno* cIↃIↃccxxvIII. Quo libro utilem & jucundam operam vir acutus philoſophiæ Leibnitianæ cultoribus, ejuſque hiſtoriam perquirentibus præſtitit, cùm non tantùm ratiocinationum nervum oſtenderit, ſed plura quoque ex ſcriptis & epiſtolis Leibnitianis addiderit, quæ obſcuriùs dicta illuſtrarent, interdum quoque parallelismum veteris philoſophiæ, quam haud rarò in partes vocavit *Leibnitius*, adduxerit. Unde introductionis loco in metaphyſicam Leibnitianam adhiberi poteſt. Majorem autem fortunam, aſt miris viciſſitudinibus expoſitam experta eſt philoſophia Leibnitiana, ex quo illuſtris Halenſium philoſophus *Chriſtianus Wolfius*, qui cum vivo *Leibnitio* amicitia interceſſerat, non modò methodo philoſophandi Leibnitiana ſed hypotheſibus quoque ab eo excogitatis uſus eſt. Quamvis enim integrum philoſophiæ ſyſtema condere *Leibnitius* nunquam in animo habuerit, contentus harmoniam mundi ex principiis quibuſdam metaphyſicis deduxiſſe, unde novum philoſophiæ ſyſtema formanti *Wolfio* neceſſe fuit, ipſum opus, affectum magis, quàm confectum a *Leibnitio* aggredi, & ſibi peculiare philoſophiæ genus effingere, quod per omnes philoſophiæ partes eundo, juſtum daret rerum omnium, quæ ſub hominis ſcientiam cadere poſ-

 ſunt,

ſunt, corpus: negari tamen non poteſt, hypotheſes *Leibnitianas* non quidem omnes, pleraſque tamen eum in philoſophiam ſuam recepiſſe, & ſeriei meditationum ſuarum, ſuo quamlibet loco, inſeruiſſe, methodo mathematicis familiari eas demonſtratum iviſſe, & novo lumine colluſtraſſe. Id quod metaphyſicam ejus cum Leibnitianis philoſophematis comparanti erit maniſeſtiſſimum (90). Non id ita intelligi volumus, ut ſectam aliquam Leibnitianam propagaſſe virum celeberrimum dicamus: id enim affirmari eo minùs poteſt, quominùs ipſe *Leibnitius* de ſecta unquam cogitavit, contentus ſemina quædam philoſophiæ, qualem ſibi conceperat, ſparſiſſe, ex quibus, ſi ingenium accedat ſolers & intelligens, juſti ſyſtematis meſſis exſurgere poſſit. Præterea vir magnus de rationali philoſophia pauca dixit, phyſicas hypotheſes ſenex ipſe abjecit in morali philoſophia ferè nihil reliquit, quod ad integrum philoſophiæ corpus pertineat. Unde factum, ut, cùm celeberrimus *Wolfius* novam ſibi philoſophiæ faciem efformaret, electis iis, quæ apud philoſophos, maximè veteres itemque Scholaſticos veritatis notam ſuſtinere videbantur, ex principiis univerſalibus cohærens aliquod doctrinæ ædificium, rationalem, metaphyſicam, naturalem & moralem philoſophiæ partem complexum exſtrueret. Qua ratione inter eclecticos philoſophos omninò haud infimus ei locus debetur, cùm cogitandi ſentiendique & hinc eligendi libertatem rectè ſibi vindicaverit. Sunt etiam inter ejus decreta nonnulla, quæ a Leibnitianis placitis diſſentiunt, teſtemque habemus ipſum *Leibnitium*, in epiſtola ad *Remondum* ſcribentem: *Wolfium placitorum ſuorum quædam recepiſſe, pauca autem ſe de philoſophia cum eo communicaſſe, nec decretorum ſuorum alia illum cognoviſſe, quàm quæ literis vulgata ſint. Vidiſſe ſe nonnulla a juvenibus eo moderante ſcripta, in quibus multa bona inſint; deprehendantur autem nonnulla, in quibus diſſentiat.* Quare omninò

(90) Ideo Leibnitianam philoſophiam inter fontes Wolfianæ doctrinæ refert Cl. *Ludovicus* in *Hiſt. phil. Wolf.* c. 9. §. 136. P. I. p. 123.

nò ipse vir illustris audiendus est, testans, parum sibi id curæ esse, utrum philosophemata sua cum Leibnitianis conspirent, nam se ea tantùm ex illius metaphysica recepisse, quæ concordare cum conceptibus suis deprehenderit. Nec suam, quam tanto viro deberi credat, venerationem cæcam esse & adorantis obsequium, sed ea se tantùm admittere, quæ cum systemate suo salva veritate cohæreant &c. Et hoc quidem sensu virum celeberrimum inter sectatores *Leibnitii* referendum non esse, quilibet æquus arbiter facilè concesserit. Ast eo ipso fatente pleraque tamen, etsi non omnia, quæ in logicis & metaphysicis *Leibnitius* dixit, sua fecit, suoque systemati aptè innexa atque accommodata servavit, clariorem iis lucem affudit, effecitque, ut in disceptationem deducto ipsius systemate philosophico, totus ferè orbis philosophicus de philosophia Leibnitio-Wolfiana disputaret: invitis, quod de tantis veritatis sectatoribus rectè credimus, ipsis ejus auctoribus, quos sectæ studium, philosophum indecens & libertati philosophandi inimicum non fovisse, nec fovere voluisse, meritò credimus. Certè id in historia Leibnitianæ philosophiæ negligendum non est, fassum esse illustrem *Wolfium*, meditationes Leibnitianas, *de Cognitione, veritate & ideis* &c. sibi de intellectûs humani viribus & facultatibus sollicito plurimam lucem prætulisse; duxisseque ipsum fundamenta semel posita, naturali filo ad hypotheses Leibnitianas (91), maximè de harmonia præstabilita. Id quod principia philosophiæ Leibnitianæ & Theodiceam cum Metaphysica Wolfiana comparanti erit manifestum, in qua principia cognoscendi, nempe rationis sufficientis & indiscernibilium, notiones loci, motûs, vacui, temporis, definitiones DEI, animæ, ejusque commercii cum corpore, monadum atque elementorum mundi; leges motûs & similia cum Leibnitianis mirè conspirant, arctoque nexu cohærent. Quæ tamen cùm integrùm philosophiæ Leibnitianæ corpus non efficiant, singularem tractationem celeberrimi viri merita in philosophia postulant, qui quod *Leibnitius* cogitavit

(91) Præf. prima ad Metaphysicam Germ.

tavit tantùm & tentavit, mira mentis sollertia & acumine perfecit, polivit, auxit, novasque meditationes exhibuit, ex quibus larga messis scriptorum enata est. Ad hæc recensere omnia, licèt maximè digna posteritatis memoria, fines nobis, ut tractationis modus esset, positi & intra demortuorum philosophorum limites conclusi non permittunt.

Scripta Leibnitii. §. XXXIII. Diligentissimus quanquam fuit *Leibnitius*, & laboris patientissimus, magna tamen opera non edidit, si collectiones historicas excipiamus, nempe *Scriptores historiæ Brunsvicensis* & *Codicem juris gentium diplomaticum*, in quibus tamen describendis, teste *Fellero*, aliorum curâ atque operâ usus est. Pleraque, quæ vulgavit, dissertationes breviores sunt, Ephemeridibus literariis insertæ, aut tractationes epistolicæ & schediasmata, qualia ea sunt, quæ adolescens & juvenis edidit. Horum autem omnium recensionem dare, opus non esse hoc loco censemus, cùm potiora, maximè quæ ad philosophiam nempe rationalem, metaphysicam, naturalem, moralem, politicam pertinent, in vitæ ejus historia jam indicavimus. Diligenter autem in hac opera præstanda versatus est *Cl. Ludovicus*, qui scripta *Leibnitii* omnia typis impressa secundum temporis ordinem accuratè enarravit, & a singularium observationum, recensionum, epistolarum, dissertationum, tractationumque indicem cupientibus ipse evolvendus est. IDEM autem, ut curiositati lectoris faciat satis, de scriptis *Leibnitii* editis latentibus & affectis promissisque, integris quoque capitibus disseruit. Inter ea *Historia Brunsvicensis* est, cui meliorem vitæ partem addixit, ast affecta tantùm & ad annum cIↃL perducta, cujus caussam in §. antecedente jam attulimus, nihil tamen in isto catalogo deprehendimus, quod philosophiam magnoperè juvet. Dolemus autem systema philosophiæ primæ, quod paulo ante mortem delineavit, missum ad Cel. *Sebastianum Kortholtum* Kilonium in via periisse, cùm dubium non sit, quin nativam faciem philosophiæ suæ ipse omnium verissimè depinxerit. Meditatus etiam est scientiam de mente per geometricas demonstrationes, ad quam multa

multa ſe mira obſervata habere, ad *Joannem Oldenburgium* ſcripſit, ſed eam poſtea intermiſit, quod fatum quoque habuit promiſſa ab eo nova dynamices ſcientia; itemque ſcientia infiniti, in qua viam analyticam demonſtrare cogitabat, calculum differentialem cum integrali pleniſſimè expoſiturus. Immò non ſine hiſtoriæ philoſophicæ damno factum, ut quam *corpuſculi* κειμηλίων φιλοσοφικῶν titulo meditabatur, editionem opuſculorum philoſophicorum *Ratramni*, *Campanellæ*, *Valeriani Magni*, *Carteſii*, quibus *Suiſſeti Calculatorem* additurus erat, perficere non potuerit. Tanta autem eruditione pollent, quæ vir ſummus vivus in vulgus exire paſſus eſt, ut meritò voluntas virorum doctiſſimorum laudanda ſit, qui ſchedas ejus paſſim, maximè in Ephemeridibus literariis diſperſas colligere, & uno faſce comprehenſas edere in animum induxerunt. Id quod primus ſuſcepit *Joannes Georgius Eccardus*, qui *Leibnitio* in condenda hiſtoria Brunſvicenſi operam præſtitit, quem ſcripta ejus minora ſigillatim impreſſa uno volumine recudi curaturum eſſe, promiſerunt *Acta eruditorum* & *Fontenellius.* Aſt intercedente rerum *Eccardi* converſione diſceſſuque ad academiam Herbipolenſem, conſilium illud evanuit. Idem poſtea ſaxum volvere in ſe recepit V. C. *Daniel Eberardus Baringius*, qui ſcripta minora in diariis eruditis diſperſa colligere, & annotationibus aucta edere promiſit; ſed & hic *Ajax* in ſpongiam incubuit. Tertius ad ſimile propoſitum acceſſit Cl. *Ludovicus*, qui non edita modò in Ephemeridibus, ſed & ſingulatim vulgata & quæ ferè diſparuere, opuſcula *Leibnitii* legenda iterùm dare, facto initio ab opuſculis metaphyſicis & logicis, commentario illuſtratis conſtituit. Qui cum ſtudio, quod in hiſtoria philoſophiæ Leibnitianæ poſuerat, & laboris patientia ſpem lectorum mirè excitaverit, optamus, ut, quæ ipſe nobis impedimenta ſibi objecta exponit, e via tandem tollantur. Certè cùm nec eruditiſſimus *Bourguetus*, qui ſimiles conatus ſuſceperat, nec, cui lampadem ille tradidit illuſtris *Jordanus*, orbem philoſophicum iſtis laboribus auxerint, omninò excitanda eſt eorum, quibus occaſio ſimile quid ſuſcipiendi

piendi favet diligentia, ut omnem lapidem moveant, quo hac quoque in parte literæ, quas tantoperè promovit *Leibnitius*, juventur. Interim gratias agendas debet civitas erudita *Cl. Kortholto*, hanc jacturam eleganti epistolarum Leibnitianarum collectione, qui schediasmata nonnulla minora, typis vulgata, quæ ad philosophiam respiciunt, & historiam prudenter inseruit, ex parte sarcienti; qualem operam præstitisse quoque cel. *Des Maizeaux*, ex suprà narratis constat.

Historia literaria Theodiceæ Leibnitianæ. §. XXXIV. Diximus & attulimus ex immenso rerum ad historiam philosophicam & literariam *Leibnitii* pertinentium acervo tantum, quantum institutum nostrum requirebat, & sufficere nos putamus, ut intelligatur, quid philosophia eclectica magno viro debeat. Transeuntibus jam ad decretorum philosophicorum *Leibnitii* enarrationem, in via *Theodicea* occurrit, ex qua magnam partem de ejus placitis decernendum. Qui liber cum ingenti orbis literarii plausu exceptus, ast non minùs multas contradictiones passus sit, paucis ejus historia separatim hic tradenda est. Summam enim ejus exponere hoc loco non licet, consulendæ autem sunt Ephemerides Lipsienses, in quibus interprete celeberrimo *Wolfio* eruditissimi libri compendium eleganter enarratur (92). Constat autem præfatione, qua historiam enatæ tractationis auctor exponit, quam suprà quoque retulimus, tum dissertatione præliminari de concordia rationis & fidei: quam sequitur ipsa tractatio *P. Baylio* opposita, cui bonitatem DEI ex necessitate mali ancipiti argumentorum pugna, telisque Manichæorum aggredienti suas phalanges objecit, a Regina Borussiæ ad eam pugnam excitatus. In hac verò scriptione & suam de mali origine sententiam exponit, & *Baylii* objectionibus respondit, & hunc potissimum nodo inextricabili ensem admovet, ut elegisse Deum mundum ex multis possibilibus unum eumque optimum, inque eo malum bono admixtum ita admisisse, ut cuncta sapientissima

(92) Nova *Theodiceæ* editio vernaculâ præstante iterùm Cl. *Gottschedio* prodiit, linguâ Hanov. & Lipf. 1763. curante &

tissima concordia tandem ad bonos fines perducantur, statuat. Adjectæ sunt meditationes in Hobbianam dissertationem *de Necessitate, libertate & fortuna*, & annotationes in *Guil. Kingii* librum *de Origine mali*. Claudit elegantissimum librum *Caussa DEI asserta per justitiam ejus, cum ceteris ejus perfectionibus cunctisque actionibus conciliata*. Dici non potest, quanto fulgore lectorum animos perstrinxerit tractationis elegantia atque nitor, sententiarum novitas, eruditionis coacervatæ sed mira arte distributæ pulchritudo, lectionis vastitas, observationum literariarum farrago, ipsaque dictio Gallica jucunditate & puritate commendabilis, quæ omnia cumulavit, & divitias suas profudit in isto opere Leibnitianum ingenium. Inde sequuta maxima eruditorum approbatio, qui licet in haud paucis *Leibnitii* mentem non assequerentur, disputationis tamen per amœnissima devia lectorem detinentis jucunditate illecti nihil nisi quod suave erat, deprehenderunt. Unde non tantùm Ephemeridum literariarum scriptores in eo libro laudando decertarunt, sed meruit quoque calculum theologorum, *Turrettini*, *Loescheri* aliorumque, quibus *Jo. Albertum Fabricium* addere licet. In Gallia autem, si *Novorum literariorum Lipsiensium* fide standum est, invincibiles phalanges visæ sunt, quas in aciem produxit *Leibnitius*. Primus verò, qui displicere sibi Leibnitianam de Origine mali sententiam professus est, fuit B. *Jo. Franciscus Buddeus*, quo præside dissertatio comparuit *de Origine mali contra recentiores quorundam hypotheses*. In qua tamen auctorem mentem suam rectè non percepisse, malè autem actionum moralitatem ex sola lege divina derivare, ad ipsum præsidem dissertationis scripsit *Leibnitius*. *Buddeum* secutus est Ven. *Pfaffius* (93) cui nonnulla dicta de præsentia reali in S. cœna minùs probabantur, qui tamen & ipse rectiùs sensisse *Leibnitium* edoctus est. Ipse liber adversarios publicos paucissimos reperit, *Leibnitio* vivente, bis, & post ejus mortem duabus iterum vicibus typis repetitus. Latinam verò versionem non nemo ex Jesuitarum societate Coloniæ vulgavit,

s 2 Germa-

(93) In Fragm. *Irenæi* & diss. adj. §. 16.

Germanicam edidisse *Lentnerus* dicitur, cui elogium *Fontenellii* Leibnitianum accessisse in limine hujus capitis diximus, adjecto indice scriptorum Leibnitianorum: emendavit, & totam ferè refinxit cel. *Georgius Frid. Richterus*, meliorem Latinam quoque dedisse Tubingenses suprà retulimus. Quamvis autem harmoniæ præstabilitæ aliæque hypotheses adversarios haud paucos expertæ sint, nemo tamen integrum *Theodiceæ* opus refutare aggressus est, fortè quòd argumenti sublimitas & disputationis miro artificio per integram tractationem diffusæ, molestia dissentientes deterreret. Mortuo autem *Leibnitio* acri censura librum hunc, multos per partes jugulasse suprà jam narravimus, ex quibus repetenda, quæ historiæ libri celeberrimi lucem accendere apta sunt (94). Velitationem Literariam de systemate Monadistico Leibnitiano, ejusque veritate & pretio, suppeditavit annus quo Academia Berolinensis (dirigente, qui *Leibnitio* non valdè favebat, Academiæ Præside, *Maupertuisio*) præmium philosophum proponebat, illi solvendum, qui omnium solidissimè, vel systema illud defendere, vel evertere suscepisset; quod posterius, cùm præstitisse se crederet V. C. *Justi*, & pro more, ejus dissertatio ab Academiâ præmio coronaretur, longam litis materiam Leibnitianis asseclis præbuit, quorum eo de argumento dissertationes alio loco sunt enarrandæ.

Novus, anno 1755, prodiit antagonista Philosophus Gallus D. *Premontval*, qui ediderat *Traité du Hazard sous l'empire de la Providence, pour servir de préservatif contre la doctrine du Fatalisme moderne* 12. Impugnatoque principio rationis sufficientis, & determinantis frigidam suffudit scepticismo, casumque & fortunam cæcam Epicureo more erigere allaboraverat; infelici tamen eventu.

Circà idem tempus, in arenam quoque philosophicam contra

(94) Novam *Theodiceam*, supplementi locum tueri aptam anno 1746 excogitavit *Joachimus Bueldickens* Diaconus Spandaviensis, ex legibus felicitatis novam & meliorem, quod putat optimi mundi Leibnitiani vultum effingere conans, novisque accessionibus postea illustrans.

tra *Leibnitium* prodiit *Liberatus Fassonius a S. Joanne Baptista*, ſcholarum piarum in Senogallenſi ſeminario Theol. & Gr. ling. Profeſſor editâ diſſertatione philoſophicâ de Leibnitiano rationis ſufficientis principio Senog. 1754. 4°. Is verò inſigni moderatione, acumine, & judicandi acie valdè commendatus reſponſum accepit, peculiari programmate a *Gottſchedio*.

Exorta de Carmine *Popii* Poetæ Britanni, quod *Tentamen de homine* inſcripſit, in Academiâ Berolinenſi controverſiâ, cùm quæreretur, num rectè, & convenienter optimi mundi ſyſtema celeberrimus hic Vates adoptaſſet, iterùm *Maupertuiſius* latus *Leibnitii* petiit, propoſitâ de mundo optimo quæſtione Academicâ, quæ contra Mundum optimum ab Academiâ dirimeretur, Philoſophis de eo in utramque partem diſputandi anſam ſuppeditavit, ita tamen, ut potior pars *Leibnitium* non deſereret. Cujus exemplum eſſe queat, quod R. *Cæleſtinus Schirmann* Benedictinæ familiæ alumnus ampliſſimo tractatu *de Mundo optimo, libertati, potentiæ & ſapientiæ Dei convenientiſſimo*, *Styræ* 1756. 4°. eamdem viam inſtituerit, & Leibnitianam metaphyſicam pulchrè & luculenter illuſtraverit.

Diſplicuit Cel. *Holmanno* Prof. Phil. apud Gottingenſes celeberrimo, præter alia *Leibnitii* decreta, quòd vir ſummus non ſimplicibus tantùm ſubſtantiis omnibus, agendi virtutem attribuerit, ſed quævis etiam corpora vi quâdam motrice prædita eſſe, affirmaverit, ex quâ, omnium, qui naturaliter in hiſce oriuntur, motuum eſſet deducenda origo: quæ cauſa fuit, ut a *Gliſſonii* hylozoiſmi fabulam recoquentis, partibus ſtare *Leibnitium* contenderet; enataque inde pro *Leibnitii* defenſione elegans diſſertatio *Frid. Ad. Widderi* de Hylozoiſmo, & Leibnitianiſmo, in quâ ab hac maculâ ſyſtema Leibnitianum de viribus motricibus liberavit, *Groning.* 1758.

Prodiit quoque anno ſequenti 1759. in arenam Ill. *Voltaire*, in mundi optimi, quod prius ſequutus erat, ſyſtema inſurgens; edito libello ſub tit. *Candide, ou l'Optimiſme, traduit de l'Allemand de M. le Docteur Ralph.* Nempè deſertis parti-

bus Leibnitianis, quibus, vivente *March. du Châtelet*, non ignobili, inter Leibnitianas mulieres philoſophantes, nomine adhæſerat, eâ animi intemperie iſtud dogma allatravit, ut ab impietate haud abeſſet, & libellus publicâ auctoritate prohiberetur.

Philoſophia Leibnitii. §. XXXV. Enarratâ *Leibnitii* hiſtoriâ literariâ atque philoſophicâ, reſtat, ut de ejus placitis philoſophicis more noſtro ipſo viro ſummo duce tractemus, exponamuſque qua ratione philoſophiam innovaverit. Monuimus autem in antecedentibus, integrum philoſophiæ ſyſtema *Leibnitium* non condidiſſe (95), contentum, aſſertiones potiores ex principiis generalibus deduxiſſe, ex quibus judicio ſatis inſtructo liceat integrum philoſophiæ excitare ædificium. Difficile ideo eſt, philoſophiæ Leibnitianæ delineationem exhibere, cùm nihil, quod integrum ejus ambitum comprehendat, reliquerit. Maximè verò in logicis pauca quædam ad naturam idearum pertinentia attulit, in phyſicis veteres hypotheſes de motu in abſtracto & concreto conſiderata abjecit, in morali doctrina pauciſſima nonnulla monita regulaſque aliud agens diſperſit. Una metaphyſica paulo meliori fortuna uſa, ejus *Principiis Philoſophiæ*, ſive monadologia aucta eſt, theologiam naturalem in *Cauſſa DEI aſſerta*, non tamen totam explicuit, in *Theodicea* autem hæc omnia ſparſim attulit. Unde operæ pretium eſſet, ex ſcriptis viri ſummi philoſophicis ea colligere, & ordine ſyſtematico exponere, quæ illuſtri philoſopho placuere. Quod ſaxum neminem hactenùs voluiſſe meritò miramur. Nam eos, qui Wolfianas philoſophiæ inſtitutiones pro Leibnitianis habent, falli in antecedentibus demonſtravimus. Quæ verò Cel. *Hanſchius* expoſuit ſuprà memorata ſolam metaphyſicam partem comprehendunt: nec ea, quæ nos olim de placitis

(95) Diſerte id teſtatur *Leibnitius* in Ep. ad *Remondum*. „Verum eſt Theodiceam „meam non ſufficere ad exhibendum in„tegrum ſyſtematis mei ædificium; non „tamen multa deerunt, ſi jungantur ea, „quæ in Ephemeridibus literariis, Lip„ſienſi, Pariſienſi, *P. Baylii* & *Baſnagii* „dixi, ſaltem, quoad principia.

citis Leibnitianis adduximus (96), plenam opinionum ejus atque assertionum historiam explicant. Unde meritò optamus, ut, qui justum philosophiæ Leibnitianæ syntagma ex scriptis celeberrimi philosophi congestum meditatur, *Cl. Ludovicus* laudatissimum institutum perficiendi occasionem & circumstantias faventes nanciscatur. Nos quo minùs hoc onus humeris nostris imponamus, ipsa instituti ratio prohibet, quæ & istam prolixitatem refugit, & ipsa potissimum verba & philosophemata philosophorum celebrium, eo, quo ipsi proposuerunt, ordine, adducere postulat. Sequemur ergo methodum hactenus adhibitam, & quæ de rationali philosophia in meditationibus *De Cognitione, ideis & veritate* disseruit *Leibnitius*, primò enarrabimus, hisque ipsa viri summi *Principia philosophica*, & quæ in *Caussa DEI* philosophatus est, subjungemus; speciminis moralis loco autem ex præfatione *Codicis juris gentium* ea explicabimus, quibus doctrinæ moralis ædificium inædificandum esse statuebat. Addemus autem ὡς ἐν παρόδῳ, quæ passim monuerunt viri docti, ut hoc pacto aliquam, si non plenam, philosophiæ Leibnitianæ nanciscamur notitiam.

§. XXXVI. Meditationes rationales *Leibnitii* hæ sunt: *Logicæ meditationes Leibnitii.*

I. Cognitio est vel obscura vel clara, & clara rursus vel confusa vel distincta, & distincta vel inadæquata vel adæquata, item vel symbolica vel intuitiva, & quidem si simul adæquata & intuitiva sit, perfectissima est.

II. Obscura est notio, quæ non sufficit ad rem repræsentatam agnoscendam.

III. Clara cognitio est, cùm habeo unde repræsentatam agnoscere possim, eaque rursus est vel confusa vel distincta.

IV. Confusa est, cùm non possum notas ad rem ab aliis discernendam sufficientes separatim enumerare, licet res illa tales notas atque requisita revera habeat, in quæ notio ejus resolvi possit.

V. Ita

(96) In Germanic. Hist. phil. opere T. VII. p. 460. seqq. Conf. Ludov. l. c. c. ult. §. 621. p. 425.

V. Ita colores, odores, sapores aliaque peculiaria sensuum objecta satis clarè quidem agnoscimus, & a se invicem discernimus, sed simplici sensuum testimonio, non verò notis enuntiabilibus: licèt certum sit, notiones harum qualitatum compositas esse, & resolvi posse, quippe cùm caussas suas habeant.

VI. Distincta notio est, quæ fit per notas & examina sufficientia ad rem ab aliis omnibus corporibus similibus discernendam: tales habere solemus circa notiones pluribus sensibus communes, circa multos affectus animi, verbo circa omnia quorum habemus definitionem nominalem, quæ nihil aliud est, quàm enumeratio notarum sufficientium.

VII. Datur tamen & cognitio distincta notionis indefinibilis, quando ea est primitiva, sive nota sui ipsius, hoc est, cùm est irresolubilis ac non nisi per se intelligitur, atque adeo caret requisitis.

VIII. In notionibus autem compositis, quæ rursus notæ singulæ componentes interdum clarè quidem, sed tamen confusè cognitæ sunt, hinc talis cognitio licèt distincta sit, inadæquata est tamen.

IX. Cùm verò id omne quod notitiam distinctam ingreditur, rursus distinctè cognitum est, seu cùm analysis ad finem usque producta habetur, cognitio est adæquata. Discedit in his notionum idearumve definitionibus & distinctionibus a Cartesianis & *Lockio Leibnitius*, cujus ad illius librum de intellectu humano observationes heic merentur conferri.

X. Plerumque non totam simul naturam rei intuemur, sed rerum loco signis utimur, quorum explicationem in præsenti aliqua cogitatione compendii caussa solemus prætermittere, scientes aut credentes, nos eam habere in potestate; talis vocari potest cogitatio cœca vel symbolica.

XI. Cùm notio valdè composita est, non possumus omnes ingredientes eam notiones simul cogitare.

XII. Ubi tamen hoc licet, vel saltem quantum licet cognitio oritur intuitiva.

XIII. No-

XIII. Notionis distinctæ primitivæ non alia datur cognitio, quàm intuitiva, ut compositarum plerarumque cogitatio non nisi symbolica est.

XIV. Eorum, quæ distinctè cognoscimus, ideas non percipimus, nisi quatenus cogitatione intuitiva utimur. Et sanè contingit, ut nos sæpè falso credamus habere in animo ideas rerum, cùm falsò supponimus aliquos terminos, quibus utimur, jam a nobis fuisse explicatos.

XV. Sæpè vocabula utcunque intelligimus, aut nos antea intellexisse meminimus, quia tamen hac cogitatione cœca contenti sumus, & resolutionem notionum non satis prosequimur, fit ut lateat nos contradictio, quam fortè notio composita involvit.

XVI. Ex his fluit discrimen inter definitionem nominalem & realem. Definitio nominalis est, quæ notas tantum rei ab aliis discernendæ continet; realis, ex qua constat rem esse possibilem. Est itaque definitionis realitas non arbitraria, quod volebat *Hobbius*, nec quælibet notiones inter se possunt conjungi.

XVII. Definitiones nominales non sufficiunt ad perfectam scientiam, nisi quando aliunde constat, rem definitam esse possibilem.

XVIII. Idea vera est, cùm notio est possibilis, falsa cùm contradictionem involvit.

XIX. Possibilitatem rei vel a priori cognoscimus vel a posteriori.

XX. A priori possibilitatem cognoscimus, cùm notionem resolvimus in sua requisita, seu in alias notiones cognitæ possibilitatis, nihilque in illis incompatibile esse scimus.

XXI. Fit id inter alia, cùm intelligimus modum, quo res possit produci: unde præ ceteris utiles sunt definitiones caussales.

XXII. A posteriori possibilitatem cognoscimus, cùm rem actu existere experimur, quod enim actu existit vel extitit, id utique possibile est.

XXIII. Quandocunque habetur cognitio adæquata, habetur & cognitio possibilitatis a priori; perducta enim analysi ad finem, si nulla apparet contradictio, utique notio possibilis est.

XXIV. Cavendum ne quis abutatur jactato principio: quicquid clarè & distinctè de re aliqua percipio, id est verum, seu de ea enuntiabile. Sæpè enim clara & distincta videntur hominibus temerè judicantibus, quæ obscura & confusa sunt. Inutile igitur axioma est, nisi adducta clari & distincti criteria adhibeantur, & nisi constet de veritate idearum.

XXV. Non contemnenda veritatis enuntiationum criteria sunt regulæ communis logicæ, quibus & geometræ utuntur, ut scilicet nihil admittatur pro certo; nisi accurata experientia vel firma demonstratione probatum.

XXVI. Firma autem demonstratio est, quæ præscriptam a logica formam servat; non quasi semper ordinatis scholarum more syllogismis opus sit, sed ita saltem, ut argumentatio concludat vi formæ.

XXVII. Itaque nec prætermittenda est aliqua præmissa necessaria, & omnes prætermissæ jam antè vel demonstratæ esse debent, vel saltem instar hypotheseos assumtæ, quo casu & conclusio hypothetica est.

XXVIII. Commendanda ideo est ingeniosissimi *Pascalii* regula, definiendos esse omnes terminos parumper obscuros, & comprobandas omnes veritates parumper dubias. Quod quomodo faciendum sit, ex attenta eorum, quæ dicta sunt, consideratione constare potest.

XXIX. Omnia nos videre in Deo, vetus est sententia, & si sano sensu intelligatur, non omninò spernenda.

XXX. Etsi omnia in Deo videremus, necesse tamen esset, ut habeamus ideas proprias, id est non quasi icunculas quasdam, sed affectiones sive modificationes mentis nostræ, respondentes ad id ipsum, quod in Deo perciperemus.

XXXI. Utique aliis atque aliis cogitationibus subeuntibus aliqua in mente nostra mutatio fit: rerum verò actu non cogitatarum ideæ sunt in mente nostra, ut figura *Herculis* in rudi marmore.

XXXII.

XXXII. At in Deo non tantùm necesse est actu esse ideam extensionis absolutæ atque infinitæ, sed & cujusque figuræ, quæ nihil aliud est quàm extensionis absolutæ modificatio. Tangunt hæc controversiam *Malebranchii* de origine idearum, cujus infra historiam enarrabimus. Pluribus id agit, notionesque Cartesianas *Malebranchii* suis vel emendare vel refellere contendit in examine principiorum *Malebranchii*, quod cum his comparandum est. Multa enim eo loco habet, quæ dicta illustrant & amplificant.

XXXIII. Cùm colores aut odores percipimus, utique nullam aliam habemus, quàm figurarum & motuum, perceptionem, sed tam multiplicium & exiguorum, ut mens nostra singulis distinctè considerandis in hoc præsenti suo statu non sufficiat, & proinde non animadvertat perceptionem suam ex solis figurarum & motuum minutissimorum perceptionibus compositam esse. Hactenus de ideis *Leibnitius*, qui principia ratiocinationis & cognitionis quoque in monadologia tetigit. Hanc itaque, quam principia philosophiæ exhibere *Leibnitius* contendit, jam porrò audiemus, mittemus autem in compendium, &, quæ probandæ assertionis caussa attulit, more nostro omittemus, cùm ea scire desiderantibus principia hæc philosophiæ ubique invenire liceat.

§. XXXVII. Ita verò de elementis rerum, & quæ illa consequuntur, *Leibnitius* statuit: *Metaphysica Leibnitii.*

I. Monas non est, nisi substantia simplex, quæ in composita ingreditur. Simplex dicitur quia partibus caret.

II. Necesse autem est, dari substantias simplices, quia dantur composita, neque enim compositum est, nisi aggregatum simplicium. Primam ferè rationem, cur ad monadas rerum omnium principia atque elementa retulerit *Leibnitius*, istis thesibus affert, nempe quia composita, necesse est, constare ex partibus simplicibus, ex quibus aggregatis omnia composita exsurgunt. Sine his enim principiis simplicibus nihil reale inesse rebus compositis statuit. Hinc substantias simplices, ex quarum aggregato corporeæ massæ exsurgunt, necessariò

 admitten-

admittendas esse contendit, sine quibus, velut veris elementis res esse nequeant. Reliqua enim, quæ in natura occurrunt, sola esse phænomena, quæ inde resultent, conclusit (97). Hæc elementa naturæ monades appellare jussit virum insigniter doctum & natura rei & veterum auctoritas. Quemadmodum enim monas, id est, unitas, fons est & origo numeri, omnemque vim & potestatem ejus complectitur, qui nihil aliud est nisi aggregatum unitatum; ita & elementa ista atque principia prima & simplicissima res omnes, quæ ex illorum aggregatione componuntur, constituunt. Notum autem ex iis, quæ *Tomo primo Hist. Criticæ Philosophiæ* de philosophia Pythagorica diximus, monadas in hujus jam sectæ doctrina principia rerum absolvisse. Sunt quoque in monadibus *Pythagoræ* complura, quæ cum monadibus Leibnitianis conspirant; nominis ratio, quæ ἀπὸ τῦ μένειν fluit, qua idem significat, quod substantiam, nempe rem, quæ semper stet, & in eadem ratione maneat, itemque multitudini opponatur: origo rerum ex monadibus derivata; admissæ monades velut vera elementa naturæ, & principia rerum, & similia. Ast confusas notiones sæpenumero in describendis monadibus sequebantur Pythagorei, unde ipsam quoque materiam monada vocare non dubitarunt, non solas substantias intellectuales: immò totum quoque chaoticum monadis rationem habere, epitheta monadi tributa produnt. Quæ omnia cùm unitatum, sive elementorum, naturæ repugnent, rectè a philosopho rejecta sunt: qui licèt nonnulla ex monadologia Pythagorica accepisset, ut tamen erat ingenio acutissimo, ista voce tantùm ad designanda rerum principia prima, simplicia atque elementa naturæ usus est. Convenire autem monadas suas cum monadibus Pythagoricis, & ideis *Platonis*, quæ coincidunt, ipse vir

(97) Occasione litis inter *Maupertuisium* & *Kœnigium* de actione naturæ minima, quæ in Academiâ Berolinensi multum pulverem excitavit, controversiam quoque inter *Malebranchium* & *Leibnitium* de principio continuitatis revixisse, cùm de authenticitate epistolæ *Leibnitii* ad *Hermannum* datæ longa lis, non sine animorum motibus esset exorta, neminem latet;

vir illuſtris faſſus eſt, ſcribens ad *Hanſchium*: *Pulcherrima ſunt multa* Platonis *dogmata, objectum ſapientiæ eſſe τὰ ὄντως ὄντα, ſubſtantias nempe ſimplices, quæ a me monades appellantur, & ſemel exiſtentes ſemper perſtant.* Verùm & aliis veteris philoſophiæ Græcæ vocabulis ad has ſubſtantias ſimplices ſive elementa rerum deſignanda *Leibnitius* uſus eſt. Vocat enim eas πρῶτα δεκτικὰ τῆς ζωῆς, quod primario vitam ſenſumque illis & actionis vim ineſſe contenderet. Sed & atomos vocavit, aſt ſenſu a *Democriti* & *Epicuri* decretis valdè diverſo. Atomos enim Democriteas & Epicureas principio rationis ſufficientis contrarias eſſe arbitrabatur (98); eo quòd duritiem naturalem & primitivam, quæ ipſis inſit, ſupponant, cujus ſufficiens ratio dari nequeat. Unde eas quoque ab *Hartſoekero* aſſertas rejecit. Monades itaque atomos vocando, non atomos molis intelligendas eſſe monet, ſed ſubſtantiæ, id eſt unitates reales; & partibus, quibus atomi *Epicuri* non carent, deſtitutas, quæ fontes exiſtant actionum, ſintque prima & abſoluta principia ex quibus res componantur, & in quæ velut ultima elementa ſubſtantiata reſolvantur. Sed & punctis mathematicis aſſimilavit, puncta metaphyſica appellans & formas ſubſtantiales dixit, quarum conſiſtat natura in vi activa, perceptionis & appetitûs participe; qua ratione obſcuram *Ariſtotelis* denominationem entelechiæ primæ intelligendam eſſe, contendit: ejuſque veram ſignificationem ſe detexiſſe ſcripſit ad *Pelliſſonium*.

III. Ubi non dantur partes, ibi nec extenſio, nec figura; nec diviſibilitas locum habet. Atque monades iſtæ ſunt veræ atomi naturæ, & ut verbo dicam, elementa rerum.

IV. Neque etiam in iis metuenda eſt diſſolutio, nec ullus concipi poteſt modus, quo ſubſtantia ſimplex naturaliter interire poteſt.

V. Ex eadem ratione non datur modus, quo ſubſtantia ſimplex

t 3

(98) Putabat *Leibnitius*, etſi exiſtentia atomi molis non eſſet contra divinam potentiam, fore tamen contra divinam ſapientiam: non enim dari rationem ſufficientem Deum determinantem ad ſubdividendum hoc, non verò illud.

ſimplex naturaliter oriri poteſt, quoniam non aliter niſi per compoſitionem formari poſſet.

VI. Poſſunt itaque monades non oriri niſi in inſtanti, id eſt per creationem, nec finiri, niſi per annihilationem.

VII. Nullo modo explicari poteſt, quomodo monas alterari aut in ſuo interiori mutari queat per creaturam quandam aliam. Neque enim ſubſtantia neque accidens in monadem quæ partium mutationem non habet, forinſecùs intrare poteſt.

VIII. Opus eſt tamen, ut monades habeant aliquas qualitates, alias nec entia forent.

IX. Immò opus eſt, ut monas quælibet differat ab alia quacunque. Neque enim unquam dantur in natura duo entia, quorum unum ex aſſe convenit cum altero, & ubi impoſſibile ſit, quandam reperire differentiam internam aut in denominatione interna fundatam. Ratio quam affert, illuſtris philoſophus, appellata ab eo eſt principium identitatis indiſcernibilium, quam & rationi eſſe conformem contendebat, & experientiam teſtem habere affirmabat, quamque neglectam fuiſſe unà cum principio rationis ſufficientis dolebat, eo quòd longè meliorem & ſaniorem metaphyſices faciem inducere videbat. Hoc potiſſimum principio uſus, atomorum molis inanitatem demonſtrare aggreſſus eſt. Neque tamen novum hoc axioma eſt, ſed dudum, teſte *Cicerone* (99) a Stoicis aſſertum: *Dicis*, ita ille, *nihil eſſe idem, quod ſit aliud*; *Stoicum eſt quidem, nec admodum credibile, nullum eſſe pilum omnibus rebus talem, qualis ſit pilus alius, nullum granum.* Recentiori autem ætate *Jordanus Brunus*, cujus plura cum monadologia Leibnitiana conſpirant, ſatis luculenter: *Neque eſt poſſibile in ſpecie ulla, duo omnino concordantia vel æqualia individua comperire, duos, inquam, hic dies, circuitus, annos æquales atque ſimiles non ſolùm pro habitudine ad alia, ſed vel etiam abſolutè potentia in phyſica referre.* Unde inter theoremata de minimo hoc quoque aſſertum ivit: *Duas figuras vel lineas*

(99) Quæſt. Acad. Lib. II.

neas in materia omnino æquales offendere, vel bis eandem repetere impossibile esse. Quod etiam valdè subtiliter rationibus geometricis munit. Falluntur itaque, qui hoc principium, si non tactum receptum tamen & demonstratum primò atque in philosophiæ usum translatum *Leibnitio* tribuunt. Cui tamen hæc concedenda est gloria, quòd primus fere ad demonstrandas veritates metaphysicas eo principio usus sit. Vix autem axioma hoc *Clarckio* opposuerat *Leibnitius*, cùm is contradictionem deprehendisse sibi videretur, eo quòd ipsi supponenti res duas inter se æquales, reverâ duas esse, non eandem, id *Leibnitius* concesserit, & tamen contenderit, unam rem fore duobus nominibus insignitam. Ad quæ respondere *Leibnitius* morte præventus non potuit, ejus autem partes sustinuit *Cl. Thummigius* (100): receperunt autem thesin post illustrem *Wolfium* (1), & *Hanschium*, qui rationibus eam metaphysicis confirmavit, etiam alii, qui cetera Leibnitianam philosophiam non in omnibus probarunt. Unde acutè nuper cel. *Sam. Christianus Hollmannus* (2) monuit: *Etsi demonstrari nequeat, impossibile esse, plures res singulares ita in singulis suis determinationibus convenire inter se posse, ut nulla amplius rei, quàm solo numero, inter se differant; imprimis si a determinatione loci, seu spatii modique coëxistendi cum aliis rebus singularibus verè existentibus hic abstrahatur: experientia tamen constare, adeò infinitam ferè esse, rerum existentium, imprimis materialium & corporearum varietatem, ut ne duas quidem res singulares ejusdem speciei, deprehendere liceat, quarum determinationes omnes eodem modo utrobique se habeant, & si vel maximè omnes eodem modo se habere, vellemus supponere, vel solo tamen loco coëxistendique modo semper adhuc inter se differre. Duasque ergo pluresque res solo numero inter se differentes, non dari, neque si loci intuitu simul spectentur, dari posse.* Idem a posteriori quoque & experientia duce probatum ivit cel. *Hambergerus* (3). Sed redeundum in viam.

X. Omne

(100) in Responf. ad Ep. V. *Clarckii.*
(1) Metaphyf. germ. §. 587. p. 361.
(2) Metaphyf. §. 255. Tom. 1. syst. phil. p. 845.
(3) Elem. physic. §. 209.

X. Omne ens creatum eſt mutationi obnoxium, & conſequenter etiam monas creata, eſtque in unaquaque mutatio continua.

XI. Sequitur ex hactenùs dictis, mutationes naturales monadum a principio interno proficiſci, propterea quòd cauſſa externa in ejus interius influere nequit. Et generaliter affirmare licet, vim non eſſe, niſi principium mutationum.

XII. Opus etiam eſt, ut præter principium mutationum detur quoddam ſchema ejus, quod mutatur, quod efficit, ut ita dicam, ſpecificationem ac varietatem ſubſtantiarum ſimplicium.

XIII. Involvere illud debet multitudinem in unitate aut ſimplici. Omnis enim mutatio naturalis cùm per gradus fiat, aliquid mutatur, & aliquid remanet, conſequenter in ſubſtantia ſimplici datur quædam pluralitas affectionum ac relationum, quamvis partibus careat.

XIV. Status tranſiens, qui involvit ac repræſentat multitudinem in unitate ſeu ſubſtantia ſimplici, non eſt, niſi iſtud quod perceptionem appellamus, quam probè diſtinguere debemus ab apperceptione ſeu conſcientia. Nodus hic præcipuus eſt, quem inſolubilem eſſe viri docti, non illi modò, qui Leibnitianam metaphyſicam oppugnarunt, ſed illi quoque, qui cetera illi ſubſcripſerunt, faſſi ſunt. Et *Leibnitius* quidem adeò huic aſſerto primario fidebat, ut Carteſianos reprehenderet, quod ex neglecta perceptione, cujus nobis non ſumus conſcii, ſolos ſpiritus eſſe monades, nec dari animas brutorum, nec alias entelechias crediderint, immò ingenia perverſa in opinione de mortalitate animarum confirmaverint. Cùm autem perceptionem monadibus ſine appetitu tribuere non poſſet, ut ex theſi ſequenti conſtat, perceptionem autem per mechanicas rationes explicare impoſſibile eſſet, neceſſarium erat, eas dicere automata incorporea, quæ cùm perceptionem & appetitum habent, animæ nomen ſuſtinere poſſint, a quibus animæ brutorum hominumque ipſiuſque DEI gradu tantùm & perfectione, diſtent. Aſt id incomprehenſibile viris

eruditis

ruditis passim visum est, certè ipse illustris *Wolfius*, cùm metaphysicam conderet, fassus est, dubitare se hactenus, utrum ista monadum perceptio admittenda sit, unde sola elementa rerum simplicia, neglectis monadibus Leibnitianis sufficere putavit. Non excitabimus objectiones virorum doctorum, quibus ob hoc assertum monadum hypothesin presserunt (4), tantam enim prolixitatem institutum nostrum non patitur, sed consuli eos jubemus, qui *Leibnitii* monades oppugnarunt, quorum allegandorum otium nobis fecit *Cl. Ludovici* industria: id unum notàmus, visum fuisse illis, qui elementa rerum materialium simplicia concedunt, confudisse virum summum immateriale cum simplici, adeoque perperam illius attributum huic tribuisse: cùm non repugnet simplex esse, & tamen materiæ, quæ ex istis simplicibus componitur, affectiones habere. Ceterùm ipse *Hanschius*, qui tamen Leibnitianam monadum perceptionem demonstrare geometricè voluit, fassus est, viros harum rerum quàm maximè intelligentes, & quorum industria hactenùs in evolvendis principiis Leibnitianis summa cum laude versata sit, de hujus theorematis veritate determinare non audere, licèt concedant, esse in monadibus repræsentationem multitudinis externæ: nec ipsis certum videri, utrum repræsentatio hæc in monadibus nudis inferat identitatem status illarum monadum cum statu animæ nostræ in stupore, lethargo & profundo somno: & annon in monadibus nudis possit concipi vis perdurans, nec perceptiva tamen, cujus mutationes non inferant multitudinem partium, sed graduum & relationum externarum tantùm, & tamen a perceptione propriè sic dicta, obscura etiam & cum nullo actu reflexo conjuncta, differant essentialiter?

XV. Actio principii interni, qua fit mutatio seu transitus

(4) Newtonianorum objectiones explicat *Voltaire* Comp. Met. Leibnit. & Newtonianæ c. 7. Cartesianorum *Andala* Diss. cit. Anti-Wolfianorum *Langius* in Idea analytica systematis metaphysici Wolfiani c. 1. p. 71. seqq nulli sectæ addictorum; *Wachterus* in Harmonia recentiorum philosophorum secum non concordante, c. 3. seqq. p. 14. seqq.

ab una perceptione ad alteram, appetitus appellari poteſt. Verum equidem eſt, quòd appetitus non ſemper prorsùs pervenire poſſit ad omnem perceptionem ad quam tendit, ſemper tamen aliquid ejus obtinet, atque ad novas perceptiones venit.

XVI. Negari tamen nequit perceptionem, & quod inde pendet, per rationes mechanicas explicari non poſſe, hoc eſt, per figuras & motum, quia partibus ſe mutuò impellentibus carent. Non itaque in ſubſtantia ſimplici reperietur aliud, hoc eſt, præter perceptiones earumque mutationes in ea nihil datur. Atque in hoc conſiſtere debent omnes actiones internæ ſubſtantiarum ſimplicium.

XVII. Nomen entelechiæ imponi poſſet omnibus ſubſtantiis ſimplicibus ſeu monadibus creatis, habent enim in ſe certam quandam perfectionem, τὸ ἐντελὲς, datur quædam in iis ſufficientia, αὐτάρκεια, vi cujus actionum ſuarum internarum fontes ſunt, quaſi automata incorporea (5).

XVIII. Quòd ſi animam appellare lubet, quicquid perceptionem & appetitum habet in ſenſu generali, omnes ſubſtantiæ ſimplices aut monades creatæ dici poſſent animæ (6). Enimverò cùm apperceptio aliquid ampliùs importet, quàm ſimplicem quandam perceptionem: conſultius eſt, ut nomen generale monadum & entelechiarum ſufficiat ſubſtantiis ſimplicibus, quæ ſimplici perceptione gaudent (7), & animæ appellen-

(5) Notionem hanc ſubſtantiæ evertere aggreſſi ſunt, quotquot monadologiam oppugnarunt, maximè Carteſiani & Newtoniani, tum & Cl. *Crouſazius* in Præl. de phyſicæ orig. conf. Bibl. anc. & mod. T. XXIV. P. I. art. 10.

(6) Non nova hæc eſt hypotheſis, ſed & Platonicis nonnullis & Cabbaliſtis omnibus familiaris, qui omnem ſubſtantiam eſſe ſpiritualem i. e. animam, materiam tantum phænomenon putant. Conf. *Cl. Wachter.* l. c. p. 19. ſeqq. ubi tamen materiam ex mente *Platonis* talem dici poſſe non comprehendimus.

(7) Conferri meretur cum his aſſertionibus Leibnitianis ſyſtema *Campanellæ* de ſenſu rerum, ſupra c. 5. enarratum. Legiſſe *Campanellæ* libros *Leibnitium* conſtat, utrum autem perceptionem monadum a *Campanella* habuerit, dicere non habemus. Sufficiebat enim acutiſſimo viro harmonia regnorum DEI ſuppoſita, ut concluderet repræſentationem quandam mundi in monadibus eſſe neceſſariam, conf. Cl. *Kahlius* adv. *Voltairium* c. 8. p. 135. Ceterum jucundum hoc loco erit obſervare, etiam *Gaſſendum* a perceptione rerum omnium aſſerenda non fuiſſe remotum. Quamvis enim humanam

pellentur, quarum perceptio est magis distincta & cum memoria conjuncta.

XIX. In deliquio aut stupore, & somno profundo anima quoad sensum non differt a simplici monade, sed non caret tunc omni perceptione.

XX. Quando nempe ingens adest exiguarum perceptionum multitudo, ubi nihil distincti occurrit, mens stupet. Istiusmodi statum ad tempus animalibus mors conciliare valet.

XXI. Quemadmodum omnis præsens substantiæ simplicis status naturaliter ex præcedente consequitur, ita ut præsens sit gravidus futuro.

XXII. Ita quoque cùm evigilantes ab isto stupore perceptionum nostrarum conscii simus, necesse est, ut aliquas immediatè ante habuerimus, quamvis earum conscii non fuerimus. Etenim perceptio naturaliter non oritur, nisi ex alia perceptione, quemadmodum motus naturaliter non oritur, nisi ex motu.

XXIII. Apparet inde, nos quando nihil distincti in nostris perceptionibus habemus, in perpetuo fore stupore. Atque is monadarum nudarum status est.

XXIV. Videmus etiam, naturam dedisse animantibus perceptiones sublimes, dum iis organa concessit, quæ complures radios luminis, aut complures undulationes aëris colligunt, ut per unionem fiant efficaces. Simile quid in odore, sapore, & tactu &c. occurrit.

XXV. Memoria speciem consecutionis suppeditat animabus, quæ rationem imitatur, sed ab ea distingui debet. Videmus ideo animantia, dum percipiunt objectum, quod ipsa ferit, & cujus similem perceptionem antea habuere, per repræsentationem memoriæ exspectare, quod eidem in perceptione præcedente jungebatur, & ad sensationes ferri similes iis, quas tunc habuerant.

u 2 XXVI.

humanam iis cognitionem recte denegari contendat, contendit tamen, propriam qua opera sua peragant, quæ homo nec norit nec possit moliri illis denegari non posse. Phys. S. 1. L. IV. c. 1. T. 1. Opp. p. 186.

XXVI. Imaginatio fortis, quæ ipſos ferit ac movet, vel a magnitudine vel a multitudine perceptionum præcedentium proficiſcitur. Interdum enim idem eſt impreſſionis fortis, uno ictu factæ, effectus, qui diuturni habitus aut perceptionum mediocrium, ſæpiùs repetitarum.

XXVII. Homines beſtiarum inſtar agunt, quatenùs conſecutiones perceptionum, quas habent, non niſi a principio memoriæ pendent, & inſtar medicorum empiricorum, qui ſimplici praxi abſque theoria utuntur.

XXVIII. Enimverò cognitio veritatum neceſſariarum & æternarum eſt id, quod nos ab animantibus ſimplicibus diſtinguit, & rationis atque ſcientiarum compotes reddit, dum nos ad cognitionem noſtri atque DEI elevat. Atque hoc eſt iſtud, quod in nobis anima rationalis ſive ſpiritus appellatur (8).

XXIX. Cognitioni veritatum neceſſariarum & earum abſtractionibus acceptum referri debet, quod ad actus reflexos elevati ſimus, quorum vi iſtud cogitamus, quod Ego, appellatur, & hoc vel iſtud in nobis eſſe conſideramus. Et inde etiam eſt, quod noſmet ipſos cogitantes de ente, de ſubſtantia cùm ſimplici tum compoſita, de immateriali & ipſo DEO cogitemus, dum concipimus, quod in nobis limitatum eſt, in ipſo ſine limitibus exiſtere. Atque hi actus reflexi præcipua largiuntur objecta ratiociniorum noſtrorum.

XXX. Ratiocinia noſtra duobus magnis principiis ſuperſtructa ſunt. Unum eſt principium contradictionis, vi cujus falſum judicamus, quod contradictionem involvit, & verum, quod falſo opponitur, vel contradicit.

XXXI. Alterum eſt principium rationis ſufficientis, vi cujus conſideramus, nullum factum reperiri poſſe verum, aut veram exiſtere aliquam enuntiationem, niſi adſit ratio ſufficiens,

(8) Etiam hæ theſes cum c. 20. & 21. *Campanellæ* de Senſu rerum poſſunt comparari, aſt eas *Campanellæ* aſſertiones olim rejiciebat *Leibnitius* vid. Diſſ. de Ariſtot. recentioribus conciliabili §. 12. Tunc negabat, dari ens, quod neque extenſionis neque cogitationis ſit capax: agnoſcebatque in formis ſubſtantialibus eſſe appetitum & inſtinctum ſecundùm Ariſtotelicos.

tiens; cur potiùs ita ſit, quàm aliter, quamvis rationes iſtæ ſæpiſſimè nobis incognitæ eſſe queant. Celeberrimum hoc principium rationis ſufficientis factum eſt in orbe philoſophico, quàm primum reſuſcitatum & quaſi vita donatum ex ingenio Leibnitiano prodiit. Quod non ignotum fuiſſe Sinenſibus, qui ita virtutum præcepta naturæ humanæ inædificaverint, ut ratio inde ſufficiens earum conſtaret, contendit ill. *Wolfius* (9). Nos certiori jure ad omnium gentilium philoſophorum, maximè Græcorum, principia philoſophica provocari poſſe putamus, quæ axiomati huic inædificata ſunt, quærendam omnium rerum rationem ſufficientem, cur ſint magis, quàm non ſint. Hoc enim axioma illud: ex nihilo nihil fit, progenuit, cùm facilè intelligerent, ſi nulla ratio ſit, cur aliquid exiſtat, nihil quoque fieri atque exiſtere poſſe. Quod principium omnis ætatis gentiſque philoſophos tenuiſſe, alio loco indubitatis teſtimoniis probavimus (10). Nec obſtat, quod objici poſſe videtur, eos omnia ad neceſſitatem quandam, contingentiæ rerum oppoſitam, retuliſſe. Nam etſi hoc de plerisque, non tamen de omnibus, verum ſit (11), nihil tamen id probat aliud, quàm homines hos hypotheſeos amore ſeductos ejuſmodi rationem ſufficientem naturæ rerum quæſiviſſe, quæ reverâ non datur, cùm hoc ipſo principio veriſſimo duce facilè ad id potuiſſent pervenire, ut intellexiſſent, cùm res omnes contingentes quæ exiſtunt, rationem ſufficientem, cur ſint, & ex ſtatu poſſibilitatis in ſtatum exiſtentiæ progreſſæ ſunt, in ſe non habeant, ideò quærendam eam eſſe in alia, quæ ultimam rationem extra ſeriem contingentium in ſe neceſſariò habeat, quo pacto ſyſtemati tum emanativo, tum dualiſtico, quæ omnem gentilem philoſophiam in præceps egere, nuncium miſiſſent, & ad veram DEI notionem perveniſ-

u 3

(9) In Or. de Philoſophia Sinenſium.

(10) Amœnit. liter. T. VIII. p. 304. conf. cel. *De Beauſobre* Hiſt. Manich. P. II. L. V. c. 2. p. 166. ſeqq. & *Gaſſendus* Phyſ. S. I. L. III. c. 1. Opp. T. I. p. 231.

(11) Aliter enim *Epicurus*, qui, licet ſine ratione ſufficienti, contingentiæ atomorum concurſum permittebat, ſecus ac factum a *Democrito*, qui neceſſitatem intrinſecam ſive fatum agnoſcebat.

venissent. Vidit hujus rei aliquid *Seneca* (12), sed systematis Stoici ineptiis delusus, & seriem contingentium non rectè excutiens, malè ad errorem transtulit. Postquàm enim de caussis rerum longam enarrationem ex mente veterum instituisset, concludit: *Sed nos nunc primam & generalem caussam quærimus, hæc simplex esse debet; nam & materia simplex est. Quærimus*, quid sit caussa? *ratio faciens, id est, Deus. Ita enim quæ nunc retuli, non sunt multæ & singulæ caussæ, sed ex una pendent, ex ea, quæ fuit.* Confundere in tota hac de caussis dissertatione *Senecam* rationem sufficientem cum caussa (13), manifestum; ast ad illam potissimum respexisse, ex eo satis manifestum est, quod unam caussam Deum ponat, eo quod rationes rerum omnium intra se habeat. Ratio enim sive caussa Stoicis est, propter quid aliud fit, cui effectum adjecerunt. Similia passim apud veteres deprehendi possent, si id ageremus (14). Observatum autem ipsi *Leibnitio Archimedem* huic principio dogma de æquilibrio corporum inædificasse. Tacemus recentiores alios, præcipuè inter Scholasticos, qui passim ex hoc principio ratiocinantur. Ab *Euclide* verò idem se didicisse fatetur *Jordanus Brunus*. Quibus ipse addendus *Cartesius* (15). Non novum itaque principium est, nunquamve auditum, sed singulari tamen explicatione non excultum, quod, nisi fallimur, primus ad constituendas confirmandasque veritates metaphysicas *Leibnitius* adhibuit. Cùm autem ratio sufficiens, cum caussa necessaria facilè confundi possit, hinc factum, ut axioma sensu recto egregium, contradictionem pateretur, quod vix e pulvere protraxerat *Leibnitius*. *Clarckius* enim,

(12) Ep. 65.

(13) Id omnes omninò veteres & recentiores plerique fecerunt, ipse *Leibnitius* in Diss. de *Aristotele* recentioribus reconciliabili, aliquoties caussam & rationem pro eodem habuit.

(14) Passim axioma hoc occurrit apud *Ciceronem* de Divin. L. II. de Fin. bon. L. I. & de Fato, quo loco, quando scribit, contra *Epicurum* disputans; „Rursus autem, ne omnes a physicis irrideamur; „si dicamus, quicquam fieri sine caussa &c. apertum facit, totam veterum physiologiam huic principio fuisse innixam. Nemo autem fortiùs hoc argumentum ursit, quàm *Lucretius* L. I. qui meretur consuli, his enim inhærere hoc loco non licet.

(15) In Resp. ad object. sec. Medit. primæ p. 77. qui luculentus est.

enim; cùm libertatem indifferentiæ ita tolli videret, hacque ratione in Deo quoque quandam necessitatem poni suspicaretur, infringere hoc principium, negare licet totum non auderet, constituit. Concedebat ille, indubitatum quidem esse, nihil existere sine ratione sufficiente existentiæ suæ, nihilque existere hoc magis modo, quàm alio, cujus ratio sufficiens non extet: Ast urgebat, in rebus in se indifferentibus, simplicem nudamque voluntatem esse rationem sufficientem, ut existant, vel certam existendi determinationem modumque accipiant, neque hanc voluntatem opus habere, ut a caussa aliena determinetur: id quod ex ordine particularum formati mundi probat, quem ex sola voluntate DEI pependisse statuit. Opposuit huic arieti principium identitatis indiscernibilium, *Leibnitius*, & inductione usus & ratione metaphysica; nempe quòd duæ res, quæ discerni nequeant, eadem res sint duobus nominibus, ex quibus exemplum ab ordine mundi allatum a *Clarckio* impossibile figmentum esse conclusit. Quibus reposuit *Clarckius*, res duas sibi perfectè similes non tamen desinere esse duas res; id quod spatii & temporis partibus æqualibus illustrat, quarum tamen momenta duo unum non *sint*, nec sola duo nomina unius momenti. Regessit ad hæc quoque *Leibnitius*, fassus, si duæ res perfectè æquales, ut discerni nequeant, existerent, fore duas res; ast supponi falsum aliquod, & a rationis principio alienum, decipique adversarium cum philosophis ex vulgo, qui solo numero res discerni posse credant, id est, quia numerum habeant, ex quo errore perplexa de principio individuationis disputatio exorta sit. Malle autem temporis & loci partes inter se æquales huc afferri, observat, eo quòd res ideales sint, quæ in abstracto considerentur, quod in concreto aliter se habeat. Adeò verò claritate sua lucere rationis sufficientis principium putat illustris philosophus, ut negari a nemine posse contendat, & probatione opus haud habere existimet, tantæ autem necessitatis esse credat, ut sine eo neque Dei existentiam probare, neque demonstrare veritates alias maximi momenti liceat. Neque

que verò sic quievit *Clarckius*, sed rem ab ovo, quod aiunt, exorsus, exemplum æquilibrii rejicit, quod ad spiritum liberè sponteque agentem applicari nequeat, quia instrumentum passivum sit: contenditque negata libera voluntatis, virtute eligendi ex duobus bonis æqualibus, quodcunque voluerit, negari actionum humanarum principium, agendique virtutem & confundi cum motivis eorumque impressione in animum, qui circa ea passivè se habeat, & qualitas perceptiva sit, quam sequatur facultas agendi, id est se movendi, ex qua spontaneitas, & in agentibus rationalibus libertas oriatur. Et hinc omnem illum errorem profluere putat, quod principium actionis cum perceptione rationis commoventis confundatur, agensque liberum cum æquilibrio ponderis passivo misceatur. Contendit etiam, posse habere agens liberum rationes valdè sufficientes, quo minùs cesset agere, quamvis nullam rationem habeat determinandi, ut hoc vel illo modo agat. Et hinc omne argumentum *Leibnitii* petitionem principii esse declarat, eo quòd exempla in contrarium allata ex hoc ipso principio refutet. Concedit autem Deum (de quo propriè disputabatur,) licèt inter duas res absolutè indifferentes & bonas æqualiter non aliam rationem determinantem quàm suam voluntatem habeat, non carere tamen rationibus commoventibus, rationesque sufficientes, quibus Deus commotus ex duobus æqualiter bonis & indifferentibus unum eligat, esse impulsivas ad eligendum. His *Leibnitius* morte præventus respondere non potuit, patet autem ex ultimo ratiocinio, rem tandem ad verborum pugnam abiisse. Et hæc quidem vivo *Leibnitio* disputata sunt; acriter verò & satis vehementer de veritate principii hujus Logici & Metaphysici disputatum est, cùm celeberrimus *Wolfius* illud inter veritates metaphysicæ primarias referret (16), ostensoque discrimine inter caussam & rationem sufficientem, hoc axiomate in demonstrando, quod sibi

(16) c. 2. §. 29. & T. II. p. 26. Metaph. Germ. qui etiam p. 29. ostendit, quo sensu ejus axiomatis prima cultura tribui queat *Leibnitio*.

ſibi conceperat, ædificio metaphyſico uteretur. Ab eo enim tempore quiſquis *Wolfium* ſequutus eſt, pro hoc principio ſtetit, illud autem antagoniſtæ vehementer oppugnarunt, cujus utriuſque partis ſcripta cum adduxerit doctiſſimus *Ludovicus*, ad eum lectorem remittere, quàm longiore digreſſione a ſcopo deducere, malumus. Addimus id unum, metaphyſicos antiquiores rationem ſufficientem, quæ a cauſſa, rationem continente diſtingui ſolet, rationem ſimpliciter, vel etiam rationem cauſſandi vocaſſe; placuiſſeque rationis ſufficientis axioma, etiam aliis a *Leibnitio* ſatis liberè diſcedentibus, cujus exemplum dabit Cl. *Hollmannus* (17), qui acutè & perſpicuè rem expoſuit, recteque poſt ipſum *Leibnitium* monuit, falli eos, qui putant, rationem ſufficientem non adeſſe, quando interdum nulla a nobis cognoſcitur.

XXXII. Quando veritas neceſſaria, ratio reperiri poteſt per analyſin, dum eam reſolvimus in ideas & veritates ſimpliciores, donec ad primitivas perventum fuerit.

XXXIII. Dantur ideæ ſimplices, quarum definitiones dare non licet: dantur etiam axiomata & poſtulata, aut verbo, principia primitiva, quæ probari nequeunt, nec probatione indigent, atque iſta ſunt enuntiationes identicæ.

XXXIV. Enim verò ratio ſufficiens reperiri etiam debet in veritatibus contingentibus, vel facti, hoc eſt, in ſerie rerum, quæ reperitur in univerſo creaturarum, ubi reſolutio in rationes particulares progredi poſſet in infinitum, propter immenſam rerum naturalium varietatem & diviſionem corporum in infinitum.

XXXV. Quemadmodum tota hæc ſeries non niſi alia contingentia anteriora involvit, quorum unumquodque ſimili analyſi opus habet, ubi rationem reddere voluerimus, progreſſus nil juvat, neceſſe eſt rationem ſufficientem ſeu ultimam contingentium reperiri, quamtumvis infinita ponatur.

XXXVI. Propterea quoque ratio ultima rerum in ſubſtan-

(17) Metaphyſ. Part. I. cap. 4. §. 101. ſeqq. pag. 715. ſeqq.

tia quadam necessaria contineri debet, in qua series mutationum non nisi eminenter existat, tanquam in fonte suo.

XXXVII. Jam cùm substantia ista sit ratio sufficiens omnis istius seriei, quæ etiam prorsus connexa est; non nisi unus datur Deus, atque hic Deus sufficit.

XXXVIII. Judicare etiam licet, quod substantia ista suprema, quæ est unica, universalis & necessaria, cùm nihil extra se habeat, quod ab ea non dependeat, & simplex rerum possibilium series existat, limitum capax esse nequit, & omnem realitatem possibilem continere debet.

XXXIX. Unde sequitur, Deum esse absolutè perfectum, cùm perfectio non sit, nisi magnitudo realitatis positivæ, præcisè sumta, sepositis rerum limitationibus.

XL. Sequitur hinc etiam, creaturas habere perfectiones suas ab influxu DEI, sed imperfectiones a propria natura, essentiæ sine limitibus incapaci. In eo enim a Deo distinguuntur.

XLI. Verum etiam est, in Deo non modò esse fontem existentiarum, verùm etiam essentiarum, quatenùs reales sunt, aut ejus, quod in possibilitate reale est. Propterea intellectus Dei est regio veritatum æternarum aut idearum, unde dependent, & sine ipso nihil realitatis foret in possibilitatibus, & nihil non modò existeret, sed nihil etiam opus foret.

XLII. Etenim opus est, ut si quid realitatis in essentiis aut possibilitatibus, aut potiùs in veritatibus æternis fuerit, hæc realitas fundetur in aliqua re existente & actuali, & consequenter in existentia entis necessarii, in quo includit essentia existentiam, aut in quo sufficit esse possibile, ut sit actuale.

XLIII. Ita Deus solus, seu ens necessarium hoc privilegio gaudet, quod necessariò existat, si possibilis est. Et quemadmodum nihil possibilitatem ejus impedit, quod limitum expers, nec ullam negationem, consequenter nec contradictionem involvit, hoc unum sufficit, ad cognoscendam existentiam Dei a priori. Nos eam quoque probavimus per realitatem veritatum æternarum. Emendavisse hac ratione *Leibnitium* argu-

argumentum *Cartesii* ab idea Dei pro ejus existentia petitum suprà in ejus vita diximus. Sæpiùs hanc demonstrationem DEI a priori repetiit *Leibnitius*.

XLIV. Enim verò eandem jam probabimus a posteriori, quia scilicet res contingentes existunt, quæ rationem ultimam, seu sufficientem habere nequeunt, nisi in ente necessario, quod rationem existentiæ suæ in se ipso habet.

XLV. Nihilominùs tamen cum nonnullis nobis imaginari non debemus, veritates æternas, cùm a Deo dependeant, arbitrarias esse, & a voluntate ipsius pendere, quemadmodum *Cartesius* & postea *Poiretus* statuit. Id verum non est, nisi de veritatibus contingentibus, cùm e contrario necessariæ dependeant ab intellectu ejus & sint objectum ejus internum. Diximus de hoc dogmate *Cartesii* suo loco. Probè autem attendendum est ad verba *Cartesii*, & integram ejus hypothesin, affirmationem atque negationem ad voluntatem referentem, quando ita pronuntiat (18): *Quantum ad veritates æternas, dico iterum, illas tantùm esse veras aut possibiles, quia Deus illas veras & possibiles cognoscit, non autem contra veras a Deo cognosci, quasi independenter ab illo sint veræ.* Ast urgebat contra hæc *Leibnitius*, possibilia præsupponi, si electionis libertas in rebus producendis asserenda sit, cùm electionis nulla ratio sit, ubi unum tantùm possibile sit. Ex quo concludebat, malè ad Dei voluntatem in quæstione de possibili & necessario recurri (19).

XLVI. Deus solus est unitas primitiva seu substantia simplex, originaria, cujus productiones sint omnes monades creatæ aut derivativæ & nascuntur, ut ita loquar, per continuas divinitatis fulgurationes per receptivitatem creaturæ limitatas, cui essentiale est, esse limitatum. Primarium hoc existentiæ & naturæ rerum contingentium atque finitarum fundamentum est, quod viro summo ponere placuit, ut & om-

X 2 nium

(18) P. I. princ. phil. §. 33. 34. p. 9.

(19) Conferendus autem ipse *Poiretus* Cogit. ration. L. II. c. 10. §. 5.

nium rerum existentiam a Dei voluntate dependere ostenderet, & accepisse essentiam atque naturam ex ideis in intellectu divino præsentibus doceret. Id quod a *Platone* eum mutuum accepisse, licet emendatum & sensu magis philosophico pronuntiatum, nec ipse negat, nec inficias iverit, quisquis Platonismi paulo est peritior. Ast, ut verum fateamur, vellemus, ut distinctiùs clariusque vir illustris in assertione hac loqui, quàm incerta & ambigua loquutione veterum errores, a quibus eum alienum fuisse facillimè nobis persuaderi patimur, palliare voluisse videri maluisset. Ipsa enim hæc assertio idem prorsùs, si verba spectes, dicit, quòd systema emanativum Alexandrinorum, Cabbalistarum, & quicunque ex orientali & Platonica schola prodierunt, inculcat, ex Deo substantia prima per fulgurationes divini luminis prodiisse, id est emanasse res omnes, & naturam suam limitationis carceribus circumscriptam ex ideis in intellectu divino latentibus, & in divina natura necessariò existentibus, sed voluntate DEI, ut extra ipsum existerent, productis, accepisse. Quo pacto res omnes ratione existentiæ quidem sola DEI voluntate fuisse productas non negarunt, &, quod *Hierocles* (20) monuit, ex materia non præjacente sola voluntate DEI fuisse formatas asseruerunt: ast ipsam tamen essentiam rerum, ex DEI essentia velut subjecto & fonte suo fluxisse, adeoque non nisi limitatione & emanationis ordine a Deo differre statuerunt. Quem deismi vel pantheismi errorem *Leibnitio* affricare eo magis iniquum putamus, quo magis is rerum essentias in possibilitate posuit, quæ objectivè tantùm in Deo sunt, nempe considerato intellectu divino, qui circa eas versatur, quæ ad emanationem non sufficiunt. Sed paulo distinctiùs pronuntiandum, & asserta ab hac ψευδερμηνείᾳ munienda erant. Unde prudentiùs & circumspectiùs definivit §. VIII. Caussæ Dei: *Actualia dependent a Deo, tum in existendo, tum in agendo, nec tantùm ab intellectu ejus, sed etiam a voluntate. Et quidem in existendo, dum omnes res a Deo liberè sunt creatæ, atque etiam a Deo conservan-*

(20) De Fato apud *Photium* cod. 241.

conservantur; *neque malè docetur*, *conservationem divinam esse continuatam creationem*, *ut radius continuè a sole prodit*: *ETSI CREATURÆ NEQUE EX DEI ESSENTIA*, *NEQUE NECESSARIO PROMANENT.* Ex his itaque thesis allata intelligenda & secundum rectos sensus explicanda est.

XLVII. Datur in Deo potentia, quæ est fons omnium, deinde cognitio, quæ continet idearum schema, & tandem voluntas, quæ mutationes efficit, seu productionem secundùm principium melioris.

XLVIII. Atque hoc est istud, quod respondet ei, quod in monadibus creatis facit subjectum seu basin facultatis perceptivæ & appetitivæ. Sed in Deo hæc attributa sunt absolutè infinita, aut perfecta, in monadibus creatis non sunt, nisi limitationes, pro mensura perfectionis, quam habent.

XLIX. Creatura dicitur agere extra se, quatenùs habet perfectionem, & pati ab alia, quatenùs est imperfecta. Ita monadi actionem tribuimus, quatenùs habet perceptiones distinctas, & passiones quatenùs confusas habet.

L. Et una creatura perfectior est alterâ in eo, quòd reperiamus in ea, quod inservit rationi reddendæ in eo, quod in altera contingit, & propterea dicimus, quòd in alteram agat.

LI. Sed in substantiis simplicibus influxus unius monadis in alteram tantùm idealis est, qui effectum sortiri nequit, nisi Deo interveniente, quatenùs in ideis Dei una monas cum ratione postulat, ut Deus ordinans ceteras, in principio rerum ipsius rationem habeat. Quoniam enim monas una physicè influere nequit in interius alterius; aliud non datur medium, per quod una ab altera dependere valeat.

LII. Atque ideò actiones & passiones creaturarum mutuæ sunt. Deus enim duas substantias simplices inter se comparans, in una qualibet rationes deprehendit, quibus obligatur unam aptare alteri, & consequenter id, quod activum est, quatenùs certo respectu passivum secundùm alium considerandi modum, activum nempe, quatenùs id, quod distinctè in eo cognoscitur, inservit rationi reddendæ de eo, quod in alia

contingit, & passivum, quatenùs ratio de eo, quod in ipsa contingit, reperitur in eo, quod distinctè cognoscitur in altera.

LIII. Quemadmodum verò infinita sunt universa possibilia in ideis Dei, & eorum non nisi unicum existere potest: ita necesse est, dari rationem sufficientem electionis divinæ, quæ Deum ad unum potiùs, quàm ad alterum determinat.

LIV. Atque hæc reperiri nequit, nisi in gradibus perfectionis, quam hi mundi continent, cùm quodvis possibile habeat jus prætendendi existentiam pro ratione perfectionis, quam involvit.

LV. Atque id ipsum caussa est existentiæ melioris, quod Deus vi sapientiæ cognoscit, vi bonitatis eligit, vi potentiæ producit. Est hæc principium & fundamentum celeberrimæ illius assertionis de optimo mundo a Deo electo, quæ sectatoribus *Leibnitii* pulcherrimus ejus fœtus visus est, immò nonnullis quoque, quibus tamen incerta thesis creditur, talis tamen judicatur, quæ omnium pulcherrimè DEUM extollat: ast quam ejus adversarii necessitatem quandam inevitabilem & libertati ac perfectioni divinæ inimicam involvere conquesti sunt: quo nomine Optimismum hunc, quem vocant Trivultienses velut Deismo vicinum condemnavisse, supra annotavimus. De quo tamen infra commodo magis loco dicemus.

LVI. Huic adaptationi rerum omnium creatarum ad unamquamque, & uniuscujusque ad ceteras omnes tribuendum, quod quælibet substantia simplex habeat respectus, quibus exprimuntur ceteræ omnes, & per consequens speculum vivum perpetuum universi sit. Etiam hæc ex *κυρίαις δόξαις Leibnitii* est, in recentissimi temporis controversiis valdè agitata, eo quòd idealistis favere vir summus videretur. Quod utrum ita se habeat, hic definiendi locus haud est, qui non controversias, sed historiam scribimus. Cujus gratiâ id potiùs observamus, ineunte jam seculo XVI similem hypothesin affirmavisse *Carolum Bovillum*, philosophum Gallum, profundæ meditationis virum. Inter ejus enim opera primo loco extat liber

ber *de Intellectu angelico & humano*, *& utriusque speculari natura & illustratione a Deo*, *ita ut hominis intellectus*, *sensu posterior lunam*, *angelicus prior*, *solem referat*, *& intellectus sit unitas memoriæ*, *memoria verò unitas intellectûs.* Ast quæ ille habet, ex Pythagoreis hypothesibus orta sunt, ut ex ejus libro *de Sensibilibus* patet.

LVII. Et sicut eadem urbs, ex diversis locis spectata alia apparet, & opticè quasi multiplicatur, ita similiter accidit, ut propter multitudinem infinitam substantiarum simplicium dentur quasi totidem differentia universa, quæ tamen non sunt, nisi scenographicæ repræsentationes unici secundùm differentia puncta visus uniuscujusque monadis.

LVIII. Atque hoc ipsum medium est obtinendi tantum varietatis, quantum possibile, sed cum maximo ordine, qui fieri potest, hoc est, medium obtinendi tantum perfectionis, quantum possibile.

LIX. Neque etiam alia datur, quàm hæc hypothesis, quæ prout fieri debet, magnitudinem DEI elevat.

LX. Ceterum ex eo, quod modo retuli, de rationibus a priori, videmus, cùm res aliter se habere nequeant, quoniam Deus, totum ordinans, respexit ad quamlibet partem & imprimis ad unamquamque monadem, cujus natura cùm sit repræsentativa, nihil est, quod eam limitare posset ad unam tantùm rerum repræsentandam, quanquam verum sit, quòd hæc repræsentatio non sit nisi confusa, respectu partium universi, nec distincta esse possit, nisi quoad exiguam rerum partem, hoc est, earum, quæ aut propiores sunt, aut majores respectu uniuscujusque monadis, aliàs quælibet monas foret aliqua divinitas. Non in objecto, sed in modificatione cognitionis objecti monades limitatæ sunt. Omnes confusè ad infinitum tendunt, sed limitantur & distinguuntur per gradus perceptionum distinctarum.

LXI. Atque in eo compositæ cum simplicibus conveniunt. Quoniam enim omnia plena sunt, & per consequens omnis materia connexa, & quemadmodum in plenô omnis motus effectum

effectum quendam sortitur in corporibus distantibus, pro ratione distantiæ, ita ut unumquodque corpus non modò afficiatur ab iis, quæ ipsum tangunt, & quodammodo percipiat, quod ipsis accidit, verum etiam mediantibus ipsis adhuc percipiat ea, quæ prima tangunt, a quibus ipsum immediatè tangitur: ideò inde sequitur, hanc communicationem procedere ad quamlibet distantiam. Et per consequens omne corpus ab omni eo afficitur, quod in universo accidit, ita ut is, qui omnia perspicit, in unoque legere possit, quod per totum accidit, immò etiam, quod jam factum aut adhuc futurum, in præsenti observans, quidquid tam secundùm tempus, quam secundùm spatium elongatur.

LXII. Enimverò anima in se ipsa legere nequit, nisi quod distinctè in ea repræsentatur non omnes suas perceptiones unà evolvere valet, quoniam ad infinitum tendunt.

LXIII. Quamvis itaque qualibet monas creata totum universum repræsentet, multo tamen distinctiùs repræsentat corpus, quod ipsi peculiari ratione adaptatum est, & cujus entelechia existit. Et sicuti hoc corpus exprimit totum universum per connexionem omnis materiæ in pleno, ita etiam anima totum universum repræsentat, dum repræsentat hoc corpus, quod ad ipsam spectat peculiari quadam ratione.

LXIV. Corpus spectans ad monadem, cujus entelechia vel anima existit, constituit cum entelechia id, quod vivens appellatur, & cum anima id, quod animal salutatur.

LXV. Est verò corpus viventis vel animalis semper organicum. Etenim cùm qualibet monas sit speculum universi suo modo, & universum perfecto ordine gaudeat, ordo etiam esse debet in repræsentante, hoc est, in perceptionibus animæ, & per consequens in corporibus, secundùm quæ universum in eis repræsentatur.

LXVI. Ita quodlibet corpus organicum viventis est species machinæ divinæ, aut automati naturalis, quod omnia automata artificialia infinitis modis antecellit, &c.

LXVII. Et fieri potuit, ut auctor naturæ hoc artificium divinum

divinum & prorsus mirabile in praxin deduceret, quia portio quælibet materiæ non modò divisibilis in infinitum, sicuti veteres agnovere, verùm etiam actu subdivisæ in infinitum, qualibet parte peculiari motu gaudente aliàs fieri haud quaquam posset, ut quælibet portio materiæ totum exprimeret universum.

LXVIII. Liquet inde, in minima portione materiæ dari mundum creaturarum viventium animalium, entelechiarum, animarum &c.

LXIX. Ita nihil incultum, nihil sterile, nihil mortuum datur in universo, nullum chaos, nulla confusio, nisi ad apparentiam.

LXX. Videmus hinc, quodlibet corpus vivum habere entelechiam unam dominantem, quæ est anima in animali, sed membra hujus corporis viventis plena sunt aliis viventibus, plantis, animalibus, quorum unumquodque iterum suam habet entelechiam seu animam dominantem.

LXXI. Omnia corpora rivorum instar in perpetuo sunt fluxu, & partes aliæ continuo ingrediuntur, aliæ egrediuntur. Vetustissima hæc physicorum ferè omnium hypothesis, asserta à theogoniarum scriptoribus, *Thalete*, *Platone*, Stoicis, *Heraclito*, *Democrito*, *Epicuro*, Scepticis, aliisque nec recentioribus ante *Leibnitium* ignota, ex quibus imprimis, qui toties cum *Leibnitio* concordat, *Jordanus Brunus* (21), *nihil variabile* dixit *atque compositum in duobus temporum momentis, eisdem prorsus partibus eodemque partium ordine consistere, cum effluxus influxusque atomorum in omnibus hujusmodi sit continuus.* Quæ ita ad animam hominis, quam atomam naturam, & monada ipse quoque vocat, transfert:

Ergò atomam tantùm naturam dixeris esse,
Perpetuò cujus nulla aut propria una figura est.
Ergò natura est animi divina reperta,

(21) De Minimo p. 72.

Quam non alteritas non passio conficit ulla,
Quæque ut sub fato est obnoxia compositique
In partem veniens, momento vix manet uno.
Sorte affecta pari, numerique uno ordine perstat.
Quotquot enim fiunt, mutantur lapsa ruuntque,
Continuè ad aliud atque aliud, non entia credes.
Atqui naturam in specie meditando perenni
Unam cui conformari, servareque temet
Consimilem debes, consortem te esse deorum
Comperies vitæ, & dices: substantia nostra hæc.

Referre se autem omnem substantiam ad atomum (non » molis, sed naturæ, ut ipse quoque vocat,) in sequentibus » prolixè docet, ubi non animam modò in organico corpore » commemorat, sed eam quoque, quæ est in toto vitæ tellu- » ris horizonte; a qua ad animos in horizonte majori, & » animum animorum Deum ascendit. Cuilibet autem animæ, » sive monadi atomove, quæ synonyma sunt apud *Brunum*, » suam esse, quam agnoscat materiam, asserit, & in eo il- » lius naturam constare ait, quòd compositionem intrinsecam » non habeat, & quòd, cùm non sit, id fiat non per mo- » dum dissolutionis seu divisionis, impropriissimè autem ge- » nerari dicatur vel corrumpi, ea præsertim, quæ propriè » intrinsecaque natura æterna, immortalia, incomponibilia, » indissolubilia, animæ, Dii, Deus. « Hæc *Brunus*. Cujus monadologia meretur a viro quodam docto & laboris molesti patiente ex scriptis ejus colligi, & cum monadologia Leibnitiana comparari. Verùm hæc ὡς ἐν παρόδῳ.

LXXII. Anima non mutat corpus nisi sensim sensimque & per gradus, ita ut nunquam omnibus suis organis uno quasi ictu privetur. Et dantur sæpiùs metamorphoses in animalibus, sed nunquam metempsychosis seu transmigratio animarum locum habet, neque enim dantur animæ prorsus separatæ. Etiam hoc ex veteri philosophia translatum, quæ per omnes ferè sectas ὄχημα & εἴδωλον animæ tribuebat, ut suis locis probatum.

LXXIII. Atque ideò etiam nulla datur generatio, nec mors per-

perfecta, rigorosè loquendo. Sunt enim evolutiones & accretiones, quas generationes vocamus; quemadmodum involutiones & diminutiones, quod mortem appellamus. Etiam hoc veteribus multoties assertum, nempe quod ex fluxu materiæ perpetuo aliter constare non posset, ut ex iis, quæ *Tomo primo nostræ Hist. Criticæ Philosophiæ* passim dicta sunt, liquere potest.

LXXIV. Quia hodie observationibus compertum est, corpora organica naturæ nunquam ex chao seu putrefactione prodire, sed constanter per semina, in quibus sine omni dubio datur quædam præformatio; hinc concluditur, corpus non modò organicum jam præextitisse ante conceptionem, sed etiam animam in hoc corpore, h. e. animal ipsum. Et per conceptionem animal istud tantummodò disponitur ad magnam quandam transformationem, ut fiat animal alterius speciei. Nititur utraque hypothesis præsupposito, stamina corporum ab initio rerum efformata præexistere, unde sequitur, habere quoque ea animas suas seu entelechias, quibus informentur. Ast haud levibus illa sententia a magnis viris premi solet difficultatibus (22), unde ipsa quoque ratio adducta pro animarum existentia cujus generis ponderisque sit, dignosci potest. Quæ tamen nobis aliud agentibus, hoc loco curæ haud sunt; id verò monendus lector, caveat, ne hanc Leibnitianam præexistentiam animarum, quæ suo modo *H. Moro* (23) & *Andr. Planero* (24) quoque placuit, confundat cum veterum theologorum physicorumque Græcorum, immò eorum omnium, qui μετεμψύχωσιν asserebant, animorum præexistentia. Hi enim animas certo numero creatas corpori, postea demùm efformando, in matris utero immitti statuebant. Illi evolutionem & staminum & animarum, atque translationem in alium perfectionis gradum, v. c. ex statu bruto insensitivum, & ex hoc in rationalem asserunt. Quo jure vel verisimilitudine? dicere hoc loco, nihil attinet.

(22) Conf. quos laudat præstantissimus *Hollmannus* Phys. P. II. c. 4. §. 517. p. 629.

(23) Opp. phil. T. II. p. 365. seqq.

(24) In Diss. de propagat. animæ humanæ pr. V. p. 41.

LXXV. Animalia, quorum nonnulla elevantur ad gradum maximorum animantium, ope conceptionis, appellari possunt spermatica, sed ea, quæ speciem non mutant, nascuntur, multiplicantur, & destruuntur, quemadmodum animalia magna. Parvus admodum numerus est electorum, qui ad theatrum majus progrediuntur.

LXXVI. Si animal nunquam naturaliter incipit, nec unquam naturaliter finiri debet: & non modò nulla datur generatio, verùm etiam nulla destructio totalis, seu mors rigorosè sumta. Atque ratiocinia ista a posteriori desumta, cum illis a priori deductis optimè concordant.

LXXVII. Ita asserere licet, non modò animam, mundi indestructibilis speculum, esse indestructibilem, verùm etiam animal ipsum, quamvis machina ipsius sæpiùs ex parte pereat, & involucra organica relinquat, vel capiat. Noverat *Leibnitius*, ut veterem philosophiam apprimè didicerat, & intelligebat, veteribus hoc systema indestructibilitatis, ita enim compendii caussâ vocabat, non fuisse ignotum. Ut igitur sententiæ valdè paradoxæ & invidiam toti hypothesi conflare aptæ auctoritatem conciliaret, ad veterum consensum provocavit. Testem autem produxit *Leibnitius* auctorem libri *de Diæta*, qui *Hippocrati* tribui solet, verius autem a discipulo quodam Hippocraticis sententiis innutrito profectus est. Is ubi τὰ ζῶα, ex igne & aqua constare dixisset, quorum ille omnia per omnia moveret, hæc omnia per omnia nutriret, id est, ille activum, hæc passivum principium suppeditaret, addit: » Particulatim utrumque superare & superari ad summum & minimum, quantum ejus fieri possit; nunquam autem simul in eodem consistere, sed semper alterari; nullum enim omninò corpus perire, neque fieri quod priùs non erat, verùm permixta & discreta alterari: homines autem putare, hoc quidem ex orco in lucem auctum generari, illud verò ex luce in orcum imminutum perire ac corrumpi. Oculis autem magis credere oportere quàm opinionibus: sed animal neque mori possibile esse neque generari, sed augeri omnia

» &

» & minui ad ſummum & ad minimum, quantum ejus fieri » poſſit. Generari autem idem eſſe ac perire ſive corrumpi, » nempe commiſceri & ſecerni: unumquodque ad omnia & » omnia ad unumquodque idem eſſe, ſeorſim autem omnia & » divina & humana ſurſum ac deorſum viciſſitudinem habe- » re, ac tranſire; & hæc fieri per divinam neceſſitatem; ac- » cedentibus autem illis huc, his verò illic, & inter ſe (igni » nempe & aqua) permixtis deſtinatum fatum explere & ad » majus & ad minus: corruptionem verò omnibus mutuo in- » ter ſe eſſe, majori a minore, & minori a majori: & augeſ- » cere majus a minore: reliqua autem omnia & hominis ani- » mam & corpus velut animam ornari ac gubernari. &c. « Diſplicuit cl. *Des Maizeaux* hæc comparatio, qui ſeductum a *Cornarii* verſione *Dacierium* & ab eo *Leibnitium* de generatione & morte animalium hæc perperam intellexiſſe contendit, cùm ζῶα hoc loco nihil aliud ſint niſi entia omnia, quæ ſunt, creſcunt, diminuuntur, ſolvuntur &c. quæ ſenſu populari ζῶα appellentur. Hinc nihil aliud velle auctorem putat, quàm falſum eſſe plebis præjudicium, res recens apparentes naſci aut incipere exiſtere, vel diſparentes eſſe ceſſare, nam cùm mundus quædam entium particularium congeries ſit, non poſſe aliquid perire ſine univerſi detrimento: adeoque entia hæc generationem & deſtructionem propriè non pati, ſed conſtare omnia commixtione, compoſitione, incrementis, unione, modificatione, diminutione, ſeparatione, & ſic porrò, & hoc naſci, hoc perire eſſe. Hæc nihil facere putat ad ſyſtema indeſtructibilitatis a *Leibnitio* animabus vindicatum. Nobis ſatis levis hæc *Leibnitii* cenſura videtur, ubi etiam concedamus, τὰ ζῶα non animantia, ſed entia in mundo omnia ſignificare, quod tamen nondum vir doctus evicit. Cùm enim ex hypotheſi *Leibnitii* res compoſitæ in mundo omnes, ex ſimpliciſſimis entibus ſive monadibus conſtent, quarum aggregatio novam ſubſtantiam non producat, ſed phænomenon materiæ; adeoque rebus omninò omnibus ſuæ animæ inſint, quæ alterari mutarique nequeant, licèt modificationes patiantur; rectè

ex mente illuſtris viri τὰ ζῶα in allato loco comparantur cum monadibus, quæ vitæ cauſam, animam, in ſe habent, quæque ex eadem ratione perire non poſſunt; quia cùm ſemel eſſe cœperint mutationis omnis expertes perſtant, adeoque iſtam monadatorum congeries ubi apparet, non novam entium viventium exiſtentiam innuere poteſt, id eſt generationem, ſed modò novum φαινόμενον exſurgens ex transformatione ſtatûs &c. Verùm ipſum auctoris veteris ſyſtema intuentes, quod & *Tomo primo hiſt. Crit. Philoſ.* ex hoc loco adduximus, deprehendimus, eum de natura hominis & qualitatum tum corporis tum animi diſſerere, & imprimis hæc ad *Heracliti* philoſophiam exigere, ſecundùm quam præter particulas ignis nihil certum fixumque manet, reliqua ἄνω καὶ κάτω, ſive divina ſunt, ſive humana, adeoque etiam ipſa anima hominis, inter ſe mutuo mutantur alteranturque: diſertè enim ait, de hac naturæ lege: Ὁ νόμος τῇ φύσει περὶ τούτων ἐναντίος, χωρὶς δὲ πάντα καὶ θεῖα καὶ ἀνθρωπίνα (adeoque non entia tantùm in genere) ἄνω καὶ κάτω ἀμειβόμενος. Quæ obſcuriſſima verba nemo intelliget, niſi *Heracliti* philoſophiam conſuluerit. Aſt ille, teſte *Sexto Empirico* (25) ſtatuebat: & vitam & mortem eſſe cùm vivimus & morimur, nam cùm vivimus mortuas eſſe noſtras animas, & in nobis ſepultas, cùm autem morimur reviviſcere, & vivere: itemque mori & vivere perinde eſſe, quodvis enim mutari in ſuum contrarium: nempe ob naturalem ignis mundani ejuſque mutationum per rarefactionem & condenſationem legem, qua res omnes modificationem accipiant, nec vitam nec mortem, ſed alterationem dari, idque ad homines æquè pertinere. Rectè itaque hactenùs *Leibnitius* hunc ſcriptorem veterem *Heracliti* principia ſequentem in partes vocavit, poteratque ipſum *Heraclitum* advocare, quem idem ſtatuiſſe ſuo loco luculenter, niſi fallimur, demonſtravimus. Aſt, ut ingenuè quoque fateamur, ob aliam longè rationem pro *Leibnitii* monadibus hic locus non adeò militat. Nempe tantùm abeſt, ut principia ſimpliciſſima, ſtabilia, ſubſtantialia,

(25) Pyrrh. hyp. L. III.

ſtantialia, vitam animamque habentia ſtatuerit *Heraclitus*, quique ex ejus ſchola progreſſi ſunt Hippocratici diſcipuli, ex parte Heraclitеæ phyſiologiæ adhærentes, ut potiùs naturis Pythagoreorum ſtabilibus ſive monadibus, τμήματα illa ſive particulas ignis ſubtiliſſimas opponerent, quæ ſemper eſſent in fluxu, unde animam quoque perpetuo fluere & κίνησιν eſſe *Heraclitus* ſtatuit, ut *Tomo primo noſtro* demonſtratum. Non itaque entia viventia, animata, ſimplicia durant, & novis tantum modificationibus prodeunt, ſuntque indeſtructibilia, ſed potiùs nihil prorſus habent ſtabile ſemperque mutantur, funduntur, alterantur, nec, ſi hos homines ſequeris, monades exiſtere poſſunt, cùm ipſæ animæ ex mobilibus ignis particulis conſtantes ejuſmodi mutationi ſint obnoxiæ. Quæ in aprico ponunt, ingens inter illud Hippocratici ſcriptoris & inter *Leibnitii* ſyſtema diſcrimen intercedere. Quòd ſi ex veteribus ſyſtemati indeſtructibilitatis quærenda eſſet auctoritas, rectiùs ad *Apollonium Tyaneum* provocare liceret, is enim diſertè: » Nulla omninò res interit, niſi in ſpeciem, quemad- » modum nec gignitur quicquam, niſi ſpecie. Ubi enim » aliquid ex ſtatu eſſentiæ in naturæ ſtatum tranſit, id gene- » ratio videtur, mors contrà, ubi ex ſtatu naturæ ad ſtatum » eſſentiæ redit. Cùm interea verè nihil generetur, aut cor- » rumpatur, ſed tantùm conſpicuum ſit modò, modò con- » ſpectui ſubducatur rurſum, illud quidem propter materiæ » craſſitiem, hæc verò propter eſſentiæ tenuitatem, quæ ſem- » per eadem eſt, motu tantùm & quiete differt. « Sed & reliqua legenda ſunt, quæ apertum faciunt, ſecundùm *Apollonium* nec generationem nec mortem propriè dictam dari. Et poteſt hæc Tyanenſis philoſophi explicatio eo magis videri affinis hypotheſi Leibnitianæ, quia ex Pythagoreis fuit, ſecundùm quos ideæ, ſive rerum eſſentiæ, quas cum monadibus ſuis conſpirare ſaſſus eſt *Leibnitius*, æternæ, ſimplices, immutabiles ſunt, aſt accedente materiæ conformatione viſibiles fiunt, non verò demùm oriri incipiunt. Quo ſenſu *Apollonii* verba explicuit *B. Gottfridus Olearius*. Aſt, ut, quo ſumus

ſumus candore, verum fateamur, & falſa hæc eſt explicatio; ut *Tomo ſecundo noſtro* demonſtratum, & Spinoziſticam magis eſſentiæ modificationem, quàm Leibnitianam præexiſtentiam iſta *Apollonii* verba innuunt: qua invidia virum optimum, ab hac impietate alienum onerare nolumus. Interim ex adductis locis certum eſt, veteres haud paucos mortem & generationem tantùm inter φαινόμενα retuliſſe, licèt ejus rationem ſecundùm diverſa ſyſtemata diversè explicuerint. Illud autem verum, quotquot monades, atomos, elementa ſimplicia &c. poſuerunt, ea ſtatuiſſe indeſtructibilia, & mutationes tantùm ad particularum modificationes retuliſſe.

LXXVIII. Ex his principiis, explicari poteſt unio, aut potiùs conformitas animæ ac corporis organici. Anima ſuas ſequitur leges, & corpus itidem ſuas: conveniunt verò inter ſe vi harmoniæ inter omnes ſubſtantias præſtabilitæ, quoniam omnes ſunt repræſentationes univerſi.

LXXIX. Animæ agunt ſecundùm leges cauſſarum finalium per appetitiones, fines & media; corpora agunt ſecundum leges cauſſarum efficientium, ſeu motuum. Et duo regna, alterum nempe cauſſarum efficientium, alterum cauſſarum finalium harmonica ſunt inter ſe.

LXXX. Cognovit *Carteſius*, animam non poſſe dare vim corporibus, quoniam eadem ſemper virium quantitas in materia conſervatur; credidit tamen, animam poſſe mutare directionem corporum. Id quidem ideo factum eſt, quòd ipſius tempore lex naturæ ignoraretur, quæ vult, eandem ſemper directionem totalem conſervari in materia. Quòd ſi hoc obſervaſſet, in ſyſtema harmoniæ præſtabilitæ incidiſſet.

LXXXI. In hoc ſyſtemate corpora agunt, ac ſi (per impoſſibile) nullæ darentur animæ, ac animæ agunt, ac ſi corpora nulla darentur, & ambo agunt, ac ſi unum influeret in alterum. Celeberrima hæc harmoniæ præſtabilitæ hypotheſis eſt, quæ noſtra ætate etiam tonſorum & fabrorum labiis decantata eſt. Cujus hiſtoriam integram hoc loco ſcribere, eſſet a via, quam ſectandam nobis propoſuimus, ad diverticula diſcedere,

diſcedere, ex quibus reditus non niſi longo itinere pateat. Pauca itaque ſeligenda, & ea tantùm afferenda ſunt, ſine quibus hiſtoria famigeratiſſimi ſyſtematis intelligi nequit. Occaſionem verò, *Leibnitio* ſuppeditatam de hac hypotheſi cogitandi, paſſim ipſe enarravit, faſſus: » cùm ſatis quidem jam » olim explicuiſſet intrinſecas animæ operationes, diù ſe hæ» ſiſſe, quid de commercio ejus cum corpore ſtatueret. Agno» viſſe quidem, animam quodammodo πρώτην ἐντελέχειαν eſſe: » ſeu primum principium activum internum, quod ut in cor» pore; ſed cùm leges motûs veras eruiſſet, vidiſſetque, ta» lem eſſe naturam rerum, ut neque nova vis neque etiam » nova directio corporibus aliunde accedat; jam manifeſtè ſe » agnoviſſe, omnia in corporibus fieri mechanicè, ſed ita, » ut principia mechaniſmi ſint ab incorporeo, qui influxus » animæ metaphyſicus dici poſſit, unam completam ex anima » & corpore conſtituens ſubſtantiam; nec tamen animæ ul» lum poſſe in corpus eſſe influxum phyſicum, ſeu per quem » leges motûs turbentur, ſed conſentire operationes animæ » & corporis per harmoniam, ab initio rerum præſtabilitam, » cujus ope ſublatæ ſint difficultates de commercio animæ & » corporis, quæ hactenùs philoſophos exercuerint. « Alio loco vero ſimilia tradit. Leges motûs poſt *Carteſii* ætatem demùm detectas, ipſi falſitatem ſyſtematis influxus, aſſiſtentiæ, cauſſarumque occaſionalium detexiſſe, & ad hoc novum ſyſtema manu quaſi duxiſſe. Nempe ſtatuerat *Carteſius*, eandem in univerſo conſervari motûs quantitatem, ex maſſa mobilis in celeritatem ejus æſtimatam; ex quo ſuppoſito inferebat: non poſſe influxum realem animæ atque corporis habere locum, eo quod ſecundum eum, quantitas aliqua augeri, minuique poſſit. Hanc verò *Carteſii* regulam falſam eſſe, primus demonſtravit *Leibnitius*, luculenter oſtendens, magnum eſſe diſcrimen, inter vim motricem & quantitatem motûs, idque evidentibus ratiociniis contra *Catelanum* & *Papinum* aſſertum ivit. Agnovit id quoque magnus *Newtonus* (26) experientiâ

(26) Optic. P. III. q. ult. p. m. 404.

probans, ex variis binorum motuum compositionibus, manifestum esse, non semper eandem esse in mundo quantitatem motûs. Falso itaque *Cartesii* canoni alium substituit *Leibnitius*, naturæ rerum convenientem (27), qui identitatem quantitatis virium motricium ex massa mobilis in quadratum celeritatis æstimandarum asserit, ex quo conclusit, si animæ volitiones motum efficiant in corpore nostro, reliquis imprimendum, augeri sic in corporibus, sive in universo corporum complexu, vires motrices, & minui, cùm ex diversorum corporum motu atque in sensoria nostra impulsu oriantur perceptiones, quod canoni repugnat. Sed & porrò *Cartesio* placuerat, cùm in actione motrice distingui posse ipsam motûs quantitatem a directione observavisset, animam posse habere vim mutandæ directionis motuum, qui fiunt in corpore, ad eum ferè modum, quo eques, quamvis equo, quem insidet, vim nullam largiatur, ejus tamen gressum, vires, quo libuerit dirigendo, moderatur. Ast hæc iterum falsa esse postea compertum fuit, cùm, observante *Leibnitio*, nihil neque in anima, neque in corpore, id est, neque in cogitatione, neque in massa sit, quod ad explicandam hanc unius per alterum immutationem servire possit, & sive anima quantitatem virtutis, sive lineam directionis in corpore mutare dicatur, utrumque æquè inexplicabile sit. Hinc his quoque canon a *Leibnitio* surrogatus alius, nempe: conservari etiam eandem directionem in omnibus simul corporibus, quæ inter se agere supponuntur, quomodocunque demum sibi mutuò occurrant, dum scilicet servatur directio centri gravitatis communis. His legibus naturæ suppositis, colligebat inde *Leibnitius*, corporum directionem æque ac virtutem imperio animæ subtrahendam esse, & non modò alterius ex his substantiis physicum influxum in alteram nulla ratione explicari, sed & absque omnimoda legum naturæ perturbatione in corpus animam physicè agere

(27) Journal des Savans 1698. p. 262. Primus hanc motus legem deprehendit in sphæricis illustris Hugenius, vid. Journal des Savans 1669. p. 534.

agere non posse. Qua ratione systema quoque assistentiæ, quod *Cartesio* placuit, subruitur, quæ quoque caussa est, cur *Malebranchius*, *Cordemæus* aliique, eo relicto, systema caussarum occasionalium excogitarint. Quo verò posito, cùm miracula perpetua introducantur, nec caveatur eo perturbationi legum naturalium in utraque substantia constitutarum, quæ æquè violabantur, sive Dei interpositio, sive mutuus influxus interveniat, ratio autem sufficiens ejus dari nulla possit: via plana se detexit *Leibnitio* ad harmoniam præstabilitam descendendi, quæ nec leges motûs naturales confundat, nec Deum ex machina advocet, sed animam pariter atque corpus suis motibus, secundùm regulas naturales permittat, & conspirare tamen utramque substantiam amicissimè demonstret. Qua in hypothesi confirmatum, se ait *Leibnitius*, cùm de principio harmoniæ tum in genere, tum in specie præformationis, itemque harmoniæ inter omnes res præstabilitæ, v. c. inter naturam & gratiam, inter decreta Dei & actiones hominum prævisas inter omnes partes materiæ, & inter ipsum præteritum & futurum &c. ex natura sapientiæ divinæ, quæ summam, quæ concipi modo potest, harmoniam involvit, esset convictus. Hinc enim se sua sponte delatum esse ad hoc systema ait, secundùm quod Deus animam initio ita creavit, ut ea, quæ in corpore fiunt, sibi repræsentare & producere in se ipsa; & similiter corpus illud per se facere dicatur, quod anima imperat. Ita leges, quibus cogitationes animæ uniuntur in ordine caussarum finalium, & secundùm evolutionem perceptionum, imagines producere debere, quæ concordent conveniantque cum impressionibus corporum, in organa sensoria; parique ratione leges motuum in corporibus, qui secundùm ordinem caussarum efficientium se consequuntur, conspirare quoque atque ita convenire debere, cum cogitationibus animi, ut corpus ad agendum promtum sit, eo tempore, quo vult anima. Quo pacto anima perceptionum & appetituum suorum unus auctor est, ut corpus motuum, quæ tamen ut inter se concordent, harmoniæ a summæ sapientiæ auctore

 Deo,

Deo, præstabilitæ id opus est. Valdè commendavit *Leibnitius* hoc systema, quod & sapientiam divinam, non diffitente *P. Baylio* (28), omnium maximè extollat, & libertati planè non refragetur, cùm secundùm illud anima suarum actionum auctor sit liberrimus; animæ autem independentiam tantam faciat, quantam liceat, cùm quæcunque in anima fiunt, ab ea dependeant; eo quod status futurus ex præsente exsurgat. Non tamen in ipso partu fœtum ingeniosè excogitatum in vulgus prodire jussit, sed ab anno cIↃIↃCLXXXIX, quo primum de eo cogitare cœpit, animo ruminatus est, etiam cum viris doctis in literis de eo egit; donec maturum jam istum pullum satisque venustè ornatum anno cIↃIↃCXCV, in *Ephemeridibus Parisiensibus* prodire juberet, inserto *Systemate novo naturæ & communicationis substantiarum, itemque unionis inter corpus & animam.* Non poterat non fieri, ut tam inauditæ novitatis cogitationes contradictionem haud paterentur. Prodiit itaque in arenam in eodem diario erudito eruditissimus *Foucherius*, & objectiones nonnullas attulit, quibus satis, quod & facere paulo post conatus est *Leibnitius*. Deinde *P. Bayle* quoque, laudato eximio ingenii maximi, quod ex hac hypothesi elucet, specimine, quibus illam difficultatibus premere sibi videretur, in *Dictionario-Historico-Critico* exposuit. Quas tam solvit quoque, & illustravit difficiles meditationes *Leibnitius*. Tertius ab his ex Benedictinorum, congregationis S. Mauri in Gallia, monachorum sodalitio vir acutus *Franciscus Lamius* habere se, quæ objiceret, in libro *de Cognitione sui* fassus est, & inimicum esse systema harmoniæ præstabilitæ in libertatem contendit. Accessit his ex Jesuitarum sodalitio eruditissimus *Tourneminius*, qui pro systemate influxus contra harmoniam præstabilitam eruditè & humaniter militavit (29). Parciùs eam aggressus *Jaquelotius* (30), nonnulla repre-

(28) Dict. T. IV. art. *Rorarius* not. Q. p. 1840. seqq.

(29) Memoires de Trevoux 1703. Mai p. 864. Juin p. 1063. Sept. p. 1661. Oct.

(30) Conformité de la foi avec la raison. conf. A. E. 1705. Oct.

reprehendit, in haud paucis ingeniosum εὕρημα laudavit. Respondit his quoque *Leibnitius*, & tum de *Lamii* & *Baylii* objectionibus in altera dictionarii editione repetitis nonnulla monuit, tum ad *Jaquelotii* observationes suas annotationes vulgavit. Interim cùm in theatro orbis eruditi *Theodicea* comparuisset, hac imprimis hypothesi, cum reliquis, quas ad refellenda *Baylii* objectiones usus est, qua ratione ad veritates magni momenti demonstrandas uti liceat, more suo eruditissimè ostendit. Interim novus contra fœtum ingenii Leibnitiani adversarius prodiit, medicus celeberrimus *Georgius Ernestus Stahlius*, qui ad communicatas secum ab ipso *Leibnitio* meditationes, *Enodationes* scripsit, quibus *Replicationem* auctor opposuit. Tandem inter *Samuelem Clarckium* quoque & *Leibnitium*, ut de aliis metaphysicæ capitibus, ita imprimis de harmonia quoque præstabilita disputatum est, ipso illustri *Newtono* objiciente perpetuum eam miraculum supponere. Et hi quidem vivo harmoniæ præstabilitæ parente contra eam insurrexerunt. Post fata *Leibnitii* autem dici non potest, quam miris fortunæ vicissitudinibus ea hypothesis excepta sit, postquàm cel. *Wolfius* ei subscripsisset. Qui, ut ipse narrat (31), cùm novum metaphysicæ corpus conderet, initio constituerat apud se, totam quæstionem de unione inter animam & corpus intercedente omittere; ast cùm præter spem ex fundamentis positis ad hypothesin hanc sponte adduceretur, eam non retinuit modo, sed majori etiam luce perfudit. Ex eo autem tempore cùm de placitis Wolfianis acerrimè disputaretur, harmonia præstabilita meta illa fuit, ad quam omnes, qui inimica adversus præstantissimum virum signa contulerant, tela dirigerent; pro qua omnibus viribus sectatores *Wolfii* decertarent. Qui tamen harmonia præstabilita se tantùm uti veluti hypothesi, adeoque ei nullas veritates inædificare aliquoties monuit. Quæ tamen hoc loco enarrare omnia, & scriptorum omnium recensum dare instituti ratio obstat, consulendus autem, qui diligenter in hoc stadio decurrit cl. *Ludovicus*.

z 3 Sed

(31) In Præf. Metaphysicæ Germ.

Sed non minus impossibile nobis, limitibus satis arctis constrictis, ea enarrare omnia, quæ contra hypothesin elegantem quidem & ingenio maximè se commendantem, ast paradoxam monuerint viri docti, regesserintque *Leibnitius*, *Wolfius* eorumque asseclæ. Comparari autem & attentè legi expendique meretur illustris viri *Georgii Bernardi Bulfingeri Commentatio hypothetica de harmonia animi & corporis humani maximè præstabilita ex mente illustris Leibnitii*, qui diligenter & acutè ea enarravit quæ *Foucherius*, *Baylius*, *Lamius*, *Tourneminius*, *Newtonus*, *Clarkius*, *Stahlius*, quos vivus adversarios *Leibnitius* habuit, objecerunt, & in id ingenii præstantissimi nervos intendit, ut eorum objectionibus satisfaceret, demonstraretque leges corporum & leges monadum, quantumvis diversas, tamen inter se sub generalibus legibus metaphysicis convenire, ut harmonicas dicere, iisdemque mediantibus effectus harmonicos ex caussis harmonicis derivare liceat: adeoque possibile esse, ut corpus atque anima conspirent, etiamsi principium mutationis sit unicuique intrinsecum saltim; eo quòd experientiæ testimonio conspirent mutationes corporis & animæ, sed utrumque sibi habeat res suas & suas sequatur leges, necesseque sit, ut a Deo semel sint harmonicè constituta ab initio, sic ut ex priori eorum harmonia consequantur ceteræ. Hunc itaque eruditissimum virum eos adire oportet, qui rem omnem acumine philosophico enarratam cupiunt. Nos, ut controversiæ specimen faciamus, ex innumeris objectionibus quibus omnis generis eruditi harmoniam præstabilitam aggressi sunt, eam unam adducimus, quæ inimicam esse libertati & fatalismum quendam, id est fatalem necessitatem inferre, adeoque Spinozisticæ impietati portam aperire confessa est. Nempe offendit viros doctos & pios, quod antecedentes perceptiones subsequentium parentes, & hæ appetituum animæ auctores dicantur, qua ratione dum nihil fieri, quod non in antecedente suam rationem habeat, asseratur, everti libertatem putant. Primus, nisi fallimur, *Franciscus Lamius* hoc telum harmoniæ præstabilitæ intentavit, quod ita repressit *Leibni-*

Leibnitius, ut liberas esse actiones animæ voluntarias contenderet, quarum distinctas ideas habet, & quæ pendent a ratione; distingueret autem inter naturale, quod naturæ rerum convenit, & inter necessarium, sive essentiale, quod immutari non potest, legem autem ordinis, quæ in perceptionibus est, ut in motibus, libertatem non jugulare, ut exemplo ipsius DEI constet, affirmaret. Postea commotis controversiis Wolfianis præcipuus venerandus *Joachimus Langius* (32) in id incubuit, ut effícto monstro bicipiti materialismi & idealismi, mirâ harmoniâ præstabiliti, necessitatem quandam fatalem confirmari, omnemque voluntatis humanæ libertatem & actionem moralem istâ hypothesi everti evinceret. Quibus *Wolfius* præter alia *Commentationem de differentia nexûs rerum sapientis & fatalis necessitatis nec non systematis harmoniæ præstabilitæ & hypothesium Spinozæ* opposuit. Tacemus innumeros, qui hoc quidem telo acerrimè istam hypothesin confodere aggressi sunt. Quibus haud pauciores responderunt, inter quos præcipuè consulendus est summè reverendus *Bulfingerus* (33). Sed & tertia pars accessit, eorum, qui non repugnare quidem harmoniam præstabilitam libertati humanæ voluntatis ut solet adstrui, asseruerunt, ast esse tamen in ea aliquid, quod crucem figat, & veram libertatis notionem evertat, conquesti sunt. Quo pacto nuper acutissimè de harmonia præstabilita disputavit celeberrimus *Hollmannus* (34), qui, licèt sectatoribus *Wolfii* nomen non addixisset suum, contenderat tamen, in isto harmoniæ præstabilitæ systemate in se & præcisè spectato, in quo certas animæ humanæ repræsentationes, cogitationes & decreta certi in membris corporis motus, & certos in organis corporis sensoriis excitatos motus certæ quædam in anima humana consequantur repræsentationes, sensationes, & perceptiones, nihil se deprehendere, quod in animæ huma-

næ

(32) Scripta huc pertinentia nominat *Ludovicus* Hist. phil. Wolfianæ P. I. c. XIV. §. 252. sqq. p. 196. seqq. P. II. §. 540. sqq. longior enim series est, quàm hic exponi queat.

(33) In Dilucidat. philos. p. 357. seqq.

(34) In cogit. poster. de Harmonia præstabilita.

næ libertatem ullo modo sit injurium: quæ assertio eum cum cel. *Langio* quoque commisit. Postea autem considerato systemate in toto suo ambitu invenisse se, monuit, quæ libertati inimica sint. » Nempe statui observat, secundum istam hypo- » thesin, animæ vim mundi repræsentativam, illi adeò intrin- » secam & essentialem esse, ut non modò sensationes & per- » ceptiones rerum nudæ, quibus mutationes a corporibus in » organa sensoria agentibus productæ in anima repræsentantur, » ex ea fluant, sed & ea ita ad mundum repræsentandum de- » terminata sit, ut ex ea vi reliqua omnia, quæ in eadem con- » tingunt, exoriantur. Ita verò omnem actionis contingen- » tiam, quæ separari a libertatis notione non potest, tolli » contendit, cùm omnia quæ in anima contingunt, ex vi illa » repræsentativa per essentiam suam determinata solùm conse- » quantur, vis autem illa omnimodè determinata sit, siquidem » anima alias æquè facilè hanc, quàm aliam quamcunque » mundi partem, æquè facilè illam, quæ corporis ipsius sta- » tui respondet, quàm quamvis aliam, repræsentare sibi pos- » set, quod contra systematis primarium suppositum est. Hinc » enim necesse esse, ut & omnia, quæ ex omnimodè deter- » minata ejusmodi vi fluunt, & ipsa omnimodè determinata » sint: hæcque a Deo determinatio simul non minus ac ipsa » vis illa repræsentativa, ex ipsa animæ essentia fluat, sicque » absoluta porrò sit & immutabilis. Et cogitationes ergò ani- » mæ reliquas & volitiones atque decreta ejus omnia, per » essentiam ejus, quæque essentiam ejus constituit, vim illam » mundi repræsentativam ita jam futura esse determinata, ut » consequi aliter in anima nequeant, unde ea contingentia il- » larum omnis & cum illa ipsa animæ humanæ libertas col- » lapsa sit. « Quibus vir doctus in sequentibus ita instat, ut demonstret, ex hac prædeterminatione repræsentationum, sequi necessario volitionum determinationes, easque esse non minus præstabilitas, quàm motus corporis. Tandem neque istud tacendum hoc loco est, fuisse nonnullos, qui ex ipsis principiis Leibnitianis ostendere fategerunt (35), habere animam

(35) Cel. *Gottschedius* in Vindiciis system. influxus physici sect. II. c. 3. §. 22. p. 70.

mam vim movendi corpus, non metaphyficam modò, fed & phyficam, adeoque fyftema influxus ab ipfo *Leibnitio* everti non poffe. Rationem eam adducunt, quod, præter voluntatem movendi, conatum quoque infignem, producendi nonnunquam motus voluntarios in corpore fentiamus, qui nifus atque conatus ejus virium nomine venit, & *Leibnitio*, id quod reale in motu eft, dicitur. Ipfe fanè *Leibnitius*, vim movendi corpora influxu phyfico non ex rationibus impoffibilitatis derivavit, concedit enim Deum ita movere poffe corpora, fed quòd in anima humana rationes ejus rei fufficientes non inveniret, fuadeat autem fapientia DEI in legibus motuum & appetituum five finium demonftrata, fieri id tantùm metaphyficè, & per harmoniam. Unde cautè prudenterque pronuntiavit, quem nuper ereptum nobis dolemus Ven. *Jo. Guft. Reinbeckius* (36) etiamfi hypothefis harmoniæ præftabilitæ in religionem Chriftianam injuria non fit, non minoribus tamen, quàm reliquas de unione animæ & corporis hypothefes difficultatibus premi, præftareque fateri ignorantiam noftram ad myfteria DEI revelata fimplici fide recipienda ducentem, quàm modum ignotum myfterii naturalis conjecturis & hypothefibus definire. Verùm de his prolixiùs in hiftoria philofophiæ & controverfiarum Wolfianarum differendum eft. Jam ad monadologiam Leibnitianam revertimur.

LXXXII. Quod fpiritus, feu animas rationales concernit, quamvis ita fe habeat res, ut animal & anima nec oriantur nifi cum mundo, nec intereant nifi cum mundo: id tamen peculiare eft in animalibus rationalibus, quod ipforum animalcula fpermatica (37), qua talia, habeant tantùm animas ordinarias feu fenfitivas, fed quæ electa funt, ut ita dicam, & ad naturam humanam ope conceptionis actualis perveniunt,

(36) In Difq. de Harmonia præftabilita, Germanicè edita Berolini 1737. 4.

(37) Subfcribit *Leibnitius* fententiæ *Leuwenhoekianæ* de Animalculis fpermaticis, quæ monadem eam conftituere putat, ex qua exfurgit anima humana conf. *Hanfch.* l. c. p. 169. An verò id fiat ordinaria vel extraordinaria Dei operatione, non definit in cauffa Dei §. 81.

eorum animæ ſenſitivæ elevantur ad gradum rationis & prærogativam ſpirituum. Valdè favebat *Leibnitius* præexiſtentiæ animarum, cùm & maximas circa ortum animarum difficultates cerneret, & innumeris diſputationibus quæſtionem de origine formarum ſubſtantialium expoſitam noſſet, ex qua controverſiæ quoque de anima vel per traducem vel per creationem producta exortæ ſunt; crederet autem non minori jure gaudere ſubſtantias ſimplices & immateriales, quàm atomos *Epicuri* vel *Gaſſendi*, quæ perpetuò durantes admittuntur. Hinc animas non niſi per creationem accepiſſe initium, & non niſi annihilatione finem quoque habere, ſtatuit; cumque corporis organici formationem ſine præformatione organica ſuppoſita explicari non poſſe, pro certo haberet, concluſit inde, generationem animalium non niſi transformationem eſſe, & habuiſſe corpus antea jam organiſatum animam eandem, nec poſſe eſſe animas, ſalvo naturæ ordine, a corporibus planè ſeparatas. Hæc cùm compararet cum harmonia, ſecundùm quam ſemper agit divina ſapientia, præexiſtentiam animarum ab initio creationis admittendam, & addendum illis eſſe neceſſario corpus organicum, in quo extiterint, concluſit. Veriſimile autem putavit, animas ante generationem merè ſenſitivas eſſe, & tum demum fieri in generatione rationales. Qua de re in ſe obſcuriſſima & difficili eleganter & ſatis perſpicuè in *Theodicea* diſſerit. Ita verò præexiſtentiam animarum, quod ſuprà jam tetigimus, a metempſychoſi diſcernebat, quæ ipſa quoque animarum προΰπαρξιν involvit, cùm ſaltem ejuſmodi, qualem animarum tranſmigratio innuit, legibus motûs, adeoque naturæ ipſi prorſus eſſe contrarium cerneret. Ut autem anima ex ſtatu ſenſitivo in ſtatum rationalem evehatur, mutationem & evolutionem materiæ machinæ corporis, quæ eſt in animali ſpermatico, requiri putabat; mutata enim corporis conditione, mutandum etiam animæ ſtatum eſſe ob harmoniam inter corpus & animam præſtabilitam; ob quam tamen harmoniam, ſtatus præſens ſit gravidus futuri, & homo futurus in illo animali jam latuerit, ut ipſe ad *Remondum* ſcripſit.

LXXXIII.

LXXXIII. Inter alias differentias, quæ inter animas ordinarias & ſpiritus intercedunt, etiam illa datur, quòd animæ in genere ſint ſpecula viventium, ſeu imagines univerſi creaturarum, ſed quòd ſpiritus inſuper ſint imagines ipſius divinitatis, ſeu auctoris naturæ, quæ ſyſtema univerſi cognoſcere & aliquid ejus per ſcintillulas architectonicas imitari poſſunt, cùm ſpiritus unuſquiſque ſit parva quædam divinitas in ſuo genere.

LXXXIV. Atque inde eſt, quòd ſpiritus ſint capaces ſocietatis alicujus cum Deo ineundæ, & quòd ipſe eorum reſpectu non ſolùm ſit inventor, qualis eſt reſpectu creaturarum ceterarum, ſed inſuper princeps & parens, hoc eſt, eam habeat ad ipſos relationem, quem princeps ad ſuos ſubditos, & parens ad liberos ſuos.

LXXXV. Inde haud difficulter infertur, omnes ſpiritus ſimul ſumtos conſtituere civitatem DEI, hoc eſt, regnum omnium perfectiſſimum ſub perfectiſſimo monarcha.

LXXXVI. Hæc civitas DEI, hæc monarchia verè univerſalis eſt mundus moralis in mundo naturali, & id maximè ſublime & divinum eſt in operibus DEI, atque in hoc reverâ gloria DEI conſiſtit, quoniam nulla daretur, niſi magnitudo & bonitas a ſpiritibus cognoſceretur, ipſiſque admirationi eſſet. Reſpectu hujus civitatis divinæ datur bonitas propriè ſic dicta, cùm e contrario ſapientia & potentia ubique eluceant.

LXXXVII. Intercedit ergò harmonia quoque inter regnum phyſicum naturæ, & regnum morale gratiæ, hoc eſt, inter Deum, quatenùs conſideratur ut architectus machinæ, & inter Deum eundem, quatenùs ut monarcha civitatis divinæ ſpirituum ſpectatur.

LXXXVIII. Ab hac harmonia pendet, quod res deducant ad gratiam per ipſas vias naturæ, & quod hic globus e. g. deſtrui & reparari debeat per media naturalia iis momentis, quando regimen ſpirituum id poſtulat ad aliquos puniendos, ceteros remunerandos.

LXXXIX. Asserere etiam licet, Deum tanquam architectum, satisfacere Deo tanquam legislatori, ex asse, atque sic peccata consequi debere pœnas per ordinem naturæ & structuræ mechanicæ rerum, bonas etiam actiones secum trahere remunerationes per media machinalia respectu corporum, quamvis idem nec possit nec debeat constanter extemplo accidere. Etiam in hac harmonia regni naturæ & gratiæ asserenda, visus est nonnullis gratiæ se inimicum ostendisse. Ast monuerunt amici ejus (38), etiamsi leges naturæ, ad exequenda gratiæ & justitiæ decreta valere dicat, illis tamen non dicere, quod opus gratiæ, absolvatur, sed minimè sufficientia declaravisse, cùm & miracula fieri propter regnum gratiæ asserat, & naturæ viribus peccatorem converti posse neget.

XC. Tandem sub perfectissimo hoc regimine nulla datur actio bona sine remuneratione, nulla mala sine pœna, & omnia vergere debent in salutem bonorum, hoc est eorum, qui regimine divino contenti sunt in hoc magno regno, qui confidunt in providentia divina, & qui amant & imitantur, ut par est, auctorem omnis boni, voluptatem percipientes ex consideratione perfectionum ipsius, secundùm naturam amoris puri & veri, vi cujus voluptatem percipimus ex ejus, quem amamus, felicitate. Atque ideò personæ sapientes ac virtuosæ perficere conantur, quicquid voluntati divinæ præsumtivæ & antecedenti conforme apparet, & hoc non obstante, in iis acquiescunt, quæ per voluntatem secretam; consequentem & decisivam acta contingunt, quoniam agnoscunt, quòd si ordinem naturæ satis intelligeremus, deprehensuri simus, eadem vota sapientissimi longè superare, nec fieri posse, ut meliora reddantur sive intuitu totius universi in genere, sive etiam respectu nostrum in specie. Siquidem, prout par est, auctori omnium adhæremus, non modò tanquam architecto & caussæ efficienti essentiæ nostræ, verùm etiam, tanquam Magistro nostro

(38) Vid. *Kortholt* Diss. de Phil. Leibnit. Christianæ religioni non perniciosa, quæ hanc vitæ historiam sequitur.

nostro atque caussæ finali, cujus est, efficere quod volumus, & qui solus nos felices reddere valet. Aperuit vir summus in his ultimis assertionibus vestibulum philosophiæ moralis, quale monadum atque harmoniæ universalis hypothesibus sine dubio inædificaturus erat. Eam autem non perfecit: nonnulla tamen in *Theodicea* attulit, quæ dicta illustrare possunt. Pleraque illustravit ex fundamentis Leibnitianis *Hanschius.*

§. XXXVIII. Præstantissimum metaphysicæ Leibnitianæ caput theologia naturalis sive doctrina de Deo, est, quod studiosè excoluit *Leibnitius.* Qui non tantùm emendare Cartesianam existentiæ DEI rationem aggressus est, ut supra dictum, sed & applicatione principii rationis sufficientis recta & acuta ex rerum existentium contingentia, unicum & verissimum quod stringat & impietatem evertat argumentum deduxisse sibi visus est. Sed attributorum quoque divinorum harmoniam tum inter se, tum in relatione ad animam humanam insigni acumine, suis tamen hypothesibus usus, in *Theodiceæ* opere explicuit, quod totum excerpere, & quæ ad philosophiam spectant, huc adducere, operæ pretium esset, nisi paginarum nostrarum angustia tantam prolixitatem refugeret, liberque eruditissimus & elegantissimus in omnium manibus versaretur. Quoniam tamen ejus summam in *Caussa DEI* tractationi subjuncta in nervum contraxit auctor, acuteque de Deo, ejus intellectu, voluntate, decretis concursuque ad actiones hominum disseruit, excerpemus, qua licet brevitate, ea quæ ad theologiam naturalem pertinent: eæ enim, quas de corruptione hominis & peccato, de ejus propagatione & imputatione, de auxiliis gratiæ & doctrinæ revelatæ capitibus aliis explicationes & conjecturas attulit, ad limites nostros non pertinent, merentur autem legi expendique a Lectore curioso omnia, ut, qualis fuerit *Leibnitius*, appareat.

Theologia naturalis Leibnitii.

I. Omnipotentia complectitur tum Dei independentiam ab aliis, tum omnium dependentiam ab ipso.

II. Independentia DEI in existendo elucet & in agendo; & quidem in existendo, dum est necessarius & æternus, &,

ut vulgo loquuntur, ens a se: unde etiam consequens est, immensum esse.

III. In agendo independens est naturaliter & moraliter, naturaliter quidem, dum est liberrimus, nec nisi a se ipso ad agendum determinatur: moraliter verò dum est ἀνυπεύθυνος, seu superiorem non habet.

IV. Dependentia rerum a Deo extenditur tum ad omnia possibilia, seu quæ non implicant contradictionem, tum etiam ad omnia actualia.

V. Ipsa rerum possibilitas, cum actu non existunt, realitatem habet fundatam in divina existentia: nisi enim Deus existeret, nihil possibile foret; & possibilia ab æterno sunt in ideis divini intellectûs.

VI. Actualia dependent a Deo tum in existendo, tum in agendo, nec tantùm ab intellectu ejus, sed etiam a voluntate. Et quidem in existendo, dum omnes res a Deo liberæ sunt creatæ, atque etiam a Deo conservantur; neque malè docetur, conservationem divinam esse continuatam creationem, ut radius continuè a sole prodit: etsi creaturæ neque ex essentia Dei, neque necessariò promanent.

VII. In agendo res dependent a Deo, dum Deus ad rerum actiones concurrit, quatenùs inest actionibus aliquid perfectionis, quæ utique a Deo manare debet.

VIII. Concursus autem Dei, etiam ordinarius, seu non miraculosus simul & immediatus est, & specialis. Et quidem immediatus, quoniam effectus non ideò tantùm a Deo dependet, quia caussa ejus a Deo orta est, sed etiam quia Deus non minùs, neque remotiùs in ipso effectu producendo concurrit, quàm in producenda ipsius caussa.

IX. Specialis autem est concursus, qui non tantùm ad existentiam rei actusque dirigitur, sed & ad existendi modum & qualitates, quatenùs aliquid perfectionis illis inest, quod semper a Deo profluit, patre luminum, omnisque boni datore.

X. Sapientia DEI ob immensitatem vocatur omniscientia. Hæc cùm & ipsa sit perfectissima, complectitur omnem ideam, &

& omnem veritatem; id est omnia tam incomplexa quàm complexa, quæ objectum intellectus esse possunt: & versatur iidem tam circa possibilia, quàm circa actualia.

XI. Possibilium est, quæ vocatur scientia simplicis intelligentiæ, quæ versatur tam in rebus, quàm in earum connexionibus; & utræque sunt tam necessariæ, quàm contingentes.

XII. Possibilia contingentia spectari possunt tum ut sejuncta, tum ut coordinata in integros mundos possibiles infinitos, quorum quilibet Deo est perfectè cognitus, etsi ex illis non nisi unicus ad existentiam perducatur: neque enim plures mundos actuales fingi ad rem facit, cùm unus nobis totam universitatem creaturarum, cujuscunque loci & temporis complectatur, eoque sensu hoc loco mundi vocabulum usurpetur.

XIII. Scientia actu alium, seu mundi ad existentiam perducti, & omnium in eo præteritorum præsentium, futurorum, vocatur scientia visionis, nec. differt a scientia simplicis intelligentiæ hujus ipsius mundi, spectati ut possibilis, quàm quod accedit cognitio reflexiva, qua Deus novit suum decretum de ipso ad existentiam perducendo. Nec alio opus est divinæ præscientiæ fundamento.

XIV. Quod si scientia simplicis intelligentiæ restrictiùs sumatur, nempe ut agat de veritatibus possibilibus & necessariis; tunc scientia media est, quæ de veritatibus possibilibus & contingentibus, & scientia visionis, quæ de veritatibus contingentibus & actualibus agit.

XV. Ut sapientia, seu veri cognitio est perfectio intellectûs, ita bonitas, seu boni appetitio est perfectio voluntatis. Et omnis quidem voluntas bonum habet pro objecto, saltem apparens, at divina voluntas non nisi bonum simul & verum.

XVI. Ad voluntatis naturam requiritur libertas, quæ consistit in eo, ut actio voluntaria sit spontanea, ac deliberata, atque adeò ut excludat necessitatem, quæ deliberationem tollit.

XVII. Necessitas excluditur metaphysica, cujus oppositum est, impossibile; seu implicat contradictionem; sed non moralis, cujus oppositum est inconveniens. Etsi enim Deus non possit errare

errare in eligendo, adeoque eligat ſemper quod eſt maximè conveniens, hoc tamen ejus libertati adeò non obſtat, ut eam potiùs maximè perfectam reddat. Obſtaret ſi non niſi unum foret voluntatis objectum poſſibile, ſeu ſi una tantùm poſſibilis rerum facies fuiſſet, nec ſapientia bonitaſque agentis laudari poſſet.

XVIII. Itaque errant, aut certè incommodè admodum loquuntur, qui ea tantùm poſſibilia dicunt, quæ actu fiunt, ſeu quæ Deus elegit (39).

XIX. Voluntas dividi poteſt, in antecedentem ſeu præviam, & conſequentem ſeu finalem, ſive quod idem eſt, in inclinatoriam & decretoriam. Illa minùs plena, hæc plena vel abſoluta eſt.

XX. Voluntas antecedens omninò ſeria eſt, & pura, non confundenda cum velleitate, ubi quis vellet ſi poſſet, velletque poſſe, quæ in Deum non cadit; nec cum voluntate conditionali. Tendit autem voluntas antecedens in Deo ad procurandum omne bonum, & ad repellendum omne malum, quatenùs talia ſunt, & proportione gradus, qùo bona malave ſunt.

XXI. Voluntas conſequens oritur ex omnium voluntatum antecedentium concurſu, ut ſcilicet, quando omnium effectus ſimul ſtare non poſſunt, obtineatur inde quantus maximus effectus per ſapientiam & potentiam obtineri poteſt. Hæc voluntas etiam decretum appellari poteſt.

XXII. Voluntates antecedentes non omninò irritæ ſunt; ſed efficaciam ſuam habent, qui, etſi effectus earum obtinetur, non ſemper ſit plenus, ſed per concurſum aliarum voluntatum antecedentium reſtrictus. At voluntas decretoria ex omnibus inclinatoriis reſultans, ſemper plenum effectum ſortitur, quoties potentia non deeſt in volente, quemadmodum certè in Deo deeſſe nequit. Neque verò aliquid felicitati perfectionique volentis Dei decedit, dum non omnis ejus voluntas effectum plenum ſortitur: quia enim bona non vult, niſi pro

(39) Innuit *Diodorum* Stoicum, *Abælardum*, *Wiclefum*, *Hobbium*.

pro gradu bonitatis, quæ in unoquoque est, tum maximè ejus voluntati satisfit, cùm optimum resultans obtinetur.

XXIII. Porrò voluntas dividitur in productivam circa proprios actus, & permissivam circa alienos. Quædam enim interdum permittere licet, id est, non impedire quæ facere non licet; & permissæ voluntatis objectum proprium non id est, quod permittitur, sed permissio ipsa.

XXIV. Bonum & malum, seu ratio volendi triplex est, metaphysicum, physicum, morale.

XXV. Metaphysicum generatim consistit in rerum etiam non intelligentium perfectione & imperfectione.

XXVI. Physicum accipitur speciatim de substantiarum intelligentium commodis & incommodis, quo pertinet malum pœnæ.

XXVII. Morale de earum actionibus virtuosis & vitiosis, quo pertinet malum culpæ: & malum physicum hoc sensu a morali oriri solet, etsi non semper in iisdem subjectis, sed hæc tamen, quæ videri possit, aberratio cum fructu corrigitur, ut innocentes nollent passi non esse.

XXVIII. Deus vult bona per se antecedenter ad minimum; nempe tam rerum perfectiones in universum, quàm speciatim substantiarum intelligentium omnium felicitatem & virtutem, & unumquodque bonorum pro gradu suæ bonitatis.

XXIX. Mala etsi non cadant in voluntatem DEI antecedentem, nisi quatenùs ea ad remotionem eorum tendit, cadunt tamen interdum, sed indirectè, in consequentem: quia interdum majora bona ipsis remotis obtineri non possunt, quo casu remotio malorum non planè perducitur ad effectum, & consistens intra voluntatem antecedentem, non prorumpit in consequentem.

XXX. Mala metaphysica & physica, velut imperfectiones in rebus, & mala pœnæ in personis interdum fiunt bona subsidiata, tanquam media ad majora bona.

XXXI. At malum morale seu malum culpæ nunquam rationem medii habet, sed interdum tamen conditionis, quam vocant, sine qua non, sive colligati & concomitantis, id est,

ſine quo bonum debitum obtineri nequit, ſub bono autem debito etiam privatio mali debita continetur. Malum autem admittitur, non ex principio neceſſitatis abſolutæ, ſed ex principio convenientiæ. Rationem enim eſſe oportet, cur Deus malum permittat potiùs, quàm non permittat; ratio autem divinæ voluntatis non niſi a bono deſumi poteſt.

XXXII. Malum culpæ nunquam in Deo objectum eſt voluntatis productivæ, ſed tantùm aliquando permiſſivæ, quia ipſe nunquam peccatum facit, ſed tantùm ad ſummum aliquando permittit.

XXXIII. Generalis autem eſt regula permittendi peccati, Deo hominique communis, ut nemo permittat peccatum alienum, niſi, impediendo ipſemet actum, pravum excitaturus eſſet.

XXXIV. Deus itaque inter objecta voluntatis habet optimum, ut finem ultimum; ſed bonum ut qualecunque, etiam ſubalternum; res verò indifferentes itemque mala pœnæ ſæpè, ut media; at malum culpæ non niſi ut rei alioqui debitæ conditionem, ſine qua non eſſet.

XXXV. Communia magnitudinis & bonitatis hic ſunt, quæ non ex ſola bonitate, ſed etiam ex magnitudine, id eſt ſapientia & potentia, proficiſcuntur, facit enim magnitudo, ut bonitas effectum conſequatur ſuum. Et bonitas refertur vel ad creaturas in univerſum, vel ſpeciatim ad intelligentes. Priore modo cum magnitudine conſtituit providentiam in univerſo creando & gubernando poſteriore, juſtitiam in regendis ſpeciatim ſubſtantiis ratione præditis.

XXXVI. Quia bonitatem DEI in creaturis ſeſe generatim exerentem dirigit ſapientia, conſequens eſt, providentiam divinam ſeſe oſtendere in tota ſerie univerſi; dicendumque Deum ex infinitis poſſibilibus ſeriebus rerum elegiſſe optimam, eamque adeò eſſe hanc ipſam, quæ actu exiſtit. Omnia enim in univerſo ſunt harmonica inter ſe, nec ſapientiſſimus niſi omnibus perſpectis decernet adeò non niſi de toto. In partibus ſingulatim ſumtis voluntas prævia eſſe poteſt, in tota decretoria intelligi debet.

XXXVII.

XXXVII. Accuratè loquendo unicum tantùm fuit decretum Dei, ut hæc ſcilicet ſeries rerum ad exiſtentiam veniret.

XXXVIII. Immutabile eſt decretum Dei, quia omnes rationes quæ ei objici poſſunt, jam in conſiderationem venerunt, ſed hinc non alia oritur neceſſitas, quàm conſequentiæ, quam hypotheticam vocant, ex ſuppoſita ſcilicet prævifione & præordinatione, nulla autem ſubeſt neceſſitas abſoluta vel conſequentis, quia alius etiam rerum ordo poſſibilis erat, & in partibus, & in toto; Deusque contingentium ſeriem eligens, contingentiam eorum non mutavit.

XXXIX. Neque ob rerum certitudinem preces laboreſque ſunt inutiles ad obtinenda futura quæ deſideramus. Nam in hujus ſeriei rerum, tanquam poſſibilis repræſentatione apud Deum, antequàm ſcilicet decerni intelligeretur, utique & preces in ea, ſi eligeretur futuræ, & aliæ effectuum in ea comprehendendorum cauſſæ inerant, & ad electionem ſeriei, adeoque & ad eventus in ea comprehenſos, ut par erat, valuere. Et quæ nunc movent Deum ad agendum aut permittendum, jam tum eum moverunt ad decernendum, quid acturus eſſet aut permiſſurus.

XL. Sapientia autem infinita omnipotentis bonitati ejus immenſæ juncta, fecit, ut nihil potuerit fieri melius, omnibus computatis, quàm quod a Deo ſit factum, atque adeò, ut omnia perfectè ſint harmonica conſpirentque pulcherrimè inter ſe.

XLI. Proinde quotieſcunque aliquid reprehenſibile videtur in operibus Dei, judicandum eſt, id nobis non ſatis noſci, nec optari a ſapiente poſſe meliora.

XLII. Unde porrò ſequitur, nihil eſſe felicius, quàm tam bono Domino ſervire, atque adeò Deum ſuper omnia eſſe amandum, eique penitùs confidendum.

XLIII. Bonitas relata ſpeciatim ad creaturas intelligentes cum ſapientia conjuncta juſtitiam conſtituit, cujus ſummus gradus eſt ſanctitas. Itaque tam lato ſenſu juſtitia non tantùm jus ſtrictum, ſed & æquitatem, atque adeò & miſericordiam laudabilem comprehendit.

XLIV. Est autem vel justitia specialius sumta; vel sanctitas. Illa versatur circa bonum malumque physicum, aliorum nempe intelligentium, sanctitas circa bonum malumque morale.

XLV. Bona malaque physica eveniunt tam in hac vita, quàm in futura: In hac vita magna malorum pars fluit ex culpa hominis; aliæ prosunt & compensabuntur.

XLVI. In futura vita, quamvis pauci sint electi, tota amplitudo regni cœlestis non est ex nostra cognitione æstimanda, cum tanta gloria beatorum esse possit, ut mala damnatorum comparari cum hoc bono non possint. Nihilque prohibet vel soles, vel maximè regionem trans soles, ut in nostra sit tellure habitari felicibus creaturis. Itaque argumentum a multitudine damnatorum non est fundatum, nisi in ignorantia nostra. Pœnæ etiam damnatorum ob perseverantem eorum malitiam perseverant.

XLVII. Objectiones contra sanctitatem Dei seu circa perfectionem ad bona malaque moralia aliorum relatam, desumtæ ex concursu Dei ad malum morale ex suprà dictis commodè solvi possunt.

XLVIII. Nempe permissio peccati est licita, seu moraliter possibilis, cùm debita, seu moraliter necessaria invenitur. Id de Deo intelligendum est θεοπρεπῶς, quando aliter suis perfectionibus derogasset. Si Deus optimam universi seriem, in qua peccatum intercurrit, non elegisset, admisisset aliquid pejus omni creaturarum peccato, nam propriæ perfectioni, & quod hinc sequitur, alienæ etiam derogasset: divina enim perfectio a perfectissimo eligendo discedere non debet cùm minùs bonum habeat rationem mali.

XLIX. Nihil perfectionis & realitatis purè positivæ est in creaturis earumque actibus bonis & malis, quod non Deo debeatur, sed imperfectio actûs in privatione consistit, & oritur ab originali limitatione creaturarum, quàm jam tum in statu puræ possibilitatis, id est in ideis Dei, habent ex essentia sua: nam quod limitatione careret, non creatura sed Deus foret. Limitata autem dicitur creatura, quæ terminos perfectionis habet,

habet. Ita fundamentum mali est necessarium, sed ortus tamen contingens; id est, necessarium est, ut mala sint possibilia, sed contingens est, ut sint actualia: non contingens autem per harmoniam rerum a potentia transit ad actum ob convenientiam cum optima rerum serie, cujus partem facit. Sunt itaque bona a Dei vigore, mala a torpore creaturæ; & defectu attentionis errat intellectus: defectu alacritatis refringitur voluntas, quoties mens cum ad summum bonum tendere debeat, per inertiam creaturæ adhæreſcit.

L. Propagatio contagii a lapsu protoplastarum non videtur commodiùs explicari posse, quàm statuendo, animas posterorum in *Adamo* jam fuisse infectas: idque per præexistentiam animarum.

LI. Reliquiæ divinæ imaginis consistunt tum in lumine innato intellectûs, tum etiam in libertate congenita voluntatis. Utrumque ad virtuosam vitiosamque actionem necessarium est, ut scilicet sciamus velimusque, quæ agimus, & possimus etiam ab hoc peccato, quod committimus abstinere, si modò satis studii adhibeamus.

LII. Lumen innatum consistit tum in ideis incomplexis, tum in nascentibus inde notitiis complexis. Ita fit, ut Deus & lex DEI æterna inscribatur cordibus nostris, etsi negligentia hominum & affectibus sensualium sæpè obscurentur.

LIII. Probatur hoc lumen etiam ex ratione, quia veritates necessariæ ex solis principiis menti insitis non ex inductione sensuum demonstrari possunt. Neque enim inductio singularium unquam necessitatem universalem infert.

LIV. Libertas quoque in quantacunque humana corruptione salva manet, ita ut homo, etsi haud dubiè peccaturus sit, nunquam tamen necessariò committat hunc actum peccandi, quem committit.

LV. Libertas exemta est tam a necessitate, quàm a coactione. Necessitatem non faciunt futuritio veritatum, nec præscientia & præordinatio Dei, nec prædispositio rerum.

LVI. Non futuritio: licèt enim futurorum contingentium

ſit determinata veritas, certitudo tamen objectiva, ſeu infallibilis determinatio veritatis, quæ illis ineſt, minimè neceſſitati confundenda eſt.

LVII. Nec præſcientia aut præordinatio Dei neceſſitatem imponit, licèt ipſa quoque ſit infallibilis. Deus enim vidit res in ſerie poſſibilium ideali, quales futuræ erant, & in iis hominem liberè peccantem; neque hujus ſeriei decernendo exiſtentiam, mutavit rei naturam, aut, quod contingens erat, neceſſarium fecit.

LVIII. Neque etiam prædiſpoſitio rerum aut cauſſarum ſeries nocet libertati. Licèt enim nunquam quicquam eveniat, quin ejus ratio reddi poſſit, neque ulla unquam detur indifferentia æquilibrii, (quaſi in ſubſtantia libera & extra eam omnia ad oppoſitum utrumque ſe æqualiter unquam haberent: cùm potiùs ſemper ſint quædam præparationes in cauſſa agente, concurrentibuſque, quas aliqui prædeterminationes vocant;) dicendum tamen eſt, has determinationes eſſe tantùm inclinantes, non neceſſitantes, ita ut ſemper aliqua indifferentia ſive contingentia ſit ſalva. Nec tantus unquam in nobis affectus appetituſve eſt, ut ex eo actus neceſſariò ſequatur; nam quamdiu homo mentis compos eſt, etiamſi vehementiſſimè, ab ira, ſiti, vel ſimili cauſſa ſtimuletur, ſemper tamen aliqua ratio ſiſtendi impetum reperiri poteſt, & aliquando vel ſola ſufficit cogitatio exercendæ ſuæ libertatis & in affectus poteſtatis.

LIX. Coactio non eſt in voluntatis actionibus: etſi enim externorum repræſentationes plurimum in mente noſtra poſſint, actio tamen noſtra voluntaria ſemper ſpontanea eſt, ita ut principium ſit in agente. Id quod per harmoniam inter corpus & animam ab initio præſtabilitam, luculentius, quam hactenus, explicatur.

Potiora hæc ſunt, quæ ad naturalem theologiam referri poſſunt, reliqua quæ attexuit vir acutiſſimi ingenii & profundarum meditationum, propriè ad revelatam theologiam pertinent, & cùm humanam corruptionem, tum ejus emendationem;

nem, ordinemque DEI in eligendis fidelibus respiciunt. In illis verò, ut hypothesibus nonnullis inserviendum sibi esse, ad solvendos hos nodos, quos struxit malè curiosa hominum diligentia, vir summus probè vidit, ita factum, ut & ea quæ de libertate disseruit, licèt eam magnis conatibus assertum iret, haud paucis displicerent. Quamvis enim necessitatem absolutam a libertate accuratè removeat, putarunt tamen, necessitatem hypotheticam, quæ ex antecedente & prædeterminante caussa oritur, re ipsa libertatem evertere. Responderunt his viri celeberrimi sectatores, & inter eos imprimis acutissimus *Bulfingerus* (40), » non eum prædeterminationis sensum apud » *Leibnitium* esse, qui est apud eos, qui ita prædeterminatio- » nem introducunt, qua posita caussa prædeterminante, non » potest non sequi effectus: sed eam tantum hoc loco præde- » terminationis, quæ & præordinatio vel connexio rerum di- » ci queat, ideam esse, qua posita, facultas; etsi alterum » præ altero eligat in ipso sui exercitio, & constanter qui- » dem; suo tamen id faciat arbitrio possitque in hisce omni- » bus circumstantiis agere aliud atque aliud. Ideoque *Leibni-* » *tium* supra monuisse, has determinationes esse inclinantes » tantùm non necessitantes, ita ut semper aliqua indifferentia » sive contingentia sit salva. « Sed & alterum illud dogma, quod *Baylio Leibnitius* opposuit, de mundo optimo innumerarum controversiarum semina in orbe philosophico & theologico sparsit, longumque esset, scripta ea enarrare omnia, quibus ex utraque parte de hoc argumento decertatum est. Otium ea in re nobis fecit Cel. *Ludovici* diligentia, qui literariam hujus quæstionis historiam scire cupientibus adeundus est. Quo sensu autem mundum præsentem, mali mixtura temperatum ex serie infinitorum mundorum possibilium Deum velut optimum elegisse dixerit, ex *θ*. XXXI. & sequentibus liquet. Nempe malum etiam ad optimi mundi naturam requiri, indignum videtur viris doctissimis Dei bonitate & justitia. Ast habent hic quoque,

(40) In Dilucid. phil. S. I. c. 4. §. 88. p. 81.

quoque, quid regerant *Leibnitii* sectatores: nempe id voluisse philosophum: seriem contingentium omnium, præsentium, præteritorum atque futurorum, quam mundus exhibet, optimam esse, quia ab ente & summo bono & sapientissimo conditus mundus est: neque optimum esse desinere, licet in eo sit malum, quum & mala ab ente sapientissimo in optimum finem dirigantur. Rationem autem divinæ voluntatis atque electionis non nisi a summo bono sumi posse. Nos in tantis animorum motibus agitata controversia arbitrii partes non sumimus, qui historiam tantùm scribimus, fatemur autem, suspicari nos, viros præstantissimos, qui de hoc argumento disceptarunt, disputationis fervore abreptos occupatosque non se semper satis perspicuè accurateque inter se intellexisse. Ceterùm ipsum dogma novum haud est, sed vidit ipse *Leibnitius* (41), ut acutissimè conjiciebat, systema *Zoroastris* parum abludere, quem ex *Mithra* non lucem tantùm sed & tenebras, id est limitationem & privationem deduxisse, hincque ex limitatis creaturis mali caussam derivavisse suo loco ostendimus: quamvis fatendum, sobriè magis & prudenter philosophatum fuisse *Leibnitium*, quàm *Zoroastrem*, qui essentiarum omnium emanationem ex DEI essentia tanquam ex subjecto statuebat, a qua alienum fuisse *Leibnitium* suprà ipsius verbis evicimus. Ipsum verò mundum optimum Deum elegisse, at talem, cui malum ex natura sua, non DEI, insit, fecisseque Deum, quicquid poterat ut malum hoc emendaret, & ad optimos fines dirigeret, ex *κυρίαις δόξαις Platonis* fuit, quem ideò *Leibnitius* (42), ipse laudavit. At longè meliùs tamen puriusque in eo dogmate asserendo versatus est *Leibnitius*, qui nec materiam demiurgo adjunxit, nec malum aliter nisi in limitatione & privatione quæsivit, cùm *Plato* nescio quam naturam mali positivam & essentialem materiæ tribueret. Ex quo constare potest, quousque in comparatione veteris doctrinæ cum Leibnitiana sit progrediendum. Nullum autem malum esse

(41) Vid. præf. Theodicçæ. (42) Ep. ad Hansch.

esse in mundo, quod non respectu totius bonum evadat, adeoque mundum hunc esse optimum dixit jam *Brunus*.

§. XXXIX. Disputatum quoque est de his & nonnullis aliis metaphysicæ capitibus inter *Leibnitium*, & qui *Newtoni* placita sequebatur *Clarckium*: quæ tota quidem disputatio ex antecedentibus intelligi potest. Quoniam tamen in ea nonnulla occurrunt, in quibus *Leibnitius* a pristina sententia sibi discedendum putavit, ea quoque hoc loco ὡς ἐν παρόδῳ tangemus; commendamus autem lectionem ipsam epistolarum a duumviris his acumine metaphysico insignibus scriptarum, quæ in plena luce rem omnem, etiam superiora collocant. Nuper quoque pugnam renovavit ingeniosissimus *Voltairius*, instituta *comparatione inter metaphysicam Leibnitianam & Newtonianam*, quæ negligi prorsus potuisset, cum *Newtono*, de mathesi & naturali disciplina artibus mathematicis & observationibus inædificata immortaliter meritò nunquam in mentem venerit, systema metaphysicum condere. Quoniam tamen, quod argumentis & rationibus parum valuit, ingenii elegantia efficere conatus est, laudanda est doctissimi *Kahlii* industria, qui Leibnitiana dogmata de Deo, de spatio & duratione, de libertate Dei, de principio rationis sufficientis, de libertate hominis, de religione naturali, de anima ejusque commercio cum corpore, de origine perceptionum, de materia & elementis sive monadibus, de vi activa in apricum posuit, & vindicare ab insultibus Voltairianis studuit (43). Eum itaque illos consulere juvat, qui de hac controversia notitiam paulo ampliorem cupiunt. Nos instituti memores paucas quasdam assertiones notamus, quæ ad cognoscendam metaphysicam Leibnitianam pertinent. Sunt vero istæ:

Theses Leibnitianæ Clarckio oppositæ.

I. Vis in operibus divinis semper eadem subsistit, transitque ex materia in materiam, secundùm leges naturæ, & pulcherrimum ordinem præstabilitum. Quando itaque Deus facit mi-

(43) Prodiit Examen comparationis Voltairianæ Gottingæ 1741. 8.

racula, fit id non naturæ ſed gratiæ cauſsâ. Qui aliter judicat, abjectè de ſapientia & potentia Dei ſentit.

II. Non mathematica principia ſed metaphyſica opponenda ſunt impietati materialiſtarum.

III. Fundamentum omnium veritatum mathematicarum eſt principium contradictionis ſive identitatis, ut verò matheſis traducatur ad phyſicam, opus adhuc eſt principio rationis ſufficientis.

IV. Quo plus eſt materiæ in mundo, eo plus habet occaſionis Deus, exercendæ ſapientiæ & potentiæ ſuæ. Vacuum itaque ſine ratione ſufficienti ponitur.

V. Ratio omniſcientiæ divinæ non eſt ſola præſentia, ſed & operatio; conſervat enim res actione illa, quæ perpetuò id producit, quicquid in eis & bonitatis & perfectionis.

VI. Creaturæ opus habent influxu Dei perpetuo, ſed non ad emendandam & corrigendam mundi machinam; Deus enim qui prævidit omnia, etiam in anteceſſum medicinam attulit; eſt enim in operibus ejus pulchritudo præſtabilita.

VII. Qui ſpatium pro ente quodam abſoluto habent, ingentibus difficultatibus premuntur, ſequitur enim, debere eſſe ens æternum & infinitum, adeoque ipſe DEUS. Aſt Deus ſpatium habet partes, adeoque Deus eſſe nequit.

VIII. Spatium itaque eſt relativum quid, ut tempus. Nempe ſpatium eſt ordo coexiſtentium, ut tempus ordo ſucceſſionum.

IX. Quod ſupernaturale eſt, omnes creaturarum vires ſuperat, hinc miracula.

X. Simplex voluntas ſine ratione movente eſt figmentum, & contradictorium, naturæque voluntatis adverſum, & perfectioni divinæ contrarium.

XI. Animæ non operantur in corpora, niſi quatenus conſpirant corpora cum eorum appetitu per harmoniam præſtabilitam.

XII. Nemo novas vires poteſt naturæ addere præter Deum, idque tantùm facit ſupernaturaliter.

XIII. Imagines, quibus anima immediatè afficitur, ſunt in ea

ea ipsa, sed conspirant cum corpore; præsentia animæ autem imperfecta tantùm est, nec potest aliter explicari, quàm per harmoniam & concordiam.

XIV. Qui contendunt vires activas & viventes minui in mundo, neque primarias naturæ leges, neque pulchritudinem operum divinorum intelligunt.

XV. Dantur miracula, quæ minora vel inferiora dici possunt, quæque efficere angelus potest; quæ verò supra omnem naturæ virtutem sunt, e. g. creare & annihilare, Deo soli competunt.

XVI. Quod necessarium est, tale est per essentiam suam; quia oppositum contradictionem implicat; quod autem contingens est, debet existentiam suam principio melioris, quæ est ratio sufficiens rerum.

XVII. Inde sequitur rationes moventes inclinare, non cogere, esseque certitudinem infallibilem, non verò necessitatem absolutam in contingentibus.

XVIII. Voluntas nostra non sequitur semper præcisè intellectum practicum, potest enim invenire rationes suspendendi judicium, donec rem altiùs expenderit.

XIX. Res relativæ, non minùs quantitatem habent quàm absolutæ. Hinc quamvis tempus & spatium relationes sunt, possunt tamen esse quantæ.

XX. Non dantur substantiæ creatæ, quæ omni prorsus materia carent; nam angelos quoque & intelligentias, quamvis incorporeas, & crasso corpore destitutas, subtilius corpus habere vetus est & vera sententia.

XXI. Materia & spatium idem non sunt; verùm non est spatium, ubi non est materia, nec est illud aliquid reale absolutum. Differunt spatium & materia, sicut tempus & motus; quamvis autem diversa sint, nunquam tamen separantur.

XXII. Neque tamen indè sequitur, materiam esse æternam & necessariam, nisi supponatur falso & ineptè, spatium esse æternum & necessarium.

XXIII. Hypothesis atomorum & corporum similarium evertitur per principium indiscernibilium. cc 2 XXIV.

XXIV. Ab extensione ad durationem non valet consequentia.

XXV. Si natura rerum universi est, ut uniformiter perfectio earum crescat, necessariò inde fluit, universum habuisse initium.

XXVI. Initium mundi non derogat infinitæ ejus durationi a parte post, sed limites universi derogant infinitati extensionis ejus. Convenit itaque magis auctori rerum infinito, ponere rerum initium, quàm limites ejus admittere.

XXVII. Æternitas mundi non tollit ejus dependentiam a Deo.

XXVIII. Caussa harmoniæ universalis quærenda est in natura substantiæ simplicis, sive monadis veræ, quæ in eo consistit, ut status sequens exoriatur ex statu antecedente.

XXIX. Omne agens quod sequitur caussas finales est liberum, licet conspiret cum eo, quod agit modo per caussas efficientes sine cognitione, sive per machinam, quia Deus, qui prævidit, quid caussa libera susceptura sit, ita disposuit machinam, ut non possint non harmonicè conspirare.

XXX. Supernaturale est, quando corporum universitas novam vim accipit, sicque corpus aliquod novas vires nanciscitur, & tamen alia tot virium non amittunt.

XXXI. Sine creaturis immensitas & æternitas Dei locum non habuissent, nempe sine ulla dependentia temporis & loci; si enim creaturæ nullæ essent, esset nec tempus, nec locus, adeoque nec spatium actuale.

XXXII. Immensitas Dei est independens a spatio, ut æternitas a tempore. Id verò tantùm involvunt, Deum respectu istarum rerum præsentem & coëxistentem rebus esse existentibus omnibus. Si itaque Deus solus existeret, non existerent tempus & locus, nisi ut possibilia, in ideis divinis.

XXXIII. Immensitas & æternitas Dei aliquid majus & eminentius involvunt, quàm durationem & extensionem creaturarum, cùm in relatione ad magnitudinem, tum in relatione ad naturam rei. Nec opus habent re quadam extra Deum sita, ut sunt tempus & locus, quæ actu existunt.

XXXIV.

XXXIV. Subjiciendæ ſunt attractiones, & operationes aliæ, quæ explicari nequeunt per naturam creaturarum: illæ enim aut miraculum ſupponunt, aut qualitates Scholaſticorum occultas, quæ nos in regnum tenebrarum retrahunt.

XXXV. Qui principium rationis ſufficientis negat, ad abſurdum compulſus eſſe rectè creditur.

Juris naturalis præcepta Leibnitiana.

§. XL. Moralis philoſophiæ præcepta non tradidit *Leibnitius*, fundamenta tamen ejus in fine monadologiæ tetigit, quæ inde repetenda. Quæ verò ad juris naturæ diſciplinam & virtutis inter homines exercendæ rationem requirantur, his aſſertionibus explicuit (44).

I. Jus eſt quædam potentia moralis, & obligatio neceſſitas moralis. Intelligitur autem moralis, quæ apud virum bonum æquipollet naturali.

II. Vir bonus autem eſt, qui amat omnes, quantum ratio permittit.

III. Juſtitia igitur, quæ virtus hujus affectus rectrix eſt, quem Græci φιλανθρωπίαν vocant, eſt caritas ſapientis, hoc eſt, ſequens ſapientiæ dictata.

IV. Caritas eſt benevolentia univerſalis, & benevolentia amandi ſive diligendi habitus.

V. Amare eſt felicitate alterius delectari, vel felicitatem alterius adſciſcere in ſuam.

VI. Nempe quum res pulchra ſimul felicitatis eſt capax, tranſit affectus in verum amorem.

VII. Superat autem divinus amor alios amores, quòd Deus cum maximo ſucceſſu amari poteſt, quando Deo ſimul & felicius nihil eſt, & nihil pulchrius felicitateque dignius intelligi poteſt. Et quum idem ſit potentiæ & ſapientiæ ſummæ, felicitas ejus non tantùm ingreditur noſtram, ſi ſapimus, id eſt, ipſum amamus, ſed & facit.

VIII. Sapientia nihil aliud eſt, quàm ipſa ſcientia felicitatis.

IX. Ex hoc jam fonte fluit jus naturæ, cujus tres ſunt gra-

 dus,

(44) In Præf. ad Cod. J. G. diplomaticum.

dus, jus ſtrictum in juſtitia commutativa, æquitas, vel, anguſtiori ſenſu, caritas in juſtitia diſtributiva; denique pietas vel probitas in juſtitia univerſali.

X. Inde pervulgata juris præcepta naſcuntur: neminem lædere, ſuum cuique tribuere, honeſtè, vel potiùs piè, vivere.

XI. Juris meri ſive ſtricti præceptum eſt, neminem lædendum eſſe, ne detur ei in civitate actio, extra civitatem jus belli. Hinc naſcitur juſtitia commutativa.

XII. Superior gradus vocari poteſt æquitas, vel ſi mavis caritas, quæ ultra rigorem juris meri, ad eas quoque obligationes porrigitur, ex quibus actio iis, quorum intereſt, non datur, qua nos cogant.

XIII. Quemadmodum infimi gradûs eſt, neminem lædere, ita medii eſt, cunctis prodeſſe, ſed quantum cuique convenit, aut quantum quiſque meretur, quando omnibus favere non licet.

XIV. Itaque hujus loci eſt juſtitia diſtributiva, & præceptum juris, quod ſuum cuique tribui, jubet.

XV. Atque huc in republica politicæ leges referuntur, quæ felicitatem ſubditorum procurant, efficiuntque paſſim, ut qui aptitudinem tantùm habeant, acquirant facultatem, ut petere poſſint, quod aliis æquum eſt præſtare. In hoc gradu merita ponderantur, unde privilegia, præmia, pœnæ locum habent.

XVI. Ex his conſtat æquitatem nobis in negotiis ſtrictum jus, id eſt, hominum æqualitatem, commendare, niſi cùm gravis ratio boni majoris ab eo recedi jubet. Perſonarum autem, quæ vocatur, acceptio, ſuam non in alienis bonis commutandis, ſed in noſtris vel publicis diſtribuendis ſedem habet.

XVII. Supremus juris gradus probitatis vel pietatis nomine venit. Jus enim ſtrictum miſeriam quidem vitat, jus ſuperius ad felicitatem tendit, ſed qualis in hanc mortalitatem cadit: & intra mortalis vitæ reſpectus coërcentur.

XVIII. Ut verò univerſali demonſtratione conficiatur, omne honeſtum eſſe utile, & omne turpe damnoſum, aſſumenda eſt immortalitas animæ, aut univerſi auctor Deus.

XIX.

XIX. Ita fit, ut omnes in civitate perfectissima vivere intelligamur, sub Monarcha, qui nec ob sapientiam falli, nec ob potentiam vitari potest, idemque tam amabilis est, ut felicitas sit tali Domino servire.

XX. Hujus potentia providentiaque efficitur, ut omne jus in factum transeat, ut nemo lædatur, nisi a se ipso, ut nihil rectè gestum sine præmio sit, nullum peccatum sine pœna.

XXI. Nihil enim negligitur in hac republica universi.

XXII. Ex hac consideratione fit, ut justitia universalis appelletur, & omnes alias virtutes comprehendat; quæ enim alioqui alterius interesse non videntur, veluti, ne nostro corpore aut nostris rebus abutamur, etiam extra leges humanas, naturali jure, id est, æternis divinæ monarchiæ legibus vetantur, quum nos nostraque Deo debeamus, & universi intersit, ne quis re sua malè utatur.

XXIII. Itaque hinc supremum illud juris præceptum vim accepit, quod honestè, id est, piè vivere jubet.

XXIV. Præter æterna naturæ rationalis jura ex divino fonte fluentia jus etiam voluntarium habetur, receptum moribus, vel a superiore constitutum.

XXV. Et in republica quidem jus civile ab eo vim accepit, qui summam potestatem habet, extra rempublicam verò inter eos, qui summæ potestatis participes sunt, locus est juri gentium voluntario tacito populorum consensu recepto.

XXVI. Non verò necesse est, ut sit omnium gentium vel omnium temporum, non enim omnia omnibus placent.

XXVII. Basis juris fecialis inter ipsum naturæ jus est.

XXVIII. Personam juris gentium habet, cui libertas publica competit, ita ut in alterius manu de potestate non sit, sed per se jus armorum fœderumque habeat, quanquam fortè obligationum vinculis superiori sit adstrictus, & homagium, fidem, obedientiam profiteatur.

XXIX. Quòd si magna sit ejus auctoritas, potentatus nomine venit, unde suprematus exsurgit, qui tamen superiorem in republica non excludit.

XXX.

XXX. Suprematum habere creditur, qui satis & libertatis & potentiæ habet, ut rebus gentium per arma & fœdera cum auctoritate intervenire possit.

XXXI. In liberis rebuspublicis civilis persona ad instar naturalis intelligitur, quoniam voluntatem habet.

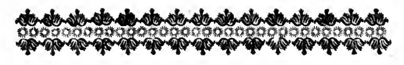
XXXII. Quòd si legibus fundamentalibus non satis provisum sit reipublicæ, ut ad certam ejus voluntatem perveniri possit, habet aliquid irregularitatis forma ejus.

XXXIII. Actus sunt vel dispositiones jure efficaces, vel pertinent ad viam facti.

XXXIV. Qui juris effectum habent, sunt extrajudiciales vel judiciales: atque illi vel ab uno latere fiunt, ut testamenta, vel sunt conventiones.

DISPU-

DISPUTATIO
DE
PHILOSOPHIA LEIBNITII
CHRISTIANÆ RELIGIONI HAUD PERNICIOSA,

AUCTORE

CHRISTIANO KORTHOLTO, M. A.

S. R. M. DANIÆ LEGAT. VIENNENSIS V. D. M.

CONSPECTUS.

XIV. Philosophia Leibnitii *operationibus Spiritus sancti immediatis non refragatur.*

XV. Leibnitius *Naturalismum non fovet.*

XVI. Neque ejus doctrina ad Naturalismum ducit.

XVII. Deo vim movendi corpus non denegat.

XVIII. Hypothesis de harmonia inter animam & corpus præstabilita non requirit, ut spiritibus creatis omnibus vis corpus movendi denegetur.

XIX-XXI. Harmonia universalis inter regnum naturæ & gratiæ operationibus Dei immediatis locum relinquit.

XXII. & XXIII. Neque, quòd præstabilita sit, iisdem nocet.

XXIV-XXVI. Leibnitii *de miraculis doctrina cum religione Christiana consentit.*

XXVII. De diversa miraculorum in regno naturæ & in regno gratiæ ratione.

XXVIII. De aliis contra philosophiam Leibnitii *objectionibus.*

§. I.

OMnes, qui eruditioni aliquid statuunt pretii, in *Leibnitium* hoc consentiunt elogium, quòd præclarè de litterarum studiis meruerit. Nemo est, quin ejus rerum mathematicarum scientiam admiretur. Ipsi Angli, qui gloriam inventi Calculi Differentialis *Leibnitio* invident, eamque civi suo *Isaaco Newtono*, summo utique viro, vindicare student, in dubium tamen vocare non audent, quòd in mathesi eminuerit. De scriptis ejus, quæ ad historiam illuminandam publicavit, nemo non judicat, hæc insigni utilitate se commendare. Quoties non ad eadem provocant rerum gestarum consulti? atque hoc ipso testantur, illum in colligendis monumentis historicis operæ fecisse pretium. Hoc tantùm dolent, illum Commentarios rerum Germanicarum, & præcipuè Brunsvicensium, quos publicare illi animus erat, non absolvisse, neque publicæ exposuisse luci. Quod quidem non facerent, nisi præclara quæque *Leibnitii* prudens sollertia promisisset.

fiſſet. Nemo eſt, quin in conſiliis ejus, quæ de emendanda Juriſprudentia civili dedit, ingenium atque eruditionem agnoſcat, & *Leibnitii* rem publicam ſibi devinciendi voluntatem laude cenſeat digniſſimam. Quamvis non deſint, qui emendationes ejus correctione indigere cenſeant. Idem de obſervationibus Philologicis atque Etymologicis viri ſummi feras judicium. Humaniorum litterarum eum fuiſſe peritiſſimum, omnia ejus ſcripta loquuntur. Neque enim vulgare quid eſt de rebus Metaphyſicis ſcitè atque venuſtè diſputare, & modo ſuo proponendi efficere, ut lectores ſine tædio & cum voluptate Philoſophicas de rebus graviſſimis atque a ſenſu remotis penſitent demonſtrationes. Quod tamen in Theodicæa ſua præſtitit. Neque in arte Poetica illum hoſpitem fuiſſe, ex poematibus atque epigrammatibus, quæ paſſim ſcriptis ſuis inſeruit, intelligimus. Felici etiam ſucceſſu non caruere conſilia ejus, quæ ad incrementum ſcientiarum atque ad amplificandam rem publicam litterariam ſpectant. Teſtor, Societatem ſcientiarum Berolinenſem illo auctore conditam, atque ſub ejus Præſidio florentiſſimam. Provoco ad laude digniſſimum eruditiſſimorum in magna Britannia virorum inſtitutum, qui id agunt, ut editionem utiliſſimorum librorum promoveant, atque conjunctis viribus cavent, ne ex Bibliopolarum judicio ſolùm pendeat, quinam libri publicæ luci exponendi ſint, & ne optimis ſcriptis orbis eruditus privetur. Id quod *Leibnitius* ad emolumentum rei publicæ litteratæ ſalutariter ſuaſerat. Sed jam non eſt animus, illuſtria *Leibnitii* in omnem eruditionem merita recenſere. Illud tantùm obſervo, eum in tot ſcientiarum generibus excellere non potuiſſe, ſi in Philoſophia fuiſſet hoſpes. Uſus enim Philoſophiæ tam latè patet, ut reliquis diſciplinis omnibus facem præferat, & quò præſtantior quis eſt philoſophus, eò inſignius etiam de aliis ſcientiis mereatur, ſi ad eaſdem animum applicet.

II. Licet autem eruditi tantum non omnes amicè conſpirent, in laudandis *Leibnitii* in Matheſin, Hiſtoriam, Juriſprudentiam & universè in rem publicam litteratam meritis:

de ejus tamen in Philosophia conatibus maximè diversa ratione pronuntiant. Non exiguus quidem eorum est numerus, qui *Leibnitium* summum philosophum venerantur; sed neque desunt, qui principia ejus philosophica periculi plenissima & Christianæ religioni perniciosa judicant, magnaque cum animi concitatione monent, ab iisdem sibi cavere debere omnes, quibus sanctissima Salvatoris nostri doctrina curæ cordique est. Fortè Leibnitiana philosophia in tot controversias adducta non fuisset, nisi lites ob philosophiam celeberrimi *Christiani Wolfii* ortæ occasionem dedissent (a). Hic enim summus philosophus diversas *Leibnitii* hypotheses suo systemati inseruit, eademque, qua *Leibnitius*, philosophandi ratione & via usus est. Qui igitur *Wolfii* systema philosophicum fontem atque scaturiginem exitialium errorum ferventiore animo nominant, neque *Leibnitii* principiis philosophicis studere possunt.

III. Mea quidem non fert ratio, huic controversiæ me immiscere. Illos enim melius sibi consulere existimo, qui utilissimas aliorum demonstrationes philosophicas in usus suos vertunt, &, ubi opus est, ea, quæ in deteriorem partem accipi possunt, vel obscurius dicta sunt, vel addita limitatione, vel explicatione a consequentiis vindicant, quas nonnulli, invito auctore, ex iisdem eliciunt, quam ii sibi prospiciunt, qui ex instituto diversis scriptis polemicis sententiam philosophi tuentur. Quamvis etiam hisce vindiciis nonnumquam opus sit, quibus & *Leibnitii* & *Wolfii* philosophiam multi præclarè defen-

(a) E. c. Viri docti; qui *Leibnitii* hypothesin de Harmonia inter animam atque corpus præstabilita suam non fecere, æquissimum tamen, ante motas controversias Wolfianas, de eadem tulere judicium. *Diarii Trevultiensis* auctores, quum Theodicæam recensent, tuentur, hanc hypothesin libertati humanæ valdè favere. Celeberr. *Jaquelotus*, in libro *de fidei & rationis consensu*, fatetur; systema caussarum occasionalium *Cartesii*, a tot jam dudum Philosophis & Theologis in hunc usque diem defensum, majoribus, quàm Leibnitianum difficultatibus premi; Systema Leibnitianum, si benè intelligatur, libertatem non destruere; atque exemtum esse difficultatibus, quæ in aliis, ipso etiam systemate communi influxus physici, reperiuntur. Conf. *Christianus Wolfius Comment. de differentia nexûs rerum sapientis & fatalis necessitatis*, Sect. II. §. XVIII. p. 57. 59. & 65. (NOTA *Kortholti*).

fensitarunt. Neque de illis mihi judicium sumo, qui contra *Leibnitium* de industria disputarunt, atque omnibus votis expetiere, ut ejus philosophia ab omnibus Christianis rejiciatur. Non ignoro, in iis esse eruditissimos viros, quorum in civitatem Dei merita alia veneror, & ab errore immunis non essem, si ad unum omnes *Leibnitii* philosophiæ inimicos pravo ductos affectu existimarem. Argumentum potiùs teneri in verbum Dei & doctrinam Salvatoris sanctissimi amoris apud nonnullos interpretor, quòd novas philosophi opiniones sub examen vocarint, atque alios sincerè monuerint, ab ejusmodi hypothesibus atque sententiis sibi caveant, quas periculi plenissimas censuerunt. At verò, quàm sæpè evenit, ut quis, philosophicæ methodo atque demonstrationi non assuetus, philosophi alicujus dogmata secùs, ac par erat, interpretetur, illaque Scripturæ sacræ inimica declaret, quæ tamen, si ritè explicentur, ad Christianam religionem defendendam maximè faciunt. Multum etiam valet auctoritatis præjudicium, & difficulter a nobis impetramus, ut a viris summis, quos vel patronos vel præceptores veneramur, dissentiamus, qui systema aliquod philosophicum judicio suo jam damnarunt. Ut propterea mirum non sit, & optimos viros nonnumquam a recta via aberrare, ubi de philosophi alicujus doctrina animi sui sententiam expromunt. Quæ quum ita sint, neque mihi vitio verti posse existimo, quòd, quum quartum *Leibnitii* Epistolarum volumen foras emitto, observationes aliquot de philosophia ejus præmittam, *summatim* declaraturus; non esse, quod ab illa sibi metuant, qui sanctissimæ nostræ religioni benè cupiunt. Tantum enim abest, ut *Leibnitius* ejus fundamenta evertere studuerit, ut potiùs in illa defendenda atque communienda non vulgarem posuerit operam. Meretur utique *Leibnitius* ejusmodi defensionem, quum hac laude conspicuus sit, quòd de aliis æquissimum atque benignissimum judicium tulerit, & illorum etiam, a quibus dissensit, opiniones in optimam partem interpretatus sit.

 IV. Tri-

IV. Triplici ratione principia *Leibnitii* philosophica cœlesti Servatoris nostri doctrinæ iniqua esse, diversi ejus adversarii contendunt. Alii, eadem omnem tollere libertatem, queruntur. Alii sibi videntur observasse, sanctitatem summi Numinis illis lædi. Neque desunt, qui tuentur, si vel maximè cum libertate & summi Numinis sanctitate consisteret *Leibnitii* doctrina, nihilominùs tamen eam omnem evertere Christianam religionem, ejus loco theologiam quamdam naturalem introducere, & præsertim motibus Spiritus sancti repugnare. Ab hisce igitur periculi plenis consequentiis systema ejus vindicabo, præcipuè declaraturus, illos in *Leibnitium* injurios esse, qui, ejus dogmata ad omnem JESU CHRISTI doctrinam evertendam comparata esse, neque cum operationibus Dei immediatis consistere posse, opinantur.

V. Numquam *Leibnitio* in mentem venisse, libertatem velle evertere, in qua defendenda quàm maximè fuit occupatus, omnia scripta, præcipuè autem Theodicæa ejus clamitant. Unicum tantum locum, qui huc facit, exempli caussa adducam. » Censeo, inquit, voluntatem nostram non solùm a » coactione, sed etiam a necessitate, immunem esse. Dudum » notavit *Aristoteles*, in libertate duo esse, scilicet spontanei- » tatem & electionem, & in hoc situm est nostrum in actio- » nes nostras imperium. Quòd si liberè agimus, non cogi- » mur, uti quidem fieret, si quis nos in præcipitium ageret, » deque loco sublimi in terram deturbaret: nec obstat, quo » minùs animus noster sit liber, ubi deliberationem instituimus, quod fieret, si quis per propinatum pharmacum ju- » dicandi vim nobis eriperet. Nimirum in innumeris naturæ » operationibus *contingentia* locum habet; sed ubi judicium » deest agenti, deest quoque libertas. Et si judicium habere- » mus, absque ullâ ad agendum inclinatione stipatum, mens » nostra foret intellectus sine voluntate. « Intelligimus igitur, ejus institutum esse, distinctam libertatis notionem tradere. Videlicet ad libertatem requirit, ut quis e diversis secundùm intellectûs sui judicium sua sponte illud eligat, quod opti-

mum

mum esse sibi videtur. Neque quidquam hic requiritur, nisi quod, experientiâ teste, ad omnem libertatem pertinet. Quodsi enim spontaneitas abesset, cessaret etiam libertas, & coactè aliquid fieret. Quodsi unicum tantùm possibile esset, locum non inveniret electio, sine qua sibi nulla libertas constat. Et quum brutis animantibus libertatem denegemus, quoniam intellectu atque ratione carent, Deo autem perfectissimam libertatem tribuamus, quoniam perfectissimo intellectu præditus est, neque ex libertatis definitione omittendum, quod liberè agens secundùm intellectûs sui judicium eligat. Quemadmodum verò ipse distinctam libertatis notionem suppeditat; sic nonnullorum scholasticorum semet ipsam evertentem de libertate definitionem refellit, atque ex ea indifferentiam æquilibrii arcet. Cujus quidem instituti sui solidas rationes ipse profert. » Non tamen inter hæc existimandum, inquit, li- » bertatem nostram in indeterminatione, aut *indifferentiâ* qua- » dam *æquilibrii* sitam esse, quasi æqualiter in utramque par- » tem, & affirmativam, & negativam, ac in plures partes » diversas propendere oporteret, cùm plura nobis eligenda » proponuntur. Hoc æquilibrium usquequaque impossibile est: » nam si æqualiter propenderemus in tria eligibilia, A, B & » C, non possemus æqualiter propendere in A, & non A. » Hoc æquilibrium etiam prorsùs adversatur experientiæ, & » ubi nostra scrutabimur attentiùs, semper aliquam causam, » sive rationem, adfuisse deprehendemus, quæ nos in eam, » quam amplexi sumus, partem inclinavit, quamvis frequen- » ter id, quod nos movet, non percipiamus; planè sicut vix » percipimus, quare, portâ aliquâ egredientes pedem dex- » trum sinistro, vel sinistrum dextro, præposuerimus. « Etsi autem *Leibnitius*, quid de libertate sentiat, perspicuè satis exposuit, impedire tamen non potuit, quo minùs ei objicerent, & ipsam ejus libertatis definitionem, & quæ de principio rationis sufficientis & de harmonia inter animam atque corpus præstabilita tradit, veram libertatem omnem tollere, illumque, libertatem defendendo, lectoribus suis fucum facere.

VI.

VI. Ægrè ferunt, quod tradit; liberum agens illud semper eligere; quod optimum esse judicat. Sibi enim persuadent, inde sequi; illud unicum, quod optimum videtur, necessariò eligi. At verò, qui ita concludunt, planè non perpendunt, ingens esse discrimen inter ea, quæ certò, & quæ necessariò eveniunt. Utique sequitur, semper unum certò eligi atque reliquis anteferri. Sed quod certò eligitur, propterea non necessariò eligitur. Reliqua enim ad electionem proposita etiam eligi potuissent. Atque hæc est caussa, quare unicum eligatur, quoniam optimum videtur. Quum verò propterea eligatur, quoniam optimum videtur, sponte atque cum voluptate eligitur. Nulla igitur hic est coactio, nulla necessitas. Quis diceret, mercatorem necessariò atque vi adductum agere, qui negotium, quod sibi magis utile judicat, præ alio eligit, quod sibi minùs utile censet? Licet certò eligat, & nemo non sciat, eum illud electurum.

VII. Verissimum est, ex eo, quoniam liberum agens semper illud eligit, quod sibi optimum videtur, sequi; ens sapiens, cui indoles atque omnes circumstantiæ hominis alicujus eligentis cognitæ sunt atque perspectæ, præscire, quid aliquis in hisce vel illis circumstantiis constitutus electurus sit. Quodsi verò præscientia certò futuri libertati noceret, omnis libertas, etiam secundùm illorum principia, qui contra *Leibnitium* disputant, inter impossibilia esset referenda. Quis enim eorum non concedet, quod in Codice sacro toties traditur, Deum futura contingentia omnia, quæ ex libero hominis arbitrio pendent, ab æterno prævidisse? Et præterea necessum est, ea, quæ eveniunt, aut certis de caussis, aut casu, evenire. Non enim datur tertium. Quodsi actio quædam casu eveniret, liberè non esset electa. At verò, si caussæ sunt, quare evenit, certa est atque prædeterminata, & ille, qui caussas illas novit, actionem etiam futuram prævidet.

VIII. Quæ quum ita sint, miror excellentissimum Theologum Anglum, *Warburtonum*, qui summi & philosophi & poëtæ *Alexandri Pope de homine* observationes contra *Crousazii* argumenta

argumenta in contrarium adducta egregiè defendit, de *Leibnitii* philosophia judicare, quod ad fatalem necessitatem ducat. » Fatemur, inquit, *Leibnitius* eamdem sententiam, vi- » delicet de mundo optimo, defendit, sed eo consilio, ut » ad periculi plenam & inevitabilem necessitatem viam ster- » nat. *Plato* dicit: Deus optimum mundum elegit. *Leibnitius* » verò: Deus non aliter potuit, quàm optimum mundum » eligere. *Plato* perfectissimam summi Numinis libertatem in » eo collocat, quod ex duobus æquè bonis unum eligere po- » tuerit. *Leibnitius* contendit, inconveniens esse hanc opinio- » nem præsupponere. In hoc enim casu Deum semet ipsum » determinare non posse. « Perperam hisce verbis *Warburtonus* *Leibnitio* tribuit, quod existimet; Deum mundum optimum necessariò creasse. Quodsi enim necessariò creasset, mundus optimus unicus possibilis esset. At verò *Leibnitius* præ reliquis philosophis contingentiam hujus mundi, & creationem innumerabilium aliorum possibilem esse, ex instituto solidis argumentis propugnat. Utique igitur, de *Leibnitii* sententia, summum Numen, vi suæ omnipotentiæ, alium mundum, qui non fuisset optimus, creare potuisset, sed quum sit ens sapientissimum, certissimè scimus, eum optimum mundum creasse, neque minùs bonum majori antetulisse. Creavit mundum optimum, quod cum sapientia ejus summa convenit bonum majus bono minori anteferre, & contra sapientiam suam egisset, nisi mundum optimum præ minùs bono elegisset. Sed quæ propterea agit, quod optima & sapientiæ suæ convenientissima judicat, ea sine omni coactione, sponte, cum voluptate, &, quod consequens est, liberrimè perpetrat. Neque *Warburtonus* sibi consulit, dum hanc esse libertatis summi Numinis rationem tuetur, quod e duobus æquè bonis unum eligat. Nam aliquas res eligibiles omni respectu æquè bonas & tamen diversas esse, contradictorium est. Ubi enim diversitas, ibi unum magis, alterum minùs ad propositum obtinendum idoneum est. Et licèt concederetur diversa eligibilia omni respectu æquè bona esse, & pro æquè bonis haberi,

* *Leibnitii Oper.* Tom. I. ee jure

jure meritoque defendendum esset, unum alteri non anteferri. Nulla enim esset ratio, quæ permoveret, ut unum alteri anteponatur. Ubi autem nulla est ratio, cur unum alteri præferatur, unum alteri non præfertur.

IX. Qui ex eo confici posse existimant, *Leibnitii* philosophiam veræ libertati esse inimicam, quoniam defendit; *nihil fieri sine ratione sufficiente*, satis declarant se *Leibnitium* non intelligere. Dudum omnes philosophi, nemine repugnante, docuere, *nihil fieri sine caussa*. Neque quisquam suspicatus est hanc doctrinam libertatem evertere. *Leibnitii* autem positio; nihil fit sine ratione sufficiente, ab illa; nihil fit sine caussa, aliter non differt, quàm quòd eamdem veritatem accuratiùs exprimit. Exceptionem patitur illud scholasticorum: nihil fit sine caussa. Nam Deus ens summum atque primum caussam se priorem non admittit. At verò illud *Leibnitii*; nihil fit sine ratione sufficiente, sine ulla exceptione verum est. Deus enim non existit sine ratione sufficiente. Quum enim sit ens necessarium rationem existentiæ suæ in semet ipso continet. Quo autem *Leibnitii* sententia ritè intelligatur, observandum est; quemadmodum diversa sunt caussarum genera; ita rationem sufficientem alio atque alio modo se habere. Alia est ratio sufficiens ad id, ut aliquid fieri possit, alia ad id, ut aliquid fiat. In corporibus nulla est ratio sufficiens nisi necessitans. In spiritibus tantùm movens atque inclinans locum invenit. Quæ si expendantur, vereor, ut objectiones eorum aliquid valeant, qui, dum principium rationis sufficientis impugnant, sibi pro libertate certare videntur. Illos potiùs, qui universalitatem hujus principii aliquid habere dubitationis putant, quædam casu, & quidem absolutè tali, evenire defendere oportet, &, quod consequens est, libertati parum consulunt. Ceterùm ipse *Leibnitius* principium rationis sufficientis contra omnes objectiones jam satis munivit, & sigillatim declaravit, libertati illud non adversari. » Præsto semper est, » inquit, aliqua ratio prævalens, quæ voluntatem ad eligen- » dum permovet, cujus libertati salvandæ sufficit, quòd ratio

» ista

» ista inclinet non necessitet. Et hæc est sententia priscorum » omnium, *Platonis*, *Aristotelis*, & *S. Augustini*. Nunquam » voluntas ad agendum perducitur, nisi repræsentatione boni, » repræsentationibus contrariis prævalente. Hoc in Deo, bo- » nis Angelis, beatisque mentibus, verum esse in confesso est, » nec ideò tamen minùs esse liberæ agnoscuntur. Deus nunquam » non eligit optimum, quamvis nulla ad id absolutâ necessi- » tate adstringatur, nec in electionis divinæ objecto necessitas » hujusmodi adpareat, cùm alia rerum series æquè sit possi- » bilis. Atque ob hoc ipsum electio est libera, & a necessita- » te independens, quia illa fit inter plura possibilia, & volun- » tas tantùm bonitate objecti prævalente determinatur. Tan- » tùm verò abest, ut hæc doctrina Deo, Beatisque, defectum » tribuat, ut contra ingens futurus esset defectus, aut potiùs » manifesta absurditas, si aliter se res haberet, etiam apud ho- » mines in hac vitâ, si quæ sine ratione inclinante agere pos- » sent. Certè ejus exemplum nullum unquam invenietur, & » dum quis fortassè ex repentino animi impetu quid eligit, ut » libertatem suam ostendat, ipsa voluntas, vel commodum, » quod in hâc adfectatione reperire se putat, una est ex ra- » tionibus quibus impellitur.

X. Facilis igitur etiam ad illorum objectionem responsio est: *Leibnitii* de libertate doctrinam a necessitate quidem abso- luta vindicari, negari tamen non posse, eum necessitatem ex antecedente & prædeterminante caussa defendere, quæ omni- nò libertati infesta sit. Sed dudum huic objectioni illustris *Bulfingerus* satis fecit (b). » Quoniam, inquit, fuerunt eru- » diti, qui prædeterminationem introduxerunt necessitantem, » ubi posita caussa prædeterminante, non potest non sequi » effectus; inde factum est, ut vocabulo prædeterminationis » adjunctus sit ab aliis horror & idea necessitatis. Rectè id » contra istos, qui posita prædeterminatione putant actionem » non posse non fieri, qui adeoque facultatem agendi ipsam,

 » &

(b) Conf. *Bulfingeri Dilucidationes philosophicas*, Sect. I. Cap. IV. §. 88. p. 81.

» & possibilitatem actionis ex eo fonte constringunt. Sed an » idem contra illos valet, si qui prædeterminationis, vel præ- » ordinationis, vel connexionis rerum forment ideam ejus- » modi, qua posita, facultas, etsi alterum præ altero eligat, » in ipso sui exercitio, & constanter quidem; suo tamen id » faciat arbitrio, possitque in hisce omnibus circumstantiis » agere aliud & aliud. « Atque hanc esse *Leibnitii* sententiam, non solùm verba ejus modò (§. IX.) adducta docent, verùm etiam idem quavis occasione profitetur. Exempli caussâ; » neque etiam, inquit, prædispositio rerum aut caussarum se- » ries nocet libertati. Licet enim numquam quicquam eve- » niat, quin ejus ratio reddi possit, neque ulla unquam detur » indifferentia æquilibrii, (quasi in substantia libera & extra » eam omnia ad oppositum utrumque se æqualiter unquam ha- » berent:) quum potiùs semper sint quædam præparationes » in caussa agente, concurrentibusque, quas aliqui prædeter- » minationes vocant: dicendum tamen est, has determina- » tiones esse tantùm inclinantes, non necessitantes ita ut sem- » per aliqua indifferentia sive contingentia sit salva. Nec tan- » tus unquam in nobis affectus appetitusve est, ut ex eo actus » necessariò sequatur. Nam quamdiu homo mentis compos » est, etiamsi vehementissimè ab ira, a siti, vel simili caussa » stimuletur: semper tamen aliqua ratio sistendi impetum repe- » riri potest, & aliquando vel sola sufficit cogitatio exercendæ » suæ libertatis, & in affectus potestatis. «

XI. Sunt inter Leibnitianæ philosophiæ adversarios, qui universalitatem principii rationis sufficientis ipsi agnoscunt. Ex hypothesi autem ejus, de harmonia præstabilita inter animam atque corpus, manifestum esse tradunt, quod omnem libertatem tollere studuerit. Ita verò non judicarent, si animi sensus *Leibnitii* rectè intellexissent. Tuetur, mutuum esse inter ea, quæ in anima & quæ in corpore eveniunt, consensum, sed animam omnes suas sensationes ex se ipsa, sine ulla corporis ope producere, & super illas reflectere, easdem sensationes habituram, si sine corpore existeret. Deum autem, qui omnes

omnes animæ futuras ſenſationes, propenſiones, judicia atque liberas electiones prævidet, animæ corpus dediſſe, quod ſecundùm leges phyſico-mechanicas viribus ſibi conceſſis propriis agat, & cujus motus iis, quæ in anima eveniunt, exactè reſpondeat. Licèt igitur *Leibnitius* defendat, perpetuam eſſe inter animam atque corpus harmoniam, non tamen tenet neceſſariò, omnia in anima evenire, quemadmodum in corpore. Explanatè enim monet, animam ſecundùm leges logico-morales, corpus ſecundùm leges phyſico-mechanicas agere. Neque tradit eos motus, qui in anima contingunt, ex corpore pendere, verùm Deum animæ corpus dediſſe, cujus motus cum iis, qui in anima contingunt, exactè conſpirent. Salva ergò eſt animæ libertas. Neque quidquam valet objectio: quodſi anima ex ſe atque ſua eſſentia ſenſationes ſuas evolvat, electio libera illi tribui nequeat. Quod enim ex eſſentia entis ſequitur, neceſſarium eſt. Etenim hypotheſis de harmonia præſtabilita inter animam & corpus non requirit, ut ſine diſcrimine omnes cogitationes ex eſſentia animæ ſequantur. Senſationes tantùm ex ſemet ipſa evolvit; & quidem eo ipſo ordine, eodemque tempore, quo objecta externa organa ſenſoria corporis movent. Super has ipſas autem ſenſationes ex ſe productas anima reflectit, de iis judicat, atque ſecundùm judicium ſuum eligit, & quod conſequens eſt, libertatem ſervat. Nulla major hic animæ tribuitur agendi neceſſitas, quàm in hypotheſi de influxu phyſico. Quis enim ejus fautorum non defendit animæ ſenſationes de rebus externis aliter comparatas eſſe non poſſe, quàm quidem organorum ſenſoriorum beneficio ſiſtuntur. Neque quiſquam propterea libertatem animæ negari defendet. Non in ſenſationibus conſiſtit libertas, ſed ſeſe exſerit in judicio ſuper illas inſtituto, illudque ſequente electione. Nemo, opinor, Leibnitianam hypotheſin libertati dicet inimicam, quia ſecundùm illam actiones corporis neceſſariæ ſunt. Nam quis umquam ſedem libertatis in corpore quæſivit? Quodſi verò quis ab hac hypotheſi libertati metuat, quoniam ſupponit; Deum omnes ani-

mæ cogitationes prævidisse, is omnem ipse tolleret libertatem. Dubitatione enim caret; omnia contingentia umquam futura a Deo ab æterno prævisa. Sed opus non est, ut plura hanc in rem verba faciam, quum doctissimi viri jam satis superque evicerint a periculi plenis consequentiis hypothesin de harmonia inter animam & corpus præstabilita esse immunem. E quibus summè venerabilem *Reinbeckium* nominasse sufficit. Cujus quidem judicio, quod de eadem tulit, non possum non subscribere (c). Quamvis enim religioni Christianæ non nocere censeat, eam tamen non approbat, quum non solùm solidis argumentis non sit munita, verùm etiam non minoribus, quàm reliquæ hypotheses ad explicandam inter animam & corpus unionem excogitatæ, nempe Influxus physici & Caussarum occasionalium, prematur difficultatibus. Et potest utique hæc hypothesis negligi, salvis reliquis systematis Leibnitiani veritatibus. Sufficit scire, mutuum esse inter operationes animæ atque corporis consensum, licet modum unionis ignoremus: Sanè hæc ignorantia nostra insigni non caret usu. Quoties perpendo acutissimorum philosophorum sollertia modum unionis animæ & corporis explicari non potuisse, toties summum Numen veneror, qui hac ignorantia nostra ad religionis Christianæ mysteria amplectenda nos præparat. Quomodo nos in verbo Dei revelata propterea in dubium vocare possumus, quoniam modus, quo evenire possunt, nobis incognitus est, quum ne quidem ea, quæ in nobismet ipsis contingunt, explicare valeamus!

XII. Qui sanctitati summi Numinis *Leibnitii* philosophiam adversari contendunt, alio atque alio modo ratiocinantur. Vel ex doctrina ejus de libertate argumenta repetunt, atque secundùm ejus principia homines necessariò peccare contendunt. Ad quorum quidem argumenta in contrarium adducta in antecedentibus jam respondi. Vel ab iis, quæ de mundo optimo

(c) Conf. ven. *Jo. Gustav. Reinbecks Erörterung der philosophischen Meynung von der sogenannten Harmonia præstabilita.* Berlin, 1737. in 4.

mo tradit, sanctitati divinæ metuunt. Videlicet in errore versantur, *Leibnitium* propterea hunc mundum optimum appellare, quoniam in eo est malum, atque inde concludunt; de sententia *Leibnitii* summum Numen malum eligere atque illud objectum ejus voluntatis esse, quum tamen sæpiùs alienum ab hac sententia animum suum professus sit. Hæc enim doctrinæ ejus summa est, mundum, i. e. seriem contingentium omnium præsentium, præteritorum atque futurorum optimum esse, quoniam ab ente sapientissimo conditus est; neque optimum esse desinere; licèt in eo sit malum, quum & mala ab ente sapientissimo in optimum finem dirigantur. Rationem autem divinæ voluntatis atque electionis non nisi a bono sumi posse. Atque hoc ipsum præstantissimus Theologus *Jo. Gerhardus* tuetur: » Exactissimè, inquit, observandum, quando » statuitur decretum permissionis ratione malarum actionum, » ibi vocem decreti referendam esse non ad actiones malas » per se, sed NB. ad bonos illos fines, quos ex malis hominum actionibus Deus sua sapientia & bonitate elicere novit. » Decrevit Deus permittere lapsum *Adæ*, & reliqua hominum » peccata, lapsum illum consequuta, non quasi delectetur isto » lapsu, & istis peccatis, non quasi adprobet ea, non quasi » impellat ad ea, sed NB. quia novit bonum finem ex iis elicere (d). « Neque aliter sentit apostolus *Paulus* Rom. V. 15-21. Quid igitur sibi velint, qui a *Leibnitio* peccati gravitatem extenuari opinantur, quoniam docet in relatione ad mundum integrum non dari mala, me ignorare fateor. Nihil enim aliud hisce verbis propugnat, quàm omnia mala atque etiam moralia, h. e. peccata, quorum gravitatem alibi satis ostendit sub provida sapientissimi Numinis cura in optimum finem dirigi. Sed nolo hisce diutiùs immorari, quum summè vener. *Reinbeckius* (e) objectionibus, contra *Leibnitii* de

(d) *Jo. Gerhardus de providentia* §. 53.

(e) Vid. *Jo. Gust. Reinbecks Beantwortung der Einwürffe, welche ihm in einer Abhandlung von der Unschuld Gottes bey der Zulassung des Bösen sind gemacht worden*, Berlin 1736. in 8. conf. quæ *Alexander Pope* Epistola I. *de homine*, & ejus defensor *Warburtonus* de hac materia tradunt. Uterque enim in relatione ad mundum universum non dari mala solidè, æquè atque venustè tuetur. (N. K.)

de origine mali doctrinam motis, solidè atque perspicuè jam satisfecerit.

XIII. Ad illorum venio objectiones, qui sibi aliisque persuadere student, *Leibnitii* principia philosophica ad omnem JESU CHRISTI doctrinam evertendam, ejusque loco religionem quamdam naturalem introducendam esse comparatam, præcipuè autem operationibus Spiritûs sancti immediatis refragari. Quum verò non solùm, ex *Leibnitii* positionibus Naturalismum sequi, existiment, verùm etiam querantur, illum nusquam se a Naturalismo alienum professum esse, neque quid de præcipuis religionis Christianæ capitibus sentiat, exposuisse, e re atque operæ pretium erit, ipsis *Leibnitii* verbis docere, quid de doctrinis Christianæ religionis, propriis præcipuè autem de operationibus Spiritûs Sancti statuerit. En igitur brevem fidei Leibnitianæ confessionem ex scriptis ejus adornatam.

ARTICULUS I.

De iis quæ sunt supra rationem.

Usitata distinctio inter ea, quæ sunt supra Rationem, & ea quæ sunt contra Rationem, satis congruit cum eo discrimine, quo, paullo antè duo necessitatis genera insignivimus. Nam id quod contra Rationem est, veritatibus absolutè certis, & omni exceptione majoribus, adversatur; at id quod supra rationem est, cum iis solùm pugnat, quæ experiri aut intelligere consuevimus. Quare miror, dari nonnullos, haudquaquam obesæ naris homines, qui hanc distinctionem impugnare non dubitent, interque eorum classem ipsum conspici *Bælium*. Ea profectò optimis fundamentis innititur. Veritas supra rationem est, quæ a nostra mente (immò ab ullâ mente creata) comprehendi nequit: hujusque ordinis, secundùm meam sententiam, est Sancta Trinitas, & miracula, soli Deo propria &c. V. *Dissertat. de conformitate Fidei cum Ratione.*

ARTI-

ARTICULUS II.

De Scripturâ Sacrâ.

Hinc apud Theologos, ſuo muneri pares, extra aleam omnem poſitum eſt, per motiva credibilitatis, coram tribunal rationis, ſemel omninò comprobari auctoritatem Scripturæ Sacræ, ita ut ratio ipſi, tanquam luci novæ, locum cedat, omneſque ſuas veriſimilitudines conſecret. V. *Diſſert. de conformitate Fidei cum Ratione.* §. 29.

ARTICULUS III.

De Trinitate.

Omnium, opinor, partium Theologi, (ſi diſceſſeris a ſolis Fanaticis) ſaltem conveniunt, nullum fidei articulum involvere poſſe contradictionem, aut demonſtrationibus, mathematicas certitudine æquantibus adverſari; ubi videlicet oppoſitum concluſionis *ad abſurdum*, hoc eſt, ad contradictionem deduci poteſt: ut proinde *S. Athanaſius* jure merito irriſerit nugas quorundam ſui ævi auctorum, *Deum ſine paſſione, paſſum eſſe*, dictitantium. *Paſſus eſt impaſſibiliter. O ludicram doctrinam, ædificantem ſimul, & demolientem!* Unde ſequitur, nimiam eſſe facilitatem quorundam ſcriptorum, concedentium, Sanctam Trinitatem repugnare grandi iſti principio, quod effert, quæ ſunt eadem uni tertio, eadem etiam eſſe inter ſe, hoc eſt, ſi A ſit idem cum B, & C ſit idem cum B, neceſſe eſſe, ut A & C ſint quoque eadem inter ſe. Hoc namque principium immediatè conſequitur, ex principio illo contradictionis, eſtque totius Logicæ baſis atque fundamentum; id ſi ceſſat, ratiocinandi cum certitudine, via nulla ſupereſt. Itaque cùm dicitur, quòd Pater ſit Deus, quòd Filius ſit Deus, & quòd Spiritus Sanctus ſit Deus, & quòd tamen unicus tantùm ſit Deus, quamvis hæ tres pèrſonæ inter ſe diverſæ ſint; judicandum eſt, hanc vocem, *Deus*, non ean-

dem utrobique, & in initio, & in fine, significationem obtinere. Et certè, jam substantiam divinam, jam unam Deitatis personam significat. In universum igitur pronunciari debet, cavendum nobis esse, ne, veritates necessarias atque æternas ad tuenda mysteria deserentes, hostibus religionis ansam exhibeamus, Religionem ac Mysteria ipsa explodendi. V. *Dissertat. de conformit. Fidei cum Ratione* §. 22.

ARTICULUS IV.

De Peccato Originali.

Peccatum originale tantam vim habet, ut homines reddat in naturalibus debiles, in spiritualibus mortuos ante regenerationem; intellectu ad sensibilia, voluntate ad carnalia versis; ita ut naturâ filii iræ simus. V. *Caussa Dei.* §. 86.

ARTICULUS V.

De Christo.

Optimæ seriei rerum (nempe hujus ipsius) eligendæ maxima ratio fuit Christus θεάνθρωπος, sed qui, quatenùs creatura est ad summum provecta, in ea serie nobilissima contineri debebat, tamquam Universi creati pars, imo caput, cui omnis tandem potestas data est in cœlo & in terra, in quo benedici debuerunt omnes gentes, per quem omnis creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Vid. *Caussa Dei* §. 49.

Præter Christum, & prævisam statûs salutaris ultimam perseverantiam, qua ipsi adhæretur, nullum Electionis aut dandæ fidei fundamentum nobis innotescit. Vid. *Caussa Dei,* §. 140.

ARTI-

ARTICULUS VI.

De Miraculis.

Miraculorum (rigidissimè sumtorum) character est, ut per rerum conditarum naturas explicari non possint. V. *Tentam. Theodiceæ* §. 207. conf. §. 249.

Selon mon sentiment, la même force & vigueur y subsiste toujours, & passe seulement de matiére en matiére, suivant les loix de la nature, & le bel ordre préétabli. Et je tiens, quand Dieu fait des miracles, que ce n'est pas pour soutenir les besoins de la nature, mais pour ceux de la grace. V. *Extrait d'une lettre à S. A. R. Madame la Princesse de Galles.* §. 4. *dans le recueil de lettres entre Leibniz & Clarke.*

ARTICULUS VII.

De Operationibus Spiritûs Sancti.

In negotio Gratiæ & Prædestinationis tuemur expressiones maximè probatas, verbi gratiâ: quòd non, nisi per gratiam prævenientem, convertamur, nec quid boni agere, nisi ejus adjutorio valeamus: &c. Fides est Dei donum: V. *Præfat. Theodiceæ.* §. 24.

Quod eò faciliùs admitti potest, (de transcreatione animarum loquitur) quò frequentius revelatio multas alias operationes immediatas Dei in animas nostras docet. V. *Theodic.* §. 91. conf. *Caussa Dei.* §. 81.

In negotio electionis non jam videtur primaria difficultas in eo esse, an Deus decernat salvare, quos fidem vivam finalem præscit habituros, sed præterea in ipso decreto conferendæ gratiæ, ex qua nascitur talis fides. Neque enim ad eam ex solis viribus humanis devenitur, quum sit donum Dei, sed opus est tum gratiâ internâ, tum gratiâ, ut sic dicam, externâ, i. e. occasionibus & circumstantiis, quibus mentes hominum ad bona vel mala, salvo licet libero arbi-

ff 2 trio,

trio, plurimum inclinantur. V. *Epistola XX. ad Jo. Fabricium*, Vol. V.

ARTICULUS VIII.

De testimonio Spiritus Sancti interno.

Fides ipsa divina, si quando menti adfulserit, aliquid, plusquàm opinionem, adfert, nec ab occasionibus, vel motivis impellentibus, iisque præviis, dependet, aut robur suum ab illis mutuatur; ultra intellectum ea progressa, voluntatem & cor occupat, ut nos ardentes & lubentes efficiat ad agendum legi divinæ conformiter, nec amplius necesse sit rationes curare, aut ratiociniorum, quæ menti objici possunt, difficultatibus immorari. *V. Dissertat. de conformitate Fidei cum Ratione* §. 29.

ARTICULUS IX.

De virtutibus Christianis.

Neque dubitandum, quin hæc fides, hæcque in Deum fiducia, quæ nobis bonitatem ejus infinitam, considerandam offert, nosque ad ejus amorem præparat, frustrà obnitente duritatis specie, quæ deterrere nos posset, sit excellens virtutum Theologiæ Christianæ exercitium, quando gratia divina in JESU-CHRISTO hos in nobis motus excitat. Quod & *Lutherus* contra *Erasmum* benè notavit. *Loc. cit.* §. 45.

§. XIV. Nullo negorio etiam de aliis fidei Christianæ articulis *Leibnitii* sententiam ex scriptis ejus declarare possem, pluresque locos congerere, qui testantur, ejus præcipuum institutum fuisse cælestem salvatoris nostri doctrinam contra adversariorum objectiones tueri. Sed ea, quæ modò protuli, jam sufficiunt, ut ex illorum numero eximatur, qui Naturalismum fovent. An is ad Naturalismum propendet, quid id præcipuè agit, ut solidè demonstret, nihil quidem in Christiana religione esse, quod contra rationem sit, licet jure meritoque

toque requiratur, ut illa, quæ in CHRISTI doctrina traduntur, & supra rationis humanæ captum sunt, piè credamus? Quodnam ab illo Naturalistæ præsidium exspectare possunt, qui mysterium Trinitatis defendit, homines ante regenerationem in spiritualibus mortuos & natura filios iræ esse docet, naturæ viribus hominem converti posse negat, ad conversionem peccatoris gratiam Dei, quæ est in CHRISTO JESU θεανθρώπῳ, requirit, fidem in CHRISTUM JESUM tantùm salvificam donum Dei dicit, atque summam inter pietatem philosophicam & pietatem Christianam differentiam esse ostendit? Nonne his ipsis doctrinis Christiana religio ab omni Naturalismò discernitur, atque vera ejus ratio absolvitur?

XV. Equidem non ignoro, illos, qui in *Leibnitii* scriptis Naturalismum studiosè quærunt, omnibus illis locis, quibus Christianæ religionis dogmata tradit, lectoribus suis fucum fecisse, neque veram explicasse animi sui sententiam, contendere. Qua tamen suspicione parum sibi consulunt. Nam quis umquam ex instituto ejusmodi doctrinas *solidis* argumentis contra adversariorum objectiones defendit, a quibus ipse alienus est. At vero *Leibnitius* non in transitu tantùm præcipua Christianæ religionis capita tangit, verùm data opera tuetur, atque totus in eo est, ut objectiones contra eadem motas refellat. Et quis, quæso, ab hæreseos crimine se immunem præstabit, si ejusmodi valeret suspicio. Quodsi accusare sufficit, quis innocens erit?

XVI. Neque est, quod objiciant, si vel maximè ipse *Leibnitius* e Naturalistarum numero sit eximendus, præcipua tamen ejus dogmata eadem culpa non vacare, cum Christiana religione conciliari non posse, sed ad Naturalismum ducere. Negari quidem nequit, sæpissimè evenire, ut aliquis doctrinam defendat, a cujus tamen consequentiis, quas non perspicit, alienus est. Sed argumenta adversariorum ita non sunt comparata, ut idem de sententiis Leibnitianis dicendum sit.

XVII. Primum ad hypothesin de harmonia inter animam atque corpus præstabilita iterum provocant, atque quum secundùm

cundùm illam animæ humanæ vis movendi corpus denegetur, conclusionem faciunt, omnibus ſpiritibus, immo ipſi Deo Spiritui perfectiſſimo, hanc vim denegari, &, per conſequens, omne inter Deum atque homines commercium tolli, neque ullum immediatis & ſupernaturalibus Spiritus ſancti operationibus in regno gratiæ, tam illis, quæ ordinariæ, quàm illis, quæ extraordinariæ a Theologis vocantur, locum relinqui. At quis ferret ejuſmodi argumentandi rationem? Utique poteſt vis movendi corpus aliis ſpiritibus competere, licet animæ humanæ denegetur. Et dubium non eſt, quin ſummo Numini competat, qui omnia creavit, & a ſe creata provida cura gubernat, quam quidem providentiam conſentientibus ſummis Theologis continuatam creationem rectiſſimè dixeris.

XVIII. *Leibnitius* quidem ſpiritibus creatis omnibus vim movendi corpus denegat (f), quo jure nunc non diſputo (g). Sed abſit, ut idem de ſummo Numine, ſpiritu increato atque abſolutè perfectiſſimo, quem Creatorem totius univerſi veneratur, teneat. Ipſa vero de harmonia inter animam atque corpus præſtabilita hypotheſis ne quidem requirit, ut de ſpiritibus

(f) Ex vi movendi corpus a *Leibnitio* ſpiritibus creatis omnibus denegata nonnulli concludunt, eum omnem ſpirituum in ſpiritus alios actionem tollere. Sed hi ipſi non perpendunt, eum tantùm negare ſpiritus *per influxum phyſicum* in alios ſpiritus agere. Ceterùm veram ſpirituum in ſpiritus alios actionem defendit, atque illam eodem modo explicat, quo ſecundùm ſuam de harmonia inter animam & corpus præſtabilita hypotheſin homines in alios homines agere, atque cum illis cogitata ſua communicare declarat. conf. *Monadologia* §. 51. ſ. Miror verò objici; *Leibnitium* modum, quo ſpiritus in ſpiritum agit, non ritè explicaſſe, quum, quantum memini, eum hucuſque nemo definiverit. Equidem quæ ſcriptura ſacra de angelorum actionibus tradit, piè credo. Modum verò, quo agant, me cum ignariſſimis ſcire lubens profiteor. (N. K.)

(g) Perplacet viri doctrina ornatiſſimi *Jo. Chriſtophori Gottſchedii* diſputatio, qua ex ipſis philoſophiæ Leibnitianæ principiis animæ humanæ vim movendi corpus vindicat. » Sentimus ſanè, inquit, in mente » noſtra non voluntatem tantùm, ſed conatum quoque inſignem, producendi » nonnumquam motus voluntarios in corpore, qui niſus atque conatus ejus virium nomine venit, & a *Leibnitio* id » quod in motu reale eſt, adpellatus fuit. « *Vindic. Syſtematis Influxus Phyſici ſect. poſt.* Cap. II. §. XXII. p. 70. Licet omnes, quæ Syſtema Influxus phyſici adhuc premunt difficultates ſuſtuliſſe mihi quidem nondum videatur. (N. K.)

ritibus creatis omnibus tradatur, eos vi corpus movendi destitui. Nimirum etiam propter hoc animæ humanæ vim movendi corpus competere dubium est, quoniam ex iis, quæ de mentis humanæ operationibus experiundo discimus, hæc vis motrix derivari nequit, & quoniam planum atque perspicuum est, numero multas in corpore humano mutationes evenire, quæ ex anima humana non pendent, immo illâ insciâ atque sæpius invitâ eveniunt. Exempli gratiâ huc referas, circulationem sanguinis, concoctionem ciborum in stomacho, quod infans in utero matris crescat, spasmos & rel. Igitur ex rei veritate vir celeberrimus *Christianus Wolfius*: *Ich habe nirgends behauptet, daſs es der Natur eines Geistes zuwider sey, in einen Leib zu würcken. Am allerwenigsten aber habe ich einem Geiste überhaupt und Gott selbst die Würkung in Cörper abgesprochen* (h).

XIX. Quemadmodum verò hypothesi de harmonia inter animam atque corpus præstabilita operationibus Dei immediatis non refragatur; ita illuc adduci non possum, ut credam; iis, quæ de harmonia universali, & sigillatim de harmonia naturæ & gratiæ præstabilita, *Leibnitius* tradit, revelatam doctrinam everti. Qui enim ab his Theologiam Christianam sibi præcipuè metuere debere censent, ita concludunt. Quodsi Deus ab initio & corporum structuras & substantiarum, animarum & spirituum naturam ita formavit, ut per se ipsas in omnem æternitatem omnia ipsius consilia exsequantur, atque ad actum deducant omnia, quæ pro sua vel justitia, vel gratia & sapientia ab æterno fieri decrevit, consequens est; neque in hoc, neque in futuro mundi sæculo supernaturalia esse, & nullam operationibus Dei immediatis locum relinqui. Et utique hoc sequeretur, si *Leibnitius* eam defendisset sententiam, quam adversarii illi tribuunt. Sed manifestum est, illos *Leibnitii* sententiam minùs rectè interpretari, & in proponenda

ea

(h) Vid. *christian Wolfens Ausführliche Nachricht von seinen eigenen Schriften*, §. 99, p. 280.

ea multa miſcere atque confundere, quæ ex ſententia *Leibnitii* accuratè ſegreganda & diſcernenda ſunt. Idcircò veram ejus de harmonia univerſali præſtabilita ſententiam exponam. Primùm de harmonia univerſali dicam. Tum explicabo, quare eam præſtabilitam nominet, quo certiùs intelligatur, *Leibnitium* a negandis operationibus Dei immediatis alienum fuiſſe.

XX. Atque univerſalis omnino eſt de ſententia *Leibnitii* harmonia omnium eorum, quæ in hoc mundo, ſive in toto univerſo eveniunt. Omnia inter ſe apta atque colligata ſunt, ut mutuo ad finem ultimum tendant. Nulla hic addenda eſt limitatio. » Sapientia, inquit, infinita omnipotentis, bonitati ejus immenſæ juncta, fecit, ut nihil potuerit fieri melius, » omnibus computatis, quàm quod a Deo eſt factum; atque » adeò, ut omnia ſint perfectè harmonica, conſpirentque pulcherrimè inter ſe: cauſſæ formulas, ſeu animæ, cum cauſſis » materialibus ſeu corporibus: cauſſæ efficientes ſeu naturales » cum finalibus ſeu moralibus; regnum gratiæ cum regno » naturæ. « (i) Atque alio loco: » Licet præter machinas » naturæ multa videamus opera, quæ rudia ſunt & ruderibus » ſimilia, in quibus non apparent fines ſpeciales; dubium tamen nullum eſſe debet, Deum auctorem ſpectantibus, ipſa » quoque ad fines ſpeciales, etſi nobis ignotos, exquiſitiſſimè » ordinata eſſe, & omnia concurrere ad finem generalem. « (k) Immò tanta cum harmonia res creatæ omnes ad ſcopum ultimum obtinendum conſpirant, quanta concipi poteſt maxima (l). Quod quidem, ut defendamus, ſapientia Dei ſumma requirit, quæ nihil fruſtrà facit, ſed convenientiſſima media

(i) V. *Cauſſa Dei* §. 46.

(k) *Leibnitius in Animadverſionibus ad Aſſertiones quaſdam Theoriæ medicæ veræ* p. 4.

(l) Eleganter *Cicero*: » Ac mihi quidem » veteres illi majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidiſſe videntur, quàm quantum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt: qui omnia hæc, » quæ ſuprà & ſubter, unum eſſe, & una » vi, atque una conſenſione naturæ conſtricta eſſe dixerunt. Nullum eſt enim » genus rerum, quod aut avulſum a ceteris per ſe ipſum conſtare, aut, quo cetera, ſi careant, vim ſuam atque æternitatem conſervare poſſint. « *de Oratore* lib. III. p. 512. ex edit. *Jo. Aug. Erneſti*. (N. K.)

media eligit, quibus finis ultimus obtinetur. Sed non perspicio, quid hæc a *Leibnitio* defensa harmoniæ universalitas juvet eos, qui volunt ab illo operationes Dei supernaturales excludi. Sanè non valet consequentia: Omnia, quæ in universo eveniunt, mutuò conspirant ad finem ultimum obtinendum, ergò operationes Spiritus Sancti, quas in conversione, regeneratione & sanctificatione Theologia Christiana statuit, locum non inveniunt. Quasi verò hæ ipsæ Spiritus S. operationes non quàm maximè valerent ad summi Numinis gloriam; neque ad finem ultimum obtinendum conspirarent, aut impedirent, quo minus illa, quæ secundùm leges naturæ eveniunt, ad scopum ultimum vel tendant, vel dirigantur.

XXI. At, inquiunt, quodsi *Leibnitius* harmoniam universalem statuit, necesse est illum etiam harmoniam naturæ & gratiæ admittere. Atque ita se res habet. Utique totidem verbis regnum naturæ cum regno gratiæ conspirare dicit. „Quem„ admodum, inquit, suprà harmoniam perfectam stabilivimus „ inter duo regna naturalia, alterum caussarum efficientium, „ alterum finalium: ita hic nobis alia harmonia commemo„ randa venit, quæ inter regnum physicum naturæ, & reg„ num morale gratiæ intercedit, h. e. inter Deum quatenus „ consideratur ut architectus machinæ, & inter Deum eun„ dem, quatenus ut monarcha civitatis divinæ spirituum spec„ tatur. Ab hac harmonia pendet, quòd res deducant ad gra„ tiam per ipsas vias naturæ, & quòd hic globus e. g. de„ strui & reparari debeat per media naturalia iis momentis, „ quando regimen spirituum id postulat ad aliquos punien„ dos, ceteros remunerandos. Asseverare etiam licet, Deum „ tamquam architectum satisfacere Deo, tamquam legislatori, „ ex asse, atque sic peccata consequi debere pœnas per ordi„ nem naturæ & structuræ mechanicæ rerum, bonas etiam „ actiones secum trahere remunerationes per media machina„ lia respectu corporum, quamvis idem nec possit, nec de„ beat constanter extemplo accidere. « Et alibi: „ Respublica „ Dei quum justissimè & pulcherrimè regatur, consequens

» est, ut per ipsas naturæ leges, ob parallelismum regni gra-
» tiæ & naturæ, animæ vi suarum actionum ad præmia &
» pœnas reddantur aptiores. « Apostoli *Paulli* doctrinam tenet *πᾶσαν κτίσιν*, totam creaturam, sine omni exceptione, suos cum filiis Dei gemitus jungere, & dum gloriosior enascatur status quasi parturientis dolores sustinere. Velim autem attendatur, diversissima esse; omnia, quæ secundùm leges naturæ contingunt, valent ad gratiæ & justitiæ decreta Dei exequenda, & præter ea, quæ secundùm leges naturæ eveniunt, nihil quidquam aliquid confert ad hæc decreta exequenda. Illud tuetur *Leibnitius*. Hoc negat atque pernegat. Videlicet explicatis verbis declarat, ea, quæ in regno naturæ eveniunt, licèt cum iis, quæ in regno gratiæ contingunt, exactè conspirent, non tamen sufficere, ut omnis finis, quem Deus in regno gratiæ sibi proposuit obtineatur. Propter regnum gratiæ enim miracula fieri, neque naturæ viribus peccatorem posse converti.

XXII. Periculo igitur caret harmonia universalis inter regnum naturæ & gratiæ, neque religioni Christianæ atque operationibus Dei supernaturalibus adversum est, eam præstabilitam dicere. *Leibnitius*: » Quia bonitatem Dei in creaturis
» sese generatim exserentem dirigit sapientia; consequens
» est providentiam divinam sese ostendere in tota serie uni-
» versi; dicendumque Deum ex infinitis possibilibus seriebus
» rerum elegisse optimam; eamque adeo esse hanc ipsam,
» quæ actu existit. Omnia enim in universo sunt harmonica
» inter se, nec sapientissimus nisi omnibus perspectis decernit,
» atque adeo non nisi de toto. In partibus singulatim sump-
» tis, voluntas prævia esse potest, in toto decretoria intelligi
» debet. Unde accuratè loquendo non opus est ordine decre-
» torum divinorum; sed dici potest unicum tantùm fuisse
» decretum Dei, ut hæc scilicet series rerum ad existentiam
» perveniret; postquàm scilicet omnia seriem ingredientia fue-
» re considerata, & cum rebus alias series ingredientibus
» compa-

» comparata. « (m) Sicuti enim hæc *Leibnitii* doctrina cum Scriptura Sacrà consentit, qua traditur, nota esse Deo ab æterno omnia opera sua; sic ex supposita prævisione atque præordinatione non sequitur, negandas esse operationes Dei supernaturales. Ipse *Leibnitius* jam satis cavit, ne fortè hoc objici posset. » Dicet aliquis præterea, inquit: Si omnia or- » dinata sunt, Deus non poterit facere miracula. Verùm scien- » dum est miracula, quæ in mundo eveniunt etiam fuisse in- » voluta, & repræsentata tanquam possibilia in hoc ipso mun- » do considerato in statu puræ possibilitatis; & Deus, qui ea » postea patravit, jam tunc, cùm mundum hunc elegisset, » ea facere decrevit. « (n)

XXIII. Quo verò reliqua etiam repellamus tela, observamus decretum sive præordinationem Dei aliter sese habere ratione regni naturæ, aliter ratione regni gratiæ. In regno naturæ & sigillatim in mundo corporeo, ubi omnia mechanicè fiunt, jam in creatione Deus omnia sic constituit, ut ex primo illo statu, omnia, quæ pro sua bonitate atque sapientia futura decrevit, uno continuo ordine & nexu sequantur & evolvantur, neque NB. *ob indigentiam naturæ* manu vel medica vel auxiliari opus sit, neque subsidiaria demùm correctio requiratur. In regno gratiæ aliter sese res habet. Potuissent quidem etiam in illo homines libertate præditi atque ad imaginem Dei conditi, viribus naturæ sibi concessis, finem a Deo sibi præscriptum obtinere. Quum verò libertate sua abusi sint, atque peccando semet ipsos imagine Dei privarint; Deus, qui eorum lapsum ab æterno prævidit, alium præordinavit *ordinem salutis*, cujus hæc est ratio, ut non naturæ viribus, sed propter satisfactionem a CHRISTO JESU θεανθρώπῳ præstitum, Spiritûs S. gratiâ propositum suum consequantur. *c. Eph. I.* 4-12.

(m) Vid. *Caussa Dei* §. 41. 42.

(n) *Theodicea* §. 54. Licet igitur, ut in transitu hoc addam, miracula iis, quæ secundùm naturæ ordinem contingunt, mutationem utique inferant, necesse tamen non est, ut hæc mutatio per aliud miraculum iterum tollatur, quo Deus finem suum, per ordinem naturæ obtinendum, consequatur. Etenim miracula etiam a Deo prævisa & præordinata sunt. (N. K.)

XXIV. Nihil protuli, nisi quod *Leibnitii* principiis consentaneum est. Quod enim ad regnum naturæ attinet, contra *Isaacum Newtonum* defendit, hunc mundum, *quatenus machina est*, emendatione non indigere. Nimirum *Newtonus*, » verisimile est, inquit, fore ut Planetarum irregularitates quæ» dam longinquitate temporis majores usque evadant, donec » hæc Naturæ compages manum emendatricem tandem sit » desideratura. (o) Quam quidem *Newtoni* sententiam summi Numinis sapientiæ adversam esse *Leibnitius* propugnat. » Mon» sieur *Newton, inquit*, & ses sectateurs, ont encore une fort » plaisante opinion de l'ouvrage de Dieu. Selon eux Dieu a » besoin de remonter de tems en tems sa montre, autrement » elle cesseroit d'agir. Il n'a pas eu assez de vuë, pour en » faire un mouvement perpétuel. Cette machine de Dieu est » même si imparfaite selon eux, qu'il est obligé de la décras» ser de tems en tems par un concours extraordinaire, & » même de la raccommoder, comme un horloger son ouvra» ge; qui sera d'autant plus mauvais maître, qu'il sera plus » souvent obligé d'y retoucher & d'y corriger. Selon mon » sentiment, la même force & vigueur y subsiste toûjours, » & passe seulement de matiére en matiére, suivant les loix » de la nature, & le bel ordre préétabli. Et je tiens, *quand » Dieu fait des miracles, que ce n'est pas pour soutenir les be» soins de la nature, mais pour ceux de la Grace.* En juger au» trement, ce seroit avoir une idée fort basse de la Sagesse » & de la Puissance de Dieu. « (p) Idem *Leibnitius* contra Socinianos defendit: » Je ne dis point, *inquit*, que *le Mon» de corporel* est une machine ou montre, qui va sans l'inter» position de Dieu, & je presse assez que les créatures ont » besoin de son influence continuelle: mais je soutiens que » c'est une montre qui va sans avoir besoin de sa correction: » autrement il faudroit dire que Dieu se ravise. Dieu a tout » prévû,

(o) Newtonus *Opticæ quæst. ult.* p. 346.

(p) *V. Extrait d'une Lettre de Mr. Leibniz à S. A. R. Madame la Princesse de Galles.* Ubi *Leibnitius* ex instituto suam de hac materia animi sententiam exponit.

» prévû, il a remédié à tout par avance. Il y a dans ses ouvrages une harmonie, une beauté déja préétablie. Ce sentiment n'exclut point la providence ou le gouvernement de » Dieu: au contraire, cela le rend parfait. Une véritable » providence de Dieu demande une parfaite prévoyance: » mais de plus elle demande aussi, non-seulement qu'il ait » pourvû à tout par des remédes convenables préordonnés: » autrement il manquera ou de sagesse pour le prévoir, ou » de puissance pour y pourvoir. Il ressemblera à un Dieu Socinien, qui vit du jour à la journée, comme disoit M. *Jurieu*. Il est vrai que Dieu, selon les Sociniens, manque » même de prévoir les inconvéniens; au lieu que, selon ces » Messieurs, qui l'obligent à se corriger, il manque d'y pourvoir. Mais il me semble que c'est encore un manquement » bien grand; il faudroit qu'il manquât de pouvoir, ou de » bonne volonté. (q)

XXV. Qua vero ratione hæc, quæ de mundo corporeo *Leibnitius* disputat, operationibus Dei supernaturalibus, de quibus in doctrina JESU CHRISTI agitur, contraria esse possunt, quum hoc tantùm doceat, *propter indigentiam naturæ* nulla miracula fieri. Dubitatione enim carere existimat, Deum illa opera sua, quæ necessariò agunt, tam perfectè constituisse, ut semper ejus voluntatem exequantur, atque cum ejus fine ultimo conspirent. Aliter autem se rem habere cum rebus creatis aliis, quibus ipse Deus liberum arbitrium concessit, & sigillatim cum hominibus. Ob horum enim caussam, quam legem divinam transgredi possint, & revera transgressi sint, supernaturales Dei operationes locum invenire, atque miracula fieri. Nusquam verò docuit *Leibnitius*, homines post lapsum ex se atque sua natura finem sibi præscriptum consequi posse. Contrarium potiùs perspicuè tradit; nempe peccatores naturæ viribus converti non posse, ante regenerationem in spiritualibus mortuos esse eorumque conversionem esse singulare donum Dei.

gg 3 XXVI.

(q) V. *Second Ecrit de Mr.* Leibniz *à Mr.* Clarke.

XXVI. Neque contra se dicit *Leibnitius*, creationem, incarnationem & *nonnullas* alias actiones Dei veri nominis esse miracula. Sanè hæc ipsa verba firmant atque stabiliunt, me in antecedentibus animi Leibnitiani sententiam rectè exposuisse. Sequitur enim ex illis, eum præter creationem atque incarnationem alia miracula credidisse. Neque divinassem ex hisce verbis aliquid contra *Leibnitium* concludi posse, nisi essent, qui ex illis sequi existimarent, de *Leibnitii* sententia vera miracula esse longè paucissima. Sed numquam illi animus fuit miraculorum numerum definire. Id tantummodò meritò atque optimo jure contendit, Deum miraculum non designare, nisi eo casu, quo idem finis obtineri naturaliter nequeat. Neque ab hoc diversum est, quod alibi tradit: „ Sapientia Dei summa passa non est, ut Deus vim ordini „ rerum naturisque *sine lege mensuraque* inferret, ut turbare„ tur harmonia universalis, ut alia ac optima rerum series „ eligeretur. " (r)

XXVII. Ceterùm mihi perplacet illustris *Bulfingeri* observatio: „ Puto, inquit, commodissimè sic distingui duas crea„ toris & redemtoris œconomias, ut in regno naturæ dicatur „ miraculum (quatenùs ex naturalibus viribus fieri non potest,) „ id, quod in regno gratiæ est ordinarium, h. e. supernatura„ le quidem, sed in ordine gratiæ semel constituto perpe„ tuum. In regno gratiæ autem demum illud dicatur miracu„ lum, quod non est perpetuum & ordinarium, cujusmodi „ forent inspirationes immediatæ, conversiones Paulinæ simi„ les &c. " (s)

XXVIII. Sunt aliæ etiamnunc objectiones, quibus *Leibnitii* adversarii evincere adnituntur; ab ejus principiis philosophicis Theologiæ Christianæ periculum imminere. Sed quum illi ipsi, a quibus proferuntur, magnum iis pretium non statuant, vel ex sinistra verborum interpretatione oriantur, vel ab

(r) Vid. *Caussa Dei* §. 116.

(s) Vid. *Bulfingeri Dilucidat. Philosoph.* Sect. II. §. 231. p. 224.

ab invidia ductæ ſint, iis refutandis operam dare ſupervacaneum judico. E ſupra dictis enim perſpicuum eſt, non ſolùm *Leibnitii* principia philoſophica iis, quæ de vera libertate, ſummi Numinis ſanctitate & operationibus Dei ſupranaturalibus litterarum ſanctiſſimæ tradunt non refragari; verum etiam ad has ipſas doctrinas diſtinctè tradendas, illuminandas atque defendendas multum conferre, atque egregiè comparata eſſe.

FINIS.

DIVISIO

DIVISIO TOTIUS OPERIS.

TOM. I.

Opera Theologica.

TOM. II.

P. I. Logica & Metaphysica.
P. II. Physica generalis, Chymia, Medicina, Botanica, Historia Naturalis, Artes.

TOM. III.

Opera Mathematica.

TOM. IV.

P. I. Historia & Philosophia Sinensium, Philosophia in genere.
P. II. Historia & Antiquitates.
P. III. Jurisprudentia.

TOM. V.

Opera Philologica.

TOM. VI.

P. I. Philologicorum Continuatio.
P. II. Collectanea Etymologica.

In primis cujusque voluminis frontispicii paginis, inveniet Lector Indicem singularem opusculorum in eo contentorum, & indicationem locorum, ex quibus excerpta fuerunt.

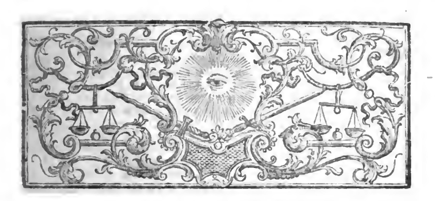
CATA-

CATALOGUS
OPERUM TOMI PRIMI.

G. G. LEIB-

G. G. LEIBNITII
OPERA THEOLOGICA.

LUDOVICI DUTENS
PRÆFATIO IN THEOLOGIAM.

UUM primum de hac Editione adornanda cogitavi, nihil mihi potius fuit, quam ut etiam atque etiam viderem, quatenus valere poſſet ea criminatio, qua nonnulli contenderent, *Leibnitianam* Philoſophiam cum aliquot Chriſtianæ Religionis principiis pugnare, & cum iis præſertim, quæ bonitatem Dei ſpectant, mali originem, atque hominis libertatem. Neque equidem hoc conſilium unquam exſecutus eſſem, niſi omnibus accuratiſſime, atque æqua lance penſitatis, tandem perſuaſum habuiſſem, non modo nihil in *Leibnitii* ſententiis ineſſe eorum, quæ ipſi affinguntur, verum etiam nulla hactenus argumenta in medium prolata fuiſſe, quæ magis hominum ſtudiis ſatisfaciant, quam quibus Auctor noſter utitur ad ea refellenda, quæ ſuper difficilibus adeo rebus objecta fuerunt. Fatendum eſt, nos ad perſpicuam obſcurarum adeo quæſtionum, cujuſmodi ſunt de origine mali, hominiſque libertate, cognitionem fortaſſe nunquam perventuros, dum vitam hanc vivimus, ac difficultates, quæ in iis occurrunt, humano intellectui impervias, ſolo divini luminis

xit, veramque Logicam pro fide orthodoxorum ſtare demonſtravit. Verum quo facilius videre queat lector, quid de *Leibnitiana* Theologia ſentire debeat, ejus doctrinæ ſummam in breviſſimum compendium contractam hoc loco ob ejus oculos ponamus.

Deus utpote infinita præditus intelligentia, ſapientia, potentia, ac bonitate, præ mundis omnibus, qui exiſtere poterant, illum debuit eligere, qui ei omnium optimus, & digniſſimus qui exiſteret, viſus fuit; atque ille quidem mundus noſter hic eſt. Quod ſi quis objiciat mundum alium à Deo condi potuiſſe mali phyſici, ac moralis expertem, non diffitetur *Leibnitius*; ſed mundum hujuſmodi hoc noſtro meliorem futurum fuiſſe negat (a). Jamvero Deus neque mali eſt auctor, neque id voluit, ut contingeret: ſed mundum creare conſtituit, in quo maxima pars eſſet boni; quo inductus fuit, ut omnium optimum anteponeret. Neutiquam probavit malum, quod in optimi hujus *idea* continebatur, ſed conſtituit illud permittere tantum, ad finem dirigens, qui bonus eſſet. Itaque in hoc rerum ordine, quo malum permittitur, gratia continetur ſalutis per JESUM CHRISTUM, cui locus in alio minime fuiſſet.

Deus igitur mundum conditurus ipſum vidit cum relationibus omnibus, quæ cauſas inter, & effecta intercedunt; futura omnia proſpexit, univerſa hominum facta bona æque ac mala; actiones tum naturales, tum *ſupernaturales* condendarum rerum &c. Poſt quæ mundum creare decrevit, in quo nihil immutare amplius poſſet: ſecus namque mundus idem jam non eſſet, quem principio mente ſua geſſit.

Prætereundæ ſunt inanes querelæ, quibus deploratur, amplificaturque magnitudo mali, quo ima terra hæc laborat. Eæ quidem quo ſpectant alio, niſi ad malum ipſum augendum, quum ad illud mentem noſtram attentiorem faciant? Si autem bonum cum malo comparetur, multo plus boni ineſt in hoc mundo, quam mali. Namque etſi quis rationem ineat eorum, qui in orbe hoc noſtro degentes in interitum ruunt ſempiternum, qui ſane multo plures ſunt, quam electi, nihilo tamen ſecius malum hoc nonniſi exiguum veluti punctum eſt, ſi cum immenſo numero electorum univerſi totius conferatur. Jamvero notio infinitæ Dei bonitatis, quæ ineſt in animis noſtris, illud nobis ſuadet, ſtellas, ſatellites, eorumve ſolum incolas habere ſuos rationis participes, qui nobis feliciores eſſe poſſunt, quo beatorum numerus multo major efficeretur, quam miſerorum. Poſſunt itidem ultra ſtellarum regionem immenſa ſpatia protendi, gloriæ ac felicitatis plena, domicilium viventium, qui ſuperiori longe, plenioriqué beatitate fruantur. Præterea malum ipſum, quatenus malum eſt, cauſa efficienti caret; neque res eſt, ſed boni privatio tantum,

(a) Hæreditas centum millium libellarum, cum decem millibus æris alieni ſolvendi, nonne anteponenda eſt hæreditati quinquaginta millium, ſine ullo alieno ære diſſolvendo?

tum, atque inde proficiſcitur, quod conditarum rerum facultas neceſſario circumſcripta, ac finita ſit, adeoque habeant ab ipſa origine, vel ante peccatum, defectus quoſdam; quo fit, ut multa ignorare, ut errare, ut labi poſſint. Quamobrem non jam neceſſarium eſt malum, ſed poſſibile; & quando reipſa eſt, ita eſt, ut plane non eſſe poſſit; neque ab infinita Dei ſapientia permittitur, niſi quod in *idea* contineatur mundi omnium optimi, quotquot exiſtere potuerant.

Tandem neutiquam vult Deus morale malum, neque univerſim quidem malum ipſum phyſicum, ſed illud permittit quandoque tamquam peccati pœnam, quandoque vero tamquam modum, viamque magni boni conſequendi, vel majoris mali evitandi.

Concludit *Leibnitius*, Deum velle bonum univerſum per ſe, voluntate, ut ajunt, antecedenti; conſequenti autem præſtantius bonum, veluti finem; ac velle tantum morale malum permittere, quatenus eſt cum meliori bono hypothetica, quam dicunt, neceſſitate conjunctum.

Ad libertatem quod attinet, eam *Leibnitius* ponit in facultate, qua homo ultro, ac ſponte agat, & ex duobus, quæ ſibi propoſita ſint, utrum velit eligat; non vero in eo, quod *indeterminationem*, & *æquilibrii indifferentiam* vocant. Hujuſmodi ἰσοςαθμία, pergit ille, eſſe nequit, & omnino experientiæ ipſi repugnat: ac quotieſcumque noſmetipſi excuſſerimus, penituſque expenderimus actiones noſtras, reperiemus extitiſſe ſemper cauſam aliquam, rationemve, quæ animum ad illud flexit, quod ſecuti ſumus; quamquam ſæpiſſime ea, quibus movemur, minime ſentimus, quemadmodum vix ſentire quis poteſt, cur ex oſtio quopiam egrediens, dextrum ante lævum, vel lævum ante dextrum pedem promoveat. Ratio quædam eſt ſemper, qua voluntas inclinatur, ac movetur, nulla tamen neceſſitate cogente. Nunquam ad agendum movetur voluntas, niſi objecta boni ſpecie, quæ, plus quam contrariæ, apud eam momenti habeat. In id omnes conſentiunt, quum de Deo agitur, de bonis Angelis, animiſque Beatorum, quos tamen nihilominus liberos nemo non agnoſcit. Meliora Deus nunquam non deligit; ſed eo minime cogitur; neque item neceſſitas eſt ulla in iis, quæ præfert Deus; namque alia rerum ſeries, atque ordo æque eſſe poteſt. Eamdem ob cauſam fit, ut libera ſit electio, neque ulli neceſſitati obnoxia, quia cadit in plura, quæ eſſe poſſunt, ac voluntas nonniſi majore, ac quodammodo præponderante rei, quam deligit, bonitate ducitur. Hoc igitur imbecillitas minime eſt in Deo, ac Beatis, ſed defectus contra, atque evidentiſſime abſurdum eſſet, ſi res aliter ſe haberet, vel in hominibus ipſis, qui in hoc orbe degunt, ſi agerent citra cauſam ullam, quæ ad agendum eos induceret. Cujus quidem rei exemplum nunquam reperiri poterit, & vel quum conſilium aliquod quis capit cœco, ac temerario animi impetu ad propriam libertatem oſtentandam, illa ipſa voluptas, ſive utilitas, quæ inde percipitur, una eſt ex iis cauſis, quibus ad illud impellitur.

Neſcio

Nescio an hæc una sit ratio clarius explicandæ tum Dei, tum hominum libertatis, qua hic *Leibnitius* utitur ad implicatas adeo quæstiones solvendas de origine mali, ac libertate. Difficultates, quæ maximum negotium facesserent, declinavit; & si quis, præjudicata omni opinione deposita, judicare velit, non invitus fatebitur, hanc ratiocinandi viam humano intellectui satisfacere, etiam ultra quam argumentum, de quo agitur, pati posse videretur.

G. G. LEIBNITII

CONFESSIO NATURÆ CONTRA ATHEISTAS.

PARS I.

Quod ratio Phænomenorum Corporalium reddi non possit, sine incorporeo Principio, id est DEO.

DIvini ingenii vir *Franciscus Baconus de Verulamio* recte dixit, philosophiam obiter libatam à DEO abducere, penitùs haustam reducere ad eundem. Experimur hoc seculo nostro, feraci pariter scientiæ & impietatis. Cum enim excultis egregiè mathematicis artibus, & rerum interioribus per Chemiam & Anatomiam tentatis appareret, plerorumque rationes ex corporum figurâ motûque velut mechanicè reddi posse, quos veteres vel ad solum Creatorem vel ad nescio quas incorporales formas retulerant; tum verò ingeniosi quidam primum tentare cæperunt, possent ne phœnomena naturalia, seu ea, quæ in corporibus apparent, salvari & explicari, Deo non supposito, nec ad ratiocinandum assumto: mox ubi paulum res successit (antequam scilicet ad fundamenta & principia venissent) velut gratulantes securitati suæ permaturè prodiderunt, se neque Deum, neque immortalitatem animæ naturali ratione reperire, sed fidem ejus rei vel præceptis civilibus vel historiarum relationi deberi, ita censuit subtilissimus *Hobbes*, inventis suis meritus hoc loco sileri, nisi autoritati ejus in deterius valituræ nominatim obviam eundum esset. Atque utinam non alii, longius progressi, jamque de Scripturæ sacræ autoritate, de veritate historiarum, de historiarum relatione dubitantes Atheismum mundo non obscurè invexissent.

Hoc vero mihi admodum indignum visum est animum nostrum sua ipsius luce, id est, Philosophia præstringi. Cæpi igitur ipsemet inquisitioni rerum incumbere, tanto vehementius, quanto ferebam impatientius, me

tionem rationis, & ita rationem plenam redditam nunquam esse. Apparebit igitur ex natura corporum rationem certæ in iis figuræ & magnitudinis reddi non posse. Diximus definitionem corporis duas habere partes: spatium & inexistentiam; sed ex voce spatii oriri magnitudinem aliquam & figuram, sed non determinatam; ad terminum verò inexistentiæ in illo spatio pertinet motus, dum enim corpus incipit existere in alio spatio quam prius, ex ipso movetur. Sed re accuratius perpensâ apparebit ex natura quidem corporis oriri mobilitatem, sed non ipsum motum. Eo ipso enim dum corpus propositum est in spatio hoc: etiam esse potest in alio æquali & simili prioris, id est potest moveri. Nam posse esse in alio spatio quam prius, est posse mutare spatium, posse mutare spatium est posse moveri. Motus enim est mutatio spatii. Actualis autem motus ab inexistentia in spatio non oritur, sed potius corpore relicto sibi contrarium ejus, nempe permansio in eodem, seu quies. Ratio igitur motus in corporibus sibi relictis reperiri non potest. Frustraneum igitur est illorum effugium, qui rationem motus sic reddunt: Omne corpus vel motum esse ab æterno vel moveri ab alio corpore contiguo & moto. Nam si dicunt corpus propositum motum esse ab æterno, non apparet cur non potius quieverit ab æterno, tempus enim, etiam infinitum, causa motus intelligi non potest. Sin dicunt corpus propositum moveri ab alio contiguo & moto; idque iterum ab alio, sine fine; nihilo magis rationem reddiderunt, cur moveatur primum & secundum & tertium vel quotumcunque, quandiù non reddidêre rationem cur moveatur sequens, à quo omnia antecedentia moventur. Ratio enim conclusionis tam diu planè reddita non est, quamdiu reddita non est ratio rationis. Præsertim cum hoc loco idem dubium sine fine restet.

Satis igitur, opinor, demonstratum est: determinatam figuram & magnitudinem, motum verò omnino illum in corporibus sibi relictis esse non posse. Jacebo hoc loco, quia altioris indaginis res est, ne causam quidem consistentiæ corporum hactenus ab ullo ex ipsa corporum natura redditam esse.

A consistentia autem corporum est 1°. quod corpus grande parvo impellenti non cedit, 2°. quod corpora aut partes corporum sibi invicem cohærent, ex quo oriuntur qualitates istæ tactiles quas vulgo secundas vocant, nempe soliditas, fluiditas; durities, mollities; glabrities, aspritudo; tenacitas, fragilitas; friabilitas, ductilitas, malleabilitas, fusibilitas: 3°. quod corpus durum corpori non cedenti impingens reflectitur. Breviter à consistentia tria sunt, resistentia, cohærentia, reflexio. Quarum rationem qui ex materiæ figura magnitudine & motu mihi reddiderit, eum ego magnum philosophum libens fatebor. Unica prope via apparet, nempe corpus ideò corpori impellenti resistere, & ipsum repercutere, quia ipsius partes in superficie insensibiliter in occursum ejus moveantur. Sed supponamus corpus impingens non ea linea, qua partes corporis

poris impellendi occursura sunt, sed alia, obliqua fortasse incidere; eo ipso statim omnis reactio, resistentia, reflexio cessabit contra experientiam. Sed cohærentiæ ratio à reactione & omnino motu, plane reddi non potest. Nam si chartæ partem impello, pars quam impello, cedit, ideò aliqua reactio & motus resistentiæ fingi non potest. Sed non cedit sola, sed reliquas partes sibi adhærentes simul aufert. Sanè verum est, & rationem habet, quod olim *Democritus*, *Leucippus*, *Epicurus*, & *Lucretius*, hodie sectatores eorum *Petrus Gassendus* & *Joh. Chrysost. Magnenus* prodiderunt: Omnem in corporibus cohærentiæ causam esse naturaliter figuras quasdam implicatorias, nempe, hamos, uncos, annulos, eminentias, breviter, omnes duorum corporum curvitates vel stationes sibi invicem insertas. Sed hæc ipsa instrumenta implicatoria solida, & tenacia esse necesse est, ut suum faciant officium & corporum partes contineant. Sed unde ipsis tenacitas? an hamos hamorum supponemus in infinitum? Sed quæ dubitandi ratio in primis erit, ea & in secundis & tertiis erit sine fine, ad has difficultates acutissimis istis philosophis nihil aliud superfuit quod responderent quam ut supponerent in ultima corporum resolutione insecabilia quædam corpuscula, ipsi atomos vocant, quæ variis suis figuris variè combinatis varias corporum sensibilium qualitates efficiant. Sed in istis ultimis corpusculis nulla apparet ratio cohærentiæ & insecabilitatis.

Reddidere aliquam veteres, sed ita ineptam, ut ejus recentiores pudeat. Scilicet partes atomorum ideo cohærere, quia nullum intercedat vacuum; ex qua sequitur, omnia corpora quæ se semel contigerunt, inseparabiliter ad atomorum exemplum cohærere debere, quia in omni contactu corporis ad corpus nullum intercedit vacuum. Quâ perpetuâ cohærentia nihil est absurdius, nihil ab experientiâ magis alienum. Recte igitur in reddenda atomorum ratione confugiemus ad Deum denique, qui ultimis istis rerum fundamentis firmitatem præstet. Et miror neque *Gassendum* neque alium inter acutissimos hujus seculi philosophos, præclaram hanc demonstrandæ Divinæ existentiæ occasionem animadvertisse. Apparet enim in extrema corporum resolutione Dei auxilio carere naturam non posse.

Cum autem demonstraverimus corpora determinatam figuram & quantitatem, motum verò illum habere non posse, nisi supposito Ente incorporali, facilè apparet illud Ens incorporale pro omnibus esse unicum, ob harmoniam omnium inter se, præsertim cum corpora motum habeant, non singula à suo ente incorporali, sed à se invicem. Cur autem Ens illud incorporale hanc potius quam illam magnitudinem, figuram, motum eligat; ratio reddi non potest, nisi sit intelligens, & ob rerum pulchritudinem sapiens, ob earum obedientiam, ad nutum, potens. Tale igitur Ens incorporale erit Mens totius mundi Rectrix, id est Deus.

PARS II.

PARS II.

Mentis humanæ immortalitas continuo ſorite demonſtrata.

Mens humana eſt ens cujus aliqua actio eſt cogitatio.

Ens cujus aliqua actio eſt cogitatio, ejus aliqua actio eſt res immediate ſenſibilis ſine imaginatione partium.

Cogitatio enim eſt res (1°.) immediate ſenſibilis, mens quippe ſe cogitantem ſentiens ſibi immediata eſt. (2°.) Cogitatio eſt res ſenſibilis ſine imaginatione partium. Hoc experienti clarum eſt. Cogitatio enim eſt hoc ipſum neſcio quod, quod ſentimus, quando ſentimus nos cogitare. Quando autem verbi gratiâ ſentimus nos cogitaſſe de Titio, non ſolum ſentimus nos Titii imaginem, quæ ſanè partes habet, habuiſſe in animo, quia hoc non ſufficit ad cogitationem.

Habemus enim imagines in animo etiam quando de iis non cogitamus; ſed ſentimus præterea, nos illam Titii imaginem advertiſſe, in qua advertentiæ ipſius imaginatione nullas partes deprehendimus.

Cujus aliqua actio & res immediate ſenſibilis ſine imaginatione partium.

Ejus aliqua actio eſt res ſine partibus.

Nam quale quid immediatè ſentitur, tale eſt. Erroris enim cauſa eſt medium, quia ſi objectum ſenſus eſſet cauſa erroris, ſemper falſo ſentiretur; ſin ſubjectum, ſemper falſo ſentiret.

Cujus aliqua actio eſt res ſine partibus, ejus aliqua actio non eſt motus.

Omnis enim motus habet partes per demonſtrata Ariſtotelis & omnium confeſſionem.

Cujus aliqua actio non eſt motus illud non eſt corpus.

Omnis enim corporis actio eſt motus. Omnis enim rei actio eſt eſſentiæ variatio.

Corporis eſſentia eſt: eſſe in ſpatio, exiſtentiæ in ſpatio variatio eſt motus.

Omnis igitur corporis actio eſt motus.

Quicquid non eſt corpus, non eſt in ſpatio.

Corporis enim definitio eſt eſſe in ſpatio.

Quicquid non eſt in ſpatio, non eſt mobile.

Motus enim eſt mutatio ſpatii.

Quicquid non eſt mobile eſt indiſſolubile.

Diſſolutio enim eſt motus ſecundum partem.

Omne indiſſolubile eſt incorruptibile.

Corruptio enim eſt diſſolutio intima.

Omne incorruptibile eſt immortale.

Mors enim est corruptio viventis, sed dissolutio ejus machinæ per quam quid apparet se movere.

Igitur
Mens humana est immortalis.
Quod erat demonstrandum.

DEFENSIO TRINITATIS
PER NOVA REPERTA LOGICA,
CONTRA EPISTOLAM ARIANI.

Ad Baronem Boineburgium Dedicatio.

IBit tecum in Poloniam si pateris, Illustr. Domine, quod a Polono ad Te venit. Nomini ejus parcere & scripturæ privatæ jura jubent, & suadet magna, sed, ut nos credimus, infelix viri doctrina, cujus non personæ sed sententiæ nocere volo. Is ergo a Te, pro ea, qua erga omnes literarum amantes voluntate es, inter alia eruditionis commercia appellatus de deponenda sententia exosa & periculosa, & a consensu ecclesiæ catholicæ, id est, tempore perpetuæ, loco universalis, abhorrente; argumento quidem, quo tu potissimum nitebaris, in consensu Christianorum posito non respondit, id enim leve illis videtur, qui assueti sunt in ecclesia & republica summam judicandi potestatem sibi sumere; at vero in se suosque versus ex scriptis eorum hunc velut succum contundendo expressit, quo ego fidenter dico robur omne sophismatum contra trinitatem contineri. Et profecto sic adstringit nodos, sic difficultates exaggerat, sic prosequitur pugnam, sic ictus ictibus ingeminat; ut qui his repellendis par fuerit, reliqua e pharetra Socini tela, possit fortassis audacter contemnere. Ego, illustris Domine, cum primum ea & beneficio Tuo vidi, & auctoritate ad tentandam responsionem impulsus sum, tum demum cepi & fructum & voluptatem maximam, ex profundiore illa philosophia, cui ego me meopte ingenio a puero immersi. Hæc mihi, nisi amore veritatis fallor, in sacris meditationibus, in civilibus negotiis, in natura rerum ea documenta suggessit, quibus ad vitam tranquille agendam nihil in me sentio efficacius: quædam etiam tunc curiosa magis quam utilia, sed quæ nunc in tollendis Antitrinitariorum difficultatibus eam lucem attulerunt, ut jam non dubitem, quicquid verum est idem utile esse.

RES-

RESPONSIO AD OBJECTIONES WISSOWATII

Contra Trinitatem & Incarnationem Dei altissimi.

(a) Quia objectiones & responsiones pristinas non vidi, judicare non possum, an contradictionem sententiæ Antitrinitariæ probaverint vel diluerint.

(b) Dicis ex *Virgilio*: Aspice num mage sit nostrum penetrabile telum. Ego ex eodem respondeo: Postquam arma Dei ad Vulcania ventum est mortalis mucro glacies ceu futilis ictu dissiluit.

(c) Ad argumentum I. præmitto in genere, quod & in sequentibus observandum est, copulas in syllogismorum præmissis vulgo non recte concipi. (Hæc observatio etiam prodest ad distinguendum infinitam a negativa, v. g. qui non credunt, damnantur; Judæi non credunt; Ergo damnantur. Videtur esse syllogismi minor negativa, sed non est, quia syllogismus sit talis: Qui sunt illi, qui non credunt, damnantur; Judæi sunt illi, qui non credunt; Ergo damnantur.) Distinguendum autem inter propositiones per se & per accidens, v. g. recte simpliciter dicimus: Omnis homo est albus. Etsi verum sit; quia albedo humanitati immediate non cohæret. Sed dicendum, omnis, qui est homo, est albus. Quæ etiam ex parte observavit *Johannes Raven* Berolinensis in peculiaribus suis de copula speculationibus. Deinde observandum est ex eodem fundamento omnes propositiones singulares esse virtute latentis signi universales, quod & ab auctore dissertationis de arte combinatoria est annotatum, v. g. hæc propositio: *Petrus* Apostolus fuit primus Episcopus Romanus, signis & copula recte positis ita formabitur: Omnis qui est *Petrus* Apostolus fuit Episcopus Romanus. Juxta hæc igitur formabimus primum argumentum.

Omnis qui est unus Deus altissimus, est pater ille, ex quo omnia. Filius Dei non est pater ille, ex quo omnia.

Ergo Filius Dei Jesus Christus non est is, qui est unus Deus altissimus. Ita Syllogismus erit in *Camestres*. Respondeo distinguendo: Per omnia intelliguntur vel creaturæ, vel etiam simil filius. Si creaturæ cæteræ tantum, concedo majorem, quod omnis ille, qui est unus Deus altissimus, sit pater ille, ex quo omnia, scilicet omnes creaturæ. Et ita negatur minor, quod filius Dei non sit pater ille, ex quo omnia, scilicet omnes creaturæ. Quia vos ipsi conceditis, omnes creaturas per filium creatas esse. Si vero sub omnium voce intelligitur etiam ipse filius, tunc concessa minore, quod filius Dei non sit pater ille, ex quo omnia nempe ipse etiam filius, negabitur major, quod omnis ille, qui est unus Deus altissimus sit pater ille ex quo omnia, etiam filius, oriuntur. Nos enim donec contrarium melius probetur, manemus in hac sententia, quod filius & Spiritus S. sunt ille, qui est unus Deus altissimus, & tamen non sunt

pater ille, ex quo omnia, & in iis ipse filius & Spiritus S. quoque oriuntur.

(d) Non est scriptoribus ea necessitas imponenda, ut cujus dicendi etiam maxima occasio est, id statim dicant.

(e) D. *Paulus* l. c. per Patrem, ex quo omnia, & Dominum, per quem omnia, potest intelligere, unum idemque ens, nempe Deum altissimum. Nam alioqui jure naturali, qui pater, idem Dominus est liberorum, & præpositiones *ex* & *per* non ita disparatæ sunt, ut prohibeantur ita loqui: Ex quo sunt omnia, per eum quoque sunt omnia. Nam & *Paulus* alibi de uno eodemque Deo altissimo duas has particulas una cum tertia *In*, simul enunciat, cum inquit: Ex quo, per quem & in quo sunt omnia. Quam phrasin quidam ad adumbrationem Trinitatis merito trahunt; Verum non est meum argumentari, sed respondere.

(f) Non necesse est, ut *Paulus* 1. Cor. VIII. 6. & *Petrus* Act. II. 36. vocem *Dominum* de Christo eodem respectu usurpent, potest ille de Christo quatenus Deus est, hic, quatenus homo est, loqui.

(g) Non vacat nunc loca citata omnia evolvere, & ex ipsis exsculpere, si qua in illis difficultas latet, ostendatur.

(h) Argumentum, quod implicite proponis, ne dissimulemus, esset tale: Omnis per quem ille, qui est unus Deus altissimus, facit omnia, is non est Deus altissimus.

Filius Dei est ille, per quem ille, qui est unus Deus altissimus, facit omnia.

Ergo Filius Dei non est Deus altissimus.

In hoc argumento negatur major. Potest enim Deus altissimus, nempe pater, per Deum altissimum, nempe filium, omnia facere, & tamen non per se ipsum, licet per eum, qui etiam est id, quod est ipse. Et ita respondimus, opinor, argumento primo, ut tamen ad oculum constet, nervum ejus incisum esse, aliud ad ejus imitationem fabricabimus.

Omne trilineum habet pro abstracto immediato trilineitatem.

Triangulum non habet pro abstracto immediato trilineitatem. Habet enim trianguleitatem potius, quæ si cum trilineitate esset immediate idem, esset etiam idem anguleitas & lineitas, quæ demta ternitate remanent.

Jam vero anguleitas & lineitas adeo non sunt idem, ut possint etiam duæ lineæ sine angulo esse v. g. parallelæ.

Ergo Triangulum non est trilineum, quod est absurdum. Respondeo ex fundamento præmisso, majorem ita formandam: Omne quod est trilineum, habet pro abstracto immediato trilineitatem. Et sic negatur major. Nam & triangulum est trilineum, & tamen non habet pro abstracto immediato trilineitatem. Hoc principio adhibito, Scholasticorum tædiosis circa suppositiones præceptis carere possumus. v. g. Animal est genus, *Petrus* est animal; Ergo *Petrus* est genus. Resp. majorem non esse universalem, neque enim is, qui est animal, est genus.

(i) Ar-

(i) Argumentum secundum, ut formale sit, sic formandum est.

Qui est ille qui nescivit diem judicii, is non est ille, qui est Deus altissimus.

Filius Dei nescivit diem judicii. Ergo Filius Dei non est ille, qui est Deus altissimus.

Et sic negatur major. Nam potest quis ex nostra hypothesi simul esse ille, qui nescit diem judicii, nempe homo, & ille, qui est Deus altissimus. Quæ hypothesis nostra, quod idem simul possit esse Deus & homo, quamdiu non evertitur tamdiu contrarium argumentum petit principium. Quidlibet autem possibile præsumitur, donec contrarium probetur.

(k) Interpretes textum contorquentes nihil ad nos, utri plus textum torqueant, & ex pluribus interpretationibus possibilibus eligant improbabiliorem, dummodo sibi faveat, alibi demonstrandi occasio erit.

(l) Vulgatam hanc responsionem, neque qui se Catholicos, neque qui Evangelicos, neque qui Reformatos vocant, quod sciam, aversantur.

(m. 1.) Disparata neque de se neque de eodem tertio prædicari non posse plane nego, dummodo, quæ circa copulam admonuimus, serventur. Etsi enim minus bene dicatur, ferrum est lignum, & anima est corpus: tamen potest casus contingere, in quo recte dicatur: quoddam quod est ferrum, (scilicet ex parte) id est lignum, (scilicet ex alia parte.) Nec absurdum est, eundem esse & non esse Deum altissimum pro diversis partibus; nec video, cur non pars de toto proprie prædicari possit, dummodo reduplicatio addatur, vel subintelligatur. Proprie enim totum nihil aliud est quam singulæ partes de eodem prædicatæ cum unione v. g. Homo est anima & corpus. Quicquid autem anima & corpus est, illud utique est anima & idem utique corpus. Quidni liceat resolvere copulationem in duas simplices: Homo est anima, & homo est corpus? Igitur similiter, si ex nostra hypothesi, Christus est unum ex Deo & homine, licebit dicere: Christus est Deus & homo, & ita: Christus est Deus & Christus est homo.

(m. 2.) Quod objicitur, inconveniens esse, ut Christus simpliciter intelligatur dixisse, se nescire, ideo quia pars sui inferior nescivit, id cur inconveniens sit, non video. Inprimis eo tempore, quo functio parti inferiori ordinarie inesse solita ei subtracta est. Sciendum enim ordinarium quidem esse, ut divinitas scientiam humanitatis sibi conjunctas perficiat, si non per communicationem ejus numero idiomatis, saltim per excitationem accidentis novi. Id tamen quod ordinarium est in statu humilitatis Christi, antequam humanitas ejus reciperetur in gloriam suam, ei subtrahebatur. Quæ res multum ventilata est inter Theologos quosdam Lutheranos, qui & libros scripsere.

Potest ea subtractio intelligi *Ecstaseos*, quo tempore anima functiones, quas alioqui corpus peragit, nempe ratiocinari, cogitare, exequitur quasi separata sine corporis concursu. Eo igitur tempore durantis *Ecstaseos* non

 inepte

inepte dicetur hominem non ratiocinari, etiamsi pars ejus ignobilior, nempe corpus tantum, a ratiocinatione cesset, quia functio illa, quam anima ordinarie per corpus peragit, & quam homo ordinarie efficit, quatenus ex anima & corpore unitus est; nunc ab eo non quatenus anima & corpus est, & ita non quatenus homo est, sed tantum quatenus anima est, peragitur. Similiter igitur Christus recte dicetur aliquid nescire, quando functionem sciendi non per Deitatem cum humanitate ut alias, & ita nec quatenus Deus homo est, & ita nec quatenus Christus est, exercet.

(n) Ad verba: an ipsi concedunt; imo concedemus filium Dei non creasse mundum &c. dummodo subaudiatur: secundum humanitatem.

(o) Quæris 2. cur divinitas secretum de tempore extremæ diei non communicaverit humanitati sibi tam arcte unitæ. Ideo, inquam, quia eam nondum glorificatam humiliari & pati oportuit.

(p) 3. Argumentaris: Persona filii divina scivit diem judicii. Persona filii est filius. Ergo Filius scivit diem judicii. Concedo. Quomodo ergo nescivit. Scivit Deus, nescivit homo.

(q) 4. Repetitur quod supra objiciebas: quod parti inferiori competit, toti non tribuendum simpliciter, responsum est lit. m. 2.

(r) Objicis 5. filium Dei nescivisse diem judicii, quatenus est filius Dei, quia opponitur hic Patri. Resp. etiam humanitatem non inepte dici filium Dei, quamvis ei non ὁμουσιότης, quia & vos qui *homousion* Patri negatis, tamen filium Dei dicitis.

(s) In argumento illo negatur Minor: quod filius Dei etiam secundum Deitatem non sit Pater Jesu Christi. Imo tota Trinitas recte dicetur Pater Jesu Christi hominis. Ideo miror, cur opponens dicat minorem esse apud omnes in confesso.

(t) Argumentum illud esset tale: Quicunque non facit omnia a se ipso, ille non est omnipotens. Filius Dei non facit omnia a se ipso. Ergo. Negatur major. Perinde ac si argumentari vellem. Pater non facit omnia per se ipsum, sed per filium, ut vos conceditis. Ergo non est omnipotens. Imo sunt causæ sociæ in agendo, & si altera sit prior natura in essendo.

(u) Potest esse Deus altissimus etiam, qui omnia ab alio habet, quando nimirum in alterius potestate non est ipsi denegare. Et non minus filius Patri, quam filio Pater est necessarius. Cum enim proprie pater sit intellectivum, filius intelligibile, & Spiritus S. intellectio, & in æternis atque divinis idem sit esse & posse, non erit intellectivum in Deo, quod non actu intelligat; intellectio autem sine intelligibili esse non potest. Contra nullum erit intelligibile in Deo, quod non intelligatur, & ita non habeat correspondens sibi intellectivum. Igitur ut secunda persona sine secunda esse non potest.

(x) Ad argumentum tertium respondeo concedendo totum. Deus altissimus est singulare, nec prædicatur de multis, sed hoc nihil officit Trinitati.

nitati. Nam is qui est Deus altissimus (seu persona Dei altissimi) potest nihilominus de multis prædicari, quia is, qui est Deus altissimus seu persona divinitatis est universale, non singulare. Ex hoc etiam apparet, quod etsi tres sint, quorum quilibet est id, quod est Deus, tamen non sint tres Dii. Non est enim ter unus Deus ab altero distinctus, sed est ter unus, quorum quilibet est id quod est Deus, seu ter una persona. Igitur nec tres Dii sunt, sed tres personæ. Quanquam hæc vulgo observata non sit temere reperire.

(y) Non potest dici, Deum ita strictissime unum esse, ut non dentur in eo realiter seu ante operationem mentis distincta. Si enim mens est, impossibile est, quin sint in eo intelligens, intellectum & intellectio, & quæ cum his coincidunt: posse, scire, & velle. Horum vero reale discrimen non esse implicat contradictionem. Cum enim formaliter differant, erit eorum differentia rationis ratiocinatæ; talis autem differentia habet fundamentum in re, erunt igitur in Deo tria fundamenta realiter distincta. Vellem huic argumento responderi. Neque hoc imperfectionem in Deo infert, quia multitudo & compositio per se imperfecta non est, nisi quatenus continet separabilitatem & ita corruptibilitatem totius, sed separabilitas hinc non infertur. Quin potius supra lit. u. demonstratum est, impossibile esse & implicare contradictionem, ut una Deitatis persona sine alia existat. Nec multiplicatur Deus. Quemadmodum enim, si differunt realiter in corpore magnitudo, figura & motus, non sequitur ideo etiam necessario tria esse corpora, unum quantum, alterum figuratum, tertium motum. Cum idem lapis cubitalis rotundus & gravis esse possit: ita si differant realiter in mente judicium, idea & intellectio, non sequitur tres esse mentes. Cum una sit mens, quæ quando reflectitur in se ipsam, est id quod intelligit, id quod intelligitur, & id quod intelligit & intelligitur. Nescio an quidquam clarius dici possit.

(z) Formabo Syllogismum ut sit formalis ex præsuppositis.

Quicunque est Deus ille altissimus unicus individuus, est pater filii Dei Domini Jesu Christi.

Deus ille altissimus unicus individuus est filius Dei Dominus Jesus Christus.

Ergo filius Dei Dominus Jesus Christus est pater filii Dei Domini Jesu Christi.

(aa) Nego Deo altissimo aut potius ei, qui est Deus altissimus repugnare, esse ab alio, v. supra u.

(bb) Non est absurdum, Deum altissimum, aut potius eum, qui est Deus altissimus, generari. Sempiternam substantiam in tempore generari absurdum est, non vero est absurdum, eum esse generatum ante datum quodlibet tempus, id est, ab æterno. Deo altissimo, aut potius ei, qui est Deus altissimus, potest quis prior esse natura non tempore, alius nempe, qui etiam est Deus altissimus. Nam non datur alius & alius Deus, sed alius & alius, qui est Deus. (cc)

(cc) Quando Deus Deum generat, generat eum, qui eſt idem numero Deus cum ipſo, etſi non ſimpliciter ſit idem numero cum ipſo. Non generat eundem numero Deum, ſed eum qui eſt idem numero Deus licet ſit alia perſona.

(dd) Si filius Dei generabatur ex ſubſtantia Patris ab æternitate aut deſiit generari, aut non deſiit, ſi non, adhuc generatur, & ita nunquam eſt, ſemper fit: ſin deſiit generari finem temporis habet ejus generatio. Adeoque & initium temporis, ergo non eſt æterna. Reſp. deſiit generari, & tamen illa generatio non habet finem temporis, nam & incœpit & deſiit generari ante quodlibet tempus. Simul enim generari incœpit & deſiit.

(ee) Quæris an tota an non tota Trinitas ſit incarnata? Reſp. non tota. Ergo, inquis, Trinitas a ſe diviſa eſt ſ. diverſa continet. Quid tum? E. & Deus a ſe diviſus eſt; Hoc non ſequitur, ſed diviſi a ſe ſ. differentes ſunt illi qui ſunt Deus.

(ff) Syllogiſmum formas.

Deitas, quæ eſt in Deo Patre, non eſt incarnata.
Deitas, quæ eſt in Deo filio, eſt incarnata.
E. Deitas, quæ eſt in Deo filio, non eſt Deitas ea, quæ eſt in Deo Patre.
E. dantur plures Deitates.

Nego minorem. Non Deitas ſed perſonalitas potius filii Dei incarnata eſt, i. e. filius Dei incarnatus eſt non qua Deus, ſed qua filius.

(gg) Nodos Te propoſuiſſe non nego, & quidem quantos maximos quiſpiam tui ſimilis poſſit. Reperto ſimul principio fili, id eſt, natura copulæ propoſitionis in Syllogiſmo, videmur nobis eos perfecte ſolviſſe. Idem Tibi viſum iri, ſi recte attendas, non dubito. Tum vero dabis, opinor, gloriam Deo, dabis hoc veritati & ſententiam orbi Chriſtiano tot ſeculis receptam non abſurdam confitebere. Sin aliter ſentis, effice, ut aut nos, cur diſſentias, aut tu, cur diſſentire non debeas, ambo tandem ſentiamus.

DUÆ

DUÆ EPISTOLÆ AD LOEFLERUM
DE TRINITATE ET DEFINITIONIBUS
MATHEMATICIS CIRCA DEUM, SPIRITUS &c.

EPISTOLA I.

I. In Anglici Antitrinitarii libro refutando methodum mathematicam sequi posse dubitat. II. Artem demonstrandi pauci tenent. III. De definitione Spiritus. IV. Historica quædam de Anglici Antitrinitarii libello. V. Sherlockius *ad Tritheismum inclinare visus est. VI.* Wallisius *confusionem personarum in Trinitate inducere est visus.*

I. CONsilium tractandæ materiæ Theologiæ gravis laudo. Angli ordinem merito non sequeris, sed an Mathematicum commode sequi possis, dubito; cum res minus rationibus quam vindicatione textuum Scripturæ & Ecclesiasticæ antiquitatis transigatur. Præter definitiones & axiomata ponuntur interdum observationes, quæ facti sunt, & ex historia sumuntur, itemque hypotheses. Sed postremæ istæ minus sunt frequentes, & reddunt etiam demonstrationem non nisi hypotheticam. Propositiones aliæ potius ad conclusiones sunt referendæ, quæ ex illis principiis demonstrantur. Sed ut verum fatear, nescio, an satis apud vos in hac materia plausibilis futura sit methodus mathematica. Facilis certe esse non potest, & præstat præstare, quod promittas, quam promittere demonstrationes, quas non præstes.

II. Artem certe demonstrandi paucissimi tenent, & plerique paralogismos consuunt sub demonstrationis schemate.

III. Definitio illa, quod spiritus sit substantia immaterialis, dicit tantum, quid non sit, non, quid sit. Deinde possunt esse substantiæ immateriales, quæ non sunt spirituales, ut secundum aliquos spatium est substantia, & tamen non est materiale quiddam, sed materia potius collocatur in spatio. Etsi ego revera non putem spatium esse substantiam, definitiones tamen tales esse debent, ut ab omnibus possint admitti, spiritus rectius videtur definiri *substantia immaterialis ratione prædita.*

IV. Non inutiliter in disputatione quædam referes pertinentia ad historiam libri, quem refutas. Nimirum fuisse exemplaria ejus, durante Parlamento anni præcedentis, ab ignota manu inter ipsos Parlamentarios

ſparſa, atque ideo ad rogum damnata. Multum autem famæ habuiſſe, jactantibus Antitrinitariis, comburi talia facilius quam refutari; veritatem autem comburi non poſſe.

V. Cum *Sherlockius*, Theologus celebris apud Anglos, de Trinitate nuper ſcripſiſſet, & tres ſubſtantias ſui conſcias ſtatuiſſet, nonnullis viſus eſt inclinare ad Tritheiſmum.

VI. Contra *Wallisius*, explicans Trinitatem per tres ejuſdem ſubſtantiæ relationes, viſus eſt aliis confuſionem inducere perſonarum. Et hoc ab Antitrinitariis per ſparſos libros utique eſt exprobratum, ſed revera conciliari hæ ſententiæ poſſunt, ſi recte intelligantur. Han. 13. Dec. MDCXCIV.

Non incommodum videtur cum Ben. Lect. communicare formulam mathematice tradendi doctrinam Trinitatis, quam Vir Illuſtr. cognato ſuo præſcripſit, & hæ litteræ reſpiciunt.

SCELETON DEMONSTRATIONIS.

I. *Definitiones ſeu explicationes terminorum.*

Def. 1. *Deus* eſt ſubſtantia perfectiſſima, ſeu habens omnes perfectiones.

Def. 2. *Spiritus* eſt ſubſtantia immaterialis intellectiva.

Def. 3. *Angelus* eſt Spiritus completus.

Def. 4. *Plures perſonæ* in eadem numero ſubſtantia abſoluta ſignificant plures ſubſtantias ſingulares intelligentes eſſentialiter relativas.

Def. 5. *Æternitas* eſt exiſtendi neceſſitas.

II. *Axiomata ſeu propoſitiones univerſales, quæ non indigent probatione.*

Ax. 1. *Inter perfectiones eſt eſſe communicativum.* Hic in ecthefi adduci poteſt, quod vulgo dicitur, bonum eſſe communicativum ſui.

Ax. 2. *Ubi de periculo ſalutis agitur, proprietas verborum ſenſuſque Eccleſiæ vere catholicæ non debet deſeri ſine manifeſta neceſſitate.*

III. *Hypotheſes ab adverſariis conceſſæ.*

Hyp. 1. *Scriptura Sacra, qualem Proteſtantes admittunt, eſt verbum Dei.* Hanc hypotheſin ab adverſariis conceſſam eſſe, conſtat; nam eandem Scripturam, quam Proteſtantes admittunt, eam admittunt etiam Antitrinitarii, exceptis tamen pauciſſimis textibus, quos in dubium revocant, qualis eſt ille *Johannis* de tribus, qui teſtimonium perhibent. Sed de eo nunc non quæritur.

Hyp. 2. *Patri competit divinitas ſumma.* In hoc omnes Antitrinitarii nobiſcum conſentiunt.

IV.

IV. Lemmata prædemonstranda.

Lem. 1. *Deus est unicus.*
Demonstratio: Si plures essent Dii, aut easdem involverent perfectiones, & ita nullum inter eos esset discrimen, atque adeo esset tantum Deus unicus, quod intenditur; aut haberent diversas, & ita alter non haberet omnes perfectiones, id est, non esset perfectissimus, quod est contra *Def.* 1. idem etiam ostendi potest ex lemmate sequenti.

Lem. 2. *Solus Deus omnes alias res creat ex nihilo, & quidem tam initio quam continuata creatione conservativa, quamdiu subsistunt.*
Demonstratio: Nisi solus Deus alias res crearet ex nihilo & quidem dicto modo, res *aliquando quasdam* suas realitates seu perfectiones haberent aliunde, sed debent *omnes* & *semper* accipere a Deo, quia alioqui ejus communicatio esset limitata, adeoque ejus perfectio, (per Ax. 1.) quod est contra *defin.* 1.

Lem. 3. *Creatura non potest esse creandi instrumentum.*
D. Nam omnis creatura continue creatur, (per Lem. 2.) ergo quævis cum alia quavis simul creatur, adeoque ad ipsam creandam non occurrit operando.

Hic in ecthesi seu scholio explodendus est *Arianus*, qui Christum facit creaturam, sed primariam, per quam creatæ sint aliæ creaturæ, cui opinioni etiam favet Autor novi libri, inscripti *Seder Olam*, qui etiam vult, Messiam ab initio fuisse quodammodo medium inter Deum & ceteras creaturas, ita ut per ipsum omnia sint creata.

Lem. 4. *Solus Deus est æternus.*
D. Nam omnia alia creantur a Deo, (per Lem. 2.) ergo non habent existentiam ex sua essentia seu existendi necessitatem, id est (per Def. 5.) non sunt æterna.

Lem. 5. *Secundum proprietatem verborum solus Deus supremus dicitur religiose adorandus.*
Hoc ostendendum est ex locis Scripturæ, & illustrationis majoris caussa ex locis Patrum.

V. Propositiones.

Prop. I. *Scriptura sacra tribuit Christo attributa solius Dei veri seu summi.*
Hæ proprietates Dei summi sunt, esse æternum, (per lem. 4.) esse creatorem aliarum rerum omnium, (per lem. 2.) omnia per ipsum esse facta, quod non potest intelligi de creatura, tanquam creandi instrumento. (per L. 3.) &c. Sed hæc & alia similia Scriptura S. tribuit Christo, ut prolati textus docent.

C 2 Prop. II.

Prop. II. *Scriptura Sacra tribuit Christo, quæ proprie magis & apte explicantur de Deo summo, quam de creatura.*

Talia sunt, esse filium Dei excellenti modo, esse characterem hypostaseos divinæ, esse genitum ante secula, opponi angelis in universum & Diis inferioribus, &c. quæ ostendenda sunt locis Scripturæ, simulque demonstrandum, hæc loca aptissime de Deo summo intelligi, nec nisi violente aliorsum trahi. Huc pertinet initium Evangelii *Johannis*. Adhibeatur etiam interpretatio sacræ antiquitatis ad hæc illustranda.

Prop. III. *Nulla est necessitas in locis divinitatem Christi indicantibus recedendi a proprietate verborum.*

Hic respondendum est effugiis adversariorum & objectionibus, quibus ostendere conantur, ex propria verborum acceptione sequi absurditates, & eadem opera occurretur novo Ariano Anglo.

Prop. IV. *Christus est adorandus.*

Hoc ostendatur ex Scriptura & Ecclesia antiqua vere catholica.

Prop. V. *Antiquitas vere catholica Christo tribuit summam divinitatem.*

Hoc ostendendum est ex locis veterum etiam ante Concilium Nicænum & contraria diluenda.

Prop. VI. *Summa divinitas Christo est attribuenda.*

Nam, Scriptura S. quæ est verbum Dei summi, (per Prop. 1.) itemque ea, quæ proprie magis & apte explicantur de Deo summo, (per prop. 2.) idemque facit antiquitas vere catholica (per prop. 5.) & speciatim ei attribuitur adoratio, (per prop. 4.) quæ proprie de solo Deo supremo est intelligenda. (per lem. 5.) Est autem hic negotium, in quo de periculo salutis agitur, cum agatur de cultu Dei supremi Zelotæ. Itaque sine necessitate, (quæ hic nulla est) (per prop. 3.) non est recedendum a proprietate verborum Dei & sensu Ecclesiæ vere catholicæ; (per ax. 2.) divinitas igitur suprema Christo est tribuenda.

Prop. VII. *Christus non est Angelus.*

Quia ei attribuitur divinitas suprema, (per prop. 6.) Angelus autem est quidem substantia immaterialis intellectiva, (per def. 2.) sed tamen creata. (per def. 3.) Nec dici potest divinitatem ejus habitare in natura angelica, quia non angelos, sed semen *Abrahæ* assumsit, ut ait Scriptura.

Hic in ecthesi vel scholio refutari potest fusius paradoxum Neo-Ariani Angli, qui vult, Christum esse Angelum proprie dictum, seu (per def. 1. 2. 3.) substantiam immaterialem intellectivam, completam creatam, & responderi potest ejus qualibuscunque argumentis.

Totidem propositiones eadem plane methodo possunt formari de Spiritu S. & ita prodibunt propositiones VIII. IX. X. XI. XII. XIII.

XIII. XIV. tantum pro Christo substituendo Spiritum S. Et in prop. XIV. ubi probabitur, Spir. S. non esse angelum, refutari poterit *Sandii* paradoxon (refutatum etiam a *Wittichio*) quod per Spiritum S. intelligatur chorus Angelorum.

Prop. XV. *Pater, Filius & Spiritus S. sunt personæ inter se diversæ.*
Hoc ostendendum est contra Sabellianos & Socinianos.

Prop. XVI. *Deus est unica numero substantia absoluta cum Trinitate personarum.*

Unicum esse Deum seu unicam talem esse substantiam absolutam, ostensum est lem. 1. tres tamen sunt, quibus suprema seu vera divinitas competit, Pater (per hyp. 2.) Filius (per prop. 7.) & Spiritus S. (per prop. 14.) & horum quilibet a quolibet est diversus, (per prop. 15.) nec dantur plures omnium concessione. Sunt autem substantiæ singulares intelligentes essentialiter relativæ per relationes paternitatis generationis & processus, ex dictis Scripturæ sensuque Ecclesiæ vere Catholicæ, ideoque dicuntur tres personæ divinitatis in eadem scilicet substantia singulari absoluta perfectissima, seu (per def. 4.) Deo, scilicet absolute sumto.

Scholion. Natæ sunt nuper in Anglia lites inter ipsius Ecclesiæ Anglicanæ Theologos celebres, quos ideo Neo-Arianus noster suggillat. Scilicet *Wallisius* personas distinxit relationibus, ideoque Arianus ei imputat, quod diversitatem tollat, nec aliter intelligat, quam cum in humanis idem respectu diverso duplicem personam sustinet Patris & Filii. *Sherlockius*, dicens, in Deo tres esse substantias sui conscias, eidem Ariano visus est inducere tritheismum; imo & nonnullorum suæ partis reprehensionem incurrit. Sed charitatis est, durius fortasse dicta, quantum licet, in optimam partem interpretari. Et utraque sententia sanum sensum recipit. Sunt enim tres substantiæ, diversæ quidem, non tamen nisi relationibus essentialibus, non vero attributis essentialibus absolutis. Hinc demonstratio unitatis Dei in lem. 1. non tollit pluralitatem personarum. Etsi enim non nisi una substantia detur, habens omnes perfectiones tam absolutas quam respectivas, nempe Deus absolute sumptus, possunt tamen in hac dari plures personæ perfectionibus relativis differentes.

EPISTOLA II.

I. *De definitionibus mathematicis.* II. *In definitione mathematica Dei, Spiritus non poni potest, ut genus.* III. *De definitione æternitatis.* IV. *De definitione personæ divinæ.* V. *De Mathematicorum more in definiendo.*

I. QUoniam voluisti mathematice scribere, cogitandum fuit de definitionibus, quales volunt Mathematici, in quibus nihil poni debet facile, quod ex ipsa definitione jam tum potest demonstrari.

II. Itaque etsi certo modo dici possit, spiritum in definitione Dei poni posse, ut genus; qui tamen mathematice scribet, potius mentione spiritus in definitione abstinebit, quia substantiam perfectissimam spiritualem esse, potest demonstrari. Et hinc etiam tuto poteris spiritum explicare post definitionem Dei, etsi Deus sit spiritus, quia hoc prædicatum ex definitione a Te posita derivatur.

III. Optime notasti, definitionem æternitatis nostram esse caussalem & magis a priori. Et sequitur ex ea non tantum vulgaris descriptio, quod sit permanentia interminabilis, sed etiam Boetiana, quod sit tota & perfecta simul, quæ ex sola interminabilitate permanentiæ non ita sequitur. In ipsa autem Boetiana descriptione incommoda est mentio vitæ & possessionis. Nam vita non magis apte ingredietur definitionem ejus, quam spiritualitas definitionem Dei nostram.

IV. Quod ad personas divinas attinet, tutissime feceris, si nihil posueris, nisi cum Præside Tuo prius communicatum, est enim materia delicatissima. Compendia Theologica dicunt, personam esse subsistentem ὑφιστάμενον, non vero tantum subsistentiam aut subsistendi modum appellare solent; relationes personales sunt potius τρόποι ὑπάρξεως, quam ipsæ personæ. Sed quoniam istæ in divinis potius nostro modo cognoscendi, quam re ipsa, distinguuntur, posses fortasse abstinere utroque & dicere: plures personæ in eadem numero substantia absoluta singulari intelliguntur per plures in ea modos subsistendi relativos incommunicabiles. Relativi & absoluti mentionem libenter addo, ob rationes, quæ ibi apparent. Tutius autem sic loqueris, meo judicio, quam si personas dicas esse modos, & ex iis entia modalia seu incompleta facias, simulque etiam formulas loquendi, quæ nimis concretæ videri possunt, evitabis, & rem tamen ipsam consequere, cum id omne exprimas, per quid persona constituitur.

V. Mathematicorum mos est, definitiones ita concipere, ut nihil eas ingrediatur, quod dubitationem vel difficultatem recipiat, & sit tamen in illis id omne, quod sufficiat ad controversias deinde decidendas. In expo-

expoſitione ſeu ſcholiis reddes rationem tuarum definitionum, ut intelligatur, receptas definitiones ex iſtis fluere, has vero eſſe poſitas tanquam eorum compendia & magis aptas ad demonſtrandum, imo ſimul ad hoc ſufficientes. Denuo inſpiciens, quæ tibi miſeram, video, me lemma, quod ſolus Deus ſit æternus, demonſtraſſe ex definitione æternitatis mea; ipſe autem notabis, non ita commode poſſe demonſtrari ex vulgaribus. Si voles mutare definitionem perſonæ eo modo, quo dixi, poteris etiam mutare aliquid in propoſitione XVI. ubi pro verbis: *Sunt autem ſubſtantiæ ſingulares intelligentes eſſentialiter relativæ*, potes ponere: *intelliguntur autem per modos ſubſiſtendi relativos incommunicabiles*, (a) ſeu per relationes; ut & ibidem in ſcholiis, pro verbis: *Sunt enim tres ſubſtantiæ diverſæ*, potes dicere: *Sunt enim tres diverſi ſeu.* cet. Hæc ideo ſcribo, quo minus alios veri uſus terminorum ſæpe non admodum gnaros offendas, alioqui enim optime dici poterit, unamquamque perſonam eſſe ſubſiſtentem ſeu ſubſtantiam ſingularem; & conſtat, quod humanitas ſubſiſtat per ſubſiſtentiam τῦ λόγυ (b). Han. 24. Febr. MDCXCV.

(a) Ut viro Ill. in hac cauſſa ſua conſtet autoritas rerumque divinarum cognitio, quædam definitionem vocis perſonæ illuſtrantia addere cognato viſum eſt. Duæ ejus allatæ ſunt definitiones, quarum altera dicit, eſſe ſubſtantiam, altera modum. Utraque recte ſe habet & approbanda eſt, modo noteiur, vocem perſonæ vel *concretive* vel *abſtractive* accipi poſſe. Priori modo eſt ſubſtantia ſingularis completa intelligens certo ſubſiſtendi modo eoque incommunicabili determinata; poſteriori eſt ſubſiſtentia ſeu modus ſubſiſtendi incommunicabilis ſubſtantiæ ſingularis completæ & intelligentis. Si quis velit *Patrem* definire, reſpiciendo ad Filium voce perſonæ concretive accepta, dicat: eſt ſubſtantia ſingularis, completa, intelligens, certo ſubſiſtendi modo determinata eodemque incommunicabili & ipſi proprio, qui paternitas ſeu ἀγεννησία. Et ſi *Filium*: eſt ſubſtantia ſingularis completa, intelligens, certo ſubſiſtendi modo, qui eſt generatio paſſiva. Qua ratione etiam definitio Spiritus S. confici poterit. Abſit vero, ut inde colligatur, ut ſit a Tritheitis, ergo tres ſunt Dii Deusque eſt compoſitus. Eſt enim in illis unum materiale nempe ſingulariſſima Deitas, etſi formaliter in perſonis ſingulis alio modo ſubſiſtens. Qua ratione diſtinguuntur, non ut aliud atque aliud, nec ut alia atque alia eſſentia, nec ſolum ut alius atque alius modus, quoniam quælibet perſona agit & operatur, & quævis eſt Deus Iſraelis, ſed perſona concretive accepta, ut una res ab una eademque re cum diverſo modo habendi & ſubſiſtendi ante omnem intellectus operationem. Perſtat nihilominus perſonarum diſtinctio, ut modus eminens a modo oppoſito & incommunicabili, quæ eſt perſonæ in abſtracto. Ex quo etiam intelligitur *Sherlockium* in Tritheiſmo, & *Walliſium* a Sabellianiſmo poſſe abſolvi.

(b) Graves cognato fuere cauſſæ, cur diſputationem de Trinitate methodo mathematica conſcriptam exhibere intermiſerit; a quo tamen Neo-Arianus eſt refutatus. Factum id in diſputatione anno MDCXCVII. duce *Jo. Ben. Carpzovio* habita, in qua locus *Rom. IX. 5.* de divinitate Chriſti eſt expoſitus, e locis Doctorum veteris Eccleſiæ illuſtratus, & verus ejus ſenſus ſtabilitus.

IV.

REMARQUES DE Mr. LEIBNIZ,

Sur le livre d'un Antitrinitaire Anglois, qui contient des considérations sur plusieurs explications de la Trinité: publié l'an 1693-4.

N'Ayant point vû ce que Messieurs *Wallis*, *Sherlock*, & le *Dr. S-bt* ont écrit sur la Trinité, & n'ayant pas présentement en main le *Sistême intellectuel du feu Docteur Cudworth*, où j'ai lû quelque chose autrefois, & que j'ai trouvé fait par un très habile homme, je ne veux pas entrer dans la discussion de leurs sentimens, & je parlerai de la chose en elle-même.

Premiérement je demeure d'accord, que le commandement du culte suprême d'un seul Dieu est le plus important de tous, & doit être considéré comme le plus inviolable. C'est pourquoi je ne crois pas, qu'on doive admettre trois substances absoluës, dont chacune soit infinie, toute-puissante, éternelle, souverainement parfaite. Il paroit aussi que c'est une chose très dangereuse pour le moins de concevoir le Verbe & le S. Esprit, comme des substances intellectuelles, inférieures au grand Dieu, & néantmoins dignes d'un culte, qui approche du culte que les Payens rendoient à leurs Dieux, ou qui le surpasse plutôt. Ainsi *je crois, qu'on ne doit rendre des honneurs divins, qu'à une seule substance individuelle, absoluë, souveraine & infinie.*

Cependant l'opinion *Sabellienne*, qui ne considère le Père, le Fils, & le S. Esprit, que comme trois noms, comme trois regards d'un même être, ne sauroit s'accorder avec les passages de la sainte Ecriture, sans les violenter d'une étrange maniére. Aussi faut-il avouer, que de même les explications, que les *Sociniens* donnent aux passages, sont très violentes. Quant à nous, lorsqu'on dit, le Père est Dieu, le Fils est Dieu, & le S. Esprit est Dieu, & l'un de ces trois n'est pas l'autre, & avec tout cela il n'y a pas trois Dieux, mais un seul; cela pourroit paroître une contradiction manifeste, car c'est justement en cela que consiste la notion de la pluralité. Si A est C. & B est C. & si A n'est pas B, ni B n'est pas A, il faut dire qu'il y a deux C. c'est-à-dire; Si Jean est homme & si Pierre est homme, & Jean n'est pas Pierre, & Pierre n'est pas Jean, il y aura deux hommes, ou bien il faut avouer, que nous ne savons pas ce que c'est que deux. Ainsi si dans le *Symbole* attribué à *S. Athanase*, où il est dit, que le Père est Dieu, que le Fils est Dieu, & que le S. Esprit est Dieu, & que cependant il n'y a qu'un Dieu, le mot

on

ou terme de DIEU étoit toujours pris au même ſens, tant en en nommant trois dont chacun eſt Dieu, qu'en diſant qu'il n'y a qu'un Dieu; ce ſeroit une contradiction inſoutenable. Il faut donc dire, que dans le premier cas il eſt pris pour une perſonne de la Divinité, dont il y en a trois, & dans le ſecond pour une ſubſtance abſoluë, qui eſt unique. Je ſçai qu'il y a des Auteurs Scholaſtiques, qui croyent, que ce principe de Logique ou de Métaphyſique: *Quæ ſunt eadem uni tertio, ſunt eadem inter ſe*, n'a point de lieu dans la Trinité: Mais je crois, que ce ſeroit donner cauſe gagnée aux *Sociniens* en renverſant un des premiers principes du raiſonnement humain, ſans lequel on ne ſauroit plus raiſonner ſur rien, ni aſſurer aucune choſe. C'eſt pourquoi j'ai été fort ſurpris de voir que des habiles gens parmi les Théologiens Scholaſtiques ont avoué, que ce qu'on dit de la Trinité ſeroit une contradiction formelle dans les créatures. Car je crois, que ce qui eſt contradiction dans les termes, l'eſt par-tout. On pourroit ſe contenter ſans doute d'en demeurer là, & de dire ſeulement, *qu'on ne reconnoit & n'adore qu'un ſeul & unique Dieu tout-puiſſant*, & que dans l'eſſence unique de Dieu il y a trois perſonnes, le Père, le Fils, ou Verbe, & le S. Eſprit; que ces trois perſonnes ont cette relation entre elles, que le Père eſt le principe des deux autres, que la production éternelle du Fils eſt appellée *naiſſance* dans l'Ecriture, & celle du S. Eſprit eſt appellée *proceſſion*; mais que leurs actions extérieures ſont communes, excepté la fonction de l'Incarnation avec ce qui en dépend, qui eſt propre au Fils, & celle de la Sanctification, qui eſt propre au S. Eſprit d'une maniére toute particuliére.

Cependant les objections des Adverſaires ont fait, qu'on eſt allé plus avant, & qu'on a voulu expliquer ce que c'eſt que *perſonne*. En quoi il a été d'autant plus difficile de réuſſir, que les explications dépendent des définitions. Or ceux qui nous donnent des ſciences ont coutume de nous donner auſſi des définitions; mais il n'en eſt pas ainſi des légiſlateurs, & encore moins de la Religion. Ainſi la Ste. Ecriture auſſi-bien que la tradition nous fourniſſant certains termes, & ne nous en donnant pas en même tems des définitions préciſes, cela fait qu'en voulant expliquer les choſes, nous ſommes réduits à faire des hypothèſes poſſibles, à peu près comme on en fait dans l'Aſtronomie. Et ſouvent les Juriſconſultes ſont obligés d'en faire autant, cherchant à donner au mot un ſens, qui puiſſe ſatisfaire en même tems à tous les paſſages & à la raiſon. La différence eſt, que l'explication des myſtères de la Religion n'eſt point néceſſaire, au lieu que celle des Loix eſt néceſſaire pour juger les différens. Ainſi *en matiére de myſtère le meilleur ſeroit de s'en tenir préciſément aux termes revélés, autant qu'il ſe peut*. Je ne ſçai pas aſſez, comment s'expliquent Meſſieurs *Cudworth* & *Sherlock*, mais leur érudition qui eſt ſi connuë, fait que je ne doute point qu'ils n'ayent donné un bon ſens à ce qu'ils ont avancé. Cependant j'oſerois bien dire, que trois Eſprits in-

infinis étant posés, comme des substances absoluës, ce seroient trois Dieux; nonobstant la parfaite intelligence, qui feroit que l'un entendroit tout ce qui se passe dans l'autre. Il faut quelque chose de plus pour une unité numérique, autrement Dieu qui entend parfaitement nos pensées, seroit aussi uni essentiellement avec nous, jusqu'à faire un même individu. De plus ce seroit une union de plusieurs natures, si chaque personne a la sienne, savoir, si elle a sa propre infinité, sa science, sa toute-puissance: & ce ne seroit nullement l'union de trois personnes qui ont une même nature individuelle, ce qui devroit pourtant être.

Je n'ai point vû non plus ce que Monsieur *Wallis* & le Docteur *S-ht*, qui ont été cités ici, ont écrit sur ce sujet, & je ne doute point, qu'ils ne se soient expliqués d'une maniére conforme à l'orthodoxie; car je connois la pénétration de Mr. *Wallis*, qui est un des plus grands Geométres du siecle, & qui ne se démentira jamais, de quelque côté que son esprit se puisse tourner, outre que l'Auteur de ce livre avoue que l'explication de Mr. *Wallis* a eu l'approbation publique. Cependant j'ose dire qu'une personalité semblable à celle dont *Ciceron* a parlé, quand il a dit: *Tres personas unus sustineo*, ne suffit pas. Ainsi suis-je comme assuré, que Mr. *Wallis* aura encore ajouté autre chose. Il ne suffit pas non plus de dire, que le Père, le Fils, & le S. Esprit différent par des relations semblables aux modes, tels que sont les postures, les présences ou les absences. Ces sortes de rapports attribués à une même substance, ne feront jamais trois personnes diverses existentes en même tems. Ainsi je m'imagine que ce Mr. *S-ht*, quel qu'il puisse être, ne se sera point contenté de cela. Il faut donc dire, » qu'il y a des relations dans la substance divine, qui distinguent les personnes, puisque ces personnes ne » sauroient être des substances absolues. Mais il faut dire aussi, que » ces relations doivent être substantielles, qui ne s'expliquent pas assez » par des simples modalités. « De plus il faut dire, que les personnes divines ne sont pas le même concret sous différentes dénominations ou relations, comme seroit un même homme, qui est poëte & orateur, mais *trois différens concrets respectifs dans un seul concret absolu.* Il faut dire aussi, que les trois personnes ne sont pas des substances aussi absoluës que le tout.

Il faut avouer, qu'il n'y a aucun exemple dans la nature, qui reponde assez à cette notion des personnes divines. Mais il n'est point nécessaire qu'on en puisse trouver, & il suffit que ce qu'on en vient de dire n'implique aucune contradiction ni absurdité. La substance divine a sans doute des priviléges, qui passent toutes les autres substances. Cependant comme nous ne connoissons pas assez toute la nature, nous ne pouvons pas assurer non plus qu'il n'y a, & qu'il n'y peut avoir aucune substance absolue, qui en contienne plusieurs respectives.

Cependant pour rendre ces notions plus aisées par quelque chose d'appro-

prochant, je ne trouve rien dans les créatures de plus propre à illustrer ce sujet, que la *réflexion des esprits*, lorsqu'un même esprit est son propre objet immédiat; & agit sur soi-même, en pensant à soi-même, & à ce qu'il fait. Car le redoublement donne une image ou ombre de deux substances respectives dans une même substance absolue, savoir de celle qui entend, & de celle qui est entendue; l'un & l'autre de ces êtres est substantiel, l'un & l'autre est un concret individu, & ils différent par des rélations mutuelles, mais ils ne font qu'une seule & même substance individuelle absolue. Je n'ose pourtant pas porter la comparaison assez loin, & je n'entreprens point d'avancer que la différence, qui est entre les trois personnes divines, n'est plus grande que celle qui est entre ce qui entend & ce qui est entendu, lorsqu'un esprit fini pense à soi, d'autant que ce qui est modal, accidentel, imparfait, & mutable en nous, est réel, essentiel, achevé & immutable en Dieu. C'est assez que ce redoublement est comme une trace des personalités divines. Cependant la Ste. Ecriture appellant le Fils, *Verbe* ou λόγος, c'est-à-dire, verbe mental, paroit nous donner à entendre que rien n'est plus propre à nous éclaircir ces choses, que l'analogie des opérations mentales. C'est aussi pour cela que les Pères ont rapporté *la volonté* au S. Esprit, comme ils ont rapporté *l'entendement* au Fils, & la *puissance* au Père, en distinguant *le pouvoir*, *le savoir*, & *le vouloir*, ou bien le Père, le Verbe, & l'Amour.

LETTRE DE Mr. LEIBNIZ

A un ami, sur le péché originel.

JE vous renvoye Mr. avec remerciment les conjectures sur le péché originel. L'auteur a droit de rejetter l'opinion de *Flacius*, & il a raison de dire, que ce qui est substantiel à l'ame, n'est point corrompu, & je crois même qu'on peut accorder, que la dépravation de la nature humaine par le péché n'est autre chose que l'infection de la source des pensées. Mais lorsque l'Auteur veut que le péché originel ne consiste que dans les pensées mêmes, & qu'il n'y a point d'autre déréglement, il semble qu'il dit un peu trop. Je crois pourtant, qu'on le doit expliquer favorablement par lui-même, puisqu'il entend par pensées non-seulement l'acte de la pensée, mais encore les habitudes & les dispositions; & c'est je crois ce qu'il appelle pensées habituelles.

Il faut faire distinction dans l'ame entre l'essence & les proprietés essentielles d'un côté, & les modifications accidentelles de l'autre; mais il

faut encore distinguer les modifications en qualités, & en actions ou passions. Les qualités sont durables, mais les actions ou passions sont transitives. Ces qualités sont des dispositions, des habitudes, ou des inclinations à l'action & à la passion, & sont encore ou nées avec nous, ou acquises. Ainsi quand on considére bien ces distinctions, toutes difficultés disparoissent d'elles-mêmes. Il est manifeste que ce qui est essentiel à l'ame, n'est point changé, autrement l'ame seroit détruite. Donc le péché originel ne sauroit être autre chose, que ce qui s'appelle chez les Philosophes *habitus innatus*, dont le sujet est la substance même avec ses facultés, où le mal a pris racine, puisqu'il est durable, & consiste ainsi non seulement dans les pensées, mais encore dans la source qui les produit. Maintenant pour rechercher plus particuliérement ce que c'est que cette habitude, on peut dire, qu'il y a des idées dans l'entendement, & des inclinations dans la volonté, qui sont nées avec l'homme, & qui en répondant aux imperfections du corps, font que l'homme est porté au mal. Et l'Auteur reconnoit lui-même, qu'on peut naître non-seulement avec l'idée de quelque chose, mais encore avec une inclination ou aversion, qui accompagne une idée corporelle. Ainsi l'homme dans cet état de la nature corrompuë a la disposition de n'être frappé aisément que par les sentimens confus des biens & des maux sensibles, jusqu'à-ce qu'il se désabuse par l'expérience ou par l'instruction : au lieu que dans un état plus sublime, il avoit des sentimens plus distincts, qui l'empêchoient de se borner aux sens & autres biens particuliers. Cependant il faut croire, qu'il y avoit encore dans cet état de la nature entiére une vicissitude de pensées, & que l'esprit ne pouvant pas être toujours bandé aux choses intelligibles, s'abaissoit quelquefois pour joüir des objets sensuels, & ce fut dans cet état qu'il fut surpris par le péché. Ainsi lorsque l'Auteur demande *l'origine du péché d'Adam*, il faut répondre, qu'il est venu de l'imperfection ou limitation originelle des créatures, qui les empêche d'être des Dieux.

EPISTOLA AD AMICUM,

De Amore Dei.

A*Moris* conceptus optime hauritur ex Germanico. Germani *amare* exprimunt, *gern sehen*; *odisse*, *nicht gern sehen*. Huic amare est contemplatione alicujus rei delectari. Jam quanto profundior cognitio, tanto major delectatio. Juvat usque morari & conferre cum amore divino. Ergo qui Deum vult super omnia amare, cognoscat ejus pulchritudinem præ aliis rebus necesse est. Pulchritudo alicujus virginis, exempli gratia

ut

ut cognoſcatur, non ſufficit contemplari ejus digitum, nec omnes ejus articulos ad poros uſque & crines contemplari neceſſe eſt, ſed ictu quaſi oculi tota obeunda eſt. Ita Dei opus aliquod contueri non ſufficit, nec omnia ejus opera perluſtraſſe neceſſe, aut poſſibile eſt, ſed ſufficit ideam quandam in univerſum ſibi de eo ſolidam formaſſe; eſſe nimirum ens ſapientiſſimum & » potiſſimum univerſi. Hujus entis amor in eo conſiſtit, » ut credamus, quicquid agit, bonum eſſe, contenti ſatis, non queruli, » non moroſi, non repugnantes, & contra ſtimulum calcitrantes, tum ut non negligamus occaſionem promovendi boni univerſi; ſi violaverimus illas leges, ſarcire eas omni ope conemur.

LETTRE A Mr. BURNET,

De l'Amour de Dieu. 1697.

LA *queſtion*, que vous dites être chez vous *ſur l'amour de Dieu*, eſt auſſi agitée en France entre l'Archevêque de Cambray, Précepteur du Duc de Bourgogne, & l'Evêque de Meaux, ci-devant Précepteur du Dauphin. Il y a longtems que j'ai examiné cette matiére, car elle eſt de grande importance; j'ai trouvé, que pour décider de telles queſtions, il faut avoir de bonnes définitions. Vous trouverez ma définition dans la préface de mon code diplomatique, où je dis: *amare eſt felicitate alterius delectari*, trouver ſon plaiſir dans la félicité d'autrui. Et par cette définirion on peut réſoudre cette grande queſtion, comment l'amour véritable peut être déſintereſſé, quoique cependant il ſoit vrai que nous ne faiſons rien que pour nôtre bien. C'eſt que toutes les choſes que nous déſirons pour elles-mêmes, & ſans aucune vuë d'intérêt, ſont d'une nature à nous donner du plaiſir par leurs excellentes qualités; de ſorte que la félicité de l'objet aimé entre dans la nôtre. Ainſi vous voyez, Monſieur, que la définition termine la diſpute en peu de mots, & c'eſt ce que j'aime.

REMARQUES

Sur la perception réelle & substantielle du corps & du sang de nôtre Seigneur.

POur voir s'il y a moyen de convenir que Messieurs les Reformés admettent une perception véritablement réelle du corps & du sang de nôtre Seigneur,

1. Il faut savoir préalablement s'ils se tiennent à la Confession de l'Eglise Gallicane, faite du tems du Colloque de Poissy, & à ce que *Calvin* a dit dans ses Institutions, & dans plusieurs autres endroits de ses écrits, touchant la perception réelle & substantielle du corps de Jesus Christ.
2. S'ils reconnoissent, que dans le mystère du Saint Sacrement, & dans la manducation des fidelles, il se passe quelque chose de surnaturel, comme *Calvin* le reconnoit en termes exprès.
3. Puisque nous sommes nourris, suivant la Liturgie Gallicane, de la substance de Jesus Christ, s'ils ne reconnoissent, que cette substance ne consiste pas dans la seule divinité.
4. S'il n'est raisonnable de suivre l'explication literale, s'il est possible, pour ne pas ouvrir la porte aux Sociniens.
5. D'autant plus que l'Eglise a toujours cru une perception réelle, comme le croyent aujourd'hui toutes les Eglises Orientales.
6. La seule chose, qui nous pourroit dispenser de nous attacher à la lettre du Testament de Jesus Christ, seroit s'il y avoit une absurdité ou impossibilité dans le sens literal. Et c'est ce qui reste à examiner.
7. On vient donc à l'examen de la nature du corps. Plusieurs mettent en fait, qu'ils ne connoissent que deux attributs, la pensée & l'étenduë; & ils disent, que la pensée constituë l'esprit, & que l'étenduë constituë le corps. Si cela étoit, il seroit très sûr qu'il y auroit implication de contradiction de dire, qu'un corps ou sa substance soit unie immédiatement à quelque autre substance éloignée.
8. Mais il s'ensuivroit aussi, que Dieu ne pourroit faire agir les corps *in distans*, ni les faire passer à travers d'un autre corps &c. ce qui paroit hardi.
9. D'autant plus qu'on ne s'appuye que sur des hypothèses précaires ou arbitraires toutes pures. Car il n'est point vrai, il n'a point été prouvé, il est même éloigné des sentimens de l'ancienne Philosophie, que la nature du corps consiste dans l'étenduë.

10. Monf.

10. Monf. *Huygens* difoit fort bien que l'idée que quelques-uns fe forment du corps, eft juftement celle qu'il a du vuide.

11. Au contraire il eft aifé de faire voir, qu'on ne fauroit expliquer par la feule notion de l'étendue, ni la force, ni les loix du mouvement, ni l'inertie naturelle du corps, ni plufieurs autres phénomènes.

12. Bien loin que l'étendue foit quelque chofe de primitif dans le corps, on voit clairement, que fa notion eft réfoluble, & enferme multitude, continuité, diffufion; qu'ainfi elle eft rélative, & fuppofe quelque chofe, qui doit être multiplié, réfolu, diffus ou étendu, comme l'étendue de la couleur, de la pefanteur, de la réfiftance. Ainfi c'eft en cela que l'effence ou conftitution primitive du corps confifte.

13. Or ce qui eft continué & répété dans le corps eft proprement la réfiftance, fans laquelle il n'y auroit point de corps, mais feulement un efpace vuide, incapable de changement.

14. Ainfi pour revenir aux anciens, & à la vérité, l'effence du corps confifte dans la force primitive de pâtir & d'agir, dans la paffivité & activité, en un mot dans la réfiftance. La paffivité primitive eft ce que j'apelle forme, ou ce qu'*Ariftote* apelle antelechie premiére.

15. L'expérience fait voir, qu'il y a de l'activité & de la réfiftance dans les corps, & qui fait que ceux, qui les mettent dans la feule étendue, font obligés de les dépouiller de toute l'action, & de Dieu, que c'eft Dieu feul qui agit. Ce qui eft un fentiment étrange, & montre bien le défaut de l'hypothèfe.

16. L'effence du corps confiftant dans la force, l'application de la force aux dimenfions s'enfuit naturellement, par l'intention de Dieu, qui a voulu, que tout fe fit fuivant certaines régles mathématiques, *pondere*, *numero*, *menfurâ*. Et c'eft en conféquence de cela, que les corps ordinairement n'opèrent point *in diftans*, qu'ils n'occupent pas tantôt un plus grand, tantôt un moindre efpace &c.

17. Mais ce que Dieu a voulu pour le bon ordre des chofes, ne l'oblige pas lui-même, qu'il ne puiffe changer par des raifons d'un ordre fupérieur.

DE

DE CONSECRATIONE EUCHARISTIÆ,

Occasione Dissertationis Pfaffii.

VIr Celeberrimus, *Christianus Matthæus Pfaffius*, suis *Irenæi Fragmentis* nuper editis, de quibus dicemus (*), cum primum ad nos pervenerint, adjecit Dissertationem *de consecratione Eucharistica*. Ibi p. 459. 466. quædam in Dissertatione *de Consensu Fidei & Rationis*, laudatissimo a nobis operi Theodicææ præmisso, sibi displicere notavit: sed nunc gratum sibi fore testatus est, si publice significemus, melius edoctum esse de mente Illustris Autoris, qui operationis immediatæ comparatione utatur, ita ut veram præsentiam corporis & sanguinis Domini in Sacramento Eucharistiæ non excludat, & *unionem* inter rem cœlestem & terrestrem negando, non neget earum *conjunctionem* in actu perceptionis, in qua consistit unio sacramentalis nostrorum Theologorum, sed tantum rejiciat vinculum quoddam seu tertium rebus superadditum, quod per unionem sæpe intelligunt Philosophi, tanquam modificationem res uniendas connectentem, sive localem inclusionis aut adhæsionis, sive hypostaticam, qualis est animæ & corporis, verbi & humanitatis, sive aliam his analogam, quoniam hoc foret Entia multiplicare præter necessitatem & in perplexitates philosophicas sese induere, & fortasse conjunctionem ultra actum perceptionis extendere, cum sine ullo alio rebus superaddito, sufficiat divina institutio ad conjunctionem efficiendam, ut rem terrestrem sumentes simul cœlestis verissime participes fiamus.

(*) Ce Morceau-ci ayant été donné aux Auteurs du Journal de Leipsick pour y être inseré, il paroit que ce sont eux qui parlent, quoique ce fût M. *De Leibniz* qui eût composé lui-même cet article.

EXCERPTUM EX EPISTOLA

LEIBNITII AD AMICUM.

De Stato Innocentium Infantum &c. Et de iis qui Christum non cognoverunt. A. 1697. mense Novembri scripta.

INprimis placet optimum virum *Cardinalem Sfondratum* post fata defensorem reperisse &c. Duo potissimum à Galliæ Prælatis quibusdam reprehendi

prehendi video. Primum est, quod dixerit, *statum innocentium infantum*, qui ad gloriam non perveniunt, præstare ipsi regno. Ego tametsi aliorsum inclinem, nihil tamen in ea sententia esse puto, quod censuram mereatur. Nam ob horrorem peccati putasse videtur Eminentissimus Cardinalis, præstare nunquam peccare actualiter, quam cœlorum regno potiri. Sane si cui offeratur optio, utrum malit, non poterit peccatum eligere, eo ipso enim perderet regnum; itaque certa ratione sustineri excusarive sententia Cardinalis potest.

Alterum, quod potissimum reprehendunt, in eo consistit, quod Cardinalis *illos, qui invincibili quadam ignorantia fide Christi caruerunt, etiam Ethnicos, non damnet*. Ea vero sententia non est nova aut ipsi propria, sed a multis viris præclaris defensa. Unum nunc nominabo *Jacobum Payvam Andradium*, Lusitanum, qui in Concilio Tridentino inter Doctores insignis fuit & scriptis contra Protestantes inclaruit. Is in libro, cui titulus, *explicationes orthodoxæ de diversis religionis capitibus*, cui *Chemnitius* suum celebre *examen Concilii Tridentini* opposuit, sententiam *Clementis Alexandrini* defendens multis docet, Dei justitiam non permittere, ut homines damnet, quod fide culpa non sua caruere. Nec dubito innumeros alios facile inveniri posse eadem sentientes, nec melius defendi poterit *Sfondratus*, quam adductis conspirantibus gravium Theologorum locis, quod etiam à R. P. *Portero* non neglectum puto. Ubi ejus apologia ad te deferetur, judicabis rectius de toto negotio, & me quoque reddere poteris instructiorem.

EX ALIA EPISTOLA.

De Infantibus sine Baptismo mortuis, & de Peccato Philosophico.

Cardinalem *Sfondratum*, virum a doctrina & pietate laudatum, defensorem reperisse libenter intelligo, & miror opus fuisse, ut Benedictinis Italiæ Germaniæque auxilio veniret Franciscanus & Hibernus. Sed tanto minus suspectus habebitur *Apologista egregius*, quem nec ordinis nec nationis, sed veritatis & justitiæ cura excitavit. Itaque & R. P. *Portero*, quem rem bene gessisse confido & gratulor & gratias agendas censeo. Est is mihi fama doctrinæ, virtutis, illustrisque familiæ cognitissimus. Et licet occasio propioris notitiæ defuerit, magni tamen semper feci virum. Cæterum quæ dixit Cardinalis *de infantibus sine baptismo & peccato actuali mortuis*, facilius puto defendi posse vel excusari; nam beatitudinem quandam naturalem illis jam multi celebres doctores attribuerunt, & innocentiam actualem cœlorum regno prætulisse videtur optimus

Cardinalis horrore peccati, & quia nemo, si optio detur, cœlum potius quam innocentiam eligere licite posset, quanquam id, fateor, thesin, quam ille asserit, non satis firmare videatur. Quod etiam dubitasse Cardinalis videri potest *de necessitate fidei explicitæ*, id puto R. P. *Porterum* aliorum Theologorum Romanæ Ecclesiæ insignium exemplo potuisse vel defendere vel certe excusare. Cum etiam *Jacobus Payva Andradius*, ut alios non memorem, qui in ipso Concilio Tridentino insignis inter Theologos fuit, & scriptis contra Protestantes inclaruit, eadem senserit, fuseque deduxerit in libro, cui titulus; *Explicationes orthodoxæ de diversis capitibus*; qui liber suo tempore magno adeo applausu fuit exceptus, ut ei *Martinus Chemnitius* potissimum celebre *examen Concilii Tridentini* opposuerit, ut ipse testatur. Itaque inprimis nosse velim, quid ea de re judicaverit R. P. *Porterus*. Unum mihi videtur excusatu difficilius, quod Eminentissimus Cardinalis *peccato philosophico* favisse nimis videtur, quasi non peccet mortaliter, qui Deum non agnoscit. Fortasse scripsit hæc ante *Alexandri VIII.* edictum, & morte præventus locum non correxit. Fortasse etiam hunc casum peccati philosophici tantum ut fictionem impossibilem tractavit, cum ipse paulo ante ignorantiam Dei excusabilem in barbaris ample refutasse. Utcunque se res habeat, quæ ad hæc duo objecta de fide implicita sufficiente, & de peccato philosophico dixerit R. P. *Porterus*, libenter nosse velim.

PRÆ-

PRÆFATIO ILLUSTRIS LEIBNITII AD *TENTAMINA THEODICÆÆ.*

ARGUMENTUM.

§. 1. *DE Formalitatibus Devotionis, quarum aliæ ad ceremonias practicas, aliæ ad formularia fidei redeunt.* §. 2. *De formalitatibus devotionis apud Gentes.* §. 3. *Apud Ebræos. Doctrina* Abrahami, Mosis, Jesu Christi, *Religionem naturalem in legem transire jubentis*; Mahometi. §. 4. J. Christus *sistit nobis Deum, non ut timendum solum, sed & ut amandum.* §. 5. *In amore Dei consistit vera pietas, veraque hominum felicitas; loquimur autem de amore illuminato, cujus ardor nempe comitem habeat lucem.* §. 6. *Patet hinc necessitas bonorum principiorum; Deus enim amari nequit, nisi cognoscantur ejus perfectiones, sed hæc cognitio sinceræ pietatis principia includit. Scopus veræ Religionis esse debet, ea infigere animis, sed proh dolor! videmus, ipsos persæpe Religionis Doctores ab hoc scopo procul aberrasse. Medelas adferre laboravimus Tentaminibus hisce Theodicææ.* §. 7. *De duobus insignibus Labyrinthis Rationis, quorum alter quæstionem practicam de libero & necessario, potissimum in productione mali, alter quæstionem theoreticam de continuo & infinito respicit.* §. 8. *De Ratione ignava, sophismate, ab omni tempore homines conturbante.* §. 9. *De idea necessitatis male intellecta, quæ peperit Fatum Mahumetanum. Quid illud? & quid Fatum Stoicum?* §. 10. *De Fato Christiano.* §. 11. *Magna hominum turba, Christianorum etiam, quandam Fati Mahumetani speciem colunt.* §. 12. *Quidam fortunam sequuntur ducem, neque infelici quandoque successu.* §. 13. *A multis autem tum jactatur hæc Fati necessitas, ubi vitiis quæritur tegumentum.* §. 14. *Qui quis absurdas fatalis necessitatis sequelas intueri possit?* §. 15. *Hujus notione falsa quidam decepti, ipsam Divinitatem suorum scelerum consortem fecerunt; ac* Bælius *resuscitavit dogma de duobus principiis, altero bono, & altero malo.* §. 16. *Difficultas circa concursum, circa præscientiam divinam, si etiam daretur, nullum Dei ad pravas actiones concursum esse.* §.17. *Quidam, relicto justitiæ bonitatisque divinæ connubio,*

nubio, totam rem consideratione voluntatis & potentiæ Dei conficere volunt. §. 18. *Sed hæc ratiocinia pari ambulant passu cum illo* Thrasymachi *apud* Platonem, *justum, dicentis, nihil aliud esse, quam id, quod potentiori placet.* §. 19. *De Peccato Originis, de Gratia, de Prædestinatione.* §. 20. *De* S. Augustini *sententia circa hanc materiam.* §. 21. *De permissione lapsus.* §. 23. *Quomodo dubiis atque difficultatibus, quæ in his capitibus obversantur, digne occurri possit?* §. 22. §. 23. *& quidem in argumento de origine mali.* §. 24. *in negotio Gratiæ & Prædestinationis.* §. 25-30. *Occasionem scribendæ Theodicææ dederunt Controversiæ, cum* Petro Bælio *reciprocatæ, inprimis circa Harmoniam præstabilitam.* §. 31. 32. *De Discursu præliminari, Rationem cum Fide circa originem mali conciliante.* §. 33. *Qualem Auctor illustris statuat influxum animæ in corpus, vel corporis in animam, Metaphysicum puta.* §. 34. *Quo sensu dicatur, hominem in conversione uti auxilio Gratiæ.* §. 35. *Finis totius commentationis ædificatio.* §. 36. *Conjectura quædam de duobus veterum principiis*, Oromasda & Arimanio. §. 37. *Conclusio.*

1. AB omnibus retro sæculis observatum est, vulgus hominum devotionem posuisse in formalitatibus: *solida pietas*, hoc est, lux animi ac virtus, nunquam plurimorum sors fuit. Neque id mirum; nihil enim imbecillitati humanæ magis consentaneum; percellimur externa rerum facie, & forma interior discussionem requirit, cujus pauci se capaces reddunt. Quemadmodum vera pietas cernitur in sensibus animi, exercitioque virtutis: ita eam imitantur *devotionis formalitates*, suntque duplicis generis; aliæ nimirum redeunt ad *ceremonias practicas*, aliæ vero ad *fidei formularia*. Ceremoniæ referunt actus, ad virtutem pertinentes, & formularia sunt veluti quædam umbræ veritatis, ac plus minusve ad puram mentis lucem accedunt. Omnes hæ formalitates forent laudabiles, si earum inventores reddidissent easdem satis aptas ad tuendum & exprimendum id, quod ipsæ imitantur; si ceremoniæ religiosæ, disciplina Ecclesiastica, regulæ Communitatum, Leges humanæ, semper usum sepimenti cujusdam præstarent, Legi divinæ, ad submovendos nos a vitiorum insultibus, ad adsuefaciendos rebus honestis, & ad virtutem in nostram familiaritatem adducendam. Scopus hic fuit *Mosis*, aliorumque bonorum Legislatorum, sapientum Ordinum religiosorum Fundatorum, immo vero quam maxime Jesu Christi, divini Religionis castissimæ & luminosissimæ conditoris. Eadem ratione se habent formularia fidei; tolerari possent, si nihil in iis daretur, quod veritati salutari adversum iret, quamvis non omne verum, quod quæritur, in se complecterentur. Sed pluries contingit, ut devotio ritibus suffocetur, lumenque divinum humanis obscuretur opinionibus.

2. Ethnicæ gentes, ante fundatam Religionem Christianam terrarum incolæ, unum tantum formalitatum genus habebant; usurpabant quidem cere-

ceremonias in cultu ſuo, ſed articulos fidei nullos agnoſcebant, nec per ſomnium unquam de condendis Theologiæ ſuæ dogmaticæ formularibus cogitabant. Fugiebat eas, utrum ſua Numina perſonæ revera eſſent, an vero potentiarum naturalium, veluti Solis, planetarum, elementorum, ſymbola. Neque myſteria illarum in dogmatibus difficilibus, verum in certis quibuſdam & arcanis ritibus conſiſtebant, quibus profani, hoc eſt, ii, qui initiati non erant, intereſſe omni tempore vetabantur. Ritus iſti ridiculi ſæpe erant & abſurdi, adeoque occultandi, ne in contemtum venirent. Habebant Ethnici ſuas ſuperſtitiones, jactabant miracula; omnia apud ipſos plena oraculorum, auguriorum, præſagiorum, divinationum; Sacerdotes comminiſcebantur ſigna quædam iræ clementiæque Deorum, quorum volebant haberi interpretes. Spectabat hoc ad regendos animos ſpe metuque eventuum humanorum, ſed gravis illa alterius vitæ futuræ conſideratio paucos habebat ſollicitos, veros de Deo atque anima ſenſus hominibus inſtillare neminem coquebat (a).

3. Inter antiquos populos omnes ſoli Ebræi publica ſuæ Religionis dogmata habuiſſe comperiuntur. *Abrahamus* & *Moſes* credendum unum Deum, omnis boni fontem, rerum omnium auctorem, ſanciverunt. Ebræi de eo loquuntur ratione Subſtantiæ Supremæ adprime convenienti, ut ſtupeas exigui terrarum anguli incolas videre omni reliquo hominum genere ſapientiores. Fortaſſis & aliarum gentium Sapientes de Deo idem interdum dixerunt, verum haud contigit ipſis eſſe tam felicibus, ut ſufficientes nanciſcerentur ſectatores, dogmatique vim legis tribuere p' ſſent. Interim *Moſes* doctrinam de immortalitate animorum Legibus ſuis non immiſcuerat (b): conformis quidem ea illius ſenſibus erat, & a manu

 in

(a) Arbitramur, etiam Gentes ſyſtema Theologiæ dogmaticæ habuiſſe, & excoluiſſe; ſed veritates illæ non admodum in vulgus notæ erant, manebantque apud Philoſophos, quos egregie de unitate DEI, de immortalitate animæ, de præmiis, in altera vita pietati juſtitiæque hominum paratis, loquentes reperimus, ac per eorum diſcipulos non ſolum in ſcholis propagabantur; ſed &, quantum per ruditatem atque motus populorum turbidos fieri poterat, cum vulgo, ſparſim certe, ſi non amplius, tradebantur. Hæc etiam doctrina, arcana quandoque & recondita pro temporum varietate, viam paravit Apoſtolis, animos de veritatibus Evangelicis facilius convincendi. Fabulæ quidem multas doctrinas obſcurarunt; conſentio; ſed, cum plurimæ a Viris doctis & Philoſophis excogitatæ ſint, indice quaſi digito ad ſagas veritates animos diſcendi cupidos ducebant. *Fabulæ*, ex vero dicit nonnemo, *non levia quædam & frugis expertia, otioſorum hominum commenta ſunt: immo vero ſub eis, velut involucris atque integumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenuo homine digna cognitio, omnis denique ſapientia, continetur.* Omnia hæc fuſius docuimus *in Parte II. Tract. noſtri de Trinitate, 1737. ed.* ubi conſenſum Gentium in doctrina de DEO Uni-Trino luculentis exemplis confirmavimus.

(b) Moſes non quidem iſtiuſmodi veritates tam aperte, multiſque verbis, ſermoni ſuo immiſcuit, ſed illas, uti & alias, v. g. de exiſtentia DEI, tanquam manifeſtas, omnibus cognitas, a nemine unquam inter ipſos in dubium vocatas, ſuppoſuit, ſuppoſitaſque hinc inde, indice velut digito & uno tantum aliquo ſigno, in memoriam ſui populi revocare, novit, uti L. cit. oſtendimus.

in manum tradebatur, ſed tamen populari ratione nondum ſancita fuerat, donec tandem Jeſus Chriſtus, ſublato velo, utut nulla vi externa munitus, omni tamen virtute legislatoria docuit, animos immortales ad alteram tranſire vitam, ubi ſuarum actionum mercedem fas ſit recipere. *Moſes* præclaras jam tunc protulit notiones de DEI magnitudine ac bonitate, quibus complures excultæ nationes hodie conſentiunt: at Jeſus Chriſtus omnia iſtorum attributorum conſectaria firmabat, divinamque bonitatem ac juſtitiam in iis, quæ DEUS animabus præparat, pleniſſime effulgere demonſtrabat. Non attingo hic alia doctrinæ Chriſtianæ capita; tantum ob oculos pono, quo pacto Jeſus Chriſtus Religionem naturalem in legem tranſire juſſerit, publicique ipſi dogmatis efficaciam dederit. Solus ipſe præſtitit, quod tot tantique Philoſophi fruſtra tentaverant, cumque tandem Chriſtianis Romanum cederet Imperium, quod potiori terræ cognitæ parti dominabatur, Religio Sapientum facta eſt Religio populorum. *Mahometus* ſuperveniens a magnis illis Theologiæ naturalis præceptis non receſſit: illius ſectatores adeo ea ad remotiſſimas Aſiæ Africæque gentes diffuderunt, ad quas Religio Chriſtiana nondum pervenerat, inque locis non paucis ſuperſtitiones ethnicas, veræ de DEI unitate, & animorum immortalitate, doctrinæ contrarias, aboleverunt.

4. Patet, Jeſum Chriſtum, perfectis iis, quæ *Moſes* inchoaverat, voluiſſe, ut ſupremum Numen fieret typus non noſtri ſolum timoris, noſtræque venerationis, ſed amoris etiam noſtri, tenerrimique adfectus. Hoc erat homines in anteceſſum beatos reddere, inque hac mortalitate ipſis prælibandam præbere futuræ vitæ felicitatem. Nihil enim acceptius, quam amare id, quod amore dignum eſt. Amor eſt adfectus ille, qui facit, ut oblectemur perfectionibus rei, quam amamus: at DEO nihil eſt perfectius, nihilque ſuavius. Ut ametur, ſufficit ejus perfectiones intueri; quod quidem facile eſt, cum earum ideas in nobis ipſis reperiamus. Perfectiones Dei ſunt perfectiones animarum noſtrarum, ſed abſque limitibus ab illo poſſeſſæ: Oceanus is eſt, a quo nos ſtillas tantum accepimus: eſt in nobis aliquanta potentia, aliquanta cognitio, aliquanta bonitas; ſed in Deo omnes plenæ ſunt atque integræ. Ordo, proportiones, harmonia mirifice nos adficit, exemplo eſſe poteſt Pictura & Muſica: Deus totus ordo eſt, proportionum concinnitatem nunquam non ſervat, præſtat harmoniam univerſalem: omnis pulchritudo radiorum ejus eſt effluvium (c).

5. Ma-

(c) Via hæc inveſtigandi attributa divina, dicitur *Eminentiæ* & *Perfectionis*, qua perfectiones, in entibus finitis obvias, liberamus limitibus, & Deo tribuimus, adeoque a perfectionibus finitis argumentamur ad perfectiones Dei infinitas. Sedulo autem hic inveſtigandum eſt, quid in attributis noſtris vere & proprie ſit reale, ne Deo imperfectiones adſcribamus. Altera via eſt *Cauſalitatis*, qua ad effectus attributorum Dei adtendimus, atque ex iis cauſſæ rationem inferimus. Vid. *illuſtris Bilfingeri* Dilucid. Philoſoph. Sect. V, Cap. III. §. 418.

5. Manifeste hinc conficitur, veram pietatem, immo veram felicitatem, consistere in amore Dei, sed in amore illuminato, cujus ardor comitem habeat lucem. Hoc amoris genus illud in bonis actionibus delicium gignit, quod virtutem altius attollit, omniaque ad Deum, tanquam ad centrum, referendo, humana transvehit ad divina. Dum enim officii nostri partes exsolvimus, dum Rationi obtemperamus, supremæ Rationis mandata exsequimur, omnia nostra consilia ad commune bonum dirigimus, a Dei gloria haud quaquam diversum; persentiscimus, utilitatem privatam longe maximam effulgere in cura utilitatis generalis, nobisque ipsi satisfacimus, dum veris hominum commodis procurandis lætamur. Sive res ex voto succedat, sive non succedat, eventu sumus contenti, ubi in Dei voluntate acquiescimus, haud nescii, id, quod ipse velit, esse optimum: at, priusquam voluntatem suam eventu certo declaraverit, conamur eidem obviam ire, agendo id, quod mandatis suis videtur esse quam maxime consentaneum. Quando animus ita adfectus est, sinistris casibus nihil offendimur, non nisi vitiis nostris angimur, nec ingrati hominum mores beneficæ liberalisque indolis nostræ exercitium suspendunt. Charitas nostra humilis & modestiæ plena est, nec adfectat imperium: ad defectus nostros & aliorum dotes ex æquo attenti, carpere nostras actiones contendimus, & excusare atque corrigere alienas, tum ut nos ipsi perficiamus, tum ne cuiquam faciamus injuriam. Nulla viget pietas, ubi nulla est charitas, & sine animo, ad beneficentiam officiaque parato, sinceram exhibere devotionem haud quaquam possumus (d).

6. Egregia indoles, educatio commoda, hominum piorum, ac virtute insignium, consuetudo, plurimum quidem ad felicem hunc animi statum comparandum conferre possunt; sed id, quod maxime mentes adlicit, sunt bona principia. Jam ante dixi, lumen ardori jungendum est, perfectionibus intellectus perfectiones voluntatis sunt consummandæ. Actus, virtuti perinde atque vitio conformes, nudæ consuetudinis effectus esse queunt; adfici iis animus potest: at virtus, quæ cum ratione consentit, quæ ad DEUM, supremam omnium rerum Rationem, refertur, in cognitione fundata est. Nequit amari DEUS, nisi ejus perfectiones cognoscantur, hæcque cognitio sinceræ pietatis *principia* includit. *Scopus veræ Religionis* esse debet, eadem infigere animis: sed nescio, quo pacto persæpe acciderit, ut homines, ut ipsi Religionis Doctores, ab hoc scopo procul aberrarint. Contra intentionem divini nostri Magistri, devotio ad ceremonias

(d) Socrates, Princeps & communis Pater antiquorum Philosophorum, simili ratione iis jam temporibus philosophatus est, docens, hominem, quem unice ipsius Philosophia spectabat, duabus fere rebus occupari, *Contemplatione Dei*, & *Conversatione cum hominibus*: doctrinam illius hinc bifariam partiendam. *Metaphysica* ea est, in quantum spectat primum illud: Moralis, in quantum posterius. Vid. *Stanleii* Histor. Philos. in Vita Socrat.

monias reducta est, doctrinaque formulis onerata. Sæpissime ceremoniæ istæ non admodum aptæ fuerunt ad alendum virtutis exercitium, formulæque interdum sufficienti destituebantur lumine. Quis credat? Christiani sibi persuaserunt, se posse devotos esse citra dilectionem hominis socii, & pios citra amorem DEI; aut certe crediderunt, diligi hominem socium posse sine studio ejus inserviendi commodis, & amari DEUM sine ipsius cognitione. Plurima effluxerunt sæcula, antequam publicum hunc errorem satis perspectum sibi reddidit; & etiamnum restant ingentes regni tenebrarum reliquiæ. Videmus quandoque homines, de pietate, de devotione, de religione multa verba facientes, quin & earum magisterium professos, de divinis tamen perfectionibus haud satis digne instructos. Supremi universitatis Arbitri bonitatem & justitiam sinistre concipiunt, fingunt sibi DEUM, imitatione & amore indignum. Hoc est, quod mihi periculosis obnoxium esse videbatur consectariis; quandoquidem maxime interest, ipsum pietatis fontem nullo esse veneno infectum. Antiqui errores eorum, qui Divinitatem adcusarant, aut qui eam in malum principium transmutarant, hac nostra ætate subinde renovati sunt: ad potentiam DEI, cui nihil resistere potest, conversus gradus, quando de suprema illius bonitate manifestanda potius agebatur; & auctoritas quædam despotica introducta est, ubi potentia, perfectissimæ sapientiæ legibus temperata, concipienda erat. Observavi has sententias, damnum haud incertum minantes, suffulciri præsertim notionibus quibusdam perplexis, quas sibi de Libertate, Necessitate, & Fato, nonnulli efformaverant; ac pro re nata non una vice calamum adripui ad capita tanti momenti in majore luce collocanda. Tandem vero necessum habui, cogitationes meas de omnibus his argumentis, inter se connexis, colligere, publicoque ante oculos ponere. Hoc autem a me susceptum est in *Tentaminibus*, quæ nunc divulgo, *de Bonitate Dei*, *Libertate Hominis*, *& Origine Mali*.

7. Duo dantur Labyrinthi insignes, in quibus Ratio persæpe aberrat: alter respicit grandem *de Libero & Necessario* quæstionem, potissimum in productione & origine *Mali*; alter cernitur in discussione *Continuitatis & Indivisibilium*, quæ illius elementa esse videntur, in qua quidem discussione sub censum venire debet consideratio *Infiniti*. Prior quæstio totum pene genus humanum disturbat; posterior autem solos exercet Philosophos. Erit forsitan alias occasio explicandi, quid de Continuo sentiam, atque monendi, quod, ob non bene conceptam substantiæ materiæque naturam, falsæ positiones fabricatæ sint, quæ ad insuperabiles difficultates ducunt, quarum usus esse deberet harum ipsarum positionum eversio. Quodsi vero cognitio Continuitatis magni est ad Theoriam momenti, Necessitatis certe intelligentia non est minoris ad praxin, atque hoc cum capitibus adnexis, Libertate scilicet Hominis, & Justitia DEI, erit hujus meæ Commentationis argumentum.

8. Ab omni vero tempore conturbavit homines sophisma quoddam, quod

quod Veteres *Rationem ignavam* adpellarunt, propterea quod ad desidiam incuriamve ad minimum omnium rerum, & ad sequendum præsentis voluptatis impetum, tendebat. Quodsi namque, ajebant, futurum est necessarium, id, quod evenire debet, eveniet, quidquid ego agam. Atqui, pergunt, futurum est necessarium, sive quia Divinitas omnia prævidet, eaque præfinit etiam administrando, quæcunque in universo sunt, sive quod omnia eveniunt necessario, per nexum causarum; seu denique per naturam ipsam veritatis, determinatæ in enunciationibus, quæ de futuris eventibus formari queunt, quemadmodum videre est in omnibus aliis enunciationibus, cum enunciatio in se ipsa semper debeat esse vera vel falsa, quamvis nos, utrum eorum locum habeat, non semper dignoscamus. Atque omnes hæ determinationis rationes, quæ diversæ videntur esse, veluti lineæ ad idem centrum tandem concurrunt; est enim in eventu futuro veritas aliqua, per causas prædeterminata, quam Deus has constituendo causas præstituit.

9. Idea Necessitatis, male intellecta, ad usum adplicata, peperit id, quod *Fatum Mahumetanum* adpello; quoniam Turcæ, ob rationes jam relatis similes, discrimina non vitare, nec loca lue infecta relinquere, perhibentur. *Fatum* enim, quod vocant *Stoicum*, non erat tam atrum, quam vulgo depingitur, nec homines a cura rerum suarum avocabat, sed tendebat ad præstandam illis tranquillitatem in eventibus, ex consideratione necessitatis, quæ sollicitudinem anxietatemque nostram inutilem reddit: qua in parte Philosophi isti a doctrina nostri Sospitatoris non penitus recedebant, quippe qui istiusmodi sollicitudines intuitu crastini diei dissuadet, comparans eas cum curis inutilibus, quas homo sibi crearet, ad staturam suam accessionem facere molitus.

10. Verum quidem est, quod placita Stoicorum (& fortassis etiam aliquorum nostri temporis Philosophorum celebrium,) qui jactatæ huic necessitati insistunt, non nisi patientiam coactam mentibus instillare possint (e), cum contra Sospitator noster, sublimiora cogitata inspirans, artem nos insuper doceat semper gaudendi, confirmando, dum Deus, perfecte bonus & sapiens, omnium rerum tam sedulam curam gerat, ut ne capillum quidem capitis nostri unicum negligat, omnimodam in illo ponendam esse fiduciam: quin immo deprehensuros nos, si capere rerum seriem possemus, melius aliquid, quam quod facit, ne optari quidem posse, sive res absolute, sive comparate ad nos, spectentur. Itaque res perinde se habet, ac si diceretur: Explete officii vestri partes strenue, & in eo dein-

(e) Huc v. g. referenda ipsa *Zenonis*, Stoicorum Antesignani, agendi ratio. Hic, cum e schola exiret, lapsus, digitum fregit. Manu igitur terram feriens, Niobes illud ex Tragœdia repetiit:

En adsum, quid me, oro, vocas? Atque sic domum se conferens, vel, ut alii perhibent, eo ipso loco, laqueo vitam finivit. Vid. *Diogenis Laertii* Vita Zenon. p. 454. ed. Steph.

deinceps acquiescite, quod eveniet, non solum, quia divinæ providentiæ, aut naturæ rerum, resistere non valetis, (quod quidem ad *tranquillitatem*, non item ad gaudium sufficit,) sed etiam, quia cum optimo Domino vobis est negotium. Atque hoc nuncupari potest *Fatum Christianum.*

11. Interim palam est, maximam hominum vim, etiam Christianorum, quamvis ipsi non satis agnoscant, in actionibus quandam Fati Mahumetani speciem immiscere. Constat quidem, eos haud feriari, aut pigrari, ubi pericula evidentia, vel spes manifestæ & ingentes se offerunt; subducent namque se tectis, ruinam minitantibus, ac præcipitium, in via occurrens, cavebunt; fodient item terram, quo thesaurum semiconspicuum eruant, neque exspectabunt, dum ille a Fato penitus expediatur. At ubi bonum vel malum procul dissitum, & dubium & remedium molestiam parit, aut parum est ad palatum nostrum, tum vero Ratio ignava nobis esse bona videtur; exempli gratia, si de conservanda valetudine, immo & vita ipsa victu sobrio tuenda, agatur, ii, quibus istud consilium datur, persæpe respondent, dies nostros esse numeratos, & nequicquam se adversus destinatam sibi a Deo sortem luctaturos. At iidem isti homines, malo, quod neglexerant, imminente, ad remedia vel maxime ridicula confugiunt. Eodem fere modo ratiocinantur, si quando deliberatio est paullo spinosior, veluti, ut exemplo rem illustremus, dum quis apud se quærit, *Quod vitæ sectabor iter?* quod institutum amplectendum? cum de uxore ducenda, de bello gerendo, de prælio ineundo, agitur: his enim in casibus plurimi, discussionis laborem pertæsi, sorti vel inclinationi se suæ permittent, quasi Ratio non, nisi in casibus facilibus, vocanda in consilium foret. Tunc ergo sæpius ratiocinationem instituent more Turcarum, (quamvis id nonnulli male adpellent divinæ se Providentiæ permittere, quod tum demum locum habet, quando quis officio suo probe defunctus est,) & valebit Ratio ignava, desumta a fato, impediri nescio, quo legitimi ratiocinii onus excutiatur, neque considerabunt, si ratiocinium hoc contra Rationis usum acceptandum esset, id semper habiturum locum, sive deliberatio facilis foret, sive non. Hæc ignavia ex parte fons est superstitiosorum rituum, Hariolis frequentium, in quos homines æque facile incidunt, atque in lapidem philosophicum, quod compendiosas ad felicitatem sine labore perveniendi vias vellent.

12. Non hic loquor de iis, qui fortunæ se totos committunt, quia fortuna prius favente usi sunt, quasi quid constans in ea firmumque reperiretur. Eorum argumentandi ratio a præterito ad futurum tam exile fundamentum habet, quam Astrologiæ, aliarumque divinationum, principia; nec secum exputant, esse communiter in fortuna fluxum refluxumque, *una marea* (æstum quasi maris) quemadmodum Itali ludum illum chartarum ludentes, quem *Bassettam* nuncupant, adpellitare illud consueverunt, instituuntque hinc in eo quasdam singulares observationes, quibus tamen nimium fidere nemini suaserim. Interim hæc in fortunam fiducia

cia ſæpius animum adfert hominibus, & præſertim militibus, & reapſe illis bonam fortunam, quam ſibi tribuunt, conciliat; uti ſæpe numero prædictiones prædicta efficiunt, & uti Mahumetani ſua de Fato opinione fieri feruntur audaces. Ita ipſi errores interdum ſuam habent utilitatem; ſed plerumque ut aliis erroribus medeantur, & Veritas in univerſum longe nobiliore ſtat pretio (*f*).

13. Verum enim vero tunc præcipue jactata hac Fati neceſſitate abutimur, cum eam vitiis noſtris, effrænatæque licentiæ excuſandæ, obtendimus. Audivi ſæpe excitati ingenii juvenes, audacia eorum judicia æmulantes, quos Animos fortes adpellare ſolent, incaſſum prædicari virtutem, vitia vituperari, præmiorum ſpem concipi, pœnarumque metu excruciari, cum de fatorum libro dici queat, *Quod ſcriptum*, *ſcriptum eſt*, nec in eo quidquam vitæ noſtræ ratio mutare poſſit; atque ita ſatius eſſe, indulgere ſuo ingenio, eaque tantum perſequi, quæ nos in præſens oblectare valeant. Illi rationem nullam habebant abſurdarum argumenti hujus, nimium probantis, conſequentiarum: probaret enim, exempli cauſa, abſorbendam eſſe ſuavem potiunculam, etiamſi illam veneno infectam probe noſſem. Etenim eadem ratione, ſi valeret, dicere potero: ſi ſcriptum ſit in diphtera Parcarum, toxicum illud mihi nunc exitium adlaturum, aut certe nociturum, id eſſe eventurum, quamvis potionem iſtam non deglutierim; ſin vero ſcriptum id non ſit, nihil eventurum, etiamſi potionem hauſerim; atque ſic impune me genio meo gerere morem poſſe, ſumendo id, quod delectat, utut ſit pernicioſiſſimum, quod quidem manifeſtam abſurditatem prodit. Objectio hæc reprimebat eos aliquantulum, at ſemper tamen ad ratiocinium ſuum, variis modis inflexum, revertebantur, donec tandem illis oſtenſum fuit, in quo conſiſteret vitium ſophiſmatis. Nimirum falſum eſt, quod res eventura ſit, quicquid agas; eveniet illa, quia facis, quod ad eam ducit: &, ſi eventus ſit ſcriptus, cauſa quoque, illum promovens, ſcripta erit. Itaque effectuum cauſarumque nexus tantum abeſt, ut doctrinam neceſſitatis, moribus infenſæ, ſtabiliat, ut potius ei profligandæ adprime inſerviat.

14. Verum, licet pravæ, & ad effrenem licentiam ducentes, intentiones abeſſent, poterit tamen quis aliter abſurdas fatalis neceſſitatis ſequelas intueri; ſi nimirum perpendit, ea deſtrui libertatem arbitrii, moralitati actionis tam intime innexam; cum neque juſtitia, neque injuſtitia, nec laus, nec vituperium, nec pœna, nec præmium, in actionibus neceſſariis locum habere poſſint, nec quiſquam ad faciendum id, quod fieri nequit, aut ad omittendum, quod ſine diſcrimine neceſſarium eſt, adſtringi queat. Abeſit forſan animus abutendi cogitatione hac in vitii patroci-

(*f*) Multis forſan placebit illud Philoſophi: præſtat rationabiliter eſſe infelicem, quam abſque ratione felicem;

trocinium, ſed anceps tamen atque attonitus interdum hærebis, ubi judicium de actionibus alienis ferendum erit, aut potius, ubi reſpondendum objectionibus, quarum aliquæ ipſum quoque Deum ſpectant, de quibus ſtatim loquar. Et quoniam neceſſitas inſuperabilis impietati januam aperiret, ſive ob ſcelerum impunitatem, quæ ex illa concludi poſſet, ſive quia inutile foret, torrenti, cuncta rapienti, reſiſtere velle, magni profecto refert, diverſos notare gradus neceſſitatis, & oſtendere, quod eorum aliqui nocere non poſſint, uti e contrario alii admitti nequeant, quin pernicioſis locus cedatur conſequentiis.

15. Nonnulli longius adhuc progrediuntur, & ad probandum, quod virtus ac vitium nec proſint, nec obſint, neceſſitatis obtentu abuti minime contenti, audent Divinitatem ſcelerum ſuorum conſortem facere, antiquos imitantes Paganos, qui cauſam ſuorum criminum in Diis quæſiverunt, quaſi Numine aliquo ad peccandum compulſi eſſent. Philoſophia Chriſtianorum melius, quam illa veterum, dependentiam rerum a primo Auctore, ejuſque ad omnes Creaturarum actiones concurſum, agnoſcens, difficultatem hanc augere viſa eſt. Viri quidam docti noſtræ ætatis eo provecti ſunt, ut omnem rebus creatis actionem denegarent: ac Cl. *Bælius*, a paradoxa hac opinione non alieniſſimus, eandem adhibuit ad reſuſcitandum pridem ſepultum dogma de duobus Principiis, altero bono, altero malo, quaſi iſtud dogma difficultatibus de mali origine felicius ſatisfaceret; etſi alioqui agnoſcat, hancce ſententiam nullo pacto defendi poſſe, unitatemque principii manifeſtiſſime in rationibus, *a priori* deſumtis, fundari; verum inde inferre ſatagit, quod Ratio noſtra confundatur, neque objectionibus ſatisfacere poſſit, quodque tamen nihilominus firmiter adhærendum ſit dogmatibus revelatis, de exiſtentia unius Dei, perfecte boni, perfecte potentis, ac perfecte ſapientis, nos certos reddentibus. At verendum, ne Lectores non pauci, quibus de inſolubilitate objectionum perſuaſum eſſet, quique eas ſaltem cenſerent æque fortes, atque argumenta, Religionis veritatem roborantia, pernicioſas inde conſequentias deducant.

16. Quanquam autem daretur, nullum Dei ad pravas actiones concurſum eſſe, haud levis tamen ſuperſtes maneret difficultas in eo, quod prævidet, quodque eas permittit, cum prohibere omnipotentia ſua poſſit. Hinc factum, ut quidam Philoſophi, quin & Theologi nonnulli, denegare Deo ſingularum rerum, & futurorum maxime eventuum, cognitionem maluerint, quam concedere, quæ bonitati ejus fraudi eſſe ducebant. Sociniani, nec non *Conradus Vorſtius* (g), eam in partem inclinant; & *Thomas*

(g) Innuit *Conradi Vorſtii* Librum de Deo, ſeu Diſputationes, de Natura & Attributis Dei, diverſo tempore Steinfurti publice habitæ, & ibid. 1610. ed. qui quantos dederit ſtrepitus, notum eſt.

Thomas Bonartes, Jesuita Anglus Pseudonymus, sed oppido eruditus, qui *de Concordia Scientiæ cum Fide* Librum conscripsit, de quo infra sermo recurret, idem quoque insinuare videtur.

17. Male illi profecto, sed nihilo melius alii, qui, dum exploratum habent, sine Dei voluntate ac potentia nihil fieri, ipsi tamen adtribuunt consilia & actiones, omnium Entium maximo atque optimo prorsus indignas, ut cogitari posset, istos Auctores revera doctrinæ, justitiam bonitatemque divinam urgenti, renuntiasse. Crediderunt enim, ipsum, cum sit supremus universi Moderator, sine ullo suæ sanctitatis dispendio, efficere posse, ut committantur peccata, solum quia ita placet, aut ut delinquentes punire possit; immo posse eum æternis innocentum cruciatibus delectari, nec alicujus injustitiæ insimulari, quoniam nemo jus aut potestatem habeat actiones illius examini submittendi censorio. Quin immo quidam eo prolapsi sunt, ut adserere auderent, Deum revera sic agere, & quæsito sententiis colore in eo, quod ad Deum relati, quasi nihilum simus, nos cum vermiculis terræ comparant, quos conterere homines pensi nihil habent; aut in genere cum animantibus diversæ a nostra speciei, quæ male mulctare religioni sibi non ducunt.

18. Arbitror equidem, homines complures, non perverse cæteroquin animatos, his cogitationibus tangi, quia earum consectaria non satis pervident. Haud animadvertunt, his adsertis justitiam Dei reapse destrui, isti Justitiæ speciei, cui voluntas sola pro regula est, hoc est, ubi voluntas nullis æqui bonique regulis dirigitur, immo in malum ipsum recta via fertur, quam quæso notionem tribuemus? nisi forte expressam in tyrannica illa definitione *Thrasymachi* apud *Platonem*, dicentis, *justum* nihil aliud esse, quam id, quod potentiori placet (h). In quod imprudentes recidunt, quicunque omnem obligationem in coactione fundant, atque adeo potentiam pro mensura juris adsumunt. Enimvero placita tam absurda, tamque inepta ad homines imitatione Dei bonos ac beneficos reddendos, brevi abjicientur, ubi rite ponderatum fuerit, Deum, qui ex malo alieno voluptatem captaret, a malo Manichæorum principio distingui non posse, si sumeretur, Principium hoc universi dominatum solum tenere; atque adeo vero Deo non nisi ea tribuenda esse sensa, quæ boni Principii adpellatione dignum illum præstent.

Commode accidit, ut adfectata hæc dogmata apud Theologos tantum non exoleverint: interim viri quidam ingeniosi, qui difficultates suscitare amant, ea iterum in lucem producunt: conjungentes Theologiæ Christianæ controversias cum Philosophiæ disceptationibus, perturbationem no-

(h) *Plato* de Republ. L. I. ed. Franc. Græco-Lat. fol. 579. Lepide satis ibidem carpit Thrasymachum Præceptor, *Neque enim*, inquiens, *tale quid dicis Thrasymache! si Polidamas nobis fortior athleta sit; & illi quidem conferat bubula ad corpus, hunc cibum esse & nobis, illo debilioribus, utilem simul & justum*.

ſtram augere ſtudent. Philoſophi tractarunt Quæſtiones de Neceſſitate, de Libertate, deque Origine Mali; Theologi Quæſtiones de Peccato Originis, de Gratia, deque Prædeſtinatione, iis junxerunt. Originaria humani generis, ex primo peccato enata, corruptio, videtur nobis naturalem quandam, niſi Gratia divina auxilio venerit, peccandi neceſſitatem impoſuiſſe: ſed, quia cum adflictione pœnæ neceſſitas ſtare nequit, infertur inde, Gratiam ſufficientem omnibus hominibus dari debuiſſe, id quod experientiæ non ſatis reſpondere videtur.

19. Sed ingens eſt difficultas, præſertim ſi referatur ad Dei deſtinationem circa hominum ſalutem. Pauci ſunt ſalvandi ſive electi; igitur Deus decretoriam multos eligendi voluntatem non habet. Et, cum in confeſſo ſit, eos, quos elegerit, præ cæteris, quos non elegerit, electionem ipſam meritos haud fuiſſe, nec per ſe ipſos minus aliis malos eſſe, quia, quicquid boni in illis eſt, divino muneri acceptum referendum, augetur difficultas. Ubi ergo Dei juſtitia, dixerit quiſpiam, aut certe, ubi ejus bonitas? Studium partium, ſive prolepſia, juſtitiæ adverſatur, & qui beneficentiam ſuam ſine cauſa limitibus circumſcribit, eum non ſatis habere bonitatis oportet. Verum quidem eſt, eos qui electi non ſunt, ſua ipſorum culpa perire, deeſt illis bona voluntas aut fides viva, at eam largiri, unice penes Deum erat. Notum eſt, præter gratiam internam homines ſolere diſcerni per occaſiones externas, & educatione, converſatione, exemplo, ſæpe ingenia corrigi vel corrumpi. Verum enim vero quis non miretur, quod his quidem circumſtantias faventes pariat, illos vero permittat occaſionibus, infelicitatem ſuam procuraturis? Neque ſufficere videtur, quod nonnulli dicunt, gratiam internam eſſe univerſalem, & cunctis ex æquo conceſſam, quandoquidem iidem Auctores ad exclamationes *divi Pauli* confugere cogantur, ac dicere, *O Profunditas!* quando mente complectuntur, quantum homines diſtinguantur per Gratias, ut ita loquar, externas, hoc eſt, quam magna in diverſitate conditionum, a Deo excitatarum, homines conſpiciantur, quarum illi ſane arbitri non ſunt, & quæ tamen ad eorum ſalutem tantam vim habent.

20. Neque longius pedem promovebis, ſi cum *S. Auguſtino* dicas, cum homines univerſi ſub damnatione per Adami peccatum comprehenſi ſint, Deum eos omnes in miſeria ſua relinquere potuiſſe, atque ita merum eſſe beneficium, quod ea quoſdam exemerit. Nam, præterquam quod abſurdum ſit, alienum peccatum damnare quempiam debere, remanet ſemper quæſtio, cur Deus non omnes eximat, cur partem minimam tantum eximat, & cur hos potius, quam illos? Omnium Dominus eſt, conſentio, ſed Dominus eſt bonus ac juſtus: potentia ejus omnibus omnino caret limitibus, ſed ſapientia non patitur, ut ea ratione quadam arbitraria atque deſpotica exerceatur, quæ revera tyrannica foret.

21. Præterea, cum primi hominis lapſus non, niſi permittente Deo, contigerit, nec Deus eum permittere decreverit, niſi poſt expenſas illius ſequelas,

ſequelas, quæ in totius maſſæ generis humani corruptione, nec non exigui ſalvandorum numeri electione, ac cæterorum omnium excluſione cernuntur, fruſtra diſſimulatur difficultas, detinendo ſe in maſſa jam corrupta; ſiquidem vel ingratiis noſtris, altius adſurgendum eſt ad ſequelarum primi peccati cognitionem, anteriorem decreto, quo Deus peccatum permiſit, quoque ſimul permiſit, reprobos maſſa perditionis involvi, non ea liberandos: Deus enim, atque Sapiens, nihil, niſi rei expenſis omnibus conſectariis, decernunt.

22. Speramus, fore, ut omnes hæ difficultates tollantur. Oſtendemus, *Neceſſitatem abſolutam*, quæ etiam Logica, & Metaphyſica, interdum Geometrica adpellatur, quæque ſola timenda eſſet, in actionibus liberis minime reperiri, atque adeo Libertatem non a coactione ſolum, ſed & inſuper a vera neceſſitate immunem eſſe. Palam faciemus, Deum ipſum, quanquam ſemper eligat optimum, ex abſoluta tamen neceſſitate non agere; & leges Naturæ, a Deo ipſi præſcriptas, in convenientia fundatas, medium tenere inter veritates Geometricas, abſolute neceſſarias, & decreta arbitraria, id quod *Bælius*, aliique recentes philoſophi, non ſatis intellexerunt. Porro expediemus, quandam etiam in Libertate indifferentiam eſſe, quia nulla reperitur ab alterutra parte neceſſitas abſoluta; nunquam tamen indifferentiam perfecti æquilibrii locum adinvenire. Præterea adſeremus, in actionibus liberis perfectam ſpontaneitatem eſſe, ſupra quam hactenus conceptum ſit. Denique demonſtrabimus, neceſſitatem hypotheticam, & neceſſitatem moralem, in liberis actionibus ſuperſtites, nihil habere, quod eſſet incommodum, ac *Rationem ignavam* purum putum ſophiſma eſſe.

23. Quod vero adtinet Originem Mali, ex parte Dei conſideratam, perfectionum ipſius apologiam condemus, qua Dei ſanctitas, juſtitia, & bonitas non minus, quam illius magnitudo, potentia independentiaque extollantur. Monſtrabimus, quo pacto fieri poſſit, ut ab illo cuncta pendeant, ut ad omnes rerum creatarum actiones ipſe concurrat, ut res creatas etiam, ſi ita placet, continuo creet, nec tamen ideo ſit Auctor peccati; ubi etiam palam facimus, qua ratione concipienda ſit natura mali privativa. Quod adhuc amplius eſt, oſtendimus, quo modo malum originem habeat, a voluntate Dei diverſam, & quod ideo jure meritoque dicatur Deus malum culpæ minime velle, ſed id permittere tantum. Aſt, quod omnium eſt graviſſimum, in lucem ponimus, Deum non permittere tantum peccatum atque miſeriam, ſed & ad id concurrere, idemque promovere potuiſſe, abſque aliquo ſuæ ſanctitatis & bonitatis detrimento; licet, abſolute loquendo, omnia hæc mala cavere ipſi fuiſſet integrum.

24. In negotio Gratiæ & Prædeſtinationis tuemur expreſſiones maxime probatas, verbi gratia: quod non, niſi per gratiam prævenientem, convertamur, nec quid boni agere, niſi ejus adjutorio, valeamus; quod Deus omnium hominum ſalutem velit, nec ullos condemnet, niſi qui

pravæ

pravæ fuerint voluntatis; quod cunctis gratiam sufficientem largiatur, modo ea uti velint: quod, cum Jesus Christus electionis sit principium ac centrum, DEUS electos ad salutem destinaverit, quia illos viva fide Jesu Christi doctrinæ adhæsuros esse prævidit; quamvis concedendum, hanc electionis rationem non esse rationem ultimam, & ipsam hanc prævisionem anterioris adhuc sui decreti sequelam censeri debere; cum fides sit Dei donum, idemque eos ad habendam fidem prædestinarit, ob rationes decreti alicujus superioris, quod gratias & circumstantias secundum supremæ suæ Sapientiæ profunditatem dispensat.

25. Postquam igitur unus ex Viris nostrorum temporum dexterrimis, cujus eloquentia non inferior erat ingenii acie, quique maxima vastissimæ eruditionis specimina edidit, nescio qua animi adplicatione instituit omnes difficultates hujus materiæ, quam, crassa quidem Minerva, adtigimus, mirum in modum extollere, amplissimus periclitandarum virium nostrarum campus adapertus est, si cum eo congredi per partes vellemus. Adparet, *Bælium*, (quis enim non agnoscit hominem, de quo loquimur?) omnes ad latus habuisse opportunitates, ea excepta, quæ rei fundamentum adtingit; sed spes tamen est, veritatem, (quam ipse a nostris partibus stare profitetur,) quantumvis nudam, triumphaturam esse de quibuscunque ornamentis eloquentiæ atque eruditionis, si modo consentaneo fuerit evoluta; eoque major etiam ostenditur, quod ea, quam peroramus, causa Dei est, quodque ex uno momentorum, quæ hic sustinemus, efficitur, auxilium divinum illis non deesse, quorum bona voluntas haud deficiat. Auctor sermonis hujus specimina ejus rei dedisse sibi persuadet, adlata ad argumentum mentis adplicatione. Meditatus id fuit ab adolescentia, primarios quosque Viros nostræ ætatis de eo consuluit, insuperque optimorum Auctorum lectione se confirmavit. Successus etiam, quem Deus illi fuit largitus, (sententia plurimorum legitimorum judicum,) in profundis quibusdam aliis meditationibus, quarum aliquæ cum hac materia intime sunt connexæ, fortasse jus quoddam ipsi confert, pollicendi sibi adtentionem Lectorum, qui veritatem amant, eamque investigare norunt.

26. Habuit adhuc Auctor rationes aliquas privatas, easque satis ponderosas; quibus adductus, argumento huic manum admovere cœpit. Conversationes, quibus in isto genere usus est cum Litteratis atque Politicis, in Germania Galliaque, inprimis vero cum femina Principe, inter omnes maxima & consummatissima, plus simplici vice ipsum eo deduxerunt. Dignata Virum hæc Princeps est communicare cum illa cogitationes, de pluribus mirifici *Dictionarii Bæliani* locis conceptas, ubi Religio atque Ratio inter se pugnare videntur, & *Bælius* Rationi silentium imperare incipit, postquam nimis multa loqui istam contigisset; quod ille Triumphum Fidei adpellat. Auctor jam tum significabat, se in aliam inclinare sententiam, haud mediocriter tamen lætari, quod a tanto ingenio fuerit excitatus ad materias has tam arduas atque difficiles luculenter explanandas.

Profite-

Profitebatur, eas se jam dudum serio subjecisse examini, interdum & sibi proposuisse, in hoc argumento publicas reddere cogitationes, quarum primarius finis esse debebat cognitio Dei, & ea quidem, quæ pietatem excitare, & alere virtutem posset. Hæc femina Princeps de executione antiqui sui consilii illum constanter admonebat, adjungebant se quidam amici, nec ipse illorum petitioni satis quod est, facere multum tardabat, quod dubitare nullus poterat, quin in continuatione examinis lumina *Baeliana* non parum adjumenti adlatura essent ad materiam tantæ luci exponendam, quantam ab ipsorum opera atque sollicitudine exspectari fas foret. Verum obstacula plurima consilium suspenderunt, quæ inter haud minimum fuit fatum incomparabilis Reginæ. Interea factum est, ut *Balius* a Viris excellentibus oppugnaretur, idem argumentum sub incudem vocantibus; quibus ille ampliter & ingeniose semper respondebat. Animus erat intentus huic disputationi, eo etiamnum tempore, quo misceri controversiæ cœpit. Res ita cecidit.

27. Divulgaveram Systema novum, quod explicandæ unioni animæ atque corporis adcommodum videbatur: haud mediocrem id adplausum tulit etiam apud illos, qui secus sentiebant, fueruntque viri dexterrimi qui se jam ante in mea sententia fuisse profitebantur, quamvis ad explicationem tam distinctam haud adscendissent, antequam mea de illo Systemate scripta vidissent. *Balius* in Dictionario Historico-Critico, Articulo *Rorarius*, illud suo examini subjecit. Censuit, aditus, quos paraveram, dignos esse, qui excolerentur; patefecit eorum utilitatem circa certa quædam capita, & ea etiam exposuit, quæ adhuc molesta esse possent. Non potui non, uti par erat, respondere verbis tam officiosis, & meditationibus tam utilibus, quas ipse protulit, utque majorem ex iis fructum perciperem, Historiæ Operum Eruditorum mensi Julio, A. MDCXCVIII. aliquas Elucidationes inserendas curavi. *Balius* in altera Dictionarii sui Editione suas animadversiones reposuit. Misi deinceps illi iteratam responsionem, quæ lucem necdum vidit, cui an aliquid ipse reposuerit, me præterit.

28. Interim cum accidisset, ut *Joannes Clericus* Bibliothecæ suæ selectæ Excerptum quoddam ex *B. Cudworthi* Systemate Intellectuali (i) insereret, ibidemque Naturas aliquas plasticas, ad animalium formationem ab excellente hoc Auctore adhibitas, exponeret; censuit *Balius*, (Videatur Continuatio Cogitationum diversarum, Cap. XXI. Artic. XI.) quoniam hæ Naturæ cognitione carent, earum adsumtione infirmari argumentum, quo

(i) *Radulphi Cudworthi* Systema Intellectuale hujus Universi, seu de veris Naturæ rerum Originibus Commentarii, quibus omnis eorum Philosophia, qui Deum esse negant, funditus evertitur. Ex Anglico Latine vertit, & A. 1733. Ienæ prodire jussit, doctrina & meritis in Rem Litterariam illustris, summe Rev. Abbas, *Jo. Laur. Moshemius.*

quo ex mirabili rerum formatione probatur, necessum esse, ut causa Universi sit intellectu prædita. Respondit Clericus (Art. IV. Tom. V. Bibliothecæ suæ selectæ) Naturas istas indigere Sapientiæ divinæ directione. Instituit *Bælius* (Artic. VII. Historiæ Operum Eruditorum, August. MDCCIV.) nudam directionem causæ cognitione destitutæ haud sufficere, nisi pro mero Dei instrumento eam habere velis, quo casu inutilis foret. Atque hic Systema meum obiter perstrinxit, quod mihi ansam dedit Celebri Operum Eruditorum Historiæ Auctori brevem mittendi schedam, quam ipse mensis Maii MDCCV. Articulo IX. inseruit, qua contendebam palam facere, Mechanismum revera ad organica animantium corpora producenda sufficere, absque aliarum Naturarum plasticarum præsentia, modo adjungatur *præformatio*, jam tum prorsus organica in corporum nascentium seminibus, quæ in corporibus, ex quibus prodiere, continentur, usque ad prima retro semina, id quod non, nisi ab infinite potente & infinite sapiente rerum Auctore proficisci poterat, qui ab initio statim ordinis studiosus, ordinem omnem, ac omne artificium futurum, in illis jam præstituisset. Scilicet in intima rerum constitutione nullum datur Chaos, & organismus est ubique in materia, cujus dispositio Deum Auctorem habet. Hic organismus tanto amplius in ea elucesceret, quo major in corporum Anatomia progressus fieret, & in observando illo constantia foret, si cum Natura etiam in infinitum progredi, nostraque cognitione continuare subdivisionem possemus, quemadmodum Natura eam revera continuavit.

29. Cum igitur, ad mirabilem illam *formationem animalium* explicandam, uterer harmonia præstabilita, hoc est, eadem ratione, qua usus eram ad explicandum aliud Naturæ miraculum, *animæ* videlicet *cum corpore commercium*, in quo principiorum, a me adhibitorum, uniformitatem, fœcunditatemque commonstravi; videtur id *Bælio* Systema meum in memoriam revocasse, quod hujus commercii rationem reddit, & olim ab ipso fuerat expensum. Declaravit ergo (Cap. CLXXX. Responsionis ad Quæsita Provincialis, p. 1253. Tom. III.) sibi liquidum non esse, Deum materiæ, vel alii cuicumque causæ, organa formandi facultatem impertire potuisse, quin ipsis organorum ideam sive cognitionem simul impertiret, nec adhuc adduci se, ut credat, Deum cum omni sua in naturam potentia, & cum omni eventuum possibilium præscientia, res potuisse ita disponere, ut vi solarum Legum Mechanicarum navis aliqua, exempli causa, ad portum destinatum perveniret, etiamsi in decursu a nullo intelligente moderatore dirigeretur. Miratus sum, quod divinæ potentiæ ponerentur limites, nulla in oppositum adlata ratione, nullaque contradictione ex parte objecti, aut imperfectione ex parte Dei adducta, licet in secunda mea Responsione ostendissem, ipsos adeo homines nonnihil adfine motibus, a Ratione provenientibus, sæpe per automata efficere: immo mentem finitam, sed nostra longe superiorem, exequi id posse, quod

Bælius

Bælius a potentia divina alienum esse putat: præterquam quod, cum Deus omnia simul ab initio ordinaverit, rectum hujus navis iter non insolentius foret, quam ignis missilis in artificiosa pyra decursus juxta funem adcuratus, siquidem omnes omnium rerum leges atque directiones perfecta inter sese harmonia gaudent, seque ipsas mutuo regunt.

30. Hæc *Bælii* declaratio responsionem a me flagitabat, statueramque ipsi repræsentare, quod, nisi Deus ipse per continuum miraculum efformare corpora organica, aut id negotii commisisse dicatur Intelligentiis, quarum potentia ac scientia pene sint divinæ, judicare oporteat, Deum res ita præformasse, ut organorum formationes novæ nihil sint aliud, quam mechanica constitutionis organicæ præcedentis consecutio, prorsus uti papiliones e bombycibus prodeunt, in quo nihil esse, nisi evolutionem, Cl. *Swammerdamius* demonstravit (k). Addidissem ego, plantarum animaliumque præformatione nihil esse adcommodatius ad confirmandum Systema meum Harmoniæ inter animam & corpus præstabilitæ; in qua corpus ex nativa sua constitutione movetur ad exsequendum, externis rebus adjuvantibus, quicquid ad animæ voluntatem agit; quemadmodum semina vi constitutionis suæ originalis divinas intentiones naturaliter exsequuntur, artificio longe adhuc majori, quam illud, quod efficit, ut in corpore nostro omnia ad voluntatis nostræ decreta expediantur. Et cum *Bælius* ipse merito judicet, plus inesse artificii in formandis animalium organis, quam in elegantissimo quovis Poëmate, aut in pulcherrimo quolibet ingenii humani invento; consequitur, Systema meum de Commercio Animæ atque Corporis æque facile esse, atque communem de animalium formatione sententiam: hæc namque sententia, (quæ mihi vera videtur,) reapse ponit, a Dei Sapientia Naturam ita constitutam fuisse,

 ut

(k) *Joannes Swammerdamius*, *Amstelædamensis*, natus ib. d. 12. Febr. 1637. denatus d. 17. Febr. 1680. Incomparabilis erat Anatomicus. Biblia ipsius Naturæ, sive Historia Insectorum, Lingua Batava ab Auctore conscripta; addita versione Latina *Hieronymi Davidis Gaubii*, *Medicinæ & Chemiæ Professoris*, duobus Tomis Leydæ exire cœpit 1737. fol. In præmissa Operi Vita *Swammerdamiana*, *Cel. Hermannus Boerhave* de argumento, quod *Leibnitius* tangit, scribit sequentia. „Contingebat anno 1668. ut Magnus Dux Etruscorum, Patriæ nostræ visendæ gratia, in Rep. præsens, comite Thevenoto, Thesauros *Swammerdamianos* tam patris, quam filii, intentis lustraret oculis, & acutis videndo res naturales, Anatomicas tunc Insectorum dissectiones elegantissimo talium spectatori, Principi Etrusco, exhibuit. Ad quæ obstupuit artium peritissimus Judex, & rerum naturalium amantissimus. Tum vero omnium maxime, quando Auctor noster magno Heroi, præsentibus *Magalloth*, & *Thevenoto*, coram ostenderet, Papilionem latere, cum omnibus convolutis partibus, in ipsa jam Eruca; dum solertia incredibili, instrumentis ultra fidem subtilibus, separato exuviarum tegumento, absconditum Papilionem extricaret de latebris, ejusque impeditas partes quam distinctissime, & tam liquido, explicaret, ut occultum manifestaretur lucidissime. “ Conf. ipsius *Swammerdamii* Librum omni laude majorem, Cap. II, T. I. p. 5. sqq.

ut virtute Legum suarum animalia formare valeat; quod equidem elucido, ac fieri posse clarius ostendo ope *præformationis*. Post hæc non erit, quod mirum videatur, Deum ita corpus condidisse, ut virtute Legum suarum animæ rationalis consilia possit exsequi, quandoquidem id omne, quod anima rationalis imperare corpori potest, minori difficultati obnoxium sit, quam formatio organorum, seminibus a Deo imperata. Ait *Balius* (Responsionis ad Quæsita Provincialis Cap. CLXXXII. p. 1294.) nuper demum exstitisse homines, quibus suboluit, corporum viventium fabricam opus naturæ esse non posse: quod is etiam secundum sua ipsius principia de Animæ Corporisque Commercio dicere potuisset; cum Deus in Systemate Causarum Occasionalium, quod Auctor hic adoptaverat, totum quantum est, utriusque Commercium præstet. At ego nihil hic admitto superius naturæ viribus, nisi in ipso rerum initio circa primam animalium formationem, aut circa originariam Harmoniæ inter Animam Corpusque præstabilitæ constitutionem; quibus positis, sustineo, formationem animalium, & mutuam corporis animæque relationem, nunc esse æque quid naturale, atque alias quasvis Naturæ operationes maxime vulgares. Eadem fere ratione se res habet, ac si vulgo de instinctu, deque mirandis belluarum operibus, ratiocinium instituitur. Rationem ibi agnoscimus, non in belluis ipsis, sed in earum Conditore. Communi igitur sententiæ in hoc capite adsurgo, at spero tamen, explicatione mea plus illi amœnitatis, perspicuitatis, immo & amplitudinis accessisse.

31. Cum igitur Systema meum contra novas *Balii* difficultates propugnandum mihi esset, statueram pariter, cum eo communicare cogitata, pridem in me excitata circa difficultates, quas iis opposuerat, qui Rationem cum Fide circa originem Mali conciliare conantur. Et vero pauci fortasse reperiuntur, qui plus operæ atque laboris in hoc argumento enucleando consumserint. Vix Libros Latinos utcumque intelligere didiceram, cum Bibliothecæ versandæ opportunitatem nactus, ab uno Libro ad alterum circumvolitabam, &, quia argumentis meditationem poscentibus æque pascebar, ac Historiis Fabulisque, magnopere me delectabat Opus *Laurentii Vallæ* contra *Boëtium*, ac *Lutheri* contra *Erasmum*, quamvis utrumque temperamento indigere probe noverim. Neque vero manus a Libris, controversias tractantibus, abstinebam, atque inter cætera hujus indolis scripta, haud contemnendos mihi fructus polliceri videbantur Acta Colloquii Montis Pelicardi, quæ ignem male sopitum resuscitarant. Nec Theologorum nostrorum documenta neglexi, tantumque abfuit, ut Scriptorum, iis adversantium, lectione conturbarer, ut potius illa in moderatis Ecclesiarum Confessionis Augustanæ sententiis me confirmaret. Neque inter peregrinandum defuit occasio conversandi cum variis variarum partium Viris excellentibus; veluti cum *Petro Wallenburgio*, Suffraganeo Moguntino, cum *Joanne Ludovico Fabricio*, primario Heidelbergensi Theologo, ac denique cum famigeratissimo illo *Arnaldo*, cum

quo

quo adeo Dialogum Latinum, a me in hac materia elucubratum, communicavi circa Annum MDCLXXIII. in quo jam tum sustinebam, cum Deus Mundum omnium possibilium perfectissimum elegerit, eum per Sapientiam suam ad mali, illi adnexi, permissionem adductum fuisse, neque tamen id obstare, si vel adcuratissima lance ponderetur, quin hic Mundus inter eos, qui eligi potuerint, pronuncietur optimus. Legi proinde omnis generis Auctores adhuc, materias hasce tractantes, contendique proficere in cognitionibus iis, quæ aptæ mihi videbantur ad removendum, quicquid ideam supremæ perfectionis, in Deo agnoscendæ, potuisset obscurare. Neque neglexi examen vel rigidissimorum Scriptorum, qui necessitatem rerum ad extremum fastigium urserunt; cujus modi sunt *Hobbesius* & *Spinosa*, quorum ille necessitatem istam absolutam non solum in Elementis suis Physicis alibique adseruit, sed etiam justo volumine, adversus *Bramballum*, Episcopum, conscripto, defendit. *Spinosa* vero, more *Stratonis*, antiqui Peripatetici, fere vult a Prima Causa, sive Natura primigenia, necessitate cæca pureque Geometrica, cuncta oriri, nec primum illud rerum principium electionis bonitatis, & intellectus, capax esse.

32. Inveni, opinor, viam, qua contrarium demonstrem, ratione dilucida, & quæ simul ad abdita rerum aditum pandat. Postquam enim circa vis activæ naturam legesque motus, novas detectiones produxissem; ostendi, eas non esse necessitatis prorsus Geometricæ, quemadmodum *Spinosa* censuisse videtur, sed neque plene arbitrarias, uti *Bælius*, aliique recentes Philosophi, statuunt, verum a *convenientia* pendere, quomodo jam supra notavi, sive ab eo, quod *Principium Optimi* adpello, & in hac, uti in alia re quavis, agnosci Characteres Primæ Substantiæ, cujus productiones sapientiam summam indicant, & absolutissimam harmoniarum constituunt. Patefeci insuper, Harmoniam hanc esse, quæ tum futurum cum præterito, tum præsens cum absente, copulet. Prima nexus species tempora, & altera loca connectit. Nexus hic secundus in unione Animæ cum Corpore cernitur, & generatim in mutuo verarum substantiarum inter se, & cum phænomenis materialibus, commercio. Prior vero in corporum organicorum, aut potius omnium corporum, præformatione locum habet, cum ubique sit organismus, quanquam non omnes massæ corpora organica efficiant. Quemadmodum nempe stagnum piscibus, aut aliis corporibus organicis, sat bene refertum esse potest, quamvis stagnum ipsum non sit animal, aut corpus organicum, sed solum massa, qua ea continentur. Cumque super fundamentis hujusmodi, ita stabilitis, ut demonstrationis vim sustineant, corpus integrum notitiarum præcipuarum, quas nuda ratio nos docere potest, ædificare sim conatus, corpus, inquam, cujus partes omnes inter se apte connexæ forent, quodque difficultatibus Antiquorum Recentiumque longe potissimis satisfacere posset, proinde animo præcepi etiam certum quoddam de Liber-

tate Hominis & Concursu Dei Systema. Systema hoc videbatur mihi ab omni eo, quod offendere Rationem ac Fidem posset, alienum esse, cupidoque incessit, illud *Belii* aliorumque, quibuscum ille disceptabat, oculis subjiciendi. Sed is nuperrime nobis ereptus est, nec parva est istiusmodi Viri jactura, qui doctrina & perspicacitate paucos æquales habebat: at quoniam tamen argumentum istud sub incude etiamnum fervet, multorumque hominum eruditorum labores fatigat, Publicique adeo adtentionem ad se trahit, putavi occasionem hanc aliquod cogitationum mearum specimen evulgandi a me adripiendam omnino esse.

33. Antequam huic Præfationi coronidem imponamus, juverit fortasse monere, me, dum nego physicum Animæ in Corpus, vel Corporis in Animam, influxum, puta influxum, qui faciat, ut alterum alterius Leges perturbet, non ideo negare unionem alterius cum altero, quæ unum ex utroque suppositum constituat: verum unio hæc aliquid est *metaphysici* (1), in Phænomenis nihil immutans. Hoc est, quod jam respondi ad id, quod R. P. *Turneminius*, Vir ingenii & judicii singularis, mihi objecerat in Monumentis Trevoltiensibus. Atque hanc ob rationem, in sensu quodam metaphysico, fas etiam est dicere, Animam agere in Corpus, & Corpus in Animam. Et vero in aprico est, Animam esse *Entelechiam ipsam*, sive principium activum, cum contra id, quod corporeum est, si nude accipiatur, sive id, quod mere materiale est, nihil, nisi passivum, contineat, & consequenter principium actionis animabus inesse, quemadmodum plus simplici vice rem explicui in Actis Lipsiensibus, sed multo magis per partes eundo, cum *B. Sturmio*, Philosopho & Mathematico Altorfino, responderem, ubi adeo demonstravi, si nihil, nisi passivum, in corporibus foret, diversos eorum status *in cassum te discreturum esse.* Dicam etiam hac occasione, cum comperissem, ingeniosum Auctorem Libri, cui titulum fecit, *Notitia sui ipsius*, adversus Systema meum Harmoniæ præstabilitæ quasdam objectiones cudisse, misisse me Parisios responsionem, quæ ostendit, ab illo mihi adscriptas opiniones fuisse, a quibus longissime absum, quod ipsum nuper etiam Anonymus quidam Doctor Sorbonicus alio in argumento fecit. Et quantopere illæ a mente mea abluderent, statim, opinor, in oculos Lectorum incurrisset, si isti Auctores ipsa mea verba retulissent, quibus inniti se posse putarunt.

34. Facit etiam hæc mortalium proclivitas ad hallucinandum in repræsentandis aliorum sententiis, ut monendum duxerim, me, cum alicubi dixerim,

(1) Conf. *Ill. Bilfingeri* Solutionem Objectionis *Turneminianæ: Harmoniam quamcunque non efficere unionem realem atque effectivam; destrui adeo nostra quoque sententia unionem animæ & corporis.* In Comm. de Harm. Præstab. Sect. VI. §. 206. nov. ed. p. 217. sqq.

dixerim, hominem in conversione uti auxilio Gratiæ (m), solum intelligere, quod eo utatur per cessationem resistentiæ superatæ, sed sine ulla coope-

(m) Inter judicia clarissimorum Eccl. Romano-Cathol. Theologorum, de *Theodicæa Leibnitiana*, quæ adfert Interpres Latinus in fronte Translationis, & quæ nostræ Præfationi supra inseruimus, tertio loco sequens exstat animadversio. Non placet, quod in Præfatione probetur doctrina Confessionis Augustanæ, *quod circa res salutares homo non renatus instar mortui reputandus sit, adeoque in conversione sua mere passive se habeat, sicut glacies, dum frangitur*: Quod repugnat Tridentino ,,. Interpres Latinus, itidem Romanæ Ecclesiæ addictus, ita defendit *Leibnitium*. Totus, ait, *Leibnitii* Contextus sic sonat: Dum alibi dixi, hominem in conversione, &c. *reperit verba ill. Auctoris usque ad* actualis peccati mixtura, & ita pergit: ,, Inprimis, quod locutionem illam attinet: *circa res salutares homo non renatus instar mortui reputandus est*: Notandum, quod *Leibnitius* Tentaminum Parte III. §. 280. in fine sic loquatur: *Generatim loquendo convenientius videtur dici, quod observatio divinorum mandatorum possibilis semper sit, ipsis etiam non regeneratis; quod gratia sit semper resistibilis, etiam in viris sanctissimis; quod libertas immunis sit non solum a coactione, sed etiam a necessitate*, &c. Et §. 283. *Adduci pariter nequeo, ut credam, a Deo damnari eos, quibus lumina sive notitiæ necessariæ desunt, nec quidquam vetat cum Theologis non paucis statuere, hominem plura, quam nobis constet, auxilia saltem in mortis articulo consequi. Sed neque necesse est, omnes, qui salvantur, salvari per gratiam, seipsa & independenter a circumstantiarum ratione efficacem.* Adde, quod Auctor §. 95. inter alia dicat: *Axioma istud* Facienti, quod in se est, non denegatur gratia necessaria, *æternæ mihi veritatis esse videtur. Neque enim*, inquit Caussæ Dei adsertæ §. 89. *scintillæ imaginis divinæ exstinctæ sunt; sed per gratiam Dei prævenientem etiam ad spiritualia rursus excitari possunt: ita tamen, ut sola gratia conversionem operetur.* Porro *reliquiæ divinæ imaginis*, ut ibidem §. 92. adserit, *consistunt tum in lumine innato intellectus, tum etiam in libertate congenita voluntatis. Utrumque ad virtuosam vitiosamque vitam necessarium est ut scilicet sciamus velimusque, quæ agimus, & possimus etiam abstinere ab hoc peccato, quod committimus, si modo satis studii adhibeamus.* His aliisque dictis, si quid judico, *Leibnitius* se satis ab erronea doctrina secernit. Solum ergo vult hominem irregeneratum sine omni gratiæ auxilio tam parum operari posse actus salutares, quam parum mortuus actus vitales elicere potest. Quod doctrinæ Catholicæ non dissonat. Nec refert, quod his in capitibus cum Confessionis Augustanæ Theologis se sentire profiteatur, nam illustrissimus Bossuetius, Meldensis olim Episcopus, Historiæ Variationum Lib. 3. n. 18. recte monuit, in negotio justificationis nil fere veri dissidii esse inter Catholicos & Confessionis Augustanæ sequaces.

Alterum *Leibnitii* dictum est, *Homo in conversione utitur auxilio gratiæ per cessationem resistentiæ superatæ*, sed sine ulla cooperatione ex parte sua, sicut glacies non cooperatur, dum frangitur, ex quo, uti arguit eruditus Censor, sequi videtur, hominem in conversione sua mere passive se habere, quod repugnat Concilio Tridentino. Hæc ut explicentur, observanda sunt hæc verba *Leibnitii* supra citata: *Harum omnium rerum concursus, ad mensuram impressionis gratiæ statumque voluntatis additus, effectum gratiæ determinat, non tamen eum reddit necessarium.* Si enim effectus gratiæ in conversione non redditur necessarius, ergo effectus ille remanet liber; habet enim conditiones omnes ad libertatem requisitas, quæ sunt (ut Auctor ipse §. 34. & §. 302. statuit) ut actus sit spontaneus, deliberatus & non necessarius, ac necessarium quidem non esse, diserte hoc ipso loco pronunciat, deliberatum esse ponimus, spontaneum etiam esse patet, cum conversio, sive effectus gratiæ sit actus volun-

cooperatione ex sua parte: plane sicut glacies, dum frangitur, non cooperatur. Conversio namque merum divinæ Gratiæ Opus est, ad quod homo

voluntatis, ergo remanet liber. At quid igitur sibi vult Auctor, inquies, dum ait, hominem uti auxilio gratiæ per cessationem resistentiæ superatæ sed sine ulla cooperatione ex parte sua, sicut glacies, cum frangitur? nonne hoc idem est, ac dicere, quod homo in conversione sua mere passive se habeat? Respondeo, has duas locutiones, saltem in sensu *Leibnitii*, minime æquivalere, inprimis enim glacies, dum frangitur, secundum *Leibnitii* principia, non habet se mere passive, cum ipse nullas actiones, nisi immanentes, admittat. Videatur §. 300. ubi adserit: *quamlibet in natura substantiam (simplicem scilicet) esse omnium suarum operationum causam unicam, & ab omni cujusvis alterius influxu physico immunem, si ordinarium Dei concursum excipias.* Sed nec corpora composita (quale est glacies) mere passive se habent, *nam sciendum est* (scribebat ad me *Leibnitius* non multis mensibus ante mortem) *corporibus revera vim novam non dari, sed in iis existentem tantum ab aliis determinari seu modificari: & cum corpus incurrit in aliud* (uti certe fit, dum glacies frangitur) *impellit ipsum determinando vim elasticam inexistentem* (Glaciei v. g.) *a motu intestino ortam: quemadmodum visibile est, si duæ vesicæ inflatæ æquali celeritate concurrant, ubi per concursum rediguntur ad quietem, & deinde per insitam vim elasticam resumunt motum. Idem fit in omnibus concursibus, neque enim natura unquam agit per saltum, seu nullum corpus momento transit a quiete ad motum, vel a motu majore ad minorem, aut contra, sed transit per intermedia, & hoc fit ope vis elasticæ, seu motus insiti a fluido permeante.* Hæc *Leibnitius*. *Quod hominem*, aiebat idem aliis litteris, *in conversione glaciei comparavi, accipiendum est pro natura subjecti. Resistentia, quæ in homine per gratiam superatur, est vitalis, cum consistat in præjudiciis intellectus & passionibus voluntatis.* Deinde homo, fatente *Leibnitio*, in conversione sua utitur auxilio gratiæ saltem *per cessationem resistentiæ superatæ*, quod sufficit, ut homo non mere passive se habeat. Cessatio enim illa libera est, adeoque non mere passiva, alioquin effectus gratiæ redderetur necessarius, quod diserte negat *Leibnitius*. Solum ergo contendit totam rationem conversionis, quatenus conversio perfectionem involvit, refundi in gratiæ vires, ita ut homo non possit ad Deum se convertere, nisi pro modo ac mensura gratiæ sibi divinitus concessæ, libertatem vero hominis in ea cessatione resistentiæ immediate exerceri, per hoc nempe, quod voluntas hominis non obstantibus præjudiciis intellectus & passionibus voluntatis, sequiora suadentibus, quæ solum inclinant, non necessitant, uti *Leibnitius* passim inculcat, libere sinat se trahi a gratia, qua cessatione libere posita, voluntas deinde absque nova libertate determinetur ab impressione gratiæ. *Voluntas*, inquit Auctor noster §. 33. *tendit ad bonum universale, ferri debet in perfectionem, quæ nobis congruit & suprema perfectio in Deo est. Voluptates omnes aliquem perfectionis sensum in se ipsis habent, sed ubi in sensuum voluptate vel alia quacumque sistimus cum dispendio majoris boni, puta valetudinis, virtutis, unionis cum Deo, felicitatis; in hac privatione tendentiæ ulterioris noster defectus consistit. Perfectio generatim est positiva quædam & absoluta realitas, defectus autem privativus est, a limitatione ortum habens, & tendens ad novas privationes.* Hæc doctrina adfinis est iis, quæ docent *Bellarminus* Lib. III. de Gratia & Libero Arbitrio, Cap. 9. in Responsione ad Argumentum septimum, *Cabrera* Disp. 2. §. 11. n. 464. & seqq. ubi ait: *Auxilium efficax incipere a nobis dispositive, quia determinatio pendet ex libera dispositione nostræ voluntatis negativa, licet effective sit a solo Deo . . . quia voluntas se disponit ad talem actum, ideo Deus per auxilium efficax ad illum eam determinat.* Item *Balthasar Navarrete* in I. p. q. 19. art. 8. Controv. 20. Editionis Valli-

homo non, nisi resistendo, concurrit, sed ejus resistentia nunc major, nunc minor est, pro ratione personarum atque occasionum. Sed & circumstantiæ ad adtentionem nostram, motusque in anima nascentes, plus minusve conferunt, & harum rerum omnium concursus, ad mensuram impressionis, statumque voluntatis, additus, effectum Gratiæ definit, sed necessarium non reddit. Satis alibi sententiam meam expedii, quod in rebus salutaribus homo non renatus instar mortui sit reputandus, & valde mihi probatur modus, quo Confessionis Augustanæ Theologi in hisce capitibus se explicant. Interim hæc corruptio hominis non renati haud quaquam obstat, quo minus is alioqui veras habeat virtutes morales, & quandoque bonas actiones, e principio bono progerminantes, in vita civili peragat, absque ulla sinistra intentione, & actualis peccati mixtura. In quo spero, veniam daturos mihi, quod a *S. Augustini* sententia recedere ausim, Viri sane magni, & ingenii stupendi, sed qui interdum excessisse modum videtur, præsertim in æstu suarum disputationum (n).

Vallisoletanæ, pag. 310. dicens: *Quod quamvis auxilium efficax sit intrinsece determinatum ad unum actum, tamen actuet liberum arbitrium relinquendo in eodem instanti facultatem eidem, ut possit resistere tali auxilio, atque adeo ex isto modo actuandi sequitur*, inquit ille, *ut si liberum arbitrium velit, non se subjiciat auxilio; quod si non resistat, statim idem auxilium ex sua intrinseca ratione tribuit ei efficaciam & determinationem ad unum, quo fit, ut absolute possit liberum arbitrium in illo instanti non admittere auxilium efficax, si tamen non resistat, sequitur per consequentiam necessariam actus.* &c. Talem cessationem sive omissionem, in conversione præviam, ad ipsam conversionem admittere debet etiam *Antonius Perez* secundum ea, quæ docet Tractatu de Vitiis & Peccatis, Disp. 3. ut nihil dicam de *Honorato Fabrio*, Appendice 2. ad summulam Theologicam, aliisque, quibus junge *S. Augustinum* de Gratia & Lib. Arbitrio: *Ne putetur ibi nihil facere ipsos homines per liberum arbitrium, ideo in Psalmo dicitur: nolite obdurare corda vestra.* Et *Leibnitius* ipse, præterquam quod supra dixit, *gratiam semper esse resistibilem*, §. 287. suffragio suo comprobat dictum *Augustini*, *Aguntur, ut agant, non ut ipsi nihil agant.* Ex his omnibus satis liquere arbitror, Auctorem a Concilio Tridentino non discrepare, quod pronunciat: *Tangente Deo cor hominis, ipsum* aliquid *agere, inspirationem illam recipientem, quippe qui & illam abjicere potest: posse dissentire, si velis, nec velut inanime quoddam nihil omnino agere, mereque passive se habere*, &c. Pro Coronide addo verba *Caramuelis* Theol. Fundam. Lib. I. Fundamento I. n. 52. *Volo notari*, inquit, *varie loqui Auctores, cum agunt de Libero Arbitrio. Alii enim dicunt, bonos gratia uti, malos abuti, quem modum loquendi tenemus. Alii autem ajunt, gratiam uti nostra voluntate & libertate, & supernaturales amoris aut contritionis actus produci a Deo concurrentibus nobis ut instrumentis liberis. Hæc etiam doctrina suo sensu vera est, & potest cum prima coëxistere, immo etiam coincidere.*

(n) Eadem mente scripsit *Leibnitius* ad *Grimarestium*, d. d. Hannov. 4. Jun. 1712.: „ *S. Augustinus* erat vir sine controversia magnus, & vastissimo ingenio præditus; satis autem in aprico est, ipsum sensim sensimque Systema suum formasse, pro ratione suarum disceptationum, nec simul plenam illius delineationem animo concepisse. Cum igitur difficultates, ipsum urgentes non, semper prævidisset, coactus est interdum ad excusationes minus dignas confugere". *In Epp. Kortholti*, *T. III. p.* 326. *idiom. Gallico.*

Viros quosdam, qui se *S. Augustini* discipulos profitentur, magni quidem facio, quos inter est *R. P. Quesnellus*, dignus magno *Arnaldo* successor, in persequendis controversiis, quas cum Societatum celeberrima susceperunt. At comperi tamen, in certaminibus virorum, meritis insignium, (cujus modi hic utrimque procul dubio reperiuntur) plerumque Rationem pro utraque parte militare, sed in diversis capitibus, & defensionibus fere magis, quam adgressionibus, favere; quanquam innata cordis humani malignitas adgressiones Lectori jucundiores, quam defensiones reddere soleat. Spero, *R. P. Ptolemeum* (o), Societatis suæ ornamentum, qui nunc in conficiendo celebris *Bellarmini* supplemento desudat, in omnibus hisce momentis elucidationes, perspicacia & eruditione, immo, quod dicere ausim, sua etiam moderatione dignas, daturum. Credendum etiam est, inter Augustanæ Confessionis Theologos exoriturum aliquando novum aliquem *Chemnitium*, aut novum aliquem *Calixtum*; uti pariter judicare fas est, fore, ut inter Reformatos reviviscant *Usserii* aut *Dallæi*, cunctique magis ac magis operam dent, ut sinistri intellectus, passim hanc materiam onerantes, auferantur. Quod reliquum est, optarem, ut ii, qui argumentum hoc scrutari curatius voluerint, objectiones legant, in formam Syllogisticam redactas, cum responsionibus, quas inserui brevi scripto, quod ad hujus Operis calcem veluti summarium subjeci. Novas quasdam objectiones anticipare etiam sum conatus; explicando, verbi gratia, quare voluntatem antecedentem & consequentem ad exemplum *Thomæ*, *Scoti*, aliorumque, pro voluntate prævia ac finali sumserim; quo pacto fieri possit, ut in gloria beatorum plus sine comparatione boni sit, quam mali in omnium damnatorum miseria, quamvis horum posteriorum numerus major sit; qua ratione, dum malum tanquam boni *conditionem*, *sine qua non* exstitisset, fuisse permissum adsero, id intelligam non secundum principium necessarii, verum secundum principium congrui; quo modo prædeterminatio, a me admissa, sit semper inclinans, neque unquam necessitans; quo pacto Deus nunquam nova lumina & necessaria negaturus sit iis, qui prius acceptis bene fuerint usi; ut præteream alias elucidationes, quas in nonnullis difficultatibus, haud ita pridem mihi objectis, exhibere sum conatus. Morem præterea gessi suadentibus quibusdam Amicis, qui e re fore censebant, ut geminas adjungerem *Appendices*: alteram quidem, quæ ageret de controversia *Hobbesium inter & Bramhallum*, Episcopum, agitata circa Liberum & Necessarium; alteram vero, quæ expenderet eruditum Opus *de Origine Mali*, nuper in Anglia divulgatum.

35. Denique cuncta ad ædificationem referre conatus sum, & sicubi quid curiositati concessi, factum id est propterea, quod argumentum, cujus gravitas nonnullorum legentium absterrere animos poterat, aliquanto amœnius reddendum esse putarem. Hac fini Theologiæ cujusdam Astronomicæ

(o) *Joannem Baptistam*, jam purpura Eminentem addit *interpr. Lat.*

nomicæ commentum lepidum huic Opusculo inserui, nihil verendum ratus, ne quis eo seducatur, cum illud, opinor, recitasse, sit refutasse. Quodsi figmento figmentum reponere adlubescat, ubi Planetæ Soles fuisse finguntur, concipe potius, eos fuisse massas in Sole liquefactas, indeque ejectas, quod Theologiæ illius hypotheticæ fundamentum convelleret.

36. Error vetus duorum principiorum, quæ populi Orientales Oromasdæ & Arimanii nominibus distinguebant, fecit, ut aperirem conjecturam quandam, remotissimæ populorum Historiæ inservientem, videntur enim hæc fuisse nomina duorum magnorum Principum coætaneorum, quorum alter parti cuidam Superioris Asiæ imperitarit, in qua alii deinde Reges eodem insigniti sunt nomine, alter vero Celto-Scytharum Rex fuerit, in prioris ditiones irrumpens, & aliunde inter Germaniæ Numina notus. Videtur profecto *Zoroaster* usurpasse Principum horum nomina, tanquam symbola potestatum invisibilium, quibus illos, Asiaticorum judicio, suæ expeditiones adsimilabant. Quanquam alioqui ex relationibus Auctorum Arabum, qui de quibusdam veteris Historiæ Orientalis capitibus melius quam Græci instructi esse potuerunt, verisimile sit, hunc *Zerdustum*, sive *Zoroastrem*, quem *Darii* Magni æqualem perhibent, hæc duo principia, tanquam omnino primigenia & independentia, minime considerasse, sed tanquam dependentia ab unico supremo Principio, credidisseque, *Mosis* Cosmogoniæ convenienter, Deum, qui parem non habet, omnia condidisse, ac lucem a tenebris separasse; lucem quidem originali suo consilio conformem fuisse, tenebras vero eam excepisse, uti umbra corpus excipit, neque aliud esse, quam privationem. Istud certe vetustum hunc Philosophum ab erroribus, quos ipsi Græci tribuunt, liberaret. Magna illius scientia effecit, ut populi Orientales eum Ægyptiorum & Græcorum *Mercurio* seu *Hermete* compararent, prorsus uti Gentes Septentrionales *Wodanum*, sive *Odinum* suum, cum eodem *Mercurio* contulerunt. Hinc dies *Mercurii* a Septentrionalibus nuncupatus fuit *Wodans-Tag*, sive dies *Wodani*, ab Asiaticis vero dies *Zerdusti*, siquidem a Turcis Persisque nominatur *Zarschamba* vel *Dsearschambe*, ab Hungaris, ex Oriente Boreali provenientibus, *Zerda*, & a Slavis, ab interiori magna Russia usque ad Venedos ditionis Luneburgicæ diffusis, *Serda*, qui id vocabulum itidem ab Orientalibus acceperunt.

37. Hæ adnotationes fortasse non displicebunt istiusmodi rerum curiosis; ac mihi persuadeo, brevem Dialogum, Tentamina Anti-Bæliana claudentem, aliquam esse voluptatem adlaturum iis, qui veritates difficiles, & magnas, facili ac familiari ratione explanatas videre avent. Conscriptum fuit Opus idiomate peregrino, haud absque periculo multiplicis lapsus; quia hoc argumentum nuper ab aliis eadem lingua tractatum fuit, magisque hoc stylo scripta leguntur ab iis, quibus hoc opusculo prodesse cupiebamus. Itaque speramus, peccata in idioma, quæ non tantum a Typotheta & Amanuensi, sed etiam ab Auctoris, aliunde

fatis distracti, festinatione provenerunt, condonatum iri. Quodsi porro quis error in sententias irrepserit, Auctor, ubi melius informatus fuerit, primus corriget; cum ea pridem sui in veritatem amoris documenta prodiderit, ut hanc declarationem suam pro inani verborum lenocinio minime habitum iri speret.

DISSERTATIO DE CONFORMITATE FIDEI CUM RATIONE.

ARGUMENTUM.

§. 1. *Definitio Rationis, quatenus Fidei & Experientiæ distinguitur.* §. 2. *Ejus veritates sunt duplicis generis, Æternæ & Positivæ.* §. 3. *Quomodo hinc Deus in rebus creatis quid producere queat, quod earum natura non ferat,* faciendo miraculum: *conditio veritatum æternarum, contra quas non datur objectio invicta.* §. 4. *In quo consentiunt Theologi Protestantes & Romani.* §. 5. *Origo disputationis confusio in terminis commissa, dum putant idem esse,* explicare, comprehendere, probare, tueri. §. 6. *Historia Controversiarum, in argumento de Conformitate Fidei cum Ratione nullo non tempore ortarum: ut & Fata Philosophiæ, cum Platonicæ, tum Aristotelicæ; merita item & defectus Philosophiæ Scholasticæ.* §. 7. *De Averroistis, qui juxta* Aristotelem, *hoc est, Rationem, immortalitatem animæ negarunt.* §. 8. *De aliis Philosophis, qui longius progressi animam quandam universalem statuerunt.* §. 9. *De Anima* Platonis, *& Stoicorum. Vocari hujusce modi Animæ fautores possunt Monopsychitæ. Cabalistæ ac Mystici non procul ab ea abesse videntur, uti quidam Spinozista,* Mosis *Germani nomen mentitus,* Val. Weigelius, Jo. Angelus Silesius, Jo. Rusbrochius. §. 10. *De Quietistarum totius proprietatis annihilatione. De Quietismo* Foë, *Sinensis Philosophi. De illorum, qui se Animos fortes vocant, &* Preissici *Anima universali. Medela his erroribus adplicatur per* Harmoniam præstabilitam. §. 11. *Regreditur discursus ad Averroistas, animam mortalem esse pronunciantes, hac tamen lege, ut suum judi-*

judicium Theologiæ Christianæ, alia docenti, submittere se profiterentur. Hæc distinctio, cum Fidem & Rationem adversis inter se cornibus committeret, suspecta fuit, imputata inprimis Pomponatio, Cæsari Cremonino, Andreæ Cæsalpino, Gabrieli Naudæo: *Sectam vero hanc Philosophia corpuscularis exstinxisse videtur.* §. 12. Lutheri, Melanchthonis, *de eadem quæstione effata. Secta Ramistarum.* §. 13. *Controversia* Jo. Caselii *cum Theol.* Dan. Hoffmanno *de eodem argumento.* Pauli Slevogtii *Liber: Pervigilium de dissidio Theologi & Philosophi, in utrinsque principiis fundato.* §. 14. *Disputationes* Jo. Labadii, Vogelsangii, van der Wayen, *& aliorum cum* Lud. Meyero, *Medico Amst. &* Lud. Wolzogenio. *Distinctio Theologorum rationalium & non-rationalium.* §. 15. *Pietistarum quasi nova secta, & cum illis enata controversiæ.* §. 16. *Disputationes cum recentibus Photinianis.* Andreæ Kesleri *Compendium Philosophiæ Socinianæ.* Christoph. Stegmanni *Metaphysica Sociniana inedita.* §. 17. Calovii & Scherzeri *felix contra Socinianos pugna.* §. 18. 19. *Evangelicorum contra Reformatos Disceptatio in materia de Sacramento, ubi ostendit Vir illustris, ne in hoc quidem argumento pugnam Rationis cum Revelatione probari posse. Citatur hic* Zwinglius, Calvinus. §. 20. Nicol. Vedelius, *quem refutavit* Jo. Musæus. §. 21. *Distinctionem inter necessitatem metaphysicam & physicam inculcat, & quando deserere litteram in interpretando liceat, inquirit.* §. 22. *Exploratum igitur esse docet, nullum Fidei Articulum involvere posse contradictionem, aut demonstrationibus, Mathematicas certitudine æquantibus, adversari.* §. 23. *Distinctionem inter ea, quæ sunt supra & contra Rationem probat.* §. 24. *Accedit ad Quæstionem, a* Bælio *excitatam, num veritas aliqua, præsertim Fidei, objectionibus insuperabilibus esse possit obnoxia. Labyrinthus Theologorum Locus de Prædestinatione: Philosophorum de Compositione Continui. Citatur* Libertus Fromondus, Jansenius, *famosus* Ochinus. §. 25. *Idem argumentum ulterius pandit, & demonstrationibus semper cedendum esse monstrat.* §. 26. *Aliam tractat Quæstionem, num objectiones examinandæ?* §. 27. Bælii *mens de objectionibus suis, quas insuperabiles jactitat. Usus Logicæ Aristotelicæ.* §. 28. *Ea sufficit ad dijudicandas demonstrationes. Logica Probabilium.* §. 29. *Fundamentum Rationis & Revelationis ostendit.* §. 30. 31. *Incuria nostra & neglectus regularum Logicæ vulgaris omnem in hoc argumento confusionem gignunt.* §. 32. Bælius *in materia de Permissione Mali vult, ut Deus eo modo a culpa expurgetur, quo hominis adcusati causa in foro humano tractari solet.* §. 33. *Occurrit* Bælio, *& docet, Deum, justissimis ac fortissimis rationibus impulsum, ad mali permissionem descendere potuisse.* §. 34. *Adumbratio rei, posito exemplo & casu, inter homines forte obvio.* §. 35. *Idem cum* §. 33. *tractat argumentum.* §. 36. 37. 38. *Simile, ab humanis rebus petitum, ulterius deducit, quo ostenditur, probabilia Rationis indicia cedere Fidei veritati & certitudini, sicque nullas dari objectiones insolubiles, neque ob has opus esse, ut vel justitiæ conceptus*

in Deo deferatur, vel quid arbitrarium esse statuatur. §. 39. *Incipit Vir illustris, ipsas* Bælii *Objectiones circa Quæstionem de usu Rationis in Theologia, in Locis variis suorum Operum obvias, sub examen vocare. Mens atque intentio* Bælii *in cudendis hujusmodi objectionibus.* §. 40. *Num quilibet Theologicis hisce discussionibus vacare teneatur?* §. 41. *In quibusdam Fidei objectis duæ sunt qualitates, Fidei de Ratione triumphum concedentes, incomprehensibilitas scil. & inverisimilitudo, sed cave, ne addas tertiam* Bælii, *qua fatemur, id, quod credimus, defendi non posse.* §. 42. *Dantur & res adparentibus contrariæ, quas, rite comprobatas, admittimus. Exemplum duplex, Fabellæ cujusdam Romanensis, Imposturæ Pseudo-Martini* Guerræ; *conclusio hinc, Fidem triumphare de rationibus falsis, per rationes solidas & superiores.* §. 43. *Docet*, Bælii *triumphum Fidei esse ex parte etiam triumphum Rationis demonstrativæ adversus rationes adparentes, cum Manichæorum objectiones Theologiæ naturali non minus, quam revelatæ, adversentur.* §. 44. *Principium enim rerum omnium existere unicum, perfecte bonum & sapiens, Ratio nos docet.* §. 45. *Hæc Fides, & consideratio bonitatis Dei infinitæ, nos ad ejus amorem præparat, &, accedente gratia divina in Jesu Christo, excellens virtutum Theologiæ Christianæ exercitium gignit, unde & Triumphus veræ Rationis simul Triumphus Fidei & Amoris dici possit.* §. 46. Bælius *falso sibi persuadet, Rationem humanam esse principium destructionis, non ædificationis, ad quod stabiliendum abutitur auctoritatibus Theologorum, locorum item Scripturæ, Luc. V. 27. IX. 59. Act. XVI. 3. 1. Cor. XIII. 12. 1. Cor. II. 14. 1. Cor. II. 8.* §. 47. *Item Patrum, inprimis* Augustini. §. 48. *Porro Scholasticorum, ubi adfert locum ex* Cajetano *memorabilem.* §. 49. Lutheri, Calvini, *in argumento Prædestinationis.* §. 50. Bælius *refellitur, &* Tertulliani *ac* Lutheri *effata duriora explicantur.* §. 51. *Ostenditur, Patres Rationem haud quaquam repudiasse, exemplo* Origenis. §. 52. *Qui monstrat, Rationem Christianismo non modo non adversari, sed etiam illi in columnam esse.* §. 53. *Pandit*, Bælium *verba* Origenis *male interpretari.* §. 54. *Aperit, Mysteria explicationem quandam admittere, sed imperfectam; non posse nos progredi usque ad comprehensionem, & quæstionem quomodo.* §. 55. *Ut mirum sit*, Bælium *recusare tribunal notionum communium. Exemplum unionis Corporis & Animæ, Verbi Dei cum natura humana, de qua habemus utique cognitionem analogicam.* §. 56. *Sufficit nimirum nobis, in Mysteriis scire, quid sint? nec necessarium scitu, quomodo sint? in quam rem adlegantur versus* Scaligeri *perquam elegantes.* §. 57. *Num reddere rationem rei, & ab objectionibus eam defendere, quod permiscet* Bælius, *unum idemque?* §. 58. *Responsio.* §. 59. *In exemplo reprehenduntur, qui alicujus Mysterii rationem reddere volunt, laudantur, qui id contra objectiones defendunt.* Raymundus Lullius, Barthol. Keckermannus. §. 60. *Revertitur Auctor ad distinctionem inter ea, quæ sunt supra & contra Rationem, a* Bælio *infeliciter impugnatam.* §. 61. *Et ostendit, Mysteria*

ria non tantum Rationi Supremæ, h. e. Dei, consentanea esse, sed etiam nostræ Rationi nequaquam adversari. §. 62. *Immerito reprehendi* a Bælio *Theologos*, Stegmannum *&* Turretinum, *Mysteria corruptæ tantum rationi contrariari adserentium. Quid recta Ratio? quid corrupta? quale criterium, quisve judex controversiarum in rebus Rationis? Veroniana Methodus.* §. 63. *Num æquivocatio irrepserit distinctioni inter ea, quæ supra Rationem & contra Rationem?* §. 64. *Objectio Bæliana a sensibus desumta, speciatim ab exemplo visus.* §. 65. *Externi sensus non fallunt, sed internus, cujus falsam determinationem sequitur intellectus; phænomena enim sensuum veritatem rerum absolute non magis promittunt, quam somnia: ratiocinatio vero veritati nunquam adversatur, si exacta sit, & regulis Artis ratiocinandi conformis.* §. 66. *Patet ex his*, Bælium *sub eo, quod supra Rationem est, etiam Objectionum insolubilitatem comprehendere.* §. 67. *Quod Theologorum, idem, ut videtur, sentientium, auctoritatibus munit:* Lutheri, Chemnitii *sententia explicata.* §. 68. *it.* Cartesii. §. 69. *Cujus sententia videtur insolentior, quod ignorare non potuit, contra veritatem objectionem invincibilem dari non posse.* §. 70. *Idem statuere etiam videtur, difficultatibus circa materiæ divisionem in infinitum responderi non posse: quæ sententia quoque est* Arriagæ, *& Scholasticorum. Objectio quædam contra divisionem in infinitum solvitur.* §. 71. 72. *Ratio Bæliana expenditur, qua objectionibus, quæ a Ratione Mysteriis opponuntur, satisfieri non posse, clamat.* §. 73. *Continuatur idem Discursus, dicendo, ad comprehensionem alicujus rei non sufficere, aliquas ejus ideas habere, sed oportere omnes, & claras & distinctas, & adæquatas, quod illustratur exemplis in natura obviis.* §. 74. *Cum præmissa adversarii dubia sit, negationem meam æque intelligi posse, atque ejus adfirmationem, & in prolata distinctione sufficere, terminos adhibitos sensum aliquem habere, uti in Mysterio ipso.* §. 75. *Defendentem novas proferre theses non teneri, similemque esse arcis præfecto obsesso, munimentis suis tecto.* §. 76. *Verarum disputationum legem esse, per argumenta in bona forma procedere, eisque respondere negando, vel distinguendo: veritatem nunquam ita incomprehensibilem esse, ut nihil prorsus in ea percipi dicatur, & defendentem victum non esse, quamdiu aggeribus suis septus maneat; sique forte erumpat, semper dari ad munimenta sua regressum haud quaquam ignominiosum.* §. 77. *Illum necesse plane non habere, ad axiomata philosophica recurrere, sed adversarii esse, eorum repugnantiam cum nostro dogmate probare.* §. 78. *Non opus esse, ut propositiones adferantur evidentes, cum thesis ipsa principalis evidens non sit.* §. 79. *Posse respondentem instantiam tantum adferre ad opponentem magis confundendum.* §. 80. *Rationem, ubi aliquam evertat thesin, oppositam stabilire.* §. 81. *Ubi objectiones istiusmodi contra Fidem revelatam militent, sufficere, eas repelli posse.* §. 82. *Sic, ubi semel de bonitate justitiaque Dei certi simus, duritatis injustitiæque species nos contemnere, in permodica hac regni sui parte adparentes.* §. 83. Bælium *loqui tantum de his axio-*

axiomatibus, quæ veritatibus æternis cedere debeant, §. 84. *Sicque videri ipsius sententiam revera non tam procul a nostra recessisse, quam præ se verba ferant.* §. 85. *Contendere namque, Objectiones contra Fidem non habere vim demonstrationum.* §. 86. *Complures in comprehendendo hoc* quomodo, *probandaque Mysteriorum possibilitate, desudasse.* Thomam *v. g.* Bartonum, *Jesuitam, cujus & fata recensentur*, P. Abælardum, Gilbertum de la Porrée, *&* Jo. Wiclefum. §. 87. *Auctores quosdam extricationem harumce difficultatum futuræ vitæ reservasse, ut* Augustinum, Lutherum, *eundemque* Bælium.

1. ORdior a Quæstione præliminari *de Conformitate Fidei cum Ratione*, ac de usu Philosophiæ in Theologia, cum quod ea magnam sibi partem vindicat in præcipuo, quod adgredimur, argumento, tum quod *Bælius* totus in ea occupatur. Pro certo adsumo, duas veritates sibi mutuo contradicere non posse; *materiam, in qua Fides versetur*, esse veritatem, a Deo modo extraordinario revelatam, & *Rationem* esse catenam veritatum (a), sed speciatim, (si eam cum Fide comparaveris,) earum, quas humana mens, nullis adjuta Fidei luminibus, nativa vi sua adsequi potest. Hæc definitio Rationis (hoc est *rectæ veræque Rationis*) nonnullos, contra Rationem in sensu quodam vago sumtam declamare solitos, admirationi dedit. Responderunt mihi, vocabulum eo in significatu usurpatum se nunquam audivisse: nempe cum iis, qui distincte mentem in hisce materiis exprimebant, nunquam egerant. Fatebantur interim, Rationem, uti a me sumitur, nihil habere, quod reprehendi posset. Atque hoc ipso sensu accepta Ratio quandoque etiam experientiæ opponitur. Ratio enim, cum sit catena veritatum, eas etiam, quas experientia illi suppeditat, ad eliciendas ex iis conclusiones mixtas, copulare valet: at Ratio pura illa & nuda, ab Experientia distincta, solas veritates, a sensibus neutiquam dependentes, tractat. Fides quidem cum experientia conferri potest, cum Fides (quoad rationes, ejus veritatem comprobantes,) ab experientia pendeat eorum hominum, qui miracula, quibus

(a) Per *catenam Leibnitius* nihil aliud intelligit, quam nexum, quo quid continet rationem sufficientem coëxistentiæ vel successionis alterius; per *veritates* vero veritates universales. Est definitio ab *objecto* cognitionis nostræ desumta; alias Ratio sumitur pro facultate animæ nexum veritatum universalium perspiciendi. Experientia respicit veritates facti, nec illius ope nexus veritatum universalium perspicitur, hinc Experientia quoque Rationi contradistinguitur, uti colligit *Leibnitius*, & fusius explicat *Wolffius* in Psychol. Emp. Lat. §. 483. sqq. & Ratio *pura* audit, ubi in ratiocinando non admittuntur nisi definitiones ac propositiones a priori cognitæ; uti in Arithmetica, Geometria & Algebra; ubi vero præter has admittuntur & aliæ, quæ a posteriori cognoscuntur, cum Ratione in cognoscendo Experientia concurrit, & *pura non est.* Hinc, quod dicitur, *Connubium Rationis & Experientiæ* a scientiis quam maxime proficuum.

quibus revelatio innititur, viderunt; nec non a Traditione fide digna, per quam ea ad nos usque pervenerunt, sive per scripturas, sive per relationem illorum, qui eadem conservarunt. Eadem fere ratione, qua nos *experientia* hominum, qui Sinam ipsi lustrarunt, eorumque fidei plena relatione nixi, mira illa credimus, quæ de remotissima illa regione narrantur; quæ vero intelligenda sunt salvo interno Spiritus divinioris motu, qui mentes occupat, eas convincit, & ad bonum, hoc est, fidem charitatemque impellit, ut motivis non semper indigeat.

2. Sed Veritates Rationis duplicis sunt generis; aliæ adpellantur *Veritates Æternæ*, & hæ sunt absolute necessariæ, ita ut oppositum involvat contradictionem; cujus modi sunt veritates eæ, quæ necessitatem habent Logicam, Metaphysicam, aut Geometricam, ut is, qui eas negaverit, ad absurdum redigi queat. Aliæ vocari possunt *Positivæ*, quoniam fundunt leges, quas indere naturæ Deo placuit, vel saltem ab his dependent. Nos quidem has discimus vel per Experientiam, hoc est, *a posteriori*, vel per Rationem, & *a priori* (b), dum nempe convenientiam, ob quam illæ sint electæ, gnaviter excutimus. Hæc convenientia suas quoque regulas ac rationes habet; sed electione Dei libera, non necessitate Geometrica fit, ut, quod magis convenit, opposito præferatur, & ad existentiam promoveatur. Itaque dici potest, *necessitatem physicam* fundari in *necessitate morali*, hoc est, in Sapientis electione, quæ sua sapientia digna est, & sic utramque distingui debere a *necessitate Geometrica*. Hæc physica necessitas facit ordinem naturæ, & sita est in regulis motus, atque aliis quibusdam legibus generalibus, quas Deo rebus indere placuit, dando illis esse. Verum igitur est, Deum illas non sine ratione sanxisse, neque enim quidquam temere, aut forte, vel pura puta cum indifferentia, unquam eligit; sed possunt tamen generales boni atque ordinis rationes, quibus ad seriem illam eligendam permotus est, quandoque potioribus ordinis superioris rationibus vinci.

3. Patet ex his, Deum res creatas legibus, quas ipsis præscripsit, exsolvere posse, inque iis aliquid producere, quod illarum natura non ferat, faciendo *Miraculum*; cumque ita ad perfectiones & facultates iis, ad quas suapte natura pertingere possunt, nobiliores elevantur, facultatem istam Scholastici adpellant *Potentiam Obedientialem* (c), quod nimirum

(b) Sunt hi duo modi, quibus ad cognitionem rerum pertingimus. Quicquid nimirum cognoscimus, vel *experiundo* addiscimus, vel *ratiocinando* eruimus; isto si modo agimus, rem *a posteriori*, hoc vero *a priori* cognoscere dicimur: ille *sensus* respicit, hic *intellectum*.

(c) Effectus sc. miraculosus non adversari debet essentiæ illius entis, in quo contingit; quoniam impossibilia fieri nequeunt. Eam habilitatem entis ad miraculum, seu eam receptivitatem miraculi vocabant Scholastici *Potentiam Obedientialem* in creaturis, seu entibus contingentibus. Patet ex his quoque, quomodo existentiam Dei miracula probent, & quam longe

rum res illam obtinet obediendo mandatis ejus, qui, quod ipſa non habet, dare poteſt; quamvis dicti Scholaſtici plerumque hujus potentiæ exempla proferant, quæ pro ἀδυνάτοις habeo, v. gr. quando contendunt, Deum rei creatæ facultatem creandi dare poſſe. Fieri quidem miracula poſſunt, quæ Deus patrat miniſterio Angelorum, ubi naturæ leges non magis violantur, quam ſi naturam arte juvant homines; cum artificium Angelorum a noſtro non differat, niſi perfectionis gradu: interim tamen ſemper verum manet, naturæ leges diſpenſationi Legislatoris ſubjectas eſſe: cum contra veritates æternæ, quales ſunt Geometricæ, omnem plane exceptionem excludant, nec Fides iis adverſari poſſit. Hinc fieri nequit, ut detur aliqua objectio contra veritatem, quæ ſit invicta. Quodſi enim eſt demonſtratio, principiis, vel factis uſquequaque manifeſtis, innixa, & e veritatibus æternis, mutuo nexu cohærentibus, conflata, concluſio certa eſt & omni diſpenſatione ſuperior, adeoque oppoſitum debet eſſe falſum; alioqui duæ propoſitiones contradictoriæ ſimul poſſent eſſe veræ. Sin objectio demonſtrandi vim non habet, veriſimile tantum ea argumentum formare poteſt, quod adverſus Fidem robore deſtituitur, cum in confeſſo ſit, Religionis Myſteria adparentibus contraria eſſe. Jam vero *Bælius*, in Reſponſo ſuo poſthumo ad *Joannem Clericum*, profitetur, ſe non contendere, quod contra veritates Fidei demonſtrationes dentur, atque ita invictæ illæ difficultates omnes, jactata hæc Rationis cum Fide prælia, evaneſcunt.

Hi motus animorum atque hæc diſcrimina tanta,
Pulveris exigui jactu compreſſa quieſcunt.

4. Theologi Proteſtantes æque ac Romani, quotquot materiam hanc curatius ponderant, mecum in his, quæ ſuſtineo, placitis conſentiunt; & omne id, quod adverſus Rationem profertur, non niſi contra Rationem, nomen hoc mentitam, corruptam, & falſa veri ſpecie deluſam, valet. Idem de divinæ juſtitiæ atque bonitatis notionibus dixero. Interdum de iis diſputatur, ac ſi nec earum ideam, neque definitionem ullam, haberemus. Verum re ita comparata, nihil profecto rationis nobis relinqueretur, cur hæc attributa Deo tribueremus, inque ipſius laudes eapropter effunderemur. Bonitas, & juſtitia, perinde atque ſapientia illius,

longe abeat *ill. Vir* a ſententia *Spinozæ*, in Tr. Theol. Polit. exiſtimantis, miracula ad captum vulgi facta fuiſſe; miraculum enim eſſe opus, cujus cauſam naturalem exemplo alterius rei ſolitæ explicare non poſſumus, naturæque potentiam ipſam Dei virtutem eſſe & potentiam. Cæterum ſolum Deum facere miracula *rigoroſe dicta*, eleganter docet hic *idem Vir ill.* ad cujus dicta velim conſulatur *ill. Bilfingerus*, in *Diluc. Philoſ.* §. CCXVI. Scholaſticorum vero vitia & defectus, obiter hic notatos, ex illius Meth. Juriſprud. profert *Cel. Canzius*, in U. Ph. L. & Wolf. P. II, §. 744. ſqq.

illius, in hoc ſolum a noſtra bonitate, juſtitia & ſapientia, differt, quod his illæ ſint infinite perfectiores. Itaque nec notiones ſimplices, nec veritates neceſſariæ, nec demonſtrativæ Philoſophorum conſequentiæ, Revelationi poſſunt eſſe contrariæ. Et ſi qua axiomata Philoſophica in Theologia rejiciuntur, hoc ideo fit, quod ea non, niſi neceſſitatem phyſicam aut moralem, continere deprehenduntur, quæ tantum in communiter contingentibus locum habet, adeoque in adparentibus fundatur, ſed quæ, ſi Deo ita viſum fuerit, deficere poteſt.

5. Ex dictis adparet, ſæpe aliquid confuſionis ineſſe in verbis eorum, qui cum Philoſophia Theologiam, aut Fidem cum Ratione, committunt: quaſi vero idem foret, *explicare*, *comprehendere*, *probare*, *tueri*. Quam confuſionem nec ipſum *Bælium*, quantumvis perſpicaciſſimum, ſemper caviſſe video. Myſteria *explicari* poſſunt, quantum ad credenda ea ſatis eſt, at *comprehendi* non poſſunt, nec intelligi, *quo pacto* exiſtant. Sic in Phyſica quoque uſque ad certos quoſdam cancellos complures qualitates ſenſiles, imperfecte quidem, explicamus, ſed eas minime comprehendimus. Neque vero Myſteria probare Ratione poſſumus; quicquid enim *a priori*, ſive ratione pura, probari poteſt, poteſt & comprehendi. Itaque poſtquam probationibus veritatem Religionis evincentibus, *motivis* nempe *credibilitatis*, impulſi, Myſteriis adſenſum præbuimus, ſolum nobis reſtat, ut adverſus objectiones illa *tueri* valeamus; quod niſi poſſumus, nec credere illa ſatis tutum erit; quicquid namque ratione ſolida, & demonſtrationis vi gaudente, convelli poteſt, non poteſt non eſſe falſum; adhæc motiva credibilitatis, non niſi *moralem* gignentia *certitudinem*, æquarentur, immo vincerentur objectionibus, quæ ſi evidentes prorſus & demonſtrativæ forent, *omnimodam abſolutamque certitudinem* adferrent (d). Atque hæc pauca difficultatibus, quæ uſum Rationis ac Philoſo-

(d) *Ill. Bilfingerus*, in Diſſ. de Myſteriis Chriſtianæ Fidei generatim ſpectatis, A. 1732. Tub. habita, ad eundem plane modum, *hominem vere rationalem habere ſe*, ait, *ad myſteria*, *uti cæcus natus ad colores. Cæcus* caret facultate cognoſcendi colores; neſcit, quod dentur. *Homo tantum Philoſophus* caret facultate cognoſcendi myſteria; neſcit, quod dentur. *Ille*, ſi audiat dari, per ſe ipſum non poteſt in illos (*colores*) inquirere; non poteſt eorum notitiam obtinere intuitivam. *Hic*, ſi audiat dari, per ſe ipſum non poteſt in illa (*myſteria*) inquirere: non poteſt eorum notitiam obtinere intuitivam. *Ille*, poteſt credere, quæ audiat; poteſt ex analogia reliquorum ſenſuum concipere aliquid eorum; poteſt ex illis axiomata condere de coloribus, & deducere ex illis corollaria; poteſt ex his ipſis indicare videntibus, quid facere oporteat, ut hi vel alii colores, hoc vel alio ordine, & gradu, prodeant; colores ipſos nec per ſe intueri poteſt, neque vel notitiam ſuam augere ultra id, quod audit, & ex illo colligit. *Hic*, poteſt credere, quæ audiat, (viribus tamen, quas hic ipſe auditus confert, præviis): poteſt ex analogia reliquarum doctrinarum concipere aliquid eorum: poteſt audita ſub generales colligere notiones: poteſt ex illis axiomata condere de myſteriis, & deducere ex illis conſectaria: poteſt ex his ipſis indicare fidelibus; ad quos actus quinam effectus fluant, & quo

losophiæ circa Religionem spectant, amoliendis sufficere possent, nisi sæpe numero cum hominibus, præjudicio laborantibus, res nobis esset. Quoniam itaque versamur in argumento maximi momenti, quod a multis mire implicatum fuit, juvat illud adcuratius persequi.

6. *Quæstio de Conformitate Fidei cum Ratione* nullo non tempore gravissimum Problema fuit. Sub ipsis Ecclesiæ nascentis primordiis Doctores Christiani longe dexterrimi Platonicorum placitis velificabantur, quæ ipsis maxime adridebant, quæque tum temporis valde celebrabantur (e). Sensim sensimque *Platonis* in locum successit *Aristoteles* (f) cum systemata placere cœperunt, ipsaque Theologia magis *systematice* tractari ob generalium decisiones Conciliorum, limata definitaque formularia exhibentium. *S. Augustinus*, *Boëtius* (g), & *Cassiodorus* (h) in Occidente, & S. *Joannes Damascenus* (i) in Oriente, Theologiæ in scientiæ formam redigendæ multum profuere, ut *Bedam*, *Alcuinum*, *Anselmum*, & quosdam alios Theologos, in Philosophia versatos, prætercam, donec tandem Scholastici (k) supervenere, otioque monastico frena laxante speculatio-

quo ordine: effectus ipsos neque per se adtingere potest, neque vel notitiam suam augere amplius ipse potest, ultra id, quod audit, & ex illo per consequentias infertur. *Ille*, verbo: nova de coloribus inventa ex phænomenis detegere non potest. Non potest sapere supra id, quod auditu accipit. *Hic*, verbo: nova de mysteriis inventa non potest eruere. Non potest sapere supra Scripturam, p. 14. 15.

(e) Ita placebat Philosophia inprimis *Justino* Martyri, *Clementi* Alexandrino, *Origeni*, ipsique *Augustino*, de quibus v. Litteratissimus Vir, *Theoph. Stolle*, in Hist. Litter. T. II. §. LXV. In causa inter alia erat, quod credebant, *Platonem* sua a *Mose* desumsisse, & cum *Mosis* pariter atque Religionis Christianæ placitis egregie conspirare. *P. Baltus*, *Jes.* Platonismo quidem Patres liberare contendit, sed argumenta, quæ adfert, id nequaquam evincunt, in Lib. *Défense des Saints Pères, accusés de Platonisme, Paris.* 1711. 4. contra Auctorem Libri, *Le Platonisme dévoilé*, quem *Souverainium* esse perhibent, scripto.

(f) Variam Philosophiæ Aristotelicæ fortunam fuisse, notum est, V. *Jo. Launoius* in Libr. *de varia Aristotelis in Acad. Paris. fortuna*, & *Jo. Herm. ad Elsvvich Schediasma de varia Aristot. in Scholis Protestantium fortuna*, utrumque simul ed. Witeb. 1720. in 8.

(g) *Anicius Manlius Torquatus Boëtius* initio sæculi VI. sub *Theodorico*, Gothorum Rege, floruit, & primus fuit, qui *Aristotelem* latine interpretabatur. V. de eo *Le Clerc Biblioth. Chois. Tom. XVI. Art. IV.* p. 192. *sqq.* Hoc sæculo invaluit studium concinnandi compendia & systemata philosophica, ad quod institutum *Boëtii* opera usi sunt, cum Græca non intelligerent.

(h) *Marc. Aurelius Cassiodorus* Libro *de septem disciplinis, grammatica, rhetorica, dialectica, arithmetica, musica, geometria, & astronomia*, ostendit, ipsi quoque adridere systematicam docendi rationem.

(i) *Joannes*, a patria *Damascenus*, ab eloquentia *Chrysorrhoas*, sæculo VIII. celebris, in suis *de Orthodoxa fide* Libris primus aliquid molitus est, quod systematis cujusdam indolem referebatur. Opera ejus eleganter excusa sunt Paris. 1712. fol. curante *Michaële le Quien*, Ord. FF. Prædicatorum. V. *Fabric.* Biblioth. Gr. L. V. 30. 11.

(k) *Rev. Buddeus* in *Isag. Histor. Theol.* p. 352. „Non erraverit, qui dixerit, Theologiæ Scholastico-systematicæ fontem præcipuum in Ecclesia occidentali fuisse,

lationibus, Philoſophia Ariſtotelica recenter ex Arabico translata adjutis, Theologiæ ac Philoſophiæ mixtura quædam adparuit, cujus potiſſimæ Quæſtiones eo tendebant, ut Fides cum Ratione conciliaretur. Enim vero conamini non omnis, quem ſperare fas erat, ſucceſſus reſpondit, tum quia Theologia injuria temporum, ignorantia, opinionumque pertinacia, haud parum corrupta fuerat, tum quia Philoſophia, præter defectus privatos, ſane ingentes, Theologiæ vitiis gravabatur, hæcque itidem obſcuriſſimæ imperfectiſſimæque Philoſophiæ ſocietati innexam ſe eſſe ſentiebat. Interim fatendum eſt cum incomparabili *Grotio*, ſub barbaræ Monachorum latinitatis ſordibus aurum quandoque latere; optavi hinc non una tantum vice, ut eruditus aliquis, diſcendo Scholæ idiomati munere ſuo deſtinatus, ex eorum ſcriptis optima quæque ſeligeret, utque alter *Petavius* ac *Thomaſſinus*, apud Scholaſticos præſtaret id, quod inſignes hi Duum-Viri in Patribus effectum dedere (l). Opus iſtud ſane curioſitate ſæculi dignum, Hiſtoriæque Eccleſiaſticæ utiliſſimum foret, utpote dogmatum hiſtoriam continuaturum uſque ad *renatas litteras humanitatis* (quarum ope facies rerum mutata fuit) immo ulterius quoque. Etenim dogmata non pauca, veluti de Prædeterminatione Phyſica, de Scientia media, de Peccato Philoſophico, de Præciſionibus objectivis, aliaque multa in Theologia Theoretica, quin etiam in Theologia Practica Caſuum Conſcientiæ, poſt ipſum adeo Concilium Tridentinum, famam adepta ſunt.

7. Paullo ante mutationes iſtas, ac magnam, quæ etiamnum durat, ſciſſionem Occidentis, viguit apud Italos Philoſophorum Secta quædam, qui hanc, quam nos tuemur, Fidei cum Ratione conformitatem oppugnabant. *Averroiſtas* vocitabant, a duce ſuo, celebri Scriptore Arabe, Commentatore per excellentiam cognominato, & *Ariſtotelis* mentem inter cæteros ſuæ gentis Philoſophos melius, ut videbatur, adſecuto (m).

 Hic

fuiſſe, *Auguſtinum*, &c. Summam doctrinæ Chriſtianæ paucis complexus eſt in *Enchiridio ad Laurentium de Fide, Spe, & Charitate*, A. 1705. Lipſ. recuſo.

(l) *Dionyſius Petavius*, ait *Jo. Fr. Buddeus* in Iſag. Hiſtor. Theol. p. 579. inter eos, qui dogmaticam theologiam ex Patrum monumentis tractant, ita eminet, ut reliquorum gloriam plane obſcuraverit, ſolusque fere dignus ſit, qui commemoretur. Immortale namque nominis decus conſequutus eſt ob *Opus de Theologicis Dogmatibus*, cujus editio & noviſſima, & optima, Amſtelodami ſex tomis in fol. 1700. prodiit. *Idem* p. 582. Sequutus *Petavium*, aut eum imitatus eſt, *Ludovicus Thomaſſinus*, quippe qui itidem *Dogmata Theologica* tribus tomis complexus eſt, quorum primus 1680. reliqui duo 1684. Pariſiis lucem adſpexerunt. Æmulatione *Petavii* inductum, eum ad dogmata hæcce ſcribenda animum adjeciſſe, Viri docti obſervant; licet, ſive eruditionem, ſive dictionis nitorem, ſpectes, ejus neutiquam adſecutus ſit laudem.

(m) *Averroes* Sæculo XII. floruit. Quantum illius, reliquorumque Arabum, *Avicennæ*, *Algazelis*, placitis damnum orbi Chriſtiano inlatum ſit, in propatulo eſt. Quanti *Ariſtotelem* fecerit, hoc ipſius effatum loquitur. *Ariſtotelis*, ait, diſciplina eſt ſumma veritas, quoniam ejus intellectus fuit

Hic itaque Commentator, id, quod Græci Interpretes dudum docuere, ulterius provehens, contendebat, juxta *Aristotelem*, adeoque juxta Rationem, (ea namque tempestate utrumque idem fere sonabat,) immortalitatem animæ stare non posse. En ipsius ratiocinium. Genus humanum secundum *Aristotelem* æternum est; igitur si animæ singulares non occidunt, deveniendum erit ad explosam ab isto Philosopho Metempsychosin; vel, si novæ semper animæ existunt, animas infinitas, ab omni æternitate conservatas, admittere oportebit: atqui infinitum actu implicat juxta ejusdem *Aristotelis* doctrinam: Ergo animas sive formas corporum organicorum, aut saltem intellectum passivum, unicuique homini proprium, una cum corporibus interire necesse est. Restabit proinde solus intellectus agens, omnibus hominibus communis, quem Aristoteles deforis advenire ajebat, quemque operari oportet, ubicumque organa disposita repererit, ad eum fere modum, quo ventus, in organi fistulas apte dispositas incurrens, harmoniam quandam musicam producit.

8. Nihil erat imbecillius jactata hac demonstratione; nam *Aristoteles* neque Metempsychosin satis confutasse, nec humani generis æternitatem probasse legitur; missis denique his rebus, falsissimum etiam est, infinitum actu implicare. Interim Aristotelicis ista demonstratio habebatur invicta, faciebatque, ut crederent, dari certam quandam Intelligentiam sublunarem, cujus participatio intellectum nostrum agentem præstaret. Alii, *Aristoteli* minus addicti, longius progrediebantur, atque animam quandam universalem, quæ animarum omnium singularium quasi oceanus esset, commenti, eam animam, dum cæteræ singulares nascuntur & intereunt, solam persistere posse existimabant. Hos si audias, animæ oriuntur, dum guttarum instar ab oceano suo separantur, corpus, quod animare possint, offendentes; intereunt autem, dum, corpore destructo, non aliter ac fluvii mare ingressi, rursus oceano junguntur. Nec pauci Deum ipsum esse hanc animam universalem sibi persuadebant, quamvis alii eam subordinatam & creatam arbitrarentur. Pravum hoc dogma pervetustum est, & ad præstringendos vulgi oculos aptissimum. *Virgilius* id elegantibus hisce versibus reddidit. (Æn. VI. ỷ. 724.)

Principio cœlum ac terram camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Et alibi adhuc (Georg. IV. ỷ. 221.)

Deum

fuit finis humani intellectus, datus nobis divina providentia, ut sciremus, quicquid sciri potest. V. *Rapin Reflex.* p. 324. *Hornii Histor. Philos.* p. 292.

Deum namque ire per omnes
Terrasque tractusque maris, cœlumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas:
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri. (n).

9. Hunc in sensum accepta a nonnullis est anima mundi Platonica; verum majore, ut videtur, jure hæc communis anima, omnes alias absorbens, Stoicis adscribi potest. Qui opinioni huic adsurgunt, dici *Monopsychitæ* possent, cum juxta illos reapse sit anima, quæ subsistat, tantum unica. *Cl. Bernerius* observat, hanc sententiam, apud Eruditos in Persia, inque Magni Mogolis ditionibus, fere passim receptam esse; nec procul ab illa abesse videntur & Cabalistæ & Mystici. Germanus quidam, e Suevia oriundus, qui aliquot ab annis, ad Judæos transfuga, sub *Mosis* Germani nomine dogmata sua disseminavit, *Benedicti Spinosæ* adserta secutus, antiquam Ebræorum Cabalam a *Spinosa* instauratam fuisse censuit: ac Vir eruditus, qui proselytum illum Judæum confutavit, eandem inflare tibiam videtur. Constat, *Spinosam*, unicam duntaxat substantiam in mundo agnovisse, cujus tantum modificationes transitoriæ sint animæ singulares. *Valentinus Weigelius*, in Tschopa Misniæ Pastor (o), Vir ingenii

(n) Est hæc doctrina *Pythagoræ*, ab Ægyptiis, uti creditur, mutuo accepta. Statuit enim ille, Deum esse immistum elementis omnibus, & rebus visibilibus. Audias de eo præ reliquis disserentem *Jo. Marshamum*, in Canone Chron. p. 276. sqq. ed. Lips. *Th. Campanella* in Libr. de Sensu rerum, Philosophos alios recenset, huic sententiæ, diversis quippe rationibus, velificantes, nec ab illustri Viro longius abest, si suam sententiam veterum Philosophorum opinionibus ita opponit: „Si, *inquiens*, omnia opera Dei perfecta sunt, (ut *Moses* & natura testantur) fateri oportet, eas rebus vires ab eo largitas esse, quæ ipsarum conservationi sufficiant, &c. L. I. Cap. VI. Cæterum versus hosce Virgilianos egregie illustrat suo Commentario *Servius*, quem leg. in splendida illa Lugd. & Amst. editione cum Not. Var. a. 1680. *apud Jac. Hackium*, emissa, p. 1085. sqq. *Jo. Ad. Osiander* in Collegio Considerationum in Dogmata Theol. Cartesianorum Cap. IX. ubi *de Mundo* agit, *Platonem*, & *hos versus Virgilianos*, exculpat, *animamque mundi, analogia quadam & similitudine qualicunque in virtutem Dei omnia pervadentem intime, atque sustinentem & gubernantem*, interpretatur. Id certum est, *Stoicis* potius, quam *Platoni*, imputari posse, hac sententia Deum cum creaturis commiscuisse, quod & *Ill. Leibnitius* §. seq. adserit. *Summe Rev. Abbas Moshemius* ad *Cudvvorthi* Syst. Intell. præclare docet, *Platonem* animam, cujus ortum describit, a genitore suo (*Opifice sc. & Conditore Universitatis*) plane divellere ac distrahere. Conf. Ejus prolixam Disp. p. 680. not. 49. ad *Cudvvorth*. Fortasse, si res veterum adcuratius pervestigentur, veritas dicti Augustiniani patet, *non esse gentes usque adeo ad falsos Deos delapsas, ut opinionem amitterent unius Dei veri.* Contra Faust. Manich. L. 20. Cap. 19.

(o) Ex Schola *Theophr. Paracelsi* prodiit *Weigelius*, A. 1588. in parochia Tschopaviensi mortuus. Profligavit præ aliis errores illius *Nic. Hunnius* in *der Christlichen Betrachtung der neuen Paracelsischen und Weigelianischen Theologie*, librisque plurib. aliis.

nii haud vulgaris, immo nimii, quanquam Enthusiastes audierit, quidpiam fortasse tale sensit, uti & is, qui se nuncupat *Joannem Angelum Silesium*, Auctor quorundam non inelegantium versiculorum Germanicorum, ad pietatem acuendam factorum, qui epigrammatum instar recens recusi sunt. Ac generatim deificatio Mysticorum pravum hunc in sensum trahi posset, quod dudum *Gerson* (p) notavit adversus *Rusbrochium*, Auctorem Mysticum, cujus locutiones, consilio, ut videtur, minime malo prolatæ, veniam merentur, sed præstat ita scribere, ut venia nihil sit opus; tametsi nullus diffitear, expressiones exaggeratas, &, ut ita dicam, poëticas vi ad movendum, persuadendumque, pollere sæpe majori, quam quæ ad normam penitus exactæ sint.

10. Sed & proprietatis totius annihilatio, a Quietistis ultra limites fatigata, etiam impietatis larvatæ species quædam apud nonnullos esse posset: quale est, quod de Quietismo *Foë*, magnæ apud Sinas Sectæ Auctoris, narratur; qui postquam per annos quadraginta Religionem suam prædicasset, mortem imminere sentiens, discipulis suis professus est, se veritatem ipsis celasse sub metaphorarum integumentis; ad nihilum omnia redire, & esse id primum rerum omnium principium. Videtur hoc pejus adhuc sonare, quam Averroistarum opinio. Neutra certe doctrina ulla ratione defendi potest, insulsa, si quæ alia: interim tamen Recentiores quidam universalem hanc & unicam animam, reliquas absorbentem, adoptare haud dubitarunt. Nimios illa plausus profecto tulit apud eos, qui forti se spiritu jactant, & *Preissacus*, militia atque ingenio non postremus, qui Philosophiæ quoque operam dedit, suis in dissertationibus eandem palam ostentavit. Mederi huic malo *Harmonia præstabilita* optime potest. Ostendit namque illa, esse necessario substantias simplices & inextensas, quaquaversum in totam naturam diffusas; has substantias independenter ab omni, quod Deus non est, subsistere debere, neque unquam ab omni corpore organico separari. Qui vero vel animas perceptionis capaces, rationis incapaces, contendunt esse mortales, vel animabus solis rationalibus perceptionem tribuunt, Monopsychitarum telis patent; semper enim erit difficile hominibus persuadere, belluas non sentire, &, si id, quod perceptionis capax est, interire posse semel concedatur, vix animarum nostrarum immortalitas ratione defendi potest.

11. Feci hanc digressiunculam, quod ea opportuna mihi visa est, hoc præsertim tempore, quo multos ad evertendam funditus religionem nimium

(p) *In Epistola contra* Jo. Rusbrochii *Librum de Ornatu spiritualium nuptiarum. Rusbrochium* contra *Gersonem* defendere conatus est *Jo. de Schonhovia.* De imputata Mysticis deificatione, ut & de memorato *Jo. Rusbrochio* consul. *B. Aug. Herm. Franckii gründliche und gewissenhaffte Verantwortung gegen* D. Jo. Frid. Mayers *harte und unwarhaffte Beschuldigungen*, p. 97. sqq. it. p. 277. sqq.

mium quantum proclives esse videmus: redeoque ad Averroistas, qui, quod dogma suum ex ratione demonstrari arbitrabantur, animam hominis juxta Philosophiam mortalem esse contendebant, professi interim, se Theologiæ Christianæ, animam immortalem esse docenti, judicium submittere. Verum suspecta habebatur ista distinctio, hocque Rationis a Fide divortium aperte repudiatum fuit ab istius ævi Præsulibus ac Doctoribus, & tandem sub *Leone X.* damnatum in ultimo Concilio Lateranensi, quod Eruditos etiam hortabatur, ut dissolvendis iis difficultatibus, quæ Theologiam ac Philosophiam adversis committere cornibus viderentur, operam ingeniumque suum impenderent. Non defuere tamen, qui nihilominus dogma illud de Fidei & Rationis pugna clanculum fovere perrexerint: *Pomponatius* (q) hac suspicione non immunis fuit, quamvis mentem suam aliter explicaret, & Secta quoque *Averroistarum* traditione se conservavit. *Cæsar Cremoninus* (r) Philosophus ea tempestate famigeratissimus non vulgare ejus columen fuisse creditur. *Andreas Cæsalpinus* (s), Medicus, (Auctor insignis, qui post *Michaëlem Servetum* sanguinis circulationem proxime adtigit,) a *Nicolao Taurello* (Libro, cui titulus: *Alpes Cæsæ*,) postulatus est, tanquam unus ex istis Peripateticis, qui Religioni adversarentur. Hujus etiam doctrinæ vestigia inveniuntur in *Circulo Pisano Claudii Berigardi* (t) qui Auctor, origine Gallus, fixo in Italia domicilio, Philosophiam Pisis docuit: sed inprimis Scripta & Epistolæ *Gabrielis Naudæi*, uti & *Naudæana* Averroismum, dum Medicus hic Eruditus in Italia degeret, adhuc perdurasse, ostendunt (u). Philosophia corpuscularis, paullo post invecta, hanc Sectam, nimis sane Peripateti-

cam,

(q) *Petrus Pomponatius, Mantuanus*, A. 1462. d. 16. Nov. natus, A. 1525. Bononiæ decessit. *Vaninus* dixit, *in Amphitheatro Provid. divin. Exercit. VI. Pythagoram* de *Pomponatio* judicaturum fuisse, animam *Averrois* in ipsum migrasse. Illius inprimis Lib. *de Immortalitate Animæ* fecit, ut in Catalogum Athæorum referretur.

(r) *Cæsar Cremoninus*, A. 1631. e vivis discessit, natus A. 1550. decem annos Ferrariæ, quadraginta Patavii Philosophiam professus. *Naudæus* in Naudæanis p. 55. *Cremonin cachoit finement son jeu en Italie: nihil habebat pietatis, & tamen pius haberi volebat. Une de ses maximes étoit: intus ut libet, foris ut moris est.*

(s) *Andreas Cæsalpinus*, A. 1603. defunctus Archiater *Clementis VIII.* Pontif. Circulationem sanguinis agnovisse demonstrat *Baelius* in Diction. Art. Cæsalpin. Edidit Quæstionum Peripateticarum Libros V. quod adgressus *Nic. Taurellus* in Libr. Alpes Cæsæ, hoc est, *Andr. Cæsalpini* monstrosa dogmata discussa & excussa. ib. *Bal.*

(t) *Claudius Berigardus*, Molini natus; sæc. XVII. floruit, Pisis & Patav. Philosophiam docuit, & *Dubitationes Galilæi Lyncii*, it. *Circulum Pisanum*, *s. Opus de Veteri & Peripatetica Philosophia in Aristotelis Libros Physicorum*, edidit.

(u) *Gabr. Naudæus*, *Parisiensis*, A. 1600. d. 2. Febr. natus, A. 1653. d. 29. Jul. Abbavillæ ad plures ivit. Vir erat omnibus litterarum ornamentis excultus. Scripta ejus recensentur in *Cel. Jœcheri gelehrtem Lexico* sub Tit. NAUDÆUS. Naudæana & Patiniana primum Paris. 1701. in 12. prodiere, sed emendatius Amst. 1702. in 12.

cam, exſtinxiſſe videtur, aut certe cum eadem permixta fuit: ac fieri poteſt, ut Atomiſtæ quidam reperiantur, qui, ſi tempora permitterent, ab Averroiſtarum dogmate non abhorrerent: verum abuſus hic moleſtus eſſe nequaquam debet iis, quæ in Philoſophia corpuſculari bona ſunt, quæque cum iis, quæ in *Platone* atque *Ariſtotele* ſolida inveniuntur, commodiſſime conciliari queunt, ut cum vera Theologia utraque conſiſtant.

12. Reformatores, ac *Lutherus* præcipue, quemadmodum ſupra jam notavi, locuti quandoque ſunt, quaſi Philoſophiam omnino rejecerint, Fideique inimicam eſſe judicaverint. Sed, ſi res probe perpendatur, adparet, *Lutherum* Philoſophiæ nomine nihil aliud intelligere, quam id, quod ordinario Naturæ curſui conſentaneum eſt, aut forſitan id, quod in Scholis docebatur; veluti dum dicit, ſecundum Philoſophiam, hoc eſt, ſecundum ordinem Naturæ, fieri non poſſe, ut Verbum caro fiat; & dum adſerit præterea, id, quod in Phyſica verum eſt, in Ethica falſum eſſe poſſe. *Ariſtotelem* ira ipſius potiſſimum petebat, ita ut jam ab Anno MDXVI. quo de reformatione Eccleſiæ nihildum cogitabat, repurgandæ Philoſophiæ conſilium cepiſſet. Sed mitiora deinceps idem ſenſit, & *Ariſtotelem* ejuſque Ethicam in Apologia Auguſtanæ Confeſſionis laudari paſſus eſt (x). *Melanchthon*, Vir ingenii ſolidi & moderati, variarum Philoſophiæ partium Syſtemata parva condidit, ad Revelationem adcommodata, inque vita civili idonea, quæ etiamnum legi mereantur. Poſt hunc in ſcenam prodiit *Petrus Ramus* (y) multos in Philoſophia ſectatores nactus; ſecta Ramiſtarum in Germania admodum viguit; a Proteſtantibus inprimis culta, & ad Theologiam quoque ipſam adhibita, donec Philoſophia corpuſcularis reſuſcitata, Ramiſticam oblitteravit, Peripateticorumque auctoritatem labefactavit.

13. Interim complures Theologi Proteſtantes a Philoſophia Scholaſtica, quæ apud adverſarios regnabat, quam longiſſime poterant, recedentes, eo progrediebantur, ut ſuſpectam ſibi Philoſophiam ipſam contemnerent; quod diſſidium tandem Helmſtadii exarſit æſtu *Danielis Hoffmanni*

(x) In ea nimirum ita *Melanchth.* Audivimus quoſdam pro concione ablegato Evangelio *Ariſtotelis* Ethica enarrare, nec errabant iſti, ſi vera ſunt, quæ defendunt adverſarii. Nam *Ariſtoteles* de Moribus Civilibus adeo ſcripſit erudite, nihil ut de his requirendum ſit amplius. Cæterum de *Lutheri* odio, & *Melanchthonis* amore in *Ariſtotelem* v. *Cel. Theoph. Stolle*, Hiſtor. Litt. P. II. §. LXXXIII. not. c. d. e.

(y) *Petrus Ramus*, A. 1515. natus. Ejus vitam *Joh. Thom. Freigius*, *Theoph. Banoſius* & *Nicol. Nancelius* dederunt. Opera ejus prodierunt Francof. apud *Wechel.* A. 1595. 8. Methodus res per quatuor genera cauſarum, quam amplexabatur, JureConſultis, Philoſophis, & Theologis quam maxime adriſit, quod eorum Diſpp. & Syſtemata demonſtrant. *In Præfatione ad Scholas Metaphyſicas* Theologiam Ariſtotelis impietatem omnium impietatum vocavit; hinc inimicitiæ Peripateticorum, quibus tandem in Nuptiis Pariſ. ſuccubuit.

ni (z), Theologi, cætera eruditi, & qui in Quedlinburgensi Colloquio, cui una cum *Tilemanno Heshusio*, *Julii*, Ducis Brunsvicensis, Concordiæ Formulam respuentis, nomine, interfuit, famam alias fuerat consecutus. Doctor *Hoffmannus*, nescio quam ob causam, in Philosophiam invectus erat, cum Philosophorum abusus reprehendere potius debuisset: sed occurrit illi *Joannes Caselius* (aa), Vir celebris, quem ejus temporis Principes atque Eruditi distinguebant; quin Dux Brunsvicensis, *Henricus Julius*, (*Julii*, Academiæ fundatoris, filius) rem ipse suo examini subjiciens, contra Theologum pronunciavit. Subinde velitationes aliquot eadem in causa exortæ, sed eas æquivocatione semper laborasse compertum fuit. *Paulus Slevogtius* (bb), celebris Jenæ in Thuringia Professor, cujus relictæ Dissertationes, quantopere in Philosophia Scholastica, Litterisque Ebraicis, versatus fuerit, adhucdum commonstrant, cum juvenis esset, Libellum ediderat sub indice *Pervigilium, de Dissidio Theologi & Philosophi in utriusque principiis fundato*, occasione Quæstionis, num Deus sit peccati causa per accidens? At clarum est, scopum ipsius fuisse, ostendere, Theologos quandoque terminis philosophicis abuti.

14. Ut ad ea progrediamur, quæ nostris temporibus acciderunt, succurrit Anno MDCLXVI. cum *Ludovicus Meyerus* (cc), Medicus Amstelæ-

K 2

(z) Historiam hanc breviter enarrat *B. Buddeus* in Isag. Historico-Theol. p. 234. sqq. *Hoffmannus* nempe Philosophiam, ceu opus carnis, & sacris litteris contrarium, damnare cœpit, quam antea ipsemet in magno honore habuit; provocavit etiam in ardore disputandi ad *Lutherum*, quem infensum Philosophiæ Aristotelicæ initio fuisse, dictum est §. anteced. quique inprimis Ethicam *Aristotelis* inimicam gratiæ divinæ, ac fovendis Pelagianorum erroribus plane adcommodatam esse, existimavit.

(aa) *Jo. Caselius*, quem recte *B. Buddeus* L. cit. p. 164. magnum quondam elegantiorum litterarum in Germania Statorem & Vindicem adpellat, Gœtingæ A. 1533. natus, & deinceps Philos. Profess. Helmstadii, A. 1613. d. 9. April. mortuus est. Multa exstant eruditionis illius monumenta. *Jo. Chr. Kiesewetter* Partem I. Collectionis Caselianorum A. 1716. edidit, sed non continuavit.

(bb) *Paul. Slevogtius*, A. 1596. d. 29. April. natus, Possendorffio-Vinariensis. Jenæ, ubi studiorum suorum fundamenta posuit, A. 1625. LL. Græc. & Hebr. post A. 1654. Log. & Met. Prof. factus est, ibique diem obiit supremum A. 1655. Ultra hoc, quod *Leibnitius* citat, opusculum, celebrantur illius Dispp. Philos. & Philolog. quas itid. Vir illustris comprobat.

(cc) *Magnam*, ait *Buddeus* L. cit. p. 236. conf. p. 1795. *Scholæ Cartesianæ invidiam conflavit Auctor*, Exercitationis paradoxæ: *Philosophia Scripturæ interpres; quem* Lud. Meyerum, *Medicum Amst. fuisse, postea innotuit.* Recenset hinc illius Adversarios, *Gisbertum Voëtium*, *Sam. Maresium*, interque Cartesianos, *Abrah. Heidanum*, *Christoph. Wittichium*, *Francisc. Burmannum*, *Petrum Allingam*, &c. *Dum* vero, pergit, *Lud. Wolzogenius huic certamini accessit, rem neutiquam serio contra Auctorem Exercitationis paradoxæ egisse, visus est, castigatus ideo a Jovan der Wayen*, in Libris tribus de genuina Reformatorum sententia in negotio de Scripturarum interprete; quibus vero *Wolzogenius* iterum Apologiam, *Orthodoxa Fides* inscriptam, opposuit.

ſtelæ lamenſis, Librum, cui titulus, *Philoſophia Scripturæ interpres*, tacito nomine vulgaſſet, (quem plurimi *Spinoſæ*, ipſius familiari, male tribuerunt) commotos fuiſſe Theologos Batavos, enataſque propter eorum adverſus hunc Librum ſcripta controverſias ingentes; multis judicantibus, Carteſianos, dum Philoſophum Anonymum refutant, nimium Philoſophiæ conceſſiſſe. *Joannes Labadius* (dd), (priuſquam a Sacris Reformatorum diſceſſionem feciſſet obtentu quorundam abuſuum, quos in praxin publicam irrepſiſſe ajebat, nec tolerandos eſſe, judicabat) *Wolzogenii* Librum tanquam perniciosum adgreſſus eſt; ab alio item latere *Vogelſangius* (ee), *van der Wayen*, aliique nonnulli Anti-Coccejani, eundem Librum magna cum acerbitate impugnarunt; ſed adcuſatus coram Synodo cauſam vicit. Exinde in Hollandia increbuere nomina *Theologorum Rationalium* & *Non-rationalium*, quorum ſæpe meminit *Balius*, tandemque contra Rationales ſe ſtare profitetur; verum regulas certas, utrimque receptas, aut non receptas circa Rationis uſum in explicanda Scriptura Sacra, adhuc conſtitutas fuiſſe, non liquet.

15. Nec multum abfuit, quin Auguſtanæ Confeſſionis Eccleſiæ ſimili turbarentur diſſidio. Quidam in Lipſienſi Academia Artium Magiſtri, dum diſcipulis privatas *de Philologia Sacra* lectiones domi tradebant, more in hac aliiſque nonnullis Academiis recepto, ubi genus iſtud ſtudii Facultas Theologica ſibi non vindicat: hi, inquam, Magiſtri ſtudium ſacrarum Litterarum, ac pietatis exercitium, acrius urgebant, quam alii, idem munus obeuntes, conſueverunt. Dicuntur etiam in quibuſdam rebus modum exceſſiſſe, novitiæque alicujus doctrinæ ſuſpicionem moviſſe: unde *Pietiſtarum*, quaſi novæ ſectæ, nomen ipſis impoſitum, nomen, quod tantos deinceps in Germania motus excitavit, quodque iis, qui arguebantur, vel eſſe ſimulabantur, ſuſpecti de Fanatiſmo, vel ſaltem hypocriſi latente ſub larva reformationis, bene, an male, inditum fuit. Cum itaque nonnulli eorum, qui Magiſtros iſtos frequentabant, rationibus agendi ſe prodidiſſent, quæ offenſioni eſſent, atque inter cætera contemtu Philoſophiæ, cujus prælectiones in Scholis exceptas igni addixiſſe perhibebantur, ipſi Magiſtri Philoſophiam deſpicatui habere exiſtimati ſunt: ſed hanc criminationem egregie diluerunt, nec erroris ullius, aut hæreſeon ſibi impactarum, convinci potuerunt.

16. Quæſtio de uſu Philoſophiæ in Theologia vehementer agitata fuit inter

(dd) *Jo. de Labadie*, A. 1610. d. 13. Febr. natus, & A. 1674. denatus. Secta Labadiſtarum nota eſt. Liber, qui huc pertinet, inſcrib. *Cenſura Libri Wolzogeniani de Interprete Scripturarum.*

(ee) *Reinerus Vogelſargius*, Paſtor & Prof. Daventrieni. vita functus A. 1679. d. 12. Nov. inter alia ſcripſit, *Juſtam indignationem contra Libellum intitulatum:* Philoſophia S. Scripturæ Interpres; it. *Reſponſionem neceſſariam ad Praf. Lud. Wolzog. de variis ejuſdem fabulis, & ſententia, quæ dicit, Deum poſſe fallere.*

inter Christianos, & cum ad singula factus est descensus, difficile fuit convenire de limitibus, huic usui figendis. Trinitatis, Incarnationis, & Eucharistiæ, Mysteria amplissimam disputationibus ansam præbuere. Recentes Photiniani, priora duo Mysteria impugnantes, certis quibusdam effatis philosophicis utebantur, quæ *Andreas Keslerus*, Confessionis Augustanæ Theologus, in compendio exhibuit in variis, quos de Philosophia Sociniana edidit, Tractatibus (ff). Quod vero illorum Metaphysicam adtinet, ea ex lectione *Christophori Stegmanni* (gg), Sociniani, necdum editæ Metaphysicæ, melius cognoscitur; eam vidi juvenis, & nuper mecum iterum communicata est.

17. *Calovius* (hh) & *Scherzerus* (ii), Auctores in Philosophia Scholastica versatissimi, aliique complures eruditi Theologi, Socinianis prolixe responderunt, ac sæpe feliciter; minime contenti responsa dare generalia, nimis jaculatoria, quæ adversus illos vulgo adhibebantur, nempe: Axiomata, quæ jactant, bona quidem esse in Philosophia, at non item in Theologia; esse hoc vitium Heterogeneitatis, quod *μετάβασις ἐις ἄλλο γένος* adpellatur, ubi ad res, Rationem supergressas, adplicantur; Philosophiam Theologiæ debere ancillari, non dominari, quod olim *Robertus Baronius* Scotus cavit in fronte Libri sui, cui titulus: *Philosophia Theologiæ ancillans*. Denique esse *Hagarem* quandam prope *Saram*, istamque cum *Ismaële* suo foras pellendam, si heræ imperium detrectet. Hæc responsa nonnihil utique boni habent: sed, cum iis abuti, infaustoque sidere veritates naturales veritatibus revelatis opponere, pronum sit; curæ cordique fuit Eruditis, id, quod in veritatibus naturalibus aut philosophicis necessarium, & omni dispensatione superius sit, secernere ab eo, quod hujusmodi necessitate destituitur.

18. Partis utriusque Protestantes, ubi Socinianos debellare mens est, satis inter se conveniunt: &, quoniam Philosophia horumce Sectariorum non est adcuratissima, eos sæpe feliciter profligarunt. At iidem Prote-

 stantes

(ff) *Andreas Keslerus*, *Coburgens.* A. 1595. d. 17. Jul. natus, & ibid. A. 1643. d. 15. Maj. mortuus, inter alia edidit *Examen Physicæ, Metaphysicæ & Logicæ Photinianæ*.

(gg) *Christoph. Stegmannus*, Socin. junior erat frater famigerat. *Joach. Stegmanni*, in exilio Claudiopoli A. 1632. vita functi. Scripsit iste *Dyadem Philosophicam*.

(hh) *Abrah. Calovius*, Morungo-Boruss. A. 1612. d. 16. Apr. natus, & A. 1686. d. 20. Febr. Viteberge mortuus, ut Theol. Prof. Usum Philosophiæ in Theologia ostendit *Metaphysica sua exemplari*; contra Socinianos fortiter stetit, ut illius *Socinismus profligatus*, aliique Libri plurimi, testantur. *Buddeus* L. cit. p. 1355. *Inter Abrah. Calovii Scripta*, ait, *ea, quæ Socinianis opposuit, Eruditis maximo in pretio sunt, & reliquis omnibus a quibusdam præferuntur.*

(ii) *Jo. Adam. Scherzerus*, A. 1628. d. 1. Aug. Egræ in Bohemia natus; *Hulsemanni* Discipulus, & Lipsiæ Theol. Prof. factus, A. 1683. d. 23. Dec. e vita discessit. Nota sunt illius Scripta, uti *Manuale Philosophicum*, *Collegium Anti-Socin. &c.*

ſtantes in materia de Sacramento Euchariſtiæ digladiantur, dum ii, qui ſe *Reformatos* dicunt, (hoc eſt, qui in hoc *Zvvinglium* (kk) potius, quam *Calvinum* (ll), ſequuntur) participationem Corporis Jeſu Chriſti in Sacra Cœna ad nudam repræſentationem ſymbolicam reducere viſi ſunt, adhibito Axiomate Philoſophico, quo ſtatuitur, idem corpus non poſſe ſimul eſſe in duobus locis: contra *Evangelici* (ſtrictius ita nominati, ut a Reformatis diſtinguantur,) ſenſui litterali magis inhærentes, participationem hanc eſſe realem, & myſterium ſupra naturæ vires ibi latere, cum *Luthero* judicarunt. Dogma Tranſubſtantiationis rejiciunt illi quidem, quod minus fundatum illud in Textu eſſe exiſtimant; nec magis tamen Conſubſtantiationem, aut Impanationem, probant, quæ non, niſi ex mala ſuæ doctrinæ intelligentia, ipſis imputari poteſt; ſiquidem nec Corporis Jeſu Chriſti incluſionem in pane admittunt, nec ullam alterius cum altero unionem exigunt; ſed aliquam ſaltem concomitantiam volunt, ita ut hæ duæ ſubſtantiæ ſimul eodemque tempore accipiantur. Credunt, ordinarium verborum Jeſu Chriſti ſignificatum, tempore tam momentoſo prolatorum, quo de ipſius ſuprema voluntate enuncianda agebatur, eſſe retinendum; utque obtineant ſenſum hunc ab omni, quod nos deterrere poſſet, abſurdo immunem eſſe, adſerunt, axioma iſtud philoſophicum, quod exiſtentiam ac participationem corporum ad unicum locum reſtringit, in curſu duntaxat ordinario naturæ valere. Hac ratione ordinariam Corporis Servatoris noſtri præſentiam, qualis corpori quantumvis glorioſiſſimo convenire poteſt, haud deſtruunt. Sed nec ad diffuſionem neſcio quam

(kk) *Huldricus Zvvinglius*, A. 1487. d. 1. Jan. Wildenhuſiæ apud Helvetios natus, A. 1531. d. 11. Oct. in prælium cum ſuis excitus, interiit. Opera ipſius, Thetica, Polemica, Exegetica & Epiſtolas complectentia, IV. Tomos complerunt.

(ll) *Jo. Calvinus*, Novioduni A. 1509. d. 10. Jul. natus, A. 1564. d. 27. Maj. ad plures migravit. Opera ejus IX. Voluminib. Amſt. 1667. prodierunt. Quomodo vero *Calvinus* a *Zvvinglio* differat, & quam proxime abſit a ſententia Evangelicorum, docet etiam *Leibnitius* in Epiſtola ad *Jo. Fabricium ap. Kortholtum*, T. I. p. 40. ſqq. qui idem in nota * p. 43. ipſa *Calvini* verba, *Leibnitio* inſervientia, protulit in medium. Scil. *Calvinus* ſtatuit etiam realem & ſubſtantialem perceptionem corporis & ſanguinis Chriſti, ſed impios adhæc negat vere corpus & ſanguinem Chriſti ſumere. De Controverſia, quæ *Leibnitium* inter & *Pfaffium*, per ſolam concomitantiam, ab illuſtr. Viro in hoc §. adſertam, realem præſentiam Corporis Chriſti everti, exiſtimantem, conf. Cel. *Canzius*, in U. Ph. L. & Wolff. T. I. C. VII. p. 335. n. ff. Expoſuit nimirum is *Pfaffio* mentem ſuam ulterius, & oſtendit, *ſe operationis immediatæ comparatione uti, ita ut veram præſentiam corporis & ſanguinis Domini in Sacramento Euchariſtiæ non excludat, & unionem inter rem cœleſtem & terreſtrem negando, non neget earum* conjunctionem *in actu perceptionis, in qua conſiſtit unio ſacramentalis noſtrorum Theologorum, ſed tantum rejiciat vinculum quoddam, ſeu tertium rebus ſuperadditum, quod per unionem ſæpe intelligunt Philoſophi*, &c. Acta Eruditorum Lipſ. 1717. m. Oct. p. 440. Placuerunt hæc Rev. *Pfaffio*, uti eſt Vir veritatis & æquitatis amantiſſimus.

quam ubiquitatis confugiunt, qua fieret, ut illud dissiparetur, ac nuspiam esset; neque etiam multiplicem aliquorum Scholasticorum reduplicationem recipiunt, qua fieret, ut corpus idem eodem tempore hic sederet, & alibi staret. Denique ita suam explicant mentem, ut *Calvini*, substantiæ participationem stabilientis, sententia, multis Ecclesiarum, hujus Auctoris doctrinæ adhærentium, Confessionibus Fidei confirmata, non tam procul ab Augustana Confessione, quam putasses, abesse, plurimis videatur; & forsitan in hoc solum differat, quod ad hanc participationem is, præter oralem Symbolorum receptionem, insuper veram fidem requirat, atque adeo indignos excludat.

19. Patet ex his, dogma participationis realis & substantialis (missis Scholasticorum quorundam miris opinionibus) per Analogiam bene intellectam inter *operationem immediatam* & *præsentiam* propugnari posse. Et, cum multi Philosophi censuerint, corpus aliquod, etiam in ordine naturæ, operari posse in distans immediate, in plura simul corpora remota, multo cum majore vi rationis autumant, nihil obstare Omnipotentiæ divinæ, quo minus ea efficiat, ut idem corpus pluribus simul corporibus adsit; cum ab actione immediata non longus sit ad præsentiam trajectus, & fortassis altera pendeat ab altera. Novi quidem, naturalem atque immediatam corporis unius in alterum corpus distans actionem a Philosophis nuperis passim fuisse rejectam, quibuscum & me sentire fateor. Interim tamen actionem in distans excellentissimus *Newtonus* in Anglia recenter instauravit, sustinens, eam esse corporum naturam, ut mutuo sese adtrahant, & alia super alia gravident pro ratione massæ singulorum, & radiorum adtractionis, quos excipiunt: quo lecto, celeberrimus *Joannes Lockius*, dum *Eduardo Stillingfleetio*, Wigorniensium Episcopo, responderet, ea se recantare professus est; quæ in suo *de Intellectu Humano Specimine*, Recentiores secutus, tradiderat, nempe corpus in corpus aliud immediate agere non posse, nisi contactu superficiei, & impulsu motus: agnoscitque, Deum proprietates materiæ indere posse, per quas agat in distans. Inde etiam fit, ut Confessionis Augustanæ Theologi adserant, in potestate Dei esse, non solum ut corpus unum in alia plura corpora, a se invicem remota, immediate agat, sed etiam, ut iis adsit, in ipsisque recipiatur, at ea ratione, in qua locorum intervalla, spatiorumque dimensiones, locum non habeant. Qui effectus quamvis naturæ vires superet, putant tamen, ostendi non posse, quod idem & Auctoris naturæ potentiam excedat, cui facile sit, sancitam a se legem abolere, aut suspendere, si commodum ipsi videatur; eodem prorsus modo, quo ferrum aquæ innatare jusserit, & Vim activam ignis in humana corpora cohibuit (mm).

20. Cum

(mm) Totus igitur in eo hic versatur Vir *Ill.* ut Thesin Evangelicorum; *corpus posse esse omnipræsens*, quam ideo Reformati negant; quod contradictoriam eam esse censent

20. Cum *Nicolai Vedelii Rationale Theologicum* cum *Joannis Musæi* (nn) confutatione contulissem, comperi, duos hosce Auctores, quorum alter, postquam Genevæ docuisset, Franeckeræ Professor decessit, alter Jenæ primam Theologiæ cathedram tandem obtinuit, fere conspirare in regulis præcipuis, usum Rationis spectantibus, sed in adplicatione istarum regularum a se invicem discedere. Consentiunt namque, Revelationem contrariam esse non posse veritatibus, quarum necessitas *Logica*, vel *Metaphysica*, à Philosophis adpellatur, hoc est, quarum oppositum contradictionem involvit, & ambo præterea admittunt, Revelationem posse repugnare axiomatis, quorum necessitas *Physica* vocatur, quæ tantum in legibus, a divina voluntate naturæ præscriptis, fundatur. Quæstio igitur, num idem corpus pluribus simul locis supernaturaliter adesse possit, ad solam regulæ adplicationem pertinet; & ad hanc quæstionem, via demonstrationis Ratione dirimendam, adcurate explicandum esset, in quo essentia corporis consistat. Inter ipsos Reformatos non una omnibus ea de re sententia est: Cartesiani eam in extensione sola collocant; at repugnant eorum adversarii; &, ni fallor, observavi, etiam de jactata illa plurium ejusdem corporis locorum impossibilitate, *Gisbertum Voëtium*, celebrem Theologum Ultrajectinum, dubitasse.

21. Adhæc, licet pars utraque Protestantium distinguendas esse duas istas necessitatis species, jam a me indicatas, fateatur, scilicet necessitatem Metaphysicam ac necessitatem Physicam; & priorem quidem nullius, ne in mysteriis quidem ipsis, exceptionis patientem esse posse; necdum tamen consensere satis in regulas interpretandi, ex quibus statui possit, quando litteram deserere liceat, etiam tunc, cum haud adparet, eam veritatibus metaphysice necessariis adversari: convenit enim inter omnes, dari casus, in quibus rejicienda sit litteralis interpretatio, licet absolute non sit impossibilis, cum scilicet aliunde parum congrua esse dignoscitur. Exempli gratia, Interpretes omnes consentiunt, Sospitatorem nostrum, cum diceret, *Herodem* esse vulpem, id metaphorice intellexisse, & hoc profecto dicendum est, nisi cum Fanaticis quibusdam fingere velis, ad breve momentum, dum hæc verba Salvator efferebat, *Herodem* reapse in vulpem mutatum fuisse. Verum alia res est in Textibus, quibus Mysteria præcipue innituntur, in quibus Augustanæ Confessionis Theologi inhærendam esse litterali sensui judicant; enimvero, quoniam hæc discussio ad

sent, ab omni contradictionis imputatione liberet; inque hoc agit, ut Philosophus, cujus est ex ratione ostendere, num aliquod dogma rationi contradicat, ubi generalis propositio, *Theologiam non esse contra Rationem*, ad speciales casus adplicari debet. V. Cl. *Kortholtum*, fusius *Leibnitium* tuentem, in Ep. cit. p. 46. ipsumque ill. Virum §. seq.

(nn) Liber *Jo. Musæi*, quem summopere commendat *Buddeus* L. cit. p. 1240. inscriptus: *De Usu Principiorum Rationis & Philosophiæ in Controversiis Theologicis*, *contra* Nicolaum Vedelium.

ad artem interpretandi potius, quam ad forum Logicum, pertinet, ea supersedebimus, utpote commune nihil habente cum nuper exortis de conformitate Fidei cum Ratione controversiis.

22. Omnium, opinor, partium Theologi, (si discesseris a solis Fanaticis) saltem conveniunt, nullum Fidei articulum involvere posse contradictionem, aut demonstrationibus, Mathematicas certitudine æquantibus adversari; ubi videlicet oppositum conclusionis *ad absurdum*, hoc est, ad contradictionem deduci potest: ut proinde *S. Athanasius* jure meritoque irriserit nugas quorundam sui ævi Auctorum, Deum sine passione passum esse, dictitantium. *Passus est impassibiliter. O ludicram doctrinam, ædificantem simul & demolientem!* Unde sequitur, nimiam esse facilitatem quorundam Scriptorum, concedentium, Sanctam Trinitatem repugnare grandi isti principio, quod effert, quæ sunt eadem uni tertio, eadem etiam esse inter se, hoc est, si A sit idem cum B, & C sit idem cum B, necesse esse, ut A & C sint quoque eadem inter se. Hoc namque principium immediate consequitur ex principio illo contradictionis, estque totius Logicæ basis atque fundamentum; id si cessat, ratiocinandi cum certitudine via nulla superest. Itaque cum dicitur, quod Pater sit Deus, quod Filius sit Deus, & quod Spiritus Sanctus sit Deus, & quod tamen unicus tantum sit Deus, quamvis hæ tres personæ inter se diversæ sint; judicandum est, hanc vocem, *Deus*, non eandem utrobique, & in initio, & in fine, significationem obtinere. Et certe, jam substantiam divinam, jam unam Deitatis personam significat (oo). In universum igitur pronunciari debet, cavendum nobis esse, ne, veritates necessarias atque æternas ad tuenda Mysteria deserentes, hostibus Religionis ansam exhibeamus, Religionem ac Mysteria ipsa explodendi.

23. Usitata distinctio inter ea, quæ sunt *supra Rationem*, & ea, quæ sunt *contra Rationem*, satis congruit cum eo discrimine, quo paullo ante duo necessitatis genera insignivimus. Nam id, quod contra Rationem est, veritatibus absolute certis, & omni exceptione majoribus, adversatur; at id, quod supra Rationem est, cum iis solum pugnat, quæ experiri aut intelligere consuevimus. Quare miror, dari nonnullos, haudquaquam obesæ naris homines, qui hanc distinctionem impugnare non dubitent, interque eorum classem ipsum conspici *Bælium*. Ea profecto optimis fundamentis innititur. Veritas supra Rationem est, quæ a nostra mente (immo ab ulla mente creata) comprehendi nequit: hujusque ordinis, secundum meam sententiam, est Sancta Trinitas, & miracula, soli

(oo) Similem objectionem, a *Polycarp. Lysero* in Adparatu Litterario ex Societ. Colligentium, collect. I. Viteb. 1717. p. 212. adlatam, qua dicitur, Mysterium SS. Trinitatis adversari Canoni: *Pars non potest esse æqualis toti*, removit Cl. *Carpovius* in Tr. de SS. Trinitate, eodem, quo Vir ill. modo, p. 191. 192. ed. Ien. 1735.

ſoli Deo propria, veluti, verbi gratia, Creatio, item Electio ordinis universi, ab harmonia universali, ac distincta rerum simul infinitarum cognitione dependens. At veritas nulla unquam contra Rationem esse potest, & dogma, a Ratione expugnatum & devictum, incomprehensibile adeo non est, ut potius ejus absurditas facillime comprehendi, atque evidentissima esse, dicenda sit. Ut enim statim ab initio observavi, hic RATIONIS nomine non hominum opiniones ac ratiocinia, nec ipse adeo habitus, quo de rebus juxta ordinarium naturæ cursum ferre judicium solemus, sed inviolabilis veritatum catena intelligitur (pp).

24. Nunc ad magnam illam quæstionem nos accingamus, quam haud ita longe *Bælius* excitavit, utrum scilicet veritas aliqua, præsertim veritas aliqua Fidei, objectionibus, solutionem nullam admittentibus, esse possit obnoxia. Adfirmat hoc Vir præstans sine omni dubitatione; citat Theologos graves Reformatos, immo & Romanos, idem cum ipso sentientes; adducit quoque Philosophos, qui veritates etiam philosophicas nonnullas dari censuerunt, quarum defensores argumentis contrariis satis quod est, facere non possint. Hujus naturæ doctrinam de *Prædestinatione* in Theologia esse putat, & in Philosophia compositionem *Continui*. Et revera ambo hi Labyrinthi sunt Theologorum ac Philosophorum, qui omnis ætatis Theologos atque Philosophos divexarunt. *Libertus Fromondus* (qq), Lovaniensis Theologus, (singularis Jansenii (rr) amicus, cujus & opus posthumum, *Augustini* nomine insignitum, evulgavit,) qui non in doctrina solum de Gratia multus fuit, sed Librum etiam edidit, inscriptum, *Labyrinthus de Compositione Continui*, utriusque partis difficultates gnaviter

(pp) Conf. hic *Ill. Bilfingeri* Diss. *de Cultu Dei rationali*, 1731. *Tub. ed.* ubi p. 7. observat, fide Concordantiarum *Agricolæ* esse in Vers. *B. Lutheri* 70. loca, quibus *Ratio* cum derivatis suis in bonam partem dicitur; in malam hæc pauca, 2. Cor. 10. 5. Eph. 2. 3. Col. 1. 21. it. 2. 4. ex omnibus vero his locum nullum esse, qui significationem respuat, qua *Ratio* dicitur *facultas rerum nexus perspiciendi*; modo memineris, ubi in malam accipitur partem ratio, vel ratiocinationes potius, ibi nexum intelligi, sed adparentem tantum, ut Col. 2. 4. *&c.*

(qq) *Libertus Fromondus*, A. 1587. d. 6. Sept. natus, primum Antwerpiæ Philosophiam, post Lovanii Oratoriam & Theologiam professus est. Locum habet inter insignes sui temporis Phil. & Mathematicos.

(rr) *Cornelius Jansenius*, Episcopus Yprensis, A. 1585. d. 28. Oct. Lerdam. ap. Batavos natus, & A. 1638. d. 6. Maj. ex peste mortuus, a quo Jansenistæ nomen. Distinguendus hic ab altero *Corn. Jansenio*, Episcopo Gandavensi, ob Comment. in Concordiam & totam Historiam Evangelicam, aliaque scripta, famam adeptus. Is in Libro, quem citat Vir. ill. viginti annos consumsisse, noviesque lectionem Operum *Augustini* repetiisse dicitur. Insigne fuit flagellum Jesuitarum. *Lib. Fromondus* defendit illum etiam contra *Gisberti Voëtii* Librum: *Desperata causa Papatus*, Jansenio A. 1635. oppositum, *Crisin* in illum edens A. 1636. V. *Leydeckeri Historia Jansenismi.*

gnaviter ostendit; famosus autem *Ochinus* (ss) luculenter expressit id, quod vocat *Labyrinthos Prædestinationis.*

25. Verum isti Auctores nequaquam iverunt inficias, Labyrintho huic filum quoddam Ariadnæum inveniri posse; rem esse difficilem agnoverunt, sed ex difficultate impossibilitatem haud collegerunt. Equidem fateor, mihi non posse probari sententiam eorum, qui veritatem aliquam objectionibus vinci nesciis laborare posse contendunt: nam quid aliud est *objectio*, quam argumentum, cujus conclusio Thesi nostræ contradicit? Argumentum vero insuperabile nonne *demonstratio* est? At quo pacto demonstrationis vim certitudinemque cognoscemus, nisi sollicite expenso, tam quoad formam, quam quoad materiam, argumento? ut patescat, num forma sit legitima, deinde num præmissarum utraque per se nobis nota sit, an vero alio ejusdem roboris argumento fulta, donec tandem ad solas præmissas per se notas deveniatur. Quodsi nunc ejusmodi objectio contra Thesin nostram militat, dicendum est, facultatem hujus Thesis esse demonstratam, fierique nullatenus posse, ut rationes, ad eam probandam sufficientes, habeamus; alias duæ propositiones contradictoriæ simul essent veræ. Demonstrationibus semper cedendum est, sive pro Thesi rationem, sive contra Thesin objectionum instar adducantur. Et iniquum est, minusque proficuum, velle rationes adversariorum infirmare eo nomine, quod tantum objectiones sint; quandoquidem idem adversario jus competit, qui abrogare nomina potest, ac sua quidem argumenta *probationum* condecorare titulo, nostra vero contemtibili *objectionum* adpellatione deprimere.

26. Alia quæstio est, an semper objectiones, quæ nobis adferri possint, examinare, & aliquam ob nostram sententiam dubitationem alere teneamur, quod adpellant *Formidinem Oppositi*, donec earum robur exploraverimus. Audeo dicere, necesse id non esse; nam alioqui nunquam ad certitudinem perveniri posset, conclusioque nostra semper fiduciaria foret: credo etiam, Geometras insignes *Josephi Scaligeri* contra *Archimedem* (tt), & *Thomæ Hobbesii* (uu) contra *Euclidem*, objectiones

 parum

(ss) *Bernhardinus Ochinus*, Italus, A. 1487. Senæ natus, A. 1542. cum *Petro Martyre*, ob *Lutheri* dogmata, transfugiens, Genevam petiit. A. 1555. Tiguri Ecclesiæ Italicæ Pastor factus, sed A. 1563. abire hinc coactus est ob editos *Dialogos triginta, quorum primus est de Messia, &c.* a *Seb. Castalione* ex Ital. in Latinam linguam translatos, in quibus Polygamiam defendere ausus est. Ab hoc tempore ad Socinianos transiisse creditur, in Poloniam se recipiens, & expulsus hinc, in Moravia A. 1564. Slaucoviæ, septuagenario major, vivere desiit.

(tt) Librum *Archimedis de Circuli dimensione*, (Κυκλυ μετρησις) immerito reprehendit *Jos. Scaliger* in *duobus Elementorum Geometricorum Libris*, Lugd. Bat. 1594. fol. Vindicavit *Archimedem Adrianus Romanus* in *Apologia pro Archimede, & Exercitationibus Cyclicis contra Scaligerum, Orontium Finæum, & Raymarum Ursinum, in decem dialogos distrib. Würceburgi*, 1597. *fol.*

(uu) *Thomas Hobbesius*, Malmesburiens. natus

parum morari propterea quod de perceptis femel demonftrationibus certiffimi funt. Juvat interim, quandoque hominum genio indulgere, & quafdam objectiones fubjicere calculo; nam præterquam quod id aliis ab errore fuo revocandis inferviat, fieri etiam poteft, ut nobifmet ipfis frugi fit; Paralogifmi namque, non fine fpecie prolati, viam ad alia, utilem plerumque, monftrant, & ad fuperandas quafdam difficultates haud contemnendas ducunt. Quapropter ego quidem amavi femper objectiones, ingenium fpirantes, adverfus meas ipfius fententias, neque illas unquam fine emolumento expendi: cujufmodi funt eæ, quas alias *Bælius* contra meum Syftema Harmoniæ Præftabilitæ in medium protulit, ut taceam, quæ *Antonius Arnaldus*, Abbas *Foucherius*, & Pater *Lamius*, Benedictinus, eadem in palæftra objecere. Verum, ut ad controverfiæ caput revertar, ex jam adductis colligo, omni contra veritatem motæ objectioni femper, quantum fatis eft, refponderi poffe.

27. Nec fortaffis *Objectiones infolubiles* fenfu jam expofito ipfe *Bælius* accipit, dum eum, faltem verbis, variare animadverti: nam in pofthuma ad Clericum refponfione non largitur, veritatibus Fidei demonftrationes opponi poffe. Videtur igitur objectiones invincibiles non reputare, nifi comparate ad captum noftrum præfentem, immo eodem in refponfo p. 35. non defperat, fore, ut latens hucufque totius nodi extricatio a quoquam aliquando reperiatur. Sed de hoc redibit infra fermo. Interim ego, quod mirum fortaffe videbitur, extricationem illam omnem jam effe repertam cenfeo, neque eam arbitror difficillimam, ita ut hominem dicam, mediocri ingenio præditum, fi adtendendi facultatem poffideat, & Logicæ vulgaris regulas adcurate fervet, objectioni cuivis, contra veritatem motæ, etiam moleftiffimæ, fi ex fola Ratione depromta fit, & pro demonftratione venditetur, refpondere poffe. Quicquid enim contra Logicam *Ariftotelis* fentiat declametque vulgus Recentiorum, in ea tamen exploratiffimam erroribus hujufmodi occurrendi viam oftendi fatendum eft (xx). Nam fi tantum exputetur argumentum ad

natus A. 1588. d. 5. Apr. mortuus d. 4. Dec. 1679. v. *Bælii* Diction. ubi ad not. D. ex vita *Hobbefii* refertur: *Dolendum nobile hoc ingenium eodem, quo & magnum Scaligerum infortunio, laboraffe, quod Mathematicis ftudiis... ferius paulo animum adjecit.* Annos nempe plus quam quadraginta natus.

(xx) Conf. hic omnino *Ill. Bilfingerus*, qui in *Sermone de præcipuis quibufdam difcendi Regulis, ex comparatione corporis & animi erutis*, p. 8. n. ** ita infit. „ Data hac occafione dicam de *Organo* fententiam: quoniam diverfa adeo fata expertum eft, ut id hodie penitus negligatur, immo contemnatur, cui explicando olim peculiaris Profeffor datus eft in omnibus Academiis. Non dico, ut id denuo reducatur in cathedram; poftquam alia feu fcientiarum, feu difputationum, facies eft hodie, ac olim fuit. Sed hoc dico tamen, & fidenter dico, & poft caufæ cognitionem. Organon *Ariftotelis* effe Librum in fuo genere primum, (v. Sophift. Elench. c. 34.) & plenum effe, & demonftratum effe, & effe utilem, & effe artificiofiffimum. “ *&c.*

ad regulas, ſemper obſervari poterit, an peccet in forma, an vero præmiſſas habeat, ſolida ratione nondum probatas.

28. Longe aliter ſe res habet, ſi de mera *veriſimilitudine* agatur; ars enim dijudicandarum rationum veriſimilium needum ſatis bene ſtabilita eſt, ita ut in hac parte Logica noſtra adhuc valde ſit manca, nobiſque ſola fere ad hoc uſque tempus relinquatur ars dijudicandarum demonſtrationum. Sed ea ars hoc loco ſufficit: nam, cum de Ratione Fidei noſtræ contraria agitur, objectiones, ſola veriſimilitudine contentas, nihil moramur, quia nemo eſt, qui neſciat, Myſteria repugnare adparentibus, ac, ſi tantum ex foro Rationis ſpectentur, nihil habere veriſimile; verum enim vero ſatis eſt, in iis nihil eſſe abſurdi. Igitur ad ea convellenda proferre demonſtrationes tenentur.

29. Ita intelligendum eſt abſque omni dubio monitum Scripturæ, Dei ſapientiam apud homines eſſe ſtultitiam, nec non Apoſtoli dictum, notantis, Evangelium de Jeſu Chriſto eſſe Judæis quidem ſcandalum, Græcis autem ſtultitiam; nam certe veritas veritati contradicere nequit, & lumen Rationis æque Dei munus eſt, atque lumen Revelationis. Hinc apud Theologos, ſuo muneri pares, extra aleam omnem poſitum eſt, *per motiva credibilitatis*, coram tribunali Rationis, ſemel omnino comprobari auctoritatem Scripturæ Sacræ, ita ut Ratio ipſi, tanquam luci novæ, locum cedat, omneſque ſuas veriſimilitudines conſecret (yy). Ad eum fere modum, quo Præfectus novus, a Principe miſſus, diploma ſuum exhibere ſemel debet conſeſſui, cui poſtea præfuturus eſt. Atque huc tendunt complures boni Libri, de Veritate Religionis evulgati, ut ſunt *Auguſtini Steuchi* (zz), *Pleſſiaci Mornai* (aaa), vel *Grotii* (bbb): nam

 eam

(yy) Materiam hanc, ut & ſimile, quod ſequitur, ulterius illuſtrat *Cel. Canzius in U. P. L. & W. T. I. §. 16. Diſc. Prælim. Cap. II.*

(zz) *Auguſtinus Steuchus*, Eugubinus ab urbe Gubio, ubi circa A. 1540. natus, varia ſcripſit, inter quæ eminet Opus *de perenni Philoſophia*, in quo omnium fere ſectarum dogmata, ad Theologiam naturalem ſpectantia, excutit, eaque cum Chriſtianis in præcipuis capitibus conſentire, demonſtrare adnititur, uti ait *Buddeus* in Iſag. p. 287. conf. p. 224. Opera ejus omnia Pariſ. 1577. prodierunt, haud longe poſt Auctoris obitum.

(aaa) *Phil. Mornæi de Pleſſis* Lib. *de Veritate Chriſtianæ Religionis, adv. Atheos, Epicureos, Ethnicos, Judæos, Mohammediſtas, & ceteros Infideles*, in omnium fere manibus verſatur, Gallice primum ſcriptus, ſed poſtmodum ab ipſo Auctore in linguam Latinam translatus. Inſignis ejus ed. eſt *Jo. Frid. Breithauptii*, Ienæ Anno *1696.* in 4. emiſſa. Patriam habuit Vir ill. Buhy, ubi 1549. d. 5. Nov. lucem adſpexit, A. 1623. d. 11. Nov. in agro Foreſtiano vivere deſiit. Prodiit Lugduni Bat. A. 1647. ipſius Vita ſub Tit. *Hiſtoire de la Vie de Phil. Mornay.* Multa ſingularia de eo habet *Magnus Cruſius* in Singularibus Pleſſiacis, ubi etiam p. 263. de iniquo *Huetii* judicio, *Mornæo* moleſto, agitur.

(bbb) Eximius *Hug. Grotii* Liber *de Veritate Chriſtianæ Religionis*, in omnium ore eſt. Inſignis ejus ed. eſt *Jo. Chriſtoph. Kocheri*, Ienæ 1726. in 8. Natus eſt Delphis A. 1583. d. 10. Apr. mortuus Roſtochii A. 1645. d. 18. Aug. Epitaphium, quod ipſe ſibi

eam characteribus quibusdam oportet insignitam esse, quibus falsæ Religiones careant: alias *Zoroaster*, *Brama* (ccc), *Somonacodom* (ddd), & *Mahomet*, parem cum *Mose* & *Jesu Christo* fidem merebuntur. Interim tamen Fides ipsa divina, si quando menti adfulserit, aliquid, plus quam opinionem, adfert, nec ab occasionibus, vel motivis impellentibus, iisque præviis, dependet, aut robur suum ab illis mutuatur; ultra intellectum ea progressa, voluntatem & cor occupat, ut nos ardentes & lubentes efficiat ad agendum Legi divinæ conformiter, nec amplius necesse sit rationes curare, aut ratiociniorum, quæ menti objici possunt, difficultatibus immorari.

30. Ea igitur, quæ de Ratione humana jam dicta sunt, quam nunc hi extollunt, nunc illi vicissim de gradu suo dejiciunt, & utrique sæpe sine lege modoque, palam faciunt, quanta sit nostra incuria, quamque merito nostri nobis errores imputentur. Nihil esset tam pronum, quam his, Rationis ac Fidei jura spectantibus, controversiis, finem imponere, si modo homines tritissimis Logicæ regulis uti, & tantilla cum adtentione animi ratiocinari vellent. Non habita vero hujus rei ratione ulla, obliquis ambiguisque locutionibus sese implicant, quæ perbellum ipsis declamitandi campum aperiunt, quo ingenium atque eruditionem suam ostentent: cum contra nudæ veritatis conspectum usurpare eos tædeat, forte an quia illam errore ipso ingratiorem fore verentur; dum nempe Auctoris rerum omnium, qui Veritatis fons est, pulchritudinem haud agnoscunt.

31. Neglectus iste commune toti humano generi vitium est, nec ulli singulatim exprobrandum. *Abundamus dulcibus vitiis*, uti de stilo *Senecæ Quintilianus* dicebat, erroribusque nostris oblectamur. Cura diligentior angit nos, & regulas ad pueros ablegamus. Hinc Logica vulgaris (quæ tamen ad ratiocinationum, certitudinem quærentium, examen pene sufficit,) ad puerorum scholas detruditur: de illa autem arte, quæ probabilitates ponderare debet, gravioribus deliberationibus tantopere necessaria, ne cogitatum quidem est. Adeo verum est, errores nostros ex artis cogitandi contemtu vel defectu plerumque proficisci; nihil enim imperfectius Logica nostra memineris, cum ultra argumenta necessaria sit progressus; & præstantissimi nostræ ætatis Philosophi, quales sunt Auctor,

sibi condidit, hoc est:
Grotius hic Hugo est, Batavum captivus & exul,
Legatus Regni, Suedia magna, tui.

(ccc) *Brachmanes Indostan.* ait *Bælius* in Diction. *habent libros antiquissimos, quos sacros vocant, quosque a Deo communicatos fuisse jactitant cum magno Propheta BRAHMA.*

(ddd) *Bælius* in Diction. *SOMMONA-CODOM. Ita Siamenses hominem vocant singularis ordinis, quem ad summam felicitatem adscendisse credunt. P. Tachard*, ib. addit, vocat *eum SOMMONOKHODOM, Deumque esse dicit, quem hodie Siamenses adorant.*

Auctor, qui Artem cogitandi (eee), Investigationem Veritatis (fff), & Specimen de Intellectu humano (ggg), dederunt, longissime adhuc absunt a detectione viarum rectarum, quæ adjumento esse possent facultati, cujus foret ostendere, qui veri & falsi *adparentiæ ponderandæ*: ut silentio premam *Artem inveniendi*, ad quam difficilior adhuc accessus est, & cujus in Mathematicis disciplinis non nisi satis imperfecta exstant prototypa.

32. Inter causas, quibus adductus fuit *Bælius*, ut crederet, difficultatibus Rationis contra Fidem satisfieri non posse, haud postrema fuit, quod exigere videtur, ut Deus eo modo a culpa expurgetur, quo hominis adcusati causa in foro humano tractari solet. Scilicet ipsi non succurrebat, humana tribunalia, quæ semper ad veritatem pertingere nequeant, sæpe indiciis, atque rebus *verisimilibus*, inprimisque *præsumtionibus*, vel *præjudiciis*, acquiescere debere; cum contra consensus sit, quod jam supra notavimus, mysteria verisimilia non esse. Exempli gratia, non vult *Bælius* Dei bonitatem in permissione peccati salvari posse, quia verisimilitudo adversus hominem staret, in isto casu positum, qui similis huic permissioni nobis videretur. Prævidet Deus *Evam* a serpente fallendam, si eam in circumstantiis illis, in quibus deinceps succubuit, collocetur; & tamen eam illis exposuit. Jam si filium pater, si tutor pupillum, si amicus puellam, fidei suæ concreditam, hoc pacto curaret, non acquiesceret Judex, excusante reum Advocato, quod tantum permisisset malum, non fecisset, neque voluisset: immo vero hanc ipsam ejus permissionem, malæ voluntatis indicium interpretaretur, & pro peccato omissionis haberet, quo peccati commissionis alieni complicibus accenseretur.

33. Enimvero considerandum est, qui malum prævidet, nec impedivit, quamvis facile impedire potuisse videatur, immo etiam, qui aliqua fecit, quæ id redderent perpetratu facilius, non inde *necessario* facinoris complicem reddi; præsumtio solummodo est, fortissima illa quidem, quæ,

(eee) Auctor *Artis cogitandi* sitne *Arnaldus*, uti *Leibnitius* putat, an *Petrus Nicolius*, ut alii, an vero *Le Bon*, ut *Bælius* & *Menagiana* p. 141. volunt, dubitatur. *Leibnitii* sententia confirmatur in *Histoire abrégée de la vie & des ouvrages de Mr. Arnauld*, p. 147. *Ill. Bilfingerus* in Sermone ad §. 27. cit. p. 8 - 10. *Demonstravit* Aristoteles *sua in Organo*, *verissima Logices adpellatione. Atque hunc primus*, *quod sciam*, Auctor Artis cogitandi *excipit*, *non sane proximus*, sive ætatem spectes, sive seriem scriptorum. Conf. *Budd.* Isag. p. 245.

(fff) Auctor illius est *Nicol. Malebranche*, qui natus Paris. 1638. d. 8. Aug. mortuus, 1715. d. 13. Oct. Liber *de inquirenda veritate*, Gallice scriptus, sæpius editus, & in Linguam quoque Latinam a Cel. *Lenfant* translatus est. Conf. Cel. *Stolle* Hist. Litt. T.II. §.XXVI. & not. *u*, *vv*.

(ggg) Auctor *Speciminis hujus* est *Jo. Lockius*, v. supr. §. 19. Natus Vir est A. 1632. denatus A. 1704. d. 28. Oct. st. vet. V. de hoc Scripto *Cel. Stolle* Hist. Litt. T. II. §. XXXIV. & not. *x*, *y*. it. *B. Budd.* Is. p. 246.

quæ, ut res ſunt humanæ, plerumque veritatis locum obtinet, ſed quæ per adcuratam facti diſcuſſionem aboleretur, ſi ea, quæ Deum ſpectant, ſatis a nobis perſpici poſſent; nam *Præſumptio* apud Jureconſultos vocatur id, quod pro vero debet haberi, quamdiu contrarium non conſtat, dicitque plus multo, quam *Conjectura*, quanquam diſcrimen illud in Academiæ Dictionario ſatis inveſtigatum non ſit. Atqui pro indubitato habere poſſumus, fore, ut ope hujus diſcuſſionis, ſi eo nobis pertingere fas eſſet, intelligeremus, Deum infinite ſapientem juſtiſſimis, ac multo fortioribus, quam quæ ex adverſa parte militabant, rationibus impulſum, ad mali permiſſionem deſcendiſſe, & nonnulla etiam facere debuiſſe, quæ viam ad peccatum redderent faciliorem. Dabimus infra rei quædam exempla.

34. Haud facile patri, tutori, amico, in caſu eandem præ ſe ſpeciem ferente, ſimiles rationes poſſunt ſuppetere. Interim res prorſus impoſſibilis non eſt, & poſſet fortaſſe ingenioſus aliquis fabularum Romanenſium artifex inſolitum quendam comminiſci caſum, qui etiam hominem, his, quæ memoravi, temporibus utentem, ab omni crimine liberaret: ſed in cauſa Dei nihil opus eſt ſingulares rationes excogitare, vel probare, quæ ipſum ad permittendum malum permovere potuerint; rationes namque generales abunde ſufficiunt.; Conſtat, curam ipſum gerere totius Univerſi, cujus partes omnes colligatæ ſunt, & exinde etiam concluditur, eundem rerum infinitarum rationem habuiſſe, quarum conſectarium fuerit, ut judicaret incommodum, certa quædam mala impedire.

35. Immo vero dicendum eſt, divinam Sapientiam non potuiſſe non habere maximas, aut potius invictiſſimas, rationes, quibus adductus, malum iſtud mirabile permiſerit, hoc ipſo, quod hæc permiſſio contigit; nihil enim a Deo proficiſci poteſt, niſi quod bonitati, juſtitiæ, ac ſanctitati, ad amuſſim congruat. Itaque ab eventu ipſo, (ſive a *poſteriori*,) colligere quimus, permiſſionem hanc diſpenſationem plane omnem reſpuiſſe, quamvis rationes, Deum huc impellentes, ſigillatim (*a priori*) exhibere non valeamus, quod etiam præſtare ad exculpandum Deum minime neceſſe eſt. Ipſe *Balius* (Reſp. ad Provincialem, Cap. 165. Tom. 3. p. 1067.) admodum commode, *peccatum*, inquit, *mundo irrepſit, ergo Deus id ſine ſuarum perfectionum detrimento permittere potuit*: *ab actu ad potentiam valet conſequentia.* In Deo certe valet hæc conſecutio: fecit, ergo bene fecit. In cauſa eſt, non quod generalem juſtitiæ notionem, quæ etiam divinæ convenire poſſit, habeamus nullam: nec quod juſtitia Dei aliis utatur legibus, quam nota hominibus juſtitia; verum quod caſus, de quo agitur, ab iis, qui inter homines contingere ſolent, prorſus diſcrepat. Jus univerſale Deus cum hominibus commune habet; ſed factum, de quo loquimur, prorſus eſt diverſum.

36. Quin & in humanis (quemadmodum jam ſupra notavi, ponere vel

vel fingere possumus similia quodammodo casui, qui in Deo obvius est. Posset homo aliquis tanta, tamque valida, virtutis ac sanctitatis suæ documenta exhibere, ut ea etiam rationibus quam maxime verisimilibus, indiciisque, unde ipse impacti alicujus criminis, verbi gratia, furti, homicidii, insimulari posset, prævaleant, & tanquam calumniæ, a falsis forte testibus ortæ, vel ut insolitus fortunæ, innocentissimos quosque in suspicionem subinde trahentis, ludus, rejici mereantur. Atque ita, quo casu quivis alius vel capitis, vel (pro vario locorum jure) corporis per tormenta lacerandi discrimen adiisset, hic homo communi judicum suffragio abiturus esset absolutus. In hac ergo facti specie, reapse quidem rara, sed non impossibili, dici aliquo modo (*sano sensu*) posset, esse pugnam Rationis cum Fide, ac regulas Juris alias huic homini, alias cæteris constitutas. Verùm idem recte explicatum significabit duntaxat, probabilia rationis indicia cedere hoc loco fidei, orationi & probitati magni hujus ac sancti hominis debitæ: eumque singulari supra reliquos homines gaudere prærogativa; non quasi aliam sibi propriam Jurisprudentiam habeat, aut quasi, quid illius respectu justitia sit, non intelligatur, sed quia Justitiæ universalis regulæ adplicationem, cujus alias capaces sunt, haud inveniunt, vel certe, quia tantum abest, ut onerent, ut potius ipsi patrocinentur; propterea quod in illo homine tam eximiæ dotes exsplendescunt, ut ex ipsis veræ Logicæ probabilium regulis plus fidei illius dicto, quàm aliorum plurimorum testimonio tribuendum sit.

37. Quando vero fictionibus possibilibus hic indulgere liceat, annon fingi posset, incomparabilem hunc virum *Adeptum* illum esse, sive, Professorem

Divini Lapidis, quem Mundus adorat & orat (hhh):

cujus ope immensis quotidie largitionibus egenos innumeros alat, atque ab ærumnis liberet. Quodsi igitur testes nescio quot, vel quantacumque, indicia magnum hunc benefactorem humani generis nomine perpetrati furti adcusarent, nonne omnes gentes criminationem istiusmodi, quantumvis speciosam, albis exciperent dentibus? Atqui Deus hominis hujus bonitatem & potentiam infinitis superat parasangis. Nullæ igitur rationes, quantumcunque præ se speciem ferant, valere contra Fidem possunt, hoc est, contra certitudinem aut fiduciam in Deum, qua fulti, dicere possumus, ac debemus, Deum, ut oporteat, omnia fecisse. Itaque objectiones minime sunt insolubiles. Nihil istæ continent, nisi præjudicia & verisimilitudines, quæ rationibus mirum quantum fortioribus dissipantur.

(hhh) Ita *Interpres Lat.* Gall. Benedicti Lapidis, qui solus reddere locupletes potest omnes Reges Terræ.

De la benite Pierre Qui peut seule enrichir tous les Rois de la Terre.

Neque proinde fas est dicere, id, quod nos *Justitiam* adpellamus, in Deo nihil esse; ipsum absolutum omnium rerum Dominum esse, usque adeo, ut, salva manente sua justitia, insontes damnare possit, vel denique, justitiam in ipso esse aliquid arbitrarium, in quas audaces profectò ac periculosas enunciationes nonnulli cum detrimento attributorum divinorum abripi se passi sunt: re namque ita comparata, non erit, cur bonitatem justitiamque illius commendemus; cunctaque perinde se habebunt, ac si nequissimus omnium spiritus, ipse malorum geniorum Princeps, malum Manichæorum principium, unicus Universi Dominus foret, quemadmodum jam supra adnotatum est. Qua enim via verum Deum a falso *Zoroastris* Deo discerneremus, si a cæco potestatis arbitrariæ impetu, omni lege ac ratione soluto, omnia dependerent?

38. Itaque meridiano sole clarius est, nihil esse, quod nos ad doctrinam tam absurdam confugere cogat, cum dicere sufficiat, factum ipsum non satis nobis esse cognitum, quoties respondere ad verisimilitudines jubemur, quæ justitiam bonitatemque Dei in dubium vocare videntur, quæ utique evanescerent, si facti species nobis comperta foret. Neque necesse est, ut Rationi mittamus nuntium, si Fidem audire velimus, nec ut effodiamus nobis oculos ad clare videndum, uti Regina Sueciæ *Christina* dicebat: sufficit verisimilitudines populares repudiare, si quando mysteriis contrariantur; id quod Rationi non est incongruum, quoniam in ipsis adeo rebus naturalibus verisimilitudines sæpissime missas facimus, sive experientia sive rationibus admoniti. Verum hæc omnia eo solum fine delibare anticipando nunc placuit, ut melius intelligatur, in quonam vitium objectionum, abususque Rationis, consistat, hoc ipso in casu, in quo illa Fidem maxima vi oppugnare contenditur: infra adcuratiorem originis mali, & permissionis peccati cum ceteris adnexis, discussionem daturi sumus.

39. In præsenti juvabit arduæ quæstioni de usu Rationis in Theologia expendendæ amplius insistere, eaque sub incudem vocare, quæ *Bælius* variis in locis operum suorum adseruit. Qui cùm in Dictionario suo Historico-Critico Manichæorum & Pyrrhoniorum objectiones illustrandas suscepisset, hocque illius consilium a Viris quibusdam Religionis studiosis censuram tulisset; ad calcem editionis secundæ hujus Dictionarii dissertationem adposuit, in qua exemplis, auctoritatibus, & rationibus, conatus est ostendere consilii sui innocentiam atque utilitatem. Equidem (quod jam supra monui) persuasum habeo; objectiones speciosas, quæ veritati opponi possunt, haud levis utilitatis esse, veritatique confirmandæ atque illustrandæ inservire, data hominibus peritis occasione novas rationes detegendi, vel antiquas majore in luce collocandi. At *Bælius* longe aliam, atque adeo oppositam, utilitatem inde captat, ut scilicet palam faciat potentiam Fidei, monstrando, veritates, ab ipsa propositas, Rationis quidem insultus sustinere non posse, sed nihilominus tamen in animo

animo fidelium suam auctoritatem tueri. *Nicolius* (iii) verbis a *Balio* relatis Tom. 3. Responsi sui ad Quæstiones Provincialis (cap. 177. pag. 120.) *Auctoritatis divinæ de humana Ratione triumphum* id adpellare videtur. Sed cùm Ratio æque, ac Fides, Dei munus sit, utriusque pugna Deum cum Deo pugnare ostendet; & si Rationis objectiones contra quempiam Fidei articulum sunt insolubiles, dicendum erit, jactatum hunc articulum esse falsum, nequaquam revelatum: esse humanæ mentis commentum. Talis igitur Fidei triumphus festivis ignibus similis foret, qui post acceptam cladem accendi solent. Huc referenda est doctrina de infantium non baptizatorum damnatione (kkk), quam *Nicolius* velut peccati originis consectarium nobis obtrudit; talis esset æterna damnatio adultorum, quibus necessaria obtinendæ saluti lumina defuissent.

40. Cæterùm necesse non est, Theologicis hisce discussionibus vacare quemlibet, atque homines, quorum conditio investigationes istas exactas respuit, missa objectionum cura, Fidei documentis debent esse contenti; &, si forte illorum animus validissima quadam objectione pulsaretur, licebit inde mentem avertere, Deoque suam curiositatem in sacrificium offerre. Dum enim de veritate certi sumus, ne audire quidem objectiones tenemur. Et quia plurimorum fides satis infirma parumque radicata est, ut periculosa istiusmodi tentamenta sustinere nequeat, arbitror, illis offerenda non esse, quæ ipsis possent esse exitio, aut, si eos celare non licet, quæ nimis vulgata sunt, addendum veneno antidotum, hoc est, curandum, ut solutio objectioni jungatur, minime vero eam tanquam impossibilem amovendam esse.

41. Loca excellentium Theologorum, de hoc Fidei triumpho differentium, possunt & debent sensum principiis, jam stabilitis, conformem suscipere. In quibusdam Fidei objectis duæ qualitates offenduntur, Fidei de Ratione triumphum concedentes, altera est *incomprehensibilitas*, altera *inverisimilitudo*. Sed probe cavendum, ne tertia qualitas addatur, illa nimirum, de qua *Balius* loquitur, qua fatemur, id, quod credimus, *defendi non posse*; hoc enim foret Rationi vicissim concedere triumphum ratione, quæ Fidem labefactaret. *Incomprehensibilitas* quidem non obstat,

 quo

(iii) *Petrus Nicolius*, Vir ingenio, eloquentia, & doctrina excellens, & inter singularia Galliæ ornamenta referendus, cujus scripta *Bælius* recenset in Diction. sub Tit. *Nicolle*, natus A. 1625. Carnuti mortuus A. 1695. d. 16. Nov. Inter alia *Pascalii Lettrés Provinciales*. Latina veste induit sub nomine *Guil. Wendrockii*. Is cum *Pelissonio viam Auctoritatis* contra *viam Examinis* defendere laboravit. V. *Bælius* in Diction. sub hisce nominibus.

(kkk) Non damnari infantes non baptizatos, solidissime, præter alios, ostendit *Cel. Canzius* in Præf. *Andr. Ad. Hitzigii* Diss. hujus arg. præmissa. Pro fundamento ponit Vir doctiss. seq. propos. *Quicquid Adamus, omnium sator, satorque, in universo hominum genere perdidit, ei mors Christi, Reparatoris divini, nisi in singulis nova culpa intervenerit, adplicat remedium.* Ed. Tubingæ est 1737.

quo minus veritatibus etiam naturalibus adſentiamur; verbi gratia, (uti jam adnotavi) nos odorum ſaporumque naturam non comprehendimus, & tamen teſtimonio fidei ſimili, teſtimonio ſenſuum nixi, credimus, qualitates iſtas ſenſiles in rerum natura fundatas, nec mera phantaſiæ ludibria eſſe.

42. Dantur etiam res *adparentibus contrariæ*, quas admittimus, ubi rite comprobantur. Exſtat fabella Romanenſis, ex Hiſpanico ſumta, cui titulus: ne oculis quidem ſemper credendum. Quid veriſimilius Pſeudo-*Martini Guerræ* impoſtura, qui conjugem & conſanguineos veri *Martini* fefellit, judiceſque & conſanguineos, etiam poſt veri adventum, diu ſuſpenſos tenuit? interim veritas tandem patuit. Idem dicendum de Fide; ſupra quippe notavi, quidquid bonitati juſtitiæque divinæ opponi poteſt, non, niſi veriſimilitudines, eſſe, validas aliquando futuras adverſus hominem, ſed roboris nullius, ubi ad Deum fit adplicatio, eædemque cum demonſtrationibus, quæ de infinita ejus perfectione nos certos reddunt, conferuntur. Igitur Fides de rationibus falſis triumphat, per rationes ſolidas & ſuperiores, quibus ad eam amplectendam permoti fuimus; non triumphatura, ſi ſententia contraria æque fortibus, aut etiam fortioribus, rationibus fulciretur, quàm eæ ſunt, quæ Fidei fundamentum agunt, hoc eſt, ſi invincibiles & demonſtrativæ contra Fidem objectiones exſtarent.

43. Juvat etiam hic obſervare, id, quod *Bælius Triumphum Fidei* vocat, ex parte eſſe Rationis demonſtrativæ triumphum adverſus rationes adparentes atque fallaces, quæ male demonſtrationibus opponuntur. Conſiderandum namque eſt, Manichæorum objectiones Theologiæ revelatæ contrariari. Et quamvis in eorum gratiam Litteras Sacras, Peccatum Originis, Gratiam Dei in Chriſto Jeſu, Pœnas Inferni, aliaque Religionis noſtræ capita, deſereremus, nondum tamen hac ratione ipſorum objectiones effugeremus: negari enim non poteſt, eſſe in mundo mala phyſica, (hoc eſt, ærumnas,) & mala moralia (hoc eſt, peccata,) nec ſemper mala phyſica proportione mali moralis, prout juſtitia poſtulare videtur, in hac vita diſtribui. Reſtat ergo hæc quæſtio Theologiæ naturalis, quo pacto principium unicum, totum bonum, totum ſapiens, totumque potens, admittere malum, ac inprimis peccatum permittere potuerit, & qua ratione potuerit adduci, ut ſæpiuſculè malos felices, bonos infelices reddat.

44. Certe Fide revelata minime nobis opus eſt, ut ſciamus, principium rerum omnium unicum, perfectè bonum & ſapiens, exiſtere. Ratio id demonſtrationibus certiſſimis nos edocet, atque ſic objectiones omnes, ex imperfectionum in rebus obſervatione oriundæ, falſa duntaxat ſpecie nituntur. Nam ſi harmoniam univerſalem intelligentia poſſemus adſequi, cerneremus, id, quod noſtris ſollicitare opprobriis ſolemus, cum opere omnium, quæ excogitari poſſunt, digniſſimo connexum eſſe;

verbo

verbo *videremus*, nec solum *crederemus*, id, quod Deus fecit, esse optimum. Dico hic *videre*, quod *a priori* per causas cognoscimus, & *credere*, quod non, nisi per effectus, intelligimus, licet utrobique æque certa sit notitia. Et potest hic usurpari, quod *S. Paulus* ait, (2. Cor. V. 7.) nos ambulare per *Fidem*, non per *adspectum*. Nam, ubi semel sapientia Dei infinita nobis innotuit, mala, quæ experimur, permittenda fuisse, judicamus, idque judicamus ex effectu ipso, sive, *a posteriori*, hoc est, ideo, quia existunt. Agnoscit id ipsum *Bælius*; in quo quidem acquiescere debuisset, neque exigere, ut fallas verisimilitudines contrarias prorsus exesse jubeamus, cùm hoc idem sit, atque postulare, nulla debere esse somnia, nulla opticæ ludibria.

45. Neque dubitandum, quin hæc Fides, hæcque in Deum fiducia, quæ nobis bonitatem ejus infinitam considerandam offert, nosque ad ejus amorem præparat, frustra obnitente duritatis specie, quæ deterrere nos posset, sit excellens virtutum Theologiæ Christianæ exercitium, quando Gratia divina in Jesu Christo hos in nobis motus excitat. Quod & *Lutherus* contra *Erasmum* bene notavit, dum dixit, apicem charitatis esse, diligere illum, qui carni & sanguini videtur tam parum acceptus, tam durus in miseros, tamque pronus ad damnandum, & hoc quidem ob mala, quorum ipse auctor vel socius esse videtur iis, qui falsis rationibus oculos sibi præstringere sinunt. Ut adeo triumphus veræ Rationis, gratia divina illustratæ, simul triumphus Fidei & Amoris dici possit.

46. Longe aliter rem accepisse videtur *Bælius*, qui Rationis hostem se profitetur, cum abusus ejusdem reprehensione contentus esse potuisset. Profert verba *Cottæ* apud *Ciceronem* (lll), dicere non dubitantis, si Ratio a Diis immortalibus data esset, Providentiam culpandam omnino esse, quod dederit, cùm ad perniciem nostram vergat. Censet etiam *Bælius*, Rationem humanam esse principium destructionis, non ædificationis (Diction. pag. 2026. col. 2.) prostibulum eam esse, quæ nuspiam se detinere sciat, & quæ *Penelopes* instar opus ipsa suum retexat,

Destruit, ædificat, mutat quadrata rotundis (mmm).

(Resp. ad Provincial. T. 3. p. 723.) Verum inprimis sollicitus est in coacervandis auctoritatibus, quo patefaciat, omnium partium Theologos repudiare Rationis usum, quemadmodum ipse faciat, nec alium in finem lumina, adversus Religionem insurgentia, ostentare, quàm ut ea nuda inficiatione Fidei sacrificent, ad solam argumenti oppositi conclusionem respondentes. Initium facit a novo Testamento. Jesus Christus sat habebat dicere: *Sequere me* (*Luc.* V. 27. IX. 59.) Apostoli dicebant: *Crede, & salvus eris*; (Act. XVI. 3.) *S. Paulus* agnoscit, *doctrinam suam obscu-*

M 3

(lll) Lib. III. de Natura Deorum. (mmm) *Horat.* 1. Epist. 1.

obscuram esse, (1. Corinth. XIII. 12.) *nihil in ea comprehendi posse*, nisi Deus largiatur scientiam discernendi spiritualem, sine qua tantum pro stultitia reputetur (1. Cor. II. 14.) hortatur fideles, *diligenter caveant sibi a Philosophia* (1. Cor. II. 8.) contentionesque hujus scientiæ devitent, quæ quosdam Fide spoliaverit.

47. Quod Patres Ecclesiæ adtinet, remittit nos *Bælius* ad *Launoii* librum (*de varia Aristotelis fortuna*, cap. II. (nnn)) ubi loca eorum contra Philosophiæ usum collecta reperiuntur, inprimis verò ad loca *S. Augustini*, ab *Arnaldo* (ooo) (contra *Malletum*) collecta, quorum summa est, Dei judicia esse inscrutabilia, nec ideo minus justa, quòd nobis sint incognita: abyssum esse profundissimam, quæ sine præcipitii periculo explorari nequeat: eorum, quæ Deus abscondita voluerit, explicationem non posse sine temeritate tentari: voluntatem ejus non, nisi justam, esse posse: complures, incomprehensibilis profunditatis hujus rationem reddituros, in vanas imaginationes, ac opiniones, errore & confusione plenas, incidisse.

48. Idem adseruerunt Scholastici: *Bælius* elegantem Cardinalis *Cajetani* (ppp) locum profert (ex Comment. in 1. part. Summæ, Qu. 22. Art. 4.) sequentem in modum: *Quiescit intellectus noster non evidentia veritatis inspectæ, sed altitudine inaccessibili veritatis occultæ, quoniam, ut ait* S. Gregorius, *minus de Deo sentit, qui hoc tantum de divinitate credit, quod suo ingenio metiri potest. Nec propterea negandum aliquid eorum esse puto, quæ ad divinam immutabilitatem, actualitatem, certitudinem, universalitatem, & similia, spectare scimus: sed suspicor aliquid occulti hic latere, vel ex parte ordinis, qui est inter Deum & eventum, vel ex parte vinculi etiam, quod intercedit inter eventum ipsiusque prævisionem. Ita dum expendo, intellectum animæ nostræ esse oculum noctuæ, invenio requiem illius in sola ignorantia. Melius enim est &* Fidei Catholicæ, *&* Fidei Philosophicæ, *cæcitatem nostram fateri, quam tanquam res evidentes adserere ea, quæ animum*

(nnn) *Jo. Launoius*, *f. de Launoy*, Normann. natus A. 1603. d. 21. Dec. denatus A. 1678. d. 10. Mart. *Jo. Herm. ab Elsvvich* librum ejus de varia *Aristotelis* fortuna in Acad. Paris. Viteb. A. 1720. in 8. recudi fecit, additis *Jo. Jonsii* Diss. de Philosophia Peripatetica, & suo schediasmate de varia *Aristotelis* in scholis Protestantium fortuna.

(ooo) *Antonius Arnaldus*, Jansenista, vir ingenio & eruditione præstantissima ornatus, natus A. 1612. d. 6. Febr. denatus A. 1694. d. 8. Aug. in vico prope Leodium sito. In parte IV. Difficultatum D. *Steyarto*, Theologo Lovaniensi, propositarum, &c. (*Difficultés proposées à Mr. Steyart*,) contra *Malletum*, Archidiaconum Rothomagensem, aliosque, Scripturæ Sacræ lectionem laicis quoque permittendam, evicit. Contra eundem calamum etiam strinxit *dans la nouvelle Défense de la version de Mons*.

(ppp) *Thomas de Vio*, dictus *Cajetanus*, ab urbe Cajeta, ubi natus A. 1469. obiit Romæ, A. 1534. Purpuram accepit a *Leone X.* A. 1517. Commentarius in *Thomæ Aquinatis* Summam Theologiæ, Venet. 1596. prodiens, admodum celebratur.

animum nostrum haud quaquam tranquillum reddunt: siquidem evidentia ipsi tranquillitatem impertit. Neque eam ob causam omnes Doctores præsumtionis adcuso, qui balbutiendo, ut potuerint, immobilitatem atque efficaciam summam, & æternam intellectus, voluntatis potentiaque Dei, insinuare contenderunt per infallibilitatem electionis & relationis divinæ ad omnes eventus. Nihil omnium horum meæ suspicioni obstat, qua puto inesse iis quandam profunditatem, quæ nobis sit abscondita. Hæc *Cajetanus*, cujus sententia tanto dignior est observatu, quod hic esset Auctor argumento inspiciendo par (qqq).

49. *Lutheri* Liber contra *Erasmum* acribus abundat observationibus in illos, qui veritates revelatas Rationis nostræ Tribunali subjicere contendunt. *Calvinus* passim eodem modo invehitur in curiosam audaciam divina consilia perscrutantium. Adserit in suo de Prædestinatione Tractatu, Deum *justas causas* habuisse reprobandi aliquam partem hominum, sed *nobis incognitas*. Denique *Bælius* complures Recentiores citat eadem mente locutos. (Responso ad Quæstiones Provincialis, cap. 161. & sqq.)

50. Verùm omnes hæ enunciationes, aliæque ejusdem generis infinitæ, eam, quam *Bælius* intendebat, objectionum, Fidei contrariarum, insolubilitatem neutiquam evincunt. Verum quidem est, inscrutabilia esse consilia Dei, sed, ea injusta esse, nulla objectione invicta concludi potest. Quod ex parte Dei injustum, & ex parte Fidei stultum videtur, videtur tantùm. Celebris *Tertulliani* locus (de carne Christi) mortuus est Dei Filius, *credibile est*, *quia ineptum est*; & sepultus revixit, *certum est*, *quia impossibile*, auxesis quædam est, quæ non, nisi de absurditatis specie intelligi potest. Similes locutiones reperies in Libro *Lutheri* de servo arbitrio, ut quando dicit cap. 174. *Si placet tibi Deus indignos coronans, non debet tibi displicere immeritos damnans.* Quæ verba si ad locutiones moderatiores reducantur, significant: si Deum probas æternam gloriam impertiri iis, qui cæteris non sunt meliores, non debes improbare deserere eos, qui reliquis non sunt deteriores. Atque ùt intelligamus, ipsum non, nisi de adparente injustitia, loqui, sufficit hæc ejusdem Auctoris verba, ex eodem Libro depromta, ponderare: *In reliquis omnibus* (ait) *supremam in Deo Majestatem agnoscimus, soli ejus justitiæ obtrectare audemus, nec* tantisper *volumus credere, justum eum esse, quamvis nobis promiserit venturum tempus, cùm, gloria ejus revelata, omnes homines clare videbunt, eum fuisse & esse justum.*

51. Re-

(qqq) Addit hic *Interpres Lat.* verba sequentia. „ Loco tamen ejus adcuratius inspecto, perturbatum eum inveni; quod veram solutionem *Sophismatis ignavi* non satis cognovisset, & seposita quæstione de necessitate absoluta & contingentia, ipsam necessitatem hypotheticam, seu ex futuritione & prævisione nascentem, per consequentiam insuperabilem inevitabilitatem futuri cum libertate eligendi, & pœnarum præmiorumque justitia, stare posse non satis prævideret: sed his abunde a nobis satisfactum iri spero.

51. Reperiemus etiam, Patres, dum res istas expenderunt, non omnino Rationem repudiasse. Inter disputandum contra Paganos plerumque nituntur manifestare, quantùm Paganismus Rationi adversetur, & quantopere ex illo etiam capite Religio Christiana antecellat. *Origenes* (rrr) in Libris contra *Celsum* ostendit, quàm consentaneus Rationi sit Christianismus, & quare nihilominus Christiani credere debeant sine examine. Illuserat *Celsus* Christianorum agendi rationi, *qui rationes tuas*, (ajebat) *audire, aut suas de eo, quod credant, exhibere nolentes, hoc unum tibi dicere satis habent: examinare noli, crede duntaxat*, aut, *Fides tua te salvum efficiet, habentque pro axiomate, sapientiam mundi malum esse.*

52. *Origenes* (libr. 1. cap. 2.) erudite & ad principia, superiùs a nobis adserta, prorsus adposite respondit. Rationem Christianismo non modò non adversari, sed etiam huic Religioni in columnam esse, præstareque argumenta iis, qui instituere examen queunt. Sed cùm pauci sint examini tanto pares, cœleste donum nudæ Fidei, ad bonum ducentis, generatim sufficere. *Si omnes homines, neglectis vitæ curis, studio meditationique mentem impenderent, non opus esset aliam viam quærere ad persuadendam ipsis Religionem Christianam. Ut enim nihil, quod cuiquam offensioni sit, edicamus*, (innuit tacite, non expressis verbis, Gentium Religionem absurdam esse) *non minor hic, quàm alibi, sollicitudo reperietur, sive explanentur dogmata, sive Prophetarum lux adfundatur ænigmatibus, sive illustrentur Evangeliorum parabolæ, aliaque sexcenta, aut narrata historice, aut symbolice repræsentata. Enimvero cum & vitæ necessitas, & hominum imbecillitas paucis duntaxat permittit dare se studiis; quænam cæteris omnibus hominibus subveniendi via reperiri poterat expeditior illa, quam Jesus Christus adhibendam voluit in populorum conversione? Et velim certe mihi dicat aliquis, de magno illorum numero, qui credunt, sicque cœno vitiorum, quibus antea immersi erant, se subduxerunt; utrum satius ducat, hoc modo mutasse mores suos & emendasse vitam, dum sine examine credidit, dari pœnas peccatorum, & bonarum actionum præmia; an verò, distulisse in melius conversionem, donec non tantùm credere licuisset, sed & horum dogmatum fundamenta adcuratius expendisset? Sanè, trita hac postrema methodo, admodum pauci eo usque pertingerent, quo ipsos simplex ac nuda plane fides perducit, sed maxima eorum vis in corruptione sua perseverarent.*

53. *Bælius* (in Elucidatione circa objectiones Manichæorum, posita ad calcem

(rrr) *Origenes*, Alexandrinus, circa A. C. 185. natus, Opus præclarum *contra Celsum*, qui Opus suum contra Judæos & Christianos falso titulo λόγου ἀληθῆ inscripserat, pro Veritate Religionis Christianæ, Libris VIII. sexagenario major scripsit, ad *Ambrosium Alexandrinum*, quem ab hæresi Valentiniana & Marcionitarum ad Ecclesiam reduxit. *Sigism. Gelenii* Versio comparet primum in ed. Operum Bas. 1557. & dein in ceteris.

calcem editionis secundæ Dictionarii) verba hæc *Origenis*, quæ volunt, Religionem in scrutinio Dogmatum suorum examen sustinere, non de discussione Philosophica accipit, sed de adcurata tantum disquisitione, qua Sacrorum Voluminum auctoritas sensusque legitimus stabiliretur. Verùm nihil est, quod hanc restrictionem indicet. *Origeni* res erat cum Philosopho, cui satisfactura illa non erat. Et videtur is voluisse monstrare, Christianos non minùs exactos esse, quàm Stoicos, aliosque nonnullos Philosophos, qui doctrinam suam tam ratione, quàm auctoritatibus, munierant, uti factitabat *Chrysippus* (sss), qui in antiquitatis adhuc ethnicæ symbolis Philosophiam suam reperiebat.

54. *Celsus* ibidem loci aliam insuper objectionem in Christianos vibrat. *Si*, inquit, *ad solemne suum: noli examinare, crede duntaxat, velut ad arcem confugiant, edicant mihi saltem, quid me velint credere.* Hoc verò ille jure meritoque postulasse dicendus est, simulque id contra illos militat, qui Deum bonum & justum pronunciarent, & tamen contenderent, nos nulla divinæ bonitatis aut justitiæ notione instructos esse, cùm istas ei perfectiones tribuimus. Verùm non semper adæquatæ notiones, quæ nihil non explicatum involvant, postulandæ sunt; siquidem ne ipsæ quidem sensiles qualitates, veluti calor, lux, dulcedo, hujusmodi notiones præstare possint. Fatemur itaque, Mysteria explicationem aliquam admittere, sed explicationem hanc esse imperfectam. Sufficit, nos habere intelligentiam aliquam analogicam Mysterii, quale est Trinitas & Incarnatio, ne, dum ea recipimus, verba prorsus omni sensu destituta pronunciemus: nec verò necessarium est, explicationem tam longè, quàm optari posset, procedere, hoc est, usque ad comprehensionem & quæstionem, *quomodo*.

55. Mirum igitur videtur, *Bælium* recusare tribunal *notionum communium* (Tom. 3. suæ Responsionis ad Provincialem, p. 1062. p. 1140.) quasi verò fas non esset consulere ideam bonitatis, dum Manichæis respondetur; cùm tamen is ipse mentem suam longè aliter explicuisset in Dictionario. Et certè eos, qui de quæstione disceptant, unicumne sit principium bonum, an duo, alterum bonum, alterum malum, consentire oportet in *boni* & *mali* significatione. Quando nos de unione corporis unius cum corpore altero, aut substantiæ unius cum suo accidente, subjecti cum suo adjuncto, loci cum mobili, actûs cum potentia, verba fundimus, sub vocabulo unionis aliquid intelligimus; ita si de unione animæ cum corpore, unam personam constituente, loquimur, pariter aliquid intelligimus. Licet enim neque leges corporis animam, nec leges

(sss) *Chrysippus*, Tarsensis, *Zenonis* discipulus, vixit circa Ol. 104. fabulas antiquorum sensu quodam allegorico explicavit, in quo ipsum secuti sunt celeb. *Stoici* Philosophi.

animæ corpus mutare censeam, & harmoniam præstabilitam ad evitandam hanc perturbationem introduxerim; admitto nihilominus veram unionem inter animam atque corpus, quæ ex duobus illis faciat suppositum. Hæc unio est metaphysica, unio autem influxus physica (ttt). At quando nobis sermo est de unione Verbi Dei cum Natura humana, in cognitione analogica nos acquiescere oportet, qualem unionis animæ cum corpore comparatio nobis suppeditare potest; cæterumque contenti esse debemus, si dicimus, Incarnationem esse unionem arctissimam, quæ Creatorem inter & Creaturam existere possit, nec opus est ultra explicando procedere.

56. Eodem modo se habent Mysteria reliqua, in quibus ingenia moderata semper explicationem invenient, quæ ad credendum satis sit, ad comprehendendum parum; sufficit nobis aliquatenus scire, *quid est?* (τι ἐςι) sed *quomodo?* (πῶς) neque scimus, neque nobis est scitu necessarium. Ac de Mysteriorum explicationibus, passim tradi solitis, dici potest id, quod Sueciæ Regina in numismate quodam efferebat de corona, quam deposuerat,

Non mi bisogna, e non mi basta (uuu).

Nihilo magis necesse nobis est, (uti jam notavi) Mysteria probari *a priori*, vel eorum rationem reddi; sufficit nobis, *rem ita esse* (τὸ ὅτι) quamvis ignoremus *quare* (τὸ διότι) quod Deus sibi reservavit. Elegantes & celebres sunt *Josephi Scaligeri* hac de re versiculi.

Ne curiosus quære causas omnium,
Quæcumque libris vis Prophetarum indidit
Adflata cœlo, plena veraci Deo:
Nec operta sacri supparo silentii
Irrumpere aude, sed pudenter præteri.

Nescire

(ttt) Conf. *Theod.* §. 59. *Ill. Bilfinger.* in *Tr. de Harmon. Præst. ed. nov. p.* 218. *n.* * Qui de unione Metaphysica (qua fit, ut ex anima & corpore correspondentibus fiat *unum per se*, unum suppositum, una persona) tanquam de re tenui vel ridicula sermocinantur, nesciunt, quid reprehendant. Impossibile est, ut verè Physica relatio, aut unio, intercedat inter animam & corpus nostrum, nisi & anima sit corpus; τὸ physicum non pertinet nisi ad corpora. Dic, quid sit Physica? Quicquid autem animæ & corpori commune est, id eo ipso est Metaphysicum: igitur unio, quæ illis communis est, est Metaphysica. Metaphysica sc. sola est, quæ supra spiritus & corpora extenditur. " Quomodo vero ex hoc inferri possit, negato sic influxu physico, neque Deum in ipsam substantiam agere, influere & proprio sensu operari in animam & Spiritum quemcunque posse, non video. Est quædam harmonia inter regnum gratiæ & naturæ, Deusque in eligendo hoc Universo operationes suas, pro capacitate hominum adhibendas, jam quasi pro oculis habuit, & tanquam ad illud pertinentes largiri decrevit.

(uuu) Nec mihi necessaria est, nec sufficit.

Nescire velle, quæ Magister optimus
Docere non vult, erudita inscitia est.

Bælius, hosce versus referens (Resp. ad Provinc. Tom. 3. p. 1055.) cum multa veritatis specie judicat, a *Scaligero* fuisse cusos occasione controversiarum, *Arminium* inter & *Gomarum* (xxx) agitatarum. Crediderim, a *Bælio* memoriter recitatos, nam *sacrata* ponit pro *adstata*. *Prudenter* verò poni pro *pudenter* (hoc est, modestè) quod versus exigit, id utique mendum esse typographi conjicio.

57. Nihil sanè monito, versibus hisce contento, sapientius, & merito *Bælius* ait (p. 729.) *eos, qui omnes divini consilii rationes circa peccatum, & effectus peccati, reddere in se recipiant, arbitrio se suorum adversariorum permittere.* Sed immeritò ibi duo valdè disparata conjungit, *reddere rationem* rei, & *ab objectionibus defendere*, dum statim addit: *Coguntur illum* (adversarium suum) *sequi, quocumque illos ducere voluerit, & turpiter terga dare, victosque se fateri, si tandem imbecilliorem esse mentem nostram concedant, quàm ut omnes Philosophi alicujus instantias plenè diluere possint.*

58. Videtur hic *Bælio* minus esse, *reddere rationem*, quàm *instantiis respondere*, cùm ei, qui prius illud suscipere auderet, alterum etiam onus suscipiendum esse minetur. Sed contrarium omnino verum est: Respondens non tenetur thesis suæ rationem reddere, tenetur tamen opponentis instantias dissolvere. Reus in foro non tenetur (ordinariè) probare jus suum, aut possessionis suæ titulum ostendere; sed tenetur ad rationes actoris respondere. Et miratus profectò sum centies, Auctorem tam diligentem, tamque sagacem, qualis erat *Bælius*, sæpissimè res confundere in tantum diversas, in quantum diversi sunt hi tres Rationis actus: comprehendere, probare, & objectionibus respondere; quasi dum de usu Rationis in Theologia agitur, eundem inter se valorem servarent. Ita enim loquitur in Dialogis posthumis p. 73. *Nullum est principium, quod* Bælius *frequentiùs inculcavit, quàm istud: incomprehensibilitatem Dogmatis alicujus, & insolubilitatem objectionum, illud impugnantium, non esse rationem ejus repudiandi legitimam.* De *incomprehensibilitate* concedo, at non de *insolubilitate*. Id enim revera idem foret, ac si diceres, rationem invincibilem, Thesi contrariam, non esse legitimam caussam ad rejiciendam illam. Nam quæ, quæso, alia repudiandæ alicujus sententiæ ratio legitima reperiri unquam potest, si argumentum adver-

N 2 sum,

(xxx) De utroque *Lud. Ellies du Pin*, dans la Bibliotheque des Auteurs séparés, &c. Tom. *II. Part. I.* p. 108. sqq. *Jac. Arminius*, caput & Princeps Remonstrantium, natus A. 1560. denatus A. 1609. d. 19. Oct. Præcipuus ejus adversarius fuit *Francisc. Gomarus*, Brugæ natus A. 1563. d. 30. Jan. denatus A. 1641. d. 11. Jan.

ſum, idque invincibile, non ſufficit? Et quænam ultrà via ſupererit falſitati, quin immo abſurditati opinionum quarundam, demonſtrandæ (yyy)?

59. Juvat etiam obſervare, eum, qui aliquid *a priori* probat, illius rationem per cauſam efficientem reddere, quique ejuſmodi rationes adcuratè & ſufficienter reddere poteſt, ipſam quoque rem comprehendere valere. Hanc ob cauſam a Theologis Scholaſticis dudum impetitus fuit *Raymundus Lullius*, quòd Trinitatem ope Philoſophiæ demonſtrandam ſuſcepiſſet. Jactata illa demonſtratio exſtat in illius Operibus (zzz). Sed & *Bartholomæus Keckermannus* (aaaa), celebris inter Reformatos Auctor, poſt ſimile omnino circa idem Myſterium tentamen, in non minorem aliquorum recentium Theologorum reprehenſionem incurrit. Reprehendentur itaque, quicunque Myſterii hujus rationem reddere, & comprehenſibile efficere volent, at qui in tuendo iſto contra objectiones adverſariorum laborabunt, laudabuntur.

60. Dixi ſuprà, Theologos communiter diſtinguere inter ea, quæ ſunt ſupra Rationem, & ea, quæ ſunt contra Rationem. Collocant *ſupra Rationem* id, quod comprehendi non poteſt, & cujus ratio reddi nequit. *Contra Rationem* verò erit omnis illa ſententia, contra quam rationes invictæ militant, aut ſaltem, cujus contradictoria propoſitio methodo adcurata atque ſolida probari poteſt. Fatentur itaque, Myſteria ſupra Rationem eſſe, ſed Rationi adverſari negant. Anglus Auctor Libri ingenioſi, ſed improbati, cujus index: *Chriſtianiſme not myſterious* (bbbb), hanc

(yyy) Addit hic *Interpres Latinus* ſequentia: „Itaque *D. Thomas*, Parte 1. Summæ, Q. 1. Art. 8. docet, adverſario, qui nullam revelationem concedat, non poſſe probari Articulos Fidei per rationes, ſed ſupereſſe viam ſolvendi rationes, quas adducit contra fidem. *Cùm enim* (inquit) *fides infallibili veritati innitatur, impoſſibile autem ſit, de vero demonſtrari contrarium, manifeſtum eſt, probationes, quæ contra fidem inducuntur, non eſſe demonſtrationes, ſed ſolubilia argumenta.* Et ita bene diſtinguit, primò inter probationem Theſeos, & objectionum ſolutionem, deinde inter demonſtrationes, & argumenta tantum veriſimilia. Nam, ut *Cajetanus* ibidem adnotat, *contra veritatem infallibilem nulla poteſt demonſtrativa ratio eſſe.*

(zzz) *Raymundus Lullius*, nat. A. 1235. mort. A. 1315. d. 26. Mart. In Articulis Fidei, quos rationibus neceſſariis demonſtrativè probare voluit, ſeptimo loco occupatur in eo, quòd in Deo ſit perſonarum pluralitas. p. 494. ed. Argent.

(aaaa) *Barth. Keckermann*, Dantiſc. Auctor multorum librorum, qui A. 1614. Genevæ ſimul prodierunt: mort. A. 1609. d. 25. Jul. annos natus triginta ſeptem, Myſterium Trinitatis ex ratione demonſtrare ſuſcepit, refutatus a *Jo. Muſæo* in Diſſ. altera, adjecta Libro de uſu principiorum Rationis & Philoſophiæ in Controverſiis Theologicis. Jenæ A. 1665. 8. iterum prodeunte.

(bbbb) *Chriſtianiſmus Myſterii expers.* Auctor ejus famoſiſſimus *Tolandus*. Ait v. c. doctrinam de incarnatione olim quidem, antequam revelabatur, Myſterii titulum gerere potuiſſe, ſed jam facta ejus plena revelatione, ſub hac χιτωι amplius conſiderari non poſſe. Conf. Exc. Philoſophi, *Dan. Maichelii* Diſſ. de Diſtinctione inter ea, quæ ſunt ſuprà & contra Rationem A. 1729. Tub. habitam.

hanc profligare distinctionem studuit, sed, si quid judico, nullam illi plagam adtulit. *Bælius* etiam hac recepta distinctione non plane acquiescit. En, quæ dicit (Tom. 3. Responsionis ad Quæstiones Provincialis cap. 158.) & quidem primò (p. 998.) Distinguit is cum *Saurino* inter duas hasce Theses, quarum prior est: *omnia Christianismi dogmata cum Ratione concordant*; altera: *Ratio humana cognoscit, ea cum Ratione concordare*. Priorem concedit, negat alteram. Eandem & ego sententiam foveo, si dicendo, *Dogma aliquod cum Ratione concordare*, intelligatur, fieri posse, ut ejus ratio reddatur, aut Ratione explicetur, *quomodo*; Deus enim utique id posset, nos minime possumus. Sed utramque thesin adfirmandam reor, si *cognoscere, quòd dogma aliquod cum Ratione concordet*, nihil aliud significat, quàm nos pro re nata monstrare posse, nullam inter hoc Dogma & Rationem intercedere contradictionem, repellendo objectiones eorum, qui Dogma istud absurditatis alicujus insimulare nituntur.

61. Explicat hic mentem *Bælius* ratione, quæ minimè satisfacit. Agnoscit rectissimè, Mysteria nostra consentanea esse Rationi supremæ & universali, in Intellectu divino exsistenti, aut generatim; sed negat tamen, ea consentanea illi Rationis particulæ videri, qua homo ad ferendum de rebus judicium utitur. Verùm, cùm particula illa Rationis, qua nos gaudemus, Dei donum sit, & in naturali lumine, nobis post naturæ corruptionem relicto, consistat; portio hæc convenit cum ipso toto, nec differt ab ea, quæ in Deo est, nisi quemadmodum gutta aquæ differt ab Oceano, vel potiùs, quemadmodum finitum differt ab infinito. Igitur Mysteria eam transcendere queunt, contraria verò esse non queunt. *Nihil enim parti contrarium esse potest, quin idem sit etiam toti.* Quod uni *propositioni Euclidis* contradicit, *Euclidis* Elementis contrarium est. Id, quod in nobis Mysteriis adversatur, non Ratio est, nec lumen naturale, nec catena veritatum; corruptio est, error est, vel præjudicium, tenebræ sunt.

62. *Bælius* (p. 1002.) *Stegmanni* (cccc) ac *Turretini* (dddd), Theologorum Protestantium, Mysteria Rationi tantum corruptæ contrariari statuentium, sententiam haud probat. Quærit jocabundus, num rectæ Rationis nomine intelligatur Ratio Theologi Orthodoxi, nomine verò corruptæ Ratio Hæretici; tum objicit, evidentiam Mysterii Trinitatis non

N 3 fuisse

(cccc) Scripsit *Josua Stegmannus* inter alia *Photinianismum, h. e. succinctam refutationem errorum Photinianorum, quinquaginta sex disputationibus breviter comprehensam*. Rinthelii 1623. 8.

(dddd) Celebre apud Genevenses *Turretinorum* nomen, inprimis autem famam singularem adeptus est Pater, *Franciscus Turretinus*, ap. eosd. Theol. Prof. natus A. 1623. d. 17. Oct. denatus A. 1687. d. 28. Sept. atque Filius, *Jo. Alphonsus Turretinus*, itid. Theol. & Histor. Eccles. Prof. Genev.

fuisse majorem in mente *Lutheri*, quàm in mente *Socini*. Verùm, ut *Cartesius* præclarè observavit, Ratio omnibus est communis; igitur Hæreticos juxta cum Orthodoxis ea præditos esse censendum est. Recta Ratio est catena veritatum, Ratio verò corrupta præjudiciis atque adfectibus intermiscetur. Utque unam ab altera discernamus, nihil opus est, quàm ordine procedere, nullam sine probatione thesin admittere, nec ulli probationi adsentiri, quæ ad vulgatissimas Logicæ leges exacta non sit. Neque aliud requiritur *Criterium*, aliudve *Judex Controversiarum*, in rebus Rationis. Solius profectò hujus considerationis neglectu data fuit ansa Scepticis sese efferendi, & in ipsa adeo Theologia *Franciscus Veronius* (eeee), aliique nonnulli, in controversiis contra Protestantes modum excedentes, & cavillationibus indulgentes, in medium se Scepticismum conjecerunt, ut scilicet Judicis externi infallibilis admittendi necessitatem evincerent, in quo ab eruditis Viris, etiam suarum partium, non probantur. *Calixtus* (ffff) & *Dallæus*, uti par est, institutum exploserunt, & *Bellarminus* longè aliter ratiocinatus est (gggg).

63. Veniamus nunc tandem ad judicium *Bæli* (p. 999.) de recepta illa distinctione. *Mihi* (inquit) *æquivocatio irrepsisse videtur in celebrem distinctionem, quæ fit inter ea, quæ sunt supra Rationem, & ea, quæ sunt contra Rationem. Mysteria Evangelii sunt supra Rationem, vulgo dicitur, sed non sunt contraria Rationi. Arbitror, in priore parte hujus Axiomatis voci* Ratio *non eundem tribui sensum, qui tribuitur in posteriore; ac in priore quidem intelligi Rationem hominis, sive Rationem* in concreto, *in altera verò Rationem in genere, sive Rationem* in abstracto. *Quodsi namque ponamus, semper intelligi Rationem in genere sumtam, sive Rationem supremam, Rationem universalem, quæ in Deo est; utrumque perinde verum est, nec Mysteria Evangelica supra Rationem esse, nec contra Rationem. Sed si in utraque parte Axiomatis intelligatur Ratio humana, non admodum video distinctionis soliditatem. Nam ii, qui Orthodoxi sunt rigidissimi, fatentur, perspectam nobis non esse Mysteriorum nostrorum cum Philosophiæ axiomatibus conformitatem. Itaque nec esse Rationi conformia nobis videntur. Atqui quod Rationi nostræ conforme non esse nobis videtur, videtur nobis esse Rationi nostræ contrarium: prorsus uti quod nobis non videtur conforme veritati, veritati nobis contrarium esse videtur: igitur cur æquè dici non poterit, & Mysteria*

(eeee) Inter eos, qui novam methodum convertendi hæreticos invenisse, se jactabant, eminet *Francisc. Veronius*, a quo etiam methodus *Veroniana* nuncupatur. Prodiit Parisiis A. 1638. duob. Tom. in fol. *Methodus illius tractandi controversias religionis: Méthode de traiter les controverses de la religion*; it. *Regula generalis fidei catholicæ, Régle générale de la foy catholique*. A. 1645.

(ffff) *Georgii Calixti* Tr. huc spectans, inscribitur: *Digressio de Arte nova, quam nuper commentus est Bartholdus Nihusius*, Helmst. A. 1634. ad Epitomen Theolog. Moral. & seorsim Francof. 1652. 4.

(gggg) V. *Budd.* Isag. p. 1341.

Mysteria esse contra imbecillem Rationem nostram, & esse supra imbecillem Rationem nostram? Respondeo, uti antè respondi, *Rationem* hic esse catenam veritatum, nobis naturæ lumine notarum, & in hoc sensu receptum axioma sine ulla æquivocatione verum est. Mysteria superant Rationem nostram, continent enim veritates, in ea catena non comprehensas; sed non sunt Rationi nostræ contraria, nec ulli veritati contradicunt, ad quam catena ista nos ducere potest. Itaque hic non agitur de Ratione universali, quæ in Deo est, sed de nostra (hhhh). Si quæras, an Mysteriorum cum Ratione nostra conformitatem cognoscamus, respondeo, nos saltem nunquam ullam difformitatem, ullamve inter Mysteria ac Rationem oppositionem cognoscere: & quoniam semper oppositionem oblatam possumus tollere, hoc si vocas conciliare, vel consensionem Fidei efficere cum Ratione, aut mutuam earum conformitatem cognoscere, dicendum est,

(hhhh) Non alio sensu *Chr. Wolffius* in Theologia Nat. Lat. P. I. §. 363. *Mysteria* dicit *in se esse indemonstrabilia, rationi in se spectatæ imperuestigabilia.* Cùm enim ipsi *Ratio* nihil aliud sit, quam facultas animæ nexum veritatum universalium perspiciendi, uti suprà adnotavimus ad §. 1. not. (a) sequitur, eidem in se indemonstrabile, in se imperuestigabile, id tantum dici, quod ex principiis rationis humanæ, nobilis illius facultatis hominis, penitus explicari nequit, cujus veritas ex comparatione subjecti & prædicati non intelligi, cujusque modus non peruestigari potest, ex iisdem videlicet principiis rationis. Patet enunciati hujus fides tum in genere ex ill. Auctoris instituto, quo existentiam atque attributa Dei a *posteriori* demonstrare adnisus est, adeoque concludendo ex iis, quæ nos experimur, ad Ens illud Supremum, quod omnia illa produxit: tum in specie ex idea mundi sui rationalis, per quem intelligit entium universalium (a singularibus abstractorum) inter se connexorum seriem variabilem. Quæcunque igitur veritas in hac serie (rationis humanæ amplissimo campo, in quo se exercet) non continetur, sed extra seu supra eam consituta est, vel quæcunque vi notionum universalium (naturæ lumine notarum) demonstrari non potest, illa ex mente ill. Auctoris in se est indemonstrabilis, ex principiis rationis humanæ in se spectatæ imperuestigabilis. Quodsi ill. Auctor de Ratione omni, etiam suprema, sermocinatur, qui ea, quæ sunt supra rationem, ab impossibilitatis macula liberare potuit? Fecit id §. 456. Hinc planè non negat, *summam & perfectissimam, id est, divinam, Rationem mysteria demonstrata habere, aut eorum cum veritatibus universalibus nexum perspicere;* planè non adserit, *mysterium supra divinam etiam rationem esse, id est, esse extra & supra veritates universales omnes in ipso Dei intellectu infinito connexas.* Prona sic & expedita via ill. Auctori fuit ad statuendum, & quidem *bono animo, scopoque veritati maximè consentaneo*, statuendum, *Revelationem divinam mysteria hoc sensu dicta*, id est, ex principiis rationis indemonstrabilia, *continere debere*, §. 463. Terror panicus est, si quis ex verbis citatis metuat, *ista, & similia, eò tendere, ut illa, quæ nunc communi consensu pro mysteriis habentur, vera mysteria esse desinant, & ut deinceps, ubi ea dignitate spoliata fuerint, ipsa etiam humana Ratio jus ac licentiam sibi vindicet, suo ipsius tribunali subjiciendi, & sua decempeda metiendi.* Qui præter hæc dicta adserit, *Revelationem divinam continere debere, quæ alio modo, quàm via revelationis, cognosci minime possunt, consequenter nec via demonstrationis*, §. cit. & 451. hujus certe criminis ne ulla quidem veri specie insimulari poterit.

eſt, poſſe nos ad hanc conformitatem concordiamque pertingere. Sed ſi conformitas in conſentanea rationibus explicatione modi, *quomodo*? conſiſtat, eam adſequi non valemus.

64. Aliam præterea *Bælius* objectionem ingenioſam depromit ab exemplo viſus. *Cùm turris quadrata*, *inquit*, *nobis e longinquo rotunda videtur*, *non oculi ſolùm noſtri clariſſime teſtantur*, *ſe in illa turri nihil animadvertere quadrati*, *ſed etiam*, *ſe figuram inibi rotundam intueri*, *quæ cum figura quadrata ſtare non poteſt. Igitur dici poteſt*, *veritatem*, *quæ eſt figura quadrata*, *non ſolum eſſe* ſupra, *ſed etiam* contra *teſtimonium imbecillis noſtri viſûs*. Fatendum eſt, obſervationem hanc eſſe veram, &, quamvis verum ſit, adparentiam rotunditatis oriri ex ſola privatione adparentiæ angulorum, quam tollit diſtantia, verum tamen manet, rotundum & quadratum eſſe res oppoſitas. Ad hanc itaque inſtantiam reſpondeo, repræſentationem ſenſuum, etiam dum agunt, quicquid poſſunt, ſæpe contrariam eſſe veritati; ſed in facultate ratiocinandi non eadem res eſt, quando munere ſuo fungitur, cùm ratiocinium adcuratum nihil aliud ſit, quàm catena veritatum. Et quod ſenſum viſus nominatim adtinet, juvat expendere, dari adhuc alias falſas adparitiones, *ex oculorum noſtrorum imbecillitate minimè profectas*, neque ex eo natas, quòd ob diſtantiam diſpareț; ſed *ex natura ipſa viſionis*, quantumvis perfectæ. Exempli gratiâ, circulus obliquè ſpectatus mutatur in genus quoddam ovalis, quæ a Geometris Ellipſis vocatur, immo interdum etiam in Parabolam, aut Hyperbolam, atque adeo in ipſam lineam rectam, ut in annulo Saturni videre eſt.

65. *Senſus externi*, propriè loquendo, nos minimè fallunt. Noſter *ſenſus internus* ſæpe nos transverſos agit, quod etiam in brutis reperitur, uti dum canis ſuam in ſpeculo imaginem adlatrat: habent enim bruta *conſecutiones* quaſdam perceptionis, *ratiocinium* imitantes, & quæ in ſenſu quoque hominum interno reperiuntur, ubi ſolùm agunt *empiricè*. Sed bruta nihil agunt, quod nos cogat ſtatuere, ea etiam illa facultate prædita eſſe, quæ *ratiocinium* propriè dictum adpellari meretur (iiii), quemadmodum alibi oſtendi. Quando igitur intellectus adhibet & ſequitur falſam interni ſenſûs determinationem; (uti dum celebris *Galilæus* (kkkk) *Satur-*

(iiii) *Ubi vis conſecutionis; non empiria nuda*, *ſed etiam ratione nititur*, addit *Interpres Lat.* Conf. ill. Viri Principia Philoſophiæ, ubi §. 18. Homines beſtiarum inſtar agunt, quatenus conſecutiones perceptionum, quas habent, nonniſi a principio memoriæ pendent, & inſtar Medicorum empiricorum agunt, qui ſimplici praxi abſque theoria utuntur. Et nos non niſi empirici ſumus in tribus actionum noſtrarum quartis, e. g. quando lucem diei craſtini exſpectamus, empiricè agimus, propterea quòd conſtanter ita factum fuit. Soli Aſtronomi per Rationem judicant.

(kkkk) *Galilæus Galilæi*, celebris Mathematicus, qui A. 1642. e vivis exceſſit, annos natus ſeptuaginta octo. Opera ejus Florentiæ 1718. tribus Tomis in 8. comprehenſa ſunt cum Vita Auctoris, à *Viviani* conſcripta.

Saturnum habere duas ansas credidit) ipse fallit se judicio, quod ex adparentiarum effectu efformat, plusque infert, quàm illæ ferant. Nam phænomena sensuum veritatem rerum absolutè non magis promittunt, quàm somnia. Ipsi nos fallimus eorum usu, hoc est, consecutionibus nostris. Scilicet nobis per argumenta probabilia imponi sinimus, & proni sumus ad credendum phænomena, quæ plerumque connexa comperimus, semper connecti. Itaque, cùm plerumque contingat, angulis carere, quod sine angulis adparet, facilè nobis persuademus, idem perpetuum ita esse. Hujusmodi error sæpe veniam meretur, & interdum vitari nequit, si agere celeriter urgemur, & eligere id, quod probabilius videtur; at quoties nos colligendi suppetit otium & tempus, si pro certo sumimus, quod certum non est, culpa non vacamus. Igitur verum est, adparentias sæpe veritati contrarias esse, at ratiocinationem nunquam, si quidem exacta sit, & regulis Artis ratiocinandi conformis. Quodsi voce, *Ratio*, generatim facultas ratiocinandi, bene an malè, intelligeretur, fateor, illam nos decipere posse, & re ipsa decipere, esseque intellectus nostri adparentias haud rarò æquè fallaces, atque eæ, quæ sensus suppeditant; sed hic de catena veritatum agimus, deque objectionibus in bona forma, quo sensu fieri non potest, ut Ratio nos fallat.

66. Ex omnibus his, quæ jam dixi, patet, *Bælium id, quod supra Rationem est*, nimis latè sumere, quasi etiam objectionum insolubilitatem includeret; nam juxta ipsum (cap. 10. Resp. ad Prov. Tom. 3. p. 651.) *ex quo Dogma aliquod supra Rationem est, nec illud explicare, nec comprehendere, nec difficultatibus contrariis respondere Philosophia potest.* Adsentior, quod *comprehensionem* adtinet, sed jam ostendi, Mysteria admittere *explicationem* necessariam vocum, ne sint *sine mente soni*, voces nihil significantes: quin & patefeci, necesse esse, ut *objectionibus responderi* possit, alioquin thesin ipsam rejiciendam.

67. Profert idem auctoritates Theologorum, qui objectionum contra Mysteria insolubilitatem videntur agnoscere. *Lutherus* unus est ex principibus: sed jam §. 12. respondi ad locum, in quo videtur dicere, quod Philosophia Theologiæ contradicat. Alius exstat locus (cap. 246. de *servo arbitrio*) ubi ait, injustitiam Dei adparentem argumentis, a proborum calamitate, improborumque prosperitate, desumtis, probatam esse, quibus nulla Ratio, aut lumen naturale, queat resistere. (*Argumentis talibus tractatam, quibus nulla ratio, aut lumen naturæ potest resistere.*) At paullò post ostendit, id se intelligere tantùm de iis, qui vitam alteram ignorant: addit enim, hanc difficultatem unica Evangelii vocula profligari, dum nos docet, alteram superare vitam, in qua quidquid in hac vita vel pœnis, vel præmiis condignis, adfectum non fuerit, iis adficietur. Igitur objectio ista nequaquam invincibilis est, immo sine Evangelii opera responsio ista in mentem alicui venire posset. Citatur etiam (Resp. ad Provinc. Tom. 3. p. 652.) locus *Martini Chemnitii*, a *Vedelio* reprehensus,

& a *Joanne Musæo* (llll) defensus, in quo celebris ille Theologus apertè videtur dicere, dari in verbo Dei veritates, quæ sint non supra Rationem solùm, sed etiam contra Rationem: verùm locus hic non intelligi debet, nisi de principiis Rationis, ordini naturæ conformibus, quemadmodum *Musæus* quoque eundem explanat.

68. Interim negandum non est, *Bælium* aliquas auctoritates, magis sibi faventes, invenire. Non est inter eas postrema *Cartesii.* Vir hic magnus planè dicit, (1. Part. Principiorum suorum, Art. 41.) *Illis verò* (difficultatibus, in concilianda arbitrii nostri libertate cum æterna præordinatione Dei surgentibus,) *nos expediemus, si recordemur, mentem nostram esse finitam, Dei autem potentiam, per quam non tantùm omnia, quæ sunt, aut esse possunt, ab æterno præscivit, sed etiam voluit ac præordinavit, esse infinitam; ideoque hanc quidem a nobis satis adtingi, ut clarè & distinctè percipiamus, ipsam in Deo esse; non autem satis comprehendi, ut videamus, quo pacto liberas hominum actiones indeterminatas relinquat: libertatis autem & indifferentiæ, quæ in nobis est, nos ita conscios esse, ut nihil sit, quod evidentiùs & perfectiùs comprehendamus. Absurdum enim esset, propterea quòd non comprehendimus unam rem, quam scimus ex natura sua nobis esse debere incomprehensibilem, de alia dubitare, quam intime comprehendimus, atque apud nosmet ipsos experimur.*

69. Locus hic *Cartesii*, cui Sectatores adhærent, (rarò de Magistri sui effatis dubitare soliti) mihi semper insolentior visus est. Is non contentus dicere, se quidem non videre viam duo hæc dogmata conciliandi, totum genus humanum, immo creaturas rationales omnes, eodem in statu collocat. Poteratne verò ignorare *Cartesius*, fieri non posse, ut contra veritatem invincibilis objectio exsurgat? cum talis objectio non nisi necessaria aliarum veritatum catena esse possit, quarum summa repugnet veritati adsertæ; unde fieret, ut inter veritates mutua foret contradictio, quod absurdorum omnium absurdissimum est. Præterea quamvis mens nostra sit finita, nec infinitum comprehendere possit, dantur tamen de infinito demonstrationes, quarum vim vel imbecillitatem comprehendit, cur igitur objectionum vim aut imbecillitatem pariter non comprehendet? Et cum Dei potentia ac sapientia sint infinitæ, omniaque contineant, de earum amplitudine nullus dubitandi locus relinquitur. Porrò *Cartesius* libertatem requirit minime necessariam, dum vult actiones humanæ voluntatis prorsus esse indeterminatas, quod nunquam contingit. Denique *Bælius* ipse contendit, experientia illa, sive conscientia intima nostræ independentiæ, in qua *Cartesius* libertatis nostræ probationem constituit, eam minime evinci, cùm ex eo, quod causas, a quibus pendemus, non percipiamus, haud quaquam sequatur, esse nos independentes. Sed hac de re disseremus suo loco.

70. *Carte-*

(llll) V. supr. §. 20.

70. *Cartesius* etiam in Principiis suis alicubi fateri videtur, quòd impossibile sit respondere difficultatibus circa materiæ divisionem in infinitum (mmmm), quam nihilominus esse veram agnoscit. *Arriaga*, aliique Scholastici, eandem fere sententiam exosculantur; sed si non pigeret eos, debitam objectionibus formam tribuere, viderent illi, consequentiam esse vitiosam, & falsas sæpe hypotheses, quæ molestiam creant. En exemplum rei. Vir quidam doctus aliquando objectionem hanc mihi proposuit: Secetur linea recta BA in duas partes æquales in puncto C, & pars CA in puncto D, & DA in puncto E, sicque in infinitum; omnes medietates, BC, CD, DE, &c. faciunt simul totum BA, ergo dari oportet ultimam medietatem, cùm linea recta desinat in A. Atqui hæc ultima medietas est absurda: cùm enim medietas illa sit linea, poterit adhuc dividi in duas partes. Ergo divisio in infinitum admitti nequit. Sed monui, quamvis detur ultimum punctum A, non ideo sequi, dandam esse medietatem aliquam ultimam, quia punctum hoc convenit omnibus medietatibus versùs A, quod & Amicus ipse agnovit, dum hanc illationem argumento legitimo probare conatus est: immo potiùs, eo ipso, quòd divisio tendit in infinitum, nulla datur medietas ultima. Et quamvis linea recta BA finita sit, non sequitur, divisionem ejus habere terminum ultimum. Pariter negotium facessunt *series numerorum*, in infinitum procedentes. Concipitur in illis terminus ultimus, numerus infinitus, vel infinitè parvus, sed omnia hæc nihil aliud sunt, quàm fictiones. Numerus omnis finitus est & adsignabilis, omnis linea simili se habet ratione, & infinita, aut infinite parva, nihil aliud significant, quàm magnitudines, quæ tam magnæ aut tam parvæ sumi queunt, quàm libuerit, ut nimirum ostendatur, errorem esse minorem quolibet dato, hoc est, errorem revera nullum esse: vel saltem per infinitè parvum intelligitur status quantitatis evanescentis vel nascentis, ad instar magnitudinum jam formatarum conceptus.

71. Juverit interim expendere rationem a *Balio* adductam, ut ostendat, objectionibus, quæ a Ratione Mysteriis opponuntur, satisfieri non posse. Exstat ea in Elucidatione ipsius circa Manichæos (p. 3140. Editionis secundæ Dictionarii:) *Mihi sufficit* (inquit) *quòd omnes unanimi consensu agnoscant, Mysteria Evangelica supra Rationem esse. Hinc enim necessariò fluit, fieri omnino non posse, ut difficultates Philosophorum dissolvantur, atque adeo exitum certaminis, in quo solis notitiis naturalibus pugnabitur, Theologis semper fore infelicem, dum cogantur pedem referre, & sub arce lumi-*

(mmmm) *Rodericus de Arriaga*, *Hispanus*, cujus celebre inter Scholasticos nomen, qui primum Philosophiam Vallisoleti, tum Theologiam Salmanticæ, tandemque Pragæ in Bohemia docuit, ubi mortuus A. 1667. Reliquit *Cursum Philosophicum*, it. *Cursum Theologicum*, seu *Disputationes Theologicas in Thomam de Aquino*, Antw. & Lugd. diverso tempore excusos octo Tomis in fol.

nis supernaturalis quærere perfugium. Miror, *Bælium* adeò generatim loqui, cùm ipse agnoverit, naturale lumen pro unitate principii stare contra Manichæos, & bonitatem Dei modo invicto probari Ratione. Ecce verò verba ejus sequentia.

72. *Evidens est, Rationem ea, quæ supra se sunt, adsequi non posse. Jam si ad objectiones, Dogma Trinitatis & Unionis Hypostaticæ impugnantes, exhibere responsiones illa posset, adsequeretur ista duo Mysteria, ea sibi subjiceret, ac flecteret ad ultimas usque collationes cum primis suis principiis, vel cum aphorismis, qui ex notionibus communibus oriuntur, donec tandem ea cum lumine naturali consentire collegerit. Faceret itaque Ratio id, quod est supra vires suas, transcenderet limites suos, quod apertè contradictorium est. Dicendum igitur est, eam non posse suppeditare responsiones ad suas ipsius objectiones, illasque manere victrices, quamdiu ad divinam auctoritatem, & intellectus in Fidei obsequium cogendi necessitatem, non recurritur.* (Ego vim in hocce ratiocinio nullam deprehendo. Id, quod supra nos est, *adtingere* possumus, non quidem illud penetrando, sed defendendo; quemadmodum cœlum visu non tactu, possumus adtingere. Neque necessarium est ad respondendum objectionibus, contra Mysteria motis, ut Mysteria ipsa sibi subjiciantur, aut ut ad confrontationem cum primis, quæ ex notionibus communibus nascuntur, principiis submittantur, nam si is, qui ad objectiones respondet, eatenus progredi deberet, hoc ipsum ille, qui objectionem proponit, princeps facere teneretur; Objicientis enim est, argumenti tractationem adgredi, Respondenti satis est, dicere, etiam, aut non; quia loco distinctionis ei, rigidè agenti, sufficit propositionis alicujus, in objectione positæ, universalitatem negare, vel formam argumenti redarguere; quod utrumque fieri potest, etiamsi ultra objectionem respondens haud adsurgat. Quodsi quis argumentum mihi proponat, quod invictum esse jactet, tacere possum, obligando duntaxat eum ad probandum in bona forma omnes enunciationes, quas profert, quæque mihi vel tantillùm dubiæ videntur: ut autem dubitem duntaxat, mihi necesse non est, rei controversæ intima pernoscere: immò verò, quo magis ignarus ero, eo majus dubitandi jus habebo.) Pergit *Bælius*.

73. *Rem clariorem reddere conemur: si doctrinæ quædam supra Rationem sunt, captum illius superant, ut ad eas pertingere nequeas; quodsi ad eas pertingere nequeat, nec illas comprehendere poterit.* (Poterat a *comprehensione* facere initium, dicendo, Rationem id, quod supra se est, non posse comprehendere.) *Si eas comprehendere non potest, nullam quoque earum ideam nancisci poterit.* (Non valet consequentia: nam ad *comprehensionem* rei cujuspiam non sufficit, aliquas ejus ideas habere, sed oportet habere omnes ideas omnium, quæ illius constitutionem ingrediuntur, & has ideas.

Ideas omnes oportet esse claras, distinctas, adæquatas (nnnn). Sexcenta inveniuntur in natura objecta, quorum etsi aliquid intelligamus, non ideò comprehensionem habemus. Ideas habemus aliquas radiorum lucis, de iis condimus demonstrationes ad certum usque terminum, sed tamen semper remanet aliquid, quod nos fateri cogat, totam lucis naturam necdum a nobis esse comprehensam,) *nec ullum principium, quod solutionis fons existat*, (Quidni principia quædam evidentia inveniremus notitiis obscuris & confusis commixta?) *atque adeò prolatæ a Ratione objectiones sine responsione manebunt.* (Minimè gentium; difficultas potius opponentis premet latus. Hujus est, evidens investigare principium, a quo derivari aliqua objectio possit, tantoque difficiliùs tale principium inveniet, quò res, qua de agitur, erit obscurior: & ubi id invenerit, adhuc difficilius ipsi erit, oppositionem principium inter & mysterium ostendere: namque si mysterium evidenti principio contrariari manifestè deprehenderetur, non jam *mysterium obscurum*, sed *absurditas manifesta* foret.) *Vel, quod idem est, per distinctionem respondebitur, æquè obscuram, quàm est ipsa thesis oppugnata.* (In rigore disputandi *distinctiones* omitti possunt negando vel præmissam aliquam, vel consequentiam: cumque de termini alicujus, ab *Opponente* adhibiti, sensu dubitatur, postulari ab eo illius definitio potest, ita ut Respondens nihil de suo ipse insumere cogatur, quando cum adversario res est, qui argumentum, quod nobis opponit, invictum esse gloriatur. Verùm quamvis defendens sive ex indulgentia, sive compendii ergo, sive quòd se satis robustum sentit, æquivocationis, in objectione latentis, detegendæ & aliqua distinctione submovendæ, onus in se suscipere vellet, nullatenus necesse est, ut hæc distinctio ad aliquid ducat, quod sit ipsa thesi prima clarius, cùm defendens Mysterium ipsum illustrare minime teneatur.)

74. *Atqui exploratum est*, (pergit *Bælius*) *objectionem, in notionibus valde distinctis fundatam, æquè manere victricem, sive nihil respondeas, sive respondeas aliquid, quod nemo comprehendit. Numquid æquo dimicare marte potestis, hinc homo, qui tibi, quod tu & ille clarissime concipitis, objicit, inde tu, qui te tueri non potes, nisi per responsa, in quibus neque tu, neque ille, quidquam comprehenditis?* (Non satis est, objectionem in notionibus valdè distinctis fundari, oportet, eas etiam contra Thesin adplicari. Et quando ego cuiquam respondeo negando aut præmissam aliquam, ut probationem eliciam, aut consequentiam, ut bonam formam exigam, non possum dici nihil respondere, aut nihil, quod intelligi queat, respondere. Cùm enim præmissa adversarii, quam nego, dubia sit, negatio mea æquè intelligi poterit, atque ejus adfirmatio. Denique cùm id adver-

(nnnn) Addit *Interpr. Lat.* „ Itaque eorum, quæ minime comprehendimus, possumus aliquas habere ideas. „

adverſario largior, ut diſtinctione aliqua mentem meam explicem, ſufficit, terminos, quos adhibeo, ſenſum aliquem habere, uti in myſterio ipſo: atque ita in reſponſo meo intelligetur aliquid, ſed ut omnia, quæ reſponſo meo involvuntur, intelligantur, neceſſe non eſt, alioqui myſterium ipſum comprehenderetur.)

75. *Bælius* rem ita perſequitur. *Omnis diſputatio philoſophica ſupponit, partes diſputantes de certis quibuſdam definitionibus conſentire*, (optandum id quidem eſſet, ſed plerumque non, niſi in ipſo diſputationis curſu, eo devenitur, cùm opus eſt.) *& regulas Syllogiſmorum, notaſque, ex quibus prava ratiocinia dignoſcuntur, admittere. Poſthæc ſolùm ſupereſt, ut examinetur, num theſis aliqua mediatè, an immediatè, principiis utrimque receptis congruat*; (hoc verò fit per Syllogiſmos opponentis) *num præmiſſæ probationis* (ab opponente prolatæ) *veræ ſint, num conſequentia legitima; annon Syllogiſmus laboret quatuor terminis, annon in aphoriſmum fortè aliquem peccetur capitis* de oppoſitis, vel de ſophiſticis elenchis, *&c.* (ut paucis dicam, ſufficit negare præmiſſam aliquam, vel conſequentiam, vel denique explicare, terminum aliquem æquivocum, aut ejus explicationem rogare.) *Reportabitur victoria, ſi vel oſtenditur, argumentum diſputationis nullam cum principiis, de quibus conventum fuerat, habere connexionem*, (hoc eſt, ſi oſtenditur, objectionem nihil probare, & tunc defendens cauſam vincit) *vel ſi defendens ad abſurdum redactus fuerit*; (ubi omnes præmiſſæ, omneſque conſequentiæ ritè probatæ fuerint) *at redigi ad abſurdum poteſt, ſive monſtretur, ex theſi ejus fluere adfirmationem & negationem, ſive cogatur ea tantum reſpondere, quæ nemo intelligere queat.* (Poſtremum hoc incommodum ſemper caveri poteſt, quia defendens novas proferre theſes non tenetur.) *Scopus ejuſmodi diſputationum eſt, ea, quæ obſcura ſunt, elucidare, & ad evidentiam pervenire*; (Scopus is eſt opponentis, vult enim palam facere, Myſterium eſſe falſum, ſed defendentis hic ſcopus eſſe nequit; dum namque Myſterium admittit, fatetur illud evidens reddi non poſſe.) *Hinc fit, ut, durante lite, eò magis minuſve victoria ſive defendenti, ſive opponenti, favere judicetur, quo plus minuſve claritatis erit in utriuſcumque propoſitionibus.* (Hæc dicuntur, quaſi defendentem & opponentem æque nudatos expoſitoſque eſſe neceſſum foret: at defendens arcis præfecto obſeſſo, munimentis ſuis tecto, eſt ſimilis; adgreſſoris autem eſt, ea perrumpere. Defendens evidentiâ hic non eget, neque illam quærit: ſed opponentis partes ſunt, evidentiam adversùs illum invenire, ſuiſque tormentis munimenta, defendentem tegentia, evertere.)

76. *Denique victus eſſe judicatur ille, cujus reſponſa ſic comparata ſunt, ut de iis nemo quidquam comprehendat*, (eſt id indicium victoriæ oppidò anceps, igitur interrogandi auditores erunt, num eorum, quæ dicta ſunt, aliquid perceperint, & ſæpè in diverſas abibunt ſententias. Verarum diſputationum lex eſt, per argumenta in bona forma procedere, eiſque reſpon-

respondere negando vel diſtinguendo.) *& qui reſponſiones ſuas incomprehenſibiles eſſe fatetur.* (Illi, qui Myſterii veritatem tuetur, fateri licet, Myſterium comprehendi non poſſe, &, ſi hoc ſufficit, ut victus eſſe judicetur, nihil opus eſt objectionibus. Veritas quædam incomprehenſibilis eſſe poterit, ſed nunquam ita incomprehenſibilis erit, ut nihil prorſus in ea percipi dicatur. Eſſet enim eo in caſu, quod *Scindapſus* vel *Blityri* antiquæ Scholæ dicebant (oooo), (*Clem. Alex.* Strom. 8.) hoc eſt, voces ſenſu vacuæ.) *Hinc ſecundum regulas, quas in adjudicanda victoria, ſpectare ſolemus, condemnatur, dumque eum perſequi non licet, ob nebulam, qua ſe obtexit, quæque barathrum quoddam inter ipſum atque adverſarios conſtituit, funditus profligatus reputatur, & cum exercitu comparatur, qui, amiſſo prælio, noctis beneficio manibus victoris perſequentis ſeſe ſubducit.* (Ut allegoriam allegoriâ rependam, dicam ego, defendentem victum non eſſe, quamdiu aggeribus ſuis ſeptus manet; & ſi eruptionis aleam quandoque ſubit citra neceſſitatem, ſemper ad munimenta ſeſe ſua recipere ſine ignominiæ dedecore poſſe.)

77. Placuit prolixo huic loco, ad vivum reſecando, impendere operam, quo *Bælius*, quidquid pro ſua ſententia robuſtiſſimum, & rationibus maxime plauſibilibus fultum, dici poterat, concluſit totum: ac ſpero, me clarè monſtraſſe, quantum vir præſtans a recta via aberrarit: quod ingenioſiſſimo & perſpicaciſſimo cuique accidere poteſt, cùm ingenio habenæ laxantur, & neceſſarius perſcrutando funditùs Syſtemati ſuo labor negligitur. Hæc noſtra etiam diſcuſſio nonnullis ratiociniis, per *Bælii* Opera ſparſis, pro reſponſione eſto, uti, dum ait Reſponſi ad Quæſita Provincialis Cap. 133. (Tom. 3. p. 685.) *Ut Rationem cum Religione conciliaſſe te evincas, oſtendendum non modò, præſtò eſſe axiomata philoſophica, quæ Fidei noſtræ faveant, ſed etiam axiomata illa particularia, quæ, tanquam Catechiſmo noſtro parum conſona, nobis objiciuntur, reapſe illi conſonare ratione quadam diſtincte concepta.* Omnino non video, quid hoc toto opus ſit, niſi ratiocinium ad ipſum uſque Myſterii *modum* provehere velis. Quodſi ſola veritatis Myſterii defenſione contentus, ejus comprehenſionem neutiquam adfectas, neceſſe planè non habes, probationis gratia ad axiomata philoſophica, ſive generalia, ſive particularia, recurrere; &, ſi alius quiſpiam axiomata nonnulla philoſophica nobis opponat, noſtrum non

(oooo) Eſtne demonſtrationis ergo, *ait Clemens*, nomen ejuſmodi, cujuſmodi eſt *Blityri*, vox ſolum nihil ſignificans? Et quomodo neque Philoſophus, neque Orator, ſed neque Judex, tanquam nomen nihil ſignificans, profert demonſtrationem, neque aliquis ex iis, qui judicio contendunt, ignorat eſſe ſignificatum? Jam verò Philoſophi excogitant demonſtrationem, ut quæ conſiſtat, alius aliter. De quavis ergo re quæſita ſi quis rectè tractet, non ad aliud principium quod ſit certum & extra controverſiam potiùs deducet orationem, quam ad id, quod quicunque ſunt ejuſdem generis & ſermonis, ex adpellatione fatentur ſignificari. *&c.*

non est, clara distinctaque ratione conformitatem eorum cum dogmate nostro ostendere, sed adversarii est, eorum repugnantiam probare.

78. Prosequitur ibidem *Bælius* sequentem in modum: *Hoc ut præstemus, opus est nobis responsione, quæ æque sit evidens, atque ipsa objectio.* Jam suprà ostendi (pppp), contingere id, quando præmissæ negantur; cætera verò necesse non esse, ut is, qui Mysterii veritatem tuetur, propositiones adferat evidentes, cùm Thesis ipsa principalis, quæ circa Mysterium ipsum versatur, evidens non sit. Addit adhuc: *Si replicandum, si duplicandum est, nunquam debemus manere debitores, aut putare, nos scopum nostrum planè adsecutos esse, quamdiu adversarius noster res æquè evidentes nobis regeret, ac rationes esse nostræ possint.* Verùm defendentis non est, rationes adducere; sufficit ei, rationibus adversarii sui respondere.

79. Concludit Auctor denique: *Iniquus foret, qui contenderet, opponentem acquiescere responso debere, quo objectioni evidenti instantia tantùm possibilis, nec satis comprehensa reponitur.* Id ipsum repetit in Dialogis posthumis adversùs *Jaquelotium*, p. 69. Equidem absum ab hac sententia. Si objectio omnimoda gaudeat evidentia, victrix ea foret, & Thesin everteret. Sed ubi objectio non, nisi in adparentibus, aut plerumque contingentibus, casibus fundetur, & opponens universalem atque certam ex ea velit conclusionem elicere; tunc is, qui Mysterium propugnat, respondere potest per instantiam simplicis possibilitatis, cùm hujuscemodi instantia satis indicet, hoc, quod ex præmissis inferebatur, minime certum esse, nec generale; sufficit etiam illi, qui pro Mysterio decertat, ejus possibilitatem tueri, nec onus habet, ejusdem verisimilitudinem adferendi. Nam, ut sæpius dixi, consensus est, Mysteria repugnare adparentiis. Immo nec necesse est, eum, qui Mysterium tuetur, hujusmodi instantiam adferre; quodsi tamen facit, dici potest, esse velut opus supererogationis, aut esse medium, adversarium magis confundendi.

80. In Responso *Bælii* posthumo ad *Jaquelotium* quædam etiam reperio, quæ mihi examine digna videntur. *Bælius* (ita legitur p. 36. 37.) *constanter in suo Dictionario, quotiescumque ita fert argumentum, adserit, Rationem nostram refutando magis & destruendo, quàm probando atque ædificando idoneam esse, vix ullam esse sive in Philosophia, sive in Theologia, quæstionem, in qua illa non maximas suscitet difficultates, ita ut, si quis eam contendendi animo prosequi vellet, quàm longissime pateret ipsi via, sæpe se ad maximas redactum angustias videret; denique dari doctrinas quasdam omnino veras, quas Ratio tamen per objectiones solvi nescias oppugnet.* Equidem mihi persuadeo, id, quod hic vitio vertitur Rationi, eidem potius laudi esse. Dum illa Thesin aliquam evertit, oppositam Thesin statuit. Dumque utramque simul oppositam Thesin convellere videtur, tunc aliquid sublime nobis pollicetur, dummodò eam sequamur *quoad longissimè fieri*

(pppp) §. 74.

fieri potest, non animo altercandi, sed cum ardenti desiderio, investigandæ deiegendæque veritatis, quod semper aliquo successu, haud quaquam spernendo, compensabitur.

81. Pergit *Bælius*: *tunc objectiones istiusmodi contemnendas*, *agnoscendo angustos ingenii humani limites.* Ego, verò contrarium amplector, & statuo, agnoscenda potiùs esse documenta virtutis, in humano ingenio radiantis, qua rerum intima perscrutari queat. Sunt hæc nova ostia, atque, ut ita dicam, radii auroræ, majorem nobis lucem spondentis; de argumentis philosophicis, vel Theologiæ naturalis, sermo mihi est: at, ubi objectiones ejusmodi contra Fidem revelatam militant, sufficit, eas repelli posse, modò id cum animo modestiam & zelum spirante, cumque intentione propugnandæ & exaltandæ divinæ gloriæ fiat. Quod qui feliciter circa justitiam Dei præstiterit, simul ejus magnitudine percelletur, & ejus bonitate permulcebitur, quæ per medias Rationis, vana eorum, quæ videt, specie deceptæ, nebulas tanto magis tralucebunt, quanto alacrius mens per Rationem veram ad ea, quæ oculis nostris sunt occulta, nec ideo minùs certa, adsurget.

82. *Hoc pacto* (ut cum *Bælio* pergamus) *Ratio ponere arma cogetur*, *seque in obsequium Fidei tanquam captivam transmittere*, *id quod facere potest*, *& debet*, *vi quorundam axiomatum suorum*, *quæ omnium minime controversa sunt*; *& sic alia quædam axiomata sua abdicans*, *non ideò non aget secundùm id*, *quod ipsa est*, *hoc est*, *secundùm Rationem.* Sed sciendum est, *axiomata Rationis*, *quæ hoc casu abdicanda sint*, *solùm esse ea*, *quæ nos ex adparentibus*, *vel ex ordinario rerum cursu judicare discunt*: quod ipsum Ratio nobis in materiis etiam philosophicis præscribit, cum probationes invincibiles in contrarium adsunt. Sic, ubi semel de bonitate justitiaque Dei demonstrationum beneficio certi facti sumus, duritatis injustitiæque species contemnimus, quas in permodica hac regni sui parte, oculis nostris exposita, cernimus. Hucusque *naturæ gratiæque lumine* illustrati sumus, sed necdum *lumen gloriæ* usurpamus. Hic in terris injustitiam adparentem videmus, & credimus, atque scimus etiam, veritatem justitiæ Dei occultæ, sed eam ipsam justitiam spectabimus, quando Sol justitiæ sese, sicut est, conspiciendum præbebit.

83. Certum est, *Bælium* intelligi non posse, nisi de his *axiomatis verisimilibus*, quæ veritatibus æternis cedere debent; agnoscit enim, Rationem verè non esse Fidei contrariam. Et in Dialogis posthumis queritur (p. 73. contra *Jaquelotium*) insimulari se, quasi Mysteria nostra Rationi vere contraria censeret, & (p. 9. contra *Clericum*) contendere suos adversarios, quod is, qui doctrinam aliquam objectionibus insolubilibus expositam esse agnoscit, etiam per consequentiam necessariam agnoscat hujus doctrinæ falsitatem. Interim jure id contenderent, si insolubilitas ista foret plus, quam adparens.

84. Fortassis ergò post longum de Rationis usu certamen, cum *Bælio*

initum, comperiemus in fine computationis, sententiam ejus revera non tam procul a nostra recessisse, quam præ se ferant verba, quæ nostris animadversionibus ansam dedere. Videtur quidem, consentio, absolutè negare sæpissimè, quòd possit unquam objectionibus Rationis adversùs Fidem responderi, ac contendere, quod hunc in finem necessariò debeat comprehendi, quomodò Mysterium fiat, aut existat. Nihilominùs verò sunt quædam loca, in quibus mitiora sentit, satque habet dicere, solutiones harum objectionum aciem suorum oculorum fugere. En aliquem locum satis definitum, desumtum ex hac ipsa elucidatione circa Manichæos, ad calcem editionis secundæ Dictionarii subjecta. *Ut Lectoribus etiam scrupulosissimis quàm amplissimè satisfaciam, lubens hic profiteor*, (ait ille p. 3148.) *ubicumque in Dictionario meo invenient, hæc illave argumenta insolubilia esse, nolle me, ut reapse talia esse, homines sibi persuadeant. Nihil aliud significare mens est, nisi quòd insolubilia mihi videantur. Hoc certè nihil periculi minatur, quisque, si lubet, credet, me ob perspicacitatis inopiam ita opinari.* Ego verò non istud quidem mihi persuadeo, nimium nota mihi est magna viri perspicacia: id potiùs auguror, postquàm omnes ingenii nervos ad roborandas objectiones intenderat, non satis adtentionis illi reliquum mansisse ad eas solvendas.

85. Cæterum fatetur *Bælius* in Opere posthumo adversus *Clericum*, objectiones contra Fidem non habere vim demonstrationum. Itaque *ad hominem* duntaxat, vel potius *ad homines*, id est, spectata præsente generis humani conditione, objectiones has insolubiles esse judicat, & argumentum inexplicabile. Exstat etiam locus, in quo innuit, non desperare se, solutionem seu explicationem illarum aliquando inventum iri, vel ætate nostra. Ecce verba illius in Responso posthumo ad *Clericum* dato (p. 35.) *Sperare potuit* Bælius, *ex sublimibus illis ingeniis, a quibus nova Systemata hodie proficiscuntur, non defore, quæ gloriæ aculeis stimulentur opera sua, fierique posse, ut extricationem hactenus incognitam excogitent.* Videtur per hanc *extricationem* intelligere aliquam explicationem Mysterii, quæ progrederetur usque ad ipsum *quomodò*, sed id ad respondendum objectionibus necessarium non est.

86. Complures in comprehendendo hoc *quomodò*, probandaque Mysteriorum possibilitate desudarunt. Auctor quidam, qui se *Thomam Bonartem Nordtanum Anglum* nominat, in sua *Concordia Scientiæ cum Fide*, eo adspiravit. Opus hoc mihi visum est ingeniosum & eruditum, sed acerbum ac perplexum, immo refertum opinionibus, quæ nulla ratione defendi queunt. Ex *Apologia Cyriacorum*, a *P. Vincentio Barone* Dominicano, conscripta, didici, opus Romæ censuram esse passum, Auctorem fuisse Jesuitam, editionemque illius haud feliciter ipsi cessisse. R. P. *des Bosses*, qui nunc in Hildesiensi Jesuitarum Collegio Theologiam profitetur, quique eruditionem haud vulgarem cum magna, quam in Philosophia ac Theologia prodit, perspicacitate conjunxit, edocuit me, genuinum

minum *Bonartis* nomen fuisse *Thomam Bartonum*, eumque, a Societate digressum, in Hyberniam se contulisse, ibique diem suum obiisse ratione, quæ bene adhuc de ultimis animi sui sensibus judicare permittat. Doleo vicem eruditorum virorum, qui labore & ardore suo sibi ipsi negotium facessunt. Simile quid olim contigit *Petro Abælardo*, *Gilberto de la Porrée* (qqqq), & *Joanni Wiclefo* (rrrr), nostraque hac ætate *Thomæ Albio* Anglo, aliisque nonnullis, qui in Mysteriorum explicationem plus nimio sese immerserunt.

87. Interim tamen *S. Augustinus* (æquè atque *Bælius*) non desperat, optatam extricationem inveniri in hac vita posse: sed hoc ipsum alicui Viro sancto, gratiâ prorsus singulari collustrato, reservatum esse existimat: *Est aliqua causa fortassis occultior, quæ melioribus sanctioribusque reservatur, illius gratiâ potiùs, quàm meritis illorum* (in Genes. ad litteram, Lib. 11. c. 4.) *Lutherus* Mysterii Electionis cognitionem Academiæ cœlesti reservat (Libro de servo arbitrio, cap. 174.) *Illic* (Deus) *gratiam & misericordiam spargit in indignos, hic iram & severitatem spargit in immeritos; utrobique nimius & iniquus apud homines, sed justus ac verax apud se ipsum. Nam quomodò hoc justum sit, ut indignos coronet, incomprehensibile est modo, videbimus autem, cùm illuc venerimus, ubi jam non credetur, sed revelatâ facie videbitur. Ita quomodò hoc justum sit, ut immeritos damnet, incomprehensibile est modo, creditur tamen, donec revelabitur filius hominis.* Sperandum est, *Bælium* luminibus illis nunc circumdari, quod terris negatum est; cum credibile sit, bonam voluntatem ei nequaquam defuisse.

Virgilius. *Candidus insueti miratur limen Olympi,*
Sub pedibusque videt nubes & sidera Daphnis.
- - - Illic postquàm se lumine vero.

Lucanus. *Implevit, stellasque vagas miratus & astra*
Fixa polis; vidit, quanta sub nocte jaceret
Nostra dies (ssss)

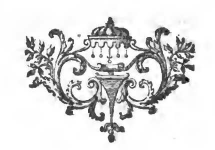

(qqqq) *Gilberto Porretano* idem, quod *Abælardo*, contigisse non dubito, ut, dum Tritheismum evitare voluit, ad Sabellianismum deflecteret, ait *Budd.* Isag. p. *1131.* Fuit *Gilbertus Porretanus* Episcopus Pictaviensis, Philosophus acutissimus, mortuus A. *1154.* *Petrus Abælardus, s. Abeillardus*, Gallus, natus A. 1079. denatus A. 1142. d. 21. April. Arianismi, Pelagianismi & Nestorianismi, insimulabatur, V. *laud. Buddei* Observationem, de hæresibus ex Philosophia Aristotelico-Scholastica ortis, Tom. I. Observat. selectar. ad rem litterar. spectant. Obs. XV. §. XI. sqq. p. 187. sqq.

(rrrr) V. *Henr. Warthonus* in Adpendice ad Histor. Litterar. *Guil. Cavei*, Sæc. XIV. p. 34. sqq. Obiit autem *Jo. Wielefus*, eximius testis veritatis, A. 1387. d. 31. Dec.

(ssss) Bona hæc spes, de *Bælio* concepta, fecit, ut multis *Leibnitii* Religio suspecta videretur: sed sine ratione, ut arbitror. Præter enim ea, quæ in Auctoris

ris illustris defensionem adferuntur a *Cel. Stollio*, in Hist. Litt. p. 493. *Leibnitium* agere philosophum, ac rem habere cum adversario, pari ipsum honoris præfatione tractante, incomparabilem item *Fontenellium* adpellare raram atque insolitam hanc penes Theologos caritatem, qui damnare suos antagonistas familiare habent: præter ea, inquam, & similia, non incommodè dicta, observandum adhuc est, ex hocce loco plane non sequi, juxta mentem ill. Viri, *qualitercunque bonam voluntatem sufficientem æternæ salutis, ac cælestis beatitudinis causam & fundamentum esse*, sed id tantum patere, *Leibnitium*, cùm in *Bælio* veri amorem certum, voluntatemque pronam adprobandi ea, quæ consentanea essent, reperisset, sperasse, *hoc enim Christiani est*, Deum, pro ingenti sua erga homines misericordia, novo ipsius animum lumine, nova gratia, veram fidem operante, adfecisse, sicque *Bælium* ante discessum ex hac vita ad gustandas futuræ vitæ felicitates præparasse. Conf. infr. *P. I. Theod.* §. 57.

TENTA-

TENTAMINUM THEODICÆÆ, DE BONITATE DEI, LIBERTATE HOMINIS, ET ORIGINE MALI,

PARS PRIMA.

ARGUMENTUM.

§. I. DUÆ *difficultates circa malum, quarum altera hominis libertatem, altera agendi rationem divinam spectat, quæ Dei bonitati, sanctitati, justitiæque videtur adversari. §. 2. Libertati refragatur determinatio ac certitudo qualiscunque: præscientia, & ampliùs providentia & præordinatio omne certum determinatumque efficit, ut homo ad bonum & malum videatur necessitari, sicque nec præmium mereri, nec pœnam. §. 3. Missa hominis libertate, objicitur porrò, omnem realitatem a Deo esse, hincque ipsum non solùm physicam, sed & moralem peccati causam esse, & sine discrimine operari omnia, & bonum, & malum, cumque conservatio sit creatio continua, hominem continuò creari, corruptum & peccantem. §. 4. Misso etiam Dei concursu, objicitur, ut causa peccati moralis efficiatur, sufficere, nihil absque ejus permissu contingere. Cognoscit Deus, quidquid eventurum est, si hominem, a se creatum, in his illisve circumstantiis ponat, nec tamen ponere omisit. Exponitur homo tentationi, cui succubiturus scitur, atque ita horribilium malorum infinitorum causâ futurus. Si ad futuram vitam respicitur, pauci salvandi, aliique omnes exitio dandi: & Fides adhuc, per quam isti salvantur, Dei donum est, nos omnibus bonis operibus mortui; inde concluditur, Deum ultimam esse rationem salutis, gratiæ, electionis, in Christo, dare fidem & salutem,*

P 3. cui

cui velit. §. 5. *Terribile igitur, ajunt, judicium est, quod Deus, cùm pro toto genere humano det suum Filium, nihilominus tam paucos salvet, & reliquos omnes diabolo in æternum permittat, ea tantùm de causa, quòd eorum parentes tentationi exposuit, cui esse succubituros norat; unde imputatio, etiam in illis, qui voluntate sua consensum præbere nondum potuerunt, & innumeris aliis, qui de Christo nihil unquam audierunt. Hæ sunt potissimùm Objectiones multorum*, a Bælio *inprimis exaggeratæ.* §. 6. *Incipit Vir illustris ad Objectiones respondere.* §. 7. *Probatur existentia Dei, tanquam primæ Rationis rerum.* §. 8. *Ostenditur, quòd Deus non potuerit non eligere optimum, cùm omnino agat, secundùm normam supremæ rationis.* §. 9. *Si dicatur, mundum sine peccato, & sine ærumnis, esse potuisse, negatur, hac ratione mundum futurum fuisse optimum.* §. 10. *Mundi alii, qui concipiuntur, possibiles nostro sunt longè inferiores, quoad bonum. Malum sæpè est causa boni, & duo mala sæpè ingens bonum procurarunt.* §. 11. *Ecclesiæ Gallicanæ Episcopi, qui contra* Sfondratum, *infantes non baptizatos ipsis beatis feliciores pronunciantem, scripserunt, pariter statuunt, seriem rerum, in qua peccatum, esse potuisse, immo reapse fuisse meliorem alia serie peccati experte.* §. 12. *Illustratur res similibus, quæ a sensuum voluptatibus desumuntur.* §. 13. *Mala, si objicis, sunt ingentia, nimisque magno numero, si cum bonis comparentur; falleris defectu adtentionis ad bona nostra.* §. 14. *Hocque eò magis elucescit, si fragilitas corporis humani consideretur, divinæ sapientiæ & bonitatis manifestissimum documentum.* §. 15. *Querimoniæ istiusmodi sunt injustæ, nihilque aliud est, quàm adversùs Providentiæ decreta murmurare. Huc referenda Scripta* Innocentii III. *Abbatis* Esprit, *de miseria humana, de falsitate virtutum humanarum.* §. 16. *Fatendum interim, esse in hac vita recti ordinis perturbationes, præsertim in improborum felicitate, bonorumque infelicitate, se prodentes, quibus tamen sæpe in hac vita remedium paratur.* §. 17. *Et si non in hac vita, tamen in altera. Sed objicitur, etiam in futura æternitate plus mali fore, quàm boni, idque sub ipsissimi summi boni auctoritate.* Prudentius *credidit contrarium, & statuit locum medium inter Infernum & Paradisum, quæ sententia adscribitur etiam* S. Gregorio Nysseno, S. Hieronymo. *Locus* Pauli, *omnem Israëlem salvum fieri dictantis.* Origenis *& Origenistarum sententia de* Ἀποκαταστάσει πάντων, *quorum causam ingeniosè oravit* Clericus. §. 18. *De cujusdam Viri ingeniosi Theologia Astronomica, lepido quodam somnio.* §. 19. *Si etiam conceditur, numerum damnatorum infinities majorem esse numero salvandorum, dicendum tamen est, malum, cum bono comparatum, adhuc pro nihilo haberi posse, si vera Civitatis Dei magnitudo perpendatur.* Cæl. Secundi Curionis *Lib. de amplitudine Regni cælestis.* Augustinus *in excusanda mali abundantia magnoperè laboravit. Innumeri in Universo sunt globi, nostro similes, qui æquale jus habent ad incolas rationales: fieri etiam potest, ut Soles omnes a creaturis beatis incolantur:* quibus

quibus rite pensitatis, globus noster infinities minor habebitur puncto physico. §. 20. *Ostenditur, quòd origo mali quærenda in ideali natura creaturæ, in quantum ea natura veritatibus æternis, divino intellectui inhærentibus, comprehenditur, nec a Dei voluntate dependeat.* Plato *mundum habuisse suam originem ab Intellectu cum Necessitate conjuncto ajebat: Alii Deum & Naturam copularunt.* §. 21. *Divisio mali in Metaphysicum, Physicum & Morale. Quid Deum ad permittendum malum perpulerit?* §. 22. *Ad ejus ideam opus est explicare naturam voluntatis, quæ est vel antecedens, vel consequens.* §. 23. *Deus antecedenter vult bonum, & consequenter optimum. Malum morale nullo prorsus pacto vult, Malum physicum non absolutè.* §. 24. *Malum morale non est objectum sufficiens divinæ voluntatis, nec debet permitti, nisi in quantum id ceu certa sequela obligationis indispensabilis respicitur.* §. 25. *Hinc voluntas Dei consequens, quæ peccatum pro objecto habet, tantùm permissiva est; permittit nimirum, ne ei, quod sibi, quod suæ sapientiæ, quod suæ bonitati, quod suæ perfectioni debet, ipse desit.* §. 26. *Malum morale ideò tam ingens malum est, quia fons malorum physicorum. Prava voluntas in sphæra sua id est, quod malum principium Manichæorum in Universo. Sed in Deo, qui ad producendum quàm potest plurimum boni fertur, non esse potest defectus, culpa, peccatum, dumque peccatum permittit, sapientia & virtus est.* §. 27. *De concursu Dei Physico, citantur* Durandus a S. Portiano, *Cardinal.* Aureolus, Pelagius, Ludov. Peireir à Dola, Bernerius, *& ostenditur, conservationem Dei sitam esse in influxu perpetuo, quem dependentia creaturarum exigit. Dependentia hæc optimè explicatur dicendo, conservationem esse creationem continuatam.* §. 28. *Objicitur, sic Deum creare nunc hominem peccantem, cùm ipsum creasset ab initio innocentem. Solutio, quantùm ad concursum moralem.* §. 29. *Solutio, quantùm ad concursum physicum: malum esse privationem entis, actionem Dei ad aliquid positivum pertingere.* §. 30. *Declaratur res exemplo, ab inertia naturali corporum desumto.* §. 31. *Deus nimirum creaturæ semper dat, & continuò in ea producit, quidquid positivum, bonum, & perfectum est; imperfectiones verò & defectus operationum ab originali limitatione proveniunt.* §. 32. *Concurrit igitur ad actionem Deus & creatura; a Deo est τὸ reale, a creatura sunt limitationes & modificationes.* §. 33. *Perfectio in genere est positiva & absoluta realitas, defectus est privativus, a limitatione ortum trahens, & ad novas privationes tendens.* §. 34. *Libertatis requisita.* §. 35. *Libertas non in indeterminatione aut indifferentia quadam æquilibrii sita est.* §. 36. *Veritas futurorum contingentium est determinata.* §. 37. *Sed hæc determinatio libertati nocere nequit, cùm non gignat necessitatem absolutè necessariam.* §. 38. *Ita præscientia in se ipsa veritatem non reddit magis determinatam: sed quid, si causa præscientiæ id efficit?* §. 39. *Hæc difficultas duas opiniones peperit, alteram Prædeterminatorum, alteram Patronorum scientiæ mediæ, cujus fautor* Molina, *unde Molinistæ.* §. 40. Molina *tria scientiæ divinæ objecta statuit, possibilia,*

lia, eventus actuales, & eventus conditionales; hinc scientia simplicis intelligentiæ, visionis, & media. §. 41. *Thomistæ hanc doctrinam & Theologicis & Philosophicis argumentis impugnarunt.* §. 42. *Explicatio rei ab illustri Viro instituta per principium de infinitis mundis possibilibus.* §. 43. *Præscientia Dei cum actionum nostrarum liberarum dependentia, vel independentia, nihil commune habet, sed non idem valet de præordinatione Dei, ejusque decretis. Sequitur Vir ill. hic prædeterminatores, ita tamen, ut prædeterminatio nunquam sit necessitans.* §. 44. *De duobus ratiocinationum nostrarum magnis principiis, principio Contradictionis, & Rationis determinantis.* §. 45. *Neque Deus, neque Angeli, neque homines, sine ratione inclinante agunt, sique sine ea agerent, ingens esset defectus.* §. 46. *Datur itaque libertas contingentiæ, vel & indifferentiæ, si per eam non intelligatur indifferentia æquilibrii. Consentiunt hæc Philosophorum axiomatis, dictitantium, causam non posse agere, nisi dispositam ad actionem.* §. 47. *Necesse hinc non est, cum quibusdam Thomistis ad novam aliquam prædeterminationem immediatam Dei recurrere.* §. 48. *Falsa idea indifferentiæ Molinistas non parum conturbavit, rogatos, ad quid se determinatura esset causa quæpiam, omni ex parte indeterminata?* §. 49. *Fictio casûs de asino* Buridani, *inter duo prata æqualiter ad utrumque inclinati, locum in Universo habere nequit. Casus nimirum perfecti æquilibri in homine est impossibilis.* §. 50. *Rationem* Cartesii, *ad probandam actionum nostrarum liberarum independentiam ex jactato quodam vivido sensu interno, vim nullam habere, ostenditur.* §. 51. *Quod ad volitionem, impropriè dicitur, illam esse objectum voluntatis liberæ.* §. 52. *Cuncta sic in homine certa sunt, & in antecessum determinata, & anima humana est spirituale quoddam automatum.* §. 53. *Quæritur, num igitur Deus nihil possit mutare? Resp.* §. 54. *Objicitur, si omnia ordinata, Deus non poterit facere miracula: Resp. Vota & preces, merita & demerita, bonæ malæque actiones, nihil proficient, cùm nihil immutari possit. Resp.* §. 55. *Evertitur hac consideratione Sophisma pigrum: necessitas, quæ in eventibus fingitur, a causis suis avulsa, Fatum Mahumetanum: & monstratur veritas proverbii Germanici: mors vult semper habere causam.* §. 56. Joannis Beverovicii *Scriptum de Termino vitæ.* §. 57. *Disputatio inter Augustanæ Confessionis Theologos de Termino pœnitentiæ peremtorio, qui apud Deum quidem certus est, sed a nobis ignoratur.* §. 58. *Hinc nobis tantùm incumbit, officii nostri partes explere secundùm rationem, a Deo nobis datam, & secundùm regulas, ab eodem nobis præscriptas; cæterùm animo vivere tranquillo, Deoque ipsi curam eventûs committere, qui semper faciet, quod erit optimum.* §. 59. *Dependentia voluntariarum actionum non impedit, quo minus mirabilis quædam in nobis reperiatur spontaneitas, quæ mentem in suis propositis ab omni cæterarum creaturarum influxu physico independentem efficit. Est hæc spontaneitas consectarium quoddam Systematis harmoniæ præstabilitæ. Scholasticorum de hac re sententia.* §. 60. §. 61. Cartesii *Systema*

Systema occasionale. §. 62. *Quomodò ill. Auctor inciderit in Systema novum harmoniæ præstabilitæ inter animam & corpus.* §. 63. *Explicatur simili, a* Jaquelotio *adhibito, quod indicat, hoc Systema libertati non præjudicare.* §. 64. *Quicquid in anima fit, juxta hoc Systema ab ipsa sola pendet, unde ejus independentia patet.* §. 65. *Unde manifestum est, animam in se habere principium omnium suarum actionum, immo & omnium suarum passionum.* §. 66. *Explicatur hæc mutua animæ & corporis dependentia speciatim intuitu animæ & corporis.* §. 67. *Qualiscumque tandem in actionibus voluntariis dependentia concipiatur, si vel necessitatem absolutam haberent, tantùm tamen remanet libertatis, quantùm ad præmia pœnasque sanciendas requiritur.* §. 68. *Licitum sic est, furiosum occidere, venenata animalia.* §. 69. *Brutis infligimus pœnas ad eorum correctionem.* §. 70. *Si pœna exemplo esse posset, infligeremus iis etiam pœnas capitales. Exempla ex* Rorario. §. 71. *Adhiberentur igitur præmia pœnæque merito, etiamsi homines ex necessitate agerent, cum iis ad bonum compellendis, & a malo absterrendis, prodessent. Ad objectionem hic motam respondetur.* §. 72. *Controversia* Bramhalli & Hobbesii, *quorum hic probavit, necessitatem non omnes divinæ humanæque justitiæ regulas evertere, nec penitùs exercitium virtutis hujus supplantare.* §. 73. *Sed est tamen justitiæ quædam species, quæ ab iis difficulter adplicari potest, qui ex necessitate absoluta agunt, Vindicativa scil. quæ fundatur in sola convenientia, certam aliquam satisfactionem in expiationem actionis pravæ exigente.* §. 74. *Juxta hanc damnatorum pœnæ perdurant, etiam dum malo avertendo non ampliùs prosunt; & beatorum præmia perdurant, etiam dum ad confirmandos eos in bono nihil ampliùs conferunt.* §. 75. *Repetitur ex suprà dictis, necessitatem laudes & vituperia, præmia pœnasque, e medio non tollere.* §. 76. *Difficultates quæ moventur circa Electionem aut Reprobationem hominum cum gratiæ divinæ œconomia.* §. 77. *Alii Theologi Deum considerant modo magis metaphysico, ut Contraremonstrantes, alii magis morali, ut Remonstrantes.* §. 78. *Combinandus uterque respectus, & dicendum, Deum, creandi mundi decretum formantem, unicè statuisse, perfectiones suas efficacissimè manifestare, sed ob id ipsum omnes creaturarum, adhuc pure possibilium, actiones considerare necesse habuisse, ut schema quam convenientissimum formaret.* §. 79. *Deo ea, quæ extra ipsum, non sunt indifferentia, neque is se solum spectat, ac ita sine delectu, sine ratione, quosdam felices, quosdam infelices reddit.* §. 80. *Dissidium Universalistarum & Particularistarum circa ea, quæ de Gratia & Voluntate Dei docent, verborum potiùs est, quàm rerum: si adtendatur ad distinctionem inter voluntatem antecedentem & consequentem.* §. 81. *Quæstio de Prædestinatione ad vitam æternam, & omni alia Dei destinatione, utrùm hæc destinatio absoluta sit, an respectiva? Distinctio inter Prædestinationem & Destinationem.* §. 82. *Sententia Supralapsariorum, Infralapsariorum: ubi mentio injicitur* Fulgentii, &, *qui ejus nomen adsumsit,* Go-

deſchalci. §. 83. *Sententia Proteſtantium, Catholicorum, Reformatorum. Quæſtio, an Deus priùs hominem velit ſalvum facere, an fidelem?* §. 84. *Diſputatio fortaſſe præcidi poſſet, ſtatuendo, omnia hæc Dei decreta eſſe ſimultanea non tempore ſolùm, ſed etiam in ſigno rationis: eſſe tantùm unum decretum Dei totale, decretum ſcilicet creandi talem mundum.* §. 85. *De diſpenſatione mediorum & circumſtantiarum, ad ſalutem & damnationem conferentium, quo ſpectat materia de Auxiliis Gratiæ. Idea, quam de bonitate & juſtitia Dei habemus, non ſatis congruere videtur cum actionibus ſuis circa ſalutem & damnationem hominum nobis cognitis.* §. 86. *Prima hic difficultas eſt, quo pacto anima, ſalvâ Dei juſtitiâ, potuerit inſici peccato originali. Tres inde opiniones: prima Platonicorum,* Origeni *tributa, de præexiſtentia animarum humanarum in alio mundo, vel alia vita: altera, quæ traductionem: tertia, quæ creationem animæ, adſerit.* §. 87. *In hanc Theologorum controverſiam irrepſit Diſputatio Philoſophica de origine formarum. Quid forma* Ariſtoteli *& Scholæ?* §. 88. *Philoſophos multùm divexavit origo formarum ſubſtantialium.* §. 89. *Traductio & Eductio ſunt inexplicabiles. Confuſio notionum indeſtructibilitatis & immortalitatis apud* Sennertum *&* Sperlingium, *alioſque: illa etiam animabus brutorum, hæc ſolùm animabus hominum competit.* Jo. Scotus *pro conſervatione animarum omnium ſtetit.* §. 90. *Sententia* Leibnitii, *generationem animalis nihil aliud eſſe, quàm transformationem & augmentationem; mortem adparentem nihil niſi involutionem.* §. 91. *In ſpecie de animabus hominum, earumque origine.* §. 92. *Num diſpoſitio hominis ad peccandum, nondum per baptiſmum regenerati, ſufficiat ad ejus damnationem, etiamſi ad peccatum actuale nunquam deveniat? Variæ ſententiæ,* Gregorii Nazianzeni, Auguſtini, Gregorii Ariminenſis, *Scholaſticorum,* Salmeronis, Molinæ, Sfondrati. §. 93. *Theologorum in Gallia contra* Sfondratum *pugnantium.* Nicolius Auguſtini *in hac materia duritatem vult excuſare.* §. 94. *Qui diſpoſitionem hanc ad infantes anticipatò damnandos, ſufficere putant, uniformiter haud judicant, dictitantes ſimul, Dei prævisionem aut diſpoſitionem ad reſiſtendum cauſam non eſſe damnationis.* §. 95. *Sententia de Adultis. Facienti, quod in ſe eſt, non denegatur gratia neceſſaria, videtur Axioma æternæ veritatis eſſe. Sententia Catholicorum,* Xaverii, Saleſii. §. 96. Andradii, Friderici Spee. §. 97. *Cujus Lib. Cautio criminalis circa proceſſus contra Sagas citatur, adducta ejus edendi occaſione.* §. 98. *Statui hinc poteſt, Deum notitiam Chriſti omnibus eſſe largiturum, qui, quod in ſe eſt, faciunt, ſi vel ad id miraculo opus eſſet. Infinitæ Deo viæ patent, quibus juſtitiæ ſuæ ſimul ac bonitati conſulere poſſit.* §. 99. *Sed in iis, quibus bona voluntas deeſt, quæritur, cur Deus ipſis non impertiverit bonam voluntatem? Quid Scripturæ S. induratio, v. g.* Pharaonis? §. 100. *De circumſtantiis, quæ ſive ad convertendum ſive ad pervertendum, faciunt.* Auguſtini: *Tolle, Lege*; Nicolai Stenonis: *Ne perge, quà tendis, Domine, alteri viæ inſiſte.* §. 101. Jo. Davidii.

vidii. Veridicus Christianus. §. 102. *Num scrupulus hic per adlegationem scientiæ mediæ tolli possit? Neg.* §. 103. *Quæstio enim semper recurreret, cur Deus hominem non in aliis, magis salutaribus, circumstantiis collocasset? Resp.* §. 104. *Num igitur non dentur rationes aliquæ electionis divinæ, & annon eas consideratio objecti, hoc est, hominis indoles, ingredi debeat, quæritur & respondetur.* §. 105. *Dici potest, eligi homines, & in rerum serie collocari, non tam pro excellentia sua, quàm secundùm convenientiam, quam habent cum Dei consilio.* §. 106. *Ex his omnibus patet, sexcentos Providentiæ Dei defendendæ modos suppetere, omnes difficultates non obstare, quo minùs cum ratione & omni jure credamus, nihil esse sublimius Dei sapientiâ, nihil justius judiciis, nihil purius sanctitate, nihil denique immensius bonitate. Hæc in progressu ampliùs ostendemus.*

1. POstquàm jura Fidei atque Rationis ita constituimus, ut Ratio Fidei ancilletur, minimeque illi sit contraria: videndum est, quo pacto illæ in defendendis & conciliandis iis, quæ tam naturali, quàm revelato, lumine de Deo ac homine circa malum edocemur, jura ipsa exerceant. Duas in *classes* dividi *difficultates* possunt. Aliæ profluunt ex hominis libertate, quæ cum natura divina stare non posse videtur; & tamen libertas censetur necessaria, ut homo culpæ reus, pœnaque dignus, judicari possit. Aliæ divinam agendi rationem spectant, videnturque Deum, ad mali existentiam nimiùm conferentem, arguere, etiamsi homo liber esset, inque eo suas quoque partes haberet. Atque hæc agendi ratio bonitati, sanctitati, justitiæque divinæ, videtur adversari, cùm Deus ad malum, tam physicum, quàm morale, concurrat, & quidem concurrat moraliter non minùs, quàm physicè, videanturque mala ipsa in ordine naturæ æquè, ac in ordine gratiæ, in futura æternaque non minùs, immo magis etiam, quàm in præsenti vita, sese prodere.

2. Has ut difficultates in compendio exhibeamus, observandum est, libertati occurrere (in speciem saltem) determinationem sive certitudinem qualemcumque; & tamen commune nostrorum Philosophorum placitum est, futurorum contingentium veritatem esse determinatam. Divina etiam præscientia futurum omne certum determinatumque reddit: at ejus providentia ac præordinatio, in qua præscientia ipsa fundari videtur, plus adhuc facit: Deus enim non is est, qui hominis instar cum indifferentia spectare eventus, suumque judicium suspendere possit; cùm nihil, nisi dependenter a decretis voluntatis suæ, & per actionem potentiæ ipsius, existat (a). Et seposito etiam concursu Dei, cuncta in ordine rerum perfectè colligata sunt: cùm nihil evenire queat, nisi causa existat aliqua

(a) Addit *Interpr. Lat.* Itaque ut præscientia evincit: ita providentia etiam producit certitudinem & necessitatem.

ritè dispofita ad effectum producendum: id quod non minus locum habet in actionibus voluntariis, quàm in aliis quibusvis. Pofitis his, homo ad faciendum bonum ac malum, quod facit, videtur neceffitari, adeoque nec præmium mereri, nec pœnam, quod actionum moralitatem destruit, omnemque justitiam, divinam & humanam, offendit.

3. Sed etiamsi homini libertas illa concederetur, quam fibi damno suo vindicat; adhuc divina agendi ratio reprehenfionem non effugeret, ab adrogante hominum ignorantia fabricatam, qui culpam a fe totam, vel ex parte, removere Numinis fupremi impendio vellent. Objicitur enim, omnem realitatem, & quidquid fubftantia actûs vocatur, in peccato ipfo, opus effe Dei, cùm omnes creaturæ, earumque actiones omnes, ab eo habeant, quidquid habent reale; hinc inferre conantur, eum non folùm phyficam, fed etiam moralem peccati caufam effe, utpote qui agat liberrimè, nec quidquam fine perfecta rei effectuumque, inde oriturorum, cognitione faciat. Nec fufficit dicere, Deum impofuiffe fibi legem concurrendi cum humanis voluntatibus aut revolutionibus, five fecundùm fententiam communem, five juxta Syftema caufarum occafionalium; nam præterquàm quòd mirum videatur, ipfum fibi talem impofuiffe legem, cujus effectus non ignorabat; præcipua fanè difficultas in eo cernitur, quòd prava voluntas exiftere non poffe videatur fine concurfu, immò nec fine prædeterminatione aliqua ex parte Dei, quæ ad producendum in homine, vel alia quacumque rationali creatura, volendi actum cooperetur: neque enim actio mala minùs, quàm quid aliud, a Deo pendet: ex quibus tandem concludere volent, Deum fine difcrimine operari omnia, & bonum & malum: nifi cum Manichæis dicas, duo effe principia rerum, unum bonum, alterum malum. Præterea, cùm juxta communem Theologorum Philofophorumque fententiam confervatio fit creatio continua, dicent, hominem continuò creari, corruptum & peccantem. Adde effe quofdam Cartefianos hodiernos, qui contendunt, Deum folum effe agens, cujus tantùm inftrumenta purè paffiva fint creaturæ. *Bælius* huic opinioni multùm infiftit.

4. Verùm licet Deus non nifi concurfu phyfico, vel etiam planè nullo, ad malas faltem actiones, quid conferre deberet; ad imputationem, inquiunt, utque caufa moralis efficiatur, fatis eft, nihil abfque ejus permiffu contingere. Utque de Angelorum lapfu nihil dicamus, cognofcit, quidquid eventurum eft, fi hominem, quem creavit, in his illisve circumftantiis ponat, nec tamen ponere omifit. Exponitur homo tentationi, cui fuccubiturus fcitur, atque ita horribilium malorum infinitorum caufa futurus. Novit Deus, hoc lapfu totum genus humanum inficiendum, & in quadam neceffitate peccandi conftituendum, id quod peccatum vocatur originale; novit, mundum hoc pacto mirum in modum perturbandum effe, hac viâ morti morbifque aditum parandum, cum fexcentis aliis malis ærumnifque, bonos & malos promifcuè adflicturis;

cturis; novit, improbitatem adeò regnaturam, & virtutem in terris opprimendam, ut res providentia quadam regi vix, ac ne vix quidem, adpareat. Sed longè adhuc deterior sese facies offert, ubi ad futuram vitam oculos converteris, quandoquidem exiguus duntaxat numerus hominum salvandus, aliique omnes æternùm perituri: accedit, quòd homines isti, ad salutem destinati, per electionem, rationis expertem, a massa corrupta fuerint liberati: sive dicatur Deus, eos eligens, ipsorum bonas actiones futuras, fidem aut opera, respexisse, sive adferatur, bonas illas qualitates actionesque ideò eis fuisse largitus, quia ad salutem eos prædestinavit. Licet namque in Systemate omnium mitissima dicatur, Deum omnes homines voluisse salvare, & in aliis etiam Systematibus, communiter receptis, concedatur, voluisse, ut Filius suus humanam naturam adsumeret, ad expianda eorum peccata, ut quicumque Fide viva & finali in eum credituri sint, salutem sint consecuturi: semper tamen verum manet, Fidem hanc vivam esse Dei donum; nos omnibus bonis operibus esse mortuos; opus esse gratiâ præveniente, quæ nostram adeò excitet voluntatem, Deum denique dare nobis velle & perficere. Et sive hoc per gratiam fiat seipsa efficacem, hoc est, per motum divinum internum, qui voluntatem nostram ad bonum, quod ipsa operatur, penitùs determinet, sive solùm adsit gratia sufficiens, quæ tamen fine suo non destituatur, fiatque efficax per circumstantias internas & externas, quibus homo circumdatur, & in quibus Deus eum constituit: semper eò recurrendum erit, ut dicatur, Deum ultimam esse rationem salutis, gratiæ, electionis in Christo Jesu. Et sive electio sit causa, sive effectus, divini consilii dandi fidem; semper verum manet, Deum largiri *fidem vel salutem*, cui vult, nec adparere rationem ullam electionis *suæ*, *non nisi in exiguum* valdè numerum hominum denique recidentis.

5. *Itaque* terribile prorsùs judicium est, quod, cùm Deus pro toto genere humano det unigenitum Filium suum, sitque salutis hominum unicus Auctor & Dominus, nihilominùs tam paucos salvet, & reliquos omnes Diabolo, hosti suo, permittat, a quo æternùm crucientur, & Creatori suo maledicere cogantur; quamvis ad ejus bonitatem, justitiam, cæterasque perfectiones, diffundendas & manifestandas, conditi sint universi: hicque eventus tantò majorem terrorem incutit, quòd omnes isti homines non alia de causa sint per omnem æternitatem infelices, nisi quia Deus eorum parentes exposuit tentationi, cui esse succubituros norat; unde factum, ut hoc peccatum hominibus inhæreat & imputetur, antequàm sua voluntate consensum ei præbere possint; ut hereditaria illa labes eorum voluntatem ad actualia peccata perpetranda determinet, utque innumeri homines, sive pueri sive adulti, qui de *Jesu Christo*, generis humani Salvatore, nihil unquam audierunt, vel id saltem non audierunt, quod potuit sufficere, ex hac vita migrent, antequàm hæc subsidia, sibi e peccati voragine retrahendis necessaria, perceperint, sicque

perpetuæ in Deum perduellionis rei, in longè horribilissimum miseriarum barathrum præcipites detrudantur, creaturarum omnium nequissimis adsociati; quamvis isti homines reverâ aliis pejores non exstiterint, & eorum plurimi fortè etiam minùs pravi nocentesque fuerint, quàm alii inter electos recepti, & mera ex gratia sine justa causa æternam, quam non meruere, felicitatem adepti. Ecce compendium difficultatum, quas adiigere plurimi; *Balius* autem omnium maximè ursit atque exacuit, uti patebit in decursu, quando verba ejusdem expendemus. Præcipua difficultatum ejus capita me nunc retulisse arbitror, consultò tamen abstinui a locutionibus & exaggerationibus quibusdam, quæ offendiculo esse poterant, nec tamen vim objectionibus ullam addidissent.

6. Mutemus nunc scenam, ac quid objectionibus istis responderi possit, ostendamus; qua in re mentem nostram prolixiùs explicare necessum erit, multæ enim difficultates paucis verbis ingeri possunt, discuti sine copiosa oratione non possunt. Scopus noster est, homines a falsis ideis abstrahere, quæ Deum ipsis sistit tanquam Principem supremum, despotica auctoritate utentem, nec amore nostro, nec imitatione dignum. Quæ quidem notiones in relatione ad Deum tanto sunt deteriores, quòd vis pietatis omnis non solùm in timore, sed multo maximè in amore Dei super omnia consistat, id quod cadere non potest, nisi in eum, qui perfectiones cognoscit, excitando amori, Numine digno, amantiumque felicitatem procuranti, idoneas. Itaque dum zelo quopiam, qui ipsi non placere non potest, animari nos sentimus, est, quòd speremus, Deum lumen atque auxilium suum nobis haudquaquam denegaturum in persequendo consilio, quod ad gloriam suam, hominumque utilitatem, suscepimus. Tam bona causa fiduciam subministrat: quodsi plausibilia in speciem argumenta contra nos sunt, pro nobis certè demonstrationes militant; ut cuicumque adversario dicere ausim:

Adspice, quam mage sit nostrum penetrabile telum.

7. *Deus* est *prima Ratio rerum*: nam quæ limitatæ sunt, uti sunt eæ omnes, quas videmus & experimur, contingentes sunt, nihilque in se habent, quod earum existentiam necessariam efficiat; cùm sit in aperto, tempus, spatium & materiam, æquabilia & uniformia in seipsis, & ad quodlibet indifferentia, prorsùs alios motus & figuras, alioque in ordine, recipere potuisse. Quærenda igitur est *ratio existentiæ Mundi*, qui est integra rerum *contingentium* collectio: & quærenda ea est in *substantia*, *quæ rationem existentiæ suæ in se ipsa habeat*, quæque consequenter *necessaria* sit & æterna (b). Oportet etiam, causam hanc esse *intelligentem*, cùm

(b) Principium Rationis sufficientis, sine qua existentia Dei probari nequit, infra *ill. Auctor* pluribus stabilit §. 44. Nempe quicquid existit, rationem sui sufficientem vel in se habet, vel in alio; Ens, quod rationem sui sufficientem in se habet, dicitur

cùm enim hic, qui exiſtit, Mundus ſit contingens, & infiniti alii Mundi æquè ſint poſſibiles, & æquè, ut ita loquar, exiſtentiæ candidati, ac præſens, debet Mundi cauſa horum omnium mundorum poſſibilium rationem ſive reſpectum habuiſſe, ut ſcilicet unum ex illis determinaret. Hæc autem ratio ſive reſpectus ſubſtantiæ exiſtentis ad nudas poſſibilitates, nihil aliud eſſe poteſt, quàm *Intellectus* ideas earum complectens; & ex illis aliquam determinare, nihil aliud eſſe poteſt, quàm actus *voluntatis* eligentis; *potentia* verò hujus ſubſtantiæ voluntatem hic reddit efficacem. Potentia tendit ad *eſſe*, ſapientia ſive intellectus ad *verum*, & voluntas ad *bonum*. Hæc etiam cauſa intelligens debet eſſe infinita omni ex parte, & abſolutè perfecta in *potentia*, in *ſapientia*, & in *bonitate*, cùm tendat in omne id, quod eſt poſſibile. Quoniam porrò omnia inter ſe connexa ſunt, non niſi *unica* ſtatuenda eſt (c). Intellectus ejus eſt origo

dicitur ens neceſſarium, quòd non poteſt non exiſtere: Jam cùm mundus ſit collectio rerum contingentium, non poteſt is eſſe illud ens, quod ſui rationem ſufficientem in ſe habet; in quæſtione igitur de mundi exiſtentia, petenda extra eum eſt ratio ab ente quodam, rationem ſui in ſe habente, ab ente ſcilicet neceſſario, ut nimirum quæſtio, unde ſit? non infinities recurrat, ſed penitùs ſiſtatur. Ita ab exiſtentia Mundi contingentis concluditur ad *exiſtentiam* Entis neceſſarii. Porrò ſi mun*dus contingens*, dantur alii mundi poſſibiles; *& quia mundus hic* præ ceteris exiſtit, *ratio* in Ente illo neceſſario debet ineſſe, cur hunc aliis prætulerit; ſi ratio adeſt, neceſſariò in eo eſſe debet actus quidam, per quem unum alteri prætulit; ſi hoc, eſt in eo electio; ſi electio, eſt in eo facultas eligendi; ſi hoc, eſt in eo voluntas, propenſio unum alteri præferendi; ſed cùm ulterius quæri poſſit, cur hunc mundum præ ceteris voluerit, qua ratione ductus eum elegerit, & ratio electionis adeſſe non poteſt ſine cognitione objectorum, cognitio autem pertinet ad intellectum, eſt quoque in eo intellectus, vis poſſibilia diſtinctè cognoſcendi. Hæc fuſiùs docentur ap. ill. *Wolffium*, Theol. Nat. Lat. P. I. §. 24. ſqq. Hoc nimirum eſt argumentum pro demonſtranda Dei exiſtentia, *deſumtum* a contingentia rerum & totius mundi; ubi enim probatur, res omnes, ſeu totum mundum, poſſe eſſe & non eſſe, vi naturæ ſuæ, non poſſunt habere rationem exiſtentiæ ſuæ in ſe, ſed ratio quærenda eſt in alio, ubi pervenimus ad ideam Entis, quod rationem ſui in ſe habet, cumque hæc idea non competat mundo, ad ideam Dei noſtri, tanquam Entis ſupramundani; per Deum enim intelligimus ſubſtantiam, in qua continetur ratio ſufficiens exiſtentiæ mundi. Quid de aliis exiſtentiam Dei probandi methodis ſentiendum, docet ill. *Wolffius* in Ratione Prælectionum, cap. III. ſect. II. §. 37. Deprehendi, ait, multis ea argumenta imperfectionibus laborare; alia enim vitioſa ſunt, alia conſtant præmiſſis, quas nemo gratis concedet, quaſque difficiliùs demonſtrare licet, quàm exiſtentiam Dei; alia exceptionibus obnoxia ſunt, quæ difficiliùs tolluntur, quàm Dei exiſtentia aliunde demonſtratur. Enunciati exempla dat in ſeqq. §. 39 - - - 47. Cæterum hoc argumentum pro exiſtentia Dei *a poſteriori* deſumtum eſt, quomodò verò etiam *a priori* probetur ex idea poſſibilitatis entis abſolutè perfecti, vide apud Cel. *Canzium*, in *Civit. Dei*, *ſect. I. cap. I. §. 1. - - 47.*

(c) Quod unicum tantùm tale ſit ens; fluit ex eodem principio rationis ſufficientis, quia nimirum in unico ente reperiri poteſt ratio exiſtentiæ mundi. V. Tractatum noſtrum *de Trinitate*, *P. II.* p. 91. ſqq. ubi unitatem Dei fusè docuimus. Cæterùm ad totam hanc meditationem ſolidiſſimam conf. *Principia Philoſophiæ ill. Viri*, ubi §. 49, ait:

go *essentiarum*, & voluntas est origo *existentiarum*. Habes paucis demonstrationem unius Dei cum suis perfectionibus, perque ipsum originem rerum.

8. Jam suprema ista sapientia, bonitati non minùs infinitæ adjuncta, non potuit non eligere optimum. Nam sicut minus malum est quoddam boni genus, ita minus bonum est species quædam mali, si bono majori ponat obicem: essetque in Dei actionibus corrigendum aliquid, si meliùs agendi locus foret. Et sicut in Mathematicis, ubi neque *maximum*, neque *minimum*, nihil denique distinctum adest, omnia fiunt æqualiter; aut, si id non accidat, nihil omninò fit; ita de perfecta quoque sapientia, quæ non minùs, quàm Mathematicæ disciplinæ, ordinata est, dici potest, quòd nisi inter omnes possibiles mundos *optimus* esset, Deus nullum produxisset. Adpello *Mundum* totam seriem totamque collectionem rerum omnium existentium, ne dicat aliquis, Mundos plures existere potuisse diversis temporibus diversisque locis. Namque omnes simul pro uno Mundo, vel, si mavis, pro uno *Universo*, computandi forent. Et quamvis omnia tempora locaque omnia replerentur; verum tamen semper erit, ea modis infinitis repleri potuisse, mundosque infinitos esse possibiles, ex quibus Deus optimum eligere debuerit, cùm nihil agat ipse, nisi secundùm normam Supremæ Rationis.

9. Adversarius aliquis, ad hoc argumentum respondere non valens, respondebit forsitan ad ejus conclusionem per argumentum contrarium, dicetque, Mundum sine peccato & sine ærumnis esse potuisse: at nego ego, hac ratione mundum futurum fuisse *optimum*. Sciendum namque est, in quolibet mundo possibili omnia invicem esse *connexa*: Universum qualecumque, Oceani adinstar, totum continuum est; vel minimus in eo motus effectum suum ad quamcunque distantiam diffundit, quamvis effectus iste proportione distantiæ minùs sensibilis reddatur, ita ut Deus in eo simul & semel omnia præordinaverit, cùm preces, actiones bonas malasque, & reliqua omnia, prævidisset; ac res quælibet ante existentiam suam *idealiter* ad susceptum de rerum omnium existentia consilium quid contulisset. Hinc in Universo non magis, quam in aliquo numero, quidquam, salvâ suâ essentiâ, aut, si mavis, salvâ suâ *individualitate numericâ*, mutari potest. Itaque, si vel minimum, quod in Mundo contingit, malum deficeret, non ampliùs idem foret Mundus, qui,

ait: *Datur in Deo potentia, quæ est fons omnium, deinde cognitio, quæ continet idearum schema, & tandem voluntas, quæ mutationes efficit, seu productionem secundùm principium melioris.* Ad quæ verba *Venerandus Universitatis nostræ Senior, Exc. Dn. Prof. Crellingius*, „Nihil, *ait*, elegantius, nihil jucundius est in tota Philosophia hac contemplatione, qua in Deo infinitam potentiam, infinitum intellectum, & infinitam voluntatem, consideramus. Hic unum, verum, bonum, deprehendimus, vestigia Trinitatis in Unitate, immo totius naturalis Theologiæ fundamenta.“

qui, omnibus collectis, omnibusque deductis, esse optimus a Creatore, qui eum elegit, est judicatus (d).

10. Possumus quidem, consentio, possibiles sine peccato & sine ærumnis mundos nobis imaginari, ex iisque fabulas, *Utopiis* & *Sevarambis* haud dissimiles, contexere; verùm Mundi illi ipsi aliunde hoc nostro longè inferiores quoad bonum forent: neque verò id sigillatim hic ostendere queo: quî enim infinita cognoscam, aut tibi repræsentem, invicemque ea conferam? sed id tu mecum *ab effectu* judicare debes, quia Deus hunc ipsum Mundum, qualis est, elegit. Cæterum scimus, persæpè malum esse causam boni, quod sine malo isto non obtigisset. Immò sæpè duo mala bonum ingens procurarunt:

Et si fata volunt, bina venena juvant.

Sic duo liquores corpus aliquando siccum producunt, uti in spiritu vini & spiritu urinæ, ab *Helmontio* (e) mixtis, videre est: sic etiam duo corpora frigida & tenebrosa magnum ignem accendunt, uti liquor acidus cum oleo aromatico a Cl. *Hoffmanno* copulatus. Quandoque error felix, a supremo exercitus duce commissus, magnam victoriam parit, & nonne in Vigilia Paschatis Ecclesia Romana canit?

O certè necessarium Adæ peccatum,
Quod Christi morte deletum est!

(d) *Præter* alios argumentum hoc egregiè illustravit in observationibus suis elencticis *Sam. Christian. Hollmannus*, tunc in Acad. Viteberg. nunc Goettingensi Philos. Prof. cel. §. VI. ubi ill. *Wolfium*, ejusque Met. Germ. §. 553. adversùs Rev. *Langium* tuetur. Ait, sensu Viri celeberrimi etiam levissima quæque, minimique rerum humanarum eventus, ad mundum pertinent, ita quidem, ut, si in his vel minima aliter, quàm actu sunt, essent comparata, non is, qui nunc est, sed alius jam futurus esset mundus, quemadmodum v. c. oratio vel liber, quæ unicam modò amittunt vocem, syllabam, litteram, non eadem ampliùs cum priori oratione vel libro sunt, quibus eadem adhuc aderant, vel pannus, cui unicum saltem filum vel demitur, vel additur, vel mutatur, non idem ampliùs est, qui antea erat pannus. Quemadmodum enim impossibile, ut res eadem sit maneatque post factam commutationem, etiam levissimam, quæ ante eandem erat, quia impossibile est, idem simul esse & non esse: sic & impossibile factu est, ut eorum nonnulla, quæ in hoc mundo sunt & contingunt, aliter, quàm sunt & contingunt, evenirent, & idem tamen, qui antea fuisset, maneret mundus.“ Fluunt enim hæc omnia ex idea mundi, qui rerum omnium existentium in hoc mundo nexum dicit, seu collectionem rerum omnium contingentium, inter se connexarum.

(e) *Jo. Baptista Helmontius*, Philosophus per ignem dictus, Bruxellis natus A. 1577. denatus 1644. d. 10. Dec. Scripta ejus, præter alia medica & theologica, sunt Tractatus de morbis, de Spadanis fontibus, de lithiasi, de febribus.

O felix culpa, quæ talem ac tantum
Meruit habere Redemptorem (f)!

11. Illuſtres aliquot Eccleſiæ Gallicanæ Epiſcopi, qui ad *Innocentium XII.* Pontificem adversùs Cardinalis *Sfondrati* Librum de Prædeſtinatione (g) ſcripſerunt, quia *S. Auguſtini* principiis inhærent, nonnulla dixerunt, magnæ huic quæſtioni illuſtrandæ perquàm idonea. Hic Cardinalis ſtatum infantum, ſine baptiſmo mortuorum, ipſi regno Cœlorum præferre videtur, eo quòd peccatum malorum omnium maximum eſt, infantes autem ab omni peccato actuali immunes ex hac vita migrarunt. De quo plura inferiùs. Reverendi Antiſtites recte animadverterunt, hanc ſententiam eſſe malè fundatam. Apoſtolus (inquiunt) Rom. III. 8. jure vetat fieri mala, ut inde eveniant bona: ſed quòd Deus ſupereminenti ſua potentia ex peccatorum permiſſione bona iis, quæ ante peccata contigere, majora eliciat, improbari neutiquam poteſt. Non quòd de peccato lætari debeamus, abſit; ſed quòd credimus eidem Apoſtolo, dicenti (Rom. V. 20.) ubi peccatum abundavit, ſuperabundaſſe gratiam: ac Jeſum Chriſtum ipſum occaſione peccati nobis obtigiſſe meminimus. Conſtat igitur, hos Eccleſiæ Antiſtites defendere, ſeriem rerum, in quam peccatum ingreditur, eſſe potuiſſe, immò reapſe fuiſſe meliorem alia ſerie, peccati experte.

12. Ab omnibus retrò ſæculis adhibitæ ſunt comparationes, deſumtæ a ſenſuum voluptatibus, cum eo, quod dolori adfine ſit, mixtis, ut perſuaderetur, ſimile quidpiam in voluptatibus intellectualibus evenire (h). Modicum acidum, acre vel amarum, ſæpè præ ſaccharo delectat; colorum fulgorem intendunt umbræ; immò diſſonantia, debito loco uſurpata, harmoniam perficit. A funambulis lapſabundis terreri volumus, & in tragœdiis ad lacrymas moveri placet. Qui nunquam ægrotavit, num bonæ valetudinis pretium ſatis æſtimat, aut ſatis dignas Deo gratias perſolvit? Et nonne modico plerumque malo opus eſt, ut boni ſenſus acuatur, hoc eſt, ut bonum ipſum augeatur?

13. At, inquies, mala ſunt ingentia, magnoque nimis numero, ſi cum bonis

(f) Addit *Interpr. Lat.* „Iſtud, O felix culpa, *Cajetanus Gregorio* (*Magno* opinor) tribuit.

Fuit autem hæc *culpa* ſimul *infelix*, quòd tanta mala invexit, & *felix*, quòd tantum bonum elicuit; ſed niſi prævaluiſſet bonum malo, Deus eam non permiſiſſet. “

(g) *Cæleſtinus Sfondrati* purpuram accepit A. *1695*. Romæ mortuus A. *1696*. d. 4. Sept. Nodus *ipſius* Prædeſtinationis, ex S. Litteris, doctrinaque *SS. Auguſtini*, & *Thomæ*, quantùm homini licet, diſſolutus, *Colon. Agripp.* 1705. *in* 8. prodiit, ubi §. XXIII. hoc argumentum tractat, ſententiamque ill. *Leibnitio* memoratam proponit, p. 181. 182. Conf. infr. §. 92.

(h) Addit *Interpr. Lat.* „*Plato* in Phædone notavit confinium voluptatis & doloris, cum unguibus ſcalpuntur loca, in quibus eſt pruritus. “

bonis conferantur: falleris. Defectus tantùm adtentionis extenuat bona nostra, & hanc adtentionem nobis aliqua malorum mixtura conciliare debet. Quodsi plerumque ægrotaremus, & raro valeremus, ingenti illo bono valetudinis mirum quantùm adficeremur, malaque nostra minùs persentisceremus; sed annon præstat valere plerumque, ægrotare raro? Suppleamus ergò adplicatione mentis id, quod perceptioni nostræ deest, ut sanitatis beneficium nobis tantò suavius efficiamus. Credo equidem, si vitæ futuræ notitia careremus, repertum iri paucos, qui, imminente jam morte, vitam hac lege pacisci non cupiant, ut ad æquivalentia præteritis bona malaque, dummodò nova fuerint, regrediantur. Variatione contenti foremus, nec meliorem ea, qua ante usi sumus, conditionem exigeremus.

14. Jam si fragilitatem corporis humani consideremus, Auctoris naturæ sapientiam bonitatemque admiramur, qui illud tam durabile, ejusque conditionem adeò tolerabilem effecit. Unde persæpè dixi, minimè mihi mirum esse, quòd ægrotent interdum homines, mirum potiùs esse, quòd tam raro, nec semper ægrotent. Ex quo etiam divinum animalium mechanismi artificium tantò pluris a nobis æstimari debet, quorum Auctor machinas tam fragiles, tamque obnoxias corruptioni, & tamen tam durabiles, condidit, nam naturâ potiùs, quàm medicamentis, sanamur. Hæc autem ipsa fragilitas ex natura rerum derivanda est, nisi fortè velis, hoc creaturarum genus, quod ratione præditum, quodque carne & ossibus vestitum est, a mundo abesse. Verùm quid hoc aliud esset, quàm defectus ille, quem Philosophi quidam alias *Vacuum Formarum* adpellarunt, Vacuum in ordine specierum.

15. Qui ita comparati sunt, ut naturam fortunamque deprædicent magis, quàm culpent, licet utriusque præsidiis haud optimè instructi sint, cæteris mihi præferendi videntur. Nam præterquàm quòd injustæ sint istæ querimoniæ, quid hoc aliud est, quàm reapse adversùs Providentiæ decreta murmurare? In Republica quacumque, cujus civis es, malè contentis adgregari non facile oportet; at in Civitate Dei, in qua nemo, nisi injustè, queri potest, nullo prorsus pacto oportet. Libri de miseria humana, cujusmodi est *Innocentii III.* Pontificis (i), utilissimi mihi esse non videntur: geminantur mala adtentione, quàm a malis ad bona longè potiora deducere oporteret. Minùs adhuc probo Libros ei similes, quem Abbas *Esprit* (k) evulgavit de falsitate virtutum humanarum, cu-

R 2 jus

(i) *Innocentius III.* Papa sæculi XIII. antè *Joannes Lotharius* dictus, patriâ Anagninus. De ejus scriptis v. *Du Pinii* Bibl. Nouvell. T. X. qui epistolarum etiam hujus Pontificis compendium exhibet, deque aliis illius scriptis magnificè judicat.

(k) *Jacobus Esprit*, Presbyter Oratorii; Biterris natus A. 1611. d. 22. Oct. ibidem denatus A. 1678. d. 6. Jul. Scriptum *La fausseté des vertus humaines*, quod duab. partibus Amstelodami, 1709.8. prodiit, multis fuit ad palatum. V. *Buddei* Isag. p. 671.

jus nuper epitome prodiit. Ejusmodi namque Liber eò tendit, ut in deteriorem partem vertantur omnia, hominesque tales efficiat, quales eos depingit.

16. Fatendum interim est, esse in hac vita perturbationes recti ordinis, quæ præsertim in complurium improborum prosperitate, & multorum bonorum infelicitate, conspiciuntur. Datur etiam proverbium quoddam Germanicum, improbos præ bonis plerumque fortunatissimos pronuncians:

„ Je krümmer Holtz / je beßre Krücke:
„ Je ärger Schalck / je grösser Glücke (l).

Atque optandum foret, ut Horatiani dicti veritatem oculis nostris cerneremus:

Raro antecedentem scelestum
Deseruit pede pœna claudo.

Interim sæpè etiam evenit, quanquam fortè non sæpissimè,

In Universi oculis ut se Cœlum exculpet (m);

Et dici cum *Claudiano* potest:

Abstulit hunc tandem Rufini *pœna tumultum*
Absolvitque Deos.

17. Sed quamvis istud hac in vita non contingeret, paratum omninò est in altera vita remedium. Religio, immò & Ratio, nos illud docent, nec murmurare fas est ob tantillam dilationem, quam hominibus ad pœnitentiam Sapientia Suprema concedendam judicavit. Sed hic alio ex latere ingravescunt objectiones, cùm salus & damnatio considerantur, propterea quòd mirum videtur in vastissimo futuræ æternitatis spatio plus etiam mali fore, quàm boni, idque sub auctoritate suprema illius, qui est ipsissimum summum bonum: quandoquidem multi sint vocati, pauci verò electi vel salvati. Adparet quidem ex quibusdam *Prudentii* versibus, (Hymn. ante Somnum.)

Idem tamen benignus
Ultor retundit iram,
Paucosque non piorum
Patitur perire in ævum;

multos

(l) *Interpres Lat.* „ id est:
Aptius est fulcro lignum quod curvius exit,
Nequior & fruitur forte favente magis."

(m) *Idem*:
Sæpè tamen etiam, licet non sæpissimè,
In orbis oculis se probat justum Polus.

multos ea ætate existimasse, eorum exiguum forè numerum, quorum tanta esset malitia, ut damnatione mulctarentur. Et sunt, qui putent, eo tempore creditum non paucis fuisse medium quendam locum inter Infernum & Paradisum, ipsumque *Prudentium* loqui non aliter, ac si medio isto loco contentus foret; addunt, *S. Gregorium Nyssenum* etiam huic parti favere, & ipsum *S. Hieronymum* inclinare in opinionem, quæ Christianos omnes gratiæ denique restitutum iri contendit. Unicum *S. Pauli* verbum, quod ipse mysterio non carere innuit, omnem nimirum Israëlem salvum fieri dictans, multis speculationibus argumentum suppeditavit. Multi quidem Viri, cæteroquin pii, nec ineruditi, sed audaces, nuper opinionem resuscitarunt *Origenis*, asserentis, fore, ut bonum denique in omnibus & ubique prævaleat, omnesque creaturæ, ratione gaudentes, ipsique adeò mali Angeli, sancti tandem evadant, ac beati: Liber Evangelii æterni, nuper idiomate Germanico vulgatus, & ingenti, atque erudito volumine, sub titulo *Ἀποκατάστασις πάντων*, defensus, haud modicas circa grande istud paradoxum turbas excitavit. *Clericus* etiam Origenistarum causam ingeniosè oravit, licèt pro iis se stare non profiteatur (n).

18. Vir quidam ingeniosus, meum Harmoniæ principium provehens ad arbitrarias usque Suppositiones, quas nullatenùs probo, prope *Astronomicam quandam Theologiam* sibi fabricavit. Arbitratur, præsentem inferioris hujus mundi corruptionem inchoasse, cùm Angelus, Globi Telluris Præses, quæ tum adhuc Sol aliquis, (hoc est, Stella quædam fixa & de se luminosa erat) cum minoribus aliquot suæ diœcesis Angelis peccasset; fortassis adversùs Angelum Solis alterius majoris temerè sese efferendo; eodem tempore per *Harmoniam præstabilitam* Regnorum *Naturæ*

(n) Dogma *de Apocatastasi*, seu *Restitutione universali* resuscitavit inprimis *Jo.Guil. Petersenius*. Ideam ejus satis plenam quis hauriet ex Libro A. 1699. edito sub indice: *Evangelium æternum restitutionis universalis omnium creaturarum, prout hac in solida cognitione status intermedii animarum post mortem fundata est, & post ultimorum Dei judiciorum executionem aliquando implebitur, ad gloriam Numinis æternùm clementis, excitandumque amorem in illud gratum & mutuum, promulgatum a Membro quodam Societatis Philadelphicæ.* Ipsum Evangelium æternum definit *Petersenius*, quod sit lætum nuntium de reparatione rerum omnium, per quod adnuntiatur, omnes creaturas, sive in cœlo, sive in terra, & sub terra, sive in mari & quavis abysso, singulas tamen tempore & ordine a Deo definito, post antegressas præparationes sive in hac vita, sive in æonibus futuris, per judicia ratione quadam justissima justi non minùs, quàm Benigni Numinis per Jesum Christum, initium & finem omnis creaturæ, Restauratorem omnium, Propitiatorem & Pacificatorem, a peccato & pœnis tandem liberatum iri, atque in priorem statum, unde per peccatum exciderunt, in gloriam, honorem, & magnificentiam sanctissimi potentissimique Conditoris transferendas & restituendas esse. V. Summè Venerandi Theologi nostratis, *D. Christian. Eberhard. Weismanni*, Introd. in Memorabilia Ecclesiastica Historiæ S. N. T. Sæc. XVII. n. 8. p. 1255. sqq.

& *Gratiæ*, atque adeò per causas naturales, definito termino respondentes. Globum hunc nostrum terraqueum maculis obtectum, opacum redditum, & loco suo depulsum fuisse: unde sidus errans, sive Planeta, evasit, hoc est, Satelles alterius Solis, & quidem illius fortasse ipsius, cujus superioritatem agnoscere noluerat Globi nostri Angelus; atque in hoc *Luciferi* lapsum consistere. Posthæc malorum Angelorum Coryphæum, qui in sacris Pandectis Princeps, immo Deus hujus mundi, nuncupatur, invidiâ accensum cum Angelis sequacibus adversùs animal istud rationale, quod globi hujus superficiem incolit, quodque Deus fortasse ad reparandam istorum ruinam suscitavit, id nunc agere, ut in ejusdem secum criminis & pœnæ consortium homines pertrahat. Supervenit hisce Jesus Christus, ad salvandos homines missus. Hic est æternus Dei Filius, in quantum filius unicus, sed (si veteres nonnullos Christianos, & hujus Hypothesis Auctorem audimus) cùm a rerum primordiis naturam creaturum omnium nobilissimam induisset, ut omnes illas perficeret, creaturis sese sociavit, & hæc est filiatio secunda, per quam primogenitus omnis creaturæ factus est. Hoc ipsum Cabalistæ indigitabant per *Adam Cadmon.* Fortasse in Sole isto magno, qui nos collustrat, fixerat ille suum tabernaculum: sed tandem in hunc globum nostrum devenit, in eo natus est e Virgine, adsumtâ humanâ naturâ, ut homines e communis hostis manibus eriperet. At quando judicii tempus instabit, cùm præsens globi nostri facies jamjam peritura est, redibit ad nos adspectabilis, ut bonos eripiat, in Solem fortasse transplantandos, pravos autem cum Dæmonibus, a quibus seducti sunt, puniat. Tum vero Terræ globus deflagrare incipiet, & fortassis erit Cometa. Incendium istud nescio quot æonas durabit; Cometæ caudam designat fumus, qui secundùm Apocalypsin adscendet in sæcula sæculorum, hæcque deflagratio erit Infernus, sive secunda mors, de qua sacer Codex loquitur. Sed denique Infernus reddet mortuos suos, mors ipsa destruetur, Ratio & Pax in animis antè perversis regnare incipient, culpam hi suam agnoscent, Creatorem suum adorabunt, immò amare eò magis satagent, quod abyssi, e qua egressi sunt, magnitudinem intuebuntur. Eodem tempore (vi *Parallelismi Harmonici* regnorum Naturæ & Gratiæ) cernetur per ingens istud ac diuturnum incendium maculis suis Terræ globus expurgatus. Terra rursus fiet Sol: Angelus, ei præsidens, cum Angelis sectatoribus locum suum recuperabit, & cum illis damnati homines in bonorum Angelorum numerum venient; ille globi nostri præfectus Messiæ, creaturarum Capiti, fidem atque clientelam profitebitur, reconciliatique hujus Angeli major erit gloria, quàm fuerat ante ipsius lapsum:

Inque Deos iterum fatorum lege receptus
Aureus æternùm noster regnabit Apollo.

Somnium hoc lepidum mihi visum est, & Origenista dignum, sed nos istius-

ejusmodi hypothesibus aut fictionibus minimè indigemus, in quibus ingenii potiores sunt partes, quàm Revelationis, immò ubi nec Rationi ipsi usquequaque fit, quod satis est. Neque enim adparet, esse in Universo nobis noto locum aliquem præcipuum, qui præ ceteris mereatur esse sedes primogeniti creaturarum: saltem Sol nostri systematis talis dici nequaquam potest.

19. Itaque si adsurgamus doctrinæ receptæ, quòd numerus hominum in æternum damnatorum infinitis parasangis sit major numero salvandorum; nihilominùs dicendum erit, malum, comparatum bono, adhuc pro nihilo haberi posse, si vera Civitatis Dei magnitudo perpendatur. *Cælius Secundus Curio* (o) libellum composuit *de Amplitudine Regni Cælestis*, haud ita pridem recusum, sed a comprehendenda Regni Cœlorum vastitate nimium quantum abfuit. Antiqui exiles sanè divinorum operum ideas habebant, & *S. Augustinus*, recentiorum detectionum expers, in excusanda mali abundantia magnoperè laborabat. Veteribus sola Terra nostra habitari videbatur, in qua ipsa adeo Antipodas admittere verebantur: quod in Mundo reliquum est, fulgentes quidam globi ipsis erant, & sphæræ aliquot crystallinæ. Hodie quicumque statuantur, vel non statuantur, Universo limites, innumeros in eo globos, nostro æquales, aut majores, esse agnoscendum est, qui æquali jure gaudeant incolas habendi rationales, quamvis homines esse necesse non sit. Globus noster nihil nisi Planeta est, unus ex sex primariis Solis nostri satellitibus: & quoniam stellæ fixæ omnes etiam Soles sunt, patet, quàm pusilla sit Terra nostra, cum globis visibilibus cæteris comparata, cum nihil sit, nisi unius ex illis adpendix. Fieri potest, ut Soles omnes a solis creaturis beatis incolantur, nec quidquam nos cogit credere, multas ibi esse damnatas, nam pauca exempla sive specimina sufficiunt ad utilitatem, quam bonum e malo elicit. Præterea, cùm ratio nulla nobis suadeat, ubique Stellas esse, nonne magnum spatium esse potest trans regionem stellarum? sive hoc sit Cœlum Empyræum, sive non, semper tamen spatium hoc immensum, totam regionem adspectabilem ambiens, felicitate gloriaque refertum esse poterit. Haberi id poterit Oceani instar, ad quem omnium beatarum creaturarum flumina revertantur, quando in sidereo Systemate ad perfectionem suam pervenerint. Quantilla jam globi nostri, ejusque incolarum, æstimatio fiet? annon infinities minor habebitur puncto physico, cùm Terra nostra vel ad distantiam quarundam fixarum instar puncti se habeat? Itaque cùm magnitudo portionis Universi, nobis cogniti, in nihilum

(o) *Cælius Secundus Curio*, in agro Taurinensi natus A. 1530. post adsumtam Protestantium religionem ex Italia profugus, Helvetios adiit, tandemque Basileæ Professor Eloquentiæ factus est, ubi Anno 1569. diem suum obiit. Varia scripsit, v. gr. *de Providentia Dei*, *de immortalitate animorum*, *de utilitate legendæ historiæ*, & *de amplitudine beati regni Lib. II.* quos citat ill. *Leibnitius*.

hilum ferè abeat, si cum eo, quod nobis ignotum est, quodque ratio nos jubet admittere, conferatur; cumque mala, quæ nobis objici possunt, in hoc quasi nihilo concludantur universa, fieri potest, ut mala omnia nihil aliud sint, quàm quoddam quasi nihilum comparatione bonorum, quæ in Universo reperiuntur (p).

20. Sed satisfaciendum est etiam difficultatibus magis speculativis, magisque metaphysicis; quarum mentionem injecimus, quæque ipsam mali causam respiciunt. Quæritur ante omnia, unde malum proveniat? *Si Deus est, unde malum? si non est, unde bonum?* Mali causam Veteres adscribebant *materiæ*, quam increatam, & a Deo independentem, censebant (q); nos verò, qui omne, quod existit, a Deo derivamus, unde mali originem accersemus? Respondetur, eam quærendam esse in ideali natura creaturæ, in quantum ea natura veritatibus æternis, divino intellectui inhærentibus, comprehenditur, nec a Dei voluntate dependet. Considerandum namque est, esse *in creatura imperfectionem quandam originalem* ante peccatum, quia creatura essentialiter est limitata; ex quo fit, eam non posse omnia scire, posse falli, aliaque errata admittere. *Plato* in *Timæo* dixit, Mundum habuisse suam originem ab intellectu cum necessitate conjuncto. Alii Deum & Naturam copularunt. Dictis hisce sensus tribui commodus potest. Deus erit intellectus, & necessitas, hoc est, natura essentialis rerum, erit objectum intellectûs, in quantum id in veritatibus æternis consistit (r). Sed objectum hoc internum est, & in Intellectu divino reperitur. Hic residet non solùm forma primitiva boni, sed etiam ipsa origo mali: hæc est *Regio veritatum æternarum*, quæ in materiæ locum substituenda est, quando de origine rerum pervestiganda agitur. Hæc Regio est *causa idealis* mali, ut ita dicam, æquè ac boni: quanquam propriè loquendo ipsum formale mali causam *efficientem* non habet, est enim in privatione situm, uti mox videbimus, hoc est,

(p) Materiam hanc egregiè illustrat laud. *Canzius* de Civit. Dei, S. II. c. II. de civium numero, i. e. vasta Reipubl. divinæ magnitudine. Fluunt hæc ex Systemate Copernicano, cujus veritatem si nullum aliud argumentum evinceret, evinceret certè illud, quod a retrogradatione planetarum, aliis inexplicabili, desumitur.

(q) Vid. Diss. Exc. Dn. Prof. *Maichelii*, 1729. habit. sub Tit. *Idolum de Æternitate materiæ destructum atque eversum.* Veteres quidem hujus Universi statuerunt aliquod initium, ejusque Auctorem quendam agnoverunt: sed insimul iidem materiam aliquam præexistentem, independentem ac æternam, supponere visi sunt, Auctori isti supremo nulla alia, quàm ordinis & formæ in materiam illatæ atque introductæ gloria relicta, ut Diss. cit. ait Vir eximius, §. III.

(r) In initio Discurs. *de Anima Mundi*; *i. e. Natura*, legimus. *Τίμαιος ὁ Λοκρὸς τάδ' ἔφα· δύο αἰτίας εἶμεν τῶν συμπάντων· νόον μὲν, τῶν κατὰ λόγον γιγνομένων· ἀνάγκαν δὲ, τῶν βίᾳ κατὰ δυνάμεις τῶν σωμάτων.* Interpretatur hæc in sequentibus ratione ab ill. *Leibnitio* indigitata.

est, in eo, quod causa efficiens non facit. Hinc Scholastici causam mali vocare solent *deficientem*.

21. Malum accipi potest metaphysicè, physicè & moraliter. *Malum Metaphysicum* consistit in nuda imperfectione, *Malum Physicum* in perpessione, & *Malum Morale* in peccato. Quamvis autem malum physicum ac malum morale necessaria non sint, sufficit, hæc ipsa vi veritatum æternarum esse possibilia. Et quia immensa ista veritatum *Regio* possibilitates omnes complectitur, oportet esse infinitos mundos possibiles, eorum plurimos malum ingredi, immò omnium optimum mali quid includere; hoc est, quod Deum ad permittendum malum perpulit.

22. At dicet aliquis; cur Deum ais *permittere?* nonne ipse malum facit, & malum vult? Hic igitur explicandum venit, &, quid sit *Permissio*, ut palam fiat, hunc terminum non sine ratione usurpari. Verùm explicanda prius est natura voluntatis, quæ suos habet gradus: & quidem sensu generali dici potest, voluntatem consistere in inclinatione faciendi aliquid pro mensura boni, quam continet. Hæc voluntas vocatur *antecedens*, quando ab aliis sejuncta, singula bona seorsim spectat, in quantum bona sunt. Hoc sensu dici potest, Deum tendere ad omne bonum, in quantum bonum, *ad perfectionem simpliciter simplicem*, ut Scholasticè loquar, idque voluntate antecedente. Habet inclinationem seriam ad sanctificandos & ad salvandos omnes homines, ad excludendum peccatum, & ad impediendam damnationem. Quin etiam potest hæc voluntas dici *per se* efficax, hoc est, ex qua effectus sequeretur, nisi alia quæpiam ratio fortior obstaret: hæc enim voluntas *ad summum conatum* haud progreditur, alioqui semper effectum suum plenum produceret, cùm Deus sit omnium rerum dominus. Eventus igitur integer & infallibilis pertinet ad solam *voluntatem consequentem*, uti vocant. Hæc certè plena est, ejusque intuitu locum habet *regula*, nunquam dubitare quenquam facere id, quod velit, si possit. Sed hæc voluntas consequens, finalis & decretoria, ex omnium voluntatum antecedentium conflictu resultat, tam earum, quæ tendunt ad bonum, quàm earum, quæ malum propulsant: & ex omnium harum voluntatum particularium concursu voluntas totalis oritur: quemadmodum in mechanicis motus compositus resultat ex omnibus tendentiis, in eodem mobili concurrentibus, & æqualiter cuilibet satisfacit, quantùm simul fieri potest. Et perinde est, ac si mobile sese inter tendentias istas dispertiretur juxta id, quod olim demonstravi in Diario quodam Parisiensi (7. Sept. 1693.) ubi dedi legem generalem compositionum motûs. Atque hoc etiam sensu dici potest, voluntatem antecedentem esse quodammodo efficacem, immò effectivam cum successu (s).

 23. Hinc

(s) Quæ hic de Voluntate docentur ab ill. Viro, egregiè illustrantur ab ill. *Bilfingero*, tum in Libr. de Origine Mali, tum in Dilucidd. Philos. §.CCCCXXX. sqq. *Voluntas*

23. Hinc consequitur, Deum velle *antecedenter* bonum, & *consequenter* optimum. Quod verò malum adtinet, Deus nullo prorsus pacto vult malum morale, nec absolutè vult malum physicum, sive perpessiones: hinc non datur absoluta prædestinatio ad damnationem, dicique potest, Deum sæpè velle malum physicum, tanquam pœnam culpæ debitam, & sæpè etiam tanquam medium idoneum ad finem aliquem, hoc est, vel ad impedienda majora mala, vel ad obtinenda majora bona. Pœna etiam prodest ad emendationem & ad exemplum, & malum sæpè utile est ad meliùs percipiendum bonum; aliquando etiam juvat ad majorem perfectionem ejus, qui id patitur, uti granum, quod seritur, generi cuidam corruptionis obnoxium est, ut germinet; qua eleganti comparatione usus est ipse Jesus Christus.

24. Quod peccatum, sive malum morale, spectat, quamvis etiam sæpè accidat, ut possit instar medii esse ad obtinendum bonum aliquod, vel ad impediendum aliud malum; non ideò tamen divinæ voluntatis objectum sufficiens evadit, aut saltem objectum legitimum voluntatis alicujus creatæ; nec debet admitti sive *permitti*, nisi in quantum id ceu certa sequela obligationis indispensabilis respicitur: ita ut, qui peccatum alienum permittere nollet, ipsemet suo officio deesset; veluti si Tribunus aliquis, cujus custodiæ statio quædam gravis momenti commissa esset, hanc stationem desereret, tempore præsertim periculi, ut duorum in urbe

luntas nim. generaliter est illa in ente intelligente facultas, qua rem, sibi propositam, tanquam bonam adpetit, aut tanquam malam aversatur, atque adeo ad illam præstandam, removendamve, connititur: seu est inclinatio faciendi aliquid secundùm mensuram boni, quam continet. *Voluntas perfectissima*, quæ vult bona in universum omnia, & perpetim, sed pro gradu unumquodque suo, adeoque *maxima*, *maxime*, *tanquam maxima*: E. illa, quæ pro motivis habet *adæquatam optimi repræsentationem.* Voluntas *antecedens* est, vel *consequens*. *Antecedens*, quæ & primitiva dicitur, prævia, inclinatoria & quasi ad agendum exercitatoria, est in genere, quæ obtinet nondum consideratis omnibus actionis circumstantiis & motivis: *Consequens*, quæ decisiva, decretoria, finalis, quæ perpensis demum omnibus locum habet. Prima sc. fertur in omne bonum; secunda verò in bonum prævalens. Inter utramque aliquid medio quasi loco interjicitur, quod vocatur Voluntas *Media*, quæ fertur in combinationes, cum sc. cui malo bonum aliquod adfigitur, voluntas aliquatenus in combinationem istam tendet, quod bonum malo potius est. Seria est Voluntas antecedens atque efficax, cùm ipsi debeatur, quod Voluntas consequens optimum decernat. Id cit. ill. Auctor §. CCCCXXXI. ita probat. *Quicunque in Voluntate sua prævia inclinatoria seriò vult omne bonum, is in finali decretoria tantùm decernit, & curat fieri, quantùm rationabiliter obtinere potest.* Atqui *Deus, &c.* Ergo *&c.* Porrò: *Qui tantùm boni ex decreto suo fieri curat, quantùm rationabiliter obtineri potest, illius universum opus* (res cum operandi modo spectatæ) *est inter omnia possibilia optimum.* Atqui *Deus, &c.* Ergo *&c.* Cæterùm, dum ita de Deo loquimur, non fingimus in eo distinctionem; scimus, eum unico voluntatis actu omnia absolvere: quicquid hic dicimus, pertinet ad nostrum concipiendi modum, in signo rationis, uti loquuntur, & quoad terminum, sive objecta volitionis.

be militum præsidiariorum, in mutuam cædem ruentium, rixam compesceret.

25. Regula, quæ docet, *non esse facienda mala, ut eveniant bona*, quæque etiam vetat permitti malum aliquod morale ad obtinendum bonum aliquod physicum, confirmatur hic potius, tantùm abest, ut violetur, ejusque origo ac sensus ostenditur. Nemo adprobabit consilium, si Regina aliqua, committendo, vel etiam permittendo flagitium, Reipublicæ consulere adgrediatur. Flagitium certum est, & Reipublicæ malum anceps: præterquàm quòd hæc ratio crimina rata habendi, si reciperetur, ipsa regni alicujus eversione deterior foret, quæ absque eo satis contingit, & fortassè magis crebriusque contingeret, initis hujusmodi ad impediendum viis. Sed intuitu Dei nihil dubium est, nihil *Regulæ Optimi* contrarium esse potest, quæ nullam exceptionem dispensationemve patitur. Atque hoc sensu Deus peccatum permittit; nam ei, quod sibi, quod suæ sapientiæ, quod suæ bonitati, quod suæ perfectioni debet, ipse deesset, nisi consectariam illam omnium ad bonum tendentiarum summam prosequeretur, nec eligeret id, quod absolute optimum est; nihil obstante malo culpæ, quod per supremam veritatum æternarum necessitatem optimo involutum esse reperitur. Ex quo concludendum est, Deum *antecedenter* velle omne bonum in se, velle *consequenter* optimum, tanquam *finem*, velle id, quod indifferens est, & malum physicum interdum tanquam *medium*, sed velle duntaxat permittere malum morale, tanquam conditionem, *sine qua non*, obtineretur optimum, ita nimirum, ut malum non, nisi titulo necessitatis hypotheticæ, id ipsum cum optimo connectentis, admittatur. Quapropter *Voluntas* Dei *Consequens*, quæ peccatum pro objecto habet, tantùm permissiva est.

26. Juvat præterea considerare, quòd malum morale ideo tam ingens malum sit, quia fons est malorum physicorum, in creatura potentissima, & ad malum physicum inducendum maximè idonea scaturiens. Prava enim voluntas in sphæra sua id est, quod malum Manichæorum principium foret in Universo; & Ratio, quæ est imago divinitatis, pravis mentibus ingentes ad plurima mala perpetrandi vias suppeditat. Unicus *Caligula*, vel *Nero* aliquis, plurium malorum auctores fuere, quàm ullus terræ motus. Homo pravus aliorum cruciatu excidioque delectatur, nec desunt amplæ occasiones. At verò Deus, cùm ad producendum quàm potest plurimum boni feratur, omnique ad id necessaria, & scientia, & potentia gaudeat; fieri nequit, ut in eo sit defectus, culpa, aut peccatum, dumque peccatum permittit, sapientia est, virtus est.

27. Extra controversiæ aleam profectò est positum, abstinendum esse ab impediendo peccato alieno, quando illud sine peccato proprio impedire nequimus. Verùm opponet fortasse quis, Deum ipsum esse, qui agat, quique faciat, quidquid in peccato creaturæ reale sit. Objectio hæc nos ad expendendum Dei cum creatura *concursum physicum* invitat,

 post-

postquàm sub examen vocavimus *concursum moralem*, plus negotii facessentem. Nonnulli cum celebri *Durando a S. Portiano* (t), & Cardinali *Aureolo* (u), celebri Scholastico, censuerunt, concursum Dei cum creatura (puta concursum physicum) esse duntaxat generalem ac mediatum; Deum condere creaturas, iisque virtutem necessariam indere; & deinceps sinere easdem agere, nec in actionibus suis juvare, sed tantum conservare. Hæc opinio a plerisque Theologis Scholasticis refutata fuit, & jam olim in *Pelagio* (x) improbata fuisse videtur. Interim Capucinus quidam, *Ludovicus Pereir a Dola*, circa annum MDCXXX. justo volumine eandem resuscitare adgressus erat, saltem quoad actus liberos. Recentiores nonnulli in eandem sententiam propendent, & *Bernerius* (y), in libello quodam de libero & voluntario, eam propugnat; verùm dici non potest, quid sit in Deo *conservare*, nisi ad sententiam communem fiat reditus. Considerandum etiam est, actionem Dei conservantis debere referri ad id, quod conservatur, quale ipsum est, & secundùm statum, in quo est; atque ita non potest esse concursus generalis & indeterminatus. Generalitates istæ sunt abstractiones, quæ a parte rei singularis haud quaquam reperiuntur, & conservatio hominis stantis differt a conservatione hominis sedentis. Id autem non fieret, si conservatio solùm cerneretur in actu impediendi & removendi causam aliquam extraneam, id, quod conservatum velit, destruere valentem, quemadmodum sæpe contingit, cùm homines aliquid conservant. Verùm præterquam quòd nos ipsi interdum id, quod conservamus, favere ac nutrire debemus; sciendum est, Dei conservationem sitam esse in influxu isto immediato perpetuo, quem dependentia creaturarum exigit. Hæc dependentia non solùm in substantia locum habet, sed etiam in actione, neque res fortasse meliùs explicari posset, quàm dicendo cum communi Theologorum ac Philosophorum

(t) *Durandus*, in oppido; quod a *S. Portiano* nomen habet, natus, indeque *a S. Portiano* dictus, aliàs Doctoris resolutissimi nomen adeptus, eo vixit temporis intervallo, uti *Buddeus* ait *in Isag. Hist. Theol.* p. 367. ubi quicquid forte boni adhuc in Theologia Systematica superfuit, penitùs exstinctum, ac obscuratum, nugis contrà & quisquiliis cuncta obruta. Scripsit Comment. in VI. Libros Sententiarum, it. Librum de origine juris dictionum, & obiit A. 1334. d. 13. Sept. V. Cel. *Stollii Hist. Litt. P. II.* c. I. §. LXXVII.

(u) *Petrus Aureolus*, Doctoris Facundi elogio ornatus, obiit A. 1322. Scripsit inter alia Commentarios in Magistrum Sententiarum, a *Constant. de Sernano* editos; quibus & *Aureoli* vita adjecta est.

(x) *Pelagius*, Monachus Britannus sæc. V. statuit inter alia, referente *Augustino*, ad mandata servanda & implenda nullo divino adjutorio nos indigere. *Vossius* in *Hist. Pelag. p.* 310. *sqq.* Lusisse eum, ait, in vocabulo gratiæ, neque gratiæ divinæ, internæ, operantis in non resistentibus efficacissimè necessitatem absolutam, virtutem internam, & spiritualem, effectusque cœlestes & salutares, seriò agnovisse.

(y) *Bernerius*, adsecla *Gassendi*, cujus Philosophiæ compendium dedit lingua Gallicana, A. 1684. septem tomis in 12. ed.

phorum Schola, esse creationem continuatam (z).

28. Objicietur: Deus igitur creat nunc hominem peccantem, is, qui eum ab initio creaverat innocentem. Sed hic dicendum, quantùm ad moralem concursum spectat, quòd Deus, cùm sit summe sapiens, non possit non observare certas quasdam leges, & non agere secundùm regulas, tam physicas, quàm morales, quas sapientia eum eligere fecit; eademque ratio, quæ fecit, ut crearet hominem innocentem, sed lapsurum, fecit, ut recrearet hominem labentem, quandoquidem ejus scientia faciat, ut futurum habeat instar præsentis, nec probata semel consilia repudiare possit.

29. Quod verò concursum concernit physicum, considerandа hic est veritas illa, quæ jam in Scholis tantos dedit strepitus, ex quo a *S. Augustino* introducta est, malum videlicet esse privationem entis, cùm contrà actio Dei ad aliquid positivum pertingat. Responsio hæc tantùm pro inani effugio, proque figmento quodam chimærico, a multis habetur. Verùm ecce exemplum satis congruum, quod eos ab errore revocare poterit.

30. Celebris *Keplerus* (aa), & post illum *Cartesius* (in Epistolis) locuti sunt de *inertia naturali corporum*, cujus natura, si propiùs inspicias, talis esse reperitur, ut tanquam perfecta imago, immò tanquam specimen aliquod originalis creaturarum limitationis, considerari possit, & ostendi, privationem facere formale imperfectionum & incommodorum, in substantia æque, atque in ejus actionibus occurrentium. Ponamus, ejusdem fluminis raptum secum vehere naves plures, onere solo inter se diversas, alias ligno, alias lapidibus, plus minusve oneratas. Hoc posito, fiet, ut naves magis oneratæ lentiùs procedant, quàm reliquæ, modò ventis, aut remis, vel alia quacumque ratione, non juvari sumantur. Hujus autem retardationis causa propriè non est gravitas, cùm naves utique descendant, non adscendant, sed eadem hic causa est, quæ etiam

(z) Hoc est, Conservatio est continuatio actionis illius divinæ, qua rei, quæ de sese nihil esset, confertur existendi realitas. Igitur conservatio non differt a creatione, nisi formaliter, quatenùs in idea conservationis præsupponitur existentia, in idea creationis non item. Creatio procedit a τοῦ μὴ εἶναι ad ὄντως εἶναι, ab eo, quod nondum est, ad id, ut jam sit: Conservatio autem pergit ab eo, quod incepit esse, ad id, ut deinceps sit. V. ill. *Bilfingeri* Dilucidd. *Phil.* §. CCCCLXVIII. Cel. *Canzii* Civit. Dei, §. 86.

(aa) *Jo. Keplerus*, celeberr. Astronomus, Würtemb. natus A. 1571. d. 27. Dec. denatus Ratisbonæ 1631. d. 15. Nov. Cel. *Hanschius* consilium cepit, Scripta insignis hujus Mathematici XXII. voluminibus in fol. comprehendendi, lucique publicæ dandi, quod ill. *Leibnitius* valdè laudavit, A. 1718. fecit etiam initium edendis epistolis Keplerianis, juxta mentem ill. Viri, quam exhibet Epistola ad laud. *Hanschium* vigesima in *Kortholti* Collect. T. III. p. 89. Præmisit Epistolis Historiam quoque vitæ Keplerianæ, quam invenies insuper in *Reimm.* Hist. Litt. Vol. IV. p. 167. sqq.

gravitatem majorem reddit in corporibus magis densis, hoc est, minùs spongiosis, & plus materiæ, sibi propriæ, habentibus: nam materia, quæ poros transfluit, cùm eundem motum non recipiat, in computum venire non debet. Hinc materia indole sua nativa ad tarditatem, vel privationem celeritatis, inclinat, non ut eam, quam semel recepit celeritatem, per se diminuat, hoc enim esset agere; sed ut receptivitate sua impressionis effectum temperet, quando illam receptura est. Adeoque cum plus materiæ per eandem virtutem fluminis moveatur, quando navis majore mole gravetur, eam lentiùs procedere necesse est (bb). Sed & experimenta collisionis corporum, rationi juncta, ostendunt, adhibendam esse vim duplo majorem, ad dandam eandem velocitatem corpori ex eadem materia duplo majori, quod necesse non esset, si materia foret prorsùs indifferens ad quietem & motum, nec eam, quam diximus, inertiam naturalem haberet, quæ illam quodammodo motui repugnantem facit. Conferamus nunc vim, quam fluvius in naves exercet, quamque illis impertit, cum actione Dei, producente & conservante, quidquid in creaturis est positivi, & largiente iis perfectionem, essentiam, & virtutem: conferamus, inquam, inertiam materiæ cum imperfectione naturali creaturarum; & tarditatem navis onustæ, cum defectu, in qualitatibus & actione creaturæ reperto: & comperiemus, nihil hac esse comparatione concinnius. Fluvius est causa motus navis, sed non est retardationis; Deus est causa perfectionis in natura, inque actionibus creaturæ, sed limitatio receptivitatis creaturæ est causa defectuum, qui sunt in ejusdem actione. Sic Platonici, *S. Augustinus*, & Scholastici, meritò dixere, Deum esse causam ejus, quod est materiale mali, consistens in positivo, sed non ejus, quod est formale, quodque in privatione consistit, uti flumen dici potest causa retardationis secundùm materiale, non verò secundùm formale, hoc est, causa est velocitatis navis, non verò causa limitationis in hac velocitate. Nec Deus est magis peccati causa, quàm cursus fluminis causa est retardationis in navi. Vis etiam ad materiam se habet, sicut spiritus ad carnem; spiritus quidem promtus est, sed caro infirma, & spiritus agunt,

- *quantum non noxia corpora tardant.*

31. Itaque relatio prorsus conveniens est inter hanc & hanc Dei actionem, & inter hanc & hanc passionem aut receptionem creaturæ, quæ ab actione Dei non perficitur in cursu rerum ordinario, nisi pro mensura suæ *receptivitatis*, uti vocant. Dumque dicitur, creaturam pendere a Deo

(bb) „ Quanquam vicissim verum sit, *addit. Interpr. Lat.* ubi semel superata est inertia, motusque materiæ impressus, vim tanto majorem esse eadem velocitate posita, quanto materia est major.

Deo secundùm esse & operari, immo conservationem esse creationem continuam: intelligendum est, Deum creaturæ semper dare, & continuò in ea producere, quidquid inest positivum, bonum atque perfectum; omne donum perfectum est a Patre luminum, cum contra imperfectiones defectusque operationum proveniant ab originali limitatione, quam creatura non potuit non accipere a primo suæ existentiæ exordio per rationes ideales, quibus ipsa terminatur (cc). Neque enim Deus ei omnia largiri poterat, quin illum faceret Deum; Oportebat ergò, diversos esse in perfectione rerum gradus, omnigenasque limitationes.

32. Hæc consideratio proderit etiam, ut satisfaciamus nonnullis Philosophis recentioribus, qui dicere non dubitant, Deum solum agere. Verum quidem est, Dei solius actionem esse puram, & omni mixtura *passionis* vacuam; sed id non obstat, quo minus etiam creatura sit particeps actionum (dd), cùm *actio creaturæ* sit modificatio substantiæ suæ, ex ipsa naturaliter fluens, & variationem includens non solum in perfectionibus, quas Deus cum creatura communicavit, sed etiam in limitationibus, quas ea ex se ipsa adfert, ut sit id, quod est. Unde etiam patet, substantiam a suis modificationibus sive accidentibus realiter distingui, contra quam sentiunt Recentiores quidam, & nominatim defunctus Buckingamiæ Dux, qui de hoc verba fecit in Dissertatiuncula de Religione, nuper recusa. Malum itaque est sicut tenebræ, nec solùm ignorantia, sed

(cc) In rebus sc. creatis omnibus duo possunt distingui: alterum est *τὸ reale*, *quod in ente etiam finito perdurat*, & *subjectum est modificationum ejus*; alterum sunt *modificationes* ipsæ, mutationibus obnoxiæ perpetuis. Dicam id in exemplo. Anima mea est substantia repræsentativa mundi pro ratione corporis mei organici, sive est vis cogitandi & adpetendi. Hoc est illud perdurans in mente, vel potiùs hæc est mens mea. Eadem tamen vis diversa cogitat & adpetit successivè, diversis igitur modificationibus prædita est. Modificationes illæ pendent a limitatione ejus & finitudine: infinita enim mens respuit modificationes, cogitat simul omnia perpetim. *Cohærent* igitur *modificationes* illi, quod substantiale & perdurans est in rebus, cohærent, inquam, illi *tanquam finito*; & consistunt in *negatione* vel *privatione* realitatis amplioris. - - - Quodsi igitur quæras, *quid* sit illud, quod *Deus positivo* suo influxu conservat, facilis est responsio, id quod reale est, & substantiale. Limitationes, & pendentes exinde modificationes rerum, peculiari influxu conservatorio non indigent: sunt verba ill. *Bilfingeri* in Dilucidd. Philos. §. CCCCXXX.

(dd) Actio sic Dei & creaturæ est numero unica. A Deo est *τὸ* reale in adpetitu tanquam principio actionis: a Creatura sunt modificationes illius adpetitûs. Actio inde pendens participat de reali & de limitato, utrumque complexa. Igitur in eadem numero actione concurrunt Deus & homo. Deus autem agit id, quod reale; homo illi limitationes & modificationes infert: igitur Deus concurrit ad *τὸ materiale*, non ad *formale* actionis. Ab eo est vis agendi, est motus, sive (generaliter) conatus physicus: determinatio ejus ad hoc vel illud objectum, hoc vel illo modo, gradu, ordine, est a creatura. Si itaque vitiosa sit actio, concurrit ad actum, non ad vitiositatem ejus. *Id.* §. CCCCLXXII.

ſed etiam error & malitia, in quadam privatione formaliter conſiſtunt. En exemplum erroris, quo jam ſuprà uſi ſumus. Video turrim, quæ e longinquo rotunda videtur, quamvis ſit quadrata. Cogitatio, quod turris talis ſit, qualis adparet, naturaliter fluit ex illo, quod video; & ſi in hac cogitatione ſubſiſtam, fit adfirmatio atque judicium falſum; at ſi proſequar examen, ſi qua mentis advertentio moneat me ſpecie decipi, errorem certè vito. Pedem alicubi figere, nec ulteriùs progredi, vel obſervatione nulla ſibi proſpicere, privationes ſunt.

33. Eodem modo ſe res habet cum malitia, ſive mala voluntate. Voluntas tendit ad bonum in genere; ferri debet in perfectionem, quæ nobis congruit, & ſuprema perfectio in Deo eſt: voluptates omnes aliquem perfectionis ſenſum in ſeipſis habent, ſed ubi in ſenſuum voluptatibus, vel aliis quibuſcumque, ſubſiſtimus, cum diſpendio majorum bonorum, puta valetudinis, virtutis, unionis cum Deo, felicitatis: in hac ipſa privatione tendentiæ ulterioris defectus conſiſtit. Perfectio generatim eſt poſitiva, eſt abſoluta realitas; defectus autem eſt privativus, a limitatione ortum trahens, atque ad novas privationes tendens. Itaque non minùs verum, quàm vetus verbum eſt: *bonum ex cauſa integra*, *malum ex quolibet defectu*; uti & illud, quod jam adtigimus: *malum cauſam habet non efficientem*, *ſed deficientem* (ee), quorum Axiomatum ſenſum ex jam dictis meliùs intellectum iri confido.

34. Phyſicus porrò Dei & creaturarum cum voluntate concurſus, difficultates etiam, libertatem petentes, exacuit. Equidem cenſeo, voluntatem noſtram non ſolum a coactione, ſed etiam a neceſſitate, immunem eſſe. Dudum notavit *Ariſtoteles*, in libertate duo eſſe, ſcilicet ſpontaneitatem & electionem, & in hoc ſitum eſt noſtrum in actiones noſtras imperium. Quòd ſi liberè agimus, non cogimur, uti quidem fieret, ſi quis nos in præcipitium ageret, deque loco ſublimi in terram deturbaret: nec obſtat, quo minùs animus noſter ſit liber, ubi deliberationem inſtituimus, quod fieret, ſi quis per propinatum pharmacum judicandi vim nobis eriperet. Nimirum in innumeris naturæ operationibus *contingentia* locum habet; ſed ubi judicium deeſt agenti, deeſt quoque libertas. Et ſi judicium haberemus, abſque ulla ad agendum inclinatione ſtipatum, mens noſtra foret intellectus ſine voluntate (ff).

35. Non

(ee) *Auguſtinus* de *Civitate Dei L. XII. c. VII.* Malæ voluntatis nemo quærat cauſam efficientem: non enim eſt *efficiens*, ſed *deficiens*, quia nec illa eſt *effectio*, ſed *defectio*.

(ff) Partes Libertatis ex his ill. *Bilfingeri* cogitatis diſtinctè concipiuntur. 1. Libera, *inquis*, non eſt actio, de qua agens nullam habet intelligentiam. Eſt igitur hoc *prærequiſitum* libertatis, ut *agens* liberum ſit *intelligens*. 2. Libera non eſt actio, quæ ſola in ſeſe eſt poſſibilis, adeoque abſolutè neceſſaria. Requiritur itaque, ut *actio* ſit *in ſeſe contingens*. 3. Libera non eſt actio, quæ ex ſtatu antecedente, non in facultate agentis poſito, ita ſequitur, ut poſita conditione illa non poſſit non ſequi, h. e. quæ ex conditione antecedanea influente

35. Non tamen inter hæc exiſtimandum, libertatem noſtram in indeterminatione, aut *indifferentia* quadam *æquilibrii* ſitam eſſe; quaſi æqualiter in utramque partem, & adfirmativam, & negativam, ac in plures partes diverſas propendere oporteret, cùm plura nobis eligenda proponuntur. Hoc æquilibrium uſquequaque impoſſibile eſt: nam ſi æqualiter propenderemus in tria eligibilia, A, B & C, non poſſemus æqualiter propendere in A, & non A. Hoc æquilibrium etiam prorsùs adverſatur experientiæ, & ubi noſtra intùs ſcrutabimur adtentiùs, ſemper aliquam cauſam, ſive rationem, adfuiſſe deprehendemus, quæ nos in eam, quam amplexi ſumus, partem inclinavit, quamvis frequenter id, quod nos movet, non percipiamus; planè ſicut vix percipimus, quare, porta aliqua egredientes, pedem dextrum ſiniſtro, vel ſiniſtrum dextro, præpoſuerimus.

36. At nos ad ipſas difficultates accingamus. Inter Philoſophos hodie convenit, veritatem futurorum contingentium eſſe determinatam, hoc eſt, futura contingentia eſſe futura, ſive fore, eſſe eventura: tam enim exploratum eſt, futurum fore, quàm certum eſt, præteritum fuiſſe. Profectò centum ante annos verum erat, me hodie ſcripturum, ſicut poſt centum annos verum erit, me ſcripſiſſe. Itaque contingens ex eo, quod futurum ſit, non ideò minus contingens eſt; nec *determinatio*, quæ ſi cognita foret, *certitudo* adpellaretur, cùm contingentia pugnat. Sæpe *certum* & *determinatum* pro eodem accipitur, quia veritas determinata ſaltem cognoſci poteſt, ita ut *determinatio* dici poſſit eſſe certitudo aliqua objectiva.

37. Hæc determinatio, quæ ex ipſa veritatis natura oritur, libertati nocere non poteſt: ſed dantur aliæ præterea determinationes, quæ aliunde deſumuntur, & inprimis quidem a præſcientia Dei, quam plures libertati contrariam cenſuerunt. Dicunt enim, id, quod prævisum eſt, non poſſe non exiſtere ſuo tempore, & verum dicunt, ſed inde non ſequitur, id eſſe neceſſarium. *Veritas* namque *neceſſaria* ea eſt, cujus contrarium impoſſibile, aut contradictionem implicat. Jam verò hæc veritas, cras ſcribam, non eſt hujuſmodi, ergò non eſt neceſſaria. At poſito, quòd Deus eam prævideat, neceſſe eſt, ut contingat, hoc eſt, con-

fluente phyſica, & per ſeſe neceſſitante; eſt hypotheticè neceſſaria. Requiritur igitur, ut *actio* ſit *hoc* ſenſu *hypotheticè contingens*. 4. Libera non eſt, quæ non oritur a principio agentis interno, ſed ab extrinſeco in ſolidum dependet. Requiritur itaque *ſpontaneitas*. Ex his conſequitur 5. quòd libera actio non ſit, niſi adfuerit in animo *facultas* actionem iſtam ſuſcipiendi & negligendi, ſuſcipiendi hanc vel aliam. Ea facultas dici ſolet *indifferentia*, non æquilibrii, ſed *exercitii*; vi cujus, etſi voluntas in unam partem magis inclinet, quàm in alteram; eoque illam ſine dubio electura ſit: non obſtantibus tamen rationibus determinandi ſe in hanc partem, poſſet etiam eligere alteram, vel deciſionem ſaltem ſuſpendere, §. CCCII.

ſequentia eſt neceſſaria, nempe ut exiſtat, quoniam prævisa eſt, Deus namque falli nequit, & hæc *neceſſitas hypothetica* dicitur; verùm de hac neceſſitate non agimus hoc loco. Scilicet *neceſſitas abſoluta* requiritur, ut dici queat, actionem eſſe neceſſariam, non contingentem, non eſſe effectum liberæ electionis (gg) Et aliunde perfacile eſt judicatu, præſcientiam ex ſe ipſa determinationi veritatis futurorum contingentium nihil addere, niſi quòd determinatio iſta cognoſcatur, id quod determinationem ipſam, ſive *futuritionem* (uti vocant) eventuum iſtorum, jam dudum admiſſam, minimè auget.

38. Atque hæc reſponſio ſine dubio quàm commodiſſimè quadrat; eſt enim in confeſſo, præſcientiam in ſeipſa non reddere veritatem magis determinatam: prævidetur, quia determinata eſt, quia vera eſt, ſed vera non eſt, quia prævidetur: & in hoc articulo cognitio futuri nihil habet, quod non etiam ſit in cognitione præteriti vel præſentis. Sed vide, quid replicare adverſarius aliquis poſſit: Concedo vobis, præſcientiam in ſe ipſa non reddere veritatem magis determinatam, ſed hoc efficit cauſa præſcientiæ. Nam oportet etiam Dei præſcientiam in natura rerum fundatam eſſe; hoc verò fundamentum, cùm veritatem *prædeterminatam* faciat, impediet, quo minùs veritas contingens & libera cenſeri poſſit.

39. Hæc difficultas duas opiniones peperit: alteram *Prædeterminatorum*, alteram Patronorum *Scientiæ mediæ*. Dominicani & Auguſtiniani ſtant pro prædeterminatione, Franciſcani & Jeſuitæ hodie ſcientiæ mediæ

(gg) Ex iis, quæ ſuprà ad §. 34. ex ill. *Bilfingeri* Dilucidd. Philoſ. adduximus, ſi cum iis, quæ ill. *Leibnitius* diſputat, conferantur, luculenter pateſcit, vim fieri Viris Philoſophis, ſi dicatur, *neceſſitatem ex antecedente & prædeterminante cauſa*, ab iis adſumtam, *libertati* infeſtam eſſe. Determinatur quidem actus voluntatis conſequens per ſtatum animæ antecedentem, ſed rationes illæ determinantes ſuadent tantùm ad agendum, movent, flectunt, invitant, non neceſſitant, ita ut verum ſemper maneat, hominem, poſitis iis, poſſe tamen agere, & non agere, agere hoc & aliud. Quoniam verò Deus præſcit omnes haſce determinationes, omnia illa argumenta moventia, & quantum quiſque eis ſe moveri velit, actiones hominis liberæ omnino certæ ſunt, & fundunt ſcientiam; ſed illa præſcientia divina actiones iſtas hominis liberas ſupponit modò, non cogit, non neceſſitate abſoluta adficit. Inquies, *actum voluntatis per ipſam animæ eſſentiam & naturam individualem ita determinari, & tam neceſſariò produci, ut, antecedente poſito, impoſſibile ſit, ut anima, ſi per omnipotentiam Dei immediatè non impediatur, id, quod deinceps agit, non agat, aut aliud agat, ſicque libertatem ſalvam ampliùs haud eſſe*: reſpondemus, a nemine noſtrûm cenſeri, omnia inevitabili neceſſitate in anima ſequi, ipſamque ad omnes modificationes per eſſentiam determinatam eſſe, quod foret *Spinoſæ* dogma, ſed ſtatui, iis in caſibus, ubi per eſſentiam ſufficienter determinata non ſit, ſeipſam determinare, quæ determinatio libertatis eſſentiam conſtituit, & ſervari ſic non contingentiam tantùm conſtitutionis, ſed & conſecutionis. V. ill. *Wolfii* Commentatio lucul. Sect. II. §. XXII. ſi igitur dicatur, impoſſibile eſſe in hoc mundo, ut aliter agat, nihil aliud intelligi, quàm actiones alias in hoc nexu rerum veritatem determinatam non habere.

diæ potius favent. Hæ duæ opiniones circa medium decimum sextum sæculum, & paullo post coortæ sunt. *Molina* (hh) ipse (qui fortasse cum *Fonseca* (ii) inter primos hoc argumentum in systema redegit, & a quo alii Molinistarum nomen accepere) in Libro Concordiæ Liberi Arbitrii cum Gratia, circa annum MDLXX. a se edito, dicit, Doctores Hispanos (intelligit præcipuè Thomistas) qui a viginti annis scripserant, aliam rationem non reperientes explicandi, quo pacto Deus futurorum contingentium scientiam certam habere posset, prædeterminationes, tanquam ad actiones liberas necessarias, introduxisse.

40. Ipse quidem aliam se viam invenisse existimavit. Tria *scientiæ divinæ* objecta esse considerat, possibilia, eventus actuales, & eventus conditionales, qui exstituri forent, si certa quædam conditio in actum deducta esset. Scientia possibilitatum ea est, quam *scientiam simplicis intelligentiæ* vocant, scientia verò eventuum, in serie Universi actu contingentium, nuncupatur *scientia Visionis*. Et quia medium quoddam datur inter simpliciter possibile, & eventum actualem purum atque absolutum, eventum videlicet conditionatum; dici etiam poterit, secundùm *Molinam*, aliquam esse *scientiam mediam* inter eam, quæ visionis est, & alteram, quæ est simplicis intelligentiæ. Celebre in eo exemplum adducitur *Davidis*, Oraculum divinum consulentis, num habitatores urbis Ceilæ, cui se includere decreverat, *Sauli* eum traditūri forent, si *Saul* urbem obsessurus veniret? Respondit Deus, tradituros, quo audito, *Davides* alia consilia iniit. Jam quidam scientiæ mediæ defensores considerant, quòd Deus, prævidens, quòd homines liberè acturi forent, si in his vel illis circumstantiis ponerentur, sciensque, eos libero suo arbitrio malè usuros, statuat, negare illis gratias & circumstantias favorabiles: quod quidem juste statuere potest, cùm circumstantiæ istæ, auxiliaque illa, nihil ipsis profutura fuissent (kk). Verùm *Molina* satis habet in ea scien-

(hh) *Ludov. Molina*, S. J. Conchensis, Madriti mortuus A. 1600. d. 12. Oct. Liber ejus *de liberi arbitrii cum gratiæ donis concordia* magnos excitavit motus inter Dominicanos & Jesuitas, de gratia & libero arbitrio inter se contendentes.

(ii) *Petrus Fonseca*, S. J. Lusitanus, Lisbonæ mortuus A. 1619. d. 4. Nov. Memoratur inter præcipuos Philosophiæ Scholasticæ cultores post Ecclesiæ emendationem.

(kk) Dum quidam Ecclesiæ Catholicæ Theologus in judicio, quod de Theodicæa Leibnitiana tulit, tertio loco monuit, *nunquam se legisse defensores scientiæ mediæ, quales describantur §. 40. Tentaminum*, Interpres Lat. itidem Romanæ Ecclesiæ addictus, ita defendit ill. Auctorem. „ *P. Livinus de Meyer*, insignis e Societate Jesu Theologus, in *Responsione ad Librum* Henrici a S. Ignatio, *Cap. 6. p. 127. optimè monet, omnes hactenus Societatis Theologos constanter docuisse, non ideò Deum homini dare gratiam, cui, si daretur, consensurum prævidit, quia prævisus erat liberè consensurus, si talis gratia daretur: hoc enim, inquit, falsum esse adserimus; patetque exemplo Tyriorum & Sidoniorum, qui licèt a Deo prævisi fuerint pœnitentiam acturi, si talem, qualem habuerunt Corozaitæ,*

tia generatim invenire rationem decretorum divinorum, fundatam in eo, quòd creatura libera his vel illis circumstantiis actura foret.

41. Hanc

zaitæ, gratiam accepissent, tamen propterea nec eam gratiam acceperunt, nec pœnitentiam egerunt: neque etiam ideò Deum negare alicui gratiam, cui consensurus erat, si daretur, quia prævisus erat dissensurus alteri gratiæ, si ista daretur. Aliàs in utroque casu omnes homines salvi simul esse deberent, & damnati. Nullus enim est, de quo non praeviderit Deus, aliquibus eum gratiis liberè consensurum, si darentur: ergò si ideò eas gratias acciperent, omnes acciperent gratias, quibus, si darentur, prævisi sunt liberè consensuri, & consequenter omnes salvarentur. Similiter nullus est, qui non sit prævisus aliquibus gratiis dissensurus, si darentur: ergò si ideò Deus negaret illis alias gratias, quibus, si darentur, præviderat consensuros, omnibus negaret gratias, quibus viderat consensuros, adeoque omnes damnarentur. Ratio est, quia Deus ad dandum vel non dandum hanc vel illam gratiam nullo modo movetur operibus, quæ nunquam absolutè erunt, sed tantùm essent, si hæc vel illa conditio poneretur: quia opera, quæ nunquam erunt, sed tantùm essent sub conditione, non possunt dici simpliciter & absolutè futura, quia nunquam erunt, adeoque non possunt habere coram Deo rationem meriti vel demeriti, qui redditurus est unicuique secundùm id, quod reipsa gessit in corpore, sive bonum, sive malum, non autem secundùm id, quod facturus erat, si diutiùs vixisset, vel majoribus præventus gratiis, vel gravioribus tentationibus fuisset pulsatus. Verùm non desunt hodie, qui hanc tam falsam, tamque absurdam, doctrinam nobis pergunt opponere, quidquid omnes omnium Theologorum Libri reclament. Hæc P. Livinus de Meyer.

Ego planè Viro doctissimo adsentior, Deum homini nec dare, nec negare gratiam ob opera bona vel mala tantùm conditionatè prævisa, tanquam ob causam meritoriam. Hæc enim merita conditionata Semipelagiani commenti sunt, & a *S. Augustino* penitùs sunt profligata, uti fatentur omnes Theologi Catholici, qui cum *S. Thoma* 1. p. q. 23. art. 5. ad 1. unanimi sententia docent, *usum gratiæ præscitum non esse rationem collationis gratiæ, nisi secundùm rationem causæ finalis*, non verò meritoriæ.

Fatendum tamen est, fuisse, & esse hodieque quosdam scientiæ conditionatæ Defensores, sive Catholicos, sive alios, qui a doctrina, quam *Leibnitius* hic memorat, non abhorreant. Ut enim *Alexandrum Alensem* prætercam, cui *Gamachæus* in 1. p. qu. 23. cap. 6. pag. mihi 172. hanc sententiam tribuit. *Quòd Deus ab æterno statuerit, primam gratiam iis conferre, quos prævidit, illa bene usuros. Alphonsus Antonius de Sarasa* aliquatenus huc trahi posse videtur, dum Artis semper gaudendi p. 1. tract. 10. n. 41. sic loquitur: *Planè mihi persuadeo, tantam esse divinam pietatem & misericordiam, ut ex omnibus eis statibus, in quibus cognoscit hominem pro sua libertate & malitia damnandum, eum adhuc eligat, in quo secundùm communem gratiarum cursum scit minimè saltem malè libertate sua abusurum hominem, minoremque sibi propterea damnationem pariturum: aut certè eum deligit, in quo gravissima etiam scelera permittere ingentem aliquam Deo gloriam sit adlaturum, prout de Tyrannorum immanitate philosophati sumus, quorum sævitia tantam Martyrum multitudinem Deo gloriamque cumulavit:* Ex hac enim *Sarasæ* doctrina confici videtur, Deum prævidentem, quid homines v. g. negativè infideles acturi liberè forent, si in his vel illis circumstantiis ponerentur, scientemque eos arbitrio suo liberè malè usuros, statuisse negare gratias, & circumstantias favorabiles, v. g. occasionem audiendi Evangelii, quod quidem justè, immo piè & misericorditer, juxta *Sarasam*, statuere potest, cùm circumstantiæ illæ, auxiliaque illa, nihil illis profutura fuissent ad salutem, immò potiùs ad damnationis incrementum.

Hanc

41. Hanc controversiam sigillatim expendere non lubet, sufficit mihi ejus aliquod proferre specimen. Veteres quidam, quos *S. Augustinus*, primi-

T 3

Hanc opinionem (a *Sarasa* temperatam, & ad communem gratiarum cursum restrictam) discutere non est hujus loci (Videatur hic n. 102. & sqq.) Semipelagianorum certè errori an faveat, & sequentibus *Augustini* verbis (de bono Perseverantiæ cap. 10.) colligi potest. *Nullus mortuus judicatur ex bonis seu malis, quæ fuerat, si moreretur, acturus: alioquin Tyrii & Sidonii non secundùm ea, quæ gesserunt, pœnas luerent, sed potius secundum ea, quæ gesturi fuerant, si in eis illæ virtutes Evangelicæ factæ fuissent, per grandem pœnitentiam, & per Christi fidem consequerentur salutem. Quidam Disputator Catholicus non ignobilis, hunc Evangelii locum exposuit, ut diceret, præscisse Dominum, Tyrios & Sidonios a fide fuisse postea recessuros, quum factis apud se miraculis credidissent, & misericordia potius non eum illic ista fecisse: quoniam graviori pœnæ obnoxii forent, si fidem; quam tenuerant, reliquissent, quàm si eam nullo tempore tenuissent. In qua sententia docti hominis, & admodum acuti, quæ sint adhuc meritò requirenda, quid me nunc attinet dicere, cùm & ipsa nobis ad id, quod agimus, suffragetur? Si enim miseratione Dominus non fecit in istis virtutes, per quas fieri possent fideles, ne graviùs punirentur, cùm postea fierent infideles, quòd eos iterum infideles futuros fuisse præscivit: satis aperteque demonstratur, de his peccatis neminem judicari mortuorum, quæ præscivit fuisse facturum, si aliquo modo ei, ne illa faciat, subvenitur: sicut Tyriis & Sidoniis, si sententia illa vera est, subvenisse dicitur Christus, quos maluit non accedere ad fidem, quam scelere multo graviore discedere a fide, quod eos, si accessissent, prævideret fuisse facturos. Quamvis si dicatur: cur non factum est, ut crederent potiùs, & hoc eis præstaretur, ut, antequam fidem relinquerent, ex hac vita migrarent, quid responderi possit, ignoro. Qui enim dicit, relicturis fidem beneficium fuisse concessum, ne habere inciperent, quod graviore impietate desererent, satis indicat, non judicari hominem ex eo, quòd prænoscitur malè fuisse facturus, si ei quocumque beneficio, ut id non faciat, consulatur. Consultum est igitur & illi, qui raptus est, ne malitia mutaret intellectum eorum; forsan responderet ille, cui placuit isto modo hanc solvere quæstionem. Ego verò quantùm ad hoc, quod ago, attinet, sufficere video, ut secundùm istam quoque sententiam demonstrentur homines non judicari de his, quæ non fecerunt, etiamsi facturi fuisse prævisi sint.* Hæc *S. Augustinus*.

Sciendum præterea, Protestantes non paucos, ac nominatim Remonstrantes, quos vocant, a scientia media non abhorrere, quorum aliquos merita conditionata in abusu scientiæ conditionatæ a *SS. Augustino* & *Thoma* improbato fundata tueri mirum videri non debet, cùm Protestantes non paucos ad Semipelagianismum deflectere testetur suprà laudatus Præsul Meldensis. Vide Indicem Voluminis prioris Historiæ Variationum, verbo: *Semipelagianismus*. Et hos fortassè præcipuè indigitare voluerit *Leibnitius*.

Quid quòd & e Reformatis, uti se vocant, etiam Particularistis nonnulli in hanc sententiam eunt; & nominatim *Joannes de la Placette*, Ecclesiæ Gallicæ Reformatæ Hafniensis Pastor (qui Libro, quem Gallicè inscripsit, *Elucidationem aliquot difficultatum ortarum ex consideratione libertatis ad moraliter agendum necessariæ*, Scientiam mediam strenuè tuetur) ut *Responsionis ad duas* Bælii *objectiones Adpendice*, (*cap.10. in fine*) contra Universalistas probet, Deum negare peccatoribus gratias, quas ab ipsis repudiandas prævidit, hoc maximè argumento nititur. *Utiliusne est*, inquit, *accipere gratias, quæ ad nihil prodeunt, nisi ut magis inexcusabiles, magis culpabiles, magisque infelices reddantur illi, quibus eæ conceduntur, quam nullas accipere?* Hactenus *Interpres Latinus*. Qui plura de Jesuitarum sententia hoc in argumento scire aveat, præter alios adeat Cornæi.

primique ejus discipuli, non probabant, videntur a *Molinæ* cogitationibus haud multùm abfuisse. Thomistæ, & qui se *Augustini* discipulos (sed Adversarii Jansenistas) adpellant, hanc doctrinam & philosophicis & theologicis argumentis oppugnant. Nonnulli contendunt, scientiam mediam intra scientiam simplicis intelligentiæ comprehendi debere. Sed præcipua objectio fundamentum hujus scientiæ impetit. Nam quæritur, quodnam Deus habere possit fundamentum videndi, quid Ceilitæ sint acturi? Nudus aliquis actus contingens & liber nihil in se habet, quod certitudinis principium suppeditare possit, nisi spectetur tanquam prædeterminatus per decreta divina, perque causas ab illis decretis dependentes. Igitur difficultas, quæ in actionibus liberis & actualibus reperitur, etiam in actionibus liberis conditionalibus reperietur, hoc est, Deus eas, nisi sub conditione causarum & decretorum, quæ sunt primæ rerum causæ, non cognoscet: nec poterunt ab his causis ita avelli, ut independenter a causarum istarum notitia cognoscatur eventus contingens. Totum igitur ad decretorum Dei prædeterminationem reducendum erit: ergo (inquient) scientia ista media nulli incommodo medebitur. Theologi, qui se *S. Augustini* adseclas profitentur, contendunt, etiam ex Molinistarum sententia effici, quòd gratia Dei a bonis hominis qualitatibus originem habeat, id quod & divino honori, & *S. Pauli* doctrinæ, adversari judicant.

42. Longum foret atque tædiosum, argumenta, utrimque iteratis vicibus adduci solita, hîc recensere; sufficit mihi explicare, quo pacto ab utraque parte veri quid esse concipiam. Hunc in finem venio ad principium meum de infinitis mundis possibilibus, repræsentatis in regione veritatum

næi S. J. Medullam Theologiæ, ed. 1665. ubi Disp. V. *de Scientia Dei*, Disp. VI. *de Scientia Visionis*, Disp. VII. *de Scientia media*, a p. 389.--538. Totam verò rem ex cel. *Wolffio* distinctè ita tradit meritissimus Ienensium Professor, *Jo. Petr. Reuschius*, in Syst. Metaph. §. 922. *Res in quolibet mundo obviæ possunt considerari & tanquam possibilia modò, & tanquam existentia seu quatenus futuritionem habent. Unde in puncto rationis, ut vocant, seu secundùm nostrum concipiendi modum, in Deo considerare possumus*, primò *intellectum, quatenus sibi repræsentat omnia possibilia, quà possibilia; & ea adpellatur* scientia simplicis intelligentiæ, *quia nullus hic spectatur voluntatis actus, sed nuda contemplatio; item* Scientia necessaria, *quia possibilia, quà possibilia, sunt necessaria, & a Deo necessariò cognoscuntur, qualia sunt*: deinde *intellectum, quatenus sibi repræsentat omnia possibilia, quà existentia, seu possibilia in futuritione, eaque* vel *sub conditione hujus mundi, quæ vocatur* Scientia Visionis, *item* Libera, *quia existentia hujus mundi a libero Dei actu dependet*; vel *sub conditione alius mundi, seu alicujus, quod in hoc mundo nunquam existit, quæ dicitur* Scientia Dei media, *quoniam quasi media incedit inter scientiam simplicis intelligentiæ & visionis, atque de utraque participat; item* Scientia conditionata, *quoniam expressa conditio alterius mundi hic adsumitur, quæ tamen* adcuratiùs *adpellanda videtur* Scientia conditionatorum, *quia conditio illa non adficit Deum, sed objectum. Exempla illius ex S. Codice citantur Matth. XI. 25. 1. Sam. XXXIII. 10. Ezech. III. 16.*

ritatum æternarum, hoc eſt, in objecto Intelligentiæ divinæ, ſub quo omnia futura conditionata comprehendi neceſſe eſt. Nam caſus obſidionis Ceilanæ pars eſt mundi poſſibilis, *qui a noſtro duntaxat differt in iis, quæ cum iſta hypotheſi connexa ſunt*, & poſſibilis iſtius mundi idea repræſentat, quid eo caſu futurum fuiſſet. Habemus igitur principium certæ futurorum contingentium ſcientiæ; ſive hæc actu eveniant, ſive certa ſub conditione eventura eſſent. Nam in *regione* poſſibilium repræſentantur, uti ſunt, hoc eſt, contingentia libera. Igitur neque futurorum contingentium præſcientia, nec certitudinis hujus præſcientiæ fundamentum nos conturbare debet, aut libertati præjudicare poteſt. Et quamvis verum eſſet, futura contingentia, in liberis creaturarum rationalium actionibus ſita, nullatenus a decretis Dei, cauſiſque ſuis externis, dependere, non deforet tamen modus ea prævidendi: Deus enim ea videret, qualia ſunt in regione poſſibilium, antequàm eorum exiſtentiam decerneret.

43. Verùm enim verò, tametſi præſcientia Dei cum actionum noſtrarum liberarum dependentia vel independentia commune nihil habeat, non tamen idem valet de præordinatione Dei, de decretis ejus, deque ſerie cauſarum, quas ad voluntatis determinationem aliquid conſerre cenſeo. Et quamvis Moliniſtis, quod primum caput concernit, conſentiam, tamen prædeterminatores ſequor, quod ad ſecundum pertinet, at ſemper cavendo, ne prædeterminatio ſit neceſſitans. Verbo, arbitror, voluntatem ſemper magis inclinari in partem, quam amplectitur, ſed nunquam ad eandem amplectendam neceſſitari. Certum eſt, hanc a voluntate partem electum iri, ſed neceſſe non eſt, ut eligatur. Loquor hic ad imitationem celebris illius dicti: *Aſtra inclinant, non neceſſitant*; quanquam caſus non ſit omni ex parte ſimilis. Nam eventus, ad quem Aſtra inclinant (ut cum vulgo loquar, quaſi aliquo niteretur Aſtrologia fundamento) non ſemper contingit; cùm contrà ea pars, ad quam voluntas magis inclinatur, nunquam non eligatur. Et verò aſtra non niſi partem facerent inclinationum, ad eventum concurrentium, ſed dum de majori voluntatis inclinatione loquimur, ſermo eſt de collectione omnium inclinationum; ad eum ferè modum, quo ſuprà de voluntate Dei conſequente, ex omnibus voluntatibus antecedentibus reſultante, verba fecimus.

44. Interim certitudo objectiva, vel determinatio, neceſſitatem non infert veritatis determinatæ. Omnes Philoſophi id agnoſcunt, dum veritatem futurorum contingentium determinatam eſſe fatentur, nec illa tamen propterea deſinere eſſe contingentia arbitrantur. Ratio eſt, quia res in ſeipſa nullam contradictionem implicaret, ſi vel effectus non ſequeretur, in quo ipſo *contingentia* conſiſtit (ll). Hoc ut meliùs percipiatur, con-

(ll) Diſtinguitur nimirum *determinatum* a Philoſophis in determinatum neceſſariò tale, & contingenter, vel & liberè tale; *hoc* opponitur neceſſitati, & vocatur *determi-*

considerandum est, duo esse ratiocinationum nostrarum magna principia, quorum primum *principium contradictionis* (mm), quo statuitur, ex duabus propositionibus contradictoriis alteram esse veram, alteram falsam; secundum est *principium rationis determinantis* (nn). Vis ejus est, nihil unquam

terminatum ratione actualitatis, contingenter determinatum, determinatum in sensu specialiori, determinatum in oppositione ad necess. unicum existentiæ, &c. vocabulis, quæ subinde necessitatem excludunt.

(mm) Illud sc. Aristotelicum: *Impossibile est, idem simul esse & non esse*: cum quo consentit illud alterum identitatis: *Quicquid est, est*, & illud tertium: *Quodlibet est, aut non est.*

(nn) Est illud, quod vocant *Principium rationis sufficientis*, vocatum ab ill. Viro *Principium rationis determinantis*, quia facit ratio sufficiens, ut de rebus cum certitudine aliquid prædicare queamus. Usus olim est hoc principio *Archimedes* in stabiliendis principiis staticis: *Confucius* etiam id tanquam universaliter verum agnovit, & ad ipsas veritates morales extendit. Primus verò ill. *Leibnitius*, tum hic, tum in litteris, ad *Sam. Clarckium*, Anglum, perscriptis, eo usus est in rectificandis notionibus, propositionibusque demonstrandis. *Clarkius* quidem principii probationem postulavit, sed ill. *Vir* probationem non dedit, secutus in hoc exemplum *Euclidis*, aliorumque veterum Geometrarum, quorum rigorem in demonstrando nemo unquam vicit: Provocavit tantùm ad experientiam in omni casu obviam, & negavit exemplum in contrarium adferri posse, monens, *etsi exempla dentur, ubi ratio sufficiens lateat, nullum tamen dari, ubi non pateat, quòd aliqua adesse debeat. Chr. Wolfius* id in numerum principiorum ontologicorum retulit, quod eodem non minùs, quàm principio contradictionis, ad stabilienda firma omnis cognitionis fundamenta uti possumus. Dedit etiam ejus demonstrationem, a nonnullis requisitam. His licet ita gestis, fuerunt tamen, qui amplitudinem hujus principii in dubium vocare non dubitarent, vel metu, ne quid libertas hominis capiat vel detrimenti, vel quia credebant, complures hominis adpetitus liberos sine ratione nasci. Nimirum canonem facilè admiserunt de corporibus; negarunt saltem de Deo & spiritibus finitis; intellexerunt forte rationem sufficientem ejusmodi, qualis in corporibus deprehenditur, in spiritibus non adesse, idque rectissimè; attenduntur enim hic solùm efficientes externæ; in spiritibus non item; argumenta actionum hîc sunt agentibus intrinseca; in corporibus nulla est ratio sufficiens, nisi necessitans; in spiritibus, qui se ipsos determinant, potest ad excitationem hujus facultatis determinandi sufficere occasio, ex cognitione rerum desumta, etsi illa non sit tantæ virtutis, ut, ea posita, impossibile sit, non sequi hanc voluntatis determinationem. Igitur libertas, stante hoc principio, sibi nihil metuere potest. Porrò cùm ratio non semper sit extrinseca, sed sæpè intrinseca agenti, cùm constet, infinitam esse multitudinem adpetituum atque perceptionum obscurarum, quarum non magis conscii sumus, quàm perceptionum in somno insensibilium, fit, ut non semper rogati hujus vel illius actionis rationem determinantem proferre queamus, sed ideò tamen negare eandem haud quaquam possimus. Manet igitur firma hujus principii universalitas, *sine quo*, uti hic ait *Vir illustris, existentiam Dei probare non valemus, nec etiam*, uti idem observat in Ep. ad Cel. *Clarckium, præscientiam Dei adversùs Socinianos tueri possumus;* quin fortuitum *Epicuri* atomorum concursum profligare sine hoc canone nobis itidem non erit integrum. Satis hæc, opinor, utilitatem hujus principii, verè *magni*, ubi versamur in veritatibus contingentibus, monstrare possunt. Propter evidentiam hujus principii, omnibus hominibus, sæpius licet insciis, triti, *Vir & in Theol. & Philos. meritorum insignium, Summè Rev.* Reinbeckius, in *Consideras. August.*

quam evenire, cujus non existat aliqua causa, vel saltem ratio aliqua determinans, hoc est, aliquid, quod inservire possit ad reddendam *a priori* rationem, cur hæc res potiùs existat, quàm non existat, & cur hoc modo potiùs, quàm alio quolibet. Magnum hoc principium locum habet in omnibus eventibus, nec unquam exemplum in contrarium adferetur: & quamvis hæ rationes determinantes plerumque nobis satis notæ non sint, subodoramur tamen haud dubie, tales præsto esse. Absque hoc magno principio nunquam Dei existentiam probare valebimus, & innumeris ratiociniis optimis utilissimisque carebimus, huic fundamento innixis: neque exceptionem ullam patitur hoc principium, alioqui vis ejus infirmaretur. Et verò nihil imbecillius est Systematibus istis, in quibus omnia titubant, & exceptionibus plena sunt. Hoc autem vitio certè nostrum minimè laborat, in quo omnia per regulas generales procedunt, quæ ad summum mutuo ipsæ sese limitant.

45. Non itaque cum Scholasticis quibusdam, qui chimæris aliquando indulgent, existimandum est, futura contingentia libera ab hac generali rerum naturæ regula exemta esse. Præsto semper est aliqua ratio prævalens, quæ voluntatem ad eligendum permovet, cujus libertati salvandæ sufficit, quòd ratio ista inclinet, non necessitet. Et hæc est sententia priscorum omnium, *Platonis*, *Aristotelis*, *S. Augustini*. Nunquam voluntas ad agendum perducitur, nisi repræsentatione boni, repræsentationibus contrariis prævalente. Hoc in Deo, bonis Angelis, beatisque mentibus, verum esse in confesso est, nec ideò tamen minùs esse liberæ agnoscuntur. Deus nunquam non eligit optimum, quamvis nulla ad id absoluta necessitate adstringatur, nec in electionis divinæ objecto necessitas hujusmodi adpareat, cùm alia rerum series æquè sit possibilis. Atque ob hoc ipsum electio est libera, & a necessitate independens, quia illa fit inter plura possibilia, & voluntas tantùm bonitate objecti prævalente determinatur. Tantum vero abest, ut hæc doctrina Deo, Beatisque, defectum tribuat, ut contrà ingens futurus esset defectus, aut potiùs manifesta absurditas, si aliter se res haberet, etiam apud homines in hac vita, si quæ sine ratione inclinante agere possent. Certè ejus exemplum nullum unquam invenietur, & dum quis fortasse ex repentino animi impetu quid

I. *August. Confession.* §. *XII.* p. 13. rectè pronunciavit: *Manet igitur veritas æterna*: Nihil est sine ratione sufficiente, cur potiùs sit, quàm non sit, cur potiùs ita sit, quàm non aliter. *Qui negare id vellet, indignus, quicum amplior institueretur disputatio, ablegandus ad gyrgathum, ceu is, qui sibi persuaderet, aliquid simul nigrum & album esse posse.* Conf. *ejusd. Viri incomparabilis* Vindicias, *Abfertigung*, *Tentam. I. de Principio Rat. suff.* Ex dictis etiam intelligitur, quàm verum sit, *principium rationis suff.* a Leibnitio *excogitatum esse, ut suas novas opiniones de tempore, spatio, vacuo, atomis, adtractione, & influxu physico inter animam & corpus, conservaret.*

eligit, ut libertatem suam ostendat, ipsa voluptas, vel commodum, quod in hac adfectatione reperire se putat, una est ex rationibus, quibus impellitur.

46. Datur itaque libertas contingentiæ, vel etiam quodammodo indifferentiæ, si per *indifferentiam* intelligatur, nihil esse, quod in alterutram partem nos necessitet; sed non datur unquam *indifferentia æquilibrii*, hoc est, talis, in qua omnia utrimque perfectè sint æqualia, nec major sit alterutram in partem inclinatio. Innumeri magni parvique motus interni & externi, plerumque a nobis haud percepti, concurrunt nobiscum; & jam dixi, dum conclavi egredimur, adesse rationes, quæ nos ad hunc pedem præ altero promovendum determinent, utut incogitantes. Non enim ubique, ut in *Trimalcionis* domo apud *Petronium* præsto est puer, inclamans: dextro pede. Cuncta, quæ hactenus dicta sunt, consentanea omninò sunt axiomatis Philosophorum, docentium, causam non posse agere, nisi dispositam ad actionem; atque hæc dispositio est, quæ prædeterminationem quandam continet, sive eam agens extrinsecùs acceperit, sive virtute propriæ constitutionis anterioris illam habeat.

47. Itaque necesse non est, cum recentioribus quibusdam Thomistis ad novam aliquam prædeterminationem immediatam Dei recurrere, quæ creaturam liberam ab indifferentia sua extrahat, & ad aliquod Dei decretum, prædeterminandi eam, confugere, quod Deo modum subministret cognoscendi, quid illa factura sit: sufficit enim, creaturam prædeterminari per statum suum præcedentem, qui illam ad hanc potiùs partem, quàm aliam, inclinet; omnesque hi nexus actionum creaturæ, omniumque creaturarum, repræsentabantur in intellectu divino, & cognoscebantur a Deo per scientiam simplicis intelligentiæ, antequàm illis existentiam dare decrevisset. Ex quo patet, ad reddendam præscientiæ Dei rationem, careri posse, tam scientia media Molinistarum, quàm ea prædeterminatione, quam *Bannesius*, vel *Alvaresius* aliquis (oo), (Auctores aliàs profundissimi) docuerunt.

48. Falsa hæc indifferentiæ idea, quæ æquilibrium continere visa est, Molinistas non parum conturbavit. Quærebatur ex iis non solùm, quo pacto cognosci posset, ad quid se determinatura esset causa quæpiam, omni ex parte indeterminata, sed etiam, qua ratione fieri posset, ut tandem determinatio aliqua ex eo resultaret, cujus fons nullus præsto esset: dicere enim cum *Molina*, istud esse causæ liberæ privilegium, nihil est, dicere, est ei dare privilegium, ut possit esse chimærica. Jucundum est spectare, quantoperè angantur, ut hoc labyrintho, exitu planè carente, se evolvant. Nonnulli docent, priusquàm voluntas se formaliter determinare-

(oo) *Dominicus Bannesius*, & *Didacus Alvarez*, prædeterminationis divinæ defensores, *Augustini* hinc Libros *de prædestinatione Sanctorum*, & *de dono perseverantiæ*, penitùs adprobarunt. De iis v. *Jo. Hulsemannum*, de Auxiliis Gratiæ, p. 294.

minare queat, necesse esse, ut se virtualiter determinet, ut nimirum ex hoc suo æquilibrii statu exeat: & *P. Ludovicus de Dola*, in Libro de Concursu Dei, Molinistas aliquot citat, qui hac via elabi conantur: fateri namque tenentur, necesse esse, ut causa sit dispoſita ad agendum. At verò nihil proficiunt, difficultatem tantùm ab oculis longiùs removent; quæretur enim ex illis iterum, quo pacto fiat, ut causa libera sese virtualiter determinet? Igitur nunquam se ex hocce negotio extricabunt, nisi fateantur, esse prædeterminationem aliquam in præcedenti creaturæ liberæ statu, quæ eam ad se determinandum inclinet.

49. Hinc etiam fit, ut *casus de asino Buridani*, *inter duo prata*, æqualiter ad utrumque propendentis, fictio sit, quæ locum habere nequit in Universo, in ordine naturæ, licet *Balius* aliter sentiat. Verum quidem est, si casus iste possibilis foret, dicendum esset, asinum moriturum fame: sed revera quæstio hæc est de re impossibili, nisi Deus de industria rem procuret. Neque enim Universum bifariam secari potest plano aliquo ad asinum verticali, eumque secundùm longitudinem secante, ut omnia sint utrimque æqualia & similia; quemadmodum Ellipsis & figuræ aliæ planæ ex earum numero, quas *amphidextras* adpello, bifariam secantur, a quacumque linea recta, transeunte per figuræ centrum. Nam Universi partes, ipsaque viscera animalis, nec similis ubique naturæ sunt, neque æqualiter locata ab utroque latere plani hujus verticalis. Erunt ergo semper multa tam intra, quàm extra asinum, licèt nobis non adpareant, quæ ad declinandum potiùs versùs unam quàm alteram partem illum determinabunt. Et quamvis homo sit liber, quod asino non competit, ob eandem tamen rationem sanè verum erit, etiam in homine casum perfecti æquilibrii inter duas partes esse impossibilem, & Angelum, vel saltem Deum, semper posse rationem reddere, cur homo potiùs hoc, quàm illud, elegerit, adsignando causam aliquam sive rationem inclinantem, quæ revera eum ad hoc amplectendum permovit; licèt hæc ratio sæpè sit valdè composita, & nobis ipsis incomprehensibilis, eo quòd nexus causarum, sibi mutuò copulatarum, longissimè procedit.

50. Quamobrem ratio illa, quam *Cartesius* adduxit, ad probandam actionum nostrarum liberarum independentiam, ex jactato quodam vivido sensu interno, vim nullam habet. Non possumus propriè experiri independentiam nostram, nec causas, a quibus electio nostra pendet, semper percipimus, utpote sæpè sensum omnem fugientes. Et perinde est, ac si acus magnetica versùs polum converti lætaretur; putaret enim, se illuc converti independenter a quàcumque alia causa, cùm non perciperet motus insensibiles materiæ magneticæ. Interim videbimus infrà, quo sensu verissimum sit, animam humanam proprium penitùs principium naturale suarum actionum in se habere, a semet ipsa dependentem, atque a cunctis aliis creaturis independentem.

51. Quod ad *Volitionem* ipsam adtinet, impropria quodammodo locu-

tio est, ubi dicitur, illam esse objectum voluntatis liberæ. Propriè loquendo, volumus agere; non verò volumus velle; alioqui dicere etiam possemus, velle nos habere voluntatem volendi, quod in infinitum abiret. Neque semper sequimur ultimum judicium intellectûs practici, dum ad volendum nos determinamus; at, ubi volumus, semper sequimur collectionem omnium inclinationum, tam a parte rationum, quàm passionum, profectarum; id quod sæpè numero sine expresso intellectûs judicio contingit.

52. Cuncta itaque in homine certa sunt, & in antecessum determinata, uti in cæteris rebus omnibus, & anima humana est *spirituale quoddam automatum* (pp), quamvis actiones contingentes in genere, & actiones liberæ in particulari, non ideo sint necessariæ, necessitate scilicet absoluta, quæ revera cum contingentia stare non posset. Itaque nec futuritio in se ipsa, quantumvis certissima, neque infallibilis Dei prævisio, neque causarum, decretorumve divinorum, prædeterminatio, contingentiam aut libertatem hancce destruunt. At de futuritione quidem & prævisione nulla controversia est, quemadmodum suprà jam explicatum est; cumque Dei decretum unicè consistat in voluntate, quam post omnes mundos possibiles invicem comparatos suscipit, optimum inter illos eligendi, & ad existentiam admittendi per verbum omnipotens *Fiat*, cum omnibus iis, quæ Mundus continet; manifestum est, decretum hoc in rerum constitutione nihil immutare, easque, quales in statu puræ possibilitatis erant, relin-

(pp) Locum hunc Leibnitianum eximie illustrat in *Tr. Harmon. Præstab. Sect. VI.* §. 124. not. y. ill. *Bilfingerus. Machinam novi generis*, ait in §. *per nos dicas*, (animam) *si machinam voces omne id, ubi ordine sibi mutationes succedunt, singulæ ex antecedentibus suo ordine & modo determinatæ: quo sensu &* Leibnitius *eam vocavit automatum spirituale vel formale, &, quoniam rationale est, liberum.* In nota adjecta: *Memento, Animam sensu* propriissimo *esse automaton; machinas eo nomine adpellari solitas, sensu minùs proprio: Norunt id, quicunque Græca callent, & Mechanicam. - - 'Αυτόματον descendere existimatur per Lexicographos ab αὐτὸς & μάω, vel & ματέω, inquiro, desidero, vehementer adpeto. Est igitur αὐτόματον Ens seipso desiderativum, sive* cujus mutationes ab ipso adpetitæ sunt. *Id animæ competit* propriissimè, *quicquid in illa fit, fit per principium internum, sive per adpetitum suum. Machinæ omnes, per doctrinam mechanicam, habent principium motûs sui externum: igitur* non *moventur* seipsis, *multo minùs ex adpetitu interno. Quod igitur αὐτόματα dicuntur, est ab ignorantia philologorum* antiqui *temporis, eademque per philologos* nostri *ævi dudum agnita & emendata. Suicerus in Lexico: αὐτόματα, vel αὐτόματοι, μηχαναὶ sunt opera Mechanicorum, quæ per se moveri* videntur, *ut sunt horologia.* Conf. infr. §. 403. Hæc ideo repetere volui, ut pateat, quàm vanus sit eorum metus, qui ex comparatione automati, horologii, suspicantur, Auctores hos animæ libertatem auferre, introducere fatum Stoicum, seu Spinozianum. *Si certitudo*, ait quispiam, *eventuum in mundo est, & mundus est machina, nullus datur locus humanæ libertati.* Ex dictis responsio facilis est: si vis, vide prolixam totius negotii tractationem in eleganti *Commentatione de Deo, Mundo, & Homine atque Fato*, A. 1726. ed. §. XXI.

relinquere, hoc est, nihil immutare neque quoad essentiam vel naturam, neque etiam quoad accidentia quæcumque; cùm omnia jam in mundi hujus possibilis idea perfectè repræsententur? Atque ita, quod contingens & liberum est, non minùs contingens & liberum manet sub decretis Dei, quàm sub prævisione.

53. Quid ergò? Deus ipse (dicet aliquis) nihilne poterit in mundo mutare? Sine dubio, salvâ suâ sapientiâ, nihil nunc mutare poterit, cùm existentiam hujus mundi, & omnium, quæ mundus hic continet, prævi-derit, immò cùm propria voluntate existentiam ejus admittere decreverit: neque enim falli aut pœnitere potest, nec eum decebat aliquid imperfectè statuere circa partem aliquam, alia parte neglectâ, totoque adeò imperfecto manente. Cùm igitur omnia sint ab initio ordinata, hæc sola necessitas hypothetica, de qua omnes omninò conveniunt, efficit, ut, post Dei prævisionem, vel ejus propositum, nihil immutari possit: & tamen eventus in se ipsis manent contingentes. Namque (seposita tantisper illa hypothesi futuritionis rei & prævisionis, vel propositi divini, quæ hypothesis utique jam ponit rem fore, &, qua semel admissa, dicendum est, *unumquodque, quando est, oportet esse, aut unumquodque, si quidem erit, oportet futurum esse* (qq) eventus nihil habet in se, quo reddatur necessarius, aut quod prohibeat concipere, aliam quamvis rem ejus loco evenire potuisse. Nexus verò causarum cum effectibus inclinabit solùm, non necessitabit, agens liberum, uti jam explicavimus, sicque ne necessitatem quidem hypotheticam efficiet, nisi extrinsecum aliquid addatur, axioma scilicet ipsum, quod inclinatio prævalens semper vincat.

54. Dicet aliquis præterea: si omnia ordinata sunt, Deus non poterit facere miracula. Verùm sciendum est, miracula, quæ in mundo eveniunt etiam fuisse involuta, & repræsentata tanquam possibilia in hoc ipso mundo, considerato in statu puræ possibilitatis; & Deus, qui ea postea patravit, jam tunc, cùm mundum hunc elegisset, ea facere decrevit. Objicietur etiam, vota & preces, merita & demerita, bonas malasque actiones, nihil profecturas, cùm nihil immutari possit. Hæc objectio vulgo plurimum negotii facessit, cùm tamen purum putum sit sophisma. Illæ preces, illa vota, illæ bonæ malæque actiones, quæ hodie eveniunt, erant jam præsentia Deo, cum ordinandarum rerum consilium cepit. Ea, quæ in actuali hoc mundo accidunt, in hujus mundi, adhuc possibilis, idea repræsentabantur, cum suis effectibus & adpendicibus; repræsentabantur, inquam, adtrahentia gratiam, vel naturalem vel supernaturalem, exigentia punitiones, petentia præmia; prorsùs uti reverà contingit in hoc mundo, postquàm Deus eum elegit. Precatio & bonæ

V 3

(qq) Conf. *Dilucidd. Philos. sect. I. §. II. §. LL.*

bona actio jam tunc erat *causa* vel *conditio idealis*, hoc est, ratio inclinans, quæ ad Dei gratiam, aut præmium, conferre quid poterat idealiter, uti modò confert actualiter. Et quia cuncta in mundo sapienter colligata sunt, manifestum est, Deum, prævidentem, quid liberè eventurum esset, reliqua etiam omnia in antecessum illis adtemperasse, vel, (quod idem est) elegisse hunc mundum possibilem, in quo omnia hac ratione ordinata erant (rr).

55. Hac consideratione simul evertitur id, quod Veteribus adpellabatur *sophisma pigrum* (λόγος ἀργός) quod ad nihil agendum deducebat: si namque (inquiebant) id, quod expeto, eventurum est, eveniet, quamvis nihil agam; & si eventurum non est, non eveniet, quamcunque subeam ad illud obtinendum molestiam. Necessitas hæc, quæ in eventibus fingitur, a causis suis avulsa, posset *Fatum Mahumetanum* vocari, quemadmodum jam suprà notavi; nam Turcæ perhibentur ob simile argumentum loca, peste infecta, minimè vitare (ss). Verùm in promtu responsum est; cùm effectus certus sit, causa etiam, quæ effectum producet, certa est; &, si effectus eveniat, utique per causam proportionatam eveniet. Atque ita socordia tua fortassis efficiet, ut eorum, quæ desideras, nihil obtineas, utque in mala incidas, quæ industria tua effugisset. Patet itaque, *connexionem causarum cum effectibus*, non tantùm non esse causam intolerabilis fati, sed potiùs ejus tollendi modum suppeditare. Est apud Germanos proverbium, mortem, pronuncians, velle semper habere causam. Et nihil illo verius. Morieris hoc die (ponamus, hoc ita esse, & a Deo prævideri) utique, sine dubio; sed eveniet id propterea, quòd ea perages, quæ te ad mortem deducent; idem est de divinis punitionibus, quæ etiam a suis causis pendent, & e re erit celebre illud *S. Ambrosii* dictum (in Lucæ cap. I.) hic referre: *Novit Dominus mutare sententiam, si tu noveris mutare delictum*, quod intelligi non debet de reprobatione, sed de comminatione, qualis erat, quam *Jonas* Dei nomine Ninivitis intentavit. Atque vulgare istud dictum, *si non es prædestinatus, fac, ut prædestineris*, non debet ad litteram accipi, cùm verus ejus sensus sit, eum, qui dubitat, utrum sit prædestinatus, ea solùm agere debere, quæ oporteat, ita per Dei gratiam prædestinatum fore. Sophisma illud, quod nihil curandum esse colligit, utile fortassis interdum

(rr) Conf. ill. *Bilfingeri* Comment. de origin. & permiss. mali, §. 75. sqq. Dilucidd. Philos. §. CCCCLXXX. sq.

(ss) *Busbequius* de Turcis, *Ep. Legationum suarum IV.* p. 306. Turcas a peste securos, sed non tutos, præstat opinio, qua mortis tempus & genus, uniuscujusque fronti a Deo inscriptum, persuasum habent. Si mori fatum sit, frustrà declinari; sin contrà, stultè metui. Itaque vestes & lintea, in quibus peste ægri animam exhalarunt, etiamnum à mortifero madentes, contrectant, immò iis perfricant faciem. Si Deo, inquiunt, visum, ut sic moriar, fieri necesse est; sin minùs, obesse non poterit. "

dum esse poterit, si homines quidam ad subeunda impavidè discrimina impellantur; quod nominatim de militibus Turcis ferebatur: quanquam τῷ *Maslac* (tt) potiùs, quàm sophismati isti tribuenda hæc videtur audacia esse, ut taceam, obfirmatum hunc Turcarum animum ætate nostra plurimum degenerasse.

56. *Joanni Beverovicio* (uu), docto apud Batavos Medico, in mentem venit scribere *de Termino vitæ*, plurimaque eruditorum sui temporis responsa, epistolas, & dissertationes, colligere. Hæc Sylloge lucem vidit, ostenditque mirificè, quantoperè a proposito passim aberretur, quantisque tricis involvatur problema istud, quo, si rectè capiatur, nihil est facilius. Miremur deinceps, plurimas esse dubitationes, e quibus extricare se genus humanum nequeat. Nimirum errare libet, taliaque spatia ambulationis præstare animo, nolenti se adtentioni, ordini, regulis, subjicere. Ita ludo nugisque adsuevisse videmur, ut vel inter negotia maximè seria, nihilque minùs cogitantes, ludamus.

57. Vereor, ne in postremam inter Augustanæ Confessionis Theologos *de Termino Pœnitentiæ peremptorio* disputationem, quæ tot in Germania tractatus peperit, æquivocatio aliqua, sed diversi generis, irrepserit (xx). Termi-

(tt) *Maslac* Turcarum, opiata confectio, qua lætitiæ & audaciæ crapulam sibi inducunt. Nicol. *Lemery* in *Diction. des Drogues simples*, tit. *Bangue* ex *Clusio Maslac* comparat cum *Bangue*, planta cannabi simillima, ad inebriandum apud Indos frequentata. *Cel. Kampferus* Amœnitatum exoticarum fasciculo III. p. 645. de *Cannabi* ita: Qui inebriantium gaudent varietate, vel opii sapore non admodum capiuntur, illi ab hac planta ecstasin petunt temulentiæ. An hæc vera sit cannabis nostras, an ejus quædam species, *Bangue* dicta, (ab Auctorib. Horti Malab. T. X. p. 119. descripta) hic non disquisivero. *&c.* Idem dic de *Maslac Turcarum.*

(uu) *Jo. Beverovicius*, seu van Beverwyk, Dordraci A. 1594. d. 17. Nov. natus, ibidemque mortuus A. 1647. d. 19. Jan. Plurima Viri monumenta luculenta exstant, interque ea *Epistolica Quæstio de vitæ termino fatali, an mobili, cum Doctorum responsis.* Scripti tres editiones adparuerunt; primò Dordraci prodiit A. 1634. & altera triplo auctior Lugd. B. 1636. tertia ib. 1639. 4. Responsa hic collecta sunt *Abr. van der Muelen*, *Andr. Colvii*, *A. Riveti*, *Arnoldi de Reek*, *Casp. Barlæi*, *Corn. Beverovicii*, *Corn. a Someren*, *Gerh. van der Laan*, *Gisb. Voëtii*, *Jac. Crucii*, *Jo. Junii*, *Jo. Polyandri*, *Jo. Westerburgii*, *Justi Cæcilii Puteani*, *Marini Mersenni*, & *Sim. Episcopii.*

(xx) Occasionem Controversiæ *de Termino Gratiæ revocatricis*, *s. de termino salutis & gratiæ peremtorio*, dedit Libellus *Jo. Georg. Bæse*, Diaconi Soraviensis, de hac materia. Responsum Facultatis Theol. Lipsiensis per calamum D. *Carpzovii*, scripto fuit molestum; sed cùm post obitum DD. *Carpzovii* & *Lehmanni*, membrorum Facultatis, idem Libellus denuò Theologorum Lips. judicio submissus esset, pro innocente & orthodoxo est declaratus. Carpzovianam sententiam probarunt *Fac. Rostochiensis & Vitebergensis.* Duces certaminis deinceps fuerunt ex uno latere D. *Ittigius*, ex altero D. *Rechenbergius.* V. hanc materiam, fusiùs tractatam, in *Introd. in Memorabil. Eccles. Historiæ S. N. T. summè Rev. Theol. Chr. Eberh. Weissmanni*, p. 1253. ubi etiam ostenditur, qua moderatione usi sint in hoc argumento Theologi Würtembergenses, p. 1254. *Reverendiss.* Dn.

Termini Legibus præscripti a Juris peritis *Fatalia* nuncupantur. Jam dici quodammodo potest, *terminum peremptorium*, ad pœnitentiam & emendationem homini præscriptum, apud Deum esse certum, apud quem omnia certa sunt. Novit Deus, quando peccator ita se obduraverit, ut posthac nihil pro illo agendum maneat reliquum; non quidem, quod possibile non sit, eum agere pœnitentiam, neque quod post certum quendam terminum neganda sit ei gratia sufficiens, gratia, quæ nunquam deest; sed quia tempus erit, ex quo ad vias salutis non ampliùs adpropinquabit. Verùm enim verò nos nunquam indicia certa habemus, ex quibus hunc terminum cognoscamus, nec unquam jus nobis competit, hominem aliquem æstimandi pro penitùs desperato; tale quid de alio statuere esset temerè judicare. Satius est sperandi nos jus habere semper, & hìc, atque sexcentis aliis occasionibus, utilis est nostra ignorantia.

Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit Deus.

58. Omne futurum absque dubio determinatum est: sed, quia quo pacto determinatum, aut quid prævisum decretumque sit, ignoramus, officii nostri partes explere debemus, secundùm Rationem, a Deo nobis datam, & secundùm regulas, ab eodem nobis præscriptas: quibus peractis, animo vivere tranquillo debemus, Deoque ipsi curam eventûs committere; semper enim faciet, quod erit optimum, non in genere solùm, sed etiam in particulari, ergo illos, qui veram in ipso fiduciam collocant, hoc est, fiduciam, quæ a vera pietate, fide viva & ardente charitate, nihilo discrepat; quæque nihil nos omittere patitur eorum, quæ ratione nostri officii, divinique obsequii, a nobis proficisci queunt. Verum quidem est, nos *Deo inservire* non posse, nullius enim rei indiget: sed nostra phrasi ei *servire* dicitur, ubi *voluntatem ejus præsumtivam* exsequi conamur, concurrendo ab bonum, quod cognoscimus, & ad quod aliquid conferre possumus, nam semper credendum est, ipsum eo inclinari, donec ab eventu nobis innotescat, fortioribus eum rationibus, etsi nobis fortean incognitis, adductum fuisse ad bonum, quod quærebamus, posthabendum alteri bono majori, quod ipse sibi proposuit, quodque vel jam exsequutus est, vel certo certiùs exsequetur.

59. Hactenùs ostendimus, quomodo voluntatis actio a suis causis pendeat; nihil naturæ humanæ tam esse consentaneum, quàm hanc actionum nostrarum dependentiam, cùm alias futurum sit, ut incidamus in fatum

Dn. Cancell. Pfaffius, in Introd. in Hist. Litt. Theol. P. II. dum in recensendis hujusmodi controversiis occupatur; *Eja*, inquit, *quando veniet, quæso, beata illa dies, ubi gladios in vomeres, & lanceas in falces, commutabimus, atque in unam eandemque sententiam luce gloriæ omnes circumfusi descendemus.*

fatum absurdum atque intolerandum, hoc est, in *Fatum Mahumetanum*, quod omnium teterrimum est, quia prudentiam & bonum consilium evertit. Interim juvat palam facere, quo pacto dependentia ista voluntariarum actionum non impediat, quo minùs, si rem ipsam intimè scrutemur, mirabilis quædam in nobis *spontaneitas* reperiatur, quæ, rectè accepta, mentem in suis propositis ab omni cæterarum creaturarum *influxu physico* independentem efficit (yy). Hæc spontaneitas, hucusque parum cognita, quæ nostrum in actiones nostras imperium extollit quàm fieri maximè potest, consectarium quoddam est *Systematis Harmoniæ præstabilitæ*, cujus aliquam hic explicationem dare necessarium ducimus. Philosophi scholastici mutuum inter corpus & animam influxum physicum statuebant: verùm, ex quo probe ponderatum fuit, animam cogitantem, & massam extensam, nullam inter sese habere connexionem, esseque creaturas *toto genere* diversas (zz); multi recentiores nullam inter animam & corpus

(yy) Quomodo cum negato creaturarum influxu physico, cum adserta animæ spontaneitate & independentia *cadant uno ictu omnes omnium spirituum actiones in se invicem, ubicumque sint, in terra, in cælo, in inferno, operationes omnes angelorum, tam bonorum, quàm malorum*, uti objicitur, planè non video. De spiritu infinito nulla hic quæstio, nulla controversia est: sermo de creaturis, adeoque rebus finitis. Determinatio perceptionis f. repræsentationis animæ humanæ, juxta Recentiores, pendet a situ sui corporis organici in Universo, (est enim anima vis repræsentativa hujus Universi pro situ sui corporis) ita ut Universum repræsentet eo præcisè & tantùm modo, qui positioni corporis in mundo respondeat. Jam cùm omnes spiritus finiti secundùm eosdem corporibus suis sint induti, sicque illi agere & in nostra, & in alia, corpora possint, animâ, quod sibi res repræsentat pro sui corporis situ, etiam has actiones & operationes sibi repræsentabit, & quidem ut spirituum, ubi nec mechanismo corporum, nec soli hominum phantasiæ, nec Deo tribui possunt.

(zz) Cl. *Martin. Knutzen*, Regiom. A. 1735. d. 22. April. eruditam Commentationem Philosophicam exhibuit *de Commercio Mentis & Corporis per Influxum Physicum explicando*, in qua ex ipsis principiis Harmonistarum influxum physicum stabilire contendit. *Ad influxum*, putans, *physicum sufficere actionem mentis in simplicia corporis, & simplicium, ex quibus corpora constant, in mentem*, §. 32. *Utplurimum*, ait ibid. Auctor eruditus in adjecta nota, *offendiculo esse solet influxûs physici osoribus, quòd in eodem res omnino heterogeneæ, corpus & mens, quæ nil ferè commune habere videntur, in se invicem agere supponantur. Simplicibus autem in corpore detectis, physicus influxus non nisi actionem simplicis in simplicia, i. e. simplicis cujusdam, præstantioris naturæ ac eminentioris gradûs, in simplicia, inferiorum graduum, monadesque elementares; & contra simplicium inferiorum in quandam eminentiorem simplicem substantiam, mentem nimirum, denotat ac supponit. &c.* Arbitramur autem, hac explicatione scrupulum nondum tolli. Quando enim anima agit in simplicia, agit in ea tanquam unita, tanquam adgregata; adgregatio verò simplicium jam dicit compositum, corpus; hinc manet omninò difficultas, *animam cogitantem, & massam extensam, nullam inter se habere connexionem, esseque creaturas* toto genere *diversas*; alia res esset, si ea simplicia separatim existerent; tum enim anima, tanquam ens simplex, agere posset in id, quod itidem ens simplex salutaretur, sed tum influxui nihil prodesset; rediret namque quæstio,

communicationem physicam agnoverunt, quamvis subsistat semper *communicatio metaphysica*, quæ facit, ut anima & corpus componant unum *suppositum*, aut id, quod *persona* nuncupatur. Hæc communicatio physica, si quæ foret, efficeret, ut anima mutaret gradum velocitatis, lineam directionis quorundam motuum, qui sunt in corpore, & *vice versa*, ut corpus mutaret seriem cogitationum, quæ sunt in anima. Enimverò hic effectus nequit elici ex ulla notione, quæ in corpore animaque concipitur; quamvis nihil nobis sit anima notius, utpote quæ nobis, hoc est, ipsa sibi intima est.

60. *Cartesius* negotium hoc velut transactione quadam dirimere, actionisque corporeæ partem ab anima dependentem facere voluit. Persuasum enim habebat, se scire quandam naturæ regulam, præcipientem, ut ipsi videbatur, eandem motus quantitatem in corporibus conservari. Fieri hinc non posse judicavit, ut legem hanc corporum influxus animæ violaret (aaa), sed existimavit, animam posse nihilominus habere vim mutandæ directionis motuum, qui fiunt in corpore, ad eum prope modum, quo eques, quamvis equo, in quo insidet, vim nullam impertiatur, ejus tamen gressum, vires quò libuerit dirigendo, moderari non intermittit. Sed quia hoc fit ope habenæ, freni, calcaris, aliorumque instrumentorum materialium, quo pacto fieri possit, concipimus; quæ verò instrumenta hunc in finem adhibere anima possit, non reperimus. Denique nihil est, nec in anima, nec in corpore, hoc est, neque in cogitatione, neque in massa, quod ad explicandam hanc unius per alterum immutationem facere possit. Verbo, sive anima quantitatem virtutis, sive lineam directionis, in corpore mutare dicatur, utrumque æquè inexplicabile est.

61. Adde, quòd post tempora *Cartesii* detectæ sint duæ hoc in negotio magni momenti veritates: prima est, quòd quantitas virtutis absolutæ, quæ reapse conservatur, diversa sit a quantitate motûs, uti alibi demonstravi. Altera detectio est, quòd conservetur etiam eadem directio in omnibus simul corporibus, quæ inter se agere supponuntur, quomodocunque demum sibi mutuò occurrant. Quodsi lex hæc *Cartesio* nota fuisset, corporum directionem æque (bbb), atque virtutem, ab anima inde-

stio, quomodò igitur hoc simplex; vel hæc simplicia, singula nim. seorsim existentia, influere in aliquod corpus physicè possent. Eadem difficultas oritur in corpore. Objecta agunt in corpus, tanquam adgregatum simplicium, non in simplicia, ut separatim existentia: igitur & actio in animam simplicibus non ut simplicibus, sed ut corpori, ut adgregato, tribuenda est.

(aaa) Addit *Interpr. Lat.* „novumque motûs gradum, novam vim corpori imprimeret, cùm tamen animadverteret in actione motrice distingui posse ipsam motûs quantitatem a directione.“

(bbb) Quomodo hæc intelligat ill. *Leibnitius*, ostendit ill. *Bilfingerus* in *Tr. Harm. Præst. sect. IV. §. 66. p. 75.* not. * ubi, quæ §. 60. & 61. proponuntur, repetit, & deinceps ulteriùs explicat. v. inprim. §. 69. 70.

independentem feciſſet, & hoc, opinor, eum ad Harmoniæ præſtabilitæ hypotheſin rectâ perduxiſſet, quò eædem me regulæ duxerunt. Nam præterquàm quòd alterius ex his ſubſtantiis phyſicus in alteram influxus nulla ratione explicari poteſt, obſervavi, abſque omnimoda legum naturæ perturbatione in corpus animam phyſicè agere non poſſe. Nec audiendos hic putavi Philoſophos, alioquin acutiſſimos, qui Deum aliquem ex machina theatrica ad nodi ſolutionem accerſunt, ſuſtinentes, Deum ad libitum animæ de induſtria movere corpora, & juxta corporis exigentiam animæ perceptiones impertire. Hoc namque *Syſtema cauſarum occaſionalium*, (ita dictum, quod doceat, Deum occaſione animæ in corpus agere, & *vice versâ*) præterquàm quòd ad conciliandum hujus utriuſque ſubſtantiæ commercium miracula perpetua introducit, non cavet perturbationi legum naturalium, in utraque ſubſtantia pariter ſtabilitarum, quam mutuus earum influxus juxta opinionem communem cauſaretur.

62. Itaque, cum aliunde mihi exploratum ſit principium *Harmoniæ* in genere, & conſequenter *præformatio* atque Harmonia præſtabilita rerum omnium inter ſe, inter naturam & gratiam, inter decreta Dei & actiones noſtras præviſas, inter omnes materiæ partes, immò etiam inter futurum ac præteritum: idque penitùs conformiter ſupremæ [illegible] ſapientiæ, cujus opera omnium, quæ concipi queunt, maximè ſunt harmonica; non potui non in hoc Syſtema delabi, quòd adſerit, Deum ſtatim animam creaſſe ea ratione, ut ipſa ſibi producere ſibique repræſentare ordinatè debeat, quidquid in corpore tranſigitur; & viciſſim corpus ea ratione, ut ex ſe facere debeat id, quod ab anima præcipitur. Ita ut leges, quæ in finalium cauſarum ordine, & ſecundùm evolutionem perceptionum, animæ cogitationes colligant, debeant eo ipſo imagines producere, quæ corporum in organa noſtra impreſſionibus reſpondeant, & viciſſim, ut leges motuum corporeorum, in cauſarum efficientium ordine ſibi ſuccedentium, reſpondeant cogitationibus animæ ſic, ut corpus ad agendum moveatur eo tempore, quo vult anima, ut moveatur.

63. Tantùm verò abeſt, ut hoc libertati præjudicet, ut potiùs, ſi quid unquam, illi maximè faveat. Oſtendit etiam *Jaquelotius* (ccc) quàm

(ccc) *Iſaacus Jaquelot*, celebris Theolog. Reform. Gallus, Vaſſyo-Campanus, natus A. 1647. d. 16. Dec. Berolini denatus A. 1708. d. 20. Oct. Varia ſcripſit, uti v. gr. *Diſſertations ſur l'exiſtence de Dieu*, in quarum Diſſ. prima etiam *Ciceronem*, ob Libros de Natura Deorum, in catalogum Atheorum refert, c. XI. p. 132. & inprim. contra *Balium*, Tr. *Conformité de la Foi avec la Raiſon*, ab ill. Viro citatum. Simile *Jaquelotianum* exhibet quoque ill. *Bilfingerus*, Tr. *Harm. Præſt. Sect. V.* §. 116. & §. 117. ita. „ *Suppone* nunc famulo huic mechanico *corpus* humanum, quod & ipſum eſſe machinam in confeſſo eſt, Hydraulico-Pneumaticam vulgò dictam, vel cum *Leibnitio* Pyrotechnico-Hydraulico-Pneumaticam; ſubſtitue *Hero animam*, quæ quid fieri velit, intelligat, eademque fieri præoptet vel jubeat. Videbis eadem in

quàm optimè, in suo de Conformitate Rationis & Fidei Libro, idem hic esse, ac si is, qui cuncta cras a me per totam diem famulo meo præcipienda prænosset, automatum pararet, illi famulo simillimum, quod cras adcurate exsequeretur, quidquid præcepturus essem; id quod certe non obstaret, quo minùs, quidquid luberet, liberè præciperem, quamvis automati, mihi servientis, actio libertatis expers omninò foret.

64. Præterea, cùm juxta hoc Systema, quidquid in anima consit, ab ipsa sola pendeat, & status sequens non, nisi ab ipsa & statu ejus præsente, oriatur, qua, quæso, ratione ipsi majorem tribuere *independentiam* (ddd) potuerimus? Verum quidem est, adhuc aliquam in animæ constitu-

in utroque negotio phænomena fore, atque adeo vel hoc simili intelliges, quomodo corporis motus consentire possint adpetitibus animæ ex præordinato corporis Mechanismo, sine vero, reali, effectivo, physicove animæ in corpus influxu.“

Impossibilitatem hujusmodi machinæ nemo demonstravit: possibilitas evincitur ex finitudine numeri adpetituum, ex præscientia illorum in Deo certissima, ex multitudine machinarum in corpore humano, ex potentia Dei & sapientia coordinandi sibi machinas ad hunc effectum; v. *Dilucidd. Philos.* §. CCCXLVIII. ut hinc *possibilitas non nisi precario a Recentioribus adsumta dici nequeat.*

(ddd) Cùm *Vir ill.* animæ tribuat *independentiam*, & in §. 65. *ipsam in se habere* dicat *principium omnium suarum actionum, immò & omnium suarum passionum*, & alibi, *esse parvam quandam divinitatem, speculum vivum totius universi*, & quæ sunt aliæ dictiones istiusmodi figuratæ, animam nequaquam a Deo independentem adserit, nec operationes ejus immediatas & supernaturales negat. Sunt in anima multæ imperfectiones, multi defectus, quos per suam gratiam divina Bonitas supplet. Ita v. gr. homo naturalis veritatum revelatarum neque existentiam compertam habet, neque earum nexum perspicit: audito verò verbo divino, per quod Deus operatur, suppletur hic defectus, ut & de earum existentia convincatur animus, & nexus pandatur. Sic homo naturalis ægrè adsentitur veritatibus revelatis: superveniente verò Spiritus divinioris gratiâ, per verbum operante, animus divino instinctu percellitur, prensatur, urgetur, ut firmissimum veritati adsensum præbeat; quemadmodum hæc egregiè docentur, & ulteriùs adplicantur, a Cel. *Canzio in U. P. L. & W. T. I.* §. 4-8. *Disc. Prælim. cap. II.* itemque ab *ill.* Leibnitio, *Discurs. Præl. de Conform.* §. 29. Sed, inquies, *per harmoniam universalem*, cui hæc de animæ independentia doctrina innexa est, *speciales Dei influxus, commercium v. gr. propius & intimius cum suis, excluduntur, cum natura omnibus gratiæ & justitiæ divinæ consiliis & decretis exsequendis per primam & originariam suam constitutionem par sit & sufficiens: cùm Deus finibus, quos rebus suo decreto præfixit, convenientes & sufficientes naturas & structuras iis dederis, cùm eas condidisset · cùm adeò quævis substantia (anima, spiritus, &c.) consilia & decreta Dei omnia de seipsa & de omnibus creaturis, omnemque ejus de illis voluntatem, totamque œconomiam gratiæ, omnia mysteria, Christum, ejusque opera omnia, & omnes suos status & mutationes, quas inde ab initio rerum in ævum subitura est, naturæ suæ per originariam suam constitutionem inscripta habeat necesse sit, evolutura deinceps continuò ea omnia, quæ vulgò extraordinariis & immediatis Dei, & Christi, & Spiritus S. operationibus tribuuntur æquè naturaliter, ac quævis communissima, & maximè ordinaria.* Jam dictum est, Deum per operationes supernaturales supplere defectus naturales,

ſtitutione imperfectionem ſupereſſe. Quidquid in anima contingit, ab ea dependet, ſed non ſemper dependet ab ejus voluntate; nimium id quidem foret (eee). Nec ipſe intellectus id ſemper cognoſcit, aut diſtinctè percipit. Namque in ea non ordo ſolùm aliquis perceptionum diſtinctarum animadvertitur, in quo ejus imperium reſidet, ſed etiam perceptionum confuſarum, vel adfectuum ſeries intercurrit, in qua ſervitus ejus cernitur: nec id mirum, anima enim divinitas quædam eſſet, ſi nullas, niſi diſtinctas, perceptiones haberet. Interim & in has perceptiones confuſas poteſtatem adhuc aliquam, licèt indirecta ratione, obtinet; tametſi enim adfectus ſuos extemplo immutare nequeat, poteſt nihilominùs haud ſine ſucceſſu e longinquo in id conniti, ut novos ſibi adfectus, immò & habitus, comparet. Immò ſimilem quoque poteſtatem habet in perceptiones magis diſtinctas, utpote quæ opiniones & voluntates indere ſibi indirectè poteſt, & has, vel illas, a ſe arcere, judiciumque ſuum ſuſpendere, vel ulteriùs promovere. Poſſumus enim in anteceſſum modos inveſtigare, quibus, ſi occaſio fuerit, in lubrico judicii temerarii veſtigio conſiſtamus; poſſumus etiam diverticulum aliquod captare ad differendam ſententiam noſtram, etiam cum negotii deciſio in promtu eſſe videtur; & quamvis opinio noſtra, actuſque noſter volendi, objecta voluntatis noſtræ directè non ſint (uti paullo ante notavi) ſubinde tamen animus cum tempore aptatur ad volendum, immò & ad credendum id, quod modò nec volumus, nec credimus. Tanta eſt humanæ mentis profunditas (fff).

65. Denique, ut hoc de *Spontaneitate* caput concludamus, dicendum *eſt*, animam, ſi res in rigore ſumatur, in ſe habere principium omnium *ſuarum actionum*, immò & omnium ſuarum paſſionum; idemque verum

 eſſe

rales, animæ ſuccurrere per ſuam gratiam, ut eo pertingat, quo per vires naturales pertingere non potuerit. Has igitur gratias cum Deus ab initio rerum pro ideali Mundi contemplatione, a ſe ſubſtantiis largiendas eſſe ſtatuiſſet, earumque effectus ſingulos prævidiſſet, fecit etiam, ut in mundo adſpectabili iſtiuſmodi effectus quolibet tempore ſe exſererent, qui iſtis effectibus in regno gratiæ reſponderent: ubicumque autem vires rebus inditæ ad hoc haud ſufficerent, præſtaretur miraculo id, quod ſervando huic parallelismo inſerviret. Operationes in regno gratiæ divinæ nexui huic rerum includendi, non ab eo excludendi. Ita ferè Defenſores Harmon. Præſt. reſponderent. Conſ. *Comment. de Deo, Mundo, & Homine atque Fato ſupra cit.* §. *XLIII.*

(eee) Addit *Interpr. Lat.* „ Creaturæ vires tranſcenderet, & ſoli Omnipotenti competere poteſt, qui idem etiam eſt omniſcius, omniaque diſtinctè cognoſcit. Ita fit, ut nunquam eventus ab ejus voluntate aberret. Sed in mente creata non ſolùm ordo, *&c.*

(fff) Addit *Interpr. Lat.* „ Sed hæc in ſententias opinioneſque noſtras poteſtas ex ipſa ſentiendi ſtatuendique imperfecta ratione oritur. Unde in Deo nulla eſt, cujus ſententiæ per ſe ratæ ſunt, & veritati commenſurantur. “

esse in omnibus substantiis simplicibus, per totam naturam diffusis, quanquam libertas non insit, nisi intelligentibus. Loquendo tamen in sensu populari, juxta ea, quæ adparent, dicendum est, animam quodammodo a corpore, & impressionibus sensuum, pendere; ferè sicut in usu quotidiano, cùm de Solis ortu occasuque agitur, cum *Ptolemæo* ac *Tychone* loquimur, & cum *Copernico* cogitamus.

66. Huic tamen *dependentiæ mutuæ*, quam inter animam corpusque concipimus, sensus verus & philosophicus tribui potest. Nempe quod harum substantiarum altera pendeat idealiter ab altera, in quantum ratio ejus, quod in una fit, per id, quod in altera est, reddi potest; quod jam tum in decretis divinis locum habebat, ex quo Deus harmoniam, inter eas futuram, præordinavit. Prorsùs sicut automatum istud, quod famuli vicem subiret, a me dependeret idealiter, virtute scientiæ illius, qui, mandata mea futura prævidens, ad præstanda mihi toto die officia id adtemperasset. Cognitio futurarum mearum voluntatum movisset summum hunc artificem ad formandum dein automatum: meus in illud influxus esset objectivus, illius verò physicus. Scilicet in quantum anima perfectionis aliquid & cogitationes distinctas habet, Deus animæ corpus aptavit, effecitque per anticipationem, ut corpus ad exsequenda animæ jussa moveretur: & in quantum anima imperfecta est, & perceptiones habet confusas, Deus animam adtemperavit corpori, ita ut anima per adfectiones, a repræsentationibus corporeis ortum ducentes, inclinari se sinat: id quod eundem effectum, eandemque adparentiam, præstat, ac si unum ab altero immediatè, perque influxum physicum, dependeret. Fit verò propriè per cogitationes confusas, ut anima sibi corpora circumstantia repræsentet. Et idem intelligendum est de omnium substantiarum simplicium actionibus. Scilicet quælibet censetur agere in aliam pro mensura suæ perfectionis, quamvis id non, nisi idealiter fiat, & in rationibus rerum, in quantum Deus unam substantiam alteri juxta cujuslibet perfectionem imperfectionemve adtemperavit: quamvis actio passioque in creaturis semper mutuæ sint, quia rationes, quæ ad eventum distinctè explicandum faciunt, quæque ejus existentiam promoverunt, partim ab una harum substantiarum, partim ab altera sumi debent, cùm perfectiones imperfectionesque semper mixtæ sint & divisæ. Inde fit, ut perfectionis nomine *actionem*, imperfectionis *passionem* rebus tribuamus.

67. Interim qualemcunque in actionibus voluntariis dependentiam concipiamus, si vel necessitatem absolutam & mathematicam haberent (quam non habent), exinde tamen haud sequeretur, non superesse tantùm libertatis, quantùm ad præmiorum pœnarumque justitiam æquitatemque sanciendam requireretur. Verum quidem est, non aliter vulgò loquimur, ac si necessitas actionis omne meritum & demeritum, omnem laudis & vituperii, præmii ac pœnæ, rationem tolleret: sed fatendum est, hanc consequentiam non esse usquequaque exactam. Ego quidem a *Bradwardini*

dini (ggg), *Wiclefi*, *Hobbesii*, & *Spinosæ*, opinionibus alienissimus sum, qui necessitatem hanc rerum omninò mathematicam docere videntur, quam satis superque, ac fortè clariùs, quàm vulgò solet, a me refutatam arbitror: interim tamen semper veritati litandum, nec dogmati cuipiam imputandum est id, quod ex illo non sequitur. Præterea hæc argumenta nimiùm probant, cùm etiam contra necessitatem hypotheticam valerent, & sophisma pigrum a vitio absolverent: necessitas namque absoluta seriei causarum hac in parte nihil ad infallibilem necessitatis hypotheticæ certitudinem adderet (hhh).

68. Primò igitur inficias ire nemo potest, licitum esse furiosum occidere, quando aliter illum a nobis propulsare nequimus. Sed & animantia venenata, vel valdè noxia, quamvis citra culpam suam talia sint, perimere licitum, immò sæpè necessarium esse, quivis fatebitur.

69. Secundò, bruto, quamvis ratione & libertate destituto, pœnas infligimus, cùm id ad correctionem ejus quid conferre posse judicamus; sic canes, & equi, mulctantur, idque felici cum successu. Nec minùs animalibus gubernandis præmia prosunt, nam esurienti animali alimenta præbens, ab eo obtinebit, quod alioqui nullo pacto extorserit (iii).

70. Tertiò, infligerentur etiam belluis pœnæ capitales (in quibus non ampliùs de correctione luentis belluæ agitur) si ista pœna exemplo esse posset, aliasque terrere, ut a noxa cohiberentur. *Rorarius*, Libro de brutorum ratione (kkk), memorat, leones in Africa cruci adfigi, ut leones cæteri ab urbibus, locisque frequentioribus, arceantur; & se, dum per

(ggg) *Thomas de Bradwardina*, Theolog. & Mathem. Anglus, ob insignem eruditionem *Doctor profundus* vocatus, natus A. 1290. circa A. 1355. mortuus. Post varia munera Archiep. Cantuariensis factus est. Scripsit *Libros tres de causa Dei & de veritate causarum contra Pelagianos*, *editos ab* Henrico Savilio, *Londini*, 1618. *fol. Opus* item *de Geometria speculativa & Arithmetica*, *&c.*

(hhh) *Interpr. Lat.* „Nam, quod ad hoc, absoluta necessitas hypotheticæ, aut seriei causarum infallibili, nihil incommodi superadderet. Et verò facilè ostendi potest, quantamcunque necessitatem, unde coactio absit, & ubi deliberatio adsit, non omnem præmii pœnæque rationem tollere. "

(iii) Generale instrumentum est escæ, cùm parent, copia; cùm abnuunt, denegatio,

Quis expedivit Psittaco suum χαῖρε?
Corvos quis olim concavum salutare;
Picasque docuit nostra verba conari?
Magister artis, ingenîque largitor,
Venter, negatas artifex sequi voces.

Ita Balearica gens narratur non priùs cibum pueris præbuisse, quàm propositum scopum tetigissent. Et

pueris dant crustula blandi
Doctores, elementa velint ut discere primæ.

Scribit idem *Vir ill.* in *Methodo discendæ docendæque Jurisprud. Part. General.* §. 6.

(kkk) *Hieron. Rorarius*, Exlegatus Pontif. Clem. VII. Ejus Libros duos: *Quod animalia bruta ratione meliùs utantur homine*, *Gabr. Naudæus* Parisiis A. 1642. in 8. cum sua Præf. edidit; nuper recudi fecit *Ge. Henr. Ribovius* Helmst. 1728.

per agrum Juliacensem iter fecisset, vidisse lupos isthic, furca suspensos, quò greges essent eo tutiores. Reperiuntur in pagis homines, qui ædium portis aves prædatrices adfigunt clavis, rati, ejusdem generis aves hoc pacto non facile accessuras. Non ineptè susciperentur hæc omnia, si quidem prodessent.

71. Quartò igitur, cùm certum & experientia comprobatum sit, pœnarum metum, spemque præmiorum, hominibus a malo absterrendis, & ad bonum compellendis, prodesse; adhiberentur ea jure meritoque, etiamsi homines ex necessitate agerent, qualiscumque demum ista foret necessitas. Objicies, si bonum aut malum sit necessarium, vanum esse illi obtinendo vel impediendo adhibere media: verùm jam suprà, de sophismate ignavo disserentes, respondimus. Si bonum malumve absque his mediis necessarium foret, utique media forent inutilia; sed non ita se res habet. Hæc bona & hæc mala non, nisi opitulantibus hisce mediis, eveniunt, &, si eventus hi essent necessarii, media partem efficerent causarum, a quibus necessarii efficerentur; cùm nos experientia doceat, metu aut spe impediri sæpè malum, aut promoveri bonum. Itaque objectio ista ferè nihil a sophismate ignavo discrepat, quod adversùs eventuum futurorum certitudinem æquè ac necessitatem obmovetur. Unde dici potest, objectiones hujusmodi ex æquo pugnare & contra necessitatem hypotheticam, & contra necessitatem absolutam, & adversùs ambas tantundem evincere, hoc est, omninò nihil.

72. Magna inter *Bramhallum* Episcopum & *Hobbesium* olim controversia intercessit, inchoata, dum Parisiis ambo degerent, & post utriusque reditum in Angliam continuata; Auctoris utriusque scripta de hoc argumento omnia, Londini Anno MDCLVI. unum in volumen in quarto collecta, prodiere, Anglico idiomate, nec, quod sciam, traducta, nec Latinorum *Hobbesii* Operum collectioni inserta. Lecta mihi aliàs recuperavi nuper, & notaveram jam olim, *Hobbesium* absolutam rerum omnium necessitatem planè non probasse, sed satis ostendisse duntaxat, necessitatem non omnes divinæ humanæve justitiæ regulas evertere, nec penitùs exercitium virtutis hujus supplantare.

73. Est tamen quædam justitiæ species, & certum quoddam præmiorum pœnarumque genus, quod non tam facile adplicari posse videtur iis, qui ex absoluta necessitate agerent, si hæc daretur. Ea nempe justitiæ species, quæ nec emendationem delinquentis, neque exemplum, neque mali reparationem, pro scopo habet. Hæc justitia fundatur in sola convenientia, certam aliquam satisfactionem in expiationem actionis pravæ exigente. Sociniani, *Hobbesius*, aliique nonnulli, hanc justitiæ punitivæ speciem haud admittunt, quæ propriè vindicativa est, quamque Deus multis in casibus sibi reservavit, & quam tamen cum iis, qui alios gubernandi jus habent, subinde communicat, ac per ipsos exercet, dummodò ex ratione, non ex adfectu, agant. Sociniani justitiam istam fundamento

mento carere arbitrantur ; verùm fundata ſemper eſt in relatione quadam convenientiæ, quæ ſatisfacit non ſolùm offenſo, ſed etiam ſapientibus, eam cernentibus; quemadmodum elegans concentus muſicus, aut egregium opus architectonicum mentibus non illiberalibus probatur. Et ubi ſapiens Legiſlator minatus eſt, &, ut ita loquar, pœnam promiſit, ad conſtantiam ejus pertinet, actionem non relinquere prorſus impunitam, etiamſi pœna nemini ultrà corrigendo utilis foret. Sed & quamvis nihil promiſiſſet, ſatis eſt, convenientiam adeſſe, quæ ad faciendum iſtud promiſſum impellere potuerit, cùm ſapiens nihil, niſi quod conveniat, promittat. Et dici quoque poteſt, certam quandam hic compenſationem præſtari menti, quam perturbatio ordinis offenderet, niſi punitio quid ad inſtaurandum ordinem conferret (lll). Conſuli etiam poſſunt ea, quæ *Grotius* contra Socinianos de Jeſu Chriſti ſatisfactione ſcripſit, unà cum *Crellii* reſponſione (mmm).

74. Hac ratione damnatorum pœnæ perdurant, etiam dum malo avertendo non ampliùs proſunt; pariter & beatorum præmia perdurant, etiam dum ad confirmandos eos in bono nihil ampliùs conferunt. Interim tamen dici poſſunt damnati novos ſibi ſemper ob nova peccata dolores accerſere, beati verò nova ſibi ſemper gaudia ob novos in bono progreſſus procurare, cùm utrumque in *principio convenientiæ* fundatum ſit, per quam res ita conſtitutæ ſunt, ut malam actionem pœna ſponte conſequatur. Nam juxta regni utriuſque, finalium & efficientium cauſarum, parallelismum, judicare fas eſt, Deum in Univerſo ſtabiliviſſe connexionem inter pœnam vel præmium, & inter pravam vel rectam actionem; ita ut priorem ſemper trahat poſterior, ac virtus vitiumque ſuum ſibi præmium pœnamque procurent, vi ſeriei rerum naturalis, quæ ſpeciem continet harmoniæ præſtabilitæ adhuc aliam ab illa, quæ in animæ corporiſque commercio cernitur (nnn). Nam, ut verbo dicam, quidquid Deus facit, perfectè harmonicum eſt, uti ſuprà notavi. Fortaſſis igitur hæc convenientia ceſſaret illorum reſpectu, qui ex neceſſitate abſoluta, ſine vera libertate contingentiæ, agerent; & hoc caſu ſola juſtitia correctiva

non

(lll) Doctrinam hanc nobiliſſimam *de fine pœnarum inferno*, citatis etiam verbis hiſce *Leibnitianis*, ſolidè adſtruit contra *Democritum* Cel. *Canzius*, Tr. *de Civitate Dei*, *S. IV. C. IV.* §. 805 -- 810.

(mmm) *Hug. Grotii* Defenſio fidei Catholicæ de Satisfactione Chriſti adversùs *Fauſtum Socinum* Senenſem, Lugdun. 1617. in 8. ſæpiùs dein recuſa. *Crellii* Reſponſio ad *Grotii* Librum exſtat in Bibliotheca Fratrum Polonorum, poſt *Fauſti Socini* Scripta. Judicia Eruditorum de utroque ſcripto v. ap. Ven. *Buddeum*, Iſag. Theol. p. 1356. 1357. Natus autem eſt *Jo. Crellius* A. 1590. d. 20. Jul. Helmetzhemii in Francon. denatus A. 1633. d. 11. Jun. Racoviæ: Vitam illius, in cit. Bibliotheca repertam, ſcripſit *Joach. Paſtorius*, Med. Doct.

(nnn) V. laud. *Canzium* de puniendi genere naturali, *arbitrario* ſenſu *ſtricto*, & *arbitrario* ſenſu *ſtrictiſſimo*, differentem, §. 815. -- 817.

non verò justitia vindicativa, locum haberet. Ita sensit Vir celebris, *Hermannus Conringius* (ooo) in Dissertatione, quam vulgavit de eo, quod justum est. Et reverà rationes, quibus in suo de Fato libro jam usus est *Pomponatius*, ut pœnarum & præmiorum utilitatem probaret, etiamsi omnia in actionibus nostris fatali necessitate evenirent, emendationem duntaxat spectant, non satisfactionem, κόλασιν, ὀυ τιμωρίαν. Itaque adparatus duntaxat gratià bestiæ, quorundam criminum complices, interficiuntur, uti perduellium ædes solo æquantur, terroris nempe incutiendi causà. Actus igitur est justitiæ correctivæ, in quo justitia vindicativa locum non invenit.

75. Sed curiosæ magis, quàm necessariæ, quæstioni discutiendæ nunc non immorabimur, cum satis monstraverimus, istiusmodi necessitatem ab actionibus voluntariis abesse. Utile tamen fuit ostendere, solam *libertatem imperfectam*, hoc est, quæ non, nisi a coactione, immunis est, sufficere ad fundandum hoc genus pœnarum atque præmiorum, quæ ad mali evitationem emendationemque tendunt. Unde etiam patet, aliquos homines, ingenio pollentes, quibus omnia esse necessaria persuasum est, immeritò negare, laudari quenquam aut vituperari, præmio aut pœna adfici debere. Puto, eos ingenii sui ostentandi ergo id tantùm jactare; ratio prætenditur, quòd, cùm omnia sint necessaria, nihil remaneat in nostra potestate. Sed ratio ista lubrico planè fundamento innititur: actiones necessariæ adhuc in nostra potestate forent, saltem in quantum facere eas aut omittere possemus, cùm spes vel timor laudis aut vituperii, voluptatis aut doloris, eò nostram voluntatem impellerent: sive impulissent necessariò, sive impellendo spontaneitatem, contingentiam ac libertatem, ex æquo integras, reliquissent. Ita ut laudes ac vituperia, præmia pœnæque, magnam utilitatis suæ partem retenturæ semper forent, etiamsi nostræ actiones veræ necessitati essent obnoxiæ (ppp). Nam bonas etiam malasque

(ooo) *Herm. Conringius*, Nordenæ in Comitatu Frisiæ Orientalis A. 1606. natus, A. 1681. d. 12. Dec. denatus, Prof. Helmst. ob varia insignia scripta historica & politica celebratissimus. V. *Reimanni Hist. Litt. Vol. V. p. 246. sqq.*

(ppp) Quarto loco addit *Theologus Catholic.* cujus verba Præfationi leguntur inserta. *Non placet, quod §. 75. dicitur, quòd laudes ac vituperia, præmia pœnæque, magnam utilitatis suæ partem retenturæ semper forent, etiamsi nostræ actiones veræ necessitati subjacerent.* Defendit *Interpres Latin.* Virum ill. sequentem in modum: Quòd laudes ac vituperia, præmia pœnæque, magnam utilitatis suæ partem retenturæ semper forent, etiamsi nostræ actiones veræ necessitati subjacerent, audiatur *Sfortia Pallavicinus* demum Cardinalis in 1. 2. disp. 7. qu. 1. art. 3. num. 1. *Sciendum est*, inquit, *aliquibus visam esse adeò manifestam libertatem, non solum in genere, sed humanam & nostram, ut ridiculum existimaverint velle illam demonstrare, sicut* Aristoteles *dixit de iis, qui conabantur demonstrare naturam esse; nisi enim*, *inquiunt*, *daretur in nobis libertas, frustrà inter homines essent consilia, preces, leges, pœnæ, præmia, &c. quæ tamen valdè prodesse in ordine ad movendam humanam voluntatem pateat.*

lasque qualitates naturales laudare & vituperare pcssumus, in quibus voluntas locum non habet, in adamante, in homine: & is, qui dixit, *Ca-*

Y 2 *tonem*

patet experientia. Sed hoc argumentum; ut subtiliter vidit Buridana 3. *Ethic. qu.* 1. *est infirmum, quod probatur tum a posteriori, tum a priori. A posteriori quidem, quia per idem argumentum evinceretur libertas in brutis, quandoquidem bruta ipsa & verberibus coërcentur, & illicio alicujus voluptatis facilè trahuntur. Ratio autem a priori est, quia ex prædicto argumento excluditur tantummodò illa necessitas, quæ cæco modo nos traheret ad operandum, ita ut cognitio nihil influeret, & impertinenter se haberet ad nostram operationem. At non excluditur illa necessitas, quæ proveniret nobis ex præponderantia cognitionis determinantis nostram voluntatem ad unum, sicut cognitio bruti determinat adpetitum bruti. Contra hunc enim dicendi modum perinde valet argumentum suprà positum, ac valeret ad probandum non esse necessarium, sed liberum Soli, quòd mundus ab eo per certa temporis intervalla illumineiur & obscuretur, sic argumentari:* Si hoc efficere esset Soli necessarium, frustra in ordine ad hunc effectum daretur ortus & occasus Solis in cœlo. *Quæ argumentatio nihil concluderet, nam & ipse ortus & occasus Solis in cælo est causa quædam necessaria, habens talem necessarium effectum. Si quis ergò putaret, omnes voluntates necessariò eligere id, ad quod magis inclinamur in actu primo per motionem intellectus, ex una parte non solùm nostram, sed omnem planè libertatem destrueret, & ex alia parte satis explicaret utilitatem legum, pœnarum, præmiorum, &c. Secundum patet, nam adhuc hæc omnia prodessent ad hoc, ut intellectus magis moveret ad unam partem, quàm aliam. Primum quoque probatur, nam prima motio intellectûs antecedens omnem actum voluntatis non est libera, sed necessaria, ut patet. Ea verò posita, necessariò sequeretur motio ipsius voluntatis, & ab illa necessariò provenirent cæteri effectus; ergò nullus reperiretur effectus, qui non oriretur necessariò ex sua causa; neque esset adsignabile aliquid, quod fuisset simpliciter indifferens ad contingendum vel non contingendum.*" Hactenus *Pallavicinus*, qui post hæc eodem articulo contingentiam aliquam in rebus, & articulo 6. libertatem in nobis naturaliter demonstrari, ingeniosis more suo argumentis ostendit, quorum aliqua referemus in notis.

De cætero *Leibnitius* §. 73. fatetur esse quandam justitiæ speciem, & certum quoddam præmiorum pœnarumque genus, quod non tam facilè posse adplicari videatur iis, qui ex absoluta necessitate agerent, si hæc daretur: eam nempe justitiæ speciem, quæ nec emendationem relinquentis, neque exemplum, neque mali reparationem pro scopo habeat. *Hæc justitia*, inquit, *fundatur in sola congruentia exigente certam aliquam satisfactionem in expiationem actionis pravæ, & hæc congruentia*, ait §. 74. *fortasse cessaret illorum respectu, qui ex absoluta necessitate agerent sine vera libertate contingentiæ.* Unde §. 75. profitetur, *se ostendisse solam libertatem imperfectam, sive eam, quæ non nisi a coactione immunis est, sufficere ad fundandum hoc pœnarum præmiorumque genus, quod ad bonum excitat, & ad mali evitationem emendationemque tendit.*

Denique in Animadversionibus in Librum *Guilielmi Kingii* de Origine Mali (quæ est adpendix secunda Tentaminum) §. 17. ad hanc Objectionem: „ Peccatum juxta nostram sententiam non ideò vituperaretur, aut puniretur, quia meretur; sed quia vituperium & punitio conferunt ad illud impediendum, cum tamen homines ampliùs aliquid exigant, nempe satisfactionem pro crimine, etiamsi hæc ad emendationem exemplumque nihil omnino conferat, prorsus sicut homines jure postulant, ut sincera gratitudo a vera beneficii præteriti agnitione, non a beneficii novi percipiendi intuitu, proficiscatur." *Respondet illustris noster Auctor:* Hæc objectio præclaras & solidas cogitationes continet, sed nos ea minimè tangit, &c. *Tandem addit*,

veram

tonem Uticensem virtuti convenienter egisse naturæ suæ bonitate, nec aliter agere potuisse, credidit ipsum magis laudasse (qqq).

76. Difficultates, quas hactenus removere adlaboravimus, ferè omnes Theologiæ naturali & revelatæ communes sunt. Nunc ad ea veniendum est, quæ articulum aliquem revelatum spectant, Electionem nempe aut Reprobationem hominum, cum Gratiæ Divinæ œconomia vel negotio ratione actuum misericordiæ, aut justitiæ Dei. Sed dum præcedentibus objectionibus respondimus, aditum ad eas, quæ restant, solvendas patefecimus. Quod animadversionem nostram superiorem (*Discursûs prælimin.* §. 43.) confirmat, pugnam videlicet hic potiùs esse inter veras Theologiæ naturalis & falsas humanarum probabilitatum rationes, quàm inter Fidem revelatam & Rationem. Vix enim hoc in argumento ulla contra Revelationem difficultas est, quæ nova sit, nec ab iis, quæ contra veritates, Ratione notas, objici queunt, oriatur.

77. Cùm igitur omnium ferè partium Theologi in hoc de Prædestinatione & Gratia argumento inter sese dissideant, & sæpè ad easdem objectiones diversa pro cujusque principiis responsa adferant (rrr); non possumus non delibare hujusmodi controversias, inter eos celebratas. Generatim dici potest, alios Deum considerare modo magis metaphysico, alios modo magis morali: & aliàs jam observatum est, Contraremonstrantes priorem modum amplecti, Remonstrantes posteriorem (sss).

Verùm,

veram proprieque dictam justitiam vindicativam, quæ ultra medicinam progreditur, plus aliquid ponere, nempe intelligentiam libertatemque peccantis, &c.

(qqq) Hic genitus (M. CATO, de quo in antecedd.) proavo *M. Catone*, principe illo familiæ *Porciæ*, homo virtuti simillimus, & per omnia ingenio diis, quàm hominibus, propior, qui nunquam rectè fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat, cuique id solum visum est rationem habere, quod haberet justitiam; omnibus humanis vitiis immunis, semper fortunam in sua potestate habuit, ait *Vellejus Paterculus* Lib. II. c. XXXV. 2.

(rrr) Addit *Interpr. Lat.* quæ non tantùm in revelatione, sed etiam in ratione fundantur, & a *Bælio* nostro inprimis ad Rationem reprimendam adferuntur.

(sss) Princeps eorum, qui *Remonstrantes* vocantur, est *Jacob. Arminius*, qui quidem solùm in doctrina de Prædestinatione a recepta Ecclesiæ Reformatæ doctrina discessit, & a Socinianismo, in cujus suspicionem Sectatores ejus deinceps venerunt, uti credere par est, immunis fuit. Natus est autem *Jac. Arminius*, Veteraquinas Batavus, A. 1560. denatus A. *1609.* d. *19.* Oct. uti suprà diximus p. *99.* n. xxx. Ejus Opera Theologica conjunctim recusa prodiere Francof. 1635. 4. quibus *Petri Bertii* de Vita & Obitu ejusdem Oratio præmittitur. *Matthias Martinius*, in Epist. ad *Conr. Vorstium* hoc elogio eum condecorat. Mihi, *ait*, Vir visus est verè Dei timens, eruditissimus, & in controversiis Theologicis exercitatissimus, & in Scripturis potens: & valdè circumspectus & solers in Philosophicis terminis ad res Theol. adcommodandis. De ejus erroribus, an, qui, quanti, & quot sint, nondum ego cognoscere potui. Deus novit, quid sit rei." V. *Præstantium ac Eruditorum Virorum Epistolæ Ecclesiasticæ & Theologicæ varii argumenti*, *Amst.* 1660. *ed. p.* 311. Inter eos, qui se Remonstrantibus opposuerunt, præcipuus est *Franciscus Gomarus*, variis huc spectantibus scriptis insignis, uti *de divinæ Prædestinationis objecto*, *Amst.* 1650. 8. *ed.*

Verùm, ut ritè res instituatur, æqualiter tueri oportet, hinc independentiam Dei & dependentiam creaturarum, illinc justitiam bonitatemque divinam, quæ Deum a se ipso, voluntate, intellectu, sapientia sua, dependere facit.

78. Sunt Auctores eruditi, beneque animati, qui, principalium utriusque partis rationum robur repræsentaturi, ut ambabus tolerantiam mutuam persuadeant, arbitrantur, controversiam totam ad hoc momentum capitale reduci, videlicet, quis Dei, decreta sua sancientis in relatione ad homines, primarius fuerit scopus? utrùm unice ea tulerit ad stabiliendam gloriam suam, manifestando sua adtributa, &, finis hujus adipiscendi gratiâ, magnum illud creationis & providentiæ schema formando; an verò substantiarum intelligentium, quas creare statuerat, motus voluntarios respexerit, considerando nimirùm id, quod diversis sub circumstantiis & positionibus, in quibus cernerentur, electuri & secuturi essent, & decreta sua iis adtemperando. Videntur mihi duæ illæ responsiones, quæ, tanquam oppositæ inter se invicem, ad ingentem hanc quæstionem dari solent, facilè conciliari posse, & consequenter, si huc omnia recidunt, partes, tolerantiæ nullius egentes, in rem ipsam consentire. Sanè Deus, creandi Mundi decretum formans, unicè statuit perfectiones suas modo quo posset efficacissimo, & magnitudine, sapientia, & bonitate sua, dignissimo, manifestare & communicare. Sed ob id ipsum omnes creaturarum adhuc purè possibilium actiones considerare necesse habuit, ut schema quàm convenientissimum formaret. Præstanti Architecto similis est, qui, propositâ sibi insignis palatii construendi voluptate vel gloriâ, *omnia, quæ fabricam* illam ingredi debent, formam & materiam, *locum, situm, media*, operas, impendia, secum animo reputat, antequàm *de tota re* captet consilium. Sapiens namque, dum opera sua delineat, finem a mediis sejungere nequit, nec finem sibi proponit ullum, nisi media *ejus* obtinendi præsto esse noverit.

79. Nescio, an forsitan adhuc supersint, qui sibi imaginentur, ex eo, quòd Deus *sit* absolutus rerum omnium Dominus, inferri posse, quòd omnia, quæ extra ipsum sunt, ipsi sint indifferentia; quodque, nullâ aliorum habitâ ratione, se solum ipse spectaverit, atque ita sine causa ulla, sine delectu, sine ratione, quosdam felices reddiderit, alios infelices (ttt). Verùm hoc de Deo docere est sapientiam ei bonitatemque tollere. Ac sufficit nobis observare, eum, dum se ipse spectat, nec quidquam eorum, quæ sibi debet, negligit, censendum etiam esse, creaturas suas curare, iisque uti modo ad ordinem maximè adcommodato.

(ttt) Addit *Interpr. Lat.* Eamque fortassè sententiam respexere, quos §. præcedente bifidum controversiæ totius caput exponere voluisse diximus. *Sed talis Doctrina vix ampliùs Sectatores habet alicujus momenti, eam de Deo docere, &c.*

Quò magis enim Princeps magnus ac bonus gloriæ suæ rationem habet, eò magis subditos suos felices præstare cogitabit, quantumlibet Monarcharum omnium foret absolutissimus, quantumvis ejus subditi nata servituti mancipia, homines proprii (uti Jurisconsulti loquuntur) & arbitrariæ ejusdem potestati penitùs subjecti forent. *Calvinus* ipse, aliique nonnulli ex acerrimis absoluti Decreti defensoribus, plæclarè monstrarunt, Deum habuisse *magnas & justas rationes* electionis suæ ac dispensationis gratiarum suarum, quanquam sigillatim nobis haud perspectas: & pro amore judicandum est, rigidissimos quosque Prædestinatores a ratione & pietate instructiores esse, quàm ut ab hac sententia longiùs recedant.

80. Nulla igitur de hoc argumento controversiæ serra reciprocanda erit (uti spero) cum hominibus, a ratione non prorsus abludentibus; magnum tamen semper intercedet adhuc inter eos, qui Universalistæ & Particularistæ dicuntur, dissidium circa ea, quæ de Gratia & Voluntate Dei docent. Interim & hic quoque eo quodammodo propendet animus, ut credam, controversiam inter eos adeò inflammatam de divina omnes homines salvandi voluntate (si a controversia *de Auxiliis Gratiæ* eam separamus) verborum potiùs esse, quàm rerum. Nam sufficit considerare, quòd Deus, & quivis alius sapiens beneficus, in omne bonum, quod fieri possit, inclinetur, & quod hæc inclinatio porportionalis sit præstantiæ boni, idque (si objectum respiciatur in præcisione & per se) per *voluntatem antecedentem*, uti vocant, sed quæ non semper pleno suo effectu abundat, propterea quòd sapiens iste multas insuper alias inclinationes habere debet. Atque sic ex omnium simul inclinationum concursu conflatur & efficitur id, quod plenam ejus decretoriamque voluntatem adpellamus, quemadmodum suprà explicavimus. Itaque cum antiquis optimè dici potest, Deum velle omnes homines salvos præstare vi voluntatis suæ antecedentis, non autem vi voluntatis suæ consequentis, quæ nunquam effectu suo destituitur. Quodsi, qui voluntatem hanc universalem inficiantur, nolint inclinationem illam antecedentem vocari voluntatem, de solo nomine litigant.

81. At alia magis in rem quæstio est circa Prædestinationem ad vitam æternam, & circa omnem aliam Dei destinationem, utrùm scilicet hæc destinatio absoluta sit, an respectiva? Est destinatio aliqua ad bonum & ad malum: & quia malum aliud est morale, aliud physicum, inter omnium partium Theologos convenit, ad malum morale destinationem esse nullam, hoc est, neminem ad peccandum a Deo destinari. Quod maximum malum physicum, nempe damnationem, adtinet, distingui potest inter destinationem & prædestinationem; nam prædestinatio videtur in se includere destinationem aliquam absolutam & anteriorem consideratione bonarum vel malarum actionum eorum, quod ea respicit. Atque ita Reprobi dici possunt *destinati* ad damnationem, quia cognoscuntur impœnitentes. Verùm non æquè dici possunt *prædestinati* ad damnationem, non

enim

enim datur reprobatio absoluta, cùm ejus fundamentum sit impœnitentia finalis prævisa.

82. Verum quidem est, dari quosdam Auctores, qui contendunt, Deum, misericordiam & justitiam manifestaturum secundùm rationes se dignas, nobis verò ignotas, adsumsisse electos, & repudiasse adeò reprobos, ante omnem considerationem peccati, ipsius etiam *Adami*; ipsum post hoc demum decretum consultum judicasse permittere peccatum, ut binas illas virtutes suas exercere posset, ac proinde illis, ad ipsos salvandos, in Jesu Christo gratias decrevisse, his verò eas denegasse, ad ipsos puniendos: & hinc Auctores isti dicuntur *Supralapsarii*, quia secundùm illos, decretum puniendi præcedit cognitionem existentiæ futuræ peccati. Sed inter eos, qui se Reformatos nuncupant, opinio hodie communior, cui etiam Synodus Dordracena favet, est Infralapsariorum, *S. Augustini* (uuu) sententiæ satis consentanea, quæ vult, Deum, posteaquàm peccatum *Adami*, generisque humani corruptionem, permittere justis de causis, sed nobis absconditis, statuisset, tum demum misericordia sua tactum, elegisse quosdam e massa illa corrupta, ut gratuitò ob meritum Jesu Christi salvarentur; justitiâ verò suâ impulsum reliquisse alios, ut punirentur damnatione, quam merebantur. Hinc apud Scholasticos ii soli, qui salvantur, dicebantur *Prædestinati*, Reprobati verò *Præsciti*. Fatendum quidem est, ex Infralapsariis quosdam, ut alios taceam, loqui quandoque de Prædestinatione ad damnationem exemplo *Fulgentii* (xxx) & ipsius *S. Augustini*; sed id illis nihil aliud significat, quàm destinationem, nec quidquam prodest rixari de vocabulis, quanquam hæc olim ansa fuerit malè mulctandi *Godeschalci* illius, qui circa medium noni sæculi famam habuit, quique nomen *Fulgentii* adsumsit, ut se indicaret Auctorem istum sequi (yyy).

83. Quod

(uuu) Scribentis: *Ex Adæ origine damnata velut massa una meritæ damnationi tradita, fecit Deus alia in contumeliam vasa iræ: alia in honorem vasa misericordiæ: illis reddens, quod debetur in pœna; istis, quod non debetur in gratia.*

(xxx) *Fulgentius*, Episcopus Ruspensis in Africa, A. 468. natus, diem suum obiit A. 533. Contra Arianos inprimis fortiter stetit, variis scriptis clarus, ut *De duplici prædestinatione ad gloriam & ad pœnam; De Trinitate, &c.* Contra Semi-Pelagianum *Faustum*, Rejiensem Episc. Libr. *VII. de gratia Dei & Libero Arbitrio*, qui quidem non ampliùs exstant. Edita illius Opera sunt Parisiis A. 1684. quibus præmittitur Auctoris Vita; a *Ferrando* ş. Diacono Carthaginiensi, conscripta.

(yyy) *Godeschalcus*, *s. Gotteschalcus*, Monachus Germanus, sua de prædestinatione & absoluto reprobationis decreto, deque gratia, &c. doctrina nimis curiosa, magnos in Ecclesia occidentali dedit strepitus, donec ipse, secundùm decretum in conventu Episcoporum, apud Carisiacum habito, conditum, sacerdotali dignitate spoliatus, ergastuloque inclusus est, & verberibus durissimis castigatus, dum Librum, quo errores suos complexus erat, *De Prædestinatione*, ipsemet flammis traderet. *Budd.* in Isag. p. 1109. In carcere animam efflavit A. 870.

83. Quod destinationem electorum ad vitam æternam adtinet, Protestantes æquè, ac Ecclesiæ Romanæ addicti, multùm inter se digladiantur, num Electio sit absoluta, an verò fundetur in prævisione fidei vivæ, ejusdemque finalis. Ii, qui Evangelici vocantur, hoc est, Confessionis Augustanæ sequaces, posterius adserunt, creduntque, non recurrendum ad causas Electionis occultas, quando manifesta causa, in Pandectis sacris indicata, reperiri potest, nempe fides in Jesum Christum; videturque ipsis prævisio causæ etiam esse causa prævisionis effectûs. At qui Reformati nominantur, aliter sentiunt, fatenturque, salutem quidem oriri a Fide in Jesum Christum, sed observant, sæpè causam, effectu priorem in executione, esse posteriorem in intentione, uti cùm causa est medium, & effectus est finis. Itaque quæstio est, utrùm fides hominis, an verò salvatio sit anterior in intentione Dei, hoc est, an prius velit hominem salvum facere, quàm fidelem (zzz)?

84. Hinc patet, quæstionem inter Supralapsarios & Infralapsarios ex parte, tum deinde hos inter & Evangelicos, eò redire, ut benè concipiatur ordo, qui est in decretis Dei. Fortasè disputatio hæc tota uno ictu amputari posset, cunctis ritè expensis statuendo, omnia Dei decreta, de quibus agitur, esse simultanea non tempore solùm, de quo nemo dubitat, sed etiam *in signo rationis*, vel in ordine naturæ. Et certè, Formula Concordiæ, post loca quædam *S. Augustini*, & salutem, & media, eò perducentia, uno eodemque decreto Electionis complexa est. Ut autem simultaneitas ista destinationum, sive decretorum, de quibus agitur, meliùs ostendatur, recurrendum est ad methodum, qua plus simplici vice jam usus sum, quæ huc redit, ut Deus, antequam quidquam decerneret, inter alias rerum series possibiles consideraverit eam quoque, quam postea

(zzz) In cit. ad §. 77. Collectione Epp. *Petrus Baro* tres has *de Prædestinatione* sententias in compendio exhibet p. 41. sqq. & tertiam quidem ita effert p. 44. Deum velle "omnes homines servari, neminemque perire, & Christum pro omnibus esse mortuum, ideoque Deum neminem unquam odisse, nec odisse proposuisse, quatenùs hominem a se factum, sed tantum *quatenùs peccatorem*: immò omnibus in *Adamo* lapsis & peccatoribus Christum promisisse & misisse, qui caput Serpentis contereret, &, quod perierat, repararet: ideoque etiam voluisse, ut omni creaturæ, id est, cuivis homini, Evangelium adnunciaretur, ut omnes & singuli ad agnitionem veritatis pervenire & servari possent, quam Dei voluntatem Patres *antecedentem* vocant. Itaque quòd quidam serventur ex Deo, meraque ejus gratiâ, id esse: quòd autem alii damnentur, ex eorum id malitia & pravitate existere; quæ *consequens* Dei voluntas dicitur; sequitur etenim hominum in peccato perseverantium impœnitentiam. Et post pauca: Hæ igitur sententiæ sic inter se consentiunt & dissentiunt, ut prima & secunda damnationis & salutis necessitatem includant, & hominibus imponant. Tertia non item. Sed hæc Prædestinationem, licèt sit ipsa apud Deum immutabilis, negat tamen immutabiles reddere hominum voluntates, necessitatemque illis inferre, ne Deum auctorem peccati, hominumque exitii, faciat *&c.*"

postea adprobavit, in cujus idea repræsentabatur, quomodò protoplasti peccaturi essent, posteritatemque suam depravaturi, quo pacto Jesus Christus humanum genus esset redempturus, quomodò pars, variis gratiæ viis adjuta, ad fidem finalem & ad salutem perventura, & quomodò alii, vel cum, vel sine iisdem aliisve gratiæ donis, perseveraturi in peccato & damnandi essent; ut Deus censeatur non adprobasse hanc seriem, nisi ubi totam sigillatim expendisset, atque adeò nihil decretoriè statuisse circa salvandos vel damnandos, nisi priùs omnibus eam ingredientibus ponderatis, & cum contentis aliarum quoque serierum possibilium comparatis. Itaque id, quod pronunciat, totam simul seriem respicit, cui duntaxat existentiam decernit (aaaa). Ad alios vel alio modo salvandos, necesse fuisset, aliam omninò seriem generalem eligi, omnia enim in serie qualibet connexa sunt. Atque in hoc rem concipiendi modo, qui sapiente dignissimus est, cujus actiones quàm fieri potest maximè consentiunt, non nisi unum decretum Dei totale locum habet, nempe decretum creandi talem Mundum, quod quidem decretum totale æqualiter omnia decreta particularia complectitur, nullo inter illa ordine relicto; quamvis ex alio capite dici possit, quemlibet actum particularem voluntatis antecedentis, in collectione totali contentum, habere suum pretium atque ordinem pro mensura boni, in quod actus iste inclinat. Sed hi actus voluntatis antecedentis decreta non adpellantur, cùm necdum sint infallibiles (bbbb), & successus eorum a collectione totali dependeat. Re ita sumtâ, omnes difficultates, quæ circa hoc argumentum adferri possunt, ad eas recidunt, quas jam tetigimus & submovimus, cùm mali originem expenderemus.

85. *Restat* una tantùm gravis momenti discussio, quæ suas habet difficultates particulares: ea est de dispensatione mediorum & circumstantiarum, ad salutem & damnationem conferentium; quæ inter cætera materiam *de auxiliis Gratiæ* complectitur, de qua (a tempore Congregationis *de Auxiliis*, sub *Clemente VIII.* habitæ, in qua Dominicanos inter & Jesuitas concertatum fuit) non facilè Roma patitur vulgari libros. Apud omnes in confesso esse debet, Deum esse perfectè bonum ac justum, bonitate ipsius fieri, ut quàm potest minimè contribuat ad ea, quibus homines

(aaaa) In optimo, quod *Vir ill.* delineat, systemate necessitas quædam quasi ferrea, a nonnullis illi imputata, omninò exulat. Deus peccatum non vult: permittit tantùm, consequenter aliis aliter faciendi potentiam haud eripit: homines liberè, hoc est, cum facultate declinandi, peccant: qui damnantur, ex permissione divina, potuissent etiam non damnari. En gratiam universalem, non particularem.

(bbbb) *Interpr. Lat.* infallibiles, finales & decisivi, quia successus eorum adhuc dependet a collectione inclinationum totali, aliis collectionibus, sive alteri cuicumque seriei, prævalitura. Itaque decretum non nisi de toto fertur. Re ita sumta, *&c.*

mines reddi nocentes possunt, & quàm potest maximè ad ea, quæ ipsorum saluti inserviunt (scilicet tantùm, quantùm ordo rerum generalis permittit) ipsius porrò justitiam prohibere, quo minùs insontes damnet, & bonas actiones sine præmio relinquat; quin etiam justam eum proportionem in pœnis & præmiis servare. Interim tamen hæc idea, quam de bonitate & justitia Dei habere debemus, non satis locum invenire videtur in actionibus suis, circa salutem & damnationem hominum nobis cognitis, & hoc est, quod *difficultates* circa peccatum, ejusque remedia, parit.

86. Prima difficultas est, quo pacto anima, salvâ Dei justitiâ, potuerit infici peccato originali, quod est peccatorum actualium radix; videtur enim Deus hominem ipsi peccato sine injustitia exponere non potuisse. Hæc difficultas tres de animæ origine opiniones peperit. Prima *de præexistentia animarum humanarum* in alio mundo, vel alia vita, in qua peccaverant, & ideò ad hoc humani corporis ergastulum fuerant damnatæ, opinio fuit Platonicorum (cccc), *Origeni* tributa, quæ etiamnum hodie sectatores reperit. *Henricus Morus*, (dddd) Doctor Anglus, aliquid hujus dogmatis justo volumine propugnavit. Quidam præexistentiæ hujus defensores ad Metempsychosin usque progressi sunt. Ita nuper *Helmontius* filius (eeee) sensit, & Auctor ingeniosus Meditationum quarundam metaphysicarum, Anno MDCXXVIII. sub nomine *Guilielmi Wander* editarum, eodem propendere videtur. Altera opinio *Traductionem* adstruit, quasi anima infantium ab anima vel animabus eorum, a quibus generantur, perinde ac corpus a corpore, *per Traducem* generaretur. *S. Augustinus* huc inclinabat, ut peccatum originale meliùs salvaret. Doctrinam hanc major etiam Confessionis Augustanæ Theologorum pars profitetur. Interim non universim apud eos recepta est, quandoquidem Academiæ Ienensis, Helmstadiensis, & aliæ, dudum illi adversatæ fuerunt. Tertia, eaque receptissima hodie, opinio *Creationem animæ* propugnat, & a majori Scholarum Christianarum parte defenditur, sed omnium maximè

(cccc) Hinc *Plato* discere idem putavit ac reminisci, idque pro criterio veritatis habuit, si memoria cum recente sensu congruat: v. ill. Viri, *Jo. Gottl. Heineccii Elem. Philos. Rational. P. I. c. III. §. LXV.* Hinc definit idem *Philosophiam* per *Solutionem animæ a corpore, & conversionem quandam ad ea, quæ reverâ sunt, & intellectu videntur.*

(dddd) *Henricus Morus*, Theologus Cantabrigiensis, de quo v. *Bælius* in *Nouvell. de la Rep. des Lettr. May* 1684. *p.* 301. *Otium Hannov. p.* 188. Opinionem hanc defendit *Lib. I. Myster. Piet. c.* 9. Opera ejus Philosophica A. 1679. duobus tomis in fol. Londini prodierunt.

(eeee) *Francisc. Mercurius van Helmont, Jo. Baptistæ* filius, natus A. 1618. denatus Colon. ad Spream 1699. De eo *Vir illustris* in *Felleri Otio Hannoverano*, §. CLXXX. p. 227. Primaria, *ait*, opinio, quam ille sustinuit, est *Metempsychosis*; statuit nimirùm, animas corporum mortuorum immediatè transire in corpora recèns natorum, sicque easdem animas semper in hoc Mundi Theatro suam ludere personam. "

ximè premitur difficultatibus circa peccatum originale (*ffff*).

87. In hanc Theologorum de Animæ humanæ origine controverſiam irrepſit diſceptatio philoſophica de *origine formarum*. *Ariſtoteles* & Schola poſt ipſum dixere *Formam* id, quod eſt principium actionis, & in eo reperitur, quod agit. Hoc principium internum eſt vel ſubſtantiale, ſeu primitivum, quod Anima vocatur, quando corpus organicum adficit; vel accidentale, quod vocari ſolet *Qualitas*. Idem Philoſophus dedit animæ nomen genericum *Entelechiæ* vel *actus*. Hæc vox *Entelechia* veriſimiliter oritur a voce Græca, quæ perfectum (*gggg*) ſignificat; quamobrem celebris ille *Hermolaus Barbarus*, verbum verbo reddens, Latinè vertit *Perfectihabiam*, actus enim eſt complementum potentiæ: ſed hoc ſolum ut diſceret, nihil ſanè neceſſe erat conſulere Diabolum, uti eum feciſſe narrant (*hhhh*). Philoſophus autem Stagirites duo actuum genera concipit, Actum permanentem & Actum ſucceſſivum. *Actus* permanens, vel durabilis, nihil aliud eſt, quàm *Forma*, vel ſubſtantialis vel accidentalis: forma ſubſtantialis (uti verbi gratiâ Anima) eſt omnino permanens, ut ego quidem arbitror, & accidentalis tantùm ad tempus permanet. Sed actus omninò fugitivus, cujus natura tranſitoria eſt, in ipſa actione conſiſtit. Oſtendit alibi (*iiii*), notionem Entelechiæ non penitùs contemnendam eſſe, cumque permanens ſit, non ſolum inſinuare nudam *facultatem*, activam, ſed etiam id, quod vocari poteſt *vis*, *conatus*, ex quo actio ipſa ſequi debet, ſi nihil impediat. Facultas non, niſi *adtributum*, eſt, aut ſubinde *modus*; at *vis*, quando ſubſtantiam ipſam non ingreditur,

Z 2 (hoc

(*ffff*) *Ita Jo. Zeiſoldus, Dan. Stahlius*, alii, creationem defenderunt. *Auguſtinus* in *Epiſt. XXVIII. ad Hieron.* fatetur, ſe difficultatem de propagatione peccati originalis, ſtante creatione animæ, neque orando, neque legendo, neque meditando, neque ratiocinando ſuperare potuiſſe, a Pelagianis hinc magnus Traducianorum Patronus & Traducianæ nationis Primas dictus eſt; quanquam is pro hac ſententia ſe nuſquam declaravit, cumque aliis quibuſdam Patribus τὸ ἐπέχειν eligere maluit. Videtur autem inprimis obſtare ſimplicitas animæ, quo minus cum corpore propagetur a parentibus per generationem, placitumque originem ſuam debere Materialiſtis, animæ ſimplicitatem negantibus. V. Traducianorum ſententiam apud *Sperlingium*, Tr. *de Formatione Hominis in utero*, cap. II. p. 32. ſqq. ed. Viteb. 1641.

(*gggg*) ἐντελές.

(hhhh) Sine fundamento Traditionem hanc eſſe judicat Litteratiſſ. *Stolle*, in *Hiſt. Litt. P. II. c. I. §. LXXXIII. not. y. Hermolaus Barbarus*, Venetus, A. 1453. uti laud. Vir ſcribit, uti Cel. *Jœcher* L. ſuprà cit. A. 1454. d. 4. Maj. natus, ex peſte Romæ mortuus, ſec. *illum*, A. 1493. ſec. *hunc*, A. 1494.

(iiii) *In principiis*, puta, *Philoſ.* conſ. *Comm. Brutorum*: quam Cl. *Kortholtus* exhibet in *Coll. Epp. T. I. p.* 189. *ſqq.* Hic §. V. Et proinde admittendum eſt aliquid præter materiam (quam §. I. in Antitypia & Extenſione conſtituit) quòd ſit tam principium perceptionis, ſeu actionis internæ, quàm motus, ſeu actionis externæ. Et tale principium adpellamus ſubſtantiale, item vim primitivam, ἐντελέχειαν τὴν πρώτην, uno nomine animam, quod activum cum paſſivo conjunctum ſubſtantiam completam conſtituit. *&c.*

(hoc eſt, *vis*, quæ non eſt *primitiva*, ſed *derivativa*,) eſt *qualitas*, quæ eſt diſtincta, & a ſubſtantia ſeparabilis. Oſtendi etiam, quomodò concipi poſſit, Animam eſſe vim primitivam, modificatam, & variatam per vires derivativas ſive qualitates, & exercitam per actiones.

88. Jam verò Philoſophos multùm divexavit origo formarum ſubſtantialium. Nam dicere compoſitum ex Forma & Materia produci, Formam verò *comproduci*, nihil eſt dicere. Opinio communis fuit, formas ex potentia materiæ educi, quod vulgò *Eductio* vocatur: nec iſtud nos aliquid magnoperè docet, explicabatur tamen quodammodo comparatione *figurarum*, nam ſtatuæ figura non producitur, niſi demendo marmor ſuperfluum. Hæc comparatio locum habere poſſet, ſi forma ſita eſſet in nuda limitatione, quemadmodum figura. Aliqui crediderunt, formas e cœlo demitti, immò datâ operâ creari, dum corpora producuntur; *Julius Scaliger* innuit, fieri poſſe, ut formæ potiùs educerentur e potentia activa cauſæ efficientis (hoc eſt, Dei, ſi creentur, vel aliarum formarum, ſi generentur,) quàm e potentia paſſiva materiæ, & hoc erat redire ad traductionem, quando fit aliqua generatio. *Daniel Sennertus*, Medicus & Phyſicus Wittebergæ celebris, hanc ſententiam excoluit, maximè circa corpora animata, quæ per ſemina multiplicantur (kkkk). Italus quidam, in Belgio degens, *Julius Cæſar della Galla*, & Medicus quidam Groningenſis, *Joannes Freitagius*, vehementer admodum inſurrexere contra *Sennertum*; at *Joannes Sperlingius*, Profeſſor Wittebergenſis, apologiam Magiſtri ſui condidit, ac denique cum *Joanne Zeiſoldo*, Profeſſore Ienenſi, creationem animæ humanæ tuente, digladiatus eſt.

89. Verùm traductio & eductio, quando de invenienda origine animæ agitur, æquè ſunt inexplicabilcs. Non eo modo ſe res habet cum formis

(kkkk) *Daniel Sennertus*, Wratislavienſis, Medicus celeberrimus, A. 1572. d. 25. Nov. natus: Primus Chemicæ artis in Medicina uſum probare & commendare auſus eſt in Academia Vitebergenſi, ubi A. 1602. Medicinæ Profeſſor factus eſt: obiit A. 1637. d. 21. Jul. Teſtantur id Viri ſcripta: *Epitome Scientiæ naturalis Viteb.* 1618. 1624. & 1633. *in* 8. *De Chemicorum conſenſu & diſſenſu cum Ariſtotelicis & Galenicis*, ibid. 1629. 4. & *Hypomnemata Phyſica*, ed. & *Francof.* 1650. *Jo. Sperlingius*, ejus Diſcipulus, Thuring. natus A. 1603. d. 12. Jul. & Viteb. in Profeſſione Phyſices mortuus A. 1658. Præceptorem contra tela adverſariorum fortiter defendit. Inprimis ei & *Sennerto* ſe oppoſuit *Jo. Freitagius*, Medicinæ in Acad. Groningenſi Profeſſor, in Libro Amſtel. 1637. in 8. prodeunte ſub Tit. *Novæ Sectæ Sennerto-Paracelſicæ, recens in Philoſophiam & Medicinam introductæ, qua antiquæ veritatis oracula, & Ariſtotelicæ ac Galenicæ doctrinæ fundamenta convellere, & ſtirpitùs eruderare moliuntur novatores, detectio & ſolida refutatio.* Hoc in Libro, *ait Buddeus Iſag. p.*267. non ſcribere, ſed furere videtur. Poſt defendit ſe contra Prof. Ienenſem, *Jo. Zeiſoldum*, in Quæſtione de *Origine formarum ſubſtantialium*, quas non e potentia materiæ educi, nec in materiam induci, ſed cum materia traduci adſerebat. *Inſtitutiones* illius *Phyſicæ* Viteb. prodierunt 1638, 1645, 1653. *&c.* in 8. *Anthropologia Phyſica*, ib. 1647. conf. dicta ad §. 86. Conf. *Balii* Diction. Tit. *Sennert.*

formis accidentalibus, cùm hæ non ſint aliud, quàm modificationes ſubſtantiæ, earumque origo per eductionem, hoc eſt, per variationem limitationum, explicari poſſit, prorsùs ſicut origo figurarum. Sed res longè alia eſt, quando agitur de origine ſubſtantiæ, cujus etiam ortus & interitus æquè ſunt explicatu difficiles. *Sennertus* & *Sperlingius* auſi non ſunt admittere ſubſiſtentiam & indeſtructibilitatem animarum in brutis, aliiſque formis primitivis, quanquam agnoſcerent eas eſſe indiviſibiles & immateriales. Sed ſciendum eſt, eos indeſtructibilitatem cum immortalitate confudiſſe, per quam in homine intelligimus, non ſolùm animam, ſed & perſonalitatem ſubſiſtere, hoc eſt, ubi animam humanam immortalem dicimus, ſubſiſtere judicamus id, quo fit, ut ea ſit eadem perſona, quæ ſervat qualitates ſuas morales, conſervando *Conſcientiam*, vel perceptionem reflexivam internam ejus, quod ipſa eſt; id quod eam pœnæ præmiique capacem reddit. Sed conſervatio iſta perſonalitatis in animabus belluarum locum minimè reperit: quare eas inocciduas, ſive indeſtructibiles, quam immortales, dicere malim. Interim hæc æquivocatio magnam videtur in Thomiſtarum (llll), aliorumque boni commatis Philoſophorum, doctrina inconſequentiam peperiſſe, qui omnium animarum immaterialitatem, ſive indiviſibilitatem, agnoverunt, nec tamen fateri voluerunt earum indeſtructibilitatem, magno cum præjudicio immortalitatis animæ humanæ (mmmm). *Joannes Scotus* (nnnn), (id quod aliàs *Hibernum* ſeu *Erigenam* deſignabat) Auctor tempore *Ludovici Pii*, ejuſque filiorum, clarus, pro conſervatione animarum omnium ſtabat: nec video profectò, cur minus incommodum ſit, atomos cum *Epicuro* vel *Gaſſendo* perennes ponere, quàm ſubſtantias omnes verè ſimplices & indiviſibiles, quæ ſolæ & genuinæ atomi naturæ ſunt, perpetuitate donare. Hinc meritò apud *Ovidium* generatim dixit *Pythagoras*:

Morte carent animæ.

90. Jam cùm regulas amem ſibi conſtantes, quæ exceptiones quàm licet pauciſſimas patiantur; vide, quid mihi in hac ingentis momenti quæſtione omni ſenſu quàm maximè conſentaneum rationi ſit viſum: cenſeo, animas, & generatim ſubſtantias ſimplices, nec initium, niſi per creationem, nec finem, niſi per annihilationem, habere poſſe: cumque organicorum

(llll) Ill. *Leibnitius* in *Otio Hannover. Felleri* p. 228. *Thomas d'Aquin* a déja dit, que les ames des animaux ſont indiviſibles, d'où il s'enſuit, qu'elles ſont incorruptibles. Apparemment qu'il n'a pas voulu s'expliquer plus ouvertement, & s'eſt contenté d'avoir poſé le fondement.

(mmmm) Addit *Interpr. Lat.* cui probationem ſuam ſubtrahebant, ſubſtantiarum ſimplicium deſtructionem admittentes.

(nnnn) *Jo. Scotus Erigena, ob translata in linguam Latinam* Dionyſii Areopagitæ *Opera, Lib. de diviſione naturæ, de Prædeſtinatione Dei contra Gotteſchalcum*, clarus: A. 800. ab aliquo ſuorum diſcipulorum ſcalpello ictus, periit.

corum corporum animatorum formatio ſecundùm naturæ ordinem explicari non poſſe videatur, niſi *præformatio* jam tum organica ponatur, inde intuli, id, quod nos generationem vocamus animalis, nihil aliud eſſe, quàm transformationem & augmentationem: itaque, cùm id ipſum corpus jam ante conceptionem organizatum fuerit, putandum eſt, illud jam tum animatum fuiſſe, eandemque animam habuiſſe: uti *vice verſa* judico ex conſervatione animæ, poſtquàm ſemel creata eſt, animal etiam conſervari, & mortem adparentem nihil eſſe, niſi involutionem; cùm veriſimile non ſit, in ordine naturæ exiſtere animas prorſus ab omni corpore ſeparatas (oooo), aut initii naturalis expertes, naturæ viribus deſinere poſſe.

91. Poſtquàm ordinem tam concinnum, & regulas tam generales, intuitu animalium ſtabilivimus, rationi minus videtur congruum, hominem inde prorſus excludi, & omnia circa animam ſuam miraculo peragi. Et monui plus ſimplici vice, ad Dei ſapientiam pertinere, ut omnia in operibus ſuis ſint harmonica, naturaque ſit gratiæ parallela. Itaque exiſtimem, animas, quæ aliquando erunt humanæ, non minùs quàm aliarum ſpecierum animas, jam fuiſſe in ſeminibus, regrediendo per omnes majores uſque ad *Adamum*, & adeò ab initio mundi in quadam corporis organici ratione ſemper exſtitiſſe, in quo *Swammerdamius*, *R. P. Mallebranchius*, *Bælius*, *Pitcarne*, *Hartſoeckerus* (pppp), aliique viri doctiſſimi magno numero, mecum ſentire videntur. Atque hæc doctrina ſatis confirmatur obſervationibus microſcopicis *Leeuwenhoeckii* (qqqq), aliorumque ſolertium obſervatorum. Sed mihi multas ob cauſas etiam congruum eſſe videtur, ut non præexſtiterint, niſi tanquam animæ ſenſitivæ vel animales, perceptione ſenſuque præditæ (rrrr), ac ratione deſtitutæ, man-

(oooo) Addit *Interpr. Lat.* vel ex corpore in corpus devolitantes.

(pppp) *Nicol. Hartſoecker*, Goudæ natus A. 1656. d. 26. Mart. ſcripſit *des élémens du corps naturel*, quod Schedium legitur in *Journal des Sçavans*, it. *Hiſtoire des Ouvrages des Sçavans*, uti & ejuſdem *Principes de Phyſique*, de quibus conf. *Otium Hannov.* p. 413.

(qqqq) *Anton. van Leeuwenhoeck*, Delphis natus A. 1632. d. 24. Oct. factus membrum Soc. Reg. Londin. A. 1679. *Arcana illius Naturæ detecta*, in vernacula exarata, A. 1695. Latinâ veſte induta prodiere T. V. in 4. De eo *Vir ill.* Leeuwenhoeckius, *celeberrimus in Batavis per Microſcopia obſervator, quaſdam ſuas obſervationes Anatomicas, nondum editas, ad me miſit.* Et poſt pauca: *Certum eſt ab* Hugenio, *ſummi judicii Viro*, *a* Societate Anglica, *& ipſo* Hookio, *in Microſcopiis æmulo, æſtimatas, & minimè pro commentitiis habitas fuiſſe* Leeuwenhoeckii *obſervationes.* In *Coll. Kortholtiana T. I. Ep. CCV.* *ad* Seb. Kortholt. §. III. p. 349.

(rrrr) *Theologus Romano-Cathol.* jam ſæpè citatus, *quinto* loco ait: *Non placet quod §. 91. dicitur*, animas humanas (ſaltem ut ſenſitivas & animales, quibus poſtea ratio acceſſerit) ab initio mundi in quadam corporis organici ratione exſtitiſſe. Ad hoc Interpres Latin. *Fortunius Lycetus*, illuſtris Peripateticus, ineunte priori ſæculo tres Libros edidit, inſcriptos *de Ortu Animæ*

manserintque eo in statu, donec homo, cui quæque debebatur, generaretur, tum demum rationem acceptura; sive modus naturalis suppetat elevandi animam sensitivam ad perfectionem animæ rationalis (quod non ita facilè agnosco) sive Deus per operationem quandam particularem, vel (si mavis) transcreationem huic animæ rationem largiatur. Quod eò faciliùs admitti potest, quò frequentiùs revelatio multas alias operationes immediatas Dei in animas nostras docet. Hæc explicatio videtur solvere perplexos illos nodos, quos hoc in loco Philosophi vel Theologi nectunt: cum difficultas originis formarum prorsùs cesset, & divinæ justitiæ longè convenientius sit, animæ, physicè vel animaliter jam corruptæ per *Adami* peccatum, dare novam perfectionem, quæ in Ratione cernitur, quàm animam aliquam, rationalem per creationem vel aliter, in corpus demittere, in quo moraliter sit corrumpenda.

92. Jam verò cùm anima semel fuerit sub peccati dominatu, & in procinctu ejus actu committendi, quàm primùm homo rationis exercendæ compos fuerit; nova quæstio exoritur, an hæc dispositio hominis, nondum per baptismum regenerati, sufficiat ad ejus damnationem, etiamsi ad peccatum actuale nunquam deveniat, uti contingere potest, & sæpe contingit, sive ante ætatem rationis moriatur, sive ante usum ejus hebescat. Adserunt aliqui, *S. Gregorium Nazianzenum* id negare (*Orat. de Baptismo*;

Animæ humanæ, quorum scopus est, ostendere, *quod anima humana, quantùm ad sui partes ratione carentes, vegetalem, inquam, & sensitricem, prodeat omninò a patre mediante semine.... at quantùm ad partem rationalem, proximè a Deo creari, & infundi corpori organizato.* His enim omninò verbis in calce Libri sui loquitur, quod opus Auctori suo famam apud eruditos conciliasse dicitur, nec unquam, quod sciam, censura notatum fuit.

His adde, quod *Hyacinthus Tonti* Ordinis Eremitarum *S. Augustini* publicus in Academia Patavina Sacrarum Litterarum Interpres, edito Patavii nuper libello, cui titulus: *Augustiniana de rerum creatione sententia*, adhærere non dubitet, &, si Diario Trevoltiano fides (Februarii 1716. pag. 351.) bene probet, *S. Augustinum* in ea fuisse sententia, quam nonnulli recentiores Philosophi adoptarunt, omnia corpora, quæ nasci videntur, evolvi duntaxat, & ab ipso creationis momento primis speciei suæ corporibus organicis fuisse inclusa. Videri potest libelli hujus caput 14. & postremum a pag. 98. cum quo conferre juverit, quæ habet eruditissimus Cardinalis *Norisius* Vindiciarum Augustinianarum cap. 4. §. 3. in fine, editionis Patavinæ anni 1708. pag. 53. col. 2.

Binæ istæ *Lyceti Tontii*que positiones si jungantur in unum, prodibit inde conclusio non multùm discrepans ab adserto *Leibnitiano. Leibnitius* enim in una eademque anima gradum sensitivum præexistentem in protoplastis distinguit realiter a superveniente, dum homo generatur, gradu rationalitatis. Sic enim uno circiter, antequàm *Theodicæam* ederet, anno ad me scripsit: *Non ergo dicemus dato novo essentiali gradu novam animam dari. Hos gradus adpellare licebit facultates, aliquo modo non invicem dependentes .... putem autem gradus essentiales non nisi a Deo dari & tolli posse, quod secus est in qualitatibus derivativis.*

Conf. in tota hac materia Cel. *Wolffius*, *Psychol. Rational. Lat.* Sect. IV. C. II.

Baptismo (ssss);) sed *S. Augustinus* sententiam tenet adfirmativam, contendens, solum peccatum originale sufficere ad merendas inferni flammas, quamvis ea opinio valdè dura sit, ne quid ampliùs dicam. Quando autem hic de damnatione & inferno loquor, intelligo dolores, nec nudam felicitatis æternæ privationem, intelligo *pœnam sensûs*, *non damni*. *Gregorius Ariminensis*, Augustinianorum Magister Generalis (tttt), cum paucis aliis, contra receptam in Schola sui temporis opinionem, *S. Augustinum* secutus est, & propterea *tortor infantum* adpellabatur. Scholastici (uuuu), nolentes eos in flammas inferni mittere, certum ipsis limbum adsignarunt, in quo nihil patiantur, nec puniantur, nisi sola visionis beatificæ privatione. Revelationes *S. Brigittæ* (xxxx) (uti vocantur) Romæ in magno pretio habitæ, huic etiam dogmati velificantur. *Salmeron* (yyyy) & *Molina*, post *Ambrosium Catharinum* (zzzz) aliosque, concedunt ipsis beatitudinem quandam naturalem; & Cardinalis *Sfondratus*, Vir eruditione & pietate insignis, qui idem probat, eò tandem progressus est, ut statum eorum, utpote statum felicis innocentiæ, statui peccatoris salvati quodammodo præferret (aaaaa), uti adparet ex libro ejus, cui

(ssss) *Parvuli nec cœlesti gloria, nec suppliciis a justo Judice adficientur, utpote qui licèt baptismo consignati non fuerint, improbitate tamen carent*: Verba sunt Greg. Naz.

(tttt) *Gregorius Ariminensis*, celeb. Scholasticus, mortuus Viennæ A. 1358. *Augustinus*, contra Pelagianos disputans, gratiam regenerationis perperam Sacramento baptismi adligavit: cæterùm docens, peccatum originale pœnam non tantùm damni, sed & sensûs, & quidem ignis æterni, manere.

(uuuu) In ipsa gehenna ex iis quidam parvulos puniendos esse credebant, mitiore tamen pœnâ, quàm cæteros, per *detentionem*, non per *ustionem*.

(xxxx) *Brigitta*, Princeps Suecica, *Ulphonis*, Nericiensis Principis, conjux, post cujus obitum Cisterciensium ordini adscripta, *Revelationum Libros* & *Orationes divinitùs revelatas* edidit, & a *Bonifacio VIII.* in Sanctorum numerum relata est; mortua A. 1373.

(yyyy) *Alphons. Salmeron* Jesuit. Toledan. Neapoli mortuus A. 1585. Locus extat *Disp.* 48. *in Cap. V. Ep. ad Romanos.*

(zzzz) *Ambrosius Catharinus*, Senæ natus, Neapoli mortuus anno 1552. Varia scripsit, uti *De conceptione B. Virginis*; *De providentia & præscientia Dei*; *De prædestinatione*; *de consummata gloria Christi & B. Virginis*, *&c.*

(aaaaa) Licet Deus (*ait loco suprà cit. ad* §. 12.) ad cœlestem gloriam non eos (*parvulos*) admiserit; alio tamen, multoque majori, beneficio adfecisse, quod illi ipsi longè cœlo prætulissent, & nos quoque, si electio daretur, multo majoris pretii, quàm cœlum, duceremus. Id verò beneficium fuit, quod fato præmaturo abreptos innocentiæ suæ personalis securos reddidit, & quàm plurimis peccatis, cùm venialibus, tum mortalibus, ac præsentissimis, infinitisque peccandi periculis, subduxit, quibus procedentibus annis certissimè implicandi erant, addicendique perpetuis gehennæ incendiis, juxta illud Sap. 4. *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus*; quod præsertim de filiis infidelium verissimum est. Hoc verò innocentiæ personalis donum, & immunitatis a peccato, tantum est, ut ipsi parvuli millies cœlo carere malint, quàm vel uno peccato involvi, nullusque Christianorum est, cujus non idem votum esse debeat. Quid ergò conqueri

cui titulus: *Nodus Prædestinationis solutus*: hoc verò aliquanto nimium esse videtur; verum quidem est, animam, uti oportet, illustratam, nolle peccare, quamvis peccando omnes, quæ excogitari queunt, voluptates maximas consequi posset: sed casus optionis innocentiam inter & veram beatitudinem est casus chimæricus, & præstat obtinere beatitudinem (licèt post pœnitentiam) quàm ea semper privari.

93. Multi in Gallia Antistites & Theologi, qui discessionem a *Molina* facere, & *S. Augustino* adhærescere amant, inclinare videntur in sententiam magni illius Doctoris, infantes, ætate innocentiæ ante susceptum baptismum mortuos, æterno rogo damnantis. Adparet id ex supra citata Epistola, quam ad *Innocentium XII.* Pontificem, quinque insignes Galliæ Antistites adversùs hunc Cardinalis *Sfondrati* Librum posthumum conscripsere; in qua tamen doctrinam de infantum, sine baptismate mortuorum, pœna purè privativa damnare ausi non sunt, cum viderint illam venerabili *Thomæ Aquinati*, aliisque magnis Viris, probari (bbbbb). Taceo illos, qui hinc Jansenistæ (ccccc), illinc *S. Augustini* discipuli vocantur, nam ipsi se pro Patris hujus sententia stare planè fortiterque profitentur. Enimverò fatendum est, hanc sententiam neque in Ratione, nec in Scriptura, sufficiens habere fundamentum, laborareque duritate, quæ non possit non esse maximæ offensioni. *Nicolius* eam satis malè excusat in suo *de Unitate Ecclesiæ* Libro, quem *Juriæo* opposuit, quanquam *Balius Nicolium* tueatur cap. 178. Responsionis ad Quæsita Provincialis tom. III. *Nicolius* causatur, in Religione Christiana dari adhuc alia nonnulla dogmata, quæ dura videantur. Sed præterquàm quòd inde non sequatur, licere sine probatione multiplicare has duritates, considerandum est, alia illa dogmata, a *Nicolio* adlegata, uti sunt peccatum originale, & pœnarum æternitas, non, nisi externam speciem duritatis atque injustitiæ, habere; cùm contrà damnatio infantum, sine peccato actuali mortuorum, & sine regeneratione, verè dura & injusta foret, hocque reverâ esset innocentes damnare. Quod me adducit, ut credam, eorum, qui hoc tuentur, opinionem nunquam, ne in ipsa quidem Ecclesia Romana, penitùs prævalituram. Theologi Evangelici magna cum moderatione hac de re differere solent, istasque animas Creatoris sui judicio clementiæque permittere. Et sanè latent nos omnes viæ extraordinariæ, quibus Deus ad illu-

conqueri de Deo possunt, aut quid ipsis mali fecit, si non quidem cœlo, sed alio beneficio donavit, quod multò præstantius cœlo est, quodque & ipsi, & omnes sapientes, si potestas eligendi daretur, longè cœlo præferrent? Quodsi Deus id egit, quod & ipsi, & nemo alius non optaret, ergo nulla dolendi, nulla conquerendi, sed magna laudandi, gratesque agendi, causa est. "

(bbbbb) *Thomæ* Loca, huc pertinentia, v. gr. *de Malo Quæst.* 5. *art.* 2. *&* 3. *&c.* ipse *Sfondratus L. cit.* prolixè adlegat, p. 175 -- 178.

(ccccc) V. *Jansenii* pecul. Tr. *de statu parvulorum.*

illuminandas animas uti potest (ddddd).

94. Dici potest, eos, qui ob solum originale peccatum, adeoque infantes sine baptismate, & extra societatem, mortuos, damnant, imprudentes, incidere in quendam usum dispositionis humanæ, & præscientiæ divinæ, quem in aliis improbant: nolunt, Deum negare gratiam suam iis, quos prævidet restituros, nec prævisionem istam, aut dispositionem, causam esse damnationis horum hominum. Interim tamen contendunt, dispositionem illam, quæ peccatum originale constituit, & in qua Deus prævidet, infantem peccaturum, ut primum ad usum rationis pervenerit, sufficere ad infantem istum anticipatè damnandum. Qui unum tenent, & alterum rejiciunt, uniformitatem & connexionem suis in dogmatis non satis servare videntur.

95. Nec multo minor est difficultas in iis, qui, ad annos discretionis progressi, in peccata ruunt, secuti inclinationem naturæ corruptæ, nisi, necessariæ gratiæ auxilio fruentes, vel a præcipitio, cui imminent, retrahantur, vel semel lapsi ex abysso iterum emergant. Videtur enim durum, eos æternùm damnare, qui fecerunt, quod, ne facerent, cavere non potuerunt. Qui infantes ipsos, discretionis incapaces, tam facile damnant, minùs adhuc de adultis solliciti erunt, diceresque, illis adsiduo obversantium suppliciorum sensu mentem occalluisse. Sed alii aliter sunt animati, & ego certè libenter iis adsentirer, qui sufficientem gratiam concedunt omnibus hominibus, ad eos malo liberandos, dummodò in voluntate eorum adsit apta dispositio ad utendum hoc auxilio, & absit illa ad rejiciendum. Objicitur, fuisse & adhuc esse innumeros homines, in populis excultis æquè atque in barbaris, qui caruisse creduntur eâ Dei & Jesu Christi notitiâ, quæ per vias ordinarias salvandis necessaria est. Verùm, ut eos obtentu nudi alicujus peccati philosophici non excusem, neque simplici privationis pœnæ immorer, quæ hìc discutere non vacat; est, cur de facto dubitemus, numquid enim nobis exploratum, annon auxilia ordinaria aut extraordinaria, nobis ignota, accipiant? Axioma illud, *quòd facienti, quod in se est, non denegatur gratia necessaria*, mihi æternæ veritatis esse videtur. (*) *Thomas Aquinas*, *Bradwardinus*, Archiepiscopus, aliique, aliquid, quod nos lateat, hic contingere innuerunt. (Thom. *Quæst.* 14. *de Veritate*, artic. 11. ad 1. & alibi, *Bradwardin. de Causa Dei*, non procul ab initio.) Et complures Theologi, magna in Ecclesia ipsa Romana auctoritate conspicui, docuerunt, actum sincerum

(ddddd) *B. Hoffmannus* e. g. de infantibus Gentilium ait, certum quidem est, quòd ira Dei maneat super ipsos, nisi modo quodam extraordinario per Spiritum S. regenerentur ac fide donentur, *quod fieri posse nemo dubitat, utrùm verò actu fiat, sapientiæ ac misericordiæ Dei relinquitur*, *Synops. Theologiæ Dogmat.* pag 329. conf. *Dannhaueri Theol. Positiv. P. II. pag.* 1000. *sqq.*

(*) Conf. Cel. Pr. *Canzii* Uf. Ph. L. & W, P. I. p. 397. n. 461.

cerum amoris Dei super omnia sufficere ad salutem, quando eum gratia Jesu Christi exsuscitat. Pater *Franciscus Xaverius* (eeeee) Japonibus respondit, si majores eorum lumine suo naturali benè usi fuissent, Deum eis gratias, ad salutem necessarias, fuisse largiturum, quam responsionem valde probat Episcopus Genevensis, *Franciscus Salesius* (fffff), (Lib. 4. de Amore Dei, cap. 5.)

96. Hoc ipsum excellenti Viro, *Pelissonio*, alias ob oculos posui, ut ei ostenderem, Ecclesiam Romanam longiùs, quàm Protestantes, progressam, non absolutè damnare eos, qui sunt extra suam Communionem, immo ne quidem eos, qui sunt extra Christianismum, si eum sola fide explicita metiamur: nec hoc propriè loquendo refutavit Vir præstans in Responsione humanissima, quam in quarta Meditationum suarum parte edidit, cui & scriptum meum adjungere dignatus est. Considerandum ei tunc obtuli id, quod celebris Theologus Lusitanus, *Jacobus Payva Andradius*, qui Concilio Tridentino interfuit, de eo adversùs *Chemnitium* scripsit, eodem Concilio durante (ggggg). Et nunc, ut alios multos Auctores prætercam, satis mihi erit nominatim proferre *P. Fridericum Spee*, Jesuitam, unum e præstantissimis suæ Societatis, qui etiam istam de amoris Dei efficacia sententiam communem excoluit, quemadmodum ex Præfatione insignis Libri elucet, quem Germanicè scripsit de Virtutibus Christianis. Loquitur de hac observatione, tanquam de pietatis arcano magni momenti, & admodum distinctè exponit amoris divini virtutem, expungendi peccatum etiam sine Sacramentorum Ecclesiæ Catholicæ interventu, modò ne contemnantur, quod cum hoc amore stare non posset. Cujus rei primam notitiam hausi a Viro quodam summo, & eminentissima in Ecclesia Romana dignitate conspicuo. *P. Spee* (hhhhh) (ut hoc obiter addam) e nobili Westphalici Circuli stirpe oriundus erat, inque odore sanctitatis obiit, uti testatur is, qui Librum illius cum Superiorum adprobatione Coloniæ evulgavit.

97. Excellentis hujus Viri memoria eruditis etiam & sapientibus in pretio esse debet ob conscriptum Librum, cui titulum dedit: *Cautio criminalis circa processus contra Sagas*, qui fuit magnoperè celebratus, inque varias linguas translatus. A magno Electore Moguntino, *Joanne Philip-*

Aa 2 po

(eeeee) *Francisc. Xaverius*; S. J. a *Paulo III.* in Indiam Orientalem missus, ut Gentes converteret, mortuus A. 155[illegible] d. 2. Dec. Quatuor illius libros Epistolarum *Horatius Tursellinus* Latinitati donavit, historiamque simul vitæ dedit.

(fffff) *Francisc. Salesius*, natus A. 1567. d. 11. Aug. mortuus Lugduni A. 1622. inter Sanctos relatus ab *Alexandro* VII. A. *1665*. d. 19. April. In Theologia Mystica quantoperè se exercuerit, testantur *Libri duodecim de Amore Dei* ab ill. Viro cit. Gallicè & Latinè editi.

(ggggg) *Voyez* Lettres de Mrs. *Leibniz* & *Pelisson* de la Tolerance de Religion.

(hhhhh) *Frid. Spee*, S. J. Cæsarisverdæ natus A. 1591. obiit A. 1635.

po Schœnbornio, Eminentissimi Electoris hodierni, qui dignissimi hujus antecessoris vestigiis gloriosè insistit, Patruo, didici, hunc Patrem, cum in Franconia esset, quando in Magiæ diabolicæ reos habitos igne sæviebatur, & complures ad rogum comitatus fuisset, quos ex confessionibus & perquisitionibus, a se factis, insontes omnes agnoscebat, adeo commotum fuisse, ut periculo, quod veritas patefacta tum temporis pariebat, nihil territus, opus hoc conscribere statuerit, (tacito tamen nomine) quod ingens fructus excepit, quodque in hoc argumento illum ipsum Electorem, tunc adhuc inter Canonicos agentem, post Episcopum Herbipolensem, ac denique etiam Archiepiscopum Moguntinum, ab errore populari ad mitiorem verioremque sententiam traduxit, cùm is, simul atque regimen auspicatus est, exustiones istas compescuisset, in quo sequaces habuit Duces Brunsvicenses, ac denique potentissimam aliorum Germaniæ Principum Statuumque partem.

98. Hæc digressio mihi opportuna visa est, quòd Auctor iste dignus est, qui magis cognoscatur. Redeo ad propositum, & addo, etiamsi concedatur, hodie Jesu Christi secundum carnem notitiam necessariam esse ad salutem, uti revera tutiùs docetur, statui tamen posse, Deum eam omnibus esse largiturum, qui, quod humanitùs in se est, faciunt, si vel ad id effectui dandum miraculo opus esset. Et verò scire non possumus, quid rerum in mortis articulo geratur in animabus: & si plures Theologi eruditi & graves, infantes in baptismo speciem fidei quandam accipere (iiiii), statuunt, quamvis postea non meminerint, cùm de illa interrogantur; cur simile, immò expressius quiddam, in morientibus, quos post mortem interrogare nequimus, fieri posse negabimus? ut proinde infinitæ Deo viæ pateant, quibus justitiæ suæ simul ac bonitati consulere possit: & omne, quod objici potest, cernitur solùm in eo, quod nos ignoremus, quam ipse viam ineat, quod nihil minus est, quàm objectio, quæ punctum ferat.

99. Veniamus ad eos, quibus non facultas resipiscendi, sed bona voluntas deest; hi procul dubio excusationem nullam merentur; sed semper remanet magna difficultas a parte Dei, a quo dependebat, illis ipsam hanc bonam voluntatem largiri. Dominus is voluntatum est, corda Regum,

(iiiii) *Dannhauerus* L. cit. p. 998. *Quæris de modo ac medio salutis in hujusmodi infante?* Id quantùm ex parte Dei, Sapientiæ divinæ committimus; *de baptismo flaminis succurrente* benè speramus, quo etiam *Joannes Baptista*, quamvis in eminentiori gradu, in utero adflatus, vide *D. Gerhardum* (*Lib. 2. Confess. Cathol. Part. 2. p. 897.*) Ex parte infantis medium est *Fides propria*, quam per regressum demonstrativum ab effectu ad causam aliquot argumentis diligentissimè collegit (*Fasc. 2. Disp. 9.*) Doctor noster *Dn. Feurb.* Si sine fide impossibile est placere Deo ac salvari, Infantes autem hujusmodi salvantur, fidem in eorum cordibus accensam necessariò oportuit. "

gum, aliorumque hominum, in manu ejus sunt. Nec dubitat Scriptura Sacra dicere, indurare eum quandoque impios, ut puniendo eos potentiam suam demonstret. Hæc quidem induratio non ita intelligenda est, quasi Deus illis extraordinariè imprimeret quandam antigratiæ speciem, hoc est, repugnantiam aliquam ad bonum, vel inclinationem ad malum, uti gratia, quam largitur, est inclinatio ad bonum: sed res ita intelligi debet, quòd Deus, consideratâ rerum serie, a se stabilitâ, ob rationes sublimiores commodum judicaverit permittere, ut *Pharao*, exempli gratiâ, in *circumstantiis* versaretur, quæ improbitatem ejus augerent, sed ita, ut Sapientia divina ex hoc malo elicere bonum vellet.

100. Itaque totum sæpè redit ad *circumstantias*, quæ partem faciunt concatenationis rerum. Infinita sunt exempla minutarum circumstantiarum, quæ sive ad convertendum, sive ad pervertendum, serviunt. Nihil notius, quàm illud *Tolle*, *Lege*, quod *S. Augustinus* e vicina domo inclamari audiit, cùm de eligenda inter Christianos, Sectis divisos, parte deliberaret, ac sibi diceret,

Quod vitæ sectabor iter?

qua voce adlapsa adductus, Scripturæ Sacræ Codicem, quem coram habebat, ad sortem aperuit, in eoque legit, quæ primum sub oculos cecidere; hæc autem verba fuerunt, quibus tandem deserere Manichæismum compulsus fuit. *Nicolaus Steno* (kkkkk), Danus, Vir minimè malus, Episcopus titularis Titianopolitanus, & Vicarius, quem vocant, Apostolicus Hannoveræ, locorumque confinium, quo tempore Dux (lllll), eadem Sacra exosculatus, rerum illic potiebatur, nobis simile quid sibi contigisse referebat. Insignis erat Anatomicus, inque Naturæ cognitione valdè versatus, sed ab ea disquisitione destitit infeliciter, & e magno Physico factus est Theologus mediocris. Sermonem de Naturæ miraculis vix ampliùs ferebat, nec, credo, citra expressum Pontificis mandatum, *in virtute sanctæ obedientiæ*, extorsisses ab eo observationes, quas *Thevenotus* (mmmmm) ab eo flagitabat. Narrabat ergo nobis, ad eligendam Ecclesiæ Romanæ partem magno sibi incitamento fuisse vocem matronæ cujusdam, Florentiæ sibi e fenestra inclamantis: ne perge,

 quâ

(kkkkk) *Nicolaus Steno*, cel. Medicus & Theologus Sæc. XVII. in Jutia natus, & a *Christiano* V. Dan. Rege Prof. Anat. & Phys. Experim. Hafn. factus. In itinere Italico A. 1675. sacra Romana amplexus, missis studiis anatomicis, totum se Theologiæ dedit. A Papa *Innocentio* XI. ad vulgandas Anatomic. inventiones compulsus est. Obiit Severini A. 1686. d. 10. Nov. annos natus unum & sexaginta. V. *Otium Hannov.* p. 97.

(lllll) *Joannes Fridericus.*

(mmmmm) *Melchised. Thevenot*, Gallus, Vir in Linguis Orientalibus peritissimus, Bibliothecarius Regius, qui obiit A. 1692. Ejus mentio injecta est, dum de cel. *Swammerdamio* verba fecimus.

quâ tendis, Domine, alteri viæ insiste. Perculit me (ita nobis inquiebat) vox ista, quia tunc Religioni meditandæ intentus eram. Sciebat Matrona quæri a *Stenone* hominem in ea domo, quam ipsa habitabat, cumque aberrare via cerneret, eum amici sui conclave edocere volebat.

101. P. *Joannes Davidius* (nnnnn), Jesuita, Librum edidit, cui Titulus, *Veridicus Christianus*, habendum instar *Bibliomantiæ* cujusdam, in qua sententiæ fortuitò sumuntur, exemplo Augustiniani illius, *Tolle, Lege*, estque devotionis ludus quidam. Sed casus, in quos inviti aut inscii incidimus, ad salutem nobis adferendam, vel eripiendam, nimium quantum conferunt. Fingamus duos pueros gemellos Polonos, alterum a Tartaris captum, Turcis venundatum, ad apostasiam perductum, in impietatem immersum, in desperatione morientem; alterum verò casu aliquo servatum, cuidam deinceps probo viro in disciplinam datum, & solidioribus Religionis veritatibus imbutum, virtutibus exultum, quas ea nobis commendat, mortem Christiano omni ex parte dignam oppetentem: miseranda censebimus fata prioris, quem exigua forsan circumstantia beari sorte fraterna prohibuit, & mirabimur, tantillo casu de æternitate decidi.

102. Dicet forsan aliquis, Deum per scientiam mediam prævidisse, priorem æquè improbum futurum fuisse, & damnandum, si in Polonia permansisset. Et sanè tale quiddam fortasse non rarò locum habet. Sed quis dicere audeat, generalem hic regulam condi posse, nec quenquam ex iis, qui inter Ethnicos damnati sunt, salvandum fuisse, si inter Christianos vixisset? Annon apertè id repugnaret Domino, dicenti, Tyrum & Sidonem meliùs, quàm Capernaum, prædicationibus suis usuras fuisse, si contigisset ipsis esse tam felicibus, ut eas audivissent?

103. Sed, quamvis generalis iste usus scientiæ mediæ contra verisimilitudines omnes hic concederetur, semper tamen supponitur, Deum considerare, quid homo in his & istis circumstantiis esset facturus: semperque verum manet, Deum potuisse collocare hominem in aliis magis salutaribus, & auxilia interna, vel externa, largiri, quæ (ooooo) quantamcunque animæ cujuscunque malitiam vincere possent. Dices mihi, Deum ad id non teneri: verùm hoc non sufficit, addere oportet: majoribus rationibus prohiberi, quo minùs omnem bonitatem suam omnibus exhibeat. Itaque electionem hic intervenire oportet, sed ejus rationem in bona malaque hominum indole absolutè quærendam esse non reor: nam si cum nonnullis ponatur, Deum, electâ serie, quæ plurimum boni producat, sed

(nnnnn) *Jo. David*, Cortracensis, decessit A. 1613. d. 9. Aug. annos natus sexaginta septem. Varia scripsit, uti *Veridicum Christianum; Paradisum Sponsi & Sponsæ; Oeconomum Christianum cum Spongia vitiorum; Viridarium vitiorum & ceremoniarum Ecclesiæ, &c.*

(ooooo) Addit *Int. Lat.* malignos utrumque circumstantiarum influxus, vel *&c.*

ſed quæ ſimul peccatum & damnationem involvat, ſapientiæ ſuæ impulſu eos ſemper prætuliſſe, quorum melior indoles gratiæ munere dignior cenſebatur; jam gratia Dei non ſatis ſore gratuita videbitur, futurumque erit, ut homo per quoddam meriti innati genus ſeſe diſcernat ipſe, quod a *S. Pauli* principiis, immo & a Rationis ſupremæ placitis alienum eſt.

104. Verum quidem eſt, dari rationes aliquas electionis divinæ, & has conſideratio objecti, hoc eſt, hominis indoles, ingredi debet; ſed non videtur hæc electio adſtringi poſſe regulæ, quam homo capiat, quæque humanæ ſuperbiæ blandiri queat. Quidam Theologi celebres exiſtimant, Deum plus gratiarum, vel ratione magis favente, offerre iis, quos minus reſtituros prævidet, alios verò ſuæ pertinaciæ permittere: eſt, cur credamus, rem ita ſe perſæpè habere, eaque ſe expediendi ratio inter cæteras, in quibus homo ipſe ſe indolis innatæ favore ab aliis diſcernere ſtatuitur, maximè a Pelagianiſmo recedit. Sed nec hoc tamen ipſum pro generali regula ſtatuere auſim. Et ne gloriandi argumentum habeamus, electionis divinæ cauſas eſſe nobis ignotas oportet: & certè nimis variæ illæ ſunt, quàm ut ſub noſtram notitiam cadant, fierique poteſt, ut Deus aliquando in pertinaciſſima reſiſtentia ſuperanda gratiæ ſuæ potentiam oſtendat, ne quis habeat deſperandi cauſam, uti nemo blandiendi ſibi habere debet. Atque videtur mens hæc *S. Pauli* fuiſſe, dum ſe in exemplum proponit: Ideò, ait, Deus mihi miſericordiam largitus eſt, ut ingens ſuæ patientiæ exemplum exhiberet.

105. Fortaſsè reverâ omnes homines ſunt ex ſeſe æqualiter pravi, ac proinde ad diſtinguendum ſeipſos impotentes, utcumque indoles eorum, bonæque aut malæ qualitates, in calculum referantur; ſed etſi eſſent pravi æqualiter, non tamen ſunt ſimiliter: eſt enim nativa quædam & individualis differentia inter animas, uti harmonia præſtabilita oſtendit. Diverſi plus minusve in diverſa bona malave, aut eorum contraria, feruntur, & totum ſecundùm naturales eorum diſpoſitiones accidit: verùm cùm Univerſi ſyſtema generale, quod Deus ob rationes ſuperiores elegit, efficiat, ut homines in diverſas circumſtantias incidant, illi, qui indoli ſuæ favorabiliores nanciſcuntur, faciliùs mala vitabunt, virtutemque ac felicitatem acquirent, ſed ſemper ope impreſſionum gratiæ internæ, a Deo junctæ. Fit interdum etiam in curſu vitæ humanæ, ut indoles aliqua præſtantior ſorte ſequiori utatur ob culturæ vel occaſionum defectum. Itaque dici poteſt, eligi homines, & in rerum ſerie collocari, non tam pro excellentia ſua, quàm ſecundùm convenientiam, quam habent cum Dei conſilio; prorſus quemadmodum fieri poteſt, ut lapis minoris pretii in ædificio vel compage adhibeatur, quia certum quoddam vacuum replere reperitur.

106. Verùm enim verò omnia hæc tentamenta rationum, ubi ſe penitùs addicere certis quibuſdam hypotheſibus neceſſe non eſt, id uſus præſtant, ut planum fiat, ſexcentos providentiæ Dei defendendæ modos ſuppetere;

petere; &, quemadmodum hactenùs monstravimus, atque in progressu ampliùs ostendemus, omnia incommoda, quæ videmus, omnes difficultates, quæ moveri queunt, non obstare, quo minùs cum ratione & omni jure credamus, etsi aliunde demonstratum non haberemus, nihil esse sublimius Dei sapientia, nihil justius judiciis, nihil purius sanctitate, nihil denique immensius bonitate.

TENTA-

TENTAMINUM THEODICÆÆ, DE BONITATE DEI, LIBERTATE HOMINIS, ET ORIGINE MALI,

PARS SECUNDA.

ARGUMENTUM.

§. 107. *Accingit se illustris Auctor ad expendenda* Bælii *axiomata, quæ conciliari cum fide non posse falsò autumat. Jam in priori Discursu demonstratum est, Deum quidem ad malum morale concurrere moraliter, nec tamen ejus auctorem esse*; §. 108. *Concurrere scil. moraliter, malum justè permittendo, & sapienter ad bonum dirigendo. Hæc ulteriùs ostenduntur, ut pateat, dogmata etiam nostra rationum vallo munita esse, nec sibi a validissimis tormentis metuere.* §. 109. *Ad Iam. propositionem* Bælii *Theologicam, qua dicit*, ens æternum & necessarium, &c. ab omni æternitate gloriam beatitudinemque possidere, quæ nec crescere, nec minui possit, *respondetur ostendendo, gloriæ notionem esse duplicem, alteram ad Deum solum, alteram ad notitiam alienam referri.* §. 110. *Ad IIam. qua* Bælius *dicit*, determinasse se illud libere ad creaturarum productionem, & inter entia possibilia infinita elegisse ea, quibus existentiam largiri placuit, *resp. monstrando, phrasin*, hoc mihi placet, *tantundem esse, ac illam*, hoc bonum censeo: *Deo autem sola vera bona placere posse, &, quod ipsi magis placeat, esse optimum.* §. 111. *Ad IIIam, quæ* creationem hominis, Deique primum mandatum, ex revelatione *profert, resp. concedendo, si modò liberum arbitrium sensu suprà explicato sumatur.* §. 112. *Ad IVam, quæ* originem lapsus *repræsentat, resp. actio-*

actionem vetitam per se ipsam malos hos effectus invexisse, *vi consequentiae naturalis*, *& falsum esse*, *quòd originaria corruptio animae primi hominis per mandatum & operationem divinam invecta fuerit.* *Citatur hic* Fluddii, *Angli*, *sententia*, *arboris prohibitae fructum venenum fuisse*, *putantis.* §. 113. *Ad Vam*, *qua dicitur*, placuisse ipsi homines quosdam, etsi paucissimos, a damnatione liberare, & auxiliis munire, quibus Paradisi beatitudinem obtinere possunt, *resp. adnotando*, *Veteres numerum damnatorum non tantum aestimasse*, *quantus vulgo putatur*, *& hac* Baelii *verba concepta esse secundùm principia gratiae sufficientis*, *omnibus concessae*, *& sufficientis iis*, *quibus non deest bona voluntas.* §. 114. *Ad VIam*, *qua adseritur*, nihil fieri sine Dei permissione, posseque ipsum, quantum & quoties bonum videbitur, quidquid ei non placet, impedire, adeoque & peccatum, quo maximè offenditur, &c. *resp. distinguendo inter voluntatem antecedentem & consequentem*, *vi cujus etiam peccata non potuit repudiare*, *nisi in quantum tulit regula optimi*; *porrò Deum maximè* offendi *peccato*, *id* detestari, *esse formulas loquendi humanas*, *cùm Deus propriè offendi*, *laedi*, *turbari nequeat.* §. 115. *Ad VIIam*, *qua dicitur*, offerre Deum hominibus gratias, quas scit ab iis repudiandas, & hac recusatione magis reos & damnabiles reddendos, *resp. iterùm distinguendo inter voluntatem antecedentem*, *abstractam & particularem*, *& inter consequentem.* §. 116. *Succedunt Propositiones Philosophicae* novendecim. *Ia. dicit*, Deum sola bonitate sua ad creandum hunc mundum impulsum fuisse, nec laudis, beatitudinis, gloriae conservandae augendaeque, rationem habuisse: *adnotat Vir ill. bonitati jungendam sapientiam & potentiam.* §. 117. *IIa*, bonitatem Dei esse infinitam, infinitatisque characterem omnibus aliis ipsius perfectionibus convenire, amori virtutis, odio vitii, &c. *resp. hoc axioma maximè omnium probari*, *indeque colligi*, *Deum facere semper optimum quod fieri potest*: *observandum verò*, *amorem virtutis*, *odium vitii*, *in exercitio*, *non absolutè*, *intelligi debere*, *& solum amoris optimi exercitium esse infinitum.* §. 118. *IIIa*, omnes perfectionum divinarum characteres, in opere suo emicantes, ad creaturarum intelligentium felicicitatem destinatos esse, *resp. nulla ratione probari posse*, *hunc unicum Dei scopum fuisse*, *cùm nulla substantia apud eum absolutè*, *aut contemtibilis*, *aut pretiosa sit*: *sapere hoc axioma reliquias antiqui*, *quòd omnia unicè hominis causâ sint condita.* §. 119. *IVa*, beneficia, cum creaturis, felicitatis capacibus, communicata, non tendere, nisi ad eorum bonum: *resp. negando*, *ea ad earum felicitatem unicè tendere*, *habere Deum plures in consiliis suis scopos*, *unum esse creaturarum omnium felicitatem*, *hinc quarundam ex his creaturarum infelicitatem accidere posse* concomitanter, *tanquam sequelam majorum aliorum bonorum*, *& distinguendum ita inter voluntatem antecedentem*, *primitivam*, *voluntatem mediam*, *& finalem.* *Citat hic Vir ill.* Aloysii Novarini *Librum* de occultis Dei beneficiis, *& alium confici posse judicat* de occultis Dei poenis.

nis. §. 120. *Va.* ens maleficum cumulare hostes suos beneficiis, in eorum perniciem vergentibus; Deum igitur, hominibus liberum arbitrium præbentem, adjungere etiam debuisse artem semper eo rectè utendi: *resp. Deum, si nihil aliud, quàm creaturas rationales spectasset, impediturum fuisse, ne unquam se perderent; sed ipsum spectasse totum Universum: dici tamen posse, Deum dedisse illis talem artem, artem scil. esse lumen naturale rationis*, §. 121. *VIa*, æquè certam homini vitam eripiendi rationem esse, si ei laqueum sericum offeras, quo liberè ad suspendium usurum certissimè nosti, atque, si eum per sicarii manus confodias, &c. *resp. sapientiam Deo repræsentare, quodnam e possibilibus optimum sit exercitium suæ bonitatis, quo facto, malum, sic admissum, inevitabilem esse optimi adpendicem.* §. 122. *VIIa*, verè beneficum dare promtè, nec differre, donec ii, quos amat, longas tolerarint ærumnas, &c. *resp. esse hoc ludere cum Deo perpetuis anthropomorphismis; posse Deum efficere bonum, quod optaremus, immò velle etiam, si hoc bonum per se spectetur, sed, postpositis aliis bonis majoribus oppositis, efficere id non debere; mala denique ipsa electis, magistro suo conformandis, & felicitati eorum augendæ, prodesse.* §. 123. *VIIIa*, gloriam, quam ex aliorum infelicitate eliceret, non, nisi falsam gloriam, esse posse: *resp. cùm Deus aliquam gloriam elicit e malo, dum majori illud bono inservire curavit, ipsum id elicere debuisse, nec hinc falsam gloriam captare.* §. 124. *IXa*, Dominum istiusmodi, cùm possit, efficere, ut virtus sine ulla vitii mixtura semper colatur: *resp. Deum id efficere posse, & facile quidem, si res mutuò copulatæ a se invicem divellantur; sed, cùm Deus vitium permiserit, ordinem Universi omnium optimum postulasse; judicandum igitur, illi aliter agere non licuisse, quia impossibile erat, meliùs agere, quod ipsum fundat necessitatem hypotheticam, libertati minimè adversantem; cùm sapientiæ Dei non tantùm mundo rationalium creaturarum, sed etiam mundo corporum, mundo substantiarum, perceptionis capacium, rationis incapacium, opus sit, cùm denique inter omnia id eligendum fuerit, quod optimum, vitium autem hac rima irrepserit, vitium excludendo, ipsum nec perfectè bonum, nec perfectè sapientem fuisse.* §. 125. *Xa*, summum odium vitii elucescere tantùm in eo, qui vitium ante suum ortum elidat: *resp. iterùm purum putum esse anthropomorphismum; statum, in quo, quantùm fieri potest, bonum, intenditur, & malum ipsum majori bono deservit, comparari non posse cum Principis statu, cujus res accisæ, vel qui ipse oppressioni favet, ut eam deinde puniat.* §. 126. *XIa*, istum ipsa culpæ castigatione magis magisque ad malum inclinari suos nolle: *resp. frequentiorem punitionis scopum quidem esse emendationem, sed non unicum, nec semper a Deo propositum; peccatum originis non esse nudam primi peccati pœnam, sed insuper naturalem ejus adpendicem.* §. 127. *XIIa*, malum, quod impediri potest, permittere esse parùm curare, utrùm committatur, nec ne? aut etiam optare, ut committatur:

 resp.

resp. minimè gentium, quod exemplis quibusdam explanatur. §. 128. *XIIIam, quæ* ex responsione intelligitur, *ita explodit Vir ill. ut dicat, falsum esse, quòd Deus mala non curet, quòd ea optet, suscitet, quòd in iis sedandis gloriam captet.* §. 129. *XIVa*, mali alicujus permissionem tum demum excusari posse, cùm sine majoris mali introductione impediri nequeat: *resp. verum esse hoc axioma, sed contra Dei gubernationem adduci non posse.* §. 130. *XVa*, e rationibus mixturæ boni ac mali, quæ in limitata benefactorum virtute fundantur, nullam in Deum quadrare: *resp. cùm in opere Dei perfectissimo malum physicum & morale reperiatur, judicandum, majus adhuc malum absque hoc permissu nullatenus vitari potuisse.* §. 131. *XVIa*, eventûs alicujus perinde causam esse, qui moralibus, quàm qui physicis, illum viis procuret, &c. *resp. malum causis moralibus, non semper physicis, imputari; in Deo magnum defectum fore, non eligere optimum, & destruere divinitatem.* §. 132. *XVIIa*, idem esse, causam quis necessariam adhibeat, an liberam, si momenta deligat, in quibus libera ipsa determinata cognoscatur, &c. *resp.* liberum & indifferens *pro eodem sumi non debere, nec* liberum *opponi* determinato. §. 133. *XVIIIa*, si populus totus perduellionis reus, non satis clementiæ esse, centies millesimæ parti ignoscere, reliquos omnes necare: *resp. sumi hic pro certo, centies millies plures damnandos, quàm salvandos, & infantes, sine baptismo mortuos, e numero damnatorum esse, quod falsum; proficisci hanc objectionem ab eo, qui amplitudinem Civitatis divinæ non satis expendat.* §. 134. *XIXa*, medicos pharmaca, ab ægroto rejicienda, electuros, cùm alia suppetant cum voluptate sumenda, videri ægroti mortem in votis habere: *resp. objectum Dei habere quid infiniti; curam ejus rerum universitatem complecti, & nihili instar esse, quod de ipso cognoscimus; frustum divinæ gubernationis nobis duntaxat esse propositum, non satis magnum, ut inde totius pulchritudinem atque ordinem perspiciamus.* §. 135. *Expensis ita* Bælii *axiomatibus* novendecim, *alia quædam loca, sparsim in ejus operibus exstantia, sub examen vocantur: in iis modò* Dei bonitatem *vellicat, ejusque* potentiam *extollit, modò* bonitatem *cum ipsius* magnitudinis *dispendio tuetur.* §. 136. *Resuscitat ita* Bælius *argumenta* Manetis, *vel* Pauli, *hæreticorum, qui* Zoroastris *errorem de duobus intelligentibus omnium rerum principiis recoxerunt, errorem apud plurimas gentes, Indos, Slavos, Americanos etiam, Græcos, Romanos, tritissimum.* §. 137. *Quis* Zoroaster, *& quid docuerit, ostenditur ex* Plutarcho, Trogo, Plinio, Platone, Suida, Laërtio, Hydeo. §. 138. *Conjectura ill. Viri, de* Oromasde *&* Arimanio, *quorum alter fuit Princeps Asiæ superioris, alter e Celto-Scythis aliquis, ex Occidente boreali profectus.* §. 139. *Probatur, vetustum aliquem Germanorum Deum, vel Heroa, vocatum fuisse* Hermannum, Arimanium *vel* Irminum, *ex* Tacito. §. 140. *Origo vocis* Hermanni, Germani. §. 141. *Conjectura desumta a celebri statua.* Irmen-ful. §. 142. *Potuit etiam hic* Hermannus *esse*

esse Graecorum Hermes, *Ægyptiis* Theut, *unde* Theutus, Thuisco, *apud* Tacitum, Teutsche, *&c.* §. 143. *Conjicit Vir ill. Principes quosdam Occidentales, aut Celtas, Graeciam, Ægyptum, & non parvam Asiae partem, olim subjugasse, eorumque cultum his in regionibus ad posteros fuisse propagatum. Citatur* Callimachus, *Abbas* de la Charmoye. §. 144. *Redit ill. Auctor ab hoc diverticulo ad* Zoroastrem, *citat ejusdem erroris fautores*, Cerdonem *&* Marcionem, Bæliumque, *qui istorum hominum, malè ratiocinantium, & sententiae suae vim atque commoda ignorantium, defectus resarcire voluisse videtur.* §. 145. *Facit id* Bælius *prolixè in Diction. Art.* Manichæi, *ubi inter alia* videndum esse *ait*, an per unici principii hypothesin explicari commodè naturæ phænomena possint; *hoc, ingerit ill. Vir, a se abundè praestitum esse.* §. 146. *Et in dijudicandis Dei operibus imitandam sapientiam* Socratis, *de* Heracliti *operibus dicentis*, quæ intellexi, mihi præclara videntur, nec minùs præclara auguror reliqua, quæ non intellexi. §. 147. *Sinere Deum quandoque hominem in exiguo suo districtu liberè agere, ut spartam, quam nactus sit, exornet, esse hominem veluti Deastrum quendam, in proprio suo mundo seu microcosmo: Deum verò omnes defectus microcosmorum arte mirabili convertere in majus majoris sui mundi ornamentum, ita ut deformitates adparentes microcosmorum, in macrocosmo collectae, fiant venustates, nec quidquam habeant, quod principii universalis infinitè perfecti unitati adversetur.* §. 148. *Pergente* Bælio, hominem esse pravum & infelicem, ubique esse carceres & nosocomia, *resp. multo plus boni esse in vita hominum, quàm mali, uti multo plures sint domus, quàm ergastula, &c.* §. 149. *Objiciente eodem*, si pravi & infelices soli existerent, ad duorum principiorum hypothesin recurrendum minimè fore, *resp. exstare duo profectò Principia, sed utrumque in Deo*, Intellectum, *mali principium suppeditantem*, Voluntatem, *ad solum bonum tendentem, addatur tertium*, Potentiam, *agentem, prout Intellectus ostendat, & Voluntas jubeat.* §. 150. *Adfertur sententia* Campanellæ *de tribus primordialitatibus.* §. 151. *Pergente* Bælio: Quid? an unicum hoc ens sanctum, bonum, potens, non cumulabit opus suum bonis? &c. *resp. Prudentium idem dubium obmovisse, & jam illud solutum esse; scil. Deum, immutabilibus sapientiae rationibus permotum, eum, qualis in ideis fuit, ad existentiam transire decrevisse.* §. 152. Bælius *contra* Zoroastrem *inducit* Melissum, unici principii propugnatorem, hujusque hypothesin cum experientia & rationibus a posteriori congruere negat: *Resp. Vir ill. non admodum scitè explicari phænomenon aliquod, ubi ei principium expressum adsignatur, scil. malo principium maleficum, frigori principium frigidum, &c.* §. 153. *Ejusdem esse furfuris explicationem caussae mali per principium singulare maleficum; malum eo non magis indigere, quàm frigus & tenebras; non autem dari primum frigidum, nec principium tenebrarum.* §. 154. *Obmovente* Bælio, liberum arbitrium a duobus principiis oriri debere, ut ad bonum & malum

convertere se queat, *resp. debere potiùs à principio neutro oriri; liberum verò arbitrium si in malum impingat, id fieri per accidens, quia malum illud sub bono veluti larvatum delitescat.* §. 155. *Pergente* Bælio, Deum debuisse hominem etiam creare sine inclinatione ad malum, immò hoc ipsum impedire, nec ei ad peccandum relinquere ullam potentiam, *resp. ista dictu quidem facilia esse, non item factu possibilia, si principia ordinis attendantur.* §. 156. *Urgente* Bælio, Orthodoxos videri duo prima principia admittere, ubi diabolum peccati auctorem faciunt, *resp. diabolum quidem esse peccati auctorem, sed ejus originem longiùs accersendam, fontem ejus esse in ipsa originali imperfectione creaturarum*: Bekkeri *& Auctoris Evangelii æterni errores subinde refelluntur.* §. 157. *Disseritur de loco Apocalypseos, prælium cum dracone memorantis.* §. 158. *Impugnante* Bælio mali moralis permissionem, *& postulante, ut concedatur sibi,* Deum illud velle, quo etiam *Calvinum* in partes suas rapit, *resp. illud nunquam esse directæ alicujus voluntatis objectum, velle Deum id permittere, quia alias optimi regulam violaret.* §. 159. *Prosequente* Bælio, Deum voluisse, ut Protoplasti peccarent, cùm omnes combinationes, in quibus peccaturi non erant, rejecerit, *resp. non potuisse non eam eligere combinationem, quæ omnium optima, citra defectum proprium.* §. 160. *Ostendit ill. Vir consensum* Jaquelotii *cum suis cogitatis.* §. 161. *Resp. ad* comparationem *a* Bælio *institutam* inter Deum & principis bonitatem, qui tabellariis ad certum iter conficiendum determinatam pecuniam præbet, addita conditione præmii intuitu eorum, quibus argentum illud suffecerit, & pœnæ, quibus non suffecerit. §. 162. *Adducitur* comparatio Cartesii, *a* Monarcha *desumta, qui probè conscius, duos equites ad occursum mutuum certo duello congressuros, eosdem tamen sibi occurrere facit.* §. 163. *Judicium* Bælii *de hac comparatione.* §. 164. *Judicium* Leibnitii *de eadem.* §. 165. *Ait nim.* Leibnitius, *comparationem posse aptari, si rationem aliquam comminiscamur, quæ principem cogat efficere, vel permittere, ut duo hi inimici sibi mutuò occurrant.* §. 166. *Comparationes quasdam odiosas exhibet, easque locum tantùm habere dicit adversùs eos, qui justitiam apud Deum arbitrarium quid esse contendunt, vel potestatem ei despoticam tribuunt, qua insontes adeò damnare possit, vel denique, qui bonum non esse rationem ejus moventem existimant.* §. 167. *Mentio injicitur Satyræ contra Gomaristas*: Fur prædestinatus, *quæ refutata est a* Georgio Kendall *sub tit.* Fur pro tribunali. §. 168. *Remotis ita objectionibus, quæ a* rationibus moralibus *desumebantur, pergit ill. Auctor ad removendas eas, quæ a* rationibus metaphysicis *petuntur: spectant autem hæ naturam* possibilis *&* necessarii. §. 169. Epicurus, *citante* Bælio, *ut necessitatem absolutam effugeret, adseruit, quod futura contingentia determinatam habere veritatem nequeant, refutatus prolixè a* Chrysippo. *Judicium* Bælii *de hac disputatione, qui tamen idem certum cum necessario confundit, dum electione optimi res necessarias fieri contendit.* §. 170. *Continuat*

tinuat Bælius *eundem discursum*, *cumque* Chrysippo *contendit* Diodorum *ex* Ciceronis *Libro de Fato*; *citantur quoque eam in rem* Plutarchi *&* Arriani *testimonia*. §. 171. Petrus Abælardus *ad* Diodori *sententiam propius accessit*, *dicens*, *Deum nihil posse facere*, *nisi quod facit*: *judicium* Leibnitii *de ejus sententia*. §. 172. Wiclefi *sententia a Concilio Constantiensi damnata*: *eadem* Hobbesii, *statuentis*, *quidquid non evenit*, *esse impossibile*. §. 173. Spinosæ, *qui omnia necessitate naturæ divinæ*, *citra ullam Dei electionem*, *existere docuit*. *Eum ipse refutat* Bælius, *& quidem egregiè*. §. 174. *In sqq. verò malè idem confundit id*, *quod est impossibile*, *quia contradictionem involvit*, *cum eo*, *quod fieri non potest*, *quia electioni divinæ non congruebat*. §. 175. *Quidam*, *necessitatem istam vitantes*, *naturam divinam quadam indifferentia æquilibrii suspensam reddere voluerunt*. §. 176. *Qui Deum arbitrario decreto bonum malumque stabilivisse credunt*, *in miram hanc sententiam incidunt*, *eique boni titulum auferunt*. *Citatur ob hanc rationem* Sam. Rhetorfortis. §. 177. *Tria hinc dogmata*, 1. *quòd natura justitiæ sit arbitraria*, 2. *quòd non certum*, *eam a Deo observatum iri*, 3. *quòd justitia*, *nobis nota*, *non sit ea*, *quam Deus observat*, *& fiduciam in Deum*, *& ejus amorem*, *evertunt*, *in quo nostra felicitas posita*. §. 178. *Nonnulli Theologi*, *de jure Dei in creaturas scribentes*, *jus illimitatum*, *arbitrariamque & despoticam potestatem*, *ei concedere visi sunt*, *ut* Twissus, Rhetorfortis. Calvinus *hoc in capite Orthodoxus*, *v.* Amyraldum. §. 179. *Quando* Paulus *prædestinationem per jus absolutum Dei*, *& incomprehensibilitatem viarum ejus*, *explicat*, *subintelligendum*, *si eas comprehenderemus*, *justitiæ conformes eas nos deprehensuros*, *cùm Deus aliter uti sua potestate nequeat*. §. 180. Bælius *ipse opinionem eorum optimè impugnat*, *qui bonitatem justitiamque ab optione arbitraria Dei unicè pendere contendunt*. §. 181. *Dicere autem*, *quòd Deus*, *statuens creare hominem*, *qualis nunc est*, *non potuerit non ab illo exigere pietatem*, *sobrietatem*, *&c. ad vitandas confusiones operi suo evertendo idoneas*, *est re ipsa in communem relabi sententiam*. §. 182. *Citantur Auctores*, *qui moralitatem objectivam vel adfirmarunt*, *vel negarunt*, Calvinus, Turrettinus, Maresius, Strimesius, Thomas Aquinas, Grotius, Pufendorfius, Aristoteles, Cicero, Plato. §. 183. Bælius *ipse alicubi tuetur illam moralitatem*. §. 184. *Omnem realitatem in aliqua re existente fundari debere docet*; *intellectum divinum veritatum æternarum realitatem facere*. *Laudatur in hanc rem* Jac. Thomasius, Aristoteles. §. 185. *Idem tamen* Bælius *alio loco valde ambigua loquitur*, *putatque*, *Deum jussu suo efficere potuisse*, *ut duo contradictoria simul juncta irent*. §. 186. *De* Cartesio, *cur Deum causam veritatum liberam statuerit?* §. 187. *In opinione tam paradoxa* Bælius *emolumentum aliquod adversùs Stratonicos falsò sibi fingit*. §. 188. *Et putans*, *causam non intelligentem nihil artificiosi producere posse*, *repudiat præformationem*, *animantium organa naturaliter producentem*, *ac Systema harmoniæ præstabilitæ*. §. 189. *Metuit nimirum*, *ne*, *si veri-*

veritates, a Dei voluntate independentes, admittantur, Stratonici *perfectam veritatum æternarum regularitatem in suum commodum contra nos vertant, colligantque, mundum, sola cæca necessitate obstetricante, æquè regularem existere potuisse: sed ostendit Vir ill. sine causa id ipsum metuere; si namque non existeret intellectus divinus, in quo realizantur illa, minimè subsisterent.* §. 190. *Objiciente sibi porrò* Bælio, ita Deum fato cuidam subjiciendum fore; §. 191. *Resp. fatum illud esse ipsam Dei naturam, proprium ejus intellectum, qui ipsius sapientiæ bonitatique regulas suppeditat.* §. 192. *Mirante* Bælio, quòd divinus intellectus in infinitis suis ideis perfectam earum conformitatem cum objectis semper, & primo statim intuitu, deprehendat, *resp. non indigere ipsum tempore, ut nexum rerum videat.* §. 193. *Hactenùs ostensum est*, Dei voluntatem a sapientiæ legibus independentem non esse: *nunc videamus, quomodò Auctores nonnulli statuere queant, regulas hasce Deum dimidiatim duntaxat observare*, & melius facere potuisse, *ad exemplum effati notissimi Castellæ Regis*, Alphonsi. §. 194. *Nonnulli scil. Philosophi & Theologi ponunt Dei bonitati perfectionique limites.* §. 195. *Solvitur objectio, qua dicitur, impossibile esse produci optimum, quia non datur creatura perfectissima.* §. 196. *Continuatur solutio. Non agitur hic de creatura quapiam una, sed de Universo: stante adversarii sententia, Deus Universum nullum condidisset, cùm absque ratione agere non queat.* §. 197. Diroysii *objectio, qua ex eo, quòd mundi hujus negotiâ non tam bellè procedunt, quàm quidem homines sapientes & probi optarent, atque ipsi facere tenerentur, si penes ipsos staret, concluditur, Deum mundum non curare.* §. 198. Diroysius *in solutione objectionis existimat, eam nimium probare, quòd, si Deus non facere possit, nisi quod optimum & perfectissimum, omnia entia ab æterno & essentialiter bona futura sint, sicut Deus, adeoque Deus ipse sint.* §. 199. Bælius Diroysii *responsionem rectè miseram vocat. Si Dualistæ postularent, ut Deus optimum faceret, nihil, quod nimium, postularent: falluntur potiùs, dum optimum in toto a malo in partibus immune esse contendunt, atque ita, quod Deus fecit, optimum esse negant.* §. 200. Diroysius *non considerat ordinem nexumque rerum, dum instat, Deum, si semper optimum producit, alios esse Deos producturum.* §. 201. *Deus tenetur morali necessitate producere optimum, nequaquam metaphysica: si non ita res se haberet, conscientia proprii defectûs, sive imperfectionis, inevitabilem ei dolorem adferret.* §. 202. *Si* Diroysius *ait, nihil posse mutari, nisi transeundo a statu minùs bono ad meliorem, vel a meliori ad minùs bonum, falsum adsumitur; non enim videtur, cur res aliqua speciem boni malive mutare non valeat, sine mutatione gradûs.* §. 203. *Objectio* Bælii, *qua contendit, legem optimi veram Deo metaphysicam necessitatem imponere, mera illusio est, e solo terminorum abusu profecta.* Arnaldus Mallebranchium, *adfinia docentem, immeritò reprehendit.* §. 204. *Is, qui vult rem aliquam, vult etiam quodammodo omnia, illi rei necessariò adnexa, adeo-*

que

que Deus leges generales velle non potest, quin etiam velit omnes particulares effectus, inde necessariò pullulaturos: veruntamen effectus illi particulares propter se, suique gratia, non intenduntur, quod ipsum significatur, ubi dicitur, eos voluntate particulari & directa non intendi. Deus, extrorsum acturus, modum agendi elegit, ente summè perfecto dignum, h. e. infinitè simplicem & uniformem, & nihilominus infinitè fœcundum. §. 205. *His fundamentis* Bælius *insignes animadversiones superstruit circa injustitiam eorum, qui de improborum prosperitate conqueruntur.* §. 206. *Dolendum duntaxat, ipsum tam ento rectam deserere viam. Voluntates particulares, i. e. particulares primitivas, quas* Mallebranchius *statuit, Deum nunquam habere, existimat ill. Auctor.* §. 207. *Neque miracula in hoc habere quidquam, quo a cæteris eventibus distinguantur, cùm rationes ordinis, naturali superioris, ad miracula perpetranda Deum permoveant. De* Mallebranchii *sententia, &* Cartesii *Systemate causarum.* §. 208. *Existimandum hinc, inter regulas generales non absolutè necessarias, a Deo eligi illas, quæ magis naturales sunt, quo spectat ill. Auctoris Systema harmoniæ præstabilitæ. Viæ Dei simplicissimæ sunt, sed nihilominus fœcundissimæ.* §. 209. *Redit Vir ill. ad legem optimi, perfectionemque complecti docet non bonum solùm morale & physicum, sed & bonum metaphysicum, quod causa, cur dandus aliquando locus sit malo physico & morali. Ab hoc Systemate non multum alieni fuisse videntur Stoici, quod probatur testimonio* Gellii, *a Bælio citato & adprobato.* §. 210. *Qui verò iterùm mutat sententiam, & alio loco scribit, nihil esse Deo facilius, quàm opus simplex, fœcundum, regulare, & simul creaturis omnibus commodum, designare & exequi, quod ex* Arnaldi *libris didicerit.* §. 211. *Reprehendit hæc dicta* Bælii *ill. Auctor, censetque, Deum sequi posse ideam simplicem, fœcundam, regularem, sed eam, quæ optima maximeque regularis, non esse simul & semper creaturis omnibus commodissimam. Colligit id a posteriore;* §. 212. *Ostendit id ipsum a priore in exemplo.* Sturmius *in Libro,* Euclides Catholicus, *transfert ad similia, quod de æqualibus ab* Euclide *fuerat enunciatum; verùm a* quantitate *consequentia non semper bene procedit ad* qualitatem, *nec ea, quæ ab æqualibus ducitur, ad similia.* §. 213. *Discrimen hoc inter quantitatem & qualitatem etiam in re præsenti elucescit. Pars viæ brevissimæ inter duo extrema est etiam via brevissima inter extrema hujus ipsius partis: sed pars totius optimi non necessariò est optimum, quod ex hac parte effici poterat.* §. 214. *Exemplum ex Geometria, quam* Jungius *Empiricam nuncupabat.* §. 215. *Respondet ill. Vir ad instantias* Bælii, *hocque objiciente,* Principem verè magnanimum opus incolis commodum magnifico prælaturum in condenda urbe, *ait, contingere aliquando posse, ut palatii structura elegans quorundam e famulitio commodis jure meritoque præferatur.* §. 216. *Pergente* Bælio, Legislatores nostros nunquam leges, singulis privatis commodas, excogitare posse, ob circumscriptam ingenii sui perspicaciam, hoc verò

in ens infinitum cadere non posse, *resp. cùm Deus optimum possibilium eligat, nullam ei perfectionum suarum limitationem objici posse.* §. 217. *Citante* Bælio *locum ex* M. Antonino, *resp. Imperatoris hujus & Stoicorum errorem primarium in eo situm fuisse, quòd Universi bono delectari Deum debere putabant, quia eum, tanquam mundi animam, concipiebant; juxta nos verò, Deum esse intelligentiam supramundanam, agere, ut benè faciat, non ut sibi benè sit.* §. 218. *Ad præcipuam* Bælii, Arnaldo *duce, factam objectionem*: Aut Deus est necessitati obnoxius, & necessariò agit, si optimum creare teneatur, aut saltem impotens, aptiorem ad peccata, aliaque mala, excludenda viam non inveniens, *resp. hoc objicientem eo ipso negare, hoc Universum esse optimum, & Deum in optimum ferri debere, sed huic argumento plurimis in locis satisfactum esse.* §. 220. *Inter homines quoque, resp. ad* §. 219. Vir ill. *non tantùm esse mali moralis, quantùm passim dicitur; solos homines malignæ indolis, aut ærumnis effectos misanthropos, pravitatem ubique invenire, & optimas quasque actiones sinistris interpretationibus depravare, quod* Cartesius *in* Hobbesii *Libro de Cive rectè reprehendit.* §. 221. *Quodsi etiam concederetur, in humano genere plus esse vitii, quàm virtutis, inde tamen non secuturum, plus in Universo vitii miseriæque esse, quàm virtutis ac felicitatis.* §. 222. *Expensa distinctione inter voluntates antecedentes, & consequentem, intelligi, Deum amare summè virtutem, & odisse summè vitium, & nihilominùs vitium quoddam permitti debere.* §. 223. Arnaldo & Bælio *ingerentibus*, Systema inter omnia optimum Dei potentiam circumscribere; §. 224. *Resp. omnes istas machinas expositione jam data dissflari;* §. 225. *Possibilium infinitudinem, quantacumque sit, sapientiæ Dei, possibilia omnia cognoscentis, infinitudine majorem non esse; sapientiam omnia possibilia, priùs separatim considerata, in totidem universalia Systemata distribuere, ex quibus iterùm inter se comparatis, singulis cum singulis, resultare electionem optimi, quod reapse ideam sistat Universi actualis.* §. 226. *Hæc adtentè considerantem nacturum ideam magnitudinis perfectionum divinarum longè aliam ab illa, quam habeant ii, qui Deum quasi fortuitò & sine ratione agentem concipiant.* §. 227. *Pergente* Bælio, Deum ergò non esse liberum; §. 228. *Resp. bonitatem sapientiæ junctam, Deum ad creandum movere, sed non necessitare; si hoc* fatum *adpellas, vocem istam te sano usurpaturum sensu, qui libertati non repugnat.* §. 229. *Objiciente* Bælio, Deo vitium admittente, cùm qualecumque aliud bonum æquè suis finibus convenisset, vitium fuisse medium, quod unum adhibere Creator potuerit, ergò ex mera necessitate adhibitum fuisse; §. 230. *Resp. decretum creandi liberum esse, ipsius electione non effici impossibile, quod non est optimum; in Deo igitur esse libertatem a coactione & necessitate metaphysica immunem; quod ad media, vitium non esse objectum decreti divini, tanquam medium, sed tanquam conditionem sine qua non, multò minùs medium unicum.* §. 231. *Prosequente* Bælio, fatum & necessi-

necessitatem fuisse *Adamum* peccare, si namque non peccasset, unicum, a Deo necessariò sibi informatum, Systema ipsum disturbaturum fuisse; *Resp. Deum* Adamum, *quem, liberè peccantem, in ideis possibilium videbat, talem, qualem videbat, ad existentiam admittere decrevisse, quòd decretum necessarium non efficiat id, quod in se ipso contingens erat.* §. 232. *Post laudatum* Scoti *de indifferentiæ libertate locum*, §. 233. *Pergente* Bælio, si Deus ad mundum condendum determinatus est vi suæ gloriæ, quam necessariò amat, lapsum hominis, tanquam ad eam procurandam medium, prorsus necessariò evenisse, *resp. amorem quidem sui Deo esse essentialem, amorem verò gloriæ suæ non item; amorem sui ipsius eum minimè necessitasse ad actiones externas, quæ liberæ fuerunt.* §. 234. *Instante* Bælio, si Deus modo invincibili impulsus fuit ad hanc viam adhibendam, hanc ipsum necessariò adhibuisse, *resp. impulsum quidem certò fuisse, sed quod certum, non semper esse necessarium, vel absolutè invincibile; Deum, metaphysicè loquendo, eligere potuisse, quod non fuit optimum, sed, moraliter loquendo, id non potuisse, quod comparatione Geometrica explicatur.* §. 235. *Ubi de rei possibilitate sermo, non agi de causis efficientibus vel impedientibus, cùm alias inutilis redderetur distinctio inter possibile & actuale.* §. 236. *Urgente* Bælio, Deum salutem omnium hominum velle non posse, quia ea adversatur amori necessario, quo in suam sapientiam fertur, *resp. licèt Deus sapientiam suam amet necessariò, non tamen actiones, ad quas sapientia permovet, ideò liberas non esse, nec objecta, ad quæ ea non permovet, ideò possibilia esse desinere; sapientiam Deum permovisse, ut vellet omnium salutem, sed non voluntate consequente seu decretoria.* §. 237. *Porrò*, Deum necessariò velle opus, peccatum omnium, & æternam plerorumque hominum, includens, quia vult necessariò opus omnium dignissimum suâ sapientiâ, *resp. a sapientia necessitari moraliter, obligari boni consideratione, significare liberum esse.* §. 238. & 239. *Examinat Vir ill. Systema* Bezæ, *qui in permittenda miseria ad Dei misericordiam, in culpa ad illius justitiam respicit, quod verò minimè satisfacit.* §. 240. *Differit ill. Vir de Celebris Angli, qui de Origine mali scripsit, sententia, hic aliquando videtur statuere, Dei voluntatem sapientiæ leges circa bonum malumque non sequi, aliquando verò agnoscere, quòd bonitas sit objectum & ratio divinæ electionis, in quo quidem ipsi cum ill. Viro egregiè convenit.*

107. HActenùs in eo fuimus occupati, ut totius hujus argumenti amplam & distinctam exhiberemus expositionem: & quamvis de *Bælii* objectionibus nihildum dixerimus speciatim, eas tamen prævenire, & viam respondendi aperire laboravimus. Sed cùm omnium sigillatim dissolvendarum provinciam susceperimus, non solùm, quia quædam adhuc loca fortasè restant, quæ illustrationem merebuntur, sed etiam, quia Viri instantiæ plerumque ingenii atque eruditionis plenæ sunt, controver-

fiæque non vulgare lumen adfundere queunt; juvabit præcipuas, per ipsius Opera disperſas, colligere, iisque adnectere solutiones noſtras. Notavimus ab initio, *Deum ad malum morale, & ad malum phyſicum, concurrere, & quidem ad utrumque & moraliter & phyſicè; atque hominem etiam ad eadem concurrere moraliter & phyſicè, ratione libera & activa, quæ ipſum vituperio pœnaque dignum efficiat.* Oſtendimus inſuper, quodlibet horum capitum ſuam habere difficultatem: ſed potiſſima in eo eſt, ut tueamur, Deum ad malum morale, hoc eſt, ad peccatum, moraliter concurrere, nec tamen eſſe auctorem, immò ne complicem quidem peccati.

108. Concurrit autem Deus moraliter, malum juſtè *permittendo*, & ſapienter ad bonum *dirigendo*, quemadmodum ratione ſatis evidente oſtendimus. Sed quoniam in hoc potiſſimum argumento *Balius* exultat, ſeque eos profligaturum confidit, qui nihil eſſe in Fide contendunt, quod cum Ratione conciliari nequeat; hoc loco præcipuè monſtrandum eſt, dogmata noſtra rationum etiam eſſe munita vallo, quod validiſſimorum ejus tormentorum quaſſationibus reſiſtere poſſit, ut ipſius allegoria utamur. Iſta verò tormenta vibravit contra nos cap. CXLIV. Reſponſionis ſuæ ad Quæſita Provincialis (Tom. 3. pag. 812.) ubi doctrinam Theologicam ſeptem Propoſitionibus complectitur, quibus Axiomata Philoſophica novendecim, veluti totidem machinas murales grandiores, vallum noſtrum labefactaturas, opponit. Initium a Propoſitionibus Theologicis faciamus.

109. I. *Deus*, inquit, *Ens illud æternum & neceſſarium, infinitè bonum, ſanctum, ſapiens ac potens, ab omni æternitate gloriam beatitudinemque poſſidet, quæ nec creſcere, nec minui poteſt.* Hæc *Balii* propoſitio non minùs philoſophica quàm theologica eſt. Dicendusne ſit Deus poſſidere *gloriam*, cùm ſolus exiſtit, a vocis acceptione pendet. Dicere cum quibuſdam poſſumus, gloriam eſſe gaudium, ex perfectionum propriarum cognitione natum; & hoc ſenſu Deus gloriam ſemper poſſidet: ſed ſi gloria ad notitiam alienam refertur, Deo non obtinget gloria, niſi dum ſe creaturis intelligentibus cognoſcendum præbet; quanquam verum ſit, Deum nullum inde novum bonum obtinere, & creaturas potiùs intelligentes inde bonum capere, quando, uti par eſt, Dei gloriam ſpectant.

110. II. *Determinavit ſe liberè ad creaturarum productionem, & inter entia poſſibilia infinita elegit ea, quibus exiſtentiam impertiri placuit, ut ex ipſis Univerſum componeret, aliis omnibus in ſuo nihilo relictis.* Hæc quoque propoſitio admodum conſentanea eſt ei Philoſophiæ parti, quæ Theologia naturalis adpellatur, prorsùs uti præcedens. Inſiſtendum aliquantulum erit huic phraſi, qua dicitur elegiſſe entia poſſibilia, *prout placuit*. Namque conſiderandum eſt, ſi dixero, *hoc mihi placet*, tantundem eſſe, ac ſi dicerem, hoc bonum cenſeo. Igitur bonitas idealis objecti eſt, quæ placet, quæque movet ad electionem ſui inter alia multa, quæ non placent, vel quæ minùs placent, hoc eſt, quæ minùs bonitatis, me adficientis,

cientis, continent. Jam autem sola vera bona placere Deo possunt, ac proinde, quod Deo magis placet, & quod ad sui electionem eum movet, est optimum.

111. III. *Cùm natura humana e numero entium fuisset, quæ producere voluit, marem unum, unamque feminam, creavit, eisque inter cæteras dotes liberum concessit arbitrium, ut facultatem habuerint obediendi Deo; sed mortem simul comminatus est eis, si datum sibi a fructu quodam abstinendi mandatum transgrederentur.* Hæc propositio ex parte revelata est, & sine difficultate admittenda, dummodò *liberum arbitrium* intelligatur, ut oportet, juxta explicationem, a nobis jam datam.

112. IV. *Comederunt nihilominus de eo fructu, statimque ipsi, eorumque posteri omnes, ad hujus vitæ miserias, ad mortem temporalem, & ad pœnam æternam, condemnati sunt, tantæque ad peccandum inclinationi subjecti, ut ferè sine fine, & sine mora, peccatis se permittant.* Est, quòd judicemus, actionem vetitam per se ipsam malos hos effectus invexisse, vi consequentiæ naturalis, & idcirco ex hac potiùs ratione, non verò per decretum merè arbitrarium, a Deo vetitam fuisse, eo ferè modo, quo pueri cultros tractare prohibentur. Celebris ille Anglus, *Fluddus*, sive *de Fluctibus* (a) conscripsit olim Librum *de Vita, Morte, & Resurrectione*, sub nomine *R. Otreb*, in quo sustinet, arboris prohibitæ fructum venenum fuisse: nos verò aliquid hujusmodi sigillatim adfirmare non possumus; sufficit, quòd Deus rem noxiam prohibuerit, nec putandum, Deum egisse duntaxat personam Legislatoris, qui legem ferat purè positivam, aut Judicis, qui pœnam imponat infligatque ex suæ voluntatis decreto, absque conne-

(a) *Robertus Fluddus*, Anglus; circa A. 1584. natus, celebr. Frater roseæ crucis. Multa, eaque omnia, Latinè scripsit, quæ ejus scripta raritate nunc & caritate distinguuntur. Inter ea est Tr. Theol. Philos. *de vita, morte & resurrectione.* Imaginem ejus inter recentiores sistit Cel. Erfordiensium Medicus, *Georg. Volcm. Hartmannus* in *Introd. ad Historiam Leibnitio-Wolfianam*, Sect. II. cap. III. §. 6. ubi inprimis de illius *Philosophia Mosaica* differit. Eandem ferè sententiam tuitus haud ita pridem est *Decanus Hibernicus, Delauny*, in *Revelation Examined With Candour*, Lond. 1732. ed. ubi ipsi dictum Mosaicum: *Moriendo morieris*, idem est, ac *Contrahes tibi infirmitatem mortalem.* Addit deinceps, dari apud Indos liquorem, qui momento homines extra se rapiat, reddatque omnium rerum ignaros. Rectè verò adnotat *eruditus Scriptor Bibliothecæ Britannicæ*, T. II. Part. I. Art. VIII. ubi Librum recenset, p. 177. *Mais dans ce systéme, il semble, que la corruption originelle ne regarde que le corps; car on ne conçoit pas comment la foiblesse de l'ame d'un père peut se communiquer à l'ame de son fils, à moins qu'on ne veuille dire, que la perfection de l'ame dépend de l'état du cerveau.* Liber etiam in Linguam Teutonicam versus est ab *Henr. Christiano Lemkero*, Lüneb. 1738. ubi leguntur ista cogitata P. 1. §. 2. §. 8. *Husmannus*, Rector Scholæ Ilfeldensis, referente *Leibnitio* in *Otio Hannov.* p. 410. idem sensit, peccatum originis esse tantùm in corpore, non verò in anima, refutatus a *Jo. Oleario*, Theolog. Prof. in pecul. Diss. *de peccato originis*.

connexione ulla inter malum culpæ & malum pœnæ. Neque porrò necessarium est, fingere, Deum, justè irritatum, de industria hominis animæ & corpori corruptelam immisisse per actionem quandam extraordinariam, ut puniretur; ad eum ferè modum, quo Athenienses reis suis cicutam propinabant. *Bælius* rem ita accipit, & loquitur, quasi originaria corruptio animæ primi hominis per mandatum & operationem divinam invecta fuisset. Hinc (Resp. ad Provinc. cap. 178. p. 1218. tom. 3.) objicit, *Rationem non patrocinaturam Monarchæ, qui, ut rebellem mulctaret, & ipsum, & ejus posteros, ad rebellandi proclivitatem condemnaret.* At pœna hæc naturaliter obtingit improbis, absque ullo mandato Legislatoris, peccatumque ipsis est ad palatum. Si ex naturæ corporeæ legibus ebriosi prolem, ad idem vitium pronam, gignerent, pœna quidem gignentium foret, non verò pœna a lege profecta (b). Nam divinæ sapientiæ contemplatio nobis persuadet, regnum Naturæ servire regno Gratiæ, Deumque, tanquam Architectum, omnia fecisse, prout Deum, tanquam Monarcham, decebat. Nos neque fructus prohibiti, & actionis naturam, nec ejus effectus, tam exactè cognoscimus, ut de hoc negotio per partes judicare valeamus: hoc tamen Dei justitiæ debemus, ut ampliùs aliquid, quàm quod penicillo suo nobis pictores repræsentant, inibi sublatuisse credamus.

113. V. *Placuit ipsi per infinitam suam misericordiam, homines quosdam, etsi paucissimos, ab hac damnatione liberare, &, quamvis eos, in hac vita peccati corruptioni & miseriæ expositos, relinqueret, auxiliis tamen ipsos munire voluit, quibus perpetuam Paradisi beatitudinem obtinere possent.* Ex veteribus complures dubitarunt, an damnatorum numerus tantus sit, quantus vulgò putatur, uti jam suprà adnotavi; videnturque medium quoddam inter damnationem æternam, & perfectam beatitudinem, statuisse. Verùm opinionibus istis opus nobis non est, sufficitque sententiis Ecclesiæ receptis inhærere: ubi juvat notare, hanc *Bælii* enunciationem esse conceptam secundùm principia gratiæ sufficientis, omnibus hominibus concessæ, quæ sufficiat scilicet iis, quibus non deest bona voluntas. Et quamvis *Bælius* ipse hypothesi oppositæ faveat, voluit tamen, (uti ad marginem loquitur) vitare terminos, qui decretorum, eventibus contingentibus prævisis posteriorum, systemati non congruerent.

114. VI. *Quidquid futurum erat, ab æterno prævidit, res omnes ordinavit, & quamlibet earum in loco suo statuit, easque continuò dirigit atque gubernat juxta beneplacitum suum: ita ut nihil fiat sine permissione aut contra voluntatem ejus, possitque ipse, quantùm & quoties bonum videbitur, quidquid ei non placet, impedire, adeoque peccatum etiam, quo maximè offenditur, quodque omnium maximè detestatur; & producere in qualibet anima huma-*

(b) Adfine quidpiam est in effectibus peccati primi hominis, addit *Interpr. Lat.*

humana cogitationes, *quas adprobat.* Hæc thesis est iterum purè philosophica, hoc est, Rationis naturalis lumine nota: &, quemadmodum suprà ad Thesin 2. insistebamus τῷ *quod placet*, juvat hic etiam insistere τῷ *quod bonum videtur*, hoc est, quod Deus factu bonum esse censet. Potest is vitare aut submovere, *prout ipsi bonum videtur*, omne, *quod sibi non placet*: considerandum tamen est, quædam aversationis suæ objecta, qualia sunt certa quædam mala, & maximè peccatum, quæ voluntas antecedens propulsabat, per voluntatem consequentem, sive decretoriam, non potuisse eum repudiare, nisi in quantum ferebat regula optimi, quod sapientissimus eligere debebat, omnibus pensatis. Dum dicitur, *Deum maximè offendi peccato*, *idque maximè detestari*, formulæ sunt loquendi humanæ. Nam Deus, propriè loquendo, *offendi*, hoc est, lædi, incommodo adfici, turbari, aut ad iram concitari, nequit, nec quidquam eorum, quæ existunt, *detestatur*, posito quòd detestari sit idem atque cum abominatione illud adspicere, & modo, qui nobis ingens fastidium, molestiam, cordoliumque parat: Deus enim nec angorem, nec dolorem, nec incommodum, pati potest; perfectè semper contentus & beatè agens. Interim hujusmodi locutiones sano sensu penitùs admitti possunt, & probè fundatæ sunt. Suprema Dei bonitas efficit, ut voluntas ejus antecedens malum omne repellat, sed malum inprimis morale, quod non admittet, nisi ob rationes superiores vinci nescias, & cum magnis temperamentis, quæ malos effectus cum lucro compensant. Verum quidem etiam est, Deum posse producere in qualibet anima humana quasvis cogitationes, quas probat, sed hoc foret agere per miracula, plus quàm divini operis idea, possibilium omnium optima, ferat.

115. VII. *Offert hominibus quibusdam gratias*, *quas scit ab eis esse repudiandas*, *quamvis ea recusatione intelligat magis reos damnabilesque reddendos*, *quàm fuissent*, *si eas ipsis non obtulisset*: *declarat iis ardenter a se quæri*, *ut eas accepient*, *nec tamen eis gratias impertitur*, *quas novit acceptandas.* Verum est, homines istos magis nocentes evadere sua recusatione, quàm si oblatæ non fuissent, neque id a Deo ignorari: sed præstat permittere eorum crimen (c), quàm agere ratione, Deo ipsi ignominiosa, quæque hominibus de se querendi causam aliquam præberet, dicentibus, se melius agere non potuisse, quamvis voluissent (d). Deus vult, ut agnoscant

(c) Immo ea agere, quibus homines ad majus crimen abuti possint, *addit Interpr. Lat.*

(d) *Interpr. Lat.* Itaque non potuit non offerre Deus gratias hominibus sufecturas, si vellent, etsi ipsi non velint. At, inquies, bonitati divinæ conveniebat tales offerre gratias, quales homo viliturus, acceptaturusque esset. Et fateor ad hoc voluntate antecedente ferri Deum, eamque effectricem fuisse futuram, si Deus unum hoc haberet, quod ageret, aut nisi aliud exigerent rationes totius Universi, sed hæ efficiunt, ut multi pravæ voluntati suæ sint relinquendi, nec semper circumstantiis emendaturis objici possint. Hæc quoque thesis, &c.

cant suas gratias, prout aptæ sunt, utque eas acceptent, & vult speciatim eas illis largiri, quas prævidet ab ipsis acceptandas; sed semper per voluntatem antecedentem, abstractam, aut particularem, cujus executio in idea rerum generali locum non semper adinvenit. Hæc quoque thesis earum e numero est, quas Philosophia non minùs, quàm Revelatio, stabilit, uti & tres aliæ e septem, hic positis; nam sola tertia, quarta, ac quinta Revelatione indigebant.

116. Succedunt nunc Axiomata novendecim Philosophica, quæ *Bælius* septem illis Propositionibus Theologicis opponit.

I. *Cum Ens infinitè perfectum in se ipso gloriam beatitudinemque reperiat, quæ nec minui unquam potest, neque erescere, sola bonitate sua ad creandum hoc Universum impulsum est, nec laudis, aut conservandæ augendæque beatitudinis & gloriæ studium ullam hic partem habere.*

Axioma hoc optimè se habet: nihil suæ Deo laudes prosunt, at prosunt hominibus, Deum laudantibus, & Deus illorum bonum voluit. Interim tamen, dum dicitur *sola bonitas* Deum ad creandum hoc Universum impulisse, expedit addere, BONITATEM eum suam *antecedenter* ad omne bonum possibile creandum producendumque movisse, sed SAPIENTIAM suam inter bona selectum instituisse, & in causa fuisse, ut *consequenter* optimum eligeret, ac denique POTENTIAM suam medium adtulisse *actualiter* formatum hoc ingens consilium exequendi.

117. II. *Bonitas Entis infinitè perfecti est infinita; non foret autem infinita, si major illa bonitas alia conoipi posset. Hic infinitatis charačler omnibus aliis ipsius perfectionibus convenit, amori virtutis, odio vitii, &c. quæ omni captu nostro superiores esse debent.* (*Videatur* Juriæus *in tribus prioribus sectionibus* Judicii de Methodis (e), *ubi perpetim secundùm hoc principium, tanquam secundùm notionem primam, ratiocinatur. Vide etiam in* Wittichio de Providentia Dei *n.* 12. *hæc* S. Augustini *verba Lib.* 1. de doctrina Christiana, *cap.* 7. Cùm cogitatur Deus, ita cogitatur, ut aliquid, quo nihil melius sit atque sublimius. *Et paullo post*: Nec quisquam inveniri potest, qui hoc Deum credat esse, quo melius aliquid est.)

Hoc Axioma planè est ad palatum meum, indeque colligo, Deum facere semper optimum, quod fieri possit; alioquin hoc bonitatis ejus exercitium limitaretur, quod esset limitare *bonitatem* ipsam, si ea ad optimum eligendum non moveret, si bona voluntate careret; aut certè ejus *sapientia*

(e) *Petrus Jurieu*; celebris reformatæ Ecclesiæ Theologus, primùm Professor Sedanensis, pòst Ecclesiæ Gallicanæ, quæ Roterodami est, Pastor, atque Gymnasii ibid. Professor, ubi etiam diem suum clausit A. *1713*. annos natus septuaginta tres. Liber hic cit. tendit ad concordiam inter Reformatos & nostrates sanciendam: *Jugement sur les méthodes rigides & reláchées; Judicium de Methodis rigidis & laxioribus explicandi providentiam & gratiam, ad inveniendum medium reconciliationis inter Protestantes*, *Roterod.* 1686. *in* 12.

tia & *potentia* circumscriberetur limitibus, si vel ei necessaria deesset notitia ad discernendum optimum, & ad media, ei obtinendo idonea, reperienda, vel vires ad hæc media usurpanda necessarias non haberet. Ambiguitas tamen aliqua latet in eo, quod dicitur, amorem virtutis, & odium vitii, esse in Deo infinitum: id namque si absolutè, & sine restrictione, in ipso eorum exercitio locum haberet, nullum esset in mundo vitium. At quamvis quælibet Dei perfectio in se ipsa infinita sit, non tamen exercetur, nisi proportione objecti, & uti fert natura rerum: itaque amor optimi, in toto obtinendi, cæteras omnes inclinationes particulares vel odia vincit: hujus solius amoris exercitium est absolutè infinitum, cùm nihil Deum prohibere possit, quo minùs pro optimo pronunciet: &, si vitium aliquod cum optima idea possibili connexum inveniatur, Deus illud permittit.

118. III. *Cùm bonitas quædam infinita Creatorem in mundi productione direxerit, omnes scientiæ, dexteritatis, potentiæ, magnitudinisque, characteres, qui in ejus Opere emicant, ad creaturarum intelligentium felicitatem destinati sunt. Nec perfectiones suas patefacere ipse voluit, nisi ut hoc creaturarum genus in cognitione, admiratione, & amore Entis supremi, suam felicitatem reperiret.*

Hoc axioma mihi non satis exactum videtur. Concedo, Creaturarum intelligentium felicitatem esse præcipuam divinorum consiliorum partem; hæ quippe Deo adsimilantur maximè: at non video, qua ratione probari possit, hanc unicum ejus scopum fuisse. Verum quidem est, quòd regnum Naturæ servire debeat regno Gratiæ: sed, cum omnia in magno Dei consilio colligata sint, credendum est, regnum Gratiæ vicissim quodammodo *Naturæ* regno adcommodatum fuisse, ita ut hoc quidem ordinem decoremque maximum servet, quo compositum ex utroque perfectissimum evadat. Nec locus est judicandi, Deum mali cujuspiam moralis vitandi gratiâ totum naturæ ordinem eversurum fuisse. Quælibet perfectio aut imperfectio in creatura suum pretium habet, sed nulla est, quæ habeat pretium infinitum. Igitur bonum malumque, sive morale, sive physicum, creaturarum intelligentium non statim superat infinitè illud bonum malumque, quod duntaxat est metaphysicum, hoc est, quod in aliarum creaturarum perfectione, aut imperfectione, consistit: quod tamen dicendum foret, si præsens axioma in rigore verum esset. Certè cùm Deus *Jonæ* Prophetæ rationem concessæ Ninivitis veniæ redderet, ipsorum etiam brutorum, magnæ illius urbis eversioni involvendorum, commoda commemoravit. Nulla substantia apud Deum absolutè aut contemptibilis aut pretiosa est. Et præsentis axiomatis abusus, sive extensio immodica, ex parte videtur esse fons difficultatum, a *Bælio* propositarum. Certum quidem est, Deo pluris esse hominem, quàm leonem; nescio tamen, an adseri posset, toti leonum speciei hominem unicum a Deo anteponi: sed, quamvis ita foret, minimè tamen sequeretur inde, certi

hominum numeri commodum diffusæ per infinitum creaturarum numerum confusionis generalis considerationi prævalere.) Hæc opinio sapit reliquias antiqui Axiomatis, satis improbati, quòd omnia unicè hominis gratiâ sint condita.

119. IV. *Beneficia, quæ cum Creaturis, felicitatis capacibus, communicat, non tendunt, nisi ad earum bonum. Non ergò sinit ea ad ipsarum infelicitatem deservire, &, si malus illorum usus perdere eas posset, daret media certa semper iis rectè utendi, alioquin enim vera beneficia non essent, & bonitas Dei minor esset eâ, quam in alio benefactore concipere possumus. (Putem causam, quæ suis muneribus certam benè utendi rationem superadderet.)*

Ecce tibi jam abusum, sive malum effectum, axiomatis præcedentis. In rigore verum non est, (etsi plausibile videatur) ea, quæ Deus cum Creaturis, felicitatis capacibus, communicat beneficia, ad earum felicitatem unicè tendere. Omnia in natura concatenata sunt: quodsi peritus Artifex, Machinator, Architectus, Politicus sapiens, eandem sæpè rem pluribus finibus adcommodat; si, cum id fieri commodè potest, duos eodem lapide jactus facit: Deus, cujus sapientia potentiaque perfectæ sunt, id semper facere censendus est. Hoc nimirùm est prudenter & cum parsimonia uti solo, tempore, loco, materia, in quibus, ut ita dicam, impensa Dei cernitur. Habet itaque Deus plures in consiliis suis scopos. Horum unus est creaturarum omnium felicitas, sed non scopum illa totum, immò ne quidem ultimum, constituit. Hinc aliquarum ex his creaturarum infelicitas accidere potest *concomitanter*, & tanquam majorum aliorum sequela bonorum, quod jam supra a me explicatum est, ipseque *Bælius* quodammodo agnovit. Bona, quatenùs bona, in se ipsis considerata, sunt antecedentis Dei voluntatis objectum. Deus in Universo tantum producet rationis & cognitionis, quantum operis sui admittere idea potest. Inter voluntatem purè antecedentem ac primitivam, & inter voluntatem consequentem ac finalem, quoddam concipi medium potest. *Voluntas antecedens primitiva* quodlibet bonum & quodlibet malum in se, ab omni combinatione præcisum, pro objecto habet, & tendit ad promovendum id bonum, & prohibendum id malum: *Voluntas media* fertur in combinationes, cùm scilicet alicui malo bonum aliquod adfigitur, & tum voluntas aliquatenùs in combinationem istam tendet, cùm bonum malo potius est: at *Voluntas finalis* & decretoria ex omnium bonorum, omniumque malorum, quæ nostram deliberationem ingrediuntur, consideratione, ipsaque totali combinatione, resultat. Ex his liquet, voluntatem mediam, etsi respectu voluntatis puræ ac primitivæ consequens quodammodo dici possit, respectu tamen voluntatis finalis ac decretoriæ tanquam antecedentem considerari posse. Deus humano generi rationem largitur, inde per concomitantiam mala quædam eveniunt. Voluntas ejus antecedens pura tendit ad dandam rationem, tanquam ingens bonum, & impedienda illa, quæ dixi, mala; at, cùm de malis, munus hoc divinum rationis

rationis concomitantibus, agitur, compositum, ex rationis & horum malorum combinatione consurgens, erit objectum voluntatis mediæ Dei, quæ tendet vel ad producendum, vel ad impediendum illud compositum, prout sive bonum, sive malum, in eo prævaluerit. Sed dato, non concesso, rationem mali plus, quàm boni, adferre hominibus, quo in casu voluntas Dei media cum his circumstantiis eam repudiaret, fieri tamen posset, ut universali rerum perfectioni magis expediret, hominibus rationem impertiri, non obstantibus omnibus istis malis sequelis, quas ea in humanum genus inducere posset, ac proinde voluntas finalis, vel decretum Dei, ex his omnibus, quas sibi proponere Deus potest, considerationibus resultans, rationem largiri statueret. Tantumque abest, ut propterea vituperandus sit, ut potiùs, id si non faceret, vituperio dignus esset. Itaque malum, vel bonorum malorumque mixtura, in qua malum prævaleat, nunquam evenit, nisi per concomitantiam, quia nimirum cum majoribus bonis, extra hanc mixturam positis, connexum est. Igitur hæc mixtura, vel hoc compositum, consideranda quidem non est tanquam gratia, seu tanquam donum, nobis a Deo præstitum, sed bonum, ei malo admixtum, Dei munus esse non desinet. Hujusmodi est donum rationis, quod Deus malè utentibus impertitur; hæc in se semper aliquod bonum est, sed hujus boni combinatio cum malis, ex ejus abusu provenientibus, respectu eorum, qui inde infelices evadunt, bonum non est; evenit tamen per concomitantiam, quia facit ad majus bonum intuitu Universi. Et hoc sine dubio est, quod Deum permovit ad dandam rationem illis, qui eam in suam perniciem converterunt, vel, ut exactiùs loquamur, juxta Systema nostrum, cùm Deus inter entia possibilia quasdam creaturas rationales, ratione sua abusuras, invenisset, illis, quæ in optima Universi idea possibili comprehensæ sunt, largitus est existentiam. Unde nihil nos vetat, admittere, Deum facere bona, quæ culpâ hominum in mala convertantur, quod ipsis per justam abusús gratiarum acceptarum punitionem sæpè contingit. *Aloysius Novarinus* (f) *de occultis Dei beneficiis* Librum conscripsit: posset etiam alius confici Liber *de occultis Dei pœnis*, in quo locum, quod ad nonnullos, haberet tritum illud *Claudiani* dictum:

Tolluntur in altum
Ut lapsu graviore ruant.

At dicere, quòd Deus bonum, quo voluntatem pravam sciebat abusuram, concedere non debuerit, cùm tamen generalis idea rerum id concedi postulet; aut dicere, quòd certa ad hoc impediendum media dare

Dd 2 debue-

(f) *Aloysius Novarinus*, Veronens. circa annum 1640. floruit: ejus opera, tredecim voluminibus comprehensa, extant.

debuerit, eidem ordini generali contraria, quid aliud eſt (uti aliàs notavi) quàm velle, ut Deus, quo hominem a culpa liberet, ipſe vituperationem mereatur? Objicere autem, quemadmodum hic objicitur, quòd Dei bonitas minor futura ſit, quàm alterius benefactoris, qui donum utilius largiretur, eſt non conſiderare, quòd benefactoris alicujus bonitas uno ſolo beneficio non menſuretur. Facilè contingit, privati cujuſpiam donum majus eſſe dono Principis alicujus, ſed univerſa privati iſtius dona ſimul ſumpta longè ſunt inferiora donis Principis in unum collecta. Ita non ſatis æſtimari Dei dona queunt, niſi dum univerſitas eorum conſideratur, omniaque ad Mundum integrum referuntur. Cæterùm dici poteſt, dona, quæ nocitura præcipiuntur, hoſtium eſſe, ἐχθρῶν δῶρα ἄδωρα·

Hoſtibus eveniant talia dona meis (g).

Sed hoc intellige, quando malitia ſive culpa in dante obſervatur, uti erat in *Eutrapelo* illo, cujus meminit *Horatius* (h), qui hominibus benefaciebat, ut haberent, unde ſibi perniciem adcerſerent: conſilium ejus pravum erat: at Dei conſilium melius, quàm ſit, eſſe non poteſt. Quid enim? an Syſtema ſuum depravare, an minus in Univerſo pulchritudinis, perfectionis, & rationis, eſſe oportebit propterea, quòd ſunt, qui abutantur ratione? Locum hic habent vulgaria dicta: *Abuſus non tollit uſum*, datur ſcandalum datum *&* *ſcandalum acceptum*.

120. V. *Ens maleficum vel maximè poteſt magnificis muneribus hoſtes ſuos cumulare, cùm novit, eos ſibi perniciem illorum uſu adlaturos. Non igitur Enti infinitè bono convenit liberum Creaturis dare arbitrium, quo eos ad infelicitatem ſuam uſuros certiſſimè novit. Ergò, ſi liberum ipſis præbet arbitrium, ſemper eo rectè utendi artem adjungit, nec eas ullo in caſu artis hujus exercitium negligere ſinit: quodſi certa hujus arbitrii liberi uſum in bono figendi ratio nulla præſto foret, hanc facultatem adimeret potiùs, quàm eis eſſe pernicioſam pateretur. Hoc eo manifeſtius eſt, quod ultro & propria electione ſua eis impertitus eſt non petentibus, ita ut oriturum inde infortunium ei magis imputari debeat, quàm ſi earum importunitati & precibus duntaxat indulſiſſet.*

Quod ſub finem animadverſionis in præcedens axioma dictum fuit, hic repetendum eſt, & ad ſatisfaciendum axiomati præſenti ſufficit. Præterea ſemper

(g) Erat hæc figura Græcis & Latinis Scriptoribus quàm uſitatiſſima, uti *Ovidio*, *Virgilio*, *Propertio*, *Horatio*, *Terentio*, quorum loca vide in *Adagiis Eraſmi*, Centur. II. Chil. III. n. 1. Græci, malum deprecantes, dixerunt, *εἴ τι κακὸν, εἰς Πύῤῥαν*, *ſi quid mali, in Pyrrham*, ſc. *recidat*; Pyrrhæi namque finitimis populis erant infeſtiſſimi.

(h) Lib. I. Epiſt. XVIII. 31.

– Eutrapelus cuicumque nocere volebat,
Veſtimenta dabat pretioſa. Beatus enim jam
Cum pulchris tunicis ſumet nova conſilia & ſpes,
Dormiet in lucem, &c.

ſemper pro certo adſumitur axioma falſum, numero tertio prolatum, nempe quòd creaturarum rationalium felicitas unicus ſit Dei ſcopus. Quodſi ita foret, neque peccatum fortè, neque ærumna, ne concomitanter quidem, contingerent. Deus ſeriem poſſibilium elegiſſet, cuncta iſta mala excludentem. At ſic Deus illi deeſſet, quod Univerſo debetur, hoc eſt, illi, quod ſibimet ipſe debet. Si ſoli Spiritus eſſent, neceſſario nexu, atque ordine temporum locorumque, carerent. Ordo præſens materiam, motum, motuſque leges poſtulat; hæc cum ſpiritibus, quàm fieri poteſt optimè, combinata, tandem in Mundum noſtrum recident. Cùm res non, niſi ſummatim & craſſiore Minerva, conſiderantur, ſexcenta fieri poſſe concipiuntur, quæ locum, ut oportet, habere non poſſunt. Velle, ut Deus creaturis rationalibus liberum arbitrium deneget, eſt velle, ut hujuſmodi creaturæ non exſtent; & velle, ut ſemper caveat, ne arbitrio illo abutantur, eſt velle, ut exſtent illæ creaturæ ſolæ, vel ſaltem cum eo ſolo, quòd non, niſi propter illas, factum eſt. Si Deus aliud nihil, quàm creaturas illas rationales ſpectaſſet, impediret utique, ne unquam ſe perderent. Dici tamen aliquo ſenſu poteſt, Deum his creaturis artem libero arbitrio benè ſemper utendi dediſſe; ars enim illa eſt lumen naturale rationis: ſolummodò bene agendi voluntatem ſemper habere oportet; ſed creaturis ſæpè modus deeſt dandi ſibi voluntatem, quam oportet habere: immò ſæpè voluntas deeſt utendi mediis, quæ indirectè bonam voluntatem præſtant, de quo jam plus ſimplici vice locutus ſum. Fatendus hic defectus eſt, agnoſcendumque inſuper, potuiſſe Deum fortaſſis ab eo creaturas immunes præſtare, cùm nihil impedire videatur, quo minùs aliquæ dentur, quarum natura ſit, bonam ſemper habere voluntatem. Verùm reſpondeo, nec eſſe neceſſarium, neque fieri decuiſſe, ut creaturæ rationales omnes tantam haberent perfectionem, qua divinitati tantoperè adpropinquent. Immò nec hoc fortaſsè decus, niſi per ſpecialem Dei gratiam, obtineri poſſet: quo poſito, nec expediret, Deum id omnibus concedere, hoc eſt, reſpectu omnium creaturarum miraculosè ſemper agere. Nihil rationi diſſonum magis eſſet, quàm miracula hæc perpetua. Sunt quidam in creaturis gradus, id ordo generalis poſtulat. Et divinæ gubernationi convenientiſſimum videtur, ut magnum illud firmitatis in bono privilegium faciliùs detur iis, qui, dum in ſtatu imperfectiore, in ſtatu certaminis & peregrinationis, *in Eccleſia militante*, *in ſtatu viatorum*, egere, bonam habuerunt voluntatem. Ipſi Angeli boni in impeccabilitate creati non fuerunt. Interim tamen adſeverare non auſim, creaturas dari nullas, quæ felices naſcantur, vel quæ ex natura ſua impeccabiles & ſanctæ ſint. Sunt fortaſsè, qui hanc Sanctæ Virgini prærogativam tribuant, cum Eccleſia Romana illam hodie ſuper Angelos collocet. Sed ſufficit nobis, valdè vaſtum, valdeque varium, eſſe Univerſum: velle ei ponere limites, eſt amplitudinem ejus parum noviſſe. At (*pergit Bælius*) Deus creaturis, peccati capacibus, liberum dediſſe ar-

 bitrium,

bitrium, quamvis id munus non petiissent, eique, qui munus non petentibus largiatur, magis imputari malum inde oriturum, quam si precantium importunitati cessisset. Verùm sciendum est, precum importunitatem nihil facere apud Deum, qui, quid expediat, melius nobis novit, nec, nisi id, quod in universum magis prodest, indulget. Videtur hic *Balius* liberum arbitrium in peccandi facultate ponere; alibi tamen agnoscit, Deum & Sanctos absque hujus facultatis possessione liberos esse. Quidquid sit, satis supra ostendi, Deo, dum id, quod junctim sapientia & bonitas sua jubent, perficit, malum, quod permittit, imputari non debere. Ipsis adeò hominibus, ubi officio suo perfunguntur, nequaquam imputantur eventus, sive isti ab ipsis prævideantur, sive non prævideantur.

121. VI. *Æquè certa homini cuipiam vitam eripiendi ratio est, si laqueum ei sericum offeras, quo liberè ad suspendium usurum certissimè nosti, atque si eum per sicarii manus confodias. Non minùs mortem ejus expetis, si priori modo, quàm si alterutro posteriori utaris: immò maligniori eam consilio expetere videris, cùm eo spectes, ut tota pœna; culpaque tota, suæ perditionis penes ipsum fiet.*

Qui de *Officiis* tractant, uti *Cicero* (i), *S. Ambrosius* (k), *Grotius* (l), *Opalenius* (m), *Sharrokius* (n), *Rachelius* (o), *Pufendorfius*, perinde atque Casuistæ, docent, esse casus, quibus depositum reddere non teneamur ei, ad quem pertinet; ita non est reddendus pugio, quando constat, eum, qui deposuit, aliquem velle confodere. Fingamus, in meis esse manibus fatalem titionem, quo ad *Meleagrum* filium tollendum sua mater utetur, aut telum incantatum, quo *Cephalus* imprudens *Procrin* suam interficiet, aut denique *Thesei* equos, qui *Hyppolitum*, ejus filium, dilacerabunt. Ita, si quis a me repetat, jure negabo, usus futuri conscius: at quid si judex legitimus restituere jubeat, cùm funestos, quos secuturos novi, eventus probare non possim, quia *Apollo* mihi forsan, uti *Cassandræ*, vaticinandi donum dedit, ea nempe lege, ut nemo mihi fidem habeat? Obligarer igitur restituere, cùm id sine mea ipsius pernicie recusare nequeam; atque ita non possum non aliquid ad malum conferre. Aliam

(i) *Offic. Lib. I. c.* 10.

(k) *Offic. L. III. c.* 12. non semper promissa omnia solvenda esse docet exemplo *Herodis* & *Jephthæ*.

(l) *De Jure Belli & Pacis*, L. II. c. 11. ubi agit de Promissis, it. *ejusd. Lib. c.* 16. §. 26. ad quem adnotatur etiam locus similis ex *Pufendorfio* in ed. *Jo. Christoph. Becmanni*, n. 2. p. 778.

(m) *Lucas Opalenius* scripsit *de Officiis*, ed. Amst. 1668. in 12.

(n) *Robertus Sharrok*, Buckinghamens. Juris D. mortuus A. 1684. Scripsit inter alia Hypothesin de Officio secundùm jus naturæ, unde casus conscientiæ dijudicari possunt, contra *Hobbesium*.

(o) *Samuel Rachelius*, Juris Nat. Profess. Helmstad. A. 1691. mortuus, egregium in *Ciceronis* Officia Commentarium elaboravit Philos. Juridicum, ed. Francof. 1668. in 8. & Amstel. 1686. 8. apud *Henr. Wetstenium*.

Aliam comparationem accipe : Promittunt *Jupiter Semelæ*, *Sol Phaëthonti*, *Cupido Psychæ*, se, quidquid postulatum fuerit, concessuros: jurant per Stygа :

Di cujus jurare timent & fallere Numen.

Vellent, sed nimis serò, petitionem semi-intellectam sistere,

Voluit Deus ora loquentis
Opprimere, exierat jam vox properata sub auras.

Velles post factam petitionem tergiversari, ab incepto precantem dehortando nequicquam; sed urgeris, audisque illud (p).

Ideone juras, fallere ut possis fidem ?

Lex Stygis sanctissima est, nec datur subterfugio locus: si jurando deliquisti, magis delinques non præstando jurata: promisso standum est scilicet, utcumque sit exigenti perniciosum, cùm tibi perniciosum futurum sit non stetisse. Videtur id, quod in fabulis morale est, innuere, supremam quandam necessitatem ad malum permittendum obligare posse. Deus quidem judicem, a quo compelli queat ad subministrandum id, quod malo esse possit, agnoscit nullum, *Jovi* nequaquam similis est, qui Stygem timet: at sua ipsius sapientia judex est, quo majorem reperire non potest; ab hoc tribunali nulla datur provocatio; hæc fatorum decreta sunt. Veritates æternæ, ipsius sapientiæ objectum, omni sunt Styge sanctiores. Hæ leges, hic judex, non cogunt: sed, quod fortius est, persuadent. Sufficit sapientiam Deo repræsentare, quodnam e possibilibus optimum sit exercitium suæ bonitatis: quo facto, malum, quod sic admittitur, inevitabilis est optimi adpendix. Majus aliquid addam: Permittere malum, uti Deus facit, maxima bonitas est.

Si mala sustulerat, non erat ille bonus.

Sinistro sanè ingenio præditum esse eum oportet, qui post hæc dicat, malignius esse, totam pœnam, culpamque totam, perditionis suæ relinquere perituro. Cui Deus eam relinquit, ad hujus sortem ea pertinuit, antequàm nasceretur, aderat ista ab æterno in ipsius idea adhucdum merè possibili, ante decretum Dei, quod eum ad existentiam perduxit; poteratne hæc culpa, vel hæc pœna, alteri relinqui vel dari? Non est, cur amplius verbum addamus.

122. VII. *Qui verè beneficus est, dat promtè, nec dare differt, donec ii, quos amat, longas tolerarint ærumnas, eo privati beneficio, quod sine mora facillimè & absque omni sua molestia, largiri potuisset. Si virium suarum circum-*

(p) Ex Gallica *Psyches* Comœdia, *addit Interpr. Lat.*

cumscriptione prohibetur benefacere, sine admisto doloris, aut alius cujusdam incommodi, sensu, eo descendit; (Vide Dictionar. Histor. Critic. pag. 2261. editionis secundæ) *sed invitus, nec unquam hanc se utilem præstandi rationem usurpat, quando id fieri potest nullum favoribus suis malum immiscendo. Si commodum, quod ex malis, a se infligendis, percipi potest, e puro bono æquè facilè enasci posset, atque ex malis hisce, rectam utique viam boni puri, non obliquam, a malo ad bonum ducentem, capesseret; Divitiis & honoribus neminem cumulat ideo, ut deinde eorum jactura vehementiùs adfligatur, quo magis voluptati jam adsuevit, sicque miserior fiat iis, qui commodis istis semper caruere. Ens aliquod malignum hac lege benefaceret iis, quos pessimè odisset.* (*Huc refer* Aristotelis *locum Rhetor. l. 2. c. 23. p. m.* 446. ἐὰν εἰ δῴη ἄν τις τινι, ἵνα ἀφιλόμενος λυπήσῃ· ὅθεν καὶ τοῦτ' εἴρηται·

> Πολλοῖς ὁ δαίμων οὐ κατ' εὔνοιαν φέρων
> Μεγάλα δίδωσιν εὐτυχήματ', ἀλλ' ἵνα
> Τὰς συμφορὰς λάβωσιν ἐπιφανεστέρας.

id est: *Veluti si quis alicui aliquid det, ut (postea) hoc (ipsi) erepto (ipsum) adficiat dolore: Unde etiam illud est dictum:*

> „ Bona magna multis non amicus dat Deus,
> „ Insigniore ut rursus his privet malo.)

Omnes hæ objectiones eodem ferè Sophismate laborant; mutant & mutilant ipsam facti speciem, remque non, nisi dimidiatam, efferunt. Deus curat homines, amat humanum genus, ei benè cupit, nihil verius. Interim tamen finit labi homines, finit eos sæpè perire, largitur iisdem bona, in perniciem cessura: &, quem felicem efficit, huic prius cumulus ærumnarum tolerandus. Ubi ergò amor, ubi bonitas, immò ubi potentia ejus? Sed futilia sunt argumenta, quæ rei totius caput reticent, quæ dissimulant, de Deo sermonem esse. Diceres, matrem, tutorem, aut moderatorem, induci, quorum cura ferè unica adolescentis cujusdam educationem, conservationem, felicitatemque, spectet, & qui officii sui partes negligant. Deus Universum curat, nihil negligit, prorsùs optimum eligit. Si quis nihilominùs improbus est, aut infelix, talem utique esse ipsi proprium erat. Deus, (inquis) poterat omnibus dare felicitatem, poterat promptè, facilè, nulloque cum incommodo, dare, nam omnia potest. Sed num dare debuit? Id cùm non faciat, argumentum est, aliter omninò facere debuisse. Inde inferre, vel quod tædio quodam, viriumve defectu, homines beare, ac statim, & sine ulla mali mixtura, bonum dare omiserit, vel quod bonæ voluntatis carentia purum & absolutum bonum impertiri negaverit; hoc profectò est verum Deum nostrum contendere

tendere cum invido *Herodoti* Deo (q), vel cum Dæmone Poëtæ, cujus Iambos, a nobis paullo ante Latinè exhibitos, *Aristoteles* refert, dante scilicet bona, ut, ea tollendo, magis adfligat. Hoc nempe est Anthropomorphismis perpetuis cum Deo ludere; est repræsentare eum, ut hominem, qui se totum præsenti negotio debeat, quem solis iis, quæ a nobis cognoscuntur, objectis præcipuum suæ bonitatis exercitium tribuere oportet, & cui potentia vel benevolentia desit. Enimverò neutra certè Deo deest, posset ille efficere bonum, quod optaremus, immò vult etiam, si hoc bonum per se spectetur, sed, postpositis aliis bonis majoribus oppositis, efficere id non debet. Cæterum non est, quod queratur aliquis, vix, nisi post multas perpessiones, & crucis Christi bajulationem, ad salutem plerumque perveniri; hæc ipsa mala electis, Magistro suo conformandis, & felicitati eorum augendæ, prosunt.

123. VIII. *Ejus, qui aliorum est Dominus, ea demùm maxima solidissimaque gloria est, quam obtinet, inter illos virtutem, ordinem, pacem, animique gaudium, tueri ac fovere. Gloria, quam ex eorum infelicitate eliceret, non, nisi falsa gloria, esse potest.*

Si Civitas Dei, qualis est, nobis nota foret, videremus, regnum esse omnium, quæ excogitari possunt, perfectissimum; virtutem felicitatemque, quantùm fieri potest, juxta optimi leges, inibi regnare; peccatum verò & miseriam (quod utrumque a rerum natura penitùs excludi rationes ordinis supremi non permittebant) si cum bono comparentur, esse pro nihilo ferè computanda, immò ad majora bona prodesse. Jam cùm mala ista existere debuerint, aliquos iisdem obnoxios esse oportebat, & *hi aliqui* nos sumus. Si alii forent, nonne eadem semper mali species foret? *vel potiùs*, nonne alii isti forent id, quod nunc Nos dicimur? Cùm Deus aliquam gloriam elicit ex malo, dum majori bono illud inservire curavit, elicere debebat. Non itaque falsam captat gloriam, ut Princeps faceret, qui regnum ipse suum subverteret, ut ex instauratione laudem consequeretur.

124. IX. *Domini istius erga virtutem amor, quam potest maximus, tunc demum elucescit, si, cùm potest, efficit, ut virtus sine ulla vitii mixtura semper colatur. Quodsi hoc subditis bonum procurare potest, & tamen vitium sinit insurgere, quamvis diù toleratum denique puniat, maximo in virtutem affectu non fertur, multoque minùs infinito.*

Nondum novendecim Axiomatum dimidium absolvimus, & jam tædet penè eadem refutare, idemque semper ingerere. *Balius* quæ vocat Axiomata, dogmatis nostris contraria, sine necessitate multiplicat. Ubi res mu-

(q) Variis *Herodotus* locis de Deorum invidia loquitur. Ad *Polycratem* scribit *Amasis*, Lib. III. 40. ἐμοὶ αἱ σαὶ μεγάλαι εὐτυχίαι οὐκ ἀρέσκουσι, τὸ θεῖον ἐπισταμένῳ ὡς ἐστὶ φθονερόν. *Artabanus* ad *Xerxem*, Lib. VII. 10. 5. φιλέει γὰρ ὁ θεὸς τὰ ὑπερέχοντα πάντα κολούειν. conf. infra §. 136.

tuo sibi nexu copulatæ, partes a suo toto, genus humanum a rerum universitate, adtributa divina alia ab aliis, potentiam a sapientia, divelluntur; facile dictu est, Deum *efficere posse*, & *facile* quidem, ut virtus in mundo sine ulla vitii mixtura regnet. Sed cùm Deus vitium permisit, ordo Universi, quavis alia rerum collectione potior, id postulavit. Itaque judicandum est, non licuisse illi aliter agere, quia impossibile erat, meliùs agere. Hæc verò necessitas est hypothetica, & moralis, quæ tantum abest, ut libertati adversetur, ut sit electionis ipsius (*liberæ optimus*) effectus. *Quæ rationi contraria sunt, ea nec fieri a sapiente posse credendum est.* Objicis igitur adfectum, quo Deus in virtutem fertur, omnium qui concipi potest, maximum non fore, adeoque nec infinitum. Huic objectioni responsum jam fuit ad secundum Axioma, ubi diximus, Dei adfectum in rem quamcumque creatam ejusdem rei pretio proportionatum esse: virtus est nobilissima quidem, sed non sola bona qualitas creaturarum. Dantur infinitæ aliæ, quæ Dei inclinationem ad se adliciunt: ex omnibus hisce inclinationibus resultat quantum plurimum potest boni, &, si sola virtus adesset, si solæ rationales creaturæ exstarent, minùs boni adfore deprehenderetur. *Midas*, ubi nihil, nisi aurum, habuit, minus se locupletem agnovit. Adde quod sapientia variare debeat: rem eandem, quantumlibet nobilem, multiplicare unicè superfluum foret, & inopiam saperet: sexcentos in Bibliotheca sua *Virgilios*, eleganter compactos, habere, Dramaticos non, nisi *Cadmi* & *Hermiones*, modulos adsiduè cantare, Porcellana vasa omnia confringere, ut aurea sola possideas, solas habere adamantas, solis vesci perdicibus, solum Hungaricum aut Shiraticum potare vinum, hoccine tu Rationem vocabis? Natura animantibus, plantis, corporibus inanimatis, indigebat; in his creaturis ratione carentibus non pauca miracula, rationi acuendæ exercendæque idonea, reperiuntur. Quid, quæso, creatura rationalis ageret, si nullæ res non intelligentes exstarent? quid cogitaret, si neque motus, neque materia, neque sensus ullus, foret? Si solas haberet cogitationes distinctas, Deus quidam esset, sapientia illimitata frueretur; hoc e meditationibus meis consectarium quoddam est. Simul atque cogitationum confusarum mixtura datur, sensus habes, materiam habes. Nam hæ confusæ cogitationes e mutua omnium inter se rerum, quoad durationem extensionemque, relatione oriuntur. Hinc fit, ut, juxta Philosophiam meam, nulla detur creatura rationalis sine quopiam corpore organico, nec ullus spiritus creatus a materia penitùs avulsus (r). Verùm hæc corpora organica non minùs;

(r) Sexto loco Theologus Romano-Catholicus ita infit. Non placet, quod §. 124. dicitur, quòd *nulla detur creatura rationalis sine quopiam organico corpore, nec ullus spiritus creatus a materia penitùs avulsus.* *Interpres Lat.* ita defendit ill. *Leibnitium.* Duo (ait) hic adserit *Leibnitius*: prius, quod nulla detur creatura rationalis sine corpore-

nis a se invicem perfectione differunt, quàm spiritus ipsi, ad quos ea pertinent. Cùm igitur sapientiæ divinæ non tantùm mundo rationalium

Ee 2 crea-

corpore quopiam organico. Alterum, quòd nec detur ullus spiritus creatus, a materia penitùs avulsus. Incipiamus a posteriore, cujus sensum ut penitùs eruamus, aliquot e litteris *Leibnitii* fragmenta, huc facientia, candidè producemus. Quæsiveram ab ill. Viro, quo pacto censeret ab Angelis moveri corpora, cùm, ipsius sententiâ, corpus vel materia moveri non posse, nisi ab Entelechia, sive forma propria ejusdem corporis, sive materiæ. Respondit (anno 1706.) *Angeli non sunt Entelechiæ corporum, sed ipsi & Entelechias, nempe mentes, & corpora etiam, meo judicio, habent. Quæ etiam antiquorum Ecclesiæ Doctorum non paucorum sententia fuit, a qua præter necessitatem recessum est, & quasi non satis esset verarum perplexitatum, accersitæ sunt fictitiæ. Angeli ergò corpora movent, prorsùs ut nos facimus. Illud verum est, solum Deum novas vires novasque directiones materiæ posse dare, seu motus, qui ex ejus pristinis Entelechiis non consequantur, idque ad miracula pertinere. Nosse velim, an apud vos contraria mea opinio de Angelis definita habeatur. Meritò rejecti sunt, qui Angelos, & omnem creaturam, corpoream esse statuerunt; sed hoc ad eos non pertinet, qui omnes mentes, immò Entelechias omnes, incorporeas esse agnoscunt.* Reposui: Huic ejus opinioni repugnare Concilium Lateranense, & quamvis *Bartholomæus Caranza*, *Sixtus Senensis*, *Melchior Canus*, *Gregorius de Valentia*, aliique nonnulli, censeant Concilium illud nihil de Angelorum pura spiritualitate definire, aut tanquam dogma Fidei proponere voluisse, immò *S. Thomas*, qui Concilio Lateranensi pluribus annis posterior fuit, qu. 16. de malo, art. 1. ex *S. Augustino*, Lib. 21. de Civitate Dei, cap. 10. dicat, non multum referre ad Fidei Christianæ doctrinam, sive dæmones habeant corpora, sibi naturaliter unita, sive non habeant, atque ibidem in responsione ad 1. addat, fore, ut dæmones adhuc possent dici absolutè spiritus, tametsi haberent corpora, sibi unita; nihilominus tamen ob judicium ferè unanime Theologorum Catholicorum, rem hodie censeri plenam temeritatis, ne quid dicatur severius, negare puram spiritualitatem Angelorum, consentientibus jam in eam Doctoribus Catholicis universis post Magistrum dist. 8. & *S. Th.* qu. 50. art. 1. cum magno fundamento in doctrina revelata. Ita ferè ad verbum *Martinus Esparsa* qu. 1. de Angelis, art. 10. & seqq. Videatur etiam *Dionysius Petavius* Theologicorum Dogmatum Tomo 3. Lib. 1. de Angelis totis capitibus 2. 3. & 4. maximè cap. 3. n. 10.

Respondit *Leibnitius* his verbis: *Sententia de omnimoda sejunctione Angelorum a corporibus, non rationem, non scripturam, sed solam opinionem communem Scholarum, pro fundamento habet. Concilium Lateranense loqui non definitivè, sed discursivè, ex recepto tunc sensu, verba satis ostendunt. Ut aliqui Angeli, quos cum* Thoma Aquinate *Assistentes vocas, a corporibus sejuncti sint prorsus, meæ, ni fallor, demonstrationes non admittunt, & facilè id pateret de omnibus, quod de aliquibus ferri posset. Eum tamen corporis usum Angelis tribui posse arbitror, ut non ineptè dicantur* Formæ assistentes, potiùs quam inhærentes, (*sive informantes*) *non quod Entelechiarum officium non faciant, sed quod corpori non sint adfixa. Arbitror enim (cùm naturaliter possibile sit, & ad perfectionem Universi faciat) esse Entelechias, quæ facillimè mutant corpus, seu de corpore in corpus transeant, non momento quidem (nihil enim sic fit naturaliter) sed brevi tamen tempore, licet per gradus, ubi pars, quam retinent, servit mutandæ parti, quam deponunt, etsi etiam ipsa deinde pro re nata mutetur, uti nos manûs ope possumus pedem mutare, & ligneum carneo substituere, immò ope unius manûs possemus mutare alteram manum, & ope novæ manûs rursùs priorem, si novam satis unire liceret. Ita semper aget Angelus* per

creaturarum, ſed etiam mundo corporum, mundo ſubſtantiarum, perceptionis capacium, rationis incapacium, opus ſit; denique cùm inter omnia id

per corpora, ſemperque locum habebit Harmonia præſtabilita, ſic ut, quæ vult Angelus, fiant ex ipſa corporum lege, ferè ut Suarezium *dicere memini, ex quorundam ſententia res ita præordinatas eſſe, ut voluntatibus precibuſque Beatorum ſponte ſatisfaciant. Aſſiſtentes igitur formas voco, quæ pro arbitrio corpus ſumunt atque deponunt, & , quod habent, transformant; inhærentes atque animantes, quæ tale arbitrium non habent, etſi hoc arbitrium ſuis limitibus coerceatur, ut cuncta naturali ordine procedant: ſolius enim Dei eſt, quodvis facere e quovis. Et priores quidem a corpore ſecretas dici poſſe, poſteriores corpori adfixas. Fatendum tamen eſſe, ambas corpori unitas eſſe, ut rationem habeant Entelechiæ. Et hoc videtur eſſe ad mentem* Auguſtini *Lib. 21. de Civitate Dei, cap.* 10. *a* Thoma *citati, qu.* 16. *de Malo, art.* 1. *poſſe ſcilicet Dæmones* (vel Angelos) *dici ſpiritus, quod corpora ſibi magis ſubdita habeant. Itaque nec intelligentiis iſtis animarum, nec Angelis ipſis, animalium adpellationem tribuemus. Cæterum corporis mutatio nihil habet, quod non receptis conſentiat, nam & nos corpus mutamus, ut fortaſsè ſenes nihil materiæ infantilis retineamus; tantùm hoc intereſt, quòd neque ſubito, neque pro arbitrio corpus exuimus.*

Ad ipſa reſponſum fuit: Ad perfectionem harmoniamque Univerſi ſatis fore, ſi mentes Angelicæ corporibus accidentaliter ſolùm conjungerentur; inter corpora ipſa harmoniam eſſe, nec tamen ideò inter illa ſubſtantialem intercedere unionem, hac enim fieret, ut omnia corpora unum forent ſuppoſitum, quare nec neceſſe eſſe, ut ex mente Angelica & corpore una conſtituatur perſona; conſtitueretur autem, ſi Angelus ex corpore & mente velut Entelechia, ſive forma, conſtaret. Tum ut *Leibnitius* ad ſententiam, a Scholaſticis receptam, adduceretur, indicatus ei fuit locus *Eſparſæ*, docentis, Angelos omnes ex natura ſua referri (*accidentaliter*) vel immediatè, vel ſaltem mediatè, ad aliquod determinatum corpus, quod ad determinatam corporum collectionem, atque cum illo, aut illis, peculiariter connecti in ratione motoris & directoris (videatur *Eſparſa* de Angelis qu. 5. art. 6.) Neque hæc ſententia ab *Ariſtotele* aliena eſt, qui teſte *S. Thoma* 1. p. qu. 50. art. 3. in corp. *Poſuit, quod illæ naturæ perfectiores* (Angelicæ) *habent ordinem ad ſenſibilia ſecundum rationem moventis.* Immò *S. Thomas* ipſe 1. p. q. 61. art. 4. ad 1. ad argumentum hoc: *Angeli ſunt ſubſtantiæ incorporeæ, ſed ſubſtantia incorporea non dependet a corpore ſecundùm ſuum eſſe: & per conſequens neque ſecundùm ſuum fieri. Ergò Angeli non ſunt creati in loco corporeo.* Reſpondet: *Angelos factos eſſe in loco corporeo ad oſtendendum ordinem ad naturam corpoream, & quòd ſua virtute corporea contingunt.*

Quæſitum tandem, cenſeretne *Leibnitius*, animas, humano corpore exutas, adhuc unionem cum aliquo corpore retinere: &c.

Reſpondet ſequentia: *Valdè placet* Eſparſæ *locus, neque ego illud Peripateticorum dogma ſperno, qui relationem ad determinatam materiam, etſi pro tempore aliam atque aliam, ad numericam ſubſtantiarum diſtinctionem requirunt; de Deo res ſecùs habet, qui ſufficiens ſibi, cauſa eſt materiæ & aliorum omnium: itaque non eſt anima Mundi, ſed Auctor. Naturale verò eſt creaturis materiam habere, neque aliter poſſibiles ſunt, niſi Deus per miraculum ſuppleat materiæ munus, at quæ non, niſi per miraculum, præſtari poſſunt, non ſunt regulariter neceſſaria ad perfectionem Univerſi. Spiritus infinitus in corpora agit creando & conſervando, quod quædam creandi continuatio eſt. Hoc ſpiritui finito communicari non poteſt. Cùm de adſiſtentibus Formis locutus ſum, non ad Thomæ diſtinctionem, quam memoras, reſpexi inter Angelos Deo adſiſtentes & miniſtrantes (quanquam Scriptura omnes adpellet miniſtratores ſpiritus) ſed ad Peripateticas phraſes. Deo adſiſtentes* intelli-

id eligendum fuerit, quod effectum optimum simul & in summa præstabat, vitium autem hac rima irrepserit, utique, vitium excludendo, Deus nec perfectè bonus, nec perfectè sapiens, fuisset.

intelligentias, quæ nihil aliud agant, neque Deo sint administræ, convenire rerum ordini non puto. Has enim removere a corporibus & loco, est removere ab universali connexione & ordine mundi, quem faciunt relationes ad tempus & locum. An verò necesse sit, Angelum esse formam informantem, seu animam corporis organici, quæ ei personaliter uniatur, alia quæstio est, & certo sensu, in præcedente epistola exposito, negari potest. De statu animæ humanæ separatæ nihil certi definire possum, cùm præter regnum naturæ hic insinuat regnum gratiæ. Cur autem certa materia secunda ipsi adfigatur usque ad resurrectionem, causam nullam video.

Ex his excerptis videre est. Primò, quòd *Leibnitius* existimet, sententiam de pura Angelorum spiritualitate non esse definitam in Concilio Lateranensi. Secundò, quòd probet opinionem *Esparsæ*, qui connexionem mentis Angelicæ cum corporibus statuit in mera quadam ejus relatione ad corpus, vel corpora, in ratione motoris vel directoris. Tertiò, quòd dicat, certo sensu, *in præcedente* Epistola exposito, negari posse, Angelum esse formam informantem corpus organicum, quod habet, dicique posse, quòd sit forma tantum adsistens, eo ferè modo, uti quidem arbitror, quo animam humano corpori velut nautam navi adsistere *Plato* fertur docuisse; qui profectò modus non sufficit, ut ex Angelica mente & corpore fiat una substantia. Quartò denique, quòd dicat, posse dici, quòd mens Angelica non uniatur corpori personaliter. Certè facultas illa, quam Auctor Angelicæ menti tribuit, exuendi pro libitu corporis, non videtur cadere in formam incompletam, & propriè informantem, cùm suppositum Angelicum, sive persona Angeli, saltem regulariter loquendo, natura prius constituta esse debeat, quam ejusdem voluntas actum suum eliciat.

Ut ut est, si inter Angelicas mentes & corpora substantialem nexum statuat Auctor, (uti quædam ejus locutiones, suprà adductæ, indicare videntur) opposita sententia, quæ Angelos neque corpore, neque materia, constare docet, omninò tenenda est, quam *sententiam* (teste *Petavio* suprà cap. 3. num. 10.) *non solùm Theologi sequuntur omnes, sed contrariam etiam, ut non prorsus hæreticam, sic hæresi proximam, esse judicant. Nam quo minùs hæretica planè censeatur, id unum facit, quòd nondum ea res liquido ab Ecclesia disceptata sit. Quippe Lateranense Decretum illud non ex instituto partem eam definire voluit; sed in hoc unum intenta fuit Synodus, ut utriusque conditorem naturæ Deum esse contra Manichæos statueret, cætera verò ex recepta per id tempus opinione breviter intexuit.* Ita quidem censet *Petavius*: alii tamen cum *Esparsa* (qu. 1. de Angelis, art. 12.) censent Lateranensis Concilii *Propositionem*, de qua controvertitur, *superadditam ac intentam fuisse ratione sui, ad exponendam & determinandam distinctionem & naturam rerum ipsarum creatarum.*

Mitigari fortasè posset Auctoris sententia, & ita explicari, ut tantùm voluerit inter spiritum Angeli & corpus aliquod necessariò debere semper intercedere peculiarem aliquam relationem, sive unionem, accidentalem, quæ fundet respectum spiritûs ad tempus & locum, & vi cujus mens Angelica possit agere naturaliter in illud corpus, adeoque sit velut analogica forma corporis illius, ita tamen, ut ex corpore & mente illa non fiat una substantia. Id enim solùm probant, si quid probant, argumenta *Leibnitii*, ab Universi perfectione, ordinem connexionemque partium requirente, desumta, quæ sicut & cæteras ejus rationes expendemus in notis. An verò vel sic mitigata sustineri possit, aliorum esto judicium.

Secunda Pars, *quòd nulla detur creatura rationalis.*

125. X. *Summum odium vitii non elucescit in eo, qui id valdè diù regnare sinit, & deinde castigat, sed potiùs in eo, qui ante ortum elidit, hoc est, qui impedit, ne uspiam sese exerat. Rex, verbi gratiâ, qui ærario suo tam providè consuleret, ut omnis in administrando mala fraus perpetuò exularet, magis alienum a publicanorum injustitia animum proderet, quàm si eos, populi sanguine saginatos, cruci daret.*

Semper eadem cantilena, purus putus anthropomorphismus. Regi certè nihil cordi magis esse debet, quàm subditos suos ab oppressione vindicare. Ejus longè plurimùm interest, ærarium suum rectè constituere. Interim tamen subinde vitium & corruptelas tolerare cogitur. Puta, bellum ingens imminet, nec nervus rerum gerendarum, nec ducum supremorum delectus, præsto est: itaque solerter & leniter tractandi ii, qui suppetunt, magnaque apud milites auctoritate valent, *Braccius*, *Sfortia*, *Wallensteinius* aliquis. In necessitatibus urgentibus deest pecunia, confugiendum ad viros benè nummatos, qui fide inter trapezitas polleant, simulque fraudibus eorum connivendum est. Verum quidem est, miseram hanc necessitatem e præcedentibus delictis plerumque oriri. Non ita in Deo se res habet, nemine indiget, nihil peccat, optimum semper tenet. Melior rerum cursus ne optari quidem potest, si ritè intelligatur: & vitium foret in Auctore rerum, si occurrens in optima serie vitium arcere vellet. An hic perfectæ gubernationis status, in quo quantùm fieri potest,

rationalis sine corpore organico, num interpretationem aliquam tolerabilem patiatur, pronunciare non ausim; nam licèt, ut suprà vidimus, definire non audeat, animam humanam separatam ante resurrectionem *certum* corpus sibi adfixum habere; pro constanti tamen principio passim alibi ponit, Monadas, uti vocat, sive substantias simplices, naturaliter nunquam interire, unde sequitur, neque Entelechias, ex quibus, & materia prima, monades consurgunt, a materia prima sibi propria naturaliter esse separabiles. Illud verum est, aliud esse *Leibnitio* corpus organicum, aliud materiam illam primigeniam: hanc enim ab Entelechia inseparabilem statuit; illud verò fluxum & temporis decursu mutabile. Ego nec istam Entelechiarum a materia inseparabilitatem, ad animas etiam humanas extensam, probare possum, tum quia hactenus in Scholis Christianis inauditam, ne quid gravius dicam, tum etiam, quia cùm animæ humanæ secundùm gradum rationalitatis in tempore creentur a Deo, uti orthodoxè Auctor docet, si anima humana & materia ista a se invicem inseparabiles essent, dicendum esset, materiam illam primigeniam cum anima creari uno tempore, (quod nescio, an ullus unquam dixerit) alioqui materia illa sine anima ante creationem animæ exstitisset. Nec dicet Auctor, hanc materiam quidem sine sua anima naturaliter existere posse & exstitisse, non verò reciprocè animam sine sua materia. Hoc enim, præterquàm quòd gratis dicatur, probaret, monadas generari, adeoque & corrumpi posse, quod principiis Auctoris adversatur. Sed hæc omnia fusiùs explicabuntur, & discutientur in notis. De Angelis nihil est, quod addam ad ea, quæ ad prius membrum monui, nisi quod facile fuerit Auctori nostro corpus organicum cuilibet ubique Angelicæ menti coaptare, cùm organismum in natura ubique inveniri, & omnes corporeos motus non, nisi per organa mechanica, peragi statuat.

test, intenditur in bonum, in quo malum ipsum majori bono deservit, cum Principis alicujus statu comparari potest, cujus res accisæ sunt, quique sibi qua potest consulit; aut cum statu Principis, qui ipse oppressioni favet, ut eam deinde puniat, quique tenuiores ad manticam redactos, primores in ferali pegmate plectendos, videre gestit?

126. XI. *Dominus aliquis, commodis virtutis, & subditorum prosperitati, studens, omnem eo curam intendit, ut ne unquam legibus illi suis obsequium detrectent, & si ob contumaciam mulctandi sunt, ita rem instituit, ut eorundem propensioni ad malum pœna medeatur, inque eorum mentibus firmam constantemque ad bonum dispositionem restituat; tantum abest, ut ipsa culpæ castigatione magis magisque ad malum eos inclinari velit.*

Ut homines fiant meliores, Deus, quidquid oportet, immò quidquid ex sua parte potest, facit, salvo eo, quod sibi debet. Frequentior punitionis scopus est emendatio, sed nec unicus, neque semper, Deo propositus, uti jam suprà dictum est. Peccatum originis, quod homines in malum pronos efficit, non est nuda primi peccati pœna, sed insuper naturalis ejus adpendix. De eo paucis etiam egimus in animadversione ad quartam propositionem theologicam. Nempe, uti ebrietas intemperantis potationis & pœna est, & simul adpendix naturalis, ad nova peccata facilè pertrahens.

127. XII. *Malum, quod impediri potest, permittere, est parum curare, utrum committatur, nec ne, aut etiam optare, ut committatur.*

Minimè gentium. Quàm sæpè mala permittunt homines, quæ si omnem eo conatum verterent, utique possent impedire? Sed aliis curis gravioribus prohibentur. Raro rei monetariæ corruptela, flagrante bello arduo, corrigenda suscipitur. Et quod eo in genere supremus Senatus Anglicanus paullo ante Risvicensem pacem præstitit, laudatores potiùs, quàm imitatores, inveniet. Num inde licet arguere, quod Res publica confusionem illam insuper habeat, immò optet? Atqui Deus longè graviorem, seque digniorem, mala tolerandi causam habet. Non solùm majora inde bona elicit, sed etiam ea ipsa mala cum bonis, omnium possibilium maximis, connexa reperit, ita ut vitium potiùs foret, ea non permittere.

128. XIII. *Magnum in regnantibus vitium est, parum curare, utrùm in suis ditionibus sit corruptela, nec ne; majus adhuc vitium, si corruptelam velint optentque. Quodsi iidem viis occultis ac indirectis, sed falli nesciis, seditiones excitent, eo consilio, ut, postquam res exitio quàm proximè admoverint, palam omnibus faciant, nec animos, nec prudentiam, ad amplissimum regnum ab imminente interitu vindicandum necessarios, sibi deesse, ob pessimam inanis gloriæ captationem, vituperio sanè maximè digni forent. Quòd si verò seditionem istam excitarent, quia præter hanc alia subditorum exitium præveniendi, & populorum felicitatem novis ad plura sæcula fundamentis firmandi, via nulla suppeteret, lugenda foret hæc misera necessitas, ad quam*

adacti

adacti fuissent; *ipsi verò laudandi*, *quòd ea benè usi fuissent.*

Hoc Axioma, cum aliis pluribus, quæ hoc loco producuntur, ad divinam gubernationem adplicari nequeunt. Nam præterquam quòd minima Regn. ejus pars sit ea, cujus corruptelæ nobis objiciuntur, falsum est, quòd mala non curet, quòd illa optet, quòd denique suscitet, ut in iis sedandis gloriam captet. Deus ordinem & bonum vult, sed quandoque fit, ut id, quod in parte sit confusio, in toto ordo evadat. Jam supra illud Juris axioma laudavimus: *Incivile est*, *nisi tota lege inspecta*, *judicare.* Permissio malorum ex morali necessitate quadam exoritur: ad hanc Deus compellitur sapientia & bonitate sua; hæc *necessitas est felix*, cum contrà necessitas Principis, de-quo axioma loquitur, infelix sit. Status regni sui est corruptissimus, at Dei regnum semper florentissimum esse necesse est.

129. **XIV**. *Mali alicujus permissio tum demùm excusari potest*, *cum sine majoris mali introductione impediri nequit*, *sed cessat excusatio in iis*, *quando præsentissimum remedium præsto est*, *& huic malo*, *& aliis omnibus*, *ex illius suppressione orituris.*

Hoc Axioma verum est, sed contra Dei gubernationem adduci nequit. Suprema Ratio malum ei permittere suadet. Si Deus absolutè & per omnia optimum non eligeret, malum admitteret omnibus, quæ via hac vitaret, majus. Electio ista prava ejus aut sapientiam, aut bonitatem, everteret.

130. **XV**. *Ens infinitè potens*, *& materiæ spirituumque conditor*, *ex hac materia*, *hisque spiritibus*, *quidquid lubet*, *efficit. Nullus situs est*, *figura nulla*, *quam cum spiritibus communicare nequeat. Si itaque malum aliquod*, *sive physicum*, *sive morale*, *permitteret*, *non ideo permitteret*, *quia absque hac permissione majus adhuc aliud malum quodpiam*, *sive physicum*, *sive morale*, *vitari neutiquam posset. E rationibus mixturæ boni ac mali*, *quæ in limitata benefactorum virtute fundantur*, *nulla in Deum aptari potest.*

Verum est, Deum e materia & spiritibus efficere, quidquid ei libet, sed egregii sculptoris instar habet, qui e rudi suo marmore nihil effingere statuit, nisi quod judicat optimum, beneque judicat: Deus e materia omnium possibilium elegantissimam construit; e spiritibus imperium omnium, quæ cogitari possunt, præstantissimum format; insuperque ad utriusque unionem, juxta propositum a me Systema, harmoniam omnium perfectissimam stabilit. Cùm igitur hoc in opere perfectissimo malum physicum & morale reperiatur, inde judicandum est (contra quam *Bælius* hìc contendit) *majus adhuc malum absque hoc permissu nullatenùs vitari potuisse.* Malum certè maximum esset, Deum malè eligere, si aliter, atque elegit, elegisset. Verum quidem est, Deum esse infinitè potentem, sed potentia ejus indeterminata est, bonitas ac sapientia, junctim spectatæ, ad producendum optimum eam determinant. *Bælius* alibi objectionem sibi propriam profert, desumtam e Cartesianorum recentiorum opinionibus,

bus, adserentium, potuisse Deum animabus, quas voluisset, cogitationes indere, easque ab omni ad corpora respectu absolvere: hac certè via animæ ab ingenti malorum, e sola corporum intemperie provenientium, iliade redderentur immunes. Sed de hoc sermo recurret inferiùs, nobis hic sufficit considerare, non posse Deum Systema malè compactum, & dissonantiis plenum, constituere. Animarum natura ex parte est, corpora repræsentare (s).

131. XVI. *Eventus alicujus perinde causa est, qui moralibus, quam qui physicis illum viis procurat. Status publici Administer, qui domi manens, & factionis alicujus capitum adfectibus in rem suam duntaxat utens, omnia illorum consilia disturbaret, non minùs huic ipsi factioni ruinam intulisset, quàm si eam manu armisque destruxisset.*

Adversùs hoc Axioma nihil habeo dicere. Malum semper causis moralibus, non semper causis physicis imputatur. Adverto solùm, si peccatum alienum nisi peccato meo impedire nequeam, me ejus permittendi rationem habere, nec illius me complicem, aut causam moralem, fore. In Deo defectus omnis locum peccati haberet, immò plus, quàm peccatum, esset, quia destrueret divinitatem. Magnus autem in eo defectus esset, non eligere optimum, uti jam sæpiùs dixi; impediret ergò peccatum per aliquid omni peccato pejus.

132. XVII. *Idem prorsus est, causam quis necessariam adhibeat, an liberam, si momenta deligat, in quibus libera ipsa esse determinata cognoscitur. Fingamus, pulverem tormentarium potestatem habere se accendendi, vel non accendendi, cùm igni admovetur, sed certò sciri, eum ita esse comparatum, ut horâ octavâ matutinâ accendi velit, ego non minùs effectuum ejus ero causa, si ignem illi eâ horâ adplicem, quàm forem in vera suppositione, quòd sit causa necessaria. Nam respectu mei non ampliùs esset causa libera, si scilicet pulverem eo momento adriperem, quo propria electione libertatem exuisse scirem. Impossibile est, aliquid esse liberum, sive indifferens ad id, ad quod jam est determinatum, & quo tempore est determinatum.* (Τὸ εἶναι τὸ ὂν, ὅταν ᾖ, καὶ τὸ μὴ ὂν, μὴ εἶναι, ὅταν μὴ ᾖ, ἀνάγκη. Necesse est, id, quod est, quando est, esse; & id, quod non est, quando non est, non esse. *Aristot.* de interpret. Cap. 9. *Nominales hoc* Aristotelis *axioma adoptarunt.* Scotus, *aliique Scholastici non pauci, videntur illud repudiare; sed reverâ eorum distinctiones in idem recidunt. Vide Conimbricenses Jesuitas in hunc* Aristotelis *locum p.* 380. *& seqq.*)

Hoc quoque Axioma transmitti potest: solùm in phrasibus nonnihil immutare vellem. Non sumerem *liberum* & *indifferens* pro eodem, nec *liberum* opponerem *determinato*. Nunquam perfectè indifferentes sumus in-

 diffe-

(s) Addit *Interpr. Lat.* „ Itaque non quemvis situm, aut quamvis figuram, æquè spiritibus congruentem, judicare potest. “

differentiâ æquilibrii; ſemper magis inclinamur, & conſequenter determinamur ad unam partem magis, quàm ad alteram: non ideo tamen ad id, quod eligimus, neceſſitamur. Intelligo hîc neceſſitatem *abſolutam* & *metaphyſicam*; nam Deum, & ſapientem, in optimum neceſſitate ferri *morali*, fatendum eſt. Fatendum etiam eſt, agens liberum neceſſitate hypothetica adſtringi, dum electio actu fit: immò, antequam fiat, cùm electio futura ſit, ipſa futuritionis veritate neceſſitatur. Hæ neceſſitates hypotheticæ nihil libertati officiunt, deque iis ſuprà abundè locuti ſumus.

133. XVIII. *Quando populus ingens totus perduellionis reus, non ſatis elementiæ eſt, centies milleſimæ parti ignoſcere, reliquos omnes, ne pueris quidem lactentibus exceptis, neci tradere.*

Videtur hic pro certo ſumi, centies millies plures damnandos eſſe, quàm ſalvandos, & infantes, ſine baptiſmo mortuos, e numero damnatorum eſſe. Utrique poſitioni contradicitur, & maximè damnationi infantum, de qua ſuprà locuti ſumus. *Bælius* eandem objectionem alibi urget. (Reſponſ. ad Provincialem, cap. 178. p. 1223. tom. 3.) *Manifeſtè videmus*, inquit, *ſupremum Dominum, qui, dum civitas aliqua rebellavit, clementiam pariter atque juſtitiam exercere ſtatuit, contentum eſſe debere animadverſione in exiguum numerum rebellium, & veniam dare reliquis omnibus. Nam ſi pœnas dantium numerus, comparatus iis, quibus venia datur, ſit ut mille ad unum, clemens profectò dici nequit, & crudelis audit. Quòd ſi ſupplicia diuturna eligeret, & ſanguini tantùm ideò parceret, quia mortem vitæ miſeræ praeoptandam eſſe probè noviſſet, ſi denique in his ſuppliciis magis vindictæ cupiditatem, quàm bono publico inſerviendi ſtudium, ſpectaſſet, procul dubio Tyrannus execrabilis reputaretur. Facinoroſi, qui ſupplicio adſiciuntur, vitæ ſuæ jacturâ expiare ſua crimina tam cumulatè cenſentur, ut populus nibil ultrà exigat, immò etiam indignetur, ſi quando carnifices imperitè ſuo munere defunguntur. Lapidarentur, ſi conſtaret, eos datâ operâ ſecuris ictus ingeminare: nec judices, qui ſupplicio adſiſtunt, a periculo tuti forent, ſi diro hoc carnificum ludo delectari, & eos ad id occultè hortati fuiſſe crederentur. (Nota, hoc nimis univerſim & rigidè intelligendum non eſſe; dantur enim caſus, quibus populus quoſdam nocentes lento igne confici non improbat, uti dum* Franciſcus I. *nonnullos, hæreſeos adcuſatos, poſt famoſa anni* 1534. *edicta, concremari juſſit. Nemo* Ravalliaci, *multis horrificiſque modis excarnificati, vicem doluit. Vide Mercurium Gallicum, Tom. I. fol. mihi* 455. *& ſeq. Vide etiam* Petrum Matthæum (t) *in Hiſtoria obitus* Henrici IV.

nec

(t) *Petrus Matthæus*, Hiſtoricus Regis Gall. A. *1621.* mortuus, annos natus quinquaginta quinque. Fata hujus Regis eleganter etiam deſcripta par Meſſire *Hardonin de Pereſixe*, Amſt. *1664.* 12. ubi ad. A. *1610.* p. *496.* de ſupplicio *Franciſci Ravalliaci*: Il fut pris ſur le champ, interrogé à diverſes fois par des Commiſſaires

du

nec obliviscere, quod pag. mihi 99. refert de iis, quæ de Parricidæ hujus supplicio judices discussere.) *Denique nihil ferè tam evidens est, quàm Principes supremos, qui* Sancti Pauli *exemplo omnes, quotquot ille æternâ morte damnavit, extremo supplicio condemnarent, pro hostibus humani generis, & societatum destructoribus, habitum iri. Extra controversiam omnem est, eorum leges juxta Legislatorum scopum adeò non inservire societati conservandæ, ut potiùs in ejus ruinam penitùs vergerent.* (*Adplica huc verba* Plinii junioris, Epist. 22. Lib. 8. *Mandemus memoriæ, quod vir mitissimus, & ob hoc quoque maximus, Thrasea crebrò dicere solebat, qui vitia odit, homines odit.*) Addit, de *Draconis*, Atheniensium Legislatoris, legibus dictum fuisse, eas non atramento, sed sanguine conscriptas, quia peccata quælibet extremo plectebat supplicio; addit insuper, damnationem infinitè majus esse morte supplicium. Sed considerandum est, damnationem esse peccati sequelam, & alias amico, objicienti inæqualitatem, quæ inter pœnam æternam & crimen finitum intercedit, respondi, nullam hìc esse injustitiam, ubi continuatio pœnæ tantùm sequitur delicti continuationem, de quo sermo redibit inferiùs. Quod damnatorum numerum adtinet, etiamsi is inter homines sine comparatione major esset numero salvandorum, nihil tamen vetaret, in universo creaturas felices longissimè numero superare infortunatas. Principis, sola rebellionis capita plectentis, aut Ducis, legionem decimantis, exemplis nihil hic evincitur. Utilitas propria Principem Ducemque cogunt veniam dare nocentibus, etiamsi in scelere perseverarent. Deus non, nisi resipiscentibus, veniam concedit, potestque eos discernere, & hæc severitas perfectæ justitiæ magis congruit. At, si quis quærat, cur Deus omnibus conversionis gratiam non largiatur, in aliam quæstionem dilabitur, quæ ad præsens axioma nihil facit. Respondimus jam tum aliquatenùs, non sanè ut Dei rationes scrutaremur, sed ut rationes ei deesse non posse, nec ullas contra militare validas, palam faceremus. Cæterùm scimus, sæpè civitates integras exscindi, & incolas omnes ad internecionem deleri, ut aliis terror incutiatur. Id usui esse potest ad bellum ingens rebellionemve celeriter finiendam, sicque parcitur sanguini, dum effunditur, nullaque ibi decimatio est. Non equidem adseverare possumus, improbos globi nostri tam severè puniri ad terrendos corrigendosque aliorum globorum cives; sed aliæ satis multæ rationes, ex universali harmonia petitæ, nobis incognitæ, qui nec civitatis

du Parlement, jugé, les Chambres assemblées, & par Arrêt tiré à quatre chevaux dans la Grève, après avoir été tenaillé aux mammelles, aux bras & aux cuisses, sans qu'il témoignât la moindre émotion de crainte ni de douleur dans de si étranges tourmens. Ce qui confirmoit bien le soupçon qu'on avoit, que certains Emissaires sous le masque de pieté, l'avoient instruit & l'avoient enchanté par de fausses assurances qu'il mourroit martyr, s'il tuoit celui qu'ils lui faisoient croire être l'ennemi juré de l'Eglise. "

tatis Dei amplitudinem, nec generalis ſpirituum Rei publicæ formam exactius, quàm corporum architecturam omnem, perſpectas habemus, eundem præſtare effectum queunt.

134. XIX. *Medici, qui multis e remediis, ſanando ægroto aptis, quorum plura ab ægroto cum voluptate ſumenda certiſſimè noſſent, illud unum ſeligerent, quod ab illo reſpuendum ſcirent, incaſſum hortarentur rogarentque ægrotum, ut ne remedium illud recuſaret, juſtaque adeſſet cauſa credendi, nullam eos ſanandi ægroti voluntatem habuiſſe. Nam ſi ſanare volebant, e præſentibus illis remediis aliquod elegiſſent, quod ab illo non ægrè deglutiendum noverant. Quodſi aliunde illis exploratum eſſet, ipſam remedii oblati recuſationem ita morbi vires aucturam eſſe, ut letum adferat, quis non dicat, medicos illos, non obſtantibus cunctis illorum hortationibus, ægroti mortem in votis habuiſſe.*

Deus vult omnes homines ſalvos reddere, hoc eſt, ſalvaret eos, ſi homines ipſi obicem non ponerent, nec recipere ejus gratias repudiarent; at neque tenetur, aut a Ratione compellitur, malam eorum voluntatem ſemper edomare. Edomat tamen quandoque, ubi rationes ſuperiores id permittunt, & ubi eum ſua voluntas conſequens ac decretoria, ex omnibus rationibus enaſcens, ad certum hominum numerum eligendum determinat. Omnibus auxilia largitur ad converſionem, & ad perſeverantiam, hæcque auxilia in iis ſufficiunt, qui bona voluntate non deſtituuntur, ſed non ſemper ſufficiunt ad dandam bonam voluntatem. Hanc obtinent homines, ſive per auxilia peculiaria, ſive per circumſtantias, quibus auxilia generalia redduntur efficacia. Nec poteſt non offerre Deus etiam remedia, quæ eos repudiaturos novit cum culpæ incremento: ſed numquid Deum, ut homo minùs nocens ſit, injuſtum eſſe voles? Adde quòd gratiæ, quæ uni non proſint, alteri prodeſſe poſſint, immò ſemper proſint ad divini operis omnium, quæ concipi queant, optimi integritatem. Quid? an pluviam negabit Deus, quia dantur loca aliqua humiliora, quibus ſit noxia? aut noleſne ſplendere ſolem, quantùm univerſitas exigit, quia inde futurum eſt, ut quædam loca nimium exareſcant? Quid multa? omnes in his Bælianis axiomatibus adductæ de Medico, de Benefactore, de Statûs Miniſtro, de Principe, comparationes valdè claudicant, quia nota ſunt hujuſmodi hominum officia, & quid ipſi curare poſſint atque debeant: unicum illis ferè negotium incumbit, in quo negligentia vel malitia ſæpè delinquunt. Objectum Dei habet aliquid infiniti, curæ ejus rerum Univerſitatem complectuntur; nihili inſtar eſt, quod de ipſo cognoſcimus, & tamen ejus ſapientiam bonitatemque cognitionis noſtræ modulo metiri vellemus. Quæ temeritas, vel potiùs, quæ abſurditas! Objectiones falſum principium ſupponunt: ridiculum eſt, ignorato facto, de jure judicare. Dicere cum *S. Paulo*: *O Altitudo divitiarum & ſapientiæ!* non eſt Rationi nuntium mittere, ſed potiùs rationibus, quas novimus, rectè uti, hæ namque illam Dei immenſitatem, de qua loquitur

tur Apostolus, nos docent: hoc potiùs est ignorantiam nostram fateri in factis, & tamen agnoscere, priusquàm videamus, Deum omnia, quàm fieri optimè possunt, facere, juxta sapientiam infinitam, actionum suarum ducem. Verum quidem est, nos ejus jam indicia quædam & specimina præ oculis habere, cùm totum aliquod integrum, per se completum, &, ut ita dicam, insulatum inter opera Dei intuemur. Tale totum, ipsa Dei, ut sic loquar, manu efformatum, est planta, animal, homo: quorum structuræ pulchritudinem artificiumque satis mirari non possumus. Verùm ubi os aliquod fractum, frustum aliquod carnis ex animali, tenuem aliquem plantæ cauliculum, conspicimus, nihil nisi confusio adparet, nisi fortè eximii cujusdam Anatomici subjiciatur oculis, qui tamen ipse vix quidquam in his agnosceret, nisi priùs similia frusta vidisset, suo toti connexa. Idem est de divina gubernatione: quidquid ad illam spectans hactenùs nobis videre licuit, frustum ejus est, non satis magnum, ut inde totius pulchritudinem atque ordinem perspiciamus. Atque ita natura rerum ipsa postulat, ut hunc divinæ civitatis ordinem, quem hic in terris necdum videmus, nostræ fidei, spei atque in Deum fiduciæ, objectum habeamus. Qui verò aliter de his judicant, tanto pejore sunt loco (u), in Monarchæ omnium maximi optimique regno malè contenti dici possunt (x), qui sapientiæ & bonitatis infinitæ specimina, iis data, ut se non admirabilem modò, sed etiam super omnia amabilem, esse agnoscant, in suos vertere usus tardant (y).

135. Et nunc nihil illis novendecim *Bælii* Axiomatibus, a nobis expensis, inesse credo, quod sine necessaria responsione sit transmissum. Verisimile est, ipsum, in hoc argumento pensitando diu multumque versatum, congessisse huc, quidquid circa moralem mali moralis causam difficillimum esse judicavit. Exstant tamen sparsim in ejus Operibus loci complures, quos silentio minimè præterire juverit. Persæpè difficultatem exaggerat, quam in propulsanda a Deo peccati imputatione positam esse arbitratur. Quam in rem notat (Resp. ad Provinc. cap. 161. pag. 1024.) *Molinam*, si liberum arbitrium cum præscientia conciliavit, bonitatem tamen sanctitatemque Dei cum peccato non perinde conciliasse. Laudat eorum sinceritatem, qui rotundè fatentur, (uti *Piscatorem* (z) fecisse vult) omnia denique in Dei voluntatem recidere, ac Deum non ideò injustum

 fore

(u) Addit *Interpr. Lat.* „ & hinc sibi malum accersunt, quod culpant: nempe in &c.

(x) Addit *iterum*: „ & rebellibus vicini, suaque culpa cæci. “

(y) *Rursus*: „ maluntque animum malorum specie & intuitu pasci.

(z) *Jo. Piscator*, Theologus Herbornensis, ob novam Scripturæ S. versionem Germanicam, commentarioque in V. & N. T. Libros, & alia ingenii sui monumenta plurima, notissimus, Argentorati natus A. 1547. denatus Herbornæ A. 1626. d. 26. Jul. scripta ejus recenset *Reverend. ss. Cancell. Pfaffius* in *Introd. in Histor. Theol. Litter.* L. III. not. (*uu*) p. 211. 212.

fore contendunt, etiamſi Auctor peccati foret, etiamſi inſontes condemnaret. Ex altera verò parte, vel aliis in locis, videtur magis adplaudere ſententiæ eorum, qui Dei bonitatem cum ipſius magnitudinis diſpendio ſalvant, uti *Plutarchus* facit Libro ſuo contra Stoicos. *Æquius erat* (inquit) *dicere*, (cum Epicureis) *quòd partes innumeræ* (vel Atomi per infinitum ſpatium caſu volitantes) *vi ſua contra* Jovis *infirmitatem prævaleſcentes, eo invito, & reluctante ejuſdem natura ac voluntate, multa mala & abſurda invexerint, quàm fateri, nullam confuſionem vel nequitiam eſſe, cujus ipſe Auctor non ſit.* Quod in utramque partem Stoicorum vel Epicureorum dici poteſt, *Bælium* adduxiſſe videtur ad Pyrrhoniorum ἐπέχειν, ad ſuſpenſionem judicii intuitu Rationis, quamdiu Fides ſeponitur, cui mentem ſincerè ſubmittere ſe profitetur.

136. Interim tamen, dum ratiociniis ſuis inſiſtit, eo progreſſus eſt, ut *Manetis*, Hæretici Perſæ, tertio Chriſtianæ æræ ſæculo viventis, Sectatorum, vel *Pauli* cujuſdam, Manichæorum in Armenia ſæculo ſeptimo Coryphæi (aa), a quo *Pauliciani* nomen indepti ſunt, argumenta ab inferis quaſi revocare, & roborare voluerit. Omnes iſti Hæretici recoxerunt id, quod vetuſtus quidam ſuperioris Aſiæ Philoſophus, *Zoroaſtris* (bb) nomine clarus, de binis intelligentibus omnium rerum principiis, altero bono, malo altero, docuiſſe narratur, quod dogma ab Indis fortaſſe profectum eſſe potuit, apud quos complures etiamnum huic adhæreſcunt errori, ad decipiendam hominum ignorantiam ſuperſtitionemque ſanè perquàm adcommodato: quandoquidem multæ gentes barbaræ, in ipſa adeò America, citra ullius Philoſophiæ tractationem, eo ſponte prolapſæ ſunt. Slavis (apud *Helmoldum* (cc)) ſuus erat *Zernebog*, hoc eſt, Deus ater. Græcis Romaniſque, quantumvis ſapientes videantur, ſuus *Væjovis* vel *Anti-Jupiter*, aliter dictus *Pluto*, aliaque malefica numina quàm plurima non deerant. *Nemeſis* Dea deprimendis nimium fortunatis delectabatur, & *Herodotus* quibuſdam in locis innuit, arbitrari ſe, omne

Numen

(aa) *Manichæi* ob ſupplicia & pœnas, ipſorum impietati tum temporis ab Imperatoribus decretas, mutato nomine, *Paulicianos* ſe nuncuparunt, ab Arabe quodam, *Paulo*, iiſdem tenebris irretito, ſicque aliquamdiu latuerunt. V. laud. Theol. *Weiſſmanni Memorab. Eccl. T. I. p.* 578. *ſq.*

(bb) *Zoroaſter*, Perſicæ amplitudinis initiis non erat vetuſtior, Perſomedus, *Darii Hyſtaſpis* temporibus clarus, ſed a Græcis, qui artem magicam a Perſis ſerò acceperunt, in immenſam antiquitatem rejectus; *eam*, uti ait Ill. *Marshamus* in Canon. Chron. *a nugivendulis hariolis acceperant, cujus commenti vanitatem ipſa ſententiarum diſcrepantia arguit.* Eandem ſovet ſententiam *B. Fabricius*, in Bibl. Græc. L. I. c. XXXVI. §. IV.

(cc) *Helmoldi* Chronicon Slavorum ab ipſo *Viro ill.* luci publicæ redditum in Scriptoribus Brunſvicenſ. Dederunt ad id ſuas obſervationes *Reineccius* & *Bangertus*; *Jo. Mollerus* A. 1702. Diatriben de *Helmoldo* ejuſque Commentatorib. edidit. Floruit is Sæc. XII. & primus fuit Lubecenſium Epiſcopus.

Numen esse invidum, quod tamen cum doctrina de duobus Principiis non cohæret (dd).

137. *Plutarchus* Libro *de Iside & Osiride*, neminem, qui duo illa principia docuerit, *Zoroastre*, ut vocat, Mago antiquiorem novit. *Trogus* vel *Justinus* (ee), eum Bactrianorum Regem facit, a *Nino*, vel *Semiramide*, debellatum, eique Astronomiæ notitiam, & Magiæ inventionem, tribuit: sed verisimile est, Magiam illam nihil aliud fuisse, quàm ignis adoratorum religionem, videturque *Zoroaster* lumen aut calorem, tanquam bonum principium, considerasse, cui verò malum addebat, hoc est, opacitatem, tenebras, frigus. *Plinius* (ff) refert testimonium cujusdam *Hermippi*, *Zoroastris* librorum interpretis, qui eum *Azonacis* cujusdam in arte Magica discipulum faciebat, si tamen nomen illud corruptum non est ex *Oromase*, de quo mox loquemur, quemque *Plato* in *Alcibiade* (gg) *Zoroastris* patrem facit. Hujus ætatis Orientales *Zerdustum* (hh) adpellant, quem Græci adpellabant *Zoroastrem*, & respondere *Mercurio* putatur, quia dies Mercurii apud quosdam populos inde nomen accipit. Ejus historiam ætatemque extricare difficile est. *Suidas* (ii) quingentis annis excidio Trojæ antiquiorem statuit: Veteres quidam apud *Plinium* (kk) & *Plutarchum* antiquitatem in decuplum augent. Sed *Xanthus* Lydius, (in Præfatione *Diogenis Laërtii*) eum sexcentis duntaxat annis expeditione *Xerxis* anteriorem facit. *Plato* ibidem declarat, uti notat *Bælius*, Magiam *Zoroastris* nihil aliud fuisse, quàm studium Religionis. Cl. *Hydeus*

(dd) Lib. I. c. II. 9. cui consentit *Ammian. Marcell. L.* 23.

(ee) *BONI DEI* nomina sive symbola apud Persas *Orimazes*, apud Ægyptios *Osiris*, apud Græcos & Romanos *Jupiter*, *Dijovis*; apud Philosophos *Deus*, *lux*, *ignis*, *vita*; apud Manichæos aliosque Hæreticos Duitas, *Pater Jesu Christi*, *Deus N. Testam.*; apud Cabbalistas divinæ *Sephiroth*, apud Formosanos *Tamagisanha*, &c. MALI PRINCIPII nomina apud Persas *Arimanius*, apud Ægyptios *Typhon*, apud Græcos & Romanos, *Pluto*, *Cacodæmon*, *Vejovis*, *Dis*, ἀποτρόπαιος ᾅδης, *Deus averruncus*; apud Philosophos *materia*, *tenebræ*, *nox*, *mors*, *nihil*; apud Hæreticos *Creator*, *Demiurgus*, *Deus Vet. Test.* ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου; apud Cabbalistas *Kelipoth*, *Sammaël*; apud Formosanos *Sariasing*, apud Chinenses *Joosié*, Slavorum *niger Deus*, *Scerneboch*, &c. juxta *B. Fabricii* Collect. in *Bibliogr. Antiq. Cap. VIII. p.* 238, 239.

(ff) *Hist. Nat. L. XXX. c. I.* Etiam præceptorem, a quo institutum diceret, tradidit *Agonacem*.

(gg) Ed. Francof. Græco-Lat. f. 441. Regiorum Pædagogorum primus μαγείαν τε διδάσκει τὴν Ζωροάστρου τοῦ Ὡρομάζου, ἐστὶ δὲ τοῦτο θεῶν θεραπεία.

(hh) *Olug Beigh* in Astrologia Persica inedita apud *Thomam Hyde* p. 312. agens de indicatoribus Horoscopi, sive signi adscendentis, in nativitatibus, *Ptolemæo* præfert *Hermetem*, *Hermeti Zoroastrem*. *Opinione autem Judiciariorum vero propior est indicator* Zerdusti *Philosophi*. v. *Fabric. Bibl. Græc.* L. cit §. V. p. 246.

(ii) in Ζωροάστρ.

(kk) *Plinius loco cit.* addit: *ipsum verò quinque millibus annorum ante Trojanum bellum fuisse*; paullo antè de *Eudoxo* & *Aristotele* memorat, quod *Zoroastrem* sex millibus annorum ante *Platonis* mortem fuisse prodiderint.

deus (ll), Libro de Persarum veterum Religione, conatur eam exculpare, & non solùm impietatis, sed etiam idololatriæ, crimen diluere. Cultus ignis apud Persas Chaldæosque receptus erat, censentque nonnulli, *Abrahamum*, ex Ur Chaldæorum egressum, ab illo cultu defecisse. *Mithra* erat Sol, eratque Persarum etiam Deus, &, uti refert *Ovidius*, ei sacrificabantur equi:

Placat equo Persis radiis Hyperiona cinctum,
Ne detur celeri victima tarda Deo.

Sed *Hydeus* existimat, eos Sole & igne usos non fuisse, nisi tanquam symbolis divinitatis. Verùm hic fortasse, ut alibi, distinguendum erit inter sapientes & vulgus. In admirandis ruderibus Persepoleos, sive *Tschelminaaris* (quæ vox quadraginta columnas indigitat) quædam eorum ceremoniæ cælatæ supersunt. Legatus quidam Batavus hæc marmora a pictore, temporis non exigui impendio, delineanda magnis sumtibus curaverat, & nescio quo casu istæ icones in *Chardini*, suis itineribus noti, manus devenerunt. Rudera illa sunt ex antiquissimis & pulcherrimis orbis monumentis, & miror in ea re sæculi nostri, alias curiosissimi, incuriam (mm).

138. Antiqui Græci, & hodierni Orientales, unanimi consensu adserunt, Deum bonum a *Zoroastre* vocatum *Oromazem*, vel potius *Oromasdem*,

(ll) *Thomas Hyde*; celeberr. Philologus, & Bibliothecarius Bodleianus, mortuus A. 1707. inter alia scripsit Historiam Religionis veterum Persarum & Parthorum, & Medorum, eorumque Magorum, ad cujus calcem liber *Sadder*, *Zoroastris* præcepta continens, Latinè est subjunctus, Oxon. 1700. 4. Cel. *Fabricius in Bibliographia Antiquaria*, cap. II. §. II. post recensionem hujus Libri, *Vereor tamen*, ait, *ne Æthiopem lavet eruditissimus* Hydeus, *quando Persas ab idololatria absolvere, & a sincero unius Dei cultu commendare instituit.* conf. eundem similia docentem cap. VIII. §. VII. p. 239.

(mm) Nostris temporibus desiderio Illustr. Viri satisfactum est, in lucem prodeuntibus *Jo. Chardini* & *Cornelii Bruni* delineationibus. Ultimus inprimis Auctor, cujus Iter per Moscoviam in Persiam & ad Indos Orientales, *Voyages par la Moscovie, en Perse, & aux Indes Orientales, Amstelod. apud Wetstenios 1718. fol. cum figuris æneis amplius 320. Alph. 5. plag. 5.* prodiit, utpote artis pictoriæ peritissimus, sua ipsius manu omnia adcuratissime depinxit, ut de picturarum fide certi esse queamus. Cap. 52. ruinas regiæ Persepolitanæ adcuratè describit, notando simul ceterorum scriptorum tum negligentiam, tum vanitatem: inter eos etiam est *Jo. Chardinus*, cujus etiam sententia refellitur, qua hic statuit, ista non esse rudera regiæ Persepolitanæ, ab *Alexandro M.* eversæ, sed templi cujusdam veteris Persici. V. *Acta Erudítor.* A. 1719. *Mens. Jun. p.* 233. *sqq.* it. Jo. Theoph. Wormii, *Dæbelens. Ost-Indian. und Persianische Reisen*, ed. *a M.* Crispino Weisen, *Dresd.* 1737. *pag.* 264. Chardini *Voyages en Perse, & autres lieux de l'Orient, enrichis d'un grand nombre de figures en taille-douce,* 12. *Paris* 1733. 10. *Vol.* Edidit etiam laud. *Brunus Voyages au Levant* cum æneis ampliùs 200. figuris, *fol. Paris.* 1714. Iidem Libri cum innumeris figuris *V. voluminib.* iterùm prodiere *Paris.* 4. 1725.

dem, malum verò Deum *Arimanium*. Cùm reputassem, magnos quosdam superioris Asiæ Principes *Hormisdæ* nomine fuisse insignitos, *Irminum* verò, vel *Herminum*, nomen fuisse Dei alicujus, vel antiqui Herois Celtoscytharum, hoc est, Germanorum; in mentem venit, hunc *Arimanium*, sive *Irminum*, esse potuisse magnum aliquem populorum domitorem antiquissimum, ex Occidente profectum, quales posmodum fuere *Chingiskan* & *Tamerlanes*, ex Oriente exorti. *Arimanius* itaque ex Occidente Boreali, hoc est, ex Germania Sarmatiaque, per Alanos & Massagetas, in *Hormisdæ* alicujus, magni superioris Asiæ regis, ditiones irruptionem fecerit, uti alii postea Scythæ *Cyaxaris*, Medorum Regis, tempore, *Herodoto* teste (nn), fecerunt. Monarcham illum, qui populis cultis imperitabat, eosque adversùs barbarorum vim propugnabat, apud eosdem populos pro Deo bono habuerit posteritas, sed populatorum istorum Dux mali principii symbolum evaserit (oo). Nihil est naturæ rei magis consentaneum. Ex hac ipsa Mythologia adparet, hos duos Principes diu bellasse, neutrumque vicisse. Itaque ambo perstiterunt, quemadmodum juxta hypothesin, *Zoroastri* tributam, imperium mundi duo illa principia inter se diviserunt.

139. Superest, ut probemus, vetustum aliquem Germanorum Deum, vel Heroa, vocatum fuisse *Hermannum*, *Arimanium*, vel *Irminum*. Refert *Tacitus*, tres populos, Germaniam componentes, Ingevones, Istevones, & Herminones sive Hermiones, ea nomina a tribus *Manni* filiis accepisse. Id sive verum sit, sive secùs, saltem indicare voluit, vixisse aliquando Heroa quendam nomine *Herminum*, a quo *Herminones* sumsisse nomen intellexerat. *Herminones*, *Hermiones*, *Hermanni*, *Hermunduri*, unum idemque sunt, & milites significant. In inferiori adhuc Historia *Arimanni* erant *viri militares*, & in jure Longobardico exstat *feudum Arimandiæ* (pp).

140. Alibi ostendi, nomen partis Germaniæ verisimiliter toti fuisse tributum, & ab *Herminonibus* istis, seu *Hermunduris*, omnes populos Teutonicos *Hermannos*, sive *Germanos*, fuisse nuncupatos; horum namque duorum vocabulorum discrimen in sola vi adspirationis versatur, quemadmodum differt initium vocis Latinæ *Germani*, & Hispanicæ *Hermanos*, vel uti consentiunt Latinum *Gammarus* & *Hummes* (hoc est, cancer marinus) vox inferioribus Germanis usitata (qq). Et admodum frequens est, partem Nationis alicujus dare nomen toti, uti Germani omnes a Gallis vocati fuere *Allemanni*, cùm tamen hoc nomen antiquo usu solis Suevis Helvetiisque conveniat. Et quamvis *Tacito* Germanorum nominis origo

 non

(nn) *Lib.* I. 104.

(oo) Addit *Interpr. Lat.* „uti Diabolus apud Westphalos *Drusus* audit.“

(pp) Addit *Interpr. Lat.* (est enim *Man* vir, *Hari* (hodie *heer*) exercitus.)

(qq) Addit *Interpr. Lat.* & quemadmodum *Ludovicus*, *Hludovicus* (in Diplomatibus) *Clodovæus* idem est.

non ſatis nota fuerit, aliquid tamen dixit, quod opinioni meæ faveat; adnotans, hoc fuiſſe nomen terrificum, acceptum, vel datum, *ob metum*, quia nimirum ſignificat bellatorem. *Heer*, *Hari*, eſt exercitus, unde oritur *Hariban*, vel *clamor de Haro*, hoc eſt, generale mandatum confluendi ad exercitum, quod in *Arriereban* corruptum eſt. Itaque *Harimanius*, ſive *Arimanus*, *Germanus*, *Guerremanus*, eſt miles. Nam ſicut *Hari*, *Heer*, eſt exercitus, ita *Wehr* ſignificat arma, *Wehren* ſonat pugnare, bellum gerere, & Gallica vox *Guerre*, *Guerra*, ſine dubio ab eodem fonte promanat. Jam ſupra dixi de *feudo Arimandiæ*, nec Herminones duntaxat, vel Germani, aliud quidquam indicabant, ſed etiam vetus ille *Hermannus*, creditus *Manni* filius, veriſimiliter hoc nomen adeptus eſt, quod bellator in ſenſu eminenti nuncupatus fuiſſet (rr).

141. Neque verò ſolus *Taciti* locus hunc Deum, vel Heroa, nobis ſiſtit; dubitari enim nequit, aliquem hujus nominis cultum fuiſſe apud iſtos populos, cùm *Carolus Magnus* inventam non procul a Viſurgi columnam, *Irmin Sul* (ss) vocitatam, & huic Deo erectam, evertit. Quod, cum *Taciti* loco conjunctum, indicio eſt, non *Ariminium* illum celebrem, Romanorum hoſtem, ſed majorem aliquem vetuſtioremque Heroa, cultu illo ſpectatum fuiſſe. *Arminius* idem nomen gerebat, uti hodieque illi, qui *Hermanni* nominantur. *Arminius* non ſatis magnus, nec ſatis felix, nec ſatis tota Germania clarus fuit, ut publici cultûs honorem, etiam a populis longè diſſitis, obtineret, puta a Saxonibus, qui longo poſt tempore Cheruſcorum regionem occuparunt. Et *Arminius* ille noſter, ab Aſiaticis pro Deo malo habitus, novam opinioni noſtræ confirmationem ſuppeditat. Nam in hujuſmodi rebus conjecturæ diverſæ ſe mutuò firmant, idque ſine circulo Logico, quando earum fundamenta ad eundem ſcopum collimant.

142. Nec incredibile eſt, *Hermetem* (hoc eſt, *Mercurium*) Græcorum eundem *Herminum*, ſive *Arimanium* fuiſſe. Potuit inter ſuos, inque ſuo regno, artium, vitæque paullò cultioris, intentor aut promotor fuiſſe, dum apud hoſtes vaſtitatis auctor audiebat. Ecquis novit, annon in Ægyptum uſque penetrarit, ubi Scythæ, qui, *Seſoſtrin* inſecuti, in vicina loca devenerunt? *Theutus*, *Menes*, & *Hermes*, Ægypto noti & culti fuere. Hi poterant eſſe *Thuiſco*, *Mannus*, ejus filius, & *Hermannus*, filius *Manni*, ſecundum genealogiam *Taciti*. *Menes* Ægypti Regum antiquiſſimus habetur. *Theutus* apud Ægyptios nomen erat *Mercurii* (tt).

Saltem

(rr) Ad totum hoc argumentum conf. *ill. Viri* Epiſt. Gall. ad *Nicaſium*, d. 28. Maj. 1697. exaratam.

(ss) Fuit truncus eximiæ magnitudinis in honorem Dei, vel Herois alicujus, erectus, cui impoſitum caput erat, tantæ verò venerationis apud gentes iſtas, ut, ſtante hac ſtatua, ſtare res ſuas, cadente ea, cadere omnem ipſarum fortunam, arbitrarentur; hinc, deſtructâ eâ, a *Carolo M.* ſtatim pacem petere inſtituerunt.

(tt) In Dynaſtia dicitur Ἀθώθης υἱὸς Μήνεως.

Saltem *Theutus* vel *Thuisco*, a quo *Tacitus* Germanos derivat, quorum nomen *Teutones*, *Teutsche* (hoc est, Germani) hodie gerunt, idem est cum *Teutate* illo (uu), quem *Lucanus* a veteribus Gallis olim cultum fuisse perhibet, quemque *Julius Cæsar* (xx) pro *Dite Patre*, sive *Plutone*, accepit, propter similitudinem Latini nominis cum voce *Theut* vel *Thiet*, *Titan*, *Theodon*, quæ antiquitus homines, populum, deinde virum præstantem, (uti est vox *Baro*) denique Principem, significabat. Omnes hæ significationes auctoritatibus fulciuntur, sed iis immorandum hoc loco non est. *Otto Sperlingius* (yy), multis eruditis scriptis notus, & alia complura, aliquando proditura, premens, Dissertationem integram de *Teutate*, Celtarum Deo, instituit, & nonnullæ ea de re animadversiones, quas cum eo communicaveram, Novis Litterariis maris Baltici insertæ sunt unà cum ejus responso. Accipit paullò aliter, atque ego, hos *Lucani* versus:

Teutates, pollensque feris altaribus Hesus,
Et Taramis Scythicæ non mitior ara Dianæ.

Hesus verisimiliter erat Deus Belli, vocatus a Græcis Αρης, & a veteribus Germanis *Erich*, a quo superest adhuc *Erichtag*, Dies Martis. Literæ R & S, utpote quæ ad idem pertinent organum, facile permutantur, exempli gratia, *Moor* & *Moos*, *Geren* & *Gescht*, *Er war*, & *Er was*: *Fer*, *Hierro*, *Eiron*, *Esen*. Item *Papisius*, *Valesius*, *Fusius*, & *Papirius*, *Valerius*, *Furius*, apud veteres Romanos æquipollebant. Quod *Taramis*, vel fortasse *Taranis*, vocabulum spectat, notum est *Taran* esse tonitru, vel Deum *Tonitrui* apud veteres Celtas, vocatum *Tor* a Germanis *Borealibus*, a quo Angli retinuerunt *Thursday*, *Diem Jovis*. Significat autem *Lucani* versus, *Taranis*, Dei Celtarum, aram non mitiorem ara

 Dianæ

Μήνιος, ὃ ἑρμηνεύεται Ἑρμογένης, Athothes *filius* Menis, *quod exponitur* Mercurio-*genitus*. Athothes *is est*, *quem Ægyptii vocant* Θωυθ, *Alexandrini* Θωθ, *Græci* Ἑρμῆν, Mercurium, ait ill. *Marshamus* in *Can. Chron.* p. 35. ed. Lips. ex *Eusebii Pr. Evangel. L. I.*

(uu) *Jo. Davisius* ad *Julii Cæsaris de Bello Gall. Lib. VI. c. XVII. n. 4. ed. Cantabrig. 1706. p.* 200. Diversis, *ait*, planè nominibus Galli suos insignierunt Deos; nam quem *Mercurium* censuerunt Romani, iis dictus est *Teutates*, quem *Martem*, *Hesus*, Galli *Belenum* & *Taranin* nominarunt eos, quos Romani cum *Apolline* suo & *Jove* confuderunt. V. *El. Schedium* de Diis Germ. Syngr. I. cap. 5. sqq.

(xx) *De Bello Gallico Lib. VI. c. XVIII.*

(yy) *Otto Sperlingius*, Christianiæ in Norwegia natus anno 1634. filius *Ottonis Sperlingii*, Hamburgensis, multa scripsit, quorum plurima adhuc inedita exstant. Ejus *Commentationem de vestitu veterum Danorum & aliorum populorum septentrionalium* insertam *Novis Litterariis maris Baltici & Septentrionis A. 1698. pag. 205. sq.* docet *Fabricius* ὁ μακαρίτης in *Bibliogr. Antiq. Cap. XVIII. §. III.* Eam fortè innuit ill. *Leibnitius*. Obiit hic *Sperlingius* Hafniæ 1715. d. 18. Mart. *Leibnitius* variis in litteris ejus honorificam mentionem facit.

Dianæ Tauricæ; *Taranis aram non mitiorem ara* Dianæ *Scythicæ fuisse* (zz).

143. Neque etiam absurdum est, fuisse aliquando tempus, quo Principes quidam Occidentales, aut Celtæ, Græciam, Ægyptum, & non parvam Asiæ partem, subjugarint, quorum cultus his in regionibus ad posteros fuerit propagatus. Nam si reputemus, quanta cum celeritate Hunni, Saraceni, Tartarique, magnam continentis terræ nostræ partem occuparint, minùs id mirum videbitur, & ingens ille vocum Germanicarum Græcarumque, tam bellè inter se conspirantium, numerus id confirmat. *Callimachus*, Hymno in honorem *Apollinis*, videtur innuere, Celtas, qui sub *Brenno*, sive Duce suo, templum Delphicum invaserunt, fuisse ex posteris veterum Titanum ac Gigantum, qui cum *Jove*, cæterisque Diis, hoc est, Asiæ Græciæque Principibus, bella gesserunt. Fieri potuit, ut *Jupiter* ipse e Titanum vel Theodonum genere ortus sit, hoc est, e Principibus Celto-Scythis anterioribus, & consonant ea, quæ nuper defunctus Abbas *de la Charmoye* (aaa) in Originibus suis Celticis collegit; quamquam in Auctoris hujus pereruditi Opere quædam opiniones mihi verisimiles non esse videntur, præsertim ubi Veterum, alia perhibentium, testimonia non satis adtendens, nec satis notam habens antiquæ linguæ Gallicæ cum Germanica adfinitatem, Germanos e Celtarum numero expungit. Jam verò Gigantes crediti, qui cœli invadere muros voluerunt, erant novi Celtæ, majorum suorum vestigiis insistentes; & *Jupiter*, quamvis consanguineus, ut ita dicam, irruptioni tamen eorum resistere coactus fuit; quemadmodum Visigothi, qui in Galliis sedem fixerant, Romanis juncti, aliis Germaniæ Scythiæque populis, Duce *Attila*, Scythicarum, Sarmaticarum & Germanicarum Nationum, a Persiæ finibus ad Rhenum usque, tunc Domino, ingruentibus occurrerunt.

(zz) Cum utrobique homines immolarentur, *addit Interpr. Lat.*

(aaa) *Paul. Pezron*, in Britannia minore natus A. 1639. factus Abbas de la Charmoye A. 1697. mortuus A. 1706. d. 10. Oct. Libri, quem *ill. Vir* innuit, titulus est: *Antiquité de la nation & de la langue des Celtes, &c.* De eo, uti & de tota hac materia, exstat *Epistola ejus ad Amicum*, 1699. d. 6. *April.* Hic post memoratum Abbatis institutum, ait, Ego laudandum studium censeo ex Mythologiis eruendi veritatem historicam, quanquam ob licentiam, quam sibi sumsere poëtæ, id mihi videatur sæpè perdifficile. Semper tamen credidi, *bello Titanum, aut* etiam *Gigantum* cum Diis indicari vel Scytharum, vel Celtarum, irruptiones in Asiam & Græciam, iis subjectam regibus, qui inter Deos sunt relati. *Promethea*, qui inter Titanes habetur, Scytham fuisse, indicat adligatio ad Caucasum jussu *Jovis*, quo nil aliud designari putem, quam exclusionem Scythicorum populorum excubiis ad Caspias portas collocatis; sed nescio, an talia ideò statim ad Celtas pertineant, qui tunc fortassè in Scythia ampliùs non erant. *Callimachi* locus, *Gallos propaginem Titanum* vocantis, poëtico lusui propior videtur, quàm historicæ auctoritati: nempe Galli, templum Delphicum oppugnantes, Titanum audaciam in Deos renovare videbantur, ”

runt. Verùm voluptas percipi solita, dum in Deorum Mythologiis antiquæ fabulosorum temporum Historiæ vestigium aliquod deprehendisse nos putamus, me fortassè longiùs, quàm par erat, abduxit, nec scio, num in conjectando felicior fuerim *Goropio Becano*, *Schrieckio*, *Rudbeckio* (bbb), ac denique Abbati *de la Charmoye*.

144. Nunc *Zoroastrem*, qui nos ad *Oromasdem* & *Arimanium*, boni malique Auctores, abduxit, revisamus, & ponamus, eum agnovisse in illis duo Principia æterna, sibi contraria, quanquam sit, quod de ipso dubitemus. *Marcion* (ccc), *Cerdonis* Discipulus, ante *Manetem* hac in sententia fuisse creditur. Fatetur *Bælius*, miserè fuisse ratiocinatos istos homines, sed existimat, sententiæ suæ vim & commoda ignorasse, parumque peritos tractandi præcipui sui teli fuisse, quod in difficultate de origine mali cernitur. Itaque eruditum aliquem ex eorum classe multum negotii facessiturum putat Orthodoxis, videturque ipse, defectu alterius, spartam illam, multorum judicio minimè necessariam, in se suscipere voluisse. *Hypothefes omnes* (inquit Dictionarii Artic. *Marcion.* pag. 2039.) *a Christianis stabilitæ, ictus, sibi intentatos, malè eludunt; triumphant namque, ubi adversarios invadunt, sed omne robur amittunt, cùm oppugnantium impetum sustinere vicissim debent.* Non diffitetur, *Dualistas* (ddd) (uti eos *Hydeo* duce adpellat) hoc est, duorum principiorum defensores, in fugam protinùs verti per rationes *a priori*, e natura Dei depromtas, sed eosdem vicissim triumphaturos sibi persuadet, ubi ad rationes *a posteriori*, ab existentia mali ductas, devenitur.

145. Prolixè has persequitur Dictionarii sui Articulo *Manichæi* (pag. 2025.) quæ hic aliquantum ponderandæ sunt, ut argumentum hoc totum in clariori luce collocetur. *Certissimæ clarissimæque Ordinis ideæ nos edocent* (inquit), *Ens*, *a se existens*, *necessarium*, *æternum*, *esse debere unicum*, *infinitum*, *omnipotens*, *& omnigenâ perfectione præditum.* Hoc ratio-

 cinium

(bbb) *Jo. Goropius*, Hilvarenbeckio-Brabantinus, unde *Becanus* dictus, natus 1519. Trajecti ad Mosam denatus 1572. d. 27. Jun. *Lini*, *Orphei* & *Thamyræ*, Philosophiam a *Japheto* derivavit.

Adrian. Schrieckius, Brugens. Philolog. & JCtus, natus 1559. denatus 1621. Ipre; Libris 23. comprehendit Origines Celticas ac Belgicas.

Olaus Rudbeckius, Med. Prof. Upsal. in suis *Atlanticis* omnium populorum Europæorum cel. originem a Sueonibus repetiit; quam feliciter, innuit ill. *Leibnitius* Epistola supra cit. Nolim, *ait*, honorem nationum quæri figmentis, qualia *Rudbeckius* pro Suedis suis ingeniosè quidem & doctè, sed tamen sæpiùs vanè, concinnat... Ego quidem non dubito, si Turcis & Tartaris eruditio daretur, exorituros ex ipsis, qui Hyperboreos ad majores suos non minore, quàm *Rudbeckius*, jure referant. «

(ccc) *Cerdo* A. 136. *Marcion* A. 140. v. *Ittig.* Diss. de Hæresi.

(ddd) *Prudentius* in *Hamartigenia* v.37. hæreticos, qui duos contrarios Deos inducebant, vocat *Duitas*, quos recentiores quidam minùs commodè *Dualistas*, adnotante *Fabricio* in *Bibl. Antiq.* p. 238. n. **.

cinium paullo meliùs evolvi merebatur. *Nunc videndum est*, (pergit) *an per unici principii hypothesin explicari commodè naturæ phænomena possint.* Hoc nos quidem abundè præstitimus, ubi eventus esse ostendimus, in quibus inordinatio partis ad maximum ordinem, in ipso toto producendum, necessaria est. Sed *Bælius* paullo nimium poscere videtur; vellet, credo, sigillatim ostendi sibi, quo pacto cum optima Universi idea possibili malum sit connexum, qua ratione perfecta phænomeni explicatio haberetur: nos autem talem dare non adgredimur, nec verò tenemur; nemo enim tenetur ad id, quod pro præsenti, in quo versamur, statu impossibile est: nobis sufficit ob oculos ponere, quàm nihil impediat malum quoddam particulare cum eo, quod in toto genere optimum est, cohærere. Explicatio ista imperfecta, quæque aliquid in altera vita detegendum relinquit, solvendis objectionibus, non verò comprehendendæ rei, sufficit.

146. Cùm *Cæli & Universi corpora integra* (addente *Bælio*) *enarrent gloriam, potentiam, unitatem Dei*, inde colligendum ipsi erat, hoc ideò fieri, (uti jam suprà notavi) quia in objectis istis aliquid integrum, &, ut sic loquar, per modum insulæ, per se absolutum cernitur, & quotiescumque opus Dei tale conspicimus, id tam perfectum reperimus, ut ipsius artificium pulchritudinemque admirari cogamur: at quando opus aliquod integrum non videmus, quando res particulatim & per fragmenta spectamus, quid mirum, si bonus ordo non adpareat? Hujusmodi opus insulatum perfectumque exhibet planetarum nostrorum systema seorsim consideratum; quin etiam quælibet planta, quodlibet animal, quilibet homo, tale opus absolutum suppeditat, ad certum usque gradum perfectionis productum, in quo stupendum Auctoris artificium agnoscere licet: enim verò genus humanum universum, quatenus nobis notum est, nihil est, nisi fragmentum, & exigua portio Civitatis Dei, vel Reipublicæ Spirituum. Hæc amplior est, minusque nobis nota, quàm ut mirabilem ejus ordinem observare valeamus. *Homo vel solus* (ait Bælius) *opus illud Creatoris inter omnia visibilia absolutissimum, homo, inquam, vel solus gravissimas adversùs Dei unitatem objectiones suggerit.* Idem notaverat *Claudianus*, dum animi sensa in versus hosce notissimos effunderet:

Sæpè mihi dubiam traxit sententia mentem, &c.

Verùm reperta cæteris in rebus Harmonia, ingens suppeditat præjudicium, eandem etiam in hominum, & universim in spirituum gubernatione repertum iri, si ea nobis perspecta foret universa. In dijudicandis Dei operibus imitanda foret sapientia *Socratis*, in ferenda de *Heracliti* operibus sententia, dicentis: quæ intellexi, mihi præclara videntur, nec minus præclara reliqua auguror, quæ non intellexi (eee). 147.

(eee) Φάσι δ' Εὐριπίδην αὐτῷ δόντα δόκει; τὸν δὲ φάναι, Α' μὲν σύνηκα, γεν- τοῦ Ἡρακλείτου σύγγραμμα, ἐρέσθαι, Τί ναια· οἶμαι δὲ, καὶ ἃ μὴ σύνηκα· πλὴν Δηλίου

147. Est alia præterea perturbationis adparentis ratio specialis in iis, quæ hominem spectant. Scilicet quòd Deus eum imagine Divinitatis insigniverit, dum donavit intelligentiam. Sinit eum quandoque in exiguo suo districtu liberè agere, *ut Spartam, quam nactus est, ornet.* Ipse non, nisi latenter, hic influit, nam essentiam, virtutem, vitam, rationem, minimè licèt adspectabilis largitur. Hic *liberum arbitrium* ludum suum ludit: Deus autem cum minoribus hisce Diis, a se productis, ludit ipse, ut sic loquar, quemadmodum nos cum pueris ludimus, qui negotia sibi facessunt, quibus pro lubitu occultè favemus vel obstamus. Est ergo homo veluti Deaster quidam in proprio suo Mundo, sive Microcosmo, quem suis legibus moderatur; in eo mira quandoque efficit, arte sua naturam imitante.

Jupiter *in parvo cùm cerneret æthera vitro*,
Risit, & ad Superos talia dicta dedit:
Huccine mortalis progressa potentia, Divi?
Jam meus in fragili luditur orbe labor.
Jura poli, rerumque fidem, legesque Deorum,
Cuncta Syracusius transtulit arte Senex.
Quid falsò insontem tonitru Salmonea *miror?*
Æmula Naturæ est parva reperta manus.

Sed magnos quoque defectus patitur, quia & ipse adfectibus indulget, & Deus eum suo sensui permittit; nec tamen impunem abire sinit, castigat enim, nunc ut Pater aut Præceptor, pueros exercens mulctansve, *nunc ut justus* Judex, ab iis, qui a se deficiunt, pœnas exigens: & evenit plerumque malum, quando hæ intelligentiæ, earumve microcosmi, inter se mutuò colliduntur. Inde malè habet homo pro culpæ suæ mensura; at Deus omnes istos microcosmorum defectus in majus majoris sui mundi ornamentum arte mirabili convertit, non aliter ac opticis istis inventis fieri consuevit, in quibus artefacta quædam egregia nihil nisi confusum chaos esse videntur: donec ad genuinum visus punctum, ex quo spectari debeant, referantur, aut medio certo quodam vitro vel speculo respiciantur: tumque demum in conclavis alicujus ornamentum cedere incipiunt, cum ritè collocata spectataque fuerint. Ita adparentes Microcosmorum nostrorum deformitates, in Macrocosmo collectæ, fiunt venustates, nec quidquam habent, quod principii universalis infinitè perfecti unitati repugnet, immò potiùs ejusdem sapientiæ, malum bono omnium maximo deservire cogentis, admirationem augent.

148. Pergit *Balius*: *Hominem esse pravum & infelicem; ubique esse carceres & nosocomia; historiam nihil esse, nisi criminum & infortuniorum generis*

[illegible] *Diog. Laert.* in *Vita Socrat. pag.* 102. *ed. Steph.*

neris humani epitomen. Arbitror hæc exaggeratè dici: multo plus boni est in vita hominum, quàm mali, uti multo plures sunt domus, quàm ergastula. Quod virtutem vitiumque adtinet, quædam inibi mediocritas regnat. Notavit olim *Machiavellus*, paucos exstare homines insigniter improbos, paucos eximiè probos, & hac de causa multa ingentia cœpta eventu frustrari. Historicorum vitium hoc esse censeo, quòd malo potiùs, quàm bono immorantur. Historiæ, uti & Poëseos, scopus præcipuus esse debet, exemplis prudentiam virtutemque docere, tum vitium iis depingere coloribus, qui homines ad ejusdem horrorem fugamque permoveant.

149. Fatetur *Bælius*, *bonum morale bonumque physicum aliquod*, *virtutis etiam ac felicitatis quædam exempla*, *ubique reperiri*, *sed in hoc ipso versari difficultatem. Nam si pravi & infelices soli existerent* (inquit) *ad duorum principiorum hypothesin recurrendum minimè foret.* Demiror, hunc virum excellentem tantùm ad hanc de duobus principiis opinionem ostendere propensionem potuisse, minimeque considerasse, quòd hæc humanæ vitæ fabula, quæ universalem humani generis historiam constituit, tota priùs in Intellectu divino concepta fuerit cum infinitis aliis, & Dei voluntas ejusdem existentiam ideò solùm decreverit, quia hæc eventuum series cum reliquo rerum ordine omnium maximè congruebat, ut optimum inde consurgeret. Et hi adparentes integri mundi defectus, hæ maculæ Solis, cujus noster non, nisi radius, est, adeò ejus pulchritudinem non minuunt, ut potiùs augeant, &, majus bonum procurando, ad illam conferant. Exstant sanè duo principia, sed utrumque in Deo, nimirum *Intellectus* & *Voluntas.* Intellectus quidem mali principium suppeditat, nec inde vitiatur, aut ipse malus fit; repræsentat naturas, uti sunt in veritatibus æternis; continet in se rationem permittendi mali: at voluntas ad solum bonum tendit. Addamus & tertium principium, scilicet potentiam, quæ intellectum voluntatemque præcedit. Sed hæc agit, prout intellectus ostendit, & voluntas jubet.

150. Nonnulli (ut *Campanella* (fff)) tres hasce Dei perfectiones, tres *primor-*

(fff) In *Atheismo suo triumphato. Tob. Wagnerus*, Cancell. Tubing. in Examine Elenctico Atheismi Speculativi, Tub. ed. A. 1677. cap. IX. ait: *Campanella* in *Atheismo suo triumphato*, Libro, quem Atheis opposuit, existentiam Dei ex tribus primalitatibus, seu præeminentiis, quas vocat, per quas Ens primum essentietur, exsculpere fuit conatus: quas primalitates tam nos rejicimus, quàm Athei procul dubio exsibilant: ut mirum non sit, esse viros doctos, qui tantùm non ὕπουλόν τι atheisticum his primalitatibus subesse suspicantur. Quid enim ex hoc invento aliud sequitur, quàm Deus ex his primalitatibus essentiatus? Quod absit, ut de existentia Dei infinita adseramus, quæ non, sicut existentia in creatis, ultimus actus est materiæ & formæ, quo non simpliciter, sed saltem extra causas in loco & tempore res esse intelliguntur: sed existentem, quæ cum essentia divina simplicissimè est unum quid,

primordialitates vocavere, immò credidere complures, arcanum ad sacrosanctam Trinitatem respectum hic latere; ac Potentiam quidem ad Patrem, hoc est, fontem Divinitatis, referri; Sapientiam ad Verbum æternum, quod ab Evangelistarum Aquila λόγος adpellatur: Voluntatem denique, sive Amorem, ad Spiritum Sanctum. Et certè omnes ferè expressiones vel comparationes, e Substantiæ intelligentis natura desumtæ, eò tendunt.

151. Hæc ipsa de principiis rerum a nobis dicta si *Bælius* expendisset, quæstionibus ipse suis, credo, respondisset, aut certè responsionem non ampliùs petiisset, quod sequenti facit interrogatione. *Si unici principii summè boni, summè sancti, summeque potentis, opus est homo, quî fieri possit, ut morbis, frigori, calori, fami, siti, dolori, tristitiæ, sit obnoxius? quî fieri possit, ut tot malis inclinationibus laboret, tot crimina committat? Quid?, an suprema Sanctitas creaturam infelicem producere potest? an summa Potentia, Bonitati infinitæ conjuncta, non cumulabit opus suum bonis, &, quidquid lædere aut contristare potest, non amovebit?* Eandem difficultatem in Hamartigenia sua repræsentavit *Prudentius* (ggg):

Si non vult Deus esse malum, cur non vetat, inquis.
Non reffert Auctor fuerit factorve malorum.
Anne opera in vitium sceleris pulcherrima verti,
Cùm possit prohibere, sinat; quòd si velit omnes
Innocuos agere Omnipotens, nec sancta voluntas
Degeneret, facto nec se manus inquinet ullo?
Condidit ergo malum Dominus, quod spectat ab alto,
Et patitur, fierique probat, tanquam ipse crearit.
Ipse creavit enim, quod si discludere possit,
Non abolet, longoque sinit grassarier usu.

Verùm huic interrogationi jam abundè respondimus. Homo ipse malorum suorum origo est, qualis nunc est, talis erat in ideis. Deus, immutabilibus sapientiæ rationibus permotus, eum, qualis ibi est, ad existentiam transire decrevit. Atque hanc, quam sustineo, mali originem forsitan advertisset *Bælius*, si potentiæ, bonitati, sanctitatique, sapientiam

quid, Deus αὐτεξούσιος; αὐτάγαθος; &, ut *Scaliger Exerc. 395. n. 2.* significantissimè eum adpellat, αὐτόνομος, existens ab æterno, suasque primalitates habens ex se ipso, non ex alio. « Sunt istiusmodi repræsentationes *comparationes* tantùm, uti *Vir ill.* scribit, non *demonstrationes*, pro quibus ne ipsi quidem eas venditant, quæque hinc illis oneri esse non debent, sunt *similia*, quibus aliquo modo delineare & illustrare, instituto non admodum contemnendo, mysterium SS. Trinitatis susceperunt, in quo antiquos Patres, inprimis *Augustinum*, antecessores habuerunt.

(ggg) *Contra Marcionitas*, v. 642. sqq.

Dei conjunxisset. Obiter hîc addo, *sanctitatem ipsius* nihil aliud esse, quàm supremum bonitatis gradum, uti crimen, quod ei opponitur, est id, quod in malo ipso pessimum est.

152. *Bælius Melissum*, Philosophum Græcum, unici principii, & fortassis etiam unicæ substantiæ, propugnatorem (hhh), cum *Zoroastre*, velut primo dualitatis auctore, confligentem inducit. *Zoroaster* fatetur, *Melissi* hypothesin ordini rerum, & rationibus *a priori* magis esse conformem, sed eam cum experientia, & rationibus *a posteriori*, congruere negat. *In Phænomenorum explicatione* (inquit) *quæ præcipua est boni systematis nota, te supero.* Verùm, me judice, non admodum scitè explicatur Phænomenon aliquod, quando ei *principium expressum* (iii) adsignatur, puta, malo *principium maleficum*, frigori *principium frigidum*; nihil hoc philosophandi genere facilius, nihil vulgarius. Idem ferè est, ac si quis diceret, Mathematicos hodiernos in explicandis Astrorum Phænomenis palmam cedere Peripateticis, quòd hi astris proprias Intelligentias dirigentes tribuant; cùm, hoc posito, facilè concipiatur, cur planetæ tanta cum exactitudine cursum suum peragant; cùm contra multa Geometria & meditatione opus sit, ut intelligatur, quo pacto e planetarum gravitate, qua versùs solem feruntur, turbini cuipiam, quo rapiuntur, vel certè impetui proprio addita, prodire possit Ellipticus *Kepleri* motus, qui phænomenis tam bellè respondet. Hic nonnemo, ad speculationes sublimes adsurgere impotens, Peripateticis statim adplaudet, & Mathematicos nostros delirare censebit. Vetus aliquis Galenista idem de Scholæ Facultatibus judicium feret, aliam scilicet chylificam facultatem admittet, aliam chymificam, aliam sanguificam, & sic deinceps alias aliis operationibus proprias adsignabit facultates, & res stupendas gessisse censebit, ridebitque recentiorum, quæ vocabit, deliria, qui ea, quæ in animalis corpore peraguntur, explicari mechanicè posse contendunt.

153. Ejusdem furfuris est causæ mali per principium singulare, *per principium maleficum*, explicatio. Eo non magis indiget malum, quàm frigus & tenebræ: non datur *primum frigidum*, neque principium tenebrarum. Malum ipsum non, nisi a privatione, oritur; id, quod positivum est, concomitanter duntaxat malum ingreditur, uti activum concomitanter ingreditur frigus. Videmus, ab aqua congelascente ferream majoris sclopi fistulam disrumpi posse, si in ea includitur; & tamen frigus est quædam privatio virtutis, a sola motus, fluidorum particulas a se invicem removentis, diminutione proveniens. Quando motus hic removens in

(hhh) *Melissus*, Samius, *Ithagenis* filius, *Parmenidis* discipulus, quem etiam secutus, principium rerum unum esse, & immobile statuit, sec. *Aristot. Phys. L.* 1. 2. 3. Universum infinitum esse, & immutabile, atque immobile, & unum, sibi ipsi simile ac plenum, sec. *Laërt. IX.* 24.

(iii) *Interpr. Lat.* „principium proprium & veluti ex machina accersitum.“

in aqua per frigus elanguefcit, aëris compreffi particulæ latentes in aqua colliguntur, dumque majores fiunt, majorem etiam ope elateris fui facultatem foris agendi confequuntur. Namque refiftentia, quam partium aëris fuperficies in aqua reperiunt, quæque harum partium, fefe dilatare conantium, nifui obfiftit, multo minor eft, confequenter effectus aëris major in magnis aëris bullis, quàm in parvis, etiamfi hæ parvæ fimul junctæ tantam, quantam magnæ, maffam conficerent; quia refiftentiæ, hoc eft, fuperficies, crefcunt ut quadrata; conatus verò, hoc eft, contenta, five foliditates, fphærularum aëris compreffi crefcunt ut cubi diametrorum. Itaque *ex accidente* eft, quod privatio actionem & vim aliquam involvat. Jam fuprà oftendi, quo pacto privatio ad inducendum errorem malitiamque fufficiat, & quo modo Deus ad utrumque tolerandum adducatur, nec tamen ideò ulla Deo malignitas adhærefcat. Malum a privatione oritur; id verò, quod pofitivum eft, ipfaque actio, nafcuntur inde per accidens, uti vis nafcitur ex frigore (kkk).

154. Id, quod Paulicianos loquentes facit *Balius* (p. 2323.) non ftringit, videlicet liberum arbitrium a duobus principiis oriri debere, ut ad bonum & ad malum convertere fefe poffit: cùm enim in fe ipfo fimplex fit, potiùs a principio neutro oriri deberet, fi hæc ratio locum haberet. At liberum arbitrium in bonum tendit, &, fi in malum impingat, id fit per accidens, quia nempe malum illud fub bono veluti larvatum delitefcit. Hæc *Medeæ* apud *Ovidium* verba,

Video meliora proboque,
Deteriora fequor,

indicant, bonum honeftum fuperari a bono delectabili, quod majorem in animos, adfectibus agitatos, impreffionem facit.

155. Cæterùm *Balius* ipfe refponfum *Meliffo* non malum fuggerit, fed paullo poft impugnat. En ejus verba (p. 2025.) „ Si *Meliffus* ordinis „ notiones confulat, refpondebit, hominem, cùm a Deo conderetur, „ minimè pravum fuiffe; dicet, hominem a Deo felicitate donatum, „ fed, cùm confcientiæ fuæ dictaminibus morem non geffiffet, a qua fecundùm Auctoris fui intentionem per virtutis femitam ducendus erat, „ improbum evafiffe, ac meritum fuiffe, ut Dei fummè boni vindicem „ experiretur iram. Nequaquam igitur Deus eft, caufa mali moralis, „ fed eft folùm caufa mali phyfici, hoc eft, punitionis mali moralis, „ quæ punitio tantùm abeft, ut principio fummè bono repugnet, ut potiùs ab uno ejufdem adtributo neceffario dimanet, a juftitia fcilicet, „ quæ ei non minùs eft effentialis, quàm bonitas. Hoc refp nfum, omnium, quæ a *Meliffo* dari queunt, aptiffimum, reapfe pulchrum eft & „ folidum, fed tamen per aliquid fpeciofius ac plaufibilius oppugnari „ poteft.

(kkk) *Suprà* §. 30. 31. 32. *Theod.*

„ potest. Instabit *Zoroaster*, *principium infinitè bonum debuisse creare hominem non solùm sine malo actuali*, *sed etiam sine inclinatione ad malum*; *Deum*, *peccati omniumque ejus effectuum præscium*, *debuisse illud impedire*, *& hominem adstringere ad bonum morale*, *nec ullam ei ad peccandum relinquere potentiam.*" Hucusque *Bælius.* Ista quidem dictu sunt facilia, non item factu possibilia, si principia ordinis adtendantur: sine perpetuis miraculis executioni dari hæc non potuissent. Ignorantia, error, & malitia, in animalibus, nostri similibus, naturali se serie subsequuntur: num igitur hanc Universo speciem deesse oportebat? Equidem nullus dubito, quidquid ejus infirmitates secùs suaserint, eandem ibi momentosiorem fuisse, quàm ut Deus ad ipsam removendam adduci potuerit.

156. Articulo *Pauliciani*, quem Dictionario suo inseruit, persequitur *Bælius* ea, quæ Articulo de *Manichæis* protulerat. Secundùm ejus sententiam (pag. 2330. Litt. H.) Orthodoxi videntur duo prima admittere principia, quando Diabolum peccati auctorem faciunt. *Bekkerus* (lll), Minister quondam Amstelædamensis, Auctor Libri, cui Titulus *Mundus incantatus*, cogitatum hoc ornare adgressus est, ut ostenderet, non tribuendam esse Diabolo potestatem auctoritatemve, quæ illum Deo æquiparet. Rectè istud quidem, sed consequentias ipse suas longiùs, quàm par est, provehit. Auctor verò Libri inscripti: Ἀποκατάστασις πάντων, arbitratur, si Diabolus vincendus aut spoliandus nunquam foret, si prædam sibi suam servaturus semper esset, si invicti titulus ad eum pertineret, hoc enimverò gloriæ divinæ obesse (mmm). Sed misera profectò prærogativa est, servare, quos seduxeris, ut sempiternam cum eis pœnam luas. Quod autem peccati causam adtinet, verum quidem est, Diabolum esse peccati auctorem, sed ejus origo longiùs est accersenda, fons ejus est in ipsa originali imperfectione creaturarum: hinc peccati capaces sunt; tum occurrentes in rerum serie circumstantiæ obstetricantur, ut hæc potentia in actum deducatur.

157. Dia-

(lll) *Balthasar Bekker*, A. 1634. natus, & A. 1698. d. 11. Jun. denatus, *Mundo suo fascinato* multos civit motus. Editum primò scriptum est lingua Bat. *Leowardiæ* 1690. 8. & *Amst.* 1691. 4. *duos* tantum libros complexum, quibus *tertius* & *quartus* accessit *Amst.* 1693. 4. Germanicè prodiit 1693. 4 Gallicè *Amst.* 1694. 12. A plurimis est refutatum, inter quos *B. Christiani Hochstetteri Disp.* nomen sibi vindicat: *Classicum Paulinum*, *ad pugnam spiritualem adversùs rectores tenebrarum hujus sæculi*, *quo ex Eph. VI. 10-13 novæ præcipuè* Balth. Bekkeri *de actionibus & viribus dæmonum hypotheses examinantur.* Solidè etiam illius dubia removit *Cel. Canzius*, *de Civit. Dei*, *S. II. c. III.*

(mmm) *V. supra Theod.* §. 17. *not.* (n) *Christian. Theoph. Kochius* A. 1699. Kiliæ exire jussit Ἀποκαταστάσεως *Act. III. 21. solidam & orthodoxam Expositionem*, *inprimis* Petro Poireto, *& Evangelii æterni Auctori M. D. Ph. G. oppositam*, in qua *sect. IV. artic. I. p. 219.* objectionem hanc, ab æterni Evangelii Auctore p. 61. prolatam, *si pauci salvantur*, *Diabolus erit potentior Deo*, removere multis verbis adlaborat.

157. Diaboli, antequàm laberentur, Angeli erant, uti cæteri, crediturque eorum coryphæus e præcipuis fuisse: sed Scriptura sacra non satis hoc explicatè tradit. Locus Apocalypseos de prælio cum Dracone, tanquam de visione, loquens, dubia benè multa relinquit, nec rem, cujus alii Auctores sacri vix meminere, satis expedit. Non est hic de istis disquirendi locus, & fatendum saltem, communem sententiam omnium optimè sacro textui convenire. *Bælius* quædam *S. Basilii*, *Lactantii*, aliorumque, de mali origine responsa expendit, sed quia de malo physico agunt, de iis tantisper loqui supersedeo, & exstantes in pluribus eruditi nostri Auctoris Operum locis difficultates circa moralem mali moralis causam enucleare nunc pergo.

158. Impugnat ergò *Bælius* mali hujus permissionem, postulatque concedi sibi, Deum illud velle. Quam in rem citat *Calvini* verba (in Geneseos cap. 3.). *Quorundam offenduntur aures, cùm Deus illud voluisse dicitur. Sed permissio illius, qui prohibere potest, aut potiùs, in cujus manu res est, quid aliud, obsecro, est, quàm voluntas?* Explicat hæc *Calvini* verba *Bælius* unà cum præcedentibus, quasi is fateretur, Deum *Adami* lapsum voluisse, non tamen quatenùs crimen erat, sed sub alia notione nobis ignota. Adducit Casuistas paullo laxiores, dicentes, filium optare posse parentis sui mortem, non quidem ut malum patris, sed ut bonum sibi, cui pinguis hereditas obventura est. (Resp. ad Quæsita, cap. 147. p. 850.) Comperio, *Calvinum* dicere solùm, quòd Deus ob causam quandam nobis ignotam voluerit hominem labi. Reverâ, ubi de voluntate decretoria Dei, hoc est, de decreto aliquo, agitur, distinctiones istæ supervacuæ sunt; actionem, si seriò velimus, cum omnibus suis qualitatibus volumus. Sed quando actio ista crimen est, Deus illam non potest, nisi velle permittere; crimen nec est finis, nec medium boni, sed tantùm conditio *sine qua non*, adeoque non est directæ alicujus voluntatis objectum, uti jam suprà ostendi. Deus illud impedire nequit, quin agat contra id, quod sibi debet, quin faciat aliquid ipso hominis peccato pejus, quin regulam optimi violet, quod esset divinitatem destruere, uti anteà notavi. Itaque Deus necessitate morali, in se ipso repertâ, malum morale creaturarum permittere tenetur. Atque hic præcisè casus, quo sapientis voluntas non, nisi permissiva, est. Jam dixi, teneri illum alterius crimen permittere, quando illud impedire non potest, quin ipse in id, quod sibi debet, peccet.

159. At inter omnes combinationes infinitas (inquit *Bælius* p. 853.) *placuit Deo eam eligere, qua* Adamus *erat peccaturus, hancque præ omnibus aliis decreto suo futuram reddidit.* Præclarè, hoc dictis meis consentaneum; modò de combinationibus, totum Universum componentibus, intelligatur. *Nunquam ergò*, (subdit) *efficies, ut capiam, Deum noluisse, ut* Adamus & Eva *peccarent, cùm omnes combinationes, in quibus peccaturi*

turi non erant, *rejecerit*. Atqui hoc generatim ex omnibus iis, quæ diximus, perquàm facilè percipitur. Hæc, quæ totum Universum efficit, combinatio omnium optima est; non poterat ergò Deus ipsam non eligere citra defectum proprium, quem ne admittat, (quod ab ipso prorsus alienum est) defectum sive peccatum hominis, in hac combinatione inclusum, permittit.

160. *Jaquelotius* unà cum aliis eruditis viris a mea sententia hìc non recedit, uti dum dicit, Tractatûs sui de Conformitate Fidei cum ratione p. 186. *Qui his in difficultatibus hærent, oculos mentis nimis angustos habere, & ad proprium commodum omnia Dei consilia referre velle videntur. Cùm Deus Universum conderet, aliud nihil, nisi se ipsum, suamque gloriam, spectavit, adeò ut, si omnes creaturæ, & variæ illarum combinationes, diversique respectus nobis perspecti forent, Universum infinitæ Omnipotentis Conditoris sapientiæ ad amussim quadrare nullo negotio comprehenderemus.* Alibi dicit (p. 232.) *Posito per impossibile, abusum liberi arbitrii impediri a Deo non potuisse, quin ipsum annihilaret, nemo ibit inficias, quandoquidem a sapientia gloriaque sua ad creaturas liberas efformandas determinatus fuerit, validam hanc rationem incommodis, ex ea libertate secuturis, præponderare debuisse.* Hanc ego sententiam magis evolvere conatus sum adhibita *ratione optimi*, nec non *necessitate morali*, quam Deus habet, optimum eligendi, non obstante creaturarum quarundam peccato, illi adnexo. Difficultatem totam arbitror radicitùs excidisse; ut tamen res ista penitiùs elucidetur, placet illud solutionum principium specialibus *Bælii* difficultatibus adplicare.

161. Harum unam hisce proponit verbis (cap. 148. p. 856.) *Decreetne cujuspiam Principis bonitatem, 1. tantum pecuniæ tabellariis centum præbere, quantum ad ducentarum leucarum iter satis est? 2. iis omnibus, qui, nulla præterea mutuo accepta pecunia, iter confecturi sunt, polliceri præmium, illis verò, quibus argentum illud non suffecerit, intentare carcerem? 3. homines seligere centum, e quibus duos duntaxat brabeum adepturos certò noverit, dum reliqui nonaginta octo in itinere domum, amicam, fidicinem, aliudve quidpiam, offendent, apud quos sumtus facturi sunt, quosque Princeps ipse data opera per viarum intervalla disposuit? 4. hos nonaginta octo tabellarios, ubi redierint, carceri mancipare? Nonne luce clarius est, eum nullâ erga ipsos benignitate commendabilem fore, immò potiùs hoc pacto non mercedem propositam, sed carcerem iis destinasse? At merebantur: sit ita; at ille, qui carcerem illos mereri voluerat, quique in infallibilem ejus merendi viam illos conjecerat, an dignus esset, qui bonus æstimaretur, eo quòd duobus reliquis mercedem rependerit?* Non hanc sanè ob causam boni nomine dignus haberetur, sed tamen aliæ circumstantiæ concurrere possunt, ob quas laudem mereretur, quòd hac arte usus esset, ut homines illos pernosceret, eorumque delectum haberet, uti *Gedeon* insolita quadam ratione

tione in feligendis e militum fuorum numero fortiffimis minimeque mollibus ufus fuit. Et quamvis Principi nota jam effet omnium iftorum virorum indoles, nonne poffet eorum facere periculum, ut aliis etiam innotefcerent? Quæ rationes licet ad Deum adplicari minimè queant, oftendunt tamen, actionem aliquam, qualis eft hujus Principis, fi a circumftantiis, ad rationem ejus judicandam idoneis, avellatur, poffe abfurdam videri. Potiori certò jure judicandum eft, benè feciffe Deum, nofque id intellecturos, fi quæ fecit, omnia cognofceremus.

162. *Cartefius* in quadam ad Sereniffimam Principem *Elifabetham* epiftola (Vol. I. Epift. 10.) aliam comparationem adhibuit ad conciliandam cum divina omnipotentia libertatem humanam. *Inducit in medium Monarcham aliquem, qui duella vetuit, quique probè confcius, duos equeftris ordinis viros, fi mutuò fibi occurrant, certo duello congreffuros, media certiffima eligit ad eorum occurfum promovendum. Illi facto ipfo fibi mutuò fiunt obviam, inter fe ferro contendunt, violatio legis nafcitur ex libero eorum arbitrio, pænâ digni funt. Quod autem,* (addit) *Regi de quibufdam fubditorum fuorum liberis actionibus facere licet, id Deus, qui præfcientiâ & potentiâ infinitâ pollet, de omnibus hominum actionibus fine formidine oppofiti facit. Et antequàm nos in hunc orbem mitteret, exactè noverat, quales effent futuræ voluntatis noftræ propenfiones omnes; illas enim ipfe nobis indidit, cætera etiam extra nos ita difpofuit, ut hæc & illa objecta fe fenfibus noftris hoc & illo tempore objicerent, quorum occafione fcivit, fore, ut liberum noftrum arbitrium nos ad hoc vel illud determinaret: id ergo fic voluit, fed noluit tamen nos ad hoc cogere. Et quemadmodum in ifto Rege diftingui poffunt duo diverfi voluntatis gradus, unus, quo voluit, ut duo hi nobiles decertarent, cùm fecerit, ut in fe mutuò inciderent; alius verò, quo id noluit, cùm duella edicto prohibuerit; fic Theologi diftinguunt in Deo voluntatem unam abfolutam & independentem, qua vult, ut omnia fiant, prout fiunt; aliam verò relativam, quæ ad hominum meritum aut delictum refertur, per quam vult ut legibus fuis obtemperetur.* (Hæc *Cartefius* Epift. 10. Vol. I. pag. 51, 52. quibus confer, quæ *Arnaldus* Tom. 2. p. 288. & feqq. Animadverfionum in Syftema *Malebranchii* refert ex *Thoma Aquinate* de voluntate Dei antecedente & confequente).

163. His refpondet *Bælius* (Refp. ad Provinc. cap. 154. p. 943.) *Magnus ille Philofophus, ut mihi quidem videtur, valdè allucinatur. Nullus hoc in Monarcha voluntatis gradus, neque parvus, neque magnus, foret, ut hi duo nobiles legi morem gererent, neve inter fe decertarent. Plenè uniceque vellet, ut inter fe contenderent. Neque ideò, fateor, a culpa abeffent ipfi, qui affectibus folùm fuis obfequerentur, ignari, fe Principis fui votis velificari; fed tamen Princeps verè caufa moralis eorum duelli foret, nec id optaret pleniùs, etiamfi eos ad pugnam accenderet, aut pugnare juberet. Finge tibi duos Principes, quorum uterque optat, ut filius fuus natu maximus veneno fe perimat. Alter vi cogit; alter fatis habet occultè mærorem excitare, filium*

filium ad cicutam adigere aptum. An posterioris voluntatem minùs completam fuisse dubitabis? Adsumit ergò factum falsum Cartesius, *nec difficultatem solvit.*

164. Fatendum, *Cartesium* de voluntate Dei circa malum crudiusculè loqui, dum non solùm dicit, scivisse Deum, quo liberum nostrum arbitrium se inflexurum foret, sed etiam *ita voluisse*, quamvis non ideò cogere illud voluerit. Nec minùs durè loquitur ejusdem voluminis Epistola octava, dum ait, ne minimam quidem cogitationem in mentem humanam venire, quam Deus in ea non *velit*, aut non voluerit ab æterno esse. Nihil unquam *Calvinus* ipse durius dixit, nec istâ, nisi subintellectâ voluntate permissivâ, excusari queunt. *Cartesii* solutio recidit in distinctionem *inter voluntatem signi & beneplaciti*, quam Recentiores voce quidem tenus a Scholasticis mutuati sunt, sed cui sensum, apud Veteres parùm receptum, tribuerunt (nnn). Verum quidem est, Deum imperare quidpiam posse, quamvis illud fieri nolit, uti cùm *Abrahamo* præcepit immolare filium. Obedientiam volebat, actionem ipsam non volebat. At quando Deus actum virtutis imperat, peccatumque prohibet, vult verè, quod imperat, sed sæpè voluntate solùm antecedente, uti plus simplici vice docui.

165. Itaque *Cartesii* comparatio non usquequaque satisfacit, potest tamen ita aptari, ut, mutato aliquantulum casu, satisfaciat, si nimirùm rationem aliquam comminiscamur, quæ Principem cogat efficere vel permittere, ut hi duo inimici sibi mutuò occurrant. Puta, oportere utrumque simul exercitui interesse, vel aliud quodpiam munus obire, quod dispensationem nullam admittat, quod Princeps ipse, sine præsenti Regni sui discrimine, nequeat impedire, veluti si ob alterutrius absentiam multi ab exercitu sese subducturi, aut milites murmuraturi præviderentur, aut aliud hujusmodi incommodum ingens immineret. Hoc igitur casu dici potest, Principem illum non velle duellum, quod norit futurum, sed permittere tamen, quia malit permittere peccatum alienum, quàm admittere suum. Atque hæc comparatio, ita correcta, adplicari potest, modò discrimen, quod inter Deum atque Principem intercedit, observetur. Princeps ad hanc permissionem impotentiâ suâ adigitur: Rex aliquis potentior cunctis istis respectibus minimè indigeret; Deus verò, qui omnia possibilia potest, non, nisi quia meliùs a quocumque fieri prorsùs impossibile est, permittit peccatum. Principis actio mœrore & ægritudine fortassè non caret. Oritur autem ægritudo ista ex ipsius imperfectione, cujus conscius est, in qua consistit displicentia. Deus verò displicentiæ nec capax est, nec causam reperit ullam, utpote infinita ratione perfectionis propriæ

(nnn) Conf. Cel. *Jo. Petr. Reuschii Systema Metaph.* qui §. *968.* varias hujus distinctionis significationes exhibet & dijudicat.

propriæ conſcius; immo fas eſt dicere, imperfectionem, in creaturis ſeorſim conſideratis repertam, apud Deum cedere in perfectionem totius, & gloriæ auctarium eſſe Creatori. Quid optari poſſit ampliùs, ubi ſapientia præſtò eſt immenſa, ubi par ſapientiæ potentia reſpondet, ubi denique omnia quis poteſt, & ex omnibus optimum habet?

166. Hæc qui ritè perceperit, adversùs robuſtiſſimas animoſiſſimaſque objectiones ſatis inſtructus eſſe mihi videtur. Has equidem minimè diſſimulavimus: aliquas tamen, quia nimis odioſæ ſunt, obiter tantùm delibabimus. Remonſtrantes ac *Bælius* (Reſp. ad Provinc. cap. 152. in fin. pag. 919. Tom. 3.) citant *S. Auguſtinum*, qui ait, *crudelem eſſe miſericordiam, velle aliquem miſerum eſſe, ut ejus miſerearis*: adlegatur eundem in ſenſum *Seneca* de Benef. L. 6. c. 36, 37. (ooo). Fateor id non ſine ratione aliqua objici iis, qui Deum aliam permittendi peccati cauſam non reperiſſe arbitrarentur, quàm ut haberet, unde juſtitiam vindicativam contra maximam vim hominum, miſericordiam verò ſuam erga puſillum electorum gregem, exerceret. Verùm Deo permiſſionis hujus rationes ſe digniores, & intuitu noſtri ſublimiores, adfuiſſe judicandum eſt. Auſi ſunt etiam nonnulli modum agendi divinum comparare cum *Caligulæ* inſtituto (ppp), edicta ſua tam minutis ſcribi characteribus, & loco tam alto adfigi, jubentis, ut legi minimè poſſent; cum Matris conſilio, quæ, ut ad optata commoda perveniat, filiæ honorem negligit; cum agendi ratione Reginæ *Catharinæ Mediceæ*, quæ, ut Magnatum arcana eliceret, puellarum ſuarum amoribus faviſſe perhibetur; immò cum *Tiberii* ſuſcepto (qqq), qui inſolente carnificis miniſterio perfecit, ut lex, quæ virginem ſolito adfici ſupplicio vetabat, in impubere *Sejani* filia locum non haberet. Hæc poſtrema comparatio a *Petro Bertio*, tunc Arminiano, pòſt ad Romana ſacra tranſgreſſo (rrr), propoſita fuit. Inſtitutus

(ooo) „ Quis pium dicet *Æneam*, ſi patriam capi voluerit, ut captivitate patrem eripiat? Quis Siculos juvenes, ut bona liberis exempla monſtrarent, ſi optaverunt, ut Ætna, immenſa ignium vi ſupra ſolitum ardens, daret ipſis occaſionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? *&c.* "

(ppp) *Sueton. in ejus Vita*, 41.

(qqq) *Suet. in ejus Vit.* 61.

(rrr) *Petrus Bertius*, ſcribit ab ill. Auctore laudatus *Andr. Carolus* ad A. 1621. p. 534. antehac Profeſſor Lugd. Bat. & Regens in Collegio Statuum Hollandiæ Weſtfriſiæque, Calvinianus, dein Arminianus, Pariſiis Communioni Romanenſium acceſſit, a *Ludovici XIII.* Regius ibi Profeſſor Geographiæ factus; quem ea de cauſa Miniſtri Eccleſiæ Leidenſis, cui priùs adhæſerat, in feſto Paſchatos Banno innexuere. Obiit A. 1629. ut idem adnotat p. 725. De Parallelismo iſto tradit idem ad A. 1614. ſequentia: P. Bertius, *Arminianus, a. 1614. in Controverſia de divina Prædeſtinatione, inter ipſum & Jo. Piſcatorem, rigidiſſimum Calviniſtam, agitata; Piſcatorianam blaſphemiam ſequenti Analogiſmo in apricum protulit.* Ponit deinde verba *Suetonii*: ſchema autem ipſum ad A. 1615. pag. 385. adfert: *Suetonius* nempe in *Tib.* „ Immaturæ puellæ, quia more patrio nefas eſſet virgines ſtrangulari, vitiatæ priùs a car-

etiam eſt Deum inter & *Tiberium* parallelismus offenſione plenus, qui ab *Andrea Caroli* integer refertur in ſuis *Memorabilibus Eccleſiaſticis* ſæculi præcedentis, uti notat *Bælius*. *Bertius* illo adversùs Gomariſtas uſus eſt: arbitror, hujuſmodi argumenta locum duntaxat habere adversùs eos, qui juſtitiam apud Deum arbitrarium quid eſſe contendunt, vel poteſtatem ei deſpoticam tribuunt, qua inſontes adeò damnare poſſit, vel denique, qui bonum non eſſe rationem ejus moventem exiſtimant.

167. Sub idem tempus prodiit ingenioſa ſatyra contra Gomariſtas, inſcripta: *Fur Prædeſtinatus*, *de gepredeſtineerde dief*, qua fur inducitur ad furcam damnatus, qui, quidquid perpetravit mali, totum Deo adſcribit, qui, nihil obſtantibus facinoribus ſuis, ad ſalutem ſe prædeſtinatum eſſe credit, hancque ſibi fidem ſufficere perſuaſum habet, ac Miniſtrum Contraremonſtrantem, præparando ad mortem malefico adcitum, argumentis *ad hominem* profligat: ſed hunc furem denique convertit vetus quidam Paſtor, Arminianiſmi cauſa exauctoratus, quem carceris cuſtos, furis vicem, & imbecillitatem Miniſtri, miſeratus, clam adduxerat. Refutatus fuit iſte libellus, ſed ſatyrarum refutationes nunquam æquè delectant, atque ſatyræ ipſæ. *Bælius* (Reſp. ad Provinc. cap. 154. Tom. 3. pag. 938.) hunc Librum in Anglia *Cromwelli* tempore emiſſum fuiſſe ait, nec ſciviſſe videtur non fuiſſe, niſi Belgici Autographi longè antiquioris verſionem. Addit, refutationem illius a Doctore *Georgio Kendalio* Oxoniæ editam fuiſſe Anno MDCLVII. ſub indice: *Fur pro Tribunali* (sss), ipſumque dialogum contrarium ei eſſe inſertum. Dialogus iſte falſo ſupponit, Contraremonſtrantes Deum facere Auctorem mali, & Prædeſtinationis Mahumetanæ genus quoddam adſerere, in qua perinde ſit, maléne an benè opereris, ſufficiatque ad prædeſtinationem imaginari tibi, quòd prædeſtinatus ſis. Non ſanè eouſque procedunt Gomariſtæ; interim tamen verum eſt, dari inter eos Supralapſarios, alioſque, quibus difficile ſit, ſuam de Dei juſtitia, deque pietatis & ethices humanæ principiis, ſententiam ritè explicare, cum deſpotiſmum in Deo concipiant, & homini de abſoluta electionis ſuæ certitudine abſque ratione perſuaſum eſſe

a carnifice, dein ſtrangulatæ ſunt. " *Piſcator adverſus Schafman.* „ Deus homines hoc conſilio condidit, ut re ipſa laberentur: quippe cum non niſi hac ratione perveniре potuerit ad fines illos ſuos principales &c. " Sect. 27. pag. 26. Comparatur poſt utriuſque ſententiæ *Decretum prius*, *Cauſa*, *Obſtaculum*, *Remotio Obſtaculi*, *Decretum poſterius*, *Eventus poſterioris decreti*, *Eventus prioris decreti*. *Piſcator* ad hanc inſtantiam reſpondere non potuit, niſi ita, ut diceret, *duos, cùm faciant idem, non eſſe idem*, & manere, *juſtum aliquid in Deo eſſe, quod in nobis eſſet injuſtitia*: cujus adſerti falſitatem *ill. Vir* multis in locis luculenter oſtendit: v. infrà §. 176.

(sss) Fur pro Tribunali, *ſeu examen dialogiſmi, qui inſcribitur* Fur prædeſtinatus, *cum Gr. de doctrina Neopelagiana*, &c. Mortuus *Georg. Kendall*, Devonienſis, inſignis Arminianorum & Socinianorum adverſarius, A. 1663. d. 19. Aug.

esse postulent, quod sanè periculosis obnoxium est consectariis. At verò omnes, qui agnoscunt, Deum omnium optimam seriem, inter omnes possibiles Universi ideas selectam, produxisse; ipsum in ea reperisse hominem originali creaturarum imperfectione ad liberi sui arbitrii abusum miseriamque vergentem; Deum peccatum atque miseriam impedire, quantum patitur Universi perfectio, quæ divinæ perfectionis radius quidam est; hi, inquam, distinctiùs ostendunt, intentionem Dei omnium, quæ cogitari possint, rectissimam esse ac sanctissimam, creaturam solam in culpa versari, ejus limitationem, sive originalem imperfectionem, esse fontem peccati, malam ejus voluntatem unicam miseriæ causam, neminem ad salutem destinari, quin ad sanctitatem quoque filiorum Dei destinatus sit, denique electionis spem omnem non nisi in bona, cujus per Dei gratiam sibi quis conscius est, voluntate fundari posse.

168. Opponuntur præterea *causæ morali mali moralis*, a nobis explicatæ, *considerationes metaphysicæ*; verùm postquam *objectiones*, a rationibus *moralibus* petitas, quæ animos magis adficiebant, removimus, istæ minùs negotii nobis facessent. Hæ considerationes metaphysicæ spectant naturam *possibilis* & *necessarii*: premunt fundamentum a nobis positum, videlicet quòd Deus mundorum omnium possibilium optimum elegerit. Fuere Philosophi (ttt), qui nihil, nisi quod re ipsâ fit, possibile esse pugnarunt, iidem illi nempe, qui omnia esse absolutè necessaria crediderunt, aut credere potuerunt. Huic sententiæ adsurrexerunt quidam, quia in causa existentiæ rerum brutam cæcamque necessitatem admittebant, & hi potissimùm nobis impugnandi veniunt. Sunt verò & alii, qui non allucinantur, nisi quòd abutuntur terminis. Confundunt nimirum necessitatem *moralem* cum necessitate metaphysica; existimant, si Deus non posset non facere optimum, hoc ei tollere libertatem, eamque rebus necessitatem inferre, quam Philosophi perinde atque Theologi remis velisque fugiunt. Cum his Auctoribus sola nobis logomachia intercedit, modò verè concedant, Deum eligere & facere optimum. Sed alii, longiùs progressi, censent, Deum meliùs agere potuisse, & hæc sententia repudianda est; quamvis enim Deo bonitatem sapientiamque non penitùs adimat, limites tamen eis figit, quod est summam ejus perfectionem lædere.

169. Quæstio de possibilitate rerum nunquam futurarum jam ab Antiquis examini subjecta est. Videtur *Epicurus*, ut libertatem sartam tectamque servaret, ac necessitatem absolutam effugeret, *Aristotele* duce, adseruisse, quòd futura contingentia determinatam nequeant habere veritatem. Nam si heri verum erat, me hodie scripturum, fieri non poterat, quin scriberem, idque adeò necessarium erat, & quidem, eandem ob rationem, ab omni æternitate. Igitur quidquid contingit, necessarium est, & impossibile aliter fieri. Sed, cùm id verum non sit, inde ex sententia *Epi-*

 curi

(ttt) V. *Theod.* §. 67.

curi conficitur, futura contingentia non habere determinatam veritatem. Hanc sententiam ut tueretur *Epicurus*, primarium & gravissimum veritatum rationis principium negare non est veritus: negabat enim enunciationem omnem vel veram esse vel falsam. Ad has autem angustias sic adigebatur: Negas heri verum fuisse, me hodie scripturum, igitur falsum erat. Bonus vir cum hanc sequelam admittere non posset, coactus fuit dicere, nec verum fuisse, nec falsum (uuu). Qui huc devenit, nulla refutatione indiget, nec erat, cur *Chrysippus* in magno isto contradictoriarum principio confirmando laboraret, uti laborasse refert *Cicero* Libro de Fato: *Contendit omnes nervos* Chrysippus, *ut persuadeat, omne* ἀξίωμα *aut verum esse, aut falsum. Ut enim* Epicurus *veretur, ne, si hoc concesserit, concedendum sit, fato fieri, quæcumque fiant; si enim alterutrum ex æternitate verum sit, esse id etiam certum; si certum, etiam necessarium; ita & necessitatem & fatum confirmari putat; sic* Chrysippus *metuit, ne non, si non obtinuerit, omne, quod enuncietur, aut verum esse, aut falsum, omnia fato fieri possint ex caussis æternis rerum futurarum.* Adnotat *Bælius* (Diction. Art. *Epicurus*, Litt. T. p. 1141.) „ horum insignium Philosophorum (*Epicurum* & *Chrysippum*) percepisse, quòd veritas hujus axiomatis, *Omnis enunciatio est vel vera vel falsa*, nullatenus dependeat ab eo, quod adpellatur *Fatum*: non igitur ad probandam *fati* existentiam prodesse poterat, uti contendebat *Chrysippus*, & verebatur *Epicurus*. *Chrysippus* sine causæ suæ detrimento non poterat concedere, dari propositiones, quæ nec veræ sint, nec falsæ; sed contrarium evincendo nihil proficiebat; nam sive causæ liberæ existant, sive non, perinde verum est, hanc propositionem, *Magnus Mogol cras ibit venatum*, aut veram esse, aut falsam. Ridiculus meritò visus est *Tiresiæ* sermo (apud *Horatium*:)

Quidquid dicam, aut erit, aut non,
Divinare etenim magnus mihi donat Apollo.

„ Si per impossibile nullus exstaret Deus, certum tamen foret, quidquid hominum stultissimus prædiceret, vel fore, vel non fore. Quod nec *Chrysippus*, nec *Epicurus*, observarunt. “ *Cicero Lib. I. de Natura Deorum* optimè de Epicureorum effugiis judicavit (uti circa ejusdem paginæ calcem advertit *Bælius*) minùs ignominiosum fore, si dicatur, adversario

(uuu) Circa id, quod contingens futurum vocant, veræ sunt quidem, quæ dicuntur ex contrariis, disjunctiones, seu complexiones mavis, quæ fiunt per disjunctivas particulas, veluti si dicatur, aut vivet cras *Hermachus*, aut non vivet, at, quæ in his enunciantur, (seu oppositorum membrorum) neutrum verum est, neque enim ulla est in natura necessitas, ut *Hermachus* cras vivat, neque iterum, ut non vivat. “ Ex *Sexto Empirico Gassend.* ad *Laërt.* L. X. p. 121. *citante* Stanlejo, in Epicuri *Vita*, p. 953. ed. *Lips.*

sario responderi non posse, quàm ad hujusmodi responsiones perfugere. Interim tamen ipsum videbimus *Balium* confudisse certum cum necessario, quando electione optimi res effici necessarias pugnavit (xxx).

170. Veniamus nunc ad rerum nunquam futurarum possibilitatem, ipsaque *Balii* verba, utut prolixa, proferamus. Scilicet in suo Dictionario (Artic. *Chrysippus*, Litt. S. p. 929.) ita loquitur. *Celeberrima de possibilibus & impossibilibus controversia Stoicorum doctrinæ de Fato suam debebat originem. Quærebatur, an inter ea, quæ nec fuerunt, nec erunt unquam, sint quædam possibilia, an verò, quidquid nec est, nec fuit, nec erit unquam impossibile sit. Famigeratus quidam e Megarica Secta Dialecticus, nomine* Diodorus *prius, harum duarum quæstionum negavit, alterum adfirmavit; sed a* Chrysippo *vehementer impugnata fuit hæc doctrina. En duo* Ciceronis *loca*, (Epist. 4. Lib. 9. ad Familiares): „Περὶ δυνατῶν me scito κατὰ Διόδωρον κρίνειν. Qua„propter si venturus es, scito, necesse esse, te venire. Nunc vide, utra „te κρίσις magis delectet, χρυσιππεῖαne an hæc, quam noster *Diodorus* „(Stoicus quidam, diu apud *Ciceronem* hospitatus) non concoquebat. *Excerptum hoc est e quadam* Ciceronis *epistola ad* Varronem. *Totum quæstionis statum exponit idem prolixiùs in Libello de* Fato, *ex quo excerpta aliqua proferam.* „Vigila, *Chrysippe*, ne tuam causam, in qua tibi cum *Diodoro*, „valente Dialectico, magna luctatio est, deseras... Omne, quod fal„sum dicitur in futuro, id fieri non potest. At hoc, *Chrysippe*, mini„mè vis, maximeque tibi de hoc ipso cum *Diodoro* certamen est. Ille „enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit verum, aut futurum sit „verum: &, quidquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse: &, quid„quid non sit futurum, id negat fieri posse. Tu etiam, quæ non sunt „futura, posse fieri dicis, ut frangi hanc gemmam, etiamsi id nunquam „futurum sit: neque necesse fuisse, *Cypselum* regnare Corynthi, quan„quam id millesimo antè anno *Apollinis* oraculo editum esset... Placet „*Diodoro*, id solum fieri posse, quod aut verum sit, aut verum futu„rum sit: qui locus adtingit hanc quæstionem, nihil fieri, quod non ne„cesse fuerit: &, quidquid fieri possit, id aut esse jam, aut futurum „esse: nec magis commutari ex veris in falsa ea posse, quæ futura sunt, „quam ea, quæ facta sunt: sed in factis immutabilitatem adparere; in „futuris quibusdam, quia non adparent, ne inesse quidem videri: ut in „eo, qui mortifero morbo urgeatur, verum sit, hic morietur hoc mor„bo: at hoc idem si verè dicatur in eo, in quo tanta vis morbi non ad„pareat, nihilominùs futurum sit. Ita fit, ut commutatio ex vero in „falsum, ne in futuro quidem, ulla fieri possit. *Cicero satis innuit*, Chrysippum *sæpè in disputatione hac hæsisse implicitum, nec mirum: sententia*

Li 3 *enim*,

(xxx) *Interpr. Lat. addit*: (*Tiresias* sic capiendus est, ne *Homerus* inepire putetur: quidquid dicam, aut erit, aut non; scilicet ut dicam. ")

enim, quam propugnandam susceperat, cum suo de fato dogmate connexum non erat, &, si consequenter ratiocinari vel scivisset, vel ausus fuisset, lubens totam Diodori *hypothesin adoptasset. Vidimus superiùs, libertatem, quam animæ tribuebat, & comparationem cylindri, qua utebatur, non prohibere, quo minùs omnes humanæ voluntatis actus reverâ forent inevitabiles fati effectus, ex quo fit, quidquid non evenit, evenire non posse, & nihil evenire posse, nisi quod reapse evenit.* Plutarchus (de Stoicor. repugn. pag. 1053. 1054.) Chrysippum *penitùs profligat, tam in isto argumento, quàm in controversia cum* Diodoro, *contenditque, ipsius de possibilitate opinionem doctrinæ de* fato *penitùs repugnare. Observa, Stoicorum illustrissimos quosque, qui eandem quæstionem scriptis suis tractarunt, aliam omninò viam teniusse.* Arrianus (in Epict. Lib. 2. c. 29. p. m. 166.) *quatuor ex illis recensuit, videlicet* Chrysippum, Cleanthem, Archidemum & Antipatrum. *Ipse controversiam hanc totam magno cum contemtu tractat, nec erat, quod* Menagius *eum veluti scriptorem, de* Chrysippi *opere* Περὶ δυνατῶν *honorificè locutum, laudaret* (citatur honorificè apud *Arrianum Menag.* in *Laërt.* Lib. 7. p.341.) *nam certe hæc verba*, γέγραφε δὲ καὶ Χρύσιππος θαυμάςως:, &c. de his rebus mira scripsit *Chrysippus*, &c. *eo in loco non sunt elogium. Adparet hoc ex antecedentibus & consequentibus.* Dionysius Halicarnassæus (de collocat. verbor. c. 17. p. m. 11.) *duorum* Chrysippi *tractatuum meminit, in quibus sub titulo, alia pollicente, multam in logicorum ditiones excursionem faciebat. Operis inscriptio erat* περὶ τῆς συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μέρων, de partium orationis collocatione: *nec aliud quidquam, nisi enunciationes veras & falsas, possibiles & impossibiles, contingentes, ambiguas, &c. considerabat, quod argumentum Scholastici nostri tam sæpè inculcarunt, tamque subtiliter excusserunt. Nota*, Chrysippum *agnovisse, præterita esse necessariò vera, quod* Cleanthes *concedere noluerat.* (Arrian. ubi supra p. m. 165.) οὐ πᾶν δὴ παρεληλυθὸς ἀληθὲς ἀναγκαῖον ἐςι, καθάπερ οἱ περὶ Κλεάνθην φέρεσθαι δοκοῦσι. Non omne præteritum ex necessitate verum est, ut illi, qui *Cleanthem* sequuntur, sentiunt. *Vidimus* (pag. 562. col. 2.) *supra* Abælardum *similia* Diodoro *docuisse putatum. Credo, Stoicos latiùs extendisse possibilia, quàm futura, ut odiosas horribilesque consequentias, e suo de fato dogmate pullulantes, mitigarent.*

Satis adparet, *Ciceronem*, dum ad *Varronem* modò relata scriberet, (Lib. 6. Epist. 4. ad Famil.) non satis intellexisse momentum doctrinæ *Diodori*, cùm eam præferendam duxerit. Auctorum opiniones in Libro *de Fato* satis scitè repræsentat ille quidem, sed dolendum, eùm rationes, quibus illi nitebantur, non semper addidisse. *Plutarchus* Libro de Stoicorum repugnantiis, nec non *Bælius*, mirantur, *Chrysippum* non consensisse *Diodoro*, cùm hic fato faveat. Verùm *Chrysippus*, & Magister ejus *Cleanthes*, ea in re rectiùs, quàm creditur, sapiebant, ut infrà videbimus. Quæstio est, num præteritum magis sit necessarium, quàm futurum. *Cleanthes* in hac erat sententia. Objicitur, *ex hypothesi* necesse esse, ut futurum

eveniat,

eveniat, quemadmodum necesse est *ex hypothesi*, ut præteritum evenerit. Sed hoc discrimen interest, quòd possibile non sit, agere in præteritum, hoc namque contradicit; possibile verò sit, aliquid efficere circa futurum: interim eadem est hypothetica utriusque necessitas; illud mutari non potest, hoc non mutabitur; quo posito, nec ipsum mutari poterit.

171. Celebris ille *Petrus Abælardus* ad *Diodori* sententiam propiùs accessit, quando dixit, Deum nihil posse facere, nisi quod facit (yyy). Hæc tertia fuit inter propositiones quatuordecim, ex ipsius operibus excerptas, & censurâ Concilii Senonensis improbatas. Desumta fuerat hæc propositio e Libro ejus tertio Introductionis ad Theologiam, ubi speciatim agit de potentia Dei. Adserti hujus rationem dabat, quòd Deus nihil facere possit, nisi quod vult, nequit autem aliud velle facere, quàm quod facit, quia necesse est, eum velle, quidquid decet; unde sequitur, quidquid non facit, non decere, nec quidquam eorum posse velle facere, adeoque facere non posse. *Abælardus* ipse fatetur, hanc opinionem esse sibi peculiarem, ferè neminem ita sentire, eam doctrinæ Sanctorum, & Rationi, contrariam videri, ac magnitudini Dei derogare. Videtur hic Auctor aliquanto nimium fuisse proclivis ad novitatem loquendi & cogitandi. Nam reverâ pura puta logomachia erat, & terminorum duntaxat usurpationem innovabat. Potentia & voluntas facultates sunt diversæ, quarum etiam objecta differunt; confundit eas, qui dicit, Deum non posse facere, nisi quod vult. Immò potiùs inter possibilia plurima non vult, nisi quod optimum comperit. Omnia namque possibilia tanquam divinæ potentiæ objecta considerantur, actualia verò & existentia tanquam objecta voluntatis decretoriæ, quod *Abælardus* ipse agnovit. Objicit namque sibi *hoc argumentum*: Reprobus potest salvari, atqui salvari nequit, nisi Deus eum salvet. Ergò Deus ipsum potest salvare, adeoque facere aliquid, quod non facit. Respondet, dici posse, quod hic homo salvari possit, si spectetur possibilitas naturæ humanæ, quæ salutis est capax; at non posse dici, quod Deus eum salvare possit; si spectetur ipse Deus, quia impossibile est, Deum aliquid facere, quod facere non debeat. Verùm cùm, absolutè loquendo, & abstrahendo animum a suppositione reprobationis, fateatur, optimè dici posse aliquo sensu, eum, qui sit reprobus, posse salvari, atque ita id, quod Deus non facit, fieri sæpè posse; præstabat profectò loqui cum cæteris, qui rem hanc non aliter accipiunt, dum dicunt, Deum posse salvare hunc hominem, & facere, quod non facit.

172. Eodem e fonte promanasse videtur adserta a *Wiclefo*, & a Concilio Constantiensi damnata, necessitas. Censeo, Viros doctos veritati, sibique

(yyy) Conf. ad hæc, & ea, quæ sequuntur de *Wiclefo*, de *Hobbesio*, §. 172. de *Spinoza*, §. 173. ill. *Bilfingerus* in *Dilucidd.* Sect. I. P. I. §. XL.

ſibique ipſis, vim adferre, cùm ſine cauſa locutiones novas & malè ſonantes adfectant. Ætate noſtrâ Vir celebris, *Hobbeſius*, eandem hanc opinionem propugnavit, eſſe videlicet impoſſibile, quidquid non evenit. Probat autem eam exinde, quia nunquam fit, ut *omnia rei* non futuræ *requiſita* ſimul exiſtant, atqui ſine illis exiſtere res non poteſt. Enimverò quis non videt, id impoſſibilitatem duntaxat hypotheticam probare? Verum quidem eſt, rem aliquam, ſi conditio, ad ejus exiſtentiam requiſita, deſit, exiſtere non poſſe. Verùm uti rem aliquam, etſi non exiſtat, exiſtere poſſe contendimus, ita pariter contendimus, exiſtere poſſe requiſitas ad illam conditiones, etſi non exiſtant. Itaque argumentum *Hobbeſii* rem in integro relinquit. Non parvam *Thomæ Hobbeſii* nomini maculam adſperſit hæc opinio, qua abſolutam omnium rerum neceſſitatem docuiſſe exiſtimabatur. Sufficiebat is error ad alienandos animos, etſi nullum is alium foviſſet (zzz).

173. *Spinoſa*, longiùs provectus, cæcam neceſſitatem disertè docuiſſe videtur, cùm Auctori rerum intellectum & voluntatem negaverit, ac bonum perfectionemque ad nos duntaxat, non ad illum, referri putaverit. Verum eſt, *Spinoſæ* hac de re ſententiam non carere obſcuritate. Nam cogitationem Deo tribuit, intellectu ademto, *cogitationem*, *non intellectum*, *concedit Deo.* Sunt etiam loca, ubi de neceſſitate mitiùs loquitur. Interim tamen, quantum poteſt intelligi ejus ſententia, bonitatem propriè dictam in Deo non agnoſcit, docetque, omnia neceſſitate naturæ divinæ, citra ullam Dei electionem, exiſtere (aaaa). Nos ſententiæ tam pravæ, tamque inexplicabili, refutandæ nunc non immorabimur. Noſtra in poſſibilium, hoc eſt, rerum contradictionem non implicantium, natura fundatur. Nullus, credo, Spinoſiſta dicere audebit, omnes, quæ fingi poſſunt, fabulas Romanenſes uſpiam exiſtere reverâ, vel exſtitiſſe, vel exſtituras eſſe; interim fabulas, cujuſmodi ſunt, quas illuſtris *Scuderia* (bbbb) vulgavit, vel quales ſunt *Aramena* & *Octavia*, poſſibiles eſſe negari

(zzz) Qualis & ille: *Ante imperia juſtum & injuſtum non exſtitiſſe*: V. Adami Rechenbergii Lib. Hevrema Th. Hobbeſii *compendiarium in Religione Chriſtiana novum*, *&c.*

(aaaa) V. gr. *in Eth. P. I. Prop.* 33. „Subſtantiæ, *ait*, quia a divina manant eſſentia neceſſariò, res nullo alio modo, nec alio ordine a Deo produci potuerunt, quàm quo productæ ſunt.“ V. laud. *Commens. de Deo*, *Mundo & Homine atque Fato*, ubi *Sect. III.* §. *XXXII.* eruditiſſimus Auctor *Spinoſam* comparat cum ill. *Wolfio*, vel potius, *uti ſcribit*, ab eo ſeparat.

(bbbb) *Magdalena de Scudery*, quacum ill. *Leibnitius* permutavit litteras. Fertur fabulas Romanenſes ampliùs 80. excogitaſſe & ſcripſiſſe, omnes eo ab aliis commate diſtinctas, ut in iis vanitates, ludique venerei, fruſtra quærantur. Obiit A. 1701. d. 2. Jun. V. de ea prolixiùs differentem Cel. *Ludovici* Hiſt. Ph. Leibn. T. II. §. 301. not. 133. Litteratiſſ. Virum, *Theoph. Stolle*, Hiſt. Litt. P. I. C. V. §. LXVII. not. z. *La Clélie* A. 1661. 10. Vol. in 8. Pariſ. prodire illa juſſit. Eodem loco differit etiam Cel. *Stolle* de *Aramena* & *Octavia*, *not. a* & *b*. Auctor eſt Dux Guelph. *Anton. Ulric.*

negari nequit. Opponamus itaque adversario hæc *Balii* verba, quæ mihi satis probantur (p. 390.) *Illud hodie* (inquit) *Spinosistas magnoperè torquet, quòd videant, in hypothesi sua fuisse ab æterno æque impossibile, ut Spinosa mortem Hagæ Comitum non oppeteret, quàm impossibile est, bis duo esse sex. Hanc consequentiam e doctrina sua necessariò deduci probè intelligunt, eaque ob absurditatem, sensui communi e diametro adversam, animos ab alienari & exacerbari. Itaque non libenter fatentur, universale illud evidentissimumque axioma a se everti, quod docet: Quidquid implicat contradictionem, impossibile, quidquid non implicat, possibile esse.*

174. Dici de *Balio* potest: *Ubi benè, nemo meliùs*, quanquam non item de illo dici possit, quod de *Origene* dicebatur, *ubi malè, nemo pejùs.* Solùm addo, axioma illud contradictionis continere ipsam *possibilis* & *impossibilis* definitionem. Quod interim dicto loco subnectit *Balius*, id hactenùs egregiè dicta nonnihil corrumpit. Pergit namque, *At quæ, obsecro, contradictio erit, si* Spinosa *Lugduni Batavorum diem suum obiisset? an propterea naturam minùs perfectam, minùsque potentem, fuisse dicent?* Hoc loco id, quod est impossibile, quia contradictionem implicat, confundit cum eo, quod fieri non potest, quia electioni divinæ non congruebat. Verum quidem est, nullam in eo futuram fuisse contradictionem, si *Spinosa* Lugduni, non Hagæ, discessisset, nihil enim magis possibile est: res igitur erat indifferens intuitu divinæ potentiæ. Sed non est existimandum, ullum effectum, quantumvis parvum, posse concipi velut indifferentem intuitu divinæ sapientiæ & bonitatis. Divinè pronunciavit Christus, omnia, ipsosque adeò capitis nostri capillos esse numeratos. Itaque Dei sapientia hunc eventum, de quo *Balius* loquitur, aliter, atque accidit, accidere non sinebat, non quòd propter se eligi mereretur, sed propter ejus nexum cum integra Universi serie, quæ præferri merebatur. Dicere, id, quod factum est, sapientiæ divinæ non interesse, indeque colligere, hoc igitur minimè esse necessarium, est falsum adsumere, veramque inde conclusionem malè deducere. Est id confundere, quod necessarium est necessitate morali; puta ex principio sapientiæ & bonitatis, cum eo, quod necessarium est metaphysica brutaque necessitate, quæ locum habet, quando oppositum implicat contradictionem. Et verò *Spinosa* in eventis metaphysicam quærebat necessitatem, neque Deum a bonitate aut perfectione sua, (quam respectu Universi chimæricam Auctor iste reputabat) sed a naturæ suæ necessitate determinari arbitrabatur: uti semicirculum, citra notitiam voluntatemque, non nisi rectos angulos capere necesse est. Demonstravit enim *Euclides*, omnes angulos, duabus rectis, ab extremis diametri punctis versùs quodcumque circuli punctum ductis, comprehensos esse necessariò rectos, & oppositum implicare contradictionem.

175. Nonnulli in alterum extremum deflexere, & sub obtentu naturæ

divinæ, a jugo necessitatis eximendæ, eam quadam indifferentia æquilibrii penitùs suspensam reddere voluerunt: non perpendentes, quàm necessitas metaphysica intuitu actionum Dei *ad extra* absurda est, tam Deo dignam esse necessitatem earum moralem. Felix illa est necessitas, quæ sapientem ad benè agendum compellit, cùm contra indifferentia illa circa bonum malumque, indicium esset defectûs bonitatis aut sapientiæ. Præterquàm quòd indifferentia in se ipsa spectata, quæ voluntatem in æquilibrio perfecto sustineret, chimærica foret, uti suprà monstratum est: repugnaret ea magno principio rationis determinantis.

176. Qui existimant, Deum arbitrario decreto bonum malumque stabiliisse, in miram illam de pura indifferentia sententiam, aliaque insuper nascentia inde absurda majora, incidunt, & Deo boni titulum auferunt. Quam enim causam ejus ob facta laudandi habebimus, si alia omnia faciendo æquè benè fecisset? Ac sæpè miratus sum, Theologos complures supralapsarios, veluti *Samuelem Rhetorfortium*, Theologiæ in Scotia Professorem, qui eo tempore scripsit, quo controversiæ cum Remonstrantibus maximè fervebant, cogitationi tam monstrosæ potuisse adsentiri. *Rhetorfortius* (in Exercitatione sua Apologetica pro Gratia (cccc)) planè adserit, apud Deum nihil esse injustum, sive moraliter malum, antequàm ab eo prohibeatur: atque ita, seposita hac prohibitione, perinde erit, utrùm jugules, an serves hominem, utrùm amore, an odio prosequaris Deum, utrùm laudes, an proscindas blasphemiis.

Nihil profectò hoc enunciato absurdius: & sive Deum lege positiva bonum malumque constituisse doceas, sive tuearis, ante ejus decretum aliquid esse bonum justumque, sed ipsum non determinari ad ei se conformandum, nec quidquam obstare, quo minùs agat injustè, damnetque forsitan insontes, idem ferè dicis, & utrobique idem ferè Deo dedecus adfers. Nam, si justitia arbitrarie temereque constituta est, si Deus in illam casu quopiam incidit, veluti cùm sortes jaciuntur; bonitas ejus ac sapientia non adparent, nec est, cur illis adhæreat. Quodsi decreto purè arbitrario, nulla ratione fulto, constituit aut perfecit ea, quæ nos justitiam

(cccc) Exercitationes ejus Apologeticæ pro divina gratia contra *Arminium*, prodiere Amst. 1636. 8. *B. Andr. Carolus* in *Memorab. Eccles.* T. I. ad A. 1649. vocat eum *acuti virum ingenii*, sed *rigidum Calvinistam*, citatque Scholasticam illius Disputationem *de Divina Providentia*, iisdem scatentem expressionibus: v. gr. dum cap. 28. „ Deum, *ait*, non implicari societate scelerum, etiamsi in bonas & malas actiones indifferenter ac principaliter influat: quia respectu Dei nullum detur peccatum, quicquid agat. “ Mutuatus est hunc suæ doctrinæ typum, uti *idem* monet, a *Thoma Bradwardino*, de quo locuti sumus ad §. 67. not. (ggg). Hic namque *in Causa Dei contra Pelagium* scribit: Deum omnes omninò actiones tam propriè, immò immediatiùs, in homine producere, quàm homo ipse; denominationem autem boni vel mali, præmii vel pœnæ, hærere in subjecto actionis proximo: quomodò propter Diaboli peccatum serpens est maledictus, etsi passivum fuerit instrumentum, *&c.*

ftitiam bonitatemque adpellamus, poteſt utique ea deſtruere, eorumve naturam immutare, ut nihil ſit, cur ſperetur ea ſemper obſervaturus; uti quidem obſervaturus dici poteſt, cum rationibus niti ſtatuuntur. Idem ferè contingeret, ſi juſtitia ejus diſcreparet a noſtra, hoc eſt, ſi in Dei, verbi gratiâ, Codice ſcriptum eſſet, juſtum eſſe, ut innocentes reddat æternùm infelices. Hiſce principiis ſemel poſitis, nihil quoque Deum ad promiſſa ſervanda movebit, aut nos de eloquii divini veracitate reddet ſecuros. Cur enim lex juſtitiæ, quæ promiſſa æqua ſervanda eſſe ſanxit, apud ipſum cæteris cunctis inviolabilior foret?

177. Hæc tria dogmata, tametſi aliquantulùm inter ſe diverſa, nempe 1. quòd natura juſtitiæ ſit arbitraria, 2. quòd ſtabilis quidem & fixa, ſed tamen certum non ſit, eam a Deo obſervatum iri; & denique 3. quòd illa juſtitia, quæ nobis nota, non ſit ea, quam Deus obſervat; hæc, inquam, & fiduciam in Deum evertunt, in qua adquieſcimus, & amorem Dei deſtruunt, in quo felicitas noſtra cernitur. Nihil vetat, quo minùs hujuſmodi Deus inſtar Tyranni, & jurati proborum hoſtis, agat, eoque delectetur, quod nos malum vocamus. Cur ergò talis Deus minùs haberetur malum Manichæorum, quàm bonum Orthodoxorum & unicum principium? Neuter ſaltem foret, & quaſi inter utrumque ſuſpenſus, vel potiùs modò malum, modò bonum principium; quod tantundem eſſet, ac ſi quis diceret, *Oromaſdem* & *Arimanium* regnare per vices, prout alteruter fortior eſſet aut dexterior. Ad eum ferè modum, quo mulier quædam *Mugalla*, quæ veriſimiliter auditione acceperat, olim ſub *Chingis-Chano*, ejuſque ſucceſſoribus, gentem ſuam maximæ parti Septentrionis & Orientis imperaſſe, nuper, cum *Isbrandus* per Tartariam ad Sinas Magni Czarii nomine profectus eſſet, Moſcovitis dixerat, *Mugall*orum Deum nunc quidem Cœlo pulſum exulare, ſed venturum tempus, quo priſtinam in ſedem reſtituendus eſſet. Verus Deus ſemper idem eſt; Religio ipſa naturalis vult eum eſſentialiter eſſe bonum, & ſapientem æquè ac potentem: nec rationi pietatique magis adverſatur dicere, quòd Deus agat ſine cognitione, quàm velle, ut habeat cognitionem, quæ in objectis ſuis æternas bonitatis juſtitiæque regulas non inveniat: vel denique voluntatem ipſi tribuere, quæ has regulas flocci pendat.

178. Quidam Theologi, qui de jure Dei in creaturas ſcripſere, jus illimitatum, arbitrariamque & deſpoticam poteſtatem, ei concedere viſi ſunt. Arbitrabantur, hoc pacto Divinitatem in ſummo, quod mente cogitari poſſit, magnitudinis & elevationis faſtigio ſe collocaſſe, & creaturam coram Creatore hac ratione ita in nihilum redigi, ut Creator nullis erga creaturam legibus teneatur. *Twiſſi* (dddd) *Rhetorfortii*, & nonnullo-

(dddd) *Guil. Twiſſus*, Theologus Anglus, ſcripſit inter alia Vindicias Gratiæ, Poteſtatis & Providentiæ divinæ, contra *Arminium*, Amſt. 1648. 4. Cel. *Canzius* in *Civit.*

rum aliorum Supralapſariorum, loca quædam innuunt, Deum, quidquid faciat, peccare non poſſe, quia legi nulli obnoxius eſt. *Bælius* ipſe hanc doctrinam monſtroſam, & Dei ſanctitati contrariam, eſſe judicat (Diction. v. *Pauliciani* pag. 2332. *initio*:) ſed arbitror, quorundam ex his Auctoribus mentem minùs malam fuiſſe, quàm prima fronte præ ſe ferat. Videntur illi juris nomine intellexiſſe ἀνυπευθυνίαν, ſive ſtatum, in quo quis facti ſui rationem reddere nemini tenetur. Sed non negaverint, Deum ipſum ſibi debere, quidquid bonitas juſtitiaque ab ipſo exigunt. Qua de re conſuli poteſt Apologia *Calvini*, ab *Amyraldo* (eeee) ſcripta: *Calvinus* quidem hoc in capite orthodoxus eſſe, nec ad Supralapſariorum rigidorum claſſem ullo pacto pertinere videtur.

179. Itaque, cùm *Bælius* prædeſtinationem a *S. Paulo* non, niſi per jus abſo-

Civit. Dei, ubi agit de dominio Dei in creaturas, eadem cum ill. Viro moderatione utitur. Ait §. 163. Cùm Deus a nulla re extra ſemet ipſum in agendo pendeat, nulla ipſum agendi regula, i. e. lex extrinſecùs prohibet, quo minùs felicitate privet ſpiritum finitum, niſi ſua ipſius ſapientia & benignitas, quarum hæc ut quidvis boni, illa pro ratione dignitatis in objecto, ſeu pro circumſtantiarum natura, in bonum civem conferat. *Et in adjecta nota* *: Decidi hinc, *pergit*, poſſe videntur, quæ a *Twiſſo* fuere diſputata, *poſſe ſc. Deum creaturam innocentem æternis adficere cruciatibus*, refragante reliqua doctorum turbâ: verè enim id judicatur, ſi de quadam lege extra Deum, jure aut neceſſitate Deo extrinſecùs incumbente, ſermo eſt; quis impediet vi aut lege Deum, quo minùs id faciat? At ſi ſapientiam Dei & benignitatem intuearis, tantum id abeſt, ut fieri poſſit, quantum abeſt, ut ſe ipſum Deus abneget, 2. *Tim.* 2. v. 12. *Pergit* §. 163, *a.* Fortè hæc ipſa mens *Twiſſi* fuit, ut ſaltem a Deo legem, ſeu potentiam, quæ ei extrinſecùs imperaret, voluerit removere: quod ſi ita eſt, nihil incommodi habet ejus ſententia. Malumus virorum doctiſſimorum ſententiis tribuere tolerabilem explicationem, quo uſque id fieri poteſt, quàm in imputanda erroris culpa eſſe paullò promtiores, quàm par eſt. « Præclarè etiam, principiiſque *Leibnitianis* convenienter, diſſeruit de hac materia eruditiſſimus *Cumberland* in Libr. de Legibus Naturæ, cap. VII. ed. Lubec. p. 346. Ait: Lex nulla eſt prior Lege naturali, ſeu dictamine ſapientiæ divinæ de fine optimo, ac mediis ad illum conducentibus, quod Legi Naturæ perfectè conſonum eſt, quòd analogicè Lex dicatur divinarum actionum, ideoque in hanc tandem conceſſi ſententiam, dominium Dei eſſe jus vel poteſtatem ei a ſua ſapientia, & bonitate, velut a lege, datum ad regimen eorum omnium, quæ ab ipſo unquam creata fuerint, aut creabuntur. Scilicet in ſapientia divina neceſſariò continetur dictamen de proſequendo optimo fine & de mediis neceſſariis, & in bonitate, ſeu in perfectione voluntatis divinæ, pari neceſſitate includitur conſenſus libentiſſimus de illius proſecutione: atque hæc non incommoda analogia reſpondent ratificationi legis hujuſce æternæ, e qua dominii divini origo petatur. « *&c.* Obiit *Twiſſus* A. 1645. d. 24. Jul. annos natus unum ſupra ſeptuaginta.

(eeee) *Moſes Amyraldus*, *Cameronis* diſcipulus, de quo vid. *Bælius* in Diction. ſub ejus nomine. Edidit inter alia *defenſionem doctrinæ* Jo. Calvini *de abſoluto reprobationis decreto*, A. 1641. Latinè, A. 1644. Gallicè prodeuntem. Oppugnatus a *Riveto* & *Frid. Spanhemio*, ſententiam ſuam urſit, edendo *Defenſionem doctrinæ de gratia univerſali, ut ab Orthodoxis explicatur*, it. *doctrinam de gratia particulari, ut a* Calvino *explicatur*.

absolutum Dei, & incomprehensibilitatem viarum ejus, explicari posse alicubi pronuntiat, subintelligendum est, si eas comprehenderemus, justitiæ conformes eas nos deprehensuros, cùm Deus aliter uti suâ potestate nequeat. *S. Paulus* ipse dicit, *altitudinem* esse, sed *sapientiæ*, jam verò *justitia* in *sapientis bonitate* (ffff) consistit. Video *Bælium* alio loco de notionum nostrarum circa bonitatem ad Dei actiones adplicatione egregiè differentem (Resp. ad Provinc. cap. 81. pag. 139.) *Minimè* (inquit) *existimandum est, Entis infiniti bonitatem haud iisdem subesse legibus, quibus subest creaturæ bonitas. Nam si in Deo adtributum est, quod bonitas vocari possit, debent illi characteres bonitatis in genere convenire. Atqui, cùm bonitatem in generalissima præcisione concipimus, in ea voluntatem benefaciendi invenimus. Divide, subdivide generalem hanc bonitatem in species quotlibet, in bonitatem infinitam, in bonitatem finitam, in bonitatem regiam, paternam, maritalem & herilem; in qualibet harum benefaciendi voluntatem, tanquàm adtributum inseparabile, deprehendes.*

180. Video etiam, optimè impugnare *Bælium* opinionem eorum, qui bonitatem justitiamque ab optione arbitraria Dei unicè pendere contendunt, putantque, si Deus a rerum ipsarum bonitate determinatus ad agendum fuisset, eo ipso fore agens in actionibus suis omnimoda necessitate ligatum, quòd cum libertate stare non possit. Sed hoc est necessitatem metaphysicam cum necessitate morali confundere. Audiamus, quid huic errori opponat *Bælius*: (Resp. ad Provinc. cap. 89. pag. 203.) *Ex hac doctrina* (inquit) *sequetur, Deum, antequàm ad condendum mundum se adcinxisset, nihil in virtute melius, quàm in vitio, vidisse, nec ideas ei suas ostendisse, quòd virtus esset amore dignior, quàm vitium. Hoc verò inter jus naturale ac positivum discrimen omne tollit; nihil jam in disciplina morali immutabile, vel indispensabile, supererit; æquè possibile fuerit Deo vitium imperare, atque virtutem; nec securi esse poterimus, leges morales non aliquando abrogandas, uti ceremoniales Judæorum leges abrogatæ sunt. Uno verbo, hæc nos rectâ ducit ad credendum, quòd Deus fuerit auctor liberrimus non bonitatis*

(ffff) Conf. quæ *ill. Vir* disputat in Diss. sua *de Actorum publicorum usu, atque principiis juris naturæ & gentium.* Ait §. XI. Vir bonus *est, qui amat omnes, quantùm ratio permittit.* Justitiam *igitur, quæ virtus est hujus adfectûs rectrix, quem* φιλανθρωπίαν *Græci vocant, commodissimè* charitatem sapientis, *ni fallor, definiemus, hoc est, sequentem sapientiæ dictata...* Charitas *est benevolentia universalis, &* benevolentia *amandi sive diligendi habitus.* Amare *autem sive diligere est felicitate alterius delectari, vel quod eodem redit, felicitatem alienam adsciscere in suam... Superat autem* divinus amor *alios amores, quòd Deus cum maximo successu amari potest, quando Deo simul & felicius nihil est, & nihil pulchrius felicitateque dignius, intelligi potest. Et quum idem sit potentiæ sapientiæque summæ, felicitas ejus non tantùm ingreditur nostram, (si sapimus, i. e. ipsum amamus) sed & facit. Quia autem sapientia charitatem dirigere debet, hujus quoque definitione opus erit. Arbitror autem notioni hominum optimè satisfieri, si* sapientiam *nihil aliud esse dicamus, quam ipsam scientiam felicitatis.*

tatis solùm & virtutis, sed etiam veritatis essentiæque rerum. Ecce sententiam a quibusdam Cartesianis jactatam, quam quidem (Vide Continuationem Cogitationum de Cometis pag. 554.) *certis quibusdam occasionibus usui alicui esse crediderim; verùm ea ipsa tot aliunde rationibus oppugnatur, & consectariis premitur tam molestis*, (Vide cap. 152. ejusdem Continuationis) *ut aliud ferè quodvis extremum subire satius sit, quàm eo se conjicere. Pyrrhonismo rigidissimo januam aperit; ansam namque dat adserendi, quòd hæc propositio*, bis tria sunt sex, *vera non sit, nisi ubi, & quamdiu, Deo placuerit: quòd in quibusdam universi partibus possit esse falsa, & fortean inter homines falsa futura sit anno venturo; cùm quidquid a libero Dei arbitrio dependet, ad certa loca & tempora queat esse restrictum, uti ceremoniæ Judaicæ. Hæc consequentia ad omnes Decalogi leges extendetur, si actiones, quas illæ præcipiunt, ex natura sua æquè careant omni bonitate, atque actiones quas eædem prohibent.*

181. Dicere verò, quòd Deus, postquàm hominem creare statuerit, qualis nunc est, non potuerit non ab illo exigere pietatem, sobrietatem, justitiam atque castitatem, quia fieri non poterat, ut confusiones, operi suo evertendo disturbandoque idoneæ, Deo non displicerent, est reipsa in communem recidere sententiam. *Virtutes* non alia de causa sunt virtutes, nisi quia ad eorum, qui virtute præditi sunt, aut certè eorum, qui cum ipsis agunt, perfectionem tendunt, aut imperfectionem impediunt. Idque tum ex sua, tum etiam ex creaturarum rationalium natura habent, antequàm Deus eas condere decernat: aliter judicare idem esset, ac si quis diceret, proportionum & harmoniæ regulas arbitrarias esse Musicis, quia locum non habent in Musica, nisi cùm canere, vel instrumentum aliquod musicum pulsare, libuit. Sed hoc ipsum est, quod bonæ Musicæ essentiale dicitur; namque leges illæ jam ei in statu ideali conveniunt, etiam dum nemo de cantu cogitat, siquidem nemo est nescius, statim ac quis cantaverit, eas ipsi necessariò convenire debere. Eàdem ratione virtutes ideali statui creaturæ rationalis conveniunt, antequàm Deus eam creare decernat, & ob hoc ipsum virtutes esse ex natura sua bonas adserimus.

182. *Bælius* Continuationi variarum Cogitationum caput integrum (caput scilicet 152.) inseruit, ubi palam facit, *præcipere Christianos Doctores, quædam esse, quæ justa sint, antecedenter ad decreta Dei.* Quidam Confessionis Augustanæ Theologi nonnullos Reformatos, aliter sentire visos, incusarunt, & hic error existimatus est esse consectarium quoddam decreti absoluti, cujus doctrina videtur voluntatem Dei ab omni ratione absolvere, *ubi stat pro ratione voluntas.* Verùm, uti plus simplici vice suprà notavi, *Calvinus* ipse divina decreta justitiæ ac sapientiæ conformia esse agnovit, quamvis rationes, quæ conformitatem illam ostendere speciatim queant, nobis ignotæ sint. Itaque, secundùm ejus sententiam, bonitatis justitiæque leges decretis Dei sunt anteriores. *Bælius* ibidem adlegat locum quendam celebris *Turrettini*, Leges divinas naturales a Legibus divinis

vinis positivis distinguentis. Ad classem priorem pertinent morales, ad posteriorem ceremoniales. *Samuel Maresius* (gggg), celebris olim Groningæ Theologus, nec non *Strimesius* (hhhh), qui etiamnum Francofurti ad Oderam nomen idem obtinet, idem docuere: & credo ego, sententiam hanc apud ipsos etiam Reformatos magis esse hodie receptam. Eidem se dederunt sententiæ *Thomas Aquinas*, omnesque Thomistæ cum vulgo Scholasticorum & Theologorum Ecclesiæ Romanæ. Accedunt iis præterea Casuistæ, quorum præstantissimos inter *Grotium* numero, quem & sui Commentatores in eo sequuntur. *Pufendorfius* (iiii) aliam fovere sententiam visus est, quam etiam contra Theologorum quorundam censuras tutandam suscepit, sed sub censum hic venire non debet, nec enim satis profundè hujusmodi argumenta scrutatus fuerat. In *Feciali* suo *divino* in decretum absolutum acerrimè invehitur, & tamen id, quod in decreti hujus patronorum sententia deterrimum est, & sine quo decretum illud (uti ab aliis Reformatis explicatur) tolerabilius evadit, adprobare non dubitat (kkkk). *Aristoteles* (llll) in hoc justitiæ articulo ὀρθοδοξότατος fuit, habuitque Scholam sequacem, quæ perinde, atque *Cicero* & Jurisconsulti, discrimen statuit inter jus perpetuum, quod omnes, & ubique, obligat, ac jus positivum, quod certis tantum temporibus, certisque populis, adstrictum est. Legi aliàs cum voluptate Dialogum *Platonis*, qui *Euthyphron* vocatur, ubi in hoc ipso argumento *Socratem* inducit patrocinantem veritati, qui locus a *Bælio* quoque notatus fuit.

183. Sed & ipse *Bælius* eandem veritatem alicubi validè tuetur; juvabit totum ejus locum, quantumvis prolixum, hìc referre. (Tom. 2. Continuationis Cogitationum diversarum, cap. 152. p. 771. sqq.) *Juxta innumerorum, eorundemque gravium, Auctorum doctrinam*, (inquit) *est in quarundam rerum natura essentiaque bonum malumve morale quoddam, Dei decreto*

(gggg) *Samuel Maresius*, Gallus, natus A. 1599. mortuus A. 1675. d. 18. Maj. tanq. Profess. Theologiæ & Historiæ Eccles. Groninganus, *Francisci Gomari* A. 1641. defuncti, successor. Inter celeberrimos, qui *Calvinum* sequuntur, Theologos numeratur.

(hhhh) *Samuel Strimesius*, Theologus Francofurtanus ad Viadrum, Regiom. natus A. 1648. d. 2. Febr. denatus A. 1730. d. 28. Jan. Scripta ejus recenset Reverendiss. Canc. *Pfaffius* in *Introd. in Hist. Litt. Theol. Lib. III. p. 186. not. y.*

(iiii) De *Pufendorfio*, moralitatem objectivam negante, legenda *ill. Viri* epistola ad *Gerh. Wolth. Molanum* exarata, in qua Pufendorfiani Libri de Officio hominis & civis nævos exponit. *Weberum*, *Pufendorfio* in ed. hujus Libelli suppetias ferentem, solidè refellit Cel. *Canzius* in *Ph. L. & W. U. T. I. Cap. XI.* quod agit *de Lege Divina*, p. 435. sqq.

(kkkk) Nempe justitiam ab arbitrio esse, *addit Interpr. Lat.*

(llll) Præclarè Aristotelica Philosophia ad justitiam universalem omnes refert virtutes, debemusque non nobis tantùm, sed & societati, eique maximè, quàm cum Deo naturali lege cordibus inscripta colimus, ut animum habeamus veris imbutum sententiis, voluntatemque ad recta constanter tendentem. Longè altiùs (itaque) *Aristoteles* surrexit, eumque Scholæ rectè hic sunt secutæ. *In Ep. cit. ad Molanum.*

creto prius. Hanc doctrinam præcipuè confirmant ex horribilibus dogmatis contrarii consectariis; nam ex eo, quòd nemini facere injuriam actio bona foret, non in se ipsa, sed per arbitrariam divinæ voluntatis dispositionem, sequeretur, Deum homini legem, præceptis Decalogi directè per omnia sua momenta repugnantem, imponere potuisse, quod horret animus vel cogitare. Sed hem tibi probationem aliam magis directam & e metaphysicæ fontibus haustam. Exploratum est, existentiam Dei non esse ipsius voluntatis effectum. Non ideò Deus existit, quia vult existere, sed necessitate naturæ suæ infinitæ. Eadem necessitate existunt ejus potentia & scientia. Nec potest, nec scit omnia, quia posse & scire vult, sed quia hæc sunt adtributa necessariò cum ipso identificata. Voluntatis ejus imperium non, nisi potentiæ exercitium, respicit; extra se nihil actu producit, nisi quod vult, cæteris omnibus pura in possibilitate relictis. Inde fit, ut hoc imperium non, nisi ad creaturarum existentiam, sese extendat, non verò etiam ad earundem essentias. Potuit Deus materiam, hominem, circulum, vel creare, vel in nihilo relinquere, sed hæc omnia producere non potuit, quin essentiales eisdem proprietates suas impertiret. Non potuit non hominem facere animal rationale, & circulo dare figuram rotundam, quandoquidem, secundùm ideas suas æternas, & a liberæ suæ voluntatis decretis independentes, essentia hominis consistebat in adtributis animalis & rationis, & essentia circuli in circumferentia a centro æquidistante quoad omnes suas partes. Hoc est, quod Philosophos Christianos fateri compulit, essentias rerum esse æternas, & dari propositiones æternæ veritatis, adeoque rerum essentias, primorumque principiorum veritatem, esse prorsùs immutabiles. Quod de principiis primis non theoreticis modò, sed etiam practicis, deque propositionibus omnibus, veram creaturarum definitionem continentibus, intelligendum est. Hæ essentiæ, hæ veritates ex eadem emanant naturæ necessitate, ex qua scientia Dei: quemadmodum ergò est ex rerum natura, ut Deus existat, ut sit omnipotens, ut omnia perfectissimè cognoscat, ita pariter ex rerum est natura, ut materia, triangulum, homo, certæque actiones hominis, &c. sua certa adtributa habeant essentialiter. Deus ab omni æternitate & planè necessariò vidit rationes essentiales numerorum, & identitatem adtributi subjectique propositionum, rei cujuslibet essentiam continentium. Pari ratione vidit, justi notionem his terminis inclusam: æstimare id, quod æstimabile est, gratum animum præstare beneficii in se collati auctori: implere pacta contractûs, & sic de quampluribus aliis propositionibus moralibus. Jure ergò dicimus, Legis naturalis præcepta rei, quæ præcipitur, honestatem justitiamque præstruere, hominemque teneri ea adimplere, quæ continent, etsi Deus pro arbitrio nihil de iis statuisset. Adverte, quæso, dum per abstractiones animi ad instans illud ideale adscendimus, in quo Deus necdum quidquam decrevit, reperire nos in divinis ideis principia moralia sub terminis obligationem secum ferentibus: & hoc ipso sequentia axiomata tanquam certa, & ab ordine æterno immutabilique derivata, concipimus: dignum est creatura rationali, quæ se conformet rationi; creatura rationalis, sese ad Rationem conformans, laudabilis est, reprehendi

prehendi autem meretur, si secùs faciat. Neque dicere audebis, veritates hujusmodi homini non imponere officium agendi conformiter rectæ rationi, quales actus sunt: Oportet æstimare, quidquid est æstimabile, bonum bono rependere, nemini facere injuriam, honorare patrem, cuique reddere quod suum est &c. Cum ergò ex ipsa rerum natura, & antecedenter ad Leges divinas, veritates morales officia quædam imponant homini, manifestum est, Thomam Aquinatem, *&* Grotium, *dicere potuisse, quòd quamvis Deus non esset, tamen ad jus naturale nos componere teneremur. Alii dixerunt, quamvis omnes Intelligentiæ perirent, propositiones veras mansuras esse veras.* Cajetanus *adseruit, si solus ipse superstes esset in Mundo, cæteris omnibus rebus nulla excepta in nihilum redactis, adhuc scientiam, quam de natura rosæ habebat, subsistituram.*

184. *B. Jacobus Thomasius* (mmmm), celebris Lipsiæ Professor, in suis philosophicarum *Danielis Stahlii*, Jenensis Professoris, regularum elucidationibus, non malè observavit, consultum non esse penitùs ultra Deum progredi: nec cum Scotistis quibusdam dicendum esse, quòd æternæ veritates subsistituræ forent, etiamsi nullus intellectus, ne divinus quidem, extaret. Nam, uti mea fert sententia, Intellectus divinus est, qui veritatum æternarum realitatem facit: quamvis ejus voluntas nullam hic partem sibi vindicet. Omnis realitas in aliqua re existente fundari debet. Verum quidem est, Atheum esse posse Geometram. Sed, si Deus nullus foret, nullum esset objectum Geometriæ, & sine Deo nihil non modò existens, sed ne possibile quidem foret. Id tamen non obstat, quo minùs ii, qui rerum inter se, & cum Deo, nexum non vident, certas quasdam scientias intelligere possint, quamvis primam earum originem, quæ in Deo est, haud percipiant. *Aristoteles*, etsi nec ipse satis eam cognoverit, aliquid tamen adfine optimumque dixit, cum principia scientiarum particularium agnovit a superiori aliqua pendere scientia, quæ iis rationem det; hæcque scientia superior habere debet ens pro materia, in qua versatur, adeoque Deum, totius essentiæ fontem. *Drejerus* (nnnn), Regiomontanus, scitè observavit, genuinam Metaphysicen, ab *Aristotele* pervestigatam, quam adpellare solebat τὴν ζητουμένην, *desideratum suum*, fuisse Theologiam (oooo).

185. Interim tamen idem *Bælius*, qui tam præclara eloquitur, ut bonitatis justitiæque regulas, ac generatim veritates æternas, naturâ suâ, non arbitrariâ Dei electione, subsistere ostendat, eadem de re alibi valdè

 am-

(mmmm) V. *Hist. Vitæ Leib.* §. V.

(nnnn) *Christianus Drejerus*, obiit ut Professor Theologiæ Primarius Regiom. A. 1688. d. 3. Aug. annos natus 78. Ejus *Sapientia*, seu *Philosophia prima*, ex *Aristotele*, ejusque optimis Commentatoribus, conscripta, prodiit Regiom. 1644. in 4.

(oooo) Addit *Interpr. Lat.* (Interim fatendum est, jus naturæ, quo tenerentur homines, remoto Deo, imperfectius fore.)

ambigua profert (Continuat. Cogitation. variar. T. 2. cap. 114. circa finem.) Postquàm *Cartesii*, & quorundam ejus Sectatorum, sententiam retulerat, qui Deum esse liberam veritatum essentiarumque causam statuunt, subdit (p. 554.) *Equidem in rectè percipiendo illo dogmate, & reperiendâ difficultatum, quibus premitur, solutione omnes intendi nervos, sed, ut ingenuè tibi fatear, necdum id penitùs adsecutus sum: non tamen animum ideò despondeo, &, aliorum Philosophorum aliis in argumentis exemplo ductus, existimo, futurum aliquando, ut tempus nobis insigne hoc evolvat paradoxum. Vellem* Mallebranchio *probari potuisset, sed aliam ille viam ingressus est.* Tantumne dubitandi voluptas in eruditum virum potest, ut faciat eum optare ac sperare, fore, ut aliquando in animum inducat suum, duo contradictoria ideò non simul procedere, quia Deus vetuit, ac potuisse eum efficere jussu suo, ut simul juncta irent. Præclarum verò paradoxum! Sapienter omninò fecit R. P. *Mallebranchius*, aliam ineundo viam.

186. Ego ne hoc quidem mihi persuadere possum, *Cartesium* ita seriò sensisse, quamvis Sectatores credulos habuerit, qui Magistrum bonâ fide secuti sunt, quo ipse duntaxat ire simulabat; Crediderim, hic astum aut stratagema philosophicum *Cartesii* subesse, captantis aliqua effugium, uti, dum viam reperit negandi terræ motum, cùm tamen esset *Copernico* devotissimus. Suspicor, virum ad insolitum alium loquendi modum, a se invectum, respexisse, quo dicebat, adfirmationes & negationes, & universim interna judicia, operationes esse voluntatis. Atque hoc artificio veritates æternæ, quæ ad Auctoris hujus tempora fuerant intellectus divini objectum, extemplo voluntati ejus objici cœperunt. Atqui actus voluntatis sunt liberi. Ergò Deus est causa libera veritatum. En tibi nodi totius solutionem. *Spectatum admissi.* Exigua significationis vocum innovatio omnes has turbas peperit. Verùm si veritatum necessariarum adfirmationes forent actiones voluntatis perfectissimi Spiritûs, actiones hæ nihil minus forent, quàm liberæ: nihil enim hìc est, quod eligatur. Videtur *Cartesius* suam de libertatis natura mentem non satis explicuisse, ejusque notionem fovisse satis inusitatam, cùm eam tam latè extenderit, ut ipsas etiàm necessariarum veritatum adfirmationes in Deo liberas esse contenderet. Hoc erat solum eis libertatis nomen vindicare, rem ipsam tollere.

187. *Bælius*, qui cum aliis loquitur de libertate indifferentiæ, qua Deus (exempli gratiâ) veritates numerorum statuerit, ac præceperit, ut ter tria facerent novem, cùm præcipere potuisset, ut facerent decem; in hac opinione tam paradoxa, si defendi ulla ratione posset, nescio quod adversùs Stratonicos emolumentum sibi fingit. *Strato* ex Aristotelicæ Scholæ Coryphæis fuit, & *Theophrasti* successor, qui (ut refert *Cicero* (pppp)) hunc mundum, qualis est, a natura, vel causa aliqua necessaria, omni sensu

(pppp) *Lib. I. de Nat. Deorum.*

ſenſu deſtituta, formatum fuiſſe contendit. Fateor, hoc fieri poſſe, ſi Deus materiam, uti ad talem effectum, per ſolas motûs leges producendum, opus eſt, præformaſſet (qqqq). Verùm ſine Deo ne quidem ulla foret ratio exiſtentiæ, multoque minùs talis vel talis exiſtentiæ rerum: itaque nihil eſt, quòd *Stratonis* ſyſtema metuamus.

188. Interim tamen *Bælius* ad hunc ſcopulum hæret: naturas plaſticas, cognitionis expertes, a *Cudvortho*, aliiſque, invectas, repudiat, ne id Stratonicis recentibus, hoc eſt, Spinoſiſtis in emolumentum cedat. Hinc illius cum *Joanne Clerico* contentiones. Atque hoc errore præoccupatus, quòd cauſa non intelligens nihil, quod artificioſum videatur, producere poſſit, noluit mihi concedere *præformationem*, animantium organa naturaliter producentem, ac *Syſtema harmoniæ, quam Deus* in corporibus *præſtabiliverit*, ut ſecundùm proprias leges animarum cogitationibus & volitionibus reſpondeant. Sed conſiderandum erat, hanc cauſam non intelligentem, quæ in plantarum animaliumque granis ſeminibuſque res tam præclaras procreat, & corporum actiones, prout a voluntate imperantur, producit, eſſe Dei manibus efformatum, qui infinitè peritior eſt horologiorum artifice, quem tamen machinas & automata fabricare videmus, apta producere effectus minimè contemnendos, non aliter, ac ſi intelligentiâ prædita forent.

189. Sed, ut ad illud, quod *Bælius* a Stratonicis metuit, accedamus, ſi veritates a Dei voluntate independentes admittantur, videtur vereri, ne Stratonici perfectam veritatum æternarum regularitatem in ſuum commodum contra nos convertant: hæc namque regularitas, cùm non, niſi ex natura & neceſſitate rerum, citra cognitionis ullius directionem, oriatur, timet *Bælius*, ne inde colligi cum *Stratone* poſſit, ſolâ cæcâ neceſſitate obſtetricante, mundum æquè regularem exiſtere potuiſſe. Verùm facilè reſpondetur, in regione veritatum æternarum reperiri omnia poſſibilia, & conſequenter tam id, quod regulare, quàm id, quod irregulare eſt: aliqua igitur eſſe ratio debet, ob quam ordo, & quod regulare eſt, præ oppoſito exſtiterit, & hæc ratio non, niſi in intellectu, inveniri poteſt. Præterea, hæ ipſæ veritates abſque intellectu, eas cognoſcente, nullæ exiſtunt, nam, niſi divinus foret intellectus, in quo realizantur, ut ita loquar, minimè ſubſiſterent. Quare *Strato* ſcopum ſuum nequaquam adſequitur, qui erat, cognitionem a rerum principiis excludere.

190. Difficultas, quam a *Stratone* ſibi fingit *Bælius*, nimiùm ſubtilis, nimiſque longè quæſita videtur. Hoc ſcilicet eſt *timere, ubi non eſt timor*. Aliam ſibi objicit, non majore fultam fundamento. Ita videlicet Deus *fato* cuidam ſubjiciendus foret. Ecce verba ipſius: (p. 555.) *Si dantur propoſitiones æternæ veritatis, quæ naturâ ſuâ, non verò inſtitutione divinâ,*

Ll 2

(qqqq) Addit *Interpr. Lat.* diſſimulata concurſûs perpetui neceſſitate;

divinâ, sint tales, si non per liberum voluntatis divinæ decretum veræ sunt; sed potiùs Deus eas necessariò veras cognovit, quoniam talis earum natura erat, habemus quandam fati *speciem, cui Deus sit obnoxius; habemus necessitatem naturalem absolutè insuperabilem. Præterea inde conficitur, intellectum divinum in infinitis, quas habet, ideis perfectam earum conformitatem cum objectis semper, & primo statim intuitu, deprehendisse, nullâ sibi prælucente cognitione, nam contradictio foret dicere, quòd causa aliqua exemplaris proposita fuerit actibus divini intellectûs tanquam archetypum. Sic enim ideas æternas, aut intelligentiam ullam primam, reperiremus nunquam. Dicendum ergò erit, quòd natura, necessariò existens, viam suam, nullo præmonstrante, semper inveniat, eique insistat; quibus positis, qua ratione Stratonici alicujus pertinaciam frangemus?*

191. Sed hìc iterùm facilè respondetur: formidatum illud *fatum*, quo Deus ipse tenetur, nihil est aliud, quàm ipsa Dei natura, proprius ejus intellectus, qui ipsius sapientiæ bonitatique regulas suppeditat; felix est illa necessitas, sine qua neque bonus foret, neque sapiens. Quid enim? an velles Deum perfectum & felicem esse non teneri? An conditio nostra, quæ nos defectibus exponit, invidenda est? nonne illam cum impeccabilitate, si nobis liceret, commutare gauderemus? Immodicum est fastidium libertatem optare pereundi, & Dei vices dolere, quòd illa careat. Ita *Bælius* ipse differit alibi adversùs illos, qui ad sidera tollunt libertatem exorbitantem, quam in voluntate sibi fingunt, dum eam a ratione independentem vellent.

192. Cæterum, miratur *Bælius*, quòd *divinus intellectus in infinitis suis ideis perfectam earum conformitatem cum objectis semper, & primo statim intuitu, deprehendat, nulla cognitione prælucente.* Hæc objectio prorsùs nulla est: omnis idea distincta est objecto suo conformis, hoc ipso, quòd distincta est: nullæ autem in Deo dantur, nisi distinctæ: adde quòd objectum nuspiam ante ideam suam existat, &, cùm existet, huic ideæ conformabitur. Præterea novit optimè *Bælius*, intellectum divinum non indigere tempore, ut nexum rerum videat. Omnia ratiocinia sunt eminenter in Deo, servantque in ejus intellectu ordinem inter se æquè, ac in nostro: sed penes eum non est, nisi ordo & *prioritas naturæ*, apud nos verò quædam *temporis prioritas* cernitur. Non itaque mirum est, eum, qui omnia uno obtutu perspicit, primo statim intuitu semper deprehendere debere veritatem. Nec dici debet, quòd ad scopum suum, nulla notitia duce, pertingat, immò potiùs, quia notitia ejus perfecta est, hinc etiam ejusdem actiones voluntariæ sunt perfectæ.

193. Hactenùs palam fecimus, Dei voluntatem a sapientiæ legibus independentem non esse; etsi mirum sit, impositam fuisse nobis ea de re disserendi necessitatem, ac pro veritate tanta tamque explorata pugnandi. At non minorem ferè admirationem meretur, dari homines, qui credant, Deum

Deum has regulas dimidiatim duntaxat observare, nec optimum, quanquam a sapientia indicetur, eligere; verbo, dari auctores, qui Deum melius facere potuisse putent. Qui ferè error fuit notissimi Castellæ Regis, *Alphonsi*, Romanorum Regis a Septemviris quibusdam electi, & Tabularum Astronomicarum, vulgo Alphonsinarum, promotoris (rrrr). Fertur hic Princeps dixisse, si a Deo, mundum condituro, consultus fuisset, se monita ei non contemnenda daturum fuisse. Verisimiliter Systema mundi Ptolemaicum, eo tempore receptum, is improbabat. Existimabat ergò, concinnius aliquid confici potuisse, neque id immeritò. Sed, si *Copernici* Systema cum *Kepleri* detectionibus, gravitatis Planetarum notitiâ jam auctis, cognovisset, utique genuini Systematis inventionem esse admiratione dignissimam agnovisset. Patet itaque, quòd non, nisi de plus minusve perfecto, agebatur, & contendebat solùm *Alphonsus*, potuisse melius aliquid fieri, quod ejus judicium a tota posteritate reprobatum est.

194. Interim Philosophi quidam ac Theologi audent simile judicium tueri dogmaticè: & miratus sum centies, viros eruditos & pios potuisse limites statuere bonitati perfectionique Dei. Nam adserere, quòd optimum & sciat & facere possit, nec tamen faciat, quid aliud est, quàm fateri, quòd penes ipsum fuerit, mundum efficere meliorem, quàm sit? Hoc autem est bonitate deficere, atque agere contra axioma, jam suprà indicatum: *Minus bonum habet rationem mali.* Si qui experientiam testem adducant, ut Deum melius facere potuisse probent, ridiculos se divinorum operum censores constituunt, illisque oggeretur, quod respondetur cunctis iis, qui Dei gubernationem carpunt, & qui ex hac ipsa hypothesi, *hoc est*, ex imaginariis mundi defectibus, colligunt, Deum aliquem existere malum, aut saltem Deum neutrum seu medium inter bonum ac malum. Et Regis *Alphonsi* exemplo judicium ferentibus meritò dicitur: Vos vix a triduo mundum nostis, vos vix ultra nasum vestrum prospicitis, & divina opera reprehendere audetis? Discite priùs, quæ vera rerum constitutio, & ante omnia considerate partes illas mundi, quæ totum aliquod completum exhibent; (quemadmodum præstant corpora organica) artem certè pulchritudinemque, omni imaginatione superiorem, invenietis. Hinc æstimemus, quanta esse debeat Auctoris rerum sapientia bonitasque, etiam in iis, quas necdum cognoscimus. Aliqua quidem in Universo nobis minimè adridentia reperimus, sed novimus, illud nostri gratiâ solummodò conditum non esse; quanquam & nostri gratiâ conditum

(rrrr) *Alphonsus X.* Patri *Ferdinando III.* A. 1252. successit: meruit nomen *Astrologi* & *Sapientis*; in Tabulas, quas vocant Alphonsinas, 400000. aureos fertur impendisse.

tum est, si sapimus: nobis enim se commodum præstabit, si nos illi adcommodabimur; felices in eo erimus, si felices esse velimus.

195. Dicet quispiam, impossibile esse produci optimum, quia non datur Creatura perfectissima, semperque alia aliâ perfectior produci potest. Respondeo, id, quod de creatura, vel substantia particulari, dici potest, quæ semper ab alia potest superari, non debere ad totum Universum adplicari, quod, cùm totam æternitatem futuram perseverare debeat, infinitum quoddam est. Præterea, in minima materiæ particula infinitæ dantur creaturæ propter divisionem actualem *Continui* in infinitum. Nec infinitum, sive cumulus multitudinis infinitæ substantiarum, propriè loquendo, totum aliquod est; non plus, quàm numerus infinitus ipse, de quo dici nequit, parne sit, an impar? Hac ipsa ratione refutari possunt ii, qui Mundum faciunt Deum, aut qui Deum velut animam Mundi concipiunt; cùm Mundus, sive Universum, considerari non queat tanquam animal unum, vel una substantia (ssss).

196. Itaque non agitur hic de creatura quapiam una, sed de Universo, cogeturque adversarius adserere, Universum possibile alio posse esse perfectius, in infinitum; sed in hoc ipso allucinabitur, nec unquam id adsertum suum probare poterit. Quodsi hæc opinio vera foret, sequeretur exinde, quòd Deus Universum nullum condidisset; nequit enim absque ratione agere, immo sic agendo, contra rationem ageret. Perinde esset, ac si fingeretur Deus, sphæram aliquam materialem construere decrevisse, absque ratione ulla construendi eam tantæ vel tantæ magnitudinis. Decretum istud foret inutile, effectûs sui impedimentum secum adferret. Aliud esset, si Deus statueret, a puncto dato ducere lineam rectam ad aliam rectam datam, absque ulla determinatione anguli, nec in decreto ipso, nec in decreti circumstantiis; hoc enim casu determinatio ex ipsa rei natura orietur, & linea perpendicularis prodiret, angulusque rectus, cùm id solum determinatum distinctumque remaneat. Hoc pacto concipienda venit Universi omnium possibilium optimi creatio, maximè cùm statuat Deus non solum creare Universum, sed etiam omnium optimum creare; nihil enim decernit, nisi præviâ cognitione, nec decreta cudit a se invicem avulsa, quæ tantùm voluntates antecedentes forent, a nobis suprà satis explicatæ, & a decretis propriè dictis distinctæ.

197. *Diroysius*, Cardinalis *Estræi* Theologus, mihi quondam Romæ notus, Librum edidit sub indice: *Argumenta & Præjudicia pro Religione Christiana*, Parisiis excusum Anno MDCLXXXIII. Ex eo *Bælius* (Resp. ad Provinc. cap. 165. pag. 1058. Tom. 3.) refert objectionem, quam sibi Auctor ille proponit. *Restat* (inquit) *alia difficultas, cui non minùs, quàm præcedentibus, satisfacere oportet, cùm plus negotii facessat iis, qui, purissi-*

(ssss) Addit *Interpr. Lat.* cujus (fateor) perfectio summa esse non potest.

purissimorum maximeque sublimium effatorum consideratione nixi, de bonis malisque judicant. Cum Deus sit suprema bonitas & sapientia, videtur ipsis omnia facere debuisse, sicut homines sapientes ac probi juxta sapientiæ bonitatisque regulas, mentibus suis a Deo impressas, facta fuisse optarent, & sicut tenerentur ipsi facere, si penes ipsos staret. Hinc, intuentes hujus mundi negotia non tam bellè procedere, quàm ipsorum judicio procedere possent, quamque processura forent, si ipsi curarent, inde concludunt, Deum, qui ipsis infinite melior ac sapientior, vel potiùs Sapientia & bonitas ipsa est, mundum non curare.

198. *Diroysius* hanc in rem præclara quædam adfert, quæ non repeto, cùm huic objectioni non uno in loco abundè satisfecerimus, iisque præcipuus diatribæ nostræ scopus fuerit. Sed addit nonnihil, quod concedere nequeo. Objectionem nempè nimium probare contendit. Ipsa ejus verba profero cum *Bælio*, (pag. 1059.) *Si sapientiæ bonitatique supremæ minimè convenit, non facere id, quod est optimum atque perfectissimum, sequitur, omnia entia ab æterno, immutabiliter, & essentialiter, tam perfecta tamque bona esse, quàm esse possunt, eùm nihil mutari possit, nisi vel a statu minus bono ad meliorem, vel a meliore ad minùs bonum, transeundo. Jam id fieri nequit, si Deus optimum ac perfectissimum omittere non potest: oportebit ergò omnia entia ab æterno & essentialiter esse prædita cognitione & virtute tam perfecta, quàm Deus eis dare possit. Atqui id, quod ab æterno & essentialiter tam perfectum est, quàm Deus facere possit, essentialiter ab eo procedit; verbo, ab æterno & essentialiter est bonum, sicut Deus, atque adeò Deus ipse est. Ecce, quò nos ducat hoc effatum, quod repugnare justitiæ & bonitati supremæ docet, res a Deo fieri minùs perfectas, quàm esse possunt. Nam sapientiæ & bonitati essentiali est essentiale, removere, quidquid ei absolutè repugnat. Itaque inter primas veritates adsumendum est, quod ad agendi rationem divinam intuitu creaturarum, bonitati sapientiæque supremæ neutiquam repugnare, ut res sint minùs, quàm esse possint, perfectæ, aut, ut permittat Deus, bona, a se producta, vel penitùs esse desinere, vel mutari & variari, cùm Deo minimè repugnet existere alia ab ipso entia, hoc est, talia, quæ possint non esse id, quod sunt, aut facere, quod non faciunt.*

199. *Bælius* hanc responsionem rectè miseram vocat, sed quod ipse tamen obloquitur, intricatum esse video. Vult *Bælius*, eos, qui pro duobus pugnant principiis, suppositioni summæ libertatis divinæ potissimùm inniti; si enim ad producendum, quidquid potest, necessitaretur, etiam peccata doloresque produceret: ita Dualistæ e mali existentia nihil contra principii unitatem elicere possent, si principium illud in malum æquè, ac bonum, ferretur. Verùm in hoc ipso *Bælius* notionem libertatis plus nimio extendit. Licet enim Deus summè sit liber, non tamen sequitur, eum esse in indifferentia æquilibrii; &, quamvis inclinetur ad agendum, non sequitur, eundem hac inclinatione necessitari ad producendum, quidquid potest. Nihil producet, nisi quod volet, fertur namque inclinatione sua;

ſua ad bonum. Non equidem ſummam Dei libertatem inficiamur, ſed nec eam cum æquilibrii indifferentia confundimus, quaſi ſine ratione agere poſſet. Concipit ergò *Diroyſius*, Dualiſtas, dum ab unico principio malum produci nullum volunt, nimiùm poſtulare, nam eandem ob rationem deberent etiam, ipſo judice, poſtulare, ut produceret maximum bonum, cùm minùs bonum ſit ſpecies quædam mali. Cenſeo, Dualiſtas in priore momento errare, in poſteriore autem verum tenere, ubi a *Diroyſio* ſine cauſa adcuſantur (tttt), vel potiùs malum ſeu minùs bonum in quibuſdam partibus conciliari poſſe cum optimo in toto. Si Dualiſtæ poſtularent, ut Deus optimum faceret, nihil, quod nimium, poſtularent. Falluntur potiùs, dum optimum in toto a malo in partibus immune eſſe contendunt, atque ita, quod Deus fecit, optimum eſſe negant.

200. At inſtat *Diroyſius*, Deum ſi ſemper optimum producit, alios eſſe Deos producturum, alioqui quælibet ſubſtantia, quam produceret, non foret optima, nec perfectiſſima. Sed fallitur, quia rerum ordinem nexumque haud conſiderat. Si quælibet ſubſtantia ſigillatim ſpectata foret perfecta, omnes inter ſeſe ſimiles forent, quod nec congruit, nec eſſe poteſt. Si Dii forent, neque produci potuiſſent. Itaque Syſtema rerum optimum non complectetur Deos; ſemper manebit Syſtema corporum (hoc eſt, rerum ſecundùm loca temporaque ordinatarum) & animarum, corpora repræſentantium atque percipientium, & ſecundùm quas corpora magna ex parte gubernantur. Et ſicut idea ædificii omnium optima eſſe poteſt, ad ſcopum, impenſam, & circumſtantias, comparata; aut ſicut figuratorum quorundam corporum, tibi datorum, coordinatio aliqua omnium, quæ inveniri queant, optima eſſe poteſt; ita pariter facilè concipi poteſt, ſtructuram aliquam Univerſi omnium optimam eſſe poſſe, nec tamen eam propterea Deum evadere. Rerum nexus ordoque efficit, ut omnis animalis, omniſque plantæ, corpus ex aliis animalibus, aliiſque plantis, aut aliis viventibus organicis, componatur; atque adeò ſemper ſit ſubordinatio, utque corpus unum, una ſubſtantia, inſerviat alteri, itaque perfectio eorum nequit eſſe æqualis.

201. *Bælio* (pag. 1063.) videtur *Diroyſius* duas propoſitiones diſcrepantes confudiſſe, alteram, quod Deus omnia facere debeat, uti homines ſapientes probique, juxta regulas ſapientiæ bonitatiſque, ſibi impreſſas, fieri optarent, & uti tenerentur ipſi facere, ſi res in ipſorum poteſtate forent; alteram, quod ſupremæ ſapientiæ bonitatique minimè conveniat, non facere id, quod eſt optimum atque perfectiſſimum. *Diroyſius* (*Bælio* judice) priorem ſibi propoſitionem objicit, & poſteriori reſpondet. Sed, ut

(tttt) Addit *Interpr. Lat.* Malè poſtulant tolli omne malum; ſed rectè deſiderant, produci maximum bonum, cùm malum vel minùs bonum, *&c.*

ut mihi quidem videtur, non immeritò; namque duæ istæ propositiones inter se connexæ sunt, ac posterior est prioris consectaria: minùs boni facere, quàm fieri potuerit, est in sapientiam bonitatemque peccare. Esse optimum, & a probioribus sapientioribusque desiderari, unum idemque est. Et dici potest, si Universi structuram atque œconomiam intelligere nobis foret integrum, comperturos nos, illud, prout a sapientissimis probissimisque optari posset, & esse factum, & administrari, nec Deum committere posse, ut aliter fiat. Interim tamen hæc necessitas (uuuu) non

est,

(uuuu) Inter Adnotationes Theologi Romano-Catholici *primo loco* sequens occurrit. *Non placet*, inquit, *quod ait, Deum moraliter necessitatum fuisse, ut ex omnibus possibilibus optimum eligeret, quem creavit. Hinc enim sequi videtur, quòd tam impossibile sit, hunc mundum non existere, quam impossibile, Deum hujus existentiam non elegisse. Atqui secundùm hunc Auctorem, Deus peccaret contra suam sapientiam & bonitatem infinitam, si non eligeret existentiam mundi optimi: implicat autem contradictionem, ut Deus contra sapientiam & bonitatem suam pecces, ergò non solùm moraliter, sed etiam metaphysicè impossibile fuit, ut Deus mundi hujus, qui optimus est, existentiam non elegerit; sicut metaphysicè impossibile est, ut Deus contra suam sapientiam & bonitatem peccaverit. Per consequens, tanta necessitate existit hic mundus, quanta necessitate Deus summè sapiens & bonus est, quæ est necessitas omnium maxima.*

Fateor, hunc mundum, licet optimus supponatur, non tamen in objecto suo includere necessitatem existendi, sed meram possibilitatem & indifferentiam. Verùm si ex summa Dei bonitate & sapientia, quæ sunt prædicata mundo extrinseca, in ipsum refundatur mundum necessitas summa existendi, illam tam necessariò habebit, quàm si ex objecto suo nasceretur, ac perindè liberam Dei electionem ad creandum, vel non creandum, everset. Quid enim refert, quòd aliquod objectum indifferenter mihi proponatur, si Deus aliundè per motum physicè prædeterminantem, vel per gratiam Calvini *irresistibilem, necessitet me ad illud prosequendum: nonne perindè libera mea impediretur electio, ac si ipsum per se objectum me raperet irresistibili necessitate? Sicut ergò in me; sic in Deo nulla superesset libertas eligendi: & sicut hanc in me destrueret motus physicè prædeterminans, objecto extrinsecus; sic illam in Deo destrueret summa sua bonitas & sapientia mundo extrinseca.*

Respondet *Interpres Latinus*: Deum moraliter necessitari ad optimum eo in genere, in quo possibile optimum est, eligendum, tuentur e Jesuitis *Jacobus Granadius* in primam partem Tomo I. Controversia 3. Tractatu 2. Disputatione 3. Sectione 5. & 6. pag. 428. edit. Mussipont. latissimè verò & eruditissimè *Didacus Ruizius* Tomo de Voluntate Dei, integris Disputationibus nonâ & decimâ, quos sequuntur *Silvester Maurus* de Deo qu. 53. n. 6. *Ægidius Estrix* in Diatriba Theologica Sect. I. Adsert. 5. 6. & 11. & recentissimè *Dominicus Viva* de Incarnatione Disp. I. qu. 2. art. 2. referens pro eadem sententia *Thyrsum Gonzalez* T. 3. Disp. 11. Porrò, mundum, qui nunc existit, mundorum omnium possibilium optimum esse ad mentem *Leibnitii*, docet *Sebastianus Izquierdus*, Tom. 2. de Deo, Disp. 32. q. 3. Proposit. 6. n. 111. & Proposit. 9. ubi n. 125. id ipsum egregiè elucidat. In eandem sententiam propendet *Maurus* Tom. I. qu. 51. n. 22. docens, *posse dici, quòd ita mundus est formaliter optimus, ut, licèt possit dari alius mundus materialiter melior, eo tamen ipso talis mundus esset formaliter minùs bonus, quàm mundus existens de facto.* Id ipsum docuerat *Antonius Perez* ex eadem Societate, saltem in serie naturali rerum, de Voluntate Dei, Disp. 6. cap. 6. n. 52. & seqq. quorum omnium Auctorum loca referentur in Notis.

Hæc

eſt, niſi moralis: & fateor, ſi Deus ad id, quod facit, producendum metaphyſica neceſſitate compelleretur, vel omnia poſſibilia producturum, vel nihil omninò; hocque ſenſu valeret certè *Bælii* conſequentia. Verùm, quia

Hæc doctrina ſi jungatur paullò ſuprà relatæ, planè conficit, Deum neceſſitari moraliter ad optimum in ſenſu Auctoris Tontaminum.

Ad argumentum contrarium reſpondebit, opinor, *Leibnitius*, verum eſſe, quòd tam impoſſibile ſit, hanc mundum non exiſtere, quàm eſt impoſſibile, Deum hujus mundi exiſtentiam non elegiſſe. Concedet etiam, ſi ex ſumma Dei bonitate ac ſapientia in ipſum mundum refundatur neceſſitas exiſtendi metaphyſica, illam neceſſitatem metaphyſicam tam neceſſariò habiturum eſſe mundum, quàm ſi neceſſitas illa ex objecto, ſive mundo ipſo, naſceretur.

Sed negabit implicare contradictionem, quòd Deus non eligat optimum, utpote qui tantùm moraliter neceſſitatus ſit ad optimum illud eligendum. Hanc reſponſionem Auctoris menti conſonare, vel inde patet, quòd præter alia, quæ *Leibnitius* in *Theodicæa* ſua paſſim diſſerit contra *Benedictum Spinoſam*, *Thomam Hobbeſium*, alioſque, (uti dum §. 201. dicit: *Si Deus metaphyſicè neceſſitaretur ad producendum ea, quæ produxit, vel producturum omnia poſſibilia, vel nihil producturum*) conſultus a me ſuper hac ipſa Syſtematis ſui difficultate, reſponderit: *In Deo optimè agendi moralem eſſe neceſſitatem. Omninò ſtatuo potentiam ſe determinandi ſine ulla cauſa, ſeu ſine ulla radice determinationis, implicare contradictionem, neque hinc ſequitur metaphyſica omnium effectuum neceſſitas, ſufficit enim cauſam vel rationem non eſſe neceſſitantem metaphyſicè, etſi metaphyſicè neceſſarium ſit, ut aliqua ſit talis cauſa*, id eſt, moraliter, non metaphyſicè neceſſitans. Et alia Epiſtola: *Deus neceſſitatus eſt ad mundum creandum, moraliter, non metaphyſicè.* Denique §. 234. *Non implicat contradictionem, quòd Deus velit, vel directè vel permiſſivè, rem quampiam, quæ contradictionem ipſa non implicat, & in hoc ſenſu fas eſt dicere, Deum poſſe eam velle.*

Qua verò ratione neceſſitas iſta metaphyſica rationis tantùm moraliter, non metaphyſicè neceſſitantis, a *Leibnitio* adſerta, ſit explicanda, elici poteſt e doctrina, quam tradit *Ruizius*, Diſp. 80. de Scientia Dei, Sect. 8. & 9. & *Izquierdo* ſupra n. 98. *Martinus Eſparſa*, de Deo qu. 28. art. 9. adfine quidpiam ſentire videtur, dum docet, nullam Deo convenire poſſe neceſſitatem moralem, quæ non ſit fundata in neceſſitate aliqua metaphyſica. Dum itaque *Leibnitius* alicubi dicit: *Deum contra ſapientiam & bonitatem infinitam peccaturum, ſi non eligeret exiſtentiam mundi optimi*, aliaque ſimilia, locutiones hæ duriores, quas ego auxeſes dixero, mitigandæ ſunt, uti & nonnulla SS. PP. eandem in rem effata, nec a *Leibnitiano* loquendi modo aliena, & metaphyſicam electionis divinæ neceſſitatem prima fronte inſinuantia, temperamento quodam indigent, quorum aliqua e re erit hic proferre. *Clemens Alexandrinus* Lib. 6. Stromatum. *Cùm Deus ſit bonus*, inquit, *ſi ceſſaret benefacere, Deus quoque eſſe ceſſabit. Athanaſius* Lib. 2. de Incarnatione Verbi Dei: *Deus*, inquit, *bonus eſt, vel potiùs fons bonitatis; bonus autem nullus invidia tangitur, unde nulli eſſentiam invidens ex non entibus univerſa creavit. Auguſtinus* de Geneſi ad litteram cap. 16. *Si autem poſſet* (bona facere) *nec faceret, magna eſſet invidentia.*

Anſelmus Lib. 1. Cur Deus Homo. cap. 12. & 13. probat indecens, inordinatum & repugnans, dignitati Dei eſſe, dimittere impunitum, & abſque ulla ſatisfactione, peccatum. *Neceſſe eſt*, inquit, in fine capitis 13. *ut aut ablatus* (Deo) *honor ſolvatur, aut pœna ſequatur, alioquin aut Deus ſibi ipſi Deus juſtus non erit, aut ad utrumque impotens erit, quod nefas eſt etiam cogitare.*

Hæc (aliaque hujuſmodi) verba, teſte *Ruizio*, *Dionyſius Carthuſianus* in Lib. 1. Sen-

quia possibilia omnia in eadem Universi serie simul consistere nequeunt, ob id ipsum omnia possibilia non possunt produci, dicendumque, metaphysicè loquendo, Deum ad hujus Mundi creationem necessitate addu-

Sentent. dist. 45. q. 1. refert, & notat, esse malè sonantia; *Nihilominùs*, subdit Ruizius, *piè possunt explicari juxta mentem prædictorum Patrum; verùm tamen ille modus loquendi non est usurpandus ita crudus, sed condiendus grano salis.* Quod ipsum advertens ipse *Leibnitius* paucis post vulgatam *Theodiceam* mensibus sic ad me scribebat: *Universim vocabula ista* (necessitatis, & alia hujusmodi) *ita interpretari malim, ne quid consequatur, quod malè sonet. Nescio, an aliter locutus sim aliquando, etsi non in rebus, sed in phrasibus fuis lapsus.*

Itaque, ne cum *Abalardo*, cujus erroneam doctrinam rejicit, sentiat Auctor, ejus locutiones sic explicandas arbitror, ac si diceret: *Si Deus ad eligendum mundum e possibilibus optimum moraliter non necessitaretur, non foret infinitè sapiens, aut infinitè bonus*, vel paullò aliter: *carentia necessitatis moralis ad optimum stare non potest cum sapientia & bonitate Dei infinitè perfectis.* Quas propositiones necesse est veras esse fateantur, qui cum *Leibnitio* tuentur, perfectiorem esse libertatem (adeoque Deo necessariò tribuendam) quæ necessitetur moraliter ad optimum, quàm quæ respectu optimi moraliter sit libera. Id autem tuetur *Ruizius*, dum Disp. 10. de Voluntate, sect. 4. n. 19. dicit, *majorem esse libertatem Dei* (necessitati moraliter) *quam si foret moraliter liber ad eligenda bona, quæ sunt minùs rationabilia, & minùs convenientia in ordine ad universum.... Sicut perfectio potentis velle consistit in eo, quòd possit amplecti bonum; sic etiam summa perfectio summè potentis velle perfectissima ratione voluntarii consistit in eo, quod possit constanter & infallibiliter amplecti majus bonum: denique moralis illa libertas ad minùs bonum minueret perfectionem Dominii, quod est de ratione libertatis &c.* Videatur idem *Ruizius* ibid. sect. 2. n. 2. ubi dicit absolutè & physicè necessarium esse, quòd infallibilis moraliter sit Deo volitio optimi. Tuetur *Izquierdus*, dum Disp. 31. qu. 7. prop. 2. n. 391. docet, *in eo ipso stare summam libertatis divinæ perfectionem, quòd ad optimum moraliter necessitetur.* Videatur idem Disp. 32. a n. 98. ubi fatetur, necessitatem moralem ad optimum esse *perfectionem Deo intrinsecam* ac necessariam.

Tuetur denique *Viva*, dum loco supra citato n. 8. & 10. corollario 3. ait, *Necessitatem moralem ad optimum spectare ad perfectissimam libertatem, non secus ac necessitas metaphysica ad non peccandum.*

Neque ex eo, quòd necessitas illa moralis contingens *ex parte objecti*, sit perfectio Deo intrinseca, adeoque metaphysicè necessaria sit *ex parte subjecti*, conficitur, esse quoque metaphysicè necessarium illius necessitatis terminum, sive mundum optimum. Nam, ut inquit *Izquierdus* n. 99. *Dato quòd non existeret id, ad quod est necessitas moralis in voluntate divina, nullatenùs auferenda foret talis necessitas, sed simul cum negatione ejus, ad quod necessitas, permansura; nam hæc conjunctio non est impossibilis metaphysicè, sed tantùm moraliter. Ex aliquo autem moraliter impossibili posito nihil mirum, si sequatur aliud etiam moraliter impossibile, qualis est ea conjunctio, ex quo patet, revera non sequi, Deum non esse Deum ex eo, quòd committeret aliquid, ad quod est necessitatus moraliter. Nec sequitur, talem necessitatem physicam* (aut metaphysicam) *esse: etsi ea physicè* (immò metaphysicè) *per suam essentiam habeat, non posse conjungi moraliter cum contradictorio ejus, ad quod est necessitas: quia aliud est esse necessitatem physicam* (aut metaphysicam) *aliud habere per essentiam physicam hoc, quod est, esse necessitatem moralem.* Hucusque *Izquierdus*. Vide etiam *Ruizium* de Scientia, Disp. 80. sect. 7. & seqq.

ctum non esse. Dici quoque potest, simul atque Deus aliquid creare decrevit, exoriri velut pugnam possibilium omnium, existentiam ambientium; atque ea, quæ simul juncta plurimum *realitatis*, plurimum *perfectionis*, plurimum *intelligibilitatis*, producunt, victoriam reportare, & ad existentiam admitti. Verum quidem est, hanc pugnam omnem non, nisi idealem, esse, hoc est, non esse, nisi conflictum rationum in intellectu perfectissimo, qui non potest committere, quin agat modo perfectissimo, nec consequenter optimum eligat. Interim tenetur Deus necessitate morali, ita res efformare, ut meliùs fieri nihil possit: alioqui non alii solùm invenirent, quod in eo reprehenderent, quod facit, sed, quod magis est, nec ipsemet suo opere contentus foret, ejusque imperfectionem sibi improperaret, quod divinæ naturæ felicitati summæ adversatur. Hæc continua proprii defectûs, sive imperfectionis, conscientia inevitabilem ei dolorem adferret, uti *Bælius* alia occasione monet (p. 953.)

202. In argumento *Diroysii* falsum adsumitur, dum dicitur, nihil posse mutari, nisi transeundo a statu minùs bono ad meliorem, vel a meliori ad minùs bonum; atque ita, si Deus optimum fecerit, hoc productum mutari non posse; fore ergò substantiam æternam, fore Deum. Sed non video, cur res aliqua speciem boni malive mutare non valeat, sine mutatione gradûs. Sic transeundo a voluptate Musices ad Picturæ delicias, vel *vice versa* ab oculorum oblectatione ad blandimenta aurium; idem voluptatis gradus utrobique esse poterit, ita ut posterior præ priori solam habeat prærogativam novitatis. Si fieret quadratura circuli, vel (ut similiter loquar) circulatura quadrati, hoc est, si circulus in quadratum æquale mutaretur, vel quadratum in circulum, difficile dictu esset, absolutè loquendo, & nullum usum specialem spectando, lucrumne foret, an damnum? Ita optimum in aliud prorsùs æquivalens mutari potest, quod nec excedat, nec excedatur: intercedet tamen in ipsa mutatione ordo, & quidem optimus, qui esse possit. Si totam rerum seriem sumas, optimum nihil habet æquale, sed pars aliqua seriei potest æquari alteri parti ejusdem seriei. Præterquàm quòd dici posset, totam rerum seriem infinitam esse posse possibilium optimam, quamvis id, quod in qualibet temporis parte per totum Universum existit, non sit optimum. Fieri ergò posset, ut Universum meliùs semper procederet, si talis esset natura rerum, ut simul & semel optimum adtingi non sit integrum. Verùm problematis hujusmodi difficilis est dijudicatio.

203. Ait *Bælius* (p. 1064.) quæstionem, an Deus res perfectiores, quàm condiderit, condere potuerit, etiam esse difficillimam, & rationes in utramque partem militare validissimas. Sed, meâ sententiâ, perinde est, ac si quæreretur, an actiones Dei cum perfectissima sapientia, maximaque bonitate, consentiant. Res oppidò mira est, mutatis aliquantùm terminis, dubia reddi ea, quæ, benè intellecta, sunt clarissima. Nec ratio-

rationes, in contrarium militantes, ullius sunt roboris, cùm in sola defectuum adparentia fundentur, & objectio, qua *Balius* probare contendit, quòd lex optimi veram Deo metaphysicam necessitatem imponeret, illusio mera est, e solo terminorum abusu profecta. Aliter alias sentiebat *Balius*, cùm *R. P. Malebranchii* sententiæ, non multùm hic a mea discrepanti, adplaudebat. Sed, postquàm *Antonius Arnaldus Malebranchium* scriptis impetivit, mutavit mentem *Balius*, & suspicandi ratio est, dubitandi propensionem, in ipso cum ætate crescentem, non parùm ad hanc mutationem contulisse. Vir sine dubio magnus fuit *Arnaldus*, & auctoritatis ejus haud parvum est momentum, nec pauca benè notavit in suis Libris adversus *Malebranchium*, sed immeritò oppugnavit ea, quæ præclarus ille Scriptor nostris de optimi regula jam dictis adfinia docuit.

204. Scilicet excellens Librorum de Inquisitione Veritatis Auctor, a Philosophia ad Theologiam transiens, denique Tractatum insignem edidit de Natura & Gratia, in quo more suo ostendit (quemadmodum a *Balio* in Cogitationibus diversis circa Cometas, cap. 234. explicatum est) eventus, e legum generalium executione prodeuntes, non esse objecta voluntatis alicujus divinæ particularis. Verum quidem est, eum, qui vult rem aliquam, velle etiam quodammodo omnia, illi rei necessariò adnexa, & consequenter Deum leges generales velle non posse, quin etiam quodammodo velit omnes particulares effectus, inde necessariò pullulaturos: sed semper etiam verum manet, effectus illos particulares propter se, suique gratia, non intendi, quod ipsum significatur, dum dicitur, eos *voluntate particulari* & directa non intendi. Extra omne dubium est, quin Deus, extrorsum acturus, modum agendi elegerit, ente summè perfecto dignum, hoc est, infinitè simplicem & uniformem, & nihilominùs infinitè fœcundum. Immò concipi potest, juxta *Malebranchium* (xxxx), quod hic per *voluntates generales* agendi modus, quanquam ex illo oriri deberent aliqua superflua, (immò mala, si seorsim sumantur, quod addo) potior Deo visus sit modo magis composito, magisque re-

 gulari

(xxxx) Aliquando, *scribit ill.* Bilfingerus *de Orig. mali, p. 156. §. 216. Malebranchio* id vitio Eruditi vertunt, soli viarum simplicitati virum ingeniosissimum adtendisse: id *non arbitror*, neque exclusam memini fœcunditatem; simplicitati, putem, ideò insistere, quòd ante ipsum disertè illam non urserint Eruditi, & momentum trahat tamen, cæterùm supposuisse multitudinem finium eandem, quam alii viis longioribus & anfractuosioribus obtineri supponant. « Conjecturæ certitudinem historicam monstrat *idem Vir ill.* in Dilucidd. Philos. §. CXXXV. not. ** prolato *ex Diario Parisino, A. 1705. d. 20. Apr. p. 390.* loco, *Malebranchium* concernente: *Qu'afin que Dieu voulant créer, choisisse avec sagesse dans tous les ouvrages possibles un ouvrage plûtôt qu'un autre, il faut, non que l'ouvrage soit le plus parfait en lui-même, qui se puisse; mais, que le composé de l'excellence de l'ouvrage, & de la sagesse des voyes, soit tel, qu'il porte davantage le caractère des attributs divins, que tout autre ouvrage joint à toute autre voye.* Conf. infr. §. 210.

gulari (yyyy). Nihil est (judice *Bælio*, dum suas de Cometis cogitationes scriberet) adcommodatius hac hypothesi ad sexcentas difficultates contra Providentiam divinam enodandas: *Interrogare* (inquit) *quare Deus tam multa, hominibus magis depravandis idonea, condiderit, idem foret, ac quærere, quare Deus meditatum opus suum (quod non, nisi infinitè pulchrum, esse potest) per vias simplicissimas, maximeque uniformes, perfecerit, & cur non potiùs per complicationem decretorum, sibi mutuò obstantium, liberi arbitrii humani abusum impedierit.* Addit, *miracula, utpote voluntates particulares, finem Deo dignum habere debere.*

205. His fundamentis insignes animadversiones superstruit (cap. 231.) circa injustitiam eorum, qui de improborum prosperitate conqueruntur. *Ausim dicere* (inquit) *eos omnes, quibus mira accidit improborum prosperitas, Dei naturam esse parum meditatos, & causæ, cuncta gubernantis, officia ad providentiæ prorsùs subalternæ modulum exegisse, quod est pusillæ mentis. Quid ergo? An, postquàm Deus causas, alias liberas, alias necessarias, mixturâ manifestandis infinitæ suæ sapientiæ miraculis idonea, condidit, oportebit eum leges constituere liberarum causarum naturæ conformes, sed adeo instabiles, ut vel minimum, quod homini queat accidere, incommodum eas eum libertatis humanæ ruina funditus everteret? Ridetur aliquis Urbis Præfectus, qui præscriptiones & mandata mutaret, quoties alicui contra ipsum murmurare liberet; & Deus, cujus leges bonum tam universale respiciunt, ut fortasse, quidquid nobis adspectabile est, instar adpendiculæ duntaxat, legum illarum particeps sit, legibus suis derogare tenebitur, quia hodie uni, cras alteri, minùs adridebunt; & nunc superstitiosus aliquis, falsò judicans, monstro aliquo funesti quidpiam portendi, ab errore suo ad nefarium sacrificium faciet gradum; nunc bona quæpiam anima, quæ nihilominùs non tanti virtutem æstimat, ut satis esse supplicii judicet, virtute carere, scandalum patietur, hominem improbum ditescentem, & firma valetudine utentem, videns? Quid falsius de generali Providentia cogitari potest? Cumque apud omnes in confesso sit, hanc naturæ legem, ut debile fortiori cedat, sapienter esse sancitam, & ridiculum fore, velle, ut, dum lapis in vas aliquod fragile, domini sui delicias, cadit, Deus illi legi deroget, ut vasis istius dominum a mœrore liberet; nonne fatendum est, etiam esse ridiculum contendere, ut Deus eandem infringat legem, quo impediat, ne improbus probi spoliis ditescat? Sanè quo magis improbus ad conscientiæ & honoris stimulos occalluit, eo viribus est homine probo superior, ita, ut si Virum probum adgrediatur, hunc, spectato naturæ cursu, succumbere necesse sit; &, si ærario publico admoveantur ambo, secundùm eundem naturæ cursum necesse est, improbum magis ditescere, quàm probum, prorsus sicut ignis vehemens plus ligni devorat, quàm*

(yyyy) Addit *Interpr. Lat.* (quanquam meo judicio modus regularis etiam voluntatibus generalibus magis debeat esse conformis.)

quàm stramineus. Qui vellent improbum aliquem in morbum incidere, perinde iniqui sunt, atque ii, qui, lapide in vitrum delapso, vitrum manere illæsum vellent; nam ejus organa sunt ita temperata & composita, ut nec alimenta, quæ sumit, nec aër, quem respirat, secundùm naturæ leges, ejus valetudinem labefactare queant. Atque adeò, qui de ejus sanitate queruntur, Deum leges, a se statutas, non violasse conqueruntur; in quo tantò sunt iniquiores, quòd per combinationes & concatenationes, quarum Deus solus auctor esse poterat, sæpè contingat, ut naturæ cursus peccati punitionem adducat.

206. Magnoperè dolendum est, *Bælium* tam citò deserere viam, quam, tam præclarè de Providentia disserendo, feliciter ingressus fuerat, nam fructum minimè pœnitendum fecisset, &, pulchra dicendo, simul quoque bona dixisset. Ego R. P. *Malebranchio* adsentior, Deum res facere ratione se dignissima. Verùm circa *voluntates generales & particulares* paullò longiùs, quàm ipse, progredior. Cùm Deus nihil sine ratione facere possit, etiam dum agit miraculosè, sequitur, nullam eum circa eventus individuos habere voluntatem, quæ non sit veritatis alicujus, vel voluntatis, generalis consectarium. Undè dicerem, Deum nunquam habere *voluntates particulares*, quales *Malebranchius* intelligit, hoc est, *particulares primitivas.*

207. Immò arbitror, *Miracula* (zzzz) nihil in hoc habere, quo a cæteris,

(zzzz) Conf. quæ *ill. Vir* suprà disputavit Theod. §. 54. & §. 64. *not.* (ddd) patebit, hanc doctrinam *Spiritûs Sancti operationibus, illuminationi, conversioni, regenerationi, aliisque ordinariis in Regno Gratiæ mutationibus*, nequaquam obesse. Finis miraculorum quæritur in regno gratiæ, non in regno naturæ; quoniam scil. hic intercedit arbitrium creaturæ, quæ suo facto in ejusmodi statum incidere potest, ut media naturalia eidem reparando sint insufficientia, & universitas spirituum majoris est Deo, quàm agentia naturalia, adhibet utique Deus miracula, suntque ita ea opera sapientiæ, quæ effectus & fines longè præstantiores producunt, quàm aliàs obtinerentur. Quando verò statuitur, *in optimo mundo pauca esse debere miracula*, per hoc momentum neque paucitas, neque multitudo miraculorum, *absolutè* loquendo, adseritur, sed divinæ sapientiæ relinquitur, quæ præstat totidem, quot ad œconomiam Gratiæ conducunt. *Comparatè* hæc intelligenda, eam nempe rationem agendi perfectiorem esse, quæ paucis utatur mediis extraordinariis, pluribus naturalibus, dummodò fines divini æqualiter obtineri queant; major enim sic mediorum & finium consensus. V. ill. *Bilfingeri* Dilucidd. Philos. §. CCXXV. §. CCXXVIII. ubi addit: *Quando* hunc *Mundum dicimus*, omnia *hoc vocabulo involvimus, quæcumque in illo fiunt*, naturalia & supernaturalia. *Itaque & miracula in hoc mundo futura quoad statum suum idealem comprehensa sunt in consilio divino, & quoad realem eveniunt secundùm ejus consilium.* Conf. *Theod.* 206. 207. *Est igitur* hic *mundus optimus* cum his *miraculis, non sine illis. Ideoque* fiunt ex sapientia, *non excluduntur per illam.* Denique, ubi ill. Vir de suo Systemate celebrat, *removere miracula superflua*, §. 208. respicit ad Systema Cartesianum, in quo cuncta fieri deberent per miracula, §. 207. neque vult dicere, *cuncta fieri superflua, præter unum & alterum*, quam cogitationem ipse nexus verborum refellit.

teris eventibus distinguantur; namque rationes ordinis, naturali superioris, ad miracula perpetranda Deum permovent. Unde nollem cum *Malebranchio* dicere, Deum legibus generalibus derogare, quotiescumque ordo exigit; neque enim uni legi derogat, nisi per aliam legem magis adplicabilem, &, quod ordo postulat, non potest non esse conforme regulæ ordinis, quæ ex legibus generalibus infima non est. Miraculorum (rigidissimè sumtorum) character est, ut per rerum conditarum naturas explicari non possint. Quare, si Deus legem generalem conderet, vi cujus corpora se mutuò adtraherent, ejus executionem, nisi per miracula perpetua, obtinere non posset. Pariter, si Deus corporum humanorum organa vellet animæ voluntatibus conformari, juxta *systema causarum occasionalium*, hæc quoque lex non, nisi per miracula perpetua, executioni mandaretur.

208. Itaque existimandum est, inter regulas generales, non absolutè necessarias, a Deo eligi illas, quæ magis naturales sunt, quarum ratio faciliùs reddi potest, & quæ ad reddendam etiam aliarum rerum rationem magis conducunt. Atque hoc absque dubio omnium pulcherrimum est, & maximè placet; & quamvis *Systema harmoniæ præstabilitæ* non aliundè necessarium foret, uti certè est, dum miracula superflua removet, Deus illud elegisset, quia maximè harmonicum est. Viæ Dei simplicissimæ sunt, maximeque uniformes: nempè quia regulas eligit, mutuò se quam minimum limitantes. Sunt etiam *fœcundissimæ* omnium, spectata *simplicitate viarum*. Perindè ac si dicas, ædificium fuisse optimum omnium, quæ eadem expensa fieri potuerunt. Immò possunt hæ duæ conditiones, simplicitas atque fœcunditas, ad unicam reduci, videlicet quòd possibilium maximam perfectionem producat, & hoc pacto R. P. *Malebranchii* Systema in meum recidit. Nam si effectus supponeretur major, viæ autem minùs simplices, censeo posse dici, quòd, omnibus computatis atque perpensis, effectus ipse foret minùs magnus, habitâ ratione non modò effectûs finalis, sed etiam effectûs medii. Nam sapientissimus facit, quoad potest, ut *media* sint quodammodo *fines*, hoc est, desiderabilia, non solùm quia *faciunt*, sed etiam quia *sunt*. Viæ magis compositæ nimiùm fundi, nimiùm spatii, nimiùm loci, nimiùm temporis, occupant, quæ meliùs impendi potuissent (aaaaa).

209. Jam si ad perfectionem summam omnia reducantur, ad nostram legem optimi fit reditus. Perfectio enim complectitur non solùm *bonum morale* & *bonum physicum* creaturarum intelligentium, sed etiam *bonum* illud, quod non nisi *metaphysicum* est, quodque creaturas ratione destitu-

tas

(aaaaa) Hæc ill. Viri verba sua quoque facit in tractatione hujus materiæ ill. *Bilfingerus* de *Orig. Mali*, §. 215. ubi ita concludit: Sapientiorem *dic esse*, *qui eundem finem obtineat* brevius; *esse*, *qui medio* eodem plus *obtineat*; magis *igitur &* illum, *qui* breviori *via* plus *finium obtineat*.

tas etiam respicit. Unde efficitur, malum, quod in creaturis rationalibus superest, evenire solum concomitanter, nec per voluntates antecedentes, sed per voluntatem consequentem, tanquam involutum in opere sive idea possibili optima; bonum autem metaphysicum, omne complectens, est causa, cur dandus aliquando locus sit malo physico, maloque morali, uti plus simplici vice explicavi. Ab hoc Systemate non multùm alieni fuisse Stoici veteres comperiuntur, ut *Balius* ipse advertit Dictionarii Articulo *Chrysippus* litt. T. Juvat ejus verba referre, ut eum sibi quandoque opponamus, & ad præclaras sententias, olim a se adsertas, reducamus. *Chrysippus* (inquit, pag. 939.) *in suo de Providentia Opere hanc inter alias quæstionem examini subjecit: an natura ipsa rerum, vel providentia, mundi & generis humani conditrix, morbos etiam, quibus homines obnoxii sunt, produxerit? Respondet, primarium naturæ finem non fuisse, homines reddere morbosos, id enim bonorum omnium causæ minimè congrueret; sed, dum magna multa optimè ordinata & utilissima molitur ac producit, comperit, adnasci quædam inconvenientia, atque adeò hæc primigenio ejus consilio & scopo non fuere conformia; occurrerunt enim in serie operis, & tanquam consectaria duntaxat exstiterunt. Quod corporis humani formationem adtinet, inquiebat* Chrysippus, *subtilior idea, ipsaque adeo utilitas operis, exigebant, ut caput ex ossiculorum tenuium textura constaret, sed ex hoc ipso illud capiti incommodum ingruebat, quod ictibus non posset resistere. Parabat natura sanitatem, simulque debuit ostium aperiri morbis, quasi concomitanter. Eadem est de virtute ratio; actio directa naturæ, quæ virtutem progenuit, vitia concomitantia præparavit. Verbum verbo non reddidi, quare ipsa* Auli Gellii *verba Latina subdo, in commodum eorum, qui hanc linguam callent.* (*Aulus Gellius* Lib. 6. cap. 1.) Idem *Chrysippus* in eod. Lib. (quarto, » περὶ προνοίας) tractat consideratque, dignumque esse id quæri putat, εἰ » αἱ τῶν ἀνθρώπων νόσοι κατὰ φύσιν γίνονται, id est, naturane ipsa rerum, vel » providentia, quæ compagem hanc mundi & genus hominum fecit, mor- » bos quoque, & debilitates, & ægritudines corporum, quas patiuntur » homines, fecerit. Existimat autem, non fuisse hoc principale naturæ » consilium, ut faceret homines morbis obnoxios. Nunquam enim hoc » convenisse naturæ auctori, parentique rerum omnium bonarum. Sed » quum multa, inquit, atque magna gigneret pareretque aptissima & » utilissima, alia quoque simul adnata sunt incommoda, iis ipsis, quæ » faciebat, cohærentia: eaque non per naturam, sed per sequelas quas- » dam necessarias facta dicit, quod ipse adpellat κατὰ παρακολούθησιν. Sicut, » inquit, quum corpora hominum natura fingeret, ratio subtilior, & » utilitas ipsa operis, postulavit, ut tenuissimis minutisque ossiculis caput » compingeret. Sed hanc utilitatem rei majoris alia quædam incommo- » ditas extrinsecùs consecuta est, ut fieret caput tenuiter munitum, & » ictibus offensionibusque parvis fragile. Proinde morbi quoque & ægri-

„ tudines partæ ſunt, dum ſalus paritur. Sic hercle, inquit, dum virtus „ hominibus per conſilium naturæ gignitur, vitia ibidem per adfinitatem „ nata ſunt. *Non arbitror*, (addit *Bælius*) *hominem ethnicum, lapſus primi hominis ignarum, quem non, niſi revelatione, diſcere potuimus, quique vera miſeriarum noſtrarum origo eſt, quidquam rationi magis conſentaneum dicere potuiſſe: quodſi ejuſmodi plura Operum* Chryſippi *fragmenta, aut potius, ſi ipſa* Chryſippi *Opera exſtarent, meliorem de eleganti Viri ingenio opinionem haberemus.*

210. Nunc converſam in *Bælio* mutato ſcenam videamus: Poſtquam in Reſponſione ad Quæſita Provincialis, cap. 155. (pag. 962. Tom. 3.) retuliſſet hæc *Jaquelotii* verba, quæ mihi valde probantur: *Ordinem Univerſi mutare res eſt momenti infinitè majoris, quàm hominis probi proſperitas.* Addi.: *Hæc cogitatio habet aliquid, quod aciem oculorum præſtringit: P.* Malebranchius *eam in pulcherrima luce collocavit, & Lectoribus quibuſdam perſuaſit, Syſtema ſimplex & fœcundiſſimum ſapientiæ Dei convenire magis, quàm Syſtema magis compoſitum, & proportione ſpectata minùs fœcundum, ſed præveniendis anomaliis magis idoneum.* Bælius *e numero eorum fuit, qui hoc pacto nodum* a Malebranchio *mirabiliter ſolvi cenſuerunt*, (*Bælius* ipſe loquitur) *ſed vix acquieſcere his poteſt, qui Libros* Arnaldi *adversùs hoc ſyſtema legerit, & vaſtam immenſamque Entis perfectiſſimi ideam perpenderit. Hac ideâ docemur, nihil eſſe Deo facilius, quàm opus ſimplex, fœcundum, regulare & ſimul creaturis omnibus commodum, deſignare & exequi.*

211. Cùm olim in Gallia verſarer, Dialogum Latinum a me conſcriptum de cauſa mali, deque juſtitia Dei, cum *Arnaldo* communicavi, idque non modò ante inchoatas ipſum inter & R. P. *Malebranchium* contentiones, ſed etiam ante vulgatum de inquirenda Veritate Librum. Eo Dialogo principium illud, quod hic a me propugnatur, nempe, peccatum ideò permiſſum fuiſſe, quia in optima Univerſi idea involvebatur, jam tunc uſurpabam; nec eo efferari viſus eſt *Arnaldus*. Sed ſubnatæ deinde cum *Malebranchio* contentiunculæ talia adtentiùs expendendi, ſeveriusque dijudicandi, anſam ei præbuerunt. Interim non uſquequaque placet mihi modus, quo rem hic exprimit *Bælius*, nec opinor, *Syſtema magis compoſitum, minuſque fœcundum, præveniendis anomaliis magis adcommodatum eſſe poſſe.* Regulæ ſunt voluntates generales, & quo plures obſervantur regulæ, eo plus obtinetur regularitatis; ſimplicitas fœcunditaſque ſunt ſcopus regularum. Si opponas, Syſtema valdè uniforme fore ſine anomaliis, reſpondeo, ipſam uniformitatem nimiam fore anomaliæ genus, & harmoniæ regulas offenſuram. *Et citharœdus ridetur chorda qui ſemper oberrat eadem.* Cenſeo itaque, Deum ſequi poſſe ideam ſimplicem, fœcundam, regularem; ſed non arbitror, eam, quæ optima maximeque regularis eſt, ſimul eſſe ſemper creaturis omnibus commodiſſimam, & hoc

hoc *a posteriori* colligo; nam illa, quam Deus elegit, talis non est. Id ipsum verò etiam *a priori* ostendi, in exemplis e Mathesi petitis, quorum unum suppeditabo. Origenista aliquis, qui creaturas omnes rationales demùm fore felices volet, faciliùs adhuc acquiescet. Dicet, uti de passionibus hujus temporis dicit Apostolus, ærumnas, finem habituras, non posse cum æterna felicitate comparari.

212. Illud hac in re fallit, uti aliàs notavi, quòd facilè existimemus, id, quod in toto optimum est, etiam esse inter possibilia omnia optimum in partibus singulis. Sic enim in Geometria differimus, ubi de *maximis* & *minimis* agitur. Si via ab A ad B est possibilium omnium brevissima, & hæc via transit per C, necesse est, hanc viam ab A ad C, partem illius, etiam esse possibilium omnium brevissimam. Verùm a *quantitate* consequentia non semper benè procedit ad *qualitatem*, uti nec ea, quæ ab æqualibus ducitur ad similia. *Æqualia* namque sunt, quorum quantitas est eadem, & *similia*, quæ secundùm qualitates non differunt. B. *Sturmius* (bbbbb), celebris Altorfii Noricorum Mathematicus, cùm in Belgio ageret juvenis, Libellum edidit inscriptum: *Euclides Catholicus*, in quo, hortatu B. *Erhardi Weigelii*, sui quondam Præceptoris, exactas & generales in rebus non Mathematicis regulas tradere conabatur. In hoc libro transfert ad similia, quod de æqualibus ab *Euclide* fuerat enunciatum, & hoc axioma procudit: *Si similibus addas similia, tota sunt similia*; sed ad novam hanc regulam vindicandam tot limitationibus opus fuit, ut satius fuisse futurum arbitror, si statim cum restrictione dixisset: *si similibus similia addas similiter, tota sunt similia.* Hinc etiam crebrò postulare solent Geometræ *non tantùm similia, sed & similiter posita.*

213. Discrimen hoc inter quantitatem & qualitatem etiam in re præsenti elucescit. Pars viæ brevissimæ inter duo extrema est etiam via brevissima inter extrema hujus ipsius partis: sed pars totius optimi non necessariò est optimum, quod ex hac parte effici poterat; cùm pars rei pulchræ non semper pulchra sit, nam ex toto extrahi, vel in toto sumi modo irregulari potest. Si bonitas & pulchritudo semper in aliquo absoluto & uniformi consisterent, uti extensio, materia, aurum, aqua, aliaque corpora, quæ homogenea vel similaria supponuntur; dicendum esset, partem boni & pulchri fore bonam & pulchram, uti est ipsum totum, cum pars qualibet semper similis toti foret; sed aliud est in relativis. Exemplum, e Geometria depromtum, mentem meam declarabit.

214. Est quædam *Geometriæ* species, quam *Jungius* (ccccc) Hamburgensis,

(bbbbb) *Jo. Christoph. Sturmius*, Prof. Phys. & Math. Altorf. natus A. 1635. Neoburg. denatus Altorf. 1703. *V. vitam ejus in Historia Biblioth. Fabriciana*, P. V. p. 439. 440.

(ccccc) *Joach. Jungius*, A. 1587. natus, obiit 1657. d. 23. Sept. Scripsit inter alia multa *Geometriam Empiricam*, ab ill. Viro hic citatam, qui eum aliàs *Virum verè philosophum* salutat, in *Coll. Epp. Kortholt.* T. II. p. 86.

gensis, Vir inter ævi sui præstantissimos meritò numerandus, *Empiricam* nuncupabat. Utitur illa experientiis demonstrativis, & plurimas *Euclidis* propositiones, eas præcipue, quæ duarum figurarum æqualitatem spectant, comprobat, secando unam in frusta, eaque rursùs jungendo ad construendam alteram. Hac ratione si duorum laterum trianguli rectanguli quadrata in partes seces, uti oportet, & has partes debito modo ordines, fiet inde quadratum hypothenusæ, & hoc est quadragesimam septimam Libri primi *Euclidis* propositionem empiricè demonstrare. Jam posito, quòd horum frustorum, e duobus quadratis minoribus excisorum, aliqua intercidant, deerit aliquid quadrato majori, inde efformando, & compositum illud defectuosum non modò non placebit, sed potiùs erit insigniter deforme. Quodsi frusta, quæ remanserunt, & compositum illud vitiosum construunt, absque respectu ad majus istud quadratum, ad quod conflandum adhibenda erant, sumerentur, aliter omninò coordinari inter se deberent, ut compositum inde tolerabile conflaretur: sed simul atque frusta illa deperdita rursus comparuerint, & compositi vitiosi lacunam repleverint, prodibit inde res quædam pulchra atque regularis, nempè majus quadratum integrum: & compositum hocce completum tolerabili illo composito longè pulchrius erit, quod ex solis frustis non deperditis coaluerat. Compositum completum Universo planè integro respondet; vitiosum, quod est completi pars, parti Universi, in qua defectus deprehendimus, a rerum Auctore toleratos, quia cæteroqui, si vitiosam hanc partem reformare, ac compositum inde tolerabile efformare voluisset, totum ipsum non æquè fuisset elegans; nam vitiosi compositi partes, meliùs dispositæ ad conflandum ex illis tolerabile compositum particulare, non potuissent adhiberi, ut oportet, ad compositum totale perfectumque construendum. Hæc per transennam videbat *Thomas Aquinas*, dum dixit: *Ad prudentem gubernatorem pertinet, negligere aliquem defectum bonitatis in parte, ut faciat argumentum bonitatis in toto.* (*Thom.* contra gent. Lib. 3. cap. 71.) *Thom. Gatakerus* (ddddd) in notis ad Librum *Marci Aurelii*, (Lib. 5. cap. 8. apud *Bælium*) citat etiam Auctorum loca, dicentium, sæpè

(ddddd) *Thomas Gatakerus*, Londini natus A. 1574. 4. Sept. denatus Cantabrigiæ A. 1654. d. 27. Jun. fuit eruditissimus Theol. & Criticus, plurimaque scripsit, inter quæ quidem eminet ipsius fœtus quadraginta annorum, *M. Antoninus*, novâ versione donatus, distinctus sectionibus, prolegomenis luculentis de Philosophiæ Moralis Stoicæ præ Epicureorum dogmatis præstantia, testimoniis de Auctore copiosis & selectis, locorum parallelorum & variarum lectionum diligenti ad oram notatione, & uberrimo atque elaboratissimo commentario illustratus, qui Stoicorum de moribus præceptorum scitorumque quoddam veluti copiæ cornu præstare lectori potest, & acutis in omne genus scriptorum, etiam sacrorum, observationibus, veluti gemmis, est distinctus, &c. Cantabrig. 1652. 4. dein Londini A. 1699. 4. & cum *Andr. Dacerii* observationibus additis 1707. 4. optimè Trajecti A. 1697. fol. curâ Cl. *Hermanni Witsii*. Habemus etiam ed. Oxon. Græco-Lat. 1680. 12. & 1704. 8.

sæpè malum partium esse bonum totius.

215. Nunc ad instantias *Bælii* redeamus: fingit ille ànimo Principem (p. 963.) qui urbem conditurus, ex pravo judicio magnificam illam, & architecturâ audaci singularem, quam incolis usquequaque commodam, esse malit. At si hic Princeps verè magnanimus foret, opus commodum magnifico præferret. Ita quidem judicat *Bælius*: crediderim tamen ego, contingere aliquando posse, ut palatii structura elegans quorundam e famulitio commodis jure meritoque præferatur. Sed fateor, ædificium, quantumvis concinnum, si incolis morbos adferat, vitiosum fore, modò habita simul ratione elegantiæ, commoditatis atque valetudinis, melius aliquid construi potuisset. Fieri namque potest, ut hæc omnia simul obtineri nequeant, utque arcem, quæ si ad boreale montis latus, quod salubrius habetur, exstruatur, inconcinna prorsùs & inamœna esse debeat, ad meridiem præstet collocari.

216. Objicit præterea *Bælius*, verum quidem esse, quòd Legislatores nostri nunquam leges, singulis privatis commodas, excogitare possint, *Nulla lex satis commoda omnibus est; id modò quæritur, si majori parti & in summam prodest.* (*Cato* ap. *Livium* L. 34. circa init. (eeeee)). Sed hujus rei causam esse, quia illi ob circumscriptam ingenii sui perspicaciam coguntur ad leges confugere, quæ, pensitatis omnibus, utiles magis sunt, quàm noxiæ. Quorum nihil in Deum cadere potest, utpote qui potentia intelligentiaque non minùs, quàm bonitate ac vera magnitudine, infinitus est. Respondeo, cùm Deus optimum possibilium eligat, nullam ei perfectionum suarum limitationem objici posse, & in Universo non modò bonum esse malo potius, sed etiam malum ipsum augendo bono prodesse.

217. *Observat* etiam, Stoicos ex hoc principio impietatem quandam hausisse, dum ferenda æquo animo mala esse dicebant, utpote necessaria non solùm sanitati & integritati Universi, sed etiam felicitati, perfectioni, & conservationi Dei, illud gubernantis. Quod *Marcus Aurelius* Imperator Soliloquiorum libro quinto, capite octavo, expressit. *Duplici ratione* (inquit) *diligas oportet, quidquid evenerit tibi, altera, quod tibi natum & tibi coordinatum, & ad te quodammodo adfectum est; altera, quod Universi Gubernatoris prosperitatis & consummationis, atque adeo permansionis ipsius procuranda* (τῆς εὐοδίας καὶ τῆς συντελείας καὶ συμμονῆς αὐτῆς) *ex parte causa est.* Non admodum, fateor, rationi consentaneum est hoc magni illius Imperatoris præceptum, qui alioqui multa præclara præcepit. Illud, *diligas oportet*, (στέργειν χρή) nihil valet; neque enim ideò res quæpiam amabilis evadit, quia necessaria est, aut alicui destinata vel adfecta: nec, quod mihi malum esset, ideo malum esse cessabit, quia Domino meo bonum est futurum, nisi bonum istud in me redundet. Quod bonum

 est

(eeeee) Cap. 3.

est in Universo, ex eo inter cætera cernitur, quòd generale bonum reapse fiat bonum eorum proprium, qui boni omnis auctorem diligunt. Sed Imperatoris hujus & Stoicorum error primarius in eo situs erat, quòd Universi bono delectari Deum debere putabant, quia Deum tanquam Mundi animam concipiebant. Nihil nostro dogmati cum errore isto commune est. Deus, juxta nos, est *Intelligentia Extramundana*, uti *Martianus Capella* (fffff) eum vocat, vel potiùs *Supramundana.* Præterea Deus agit, ut benefaciat, non ut sibi benè sit: *Melius est dare, quàm accipere*: Beatitudo ejus semper perfecta est, augmentique, sive intùs, sive foris, incapax.

218. Veniamus ad præcipuam objectionem, quam in nos, *Arnaldo* duce, *Bælius* intorquet. Bicornis ea est; contendunt enim, aut Deum esse necessitati obnoxium, & necessariò agere, si optimum creare teneatur, aut saltem futurum fuisse impotentem, si aptiorem ad peccata, aliaque mala, excludenda viam reperire non potuisset. Hoc qui objicit, eo ipso negat, hoc Universum esse optimum, & Deum in optimum ferri debere. Multis in locis huic argumento fecimus quod satis est, & Deum non posse non producere optimum probavimus; quo posito, sequitur, mala, quæ nos experimur, non potuisse cum ratione ex Universo excludi, quoniam ea illi insunt. Videamus nihilominùs, quid egregii hi Duumviri nobis opponant, aut potiùs videamus, quid objiciat *Bælius*, qui se ex *Arnaldi* ratiociniis profecisse profitetur.

219. *Fierine posset* (ait cap. 151. Respons. ad Provinc. Tom. 3. pag. 890.) *ut natura illa, cujus bonitas, sanctitas, sapientia, scientia, potentia, sint infinitæ, quæ virtutem amet summè, & summè vitium oderit, uti ejus idea clara distinctaque nobis ostendit, & omnis ferè Scripturæ pagina testatur, nullam in virtute rationem, finibus suis obtinendis congruam proportionatamque, reperire potuerit? Fierine posset, ut hanc ei rationem suppeditaverit solum vitium? E contrario potiùs credidissemus, nihil huic naturæ convenire magis, quàm virtutem in opere suo constabilire, vitio prorsùs excluso. Bælius* hìc justos excedit limites. Concedo vitium aliquod cum optima Universi idea cohærere, non tamen ipsi largior, quod Deus nullam viam aut rationem, finibus suis adcommodatam, in virtute reperire potuerit. Hæc objectio locum haberet, si virtus nuspiam, vitium ubique dominaretur. Dicet, satis esse, quòd vitium regnet, & virtus, cum vitio comparata, valdè sit modica & infrequens. Sed hoc ipsum nunquam ei largiar, ac reverâ arbitror, si res ritè perpendatur, in Creaturis ratione utentibus, quarum paucissimæ nobis notæ sunt, longè plus esse boni, quàm mali moralis.

220. Immò nec inter homines quidem tantum est hujus mali, quantum passim dicitur: soli homines malignæ indolis, aut ærumnis effecti misanthropi,

(fffff) De eo locuti sumus in Vita §. L.

misanthropi, qualis ille *Luciani Timon* (ggggg), pravitatem ubique inveniunt, & optimas quasque actiones sinistris interpretationibus depravant: de iis loquor, qui de industria id factitant, ut malas indè sequelas eliciant, suisque criminibus patrocinentur, quibus vita ipsorum turpificata est; sunt enim nonnulli, qui ingenii solùm ostentandi gratiâ id faciunt, quod in *Tacito* culpatum fuit. Hoc ipsum *Cartesius*, (in quadam Epistola) reprehendit in *Hobbesii* Libro *de Cive*, cujus tum temporis pauca duntaxat exemplaria lucem viderant inter amicos distribuenda, sed qui in altera editione, quam habemus, Auctoris ipsius adnotationibus auctior prodiit (hhhhh). Nam licèt *Cartesius* Librum hunc acuti Viri opus esse fateatur, observat tamen in eo principia quædam, effataque periculosissima, eo quòd vel homines omnes improbos esse ponat, vel eis improbitatis ansam præbeat (iiiii). B. *Jacobus Thomasius* in elegantibus, quas edidit, Philosophiæ practicæ tabulis (kkkkk) ajebat, πρῶτον ψεῦδος, principium errorum Libri hujus Hobbesiani esse, quod *statum legalem pro naturali* sumat, hoc est, quod status corruptus ei sit pro mensura & regula, cum potiùs convenientiorem hominum naturæ statum, quem *Aristoteles* spectavit,

(ggggg) Præter *Lucianum Timonem* etiam mitatur *Suidas*, *Cicero* Tusc. IV. c. 15. de Amicitia c. 24. *Plutarchus* in *Alcibiade* & *Antonio*. *Lucianus* quidem in Dialogo Τίμων ἢ Μισάνθρωπος perstringit ineptam divitiarum cupiditatem, perversos divitum mores, profusionem, luxum, asperitatem, fastum, avaritiam, divitias denique ipsas indignis ferè obvenientes, & improbos adsentatores. Exstat Dialogus in ed. Amstel. 1687. 8. vol. 2. T. 1. p. 51-167. Separatim cum notis edidit *Lambertus Barlæus*, Lugd B. 1652. 8 & *Tan. Faber* Paris. 1655. 4. V. *Fabric.* Biblioth. Gr. L. IV. c. XVI.

(hhhhh) Prima ejus editio, inter amicos distribuenda, erat Parisiens. 1642. 4. pòst auctior prodiit Londin. 1655. 12. & Amst. 1657. ap. *Ludovicum* & *Danielem Elzevirios*. Tribus autem partibus constant hæc *Elementa Philosophica de Cive*, quatuor prima capita hominem sistunt in statu libertatis, ut hominem, decem subsequentia eundem sub imperio, ut civem, quatuor reliqua, ut Christianum.

(iiiii) *Ricard. Cumberland*, de Legibus Naturæ, ubi Elementa citata refutare admititur, ed. 2da Lubec. 1683. pag. 390. Faciunt huc inprimis omnia illa, quæ in omnes homines *Hobbesius* dixit probra; dicta etiam sunt in summa imperia cujuscumque generis, atque adeò in ipsos reges, ideoque etiam in nostrum regem. Ipsi enim reges humanam naturam non exuerunt, cum induebant purpuram. Immò regum natura manet, qualis esset, si nulla umquam civitas, aut regnum, pactis Hobbesianis constitueretur. Tantùm scilicet abest, ut ab iis mutetur principis animus in melius, ut apertè doceat Hobbesius illis eum non obligari, *de Civ. cap.* 7. §. 12. adeò ut nullam civibus injuriam facere possint, quantumcumque ipsos læserint, §. 14. Itaque quæ in homines universaliter tanquam naturaliter & necessariò vera dixit, & pro fundamentis doctrinæ suæ civilis posuit, scil. eos lupos, ursos & serpentes (qui ultra famem rapaces non sunt, & non nisi lacessiti sæviunt,) sævitiâ & rapacitate superare, *Libro de Homine cap.* 10. naturamque eos dissociavisse, & ad mutuam cædem aptos produxisse, *Leviath. cap.* 13. aliaque id genus multa. Hæc, inquam, omnia impingunt in regiam majestatem, &c. conf. supr. §. 172.

(kkkkk) Prodiere Lips. A. 1675. ultim. 1702.

vit, præ oculis habere debuisset. Nam secundùm *Aristotelem* id *naturale* dicitur, quod perfectioni naturæ magis convenit, sed *Hobbesius statum naturalem* vocat eum, qui minùs artis continet, fortasè non reputans, in humanæ naturæ perfectione artem ipsam includi. Verùm hoc de voce dissidium, de eo scilicet, quid naturale dici possit, tanti non esset momenti, nisi *Aristoteles* & *Hobbesius* suo quisque sensui juris naturalis notionem adligarent. Suprà dixi, in Libro *de falsitate virtutum humanarum* idem a me vitium observatum, quod *Cartesius* in *Hobbesiano de Cive* Libro observarat.

221. Sed ponamus in humano genere plus esse vitii, quàm virtutis, uti reproborum numerus electorum numero potior esse ponitur; nullatenùs tamen hinc sequetur, plus in Universo vitii miseriæque esse, quàm virtutis ac felicitatis; immò judicandum potiùs contrarium, quia Civitas Dei quavis alia Republica possibili perfectior esse debet, utpote a Monarcharum omnium maximo optimoque condita, & adsiduè gubernata. Hac responsione confirmatur id, quod observavi suprà, dum de conformitate Fidei cum Ratione loquebar; videlicet objectionum paralogismos ex eo potissimùm oriri, quòd adparens cum vero confunditur: adparens, inquam, non quale ex adcurata factorum discussione emergeret, sed quale e nostrarum experientiarum tenuitate erutum est; iniquum enim foret, demonstrationibus Rationis, & Fidei revelationibus, adparentias tam mancas, tamque parùm fundatas, æquiparare velle.

222. Cæterùm, jam notavimus, virtutis amorem, & odium vitii, quæ ad procurandam virtutis, & impediendam vitii existentiam indefinitè tendunt, non esse, nisi voluntates antecedentes, qualis etiam est voluntas procurandæ felicitatis omnium hominum, & impediendæ omnium miseriæ. Et hæ voluntates antecedentes non, nisi partem, faciunt omnium voluntatum Dei antecedentium simul sumtarum, ex quarum summa resultat voluntas consequens, sive decretum, creandi optimi: &, vi hujus decreti, amor virtutis felicitatisque creaturarum rationalium de se indefinitus, qui, quàm potest longissimè, se protendit, modicas aliquas limitationes accipit, ob respectum boni generalis, quod præ oculis haberi debet. Et sic intelligendum est, quòd Deus amet summè virtutem, & summè vitium oderit, & nihilominùs vitium quoddam permitti debeat.

223. *Arnaldus* ac *Bælius* videntur contendere, quòd hæc methodus explicandarum rerum, & stabiliendi inter omnia Universi systemata *optimi*, quod ab alio nullo superari queat, Dei potentiam circumscribat. *An ritè perpendisti*, inquit *Arnaldus* ad *Malebranchium* (Animadversionum in novum Systema Naturæ & Gratiæ. Tom. 2. pag. 385.) *quòd, dum talia profers, primum Symboli Apostolici articulum convellendum suscipias, quo nos in Deum, Patrem omnipotentem, credere profitemur?* Dixerat ante (pag. 362.)

(pag. 362.) *Quis, nisi se ipse excaecare voluerit, contendere potest, ea administratione, quæ, nisi cum funesta illa æternæ hominum plerorumque perditionis adpendice, stare nequibat, bonitatem Dei manifestari magis, quàm alia quavis administratione, qua si usus fuisset Deus, omnes salvandi fuerant?* Et quia *Jaquelotius* a principiis, a me positis, minimè alienus est, *Bælius* ei paria objicit (Resp. ad Provinc. cap. 151. pag. 900. T. 3.) *Hujusmodi enodationes* (inquit) *si adoptamus, evidentissimis, quas de entis summè perfecti natura habemus, notionibus remittere nuncium cogimur. Hæ quippe nos docent, omnia, quæ contradictionem non implicant, ipsi possibilia esse, atque adeò posse ab ipso salvari homines, quos tamen non salvat: quid enim contradictionis oriretur ex eo, quòd numerus electorum major foret, quàm nunc sit? Docemur præterea, illud, utpote summè beatum, nullas habere voluntates, quas exequi non possit. Quo igitur pacto percipiemus, velle Deum omnes homines salvos facere, nec tamen id posse? Lucem quærebamus, quæ nos iis expediret nodis, quibus constringimur, dum ideam Dei cum generis humani conditione comparamus, & ecce explicationes nobis obtruduntur, quæ nos in tenebras spissiores conjiciant.*

224. Omnes istæ machinæ expositione jam a nobis data difflantur. Adsentior principio *Bælii*, quod etiam meum est, omne, quod contradictionem non implicat, esse possibile. Verùm enim verò juxta nos, qui Deum quàm fieri poterat optimum fecisse, aut melius, quàm fecerit, nihil facere potuisse, adserimus, quique censemus, quòd aliter de ejus universo opere judicare sit illius bonitatem aut sapientiam lædere; dicendum est, contradictionem implicare, ut efficiatur quidquam, quod bonitate superet ipsum optimum. Hoc enim perindè foret, ac si quis Deum ab uno puncto ad aliud ducere lineam breviorem rectà contenderet, idque negantes adcusaret eversi Fidei articuli, quo in Deum, Patrem omnipotentem, credimus.

225. Possibilium infinitudo, quantacumque sit, sapientiæ Dei, possibilia omnia cognoscentis, infinitudine major non est. Immò dici potest, quòd, si sapientia hæc possibilia extensione non superat, cùm objecta intellectûs non queant ultra possibile progredi, quod aliquo sensu solùm est intelligibile, superet tamen ea intensione, ob combinationes infinitè infinitas, quas facit, & totidem reflexiones, quas super iis struit. Sapientia Dei, non contenta possibilia omnia complecti, ea ipsa penetrat, ponderat alia cum aliis, ut perfectionis imperfectionisque gradus, robur imbecillitatemque, bonum malumque, æstimet: ultra ipsas adeo combinationes finitas progressa, infinitè infinitas instituit, hoc est, infinitas Universi series possibiles expendit, quarum quælibet infinitas continet creaturas; hacque ratione Sapientia divina omnia possibilia, jam priùs separatim considerata, in totidem universalia systemata distribuit, quæ rursùs singula cum singulis comparat: ex his denique comparationibus ac refle-

xionibus resultat electio optimi inter hæc omnia possibilia systemata, quam sapientia demum statuit, ut bonitati plenè faciat, quod satis est; id quod reapse ideam sistit Universi actualis. Atque omnes hæ divini Intellectûs operationes, quanquam ordinem aliquem, ac naturæ prioritatem, inter sese habeant, simul tamen omnes existunt, absque ulla prioritate temporis.

226. Hæc adtentè consideranti obversaturam spero ideam magnitudinis perfectionum divinarum, & maximè sapientiæ bonitatisque Dei, longè aliam ab illa, quam habere possint ii, qui Deum quasi fortuitò, ac temerè, & sine ratione, agentem faciunt. Nec video, quo pacto sententiam tam absonam effugere possint, nisi agnoverint, esse quasdam electionis divinæ rationes, easque rationes ab ejusdem bonitate desumtas: ex quo necessariò sequitur, id, quod electum fuit, præ cæteris omnibus, quæ neglecta sunt, bonitatis habuisse prærogativam, atque adeò possibilium omnium fuisse optimum. Porrò id, quod est optimum, bonitate superari nequit, neque Dei potentiam circumscribimus, dicendo, quòd impossibile nequeat efficere. Estne possibile, inquiebat *Bælius*, ut idea nulla melior sit eâ, quam Deus ad actum deduxit? Respondetur, id vel maximè esse possibile, immò necessarium, scilicet nullam esse: alioqui Deus illam prætulisset.

227. Et jam satis, opinor, confirmasse videmur, inter omnes Universi ideas possibiles unam cæteris omnibus meliorem, & a Deo infallibiliter electam fuisse. Sed *Bælius* inde vult colligere, Deum ergò non esse liberum. En verba ejus (ubi supra, cap. 151. pag. 899.) *Cùm verò disputare me credebam cum eo, qui Dei bonitatem potentiamque æquè, ac sapientiam, infinitas esse nobiscum poneret, video nunc, virum istum, ut propriè loquar, adsumere, quòd Dei bonitas atque potentia limitibus sat angustis coërceatur.* Huic quidem argumento jam suprà occurrimus: nullatenùs arctamus Dei potentiam, cùm eam *ad maximum*, *ad omnia*, contradictionem non implicantia, se protendere agnoscamus, sed nec arctamus ejusdem bonitatem, cùm tendat *ad optimum.* At pergit *Bælius*: *Nulla igitur in Deo libertas, sapientia sua necessitatur ad creandum, & ad creandum præcisè tale opus, & denique ad creandum præcisè per tales vias. Tres istæ servitutes* fatum *plus, quàm Stoicum, invehunt, efficiuntque impossibile, quidquid intra eorum sphæram non continetur. Videtur Deus, secundùm hoc systema, dicere potuisse, etiam antequàm hæc decreta formaret: non possum salvare hunc hominem, neque illum alium damnare,* quippe vetor fatis, *non hoc mea permittit sapientia.*

228. Respondeo, Deum sua bonitate moveri ad creandum, ut se communicet: hæcque ipsa bonitas, sapientiæ juncta, movet eundem ad creandum optimum: hoc totam seriem, effectum viasque, complectitur. Ea movet, sed non necessitat, nec enim impossibile reddit, quod non facit eligi.

eligi. Id si *fatum* vocas, vocem istam usurpabis sano sensu, qui non adversatur libertati. *Fatum* (lllll), a *fando* ductum, significat loqui, pronunciare; significat judicium, decretum Dei, sententiam divinæ sapientiæ. *Dicere, quod quis rem quampiam facere non possit, solum quia facere non vult*, est abuti vocibus. Sapiens non vult, nisi bonum: hæccine servitus est, cùm voluntas secundùm sapientiam agit? Quis minùs servus esse potest, quàm qui ex propria electione agit secundùm rationis perfectissimæ normam? Dicebat *Aristoteles* (mmmmm), eum esse *naturâ servum*, qui prudentiâ caret, & rectore indiget. Servitus foris venit, & movet ad ea, quæ displicent, maximè verò ad ea, quæ cum ratione displicent; aliena vis, adfectusque proprii, nos servos efficiunt. Deus nunquam movetur ab ulla re, quæ extra ipsum sit, sed nec adfectibus internis obnoxius est, nec ad ea, quæ molestiam sibi creare possint, unquam adducitur. Videtur itaque *Bælius* odiosa nomina rebus optimis imponere, & notiones evertere, dum statum maximæ perfectissimæque libertatis *servitutem* adpellat.

229. Etiam paullò antè dixerat (cap. 151. pag. 891.) *Si virtus, vel qualecunque aliud bonum æquè, ac vitium, finibus Creatoris adcommoda fuissent, Deus vitio primas neutiquam concessisset; oportuit ergò, vitium fuisse medium, quod unum adhibere Creator potuerit, ergò ex mera necessitate adhibitum fuit. Cùm igitur gloriam suam diligat, non libertate indifferentiæ, sed necessariò, debet amare omnia media, sine quibus gloriam suam manifestare nequiret. Jam verò si vitium, quatenùs vitium, unica fuerit via, seu medium, pertingendi ad scopum istum, fiet, Deum necessariò amare vitium, quatenùs vitium est, quod sine horrore cogitari non potest, & revelationi ejus omninò repugnat.* Notat insimul, Doctores quosdam Supralapsarios (exempli gratiâ Rhetorfortium) negasse, quòd Deus velit peccatum, quatenùs peccatum est, etsi fateantur, eum velle permissivè peccatum, in quantum est punibile & condonabile, sed objicit illis, actionem aliquam nec punibilem, nec condonabilem, esse, nisi in quantum vitiosa est.

230. *Bælius* in verbis, jam adductis, falsum adsumit, & falsas inde con-

(lllll) V. *Leibnitii Diss. de Stilo Philosophico.* §. VII.

(mmmmm) *Politicorum L. I. c. III.* Est autem servus, is qui potest esse alterius, h. e. qui se spontè ac libenter alteri, quia id ex re & usu suo esse intelligit, submittit. Atque hæc una causa est, quare sit alterius: quia nempe talis a natura factus est, ut ei hoc sit utile, ut nimirùm sit alterius: ex defectu nempe rationis, cujus vis profectò in nonnullis admodum exilis est, ac vix adparet. Ideo, qui hactenùs est particeps illius, ut cum imperatur aliquid ab eo, qui plus ratione valet, intelligere illud, ac præcipientis jussa possit exsequi, licet sponte sua quid sit facto opus, ex præscripto rationis nequeat dijudicare, eum esse *servum* dicimus *naturâ*: qui in hoc a belluis non multum abit. " Ex Paraphrasi Heinsiana, ed. Lugd. B. 1621. p. 33.

consequentias elicit : nec enim verum est, Deum amare necessariò gloriam suam, si per hoc intelligatur, gloriam sibi necessariò per creaturas procurare. Hoc enim si foret, hanc gloriam sibi semper & ubique procuraret. Decretum creandi liberum est: Deus in omne bonum fertur; bonum, immò optimum, eum ad agendum inclinat; sed nequaquam necessitat: nam ipsius electione non efficitur impossibile, quod non est optimum: non enim ea efficit, ut, quod Deus omittit, implicet contradictionem. Est itaque in Deo libertas, non solùm a coactione, sed etiam a necessitate, immunis. Intelligo a necessitate metaphysica, moralis namque necessitas est, ut sapientissimus optimum eligere teneatur. Idem est de mediis, quæ Deus ad gloriam suam obtinendam deligit. Quod ad vitium adtinet, superiùs ostensum est, illud non esse objectum decreti divini, tanquam *medium*, sed tanquam conditionem *sine qua non*; & ideò duntaxat permitti. Pejus adhuc dicitur, quòd vitium sit *medium unicum*; ad summum enim foret unum e mediis, & quidem e minimis inter alia infinita.

231. *Aliam consequentiam horrendam vide*: (prosequitur *Bælius*) *redit omnium rerum fatalitas, Deo non fuerit liberum, alia ratione ordinare eventa, quandoquidem via manifestandæ gloriæ suæ, quam elegit, ejus sapientiæ sola conveniat.* Jactata illa fatalitas, sive necessitas, non, nisi moralis, est, uti modò monstravimus, nec libertati præjudicat, quin potiùs optimum libertatis usum ponit, nec facit, objecta, quæ Deus non eligit, esse impossibilia. *Quid ergò fiet arbitrio libero hominis?* (subdit *Bælius*) *Nonne fatum & necessitas erit* Adamum *peccare? Si enim non peccasset, unicum, quod Deus sibi necessariò informarat Systema, disturbasset.* Hoc iterùm est abuti terminis; *Adamus*, liberè peccans, in ideis possibilium a Deo videbatur, & Deus eum, qualem videbat, ad existentiam admittere decrevit; hoc decretum non mutat objectorum naturam, neque necessarium efficit id, quod in se ipso contingens erat, nec impossibile, quod erat possibile.

232. Pergit *Bælius*: (pag. 892.) *Subtilis* Scotus *multo cum judicio adfirmat, si Deus indifferentiæ libertate careret, nullam creaturam hac libertatis specie posse gaudere.* Adsentior, modò non intelligatur indifferentia æquilibrii, in qua ratio nulla ad unam potiùs, quàm ad alteram, inclinet partem *Bælius* (infrà cap. 168. pag. 1111.) agnoscit, id, quod *indifferentiam* adpellant, non excludere inclinationes & titillationes prævenientes. Sufficit ergò, necessitatem metaphysicam non inesse in actione, quæ libera dicitur, hoc est, sufficit, ut electio fiat inter plura possibilia (nnnnn).

233. Pergit adhuc: (cap. 157. pag. 893.) *Si Deus non libero bonitatis suæ*

(nnnnn) Addit *Interpr. Lat.* (Et ita talis utique libertas in Deum cadit.)

suæ motu ad mundum condendum determinatus est, sed quia gloriæ suæ intererat, quam necessariò amat, quamque solam amat, neque enim ab ejus substantia diversa est; & si amor, quo se ipsum amat, eum ad gloriam suam, via congruentissima manifestandam, necessitavit, & si denique lapsus hominis fuit illud ipsum medium, seu via; evidens est, lapsum hunc prorsùs necessariò evenisse, atque obedientiam, quam Protoplasti mandatis divinis præstare debebant, impossibilem fuisse. Idem semper vocum abusus. Amor quidem, quo se Deus amat, ipsi est essentialis, amor verò gloriæ suæ, aut voluntas ejus procurandæ, non item: amor sui ipsius minimè necessitavit eum ad actiones externas, hæ quippe liberæ fuerunt; cumque suppeterent systemata possibilia, in quibus primi parentes peccaturi non fuerant, necessarium eorum peccatum non fuisse conficitur. Denique reapse dicimus id ipsum, quod hic *Bælius* agnoscit; *Deum ad condendum mundum fuisse libero bonitatis suæ motu determinatum*; & addimus, eundem motum eum ad eligendum optimum induxisse.

234. Eadem responsio valet contra id, quod *Bælius* ait (cap. 165. pag. 1071.) *Aptissima ad finem quempiam obtinendum via est necessariò unica:* (bellè dictum, in iis saltem casibus, in quibus Deus elegit) *ergò si Deus modo invincibili impulsus fuit ad hanc viam adhibendam, hanc necessariò adhibuit.* Impulsus quidem certò fuit, determinatus fuit, vel potiùs ipse se determinavit ad illam, sed id, quod certum est, non semper est necessarium, vel absolutè invincibile; posset res aliter evenire, sed non evenit, idque ob causam. Deus inter diversa, quæ omnia possibilia erant, elegit: atque ita, si metaphysicè loquamur, eligere, aut facere, poterat, quod non fuit optimum; moraliter tamen loquendo, id non poterat. Comparatione Geometrica rem explicemus. Optima ab uno puncto ad aliud via (abstrahendo animum ab impedimentis, aliisque medii considerationibus adventitiis) est unica, nempe tendens per lineam brevissimam, quæ recta est. Atqui infinitis tamen viis ab uno puncto ad aliud pervenitur. Nulla igitur necessitate lineam rectam insequi teneor; at quamprimum id, quod optimum est, eligo, hoc ipso determinor ad tendendum per brevissimam, quamvis non, nisi moralis, in sapiente sit necessitas; (unde sequentes consequentiæ concidunt: *ergò non potuit facere, nisi quod fecit, ergò quod non evenit, nec unquam eveniet, est absolutè impossibile;*) hæ, inquam, consequentiæ concidunt, cùm enim multa nec evenerint, nec eventura sint unquam, quæ tamen distinctè intelligi possunt, nec ullam contradictionem implicant, qua ratione dici poterunt absolutè impossibilia? *Bælius* ipse id confutavit loco quodam suprà citato, ubi Spinosistas impugnat, agnovitque non semel, nihil esse impossibile, nisi quod contradictionem involvit: nunc verò stilum & terminos mutat: *Ergò* Adami *perseverantia in statu innocentiæ semper fuit impossibilis, ergò lapsus ejus erat absolutè inevitabilis, etiam antecedenter ad decretum Dei, nam contradictio-*

 nem

nem implicaret, Deum aliquid ſapientiæ ſuæ contrarium poſſe velle: in idem certè recidit, ſive dicas: hoc eſt impoſſibile Deo: ſive dicas: Deus id poſſet, ſi vellet, ſed id velle non poteſt. Hoc eſt terminis aliquo ſenſu abuti, dum hic dicitur, *poteſt velle, vult velle*: potentia refertur hic ad actiones, quas vult. Interim tamen non implicat contradictionem, quòd Deus velit (vel directè, vel permiſſivè) rem quampiam, quæ contradictionem ipſa non implicat, & in hoc ſenſu dicere fas eſt, Deum poſſe eam velle.)

235. Verbo, ubi de rei poſſibilitate ſermo eſt, non agitur de cauſis, quæ efficere poſſunt, ut res illa exiſtat, aut impedire, ne exiſtat, alioqui terminorum natura mutaretur, inutiliſque redderetur diſtinctio inter poſſibile & actuale, uti faciebat *Abælardus*, & uti poſt illum feciſſe *Wiclefus* videtur, quod illos in locutiones incommodas offenſivaſque, minimè ſane neceſſarias, injecit. Itaque, ſi quæris, ſitne res aliqua poſſibilis, aut neceſſaria, & ei quæſtioni conſiderationem eorum, quæ Deus vult & eligit, involvis, ſtatum quæſtionis mutas. Deus namque eligit inter poſſibilia, & ideò liberè eligit, neque neceſſitatur; tum demùm nulla foret electio, libertas nulla, ſi unicum tantùm foret poſſibile.

236. Supereſt, ut ad *Bælii* Syllogiſmos reſpondeam, ne quidquam negligatur eorum, quæ Vir tam eruditus obmovit. Exſtant hi cap. 151. Reſponſionis ad Quæſita Provincialis, pag. 900. 901. Tom. 3.

PRIOR SYLLOGISMUS.

Deus nihil poteſt velle, quod amori neceſſario, quo fertur in ſuam ſapientiam, adverſetur.

Atqui ſalus omnium hominum adverſatur amori neceſſario, quo Deus fertur in ſuam ſapientiam.

Ergò Deus ſalutem omnium hominum velle nequit.

Major propoſitio per ſe evidens eſt, nemo enim quidquam poteſt, cujus oppoſitum eſt neceſſarium; ſed minor tranſmitti nequit; nam licèt Deus ſapientiam ſuam amet neceſſariò, non tamen actiones, ad quas ſapientia permovet, ideò liberæ non ſunt, nec objecta, ad quæ ſapientia non permovet, ideò poſſibilia eſſe deſinunt. Præterea ſapientia Deum permovit quidem, ut vellet ſalutem omnium hominum, ſed non voluntate conſequente ſeu decretoria. Hæc verò voluntas conſequens cùm nihil ſit, niſi reſultans e voluntatibus liberis antecedentibus, nec ipſa poteſt non eſſe libera.

237. ALTER SYLLOGISMUS.

Opus Dei ſapientiâ digniſſimum omnium complectitur inter alia peccatum omnium hominum, & æternam damnationem plerorumque hominum.

Atqui Deus vult neceſſariò opus omnium digniſſimum ſuâ ſapientiâ.

Ergò neceſſariò vult opus, quod inter cætera peccatum omnium hominum, & æternam plerorumque damnationem, complectitur.

Tranſeat

Transeat major, negatur minor. Decreta Dei semper sunt libera, quanquam Deus ad illa rationibus, in boni intuitu consistentibus, semper moveatur: nam a sapientia necessitari moraliter, obligari boni consideratione, est esse liberum, est non necessitari metaphysicè. Sola autem necessitas metaphysica, uti toties inculcavimus, repugnat libertati.

238. Supersedeo Syllogismos expendere, quos *Balius* capite sequente (cap. 152.) contra Supralapsariorum systema, & speciatim contra sermonem, in Colloquio Montis Pelicardi a *Theodoro Beza*, Anno MDLXXXVI. habitum, intorquet. Hi Syllogismi eodem ferè vitio laborant, quo jam a me discussi; fateor tamen, ipsum *Bezæ* systema minimè satisfacere. Et sanè Colloquium istud non, nisi ad exulcerandos partium animos valuit. *Deus ad gloriam suam creavit mundum; ejus gloria,* (si *Bezam* (ooooo) audimus) *non innotescit, nisi ejus misericordia justitiaque declaretur: hinc certos quosdam homines merè gratuitò declaravit ad vitam æternam, quosdam justo judicio ad damnationem æternam. Misericordia præsupponit miseriam, justitia culpam,* (addere poterat, quòd etiam *miseria* supponat *culpam*) *Deus tamen, bonus cùm sit, immò bonitas ipsa, creavit hominem bonum & justum, sed mutabilem, quique liberâ voluntate suâ peccare posset. Homo fortuitò, vel temerè, lapsus non est, neque per causas ab alio quodam Deo, juxta Manichæos, sed a providentia Dei constitutas, sic tamen semper, ut Deus culpæ non involvatur, quia homo non cogebatur peccare.*

239. Hoc systema non admodum scitè excogitatum fuit, utpote demonstrandæ sapientiæ, bonitati justitiæque Dei, non valdè idoneum; & commodum hodie tantùm non antiquatum est (ppppp). Si aliæ nullæ rationes profundiores suppeterent, quæ Deum ad culpam, quæ miseriæ fons est, permittendam impulissent, nulla foret in mundo culpa, nulla miseria; quæ enim hic adducuntur, minimè sufficiunt. Misericordiam nempe suam impedienda miseria, justitiam verò impedienda culpa, promovenda præmiandaque virtute, luculentiùs declararet. Nec etiam adparet, quo pacto is, qui non solum homini dat posse labi, sed etiam circumstantias ita disponit, ut lapsum ejus adjuvent, in culpa non sit, nisi aliæ superiores, quæ illum huc adigant, rationes patrocinentur. At verò, quando mente reputamus, a Deo, perfectè bono & sapiente, virtutem omnem, bonitatem, felicitatem, quantam idea Universi optima capere poterat, produci debuisse; & malum in quibusdam partibus ad majus bonum totius quid conferre sæpè posse, facilè judicamus, Deum reprehendi non posse, quod cuidam infelicitati locum dederit, culpamque adeò permi-

(ooooo) *Theodorus Beza*, plurimis nominibus notus, Vezeliis natus A. 1519. d. 24. Jun. denatus A. 1605. d. 13. Oct. Vitam ejus dedit A. *Fayus* A. 1606.

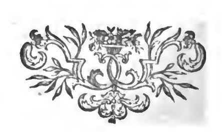
(ppppp) Conf. *Theod.* §. 79 82.

permiserit. Hoc unico remedio supplentur omnia, quæ cæteris systematibus desunt, quomodocumque demùm decreta ordinentur. Favit hisce jam cogitatis *S. Augustinus*, & de *Eva* dici potest, quod de *Mutii Scævolæ* dextra cecinit Poëta:

Si non errasset, fecerat illa minus.

240. Celebris Antistes Anglus, qui de origine mali Librum ingeniosum elucubravit, cujus loca nonnulla Responsionum ad Quæsita Provincialis Tomo altero *Bælius* impugnavit, a quibusdam sententiis, a me hic adsertis, alienus esse, & ad potestatem despoticam quandoque recurrere videtur; putat enim, Dei voluntatem sapientiæ leges circa bonum malumque non sequi, sed potiùs ex arbitrario decreto facere, ut aliquid sit bonum vel malum: immò statuit, creaturæ voluntatem, in quantum est libera, non quia objectum ei bonum adparet, sed per determinationem purè arbitrariam, ab objecti repræsentatione independentem, eligere, & eligendo facere, ut objectum sit bonum. Aliis tamen locis inspergit nonnulla, quæ meæ doctrinæ magis favere videntur, quàm talibus ipsiusmet placitis. Ait enim, *id, quod causa infinitè sapiens & libera elegit, melius esse illo, quod non elegit.* Annon id est agnoscere, quòd bonitas sit objectum, & ratio divinæ electionis? hoc sensu optimè dicetur:

Sic placuit Superis; quærere plura, nefas.

TENTA-

TENTAMINUM THEODICÆÆ, DE BONITATE DEI, LIBERTATE HOMINIS, ET ORIGINE MALI,

PARS TERTIA.

ARGUMENTUM.

§. 241. EXpedita causa morali mali moralis, *pergit Vir ill. ad elucidandum* malum physicum, *quippè mali moralis adpendicem. Controversia de* malo physico *cum quæstione de* mali metaphysici *origine difficultates communes habet, in quo considerandum, ipsas quoque miserias & monstra ordini congruere, quamvis nos quidem conformitatis hujus modum nexumque discernere non valeamus, planè uti in Mathematicis, quædam, quæ videntur anomala, ritè expensa, ordinatissima sunt pronuncianda.* §. 242. *Proponi hic potest series numerorum, in speciem prorsùs irregularis, at qui seriei numerorum originem constitutionemque intellexerit, dare regulam poterit, quæ, ritè perspecta, seriem prorsùs regularem esse, & insignes proprietates habere, demonstrabit. Idem est judicium ferendum de monstrorum anomaliis, aliisque creditis in Universo defectibus.* §. 243. *Hoc sensu verum est* S. Bernardi *dictum*: Ordinatissimum est, minùs interdum ordinatè fieri aliquid. §. 244. *Eâdem ratione se res habet cum aliis defectibus adparentibus. Quod in globi nostri cortice, quem solum ferè novimus, reperimus, ingentium quarundam conversionum effectus esse videtur. Verisimile, hunc globum aliquando prorsùs fuisse ignitum, & rupes esse scorias, post magnam aliquam fusionem relictas.* §. 245. *Verisimile, post ignem, nihilo minorem a*

terra & aqua vastitatem illatam esse; donec, finitis hisce conversionibus, globus eam, quam nunc cernimus, faciem nactus est. Hæ inordinationes rebus ad statum, in quo nunc sunt, adducendis profuere. §. 246. *At inter inordinationes non numeratur conditionum inæqualitas, nec requiritur omnia æquè perfecta esse.* §. 247. Bælio *non placet*, quod vitii permissio in perturbationis legum motûs evitandæ cura ex parte fundetur; *fit id ob defectum conceptûs de Systemate harmoniæ generalis, vi cujus duo, hinc causarum efficientium, inde finalium, regna inter se parallela sunt.* §. 248. *Provocat idem ad* miracula, *modicum existimans* auxilium extraordinarium, *Evæ* concessum, lapsum illius impediturum fuisse; *Resp. Deum non debuisse aliud eligere Universum, cùm elegerit optimum, nec adhibuisse miracula, nisi in eo necessaria; miraculis naturalem Universi ordinem immutari, cùm tamen, ubi semel optimum systema rerum electum fuit, nihil, ac ne minimum quidem, in eo immutari possit.* §. 249. *Miracula, pergit Vir ill. esse duplicis generis; quædam a substantiarum invisibilium ministerio procurari posse, hæcque non esse miracula, nisi comparatè & intuitu nostri.* §. 250. Bælio *illos urgente, qui* divinam circa malum creaturarum physicum administrationem, adhibitis rationibus particularibus, *exculpant, quædam Vir ill. de sensu & perceptione brutorum præfatur; sed* §. 251. *eodem ampliùs quærente*, plusne boni, an mali physici sit in mundo? *resp. in præsenti etiam vita bona malis, commoda incommodis esse potiora; bona nim. non in sola voluptate collocat, sed etiam in statu quodam medio, qualis est sanitas.* §. 252. *Addit, voluptatum usum nimis frequentem, magnitudinemque, malum fore maximum.* §. 253. *Dum* Bælius, *ut* malum bono potius *esse probet*, Mottam Vajerium *adlegat, dicentem, se ad vitam hanc redire semel mortuum recusaturum, si eandem iterùm agere personam oporteret, resp. non recusaturum personam eam, quòd esset mala, sed tantùm quòd non esset nova.* §. 254. *Inprimis voluptates animi hic considerandas putat ill. Auctor. eruditio illecebras habet, quas nemo cogitare potest, nisi qui eas degustavit. Exemplum* Cardani. §. 255. *Dolores etiam corporeos, quantumvis acutos, sapientis tranquillitatem minimè interrumpere putarunt Stoici, Epicurei*, Cartesius: *quod quidem fieri posse non dubitat Vir ill. Exemplum Hispani servi, inter atrocissima tormenta triumphantis.* §. 256. *Exemplum populorum Americanorum, Huronum, Hiroquosiorum, Galibiorum.* §. 257. *Assassinorum, Calani, Uxorum in India cum maritis se comburentium. Præstare, hanc animi corporisque firmitatem posse educatio, corporis opportunæ adflictationes, gaudium dominans rationi immixtum, præsentisque animi medias inter distractiones usus.* §. 258. *Etiam inde efficitur, boni plus, quàm mali præsto esse, cum tanto remedio non sit opus. Suffragatur inprimis* Euripides, *qui multus est in refellenda eorum sententia, qui bono malum potius esse clamitabant; in horum castris militat* Plinius, Homerus, Diphilus, *aliique Poëtæ.* §. 259. *Ad bona physica,*

physica, de quibus hic sermo, refertur etiam sanitas, cujus præstantiam dolor indicat, cùm illâ sumus orbati. §. 260. *Ethnici malorum nostrorum rationem aliquam dederunt, dum animas luendorum scelerum causâ in hoc veluti corporis ergastulum conjectas tradiderunt, insimul statuentes, hujus vitæ mala præterita & futuræ vitæ bonis compensari. Equidem, ait* Leibnitius, *ausim dicere, humanam vitam, adæquatis rationibus, esse plerumque tolerabilem, nosque, si considerationes, a Religione petitæ, accedant, ordine, a Deo constituto, posse contentos esse.* §. 261. *De Magnatum ærumnis dum latè differit* Bælius, *excutitur inprimis exemplum* Augusti. §. 262. *Laudatur* Maimonides, *qui boni præ malo valorem rectè agnovit.* §. 263. *Vindicatur* Maimonidis *locus a telis Bælianis.* §. 264. *In quæstione, an ærumnæ nostræ Deo sint in acceptis referendæ, etiam culpæ nostræ ratio haberi debet, contra quam* Bælius *existimat, qui Religioni rationem sive experientiam opponit.* §. 265. *Purgata semel permissione peccati, cætera mala, ut peccati effectus, non magnam difficultatem habent, nec ultra malum culpæ progredi tenemur, ut mali pœnæ rationem reddamus.* §. 266. *Hæc malum pœnæ a malo culpæ derivandi methodus præcipuè inservit ad reddendam rationem damnationis æternæ, mali omnium physicorum maximi.* Ernesti Soneri *Demonstratio contra æternitatem pœnarum. Nitebatur in ea principio, quod nulla sit inter pœnam infinitam & culpam finitam proportio; sed dicendum, durationem culpæ causam esse durationis pœnæ.* §. 267. *Ita respondent Theologi celebres*, Gerhardus, Ursinus, Drexelius. §. 268. Juriæus, Jaquelotius, *quorum testimonium ipse nobis subministrat* Bælius, *quin & ipse Origenista* Clerici. §. 269. *Qui, dum docet, damnationem non nudè in peccato, sed in voluntaria impœnitentia fundari, a* Bælio *culpatur:* Leibnitius *existimat, etiam in damnatis semper aliquam perseverare libertatem, quæ eos sontes faciat, uti & potentiam aliquam, etsi remotam, resurgendi, quamvis nunquam ad actum deducatur: remanere scilicet in damnatis æquè, atque in beatis, illum gradum libertatis, a necessitate, non item a certitudine, immunem.* §. 270. *Sententia Illustris Angli, de Origine mali scribentis, qui, juxta* Bælium, *e damnatis totidem insanos facit, qui in miseria sua, quam sentiunt, sibi ipsi plaudunt, conditionemque suam, utut miseram, amant, veluti irati, amantes, &c.* §. 271. *Veteres quidam dudum animo concepere, Diabolum mediis in tormentis voluntariè segregatum a Deo manere, nec submittendo se liberare velle.* §. 272. *Credebatur olim, impossibile non esse salvari damnatum, quod testatur fabula de erepta ab inferno* Gregorii M. *precibus anima* Trajani. Godeschalcus *voluit, ut reprobi pœnarum suarum mitigationem postularent: Missa defunctorum alicubi damnatorum pœnas diminui petit:* Augustinus *putat pœnas eorum æternùm durare, & tamen certis temporibus mitigari posse. De Parabola divitis epulonis; de eadem, sententia* Gregorii M. Bonaventuræ. §. 273. *Postquàm divinam liberi arbi-*

trii abusûs permissionem omni culpa vacare demonstratum est, mali originem tandem securè in libertate creaturarum quærere possumus. Loca Scripturæ, de prima Diaboli malitia testantia. §. 274. *Locus Apocalypticus de prælio in Cœlo facto, quo eadem opera & antiquus primi hostis lapsus, & recens novi hostis ruina, denotatur. Liberè peccavit Diabolus, liberè peccaverunt* Adam *&* Eva, *utut a Diabolo seducti.* §. 275. *Loca Scripturæ, in quibus Deus dicitur indurare, dare spiritum mendacii, mittere errorem efficacem, ut credant mendacio, &c. &c.* §. 276. *Innuunt istiusmodi locutiones duntaxat, res, a Deo conditas, ansam dedisse ignorantiæ, errori, malitiæ, Deo id prævidente, & ad fines suos destinante, cùm rationes superiores sapientiæ perfectæ ipsum ad horum malorum permissionem, immò ad concursum, permovissent.* §. 277. *Deus hominem fecit, ad suam imaginem, rectum, sed & liberum; manet ille liber etiam post lapsum quodammodo; servus est voluntarius ob pravam suam concupiscentiam.* §. 278. *Per hanc tradidit se Cacodæmoni: delectatio, in malo reperta, hamus est, quo se capi sinit: Gratia pravæ voluptati delectationem majorem opponit. Omnis voluptas est perfectionis cujusdam perceptio: nihil perfectiones divinas superat: amor igitur Dei parit maximam voluptatem apud benè animatos.* §. 279. *Uti corruptio nostra non est insuperabilis, sic nec gratia ita efficax, ut ei resistere nequeamus.* §. 280. *Consentiunt his* Augustini *qui vocantur Discipuli, si quædam incongruè dicta tum in phrasibus, tum in dogmatis, semoveantur; exemplum usus vocabulorum* necessarii, contingentis, possibilis, impossibilis. *Generatim dici potest observatio mandatorum divinorum semper* possibilis, *ipsis etiam non renatis: Gratia semper* resistibilis, *etiam in sanctissimis viris: Libertas* immunis *non solùm a* coactione, *sed &* necessitate, *etsi nunquam sit sejuncta a certitudine* infallibili, *aut a determinatione* inclinante. §. 281. *Dici tamen etiam ex altera parte sensu aliquo potest, quòd potentia benè agendi sæpè desit, etiam justis; quod peccata sæpè sint necessaria, etiam in regeneratis, &c. sed locutiones hæ facile abusibus sunt obnoxiæ, & circumstantiis hodiernis minus adcommodatæ.* §. 282. *Ad controversias hinc verborum hujusmodi dirimendas opus est benè perceptis distinctionibus, v. gr. inter necessarium & certum, inter necessitatem metaphysicam & moralem, inter possibilitatem & impossibilitatem, inter potentiam proximam & remotam; secundùm diversos istos sensus res modò dicitur fieri posse, modò non posse: idem sentiendum de sensu vocabuli voluntatis, intelligi per eam potest vel antecedens & inclinatoria, vel consequens & decretoria.* §. 283. *Ait Vir ill. inter ipsa discipulorum* S. Augustini *dogmata se concoquere non posse infantum non regeneratorum damnationem, nec generatim ullam perditionem, e solo peccato originali provenientem: nec, quod dicitur, damnari eos, quibus lumina necessaria desunt; omnes Ethnicorum virtutes esse spurias; Deum agere posse fortuitò, per decretum absolutum, aut per voluntatem, a rationibus*

bus moventibus prorsùs independentem. §. 284. *His, & quibusdam aliis, capitibus exceptis, putat Vir ill. usurpari posse* Augustini *Systema, quo adseritur, e Dei substantia nihil, nisi Deum, egredi posse, atque ita creaturam e nihilo esse productam, &c.* §. 285. *Explicantur loca,* Exod. XXXIII. 19. Rom. IX. 15. 16. 18. §. 286. *Ipsam, pergit ill. Auctor, prædestinationem ad salutem, secundùm* Augustinum, *complecti ordinem mediorum, quibus ad salutem pervenietur, nec esse decretum absolutum:* §. 287. *Primum bonum motum a Deo indi, sed hominem etiam deinde agere: agi, ut agant, non ut ipsi nihil agant, &c.* §. 288. *Statuit itaque Vir ill. liberum arbitrium esse proximam mali culpæ, deinde mali pœnæ causam, originalem verò creaturarum imperfectionem, ab ideis divinis repræsentatam, utriusque mali primam & remotissimam rationem esse. Reclamat* Bælius, *cujus dubia antequàm elucidantur, requisita libertatis, ab eodem Viro ill. enumerantur; cernuntur autem in intelligentia, spontaneitate, & contingentia.* §. 289. *De* Intelligentia, *seu cognitione distincta.* §. 290. *De* Spontaneitate. §. 291. *Perfecta spontaneitas nobis cum substantiis omnibus simplicibus communis est, & in substantia intelligente, sive libera, transit in imperium aliquod in proprias actiones, id quod optimè explicatur, ope systematis Harmoniæ præstab. unde efficitur, animæ inesse perfectam spontaneitatem, ut a nullo, nisi a Deo, & se ipsa, in operando pendeat.* §. 292. *Per hoc systema via ostenditur e labyrintho isto se extricandi, in quo & ipsi Cartesiani circa liberum arbitrium hæsere.* Cartesius *ajebat, providentiam divinam lumine rationis nobis demonstrari, nos itidem de libertate certos esse per intimam experientiam, utramque credendam, licèt utriusque conciliandæ via nulla suppetat.* §. 293. *Sed hoc erat nodum* Gordium *secare, non solvere. Interim tamen hac sententia acquievere plerique Cartesiani, quamvis intima illa experientia id, quod ipsi contendunt, minimè evincat, ostendente* Bælio. *Citatur locus ex Metaphysica* Petr. Silv. Regis, *pro* Cartesio *militans.* §. 294. *Judicium* Bælii *de hoc* Regis *loco.* §. 295. *Idem has internas experientias Cartesianorum oppugnat, dicendo, quosdam sibi persuadere, rationem mentemque mancipia esse, quæ vi invitas trahenti non queant resistere.* §. 296. *Judicium ill. Viri de hac Bæliana meditatione.* §. 297. *In eandem rem citat* Bælius *Poëtas, qui, dum homines absolvere volunt, culpam in Deos rejiciunt.* §. 298. Wittichius *videtur existimasse, independentiam nostram esse duntaxat adparentem, cùm Deus in nobis operetur velle; sed agitur hic non de causa quadam universali, verùm de rationibus volendi & viis, quibus Deus utitur, quando bonam voluntatem nobis donat, vel malam habere permittit.* Wittichius *itaque æquè, ac* Bælius, *non rectè ad quæstionem responderunt, nec hic ad Deum confugere quidquam juvat.* §. 299. *Alia profertur* Bælii *objectio, qua existimatam illam libertatis conscientiam, præcipuum liberi arbitrii apud Cartesianos argumentum, impugnat.* §. 300. *Non conceditur* Bælio, *per meditationes merè philosophicas certò sciri non posse, nos ipsos*

esse volitionum nostrarum causam efficientem, *cùm Systema* Leibn. *indubitatè ostendat*, *quamlibet substantiam simplicem esse unicum suarum operationum causam unicam*, *& ab omni influxu physico alterius substantiæ immunem*, *excepto Dei concursu ordinario.* §. 301. *Nostrarum hinc actionum spontaneitas in dubium revocari nequit*, *uti eam* Aristoteles *definivit*: *spontaneum est*, *cujus principium est in agente.* §. 302. *Scholastici tertiam in libertate conditionem requirunt*, indifferentiam; *benè*, *si per eam intelligatur* contingentia. §. 303. *Hoc tantùm sensu admittitur* indifferentia, *ut scilicet idem significet*, *atque* contingentia, *sive non necessitas*: indifferentia verò æquilibrii *non agnoscitur*; *nunquam enim eligit*, *qui absolutè est indifferens*: *talis electio species quædam meri casûs esset*, *sine omni ratione determinante*, *tam adparente*, *quàm occulta*: *casus hinc aliquid reale jam foret*, *simile exiguæ* Epicuri *declinationi atomorum*, *temerè & sine ratione factæ.* §. 304. *Hæc atomorum declinatio apud* Epicurum *causam finalem habebat*, *dum voluit homines a fato eximere*; *sed nullam habere potuit in rerum natura causam efficientem.* Bælius *hoc commentum ipse præclarè refutat*, *& tamen simile quid admittit*, *ubi loquitur de asino* Buridani. §. 305. *Velle verò simpliciter*, *uti ibidem existimat* Bælius, *exercere libertatem*, *nihil habet*, *quod actum specificet*, *aut nos ad alterius præcisè partis electionem determinet.* §. 306. *Pergit* Bælius: *Duplici viâ homo se ab æquilibrii laqueis expedire potest*; vel *si sibi blandiatur*, *quòd domi suæ regnet*, *nec ab objectis dependeat*; *at via hæc jam obstructa est*; §. 307. Vel *si forte*, *casu*, *aleâ*, *litem dirimere velit*; *at homo tum non ampliùs est in æquilibrio*, *cùm sors æquilibris non sit*, *& homo se sorti addixerit.* §. 308. *Interim tamen & ipse* Bælius *adversùs indifferentiam istam chimæricam*, *vel prorsùs indefinitam*, *pugnat*; *etenim*, *statuente* Carneade, *motus animi voluntarios indifferentiæ illius indefinitæ causam esse*, *resp. quicquid a rei natura proficiscitur*, *eo ipso esse determinatum*; *adesse ita semper determinationem*, *effugiumque* Carneadis *nihil prodesse.* §. 309. *Alio loco ostendit*, *libertatem*, *quò magis a jactato isto æquilibrio remota sit*, *eò præstantiorem esse*: *quosdam adserere*, *rationibus satis urgentibus*, *voluntatem semper necessariò sequi ultimum actum intellectûs practicum*, *&c.* §. 310. *Adnotat Vir ill. ad hæc & similia* Bælii *cogitata*, *semper distinguendum esse inter necessarium & certum*, *inter necessitatem metaphysicam & moralem*; *nullam voluntatem*, *exceptâ divinâ*, *intellectûs judicium semper sequi*, *omnes creaturas intelligentes adfectibus quibusdam obnoxias esse*, *aut saltem perceptionibus*, *aliquid confusi involventibus*; *unde in nobis motus*, *qui judicium intellectûs practicum persæpè reddunt inefficax.* §. 311. *Nexum inter judicium & voluntatem non adeò necessarium esse*, *quàm prima fronte existimari posset*, *inprimis cùm intellectus ferè per cogitationes surdas*, *& in movendo parum efficaces*, *procedat.* §. 312. §. 313. *Pergente* Bælio *eodem tramite contra indifferentiam æquilibrii*; §. 314. *Observat Auctor ill. verissimum esse*, *libertatem indifferentiæ*

ferentiæ indefinitæ tam noxiam & absonam fore, quàm est impossibilis & commentitia: quamprimùm quis dicat: Ex solo principio beneplaciti mei judicia rationis meæ contemno, libet mihi sic agere; *tantundem esse, ac si diceret*: inclinationem meam commodis meis, libidinem utilitati, præfero; §. 315. *Perinde hoc esse, ac si homo morosus, amicorum monitis obsequi turpe ducens, contradicendi voluptatem utilitati anteferret.* §. 316. Bælius *alia multa præclara addit, ut ostendat, quòd agere contra judicium intellectûs magna sit animæ imperfectio. Eum etiam in finem Deum inducit, Protoplastis dicentem, num velint, ut vel sinat eos abuti sua libertate, cùm voluerint, vel ut abusum impediat gratiæ novæ impressione?* Adamum *verò respondentem & petentem, ne sese malo facultatum suarum usu interire permitteret.* §. 317. *Eum in finem demonstrat idem, homines non minùs sibi gratulari, immò magis sibi adplaudere, si superno auxilio, quàm si suo judicio, fortunam debeant. Citantur in exemplum* L. Sulla, J. Cæsar, *fortunâ suâ gloriantes: Poëtæ Heroas suos impulsu divino regentes: Belli duces sub auspiciis Imperatorum præliantes: Mystici, se feliciores credentes, ubi Deum se in quiete tenere arbitrantur.* §. 318. *Quod* idem *de Philosopho Stoico pronunciat, ipsum æquè, ac alium quemvis, e bona electione voluptatem percipere, &c. ostendit iterùm, quantoperè judicium determinatum vagæ isti indifferentiæ præcellat.* §. 319. *Hæc* Bælii *ratiocinia tum ad illustrandum hoc argumentum sunt prolata, tum ut* Bælio Bælius *ipse opponeretur, ostenderetur que, ipsum de imposita Deo, quàm fieri potest optimè eligendi, necessitate conqueri non debuisse.* §. 320. *Scholasticis quibusdam placuit talis omnimoda indifferentia, quæ verò aliquid æquè ridiculum invehit, ac declinationes atomorum* Epicuri, *de quibus suprà.* §. 321. Epicuri *mentem exprimit* Lucretius *Lib. II.* §. 322. Carneades, *ad Atomos non progressus, in ipsa statim hominis anima jactatæ indifferentiæ vagæ rationem invenire voluit; mirum hinc, quòd* a Cicerone, *& magis, quòd* a Bælio *laudetur; quasi verò principium rationis determinantis ad corpora sola pertineret.* §. 323. *Anima, quia se ipsa activa est, & hac dote materiæ præstat, non est prorsùs ex se indifferens ad actionem, uti materia, & in se ipsa aliquid reperire debet, per quod se ipsa determinet; sec. Systema H. p. in statu adhuc puræ possibilitatis ab omni æternitate determinata erat ad agendum liberè id ipsum, quod actura est in tempore, quo existit.* §. 324. Bælius *ipse observat egregiè, libertatem indifferentiæ, quali admittenda, inclinationes neutiquam excludere, nec æquilibrium postulare; animam cum bilance comparari posse docet, in qua rationes & inclinationes sint loco ponderis, &c.* §. 325. *Cùm verò plura duobus eligibilia occurrant, posset anima tunc comparari loco bilancis cum vi aliqua, quæ in plures simul partes conatum exerat, sed non agat, nisi in partem illam, ex qua plus facilitatis, aut minùs resistentiæ, reperit: exemplo aëris, in recipiente vitreo compressi.* §. 326. *Hæc tamen inclinationum præponderatio nullatenùs vetat, quin homo sit*

sui

sui ipsius Dominus, modò potestate sua uti norit: imperium ejus imperium Rationis est. §. 327. *Fatendum, semper in voluntatem nostram satis potestatis inesse nobis, sed non semper venit in mentem illâ uti; animæ in suas inclinationes imperium esse potentiam, quæ non nisi indirectè possit exerceri. Imperium in actiones absolutum, & a rationibus independens, quod* Bælius *requirit, ne Deus quidem ipse habet, aut habere debet; agere namque non potest, nisi ordinatè; imperium Dei, Sapientis, est imperium Rationis.* §. 328. *Non uno momento, uti* Bælius *vellet, nudove voluntatis actu aliquo, nos ipsi corrigimus, aut meliorem acquirimus voluntatem.* §. 329. *Molestiæ & dolores, quæ adportatam de adfectibus victoriam comitantur, quibusdam cedunt in gaudium ingens, quod e suæ mentis virium & gratiæ divinæ conscientia vivida percipiunt: exemplo sunt Ascetæ, verique Mystici, immò & genuini Philosophi.* §. 330. *Si Scotistæ & Molinistæ indifferentiæ vagæ favere videntur, Thomistæ & Augustiniani prædeterminationi patrocinantur.* Durandus, *quanquam concursui Dei speciali refragabatur, non tamen idcircò prædeterminationem aliquam repudiavit.* §. 331. *Sententia Stoicorum*, Democriti, Heracliti, Empedoclis, Aristotelis, Epicuri *& Academicorum*, Chrysippi, Cleanthis, *item Scholasticorum, Patrum Conimbricorum, qui si rerum nexum perspexissent in Syst. H. p. judicassent, certitudinem præviam admitti non posse, quin quædam rei prædeterminatio in caussis rationibusque suis admittatur.* §. 332. *Sententia* Chrysippi *speciatim ex* A. Gellio *refertur. Is cylindri comparatione utitur, cujus volubilitas in motu a cylindri figura utitur, cùm contra lentius decurreret, si corpus asperum & confragosum foret: interim tamen impulsu indiget, uti anima objectorum sensilium sollicitatione.* §. 333. Cicero & Bælius *arbitrantur, ipsum & invitum necessitatem fati confirmare, cùm cylindrus lævitatem aut asperitatem ab artifice habeat, adeoque Deus, providentia, fatum, mali sint caussæ, & quidem necessitantes: resp.* Lipsius, *Stoicos malum derivare a materia.* Plutarchi *refutatio nihil valet, contendentis, Deo potiùs tollendam potentiam, quàm malorum permissionem concedendam; contrarium satis jam evictum est.* §. 334. Chrysippus *aliquid ejusmodi viderat, inprimis dum, referente* Plutarcho, *dixit, in Comœdia quædam interdùm esse insipida per sese, quæ tamen poëmati toti aliquid venustatis addant.* §. 335. *Quod verò illius cylindrum adtinet, hæc comparatio non multùm abludit a comparatione* Leibnitii, *quæ a navi onusta desumebatur, quam flumen propellit, sed eò lentiùs, quò fuerit navis onustior.* §. 336. Chrysippus *contendit malum per concomitantiam adnatum esse: id ope Syst. Leibnitiani elucidatur, quo etiam defectus, in comparatione cylindrica adhuc occurrentes, emendantur.* §. 337. *Libertatis in Creatura repertæ perfectio sine dubio in Deo eminenter existit, puta eam, quæ pura perfectio est, & nullam imperfectionem arguit. Meritò* Scotus *dixit, si Deus non esset liber, & a necessitate immunis, creaturam liberam fore*

fore nullam; *at Deus nulla prorsùs in re indeterminationis omnimodæ capax est, nec voluntatem particularem primigeniam, hoc est, a legibus, sive voluntatibus generalibus, independentem habere unquam potest. Sapiens semper agit per principia, semper agit per regulas, & nunquam per exceptiones, nisi in regularum collisione.* §. 338. *Qui putant, electionem, & reprobationem, ex parte Dei fieri per potestatem aliquam despoticam, ab omni omninò ratione absolutam, profectò opinionem tuentur, quæ naturam rerum juxta & divinas perfectiones subvertit. Et* Lutherus, *&* Calvinus, *ab istiusmodi decreto absolutè absoluto, & planè intolerabili, longissimè absuerunt.* §. 339. *Veritas hæc, quidquid Deus facit, rationi esse consentaneum, nec meliùs fieri potuisse, quemvis haud obesæ naris hominem statim percellit, & tamen fato quodam accidit, ut Philosophi nonnulli eam in dubium vocent: exemplo est* Bælius, Diroysius, *non advertentes, ita falsam Deo libertatem adfingi, libertatem scilicet agendi contra rationem.* §. 340. *Hæc* Bælii *aberratio fecit etiam, ut leges regni Naturæ arbitrarias & indifferentes esse censeret, more Cartesianorum recentium, in quibus sæpe mirum videbatur, hominibus tam eruditis sententias tam parum philosophicas, tamque primis Rationis effatis contrarias, probari potuisse.* §. 341. *Rectè Cl.* Regis *in Metaph. adseruit, facultates, a Deo homini concessas, omnium, quarum homo, juxta generalem naturæ ordinem, capax fuerat, esse præstantissimas. Leges quidem motûs non prohibent, quo minùs homo perfectior sit, sed potiùs locus, quem Deus in spatio & tempore adsignavit homini, perfectiones, quarum capax erat, circumscribit.* §. 342. Bælius *longiùs abripitur, dum existimat, perceptionem delectationis paria dolori efficere posse, utut dubitem ipse, num dolor ad homines, periculi admonendos, sit necessarius. Ratio ista respectu malorum omnium iniri posse vix videtur, nisi miraculo. Quoniam continuitatis solutio in corpore nostro diversimode poterat contingere, naturale erat, hanc corporis imperfectionem aliquo imperfectionis sensu in anima repræsentari. Nolim tamen adfirmare pro certo, nulla exstare in Universo animantia, quæ ex solutione tali voluptatem capiant, vel saltem ea non doleant.* §. 343. *Possunt etiam exstare in Universo animantia illi, quod* Cyrano de Bergerac, *in Solis globo peregrinanti, occurrit, similia. Ejus descriptio.* §. 344. *Fallitur porrò* Bælius, *dum existimare videtur, ideas, quibus corporis qualitates anima percipit, esse prorsùs arbitrarias, quo principio ipsas adeò leges motûs planè arbitrarias facit.* §. 345. *Leges motûs a multis arbitrariæ ideò censentur, quia pauci illas ritè expenderunt.* Cartesium *in illis constituendis valdè errasse, hodie constat. Detexit Vir ill. non conservari eandem quantitatem motûs, sed virtutis in natura: detexit, leges motûs non esse quidem absolutè, & modo Geometrico, demonstrabiles, sed neque id necessarium esse, cùm illæ non penitùs e principio necessitatis, sed perfectionis & ordinis deriventur, hincque sint Entis supremi, intelligentis ac liberi, argumen-*

gumentum, adversùs Syst. necessitatis absolutæ. §. 346. §. 347. §. 348. *Propositis motûs legibus, a se detectis, confirmat Vir ill. id, quod anteà inculcaverat, scil. leges naturæ, quibus motus temperantur, nec esse prorsùs necessarias, nec prorsùs arbitrarias, esse sapientiæ perfectissimæ delectum, & ostendere, quantùm intersit inter* necessitatem absolutam, *& moralem, & inter* aliquid absolutè arbitrarium, *ut proinde id, quod est* simpliciter & absolutè necessarium *cum eo, quod* per rationem optimi determinatur; *aut* libertas, sese per rationem determinans, *cum* indifferentia vaga *non rectè confundatur.* §. 350. *Hoc ipso mota a* Bælio *difficultas planè diluitur, dum veritus est, ne, si Deus per omnia determinatus sit, Natura eo carere, & effectus, Deo tributos, necessitate ordinis rerum producere possit. Verum hoc esset, si regulæ motûs, aliæque naturæ leges in Geometrica causarum efficientium necessitate fundarentur, nec in analysi ultima deveniretur ad quidpiam, quod a causis finalibus, vel congruentia, dependet.* Jo. Joach. Beccherus. §. 351. *Falsò suspicatus est* Bælius, *dimensionum materiæ numerum a divina optione pendere, uti ab ea pendebat, facere, vel non facere, ut arbores animalia producerent: numerus enim dimensionum ternarius determinatus est, non per rationem optimi, sed ex Geometrica necessitate.* §. 352. *Sed in legibus etiam unionis animæ & corporis* Bælius *adhuc vagam aliquam indifferentiam invenire putat.* §. 353. *Argumentatur scil. ex Syst. causarum occasionalium, quodsi systematis Harmoniæ præst. hoc loco meminisset, dubia facilè concidissent.* §. 354. *Pergente* Bælio, *Deum potuisse tale eligere unionis animæ cum corpore systema, quo vulnera duntaxat excitarent ideam remedii, vividumque, sed jucundum, id adplicandi adpetitum, &c.* §. 355. *Resp. Vir ill. falsò* Bælium *existimare, quidquid per leges generales efficitur, citra miraculum fieri: non satis esse, Deum nude statuere, ut læsio membrorum perceptionem aliquam jucundam in animali excitet, sed vias etiam naturales, ad id idoneas, inveniendas esse:* §. 356. *Repræsentationem naturalem eum eo, quod repræsentari debet, convenientiam habere, quod exemplis illustratur.* §. 357. *Quanquam res eadem diversimodè repræsentari posset, semper tamen inter repræsentationem & rem repræsentatam, atque adeò inter diversas ejusdem rei repræsentationes, exactam intercedere certæ relationis convenientiam debere, quod itidem exemplo illustratur.* §. 358. *Quærente ampliùs* Bælio, *cur Deus leges stabiliverit, e quibus tot incommoda oriantur, cur sibi leges ipse præscripserit;* §. 359. *Resp. leges, a Deo stabilitas, fuisse omnium præstantissimas, nec Deum potuisse non statuere sibi leges, & servare regulas, quia a legibus regulisque ordo omnis & pulchritudo dimanat, & sine regulis agere, est agere sine ratione, &c.* §. 360. *Postquàm ita adparet, per determinatas rationes omnia fieri, nulla circa hoc divinæ præscientiæ fundamentum difficultas superesse potest. Inter Systematis Harmoniæ generalis leges una hæc est, quòd præsens sit gravidum futuro, &, qui omnia videt,*

videt, in eo, quod nunc est, id, quod futurum est, videat: quòd Deus in qualibet Universi parte totum Universum intueatur, ob perfectam rerum omnium connexionem. §. 361. *Notavit etiam præclarè* Durandus a S. Porțiano, *futura contingentia in suis causis determinatè videri, ac Deum omniscium, dum omnia, quæ voluntatem possunt invitare vel absterrere, intuetur, in his ipsis videre, quam sit partem amplexura. Idem sentiunt complures alii, ut* Jaquelotius, *& sec.* Bælium *Molinistæ nonnulli, quos refert* Petr. a S. Josepho. §. 362. *Quidam, qui determinationem hanc cum necessitate permiscuerunt, qui necessitatem imaginariam, aut aliam certè ab ea, de qua agitur, metuerunt, aliquid sine causa, sine ratione ulla, evenire admiserunt, quod ridiculæ atomorum declinationi ap.* Epicurum *æquivalet. Testimonium* Ciceronis. §. 363. *Illius jam tempore Stoici a Dei decretis eventuum prænotionem arcessebant; ait enim eod. Libro II. de Divinat.* Sequitur porrò, nihil Deos ignorare, quod omnia ab iis sint constituta. *Et juxta Syst. Leibnitianum, Deus, viso mundo possibili, quem creare statuit, in eo prævidit omnia, ita ut divina scientia visionis a scientia simplicis intelligentiæ discrepet tantùm in eo, quòd huic superaddat illa cognitionem decreti ipsius eligendi hanc rerum seriem, quam simplex intelligentia, sed velut possibilem duntaxat, noscendam præbebat, decretum autem nunc actu existentem facit.* §. 364. *Inexcusabiles hinc sunt Sociniani, Deo certam futurorum, & præsertim volitionum creaturæ liberæ futurarum, scientiam denegantes: cogitare saltem debebant, eventus in mundi possibilis, quam condere statuit, idea a Deo prævideri potuisse.* §. 365. *Tota difficultas in re præsenti non nisi ex falsa contingentiæ & libertatis idea exorta est, quàm indifferentia omnimoda & æquilibri indigere multis persuasum erat; quam persuasionem &* Cartesius *adolescens in Collegio Flexiensi hausisse videtur.* §. 366. *Exempla certaminis in hoc argumento inter Thomistas & Jesuitas.* §. 367. *Confusio ex æquivocatione vocabulorum, & distinctarum notionum comparandarum incuria oritur, quæ evitatur observato discrimine inter necessitatem & determinationem vel certitudinem, inter necessitatem metaphysicam & moralem, & neglecta indifferentiæ plenæ chimæra, cujus notionem ne mente quidem concipere quimus.* §. 368. *Urgente* Bælio, Aut infallibilem eventûs contingentis præsensionem mysterium esse, captu omni superius, aut modum, quo creatura, sine libertate operans, tamen peccat, esse prorsùs incomprehensibilem; §. 369. *Resp. binas has incomprehensibilitates jam sublatas esse; ubi contenditur, eventum liberum prævideri non posse, libertas cum indeterminatione, vel indifferentia plena & æquilibri confunditur: at cum denegatio libertatis hominem a culpa eximere adseritur, libertas intelligitur non a determinatione, vel certitudine, sed a necessitate & coactione immunis.* §. 370. *Circa* libertatem, *pergit* Bælius, dicendum, vel *quòd causæ omnes, ab anima distinctæ, cum eaque concurrentes, agendi, vel non agendi,*

di, potestatem animæ relinquant, vel *quòd eam ita determinent ad agendum, ut non possint non agere: prius sequuntur Molinistæ, posterius Thomistæ, Jansenistæ, & Protestantes Genevensi Confessioni addicti*; §. 371. *Resp. Duæ istæ sectæ tertiam non excludunt, adserentem, animæ determinationem provenire etiam ab ipsa conditione animæ, ejusdemque inclinationibus, quæ sensuum impressionibus intermixtæ, eas vel augent, vel minuunt: causæ verò omnes, internæ externæque, simul sumtæ, faciunt, ut anima certò, sed non necessariò, se determinet. Quod ad Sectas adtinet, solis* Hobbesii *&* Spinosæ *adseclis exprobranda libertatis & contingentiæ destructio.* §. 372. *Cabalistarum sententia de ultima Sephirarum*, Malcuth, Spinosa *valde abusus est, dicens, homines, dum libertatem usitato more concipiunt, imperium in imperio Dei statuere: imperium intelligit necessitatis cæcæ, qua cuncta e natura divina sic emanant, ut penes Deum nulla electio, nec hominis electio a necessitate sit immunis.* §. 373. Bredenburgii *Liber contra* Spinosam. *Ejus Adversarii* Francisc. Cuperus, *Socinianus*; Orobio, *Medicus Judæus*; Albertus Versæus. §. 374. *Judicium ill. Viri de* Bredenburgio. §. 375. *Ostendit Auctor ill.* Lucii Antistii Constantis *de Jure Ecclesiasticorum Libri singularis non* Spinosam, *sed* Lacourtium *conditorem fuisse.* §. 376. *Singularia quædam de* Spinosa, Francisco van den Ende, *&* Kerkringio. §. 377. *Sublatis circa præscientiam & providentiam Dei difficultatibus, adcingit se ill. Vir ad solvendam eam, quæ ex concursu Dei cum actionibus creaturæ oritur, notando actionem creaturæ proficisci a Deo, quantùm ad perfectiones, a creatura, quantùm ad limitationes, vel negationes.* §. 378. *Malum esse privationis consectarium, quod jam* S. Augustinus & S. Basilius, *immò & Stoici, observarunt.* §. 379. *Sententia Veterum, mali originem in materia quærentium*, Platonis, Aristotelis, Anaxagoræ, Plutarchi. §. 380. Keplerus *in materia speciem quandam imperfectionis agnovit, etiam dum in illa nullus inordinatus est motus, quam inertiam naturalem vocavit, ea originalis creaturarum imperfectionis exemplum præbet, sed exemplum & comparationem tantùm, cùm origo hæc in formis, sive ideis possibilium, reperiatur.* §. 381. *Licèt autem ita res se habeat, verum tamen manet, Deum ad malum concurrere in executione actuali, quæ formas in materiam introducit, unde difficultas; hinc quidam concursum tantùm generalem statuerunt.* §. 382. Bælius *sententiam suam, qua creaturis actionem omnem denegat, immò nec realem ullam inter substantiam & accidens distinctionem agnoscit, fundat in eo, quòd conservatio dicatur continuata creatio, refertque simul, complures Philosophos huic dogmati adversatos esse, ut* Dav. Derodon. §. 383. *Probatio Cartesianorum.* §. 384. Erhardi Weigelii *demonstratio existentiæ Dei, fundata in Creatione hac continuata: ejus defectus.* §. 385. *Pro certo potest adseri in re præsenti, creaturam a divina operatione pendere continuò, nec minùs pendere, postquàm cœpit, quàm dum primò incipit:*

cipit: actio hæc conservativa potest adpellari, si lubet, creatio. §. 386. *Auctor Moniti ad Icona Socinianismi objicit, ita creaturas nec plus connexionis, nec plus relationis, habere cum actionibus suis, quàm habuerint cum productione sui primo suæ creationis instanti, &c.* §. 387. Bælius *eandem tibiam inflat, immò rem longiùs promovet.* §. 388. *Resp. distinguendum esse inter prioritatem temporis & prioritatem naturæ.* §. 389. *Hæc naturæ anterioritas apud Philosophos pervulgata est; sic enim dicitur ordo esse inter decreta Dei, &c.* §. 350. *Ita dum res a Deo producitur, tanquam individuum producitur, & non tanquam universale logicum; rei essentia producitur ante accidentia, ejusdem natura ante operationes, secundùm naturæ suæ prioritatem, & in signo anteriore rationis.* §. 391. *Hinc Deus reproducit eandem substantiam, eandem animam; hinc patet, creaturam cum Deo concurrere ad alterius rei productionem, ac præsertim internæ suæ operationis, qualis esset cogitatio, volitio, quæ utique realiter a substantia distinguuntur.* §. 392. *Sed contendit* Bælius, *nulla esse hujusmodi accidentia, a substantia distincta, provocatque ad testimonia* P. Maignani, P. Malebranchii, Cl. Callii, P. Saguens, & Francisci Lamii: *Judicium ill. Viri.* §. 393. *Cavendum, ne, dum substantiæ cum accidentibus confunduntur, dum substantiis creatis actio omnis adimitur, gradus fiat ad Spinosismum, qui Cartesianismus est immoderatus.* §. 394. *At, pergit* Bælius, *si creaturæ producunt accidentia, potentiam creatricem & annihilatricem habebunt;* §. 395. *Resp. Modificationum productionem nunquam dictam esse* creationem; *Deum substantias e nihilo producere, substantias verò limitum suorum mutatione suâ producere accidentia.* §. 396. *Quod de animabus, sive formis substantialibus,* Bælius *ingerit, Systemati Leibnitiano non adversatur, ubi statuitur, modificationes istas esse in fluxu perpetuo, dum interim substantia simplex invariata perseverat.* §. 397. *Repetitur sententia,* §. 86. & *seqq. Theod. prolata, de animarum origine.* §. 398. *Statuitur cum* Malebranchio, *generatim creationem, ritè intellectam, non adeò esse admissu difficilem, quàm posset putari, eamque in notione dependentiæ creaturarum esse quodammodo involutam.* §. 399. *Sed objicit porrò* Bælius, *animam ita nostram agere non posse;* §. 400. *Resp. cùm anima sit principium operationis, non intelligi, cur anima suas cogitationes, sensationes, doloris voluptatisque perceptiones, non producat, &c.* §. 401. *Fundamentum suum ostendit* Bælius, *dicendo, nos non facere id, quod quomodo fiat, nescimus;* §. 402. *Evidens esse, quòd alicujus effectus vera causa debeat eum cognoscere, ac modum etiam scire, quo produci debeat.* §. 403. *Resp. necesse non esse scire semper, quomodo fiat id, quod facimus; ideas nostras non ideò, quia volumus, efformari, in nobis & a nobis efformari illas, non ex vi & imperio nostræ voluntatis, sed secundùm nostram & rerum ipsarum naturam, animam esse automatum spirituale quàm maximè mirabile, & virtute divinæ præformationis elegantes illas ideas producere, in quibus voluntas nostra nullam partem habet, & ad*

Qq 3 quas

quas ars nostra non valet pertingere, &c. §. 404. *Velleitates esse duntaxat voluntatum conditionalium genus quoddam valdè imperfectum, nec nos, dum velleitatem hujusmodi habemus, tam velle, ut velimus, quàm ut possimus; hinc in Deo nullas esse velleitates; nostrum verò imperium in volitiones indirectè tantùm exerceri, & miserum illum fore, qui ita suarum actionum dominus esset, ut temerè, sine nexu & ratione velle posset.* §. 405. *Adcingit se ill. Auctor ad* Laurentii Vallæ *Dialogum, qui quinto* Boëtii *Libro de Consolatione respondet, & aliquas elucidationes exhibet super difficultate de libero arbitrio, argumento, in quo justitia & injustitia, hujus ac futuræ vitæ pœna præmiumque, versantur.* §. 406. Antonius *quidam* Glarea *Hispanus, a* Valla *rogat sententiam de præscientiæ cum libertate conciliandæ ratione.* §. 407. *Ad Objectionem, qua ex præscientia Dei actionis necessitas colligitur, resp.* Valla, *si mea scientia res præteritas, aut præsentes, existere non facit, neque præscientia mea faciet existere futuras.* §. 408. *Obj. præsens & præteritum mutari non posse, ea jam esse necessaria, sed futurum, in se mutabile, fixum necessariumque fieri præscientiâ; Resp. necessarium distinguendum a certo; non esse impossibile, id, quod prævisum fuerit, non evenire, sed infallibiliter tamen eventurum.* §. 409. *Obj. juxta Philosophos omne possibile considerari posse ut existens: si nunc eventus ejus, quod prævisum est, reapse eveniret, Deus errasset; Resp. Ambo sæpè contradictoria esse possibilia, nec tamen simul posse existere; in exemplo, dum* Sext. Tarquinius *ab* Apolline *fert responsum, se exulem inopemque interiturum ab Urbe irata pulsum, queri non potest, Cur,* Apollo, *mihi sortem tam duram eloqueris? reponet Deus, Futura novi, non facio, nec ampliùs cum* Jove *contendere, cur ipsi, homini innocenti, & religioso deorum cultori, fatum tam immite præparet: respondebit namque Deus: Tu innocens? scias, te superbum, adulterum, & patriæ proditorem fore.* §. 410. *Sed dicet* Sextus: *Nolo facere, quæ dices,* Apollo? *Quid referet Deus, mentior igitur? At* Sextus *forsitan rogabit Deos, ut fata mutent, melioremque sibi mentem largiantur: dicet forsan* Apollo: *Unusquisque a Diis factus est, qualis est;* Jupiter *animam tibi pravam indidit, tu genio tuo indulgebis, &* Jupiter *te pro meritis accipiet. Ita per Stygem juravit.* §. 411. *Respondebit* Sextus: *Ergò* Jupiter *proprium in me scelus ulciscetur? ipse solus est reus; cùm me talem fecerit, qualis sum, agere debeo, uti voluit. Cur me plectit igitur? num ejus voluntati potero reluctari? Fatetur* Valla, *se de* Jovis *decretis, hoc est, de providentiæ placitis, satisfacere suo* Antonio *non posse;* §. 412. *putatque latere nos rationes, quare sic statuat, satis tamen esse, eum optimum ac sapientissimum esse, ut bonas illas esse judicemus, insimulque justum, ut decretis atque operationibus suis non destrui libertatem nostram sciamus.* §. 413. *Judicium ill. Viri de hoc* Vallæ *Dialogo, quem ipse ulteriùs promovere instituit. Rogat nempè* Sextus *Dodonæ* Jovem: *Cur me adegisti, ut malus essem & miser? aut sortem meam muta & mentem, aut culpam in te*

barere

herere agnosce. Resp. Deus: Abdica Romam, & sapies, fortunatus eris, Romam si tendis, periisti. At Sextus, *tam duræ conditionis impatiens, prorumpit e templo, & fatis se suis permittit. Tum* Theodorus, *templi Antistes, quærit* Jovem, *annon penes ipsum fuerit, aliam* Sexto *voluntatem impertiri.* §. 414. Pallas, *cujus in disciplinam* Theodorum *mittit* Jupiter, *ostendit ei Fatorum palatium, in quo non eorum solùm, quæ fiunt, sed eorum etiam, quæ fieri possunt, præstò sunt repræsentationes: ex quibus, in mundos digestis, omnium optimum sibi condendum delegit* Jupiter. *Omnes hi mundi hic præsto sunt, ait* Pallas, *scilicet in ideis; in eorum aliquo* Sextum *reperies quendam, fortunatum admodum, & ad magna evectum; in alio* Sextum *alium, mediocri sorte contentum: denique in aliis* Sextos *omnigenos, & infinitè variatos, invenies.* §. 415. *Deducit hinc Dea* Theodorum *in unum e conclavibus, quod ubi ingressus est, non jam conclave, sed mundus erat: inibi adparebat primus ille* Sextus *fortunatus: aderat etiam ingens volumen quoddam scriptum, historiam hujus mundi exhibens;* Theodorus *cùm numerum, in fronte hujus* Sexti *observatum, evolvisset, historiam illius, quam viderat in compendio, adhuc ampliorem deprehendit. Itum deinceps in alia conclavia, novæ semper scenæ visebantur.* §. 416. *Conclavia ista coibant in pyramidem, quoque adscendebatur altiùs, eo pulchriora fiebant, & pulchriores exhibebant mundos. Tandem ad supremum, quo Pyramis claudebatur, omniumque pulcherrimum, devenere: quo viso,* Theodorus *se non capiebat præ gaudio: Nunc tandem, ajente Deâ, ad verum, ac re ipsâ exstantem, mundum pertigimus: ad boni fontem consistis: en tibi* Sextum, *qualis est, & qualis reapse futurus est. Prorumpit e templo furibundus, & Deorum monita flocci pendit. Quodsi* Jupiter *alterum illum fortunatum* Sextum *hic posuisset, non jam hic idem mundus foret; ipse sapientiam suam abdicasset, meque, filiam suam, projecisset. Sed vides insuper,* Sextum *a Patre meo non fuisse factum improbum, talis quippe ab omni æternitate fuit, & quidem semper liberè: existere tantùm ei concessit* Jupiter, *& eum e regione possibilium ad rerum existentium classem transtulit.* Sexti *etiam crimen ad magna prodest, Romam in libertatem adserit, &c. Sed hæc nihil ad mundum totum, cujus speciem miraberis olim, ubi ad meliorem alteram vitam feliciter transgresso, illius penitùs cognoscendæ Dii tibi facultatem indulserint.* §. 417. *Hæc, ait Auctor ill. fabulæ nodum, a* Valla *intactum, expedire mihi videntur. Quodsi* Apollo *divinam scientiam visionis sat scitè repræsentavit;* Pallas, *ut spero, non ineptè personam egerit scientiæ simplicis intelligentiæ, a qua demum adcersenda est rerum origo.*

Adjecta Epitome Controversiæ, ad Syllogismos redactæ, *in resolvendis* octo *objectionibus Bælianis occupatur, quarum I^a. contendit, Deum vel potentiâ, vel cognitione, vel bonitate, caruisse, quòd, mundum hunc condendo, non optimam partem elegerit; II^a. In toto Dei opere plus mali esse, quàm boni, quòd in Creaturis intelligentibus plus mali sit, quàm boni:* III^a.

III[a]. *semper esse injustum punire, quod semper sit impossibile non peccare, sive quòd omne peccatum sit necessarium; IV*[a]. *Deum inter peccati complices haberi; quòd, cùm creaturarum intelligentium peccatum impedire possit, illud non impediat, immò potiùs cooperetur, tum concursu suo, tum occasionibus, quas præbet, unut futuri eventûs probè sit conscius. V*[a]. *Deum esse causam peccati, quòd producat, quidquid in peccato reale est. VI*[a]. *Deum injustum esse, quòd puniat eos, qui quàm potuerunt, optimè egerint. VII*[a]. *Deum non habere satis bonitatis, quòd aliquibus duntaxat, nec omnibus, præsidia largiatur, quæ faciunt illos re ipsâ habere bonam voluntatem, & fidem finalem salutarem. VIII*[a]. *Deum non esse liberum, quòd infallibiliter optimum eligat. Ex iis, quæ in Tentaminibus prolixè disputata sunt a Viro illustri, dubia hæc facili negotio dissipantur; dedit verò ill. Auctor & hic responsiones, ipsis objectionibus legitimè adplicatas, quoniam ita occasionem nactus est, & difficultates adhuc quasdam diluendi, & observationes aliquas, in ipso Operis decursu needum satis indicatas, inspergendi.*

§. 241. Expedivimus tandem moralem causam mali moralis: *malum physicum*, hoc est, dolores, ærumnæ, miseriæ, utpote mali moralis adpendices, minùs negotii nobis facessent. *Pœna*, auctore *Grotio* (a) *est malum passionis, quod infligitur ob malum actionis.* Patimur, quia egimus; malum toleramus, quia malum fecimus.

Nostrorum causa malorum
Nos sumus.

Verum quidem est, nos sæpè ob actiones alienas pati, sed, si sceleris participes non sumus, pro certo habendum, has ærumnas majorem nobis præparare fortunam. Controversia *de malo physico*, hoc est, de origine miseriarum, difficultates habet cum quæstione *de mali metaphysici* origine communes, cujus posterioris exempla suppeditant monstra, aliæque Universi, quæ adparent, anomaliæ. Sed judicandum est, ipsas quoque miserias & monstra ordini congruere; juvatque ponderare, non solùm hos defectus, atque hæc monstra, admitti potiùs debere, quàm violari leges generales, uti *R. P. Malebranchius* quandoque disserit; verùm etiam hæc ipsa monstra regulis esse consentanea, voluntatibusque generalibus convenire, quamvis conformitatis hujus modum nexumque discernere non valeamus. Prorsùs sicut in Mathematicis quædam anomala adparent, quæ, ubi penitùs expensa fuerint, ordinatissimè denique exeunt; hac de causa observavi suprà, e meis principiis omnes effectus individuos, nullo excepto, esse voluntatum generalium sequelas.

242. Nec mirum esse debet, quòd res istas similitudinibus, a Mathesi purâ

(a) De Jure B. & P. Lib. II. c. XX. 1.

purâ adcersitis, interdum illustrare connitar, quia in ea non tantùm omnia ordinatè procedunt, sed & via suppetit ordinis agnoscendi ope adcuratæ meditationis, quæ divinas ideas sub nostrum, ut ita loquar, adspectum collocat. Sic proponi potest series numerorum, in speciem prorsùs irregularis, in qua variabiliter crescant decrescantque numeri, ita ut ordo nullus adpareat: & tamen, qui clavem ænigmatis istius norit, & seriei numerorum originem constructionemque intellexerit, dare regulam poterit, quæ, ritè perspecta, seriem prorsus regularem esse, & insignes proprietates habere, demonstrabit (b). Hoc idem adhuc clariùs sensui subjici potest in lineis: habere potest linea circuitûs reditûsque, summa & ima, puncta regressûs, puncta flexûs contrarii, interruptiones, aliasque varietates, ita ut in ea, præsertim partem consideranti, neque modus, neque harmonia, neque ratio ulla, adpareat, & tamen ejus æquatio constructioque dari potest, in qua Geometra istarum omnium anomaliarum adparentium rationem & convenientiam reperiat. Idem judicium de monstrorum anomaliis, aliisque creditis in Universo defectibus, ferendum est.

243. Atque hoc sensu usurpari potest insigne illud *S. Bernardi* pronunciatum (Epist. 276. ad *Eugenium III.*) *Ordinatissimum est, minùs interdum ordinatè fieri aliquid.* Immo dici potest, exiguam hanc in parte inordinationem esse duntaxat adparentem in toto, quin illam ne adparentem quidem esse, factâ relatione ad felicitatem eorum, qui se ordini conformare student (c).

244. Quod dixi de monstris, id ipsum de variis defectibus aliis etiam intelligo, qui nobis adparent. Solam ferè globi nostri superficiem novimus, ultra centenas aliquot hexapedas in terræ viscera vix penetramus: id, quod in globi cortice reperimus, ingentium quarundam conversionum effectus esse videtur. Verisimile est, hunc globum aliquando prorsùs ignitum fuisse, & rupes, quæ hujus terræ corticis basin constituunt, esse scorias, post magnam aliquam fusionem relictas. In earum visceribus reperiuntur metallorum ac mineralium genimina, persimilia iis, quæ nostræ fornaces proferunt: mare verò integrum, genus quoddam olei per deliquium esse posset, uti oleum tartari in locis humidis nascitur. Postquàm enim terræ superficies a magna deflagratione refrixerat, humor, quem ignis in aërem expulerat, in terram relapsus, superficiem ejus eluit, & dissolvit, imbibitque salem fixum, in cineribus residentem, ac denique magnam illam superficiei globi nostri cavitatem implevit, ut oceanum, aqua salsa plenum, exhiberet.

245. Sed post ignem, nihilo minorem a terra & aqua illatam esse va-

(b) Addit *Interpr. Lat.* (Et tale quid quadrata magica exhibent.)

(c) Addit *Interpr.* (his enim cuncta tandem cedunt in bonum.)

ſtitatem, judicandum eſt. Fortaſè cruſta, per refrigerationem efformata, quæ ſub ſe magnas cavitates habebat, collapſa eſt, ita ut non, niſi in ruderibus, habitemus, prout inter alios *Thomas Burnetius* (d), *Guilielmi* Magnæ Britanniæ Regis quondam Capellanus egregiè animadvertit. Tum deinde plura diluvia atque inundationes dejecerunt diverſa ſedimenta, quorum veſtigia & reliquiæ reperiuntur, certo argumento, mare aliquando fuiſſe in locis, hodiedum a mari remotiſſimis. Sed hæ converſiones finem habuere denique, & globus eam, quam nunc cernimus, faciem induit. Ingentes haſce mutationes paucis verbis inſinuavit *Moſes*: ſeparatio luminis a tenebris indicat fuſionem ab igne factam, & ſeparatio humidi a ſicco inundationum effectus denotat. Quis verò non videt, has inordinationes rebus ad ſtatum, in quo nunc ſunt, adducendis profuiſſe, his divitias, his commoda noſtra deberi, harum ope denique globum hunc culturæ patientem evaſiſſe? Hæ inordinationes ordine proceſſerunt. Inordinationes, quas eminùs videmus, ſunt maculæ Solis & Cometæ: ſed quos uſus adferant, aut quid in iis ordinatum ſit, necdum novimus. Olim Planetæ pro ſtellis errantibus habebantur, hodie motum earundem regularem eſſe compertum eſt. Idem ſortean de Cometis verum eſt; poſteritas ſciet.

246. Inter inordinationes non numeratur conditionum inæqualitas, & merito *Jaquelotius* quærit ab iis, qui omnia æquè perfecta eſſe vellent, quare rupes foliis floribuſque non niteant? cur formicæ non ſint pavones? Et ſi omnia æqualia eſſe neceſſe foret, jure in divitem inſurgeret pauper, ſervus in herum. Non oportet æquales eſſe organi muſici tubos. Dicet *Bælius* eſſe diſcrimen inter ſimplicem privationem boni & depravationem ſeu inordinationem, item inter inordinationem in rebus inanimatis vel brutis, quæ purè metaphyſica eſt, & inter creaturas ratione gaudentes, quæ in culpa miſeriiſque conſiſtit. Jure quidem iſta diſtinguit ipſe: nos verò viciſſim ea jure meritoque conjungimus. Deus inanimata non negligit; ſenſu carent illa quidem, ſed Deus ſuo ſenſu hunc eorum defectum ſupplet. Neque animalia negligit; carent intellectu, at Deus eorum vice intelligit. Ipſe ſibi defectum quemcumque verum & minimum, in Univerſo repertum, exprobraret, quamvis a nemine obſervaretur.

247. Vi-

(d) *In Telluris Theoria Sacra, Orbis noſtri originem & mutationes generales, quas aut jam ſubiit, aut olim ſubiturus eſt, complectente.* Ejus Libri duo priores *de Diluvio & Paradiſo*, poſteriores duo *de Conflagratione Mundi & meliori rerum ſtatu* agunt. Vide ib. *Cap. VII.* ubi diſſolutionem terræ primæ a poſteriore probare conititur, inprimiſque agit de cavitatibus ſubterraneis, p. 52. ſqq. ed. Francof. 1691. De hac ejus Commentatione conſulantur *Acta Erud. ad A.* 1682. *p.* 70. *ſq.* & *Supplem. VI. p.* 304. *ſqq.* Reimmanni *Catalog. Biblioth. ſuæ Theol. p.* 691. *ſqq.* qui acri eam cenſura notavit. Cæterùm lucem vidit *Thomas Burnetius* A. 1632. obiit A. 1715. Vitam, quam Latine expreſſit *William Wotton*, e habet *P. XV. Actor. Philoſ. n. V. p.* 434. *ſqq.*

247. Videtur *Bælio* non probari, quod quæ in rebus inanimatis occurrere queunt inordinationes, cum iis, quæ creaturarum rationalium pacem felicitatemque perturbant, comparentur; aut quòd vitii permissio in perturbationis legum motûs evitandæ cura ex parte fundetur. Ex hoc namque, si ipsum audiamus, (Responsionis posthumæ ad *Jaquelotium*, pag. 183.) concludi posset, *Deum non condidisse mundum, nisi ut infinitam Architecturæ, Mechanicesque, scientiam ostentaret, nulla in magni hujus operis constructione bonitatis & amoris in virtutem habita ratione. Hujusmodi Deus laudem dumtaxat ambiret scientiæ, malletque totum genus humanum interire, quam pati, ut atomi paucula præter leges generales vel celeriùs, vel tardiùs, moverentur.* Hac objectione supersedisset *Bælius*, si conceptum meum generalis harmoniæ systema cognitum ipsi fuisset, vi cujus duo, hinc causarum efficientium, inde finalium, regna inter se parallela sunt; nec Deus optimi Monarchæ minùs, quàm Architecti scientissimi, laudem obtinet; materia ita disposita est, ut leges motûs optimæ spirituum gubernationi subserviant, ex quibus denique Deus, quantum plurimum boni potuit, obtinuisse comperietur, modò bona metaphysica, physica ac moralia, simul computentur.

248. Verùm (inquiet *Bælius*) Deus exiguo miraculo mala infinita poterat averruncare, cur ergò miraculum non adhibuit? tam multa hominibus lapsis auxilia extraordinaria largitur; atqui modicum hujus generis auxilium, *Evæ* concessum, ejus lapsum impediebat, & tentationem serpentis reddebat irritam. Hujusmodi objectionibus abundè satisfecimus hac generali responsione, scilicet, Deum non debuisse aliud eligere universum, cùm elegerit optimum, nec adhibuisse miracula, nisi in eo necessaria. Responsum ipsi est, naturalem universi ordinem miraculis immutari: reponit ille, illusionem hanc esse & miraculum, quod (verbi gratiâ) in nuptiis in Cana Galilææ *Christus* patravit, non aliam in aëre triclinii mutationem effecisse, nisi quòd in poros suos, quibus ante quædam aquæ corpuscula inerant, postea vini corpuscula receperit. Sed considerandum est, ubi semel optimum systema rerum electum fuit, nihil, ac ne minimum quidem, in eo immutari posse.

249. Quod *miracula* (e) adtinet, (de quibus jam suprà nonnihil diximus)

(e) Distinctionem hanc miraculorum in *comparativè talia* & *rigorosè talia* agnoverunt etiam Theologi longè celeberrimi *Reverendiss. Cancell. Pfaffius* in *Institutionib. Theol.* p. 687. 688. *Si quæ*, ait, *causæ secundæ & creatæ miracula patrant, patrant saltim ut causæ occasionales, ad quarum tantùm præsentiam & motum huc directum, qui verò in sese ipse nullum influxum habet, Deus miraculum patrat.* Nihil his dici magis adpositum aut sapiens posse, judicat Ill. *Bilfingerus*, in *Dilucidd. Philos.* §. CCXVI. Exigantur ad ea, quæ Ill. *Leibnitius* hoc loco differit, & judicetur tandem, num ex vero dici queat, *fucum* facere Auctorem Ill. cum sua miraculorum distinctione, *adcersendoque Angelos, per vires eorum naturales ac ministerium, sicque etiam per* commu-

ximus) non sunt illa fortasse classis & generis unius. Eorum non pauca substantiarum invisibilium, quales sunt Angeli, ministerio procurari a Deo verisimile est, uti R. P. *Malebranchius* etiam censet; & hi Angeli, sive hæ substantiæ, agunt secundùm naturæ suæ leges consuetas, cum corporibus jungantur subtilioribus, magisque activis, quàm ea, quæ a nobis tractari possunt. Hujusmodi miracula non sunt miracula, nisi comparatè, & intuitu nostri; sicut opera nostra apud belluas miraculosa reputarentur, si de illis judicium aliquod ferre possent. Ad hanc miraculorum classem spectare fortasse posset aquæ in vinum mutatio. At creatio, incarnatio, aliæque nonnullæ Dei actiones, omnem creaturarum virtutem transgrediuntur, & verè sunt miracula, immò ex parte mysteria. Si tamen aquæ in vinum mutatio ad miracula primi ordinis pertinebat, Deus hac mutatione totam universi seriem immutasset, ob connexionem mutuam corporum; aut certè debuisset hanc connexionem impedire alio miraculo, & corpora, nullam in priore partem habentia, movere, perinde ac si miraculum nullum contigisset, factoque dein miraculo, debuisset etiam omnia in corporibus ipsis, illud participantibus, restituere in statum, ad quem sine miraculo pervenissent: post ea demum cuncta priorem viam relegissent. Unde liquet, miraculum istiusmodi plura, quàm prima fronte adpareat, postulare.

250. Quod adtinet malum creaturarum physicum, hoc est, ærumnas, impugnat vehementer *Bælius* illos, qui divinam circa illud administrationem, adhibitis rationibus particularibus, exculpare nituntur. Brutorum incommoda hìc prætereo: video enim, *Bælium* ærumnis humanis insistere potissimùm, fortasse quia bruta sensu carere autumat: & ex hoc ipso, quòd pati belluas iniquum foret, *Cartesiani* complures evincere contenderunt, eas nihil esse, nisi machinas, *quoniam sub Deo justo nemo innocens miser est.* Principium hoc adprobo, non tamen arbitror inde posse colligi, quòd bruta perceptione careant (f), quia censeo, perceptionem, si propriè loquamur, ad inducendam miseriam non sufficere, nisi animi reflexio in se ipsum adsit. Idem est de felicitate sentiendum: sine reflexione nulla felicitas.

O

communem & ordinarium naturæ universæ cursum, plurima eorum, quæ in Scripturis miracula vulgò dicuntur, fieri contendere? Sententia Viri in doctrina de miraculis est, miracula sine necessitate non esse statuenda, cùm perfectior agendi ratio ea, quæ paucis utatur mediis extraordinariis, pluribus naturalibus, adeoque censendum sit, in eo duntaxat statu a Deo ista fieri, quo media naturalia non sufficiant: quo in o neque paucitas, neque multitudo miraculorum adseritur. *Conf.* §. 209. Huc spectant illius verba, quæ leguntur in *Philosophia Sinica.* §. XLVIII. Cæterum, ubi Vir ill. incarnationem adlegat, ea intelligit & comprehendit omnia auxilia, omnes gratias, quæ intuitu optimi Sospitatoris nostri in regno spirituali hominibus obtingunt. *V. Epitome Controversiæ ad Syllogismos redactæ*, Tentaminibus adnexa, *in Resp. ad Object. I.*

(f) Vide jam suprà cit. Comment. Leibnitianam *de anima brutorum.* §. VI.

O fortunatos nimium, sua qui bona norint.

Dubitari cum ratione non potest, quin dolorem bruta percipiant; sed & voluptates & dolores non æquè, ac in homine, vivaces esse adparet: nam cùm reflexionis sint expertes, neque tristitiæ neque lætitiæ, quarum hæc voluptatem, illa dolorem comitatur, sunt capaces. Homines ipsi quandoque a belluarum conditione haud procul absunt, & agunt instinctu ferè solo, & propter solas sensuum impressiones (g), quo in statu voluptates eorum, atque dolores, sunt admodum exiles.

251. Sed, omissis belluis, ad creaturas rationales revertamur. De his agit *Bælius*, dum quærit, plusne boni, an mali physici, sit in mundo? (Respons. ad Quæsita Provincialis, cap. 75. Tom. 2.) Hanc quæstionem ut ritè decidamus, explicandum est, in quo hæc bona malaque sita sint. Convenit inter nos, malum physicum aliud nihil esse, quàm displicentiam, sub quo vocabulo dolorem, molestiam, aliudve quodvis incommodum, comprehendo. At bonum physicum an in sola voluptate collocandum est? Ita quidem sentire videtur *Bælius*, ego verò etiam in statu quodam medio, qualis est sanitas, consistere arbitror. Satis benè est ei, cui malè non est: sapientiæ gradus est, nihil habere stultitiæ,

Sapientia prima est
Stultitia caruisse.

Sicut oppido laudabilis est, qui jure non potest reprehendi;

Si non culpabor, sat mihi laudis erit.

Hac ratione perceptiones omnes, quæ nobis non displicent, omnia virium exercitia, quæ non incommodant, quæque impedita incommodarent, bona physica sunt, etiam dum nullam nobis adferunt voluptatem; eorum namque privatio malum est physicum. Hinc sanitatis bonum, aliaque hujusmodi, non, nisi post eorum jacturam, persentiscimus. Hac ratione ausim adferere, in præsenti etiam vita bona malis, commoda incommodis, esse potiora, nec abs re scripsisse *Cartesium* (Tom. I. Epist. 9.) *naturali ratione nos edoceri, quòd plura nobis in hac vita bona, quàm mala, suppetant.*

252. Addendum, quòd voluptatum usus nimis frequens, magnitudoque, malum foret maximum. Quasdam voluptates malo caduco comparavit *Hippocrates*, & sine dubio passeribus invidere se *Scioppius* (h)

 tantùm

(g) Addit *Interpr.* (ut lunatici ambulare dicuntur semisomnes.)

(h) *Gasp. Schoppius*, seu *Scioppius*, insignis seculi XVII. Criticus, Neomarchiæ natus A. 1576. denatus Patavii A. 1649. d. 19. Jul. Magna ejus fuerunt merita in rem litterariam, sed lacessendi alios pruritu quàm maximè laborans, gloriam, egregiis

tantùm simulabat, ut in opere, erudito quidem illo, sed plus quàm nugaci, lepidè nugaretur. Exquisitioris saporis cupediæ valetudini nocent, & delicati palati acumen obtundunt; ac generatim corporeæ voluptates quæcumque virium impendia sunt, etsi alii aliis meliùs impensam illam reparare possint.

253. Interim, ut malum bono potius esse probet *Bælius*, *Mottam Vajerium* (i) (Epist. 134.) producit, qui, si impositam sibi a Providentia jam ante personam rursùs agere debuisset, ad vitam hanc mortalem redire semel mortuus recusasset. Verum, uti jam suprà dixi, propositam ab eo, qui ruptum Parcarum filum redintegrare posset, conditionem accepturum fuisse reor, si nova, quamvis pristina nihilo melior, persona promissa fuisset. Itaque ex hoc *Mottæ Vajerii* dicto non sequitur, eum, quam egerat antè, personam recusaturum fuisse, quòd esset mala, uti *Bælius* interpretari videtur, sed tantùm, quòd non esset nova.

254. Mentis voluptates omnium purissimæ sunt, & ad gaudii perpetuitatem utilissimæ. *Cardanus* (k), jam senex, ita sorte suâ contentus erat, ut juratus adseveraret, non se eam cum juvene, quantumvis opulento, sed inerudito, permutaturum, quod *Motta Vajerius* ipse refert, nec improbat. Illecebras videtur habere eruditio, quas qui non degustarunt, cogitando nunquam adsequantur. Non hìc intelligo factorum notitiam, rationum scientiâ nudatam, sed qualem *Cardanus* habuit, vir verè magnus, etiam cum vitiis suis, maximus futurus, si illis caruisset.

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas!
Ille metus omnes & inexorabile fatum
Subjecit pedibus.

Non parva res est esse Deo Universoque contentum; non metuere fata nostra, neque de eventis conqueri. Hunc nobis fructum, longe alium ab eo, quem Stoici Epicureique a Philosophia sua hauriebant, genuinorum

egregiis ingenii fœtibus partam, non parum labefactavit, &, ut *Marquardi Gudii* verbis utar, multa acerbitate viros maximos plerumque sine fronte, sine fide invasit, tanquam scurras de catasta. *Valentinus Andreæ* illum Priapejum, Vespillonem & hominis monstrum, vocat *Mytholog. Christ. manip. I. Apol.* 41.

(i) *Francisc. de la Mothe le Vayer*, *Felicis de la Mothe* filius, celebris Gallus, A. 1588. Parisiis natus, & A. 1672. denatus. In omnibus suis actionibus aliquid singulare & insuetum cernebatur, ita ut pro Misanthropo haberetur: in incessu semper cœlum tuebatur, hinc *Vigneul Marville*, eum, antea sibi ignotum, existimavit esse Astronomum: Rerum novarum tam cupidus erat, ut visentem *Bernierium* morti proximus rogaret: *Quid novi de magno Mogole?* Scripta ipsius, Voluminib. 15. in 12. inclusa, A. 1684. adcuratissimè prodierunt.

(k) Scripsit ipse *Librum de vita propria*, ex Bibliotheca *Gabr. Naudæi*, Paris. apud *Jacob. Villery* in Palatio, 1643. 8. & Amst. ap. *Joann. Ravensteinium*, 1654. 12. V. de eo, ejusque scriptis, *Niceronii* Mémoires T. XIV. p. 233. seqq.

rum principiorum notitia conciliat. Tantùm inter veram ſinceramque diſciplinam moralem & Stoicam Epicureamve intereſt, quantùm lætitiam inter & patientiam; iſtorum namque tranquillitas ſola neceſſitate nitebatur; noſtra verò in perfectione pulchritudineque rerum, in noſtra denique vera felicitate, fundatur.

255. Sed quid de doloribus corporeis dicemus? an non tam acuti eſſe poſſunt, ut hanc ſapientis tranquillitatem interrumpant? Fatetur id *Ariſtoteles*: Stoici, ipſique adeò Epicurei, aliter ſentiebant (l), quorum Philoſophorum opinionem *Carteſius* inſtauravit: ait enim in Epiſtola paullò antè citata: *Etiam inter funeſtiſſimos caſus, & dolores acerrimos, poſſe quem ſemper eſſe contentum, modò ratione uti noverit.* Sed *hoc Balius* (Reſp. ad Provinc. T. 3. cap. 157. p. 991.) *inane eſſe*, ait, *nam remedium nobis a* Carteſio *indicari, quod parare nemo ferè ſciat.* Ego rem non eſſe prorſus impoſſibilem arbitror, atque homines meditatione uſuque ſtrenuo illuc poſſe pertingere. Nam, ut de veris martyribus, & iis, qui extra ordinem divinitùs adjuti fuerunt, taceam, fuere Pſeudomartyres, qui veros imitarentur: ac Hiſpanus ille ſervus (m), qui, ut herum ulciſceretur, Præfectum Carthaginenſem interemit, eoque facto inter atrociſſima tormenta triumphavit, in ruborem dare Philoſophos poſſet; cur enim paria facere non liceat? In utramque fortunæ partem valet illud Poetæ:

Cuivis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

256. Quid? quod hodieque Gentes integræ, puta Hurones, Hiroquoſii, Galibii, aliique Americæ populi, magnum nobis ea in re documentum præbent: non ſine admiratione legimus, quàm intrepidè, ac propè indolenter, hoſtibus, a quibus lento igne torrentur, & fruſtatim devorantur, inſultent (n). Hujuſmodi homines ſi corporis dotes animique robur ſervare, & noſtris cum notitiis copulare poſſent, ſanè nos uſquequaque ſuperarent,

Exſtat

(l) Pertinet huc ſecundum inter Paradoxa *Ciceronis*: *ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν*; *In quo virtus ſit, ei nihil deeſſe ad beatè vivendum. Theodorus* Cyrenæus, *Lyſimacho* regi, mortem minanti, inquit, *Magnifica res tibi contigit, quia cantharidis vim adſecutus es. Cumque hoc dicto iratior factus, cruci eum adfigi juſſiſſet: Terribilis hæc, inquit, ſit purpuratis tuis: meâ quidem nihil intereſt, humine an in ſublimi putreſiam. Valer. Maximus* Lib. VI. de liberè dictis, notante ad dictum locum *Sylvio.*

(m) *Juſtinus* Lib. XLIV. Cap. V. 5. *Aſdrubalem* a ſervo Hiſpani cujuſdam, ulciſcente domini injuſtam necem, interfectum ſcribit. *Polybius* Lib. II. enarrat, eum noctu per inſidias a Gallo quodam privatarum inimicitiarum cauſa eſſe interfectum. *Livius*, Hiſt. Lib. XXI. c. II. *Barbarus*, ſcribit, *cum* (Aſdrubalem) *quidam palam ob iram interfecti ab eo domini obtruncavit, comprehenſuſque a circumſtantibus, haud alio, quam ſi evaſiſſet, vultu, tormentis quoque quum laceraretur, eo fuit habitu oris, ut ſuperante lætitia dolores, ridentis etiam ſpeciem præbuerit.*

(n) V. *Allain Maneſſon Malleti Beſchreibung des ganzen Weltkreiſes P. V. Lib. VIII. cap. III. §. 15. p. 337.*

Exſtat ut in mediis turris aprica caſis.

Nobis forent, quod gigas nano, quod mons eſt colliculo:

Quantus Eryx, & quantus Athos, gaudetque nivali
Vertice ſe adtollens pater Apenninus ad auras.

257. Quidquid in hiſce Barbaris, inuſitato quodam œſtro glorïolæ percitis, mirificus vigor corporis animique præſtat, id totum nobis præſtare poſſent educatio (o), opportunè circumſpecteque adhibitæ corporis adflictationes, gaudium dominans rationi innixum, & magnus præſentis animi medias inter diſtractiones, adfectuſque quantumvis turbulentos, conſervandi uſus. Adfine quidpiam narratur de veteribus Aſſaſſinis, qui ſub Vetuli, vel potius Domini (*Senioris*) de Montanis imperio diſciplinaque vivebant (p). Hujuſmodi ſchola (ſed meliorem in finem) opportuna foret excolendis Miſſionariis, ſi qui Japoniæ ingreſſum denuò tentare vellent. Indorum veterum Gymnoſophiſtæ fortaſſis ab hac diſciplina non abludebant, & *Calanus* ille, qui ſe vivum comburendum *Alexandro Magno* in ſpectaculum præbuit, utique magnis magiſtrorum ſuorum exemplis animatus fuerat, & magnarum ærumnarum toleratione didicerat, non pertimeſcere dolorem (q). Eorumdem Indorum uxores, quæ cum maritorum ſuorum cadaveribus hodienum conflagrare ambiunt, antiquiorum gentis ſuæ Philoſophorum fortitudinem adumbrare videntur. Non equidem exſpecto, ut tam facilè inſtituatur religioſus aliquis ordo, cui propoſitum ſit, hominem ad tantum perfectionis apicem evehere: id hominum genus mortalibus cæteris nimium quantum præcelleret, & poteſtatibus nimis metuendum foret. Cùm rarò tantis involvamur diſcriminibus, ut tam inſigni animi fortitudine ſit opus, nemo facilè de comparandis ſibi, cum ſuetorum commodorum jactura, præſidiis hujuſmodi cogitabit, tametſi compendium, diſpendio longè majus, inde proventurum foret.

258. Interim

(o) *Interpr.* tanto molimini conveniens.

(p) Aſſaſſini, genus hominum in Oriente, qui Mahumetanæ diſciplinæ addicti, novam ſibi ſectam inſtituerunt, conditore quodam *Aloadino*, regnum in ea Perſidis parte obtinente, quæ Indo Fl. proxima eſt. Erat veluti equeſtris ordo, cujus Principes, *Aloadini* ſucceſſores, *Seniores* & *Sexmontii* nominabantur. Duravit ea uſque ad Tartarorum irruptiones; tum enim arce Aſſaſſinorum primaria, Tigado, poſt 27. annorum obſidionem capta, prorſus deleti fuere. Delecti in ea gente juvenes, religionis quadam perſuaſione inducti, & neſcio cujus Paradiſiacæ voluptatis promiſſo inleſcati, Principi ſuo fidem ſic obſtrinxerunt, ut ad imperium ejus, quoſcumque Principes occitos ipſe vellet, eos vi, fraude, dolo, pro re nata, etiam cum præſente capitis ſui periculo, trucidarent. Hinc *Aſſaſſini* vocabantur poſtea conductitii ad alios interimendos, præcipuè viros principes.

(q) Tradunt hanc hiſtoriam *Ælian.* V. H. Lib. V. c. VI. *Plutarch.* in *Alex. Strab.* Lib. XV. *Diodor. Sic.* Lib. XVII. Bibl. *Athenæus* Lib. I. *Cicer.* de Divinat. 1. & Quæſt. Tuſc. II. *Suidas*, quos omnes citat ad *Ælianum Schefferus.* Pluribus ibid. etiam diſſeritur de more iſto Indorum a Cl. *Kuhnio*, *Perizonio*, quos vide in ſplendida ed. Gronoviana Amſt. 1731. 4.

258. Interim vel inde efficitur, boni plus esse, quàm mali, cùm tanto remedio nihil opus sit. Adcinit *Euripides*:

> Πλείω τὰ χρηστὰ τῶν κακῶν εἶναι βροτοῖς.
> *Mala nostra longè judico vinci a bonis.*

Homerus, aliique Poetæ complures, aliter censuere, quibus vulgus adsentitur. Hoc inde est, quia malum adtentionem nostram ferit acriùs, quàm bonum: sed hæc ipsa ratio malum esse bono rarius evincit. Non ergò tetricis *Plinii* (r) dictis habenda fides, qui naturam veluti novercam traducit, hominemque rem esse rerum omnium conditarum miserrimam & vanissimam contendit. Hæc duo epitheta non benè conveniunt; neque enim satis est miser, qui se ipso turgidus est. Homines quidem, opinor, plus nimio naturam humanam deprimunt; fortassè quia nullas alias creaturas, æmulatione sua dignas, vident; verùm enim verò ipsi sese pluris, quàm satis est, æstimant, & facillimè unusquisque sibi ipse privatim placet. Itaque cum *Merico Casaubono* sentio, qui in suis ad *Diogenis Laërtii Xenophanem* notis egregias *Euripidis* sententias ita extollit, ut quædam, *quæ spirant* θεοπνευςον *pectus*, ei tribuere non vereatur (s). *Seneca* (Lib. 4. cap. 5. de Benef.) eleganter differit de beneficiis, quibus natura nos cumulavit. *Bælius*, Dictionarii Articulo *Xenophanes*, multas in contrarium adducit auctoritates, interque cæteras *Diphili* Poëtæ testimonium, apud *Stobæum*, quod ex Græco sic Latine reddi posset:

> *Fortuna cyathis bibere nos datis jubens,*
> *Infundis uno terna pro bono mala.*

259. Existimat *Bælius*, si de solo malo culpæ, sive malo morali, ageretur,

(r) *Plinius*, H. N. Lib. VII. in Procemio de Animalibus: Cum omnia exsequi humanus nequeat animus, principium jure tribuetur homini, cujus causa videtur cuncta alia genuisse natura magna & sæva mercede contra tanta sua munera, ut non sit satis æstimare, parens melior homini an tristior noverca fuerit, *&c.*

(s) *Mericus Casaubonus* ad *Diog. Laërt. Xenophanem*, qui ait, ἥσσω δὲ καὶ τὰ πολλὰ ἥσσω νοῦ εἶναι, *& plurima deteriora mente esse.*) Τὰ χείρονα νικᾷ, in divinæ administrationis & providentiæ argumento, veteribus decantatissima querimonia; ab *Homero* primum profecta, qui occasione facti particularis usurpavit: sed ab aliis ad generalem sensum traducta; cum verbis istis, mala bonis in vita communi præponderare, significare vellent. Qui parcissimè loquebantur, Deum excusabant, qui Bonus, non nisi bona in operibus suis, & omni administratione sua, sibi proposuisset; sed materiæ obluctantis, vel deficientis, *necessitate* coactus, etiam malis non paucis, invitus, locum reliquisset. At vulgare hoc dictum, τὰ χείρονα νικᾷ, multis refellit Tragicorum sapientissimus, *Euripides*, illustri loco, qui incipit,

> --- ἔλεξε γάρ τις ὡς τὰ χείρονα
> Πλείω βροτοῖσιν ἐςι τῶν ἀμεινόνων.
> Ἐγὼ δὲ τούτοις ἀντίαν γνώμην ἔχω,
> Πλείω τὰ χρηστὰ τῶν κακῶν εἶναι βροτοῖς.

Cætera, quæ bene multa, talia, quæ θεοπνευςον pectus spirare videantur. " *In ed. Amst. Wetstenian. Lib. IX. Segm.* 19. *not.* 13.

retur, litem pro *Plinio* adversùs *Euripidem* esse brevi decidendam. Non equidem repugno: vitia nostra sine dubio virtutes nostras præponderant, idque originali peccato in acceptis referendum. Sed tamen non negandum, in hoc ipso immodicum esse vulgus, nonnullosque adeo Theologos hominem ita deprimere, ut in hominis Auctoris Providentiam sint injurii. Quare non adsentior illis, qui de Religione præclarè se mereri crediderunt, dum dicunt, Ethnicorum virtutes nihil esse, nisi *splendida peccata*: quæ *S. Augustini* exaggeratio, nec in S. Pandectis fundamentum habet, & rationi adversatur. Verùm hìc de bono maloque physico duntaxat agimus, ac conferenda sunt speciatim hujus vitæ prospera cum adversis. Vellet *Bælius* nullam ferè sanitatis haberi rationem; comparat eam cum corporibus rarefactis, quæ sensum leviter adficiunt, ut aër verbi gratia; at dolorem corporibus admodum densis adsimilat, quæ in modico volumine multam habent gravitatem. Verùm sanitatis præstantiam satis indicat dolor ipse, quem sentimus, cùm illâ sumus orbati. Jam suprà notavi, voluptates corporis, si nimiæ sint, verum esse malum, nec aliter esse decebat; tanti enim interest, liberam esse mentem. *Lactantius* (Divin. Institut. Lib. 3. c. 18.) dixerat, tam delicatos esse homines, ut de minimo malo, quasi omnia bona, quibus fruantur, absorbente, conquerantur. Respondet *Bælius*, satis esse, quòd homines ita sentiant, ut judicetur iis esse malè, cùm sensus, sive perceptio, sit boni malive mensura. Verùm ego respondeo, perceptionem præsentem minimè veram esse boni malique præteriti ac futuri mensuram. Concedo, malè cuipiam esse, quamdiu tristes has cogitationes fovet, sed hoc nihil obstat, quo minùs antea fuerit ei bene, &, omnibus pensatis, bonum malo prævaleat.

260. Non miror, Ethnicos, diis suis non admodum contentos, de *Prometheo* & *Epimetheo* (t) questos esse, quòd hominem, animal adeò imbecille, finxissent; & fabellæ de sene *Sileno* (u), *Bacchi* nutritore, adplausisse, qui, cùm à *Mida* rege captus esset, hoc ei, tanquam munus pro sua missione, dedisse scribitur documentum: *non nasci homini longè*

(t) Fertur *Prometheus*, cujus frater *Epimetheus*, homines primùm e luto finxisse, & sic universi generis humani parens, vel potius artifex, fuisse. *Propertius* animum ab ipso neglectum queritur hisce versibus:

O prima infelix fingenti terra Prometheo,
Ille parum cauti pectoris egit opus.
Corpora disponens mentem non vidit in arte,
Recta animi primùm debuit esse via.

Lib. III. 3. p. 216. *ed.* Scaliger.

(u) Fingitur *Silenus* a *Mida* vino, in fontem quendam infuso, captus, & ita in suam redactus potestatem, ut ab eo varia disceret, maximè de vitæ humanæ miseria, & longè beatiore hominum post sua fata conditione: v. *Plutarchi Consol. ad Apollon.* Habitus enim est ab Antiquis Philosophus, Educator & Præceptor, ac Custos, & perpetuus comes, *Bacchi*; *Doctor præstantissimarum artium, qui multa Baccho contulit ad virtutem & gloriam*, uti *Diodorus Sic.* ait Lib. III. & hinc a *Virgilio*, *Cicerone*, *Plutarcho*, *Æliano*, aliis, inducitur ut ex interiori Philosophia de rebus naturalibus & moralibus disserens.

longè optimum esse, proximum autem quamprimùm mori. (*Cic.* Tuscul. Lib. I.) *Plato* animos in statu feliciore fuisse credidit, & e Veteribus non pauci, quos inter *Cicero* in Consolatione sua (teste *Lactantio*) putaverunt, *animas luendorum scelerum causa in hoc veluti corporis ergastulum conjectas fuisse.* Hoc pacto malorum nostrorum rationem reddebant aliquam, & sua contra vitam humanam præjudicia confirmabant: nullus est carcer amœnus. Sed præterquàm quòd, his ipsis Ethnicis auctoribus, hujus vitæ mala præteritæ & futuræ vitæ bonis compensarentur, si rem ipsam sine præoccupatione mentis expenderimus, ausim dicere, nos comperturos, humanam vitam, adæquatis rationibus, esse plerumque tolerabilem, &, si considerationes, a Religione suppeditatæ, accedant, nos ordine, a Deo constituto, contentos esse posse. Ut autem de bonis malisque nostris æquiorem ferre sententiam liceat, juverit legere *Cardanum de utilitate ex adversis capienda*, & *Novarinum de occultis Dei beneficiis.*

261. De Magnatum ærumnis, qui mortalium felicissimi vulgò reputantur, latè disserit *Balius.* Adsiduus fortunæ lætioris usus boni sensum apud illos obtundit, malum magnoperè exasperat atque exacuit. Dicet aliquis, tanto pejus eos sibi consulere, tantoque magis culpabiles esse, si naturæ fortunæque muneribus frui nesciant: an propterea alterutra culpam habebit? Magnates tamen haud pauci sapientiores reperiuntur, qui donis, a Deo sibi concessis, uti rectè noverint, qui in adversis facile consolationem admittunt, æquè propriis adeo erratis ac peccatis commoda eliciunt. Hæc non adtendit *Balius*, & mavult *Plinio* (x) auscultare, qui *Augustum*, Principem favore fortunæ omnium maximè utentem, saltem non pauciora mala, quàm bona, persensisse autumat. Fateor, *Augustum* domi suæ segetem molestiæ amplam invenisse (y), & oppressæ Reipublicæ conscientiâ fortassis fuisse vexatum; sed sapientiorem fuisse arbitror, quàm ut priori conditione magnoperè cruciaretur, crediderimque, effecisse *Mecænatem*, ut Romam Domino indigere agnosceret. Sanè si *Augusto* scrupulus ille adhuc hæsisset, nunquam de quodam apud Inferos damnato cecinisset *Virgilius*:

Vendidit hic auro patriam, Dominumque potentem
Imposuit, fixit leges pretio atque refixit.

Credidisset *Augustus*, se *Juliumque Cæsarem* designari iis versibus, qui impositi libero populo Domini meminerant. Sed verisimile est, eum regno suo, quod tanquam sociabile cum libertate, ac veluti malorum

(x) Adversa *Augusti* plura enarrat in compendio *Plinius*, Lib. VII. c. 45.

(y) *Suetonius* in Vita ejus, 65. Lætum eum atque fidentem & sobole & disciplina domus, fortuna destituit. Addit dein, *Augustum* ad familiæ suæ mentionem omnem ingemuisse, & proclamasse:

Αἴθ' ὄφελον ἄγαμός τ' ἔμεναι, ἄγονός τ' ἀπολέσθαι.

publicorum medelam necessariam, spectabat, hos versus tam parum adplicasse, quàm parum hujus ætatis Principes sibi dictum interpretantur, quod de illaudatis regibus legitur in Archiepiscopi Cameracensis (z) *Telemacho*. Quisque æquitatem a suo stare latere credit. *Tacitus* (aa), Auctor a partium studio alienus, *Augusti* Apologiam verbis paucis complectitur initio Annalium. Sed *Augustus* ipse meliùs, quàm alius quivis, de fortuna sua judicare potuit. Certè decessisse vita sua contentum inde colligas, quod moriens amicos Græco compellavit versiculo, qui tantundem significat, ac *Plaudite*, solennis illa fabularum clausula, quæ placuisse credebantur. Eum refert *Suetonius*:

Δοτε κροτον, και παντες ὑμεις μετα χαρας κτυπησατε (bb).

262. Sed dato, mali plus, quàm boni, humano generi obvenisse, satis est ex parte Dei, quòd longè plus in Universo boni, quàm mali reperiatur. Rabbi *Maimonides* (cc), (qui infra meritum laudatur, dum dicitur Rabbinorum primus ineptire desiisse,) de hac tota quæstione, mali præ bono valorem in mundo expendente, præclarè judicavit. Sic enim loquitur in suo *Doctore perplexorum* (p. 3. cap. 13.). *Sæpè in hominum male doctorum mentibus cogitationes exsurgunt, ipsis plus in mundo mali, quàm boni, esse persuadentes: & passim in Ethnicorum poëmatis carminibusque inculcatur, miraculi instar esse, si quid boni accidat; cùm contra mala passim obvia sint & continua. Hic error non modò vulgi mentibus insedit, sed etiam ad illos, qui sapientes haberi volunt, permanavit.* Alrasi, *celebris Auctor, in suo* Sepher Elohut, *sive Theosophia, præter alia multa absurda, illud etiam inseruit, bona malis esse pauciora, &, comparatione instituta voluptatum atque gaudiorum, quibus tempore tranquillitatis homo fruitur, cum doloribus, tormentis, perturbationibus, defectibus, sollicitudinibus, tædiis adflictionibusque, quibus opprimitur, compertum iri, quòd vita nostra ingens malum sit, verumque supplicium nobis in pœnam inflictum.* Addit *Maimonides*, insani hujus erroris causam esse, quod naturam sibi solis esse conditam arbitrentur, &, quidquid a se distinctum est, pro nihilo

(z) *François de Salignac de la Motte Fenelon*, natus A. 1651. d. 6. Aug. denatus 1715. d. 8. Jan.

(aa) Qui (*Augustus*) cuncta discordiis civilibus fessa, nomine *Principis* sub imperium accepit. Lib. I. Ann. c. 1. 3.

(bb) *Suet.* in *Vita Octavii*, 99. *Edite strepitum, vosque omnes cum gaudio adplaudite.*

(cc) *R. Moses ben Maimon*, Cordubensis, sæculo duodecimo floruit. Liber, qui ab ill. Viro laudatur, inscriptus מורה נבוכים *Doctor perplexorum. Jo. Buxtorfius* fil. versionem ejus alteram dedit, adcuratiorem versione, quam *Augustinus Justinianus* typis imprimi curavit Paris. 1520. ea exiit Basil. 1629. 4. sine textu Ebræo. Maximum suæ gentis decus fuit *Maimonides*, vir summo ingenio excellentique doctrina; unde dictum Judæorum: *A Mose usque ad Mosen, non fuit sicut Moses.*

nihilo habeant, ex quo conficiunt, si quid contra votum sibi acciderit, in Universo malè procedere omnia.

263. *Bælius* hanc *Maimonidis* animadversionem a scopo deviare contendit, cùm quæstio sit, an inter homines bonum malo prævaleat, nec ne? Verùm, dum verba Rabbini expendo, quæstionem ab eo generalem formari comperio, eumque refutandos suscepisse illos, qui eam decidunt particulari aliqua ratione, e generis humani malis deprompta, adducti, quasi hominis gratia condita forent universa (dd). Meritò dicit *Maimonides*, si hominis exilitas cum Universi mole conferatur, fore, ut evidenter pateat, mali præponderationem, etiamsi inter homines locum haberet, non ideo tamen inter Angelos, inter cœlestia corpora, inter elementa & mixta animata, aut inter plurimas denique animantium species, debere locum habere. Ostendi alibi, quòd concedendo, damnandorum numerum majorem esse, quàm salvandorum, (quod tamen non est usquequaque certum) (ee), admitti posset, plus esse mali, quàm boni, in humano genere, nobis cognito; sed simul monui, hoc nihil obstare, quo minùs in creaturis rationalibus generatim immenso excessu amplius sit bonum, quàm malum, & quo minùs Dei civitas, omnes istas creaturas complexa, rerum publicarum omnium sit perfectissima: denique si bonum malumque metaphysicum consideretur, quod omnibus substantiis, tam intelligentia præditis, quàm destitutis, inest, quodque, hac latitudine sumtum, bonum physicum bonumque morale complecteretur, dicendum est, Universum, quale nunc est, omnium systematum optimum esse debere.

264. Cæterùm *Bælius*, ubi de ærumnis nostris sermo est, culpæ nostræ rationem haberi non vult. Jure id quidem, si tantùm de earum æstimatione agatur; secùs verò, dum quæritur, an ærumnæ nostræ Deo in acceptis referendæ sint, qui præcipuus difficultatum, a *Bælio* motarum, scopus est, cùm Religioni Rationem, sive Experientiam, opponit. Scio, eum dictitare, frustrà ad liberum nostrum arbitrium recurri, cùm argumenta ipsius contendant, abusum liberi arbitrii Deo, permittenti & concurrenti, non ideò minùs esse imputandum. Et axiomatis instar ab eo venditatur, ob unam plus minusve difficultatem ab aliquo systemate non esse recedendum. Quod ipsum in gratiam rigidarum præsertim methodorum, & Supralapsariorum dogmatis, enunciat, ratus, eorum sententiæ stari posse, quamvis difficultates integras relinquat, quia cætera systemata, tametsi nonnullas difficultates tollant, non tamen omnes dissolvere valent. Ego quidem censeo, genuinum, quod explicavi, syste-

 ma

(dd) Addit *Interpr.* Ei videtur Auctor, quem refutat, etiam locutus fuisse de bono & malo generatim.

(ee) Addit *Interpr.* (cùm futuros generis humani status ignoremus.)

ma omnibus difficultatibus occurrere: ſed, quamvis res ita ſe non haberet, fateor, illud *Bælii* axioma mihi neutiquam probari poſſe, & ſyſtema, potiores difficultates diluens, alteri, nullam tollenti, ſemper anteferam (ff). Certè conſideratio nequitiæ hominum, a qua pleraque eorum mala pullulant, ſaltem evincit, eos non habere, quòd querantur. Cùm de pœna infligenda agitur, juſtitia pravitatis originem in ſcelerato non magnoperè quærit: alia res eſt, ubi de impedienda illa circumſpicitur. Conſtat, indolem, educationem, converſationem, & perſæpè etiam caſum, multùm ad facinus valuiſſe; an ideò minùs animadverſione dignum cenſebitur?

265. Fateor, aliam adhuc ſupereſſe difficultatem: nam etſi Deus improbis de ipſorum malitia rationem reddere non teneatur, videtur tamen ipſe ſibi, ſeque colentibus, & amantibus, debere, ut in vitio peccatoque permittendo viarum ſuarum æquitatem oſtendat. Verùm officio iſto, quantum quidem hic in terris neceſſe erat, perfunctus eſt, dumque Rationis lumen largitus eſt nobis, neceſſaria difficultatibus omnibus removendis præſidia ſubminiſtravit, quod quidem hoc in diſcurſu oſtendiſſe me ſpero, remque totam, quantùm ferè per rationes generales fieri poterat, in præcedenti horum Tentaminum parte illuſtraſſe. Poſt hæc, purgata ſemel permiſſione peccati, cætera mala, quæ ſunt peccati effectus, non magnam habent difficultatem, nec ultra malum culpæ progredi tenemur, ut mali pœnæ rationem reddamus, quemadmodum ſacri faciunt Codices, omneſque ferè Eccleſiæ Patres, & Concionatores omnes. Ne verò hæc ratio ad conciones duntaxat utilis eſſe dicatur, *per la predica* (gg), ſufficit conſiderare, quòd poſt ſolutiones, a nobis adlatas, nihil hac methodo æquius, nihil exactius, debeat videri. Nam cùm inter poſſibilia jam Deus hominem, libertate ſua abutentem, malumque ſibi adcerſentem, ante omne decretum ſuum actuale, repererit, non potuit non eum ad exiſtentiam admittere, quia optimum ſyſtema generale id poſtulabat: ita ut poſthac neceſſe non ſit dicere cum *Jurieo*, dogmatizandum quidem eſſe cum *Auguſtino*, at cum *Pelagio* concionandum.

266. Hæc malum pœnæ a malo culpæ derivandi methodus, quæ reprehendi non poteſt, præcipuè inſervit ad reddendam rationem mali omnium phyſicorum maximi, damnationis ſcilicet æternæ. *Erneſtus Sonerus* (hh), olim Philoſophiæ Profeſſor Altorfii, (quæ eſt Reipublicæ Noricorum

(ff) Addit *Interpr.* (tanquam gradum ad perfectam ſublationem.)

(gg) Addit *Interpr.* ut Itali provetbio dicunt de phaleris ad populum.

(hh) *Erneſtus Sonerus*, Norimbergenſis, A. 1572. natus, A. 1612. denatus. In Socinianiſmo Magiſtros habuit *Andr. Voidovium*, & *Chriſtoph. Oſtorodum*, in quorum familiaritatem Lugduni Batavorum pervenit. *Scherbio*, Præceptori ſuo, Altorfi ſucceſſit in Profeſſione Med. & Phyſ. V. illius hiſtoriam in *B. Zeltneri Hiſtoria Crypto-*

corum Academia) qui Ariſtotelicus inſignis habebatur, ſed demùm occultè *Socino* ſavere agnitus eſt, diſſertatiunculam evulgavit inſcriptam: *Demonſtratio contra æternitatem pœnarum.* Hæc principio ſatis trito nitebatur, quod nulla ſit inter pœnam infinitam, & culpam finitam, proportio. Communicata ea mecum eſt, apud Batavos (uti videtur) excuſa, & reſpondi amico, conſiderandum hic aliquid eſſe, quod *Sonerum* effugiſſet, nempe ſufficere dicendo, durationem culpæ cauſam eſſe durationis pœnæ; damnatos, utpote in malitia ſua perſeverantes, a miſeria liberari non poſſe; atque ita, ad oſtendendam continuandæ illorum infelicitatis æquitatem, nihil eſſe neceſſe ponere, quod peccatum ſit valoris infiniti, ob objectum infinitum, quod offenſum eſt, nempe Deum: quam theſin non ſatis expenderam, ut judicare de illa poſſem. Scio, Scholaſticos, duce Magiſtro ſententiarum, communiter ſentire, quòd in altera vita nec meritum ſit, neque demeritum; ſed hanc opinionem, ſi rigidè ſumatur, pro fidei articulo habendam eſſe non arbitror. *Fechtius*, celebris apud Roſtochienſes Theologus, in Libro ſuo de ſtatu damnatorum eam validè confutavit. Falſiſſima eſt, inquit (§. 59.), Deus naturam ſuam mutare non poteſt, juſtitia ipſi eſſentialis eſt; janua gratiæ morte clauſa eſt, non item juſtitiæ.

267. Animadverti, complures eruditos Theologos durationis pœnæ damnatorum rationem eo, quem jam dixi, modo reddidiſſe. *Joannes Gerhardus*, Auguſtanæ Confeſſionis Theologus celebris (*in Locis Theol. Loco de Inferno* §. 60.) inter argumenta cætera, hoc etiam proponit, quòd damnati ſemper habeant malam voluntatem, deſitque gratia, quæ bonam efficere poſſit. *Zacharias Urſinus* (ii), Heidelbergenſis Theologus, cùm (in Tractatu *de Fide*) quæſiviſſet, cur peccatum mereatur pœnas æternas, poſtquam protuliſſet vulgarem rationem, quòd perſona offenſa ſit infinita, hanc etiam ſecundam adducit, *quòd, non ceſſante peccato, non poteſt ceſſare pœna.* Et *P. Drexelius* (kk) Jeſuita, Libro, cui titulus: *Nicetas, ſive Incontinentia triumphata*, (Lib. 2. cap. 11. §. 9.) *Nec mirum*, inquit, *damnatos ſemper torqueri, continuè blaſphemant, & ſic quaſi ſemper,*

Crypto-Socinismi, Altorfinæ quondam Academiæ infeſti, *Lipſiæ*, 1729. p. 26. & ſqq. Cl. *Fellerus* in Supplemento Vitæ *Leibn.* quod Otio Hannoverano præmiſit de Libello, quo *æterna impiorum ſupplicia juſtitiæ divinæ adverſari* Sonerus demonſtrare conatus eſt, judicat, *ſolam argumentorum, in forma propoſitorum, lectionem ſubactis ingeniis ad refutandum ſufficere:* adprobat judicium *Zelnerus*, p. 49. not. b. *ſeque, perlecto hoc opuſculo*, pariter dicit, *nihil obſervaſſe, quod Theologi exacti & ſtyli Script. S. gnari vires ſuperet, & vel mediocri induſtria adhibita, dilui nequeat.*

(ii) *Zach. Urſinus*, Wratisl. natus A. 1534. d. 18. Jul. denatus A. 1583. d. 6. Mart. Juſſu *Friderici* III. Elect. Palat. cum *Caſp. Oleviano* Catechiſmum Heidelbergenſem confecit, qui A. 1563. lucem vidit.

(kk) *Jeremias Drexelius*, S. J. Bavariæ Ducis & Elect. Maximiliani Confeſſionarius, mortuus A. 1638. annos natus quinquaginta ſeptem.

semper peccant, semper ergò plectuntur. Eandem rationem refert & adprobat in Opere suo Æternitatis (ll), (Libr. 2. cap. 15.) *Sunt*, inquit, *qui dicant, nec displicet responsum: scelerati in locis infernis semper peccant; ideò semper puniuntur.* Quibus verbis innuit, hanc opinionem apud Ecclesiæ Romanæ Doctores satis esse receptam. Verum quidem est, ipsum adlegare aliam rationem, adhuc subtiliorem, e *Gregorio Magno*, Pontifice, (Dialogorum Libro 4. cap. 44.) depromptam, quòd damnati pœnas æternas luant, quia Deus per scientiam quandam, mediæ adfinem, prævidit, semper fuisse peccaturos, si semper in terra victuri fuissent. Verùm hac de hypothesi multa dicenda forent. *Fechtius* insuper plures celebres Theologos Protestantes pro *Gerhardi* sententia producit, quanquam alios etiam referat aliter sentientes.

268. *Bælius* ipse duorum eruditorum partis suæ Theologorum loca, dictis sat consona, mihi suppeditat. *Juriæus* Libro de Unitate Ecclesiæ, quem Nicoliano ejusdem argumenti Tractatui opposuit, censet (p. 379.) *dictare nobis Rationem, quòd creatura, quæ a reatu cessare nequit, etiam cessare a miseria nequeat. Jaquelotius*, Libro de Conformitate Fidei & Rationis (pag. 220.) existimat, *damnatos debere perpetuò manere beatorum gloriâ privatos, & hanc privationem omnium, quas patiuntur, ærumnarum originem & causam esse posse, dum scilicet infelices istæ creaturæ crimina sua mente revolvent, propter quæ æterna felicitate excidere. Notum est, quàm acerbos animi dolores, quantos cruciatus invidia adferat iis, qui se bono aliquo insigni, puta, honoribus amplis, & a se repudiatis, orbatos vident, maximè ubi alios iisdem insignitos intuentur.* Hæc explicandi ratio a *Juriæi* modo aliquantùm discrepat, uterque tamen in eo conveniunt, quòd damnati suppliciorum suorum continuationem sibimet ipsis procurent. Nec Origenista *Clerici* penitùs ab hac sententia recedit, dum in Bibliotheca selecta (Tom. 7. pag. 341.) dicit, *Deus, qui lapsurum prævidit hominem, non idcircò eum damnat, sed tantùm, quia, cùm possit resurgere, non resurgit, hoc est, quia ad vitæ metam usque in pravis suis habitibus liberè perseverat.* Quodsi hoc ratiocinium ultra vitam provehat, continuatas impiorum pœnas continuatæ eorundem culpæ adscribet.

269. *Bælius* (Resp. ad Provinc. cap. 175. p. 1188.) ait, *illud Origenistæ dogma hæreticum esse, in quantum docet, damnationem non nudè in peccato, sed in voluntaria impœnitentia fundari*: at impœnitentia ista voluntaria, nonne peccati continuatio est? Nollem tamen simpliciter dicere, idcircò damnari hominem, quia, cùm possit resurgere, non resurgit, sed adderem, etiam idcircò damnari, quia non utitur auxilio gratiæ ad resurgendum. At post hanc vitam, quamvis hoc auxilium cessare ponatur,

(ll) *Considerationes de Æternitate. Interpr. Lat.* nominat Librum, quem inscripsit: *Infernus Carcer damnatorum, cap. 15. §. 1.*

tur, in peccante, etiam dum damnatus est, semper aliqua perseverat libertas, quæ eum fontem facit, uti & potentia aliqua, etsi remota, resurgendi, quamvis nunquam ad actum reducatur. Nec quidquam vetat, quo minùs dici possit, illum gradum libertatis, a necessitate, non item a certitudine, immunem, remanere in damnatis æquè, atque in beatis. Præterquàm quòd damnati aliquo auxilio, quo hac in vita indigemus, non egeant, nimis quippe, sed serò sciunt, quid hic credendum sit.

270. Illustris Anglicanæ Ecclesiæ Præsul, qui de Mali Origine nuper vulgavit Librum, in quem *Bælius* animadversiones edidit Tomo secundo Responsionis ad Quæsita Provincialis, perquàm ingeniosè loquitur de pœnis damnatorum. Ejus opinio (ex Auctore Novellarum Reipublicæ Litterariæ, Jun. 1703.) a *Bælio* sic exhibetur: quasi faceret *e damnatis totidem insanos, qui miseriam suam sentiant quidem vehementer, plaudant tamen ipsi sibi, nec tantùm malint esse, & esse, quod sunt, quàm penitus non esse, sed etiam ament conditionem suam, quamvis miseram, prorsus uti irati, amantes, ambitiosi, invidi, iis ipsis, quæ ipsorum augent miserias, delectantur. Addit, impios mentem suam ita falsis adsuefecisse judiciis, ut aliter posthac judicaturi non sint, &, ab uno errore in alium perpetuo transeuntes, non possint non perpetuò desiderare ea, quibus nunquam frui licebit, & quorum privatione in desperationem conjicientur, nullâ cogitatione adsequendam, nec experientiâ magistrâ unquam sapere discant in posterum, quia propria culpa intellectum corruperint, & ferendo ulla de re judicio sano ineptum reddiderint* (mm).

271. Dudum Veteres quidam animo concepere, Diabolum mediis in tormentis voluntariè segregatum a Deo manere, nec submittendo se liberare velle. Finxere datam a Deo Anachoretæ cuidam (nn), in ecstasi posito, fidem, fore, ut Cacodæmonum Principem in gratiam reciperet, si ipse culpam suam agnoscere non detrectaret, sed mediatorem illum a Diabolo fuisse cum stomacho rejectum. Saltem Theologi ferè consentiunt, a Diabolo, & damnatis, odio haberi Deum, & blasphemari, cujusmodi conditio non potest non trahere post se miseriæ continuationem. Hac de re legi potest eruditus *Fechtii* Tractatus de statu damnatorum.

272. Fuit, cum credebatur, impossibile non esse, salvari damnatum. Nota est fabula de erepta ab Inferno *Gregorii Magni*, Pontificis, precibus anima *Trajani* (oo), cujus bonitas tantoperè celebrabatur, ut recens inaugu-

(mm) Addit *Interpr. Lat.* (sed de hac explicatione meritò dubitatur, cùm in Scriptura sacra exhibeantur, quasi errorem serò agnoscant.)

(nn) *S. Macario.*

(oo) Fabula occurrit in *Pseudo-Damasceni* sermone de defunctis, p. 424. *Glycæ* Annalib. p. 240. in legenda 46. *Jacobi de Voragine*, in *Constantiensis Concilii reprobatione articulorum Jo. Wiclefi*, Artic. 19. & c. Quosdam

inauguratis Imperatoribus voveretur, *Augustum* fortuna, *Trajanum* bonitate superare. Movit hæc bonitas misericordiam sancti Pontificis, & Deus, ut ajunt, ejus precibus adnuit quidem, sed vetuit, eum posthac similia postulare. Juxta hanc fabulam sancti *Gregorii* preces parem *Æsculapii* remediis vim habuerunt, qui *Hippolytum* revocavit ab inferis. Quodsi talia precari perrexisset *Gregorius*, indignatus ei fuisset Deus, uti *Jupiter* *Æsculapio* apud *Maronem*:

At Pater omnipotens aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit ad undas.

Godeschalcus, noni sæculi Monachus, qui ætatis suæ, immò & nostræ, Theologos invicem collisit, volebat, reprobos a Deo pœnarum suarum mitigationem postulare: verùm, quamdiu vitam hanc ducimus, nemo se reprobum credendi jus habet. Meliùs *Missa defunctorum*, alicubi damnatorum pœnas diminui petit, &, juxta hypothesin jamjam a nobis expositam, *meliorem* ipsis *mentem* optare oporteret. Cùm *Origenes* pro se adduxisset locum e Psalmo LXXVII. v. 10. *Numquid obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas omnes? S. Augustinus* respondet (Enchiridii cap. 112.) fieri posse, ut damnatorum pœnæ æternùm durent, & tamen certis temporum intervallis mitigentur. Si Textus eo collimaret, diminutio tenderet, quoad durationem in infinitum, ita tamen, ut infra certum gradum non descenderet, suum haberet *non plus ultrà*, quoad ipsius diminutionis quantitatem; uti in Geometria figuræ quædam asymptotæ dantur, in quibus longitudo infinita non, nisi spatium

Quosdam non puduit hujus fabulæ apologiam scribere, ut *Alphonsum Ciacconium* singulari diatriba; eam ridet *Is. Casaubonus* in Casaubonianis p. 11. Exploditur ab ipsis Pontificiis, *Alphonso Tostato*, *Dionys. Carthusiano*, *Dominico Soto*, *Francisc. Suarez*, *Rob. Bellarmino*, *Cæs. Baronio*, &c. Fictionis occasionem dedit *Trajani* Epistola inter *Plin.* 98. de non conquirendis Christianis. V. *Fabric.* Biblioth. Lat. T. I. p. 478. *not.* [illegible] qui geminam quoque narrationem citat de *Dinocrate* defuncto, *Perpetuæ* precibus ex pœnis inferorum liberato, quæ reperitur in Actis *Perpetuæ* & *Felicitatis*, a *Luc. Holstenio* vulgatis; eam *Theodoricus Ruinartus* in Actis selectis Martyrum, p. 89. 90. egregium locum esse dicit ad probandum, mortuos posse a pœnis, quas patiuntur, per virorum preces liberari; tantùm abest, ut fabulam in dubium vocet. Modestius *Joannes*, Metropolita Euchaitensium, sub *Constantini Monomachi* & *Comnenorum* imperio clarus, *Platoni* ac *Plutarcho* æterna supplicia hisce versibus deprecatur:

Εἴπερ τινὰς βούλοιο τῶν ἀλλοτρίων
Τῆς σῆς ἀπειλῆς ἐξελέσθαι, Χριστέ μου,
Πλάτωνα καὶ Πλούταρχον ἐξέλοιό μοι.
Ἄμφω γάρ εἰσι καὶ τὸν λόγον καὶ τὸν τρόπον
Τοῖς σοῖς νόμοις ἔγγιστα προσπεφυκότες,
Εἰ δ' ἠγνόησαν ὡς Θεὸς σὺ τῶν ὅλων,
Ἐνταῦθα τῆς σῆς χρηστότητος δεῖ μόνον
Δι' ἣν ἅπαντας δωρεὰν σώζειν θέλεις.

ſpatium finitum, conficit (pp). Si in Divitis Epulonis parabola veri damnati ſtatus exhiberetur, hypotheſes, quæ damnatos tam ſtultos, tamque ſceleratos, faciunt, locum non haberent. Verùm fraterna charitas, quam illi parabola adtribuit, in eum, qui damnatis adſcribitur, nequitiæ gradum convenire omnibus non videtur. *S. Gregorius Magnus* IX. Moral. 39. exiſtimat, Epulonem timuiſſe, ne fratrum damnatione augeretur ſua: ſed hic metus indoli hominis, inſigniter ſcelerati, non admodum congruit. *Bonaventura* (qq), in Magiſtrum Sententiarum, cenſet, divitem Epulonem optaviſſe quidem, ut omnes homines cerneret damnatos, ſed, cùm id futurum non eſſe noſſet, fratrum potiùs, quàm aliorum, optaviſſe ſalutem. Hæc reſponſio non uſquequaque ſolida videtur. Immò potiùs *Lazari* miſſio, quam is optabat, multorum ſaluti, ex ejus ſententia, profutura fuerat: & qui aliorum damnatione tantoperè delectatur, ut omnes damnari cupiat, optabit forſitan horum potiùs, quàm illorum, damnationem; ſed, abſolutè loquendo, nullius ſaluti procurandæ ſtudebit. Quidquid ſit, hæc omnia in utramque partem diſputari poſſe fatendum eſt, cùm Deus nobis revelaverit, quidquid ſufficit ad malorum omnium maximum metuendum, non item, quidquid opus eſt ad intelligendum.

273. Porrò, cùm, in reddenda cæterorum malorum ratione, fas jam ſit ad abuſum arbitrii liberi, pravamque voluntatem, confugere, poſtquàm divinam hujus abusûs permiſſionem omni culpâ vacare ſatis evidenter demonſtratum eſt, eadem opera commune Theologorum ſyſtema erroris expers eſſe comprobatur. Et nunc tandem mali originem in libertate creaturarum ſecurè poſſumus inveſtigare. Nota nobis eſt omnium prima malitia, Diaboli ſcilicet & Angelorum ejus: *Diabolus peccat ab initio, & in hoc adparuit Filius Dei, ut diſſolvat opera Diaboli*, 1. Joann. III. 8. *Diabolus pater mendacii eſt, ille homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit*, Joann. VIII. 44. *Et ideò, Deus Angelis peccantibus non pepercit, ſed rudentibus inferni detractos in Tartarum, tradidit cruciandos in judicium reſervari*, 2. Petr. II. 4. *Reſervavit ſub caligine vinculis* æternis (hoc eſt, durantibus) *uſque ad judicium magni diei, Angelos, qui non ſervaverunt ſuam originem* (ſive dignitatem) *ſed dereliquerunt ſuum domicilium*, Jud. v. 6. unde alterutram harum Epiſtolarum ab alterius Auctore viſam fuiſſe (rr) facilè agnoſcitur.

 274. Quod

(pp) *Interpr. Lat.* ita diminutio, licèt perpetua, ſuum haberet non plus ultrà, quoad gradum, etſi non quoad tempus. "

(qq) *Bonaventura*, Cardinal. dictus *Doctor Seraphicus*, A. 1221. natus, A. 1274. denatus, A. 1482. inter Sanctos receptus. Inter illius ſcripta, quæ Romæ 1596. VII. Tomis elegantiſſ. recuſa ſunt, reperiuntur Commentaria in IV. Libr. Sententiarum.

(rr) T. *Sherlock*, Doct. Anglus, in Diſſ. 1. *Sur la Canonicité de la ſeconde Epitre de S. Pierre*, adjecta Libro: *L'uſage & les fins de la Prophétie*, Gallicè verſ. ab *Abrah. le*

274. Quod cæteri Scriptores Canonici obſcurum reliquerant, id Apocalypſeos Auctor videtur elucidare voluiſſe. Narrat, *prælium in Cœlo factum*: Michaël, *& Angeli ejus præliabantur cum Dracone, & Draco pugnabat, & Angeli ejus, & non valuerunt, neque locus inventus eſt eorum ampliùs in Cœlo. Et Draco ille magnus, Serpens antiquus, qui vocatur Diabolus & Satanas, qui ſeducit univerſum mundum, projectus eſt in terram, & Angeli ejus projecti ſunt cum illo*, Apoc. XII. 7. 8. 9. Nam, licèt hæc narratio poſt fugam mulieris in ſolitudinem collocetur, eaque rerum converſio Eccleſiæ favorabilis indicetur, videtur tamen Auctor eadem opera & antiquum primi hoſtis lapſum, & recentem novi hoſtis ruinam, denotare voluiſſe. Mendacium, ſive malitia, ex eo, quod Diabolo proprium eſt, ἐκ τῶν ἰδίων, ex ejus voluntate, ortum habet, quia in veritatum æternarum Libro, etiam poſſibilia ante decretum Dei omne complexo, ſcriptum erat, hanc Creaturam, ſi crearetur, liberè declinaturam ad malum. Idem dicendum de *Eva* atque *Adamo*, qui, quamvis a Diabolo ſeducti, liberè tamen peccaverunt. *Tradit Deus impios in reprobum ſenſum*, Rom. I. 28. dum eos ſibimet ipſis relinquit, & gratias denegat, quas non debet, immò quas debet denegare.

275. In Sacris Litteris legitur Deus *indurare*, Exod. IV. 21. & VII. 3. Jeſaiæ LXIII. 17. *dare ſpiritum mendacii*, 1. Reg. XXII. 23. *mittere errorem efficacem, ut credant mendacio*, 2. Theſſ. II. 11. *decepiſſe Prophetam*, Ezech. XIV. 9. *præcepiſſe* Semei, *ut malediceret*, 2. Sam. XVI. 10. *Filios* Eli *audire vocem patris ſui noluiſſe, quia Deus eos voluit occidere*, 1. Sam. II. 25. *abſtuliſſe fortunas ſuas* Jobo, quamvis id latronum injuriâ factum eſſe conſtet, Job. I. 21. *idcirco ſuſcitaſſe* Pharaonem, *ut oſtenderet in illo ſuam fortitudinem*, Exod. IX. 16. Rom. IX. 17. *eſſe ſimilem figulo, facienti vas in contumeliam*, Rom. IX. 21. *abſcondiſſe veritatem a ſapientibus & prudentibus*, Math. XI. 25. *in parabolis loqui, ut ii, qui foris ſunt, videntes videant, & non videant, & audientes audiant, & non intelligant, ne quando convertantur, & dimittantur eis peccata*, Marc. IV. 12. Luc. VIII. 10. *JEſus* dicitur *definito conſilio, & præſcientiâ Dei, traditus*, Actor.

le Moine, Amſt. 1729. non abſurdus eſt, dum utriuſque Scriptoris, & *Petri* & *Judæ*, expreſſiones, ſententias, & loquendi formulas acriores, ex antiqui alicujus Scriptoris Judæi, in falſos ſui temporis Prophetas detonantis, commentario depromtas, & contra falſos novorum temporum Prophetas ab Apoſtolis inflexas & uſurpatas fuiſſe exiſtimat. „L'Epître de *S. Jude* „a tant de raport avec le ſecond chapitre de la ſeconde Epitre de *S. Pierre*, „les figures & les images en ſont ſi ſemblables, de même que les anciens exemples allegués; que l'on a cru communément que *S. Jude* avoit copié *S. Pierre*: „Mais d'un autre côté, le tour des expreſſions eſt ſi different, le choix de la „matiére eſt en partie ſi peu le même, „certaines choſes ſe trouvant dans l'un, „qui ne ſe trouvent pas dans l'autre; „qu'il eſt beaucoup plus probable qu'ils „ont tous deux tiré ce qu'ils diſent du „même original, ſuivant à cet égard chacun ſon propre jugement.“ p. 206. 207.

Actor. II. 23. Herodes & Pontius Pilatus, *cum Gentibus & populo Israël*, dicuntur *fecisse ea, quæ manus Dei, & consilium ejus, decreverunt fieri*, Act. IV. 28. *a Deo factum, ut indurarentur corda inimicorum, & pugnarent contra Israël, & caderent, & non mererentur ullam clementiam, & perirent*, Jos. XI. 20. *miscuisse* legitur *Dominus in medio Ægypti spiritum vertiginis, & errare fecisse Ægyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius*, Jos. XIX. 14. Roboam *non audivisse vocem populi, quoniam a Domino ita dirigebatur*, 1. Reg. XII. 15. *Convertisse cor Ægyptiorum, ut odirent populum ejus, & dolum facerent in servos ejus*, Ps. CV. 25.

276. Verùm omnes istæ locutiones, aliæque similes, duntaxat innuunt, res, a Deo conditas, ansam dedisse ignorantiæ, errori, malitiæ, pravisque actibus, & ad eos contulisse, Deo id prævidente, & ad fines suos destinante; utpote quem superiores rationes sapientiæ perfectæ ad permissionem horum malorum, immò ad concursum, permoverunt. *Sed non sineret bonus fieri malè, nisi Omnipotens etiam de malo posset facere benè*, ut cum *S. Augustino* loquamur. Hæc jam fusiùs *Parte secunda* explicavimus.

277. *Creavit Deus hominem ad imaginem suam*, Gen. I. 27. *Fecit eum rectum*, Eccles. VII. Sed & fecit liberum, homo libertate malè usus est, lapsus est, manet tamen semper, etiam post lapsum, libertas aliqua. Moses dicit Dei nomine: *Testes invoco hodie cœlum & terram, quòd proposuerim tibi vitam & mortem, benedictionem & maledictionem; elige ergò vitam*, Deut. XXX. 19. *Hæc dixit Dominus: ecce ego do coram vobis viam vitæ & viam mortis*, Jerem. XXI. 8. *Reliquit hominem in manu consilii sui, adjecit mandata & præcepta; si volueris mandata servare, servabis ea*, (vel *conservabunt te.*) *Adposuit tibi aquam & ignem, ad quod volueris, porrige manum tuam*, Sirac. XV. 14. 15. Homo lapsus, nec regeneratus, est sub peccati & Satanæ dominatu, quia sic lubet, servus est voluntarius ob pravam suam concupiscentiam. Ita his liberum arbitrium, & servum arbitrium, idem sunt.

278. *Nemo, cùm tentatur, dicat, quòd a Deo tentatur, unusquisque verò tentatur, a concupiscentia sua abstractus & illectus*, Jac. I. 14. Cooperatur quoque Satanas: *Deus hujus sæculi excæcat mentes infidelium*, 2. Cor. IV. 4. Sed homo per concupiscentiam suam sese tradidit Dæmoni: delectatio, in malo reperta, hamus est, quo se capi sinit. Hoc ipsum dixerat jam antè *Plato*, & repetit *Cicero* (ss). Plato *voluptatem dicebat escam malorum*. Gratia pravæ voluptati delectationem majorem opponit, uti notavit *S. Augustinus*. Omnis *voluptas* est perceptio alicujus perfectionis: objectum *amatur* juxta mensuram perceptionis perfectionum suarum; nihil autem perfectiones divinas superat, ex quo consequitur, charitatem, & amorem Dei, maximam, quæ concipi queat, parere voluptatem apud eos,

(ss) *In Catone Maj. cap.* 13.

eos, quorum mens melioribus sensis imbuta est: sed eorum nimis exiguus est numerus, quia plerique objectis, adfectus stimulantibus, occupantur (tt), & implentur.

279. Præterea, cùm corruptio nostra non sit prorsùs insuperabilis, neque necessariò peccemus, etiam dum sub peccati servitute gemimus, dicendum pariter, nos non invincibiliter adjuvari, & quantumcumque Gratia divina sit efficax, ei resisti posse. Sed quando ea reapse victrix futura est, jam in antecessum certum & infallibile fuit, nos ejus illecebris cessuros, sive gratia vim efficaciamque suam habeat a se ipsa, sive circumstantiarum congruitate utatur ad triumphum. Atque ita inter infallibile & necessarium semper statuere discrimen oportet.

280. Eorum, qui se discipulos *S. Augustini* prædicant, systema non penitùs recedit ab his, modò odiosa quædam, tum in phrasibus, tum in dogmatibus ipsis, semoveantur. Ac *in phrasibus* quidem comperio, usum præcipuè vocabulorum, qualia sunt, *necessarium vel contingens*, *possibile vel impossibile*, adcusationibus ansam dare, & turbas non mediocres excitare. Hac de causa, quemadmodum *Læscherus* junior, in erudita sua Dissertatione de Decreti absoluti Paroxysmis (uu), optimè observavit *Lutherus*, Libro de servo arbitrio, optabat aptius aliquod explicandæ menti suæ vocabulum suppetere, quàm est *necessitas*. Generatim loquendo, rationi magis conveniens videtur, ut dicatur observatio divinorum mandatorum semper *possibilis*, ipsis etiam non regeneratis; gratia semper *resistibilis*, etiam in viris sanctissimis; & libertas immunis, non solum *a coactione*, sed etiam *a necessitate*, etsi nunquam sit a *certitudine* infallibili, aut a *determinatione* inclinante, sejuncta.

281. Interim ex altera parte sensu aliquo fas erit quibusdam in *casibus* dicere, quòd *potentia* benè agendi sæpè desit, etiam justis; quòd peccata sæpè sint *necessaria*, etiam in regeneratis; quòd interdum *impossibile* sit, non peccare; quòd gratia sit *irresistibilis*; quòd libertas non sit exemta a *necessitate*. Sed locutiones istæ & minùs exactæ sunt, & circumstantiis hodiernis minùs adcommodatæ, &, absolutè loquendo, magis obnoxiæ abusibus, & aliunde populare quidpiam sonant, ubi voces in magna latitudine sumuntur. Dantur tamen circumstantiæ, in quibus admitti possunt, immò in quibus utiles sunt; hinc etiam ab Auctoribus sanctis & orthodoxis, quin & a sacris Codicibus utriusque partis locutiones adhibitæ fuisse reperiuntur, absque ulla vera utrimque oppositione, non magis quàm inter Sanctos, *Jacobum Paulum*que, & absque ullo utrobique errore ob vocabulorum ambiguitatem. Itaque diversis istis loquendi modis ita passim adsuevimus, ut sæpè vix dici præcisè possit, *quis sit sensus magis*

(tt) Quibus mens a pura ratione descivit," addit. *Interpr. Lat.*

(uu) Exstat in *Initiis Academicis*

magis naturalis, *obvius*, *intentus*, cùm idem Auctor diversis in locis diversa spectet, eædemque locutiones plus minusve receptæ sint, aut recipi possint, ante vel post decisionem magni alicujus viri, vel auctoritatis, quam reveremur & sequimur. Unde fit, ut pro re nata, certisque temporibus, certæ quædam locutiones auctoritate publica adprobari vel improbari queant; verum nihil hoc ad sensum, aut ad fidem, facit, nisi sufficientes vocabulorum explicationes adjungantur.

282. Itaque, ad controversias verborum dirimendas, non nisi benè perceptis distinctionibus opus est, qualis est illa, quam sæpissime inculcavimus, inter necessarium ac certum, inter necessitatem metaphysicam ac moralem. Et idem est de possibilitate atque impossibilitate, cùm eventus, cujus oppositum est possibile, sit contingens, uti e contrario necessarius est, cujus oppositum est impossibile. Meritò etiam statuitur discrimen inter potentiam proximam, & potentiam remotam, ac juxta diversos istos sensus modò dicitur res fieri posse, modò non posse. Quodam sensu dici potest, necesse esse, ut non peccent beati, ut Diaboli damnatique peccent, ut Deus ipse eligat optimum, ut homo parti magis inclinanti adhæreat. Sed hæc necessitas non est opposita contingentiæ; neque enim est necessitas logica, geometrica, aut metaphysica, cujus oppositum implicat contradictionem. *Nicolius* alicubi comparatione usus est non ineptâ. Impossibile reputatur, ut Magistratus aliquis sapiens, gravis & compos rationis, aliquid valdè indecorum insulsumque faciat, puta, ut per compita nudus cursitet risus excitandi causâ. Idem est quodammodo de beatis, qui minùs adhuc peccati capaces sunt, & necessitas, eos peccare prohibens, ad idem genus pertinet. Denique comperio, *voluntatis* vocabulum perinde æquivocum esse, ac potentiæ & necessitatis. Jam enim notavi, eos, qui hoc axiomate utuntur, *qui vult*, *& potest*, *ille facit*, indeque colligunt, Deum non velle salutem omnium, *voluntatem decretoriam* intelligere, quo sensu duntaxat sustineri potest hæc propositio, quod sapiens nunquam velit id, quod noverit, nunquam esse futurum; cùm contrà, si voluntas sensu generaliori, & ad usum magis adcommodato, sumatur, dici possit, sapientis voluntatem in omne bonum esse antecedenter *inclinatam*, quamvis demùm non, nisi quod maximè congruit, facere *decernat*. Atque ita iniquum esset, denegare Deo seriam hanc, immo vehementem, omnes homines salvandi inclinationem, quam ipsi sacra Scriptura tribuit, immò ipsi tribuere odium antecedaneum salutis plurimorum; adserendum potiùs, sapientem pro mensura cognitionum ac virium suarum ferri in omne bonum, quatenùs bonum est, sed nihil producere, nisi quod est factu optimum. Id qui admittunt, & nihilominùs antecedentem omnes homines salvandi voluntatem Deo denegant, sola vocum abusione peccant, modò aliunde agnoscunt, Deum omnibus auxilia sufficientia impertire, quibus si voluerint uti, salutem consequi possint.

283. Inter

283. Inter ipsa discipulorum *S. Augustini dogmata* concoquere non possum infantium non regeneratorum damnationem, nec generatim ullam perditionem, e solo originali peccato provenientem. Adduci pariter non queo, ut credam, a Deo damnari eos, quibus lumina necessaria desunt. Nec quidquam vetat cum Theologis haud paucis statuere, homines plura, quàm nobis constet, auxilia, saltem in mortis articulo, consequi. Sed neque necessarium videtur, ut omnes, qui salvantur, per gratiam se ipsa, & independenter a circumstantiarum ratione, efficacem salventur. Pariter necessarium esse non putem, ut omnes Ethnicorum virtutes spuriæ dicantur & adulterinæ (xx), aut, ut omnia eorum opera pro peccatis habeantur, quanquam verum sit, quidquid non est ex fide, vel rectâ conscientiâ coram Deo, esse peccato infectum, saltem virtualiter (yy). Denique censeo, Deum agere non posse fortuitò, per decretum absolutum, aut per voluntatem a rationibus moventibus prorsùs independentem. Persuasumque mihi est, in gratiarum dispensatione rationibus, naturam objecti respicientibus, Deum moveri, alioqui secundùm sapientiam non ageret: at concedo tamen, hasce rationes bonis, vel minùs malis, hominum qualitatibus neutiquam esse prorsùs adfixas, quasi Deus nunquam suas gratias largiretur, nisi pro bonis hisce qualitatibus; quamvis censeam, uti suprà explicavi, has quoque perinde, atque alias omnes circumstantias, in considerationem venire, cùm suprema sapientia suis in consiliis nihil omninò negligere possit.

284. Hæc fere capita si exceperis, aliaque paucula, in quibus *S. Augustinus* vel obscurus, vel duriusculus, videtur, usurpari posse ejus systema reor, quo adseritur, e Dei substantia nihil, nisi Deum, egredi posse, atque ita creaturam e nihilo esse productam. *S. Augustin. de lib. arb. Lib.* 1. *c.* 2. Hinc creaturæ imperfectio, defectus, & corruptibilitas. *De Genes. ad litt. cap.* 15. *Contra Epistolam* Manichæi, *cap.* 36. Malum non a natura, sed a mala voluntate oriri. *Augustin.* toto Libro *de natura boni.* Deus impossibilia jubere non potest. *Firmissimè creditur, Deum justum & bonum impossibilia non potuisse præcipere.* Lib. de nat. & grat. cap. 43. cap. 69. *Nemo peccat in eo, quod caveri non potest.* Lib. 3. de lib. arbit. cap. 16. 17. Lib. 1. Retract. cap. 11. 13. 15. *Neque sub Deo justo miser esse quidquam, nisi mereatur, potest.* Lib. 1. Operis imperf. contra Julian. cap. 39. Liberum arbitrium sine auxilio gratiæ Dei mandata adimplere non potest. *Epist. ad* Hilar. *Cæsaraugustan.* Scimus, gratiam non dari secundùm merita.

(xx) Sic e. gr. *Christophor. Wittichius* de fucata Gentium virtute integram Dissertationem scripsit, quæ quarta est inter *Exercitationes* ejus *Theologicas*, ed. Lugd. Bat. 1682. Ill. *Leibnitius* in *Diss. Epistolica de Philosophia Platonica* ad *Cel. Hanschium*; §. V. & seqq.

(yy) Ut sic dicam, seu quodam cum cæteris pravis nexu, addit *Interpr. Lat.*

rita. *Epist.* 106. 107. 120. Homo in statu integritatis habebat adjutorium necessarium ad posse benè agere, si vellet, sed velle pendebat a libero arbitrio, *habebat adjutorium, per quod posset, & sine quo non vellet, sed non adjutorium, quo vellet.* Lib. de Corrept. cap. 11. & cap. 10. 12. Deus voluit Angelos & homines experiri, *quid posset eorum liberum arbitrium, deinde quid posset suæ gratiæ beneficium, justitiæque judicium.* Ibid. cap. 10. *Peccatum avertit hominem a Deo, ut converteret ad creaturas.* Lib. 1. qu. 2. ad Simplic. *Delectari peccato libertas est servi.* Enchir. cap. 103. *Liberum arbitrium usque adeò in peccatore non periit, ut per illud peccent maximè omnes, qui cum delectatione peccant.* Lib. 1. ad Bonifac. c. 2. 3.

285. Dicit Deus Mosi: *Miserebor, cujus miserebor, & misericordiam præstabo, cui præstabo.* (Exod. XXXIII. 19.) *Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* Rom. IX. 15. 16. Quod non vetat, quo minùs omnes, qui bonam voluntatem habent, in eaque perseverant, salventur. Sed Deus dat illis velle & agere. *Ergo cujus vult, miseretur, & quem vult, indurat.* Rom. IX. 18. Et tamen idem Apostolus dicit, *Deum velle omnes homines salvos fieri, & ad agnitionem veritatis pervenire*; quod quidem interpretari nollem secundùm quædam *S. Augustini* loca, quasi significaret, nullos fore salvos, nisi quorum salutem voluerit, aut quasi vellet salvare *non singulos generum, sed genera singulorum.* Sed dicere malim, neminem esse, cujus non velit salutem, quantùm majores rationes patiuntur, ob quas fit, ut Deus non salvet, nisi eos, qui oblatam sibi fidem accipiunt, eique per gratiam, sibi divinitùs concessam, obtemperant, prout scilicet totius rerum operis, quo melius designari nullum poterat, integritati congruere visum fuerit.

286. Ipsa verò ad salutem prædestinatio, secundùm *S. Augustinum*, complectitur ordinem mediorum, quibus ad salutem pervenietur. *Prædestinatio Sanctorum nihil aliud est, quàm præscientia & præparatio beneficiorum Dei, quibus certissimè liberantur, quicumque liberantur.* Lib. de Persev. cap. 14. Neque igitur eam sibi repræsentat, ut decretum absolutum, statuit gratiam, quæ a nullo corde indurato rejicitur, quia ad tollendam cordium duritatem datur. *Lib. de Prædest. c.* 8. *Lib. de Grat. c.* 13. 14. Non tamen reperio, *S. Augustinum* uspiam satis expressisse, quòd hæc gratia, quæ cor subigit, sit se ipsa semper efficax. Nec scio, annon salva ejus sententia, asseri possit, eundem interioris gratiæ gradum in uno victoriosum esse, cùm circumstantiis adjuvatur, in alio non item.

287. Voluntas cognitionis, qua bonum percipimus, mensuræ respondet, ejusque prævalentiam sequitur. *Si utrumque tantundem diligimus, nihil horum dabimus.* Item, *Quod ampliùs nos delectat, secundùm id operemur necesse est*, in cap. 5. ad Gal. Explicavi jam suprà, quo pacto nihilo seciùs verè magnâ in voluntatem potestate præditi simus. *S. Augusti-*

nus paullo aliter, & ſenſu parum proficiente, dictum illud accipere videtur, uti dum ait: *Nihil tam in noſtra poteſtate eſt, quàm ipſa voluntas*, ubi rationem reddit, aliquantum identicam, *ea enim*, inquit, *mox ut volumus præſto eſt*. Lib. 3. de Lib. Arbitr. cap. 3. Lib. 5. de Civ. Dei, cap. 10. Sed hoc ſolùm ſignificat, nos velle, dum volumus, non verò, nos velle, quod velle optamus. Iſtud magis ad rem dicit: *aut voluntas non eſt, aut libera dicenda eſt*. d. Lib. 3. c. 3. & ideò, quòd voluntatem ad bonum infallibiliter, aut certò, movet, non obſtare vult, quo minùs libera ſit. *Perquàm abſurdum eſt, ut ideò dicamus non pertinere ad voluntatem* (libertatem) *noſtram, quòd beati eſſe volumus, quia id omninò nolle non poſſumus, neſcio qua bona conſtrictione naturæ. Nec dicere audemus, ideò Deum non voluntatem*, (libertatem) *ſed neceſſitatem habere juſtitiæ, quia non poteſt velle peccare. Certè Deus ipſe numquid quia peccare non poteſt, ideò liberum arbitrium habere negandus eſt?* De Nat. & Grat. cap. 46. 47. 48. 49. Dicit etiam optimè *S. Auguſtinus*, primum bonum motum a Deo indi, ſed hominem etiam deinde agere. *Aguntur, ut agant, non ut ipſi nihil agant*. De Corrept. cap. 2.

288. Liberum arbitrium proximam mali culpæ, tum deinde mali pœnæ, cauſam eſſe ſtatuimus, quamquam originalis quidem creaturarum imperfectio, quam ideæ divinæ repræſentant, utriuſque mali prima, & remotiſſima ratio ſit. *Bælius* verò ſemper hunc liberi arbitrii uſum repudiat, nec vult mali cauſam ei acceptam referri. Audiendæ ſunt ejus objectiones, ſed priùs naturam libertatis adhuc magis elucidare juvabit. Oſtendimus, libertatem, qualem Scholæ Theologicæ poſtulant, conſiſtere partim in *intelligentia*, diſtinctam objecti, de quo deliberatur, cognitionem involvente, partim in *ſpontaneitate*, qua nos ipſi determinamus, partim denique in *contingentia*, hoc eſt, in excluſione neceſſitatis logicæ vel metaphyſicæ. Intelligentia eſt velut anima libertatis, reliqua duo ſunt veluti corpus & baſis ejuſdem. Subſtantia libera ſe ipſam vi ſua determinat, idque ſecundum rationem boni, ab intellectu percepti, inclinantis, non neceſſitantis. Paucis hiſce verbis omnia ad libertatem requiſita comprehenduntur. Juvat tamen oſtendere, quòd cognitionis & ſpontaneitatis noſtræ imperfectio, ac determinatio infallibilis, in contingentia noſtra involuta, neque libertatem, neque contingentiam deſtruant.

289. Duplex eſt genus cognitionis noſtræ, diſtincta alia, alia confuſa. Cognitio diſtincta, ſive *Intelligentia* (zz), in vero legitimoque rationis uſu locum habet, ſed cogitationes confuſæ a ſenſibus proficiſcuntur. Atque eatenùs a ſervitute immunes dici poſſumus, quatenùs cognitione diſtincta

(zz) Notionum differentiam primus diſtinctè tradidit Ill. *Leibnitius* in *Actis Erudítor. A. 1684. p. 537.* uti monet Ill. *Wolfius* tum in Logica Lat. §. 77. tum in *Comment. de Methodo Mathematica*, Elementis Matheſeos univerſæ præfixa, addens inſimul, quanti ea differentia ſit ponderis, paucos hactenùs agnoviſſe, §. 5.

ſtinčta prælucente operamur; eatenus verò adfectibus noſtris mancipati, quatenùs perceptiones confuſæ nobis inſunt. Et hoc ſenſu non omnem, quæ optanda foret, mentis libertatem habemus, poſſumuſque dicere cum *S. Auguſtino*, quòd mancipati peccato, ſervorum libertatem habeamus. Attamen ſervus, quantumlibet ſervus ſit, non idcircò eligendi pro captu ſuo caret libertate, quamvis plerumque in dura neceſſitate unius e duobus malis eligendi conſtituatur; quia nimirum vis quædam ſuperior eum ad quæ adſpirat bona, adtingere non ſinit. Quod vincula coactioque efficiunt in ſervis, hoc in nobis peragunt adfectus, quorum violentia ſuavis illa quidem eſt, ſed non ideò minùs pernicioſa. Non quidem, niſi quod placet nobis, volumus, ſed, quæ noſtra miſeria eſt, quod nobis nùnc placet, ſæpè verum eſt malum, nobis diſpliciturum, ſi apertos mentis oculos haberemus. Interim tamen miſer ille ſervi ſtatus, ac noſter etiam, non obſtat, quo minùs (æquè ac ille) pro ſtatu illo miſero, ſecundùm præſentes, quas habemus, vires cognitioneſque, quod nobis placet, eligamus.

290. Porrò *ſpontaneitas* ad nos pertinet, quatenùs actionum noſtrarum principium in nobis eſt, uti *Ariſtoteles* optimè perſpexit. Verum quidem eſt, rerum externarum impreſſiones nos a via ſæpiùs abducere, & communem opinionem eſſe, hac ſaltem ratione noſtrarum actionum principia aliqua extra nos eſſe; nec diffiteor, ſic eſſe loquendum, juxta ſermonem popularem, quod aliquo ſenſu fieri poteſt ſine læſione veritatis. Sed, ſi adcuratè loquendum eſt, adſero, ſpontaneitatem noſtram nulla exceptione reſtringi, & res externas, ſi dicta noſtra ad amuſſim philoſophicam exigamus, nullo in voluntatem influxu phyſico pollere.

291. Ut momentum hoc meliùs intelligatur, ſciendum eſt, perfectam ſpontaneitatem nobis cum ſubſtantiis omnibus ſimplicibus communem eſſe, & hanc ipſam in ſubſtantia intelligente, ſive libera, tranſire in imperium aliquod in proprias actiones; id quod meliùs explicari non poteſt, quàm ope *Syſtematis Harmoniæ præſtabilitæ*, pluribus abhinc annis a me propoſiti. Ibi oſtendo, ſubſtantiam quamlibet ſimplicem naturaliter perceptionem habere, & ejus individualitatem conſiſtere in lege perpetua, ex qua naſcitur ſeries perceptionum, ipſi adfectarum, quæ naturaliter aliæ ex aliis progignuntur, ad repræſentandum corpus, ei adſignatum, ejuſque ope totum Univerſum, pro modulo cuilibet ſimplici ſubſtantiæ proprio, ſine ulla influxûs phyſici, a corpore recepti, neceſſitate: quemadmodum vice verſa corpus etiam ipſum, vi legum propriarum, voluntatibus animæ ſeſe adtemperat, & conſequenter animæ non paret, niſi quantùm leges iſtæ ferunt. Unde efficitur, animæ ipſi perfectam ineſſe ſpontaneitatem, ut a nullo, niſi a Deo, & ſe ipſa, in operando pendeat.

292. Cùm ſyſtema hoc antehac ignotum eſſet, variæ e labyrintho iſto ſe extricandi viæ quæſitæ fuit, ipſique Carteſiani circa liberum arbitrium

hæfere impediti. Non contenti fcholæ facultatibus ; animadvertebant, omnes animæ actiones ab eo, quod per impreffiones fenfuum extrinfecus advenit, determinatas videri, ac denique omnia, quæ in Univerfo funt, a divina providentia dirigi; fed inde prono alveo fluebat hæc objectio, nullam igitur effe libertatem. Refpondebat *Cartefius*, divinam providentiam lumine rationis nobis demonftrari, nos itidem de libertate noftra certitudinem nancifci per intimam experientiam, & utramque credendam effe, etfi utriufque conciliandæ via nulla fuppetat.

293. Hoc enimverò erat nodum Gordium fecare, non folvere, & conclufioni argumenti refpondere, non præmiffarum difcuffione, fed contrarii argumenti oppofitione, id quod Philofophicorum certaminum legibus neutiquam congruit. Interim tamen huic refponfioni acquievere Cartefiani plerique, quanquam intima illa, quam adlegant, experientia id, quod ipfi contendunt, minimè evincat, uti egregiè monftravit *Balius*. *Petrus Sylvanus Regis* (aaa), (Philof. T. I. Metaph. Lib. 2. Part. 2. cap. 22.) *Cartefii* doctrinam fic uberiùs explicat. *Plerique Philofophi* (inquit) *allucinati funt in eo, quòd alii quidem concordiam, quæ inter actiones liberas Deique providentiam intercedit, percipere non valentes, Deum liberi arbitrii caufam primam efficientem effe negaverunt, quod eft facrilegium: alii verò non capientes, quo pacto cum efficacitate Dei confiftere poffet actionum libertas, hominem negaverunt effe liberum, quod eft impium. Inter hæc duo extrema medium eft, ut dicamus* (id. ibid. pag. 485.) *quòd, quamvis non omnem, quæ inter libertatem Deique providentiam intercedit, cohærentiam capere poffemus, adhuc tamen nos & liberos, & a Deo dependentes, agnofcere teneremur, quia binæ hæ veritates æqualiter nobis notæ funt, altera quidem per experientiam, altera verò per rationem, vetatque prudentia, veritates certò notas deferere, quia quo modo cum veritatibus itidem notis confentiant, percipere non poffumus.*

294. Optimè *Balius* ad marginem adnotat, *has* Regis *locutiones nequaquam indicare, quòd aliquos inter actiones humanas & Dei providentiam refpectus cognofcamus, qui cum libertate noftra pugnare videntur.* Addit, has effe locutiones arte temperatas, quæ ftatum quæftionis enervent. *Ponunt Auctores,*

(aaa) *Pierre Silvain Regis*, in Tractu Aginnenfi natus A. *1632.* denatus Parif. *1707.* Syftema ejus Philofophiæ Cartefianæ prodiit Parif. *1690.* Amft. *1691.* in 4. Tom. 4. fub indice: *Cours entier de Philofophie, ou Syftéme général felon les Principes de M. Des Cartes.* Docendi typus ifte forte ab *Auguftino* depromtus, qui *Ciceroni*, liberum arbitrium divino influxui fubducenti, refpondens, ita fcribit de Civ. Dei: „ Atque in has anguftias *Cicero* coarctat animum religiofum; ut unum eligat e duobus: aut effe aliquid in noftra voluntate, aut effe præfcientiam futurorum. Ipfe itaque vir magnus & doctus, & vitæ humanæ plurimùm ac peritiffimè confulens, ex his duobus eligit liberum voluntatis arbitrium. Quod ut confirmaretur, negavit præfcientiam futurorum: atque ita, dum vult facere liberos, facit facrilegos. „ *De Civ. Dei, Lib. V. c. IX.*

Auctores, (inquit) *oriri unicè difficultatem ex rationum penuria*, *cùm potiùs dicere deberent*, *oriri præcipuè e notitiis*, *quas habemus*, *quasque cum mysteriis nostris* (Bælii *sententiâ*) *conciliare non valemus*. Atque id ipsum est, quod hujus Operis principio dicebamus, si mysteria conciliari non possent cum Ratione, si objectiones insolubiles occurrerent, non jam mysterium incomprehensibile fore, sed potiùs ejus falsitatem a nobis comprehensum iri; quanquam hic non de mysterio aliquo, sed de naturali duntaxat religione sermo sit.

295. Ecce verò, qua ratione *Bælius* has experientias internas, in quibus Cartesiani libertatem fundant, oppugnet: sed incipit ab observationibus, quibus ego adsentiri non queo. *Ii*, (inquit Diction. Art. *Helen.* litt. TA.) *qui quod intra se geritur*, *non scrutantur penitiùs*, *facilè se liberos esse sibi persuadent*, *&*, *si voluntas sua feratur in malum*, *id fieri culpa sua*, *& electione*, *quæ in potestate sua sit*. *At qui secùs judicant*, *viri sunt*, *intimos actionum suarum recessus & circumstantias solerter perscrutati*, *& mentis suæ motuum seriem totam non perfunctoriè meditati*. *Hi de arbitrii sui libertate plerumque dubitant*, *quin eo progrediuntur*, *ut Rationem*, *mentemque suam*, *mancipia esse sibi persuadeant*, *quæ vi*, *invitas trahenti*, *resistere non possint*. *Atque hoc præsertim hominum genus pravarum actionum suarum causam in Deos referebat*.

296. Hæc *Bælii* verba *Francisci Baconis a Verulamio* (bbb), Angliæ Cancellarii, dictum in memoriam mihi revocant; ajebat ille, Philosophiam, mediocriter delibatam, a Deo nos alienare, profundiùs haustam, ad Deum adducere. Idem valet de iis, qui actiones suas mente recolunt, quibus videtur prima fronte, quidquid agimus, non, nisi aliquo impellente, fieri, quidquid cogitamus, extrinsecùs venire per sensus, & in mente nostra vacua, *tanquam in tabula rasa*, designari. Sed, si rem penitùs scrutemur, comperiemus, omne, (ipsas etiam perceptiones ac passiones) plena cum spontaneitate e fundo nostro prodire.

297. Interim Poëtas *Bælius* laudat, qui, dum homines absolvere a culpa volunt, eam in Deos rejiciunt. Sic apud *Nasonem Medea*:

> *Frustra*, Medea, *repugnas*,
> *Nescio quis Deus obstat*, *ait*.

Et paullo pòst addit idem Poëta:

> *Sed trahit invitam nova vis*, *aliudque* Cupido,
> *Mens aliud suadet*: *video meliora proboque*,
> *Deteriora sequor*.

Vu 3 Verùm

(bbb) Londinens. natus A. 1560. denatus A. 1626. Opera ejus A. 1665. Francof. fol. & Amst. 1696. VI. Vol. in 12. prodiere.

Verùm *Ovidio* poterat opponi *Virgilius*, apud quem *Nisus* longe potiori cum ratione dicit:

> - - *Dîne hunc ardorem mentibus addunt*,
> Euryale, *an sua cuique Deus fit dira cupido?*

298. *Wittichius* videtur existimasse, independentiam nostram esse duntaxat adparentem. Nam in Dissertatione *de Providentia Dei actuali* (ccc) (n. 61.) liberum arbitrium in eo constituit, quòd ita feramur in objecta, animæ nostræ oblata ad ea adfirmanda, vel neganda, amanda vel odio habenda, ut *non sentiamus*, quænam vis externa nos impellat. Addit, quando Deus ipse nostræ voluntatis actus producit, nos tum maximè agere liberè, &, quo Dei actio in nos efficacior ac potentior est, eo nos esse magis actionum nostrarum dominos. *Quia enim Deus operatur ipsum velle, quo efficaciùs operatur, eo magis volumus; quod autem, cùm volumus, facimus, id maximè habemus in nostra potestate.* Verum quidem, Deum, dum velle in nobis operatur, actionem in nobis liberam producere, sed arbitror, non hic agi de causa universali, deque ea voluntatis dependentia, quam habet communem cum omni creatura, per quam fit, ut omnis realitas absoluta rerum reverâ per Dei concursum continuò creetur. Agitur hic de rationibus volendi, deque viis, sive mediis, quibus Deus utitur, cum bonam voluntatem nobis donat, vel malam habere permittit. Nos semper sive bonam, sive malam, actionem producimus,

(ccc) Inter Exercitationes *Christoph. Wittichii* ad §. 283. cit. prima Differt. inscribitur: *Deus Mundi Rector*, & agit de Providentia Dei actuali. Verba in §. 298. prolata, quoad partem primam, leguntur §. LXVII. Ait: Adtendamus igitur ad naturam Liberi Arbitrii, quam §. LIX. in eo constituimus: *quòd ad id, quod nobis proponitur ab intellectu adfirmandum vel negandum, sive prosequendum vel fugiendum, ita sponte & lubentes feramur, ut a nulla vi externa nos ad id determinari sentiamus.* Ubi vim externam sentimus, ubi percipimus, nos ad aliquid determinari ab ulla vi externa, ibi accidit nobis aliquid invitis, sicque non adest Libertas: at dum Deus efficit nostram volitionem, nihil sanè nobis invitis accidit. Fit quidem in nobis determinatio, sed ea fit per volitionem, quæ nobis non est externa, sed maximè intrinseca. Ejus dum conscii sumus, sentimus eam, non ut actionem extrinsecam, sed ut intrinsecam, ut volitionem nostram, ut determinationem, quæ est voluntaria, sive voluntatis, quæ est nostra, etsi a Deo in nobis sit effecta " *&c.* §. LXVIII. *inter alia*: Unde nihil aliud eum *Augustino* Lib. III. de Lib. Arbit. cap. 3. dicimus, *esse in potestate nostra*, quam *quod cùm volumus, facimus*, quod utique non evertit operationem divinam, quæ non aliud efficit in nobis, quàm hoc ipsum *velle*. Tantùm abest, ut hæc operatio divina evertat id, quod est essentiale Libertati, ut potiùs illud ipsum ponat & constituat. - - Quin immò dicendum est, quo magis & efficaciùs Deus in nobis operatur, eo magis nos habere actionem in nostra potestate. Efficit enim Deus sua operatione ipsum velle, Phil. II. 13. Quo igitur efficaciùs illud operatur, eo magis volumus; quod autem cùm volumus, facimus, id maximè habemus in nostra potestate. " p. 60. 61.

cimus, est enim actio nostra: sed adsunt etiam semper rationes, quæ, illæsâ spontaneitate, vel libertate nostrâ, faciant nos operari. Gratia ipsa impressiones duntaxat suppeditat, quæ nos impellunt ad agendum per congruas rationes, veluti cùm adtentio in nobis excitatur, cùm nobis ingeritur istud, *dic*, *cur hic*, cùm delectatio quædam præveniens in nobis exoritur. Et in aprico est, id non magis obesse libertati, quàm obesset amicus aliquis, dum suadet, & agendi causas atque rationes proponit. Itaque *Wittichius* æquè, ac *Balius*, ad quæstionem non rectè responderunt, neque hic ad Deum confugere quidquam juvat.

299. Sed jam alium ejusdem *Balii* locum haud paullò rectiorem proferamus, quo existimatam illam libertatis conscientiam, præcipuum liberi arbitrii apud Cartesianos argumentum, impugnat. Verba ejus sanè plena sunt ingenio, dignaque consideratione. Exstant in Responsione ad Quæsita Provincialis, cap. 140. (Tom. 3. p. 761. & seqq.) ubi sic ratiocinatur: *Ope claræ distinctæque perceptionis, quam de existentia nostra habemus, discernere non valemus, utrum a nobis ipsi existamus, an verò id, quod sumus, habeamus ab alio. Hanc dependentiam non intimo aliquo sensu, sed meditationum ac ratiocinationum ope, demùm deprehendimus, dum scilicet, nobiscum habitantes, consideramus, quàm parum conservatio nostra in nostra potestate sita sit, & quàm multis rebus, nos circumstantibus, egeamus, &c. Quin etiam certum est, Ethnicos, idem de Socinianis dicendum, cùm creationem inficientur, nunquam ad dogmatis hujus verissimi notitiam pervenisse, quod e nihilo simus, & quolibet durationis nostræ momento e nihilo educamur. Crediderunt igitur falsò, quidquid in Universo substantiarum est, existere a se ipsis, nec in nihilum reverti posse, atque ita ab aliis rebus non pendere, nisi quoad modificationes, quæ per actionem externæ causæ destrui possunt. Hic error nonne oritur ex eo, quod non actionem creatricem, qua conservamur, sed existentiam solùm nostram percipiamus, atque ita, nisi aliæ notitiæ præsto essent, existentiæ nostræ causam essemus æternùm ignoraturi? Eodem modo dicendum est, ope claræ distinctæque perceptionis, qua nostræ voluntatis actus percipimus, non posse nos discernere, utrùm illos a nobis ipsis, an verò ab eadem, quæ existentiam nobis largitur, causa habeamus. Hoc ut discernamus, meditatione nobis ac ratiocinatione opus est. Et adserere ausim, per meditationes merè philosophicas, nunquam certò sciri posse, quòd volitionum nostrarum causa efficiens ipsi simus. Quisquis enim sedulo rem expendet, evidenter cognoscet, si actuum voluntatis passivum duntaxat subjectum essemus, nos easdem perceptiones experimentales habituros, quas modò habemus, dum nos liberos esse credimus. Finge, si placet, leges unionis inter animam & corpus ita a Deo constitutas, ut omnes animæ modalitates, nullâ exceptâ, invicem colligatæ sint, interpositis cerebri modalitatibus; intelliges, nihil tibi eventurum, nisi quod nunc experimur, eritque eadem mentis nostræ cogitationum series, inde a perceptione objectorum sensilium, qui est primus animæ motus, usque ad volitiones maximè firmas, qui est postremus. Erit in hac serie*

ſerie idearum perceptio, erit perceptio adfirmationum negationumque, erit hæſitationum ac dubitationum, erit denique velleitatum ac volitionum. Nam ſive volendi actum cauſa nobis externa imprimat, ſive producamus ipſi, æquè verum erit, velle nos, & percipere, quod volumus, cumque hæc externa cauſa volitioni, quam nobis imprimit, quantam ſibi libet, voluptatem admiſcere poſſit, interdum percipere poterimus, nos actibus noſtræ voluntatis immenſum quantum delectari, & iiſdem ſecundùm vehementiſſimarum adfectionum noſtrarum pondus ferri declives. Nec verò coactionem perciperemus: noſti axioma: Voluntas non poteſt cogi: *ſi bracteæ verſatili, ventorum indici, ſimul & ſemper daretur motus versùs determinatum aliquod punctum horizontis, & deſiderium illuc ſe movendi (ita tamen, ut deſiderium ſe movendi prioritatem naturæ, vel, ſi mavis, prioritatem etiam inſtantis realis præ motu ipſo retineret) annon clarè intelligis, bracteolam ſibi ſponte, & a ſe ipſa, moveri viſum iri, ad exſequenda, quæ concepiſſet, deſideria? Præſertim ſi ponas, eam ignorare, num ventus ullus exiſtat, nec de externa ulla cauſa, & ſitus, & deſideriorum ſuorum, mutationem inducente, cogitare. Sic prorsùs nos ipſi naturaliter conſtituti ſumus: neſcimus, an inviſibilis aliqua cauſa nos ab una cogitatione ad aliam per gradus traducat. Eſt igitur ita naturâ comparatum, ut homines ſibi perſuadeant, ſe a ſemet ipſis determinari. Sed indagandum reſtat, utrùm hic in re, quemadmodum in ſexcentis aliis allucinentur rebus, quas per quandam ſpeciem inſtinctus, nullis adhibitis meditationibus philoſophicis, adfirmant. Cùm itaque circa ea, quæ in homine geruntur, duæ ſint hypotheſes, una, quæ hominem non, niſi ſubjectum paſſivum, eſſe ſtatuit, altera, quæ virtutes ei adſcribit activas, æquum non eſt, poſteriorem præferre priori, quamdiu alia nulla proferri queunt argumenta, quàm quæ ab intima experientia depromuntur, nam perinde ſentiremus nos velle, ſive volitiones omnes menti noſtræ cauſa aliqua inviſibilis & externa imprimat, ſive nos ipſi producamus.*

300. Præclara quædam ratiocinia locus hicce complectitur, quæ adversùs ſyſtemata vulgaria valent, non item contra ſyſtema Harmoniæ præſtabilitæ [illegible] nos longiùs ducit, quàm antehac progredi liceret. *Bælius* inter alia ad[illegible]it, *per meditationes merè philoſophicas certò ſciri non poſſe, nos ipſos eſſe volitionum noſtrarum cauſam efficientem*, verùm hoc ſanè caput ipſi neutiquam largior, nam ſyſtematis hujus conſtitutio indubitatè oſtendit, quamlibet in naturæ curſu ſubſtantiam (ſimplicem ſcilicet) eſſe omnium ſuarum operationum cauſam unicam, & ab omni influxu phyſico cujuſvis alterius ſubſtantiæ immunem, ſi ordinariam Dei concurſum excipias. Atque hoc ipſum ſyſtema palam facit, veram & genuinam eſſe ſpontaneitatem noſtram, nec tantùm adparentem, uti *Wittichius* crediderat. Pugnat etiam *Bælius* eaſdem ob rationes, (cap. 170. pag. 1132.) *fatum Aſtrologicum*, ſi daretur, libertatem non deſtructurum, nec diffiteor, ita eſſe, ſi libertas in ſola ſpontaneitate adparente conſiſteret.

301. Ita-

301. Itaque noſtrarum actionum ſpontaneitas in dubium revocari nequit, uti eam *Ariſtoteles* probè definivit. *Spontaneum eſt, cujus principium eſt in agente.* Et ſic actiones noſtræ & voluntates penitùs in noſtra ſunt poteſtate. Verum quidem eſt, nos voluntatis noſtræ dominos directè non eſſe, quanquàm ejus cauſa ſimus, neque enim uti actiones noſtras per actus voluntatis, ita & ipſos voluntatis actus eligimus. Interim tamen aliquam in voluntatem etiam noſtram habemus poteſtatem, quia obliquè nos præparare ac diſponere poſſumus ad volendum aliquando, quod tamen propriè loquendo non eſt *velleitas* illa, de qua aliàs ſermo eſt. Atque ita, præter illam actionum noſtrarum a noſtra ſubſtantia dependentiam, habemus peculiare aliquod & perceptibile in eas imperium noſtræ voluntatis, ſed quod ex ſpontaneitate, intelligentiæ juncta, reſultet, cum prior dependentia e ſpontaneitate ſola naſcatur.

302. Hactenùs duas libertatis conditiones, ab *Ariſtotele* memoratas, explicavimus, *ſpontaneitatem* ſcilicet & *intelligentiam*, quæ in nobis inter deliberandum conjunctæ reperiuntur, cum belluæ ſecundâ conditione careant. At Scholaſtici tertiam inſuper exigunt, quam *indifferentiam* (ddd) nuncupant. Et revera admittenda illa eſt, ſi indifferentia tantundem ſignificat, atque *contingentia*; nam, ut ſuprà dixi, libertas omnem neceſſitatem abſolutam & metaphyſicam, vel logicam, excludere debet. Verùm, ut jam plus ſimplici vice explicui, hæc indifferentia, hæc contingentia, hæc *non-neceſſitas*, ut ita loquar, quæ eſt characteriſticum libertatis adtributum, non prohibet, quo minus agens in partem, quam eligit, vehementiùs inclinetur, nec ullatenùs poſtulat, ut abſolutè indifferentes ſimus, & æquè ad utramque partem nos habeamus.

303. Itaque indifferentiam non admitto, niſi eo ſenſu, quo illa tantundem ſignificat, atque *contingentia*, ſive *non-neceſſitas*. At juxta ea, quæ ſæpiſſimè iteravi, *indifferentiam æquilibrii* non agnoſco, nec arbitror, unquam eligi ab eo, qui abſolutè ſit indifferens. Talis electio ſpecies quædam meri caſûs eſſet, ſine omni ratione determinante, tam adparente, quàm occulta. Atqui ejuſmodi merus caſus, eventus ejuſmodi purè fortuitus, non manifeſta tantum, ſed omni, cauſa deſtitutus, commen-

(ddd) Scholaſtici animæ tribuerunt *indifferentiam exercitii*; quoniam ſc. *docente* Thümmigio *in Pſych. Empir.* §. 152. 153. eligere poteſt, quod ipſi maxime adridet, ideò ex neceſſitate naturæ determinata non eſt ad hoc vel illud agendum, ad agendum hoc vel iſto modo, & ideo per naturam indifferens dicitur ad agendum, agendum hoc vel iſto modo: quam *indifferentiam exercitii* adpellarunt Scholaſtici. *Et* quia motiva eam non neceſſitant, ita ut etiam iis non obſtantibus ſeſe aliter determinare poſſit, ſi quidem ob rationes oblatas commodum viſum fuerit; in ipſo determinationis actu indifferentia illa exercitii adhuc ſubſiſtit. Idem pluribus monent Ill. *Wolfius* in Adnott. ad Metaph. Germ. §§. 165. 331. 332. & adplicatè ad Deum §. 365. in Pſych. Emp. Lat. §. 946. Illuſtr. *Bilfingerus* Dilucidd. Philoſoph. §. CCCCXXXVII.

tum est, quod nunquam in natura deprehendas. Concors Sapientum omnium sententia est, casum esse duntaxat rem adparentem, uti fortuna, a causarum ignoratione in nostra mente exortam. Quodsi verò talis indifferentia vaga daretur, aut si nulla ratione, ad eligendum impellente, eligeremus, jam casus aliquid reale foret, simile exiguæ illi declinationi atomorum, temerè, & sine ratione, factæ, quam invehebat *Epicurus*, ut necessitatem evitaret, quod meritò tantopere *Tullius* irrisit.

304. Hæc atomorum declinatio in *Epicuri* mente causam finalem habebat quidem, scopus enim ipsius erat, homines a fato eximere; sed nullam habere potuit in rerum natura causam efficientem. Hoc commentum, si quod aliud, impossibile est. *Bælius* ipse præclarè illud refutat, uti mox dicemus, & tamen, quod mirum est, videtur ipse jactatæ illi declinationi simile quidpiam admittere. En ipsius verba, dum loquitur de asino *Buridani* (Diction. Art. *Buridan.* Litt. 13.) *Qui liberum arbitrium, propriè dictum, tuentur, in homine potentiam admittunt se determinandi, vel dextrorsùm, vel sinistrorsùm, etiam dum ex parte utriusque objecti propositi rationes moventes perfectè sunt æquales. Adserunt enim, mentem nostram solâ libertatis exercendæ gratiâ posse dicere: malo hoc potiùs, quàm illud, quamvis nihil in hoc magis, quàm in illo, electione dignum videam.*

305. Sed non omnes, qui liberum arbitrium propriè dictum admittunt, determinationem hanc, a causa indeterminata profectam, idcirco *Bælio* concedent. *S. Augustinus*, nec non Thomistæ, omnia esse determinata judicant. Quin & adversarios eorum ad circumstantias, electioni nostræ inservientes, confugere videmus. Quid quod neque chimæricæ æquilibrii indifferentiæ favet experientia, possetque hic usurpari ratiocinium, quod contra modum, quo Cartesiani libertatem ex independentiæ nostræ conscientia intima eliciunt, *Bælius* ipse paullò antè usurpabat. Nam licèt non semper videam rationem inclinationis, qua ad unum e duobus, quæ æqualia videntur, eligendum permovear, aderit tamen semper impressio quædam, etsi imperceptibilis, quæ me determinet. Velle simpliciter exercere libertatem, nihil habet, quod actum specificet, aut nos ad alterius præcisè partis electionem determinet.

306. Pergit *Bælius*: *Duplici minimùm via sese ab æquilibrii laqueis expedire homo potest. Altera est, quam jam adduxi, nempe ut grata sibi imaginatione blandiatur quòd domi suæ regnet, nec ab objectis dependeat.* Via hæc obstructa est: quantumvis domi tuæ imperare velis, nihil inde determinans elicies, nec hoc uni parti potiùs, quàm alteri, favet. Prosequitur *Bælius*: *Nempe hunc actum eliciet: volo hanc rem illi præferre, quia mihi sic placet.* Verum hæc ipsa verba, *quia mihi sic placet, quia mihi sic lubet*, jam aliquam in *objectum* placens propensionem includunt.

307. Immeritò itaque sic pergit *Bælius*: *Tumque id, quod determinaret,*
non

non ab objecto ipso, sed ab ideis, quas homines de perfectionibus propriis, ac facultatibus suis naturalibus, habent, desumeretur (eee). *Altera via est fortis sive casus: hic aleâ litem dirimeret.* Via hæc exitum habet, sed a scopo aberrat; hoc enim est mutare statum quæstionis, quippe tunc homo ipse non decidit, aut, si hominem nihilominùs sorte decidere contendis, jam homo ipse non ampliùs est in æquilibrio, cum sors æquilibris non sit, & homo sorti se addixerit. Semper in natura rationes occurrunt, quæ causæ sunt eorum, quæ casu vel sorte accidunt. Equidem miror, *Bælium*, ea sagacitate virum, tantoperè a scopo aberrare potuisse. Alibi responsionem, sophismati *Buridanico* plenè satisfacientem, dedi; nempe quod casus perfecti æquilibrii sit impossibilis, cùm Universum nunquam ita bipartiri quis possit, ut impressiones utrobique æquipolleant.

308. Videamus nunc, quid *Bælius* ipse adversùs indifferentiam istam chimæricam, vel prorsùs indefinitam, alibi opponat. Dixerat *Cicero* (Libro *de Fato*) aliquid atomorum declinatione acutius invenisse *Carneadem*, dum motus animi voluntarios indifferentiæ illius omninò indefinitæ causam esse statuebat, quia motus hi, utpote a nostra natura profecti, nullâ causâ externâ indigent. Sed *Bælius* (Diction. Artic. *Epicurus*, pag. 1143.) præclarè respondet, quidquid a rei cujuspiam natura proficiscitur, eo ipso esse determinatum: atque ita semper determinatio suppetit, nec quidquam prodest *Carneadis* effugium.

309. Ostendit alibi, (Resp. ad Provinc. cap. 90. T. 2. p. 219.) *libertatem, quo magis a jactato isto æquilibrio remota sit, eo esse præstantiorem. Intelligo, (inquit) libertatem, quæ mentis judicia semper sequatur, nec objectis, clarè cognitis ut bonis, reluctari possit. Neminem reperio, qui non fateatur, veritatem clarè cognitam necessitare* (determinare potiùs, nisi de necessitate morali sermo sit) *mentis adsensum, quod experientia confirmat. In Scholis constanter docetur, sicut verum est objectum intellectûs, ita bonum esse objectum voluntatis, &, sicut intellectus nunquam adfirmare potest, nisi quod sub veritatis specie proponitur, sic voluntatem nihil unquam amare posse, quod sibi bonum non adpareat. Nunquam adsentimur falso, ut falsum est, neque malum unquam, ut malum est, amatur. Est in intellectu determinatio naturalis ad verum in genere, & ad verum quodlibet particulare clarè cognitum. Similiter in voluntate est determinatio naturalis ad bonum in genere, unde complures Philosophi concludunt, statim atque bona particularia clarè cognoscuntur a nobis, ad ea amanda nos compelli. Nec intellectûs hos actus suspendit, nisi quando objecta sese obscurè produnt, ita ut locus sit dubitandi, falsane sint, an vera, quæ adparent: & inde plures colligunt, voluntatem in æquilibrio non manere, nisi dum mens incerta hæret, an obje-*

(eee) Addit *Interpr.* (pro ideis illis *Bælius* inclinationes sæpè occultas nominare debebat.)

ctum, propositum sibi, sit bonum: quamprimùm verò partem adfirmativam amplectitur, necessariò in illud ferri objectum, donec alia judicia mentis eam aliter determinent. Qui libertatem hoc pacto explicant, satis amplum in ea meriti demeritique campum reperire se autumant, quia statuunt, judicia mentis procedere a libera adplicatione animi ad objecta consideranda, invicem comparanda, & discernenda. Nec prætereundum est, viros dari perquàm eruditos (uti *Bellarminum*, Lib. 3. de Gratia & libero arbitrio, cap. 8. & 9. & *Cameronem* (fff) in responsione ad Epistolam Viri docti, id est, *Episcopii*) *qui adserant rationibus satis urgentibus, voluntatem semper necessariò sequi ultimum actum intellectûs practicum.*

310. Juvat ad huncce discursum quasdam adjungere observationes. Notitia valdè clara optimi voluntatem ad id prosequendum *determinat*, non tamen necessitat, propriè loquendo. Distinguendum semper est inter necessarium & certum, sive infallibile, uti suprà monuimus non semel: distinguenda etiam metaphysica necessitas a morali necessitate. Censeo insuper, nullam voluntatem, exceptâ divinâ, intellectûs judicium semper sequi: omnes creaturæ intelligentes adfectibus quibusdam obnoxiæ sunt, aut saltem perceptionibus, aliquid confusi involventibus, quæ non penitùs sitæ sunt in eo, quod *ideas adæquatas* adpello. Et quanquam hi adfectus in Beatis virtute legum naturæ, rerumque præstabilitarum systematis, semper ad verum ipsorum bonum tendant, non tamen perfectam ejusdem notitiam semper habent, nobis quoad hoc similes, qui instinctuum nostrorum rationem non semper intelligimus. *Angeli* & *Beati* sunt creaturæ perinde, atque nos, in quibus semper aliqua perceptio confusa notitiis distinctis intermiscetur. Adfine quidpiam de illis dixit *Suarez*, (Tractatu de Oratione, Lib. 1. cap. 11.) censens, Deum res antecedenter ita constituisse, ut Beatorum preces, quando plena cum voluntate fiunt, eventum semper obtineant, quod *Harmoniæ præstabilitæ* specimen quoddam est. Nobis, in mortali vita degentibus, præter judicium intellectûs, cujus expressam notitiam habemus, intermiscentur confusæ quædam sensuum perceptiones, quæ non adfectus tantum, sed & propensiones

(fff) *Jo. Camero*, Scotus quidem, Glascoviæ natus, sed in Gallia non uno functus munere, Montalbani Theologiæ Profess. constitutus, vitæ ibi finem nactus est A. 1625. annos habens 48. Cùm novarum in Theologia opinionum sectator esset, *scribit Budd. in Isag. p.* 1318. 1319. aliorum in se concitavit animos, & a Synodi Dordracenæ decretis discessisse arguebatur, nec deerant, qui eum modò Pelagianismi, modò Manichæismi arguebant. Iis hinc etiam, qui cum illo faciebant, *Cameronianorum* nomen datum. Si *Ludov. Ell. du Pin* credimus, caput causæ in eo consistebat, quod *Camero* doceret, voluntatem hominis a judicio practico intellectus determinari, adeoque quod benè aut malè homines agant, id ab intellectûs illuminatione, quam Deus suppeditet, pendere, nec physica voluntatis commotione opus esse, cùm moralis sufficiat; *dans la Biblioth. des Auteurs séparés, &c. Tom. II. P. I. p.* 337.

ſiones inſenſibiles, excitant, vel etiam ſenſibiles quidem, ſed quas ob exiguitatem, aut animi diſtractionem, non animadvertimus. Hi motus judicium intellectûs practicum perſæpè reddunt inefficax.

311. Circa Parallelifmum, inſtitutum inter intellectum in ordine ad verum, & voluntatem in ordine ad bonum, ſciendum eſt, quòd clara diſtinctaque perceptio veritatis actu in ſe veritatis ejuſdem affirmationem contineat, unde fit, ut intellectus ea ipſa perceptione neceſſitetur. Sed qualiſcumque demùm perceptio boni ſit, conatus agendi poſt judicium, in quo *voluntatis eſſentiam* repoſitam eſſe arbitror, a perceptione diſtinguitur. Unde, cùm tempore opus ſit, ut hic conatus ad faſtigium ſuum perducatur, ſuſpendi ille, immò mutari poteſt, intercurrente nova perceptione vel inclinatione, quæ mentem aliò avertit, immò frequenter imbuit judicio contrario. Hinc eſt, quòd mens noſtra tot habeat agnitæ veritati reſiſtendæ vias, tantuſque ſit a mente ad cor, ab intellectu ad voluntatem, trajectus. Præſertim ubi intellectus ferè per *cogitationes ſurdas*, & in movendo parum efficaces, procedit, uti alibi explicavi. Atque ita nexus inter judicium & voluntatem non adeò neceſſarius eſt, quàm prima fronte poſſet exiſtimari.

312. Pergit optimè *Bælius* (pag. 221.) *Jam defectus mentis humanæ cenſeri nequit, quod libertatem indifferentiæ in ordine ad bonum in genere non habeat; quin potiùs inordinatio & imperfectio abſurda foret, ſi vere dici poſſet: parvi meâ refert, felixne ſim, an miſer; nec magis ad bonum amandum, quàm odio habendum, impellor; utrumque facere æque poſſum. Quodſi ad bonum in genere determinatum eſſe laudabile eſt & utile, ſanè defectus eſſe non poteſt, ad ſingula bona particularia, manifeſtè agnita ut nobis bona, neceſſitari. Immo neceſſariò conſequi videtur, ſi mens circa bonum generatim libertatem indifferentiæ non habeat, nec illam habituram etiam circa bona particularia, dum, expenſa utrimque cauſa, hæc eſſe ſibi bona judicat. Quid cogitaremus de anima, quæ poſtquam judicium illud tuliſſet, meritò gloriaretur, ſe vi pollere bona iſta non amandi, immò habendi odio; quæ diceret: agnoſco clarè, hæc eſſe mihi bona, neceſſariis hac in re luminibus abunde ſum inſtructa, nolo tamen illa amare, volo illa odiſſe; decretum eſt, hoc ago; non quòd ulla ratio* (hoc eſt, alia quædam ratio, quàm ea, quæ in *beneplacito meo* ſita eſt) *eò me impellat, ſed quia mihi lubet ita agere; quid, inquam, de hujuſmodi anima cenſeremus? an non magis imperfectam, magiſque miſeram, eam judicaremus, quàm ſi hac indifferentiæ libertate careret?*

313. *Non doctrina ſolùm, quæ voluntatem ultimis intellectûs actibus ſubjicit, nobiliorem nobis de animæ conditione ideam ingenerat, verùm etiam oſtendit, hominem ad felicitatem hac via faciliùs, quàm via indifferentiæ, deduci poſſe; ſufficiet enim, menti vera ſua commoda clarè proponere, & ſtatim voluntas ad judicia, a Ratione pronunciata, ſe componet. Si verò libertatem habeat a Ratione, clareque cognitâ objectorum qualitate, minimè pendenti*

pendentem, homo animantium omnium maximè indocilis erit, nec unquam ejus in bonam partem inflectendi via certa suppetet. Consilia omnia, ratiocinia omnia, prorsus inutilia esse poterunt; illustrabis tu quidem & convinces intellectum ejus adfatim, sed reluctabitur voluntas, & rupis adinstar immota perstabit. Virgil. *Æn. Lib. 6. v.* 470.

Nec magis in cœpto vultum sermone movetur,
Quàm si dura silex aut stet Marpesia cautes.

Adversùs omne rationum genus pervicaciâ vanâ & morositate obfirmabitur, nec bonum suum, clarissimè agnitum, amare libebit, libebit odisse. Quid censes, amabo? hancecine facultatem putabis munus omnium, quæ Deus homini largiri potuerit, esse præstantissimum, & nostræ felicitatis instrumentum unicum, an potiùs obicem? Estne, cur quisquam glorietur, quod dicere possit: omnia Rationis meæ judicia contemsi, aliam omninò viam tenui ex solo principio beneplaciti mei? *Quanta pœnitudine, quantis doloribus, non laceraretur hujusmodi animus, si consilium, ita susceptum, perniciem adferret? Talis utique libertas hominibus magis noxia foret, quàm utilis; quia quantamcumque objecti bonitatem non satis repræsentaret intellectûs ad adimendam voluntati boni respuendi facultatem. Longè igitur melius est, hominem intellectûs judicio determinari semper, quàm suspendendi actus sui copiam fieri voluntati; illo namque pacto faciliùs ac certiùs scopum suum consequetur.*

314. Circa hoc ratiocinium observo rursùs, verissimum esse, libertatem indifferentiæ indefinitæ, quæque omni ratione determinante careat, tam noxiam absonamque fore, quàm est impossibilis & commentitia. Quicumque sic agere, aut sic agentem simulare vellet, quasi temerè & sine ratione procederet, certissimè delirus haberetur. Sed reverâ impossibile est sic agi, si rigidè prorsùs omnis animum movendi ratio excludatur. Ut primum exemplum ejus adferre voles, statim a posita hypothesi deviabis, & incides in casum hominis, qui non sine causa, sed inclinatione potiùs adfectuve, quàm judicio, sese determinat. Quamprimùm enim dicet: *Ex solo principio beneplaciti mei judicia Rationis meæ contemno, libet mihi sic agere*; tantundem est, ac si diceretur: inclinationem meam commodis meis, libidinem utilitati, præfero.

315. Perinde hoc est, ac si quis homo morosus & pervicax, ratus turpe fore amicorum vel famulorum monitis obsequi, contradicendi voluptatem utilitati, ex alieno consilio rediturae, anteferret. Evenire tamen potest, ut in re levis momenti vir etiam sapiens ex præscripto legis non agat, & in propria commoda peccet, ut alicui, se cogere volenti, aut imperium in se adfectanti, obsistat, vel eos, qui facta sua observant, confundat. Immò expedit interdum, *Bruti* (ggg) exemplo ingenium occultare

(ggg) *Ovidius* Lib. II. Fastor. Brutus *erat stulti sapiens imitator, ut esset Tutus ab insidiis, dire superbe, tuis.*

tare suum, vel adeò insaniam ipsam simulare, uti *Davides* fecit coram Rege Philistinorum.

316. Alia multa præclara *Bælius* addit, ut ostendat, quòd agere contra judicium intellectûs magna sit animæ imperfectio. Observat (pag.225.) juxta ipsos etiam Molinistas, *intellectum, qui ritè suo fungitur OFFICIO, indicare id, quod est OPTIMUM*; introducit Deum (cap.91. pag.227.) Protoplastis nostris in Paradiso dicentem: *Largitus sum vobis cognitionem meam, facultatem de rebus judicandi, plenamque disponendi circa vestras voluntates potestatem. Dabo insuper vobis mandata & documenta, sed liberi arbitrii, vobis a me concessi, ea est natura, ut* (si casus tulerit) *æquali ad obtemperandum, & non obtemperandum, virtute polleatis. Tentabimini: si libertate vestra benè usi fueritis, eritis felices; sin malè, infelices. Vestrum nunc est dispicere, num novi muneris instar a me postulare velitis, ut vel sinam vestra vos abuti libertate, cùm id volueritis, vel abusum istum impediam gratiæ novæ impressione. Rem benè perpendite: diem vobis solidum ad deliberandum concedo. . . . . . Nonne claré agnoscis,* (addit *Bælius*) *Protoplastos Ratione sua, nullo adhuc peccato obscurata, haud dubiè convincendos fuisse, a Deo, tanquam beneficiorum, in se collatorum, cumulum, peti debere, ne sese malo facultatum suarum usu interire permitteret? Et si* Adamus, *inani sui ipsius gubernandi honore illectus, divinam directionem, qua felicitatem suam in tuto collocare poterat, recusasset, nonne* Phaëtontum & Icarorum *prototypon futurum fuisse fatendum foret? Immò æquè penè impium, ac* Ajax Sophoclæus, *qui sine Deorum ope vincere volebat, ac ignavissimum quemque tali cum auxilio hostes suos fugaturum dicebat.*

317. Demonstrat etiam *Bælius* (cap. 80.) homines non minùs sibi gratulari, immò sibi magis adplaudere, si superno auxilio, quàm si judicio suo, fortunam debeant, &, quando rationibus maturè pensitatis instinctum aliquem tumultuosum, & subitò ingruentem, cum successu prætulere, insolitam inde lætitiam percipere; nam vel Deum, vel Genium tutelarem nostrum, vel aliud nescio quid, quod sub vago *fortunæ* nomine intelligitur, favisse nobis imagine concipimus. Certè *Lucius Sylla* & *Julius Cæsar* fortuna magis sua, quàm in rebus agendis dexteritate, gloriabantur. Ethnici, atque inprimis Poëtæ, (præ cæteris *Homerus*) Heroas suos impulsu divino regebant. *Æneas* apud *Virgilium* nihil, nisi Deo aliquo duce & auspice, adgreditur. Arguta Imperatorum laudatio erat, cùm & copiis suis, & Diis, quos Ducibus commodassent, vicisse dicebantur:

Te copias, te consilium & tuos
Præbente Divos,

dicebat *Horatius Augusto* (hhh). Belli Duces sub Imperatorum *auspiciis*

(hhh) *Carm. Lib. IV. Od. XIV.*

ciis (iii) præliabantur, quaſi eorum in fortuna acquieſcentes, nam auſpicia ad ipſos, alteri ſubmiſſos, non pertinebant. De gratioſis Cœli muneribus mirè ſibi plaudunt homines, & potiùs ducunt fortunatum eſſe, quàm induſtrium & ſolertem. Nulli ſe feliciores credunt, quam Myſtici, qui Deum in quiete tenere, & Deum in ſe agere, arbitrantur.

318. Ex altera parte, uti *Bælius* addit c. 83. *Philoſophus aliquis Stoicus, qui fatalem rebus omnibus neceſſitatem adſigit, æquè ac alius quivis e bona electione voluptatem percipit, & homo quilibet benè ſanus comperiet, quòd non tam volupe ſit diù deliberaſſe, & tandem honeſtiſſimam elegiſſe partem, quàm primo impetu in meliora ferri. Atque ideò incredibili gaudio expleri mentem, cùm ſibi perſuadet, in virtutis amore ita ſe confirmatam, ut ſine lucta ulla tentationem quampiam propulſatura foret. Homo, cui aliquid contra officium, honorem, vel conſcientiam ſuam, agendum proponitur, & qui e veſtigio reſpondet, in ſe non cadere tale facinus, & revera in ſe non cadere comperit, longè de ſe ſentit præclariùs, quàm ſi deliberandi ſpatium poſtularet, & horas aliquot, quam in partem ſe vertat, dubius hæreret. Moleſtiſſimum multoties accidit, datâ duorum optione, non poſſe ſe determinare, gratiſſimumque foret, vel amici conſilio, vel cœleſti quopiam auxilio, ad electionem bonam compelli.* Ex his omnibus videre licet, quantoperè judicium determinatum vagæ illi, quæ nos incertos relinquit, indifferentiæ præcellat. Sed quid multa? Satis, opinor, probavimus, ſolâ ignorantiâ, aut adfectu, poſſe nos ſuſpenſos teneri, & hac de cauſa id in Deum cadere non poſſe. Quò magis ad Deum adpropinquatur, eò perfectior eſt libertas, ſemperque *Catonis* indoles, qui, *Vellejo* teſte, aliter quam rectè facere non poterat, hominis, qui hæſitare poſſit, ingenio præferrent.

319. Hæc

(iii) Singularem de hoc argumento Diſſertationem, ſat elegantem, exhibuit Cel. *Jo. Henr. Boeclerus*, ſub indice: *De Auſpicio Regio.* Extat inter *Diſſertationes illius Academicas*, quarum ed. altera Argentorati prodiit A. 1701. & quidem a pag. 132. ad *199.* „ Quandoquidem, *ait* pag. 135. auſpicia, magiſtratibus gerendis, adeoque Reipubl. cauſa & nomine, eximiè adcommodari videmus: facilè poſſumus colligere, *ipſius* quoque *Reip. ac ſummi imperii* aliqua eſſe, & quidem *omnium præcipua auſpicia.* Hoc ſenſu nim. ut quæ *ducum auſpiciis* geſta dicuntur in Rep. libera, excellenti quodam ſignificatu, & ſi adcuratè loquendum ſit, *auſpiciis populi Romani, ſive Reip. Romanæ*, tribuenda ſint. Quod ut rectiùs intelligatur, notandum eſt, vocem *auſpicii* in illis locutionibus, cum *auſpicio alicujus aliquid geſtum* dicitur, præter communem auſpicii capiendi reſpectum, atque cærimoniam (quæ nec ſemper in tabulis adtenditur) apud adcuratioris ſtili Auctores ſignificare *θείαν τινὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὴν ἐνέργειαν, ſanctiorem quandam, & moderatricem vim ac virtutem*: i. e. rerum gerendarum eminentem quandam ac juſtam auctoritatem, quam dat muneris officiique poteſtas; penetrabilem agendi efficaciam ſive fortunam, quæ gerentes publica divinitùs comitatur. Id quod ex iis, quæ cum nota cognationis & mutuæ declarationis conjungi ſolent, vocabulis licet quodammodo æſtimare, dum modò *ductu auſpicioque*, modò *ductu, imperio, auſpicioque alicujus*, geſta bella, confecta negotia memorant Scriptores. " *&c.*

319. Hæc *Balii* adversùs vagam indifferentiam ratiocinia repræsentare & confirmare libuit, tum ut argumentum hoc illustraremus, tum ut *Balio Balium* ipsum opponeremus, atque ostenderemus, eum de imposita Deo, quàm fieri potest optimè eligendi, necessitate conqueri non debuisse. Vel enim ex indifferentia vaga & fortuitò, vel ex subitario animi impetu, aliove quopiam adfectu, vel denique ex prævalente rationis, ad optimum moventis, inclinatione agit. Atqui adfectus, qui e confusa boni adparentis perceptione oriuntur, in Deo locum non habent, vaga autem indifferentia chimærica est; quid igitur restat, nisi ut ratio validior Dei electionem post se trahat? Nostræ libertatis imperfectione fit, ut pro bono malum, pro minori malo majus malum, & pro majori bono minus bonum eligere possimus. Id totum e fallacibus boni malique repræsentationibus oritur; cùm contrà Deus semper in verum, maximumque bonum, feratur, hoc est, in bonum verum absolutè, quod utique ipse cognoscat necesse est.

320. Falsa ista idea libertatis, ab iis conficta, qui libertatem, non dico a coactione, sed etiam a necessitate ipsa, eximere non contenti, vellent insuper eam a certitudine & determinatione, hoc est, a ratione & perfectione, immunem reddere; placuit nihilominùs Scholasticis quibusdam, qui suis sæpè argutiis intricant sese, & vocabulorum paleam pro rerum ipsarum grano amplexantur. Nempè commentitiam aliquam notionem effingunt, ex qua commoda haurire se posse arbitrantur, eamque cavillationibus propugnare conantur. Hanc ad classem pertinet indifferentia omnimoda, quam voluntati indulgere est privilegium ei concedere, non absimile ei, quod Cartesiani quidam, Mysticique nonnulli, naturæ divinæ adfingunt, potentiam scilicet faciendi id, quod est impossibile, producendi absurda, & efficiendi, ut duæ enunciationes contradictoriæ sint simul veræ. Velle, ut ex omnimoda indifferentia, prorsùs indeterminata, determinatio aliqua prodeat, est velle, ut ea naturaliter e nihilo profluat. Ponitur Deus hanc determinationem non dare, nullam igitur originem habet illa, nec in anima, nec in corpore, nec in circumstantiis, cùm omnia indeterminata ponantur; & tamen ecce tibi prodit existitque determinatio, sine præparatione, sine dispositione ulla, ita quidem, ut nec Angelus, nec Deus ipse, quo pacto illa existat, videre vel ostendere possit. Hoc non modò est e nihilo egredi, sed etiam egredi per se ipsum. Doctrina hæc aliquid æquè ridiculum invehit, ac declinationes Atomorum *Epicuri*, de quibus suprà locuti sumus. Volebat *Epicurus*, unum ex his corpusculis, quæ rectis lineis ad perpendiculum deorsùm feruntur, subitò a via sua declinare sine ulla causa, solùm quia voluntas ita jubet. Et nota, hunc Philosophum eo confugisse ideò tantùm, ut jactatam illam indifferentiæ omnimodæ libertatem sartam tectamque conservaret: ex quo patet, commentum hoc valdè antiquum esse, & novis commentis occasionem præbuisse, ut meritò dici possit: *Chimæra Chimæram parit.*

321. *Epicuri* mentem Cel. *Marchetti* idiomati Italico ita inclusit, in venusta *Lucretii* Traductione, quæ lucem nondum vidit (kkk): Lib. II.

Mà ch'i principii poi non corran punto
Della lor dritta via, chi veder puote?
Si finalmente ogni lor moto sempre
Insieme s'aggruppa, e dall' antico
Sempre con ordin certo il nuovo nasce;
Ne tracciando i primi semi, fanno
Di moto un tal principio, il qual poi rompa
I decreti del fato, acciò non segua
L'una causa dell' altra in infinito;
Onde han questa, dich' io, del fato sciolta
Libera volontà, *per cui ciascuno*
Va dove più l'agrada? I moti ancora
Si declinan sovente, e non in tempo.
Certo, ne certa region, mà solo
Quando e dove commanda il nostro arbitrio,
Poiche senz' alcun dubbio à queste cose
Dà sol principio il voler proprio, e quindi
Van poi scorrendo per le membra i moti.

Lepidùm est, hominem, qualis *Epicurus* fuit, postquàm Deos, omnesque substantias incorporeas, a mundi procuratione submovisset, imaginari sibi potuisse, voluntatem, quam ex atomis ipse componit, in atomos imperium.

(kkk) Metaphrasis hæc elegantissima *Alexandri Marchetti*, quam versibus Italicis. *ἀρυθμοις* absolvit A. *1669*. inscripsitque *Cosmo III.* magno Florentiæ Duci, Londini lucem vidit, editore *Paulo Antonio Rullo*, Romano, 1717. 8. De ea v. Biblioth. Anglic. *Mich. de la Roche*, T. I. p. 332. Monumenta Trevolt. A. 1718. p. 382. & de ipso *Marchetto* Diarium Venetum, *Giornale de' letterati d'Italia* T. XXI. pag. 213. sq. Cel. *Stolle* Adnotationes in *Heumanni* Conspectum Reip. Litterariæ, pag. 746. Natus est A. 1633. d. 17. Mart. denatus Pisis A. 1714. d. 6. Sept. Versus hos *Lucretius*, Lib. II. de Natura rerum, ita expressit:

Sed nihil omninò recta regione viai
Declinare quis est, qui possit cernere sese?
Denique, si semper motus connectitur omnis,
Et vetere exoritur semper novus ordine certo,
Nec declinando faciunt primordia motus
Principium quoddam, quod fati fœdera rumpat,
Ex infinito ne causam causa sequatur:
Libera per terras unde hæc animantibus exstat,
Per quam progredimur, quò ducit quemque voluptas?
Unde est hæc, inquam, fatis avulsa voluntas?
Declinamus item motus, nec tempore certo
Nec regione loci certa, sed ubi ipsa tulit mens,
Nam dubio procul his rebus sua cuique voluntas
Principium dat: & hinc motus per membra geruntur.

rium habere, easque a via recta deflectere, cùm nulla, qua id fiat, ratio possit adferri.

322. *Carneades*, ad Atomos usque non progressus, in ipsa statim hominis anima jactatæ indifferentiæ vagæ rationem invenire voluit, sumens pro ratione id ipsum, cujus rationem investigabat *Epicurus*. Nihil lucrabatur *Carneades*, nisi quod hominibus, parum adtentis, faciliùs imponeret, absurditatem in una materia, in qua paullo nimiùm manifesta erat, transferendo ad aliam, quæ tricarum patientior erat, videlicet a corpore ad animam, quia plerique Philosophi non admodum distinctas de natura animæ notiones habebant. *Epicurus*, qui eam componebat ex atomis, saltem in eo culpandus non erat, quòd suæ determinationis originem in illo quærebat, quod ipsius animæ originem esse autumabat. Quare *Cicero* ac *Bælius* immeritò *Epicurum* tantoperè vituperant, *Carneadem* verò, non minùs absurda pronunciantem, excusant, immò laudant: nec capio, quo pacto *Bælius*, vir alioquin acutissimus, larvata absurditate ita imponi sibi passus sit, ut commentum istud conatum, qui ab humano ingenio hac in re exeri possit, maximum adpellare non dubitarit: quasi vero anima, quæ Rationis est sedes, potiùs, quàm corpus, agere sine ratione aliqua, sive causa interna externave, determinante possit; aut quasi magnum illud principium, nihil sine causa fieri, ad corpora sola pertineret.

323. Verum quidem est, Formam, sive Animam, hac dote Materiæ præstare, quod sit principium actionis, utpote habens in se principium motûs, sive mutationis; verbo, τὸ αὐτοκίνητον, uti *Plato* vocat; cùm contrà Materia sit solùm passiva, & impulsu indigeat ad agendum, *agitur, ut agat*: at si anima se ipsa activa est, (uti reverâ est) ob id ipsum non est prorsùs ex se indifferens ad actionem, uti materia, & in se ipsa aliquid reperiat necesse est, per quod se ipsa determinet. Et quidem, secundùm Harmoniæ præstabilitæ systema, anima in se ipsa, & in natura sua ideali, quæ existentiâ anterior est, determinationum suarum rationes, rebus circumstantibus omnibus adtemperatas, reperit. Hoc pacto in statu puræ possibilitatis ab omni æternitate determinata erat ad agendum liberè id ipsum, quod actura est in tempore, quo existet.

324. *Bælius* ipse observat egregiè, libertatem indifferentiæ (qualis admittenda est) inclinationes neutiquam excludere, nec æquilibrium postulare. Satis prolixè ostendit (Resp. ad Provincial. cap. 139. p. 748.) animam cum bilance comparari posse, in qua rationes inclinationesque sint loco ponderis. Juxta illum, id, quod in decretis nostris fit, explicari potest per hypothesin, qua voluntas hominis æquiparatur bilanci, quæ, si lancis utriusque pondera sint æqualia, quiescit, & quæ propendet alterutram in partem, prout lanx alterutra magis gravata fuerit. Nova ratio superaddita pondus superiùs efficit, idea recens vetere vividior radiat, gravioris pœnæ metus voluptatem aliquantam prægravat; ubi duo depræ-

hiantur adfectus, penes fortiorem semper est victoria, nisi ratio, vel adfectus quispiam fœderatus, suppetias debiliori ferat. Dum quis, vitæ servandæ gratiâ, merces in mare projicit, actio, quam Scholæ mixtam vocant, voluntaria est & libera, & tamen amor vitæ fortunarum amorem absque omni dubio vincit. Moeror verò ex amittendarum fortunarum recordatione exoritur, eoque difficiliùs projectio illa decernitur, quò major est jactura, & quò propiùs ad æqualitatem accedunt oppositæ rationes, uti videmus, bilancem determinari promtiùs, cùm pondera valdè discrepant.

325. Interim, cùm sæpè plura duobus, ex quibus eligi possit, occurrant, posset anima tunc comparari loco bilancis cum vi aliqua, quæ in plures simul partes conatum exerat, sed non agat, nisi in partem illam, ex qua plus facilitatis, aut minùs resistentiæ, reperit. Ita aer, in recipiente vitreo nimis compressus, franget illum, ut exeat, ac conatum quidem in omnes partes exerit, sed denique in debiliorem convertit impetum. Hoc pacto inclinationes animæ, quæ sunt voluntates antecedentes, in omnia bona obvia feruntur, sed voluntas consequens, quæ ex illis resultat, versùs partem, efficaciùs adficientem, sese convertit.

326. Interim tamen hæc inclinationum præponderatio nullatenus prohibet, quin homo sit sui ipsius dominus, modo potestate sua uti norit. Imperium ejus imperium Rationis est; si animum duntaxat ad obsistendum adfectibus tempestivè præparet, quorumlibet, etiam vehementissimorum, impetum coërcere valebit. Fingatur *Augustus*, *Fabium Maximum* neci damnaturus, pro more suo datum sibi a Philosopho quodam consilium exsequi, & priùs Alphabetum Græcum recitare, quàm quidquam statuat iratus. Hæc una cogitatio & *Fabio* vitam, & *Augusto* gloriam, servare poterit. Verùm, nisi felix quædam hujusmodi cogitatio præsto sit, quæ beneficentiæ alicui divinæ, prorsus singulari, accepta quandoque ferenda est, aut nisi quædam industria, priùs adquisita, juverit, excitandis cogitationibus, tempori & loco congruentibus, adcommoda, quali pollebat *Augustus*, adfectus Rationem superabit. Auriga quidem imperium in equos exercet, si eos regit, uti debet, & uti potest; sed, si aliquando negligentiùs agat, laxatis frenis,

Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

327. Fatendum est, semper in voluntatem nostram satis potestatis inesse nobis, sed non semper venit in mentem illâ uti. Unde palam fit, uti jam sæpiùs observavimus, animæ in suas inclinationes imperium esse potentium, quæ non, nisi *indirectè*, possit exerceri; ad eum ferè modum, quo Pontifices potestate in Regum temporalia pollere volebat *Bellarminus*. Certè actiones externæ, quæ vires nostras non excedunt, a voluntate nostra pendent absolutè, sed ipsæ nostræ volitiones non pendent a volun-

voluntate, nisi per quædam diverticula solerter quæsita, quæ consilii nostri, vel suspendendi, vel mutandi, viam nobis suppeditant. Domi imperamus, non uti Deus in Mundo, qui *dixit, & facta sunt*, sed veluti Princeps sapiens in sua ditione, vel uti bonus Pater-familias in sua familia. *Balius* interdum rem aliter accipit, quasi nostrum in actiones nostras imperium absolutum, & a rationibus ac viis, sive mediis, independens esse deberet, ut de arbitrii libertate meritò gloriari queamus. Sed ne Deus quidem ipse tale habet, aut habere debet, intuitu suæ voluntatis; nam mutare naturam suam non potest, neque aliter agere, atque ordinare; & qua, quæso, ratione se homo derepente transformare posset? Dixi jam suprà, imperium Dei, imperium sapientis, imperia sunt Rationis. Interim solus tamen Deus voluntates habet maximè desiderabiles, unde fit, ut illas immutandi potentiâ minimè indigeat.

328. *Si anima domi suæ imperaret* (inquit *Balius*, p. 753.) *simul atque voluerit, hic dolor, hæc mæstitia, reportatæ de adfectibus victoriæ comites, evanescent.* Ad hoc obtinendum, sufficeret, ejus sententiâ, dare sibi indifferentiam erga adfectuum objecta (pag. 758.) *quid igitur causæ est*, (inquit) *cur indifferentiam istam sibi non dent homines, si domi imperant, & actionum suarum sunt domini?* Verùm hæc objectio idem prorsùs valet, ac si quærerem, quare Pater-familias sibi ipse non det aurum, quo indiget? Is quidem aurum acquirere potest, sed industria sua, non nudo voluntatis jussu, vel adtactu, uti poterat *Midas*, aut fabulosis illarum fœminarum sæculis fiebat, quas Feas (lll) vocant. Ut quis sibi det, quidquid cupit, non satis esset imperare domi, sed oporteret omnium rerum esse dominum; non enim omnia domi inveniuntur. Et verò, dum quis circa se ipse operatur, rem non aliter instituere debet, atque dum operatur circa res alias: objecti primum sui constitutionem & qualitates pernoscere, tum demùm ei suas operationes adcommodare necesse habet. Non ergò momento unico, nudove voluntatis actu aliquo, nos ipsi corrigimus, aut meliorem acquirimus voluntatem.

 329. Ju-

(lll) *Interpr. Lat.* Fatas nuncupat; sunt fœminæ fatidicæ & magicis incantationibus notæ. Exstat fabula Roman. sub tit. *La Tyrannie des Fées détruite: Nouveaux Contes, dédiés à Madame la Duchesse de Bourgogne, par Madame la Comtesse D. L. Amst.* 1710. 12. Inducit fœminam principem *Philonicen*, earum laqueis irretitam, ad quam una ex istarum numero potentiam suam ita ostentat. „Il y a bien d'autres exemples ici de nôtre pouvoir, continua la Fée, „toutes ces statuës que vous „voyez le long de ces terrasses, étoient „autrefois des sujets d'un Prince nôtre voisin; ces Jardins n'étoient point faits encore; nous n'y faisions pas nôtre habitation, quelquefois la beauté de cette „vallée nous y attirant. Un soir que nous „y dansions au clair de la Lune, nous „fûmes aperçuës par ces hommes; ils se „moquérent de nos postures différentes; „irritées contre ces insolens, nous les fimes demeurer immobiles dans la situation où ils étoient, & depuis nous les „avons convertis en statuës." Conf. infr. *Respons. ad Libellum* Kingii §§. 18. 24. 25.

329. Juvat nihilominùs animadvertere, molestias atque dolores, quæ adportatam de adfectibus victoriam comitantur, quibusdam in gaudium ingens converti, quod e mentis suæ virium & gratiæ divinæ conscientia vivida percipiunt. Qua de re Ascetæ, verique Mystici, experientiâ magistrâ loqui possunt, immò & genuinus Philosophus nonnihil, quod hic dicat, habet. Pertingi utique ad statum adeò felicem potest, hæcque via est una e præcipuis, quibus anima ad firmandum imperium suum uti valet.

330. Quòd si Scotistæ, ac Molinistæ, videntur *indifferentiæ vagæ* favere, (videntur, inquam, dubito enim, an id seriò faciant, ubi eam benè perspectam habuerint) Thomistæ certè & Augustiniani prædeterminationi patrocinantur. Alterutrum enim est necessarium. *Thomas Aquinas* ad solidum tendere solet, & subtilis *Scotus*, ei contradicere studens, sæpè res obscurat potiùs, quàm illustrat. Thomistæ Magistrum suum sequuntur communiter, nec animam sese determinare concedunt, sine aliqua eò faciente prædeterminatione; sed recentiorum Thomistarum prædeterminatio non est fortassis omninò illa, qua opus est. *Durandus a S. Porciano*, qui frequenter in opinando ab aliis discedit, quique concursui Dei speciali refragabatur, non tamen idcircò prædeterminationem aliquam repudiavit; censuit namque, Deum in anima, & rebus eam circumstantibus, ipsarum determinationum animæ rationem intueri.

331. Stoici veteres ferè simul determinationem adstruebant, & necessitatem negabant, quanquam inductæ rerum omnium necessitatis insimulati sunt. *Cicero* Libro *de Fato*, *Democritum*, *Heraclitum*, *Empedoclem*, *Aristotelem*, censuisse dicit, fatum necessitatis vim habere; alios verò (forsan *Epicurum* & Academicos intelligit) iis se opposuisse, & *Chrysippum* medium quoddam quæsivisse. Arbitror, falli *Ciceronem* de *Aristotele*, qui contingentiam & libertatem agnovit, si quis alius, immò longiùs, quàm par erat, progressus est, dum dixit (imprudens, ut opinor) enunciationes de futuris contingentibus non habere veritatem determinatam, in quo quidem a Scholasticis plerisque meritò desertus est. *Cleanthes* ipse, Magister *Chrysippi*, quanquam staret pro eventuum futurorum determinata veritate, eorum tamen inficiabatur necessitatem. Quòd si Scholastici, quibus de futurorum contingentium determinatione hac tantoperè persuasum est, (uti Patribus Conimbricis (mmm), celebris curriculi philosophici Auctoribus, contigit) perspexissent rerum nexum, qualem Harmoniæ generalis systema exhibet, judicassent, certitudinem præviam, aut determinationem futuritionis, admitti non posse, quin prædeterminatio rei quædam in causis rationibusque suis admittatur.

332. Ci-

(mmm) Collegium Conimbricense super Aristotel. *Colon.* 4. 1600. & 1638. *Mogunt.* 4. 1600.

332. *Cicero* illud *Chrysippi* medium conatus est explicare nobis, sed *Justus Lipsius* (nnn) in Philosophia sua Stoicorum notavit, locum *Ciceronis* esse mutilum, & totam Philosophi hujus Stoici ratiocinationem ab *Aulo Gellio* nobis esse conservatam, (Noct. Attic. Lib. 6. cap. 2.) Damus illam in compendio. Fatum est indeclinabilis quædam & æterna omnium eventuum series & catena: opponitur, inde sequi, actus voluntatis esse necessarios, & nocentes, ad malum vi compulsos, inique puniri. *Chrysippus* respondet, malum a primigenia constitutione animarum provenire, quæ partem facit seriei fatalis; eas, quæ per naturam benè sunt formatæ, causarum externarum impressionibus meliùs resistere; quarum verò vitia naturalia nullo disciplinæ beneficio sint emendata, eas in flagitia & errores ruere. Tum *Chrysippus* (referente *Tullio*) distinguit inter causas principales & inter causas accessorias, ac cylindri comparatione utitur, cujus volubilitas & velocitas, vel facilitas, in motu a cylindri figura præcipuè oritur, cùm contrà lentiùs decurreret, si corpus asperum & confragosum foret. Interim tamen impulsu indiget, sicut anima objectorum sensilium sollicitatione eget, & impressionem recipit secundùm constitutionem præsentem.

333. Arbitratur *Cicero* eas in difficultates delabi *Chrysippum*, ut necessitatem fati confirmet invitus. Idem ferè sentit *Bælius* (Diction. Artic. *Chrysippus* litt. H.) Ait, hunc Philosophum ista lacuna nunquam emersurum, cùm cylindrus, quòd lævis aut asper sit, ab artifice habeat: adeoque Deus, providentia, fatum, mali sint causæ, & quidem necessitantes. Respondet *Justus Lipsius* (ooo), juxta Stoicos malum provenire a materia; perinde (meâ sententiâ) ac si dixisset, saxum, quod artifex expolivit, rudius & inæqualius fuisse, quàm ut cylindrus inde bonus exiret. *Bælius* adversùs *Chrysippum* profert *Onomai* & *Diogeniani* fragmenta, ab *Eusebio* in Præparatione Evangelica nobis conservata (Lib. 6. c. 7. 8.) & maximè insistit refutationi, quam *Plutarchus* Libro de communibus notitiis adversùs Stoicos inseruit, & *Bælius* ipse retulit Artic. (*Pauliciani*, litt. C.) Verùm tanti non est ista refutatio. Contendit *Plutarchus*, tollendam Deo potentiam potiùs, quàm concedendam ei malorum permissionem, negatque malum bono majori deservire posse. Atqui suprà jam ostendimus, Deum non idcircò non esse omnipotentem, quòd nihil melius facere possit, quàm producere optimum, quod mali permissionem continet,

(nnn) Duo ad Philosophiam Stoicam ejusque Historiam pertinentes Libri *Justi Lipsii* exstant, Antw. 1604. 4. & Lugd. B. 1644. 12. Nim. Justi Lipsii *ad Stoicam Philosophiam Libri III.* L. Annæo Senecæ, *aliisque Scriptoribus illustrandis*: J. L. *Physiologiæ Stoicorum Lib. III. &c.* Non est plenior in hoc argumento scriptor, & qui adcuratiùs hanc doctrinam tractarit, judicat Cel. *Morhofius* in *Polyhist. Tom. II. Lib. I. c. IV.* §. 2. Opera illius omnia prodierunt Antw. 1637. VI. Vol. fol.

(ooo) *Dissertat.* 14. *Lib.* 1.

net, palamque fecimus plus, quàm semel, id, quod in parte aliqua, sigillatim sumta, incongruum est, perfectioni totius inservire posse.

334. Viderat aliquid ejusmodi *Chrysippus*, non solùm quarto suo de Providentia Libro apud *Aulum Gellium* (Lib. 6. c. 1.) ubi vult, bonum intelligi non posse, nisi ex mali oppositione, (quæ ratio hic non sufficit) sed adhuc melius, dum dramatis exemplo utitur, libro secundo de Natura (uti *Plutarchus* ipse refert) dicens, in comœdia quædam interdum esse insipida per sese, quæ tamen poëmati toti aliquid venustatis addant (ppp). Epigrammata, sive inscriptiones, vocat *Chrysippus*. Nobis comœdiæ veteris natura non satis perspecta est, ut hunc ejus locum penitùs intelligere queamus; sed cùm *Plutarchus* adsentiatur, fas est existimare, non ineptam fuisse comparationem. Respondet itaque *Plutarchus* primò, Mundum non esse ludicri dramatis instar; sed malè respondet; in hoc enim solùm comparatio sita est *Chrysippi*, quòd pars mala totum ipsum melius efficere possit. Respondet secundò, malum illud exiguam duntaxat comœdiæ partem esse, cùm contrà vita humana malis scateat. Neque verò hæc responsio quidquam valet: considerare quippe debuerat *Plutarchus*, id, quod nobis notum est, esse minimam Universi partem.

335. Sed redeamus ad *Chrysippi* cylindrum: meritò ille pronunciat, vitium e primigenia quorundam ingeniorum constitutione nasci: objicitur, Deum ingenia illa condidisse, nec *Chrysippus* effugere poterat, nisi per imperfectionem *materiæ*, quæ Deum melius facere non sinebat. Sed effugium istud nullum est, ipsa namque materia indifferens est ad formas omnes, & a Deo creata est. Malum potiùs provenit a formis ipsis, sed abstractis, hoc est, ab ideis, quæ suæ voluntatis actu Deus non magis produxit, quàm numeros & figuras, & (ut verbo dicam) non magis, quàm essentias quaslibet possibiles, quæ pro æternis & necessariis habendæ sunt; nam in ideali possibilium regione, hoc est, in intellectu divino, resident. Deus itaque non est auctor essentiarum, quatenus hæ meræ possibilitates sunt; attamen nihil reperitur actuale, cui ipse non decreverit dederitque existentiam: permisit autem malum, quia in optima omnium, quæ in regione possibilium inveniebatur, idea malum involvebatur, & hanc summa sapientia non adoptare non poterat. Atque hæc notio sapientiæ, potentiæ, bonitatique divinæ, simul satisfacit, nec tamen ingressum malo præcludit. Deus tantam, quantam Universum capere potest, perfectionem creaturis impertitur. Impellitur cylindrus, sed quod in ejus figura asperum est, motûs celeritatem moderatur. Hæc *Chrysippi* com-

(ppp) „Tout ainsi, dit *Chrysippe*, que „les comédies ont quelquefois des épi-„grammes ou inscriptions ridicules, les-„quelles ne valent rien quant à elles, „mais néanmoins elles donnent quelque „grace à tout le poëme: aussi est bien à „blasmer & ridicule le vice quant à lui; „mais quant aux autres il n'est pas inu-„tile." *Bælius* ex *Plutarch.* artic. *Pauliciens* Litt. G.

comparatio non multùm abludit a nostra, quæ a navi onusta desumebatur, quam flumen propellit, sed eò lentiùs, quò fuerit navis onustior. Ambæ comparationes istæ eundem scopum spectant, & inde licet arguere, si veterum Philosophorum sententiæ magis perspectæ nobis forent, nos in illis plus, quàm passim creditur, reperturos esse rationis.

336. *Bælius* ipse locum *Chrysippi* commendat (Artic. *Chrysippus*, litt.T.) quem *Aulus Gellius* ibidem refert, ubi Philosophus iste malum *per concomitantiam* adnatum esse contendit. Id etiam ope nostri Systematis elucidatur; ostendimus namque, malum, a Deo permissum, non esse voluntatis ejus objectum, velut finem, aut medium, sed solùm velut conditionem, utpote quod optimo adhærere debebat. Fatendum tamen est, *Chrysippi* cylindrum objectioni de necessitate non satisfacere. Addendum erat primò, quòd per electionem Dei liberam fiat, ut e possibilibus aliqua existant; deinde quòd creaturæ, ratione gaudentes, etiam agant liberè, juxta naturam suam primigeniam, quæ jam tum in ideis æternis inveniebatur; denique quod objecti bonitas voluntatem quidem inclinet, non tamen necessitet.

337. Libertatis, in creatura repertæ, perfectio sine dubio in Deo eminenter existit, intellige eam, quæ pura perfectio est, & quæ nullam imperfectionem arguit. Nam posse falli, & posse aberrare, imperfectio est; imperare autem adfectibus perfectio quidem est, sed quæ imperfectionem, adfectum videlicet ipsum, ponit, cujus Deus est incapax. Meritò dixit *Scotus*, si Deus non esset liber, & a necessitate immunis, creaturam liberam fore nullam; at Deus nulla prorsùs in re indeterminationis omnimodæ capax est, nec ignorare, nec dubitare, nec judicium suspendere potest; ejus voluntas semper est fixa, nec, nisi per optimum, figi potest. Deus etiam voluntatem particularem primigeniam, hoc est, a legibus, sive voluntatibus generalibus, independentem, habere nunquam posset; esset enim hujusmodi voluntas præter rationem. Nec de *Adamo*, de *Petro*, de *Juda*, ullove alio individuo, statuere posset, nisi statuendi ratio aliqua præsto esset; & hæc ratio necessariò ducit ad enunciationem aliquam generalem: Sapiens semper agit *per principia*, semper agit *per regulas*, & nunquam *per exceptiones*, nisi cùm regulæ concurrunt invicem per tendentias contrarias, ubi regula fortior præponderabit; alioquin aut se mutuò præpedient, aut certè tertium aliquod inde resultabit; & his casibus cunctis altera regula alteri exceptionis instar erit; nec ullæ unquam apud eum, qui semper ordine agit, *exceptiones originales* reperiuntur.

338. Si qui sint, qui putent, electionem, & reprobationem, ex parte Dei fieri per potestatem aliquam despoticam, ab omni ratione, non tantùm manifesta, sed etiam occulta, absolutam, hi profectò opinionem tuentur, quæ naturam rerum juxta & divinas perfectiones subvertit. Hujusmodi *decretum absolutè absolutum* (ut ita loquar) esset sine dubio intolerabile:

lerabile: sed *Lutherus* & *Calvinus* ab eo statuendo procul abfuerunt: ac ille quidem sperat, fore, ut in futura vita justæ electionis divinæ rationes a nobis comprehendantur, hic verò disertè protestatur, has rationes esse justas & sanctas, licet nobis ignotas. Suprà jam citavimus in hanc rem *Calvini* de Prædestinatione Tractatum, cujus hæc ferè sunt verba: *Deus ante* Adami *lapsum, quid sibi facto opus foret, deliberaverat, idque ob causas nobis occultas... Restat itaque, ut partis hominum reprobandæ justas causas habuerit, sed nobis IGNOTAS.*

339. Veritas hæc, quidquid Deus facit, rationi esse consentaneum, nec melius fieri potuisse, omnem hominem sani judicii statim percellit, & adsensum, ut ita dicam, extorquet. Et tamen fato quodam accidit, ut Philosophi quidam acutissimi eam in dubium vocent, & in progressu æstuque disputationis in prima rationis principia, sub vocabulorum involucro non agnita, quandoque impingant imprudentes. Vidimus suprà, quomodo Vir excellentissimus, *Bælius*, quantumvis perspicax, principium jam relatum, quod certissimum est supremæ Dei perfectionis consectarium, impugnarit: nempe causam Dei agere se hac ratione credidit, eumque ab imaginaria necessitate immunem reddere, concessâ eligendi inter plura bona minoris facultate. Meminimus suprà *Diroysii*, aliorumque, qui miræ huic opinioni, nimium quantum receptæ, adhæserunt. Non advertunt illius patroni, hoc pacto falsam Deo libertatem conservari, vel potiùs adfingi, scilicet libertatem agendi contra rationem. Hoc est opera ejus correctioni obnoxia reddere, nobisque penitùs adimere potestatem, immò & spem, quidquam circa mali permissionem rectè & cum ratione dicendi.

340. Aberratio ista, *Bælii* ratiociniis plurimùm offecit, & viam ipsi præcidit, multis e difficultatibus emergendi. Fecit id etiam, ut leges regni Naturæ arbitrarias & indifferentes esse censeret, objiceretque, Deum ad finem suum in regno Gratiæ meliùs pervenire potuisse, si legibus illis non inhæsisset, si sæpiùs eas missas fecisset, aut etiam alias constituisset. Id autem maximè verum esse censebat de lege unionis animæ cum corpore. Opinatur enim cum Cartesianis recentibus, qualitatum sensilium ideas, quas Deum occasione motuum corporis, animæ impertiri putant, nihil habere, quod hos motus repræsentet, aut iis simile sit; ita ut in mero Dei arbitrio esset, caloris, frigoris, luminis, cæterarumque qualitatum eas, quas nunc experimur, ideas, aut eadem occasione prorsùs alias, nobis largiri. Miratus sum frequenter, hominibus tam eruditis sententias tam parum philosophicas, tamque primis Rationis effatis contrarias, probari potuisse. Nihil enim Philosophiæ alicujus imperfectionem luculentiùs indicat, quàm si Philosophus fateri cogatur, aliquid in systemate suo reperiri, cujus ratio nulla existat, quod sanè tantundem est, ac atomorum *Epicuri* declinatio. Sive Deus, sive Natura, operetur, suæ nunquam rationes.

rationes operationi deerunt. Ac in Naturæ quidem operationibus rationes istæ vel a veritatibus necessariis, vel a legibus, quas Deus rationi conformiores esse judicavit, petentur; in operationibus autem Dei, ab electione supremæ Rationis, qua Deus ad agendum movetur, dependebunt.

341. *Petrus Silvanus Regis*, celebris *Cartesii* adsecla, in Metaphysica sua (Part. 2. Lib. 2. c. 29.) rectè adseruerat, facultates, a Deo homini concessas, omnium, quarum homo, juxta generalem naturæ ordinem, capax fuerat, esse præstantissimas. *Si* (inquit) *sola Dei potentia, & hominis natura, secundùm se considerentur, Deus hominem perfectiorem reddere potuisse facillimè concipitur: at si homo non in se ipso, & a reliquis creaturis separatus, sed velut Universi membrum, ac pars, generalibus motuum legibus subjecta, consideretur, agnoscendum erit, hominem, quàm potuit perfectissimum, esse constitutum.* Subdit, *nos non concipere, quòd Deus ullam corpori conservando rationem aptiorem adhibere potuerit, quàm dolorem, quo vitare, qua licet, admonemur, quæ nos destruere possint.* Rectè Cl. *Regis* ait generatim, Deum melius, quàm fecerit, respectu totius facere non potuisse. Et quamvis in quibusdam Universi regionibus animalia rationalia forsitan existant homine perfectiora, benè tamen a Deo factum judicabimus, omnigenas ut creaverit species, alias aliis perfectiores. Nec fortassis impossibile est, exstare alicubi speciem animalium, homini valdè similium, nobisque perfectiorum. Immò fieri potest, ut genus hominum ad majorem ea, quam nunc concipere animo possimus, perfectionem aliquando pertingat. Non igitur leges motûs prohibent, quo minùs homo perfectior sit, sed potiùs locus, quem Deus in spatio & tempore adsignavit homini, perfectiones, quarum capax erat, circumscribit.

342. Dubito equidem ipse cum *Bælio*, num dolor ad homines, periculi admonendos, sit necessarius; vereor tamen, ne longiùs abreptus sit (Resp. ad Provinc. cap. 77. Tom. 2. pag. 104.) dum existimare videtur, perceptionem delectationis paria dolori efficere posse, Deumque, ad prohibendum ab igne puerum, ei delectationis ideas impertiri potuisse eò majores, quò magis ab igne recessisset. Hæc ratio respectu malorum omnium iniri posse vix videtur, nisi miraculo. Ordini magis consonum est, ut id, quod nimis propinquum noceret, minùs propinquum aliquam saltem mali præsensionem adferat. Agnosco tamen, præsensionem istam aliquid dolore levius esse posse, & plerumque ita esse, ita ut dolor ad præsentis periculi fugam minimè necessarius videatur. Solet iste potiùs pœnæ deservire, eo quòd in malum nos reverâ conjecerimus, & monitioni, ne aliàs in illud relabamur. Multa quoque mala dolorem adferunt, quæ vitare non possumus, &, quia continuitatis in corpore nostro solutio diversimodè poterat contingere, naturale erat, hanc corporis imperfectionem aliquo imperfectionis sensu in anima repræsentari. Nolim tamen ad-

firmare pro certo, nulla in Universo exstare animantia, quorum compages tam artificiosa sit, ut continuitatis solutione non magis doleant, quàm illi, quibus membrum, gangræna vitiatum, abscinditur; vel etiam, ut ea solutione voluptatem percipiant, veluti si quis sese duntaxat scalpit; dum scilicet imperfectio, corporis solutionem comitata, sensum perfectionis excitaret majoris, continuitate, quæ removetur, suspensæ aut sufflaminatæ, & his animalibus corpus (crassum) foret instar carceris.

343. Nihil etiam vetat, exstare in Universo animantia, similia illi, quod *Cyrano de Bergeraco* (qqq), in Solis globo peregrinanti, occurrit. Hujus animalis corpus fluidum quoddam erat, in infinitis animalculis, ad majoris animalis vota se componere natis, collectum: unde momento temporis, quam libuisset figuram induebat, nec magis ei nocebat solutio continuitatis, quàm remus impactus mari. Sed hæc quidem animalia non sunt homines, nec in globo nostro, hac saltem ætate, existunt. Non permisit autem Dei systema, globum nostrum carere animali rationali, carne & ossibus vestito, quem structura sua doloris capacem facit.

344. Sed *Bælius*, alio præterea principio adductus, nobis refragatur, eo nempe, cujus paullò antè meminimus. Existimare videtur, ideas, quibus corporis qualitates anima percipit, esse prorsùs arbitrarias. Ita Deus facere potuisset, ut continuitatis solutio voluptatem nobis adtulisset. Ipsas adeò leges motûs planè arbitrarias esse contendit. *Scire velim*, ait, (cap. 166. Tom. 3. pag. 1080.) *an Deus aliquo suæ libertatis indifferentiæ actu generales communicationis motuum, & particulares unionis animæ humanæ cum corpore organico, leges statuerit, nec ne? si statuit liberè, leges prorsùs alias præscribere poterat, & adoptare systema, ex quo nec malum morale, neque physicum, sequeretur; sin verò suprema sapientia Deo necessitatem imposuit constituendi leges, quas re ipsa tulit*, *habes purum putumque* fatum *Stoicum. Nempe sapientia Deo viam monstraverit, a qua non magis deflectere poterit, quàm se ipse destruere.* Objectio hæc satis superque diluta fuit; necessitas illa solùm moralis est, semperque felix est necessitas ad observandas perfectæ sapientiæ regulas impelli.

345. Adhæc leges motus a multis arbitrariæ idcircò censeri mihi videntur, quia pauci illas ritè expenderunt. Constat hodie, *Cartesium* in illis constituendis valdè errasse. Demonstravi, conservationem ejusdem quantitatis motûs in natura locum habere non posse, sed comperio, eandem quantitatem virtutis, tam absolutæ, quàm directivæ & respectivæ, tam totalis, quàm partialis, conservari. Principia mea, quæ argumentum istud, penitùs

(qqq) Gallus gente fuit, natus A. 1620. denatus A. 1655. Primum militiæ dedit operam, sed litterarum post deliciis captus, in illis colendis totus hæsit, inter alia luci publicæ committens, *l'Histoire comique des Etats & Empires de la Lune*, ed. a *Mr. le Bret*, qui & Auctoris vitam præmisit; *l'Histoire comique des Etats & Empires du Soleil*, ab Ill. *Leibnitio* laud.

penitùs exhaurire videntur, necdum publicavi omnia, ſed cum amicis, idoneis talium judicibus, communicavi, qui ea valdè probavere, jamque nonnullos eruditionis ſpectatæ viros a priſtina ſententia deduxerunt. Detexi pariter, leges motûs, quæ in natura verè exiſtunt, & experimentis comprobantur, non eſſe quidem abſolutè demonſtrabiles, ad modum propoſitionis Geometricæ, ſed neque id neceſſarium eſſe. Neque enim illæ penitùs e principio neceſſitatis, ſed e principio perfectionis & ordinis, derivantur, ſunt enim effectus electionis & ſapientiæ Dei. Hæ leges variis a me modis demonſtrari poſſunt, ſed ſemper aliquid ponendum eſt, quod non eſt prorsùs Geometricè neceſſarium. Unde fit, ut elegantes illæ leges mirabile ſint Entis ſupremi, intelligentis ac liberi, argumentum, adversùs ſyſtema neceſſitatis abſolutæ brutæque, a *Stratone* aut *Spinoſa* invectum (rrr).

346. Inveni, legum harum rationes reddi poſſe, ſi ponamus, quòd effectus ſemper æquet vim cauſæ, vel, quod in idem recidit, quòd eadem vis ſemper conſervetur: verùm hoc ipſum axioma, a Philoſophia quadam ſuperiore profectum, Geometricè demonſtrari nequit. Poſſunt etiam alia generis ejuſdem principia adhiberi, quale iſtud eſt, quod actio ſemper ſit æqualis reactioni; quod ponit in rebus repugnantiam quandam ad mutationem ab externo, neque ex extenſione, aut impenetrabilitate, elici poteſt: quemadmodum nec alterum hoc principium, quod motus ſimplex eaſdem proprietates habeat, quas habere poſſet motus compoſitus, idem tranſlationis phænomenon producturus. Hæ hypotheſes maximè ſunt plauſibiles, & in explicandis motûs legibus feliciter procedunt; nihilque eis convenientius eſt, maximè cùm reciprocentur. Sed nulla in eis neceſſitas abſoluta reperitur, quæ nos illas admittere cogat, uti Logicæ, Arithmeticæ, & Geometriæ, regulas cogimur admittere, ne in contradictoria incidamus.

347. Indifferentiam ſanè materiæ ad motum & quietem conſideranti, videtur corpus majus quieſcens a corpore minori moto ſine reſiſtentia ulla poſſe moveri, quo caſu actio daretur ſine reactione, & effectus major ſuâ cauſâ. Nec etiam ulla jubet neceſſitas motui ſphæræ, per planum horizontale æquabili velocitate, ut A, decurrentis, tribuere proprietates ejus motus, quem in navi haberet ſphæra tardiorem, ſed, accedente navis motu, ex ripa ſpectanti eandem velocitatis A adparitionem, vel idem trans-

(rrr) Vid. Epiſt. ad *R. P. Claudium Phil. Grimaldum.* It. Epiſtolam ad *Peliſſonium*, ubi de contentionibus cum *Catelano* Carteſiano, idem argumentum ſpectantibus, agit. Cel. *Jac. Hermannus* ill. *Leibnitii* ſententiam pluribus docuit in *Exercit. ſubſeciv. Francoſ. Tom. III. ſect. I.* at contra ill. Virum invictam, uti putat, demonſtrationem protulit *Dn. de Louville* in *Monumentis Trevolt.* refutatam a Cel. *Georg. Frid. Richtero* in *Novis Litterariis Lipſ.* 1723. uti ipſe monet in *Adnotationibus* ad elegantem edit. *Theodicææ* Germanicam, p. 829.

translationis phænomenon daturum. Nam licèt eadem adparentia velocitatis & directionis ratione navis motæ resultet, non tamen idcircò eadem res est. Interim effectus sphærarum concurrentium in navi, quarum singularum motus proprius, additus motui navis, speciem ejus, quod extra navim fit, exhibet, comperiuntur etiam exhibere speciem effectuum, quos eædem hæ sphæræ, extra navim concurrentes, producerent. Pulchrum istud quidem, sed tamen absolutè necessarium esse non adparet. Motus in utroque trianguli rectanguli latere motum aliquem in hypothenusa componit, nec tamen indè sequitur, globum, in hypothenusa motum, debere eundem præstare effectum, quem duæ sphæræ, priori æquales, in utroque latere motæ, præstarent; interim id tamen verum esse deprehenditur. Nihil eventu isto congruum magis, & Deus leges, eum producentes, elegit; sed Geometrica necessitas hìc adparet nulla. Verùm hic ipse defectus necessitatis, legum, a Deo electarum, elegantiam exaggerat, in quibus egregia simul axiomata multa concurrunt, inter quæ utrum primigenium sit, dicere nequeas.

348. Ostendi præterea, insignem illam *continuitatis* observari *legem*, quam fortasse primus protuli, quæque lydii lapidis instar est, cujus probationem excogitatæ a *Cartesio*, *P. Fabrio* (rrr*), *P. Pardiæo* (sss), *P. Malebranchio*, aliisque, regulæ non sustinent, uti olim in Bælianis Reipublicæ Litterariæ Novellis ex parte ostendi. Vi hujus legis, quies veluti motus, post continuam diminutionem evanescens, considerari posse debet, & pariter æqualitas veluti inæqualitas, etiam evanescens, uti accideret per diminutionem continuam corporis majoris e duobus inæqualibus, dum interim corpus minus molem suam servat invariatam. Hac consideratione posita, generalem corporum inæqualium, aut motorum, regulam corporibus æqualibus, aut iis, quorum alterum quiescit, tanquam particulari exemplo regulæ, adplicabilem esse oportebit; quod in genuinis motuum legibus bellè succedit, non item in quibusdam legibus, quarum auctores fuere *Cartesius*, aliique nonnulli viri eruditi, quæ ob id ipsum perperam excogitatæ fuisse comperiuntur, ita ut prædici possit, experientià minimè confirmatum iri.

349. His ex considerationibus satis liquet, leges naturæ, quibus motus temperantur, nec esse prorsùs necessarias, neque prorsùs arbitrarias. Medium ergò

(rrr*) *Honoratus Fabri*, S. J. Mathematicus & Philosophus Gallus A. *1607*. natus. Varia illius ingenii exstant monumenta, inter quæ Physica eminet, de quo opere v. *Morhof.* Polyhist. *T. II. Lib. II. c. XII.* §. 3. ut & *Lib. I. c. XV.* §. 11.

(sss) *Ignatius Gaston. Pardies*, S. J. An. *1636*. natus, Mathematicus & Philosophus celebris, denatus Paris. A. *1673*. Edidit inter alia *Diss. de motu & natura cometarum; Discours du mouvement local; Elémens de la Géométrie; Discours de la connoissance des Bêtes; la Statique ou la science des forces mouvantes.* Aliqua eorum A. 1725. in unum coll. Lugd. Gall. prodiere sub tit. *Oeuvres du P. Pardies.*

ergò tenendum est, nempe quòd sint sapientiæ perfectissimæ delectus. Et hoc grande legum motûs exemplum manifestissimè demonstrat, quantum sit inter hæc tria discrimen: primò scilicet inter *necessitatem absolutam*, Metaphysicam, sive Geometricam, quæ & *cæca* potest adpellari, nec nisi ab efficientibus causis pendet; secundò inter *necessitatem moralem*, quæ a libera sapientiæ electione oritur, respectu causarum finalium; tertiò denique inter aliquid *absolutè arbitrarium*, pendens ab indifferentia æquilibrii, quæ fingitur, sed existere nequit, in quo nulla ratio sufficiens adest, nec ex parte causæ efficientis, nec etiam ex parte finalis. Atque adeò id, quod est *simpliciter & absolutè necessarium* cum eo, quod *per rationem optimi determinatur*; aut *libertas*, *sese per rationem determinans*, cum *indifferentia vaga*, non rectè confunduntur.

350. Et hoc ipsum etiam motam a *Bælio* difficultatem planè diluit, verito, ne, si Deus per omnia determinatus sit, natura eo carere possit, & effectus, Deo tributos, necessitate ordinis rerum producere. Hoc quidem verum foret, si, verbi gratiâ, regulæ motus, aliæque naturæ leges, in Geometrica causarum efficientium necessitate fundarentur; sed, analysin ultimam instituendo, ad quidpiam, quod a causis finalibus, vel congruentia, dependeat, deveniendum esse deprehenditur. Hac etiam consideratione præcipuum & speciosissimum Naturalistarum fundamentum evertitur. Doctor *Joannes Joachimus Beccherus*, Medicus Germanus, & Chymicis Libris notus (ttt), precationem quandam composuerat, quæ ipsi molesta esse voluit. Ejus initium erat: *O sancta mater*, *Natura*, *æterne rerum ordo*. Dicebat autem ibi, naturam hanc suos ipsi defectus condonare debere, utpote quorum auctor ipsa foret. At enim natura rerum, si sine intelligentia & electione sumatur, nihil habet, quod satis determinet. Non veniebat in mentem *Becchero*, auctorem rerum (*Naturam naturantem*) bonam ac sapientem esse, & posse nos esse pravos, ita ut illa scelerum nostrorum haud sit consors. Dum improbus aliquis existit, inventam a Deo fuisse oportuit in possibilium regione talis hominis ideam, inclusam rerum seriei, cujus electionem exigebat major Universi perfectio, & in qua defectus, & peccata, non modò puniuntur, sed etiam magno cum fœnore pensantur, & majori bono deserviunt.

351. *Bælius* tamen ampliùs paullò, quàm par erat, electionem Dei liberam

(ttt) Scripta *Beccheri* chymica rariora, in unum coll. prodiere Noriberg. 1719. Natus est *Beccherus* Spiræ A. 1635. denatus Londin. A. 1682. mense Oct. Vitam ejus singulari scripto exhibuit *D. Urban. Gottfr. Bucherus*, 1722. 8. sub tit. *Das Muster eines nützlichen Gelehrten in der Person Hrrn. D. Jo. Joach. Bechers*, *&c.* Conf. *Nova Litter. Germ. Lips. ad A.* 1722. p. 310. In compendio vitam quoque exhibet ipse *Vir. ill.* in *Otio Hannov.* p. 230. „ Monsieur le Docteur *Becher*, Médecin, étoit „ d'un esprit excellent, mais si malin, „ que le mauvais surpassoit ce qu'il y avoit „ de bon, *&c.*

beram prolatavit; nam de Peripatetico *Stratone* loquens (Responf. ad Prov. cap. 180. p. 1239. Tom. 3.) qui naturæ cujusdam, intelligentia destitutæ, necessitate facta fuisse omnia contendebat, vult, hunc Philosophum, si rogatus fuisset, *quare arbor ossium venarumque formandarum virtute careat*, potuisse vicissim interrogare, *quare materia tres præcisè dimensiones habeat, cur duæ non suffecissent, aut quare non habeat quatuor? Si respondisses, tribus dimensionibus nec plures, neque pauciores, esse posse, sciscitatus fuisset hujus impossibilitatis causam.* Ex hisce verbis judicare licet, *Bælium* suspicatum fuisse, dimensionum materiæ numerum a divina optione pendere, uti ab ea pendebat, facere, vel non facere, ut arbores animalia producerent. Et quis scit, an non in quibusdam Planetarum globis, aut adeò in terris, in remotiori aliqua universi regione positis, vera sit fabula Scoticarum Bernacularum (uuu), (quod avium genus ex abietibus nasci ferebatur) immò an non quædam sint regiones, in quibus verum sit illud:

- - - populos umbrosa creavit
Fraxinus, & fœtâ viridis puer excidit alno.

Non sic de dimensionibus materiæ suspicari licet, quarum numerus ternarius determinatus est, non per rationem optimi, sed ex Geometrica necessitate. Nimirùm, quia demonstrare Geometræ potuerunt, non dari, nisi tres lineas rectas, inter se perpendiculares, quæ se eodem in puncto secare possint. Nihil aptius deligi poterat ad demonstrandum discrimen, quod intercedit inter necessitatem moralem, in sapientis electione positam, & necessitatem brutam *Stratonis* ac Spinosistarum, qui Deo intellectum voluntatemque denegant. Id enim discrimen ob oculos ponit differentia, reperta inter rationem legum motus, & rationem numeri ternarii dimensionum, quarum illa in electione optimi, hæc in necessitate Geometrica cæcaque sita est.

352. A legibus corporum, hoc est, a regulis motûs, accedamus ad leges unionis animæ & corporis, in quibus adhuc *Bælius* indifferentiam aliquam

(uuu) Cel. *Thomas Lansius* in *Consultat.* & quidem in *Relatione de Nationum & Provinciarum Europæ inter ipsas principatu atque prærogativa*, ed. Tub. 1678. pag. 11. de insulsis peregrinatorum quorundam moribus ita infit. „ Illi peregrinatores multiplicant visa vel audita: & non modò Indicas formicas vulpium aut luporum magnitudine ... Scotiæ anseres e ligno putrefacto enatos, quos Angli *Bernacles*, Scoti *Clakes* & *Soland Geesse* vocant; sed & alia ex *Plinio*, *Luciano*, *S. Brandano*, & aliunde denarrant, quæ neque viderunt unquam, neque etiam videbunt unquam, &c. Et *in margine* ib. Aviculas, ex vetustis & putrefactis navium carinis procreatas, testari possunt, qui navem, qua *Fr. Drake* orbem circumnavigavit, in Tamisis ripam subductam viderunt, cujus carinæ exteriùs ejusmodi aviculæ magno numero inanimes & implumes adhæserunt, quarum tamen semina non fuisse e truncis, sed ab Oceano, quem rerum parentem dixere Poëtæ, opinari. ‟

aliquam vagam, aliquid merè arbitrarium, invenire ſperat. Sic enim loquitur Reſponſione ad Quæſita Provincialis (cap. 84. p. 163. Tom. 2.) *Quæſtio moleſta ac difficilis eſt, utrùm corpora virtutem aliquam habeant naturalem, animæ humanæ benè malève faciendi. Si adfirmas, in horrendum te labyrinthum conjicis, cùm enim hominis anima ſit ſubſtantia materiæ expers, dicendum erit, motum localem certorum corporum cauſam eſſe efficientem cogitationum mentis, quod evidentiſſimis Philoſophiæ notionibus adverſatur. Si negas, fateri cogeris, organorum noſtrorum in cogitationes noſtras influxum, nec ab internis materiæ qualitatibus, nec a legibus motûs, ſed ab* arbitraria inſtitutione *pendere Creatoris. Fatendum igitur erit, abſolutè penes Dei arbitrium fuiſſe, ut has, vel illas, animæ noſtræ cogitationes his, aut illis, corporis noſtri modificationibus adligaret, etiam poſtquàm omnes actionis corporum inter ſe leges fixerat. Unde conſequitur, nullam in Univerſo exſtare portionem materiæ, cujus vicinia nobis obeſſe poſſit, niſi in quantum Deus ita vult, atque adeò terram æquè idoneam eſſe, quàm ullum alium locum, ut in ea beatam agere vitam homines poſſint. . . . . Denique manifeſtum eſt, ad impediendas malas libertatis electiones, neceſſe non eſſe, hominem e terris aliò transferri, cùm Deus circa quoſvis voluntatis cujuſlibet actus efficere in terris poſſet, quidquid circa prædeſtinatorum opera efficit, dum eorum eventum definit, ſive per gratias efficaces, ſive per ſufficientes, quas ſine ullo libertatis incommodo ſemper conſenſus animæ conſequitur. Æquè facile eſſet ipſi, in terra, atque in cœlo, animas noſtras ad electionem bonam determinare.*

353. Equidem adſentior *Balio*, Deum corporibus animabuſque talem in hoc terræ globo conſtituere potuiſſe ordinem, ſive per vias naturales, ſive per gratias extraordinarias, ut Paradiſus hic perpetuus fuiſſet, & prægustatio quædam ſtatûs cœleſtis beatorum; immò nihil vetat, quo minùs aliæ terræ ſint hac noſtra feliciores: ſed Deus juſtis de cauſis voluit noſtram talem eſſe, qualis eſt (xxx). Sed, ut meliorem hic ſtatum poſſibilem fuiſſe *Balius* probaret, non ei neceſſe fuerat, ad cauſarum occaſionalium ſyſtema confugere, plenum miraculis, & hypotheſibus, quas nulla ratione fulciri fatentur ipſi ejus Architecti. Utrumque hoc vitium ſyſtema a genuinæ Philoſophiæ indole quàm maximè alienum reddit. Miretur quis prima fronte, *Balium* non meminiſſe *Syſtematis Harmoniæ præſtabilitæ*, quod & ipſe expenderat alias, & hic erat perquàm opportunum. Verùm, quia hoc in ſyſtemate omnia catenata ſunt & harmonica, omnia per rationem procedunt, nihilque vacuum, & temerario omnimodæ indifferentiæ arbitrio, relinquitur, non videtur id hoc loco placuiſſe *Balio*,

(xxx) Addit *Interpr. Lat.* (ut verò, quemadmodum *Balius* vult, eodem manente in hoc globo ſtatu corporum, melius tamen eſſet animabus, rationi conſentaneum non erat.)

lio, in indifferentias istas hic paullo proniori, quas tamen alibi tam validè impugnabat. Facilè quippe ab uno extremo transibat ad aliud (yyy), non id quidem malo animo, aut contra conscientiam, sed quia circa controversiam, quæ agitabatur, nihildum in mente constitutum habebat. Quidquid adversario, quicum in præsenti digladiabatur, vexando idoneum vastissima memoria, ingeniumque, suggerebat, id in usum suum convertebat, scilicet cruci Philosophis figendæ, & imbecillitati Rationis demonstrandæ unicè intentus. Nec ab *Arcesila* ipso, aut *Carneade* (zzz), majori cum eloquentiæ ingeniique adparatu utramque contradictionis partem propugnatam fuisse arbitror. Verùm enim verò dubitare nos non oportet, ut dubitemus; dubitationes graduum instar esse debent, quorum ope ad veritatem adscendatur. Quod ipsum defuncto Abbati *Fucherio* (aaaa) dictitabam, cujus specimina quædam indicant, consilium ipsi fuisse, Academicis tribuere, quod *Lipsius* & *Scioppius* Stoicis, quod *Gassendus Epicuro*, quodque *Dacerius Platoni* tam scitè præstare cœpit (bbbb). Nec veris genuinisque Philosophis exprobrari posse debet, quod celebris *Casaubonus* (cccc) reposuisse fertur iis, qui, Sorbonicam ipsi exedram ostendentes, dicebant, tot jam sæculis in ea fuisse disputatum: at quid conclusum? retulit *Casaubonus*.

354. Pergit *Bælius*, (pag. 166.) *Verum quidem, statutis semel legibus motûs*,

(yyy) Addit *Interpr.*
Nil æquale homini fuit illi, nil fuit unquam
Sic impar sibi.

(zzz) *Cicero* de *Nat. Deor. L. II.* Hæc in Philosophia ratio contra omnia disserendi, nullamque rem apertè judicandi, profecta a *Socrate*, repetita ab *Arcesilao*, confirmata a *Carneade*, usque ad nostram viget ætatem. Hi sumus, qui omnibus veris falsa quædam adjuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in iis nulla insit certè judicandi & adsentiendi nota. "

(aaaa) *Foucherius*, Canonicus Divionensis, pro Philosophia Academicorum aliquot Tractatus evulgavit, junctim edit. sub tit. *Dissertations sur la recherche de la Vérité, contenant l'Histoire & les Principes des Académiciens; avec plusieurs Reflexions sur les sentimens de Mr.* Des Cartes. *Paris.* 1693. *in* 12. Idem argumentum tractat in *Critique* de la *Recherche de la Vérité* du Père Malebranche, *&c.*

(bbbb) De *Lipsii* Philosophia Stoica v. suprà ad §. 332. (not. nnn): de *Scioppio* ad §. 252. (not. h). Dedit hic *Elementa Philosophiæ Stoicæ Moralis*, Moguntiæ 1606. 8. maximam partem ex *Lipsii* commentationibus depromta. Notum est *Syntagma Philosophiæ Epicuri, cum refutationibus dogmatum, quæ contra fidem Christianam ab eo adserta sunt, oppositis per* Petrum Gassendum, *Philos. ac Mathem. celeberr. Præfixa* Sam. Sorberii *Dissertatione de Vita ac Moribus* Petri Gassendi, *Amst.* 1684. 4. Gallicè Dialogos præcipuos *Platonis* eleganter convertit *Andr. Dacerius*, &, præmissâ ejus vitâ atque in Philosophiam introductione, edidit Paris. 1699. 12. & Amst. 1700. 8. Tom. II. In ea, ut & in notis ad versionem passim, *Platonis* cum Religione Christiana consensum ostendere laboravit. V. Cel. *Stolle*, in *Hist. Litt. P. II. c. I. §. XXXIV. not. h.*

(cccc) *Isaacus Casaubonus*, cujus vitam ipse dedit filius *Mericus Casaubonus*, supra laudatus §. 258. A. 1559. lucem in Gallia adspexit, Sæculi sui Phœnix, &, si merita ejus repetamus sine exemplo maxima, omni invidia major, uti ait Cel. *Schurzfleischius*; Londini decessit A. 1614.

motûs, quales nunc in Mundo videmus, prorsus necesse esse, impactum nuci malleum frangere, & lapidem, si in hominis pedem ruat, contusionem aliquam, vel perturbationem partium, adferre. Sed nihil præterea e lapidis hujus humanum in corpus impulsu sequi potest. Quòd si velis insuper, ab illo doloris sensum excitari, jam alius Codex, aliæ leges ponendæ sunt, diversæ ab illis, quæ reciprocæ corporum actionis & reactionis sunt regulæ; confugiendum, inquam, ad speciale legum unionis animæ cum certis corporibus systema. Cùm verò hoc ipsum systema cum altero illo necessarium nexum habeat nullum, Deus, dum unum eligit, respectu alterius indifferens esse non desinit. Itaque bina hæc systemata, tanquam res duas, quæ naturaliter non reciprocantur, plena cum libertate copulavit, atque adeò pro arbitrio sanxit, ut corporis vulnera in anima, huic corpori unita, dolorem excitarent. Ergò penes eum fuit, aliud unionis animæ cum corpore systema adoptare. Potuit itaque tale eligere, quo vulnera duntaxat excitarent ideam remedii, desideriumque validum, nec usu injucundum. Statuere potuit, ut omnia corpora, quæ hominis capiti jamjam conterendo, vel cordi transfigendo, imminerent, vivacem periculi ideam excitarent, sicque idea ista causâ foret, ut corpus se extemplo ictui subduceret. Hæc omnia citra miraculum peracta fuissent; de his enim omnibus leges generales exstituræ fuisse ponuntur. Systema, quod experientiâ magistrâ novimus, nos edocet, determinationem motûs certorum corporum vi desideriorum nostrorum immutari. Potuit itaque inter desideria nostra, & motum certorum corporum, combinatio fieri, qua succi, nutriendi vim habentes, sic modificarentur, ut bona corporum nostrorum temperies nunquam alteraretur.

355. Cernimus, *Bælium* existimare, quidquid per leges generales efficitur, citra miraculum fieri. Verum satis superque ostendi, legem, nisi in ratione fundata sit, nec eventui, per naturam rerum explicando, inserviat, non, nisi per miraculum, executioni dari posse. Sic, verbi gratiâ, si Deus statuisset, ut corpora, semel in circulum acta, in eo motu sine aliorum corporum adminiculo perseverare deberent, miraculis ei perpetuis, vel angelorum ministerio, fuisset opus ad hoc mandatum exsequendum, cùm contrarium sit naturæ motûs, in quo corpus naturaliter deserit lineam circularem, ut per rectam tangentem feratur, si nihil impediat. Non itaque satis est, Deum nudè statuere, ut læsio membrorum perceptionem aliquam jucundam in animali excitet, sed viæ naturales, ad id idoneæ, inveniendæ sunt. Vera via, qua Deus efficit, ut ea, quæ in corpore geruntur, anima persentiscat, ex ipsa animæ natura oritur, quæ corporum repræsentativa est, atque ita præformata, ut quæ in ipsa aliæ ex aliis per naturalem cogitationum seriem nascentur repræsentationes, corporum mutationi respondeant (dddd).

(dddd) Pariter respondet Ill. *Bilfingerus* in *Tr. de H. Pr.* Repræsentatio, nisi conveniat

356. Repræſentatio naturalem cum eo, quod repræſentari debet, convenientiam habet. Si Deus figuram rotundam per ideam quadrati repræſentari vellet, parum congrua foret ea repræſentatio, nam in repræſentatione eſſent anguli vel eminentiæ, cum in archetypo æqualia & uniformia forent omnia. Repræſentatio non rarò in objectis aliquid ſupprimit, cùm imperfecta eſt, ſed addere nihil unquam poteſt; hoc enim illam non plus, quàm perfectam, ſed falſam, redderet. Adde, quòd ſuppreſſio in perceptionibus noſtris nunquam eſt integra, & in repræſentatione, quatenùs confuſa eſt, amplius aliquid latet, quàm in ea diſcernamus. Itaque judicare fas eſt, caloris, frigoris, colorum, aliarumque hujuſmodi qualitatum, ideas repræſentare revera exiles motus, in organis exercitos, dum qualitates iſtæ ſentiuntur, quanquam horum motuum multitudo & exilitas diſtinctam ipſorum repræſentationem, quæ a nobis animadverti poſſit, prohibeant. Ferè quemadmodum contingit, a nobis cærulum flavumque colores in viridi, cujus uti compoſitionem, ita & repræſentationem, ingrediuntur, nudo oculo non diſcerni, cùm tamen ope microſcopii cernamus id, quod viride adparet, eſſe mixtum quoddam a partibus flavis & cærulis (eeee).

357. Verum quidem eſt, rem eandem diverſimodè repræſentari poſſe, ſemper tamen inter repræſentationem & rem repræſentatam, atque adeò inter diverſas ejuſdem rei repræſentationes, exacta intercedere certæ relationis convenientia debet. Projectiones opticæ circuli, quæ in ſectiones conicas recidunt, demonſtrant, eundem circulum per ellipſin, per parabolam, per hyperbolam, immò per alium circulum, per lineam rectam, & adeò per punctum, poſſe repræſentari. Quid his figuris diverſius aut diſſimilius? & tamen cujuslibet puncti in uno ad quodlibet reſpondens punctum in alio relatio, in iiſdem exacta ſervatur. Et verò fatendum eſt, animam quamlibet Univerſum ſibi repræſentare ſecundum punctum ſui viſûs, & per reſpectum ac rationem ſibi propriam; ſed ſibi perfecta ſemper harmonia ſubſiſtit. Quòd ſi Deus ſolutionem continui per jucundam perceptionem in anima repræſentari voluiſſet, utique effeciſſet, ut hæc ipſa ſolutio ad aliquam corporis perfectionem profuiſſet, novum ei levamen aliquod adferendo, uti dum onere aliquo ſublevamur, vel vinculo abſol-

veniat repræſentato, juſtà non eſt, aut exacta: ſi vulnus, corpori inimicum, animæ gratam atque amicam debuiſſet ideam excitare, neutrum alteri reſpondiſſet. Sin omninò velis, ut ſolutio continui, ut vulnus in anima repræſentatum, aliquid boni atque grati ſit, fac prius, ut corpori aliquam perfectionem adferat, qualis foret, ſi per eam ſolutionem aliqua difficultate agendi liberaretur, cujuſmodi eſt, cùm adſtrictæ funibus manus ſolvuntur, &c. Atqui hoc ſecus eſt in *noſtro* corpore." §. 176. p. 188.

(eeee) Addit *Interpr. Lat.* ita & noſtra caloris idea occultam quandam motuum, calorem efficientium, repræſentationem continebit. Laud. *Georg. Frid. Richterus* enunciata hæc capere ſe poſſe negat; v. Adnott. cit. p. 829. 830.

abſolvimur (ffff). Verùm hæc corporum organicorum genera, quanquam poſſibilia ſint, noſtro tamen in globo non reperiuntur, qui dubio procul caret infinitis machinis, quas Deus alibi condidiſſe potuit: illud interim nobis ſatis eſt, ſi locus ſpectetur, quem terra noſtra in Univerſo tenet, nihil ei melius fieri potuiſſe, quàm quod Deus in illa fecit. Utitur quàm fieri poteſt optimè ſtatutis a ſe legibus naturæ, &, (quemadmodum laudatus Regis citato loco quoque agnovit) *ipſæ leges, a Deo in natura conſtitutæ, ſunt omnium, quæ concipi queunt, præſtantiſſimæ.*

358. Hactenùs dictis addamus obſervationem Pariſienſis Eruditorum Diarii d. XVI. Martii, MDCCV. quam *Balius* etiam capiti 162. Reſponſionis ad Provincialem (Tom. 3. p. 1030.) inſeruit. Ubi, dum ingenioſus Liber de Origine mali, a nobis ſuprà laudatus, recenſetur, dicitur, *ſolutionem generalem intuitu mali phyſici, quam hic Liber exhibet, hanc eſſe, quòd conſiderandum ſit Univerſum tanquam opus, e partibus variis, unum totum conſtituentibus, compactum: quod ſecundùm leges, in natura ſtabilitas, melius eſſe quibuſdam partibus non poſſit, quin aliis ſit pejus, indeque integrum ſyſtema minùs perfectum reſultet. Hoc principium* (inquit obſervator) *bonum eſt, ſed, niſi quid aliud addatur, ſufficere non videtur. Cur enim Deus leges iſtas ſtabilivit, e quibus tot incommoda pullulant, quærent Philoſophi paullò difficiliores? Nonne alias, nullis defectibus obnoxias, ſtabilire poterat? Verbo, quid eſt, quod ſibi leges ipſe præſcripſerit? Quidni ſine legibus generalibus agit, toti potentiæ, totique bonitati ſuæ, velificando? Non eo quidem uſque difficultatem promovit Auctor noſter; ſi tamen evolvantur ipſius ideæ, reperietur fortaſsè, quo pacto nodus ille ſolvi poſſit, ſed nihil apud eum hac de re explicate traditur.*

359. Equidem mihi perſuadeo, acutum hujus excerpti auctorem, dum hanc ſolvi poſſe difficultatem credidit, aliquid hac in re principiis meis cognatum in mente habuiſſe, & ſi proſequi cogitata voluiſſet, veriſimiliter ad ea ſuiſſe deventurum, quæ reſpondit Cl. *Regis*, nempe quòd leges, a Deo ſtatutæ, fuerint omnium, quæ ſtatui poterant, præſtantiſſimæ; ſimulque agniturum fuiſſe, quòd Deus non potuerit non ſtatuere ſibi leges, & ſervare regulas, quoniam a legibus reguliſque ordo omnis & pulchritudo dimanat, & ſine regulis agere, eſt agere ſine ratione; eoque ipſo, dum Deus *totam ſuam in agendo bonitatem exſeruit*, omnipotentiæ ipſius exercitium ſapientiæ legibus conſentaneum fuerit, ut quàm poterat plurimum boni obtineret: denique quòd exiſtentia incommodorum quorundam particularium, nos vexantium, certo ſint argumento, quod optima rerum ſeries talia abeſſe non permittebat, quodque ad boni totius cumulum complementumque faciunt; cui quidem ratiocinio *Balius* ipſe non uno in loco adſentitur.

 360. Nunc

(ffff) Addit *Interpr. Lat.* (aut dum ulcus purulentum aperitur.)

360. Nunc, postquam per determinatas rationes omnia fieri satis ostendimus, nulla circa hoc divinæ præscientiæ fundamentum difficultas superesse potest; quamvis enim hæ determinationes minimè necessitent, non ideò tamen tam certæ non sunt, ut futuri præscientiam non adferant. Deus quidem intuitu unico totam hujus Universi seriem videt, eo ipso, dum illud eligit, atque ita effectuum cum causis connexione non indiget ad prævidendos effectus. Sed cùm a sapientia sua permoveatur ad eligendam seriem, perfectissimè catenatam, non potest non hujus seriei partem quamlibet in quavis altera videre. Inter systematis mei Harmoniæ generalis leges una hæc est, quod *præsens sit gravidum futuro*, &, qui omnia videt, in eo, quod nunc est, id, quod futurum est, videat. Quod amplius est, demonstravi, Deum in qualibet Universi parte totum Universum intueri, ob perfectam rerum omnium connexionem (gggg). Est enim Deus infinitè perspicacior *Pythagorâ*, qui ex *Herculis* vestigio proceritatem ejusdem conjectare potuit. Nihil ergò dubitandum, quin effectus determinatè sequantur e causis, non obstante contingentiâ, immò nec libertate, quæ ambæ cum certitudine vel determinatione optimè consistere possunt.

361. *Durandus a S. Portiano* id inter alios egregiè notavit, dum adserit, futura contingentia in suis causis determinatè videri, ac Deum omniscium,

(gggg) Conf. ad hæc, quæ Ill. *Bilfingerus* disputat, in Tr. *de Harm. Præst. Sect. V.* §. *93. sqq.* not. r. p. 109. ait, Intelligis hinc, quomodò *Deus videat omnia in omnibus*, & quàm infinitè variis modis eundem mundum cognoscat. Cognoscit enim totum in quacumque Monade, totum quidem & ratione spatii & durationis. Præsens enim status sequitur ex antecedente, & ex præsenti consequens: Ergo, ut nos concludendo unum ex altero possumus inferre, ita is intuendo potest unum in altero intelligere. Cognoscit autem hoc Universum toties sub alia ratione, quot sunt hujusmodi Monades, sive naturæ elementa, mundi pro suo situ repræsentativa. De quo plura in *Metaphys. Wolfian. c. ult.* §. *972 - 974*. Adde inferiùs notam §. 109. ex Theodic. *Leibnitii* §. 360. (Atque dum hic intelligis, quid ego mihi velim, cùm dico, Deus *videt* omnia in omnibus: quære etiam ex aliis, quid isti sibi velint, cùm dicunt, Deum esse omnia in omnibus? An hoc solum volunt, Deum in se possidere realitates omnes? An istud, omnes rerum realitates esse a Deo? An aliquid aliud, & amplius, & fortassis ἄτοπον?) It. *ad* §. *96. not. s. Præsens gravidum esse futuro* supponimus *communiter*, etiam non adtendentes, cùm rationem reddere de præsenti rerum conditione jubemur; quis enim nescit, ex antecedaneo illam statu peti communiter. Et possumus id sanè, quotiescumque rerum aut adpetituum, in præsentem statum influentium; curiosi fuimus, aut esse potuimus; potuimus verò, quoties ideæ satis claræ aut distinctæ sunt, ut earum conscii esse possumus & meminisse. Sin obscuræ fuerint, rationem in antecedaneo quærimus sanè, neque invenimus tamen specificam; etsi, dari illam, negari ex ea causa non possit. Illud solum hoc loco, si placet, adtende: *Nihil adversùs libertatem* moliri eam regulam. Pariunt gravidæ *naturaliter*: *Necessariò* non item. Sequitur adeò præsens ex antecedaneo status naturaliter: Necessariò non sequitur ex ista comparatione." *&c.*

niscium, dum omnia, quæ voluntatem invitare, vel absterrere possunt, intuetur, in his ipsis videre, quam sit partem amplexura. Possem complures alios eandem in sententiam adlegare, sed nec Ratio sinit aliter judicare. Innuit etiam *Jaquelotius* (Conformit. p. 318. & seqq.) uti *Bælius* observat (Resp. ad Provinc. cap. 142. Tom. 3. pag. 769.) quòd cordis humani, & circumstantiarum ejus, dispositiones electionis humanæ infallibilem Deo præbeant cognitionem. Addit *Bælius*, Molinistas nonnullos idem adserere, & remittit ad eos, quos refert *Petrus a S. Joseph* (hhhh) Fuliensis, *Suavis Concordiæ* pag. 579. 580.

362. Qui determinationem istam cum necessitate permiscuerunt, monstra finxere, quæ debellarent. Ut rem rationi consentaneam, cui larvam terribilem imposuerant, evitarent, in absurda ingentia lapsi sunt. Dum verebantur necessitatem imaginariam, aut aliam certè ab ea, de qua agitur, aliquid sine causa, sine ratione ulla, evenire admiserunt, quod ridiculæ atomorum declinationi, ab *Epicuro* temerè invectæ, tantùm non æquivalet. *Cicero* Libro secundo de Divinatione optimè vidit, si causa effectum, ad quem prorsùs esset indifferens, producere valeret, verum casum, fortunam veram, veramque sortem dari, hoc est, eam, quæ non solum respectu nostri, nostræque ignorantiæ, talis foret, qua posita, dicere possemus:

Sed Te
Nos facimus, Fortuna, Deam, cæloque locamus:

sed etiam respectu Dei, ipsiusque naturæ rerum; adeoque impossibile foret prævidere eventus, ex præteritis judicando de futuris. Et præclarè *Tullius* ibidem dicit: *Qui potest provideri, quidquam futurum esse, quod neque causam habet ullam, neque notam, cur futurum sit?* Et paullò post: *Nihil est tam contrarium rationi & constantiæ, quàm fortuna; ut mihi ne in Deum quidem cadere videatur, ut sciat, quid casu & fortuitò futurum sit. Si enim scit, certè illud eveniet, sin certè eveniet, nulla fortuna est.* Sed addit valdè incongruè: *Est autem fortuna, rerum igitur fortuitarum nulla præsensio est.* Potiùs concludere debuerat, cùm eventus prædeterminati ac præsciti sint, nullam esse fortunam. Sed eo loco adversùs Stoicos sub Academici persona loquebatur.

363. Jam tum Stoici a Dei decretis eventuum prænotionem arcessebant, ut enim *Cicero* eodem Libro dicit: *Sequitur porrò, nihil Deos ignorare, quòd omnia ab iis sint constituta.* Et juxta systema meum, Deus, viso mundo possibili, quem creare statuit, in eo prævidit omnia: ita ut dici possit, divinam scientiam visionis non discrepare a scientia simplicis intel-

(hhhh) *Petrus a S. Josepho*, Fuliensis, edidit *Ideam universæ Theologiæ*, A. 1641. fol. *Concordiam humanæ libertatis*, A. 1639. *Summam Conscientiæ in Decalogum*, VI. Tomis, A. 1645.

intelligentiæ, nisi in eo, quòd huic superaddat illa cognitionem decreti ipsius, eligendi hanc rerum seriem, quam simplex intelligentia, sed velut possibilem duntaxat, noscendam præbebat, decretum autem nunc facit actu existentem.

364. Inexcusabiles itaque sunt Sociniani, Deo certam futurorum, & præsertim volitionum creaturæ liberæ futurarum, scientiam denegantes. Etsi enim sibi persuasissent, aliquam plenæ indifferentiæ libertatem exstare, ita ut voluntas eligere temerè possit, atque ita hanc electionem in sua causa prævideri non posse (quod ingens est absurdum) at saltem reputare animo debebant, hunc eventum in mundi possibilis, quem condere statuit, idea prævideri a Deo potuisse. Verùm notio, quam de Deo Sociniani habent, rerum Auctore planè indigna est, & eruditioni ingenioque, quod Sectæ istius auctores in discussionibus quibusdam peculiaribus non raro produnt, parum respondet. Nec prorsùs immeritò dixit Auctor Iconis Socinianismi (iiii), Deum Socinianorum fore ignarum atque impotentem, uti Deus *Epicuri*, eventibus quotidie conturbatum, viventem in diem & suspensum, si conjectatione duntaxat hominum futuras novit voluntates.

365. Tota difficultas in re præsenti non, nisi ex falsa contingentiæ & libertatis idea exorta est, quam indifferentia omnimoda & æquilibri indigere multis persuasum erat: cujus figmenti nec idea, nec exemplum ullum est, aut haberi potest. Verisimiliter *Cartesius* hanc persuasionem adolescens in Collegio Flexiensi hauserat, ut dixerit (Part. I. Principiorum, Art. 41.) *mentem nostram esse finitam, Dei autem scientiam & potentiam, per quam non tantùm omnia, quæ sunt, aut esse possunt, ab æterno præscivit, sed etiam voluit, esse infinitam; ideoque hanc quidem a nobis satis adtingi, ut clarè & distinctè percipiamus, hanc scientiam & potentiam in Deo esse; non autem satis comprehendi, ut videamus, quo pacto prorsùs liberas hominum actiones & indeterminatas relinquat.* Reliqua supra retulimus. *Prorsùs liberas*, inquit rectè, sed corrumpit omnia, dum addit, *prorsùs indeterminatas.* Nihil opus est infinità scientià, ut Dei præscientiam ac providentiam actionibus nostris libertatem relinquere videamus, cùm Deus eas in suis ideis, uti sunt, hoc est, liberas prævíderit. Et quamvis *Laurentius*

(iiii) Auctor illius est jam sæpè laudatus *Juriæus*, qui A. 1690. Litteras edidit sub indice, *Le Tableau du Socinianisme, où l'on voit l'impureté & la fausseté des dogmes des Sociniens, & où l'on découvre les mystéres de la cabale de ceux qui veulent tolerer l'hérésie Socinienne. Divisé en deux parties, & en diverses Lettres aux vrais Fidéles. Première Partie.* La Haye, in 12. Iconi se opposuerunt *Jaquelotius* in scripto, *Avis sur le Tableau du Socinianisme*, & *Huetius* in *Apologie pour les vrais Tolerans, &c.* Dordrecht 1690. 12. De iis audi differentem *Bælium* in Ep. LXXXVII. pag. 324. sqq. in ed. *des Maizeaux*, qui & controversiam istam in adjecta nota pluribus enarrat.

tius Valla (kkkk) in Dialogo contra *Boëtium* (cujus epitomen paullo post dabimus) ubi libertatem cum præscientia non malè conciliat, sperare non ausit, eandem a se cum providentia conciliari posse, non tamen in hoc major est difficultas, quia decretum actionem producendi non magis actionis naturam, jam in possibilitatibus repertam, immutat, quàm nuda, quæ de ea habetur, notitia. Ast verò scientia, quantumvis infinita, nulla est, quæ divinam scientiam providentiamque cum causæ alicujus indeterminatæ actionibus, hoc est, cum ente chimærico impossibilique, possit conciliare. Voluntatis actiones dupliciter determinantur, per Dei præscientiam scilicet vel providentiam, tum deinde per dispositiones causæ particularis proximæ, quæ consistunt in inclinationibus animæ. *Cartesius* hoc in capite favebat Thomistis, sed solita cum cautione scribebat, ne quosdam alios Theologos in se concitaret.

366. *Bælius* (Resp. ad Provinc. cap. 142. pag. 804. Tom. 3.) refert, *P. Gibieufium*, Oratorii Gallicani Presbyterum, Anno MDCXXX. evulgasse Tractatum latinum de Libertate Dei & Creaturæ, ei reclamatum fuisse, exhibitamque illi (llll) septuaginta contradictionum, e primo Operis ejus Libro excerptarum, collectionem; ac *P. Franciscum Annatum* (mmmm), Regis Galliarum Confessarium, in Libro *de incoacta libertate* (ed. Romæ, 1654. in 4.) silentium *Gibieufio* tam diuturnum exprobrasse. Quis non credat (subdit *Bælius*) post tantos strepitus Congregationis *de Auxiliis* (nnnn), Thomistas circa liberi arbitrii naturam docere penitùs opposita sententiæ Jesuitarum? & tamen, si textus expendantur, quos *P. Annatus* ipse e Thomistarum libris excerpsit (Libro, quem inscripsit, *Jansenius a Thomistis, gratiæ per se ipsam efficacis defensoribus, condemnatus*, Parisiis excuso, anno 1654. in 4.) reverâ non, nisi logomachias, utrimque cernere est. Gratia per se efficax æqualem resistendi potentiam apud hos arbitrio libero relinquit, atque gratiæ congruæ apud alios. *Bælius* existimat, idem ferè dici de *Jansenio* ipso posse. Erat (inquit) vir ille

(kkkk) Natus est A. 1415. Romæ, ibidemque mortuus A. 1465. Opera ejus Basileæ apud *Henr. Petri* A. 1540. fol. sat eleganter prodierunt. Conf. infr. §. 404. Scholasticorum tricas strenuè impugnavit, de quo ejus instituto idem *Vir ill.* in Diss. *de Stilo Philosophico.*

(llll) A *P. Theophilo Raynaudo*, addit *Interpr. Lat.*

(mmmm) *Francisc. Annatus*, S. J. A. 1590. d. 5. Febr. natus, A. 1670. d. 14. Jun. denatus; ejus scripta Latina tribus voll. prodierunt A. 1666. 4.

(nnnn) P. *Serry*, Dominicanus, sub ementito nomine *Augustini le Blanc*, Lovanii edidit *Historiam Congregationum de Auxiliis divinæ Gratiæ, sub summis Pontificibus* Clemente VIII. *&* Paulo V. *&c. fol.* Impugnavit eam *P. Germon*, S. J. inque primo tantùm libro quinquaginta ampliùs errata inesse contendit, Libr. *Errata de l'Histoire des Congrégations* de Auxiliis, *composée par l'Abbé* le Blanc, *& condamnée par l'Inquisition générale d'Espagne*, &c. Paris. 1702. 8. V. *la Bibliothèque des Auteurs Ecclésiastiques du XVIII. Siècle*, Tom. I. pag. 1. sq. Mutua utriusque partis certamina conjicere hinc facile est.

ille ſanè eruditus, ingenio ſyſtematico, & valdè laborioſo, præditus. Viginti duos ipſos annos *Auguſtino* ſuo concinnando inſumſit: ſcopus ejus inter cæteros fuit, Jeſuitarum de libero arbitrio dogma confutare; hactenùs tamen decidi non potuit, libertatemne indifferentiæ repudiet, an admittat. Ex ejuſdem Opere ſexcenti in utramque partem textus excerpuntur, uti *Annatus* ipſe palam facit in Opere jam laudato *de incoacta libertate.* Adeò facile eſt, huic argumento tenebras offundere, uti ait *Bælius* huic diſcurſui modum imponens. Quod P. *Gibieufium* adtinet, fatendum eſt, eum vocum ſignificationem innovare perſæpè, adeoque quæſtioni non omninò ſatisfacere, quamvis res ſæpè bonas proferat.

367. Sanè confuſio ex æquivocatione vocabulorum & diſtinctarum notionum comparandarum incuria frequenter oritur. Hinc lites illæ perennes, & plerumque non rectè perceptæ, de neceſſitate & contingentia, deque poſſibili & impoſſibili. Sed dummodò intelligatur, neceſſitatem & poſſibilitatem in metaphyſico rigore, unicè pendere ab ea quæſtione, an objectum in ſe ipſo, aut ejus oppoſitum, contradictionem involvat, nec ne; ac deinde conſideretur, contingentiam cum inclinationibus, ſive rationibus, ad voluntatem determinandam facientibus, optimè componi poſſe; inſuper modò benè diſtinguatur inter neceſſitatem & determinationem vel certitudinem, inter neceſſitatem metaphyſicam, quæ nullum electioni locum relinquit, cùm unum duntaxat objectum hic & nunc poſſibile offerat, ac neceſſitatem moralem, quæ ſapientiſſimum ad electionem optimi compellit: denique modò abjiciatur indifferentiæ plenæ chimæra, quæ non, niſi in Philoſophorum Commentariis, & charta, reperiri poteſt (nam ejus notionem ne quidem mente concipere, nec ejus realitatem ullo in rebus exemplo oſtendere queunt) facile erit ex hoc ſe labyrintho extricare, cujus Dædalus infelix fuit humanum ingenium, quique innumera, tam apud veteres, quàm apud recentes, mala invexit, ac homines adeò in ridiculum ignavi ſophiſmatis errorem, non multùm a fato Mahumetano diſcrepantem, induxit. Non miror, Thomiſtas & Jeſuitas, immo & Moliniſtas ac Janſeniſtas, in re ipſa magis hìc inter ſe concordare, quàm putetur. Thomiſta, immò Janſeniſta etiam ſapiens, contentus erit determinatione certâ, nec ad neceſſitatem promovebit greſſum; quam ſi quis etiam adſtruat, error fortaſſis in ſola voce conſiſtet. Moliniſta verò ſapiens contentus erit indifferentiâ neceſſitati oppoſitâ, ſed quæ inclinationes prævalentes non excludat.

368. Interim tamen hæ difficultates *Bælium* valdè adfecerunt, ad eaſdem urgendas, quàm diluendas proniorem, quanquam, ſi hanc in partem potiùs convertere ingenium voluiſſet, potuiſſet fortaſsè, ſi quis alius, rem præclarè agere. En ejus verba (Diction. Artic. *Janſenius*, litt. G. pag. 1626.) *Dixit nonnemo, materiam de Gratia Oceanum eſſe, ripa fundoque carentem. Rectiùs fortaſſe locutus fuit, ſi eam cum Meſſanenſi Pharo* com-

comparasset, in qua dum quis unum scopulum cavet, semper ab altero periclitatur.

> *Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis*
> *Obsidet.*

Controversia tota huc denique redit: utrùm Adamus *liberè peccaverit, nec ne? si ais, ergò lapsus, inquient, non fuit prævisus; sin negas, igitur* Adamus, *reponent, non fuit reus. Ubi centum adversùs utramlibet consequentiam volumina conscripseris, fateberis nihilominùs, aut infallibilem eventûs contingentis præsensionem mysterium esse, captu omni superius; aut modum, quo creatura, sine libertate operans, tamen peccet, esse prorsùs incomprehensibilem.*

369. Aut vehementer fallor, aut binæ illæ jactatæ incomprehensibilitates solutionibus nostris penitùs sunt sublatæ. Utinam æquè facilè responderi posset quærentibus, quo modo curandæ febres, & qua ratione vitandi duorum morborum chronicorum scopuli, qui enasci possunt, alter, dum febris non curatur, alter, dum malè curatur. Quando contenditur, eventum liberum prævideri non posse, libertas cum indeterminatione, vel indifferentia plena & æquilibri, confunditur: at cùm denegatio libertatis hominem a culpa eximere adseritur, libertas intelligitur non a determinatione, vel certitudine, sed a necessitate & a coactione, immunis (oooo). Unde patet, dilemma illud *Bælii* non urgere, cùm binos inter scopulos istos lata via porrigatur. Respondebitur itaque, *Adamum* liberè peccasse, & Deum vidisse peccantem in statu *Adami* possibili, qui status, secundùm decretum divinæ permissionis, factus est actualis. Verum quidem, *Adamum* ex inclinationum quarundam prævalentium ratione se determinasse ad peccandum, sed hæc determinatio nec contingentiam tollit, ne-

(oooo) Conf. ad totam hanc materiam Ill. *Bilfingerus* in *Libr. de Orig. Mali* §. 182. sqq. *Dilucidd. Philos.* Sect. I. c. III. it. de *Harm. Prast.* Sect. VI. §. 186. ubi v. g. p. 197. *not. 1.* Negamus sanè, & optimo id quidem jure, *necessitatem* actionum futurarum; negamus indeterminationem quoque futurorum contingentium. *Illud* argumentis *moralibus*, *hoc* ducti *metaphysicis*, præcipuè illis, quòd, nisi determinata sit futuritio rerum, præscientia subsistere divina non possit. Jam, si placet, adtende *determinationi futurorum*, quid illa sit? Unde pendeat? Quid a necessitate differat? Quid ab indeterminatione actûs? Quomodo fundare præscientiam possit? Et cum libertate agentium conspirare? Et quænam futurorum determinatio id possit? Quæ non possit? Quæ sit objectiva rerum certitudo? Quod infallibilis & determinatæ Dei præscientiæ, in rebus ipsis, fundamentum? Et quæ sunt similia? de quibus hoc loco pluribus agere non convenit. Obiter tamen moneo, num fortè existimes, *Poiretum* cum Socinianis negare præscientiam peccati; quoniam in absoluta, quam tuetur, voluntatis liberæ indeterminatione & indifferentia fundamentum præscientiæ nullum observaverit? Conf. in Theod. *Leibnitii* §. 369. eidemque contende dicta §. 364. « Ex iis, quæ hactenùs disputata sunt a *Viro ill.* solvi hæ omnes quæstiones facili poterunt negotio.

que libertatem; nec determinatio certa, quam homo ad peccandum habet, impedit, quo minùs (absolutè loquendo) possit non peccare, &, dum peccat, reus sit & pœnâ dignus; quia hæc ipsa pœna vel peccanti, vel aliis, utilis esse potest ad eos alia vice determinandos ad non peccandum. Ut de justitia vindicativa nihil dicam, quæ ultra damni compensationem emendationemque progreditur, & in qua etiam nihil est, quod certa contingentium voluntatis actuum determinatione lædatur. E contrario dici potest, præmia pœnasque ex parte fore inutiles, & uno e finibus suis præcipuo, scilicet emendatione, cărituras, si voluntati, ad meliora determinandæ aliâ vice, deservire non possent.

370. Progreditur *Bælius*: *Circa libertatem alterutrum e duobus dicendum, vel quòd causæ omnes, ab anima distinctæ, cum eaque concurrentes, agendi, vel non agendi, potestatem animæ relinquant, vel quòd eam ita determinent ad agendum, ut non possint non agere. Priorem partem sequuntur Molinistæ, posteriorem Thomistæ, Jansenistæ, & Protestantes Confessioni Genevensi addicti. Interim tamen Thomistæ se Jansenistas esse omni contentione pernegarunt, Jansenistæ verò non minori æstu se in capite libertatis Calvinistas esse inficiati sunt. Ex altera parte Molinistæ contenderunt*, S. Augustinum *non docuisse placita* Jansenii. *Atque ita, dum illi fateri nolunt, se hominibus, qui hæretici habebantur, consentire, hi, concedere renuentes, adversari se sancto Doctori, cujus sententiæ semper habitæ fuerunt pro orthodoxis, sexcentas commenti sunt astutias, &c.*

371. Duæ illæ sectæ, quas hic *Bælius* distinguit, tertiam non excludunt, quæ adseret, animæ determinationem non provenire unicè a concursu *causarum omnium ab anima distinctarum*, sed etiam ab ipsa conditione animæ, ejusdemque inclinationibus, quæ sensuum impressionibus intermixtæ, eas vel augent, vel minuunt. Jam verò causæ omnes internæ externæque, simul sumtæ, faciunt, ut anima certò, sed non necessariò, se determinet; non enim contradictionem implicaret, eam sese aliter determinare; cùm voluntas inclinari possit, non necessitari. Non lubet hic discutere, quodnam sit Jansenistas inter & Reformatos in hoc negotio discrimen. Fortassè nec ipsi inter sese consentiunt, sive quoad res ipsas, sive quoad locutiones, in argumento, ubi e subtilitatum intricatarum labyrintho nullus sæpè reperitur exitus. *P. Theophilus Raynaudus* (pppp) Libro, cui Titulus, *Calvinismus religio bestiarum*, Dominicanos, quos tamen non nominabat, perstringere voluit. Ex alia parte ii, qui se *S. Augustini* sectatores nuncupabant, Molinistis Pelagianismum, aut saltem Semipe-

(pppp) *Theoph. Raynaudus*, S. J. Cespitellensis, A. *1663.* mortuus d. 31. Oct. Lugd. Gall. annos natus 87. Ejus opera universa in XIX. Tomos digesta prodiere Lugduni A. *1665.* quibus postmodum accessit Tomus vigesimus, in quo & citata *Religio bestiarum* adparet. V. *L'Abregé de l'Histoire des Sçavans anciens & modernes Tom. I. p. 242.*

mipelagianiſmum, exprobrabant, nec ſubinde modus utrimque ſervabatur, ſive dum hi *vagam indifferentiam* tuentur, & homini nimium tribuunt, ſive dum illi docent *determinationem ad unum ſecundùm qualitatem actûs, licèt non quoad ejus ſubſtantiam*, hoc eſt, determinationem ad malum in non regeneratis, quaſi hi nihil facerent, niſi peccare. Si res ipſa ſpectetur, exiſtimo, ſolis *Hobbeſii* & *Spinoſæ* adſeclis exprobrandam eſſe libertatis & contingentiæ deſtructionem; arbitrantur enim, id, quod evenit, eſſe ſolum poſſibile, & bruta Geometricaque neceſſitate evenire debere. Et *Hobbeſius* quidem omnia materialia ſtatuebat, eaque ſolis legibus mathematicis ſubjiciebat; *Spinoſa* verò inſuper intelligentiam electionemque Deo adimebat, relicta ei potentia cæca, a qua cuncta neceſſariò emanent. Proteſtantes partis utriuſque Theologi pari ardore in refutationem neceſſitatis intolerabilis incumbunt: &, quamvis ii, qui Synodo Dordracenæ adhærent, interdum doceant, ſufficere, ut libertas a coactione immunis ſit, videtur tamen neceſſitas, quam libertati relinquunt, non eſſe, niſi hypothetica, aut certè eſſe id, quod magis propriè certitudinem, aut infallibilitatem, vocamus, ut ſæpè difficultates in ſolis vocibus conſiſtere comperiantur. Idem de Janſeniſtis dixerim, quanquàm omnes iſtos in omnibus excuſare nolim.

372. Apud Ebræos Cabaliſtas, *Malcuth*, ſive *Regnum*, ultima Sephirarum (qqqq), ſignificabat, cuncta irreſiſtibiliter, ſed ſuaviter, ac ſine violentia, a Deo adminiſtrari, ita ut homo, dum divinam exſequitur, ſuam ſe voluntatem exſequi putet. Ajebant, *Adami* peccatum fuiſſe *truncationem Malcuth a cæteris plantis*, hoc eſt, ab *Adamo* reſectam fuiſſe Sephirarum ultimam, faciendo ſibi imperium in imperio Dei, ſibique tribuendo libertatem, a Deo independentem; ſed eum lapſu ſuo edoctum fuiſſe, quòd ipſe vi ſua ſubſiſtere non poſſit, quodque homines ad erectionem Meſſia indigeant. Doctrina iſta ſenſum commodum accipere poteſt, at *Spinoſa*, qui in Auctorum gentis ſuæ Cabala verſatus erat, ſœ-

(qqqq) Qui de ratione decem Sephiroth, ſive Ordinum in ſcala Cabaliſtica, ſcripſerunt, eos recenſet *B. Fabric.* in *Bibliogr. Antiq.* C. VIII. p. 244. Ultimum ex iis decem, *Malcuth*, *ſeu Regnum*, ex plerorumque ſententia Eccleſiam denotat. Cæterùm, quæ hic *Vir ill.* adſerit, Spinoſam ex Philoſophia Cabaliſtica multum profeciſſe, ea a *Jo. Georgio Wachtero* in Spinoſiſmo Judaiſmi luculenter oſtenduntur. Scriptum illlius A. *1699*. 8. Amſt. prodiit, *Moſi* iſti *Germano*, de quo in *Diſcurſ. de Conform. F. & R.* §. *9*. oppoſitum, uti ib. notat Ill. *Leibnitius*. Nomen illi *Moſi* fuit *Jo. Petr. Speeth*, Auguſtan. de quo vid. *de la Croze* Vindiciæ Vet. Scriptorum contra *Jo. Harduinum* p. *61*. Patet ex Scripto Wachteriano, uti & ex ejus *Elucidario Cabaliſtico*, Berolini, non Romæ, uti titulus habet, *1706*. edito, licèt hic infeliciter ſe revocarit, & ex Philoſophiæ Cabaliſticæ rationibus divinitatem Chriſti, & veritatem univerſæ Religionis Chriſtianæ, *Spinoſam* agnoviſſe dixerit, Cabaliſtarum, non Carteſianorum, dogmatis ſua accepta tuliſſe, contra quam *Albertus Verſæus* exiſtimavit cit. §. ſeq. *373*.

dè exorbitavit, dicens, (Tract. Polit. cap. 2. n. 6.) homines, dum libertatem usitato more concipiunt, imperium in imperio Dei statuere. Imperium Dei apud *Spinosam* nihil aliud est, quàm imperium necessitatis, & quidem necessitatis cæcæ, (uti apud *Stratonem*) qua cuncta e natura divina ita emanant, ut penes Deum nulla sit electio, nec hominis electio a necessitate sit immunis. Addit, homines, ut *imperium in imperio* statuant, animam humanam facere immediatam Dei productionem, quæ a causis naturalibus produci nequiverit, & quæ absolutam sese determinandi potestatem habeat, quod experientiæ repugnet. Meritò *Spinosa* absolutam, hoc est, sine ratione ulla, se determinandi facultatem respuit, quæ ne in Deum quidem cadit; sed immeritò arbitratur, animam, aut substantiam simplicem, posse naturæ viribus produci. Vel hinc satis adparet, animam Spinosæ non, nisi modificationem transitoriam, fuisse, dumque eam durabilem, immò perpetuam, se facere simulat, ideam ei corporis substituit, quæ mera notio est, non reale aliquid & actuale.

373. Curiositate Lectoris dignum est, quod de *Joanne Bredenburgio* (rrrr), cive Roterodamensi, narrat *Bælius* (Diction. Artic. *Spinosa*, litt. H. pag. 2774.) Ediderat *Bredenburgius* Librum adversùs *Spinosam*, sub indice: *Enervatio Tractatûs Theologico-Politici, unà cum demonstratione Geometrico ordine disposita, Naturam non esse Deum, cujus effati contrario prædictus Tractatus unicè innititur.* Mirum fuit, hominem, qui litteras non profitebatur, nec admodum litteratus erat (utpote qui Librum suum, idiomate Flandrico a se conscriptum, ab alio Latinè reddendum curaverit) omnia *Spinosæ* principia tam sagaciter introspicere, ac feliciter convellere potuisse, postquàm illa per bonæ fidei analysin reduxisset ad statum, in quo vim suam omnem exserere poterant. Mihi relatum est (subdit *Bælius*) hunc Auctorem, postquam responsionem suam, & adversarii sui sententiam diutissimè ruminatus fuerat, ac invicem contulerat, invenisse tandem, principium illud *Spinosæ* ad demonstrationem redigi posse. Itaque probandum suscepit, nullam aliam rerum omnium causam dari, nisi naturam quampiam necessariò existentem, & immobili, inevitabili, & irrevocabili, necessitate agentem. Geometricam methodum servavit omnem,

(rrrr) Confirmat hujus facti recensionem *Bælius*, in Epistola ad *Dn. des Maizeaux*, Roterod. Cal. Nov. 1701. exarata, verbis seqq. „Vous pouvez être persuadé „que tout ce que j'ai dit de *Bredenbourg*, „est vrai selon la plus forte exactitude. „(Scil. Art. *Spinosa*, Litt. H.) Les Piéces „Flamandes, où son Accusateur inséra la „démonstration, étoient en quelque ma„niére Ecritures de Procès; & ainsi quoi„qu'elles ayent été imprimées, on ne „trouve point à les acheter. Le fils de ce „*Bredenbourg* est de ma connoissance, „homme de grand raisonnement & précis: „il vit ce que j'avois écrit touchant son „père, aussitôt que le *Dictionnaire* eut pa„ru, & tomba d'accord de tous les faits.“ p. 839. T. III. Epp. 1729. ed. Prodiit *Bredenburgii* Commentatio Roterod. 1675. 4. Cæterùm in compendio ad hunc locum tradit *Systema Spinosianum Cel. Richterus* in Adnott. p. 831 - 834.

nem, & constructam a se demonstrationem versavit omnem in partem expendit que, ut vitium deprehenderet, nec unquam ejus evertendæ, immò nec infirmandæ viam ullam, aut rimam, invenire potuit. Indoluit enimverò, ingemuit, amicorum doctissimos obtestatus est, ut in pervestigandis demonstrationis hujus defectibus ferrent suppetias. Ægrè tamen ferebat illius exempla describi. *Franciscus Cuperus*, Socinianus, (qui adversùs *Spinosam Arcana Atheismi revelata* vulgaverat Roterodami, 1676. in 4.) unum nactus, quale erat, hoc est, Belgico sermone conscriptum, illud cum aliquot animadversionibus publicavit, & Auctorem Atheismi insimulavit. *Bredenburgius* eàdem linguà causam tutatus est. *Orobio* (ssss), Medicus Judæus sanè eruditus, (is ipse, quem *Limborchius* confutavit, & qui, ut audivi, opere posthumo, necdum in lucem edito, respondit *Limborchio*) contra demonstrationem *Bredenburgii* Librum evulgavit, cui titulus: *Certamen Philosophicum propugnatæ veritatis divinæ ac naturalis, adversus J. B. principia*, Amstelædami 1684. Sed & *Albertus Versæus* (tttt) eodem anno stilum in *Bredenburgium* exacuit sub nomine *Latini Serbatti Sartensis*. Protestatus est *Bredenburgius*, sibi de libero arbitrio ac Religione persuasum esse, & optare se solum, ut via sibi indicaretur demonstrationi suæ respondendi.

374. Cuperem equidem jactatam illam demonstrationem cernere, ac nosse, num scopus ejus sit probare, naturam primigeniam, omnium creatricem, absque electione & cognitione agere. Huc si tendat, fateor demonstrationem Spinosisticam esse ac periculosam. At si fortassis intelligebat *Bredenburgius*, naturam divinam ad ea, quæ producit, determinari electione sua, & ratione optimi, non erat profectò, quòd existimata illa necessitas *immutabilis*, *inevitabilis*, *irrevocabilis*, eum adfligeret. Est enim illa moralis duntaxat, est felix necessitas, quæ tantùm abest, ut Religionem evertat, ut divinam perfectionem maxima in luce collocet.

375. Dicam, occasione datâ, *Bælium* (pag. 1773.) eorum opinionem referre, qui Librum inscriptum, *Lucii Antistii Constantis de Jure Ecclesiasticorum Liber singularis*, Anno MDCLXV. evulgatum, *Spinosæ* tribuerunt;

(ssss) *Orobio*, Hispanus, *Don Balthasar*, Amstelædami verò *Isaacus* vocatus, diu Judaïsmum dissimulavit, adeo ut in Academia Salmanticensi Lectorem ageret Metaphysices, donec Inquisitioni delatus, illiusque crudelitati vix subductus, Amstelædami circumcisionem accepit, Judaïsmum apertè professus. E vita discessit A. 1687. *Philippi Limborchii* Amica Collatio cum Judæo de Veritate Religionis Christianæ, Goudæ prodiit A. 1687. 4. V. Tr. nostrum de Trinit. not. * p. 45. 46.

(tttt) *Aubert de Versé*, Socinianus, aliàs notus Libro: *L'Impie convaincu: ou Dissertation contre* Spinosa, *dans laquelle on réfute les fondemens de son Athéisme. L'on trouvera dans cet ouvrage, non seulement la réfutation des maximes impies de* Spinosa, *mais aussi celle des principales Hypothèses du Cartésianisme, que l'on fait voir être l'origine du Spinosisme.* Amst. 1685. in 8.

buerunt; ſed dubium id eſſe mihi, quanquam *Colerus* (uuuu), qui de famoſi hujus Judæi Vita Commentarium edidit, in eadem ſtet ſententia. Litteræ initiales, L. A. C. argumento mihi ſunt, Auctorem hujus Libri fuiſſe Dominum de *La Court*, ſive *Van den Hoof*, notum ab *eo*, *quod Hollandiæ intereſt*, Bilance Politica, & compluribus aliis Libris editis, (ex parte vocando ſe V. D. H.) adversùs Gubernatoris Hollandiæ potentiam, quæ tunc eſſe Reipublicæ pernicioſa putabatur, dum molitionis *Guilielmi II.* Principis Auriaci, in Urbem Amſtelædamenſem recens eſſet memoria. Cumque plerique Hollandiæ Eccleſiaſtici pro filio Principis hujus, tunc pupillo, ſtarent, & *Joannem de Witt* (xxxx), eoſque omnes, qui factionis Loventeiniæ nomine comprehendebantur, Arminianis, Carteſianis, aliiſque ſectis, magis adhuc formidatis, favere ſuſpicarentur, & plebem adversùs illos concitare laborarent, quod ſucceſſu non caruit, uti docuit eventus; valdè conſentaneum erat, hunc Librum a *Lacourtio* vulgari: verùm in opellis hujuſmodi, quas partium ſtudia in publicum propellunt, æqua mediocritas raro ſervatur. Dicam hic obiter, prodiiſſe nuper *Commodorum Hollandiæ*, a *Lacourtio* elucubratorum, ſeu *ejus*, *quod Hollandiæ intereſt*, Gallicam Verſionem, ſub titulo fallace *Commentariorum Domini* Joannis de Witt, *magni Hollandiæ Penſionarii*, quaſi verò cogitata hominis privati, qui revera *Wittii* partes ſectabatur, & ſolers quidem erat, ſed qui nec rerum publicarum notitia, nec ingenii ac prudentiæ præſidiis ſatis inſtructus erat, ut tanti rerum Adminiſtri adinſtar ſcriberet, pro viri, inter ſæculi ſui ſummos meritò numerandi, partu habere poſſent.

376. Dum e Gallia per Angliam Hollandiamque reverterer, vidi *Lacourtium*, uti & *Spinoſam*, ab eiſque anecdota non contemnenda de rebus illius temporis didici. *Bælius* (pag. 2770.) ait, *Spinoſam* ſub Medico quodam,

(uuuu) *La vie de* B. de Spinoſa, *tirée des écrits de ce fameux Philoſophe*, & *du témoignage de pluſieurs perſonnes dignes de foi, qui l'ont connu particulièrement:* Par Jean Colerus *Miniſtre de l'Egliſe Luthérienne de la Haye*, à la Haye 1706. 8. Ex Belgico idiomate a quodam in linguam Gallicam transfuſa, referente *Balio* in Epiſtola, quæ in Coll. cit. eſt CCLXXXII. pag. 1076. Hinc inter alia, quæ tq. diverſa a *Bælii* recenſione in *Dict.* Art. *Spinoſa* notantur, quarto loco p. 1079. ſeribitur: 4. „ Il nie (*Colerus*) que Spinoſa ſoit „ l'Auteur d'un Livre imprimé l'an 1665. „ ſous le titre de *Lucii Antiſtii Conſtantis* „ *de jure Eccleſ.* & que le *ſtile* de ce livre „ reſſemble à celui du *Tractatus Theologico-* „ *Politicus*. Il fait entendre qu'un Médecin „ d'Amſterdam, qu'il ne déſigne que par „ ces deux Lettres L... M... (cela veut „ dire *Louis Meyer*) eſt l'Auteur du *Lucii* „ *Antiſtii* &c. & du Traité qui parut en „ *1666.* ſous le titre de *Philoſophia Scripturæ interpres*. Reſp. *Balius*: Il ne faloit „ point non plus s'en prendre à Mr. *Bayle* „ ſur le 4. fait; car il a cité ſimplement „ les paroles du *Journal de Hambourg*, „ ſans y ajouter aucun mot d'aprobation. "

(xxxx) Dordraci natus A. 1625. d. 25. Sept. Hollandiæ Penſionarius factus A. 1652. ob rationem ab *Ill. Viro* in §. cit. miſerè interfectus A. 1672. d. 20. Aug.

quodam, *Francifco van den Ende*, nuncupato, linguæ Latinæ operam dediffe, ac fimul poft *Sebaftianum Kortholtum* (qui ea de re loquitur in Præfatione fecundæ editionis (yyyy) Libri paterni, *de tribus impoftoribus*, *Herberto* L. B. de *Cherbury*, *Hobbio* & *Spinofa*,) refert, eundem *Spinofam* a puella doctum fuiffe Latinam linguam, hanc puellam deinde nupfiffe *Kerkeringio*, *Spinofæ* fub communi magiftra condifcipulo. Super his obfervo virginem iftam eruditam fuiffe filiam ipfius *Van den Ende*, & Patri fuccolluffe in docendi munere. *Van den Ende*, qui fe etiam *A finibus* nuncupabat, deinde Parifios conceffit, & in *S. Antonii* fuburbiis convictores habuit. Excellens in didactico genere audiebat, mihique invifenti dixit, fe quovis pignore certaturum, auditores fuos ad ea, quæ dicturus effet, adtentos fore. Aderat etiam tunc illi puella, Latinè docta, nec demonftrationum Geometricarum imperita. Ipfe fefe in *Arnaldi* favorem infinuarat, jamque Jefuitæ famam ejus ferre iniquiùs dicebantur; fed paullò poft, cum Equitis *Rohanii* confpirationi fefe implicuiffet, peffum ivit (zzzz).

377. Satis oftendiffe videmur, nec præfcientiam, nec providentiam Dei, poffe ejufdem juftitiæ bonitatique, aut libertati noftræ, præjudicare. Reftat folùm difficultas, orta *ex concurfu Dei cum actionibus creaturæ*, quæ & bonitatem Dei refpectu noftrarum actionum pravarum, & libertatem noftram refpectu noftrarum actionum bonarum, vel quarumcumque, propiùs adtingere & follicitare videtur. Hanc etiam *Bælius* folita cum ingenii laude amplificat. Conabimur difficultates, ab ipfo prolatas, diluere,

(yyyy) Ed. A. 1700. Hamburg. in 4. 1. Alph. cura *Sebaftiani Kortholti*. V. *Acta Eruditor*. A. 1701. m. Mart. pag. 105. Auctor illius *Chriftianus Kortholtus*, A. 1633. natus, & Kiloniæ tq. Prof. Theol. primar. A. 1694. d. 31. Mart. denatus. Prima ejus editio erat Kilonienfis A. 1680. *Herberti*, *Hobbii* & *Spinofæ* technas, quibus Chriftianifmum penitùs evertere vifi funt, ob oculos ponit. Ait autem in Præf. novæ editionis *Seb. Kortholtus*, *Chriftiani* fil. Poëfeos tum Prof. accepiffe fe Hagæ Comitum a Viris eruditis, & *Spinofæ* domefticis, hunc impoftorem patre mercatore Judæo Amftelodami natum, & *Paulum* adpellatum fuiffe, Latinamque linguam ductu virginis adripuiffe; Hagæ, ubi vitam egit, folitariam, templa Reformatorum Lutheranorumque frequentaffe, & domi duriter vixiffe, ufque dum animam d. 21. Febr. A. 1677. præfente folo Medicinæ doctore (*Lud.* fcil. *Meyero*, *cit.* §. 375. *not.* (*uuuu*) efflavit. "

(zzzz) *Mr. des Maizeaux* in notis ad Epp. Bælianas, & quidem Ep. XIII. p. 64. *not.* 6. „Le Chevalier *de Rohan*, la Marqui„fe *de Villars*, & le Chevalier *de Preaux* „furent exécutés à Paris le 27. de No„vembre 1674. pour crime d'Etat. Ils „avoient formé le deffein chimérique de „faire foulever la Normandie, &c. " *Bælius* in Ep. ipfa, ad Mr. *Minutoli* d. 15. Dec. 1674. exarata, p. 65. „Pour le Bour„reau, il fut fi glorieux d'avoir fait vo„ler la tête d'un Prince, qu'il ne daigna „pas profaner fes mains à pendre le Maî„tre d'Ecole, complice de la Conjura„tion. Mais, après avoir fait trois décol„lations, il dit à fes Valets fort fiére„ment, *Vous autres pendez cela*; en leur „montrant le miferable *Van den Ende*, „qui eft Belge; & pourtant il eft renon„cé & par les Hollandois, & par les „Flamans. "

diluere, quo peracto, finem huic Operi imponere fas erit. Jam suprà statuimus, divinum concursum in eo consistere, quòd ipse nobis adsiduè largiatur, quidquid in nobis, actionibusque nostris, reale est, quatenùs id perfectionem aliquam involvit; sed, quod in his limitatum & imperfectum est, consectarium esse quoddam præcedentium limitationum, in creatura originariè existentium. Cumque omnis creaturæ actio sit modificationum ejus immutatio, manifestum est, actionem a Deo oriri, quantùm ad perfectiones, a creatura, quantùm ad limitationes, vel negationes, quas includit, quasque immutatione ista variari contingit.

378. Monui suprà non semel, malum esse privationis consectarium, idque ratione, satis intellectui obvia, a me explicatum arbitror. Hanc sententiam *S. Augustinus* jam tum illustrarat: sed & *S. Basilius* adfine quidpiam dixit in Hexaëmero, Homil. 2. *Malum non substantiam viventem, animaque præditam, esse, sed adfectionem animæ, virtuti contrariam* (aaaaa), *a desertione boni oriundam, ita ut quærere malum primitivum necesse non habeamus. Bælius*, hunc *S. Basilii* locum referens (Diction. Artic. *Pauliciani*, litt. D. pag. 2325.) adprobat animadversionem *Pfanneri* (bbbbb), (quem Theologum Germanum vocat, cùm tamen Jurisprudentiam profiteatur, & Saxoniæ Ducibus a consiliis sit) *S. Basilium* carpentis, quòd Deum mali physici auctorem esse non fateatur. Est utique Deus auctor mali physici, quando malum morale jam ponitur existens: sed, absolutè loquendo, sustineri posset, quòd Deus malum physicum permiserit consequenter, permittendo malum morale, quod ejus origo est. Videntur etiam Stoici agnovisse, quantula sit mali entitas; uti hæc *Epicteti* verba indicant: *Sicut aberrandi causa meta non ponitur, sic nec natura mali in mundo existit.*

379. Nihil itaque necesse fuerat, ad aliquod mali principium confugere, uti *S. Basilius* egregiè observat, sed neque mali originem quærere in materia est necesse. Qui statuere chaos, antequàm Deus in materia quidquam operaretur, in eo inordinationis originem quæsierunt. Quam opinionem *Plato* posuerat in *Timæo*, sed reprehenditur ab *Aristotele* (Lib. 3. de Cœlo, cap. 2.) quia, juxta hanc doctrinam, inordinatio esset originaria & naturalis, & ordo præter naturam introductus. Id *Anaxagoras* cavit, dum materiam, donec a Deo moveatur, quiescentem facit, & ideo ibidem ab *Aristotele* laudatur. Si *Plutarchum* audimus (*de* Iside *&* Osiride, *& Tr. de animæ procreatione ex* Timæo) *Plato* in materia quandam animam,

(aaaaa) *Interpr. Lat.* desidiosis atque inertibus, propterea quòd a bono deciderint, inditam, neque malum forinsecùs circumspiciendum atque inquirendum, neque quandam naturam principem malignitatis imaginandam.

(bbbbb) *Tobias Pfannerus*, Augustanus, JC. natus A. *1641*. d. *15*. Mart. factus Consiliarius A. *1686*. mortuus A. *1716*. d. *23*. Nov. Locus, a *Bælio* notatus, exstat in ejus *Systems. Theologiæ Gentilis*, Cap. IX.

animam, five vim, maleficam, Deo rebellantem, agnoscebat, hoc vitium reale erat, consiliorumque divinorum obstaculum. Stoici quoque censuerunt, materiam esse originem defectuum, uti *Justus Lipsius* Lib. 1. Physiologiæ Stoicorum ostendit.

380. Chaos ab *Aristotele* meritò repudiatum est; verùm *Platonis*, & multo magis aliorum quorundam Veterum, quorum scripta periere, sententias explicare non semper est proclive. *Keplerus*, inter præstantissimos Mathematicos recentes merito suo numerandus, agnovit in materia speciem quandam imperfectionis, etiam dum in illa nullus inordinatus est motus, quam *inertiam naturalem* vocavit, quæ motui resistat, & ob quam major massa ab eadem vi movente minorem accipit velocitatem. Hæc observatio solida est, eamque suprà utiliter adhibui, ut comparatione quadam ostenderem, quo pacto originalis creaturarum imperfectio Creatoris actionem, ad bonum tendentem, circumscribat. Sed quia materia ipsa Deum habet auctorem, non, nisi comparationem & exemplum, præbet, neque mali, & imperfectionis, origo ipsa esse potest. Suprà ostendimus, hanc originem in formis, sive ideis possibilium, reperiri; æterna enim esse debet; materia autem æterna non est. Cùm itaque Deus, quidquid est realitatis positivæ, fecerit, quæ ipsa æterna non est, etiam censendus foret, fecisse mali originem, nisi ea in rerum, sive formarum, possibilitate sita esset, quam possibilitatem unicam non fecit Deus, cùm intellectus ipse sui causa non sit.

381. Interim, licèt mali fons in formis possibilibus, omnes divinæ voluntatis actus antecedentibus, positus sit, verum tamen manet, Deum ad malum concurrere in executione actuali, quæ formas in materiam introducit: & hinc oritur præsens difficultas. *Durandus a S. Portiano*, Cardinalis *Aureolus*, *Nicolaus Taurellus* (ccccc), *P. Ludovicus a Dola*, *Bernerius*, aliique nonnulli, de hoc concursu loquentes, eum non, nisi generalem, esse voluerunt, ne humanæ libertati, & divinæ sanctitati, præjudicaret. Videntur Auctores isti adserere, quòd Deus, postquàm creaturis virtutem agendi largitus est, satis habeat illam conservare. Ex altera parte, *Bælius*, recentiores quosdam secutus, Dei concursum nimis extendit. Vereri videtur, ne creatura non satis a Deo dependeat, eoque progreditur, ut actionem omnem deneget creaturis, immò nec realem ullam inter substantiam & accidens distinctionem agnoscit.

382. Hanc opinionem præcipuè fundat in doctrina Scholarum recepta, quòd conservatio sit creatio continuata: quo posito, videtur creatura nun-

(ccccc) Natus Mont. Bellicard. A. 1547. Altorfi mortuus A. 1606. Illius Lib. *de rerum æternitate* Marpurgi prodiit A. 1604. 8. Lib. *de mundo & cælo* Ambergæ A. 1611. 8. referente Ill. *Leibnitio*, vocante eum *Scaligerum Germanorum*, stylo, acumine, ingenio, libertate sentiendi, medicinæ professione, simillimum.

nunquam exiſtere, ſemper naſci & ſemper mori, uti tempus, motus, aliaque entia ſucceſſiva. *Platonis* hæc ſententia fuit de rebus materialibus & ſenſilibus, ajentis, illas eſſe in fluxu perpetuo: *Semper fluunt, nunquam ſunt.* Sed de ſubſtantiis immaterialibus, quas ſolas pro veris ſubſtantiis habebat, prorsùs aliter ſentiebat, in quo non uſquequaque allucinabatur. Verùm creatio continuata creaturas omnes indiſcriminatim reſpicit. Philoſophi complures eruditi huic de creatione continuata dogmati adverſati ſunt, refertque *Bælius*, *Davidem Derodon* (ddddd), celebrem apud Gallos, Genevæ addictos, Philoſophum, illud data opera confutaſſe. Sed nec Arminianis magnoperè probabatur, quibus argutiæ iſtæ metaphyſicæ non valdè placent; ut Socinianos taceam, qui eas adhuc minùs ferunt.

383. Ut benè expendatur, utrùm conſervatio ſit continuata creatio, conſiderandæ ſunt rationes, quibus dogma illud ſuperſtruitur. Carteſiani, Magiſtrum ſuum ſecuti, ad id probandum utuntur principio, non admodum firmo. Ajunt, *cùm momenta temporis nullum inter ſe neceſſarium nexum habeant, ex eo, quòd hoc momento exiſtam, non ſequitur, me momento ſequente ſubſtiturum, niſi cauſa eadem, quæ mihi hoc momento dat eſſe, illud ipſum mihi det inſtanti ſequente.* Auctor Moniti in Icona Socinianiſmi hoc ratiocinium uſurpavit, & *Bælius* (ejuſdem Moniti forſan Auctor) (eeeee) illud refert (Reſp. ad Provincial. cap. 141. p. 771. T. 3.) Reſponderi poteſt, ex eo, quòd nunc ſim, nequaquam ſequi *neceſſariò*, quòd futurus ſim, ſed tamen id ſequi *naturaliter*, hoc eſt, *per ſe*, niſi quid impediat. Atque hoc eſt diſcrimen, quod inter *eſſentiale* & *naturale* intercedit: perinde ſicut motus idem naturaliter durat, niſi nova quædam obſtet cauſa, eumque immutet, quia ratio, quæ motum hunc ceſſare facit hoc inſtanti, ſi nova non eſt, jam dudum eum ceſſare feciſſet.

384. *Erhardus Weigelius* (fffff), celebris nuper Jenæ Mathematicus ac Philoſophus, notus a ſua *Analyſi Euclidea*, *Philoſophia Mathematica*, nonnullis mechanicis inventis ſatis elegantibus, ac denique ſtudio Proteſtantes Imperii Principes ad poſtremam Calendarii reformationem adducendi, cujus tamen ſucceſſum ipſe non vidit; *Weigelius*, inquam, demonſtrationem quandam exiſtentiæ Dei communicabat cum amicis, quæ reverâ in creationem hancce continuatam recidebat. Et quia computationem

(ddddd) *David Derodon*, ex Delphinatu, Religionem Reform. amplexus, Genevæ A. 1664. vitam clauſit; ibi A. 1659. Opera ejus Philoſophica junctim prodiere. V. *Laud. Stolle* Adnott. in *Heumanni* Conſpectum, p. 390.

(eeeee) Conf. ſupr. §. 364. *not. tttt.* In ead. Ep. ſcribit *Bælius* pag. 324. „On ne „connoit pas l'Auteur de *l'Avis ſur le Tableau du Socinianiſme*; mais on ſoupçonne fort un Miniſtre Réfugié, autrefois „un peu ſuſpect de Pajoniſme, ou d'erreurs aprochantes. "

(fffff) V. *Vitam Leibn.* §. IX. conf. *Laud. Stolle* in Conſpectum Heumannianum, p. 380.

tionem cum ratiocinatione æquiparare solebat, quod ejus Ethice Arithmetica (*Rechenschafftliche Sitten-Lehre*) testatur, ajebat, demonstrationis suæ fundamentum esse initium tabulæ Pythagoricæ: *Semel unum est unum*; Hæ unitates repetitæ essent momenta existentiæ rerum, quorum quodlibet a Deo dependebat, qui res omnes, extra se positas, momento quovis resuscitat, ut ita dicam. Et, quia illæ momento quolibet concidunt, aliquo semper indigent resuscitante, qui alius a Deo esse nequit. At certè magis exacto argumento opus foret, ut id demonstratio vocari posset. Probandum esset, creaturam semper e nihilo egredi, & in illud relabi; ac præcipuè ostendendum esset, prærogativam durandi plus, quàm uno momento, ex natura sua, soli enti necessariò competere. Difficultates super compositione *Continui* hanc quoque materiam pervadunt. Videtur enim istud dogma resolvere tempus in momenta, cùm alii ex adverso momenta & puncta considerent tanquam meras continui modalitates, hoc est, tanquam extrema partium, in eo adsignabilium, non tanquam partes constitutivas. Sed non est hic Labyrinthum illum subeundi locus.

385. Hoc in re præsenti pro certo potest adseri, creaturam a divina operatione pendere continuò, nec minùs pendere, postquàm cœpit, quàm dum primò incipit. Hac dependentia fit, ut creatura non pergeret existere, nisi Deus pergeret agere; denique hanc Dei actionem esse liberam. Nam si foret emanatio necessaria, qualis est emanatio proprietatum circuli, ab ejus essentia profluentium, dicendum esset, Deum statim ab initio necessariò produxisse creaturam; vel saltem ostendendum, qua ratione, semel eam creando, necessitatem ipse sibi imposuerit eandem conservandi. At verò nihil obstat, quo minùs actio illa conservativa, productio, immò, si lubet, creatio, vocetur. Cùm enim creaturæ dependentia non minor sit deinceps, quàm ab initio, denominatio extrinseca novæ, vel non novæ, naturam rei haudquaquam immutat.

386. Admittamus itaque hoc sensu, conservationem esse continuatam creationem, ac videamus, quid *Bælius* inde colligat, (pag. 771.) post Auctorem Moniti in Icona Socinianismi, *Juriæo* oppositam. *Mihi videtur* (inquit hic Auctor) *inde concludendum, quòd Deus omnia agat, nec inter creaturas ullæ sint causæ, sive primæ, sive secundæ, immò nec occasionales quidem; uti facilè probari potest. Hoc enim momento, quo loquor, sum, qualis sum, cum omnibus adjunctis, sive circumstantiis meis, cum tali cogitatione, tali actione, tali situ: quòd si Deus hoc momento me creet, qualis sum, uti hoc in systemate necessariò dicendum est, utique me creat cum tali cogitatione, tali actione, tali motu, tali denique determinatione. Nec dici potest Deus me primò creare, ac deinde, postquàm me creavit, meos motus, measque determinationes, unà mecum producere; hoc enim nullo pacto defendi potest duabus de causis. Primò quia, dum Deus me hoc instanti creat, aut conservat, non conservat me velut ens informe, velut speciem, aut aliud quodpiam universale logicum. Sum individuum aliquod, & Deus*

ut tale me creat conservatque, qui sum, quidquid sum eo instante cum omnibus adpendicibus meis. Secundò quia, dum Deus hoc instanti me creat, si deinde meas actiones mecum producere dicatur, necessariò concipiendum erit aliud instans ad agendum; & sic essent duo instantia, cùm unum tantùm instans esse ponamus. Certum igitur est in hac hypothesi, creaturas nec plus connexionis, nec plus relationis, habere cum actionibus suis, quàm habuerint cum productione sui primo suæ creationis instanti. Auctor hujus Moniti consectaria inde valdè dura elicit, quæ facilè cogitari possunt, ac denique testatur in fine, magnam gratiam initurum, quisquis hujus systematis adprobationibus viam monstraret, qua se ab horrendis istis absurdis expedire possent.

387. Longiùs adhuc rem istam promovet *Bælius. Nostis*, inquit, (pag. 775.) *in Scholis demonstrari* (citat *Arriagam*, Disp. 9. Phys. Sect. 6. & præsertim Subsect. 3.) *quòd creatura nec totalis, nec partialis, causa conservationis esse queat, si enim alterutra esset, existeret, antequàm existeret, quod est contradictorium. Nostis, argumentum ita institui: id, quod se conservat, agit; atqui id, quod agit, existit, & nihil potest agere, priusquàm completè existat; ergò si quæ creatura se conservat, agit, antequàm sit. Hoc argumentum non in probabilitatibus, sed in primis Metaphysicæ principiis fundatur, ipsa luce meridianâ clarioribus*, non entis nullæ sunt qualitates, aut accidentia, operari sequitur esse. *Progrediamur ulteriùs. Si creaturæ cum Deo concurrerent (intelligitur hic concursus activus, & non concursus instrumenti passivus) ad sui conservationem, agerent, antequàm forent: id suprà demonstratum. Atqui si in cujuslibet alterius rei productione cum Deo concurrerent, agerent pariter, antequàm essent; ergò æquè impossibile est, eas cum Deo concurrere ad productionem cujuslibet alterius rei, (quales sunt motus localis, adfirmatio, volitio aliqua, quæ, uti contenditur, sunt entitates, a creaturarum substantia distinctæ) quàm ad propriam sui conservationem. Cùmque earum conservatio sit continuata creatio, &, quidquid in orbe hominum est, fateri debeant, eas, primo existentiæ suæ momento, cum Deo concurrere non posse, neque ad sui productionem, neque ad dandam sibi modalitatem ullam, id enim foret agere, antequàm essent; (nota*, Thomam Aquinatem, *pluresque alios Scholasticos, docere, quòd, si Angeli primo suæ creationis momento peccassent, Deus eorum peccati auctor foret. Vide* Petrum a S. Joseph *Fuliensem, in* Suavi Concordia humanæ Libertatis, *pag.* 318. *& seqq. Hoc indicat, eos cognoscere, quòd instanti primo creatura nihil omninò agere possit.) Sequitur evidenter, eas nullo momentorum sequentium cum Deo concurrere posse, nec ad sui, nec ad aliarum rerum productionem. Quòd si secundo suæ durationis momento possent concurrere, nihil vetaret, quo minùs etiam primo momento concursum præstare possent.*

388. His argumentis sic erit respondendum. Demus aliquo sensu, creaturam quolibet instanti de novo produci; largiamur etiam, instans, utpote indivisibile, excludere omnem prioritatem temporis: sed moneamus,

mus, nequaquam excludere prioritatem naturæ, vel id, quod vocant anterioritatem *in signo rationis*, & hanc ipsam sufficere. Productio, sive actio, qua Deus producit, est natura prior existentia creaturæ productæ. Creatura, secundùm se sumta, cum natura & proprietatibus suis necessariis anterior est adfectionibus accidentalibus & actionibus suis, & nihilominùs cuncta ista eodem momento existunt. Deus creaturam producit convenienter existentiæ instantium præcedentium, secundùm leges suæ sapientiæ; Creatura verò conformiter ei naturæ, quam Deus creatione continuatâ ipsi reddit, operatur. Limitationes & imperfectiones ei adnascuntur per naturam subjecti, quæ Dei productionem limitat, & hic est originalis creaturarum imperfectionis effectus; at vitium & crimen ex operatione creaturæ interna liberaque nascitur, quanta haberi instanti potest, quæque repetitione notabilis evadit.

389. Hæc naturæ anterioritas apud Philosophos pervulgata est; sic enim dicitur ordo esse inter decreta Dei. Dumque Deo (ut par est) ratiocinationum & consecutionum, a creaturis deductarum, intelligentia tribuitur, ita ut omnes earum demonstrationes, & Syllogismi omnes, Deo sint perspecti, in eoque reperiantur eminenter; agnoscitur, in propositionibus, sive veritatibus, quas ipse novit, ordo esse aliquis naturæ, sine ullo ordine vel intervallo temporis, quo in cognitione proficiat, & a præmissis transeat ad conclusionem.

390. In argumentis, jam relatis, nihil admodum reperio, quod hac observatione non diluatur. Dum res a Deo producitur, tanquam individuum producitur; & non tanquam universale logicum, fateor; sed rei essentia producitur ante accidentia, ejusdem natura ante operationes, secundùm naturæ suæ prioritatem, & *in signo anteriore rationis*. Hinc patet, quo pacto creatura possit esse vera peccati causa, non obstante ejusdem conservatione orta a Deo, sese ad præcedentem ejusdem creaturæ statum adcommodante, ut sapientiæ suæ legibus obtemperet, neque obstante peccati rudimento momentaneo, jamjam a creatura producendo. Verùm tamen Deus ab initio non condidisset animam in statu, quo primo statim momento peccatura fuerat, uti Scholastici rectè observarunt: nihil enim in sapientiæ suæ legibus erat, quod huc impellere posset (ggggg).

391. Ex hac etiam sapientiæ lege fit, ut Deus eandem reproducat substantiam, eandem animam (hhhhh); & hoc reponere poterat Abbas, quem *Bælius* loquentem inducit (Diction. Art. *Pyrrhon.* litt. B. p. 2432). Hæc sapientia rerum nexum facit. Largior itaque, creaturam non concurrere

(ggggg) Addit *Interpr. Lat.* quòd secùs est in progressu, ubi antecedentia sequentibus modum præscribunt.

(hhhhh) *Idem:* cùm contrà corpus nunquam ultra momentum idem permaneat.

currere cum Deo ad sui conservationem (eo modo, quo conservatio jam explicata est) sed non video, quid vetet, eam cum Deo concurrere ad alterius rei productionem, ac praesertim internae suae operationis, qualis esset cogitatio, volitio, quae utique realiter a substantia distinguuntur.

392. Ecce autem novum cum *Baelio* certamen, pugnat ille, nulla esse hujusmodi accidentia, a substantia distincta. *Rationes*, inquit, *quas Philosophi recentes ad probandum, quòd accidentia non sint entia a substantia realiter distincta, adhibuere, non nudae sunt difficultates, sed argumenta, quae suo pondere obruunt, neque solvi possunt.* Subdit: *Require sis illa vel in P.* Maignano (iiiii), *vel in P.* Malebranchio, *vel in* Cl. Callio (Philosophiae Professore Cadomensi) *vel in Libello, cui titulus:* Accidentia profligata, *quem P.* Saguens, Maignani *discipulus, edidit, & cujus excerptum in* Novellis Reipublicae Litterariae, *Junio* 1702. *reperies, aut, si unicum tibi auctorem satis esse cupis, elige Dominum* Franciscum Lamium, *Benedictinum, unum e robustissimis, qui in Gallia vivunt, Cartesianis, cujus inter* Epistolas Philosophicas, *Trivultii Anno* 1703. *excusas*, unam *reperies*, in qua methodo Geometrica demonstrat, *Deum esse veram unicam causam omnis ejus, quod est reale.* Cuperem equidem omnes istos Libros videre (kkkkk). Quod ultimam hanc oppositionem adtinet, ea sensu valdè bono vera esse potest. Deus enim est sola principalis causa realitatum purarum & absolutarum, sive perfectionum. *Causae secundae agunt in virtute primae.* Sed cùm limitationes & privationes sub realitatibus comprehenduntur, dici potest, causas secundas concurrere ad productionem ejus, quod est limitatum: alioqui Deus peccati causa foret, & quidem unica.

393. Caeterùm consultum erit, cavere, ne, dum substantiae cum accidentibus confunduntur, dum substantiis creatis actio omnis adimitur, gradus fiat ad Spinosismum, qui Cartesianismus est immoderatus. Quod non agit, substantiae nomen non meretur: si accidentia non distinguuntur a substantiis, si substantia creata est ens successivum, uti motus, si ultra momentum non permanet, neque (aliquo temporis spatio adsignabili) eadem reperitur magis, quàm ejus accidentia, si non magis, quàm mathematica quaedam figura, vel numerus, operatur, cur non dicamus cum *Spinosa*, Deum solum esse substantiam, creaturas verò nihil esse, nisi accidentia, sive modificationes? Hucusque creditum fuit, substantiam manere, mutari accidentia: in hac vetere doctrina perstandum censeo, nec argumenta, quae legisse memini, contrarium probant, & nimium probant, si quid probant.

394. *Unum ex absurdis*, inquit *Baelius* (p. 779.) *ex admissa substantiam inter*

(iiiii) Exhibuit inter alia Cursum Philosophicum *Emanuel Maignan*, Tolosae natus A. *1601*. denatus A. *1676*. Ejus vitam dedit discipulus, *P. Jo. Saguens*, idiom. Lat. A. *1697*.

(kkkkk) Vide *Remarques de Mr.* de Leibniz *sur sa sixiéme lettre Philosophique*,

inter & ejus accidentia distinctione emanantibus, *est illud*, *quod*, *si creaturæ producant accidentia*, *potentiam creatricem & annihilatricem habebunt*, *ita ut ne minima quidem actio fieri possit*, *quin entium realium numerus innumerus creetur*, *& totidem alia in nihilum redigantur. Si clamandi*, *aut comedendi*, *gratiâ linguam moveas*, *tot creas accidentia*, *quot sunt motus partium linguæ*, *totque destruis accidentia*, *quot sunt comestæ rei partes*, *quæ formam suam amittunt*, *& in chylum*, *sanguinem*, *&c. convertuntur.* Hoc argumentum nihil, nisi terriculamentum, est. Quid, obsecro, mali est, infinitos motus, infinitas figuras, momento quovis in Universo modò, immò in qualibet Universi parte, nasci & emori? Aliunde demonstrari potest, id esse necessarium.

395. Quod jactatam accidentium creationem adtinet, quis non videt, opus non esse potentiâ ullâ creatrice ad mutandum locum, aut figuram, ad efformandum quadratum vel parallelogrammum oblongum, aliamve quamcumque figuram agminis militum arma exercentium, magis, quàm ad fingendam statuam, demendo partes a marmore, vel construendam aliquam figuram exstantem, mutando, minuendo, vel augendo ceram? Modificationum productio nunquam dicta *creatio*, & vocibus abutitur, quisquis hominibus terriculamentum illud objicit. Deus substantias e nihilo producit, substantiæ verò limitum suorum mutatione sua producunt accidentia.

396. De animabus, sive formis substantialibus, meritò *Balius* adjicit, *nihil accidere molestius iis*, *qui formas substantiales adserunt*, *quàm quod illis objicitur*, *non*, *nisi per veram creationem*, *eas produci posse*, *& miseratione dignos esse Scholasticos*, *ac turpiter se dare*, *dum huic objectioni respondere conantur.* At verò nihil mihi, meoque systemati, hac ipsa objectione commodius, qui adsero, omnes animas, Entelechias, aut vires primigenias, formas substantiales, substantias simplices, sive monadas, quocumque demum nomine vocentur, naturaliter nasci, aut interire, non posse. Concipio autem qualitates, sive vires derivativas, aut id, quod formas accidentales adpellant, tanquam Entelechiæ primitivæ modificationes; uti figuræ sunt modificationes materiæ. Hinc modificationes istæ in fluxu perpetuo sunt, interim dum substantia simplex invariata perseverat.

397. Ostendi suprà (*Part.* 1. §. 86. *& seqq.*) animas nec nasci naturaliter, nec alias ex aliis educi posse, ac necesse esse, ut nostra vel creetur de novo, vel præexstiterit. Quin immò medium quendam indicavi modum inter creationem omnimodam, & præexistentiam perfectam, arbitratus congruè dici posse, quòd anima, præexistens in seminibus, ab initio non fuerit, nisi sensitiva, sed deinde ad superiorem rationis gradum elevata, postquàm homo ille, cujus futura erat anima, conceptus fuisset, quódque corpus organicum, huic animæ semper ab initio copulatum, post multas denique mutationes, determinatum fuerit ad formandum corpus hu-

 manum.

manum. Judicavi etiam, hanc animæ sensitivæ elevationem (quæ ipsam promovet ad gradum essentialem magis sublimem, hoc est, ad Rationem) extraordinariæ Dei operationi adscribi posse. Juverit tamen addere, quòd mallem hominis perinde, atque aliorum animalium, generationem sine miraculo statuere: quod ipsum utcumque explicari poterit, si concipias, e magno illo animarum & animalium, vel saltem corporum organicorum, vitam habentium, & in seminibus latentium, numero solas animas, naturæ humanæ destinatas, Rationem involvere, suo tempore prodituram, & corpora organica sola esse præformata, atque prædisposita ad suscipiendam aliquando formam humanam, dum interim animalcula, sive viventia seminalia, in quibus nihil hujusmodi præstabilitum est, a prioribus illis essentialiter discrepant, & in genere inferiore sunt constituta. Hæc productio *Tradux* quidam erit, sed paullo tractabilior, quàm qui vulgò ponitur, non animæ ex anima, sed animati ex animato, ac frequentia novæ creationis miracula evitans, quibus anima noviter creata ac pura in corpus, illam corrupturum, immitteretur.

398. Interim sentio tamen cum R. P. *Malebranchio*, generatim creationem, rite intellectam, non adeò esse admissu difficilem, quàm posset putari, eamque in notione dependentiæ creaturarum esse quodammodo involutam. *O Philosophos stupidos ac ridiculos!* (exclamat *Malebranchius* Meditatione Christiana 9. n. 3.) *Imaginantur sibi, impossibilem esse creationem, quia non concipiunt, Dei potentiam esse satis magnam, ut ex nihilo faciat aliquid; at meliusne concipiunt, Dei potentiam festucæ movendæ capacem esse?* Addit præterea optimè: (n. 5.) *Si materia foret increata, Deus illam movere non posset, neque ex ea formare quidquam. Deus enim materiam nec movere, nec sapienter ordinare potest, quin eam perspectam habeat. Deus autem illam habere perspectam nequit, nisi illi dat esse: non enim ab alio, quam a se ipso notitias suas haurire potest. Nihil in ipsum agere, nihil ipsum edocere potest.*

399. *Bælius*, non contentus dicere, quòd continuo creemur, insistit adhuc alteri illi doctrinæ, quam e creatione continuata elicere vellet, animam nempe nostram agere non posse. Qua de re sic loquitur (cap. 141. p. 765.) *Notior ipsi* (erudito, quem adloquitur, adversario) *Cartesianismus est, quàm ut ignoret, quanta vi fuerit ætate nostra propugnatum, nullam Creaturam posse producere motum, & animam nostram esse subjectum mere passivum respectu sensationum, ac idearum, perceptionumque doloris & voluptatis, &c. Quòd si id ipsum ad volitiones necdum fuit extensum, id accidit propter veritates revelatas; quæ si non obstitissent, actus voluntatis æquè passivi, quàm actus intellectus, censerentur. Eædem rationes, quæ ideas nostras ab anima nostra non efformari, nec ab eadem organa nostra moveri, probant, etiam probarent, actus nostros amoris, nostrasque volitiones, efformari ab illa non posse, &c.* Addere poterat, actiones nostras vitiosas, nostra peccata.

400. Sanè

400. Sanè non eam, quam rationibus, a se laudatis, *Bælius* tribuit, inesse vim oportet, cùm nimium probarent; facerent namque Deum auctorem peccati. Fateor, animam influxu physico organa movere non posse, censeo enim corpus ita præformari debuisse, ut tempore & loco faciat, quidquid voluntatibus animæ respondet; quanquam interim verum sit, animam esse principium operationis. Sed nullam video dicendi rationem, animam suas cogitationes, suas sensationes, suas doloris voluptatisque perceptiones, non producere. Apud me omnis substantia simplex (hoc est, omnis vera substantia) debet esse vera causa immediata omnium suarum actionum passionumque internarum; &, si metaphysico rigore loquamur, alias anima non habet adfectiones, quàm quas ipsa producit. Qui aliter sentiunt, quique Deum solum agentem faciunt, sine causa sese locutionibus implicant, e quibus, illæsa Religione, sese vix, ac ne vix quidem, expedient, præterquàm quòd Rationi penitus adversentur.

401. Ecce verò fundamentum *Bælii.* Ait, nos non facere id, quod quomodo fiat, nescimus. Sed non largior ipsi principium illud. Disputationem ejus audiamus. (pag. 767. & seqq.) *Stupenda res est, omnes ferè Philosophos (exceptis iis* Aristotelis *interpretibus, qui intellectum universalem, ab anima nostra distinctum, intellectionum nostrarum causam, statuere. Vide Diction. Histor. Critic. Notam E. Artic.* Averroës) *existimasse cum vulgo, ideas nostras a nobis activè efformari. Et tamen quis est, qui nesciat, hinc quidem ignorare se omninò, quo pacto fiant ideæ, inde verò nec actu quidem pingere quemquam posse, qui quomodo acus ducenda sit, nesciat? An ergò acum ducere opus difficilius est, quàm pingere in mente rosam, simul atque in oculos illa incurrit, quamvis hanc pingendi artem didicerit antè nunquam? An non contrà potius adparet, imaginem istam spiritualem in se opus difficilius esse, quàm in tela flores exprimere? quod nisi didicerimus, utique facere non valemus. Certissimi sumus omnes, clavem, nisi ejus usum edocti simus, aperiendæ cistæ nihil nobis profore; & tamen nobis persuademus, animam nostram motus brachiorum nostrorum efficientem esse causam, quamvis, nec ubi sint nervi, ciendo huic motui idonei, nec unde spiritus animales, quos in nervos influere oportet, adcersendi sint, noverit? Experimur quotidie, ideas quærentem effugere, incogitanti sponte præsto esse. Quodsi hoc non vetat credere, nos esse earum causam efficientem, quid colligemus ex probatione sensûs, quæ* Jaquelotio *tam explorata videtur? Num imperium in nostras ideas sæpè angustius est, quàm imperium in nostras volitiones? si benè rem putaremus, plures in vitæ nostræ cursu velleitates, quàm volitiones, inveniremus: hoc est, plura servientis voluntatis nostræ, quàm imperantis, argumenta. Quam sæpè idem homo experitur, se certum quendam voluntatis actum elicere non posse (puta, actum amoris in eum, a quo recentissimè offensus est, actum contemtûs in elegans aliquod Tetradecastichon, actum odii in amasiam, actum adpro-*

 bationis

bationis in epigramma aliquod inficetum & ridiculum. Nota, me non loqui, nisi de actibus internis exprimendis per verbum volo, *uti* volo contemnere, volo adprobare, *&c.*) *Non, si centum aureorum lucrum offeratur, & ipse quàm maximè cupiat, nec si ambitiosa proprium voluntatis in actus suos dominium experimento comprobandi gloria animos addat, eo unquam adducetur.*

402. *Ut omnium jam dictorum robur paucis unum sub adspectum ponam, observabo, omnibus rem penitiùs perscrutantibus evidens esse, quòd alicujus effectûs vera causa debeat eum cognoscere, ac modum etiam scire, quo produci debeat. Secùs est in nudis causæ instrumentis, aut actionis subjectis duntaxat passivis, quibus id necessarium non est; sed alicui verò agenti id necessarium non esse concipi nequit. At, si nos ipsos adcuratè excutiamus, compertissimum nobis erit, abstrahendo ab experientia, animam nostram tam parum scire, quid sit volitio, quàm parum novit, quid sit idea. Reperiemus, eam post longam experientiam non magis scire, quomodo volitiones efformentur, quàm id nosset, antequàm quidquam voluisset. Quid jam inde concludendum, nisi eam volitionum suarum non magis, quàm idearum suarum, quàm motus spirituum, quibus brachia moventur, efficientem causam esse posse? (Nota me hic nolle id penitùs decidere, sed solùm hæc considerare relatè ad principia objectionis.)*

403. Hem tibi ratiocinium prorsus mirabile! Quid, obsecro, necesse est scire semper, quomodo fiat id, quod facimus? An salia, metalla, plantæ, animalia, sexcentaque alià, sive animata, sive inanimata, ea, quæ faciunt, faciendi modum norunt, aut notitiâ ullâ indigent? An ergò olei, vel adipis, guttam, ut in aquæ superficie rotundetur, Geometriæ peritam esse oportebit? Aliud est fila trajicere, sive acum ducere, tunc enim agitur finis alicujus gratiâ, adeóque media, ad hunc idonea, pernoscenda sunt. Ideas verò nostras non ideò, quia volumus, efformamus; in nobis & a nobis efformantur illæ, non ex vi & imperio nostræ voluntatis, sed secundùm nostram & rerum ipsarum naturam. Et quemadmodum fœtus in animali formatur, quemadmodum alia naturæ miracula sexcenta producuntur per *instinctum* quendam, a Deo rebus inditum, hoc est, virtute *præformationis divinæ*, quæ admiranda illa automata, tam egregios effectus mechanicè producere nata, effinxit: ita facilè judicatur, animam esse automatum spirituale, adhuc mirabilius, & virtute divinæ præformationis elegantes illas ideas producere, in quibus voluntas nostra nullam partem habet, & ad quas ars nostra non valet pertingere. Automatorum spiritualium, sive animarum, operatio non est mechanica, sed, quidquid in mechanica pulchrum est, eminenter continet: nempè motus, qui in corporibus evolvuntur, per repræsentationem concentrantur in anima, velut in mundo quodam ideali, mundi actualis leges, earumque effectus, exhibente; cum hoc tamen discrimine a mundo ideali perfecto,

fecto, qui in Deo est, quòd pleræque perceptiones in nobis sunt tantùm confusæ. Sciendum enim est, quòd omnis substantia simplex Universum per suas perceptiones confusas, vel sensationes, involvat, quodque perceptionum harum series in qualibet substantia naturæ ipsius speciali adtemperetur, ita tamen, ut naturam universam omnem semper exprimat: & perceptio quælibet præsens ad perceptionem novam tendat, uti omnis motus, quem perceptio repræsentat, ad alium motum tendit. Sed impossibile est, ut anima totam suam naturam distinctè cognoscat, videatque, quomodo innumerabilis ille perceptionum minutissimarum numerus, quarum aliæ aliis coacervatæ, vel potiùs concentratæ, sunt, in se efformetur: ad hoc enim opus esset, ut Universum omne, perceptionibus illis involutum, perfectè cognosceret, hoc est, foret Deus.

404. Quod *Velleitates* adtinet, hæ sunt duntaxat voluntatum conditionalium genus quoddam valdè imperfectum. Vellem, si possem; *liberet*, *si liceret*: &, dum velleitatem hujusmodi habemus, non tam volumus velle, quàm posse. Hinc in Deo nullæ sunt velleitates, quæ cum voluntatibus antecedentibus confundendæ non sunt. Alibi satis explicavi, nostrum in volitiones imperium non, nisi indirectè, posse exerceri, & miserum illum fore, qui ita suarum actionum dominus esset, ut temerè, sine nexu & ratione, velle posset. Hoc imperio qui se destitutum quereretur, imitaretur exemplum *Plinii*, potentiam divinam in eo incusantis, quòd semet ipse destruere nequeat.

405. Atque ita discursui instituto finem hic imponere decreveram, postquàm (ut mihi quidem videtur) omnibus hoc de argumento *Bælii* objectionibus, quas in ejus Operibus potui reperire, satisfeci. Sed cùm in mentem mihi venisset *Laurentii Vallæ* de libero arbitrio Dialogus adversùs *Boëtium*, cujus suprà memini, eum hic summatim referendum, servatâ Dialogi formâ, putavi, ac deinde prosequendum, ubi ipse desinit, continuatâ, quam cœpit, fictione: idque non tam argumenti totius exhilarandi gratiâ, quàm ut in Discursûs mei meta, quàm possem clarissimè maximeque populariter, mentem meam explicarem. Hic *Vallæ* Dialogus, ejusdemque de voluptate & vero bono Libri, palam faciunt, eum non minùs Philosophiâ, quàm humanioribus excultum fuisse litteris. Quatuor hi Libri totidem *Boëtii* Libris de Consolatione Philosophiæ opponuntur; Dialogus autem quinto respondet. Quidam *Antonius Glarea*, Hispanus, postulat a *Valla* elucidationes aliquas super difficultate de libero arbitrio, argumento tam ignoto, quàm digno cognosci, utpote in quo justitia & injustitia, hujus ac futuræ vitæ pœna præmiumque, versantur. Respondet *Laurentius Valla*, ferendam æquo animo communem mortalibus cunctis ignorantiam, quemadmodum nos volucrum alis destitui non iniquè ferimus.

406. *Antonius*. Atqui tu has alas, alterius instar *Dædali*, scio, aptare

mihi potes, quibus ex ignorantiæ ergastulo egressus, ad regionem veritatis, animarum patriam, sublimis ferar. Libri, hactenùs a me visi, mihi non faciunt, quod satis est, ne celebris quidem *Boëtius* ipse, omnium licèt suffragio comprobatus, qui quæ de intellectu divino, deque supergrediente tempus æternitate, differit, an intellexerit ipse, nescio, tuamque de præscientiæ cum libertate conciliandæ ratione rogo sententiam. *Laurentius.* Multorum offensam pertimesco, si tantum virum confutare adgrediar; huic tamen timori preces amici præferam, si fidem des . . . *Ant.* Ecquam? *Laur.* Ubi pransus apud me fueris, te cœnam a me non postulaturum; volo, inquam, te propositæ quæstionis solutioni acquiescere, nec novam aliam ingerere.

407. *Ant.* Fidem do. En tibi nodum. Si Deus proditionem *Judæ* præsensit animo, necesse fuit eum prodere, non potuit non proditor esse. At nemo ad impossibile tenetur, non igitur peccabat *Judas*, neque pœnam merebatur. Hoc vero justitiam, religionem, Deique timorem, evertit. *Laur.* Deus quidem peccatum præsensit, hominem tamen ad peccatum non adegit; peccatum est voluntarium. *Ant.* Voluntas illa, cùm prævisa fuerit, necessaria erat. *Laur.* Si mea scientia res præteritas, aut præsentes, existere non facit, neque præscientia mea faciet existere futuras.

408. *Ant.* Fallax est comparatio ista; nec præsens, nec præteritum, mutari possunt: hæc sunt jam necessaria; futurum verò, in se mutabile, fixum necessariumque fit præscientiâ. Fingamus Deorum aliquem apud gentes futurorum notitiâ gloriari, sciscitabor, an norit, utrum pedem priùs moturus sim, saxo deinde contra, quam prædixerit. *Laur.* Deus iste, quid facere volueris, sciet. *Ant.* At quo pacto sciet, cùm facturus sim oppositum ejus, quod ipse dixerit, eumque ex animi sententia locuturum ponam? *Laur.* Fallit te commentum tuum: vel a Deo isto responsum nullum auferes, vel, si respondeat, pro tua in illum veneratione facies illicò, quidquid dixerit: ejus prædictio erit tibi instar mandati. Sed quæstionem mutavimus: non hic agitur, quid Deus sit prædicturus, sed quid prævideat. Ad præscientiam itaque revertamur, & necessarium distinguamus a certo: non est impossibile, id, quod prævisum fuerit, non evenire, sed tamen infallibiliter eveniet. Miles aut Sacerdos fieri possum, nec fiam.

409. *Ant.* Hic te teneo: leges Philosophorum volunt, omne possibile considerari posse velut existens. Atqui id, quod esse possibile dicis, hoc est, eventus ejus, quod prævisum est, si reapse eveniret, errasset Deus. *Laur.* Philosophorum leges mihi non sunt pro oraculis. Hæc quidem certè adcurata non est. Ambo sæpè contradictoria sunt possibilia; numquid ambo quoque possunt simul existere? Sed, majoris claritatis gratiâ, ad exemplum veniamus, ac fingamus, *Sextum Tarquinium*, oraculi consulendi causâ Delphos profectum, ab *Apolline* hoc ferre responsum:

Exul

Exul inopsque cades iratâ pulsus ab Urbe.

Expostulabit adolescens: Ego basilicum tibi munus adtuli, ô *Apollo*, tu verò mihi sortem tam duram nuncias. Reponet *Apollo*: Perplacet munus, &, quod a me petis, præsto est, quid futurum sit, eloquor: futura novi, non facio. I, querere *Jovi* & Parcis. Ridiculus foret *Sextus*, si de *Apolline* queri pergeret. Quid censes?. *Ant.* Dicet: Grates ago, ô sancte *Apollo*, ob patefactam veritatem. At cur *Jupiter* in me tam crudelis est, cur homini innocenti, & religioso Deorum cultori, fatum tam immite præparat? *Laur.* Tu innocens? inquiet *Apollo*. Atqui te superbum, adulterum, & patriæ proditorem, fore scias. Possetne *Sextus* reponere: Tuâ culpâ talis fiam, ô *Apollo*, nam ad ista me adigis prævidendo? *Ant.* Insanus sit, fateor, istud si reponat. *Laur.* Igitur nec *Judas* ipse proditor de præscientia Dei queri poterit. Habes, ô bone, nodi tui solutionem.

410. *Ant.* Vicisti spem meam, quod *Boëtius* nequiverat, id tu præstitisti: obstrictum me senties, quoad vixero. *Laur.* Interim cœptam fabellam tantisper prosequamur. Dicet *Sextus*: Nequaquam ita est, ô *Apollo*, nolo facere, quæ dicis. *Ant.* Quid? referet Deus, mentior igitur? Iterum repeto, facies, quidquid jam dixi. *Laur.* At *Sextus* forsitan Deos rogabit, ut fata mutent, ac meliorem sibi mentem largiantur. *Ant.* Si faciat, audiet:

Desine fata Deûm flecti sperare precando.

Divinam profectò providentiam non faciet mendacem. Sed quid ad hæc *Sextus*? nonne querelis adversus Deos implebit omnia? nonne vociferabitur? Quid? an ergò non sum liber? an non in manu & potestate mea est studere virtuti? *Laur.* Dicet forsan *Apollo*: Notum tibi sit, mi bone *Sexte*, unumquemque a Diis factum esse, qualis est. *Jupiter* lupum rapacem fecit, leporem timidum, asinum stupidum, leonem generosum. Hic idem animam tibi pravam, & bonæ frugis incapacem, indidit, tu genio tuo obsequeris, & *Jupiter* te pro meritis accipiet. Ita per Stygem juravit.

411. *Ant.* Fateor, *Apollinem*, dum se expurgat, *Jovi* magis, quàm *Sexto*, culpam tribuere videri. Respondebit *Sextus*: Ergo *Jupiter* proprium in me scelus ulciscetur? ipse solus est reus. Prorsùs alium me fingere poterat, sed, cùm me talem fecerit, qualis sum, agere debeo, uti voluit. Cur me plectit igitur? num ejus voluntati potero reluctari? *Laur.* Hic juxta tecum hæreo, fateor. Deos e machina, *Apollinem Jovem*que, adcersivi, ut te divinam præscientiam a providentia discernere docerem. Palam feci, *Apollinem*, sive præscientiam, nequaquam officere libertati; at de *Jovis* decretis, hoc est, de Providentiæ placitis, satisfacere tibi non valeo. *Ant.* Ex uno me barathro eripuisti, & in aliud altius præcipitas.

pitas. *Laur.* Memento pacti nostri : ego prandium adposui ; tu nunc etiam cœnam flagitas.

412. *Ant.* Video nunc astutiam tuam : decepisti me planissimè tuo isthoc pacto fraudulento. *Laur.* Quid facerem ? vinum & obsonia e paupere penu mea tibi præbui ; Nectar & Ambrosiam si cupis, Deos roga. Cibus ille divinus apud mortales non paratur. Audiamus Apostolum, vas illud electionis, raptum ad tertium usque cœlum, qui audivit arcana verba, quæ non licet homini eloqui ; respondebit ille tibi per exemplum figuli, per incomprehensibilitatem viarum Dei, per altissimæ ejusdem sapientiæ admirationem. Observandum tamen est, non id quæri, cur Deus rem prævideat, satis quippe hoc intelligitur, nempe quia res erit, sed quare sic statuat, cur hunc induret, illius misereatur, id quæritur. Latent nos ejus rationes, sed *sat est*, *eum optimum ac sapientissimum esse*, *ut bonas esse judicemus*. Et quia justus etiam est, sequitur, ejusdem decretis ac operationibus nostram non destrui libertatem. Nonnulli aliquam hujus negotii rationem scrutati, dixere, nos e massa corrupta, impura luteaque, confictos. At *Adamus*, at Angeli, ex argento auroque concreti, peccavere tamen. Quid ? quod & post regenerationem non pauci indurantur : quærenda igitur alia mali causa, quæ num Angelis ipsis nota sit, dubito. Felices tamen nihilominùs sunt, & Deum laudant. *Boëtius*, quòd Philosophiæ magis, quàm *Pauli*, responsum auscultaret, turpiter se dedit. Nos JEsu Christo, virtuti sapientiæque Dei, credamus, dicenti, Deum velle omnes homines salvos fieri, nolle mortem peccatoris. Fidamus misericordiæ divinæ, nec nos ad illam ineptos vanitate & malitiâ nostrâ reddamus.

413. Dialogus iste *Vallæ* non inelegans est, peccat tamen hinc inde, sed in eo maximè, quòd nodum secet, & providentiam sub nomine *Jovis*, quem tantùm non peccati auctorem facit, damnare videatur. Promoveamus ergò fabellam tantisper. *Sextus. Apolline* Delphisque relictis, Dodonam se confert ad *Jovem*, victimis eum placat, ac deinde sic fatur expostulans. Cur me, ô magne *Jupiter !* ut malus & miser essem, adegisti ? aut sortem muta meam & mentem, aut culpam in te hærere agnosce. *Jupiter* ei respondet : Si Romam abdicas, meliora tibi fata nebunt Parcæ, sapies, fortunatus eris. *Sext.* Eccur regni spem abdicem ? numquid Rex bonus esse non potero ? *Jup.* Frustra es, mi *Sexte*, quid tibi expediat, ego meliùs novi. Romam si tendis, periisti. *Sextus*, tam duræ conditionis impatiens, prorumpit e templo, & fatis se suis permittit. Tum *Theodorus*, Antistes templi, qui colloquio interfuerat, hisce verbis compellat *Jovem* : Sapientiam tuam deveneror, ô Deorum maxime, nam hominem istum injustæ querelæ convicisti planissimè. Pravæ suæ voluntati infortunium suum posthac imputet : prorsùs nihil habet, quod mutiat. At certè fideles tui cultores obstupescunt, quibus esset in votis, bonitatem tuam perindè,

perindè, atque magnitudinem, admirari: nonne penes te erat, aliam illi voluntatem impertiri?

414. *Theodorus*, Athenas profectus, & in Divæ fano pernoctare jussus, per somnium ignotam in regionem se translatum comperit. Visebatur ibi palatium suprà, quàm concipi potest, fulgentissimum, & vastitate sua immensum. Occurrit ad portam Dea *Pallas*, majestatis, oculorum aciem perstringentis, radiis circumcincta.

Qualisque videri
Cælicolis & quanta solet.

Ea olivæ ramo, quem manu gestabat, *Theodori* frontem tetigit, & ecce! extemplo factus est idoneus ad ferendum *Minervæ* jubar, rerumque ab illa exhibendarum speciem. *Jupiter*, cui carus es, (*Diva eum adloquebatur*) te mihi erudiendum tradidit. *Fatorum* hic *palatium*, curæ meæ concreditum, coram cernis. Præsto sunt repræsentationes non eorum solùm, quæ fiunt, sed eorum etiam omnium, quæ fieri possunt. Hæc eadem ante mundi constitutionem cùm lustraret *Jupiter*, possibilitates omnes digessit in mundos, & hos inter omnes optimum, sibi condendum, delegit. Revisit interdum hæc loca Pater, ut res omnes recolat, suamque renovet electionem, qua non potest non delectari. Verbum unicum si dixero, statim mundum integrum, quem producere Pater poterat, coràm intuebimur, in quo quidquid de illo quæri potest, repræsentatum reperietur: hac ope rescíri etiam potest, quid futurum esset, si possibile hoc, aut illud, existeret. Porrò, quando conditiones casum non satis ab alio quovis distinguent, præsto erunt hujusmodi mundi quotlibet, inter se diversi, qui eidem quæstioni diversè per omnes possibiles modos respondeant. Geometriam didicisti juvenis, ut Græci probè educati solent. Nosti itaque, quando puncti alicujus quæsiti conditiones illud non satis determinant, sed infinita puncta quæstioni satisfacere queunt, omnia illa incidere in id, quod Geometræ locum vocant, & hunc saltem locum (qui sæpè est linea) esse determinatum. Similiter fingere tibi potes ordinatam mundorum seriem, qui omnes & solos, de quibus agitur, casus complectantur, eorumque circumstantias & consecutiones varient. Sed si casum ponas, quia mundo, qui nunc est, non, nisi unica in re definita, discrepet, certus quidam mundus determinatus quæsito tuo respondebit. Omnes hi mundi hic præsto sunt, videlicet in ideis. Eorum quosdam exhibebo tibi, ubi non quidem omninò idem ille *Sextus*, quem videras, (hoc fieri nequit, semper namque secum fert id, quod erit) sed alii, ipsi simillimi, *Sexti* reperiantur, qui, quidquid de genuino illo *Sexto* jam nosti, totum habeant, non tamen, quidquid in illo jam est, etsi adhucdum lateat, adeoque nec quidquid ipsi continget in posterum. In horum mundorum aliquo *Sextum* quendam reperies, fortunatum admodum, & ad magna

evectum ; in alio *Sextum* alium invenies, mediocri forte contentum, denique in aliis *Sextos* omnigenos, & infinitè variatos, reperies.

415. His dictis, *Theodorus a Deo* in unum e conclavibus deducitur : quod uti ingressus est, non jam conclave, sed mundus erat,

Solemque suum, sua sidera norat.

Tum, jubente *Deâ*, illico Dodona cum Templo *Jovis*, & *Sextus* inde pedem efferens, se videndos præbent : ac hic quidem audiebatur profitens, se consilio *Jovis* obtemperaturum. Et ecce in urbem bimarem commigrat, similem Corintho. Ibi hortulum mercatur, quem dum fodit, thesaurum invenit, ditescit, amatur, colitur, ac longævus moritur, urbi toti carus. Hæc omnia quasi in ictu oculi, ac veluti in scena, vidit *Theodorus*. Erat in hoc conclavi ingens volumen scriptum. Non se tenuit *Theodorus*, quin sciscitaretur, quid sibi volumen istud vellet. Historia est mundi, quem modò lustramus, *retulit Dea*, liber fatorum ejus. Vidisti numerum in fronte *Sexti*, quære sis hoc in libro locum, numero illo notatum. Quæsivit *Theodorus*, & historiam *Sexti* ea, quam viderat in compendio, ampliorem reperit. Tum *Pallas* : cuicumque volueris lineæ digitum adplica, & sigillatim exhibitum spectabis, quidquid linea ista summatim indicat. Paruit *Theodorus*, & subitò vitæ hujus *Sexti* partem adjunctis omnibus, veluti coloribus depictam, conspexit : inde ad aliud conclave digressis alius sese mundus offert, alius liber, & alius *Sextus*, qui templo egressus, ac *Jovi* morem gerere certus, in Thraciam concedit, ibidem filiam Regis unicam ducit uxorem, socero succedit, & a subditis impensè colitur. Itum est deinceps in alia conclavia, novæ semper scenæ visebantur.

416. Conclavia ista coibant in pyramidem, quoque adscendebatur altiùs, eò pulchriora fiebant, & pulchriores exhibebant mundos. Tandem ad supremum, quo pyramis claudebatur, omniumque pulcherrimum, devenere; habebat enim pyramis initium, sed non finem, apicem, sed non basin, crescebatque deorsùm in infinitum. Nempè (ut explicabat *Diva*) quia inter mundos possibiles infinitos unus datur omnium optimus, alioqui Deus ad nullum eorum condendum fuisset permotus : nullus tamen est, qui alium imperfectiorem sub se non habeat ; hinc pyramis descendit in infinitum. *Theodorus*, ubi supremum hoc conclave subiit, in ecstasin subitò raptus est : opem *Dea* tulit, &, instillata linguæ ejus gutta liquoris cujusdam divini, revocavit ad sensum. Non capiebat se præ gaudio *Theodorus*. Nunc tandem (*inquit Dea*) ad verum, ac re ipsa exstantem, mundum pertigimus : ad boni fontem consistis. Ecce quæ tibi *Jupiter* in illo præparat, si modò fideliter eum colere perrexeris. En tibi *Sextus*, qualis est, & qualis reapse futurus est. Prorumpit e Templo furibundus, & Deorum monita flocci facit. Viden' ut Romam tendit, ut miscet

miſcet ima ſummis, ut amici conjugem polluit, ut cum Patre pellitur, ut profligatur, ut vitam agit infelicem? Quodſi *Jupiter Sextum* alterum illum Corinthi felicem, aut Thraciæ Regem, hic poſuiſſet, non jam hic idem mundus foret. Et tamen non poterat, quia hunc ipſum mundum, cæteris omnibus perfectiorem, ac pyramidis apicem, eligeret: aliter enim *Jupiter* ſapientiam ſuam abdicaſſet, meque, filiam ſuam, projeciſſet. Vides inſuper *Sextum* a Patre meo non fuiſſe factum improbum, talis quippe ab omni æternitate fuit, & quidem ſemper liberè; exiſtere tantùm ei conceſſit *Jupiter*, quod ipſum profectò ejus ſapientia mundo, in quo ille continebatur, denegare non poterat: ergò *Sextum* e regione poſſibilium ad rerum exiſtentium claſſem tranſtulit. Et *Sexti* crimen ad magna prodeſt, Romam in libertatem adſerit, magnum inde naſcetur imperium, magna exempla daturum. Sed hæc nihil ad mundum totum, cujus ſpeciem miraberis olim, ubi ab hac conditione mortali ad meliorem alteram feliciter tranſgreſſo, illius penitùs cognoſcendæ Dii tibi facultatem indulſerint.

417. Hæc ubi dicta, *Theodorus* expergiſcitur, *Divæ* gratias agit, debitas; juſtitiæ *Jovis* perſolvit laudes, ac viſis iſtis auditiſque intimè permotus, ſummâ qua poteſt religione, & omni, quæ in mortalem cadit, lætitiâ, munus Antiſtitis obire pergit. Hæc fabulæ continuatio nodum, a *Valla* intactum, expedire mihi videtur. Quod ſi *Apollo* divinam ſcientiam viſionis (quæ circa exiſtentia verſatur) ſat ſcitè repræſentavit; *Pallas*, ut ſpero, non ineptè perſonam egerit ejus ſcientiæ, quam ſimplicis intelligentiæ vocant, (quæ omnia poſſibilia reſpicit) a qua demum adcerſenda eſt rerum origo.

EPITOME CONTROVERSIÆ AD SYLLOGISMOS REDACTÆ.

HAnc adpendicem Operi subnecti voluerunt Viri quidam intelligentes, quorum monito paruimus tantò libentiùs, quòd hoc pacto difficultates adhuc quasdam diluendi, & observationes aliquas, in ipso Operis decursu necdum satis indicatas, inspergendi occasionem nancisceremur.

I. Objectio. Quicumque optimam partem non eligit, vel potentiâ, vel cognitione, vel bonitate, caret.

Deus, mundum hunc condendo, non elegit optimam partem.

Ergò Deus vel potentiâ, vel cognitione, vel bonitate, carebat.

Responsio. Negatur Minor, sive secunda præmissa, quam probat adversarius hoc

Prosyllogismo. Quicumque res, quæ omitti, aut sine malo effici, poterant, cum malo efficit, is non eligit optimam partem.

Deus mundum fecit cum malo; mundum, inquam, qui omitti omninò, aut sine malo effici, poterat.

Ergò Deus non elegit optimam partem.

Responsio. Conceditur Minor hujus Prosyllogismi; fatendum enim est, aliquod esse malum in mundo, quem Deus fecit, & possibile fuisse, ut mundum sine ullo malo conderet, vel etiam nullum omninò conderet mundum, quandoquidem ejus creatio in libera Dei voluntate posita fuerat; sed negatur Major, sive prima præmissa Prosyllogismi hujus, cujus probationem ab adversario postulare nobis sufficeret; sed, ut hanc materiam ampliùs illustremus, negandi rationem dare libuit, monendo, illud non semper esse optimum, quo malum evitatur, cùm fieri possit, ut malum cum aliquo majore bono copuletur. Exempli gratiâ, Dux belli aliquis mavolet ingentem victoriam cum levi vulnere, quàm immunitatem a vulnere sine victoria. Ostendimus hoc admodùm fusè in hoc Opere, argumentis etiam e Mathematica disciplina, & aliunde, petitis, imperfectionem in parte requiri posse ad perfectionem in toto maximam. Qua in re *S. Augustini* sententiam secuti sumus, qui centies dixit, Deum permisisse malum, ut inde bonum eliceret, hoc est, majus bonum; nec non *Thomæ Aquinatis*, qui (in 2. Sent. dist. 32. qu. 1. art. 1.) permissionem mali tendere ait ad bonum Universi. Ostendimus, *Adami* lapsum Veteribus dictum fuisse *felicem culpam*, quia cum fœnore immenso reparata fuit per-

per incarnationem Filii Dei, quæ Universo nobilius quiddam impertiit, quàm quidquid in rebus creatis absque illa futurum fuisset. Et pro majore rei intelligentia, complures bonos Auctores secuti, addidimus, ordinis & boni generalis interfuisse, ut Deus certis quibusdam creaturis exercendæ libertatis occasionem præberet, etiam dum eas prævidit ad malum deflexuras, quod commodè & cum lucro emendare ipse poterat; quia non erat consentaneum, ut Deus ad impediendum peccatum extraordinario modo semper ageret. Itaque ad objectionem diffiandam sufficit, ostendere, quòd mundus cum malo possit esse melior, quàm mundus sine malo: sed nos in Opere longiùs processimus, ostendimusque adeò, hoc Universum omni alio Universo possibili reverâ melius esse debere.

II. Object. Si in creaturis intelligentibus plus mali fit, quàm boni; plus mali, quàm boni erit in opere toto Dei.

Atqui in creaturis intelligentibus est plus mali, quàm boni.

Ergò in toto Dei opere plus mali est, quàm boni.

Resp. Negatur & Major, & Minor, hujus Syllogismi conditionalis. Major quidem ideò non conceditur, quia existimata consecutio illa a parte ad totum, a creaturis intelligentibus ad creaturas universas, tacitè sumit, & quidem sine probatione, creaturas ratione destitutas non posse in comparationem & computationem venire cum ratione præditis. Sed cur fieri non posset, ut excessus boni in creaturis non intelligentibus, mundum replentibus, compensaret, immò longè superaret excessum mali, in creaturis rationalibus repertum? Verum quidem est, has posteriores majoris esse pretii, sed vice versâ priorum multò major est numerus, potestque numeri quantitatisque proportio superare proportionem pretii & qualitatis.

Sed nec Minor concedenda est; non, inquam, concedendum, in creaturis intelligentibus plus esse mali, quàm boni; immò ne in genere quidem humano necesse est id concedere, quia fieri potest, immò etiam rationi valdè congruit, ut gloria perfectioque beatorum sit sine comparatione major miseriâ & imperfectione damnatorum, utque hic præstantia totius boni in minore numero præponderet toti malo in numero majore. Beati adpropinquant divinitati, ope divini Mediatoris, quantùm in creaturas cadere fas est, & in bono progressus faciunt, quos in malo facere nullatenùs possunt damnati, etiamsi ad Cacodæmonum naturam accederent quàm proximè. Deus infinitus est; Dæmon limites habet; bonum in infinitum progredi potest, & verè progreditur; at malum suis terminis coercetur. Fieri itaque potest, & fieri credibile est, ut in beatorum damnatorumque comparatione contingat oppositum ejus, quod in creaturarum intelligentium, & non intelligentium, comparatione posse contingere paullo antè dicebamus; fieri, inquam, potest, ut in beatorum damnatorumque comparatione proportio graduum superet proportionem nu-

 mero-

merorum, in proportione verò creaturarum intelligentium, & non intelligentium, proportio numerorum major sit proportione pretiorum. Tam diu jus habemus ponendi aliquid esse posse, quàm diu impossibile id esse non probatur: immò, quod hic adserimus, meram hypothesin excedit.

Sed denique, dato quod in humano genere plus mali sit, quàm boni, adhuc jure optimo negari potest, de creaturis intelligentibus Universi idem rectè dici. Namque Geniorum, & fortassis etiam aliarum creaturarum rationalium, numerus captum nostrum longissimè superat, nec adversarius probare poterit, in universa Civitate Dei, tam ex Geniis, quàm ex animalibus rationalibus innumeris, & in species infinitas discretis, composita, malum bono praecellere (a). Et quanquam ad respondendum objectio-

(a) Septimò ait Theologus Romano-Catholicus, cujus judicium de Theodicaea Leibnitiana tertio loco dedimus in Praefatione: *Non places, quod variis locis dicitur, infinitam propemodum multitudinem creaturarum rationalium in aliis globis caelestibus existere. Interpres Latinus*: Duo adserit Auctor Tentaminum, *& quòd infinita propemodum existat multitudo creaturarum rationalium, quae homines non sint, & quòd illae creaturae existant in globis caelestibus, sive planetis ac stellis.*

Ac posterior quidem conjectura nullo probari potest argumento, quo non probetur pariter in mari, e. g. existere debere creaturas rationales, quae homines non sint; quod nemo, opinor, adseret. Nec nominatim lex optimi, quam hic adhibet Auctor, quidquam evincit, quamvis enim, absolutè loquendo, forsan melius esset, animantes in planetis existere, quàm non existere; meliùs tamen id esse respectu Universi, quis ostendet, nisi qui omnium divinorum operum symmetriam proportionemque inter se, animo comprehensam habeat, quod in hominem certè non cadere *Leibnitius* ipse non uno loco fatetur. Mitto nunc argumenta Theologica. Videri potest Diarii Trevoltiani mensis October anni 1702. art. 8. editionis Batavicae, ubi recensetur *Christiani Hugenii Cosmotheoros*. Caeterùm e Catholicis idem, quod *Leibnitius*, systema de planetis inhabitatis lepidè proposuit in venusto Opusculo, quod Gallicè inscriptum est: *Dialogi de Mundorum pluralitate*. Videatur etiam *Norisius* saepiùs laudatus Vindiciarum Augustinianarum cap. 4. §. 2. in fine.

Pars prior, nempè *quòd infinita propemodum multitudo creaturarum rationalium, quae homines non sint, existat*, vel ob id ipsum argumentum, ad quod solvendum *Leibnitius* eam conjecturam adhibet, verisimilitudine non caret, si per creaturas rationales intelligantur Angeli; quia scilicet alioqui plus in Universo mali moralis esset, quàm boni, si plures creaturae rationales damnarentur. *S. Thomas* in 1. Dist. 39. q. 2. art. 2. objicit sibi hoc argumentum ordine quartum. *Omne, quod est provisum, consequitur finem, ut in pluribus, nisi sit providentia errans, sed malum invenitur, ut in pluribus, quod est secundum exitum a fine, Ergo.* Respondet S. Doctor, *malum posse accipi vel in rebus naturalibus, vel voluntariis, & si accipiatur in naturalibus, constat, quòd malum est in paucioribus, quia malum naturae non contingit, nisi in sphaera generabilium & corruptibilium, quae est parvae quantitatis respectu corporum caelestium, in quibus malum esse non potest... sed in voluntariis etiam, quantum ad numerum, invenitur malum, ut in paucioribus in natura Angelica, quia multo plures fuerunt remanentes, quàm cadentes, & fortè etiam plures, quàm omnes damnandi daemones & homines; sed in natura humana bonum videtur esse, ut in paucioribus.*

Hanc Doctoris Angelici congruentiam Suarez Lib. 1. de Angelis, cap. 11. n. 9. vocat

objectioni cuipiam opus non sit, probare, rem ita se habere, quando sola possibilitas sufficit, non omisimus tamen hoc Opere ostendere, summam supremi rerum Arbitri perfectionem postulare, ut Dei regnum omnium Statuum, sive Imperiorum, possibilium perfectissimum sit, atque adeo modicum, quod in eo reperitur, malum ad immensi, quod complectitur, boni cumulum necessarium habeatur.

III. Ob-

vocat *per se probabilem, tum quia in his, quæ a Deo principaliter intenduntur, ut sunt creaturæ intellectuales, conveniens fuit, bonum in pluribus esse, quàm malum, tum etiam, quia decet divinam misericordiam simul cum distributiva seu munerativa justitia in pluribus, quàm vindicativam, ostendi.... Hinc autem evidenter sequitur excessus in numero Angelorum, quia homines, qui damnantur, sunt incomparabiliter plures, quàm qui salvantur; ergò ut numerus prædestinatorum numerum reproborum excedat, necesse est, ut Angeli sancti incomparabiliter plures sint, quam homines prædestinati.*

His addo SS. Patres nonnullos, Angelorum multitudinem respectu hominum propè infinitam asserere.

S. Dionysius: *Multi sunt Beati exercitus supernarum mentium infirmam & constrictam excedentes numerorum materialium nostrorum commensurationem. His verbis*, inquit *S. Bernardinus* Senensis Tom. 4. Serm. 48. Dionysius *dicit, quòd solùm Angeli, in Paradiso existentes, sunt plures, quam sint stellæ, quàm sint arenæ maris ac terræ, quàm sint folia & herbæ, & quàm sint omnia, quæcumque creata sunt.* Adpositè etiam ad mentem *Leibnitii S. Cyrillus* Hierosolymitanus, Catechesi 15. ait: *Ex loci magnitudine incolarum multitudo æstimari solet, est autem universa terra puncti instar. Quibus verbis*, inquit *Gonet* Disp. 2. de Angelis, art. 3. §. 1. n. 30. *significat Cyrillus, quòd sicut vastitas cœli Empyrei est penè incomprehensibilis, comparata ad terram, ita & Angelorum multitudo per comparationem ad res corporeas & materiales*, qua comparatione etiam utitur *S. Thomas* 1. p. q. 50. art. 3. quem sic concludit. *Rationabile est, quòd substantiæ immateriales excedant secundùm multitudinem substantias materiales quasi incomparabiliter.* Videatur *Petavius* de Angelis Lib. 1. cap. 14. a n. 8.

Dato itaque, non concesso, tertiam partem Angelorum cecidisse cum *Lucifero* (hoc enim ex eo, quòd Draco secum tertiam stellarum partem traxerit, non rectè colligi dicit *Suarez* suprà n. 2.) dato etiam, quòd numerus hominum salvandorum respectu damnandorum foret ut unus ad centum millia (quod falsum est, quia sic in una serie mundi, qua milliones mille continerentur, decem duntaxat millia salvarentur) adhuc tamen ostendi poterit juxta superius recensita PP. dicta, quod in morali æstimatione duplo plures creaturæ rationales salventur, quàm damnentur. Cùm enim Angelorum numerus incomparabiliter sit major numero hominum, & se habeat instar puncti, pono Angelos habere se ad homines, sicut tres biliones, hoc est, tres milliones millionum se habent ad unitatem, cùm ergo ex data, minimè concessa, hypothesi, tertia pars Angelorum, hoc est, unus bilio ceciderit addità unitate, minus una centies millesima parte unitatis, collectio Angelorum & hominum damnandorum habebit se ad collectionem Angelorum Beatorum, sicut unus bilio & una unitas, minus una centies millesima parte unitatis se habent ad duos biliones; numerus verò posterior (duorum bilionum) in morali æstimatione duplus est prioris, sive unius bilionis addita etiam unitate, quia unitas, tanto numero addita, instar puncti est.

Ex dubiis, ab *Interprete Lat.* in suo Monito dissipatis, unicum hoc ad ea, quæ in Præfatione citabantur, addendum, remansit, huic loco ob materiæ convenientiam insertum.

III. OBJECT. Si ſemper impoſſibile ſit non peccare, ſemper erit injuſtum punire.

Sed ſemper eſt impoſſibile non peccare, ſive omne peccatum eſt neceſſarium.

Ergò ſemper eſt injuſtum punire.

Minor probatur.

PROSYLLOGISMUS I. Omne prædeterminatum eſt neceſſarium.

Omnis eventus eſt neceſſarius.

Ergò omnis eventus (& conſequenter etiam peccatum) eſt neceſſarius.

Probatur etiam hæc altera minor hoc modo.

PROSYLLOGISMUS II. Quod eſt futurum, quod prævidetur, quod in cauſis involvitur, eſt prædeterminatum.

Omnis eventus eſt talis.

Ergò omnis eventus eſt prædeterminatus.

RESP. Conceditur certo quodam ſenſu concluſio ſecundi Proſyllogiſmi, quæ Minor eſt primi; ſed negatur primi Proſyllogiſmi Major, nempe quòd omne prædeterminatum ſit neceſſarium, negatur, inquam, ſi per peccandi, vel agendi utcumque, *neceſſitatem*, vel non peccandi, aut non agendi, *impoſſibilitatem* intelligatur ea, de qua hìc agitur, neceſſitas, hoc eſt, eſſentialis, & abſoluta, quæ moralitatem actionis, punitionumque juſtitiam, evertit. Nam ſi quis aliam neceſſitatem, vel impoſſibilitatem, intelligat, quæ non ſit, niſi moralis, aut hypothetica, (quam mox explicabimus) manifeſtum eſt, negari illi objectionis ipſius Majorem. Atque hac in reſponſione acquieſcere quis poſſet, & propoſitionis negatæ probationem exigere; ſed, quo res iſta meliùs illuſtraretur, & argumentum hoc totum clariori in luce collocaretur, libuit rationem reddere inſtituti noſtri hoc in Opere, explicando & neceſſitatem, quæ rejicienda eſt, & determinationem, quæ locum habere debet. Nempe *Neceſſitas*, moralitati contraria, quæ vitanda eſt, & punitionem injuſtam efficeret, eſt neceſſitas inſuperabilis, quæ omnem oppoſitionem inutilem redderet, etiamſi quis actionem illam neceſſariam evitare ex toto corde vellet, omnique virium contentione conaretur. Jam verò manifeſtum eſt, id actionibus voluntariis adplicari non poſſe, cùm eas nemo, niſi velit, faciat. Itaque earum prævifio, & prædeterminatio, non eſt abſoluta, ſed voluntatem ſupponit: ſi certum eſt, fore, ut eas quis faciat, non minùs certum eſt, fore, ut eas facere velit. Actiones hæ voluntariæ, earumque conſectaria, non evenient, quidquid agas, aut non agas, vel ſive velis, ſive nolis, ſed quia facies, & facere voles id, quod illuc ducit. Et hoc ipſum in prævifione, inque prædeterminatione, continetur, atque adeò prævifionis & prædeterminationis rationem conſtituit. Eventuum hujuſmodi neceſſitas vocatur conditionalis, ſive hypothetica, ſeu neceſſitas conſequentiæ, quia voluntatem, & alia *requiſita*, ſupponit; cum contra neceſ-

ſitas,

ſitas, moralitati inimica, quæ punitionem reddit injuſtam, & præmium inutile, ſit in rebus, quæ erunt, quidquid agas, & quidquid agere velis: verbo, in eo, quod rebus eſſentiale eſt: & hæc neceſſitas abſoluta dicitur. Hinc etiam intuitu eorum, quæ abſolutè neceſſaria ſunt, inutile eſt prohibere, vel jubere, pœnas aut præmia proponere, laudare vel vituperare; nullam enim hæc omnia in abſolutè neceſſariis immutationem efficient. At in actionibus voluntariis, & iis, quæ inde pendent, præcepta, quæ poteſtate puniendi & remunerandi armata ſunt, ſæpiſſimè proſunt, & in cauſarum, actionem producentium, ordine comprehenduntur. Quam ob rationem non ſolùm curæ & labores, ſed etiam preces, utilitatem habent, utpote quas Deus intuebatur, antequàm cuncta ordinaret, earumque congruam habuit rationem. Quare præceptum, quod dicit, *ora & labora*, ſubſiſtit integrum, nec ſolùm ii, qui, ſub inani neceſſitatis eventuum obtentu, volunt, negligi poſſe curas negotiis debitas, ſed etiam illi, qui adversùs preces diſputant, in *Sophiſma* incidunt, quod Veteres pridem nuncuparunt *ignavum*. Atque ita prædeterminatio eventuum per cauſas omninò ad moralitatem confert, tantùm abeſt, ut eam tollat; & cauſæ voluntatem inclinant, non neceſſitant. Quapropter *determinatio*, de qua agitur, non eſt neceſſitatis: certum eſt (ei, qui cuncta novit) effectum, hanc inclinationem ſecuturum, ſed effectus hic non ſequetur ſequela neceſſaria, hoc eſt, tali, cujus oppoſitum contradictionem involvat: per talem etiam inclinationem internam fit, ut voluntas ſe determinet citra neceſſitatem. Pone, aliquem vehementiſſimo aliquo adfectu (verbi gratiâ, ſiti ardentiſſimâ) laborare, fateberis, animam poſſe rationem aliquam ei reſiſtendi comminiſci, vel ad oſtendendam potentiam ſuam. Itaque quanquam voluntas nunquam in perfecto indifferentiæ æquilibrio conſtituta ſit, ſemperque inclinatio in partem eligendam prævaleat, nunquam tamen electio abſolutè neceſſaria efficitur.

IV. Object. Quicumque alienum peccatum impedire poteſt, nec tamen impedit, ſed potiùs ei cooperatur, quamquam probè conſcius, inter peccati complices habetur.

Deus creaturarum intelligentium peccatum impedire poteſt, nec tamen impedit, quin potiùs cooperatur, tum concurſu ſuo, tum occaſionibus, quas præbet, quamquam eventûs futuri probè conſcius.

Ergo, &c.

Resp. Negatur Major hujus Syllogiſmi. Poteſt enim contingere, ut quis peccatum impedire poſſit, nec tamen impedire teneatur, quia id non, niſi peccando, ipſe, vel (ubi de Deo agitur) non, niſi incongruenter operando, poſſet impedire. Cujus rei varia exempla dedimus, Deoque ipſi adplicavimus. Fieri etiam poteſt, ut quis ad malum cooperetur, immò & viam interdum ſternat, faciendo ea, quæ facere tenetur. Et cùm quis officio ſuo fungitur, aut (cùm de Deo ſermo eſt) ubi, omni-

bus pensatis, id agit, quod ratio postulat, eventus ei non queunt imputari, quantumvis prævisi. Non sanè vult hæc mala, sed ea vult permittere, ob majus bonum, aliis quibusvis considerationibus ex recta ratione anteferendum. Et hæc voluntas est *consequens*, e voluntatibus resultans *antecedentibus*, quibus bonum adpetitur. Scio, nonnullos, dum de voluntate Dei antecedente & consequente loquuntur, per *antecedentem* quidem intellexisse illam, qua vult, omnes homines salvos fieri, per *consequentem* verò eam, qua vult, ob peccatum perseverans, aliquos damnari. Verùm sunt ista notionis latiùs patentis duntaxat exempla, & eandem ob rationem dici potest, Deum antecedente sua voluntate velle, ne homines peccent, voluntate verò consequente, vel finali & decretoria, (quæ effectum semper habet) permittere, ut peccent, cùm hæc permissio sit rationum superiorum consectaria. Ac generatim dicere fas est, voluntatem Dei antecedentem ad productionem boni, & impeditionem mali, tendere, si singula seorsim & in se sumantur (*particulariter & secundùm quid*, Thom. 1. q. 19. art. 6.) secundùm mensuram gradus cujusque boni, vel cujusque mali; sed voluntatem divinam consequentem, sive finalem ac totalem, ferri in productionem bonorum, quotquot simul poni possunt, quorum combinatio hoc ipso fit determinata, & complectitur etiam permissionem quorundam malorum, & exclusionem quorundam bonorum, prout idea Universi possibilium omnium optima exigit. *Arminius* (b) in *Antiperkinso* suo egregiè explicavit, voluntatem Dei adpellari posse consequentem, non solùm respectu actionis creaturæ, in intellectu divino præviè consideratæ, sed etiam respectu aliarum voluntatum divinarum anteriorum. Verùm sufficit hic considerare laudatum *Thomæ Aquinatis* textum, itemque *Scoti*, 2. dist. 46. qu. 11. ut pateat eos accipere distinctionem illam, prout hic illam accipimus. Quòd si tamen quis hunc vocum usum ferre nolit, pro antecedente substituat *voluntatem præviam*, & pro consequente *voluntatem finalem* aut *decretoriam*, neque enim hic de vocabulis tricari libet.

V. Object. Quicumque producit, quidquid in re aliqua reale est, is rei illius est causa.

Deus, quidquid est in peccato reale, producit.

Ergò Deus est causa peccati.

Resp. Sufficeret negare vel Majorem, vel Minorem, quia *Reale* interpretationes admittit, quæ has propositiones falsas efficere possunt. Sed melioris explicationis gratia distinctionem adhibebimus. *Reale* vel significat id, quod est positivum duntaxat, vel etiam entia privativa complectitur.

(b) Opera *Jac. Arminii* Theologica junctim recusa sunt Franco. 1635. In iis reperitur etiam Examen Libelli Perkinsiani de Prædestinationis modo & ordine. Libellus hic *Guil. Perkinsi*, Theologi Angli, exstat secundo loco inter Opera illius Theol. quæ Genevæ, 1611. fol. prodiere.

ctitur. In priori sensu negatur Major, & conceditur Minor; secùs in secundo. Atque hic sistere licebat, sed tamen ulterius progredi libuit, ad reddendam hujus distinctionis rationem. Monuimus itaque, omnem realitatem purè positivam, sive absolutam, habendam esse pro perfectione; imperfectionem verò a limitatione, hoc est, a privativo, oriri: nam limitare est progressum, sive plus ultrà, prohibere. Jam verò Deus omnium perfectionum, ac proinde realitatum omnium, causa est, si considerentur tanquam merè positivæ. Sed limitationes, sive privationes, ex originali creaturarum imperfectione, earundem receptivitatem circumscribente, resultant. Quemadmodum fit in navi onusta, quam fluvius magis minusve lentè agit pro ratione oneris, quo gravatur: itaque celeritas a fluvio, tarditas autem, hanc celeritatem limitans, ab onere provenit. Scilicet in hoc Opere palam fecimus, qua ratione creatura, dum peccatum perpetrat, causa fit deficiens; quomodo errores, & pravæ inclinationes, a privatione nascantur; quo pacto privatio fit per accidens efficax: ac sententiæ *S. Augustini* (Lib. 1. ad *Simpl.* qu. 2.) veritatem comprobavimus, explicantis (exempli gratiâ) quo pacto Deus induret, non aliquid mali dando animæ, sed quia bonæ impressionis divinæ effectus per animæ resistentiam, & per circumstantias, ad hanc resistentiam cooperantes, circumscribitur; unde fit, ut Deus non impertiatur omne bonum, quo malum animæ vinceretur. *Nec* (inquit) *ab illo erogatur aliquid, quo homo fit deterior, sed tantùm quo fit melior, non erogatur omne.* At si Deus ampliùs aliquid in anima facere voluisset, alias naturas, vel alia miracula, naturas earum immutatura, producere debuisset, quæ in optimum Universi systema non cadebant. Veluti si fluvius naves velociùs agere deberet, vel fluvium ipsum rapidiorem esse, quàm sinat ejus declivitas, vel naves ipsas minus onustas esse oporteret. Ac limitatio, sive imperfectio, creaturarum originalis facit, ut ne optima quidem Universi series a quibusdam malis esse possit immunis, quæ tamen mala in bonum majus converti necesse est. Hæ nimirum anomaliæ in partibus mirè exaggerant pulchritudinem totius, sicuti dissonantiæ quædam, opportunè adhibitæ, harmoniam efficiunt elegantiorem. Sed hoc pendet ab iis, quæ jam ad objectionem primam respondimus.

VI. Object. Quicumque punit eos, qui quàm potuerunt optimè egerunt, is injustus est.

Deus hoc facit.

Ergò, &c.

Resp. Negatur Minor hujus argumenti. Credimus enim, Deum semper præbere auxilia & gratias, quæ sufficerent iis, qui essent bonæ voluntatis, hoc est, qui gratias istas novo peccato non respuerent. Itaque non concedimus infantium sine baptismo, aut extra Ecclesiam, mortuorum damnationem, uti nec adultorum, qui egerint secundùm concessa

fibi a Deo lumina. Credimus autem, fi quis acceptorum luminum ductum fecutus fuerit, dubio procul majoribus, quibus indiget, præfidiis a Deó donandum, uti quondam *Hülfemannus* (c), celebris ac profundus Lipfienfis Theologus, alicubi obfervavit; & fi homo talis reliquo vitæ fuæ curriculo auxiliis hujufmodi deftitutus fuiffet, faltem in mortis articulo iis non privandum.

VII. Object. Quicumque aliquibus duntaxat, nec omnibus, præfidia largitur, quæ faciunt illos re ipfa habere bonam voluntatem, & fidem finalem falutarem, is non habet fatis bonitatis.

Deus hoc facit.

Ergò, &c.

Resp. Negatur Major hujus argumenti. Verum quidem eft, Deum humani cordis refiftentiam, quantumvis magnam, fuperare poffe, idque etiam facere interdum, five per gratiam internam, five per externas circumftantias, quæ in animam multum poffunt; non tamen id femper facit. Unde hoc difcrimen, inquies, & quare bonitas ejus limitata adparet? Caufa eft, quia ordini non congruebat, agere femper extraordinariè, ac rerum nexum perturbare, uti fuprà monuimus in refponfione ad objectionem primam. Rationes hujus nexus, vi cujus unus in circumftantiis favorabilioribus collocatur, quàm alius, in divinæ fapientiæ abyffo latent, & ab harmonia univerfali dependent. Optima Univerfi idea, infallibiliter a Deo eligenda, non aliter ferebat. Et hoc ipfum ab eventu judicatur; nam, cùm Deus fecerit, melius fieri non poterat. Atque hæc agendi ratio tantum abeft, ut divinæ bonitati repugnet, ut potiùs fumma bonitas eum ad illam induxerit. Hæc objectio, ejufque folutio, ex iis, quæ ad primam objectionem dicta funt, elici poterant, fed e re vifum eft eam feorfim adtingere.

VIII. Object. Quicumque infallibiliter optimum eligit, is non eft liber.

Deus infallibiliter eligit optimum.

Ergò Deus non eft liber.

Resp. Negatur Major hujus argumenti: immò potiùs hæc eft vera perfectiffi-

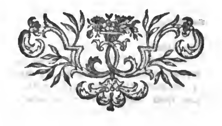
(c) In *Breviario Theologico*, *Cap. XV. §. XIII. p. 414. ed. 5tæ Heilbronn.* ait: „Ad communem illam gratiam, ex prædicatione vel lectione verbi divini confequendam, poffunt alio communiore ductu Dei pedetentim devenire finguli adulti, per difcurfum fequentem: *Apud fefe non coli verum Deum, quia manibus hominum tractatur: Igitur alibi quærendum effe, Actor. XVII. 25, 27. c. VIII. §. II. III.* Quam inquifitionem fi neglexerint, præter originale peccatum, etiam hoc actuale & evitabile vitium infidelitatis Deus in iis repetit, quare eos præteriit, feu non prædeftinavit ad vitam, *Rom. I. 20, 21, 24. &c.* Infantes gentilium, qui contumaciam hanc pofitivam per ætatem exferere actu fecundo non poffunt, judicio divino committimus, 1. *Cor. IV. 12. Quid ad me, judicare de falute illorum, qui foris funt.*"

fectissimaque libertas, posse optimè uti libero suo arbitrio, & semper hanc potentiam exercere, nec inde, aut vi ulla externa, aut internis adfectibus, deflecti, quorum illa corporum, hi animorum, servitutem gignunt. Nihil minùs servile, quàm semper ad bonum duci, idque semper sponte sua, sine ulla coactione, sine dolore mœstitiave ulla. Objicere verò, fore ergò, ut Deus rebus externis indigeat, merum est Sophisma. Deus res externas liberè creat, at, ubi finem sibi aliquem, scilicet exercendæ bonitatis suæ, proposuit, a sapientia sua jam determinatus est ad eligenda media, huic fini obtinendo aptissima. Hoc si *indigentiam* vocas, vocabulum illud accipis insolito sensu, qui illud ab omni imperfectione expurgat, uti ferè fit, dum de ira Dei absque adfectibus sermo est.

Seneca nonnusquàm dixit, Deum semel tantùm jussisse, sed semper parere, quia legibus, quas sibi præscribere voluit, obsequitur; *semel jussit, semper paret.* Sed rectiùs dixisset, Deum jubere semper, & ei semper obtemperari; dum enim vult, naturæ suæ propensionem semper sequitur, & reliqua omnia voluntati ejus semper obsequuntur. Cumque voluntas illa semper eadem sit, ipse non potest dici parere, nisi illi, quam alias habebat. Interim quamvis voluntas ejus semper infrustrabilis sit, semperque feratur in optimum; malum tamen, & minùs bonum, quod ipse respuit, non idcircò non est in se possibile; alioqui boni necessitas foret Geometrica (ut ita loquar) aut Metaphysica, penitusque absoluta; atque ita rerum contingentia pessum iret, nec ullus foret electioni locus. Verum hoc genus necessitatis, qua contrarii possibilitas non tollitur, non, nisi per analogiam, necessitas adpellatur; ponitur autem reapse in natura, non vi solius rerum essentiæ, sed vi illius, quod extra & supra rerum essentias cadit, nimirùm vi divinæ voluntatis. Necessitas hæc moralis adpellatur, quia apud Sapientem necessarium & debitum æquivalent, &, ubi semper effectum illa sortitur suum, uti fit in sapiente perfecto, hoc est, Deo, necessitas felix dici potest. Quo propiùs ad illam accedunt creaturæ, eo propiùs ad perfectam felicitatem accedunt. Nec verò necessitatis species hæc est, quam vitare conantur homines, quaque moralitas, præmia laudesque, destruuntur. Nam, quod ab illa inducitur, non evenit, quidquid agas, aut quidquid velis, sed quia vis. Voluntas autem, cui benè eligere naturale est, majorem laudem meretur; & verò suam ipsa mercedem, videlicet supremam felicitatem, secum adfert.

Cumque hæc divinæ naturæ constitutio plenam sui possessori delectationem tribuat, hinc etiam optima est, maximeque optanda creaturis, quæ omnes a Deo pendent. Si Dei voluntas principium optimi, tanquam legem, non sequeretur, tunc vel in malum ferretur, quod esset pessimum, vel saltem ad bonum malumque indifferens quodammodo foret, & a casu duceretur: atqui voluntas, quæ a casu se semper abripi sineret, Universi

gubernationi non multò aptior foret, quàm fortuitus atomorum concursus, omni divinitate sublata. Et, quamvis Deus non, nisi quibusdam casibus, & quadantenùs, sorti sese committeret, (uti faceret, si non semper tenderet ad optimum, & si minùs bonum majori bono, hoc est, malum bono præferre posset; quandoquidem id, quod majus bonum impedit, malum est) nihilominus eo ipso imperfectus foret æquè, ac id, quod eligit, nec fiduciam omnimodam mereretur. Quin tali casu temerè, ac sine ratione, ageret, & talis Universi administratio similis esset tesserariis illis ludis, in quibus divisum imperium ratio sibi cum sorte vindicat. Ex his omnibus liquet, objectionem, quæ fit contra electionem optimi, notiones liberi ac necessarii pervertere, & optimum ipsum nobis tanquam malum repræsentare, quod malignum est, aut ridiculum.

CON-

CONSIDERATIONES
AD
OPUS HOBBESII
IN ANGLIA EVULGATUM,
DE
LIBERTATE, NECESSITATE, ET CASU FORTUITO,

ARGUMENTUM.

§. 1. *Historia certaminis inter* Hobbesium *&* Bramhallum, *& occasio Libri Hobbesiani.* §. 2. *Ratio doctrinarum Hobbesianarum.* §. 3. *Ejus sententia de necessitate omnium rerum absoluta rejicienda.* §. 4. *Quando* Hobbesius *docet, nos habere adhuc aliquam potestatem in volitiones nostras, indirectè scil. certitudinem eventuum, ipsamque adeò necessitatem, non impedire deliberationes, admonitiones, vituperia & laudes, pœnas & præmia, sed esse media ad actiones producendas vel omittendas; rem pro libera declarari; si facultas ejus nulla re externa impediatur, libertate generaliter sumta, quatenùs ad substantias intelligentes & non intelligentes adplicari potest, saniora & solidiora tradit.* §. 5. *Epitome Articulorum controversorum, ex* Hobbesii *Præfatione excerpta*: Ex uno *scil.* latere, 1. rectè *contendunt, non esse in præsenti hominis potestate, sibi voluntatem, quam habere debeat, eligendi*; 2. *iterùm* præclarè, *casum nihil producere, h. e. sine causa vel ratione*; *sed* 3. malè *adserunt, omnes eventus habere causas suas necessarias*, *&* 4. malè, *voluntatem Dei imponere omnibus rebus necessitatem*; §. 6. Ex altero latere, *juxta* Hobbesium, *contendunt*, 1. malè, *hominem non solùm esse liberum (absolutè) ad eligendum, quidquid velit facere, sed insuper etiam ad eligendum, quidquid velit*

velit velle; 2. benè, *si homo bonam actionem velit, concurrere Dei voluntatem cum voluntate ipsius, non secùs*; 3. malè, *voluntatem posse eligere, num velit velle, nec ne*; 4. malè, *res evenire casu sine necessitate*, 5. *initium* benè, *finis* malè *se habet in his*: *Quamquam Deus prævideat eventum futurum, tamen ipsum eventum non esse necessarium, cùm Deus res prævideat non ut futuras, & tanquam in suis causis, sed ut præsentes.* §. 7. *De doctrina Arminiana, in Belgio & Anglia magnos motus causante. Cit. Archiep.* Laud; Nic. Crellius; *Episcopi Iprensis adseclæ.* §. 8. *De duobus* Hobbesii *fontibus argumentorum*, Ratione *&* Auctoritate; *& quidem de primo fonte, nim.* Ratione; §. 9. *De altero fonte, scil.* Auctoritate, *ubi adleguntur loca Scripturæ S. pro* Hobbesio *militantia, & causam nostræ voluntatis ad Deum referentia.* §. 10. *Loca Scripturæ S. quæ illi videntur esse indifferentia, & dicere, hominem habere optionem agendi, si velit, aut non agendi, si nolit; Loca Hobbesianæ sententiæ contraria, quæ dicunt, voluntatem hominis cum voluntate Dei non consonare.* §. 11. *Responsa, quæ* Hobbesius *ad infringendam locorum contrariorum vim adfert, dissolvuntur.* §. 12. *Ostenditur,* Hobbesium *perperam habuisse cultum pro signo potentiæ ejus, qui colitur, cùm hæc sententia omni bonitate veraque justitia Deum exuat, ex eoque Tyrannum effingat; neque eludi hoc telum, dicendo, bonitatem esse partem potentiæ divinæ, ita namque eum terminis abuti, & distinguenda confundere; sic & justitiam Dei non cerni in potentia bona & mala conferendi, sed in voluntate ea secundùm rationem distribuendi, hoc est, in bonitate cum sapientia conjuncta; justitiam non pendere a legibus superiorum arbitrariis; sed ab æternis sapientiæ & bonitatis regulis cùm in Deo, tum in hominibus, &c.*

1. CUm Quæstio de Necessitate & Libertate juxtà cum iis quæstionibus, quæ indè dependent, aliàs celebrem inter *Hobbesium* & *Joannem Bramhallum*, Episcopum Deriensem, agitata esset vulgatis ab utraque parte Libris; operæ pretium judicavi, exhibere illius cognitionem distinctam (quamvis jam non una vice ejus a me injecta fuerit mentio) eoque magis, quòd hæc scripta *Hobbesii* Anglico duntaxat stylo exarata prostent hactenùs, hujusque Auctoris cogitata plerumque aliquid boni adferant & ingeniosi. Episcopus Deriensis & *Hobbesius*, cùm apud Marchionem, post Ducem de *Newcastle*, Anno MDCXLVI. Parisiis convenissent, de hoc argumento inter se decertare cœperunt. Disputatio satis moderatè continuabatur, sed, cùm Episcopus, missa paullo post ad Ducem de *Newcastle* commentatione aliqua, in votis haberet, ut *Hobbesius* ad respondendum permoveretur, dedit etiam is responsum, cum hac quidem cautione, ne illud luci exponeretur publicæ, quod homines indocti & malè morati facilè ad abusum trahere possent doctrinas, suis similes, quantumvis veras. Accidit interim, ut *Hobbesius* ipse responsum cum amico quodam

quodam Gallo communicaret, ejusque gratia permitteret a juvene quodam Anglo in Gallicum idioma transfundi. Servabat hic Anglus exemplum autographi Anglici, &, imprudente Auctore, postea in Anglia typis committebat. Coactus ita est Episcopus ad responsionem, & *Hobbesius* ad iteratam exceptionem, omnesque has commentationes uno volumini plagularum 348. includere, Londini in 4. Anno MDCLVI. impresso, sub indice: *Quæstiones de Libertate, Necessitate, & Casu, illustratæ, & agitatæ inter Doctorem* Bramhallum, *Episcopum Deriensem, &* Thomam Hobbesium, *Malmesburiensem.* Altera prostat editio Anni MDCLXXXIV. in Opere, inscripto *Hobbs's Tripos*, in quo reperitur illius Liber de Naturá humana, Tractatus de Corpore Politico, & de Libertate ac Necessitate, sed & responsio Episcopi, & iterata exceptio Auctoris, in illa frustrà quæretur. *Hobbesius* tractat hanc materiam solitâ ingenii & judicii præstantiâ: sed incommodum est, utramque partem minutis cavillationibus plurimum indulgere, uti fieri solet inter ludendum se inflammantibus. Episcopus multa cum vehementia loquitur, animoque quadantenus elato. *Hobbesius* contrà, non minore utens parsimonia, nimius fertur in contemtum Theologiæ, terminorumque Scholasticorum, quibus adhærentem viderat Episcopum.

2. Fatendum est, in *Hobbesii* opinionibus aliquid inesse, quod absurdum & defendi nescium. Contendit, doctrinas, divinitatem spectantes, penitùs a determinatione ejus pendere, qui summâ in civitate præditus est potestate, Deumque non magis bonarum, quàm malarum, actionum in creaturis causam esse (a). Vult, omnia, quæ Deus facit, esse justa, quia nullum habet superiorem, qui eum punire & cogere possit. Interim quandoque loquitur, quasi ea, quæ de Deo dicuntur, essent tantùm verba officiosa, hoc est, expressiones ad ipsum quidem honorandum, non verò cognoscendum, adcommodatæ. Quin & testatur, videri sibi pœnas malorum interitu eorum cessare debere, quæ ferè opinio Socinianorum est,

(a) Cel. Prof. Groninganus, *Nicol. Engelhardus*, in *Feriis* suis *Æstivis Groninganis Anni 1733. Tom. I. sect. I.* ad locum hunc (not. 1.) adnotat sequentia. „ Memini, *ait*, me apud Theologos quosdam inter nostros non incelebres talia meditationum portenta legisse, licet ex alio principio, quàm Hobbesiano, originem traxerint, in hunc scil. labyrinthum incidunt, qui vires causarum secundarum veras negantes, Deum ubique quasi ex machina advocant, his quippe conveniunt illa verba, *actionem aliquam posse esse malam creaturarum respectu, sed bonum, si Deum ipsum auctorem respicias*, colunt illi Deum, quem imitari nefas esse ducunt, sapienti sat. p. 207. sqq. Quos sub verbis admodum obscuris atque ambiguis innuat Vir eruditus, penes alios sit judicium. Argumentum autem *de concursu Dei ad actiones* satis distinctè traditum in *Theodicæa*, & ampliùs traditur in *Causa Dei*. Cæterùm rursus ad *Hobbesii* scripta laudamus & commendamus *Ricardi Cumberlandi* Disquisitionem Philosophicam *de Legibus Naturæ*, absurda Hobbesiana solidissimè destruentem; conf. hic eund. in *Consectariis*, §. XVIII.

eſt, ſed ipſe tamen adhuc longiùs progredi videtur. Philoſophia illius, dum ſuſtinet, ſola corpora eſſe ſubſtantias, parum cum providentia Dei, & animæ immortalitate, conſpirat. In aliis quidem argumentis rationi valdè conſentanea docet. Egregiè oſtendit, nihil caſu fieri, vel potiùs caſum nihil ſignificare aliud, quàm cauſarum, effectum producentium, ignorantiam, & ad quemlibet effectum requiri omnium conditionum ſufficientium, eventu anteriorum, concurſum; undè patet, ne earum quidem unicam abeſſe poſſe, ſi eventus debeat ſequi, propterea quòd conditiones ſunt; nec eventum non poſſe ſequi, ſi omnes illæ junctìm præſto ſint, quia ſunt conditiones ſufficientes. Hoc idem eò recidit, quòd toties inculcavi, omnia fieri per rationes determinantes, quarum notitia, ſi eâ gauderemus, ſimul nobis exhiberet, cur res facta ſit, & cur non alio modo facta fuerit.

3. Verùm Auctoris hujus ingenium, ad paradoxa pronum, & cupidine aliis contradicendi abreptum, impulit eum quoque, ut exindè necteret conſequentias & expreſſiones præcipitatas & odioſas, quaſi cuncta fierent per abſolutam neceſſitatem. Contrà verò Epiſcopus Derienſis præclarè notavit in ſua Reſponſione ad Articulum XXXV. (pag. 327.) nihil indè ſequi, niſi neceſſitatem hypotheticam, qualem nos omninò tribuimus eventibus intuitu præſcientiæ divinæ, contendente interim *Hobbeſio*, vel ſolam Dei præſcientiam ſufficere ad ſtabiliendam neceſſitatem eventuum abſolutam; qua in ſententia aliàs hæſit *Wiclefus*, immo & *Lutherus*, dum *de ſervo arbitrio* ſcripſit, ſaltem verba eorum ita ſonabant (b). Verùm noſtro tempore ſatis conſtat, hanc neceſſitatis ſpeciem, quæ hypothetica adpellatur, quæque a præſcientia, aliiſve rationibus anterioribus,

(b) Satis ſuperque de hoc puncto diſputatum eſt in *Tentaminib. Theod.* Addit tamen laud. *Engelhardus*, (not. 3.) Etiamſi ita loquuti fuerint Reformatores, aliique Doctores ante Reformationem, qui Theologiæ Scholaſticæ & erroribus Pontificiorum ſeſe oppoſuerunt, non tamen impia *Hobbeſii* ſententia ipſis eſt adfingenda, firmiter tenebant inter finem & media interpoſitum a Deo talem eſſe nexum, ut non eveniat homini aliquid inevitabili neceſſitate, quidquid demùm ipſe faciat, cuilibet officium ſuum faciendum eſſe inculcabant, reliqua verò Deo committenda, agnoſcebant interea, vi divini decreti & præſcientiæ ab æterno certum eſſe, an homo officio ſuo functurus ſit ſatis, nec ne, in quo adſerto nihil omninò eſt, quod culpari meritò poſſit, ſcil. cum terminis *abſolutæ neceſſitatis* non illam jungebant notionem, quam poſtea *Hobbeſius*, aut *Spinoſa* junxerunt; aliud inſigne exemplum, quod oſtendit, quàm injurii eſſemus contra Majores noſtros, ſi verbis ipſorum ſignificatum apud recentiores quoſdam receptum adfingere vellemus, nobis præbet terminus *Contingentis*, diſputabant cum Scholaſticis, *num dentur circa rerum eventus verè contingentia?* quæſtionemque ſtrenuè negabant, non quòd veram rerum creatarum contingentiam eo ſenſu negarent, quo *Spinoſa* & *Hobbeſius* id faciunt, ſed quòd *caſum purum* ſimpliciter rejicerent, vide *Adnotationem ad Metaphyſicam noſtram* §. 337. ſi ad ſuperos redirent viri illi nunquam ſatis laudandi, quàm maximè proba-

bus, provenit, nihil habere, quod incutere timorem debeat, quod longè aliter comparatum foret, si res in se necessaria esset, & ita, ut oppositum implicaret contradictionem. Neque commodiùs fert *Hobbesius* necessitatem moralem, quia reapse omnia fiunt per causas physicas. Verùm enim verò jure meritoque observatur ingens discrimen, quod intercedit inter necessitatem, qua sapiens ad bonam actionem obligatur, quæ moralis dicitur, quæque in Deo etiam locum reperit, & inter hanc necessitatem brutam, per quam *Epicurus*, *Strato*, *Spinosa*, fortè & *Hobbesius*, existimarunt, existere res sine intelligentia & electione, adeoque sine Deo, cujus profectò, ipsorum sententia, nullatenùs indigemus, cùm juxta hanc necessitatem omnia existerent per propriam suam essentiam tam necessariò, quàm necessarium esset, duo & tria facere quinque. Atque hæc necessitas absoluta est, quia omne id, quod secum vehit, evenire debet, quidquid facias: cum contra id, quod per necessitatem hypotheticam fit, vi suppositionis eveniat, quia nimirùm hoc illudve prævisum aut decretum, vel antecedenter factum fuit; necessitasque moralis obligationem rationis includat, quæ in sapiente nunquam suo effectu destituitur. Hæc necessitatis species felix & optanda est, quando quis rationibus probis permovetur ad agendum, uti agit; sed necessitas cæca & absoluta pietatem & disciplinam moralem everteret.

4. Majore soliditate se commendat disputatio *Hobbesii*, quando concedit, actiones nostras esse in potestate nostra, ita ut faciamus id, quod volumus, si facultatem habeamus, nec quidquam impediat; interim tamen sustinet, volitiones nostras non ita in nostra potestate esse, ut absque aliqua difficultate, & pro beneplacito nostro, dare nobis inclinationes possimus, & voluntates, quas habere lubuerit. Episcopus non satis adtentum tenuisse animum videtur ad hanc cogitationem, quam ne ipse quidem *Hobbesius* satis evolvit. Verum quidem est, nos habere aliquam adhuc potestatem in volitiones nostras, sed eam quidem ratione obliqua, non absolutè & indifferenter. Explicavimus rem variis in locis hujus operis (c). Denique ostendit *Hobbesius* cum aliis, certitudinem eventuum, ipsamque adeo necessitatem, si quæ daretur in modo, quo actiones nostræ a causis dependent, impedimento nobis non futuram, quo minùs adhiberemus deliberationes, exhortationes, vituperia & laudes, pœnas & præmia; quandoquidem illa prosunt, & permovent homines ad actiones vel producendas, vel omittendas. Quodsi itaque actiones humanæ essent necessariæ, per hæc certè media id ipsum forent. Sed explorata res est, dum hæ actiones non sunt absolutè necessariæ, & quodcumque fecerit quispiam, me-

probarent posterorum suorum studium; terminorum significatus adcuratius constituendi; ut Atheismum eò feliciùs debellare possint. " p. 221. sqq.

(c) Conf. *Theod.* §§. 326. 327. &c.

dia ista prodesse tantùm, ut actiones fiant determinatæ & certæ, uti reverâ sunt; cùm earum natura demonstret, ipsas necessitatis absolutæ incapaces esse. Satis probatam insuper notionem exhibet *libertatis*, in quantum ea accipitur sensu generali, ad substantias intelligentes & non intelligentes adplicabili; dicendo, rem pro libera declarari, si facultas ejus nullâ re externâ præpediatur. Sic aqua, aggere cohibita, effundendi se quidem facultatem habet, at libertatem non habet: cùm contrà ea ipsa facultate non polleat se supra aggerem elevandi, quamquàm in hoc casu ejus excursionem nihil impediret; nec re quadam externâ prohibeatur, quo minùs ad tantam altitudinem adscendat: verum, ut hoc fieret, ab altiore loco profluere deberet, vel aliarum aquarum accessione incrementum accipere. Ita captivus libertate, ægrotus verò progrediendi virtute, destituitur.

5. Invenitur in Præfatione *Hobbesii* momentorum controversorum epitome; ea hic adferam, addito brevi judicio. EX UNO LATERE (ait) *contendunt, non esse in præsenti hominis potestate, sibi voluntatem, quam habere debeat, eligendi.* Hæc BENE dicuntur, præsertim intuitu voluntatis præsentis: homines objectâ voluntate, non verò voluntates suas præsentes, eligunt. Proficiscuntur illæ a rationibus & dispositionibus. Interim tamen verum manet, quæri sibi novas rationes posse, & successu temporis etiam novas sibi dispositiones dari; atque hac viâ tandem procurari sibi voluntas potest, quam quis non habebat, quamque e vestigio sibi imperare non valebat. Res (ut comparatione ipsius *Hobbesii* utar) se habet perindè atque fames, vel sitis: nunc quidem penes me non stat esurire, aut non esurire, sed stat tamen penes me edere, aut non edere. Interim, quod ad tempus futurum, a mea pendet voluntate esurire, aut famem hac aut illâ diei horâ prohibere, si nimirum cibos anteà capessivero. Hac igitur viâ pravæ sæpiùs voluntates vitantur: &, quanquam *Hobbesius* in iterata sua responsione dicát, n. 14. pag. 138. leges solere pronunciare, debes hoc facere, aut debes hoc illudve omittere, nunquam verò, debes hoc velle, aut debes hoc non velle; manifestum tamen est, falli ipsum intuitu Legis divinæ, dicentis, *Non concupisces*: licet hæc quidem interdictio primos motus non respiciat, qui sunt involuntarii. Contendunt 2. *casum* (Anglicè *chance*) *nihil producere*. Hoc est, sine causa vel ratione; perquàm BENE, consentio, si sermo est de casu reali. Fortuna namque & casus tantùm sunt adparentiæ, vel ab ignorantia causarum, vel abstractione inde facta, pullulantes. 3. *Omnes eventus habere causas suas necessarias.* MALE: habent illi causas suas determinantes, quibus eorum ratio reddi potest; sed hæ non sunt causæ necessariæ. Oppositum fieri posset, nec implicaret contradictionem. 4. *Voluntatem Dei facere necessitatem omnium rerum.* MALE: Voluntas Dei nihil, nisi res contingentes, producit, quæ potuissent se habere aliter, cùm tempus, spa-

ſpatium, & materia, ad omne genus figurarum ac motuum ſint indifferentia.

6. EX ALTERO LATERE (juxta *Hobbeſium*) contendunt. 1. *hominem non ſolùm eſſe liberum* (abſolutè) *ad eligendum, quidquid velit facere, ſed inſuper etiam ad eligendum, quidquid velit velle.* Hæc MALE dicuntur; nemo eſt dominus abſolutus ſuæ voluntatis, ut ſine aliquo medio, & adhibita ad id induſtria, eam derepente mutare poſſit. 2. *Homo ſi bonam actionem velit, Dei voluntatem cum ipſius voluntate concurrere, ſin ſecùs, non.* BENE hæc docentur, ubi ſenſus eſt, Deum actiones malas non velle, quamvis eas velit permittere, ne quid eveniat, quod ſit iis ipſis peccatis deterius. 3. *Voluntatem poſſe eligere, num velit velle, nec ne.* MALE, intuitu volitionis præſentis (d). 4. *Res evenire ſine neceſſitate, caſu.* MALE; quod evenit ſine neceſſitate, non ideò evenit caſu, hoc eſt, ſine cauſis & rationibus. 5. *Quanquàm DEUS prævideat, eventum futurum, tamen id, quod evenit, non eſſe neceſſarium, cùm Deus res prævideat, non ut futuras, & tanquàm in ſuis cauſis, ſed ut præſentes.* Initium horum verborum BENE, finis MALE ſe habet. Meritò admittitur neceſſitas conſequentiæ, at ſine ratione greſſus promovetur ad quæſtionem, quo pacto futurum Deo ſit præſens: nihil enim obſtat neceſſitas conſequentiæ, quo minùs eventus, ſeu conſequens, in ſe ſit contingens.

7. Perſuadet ſibi Auctor noſter, doctrinam, ab *Arminio* reſuſcitatam, cum ea in Anglia faventes offendiſſet Archiepiſcopum *Laudium* (e) & Aulam, promotioneſque inſuper Eccleſiaſticæ alicujus momenti non, niſi iis, collatæ fuiſſent, qui ab his partibus ſtabant, anſam inter alia præbuiſſe turbis, quibus factum, ut ipſe & Epiſcopus, exules, Lutetiæ Pariſiorum apud Marchionem *de Newcaſtle* ſe invicem conveniſſent, mutuumque certamen iniiſſent. Nolo ego omnes probare actiones Archiepiſcopi *Laudii*, qui merita habuit, nec fortaſsè bonâ voluntate caruit, ſed qui plus, quàm ſatis erat, Presbyterianos urſiſſe videtur. Interim dici poteſt, turbas, tam in Belgio, quàm in Magna Britannia, ex parte ſuam debere originem nimis magnæ Rigidorum intolerantiæ: quin & adſeri poteſt, defenſores decreti abſoluti non minorem certè rigorem exercuiſſe, quàm alios, cùm in Hollandia adverſarios ſuos auctoritate Principis *Mauritii* oppreſſiſſent, tur-

(d) Conf. *Theod.* §. 51.

(e) *Wilhelmus Laud*, Archiep. Cant. A. 1513. d. 7. Oct. natus, & A. 1645. d. 10. Jan. capite truncatus, cùm à Presbyterianis accuſaretur, ipſum religionem Papiſt. introducere voluiſſe: v. *B. Andr. Caroli* Memorabilia Eccleſ. criminationes & innocentiam viri prolixè docentia, ad A. 1644. L. V. p. 1062. & ad A. 1697. L. X. p. 773. ſq. & quæ citat, *Acta Erud.* ad A. 1696. p. 139. 142. ſeq. & *Epiſtola ipſius Laudii*, durantibus inteſtinis motibus, ad Paſtores & Profeſſores Helveticos exarata A. 1639. m. April. quæ exſtat in *Er. virorum Epp. Eccleſ. & Theol.* ſuprà cit. p. 749.

turbasque, Regi *Carolo I.* funestas, in Anglia aluissent. Enimverò hæc vitia sunt hominum, non doctrinarum: nec adversarii majore in eos æquitate utuntur, quemadmodum severitas, in Saxonia adversus *Nicolaum Crellium* (f) exercita, Jesuitarumque agendi ratio adversùs Episcopi Iprensis adseclas (g), testantur.

8. *Hobbe-*

(f) Cel. *Engelhardus* l. cit. (not. 7.) Non ingratum fore Lectoribus spero, si, quæ *Nicolaum Crellium* respiciunt, paucis expediam. Erat *Nic. Crellius*, J. U. D. & *Christiani* I. Electoris Saxoniæ Cancellarius, Vir omninò doctissimus, in odium incurrit Lutheranorum, quod *Calvini* placitis addictus esset, neque proindè per *Formulam Concordiæ* constringi sese pateretur, hincque factum est, ut post obitum *Christiani* I. 17. Novembr. A. 1591. in carcerem conjectus, integroque decennio inibi detentus, 9. Octobr. 1601. capite fuerit truncatus. Capita adcusationum erant, 1. Quòd contra fidem, Electori datam, negotiis Religionis sese immiscuerit. 2. Quòd lites inter Electorem & Nobiles Saxoniæ seminaverit juris venandi respectu. 3. Quòd cum Rege Galliæ, insciis reliquis Electoris Consiliariis, consilia iniverit Imperio Romano Germanico inimica. Accedebat, quòd Ministros Lutheranos acerbiùs tractasse dictus fuerit. Tantum erat odium erga hunc virum, ut sequenti epitaphio dignus fuerit habitus: *A Deo, pro Justitia, Christianus II. D. G. Dux & Elector Saxoniæ, supplicio de hoste pacis, & quietis publicæ turbatore, secundùm Leges sumpto, Patre Patriæ & Cæsare justè vindicante, in pœnæ memoriam, audaciæ terrorem, atque sceleratis in exemplum. Rom. XIII. Die Obrigkeit trægt das Schwerd nicht umsonst. Time Deum, Honora Cæsarem*, p. 237. Laud. *Andr. Carolus* ad A. 1601. L. I. pag. 26. *Nic. Crellius*, &c. quòd, insigni usus perfidia, molitus talia fuerat, quæ visa sunt Electoribus intolerabilia, & religioni fraudem fecerat, Dresdæ ultimo supplicio adfectus est, postquam actio decennium durasset, sæpiùs visa & revisa in aula Cæsarea. V. sermonem funebr. a *Nicol. Blumio* habitum, typis excusum Tubingæ, ubi pag. 64. memoratur, *Siberum*, Scholæ Grimmensis Rectorem, *Crellio*, cùm ejus adhuc discipulus esset, prædixisse, Tu eris aliquando pestis Patriæ! Conf. *Spen.* syllog. geneal. 133. *Hutt.* Conc. 1258. "

(g) *Engelhardus* l. c. (not. 8.) „Opus esse haud videtur, ut, quæ *Cornelium Jansenium* & *Jansenistas* ab una parte, ab altera verò parte *Jesuitas* respiciunt, hic doceam, cùm ea res tam nota sit, quàm quæ notissima: Unicum moneo, post obitum *Jansenii* occasionem præcipuè controversiæ adeò celebri dedisse hujus Episcopi librum, *Augustinum* dictum, quem ante obitum suum in manus deposuit *Jansenius* celebris *Liberti Fromondi*, qui cùm hunc Librum, præfixa Biographia Auctoris, in lucem emisisset, urgentibus *Jesuitis*, quinque in eo præcipuè articuli fundamentales condemnati, & in hæresium numerum relati sunt ab *Urbano VIII.* A. 1641. deindè ab *Innocentio X.* A. 1653. tandem ab *Alexandro VIII.* A. 1657.

Propositiones damnatæ hæ sunt: *Prima*: Quorundam Dei præceptorum observatio hominibus justè volentibus & conantibus impossibilis est. *Secunda*: Interiori gratiæ in statu naturæ lapsæ nunquàm resistitur. *Tertia*: Ad merendum & demerendum in statu naturæ lapsæ non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit Libertas a coactione. *Quarta*: Semipelagiani admittebant prævenientis gratiæ interioris necessitatem ad singulos actus, etiam ad initium fidei, & in hoc erant hæretici, quòd vellent eam gratiam talem esse, cui posset humana voluntas obsistere vel obsemperare. *Quinta*: Semipelagianum est, dicere Christum pro omnibus omninò hominibus mortuum esse, aut sanguinem fudisse. " p. 238.

8. *Hobbesius* adnotat post *Aristotelem*, duos esse fontes argumentorum: Rationem & Auctoritatem. Quod ad Rationem, ait, se admittere rationes, ab adtributis DEI petitas, quas argumentativas adpellat, quarum notiones concipi possunt; at contendit insimul, dari alias, quæ nullatenùs concipiuntur, quæque locutiones tantùm sunt, quibus Deum honorari nobis persuademus. Verùm haud intelligo, quo pacto Deum honorare queamus locutionibus nihil significantibus. Forsan *Hobbesio*, uti *Spinosæ*, Sapientia, Bonitas, Justitia, tantùm sunt fictiones intuitu Dei & Universi; cùm causa primitiva, juxta eorum mentem, agat ex necessitate suæ potentiæ, non verò ex electione suæ sapientiæ; cujus quidem sententiæ falsitatem satis superque monstravi. Videtur *Hobbesius* se satis explicare noluisse, veritus, ne alios offenderet, in quo quidem laudem meretur. Hanc quoque ob rationem, uti ipse fatetur, noluit emanare in publicum, quod Parisiis inter ipsum & Episcopum gestum fuit. Addit incongruè dici, fieri aliquam actionem, quam Deus fieri nolit, cùm revera hoc idem sit, ac si dixeris, Deum potentiâ carere. Sed & pergit insimul, non minùs incongruè dici contrarium, & statui, ipsum velle malum, cùm hoc illius venerationi detrahat, ipsumque proscindere videatur tanquam eum, qui non satis habeat bonitatis. Existimat itaque, dicere in his argumentis veritatem haud convenire, neque id sine ratione pronunciaret, si veritas in paradoxis istis opinionibus, ab ipso prolatis, cerneretur; videtur enim, ni fallor, juxta mentem hujus Auctoris, Deum carere bonitate, vel potiùs, id, quod Dei nomine insignit, nihil esse, nisi cæcam collectarum rerum materialium naturam, agentem juxta leges mathematicas, necessitate quadam absoluta, quemadmodum atomis usu venit in systemate *Epicuri*. Quòd si Deus ita moratus esset, uti quandoque sunt Magnates in hac terra, inconsultum foret omnes pandere veritates, ad ipsum pertinentes: sed Deus homini non adsimilatur, cujus consilia & actiones sæpiùs occultari debent; ex adverso potiùs licitum est, & rationi conforme, consilia actionesque DEI ebuccinare, cùm semper sint pulchræ & laudabiles. Itaque veritates, ad divinitatem pertinentes, sine damno semper panduntur, saltem quoad offensionis metum, & putem a nobis esse explicatum viâ Rationi consentaneâ, nec a pietate abludente, quo pacto concipere quis debeat, voluntatem Dei habere suum effectum, & concurrere ad peccatum, salvâ suâ & sapientiâ & bonitate.

9. Quod auctoritates concernit, ex sacris Pandectis depromtas, *Hobbesius* eas in tria genera dispescit; aliæ, inquit, a meis stant partibus, aliæ sunt neutrarum partium, aliæ denique a partibus adversarii mei stare videntur. Loca, quæ pro sua militare sententia autumat, causam nostræ voluntatis ad Deum referunt. Verbi gratia Gen. XLV. 5. ubi *Josephus* adloquitur fratres suos, *Nolite adfligi & ægritudine confici, quòd me vendidistis huc abducendum; Deus namque præmisit me vobis, ad conservandam vitam vestram*: & vers. 8. *Non vos me deduxistis in hunc locum, sed Deus.*

Deus. Et Deus dicit Exod. VII. 3. *Indurabo cor* Pharaonis. Et *Moses* ait Deuter. II. 30. *At* Sihon, *Hesbonitarum Rex, interdixit nobis transitu per terram suam. Nam Dominus, Deus tuus, induravit animum ipsius, & obfirmavit cor ipsius, ut eum in manus tuas traderet.* Et *Davides* fatetur de *Simei*, 2. *Sam.* XVI. 10. *Sinite exsecrari, nam Dominus ei dixit, exsecrare in caput* Davidis, *& quisnam ei dicet, quare hoc fecisti?* Et 1. Reg. XII. 15. *Rex* (Roboam) *non audivit populum, ita namque direxerat Dominus.* Joh. XII. 16. *Illius est & is, qui aberrat, & is, qui aberrare facit*: v. 17. *Sensum aufert Judicibus*: v. 24. *Animum aufert populorum ducibus, eosque errare facit in desertis.* v. 25. *Reddit eos titubantes, uti homines ebrios.* De Assyriorum Rege dicit Deus, *Esai.* X. 6. *Mittam eum contra populum, ut magnam exerceat expilationem, eumque proterat, tanquam lutum in plateis.* Et *Jeremias* ait, *Jerem.* X. 23. *Novi, Domine, viam hominis non ab ipso pendere, nec in potestate ejus esse, qui ambulet, gressusque suos dirigat.* Et Deus dicit, *Ezech.* III. 20. *Si justus a justitia sua deflectat, perpetretque iniquitatem, scrupulum ipsi objiciam, ut moriatur.* Et optimus Servator ait, *Joann.* VI. 44. *Nemo potest venire ad me, nisi quem Pater, qui misit me, trahat.* Et *S. Petrus* Act. II. 23. *Jesum, consilio definito & providentiâ Dei traditum, comprehendistis.* Et Act. IV. 27. 28. Herodes & Pontius Pilatus, *cum Gentibus & populo Israel, congregaverunt se, ad faciendum omnia, quæ manus tua, & consilium tuum, anteà determinaverant debere fieri.* Et *S. Paulus*, Rom. IX. 16. *Non igitur est volentis, nec currentis, sed Dei miserescentis.* Et v. 18. *Miseretur itaque, cujus vult, & indurat, quem vult.* v. 19. *Sed dices mihi, cur de nobis tandem queritur? quis est, qui ipsius voluntati resistere queat?* v. 20. *Quin immò, quis es, ô homo, qui cum Deo litigare audeas? Num res formata dicet auctori suo, cur me ita fecisti?* Et 1. Cor. IV. 7. *Quis est, qui te alteri prætulerit, & quid habes, quod non acceperis?* Et 1. Cor. XII. 6. *Diversæ sunt operationes, sed unus idemque est Deus, qui operatur omnia in omnibus.* Et Ephes. II. 10. *Nos ipsius opus sumus, creati in Jesu Christo ad bona opera, quæ Deus præparavit, ut in iis ambulemus.* Et Philipp. II. 13. *Deus est, qui in vobis producit & velle & perficere juxta beneplacitum suum.* Adjungi his locis possunt cuncta ea, quæ Deum faciunt auctorem omnis gratiæ, omniumque bonarum inclinationum, uti & cuncta ea, quæ nos pronunciant quasi mortuos in peccato.

10. Ecce tibi nunc loca, quæ a nullis stare partibus *Hobbesius* existimat. Ea sunt, in quibus Scriptura sacra dicit, hominem habere optionem agendi, si velit, aut non agendi, si nolit. Exempli gratiâ, Deut. XXX. 19. *Testes hodie, Cælum & Terram, contra vos provoco, quòd vobis proposuerim vitam & mortem: elige igitur vitam, ut vivas, tu & posteritas tua.* Et Jos. XXIV. 15. *Eligite hodie, cuinam servire velitis.* Et Deus ait Prophetæ *Gad*, 2. *Sam.* XXIV. 12. *Vade, dic Davidi: ita dixit Dominus: tria contra te adfero. Elige unum ex tribus, quod tibi faciam.* & *Jesai.* VII. 16. *Usque*

Usque dum puer didicerit malum rejicere, & bonum eligere. Denique loca, quæ *Hobbesius* fatetur videri sententiæ suæ contraria, sunt omnia ea, in quibus animadvertitur, voluntatem hominis cum voluntate Dei non consonare, veluti Jesai. V. 4. *Quid ampliùs cum vinea mea faciendum restat, quod non fecerim? cur igitur speravi, ipsam uvas prolaturam, & protulit racemos agrestes?* Et Jerem. XIX. *Ædificarunt* Bahali *excelsa, ad infantes suos igni tradendos in holocausta* Bahali, *quod non præcepi, de quo non locutus sum, & quod nunquam cogitavi.* Et Hoseæ XIII. 9. *O Israel, tua destructio a te ipso provenit, sed auxilium tuum in me residet.* Et 1. Tim. II. 4. *Deus vult omnes homines salvari, & ad veritatis cognitionem pervenire.* Fatetur, se multò plura adhuc loca alia adferre potuisse, uti ea, quæ indicant, Deum non velle iniquitatem, velle salutem peccatoris, & generatim omnia ea, quæ declarant, Deum præcipere bonum, & vetare malum.

11. Ad hæc loca respondet, Deum non semper velle id, quod præcipiat, veluti dum *Abrahamo* præcepit sacrificare suum filium; voluntatemque ipsius revelatam non semper esse ipsius voluntatem plenam aut decretum, uti dum *Jonæ* revelavit, fore, ut Ninive pereat intra quadraginta dies. Addit etiam, si dicatur, velle Deum salutem omnium, hoc tantummodò significare, præcipere Deum, ut omnes faciant ea, quæ ad salutem requiruntur: cumque Scriptura dicat, Deum aversari peccatum, id significare, ipsum velle peccatum punire. Cætera verò refert *Hobbesius* ad modos loquendi humanos. Verùm enim verò respondebitur ipsi, indignum Deo esse, revelatam ipsius voluntatem opponere ejusdem voluntati veræ: monitum, quod per *Jonam* Ninivitis dedit, fuisse potiùs interminationem quandam, quàm prædictionem, subintellecta impœnitentiæ conditione, quo etiam sensu Ninivitæ id acceperint. Dicetur etiam, Deum quidem, sacrificium filii *Abrahamo* imperantem, obsequium illius voluisse, minimè verò actionem ipsam, quam impedivit, obtento ejus obsequio, quia actio in se ipsa omnem volendi propensionem exclusit. Aliter verò sentiendum de actionibus, quas indicat reapse velle, quæque reverâ sunt dignæ, quæ suæ voluntatis objectum constituantur. Hujusmodi est pietas, charitas, & omnis actio virtuti conformis, a Deo præcepta; hujusmodi est omissio peccati, quod a divina perfectione multò est alienissimum. Longè igitur satius est, explicare voluntatem Dei ratione, quam secuti sumus in hoc Opere: ita dicemus, Deum, virtute summæ suæ bonitatis, in antecessum seriam habere inclinationem producendi, aut productum videndi & faciendi omne bonum, omnemque actionem laudabilem; impediendi item, aut impeditum videndi & faciendi omne malum, omnemque pravam actionem; sed hac ipsâ bonitate, sapientiæ infinitæ junctâ, omniumque etiam inclinationum præviarum & particularium versùs quodlibet bonum, & cujuslibet mali prohibitionem,

concursu, determinari ad producendam ideam omnium possibilium optimam; in quo voluntas ipsius finalis & decretoria conspicitur; cumque hæc optimi idea ita sit comparata, ut bonum inibi obvium, ad instar lucis, debeat intendi atque elevari opacitate alicujus mali, bono ipso sine comparatione inferioris, Deum excludere hoc malum non potuisse, neque introducere quædam bona, ab idea illa exclusa, nisi vim facere summæ suæ perfectioni voluisset; hancque ob causam dicendum, ipsum permisisse peccatum alienum, quia aliàs ipse actionem, quovis creaturarum peccato pejorem, commisisset.

12. Video certè, Episcopum Deriensem iteratæ Responsionis suæ Articulo XV. (p. 153.) non sine ratione monere, sententiam adversariorum pietati officere, propterea quòd omnia ad solam Dei potentiam referunt, *Hobbesium*que perperam habuisse honorem, seu cultum, pro signo potentiæ illius, quem honoramus, cùm & possit & debeat insuper agnosci & honorari sapientia, bonitas, justitia, aliæque perfectiones. *Magnos facilè laudamus, bonos libenter*; hanc opinionem, quæ omni bonitate, omnique verâ justitiâ Deum exuit, quæ eum tanquam Tyrannum repræsentat, potestate absolutâ utentem, ab omni jure, omnique æquitate, independentem, innumerasque condentem creaturas ad æternas miserias, eo tantùm fine, ut potentiam suam manifestare possit; hanc, inquam, opinionem malitiæ hominum quàm maximè velificari, eaque receptâ, non alio opus esse in mundo diabolo, ad homines mutuâ simultate inter se & cum Deo collidendos, quemadmodum a serpente factum, dum *Evæ* persuasit, Deum, fructum arboris prohibendo, illius bonum nequaquam intendisse. Evitare conatur hunc ictum *Hobbesius* in iterata sua Exceptione, (p.160.) ubi dicit, bonitatem esse partem potentiæ divinæ, hoc est, esse potentiam se reddendi amabilem. Hoc verò est abuti vocabulis ope alicujus receptaculi, & confundere id, quod distinguendum; & sanè, si Deus bonum creaturarum intelligentium non intendisset, si nulla alia justitiæ principia habet, quàm solam suam potentiam, quæ eum ad producendum permovet vel modo arbitrario, quidquid casus ipsi repræsentat, vel necessariò, quidquid fieri potest, ita ut nulla adsit electio in boni ratione fundata, qui reddere sese amabilem potest? Sistunt igitur hæc doctrinam vel potentiæ cæcæ, vel potestatis arbitrariæ, qua pietas pessum it: altera namque tollit principium intelligens, seu providentiam divinam, altera verò Deo adtribuit actiones, malo principio convenientes. Justitia, in Deo, ait *Hobbesius* (p. 161.) nihil aliud est, quàm potentia, qua fulget, quamque exercet, bona & mala distribuendo. Miror quàm maximè hanc definitionem, ea non cernitur in potentia, bona & mala distribuendi, sed in voluntate, ea secundùm rationem distribuendi, hoc est, in bonitate, sapientiam ducem habente, quæ propriè constituit justitiam Dei. Verum, ingerit, justitia in Deo talis non est, qualis in homine, qui

qui justus tantùm est per observationem legum, a superiore suo latarum. Fallitur iterùm in hoc *Hobbesius* æquè ac *Pufendorfius*, eum secutus; *justitia* minimè pendet a legibus superiorum arbitrariis, sed ab æternis sapientiæ & bonitatis regulis cùm in Deo, tum in hominibus (h). Eodem loco contendit *Hobbesius*, sapientiam, quæ Deo tribuitur, non consistere in discussione logica relationis mediorum atque finium, sed in adtributo quodam incomprehensibili, naturæ cuidam incomprehensibili, ad honorandam illam, collato. Videtur velle dicere, esse aliquid nescio quid, adtributum alicui nescio quid, immò esse qualitatem aliquam chimæricam, substantiæ chimæricæ tributam, ad terrendos & detinendos populos cultu, quem ei offerunt. Etenim reverâ *Hobbesius* vix, ac ne vix quidem,

aliam,

(h) *Engelhard*. l. c. (not. 10.) Nullum omninò dogma monstrosius est illo, quo, negatâ intrinsecâ actionum moralitate, earum honestas & turpitudo ex instituto sive a voluntate Legislatoris deducitur. Error sine dubio ex eo ortum traxit inter recentiores, (de Veteribus enim quibusdam Gentilibus Philosophis, uti de *Theodoro*, *Archelao*, *Aristippo*, loqui supersedeo) quòd ad principia Metaphysica animum non debitè adverterint, nullaque erat ratio, quare *Pufendorfius* a *Grotio* dissenserit, quod si enim α. res omnes, quæ existunt, a divina voluntate dependeant, solius existentiæ non verò essentiæ quoque respectu; atque β. dentur actiones idealiter & antecedenter ad divinam voluntatem spectatæ, quæ ita comparatæ sunt, ut statum subjecti agentis perficiant, aut deteriorem reddant; & γ. impossibile sit, Deum vi bonitatis & sapientiæ suæ non intendere bonum creaturarum suarum, sequitur omnino δ. rationem bonitatis, aut pravitatis, actionum non a voluntate Dei simpliciter, sed altiùs ab intellectu scil. divino arcessendam esse, quia in ipsis rerum essentiis fundatur; Interim ε. quia Deo liberum fuit, his potiùs creaturis, quàm aliis quibuscumque, existentiam largiri, hac sua voluntate stabilivit quoque Deus *Naturæ Legem*, quæ in pluribus locum non habuisset, si alias creaturas condidisset legis alicujus capaces, sed quarum alia fuisset conditio, aliud e. g. corpus aliter organizatum, &c. Legis ergò Naturæ, quæ inter homines jam obtinet, *Principium essendi* Deus est *tam* quatenùs antecedenter ad suam voluntatem intelligit, quid cuilibet creaturarum in quolibet statu & conditione conducat, *quàm* quatenùs etiam vult, ut hæ potiùs, quàm aliæ quæcumque creaturæ, existant, & veritatibus æternis in ipsarum essentiis fundatis convenienter vivant.

Quæ ut eo rectiùs intelligantur, sint duæ propositiones: *Existunt homines:* & altera: *Luxuriâ & intemperantiâ vires mentis & corporis debilitantur, abstinentia autem & sobrietate conservantur, adeoque intemperantia & luxuria vitiosæ & turpes, abstinentia autem & sobrietas laudabiles & honestæ sunt.* Quis non videt, propositionem *priorem* planè arbitrariam esse, & ab instituto Creatoris unicè dependere; *Posteriorem* autem inter æternas veritates referendam esse, cùm omninò verissima maneat, sive homines existant, sive non existant, neque enim propter divinam voluntatem huic propositioni sua constat veritas, sed illam jam habet in ideis divini intellectûs antecedenter ad divinam voluntatem, qui ergò negat intrinsecam actionum quarundam honestatem & turpitudinem, ad principia Metaphysica haud debitè adtendit. Cæterùm ex dictis, patet, quæ *principium cognoscendi* Juris Naturæ in ipsius hominis essentia quærendum sit, & quænam proindè cognitio requiratur in eo, qui *Jurisprudentiam Naturalem*, methodo scientifica pertractandam, suscipit. " pag. 254-257.

aliam de Deo, ejusque sapientia, opinionem fovere potest, ut qui substantias duntaxat admittit materiales (i). Quodsi in vivis adhuc esset *Hobbesius*, nollem ipsi tribuere sententias, quæ ipsi possent detrimento esse; verùm tamen ab illis liberare virum planè difficile est: fortasse mutavit mentem annis insequentibus, ad magnam enim ætatem vivendo adscendit, ita ut speraverim, errores auctori suo fatales non fuisse (k). Cùm

(i) Ad ea, quæ hic monet, *Engelhardus*, l. c. (not. 11.) conf. *Theod.* §. 172. *Ill. Bilfingeri* Dilucidd. §. XXXVII. Ait nim. „ Animadvertere id debuisset *Phil. Thümmigius*, id quod si fecisset, non adeò benigna de *Hobbesio* sentire sese debere facile perspexisset, dum in *Differt. de genuina & completa necessarii notione* §. 7. (Extat illa in ejus Meletematis, pag. 183.) inquit: „ Acris ingenii Vir & Philosophus insignis, *Thomas Hobbesius*, a multis absolutæ rerum necessitatis defensor circumfertur. Etenim cùm *impossibile* esse propugnaret, quidquid non evenit, ejusdem cum *Spinosa* furfuris statim habebatur. Enimverò si æquitatis & veritatis studiosos gerere nos velimus, mitiori judicio, nec ob id tantâ nominis maculâ dignus videtur. Impossibile esse dicit, quidquid non evenit, quia nunquam fit, ut omnia rei non futuræ requisita simul existant, sine quibus tamen res existere non potest. At quis non capit id impossibilitatem duntaxat hypotheticam probare, cùm certum sit, rem aliquam, si conditio ad ejus existentiam requisita desit, existere non posse. Enimverò uti rem aliquam, etsi non existat, existere posse evidens est, ita pariter nemo non admittet, esse posse requisitas ad illam conditiones, etsi non existant. " (p. 187.) Eodem quippe orthodoxiæ colore impia *Spinosæ philosophemata* incrustari facilè posse observabit, qui, quæ suprà pag. 27. (*v. Cauf. Dei* §. 7. *& adnotat.*) & seqq. ex *Spinosa* a nobis adlata sunt, adtento animo perlegit: Hujus farinæ homines, qualis *Hobbesium* fuisse constat, patrocinio indigni meritò habentur, quippe

Causa patrocinio non bona pejor erit.

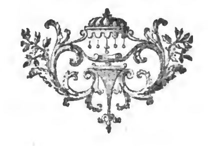
Ipse certè ill. *Johus Comes Rocestriensis*, dum viveret, inter Atheos tam benè cognitus; in lecto suo emortuali ad saniorem mentem conversus, fassus omnino est: *Ex philosophematibus Hobbesianis suam se impietatem hausisse.* Vide Sermonem funebrem ea occasione habitum a Rev. *Roberto Parsons.* " p. 257, 258. Confer ad hoc judicium *Nic. Hier. Gundlingii* Observ. select. Tom. I. Observ. II. *Gundlingiana*, XIV. stück, p. 309. sqq.

(k) Quæ ad hæc verba adnotat *Engelhardus*, l. c. (not. 12.) nos non morabuntur, ut quibus ex iis, quæ & in vita ipsius, & in ipso Tentaminum opere, de *Leibnitio* didicimus, certè stat de ejus sobrietate sententia. Exclamat autem ille: At! quid quæso cum salute aut condemnatione hominum negotii tibi est, *Leibniti?* Si ipsemet Religionis contemptor *falsa existimes ea, quæ de Inferis memorantur, diversa loca a piis impia & formidolosa habere*, uti *Catonem* memini *Jul. Cæsari* apud *Sallustium* exprobrare in *Conjuratione Catilin.* Sed salva res est, meliore jure de te sperare possumus, errores, quos habuisti, homo enim eras, & humani nihil a te alienum esse putabas, apud Deum misericordem propter merita Christi Θεανθρώπου, in quo agnoscebas benedici debuisse omnes gentes (vid. *Causa Dei.* §.49.) tibi in condemnationem non cessisse, sed te inhabitare illa loca, ubi...... *sancta virorum agmina, pulvereum quæ dedignantia censum, divitias* (Christe) *petiere tuas.*

Et, ut finem imponam, quàm maximè in *Leibnitium* quadrare mihi videntur verba *Serenissimi Principis Landgravii Hassiæ*, *Ernesti*, quibus suum de celeberrimo Theologo, *Joanne Ludovico Fabritio*, judicium expressit: „ *A Catholicis* æquè ac Protestantibus, qui suis indulgebant adfectibus, interim tamen re ipsâ plerumque rerum pla-

Cùm verò facilè alios exitio dare possent, juvat monito quodam succurrere iis, qui ad legendum se adcingunt Auctorem, alias benè meritum, multiplicique ratione proficuum. Verum quidem, Deum, propriè loquendo, non ratiocinari, nec nostro modo tempus impendere, ut transeat ab una veritate ad aliam: sed, quoniam omnes veritates, earumque nexus omnes, simultaneo actu comprehendit, omnes etiam consequentias cernit, inque se eminenter continet omnia ratiocinia, quæ nos formare possumus, quod ipsum sapientiam suam perfectam reddit.

nè inscii & imperiti maximè erant, traducebatur, ac si parum sincerè Religioni suæ addictus fuisset. Qua in re tamen ex imperitia & ignorantia ingenii ejus, agendique rationis, illi toto cœlo aberrabant, siquidem longè aliud est uniuscujusque partium defectus & infirmitatem nosse, & non defendere velle ea, quæ uno alterove respectu defendi non possunt: aliud verò esse Atheum, Libertinum, aut Indifferentem. " Vid. *Heid.* in vit. Fabr. p. 259. 260. *Tali, opinor, defensore non indiget* Ill. Vir *Leibnitius.* conf. infr. *Libr. King.* not. ad §. 17.

ADNOTATIONES IN LIBRUM DE ORIGINE MALI, HAUD ITA PRIDEM IN ANGLIA EVULGATUM.

ARGUMENTUM.

§. 1. S*ciagraphia generalis Libri* Kingiani *de Origine Mali*, *qui* quinque *absolvitur* capitibus. *Eorum* quintum *cum suis* sectionibus *vult ostendere*, *veram libertatem pendere ab indifferentia æquilibrii*, *vaga*, *integra & absoluta*. §. 2. *Hoc principium electionis sine causa & ratione multi habent pro grandi privilegio Dei & substantiarum intelligentium*; *sed persuasio hæc vana est*, *nec in natura unquam reperietur electio sine antecedente boni malive repræsentatione*, *sine inclinationibus quibusdam*, *vel rationibus moventibus*. §. 3. *Refertur inter doctrinas*, *a Scholasticis resuscitatas*, *indifferentia vaga in electionibus*, *vel casus verus*, *in animis conceptus*, *quasi nihil nobis inclinationem inspiraret*, *quando ejus distincta perceptione caremus*. Plato, Aristoteles, Thomas, Durandus, *aliique Scholastici*, *libertatem in usu rationis atque inclinationum*, *ad eligendum*, *vel aversandum*, *objecta permoventium*, *collocaverunt*, *a quibus alii quidam Philosophi nimium subtiles sine causa discesserunt*, *electionem inexplicabilem*, *a quavis omninò re independentem*, *introducentes*; *inter eos est* Kingius, *qui spontaneitatem & rationem privare suis commodis*, *eaque omnia in vagam indifferentiam conferre novit*. §. 4. *Sed distinctiùs rem exponemus*. Caput *ejus* primum *versatur in principiis*, *& agit de notione Substantiæ*, *Materiæ*, *de natura Notionum*. §. 5. *De criterio Veritatis*. *Explicatio ill.* Leibnitii, *qui distinguit inter veritates facti & veritates rationis*. §. 6. *De Motu*, *Materia*, *Spatio*. *Quamcumque de spatio sententiam tuemur*, *sufficit*, *existere Deum*, *causam materiæ & motûs*, *& denique omnium rerum*. In fine Capitis *præclarè docet* Kingius, *Deum agere finis cuicujus gratiâ*,

gratiâ, *& in creatione mundi spectasse id sollicitè, ut ei maximam convenientiam impertiret, maximam opportunitatem entium sensu præditorum, & maximam adpetituum compatibilitatem, quam potentia, sapientia & bonitas aliqua, omnes infinitæ & invicem colligatæ, unquam producere potuissent, & si mali quid remanserit, judicandum, perfectiones hasce divinas infinitas non potuisse (mallem non debuisse) id inde excludere.* §. 7. Caput secundum, *mali anatomiam quandam exhibet: Malum est vel metaphysicum, vel physicum, vel morale. Incipit Auctor a malo metaphysico in* Capite tertio, *observatque, creaturas esse imperfectas, quod ex nihilo prodiissent, nec ab earum productione manum abstinuisse Deum, ob abundantiam suæ bonitatis, qua imperfecti quid adesse maluit, quàm nihilum; certas quasdam res fieri quidem meliores potuisse, sed non sine aliis novis, iisque majoribus, incommodis; esse bonitatis infinitæ eligere optimum; corpora æquè esse creata, atque spiritus, nec opus materiæ summo Deo indignum fuisse.* §. 8. Caput quartum *agit de malo physico. Existimat* Kingius, *malum physicum a materia, vel potiùs ab ejus motu, proficisci. Summus Operis apex erat structura animalium, quo passim exstarent creaturæ cognitionis capaces. Censet hinc porrò Auctor cel. aërem, immò & atherem purissimum, suos habere incolas, perindè atque aquam & terram; non dari tantùm spiritus puros, sed etiam animalia immortalia, iis similia, quorum animæ cum materia atherea & incorruptibili conjunguntur; & immortalitatem,* Adamo *concessam, si obsequutus fuisset, non naturæ suæ, sed gratiæ divinæ, effectum fuisse.* §. 9. *Porrò ostenditur, ad conservationem animalium corruptibilium necessaria illis fuisse certa quædam indicia, periculum imminens prodentia, ejusque evitandi inclinationem gignentia; hinc adesse dolorem, metum mortis, famem, sitim, &c.* §. 10. *Sed Auctorem Naturæ istiusmodi incommoda sexcentis commodis communibus & perpetuis compensasse; famem ac sitim augere voluptatem in capiendis cibis, laborem moderatum jucundum esse virium animalis exercitium, somnum, propagationem sobolis, voluptates giguere, metum, cupiditatem, aliosque adfectus, plerumque esse utiles, & per accidens tantùm ad malum vergere; idem dicendum de venenis, morbis epidemicis, aliisque rebus noxiis, esse scilicet inevitabilia benè concepti systematis consectaria: quod ignorantiam atque errores adtinet, eos, qui vitari nequeant, nec tam usitatos, nec tam perniciosos existere: qui plurimum mali adferant, culpa nostra oriri solere, nec hinc a malis naturalibus duci debere consciscendæ sibi mortis argumentum.* §. 11. *Quin etiam, cuncta hæc mala per accidens a bonis oriri caussis, & ex omni eo, quod cognoscimus, concludi posse ad omne id, quod ignoramus, ea scil. mala excludi non potuisse, nisi admissis incommodis multò majoribus, mundum ad instar magni ædificii considerandum esse: præterea existimat Auctor,* Adamum *non, nisi virtute gratiæ divinæ, & pacti cum Deo initi, a malis naturalibus exemtum fuisse,* Mosen *septemtantùm effectus primi peccati enumerare; maximam malorum nostrorum*

vim,

vim a necessitate materiæ proficisci, inprimis post gratiam subtractam, immortalitatem post nostrum exilium oneri nobis fuisse, & forsan pro beneficio habendum, quòd nullus ampliùs aditus nobis pateat ad arborem vitæ. §. 12. Caput quintum *explicat originem mali moralis; Auctor eam derivat ab eo, quod perfectionem aliquam adpellat, scil. a potentia eligendi sine aliqua ratione & causa finali seu impulsiva: ingens sanè paradoxum, maximam imperfectionem, hoc est, peccatum, ab ipsa perfectione proficisci, at non minus paradoxum, rem a ratione longè alienissimam pro perfectione habere.* §. 13. Sectio *igitur* hujus Capitis prima *naturam electionum pandere debet. Confundit hic* Kingius *eos Auctores, qui voluntatem judicio intellectûs, aut inclinationibus adpetitûs antecedentibus, flecti censent, cum iis, qui voluntatem ad decretum suum absolutâ quadam necessitate compelli statuunt. Distinguendum interim judicium intellectûs a rationibus moventibus, quæ a perceptionibus, & inclinationibus insensibilibus, oriuntur, & existimandum, voluntatem semper sequi utilissimam boni & mali distinctam aut confusam repræsentationem, quæ ex rationibus, passionibus & inclinationibus, resultat, licèt eadem rationes quoque reperire possit, suspendendo suo judicio aptas.* §. 14. *Solvitur ab ill.* Leibnitio *nodus Gordius Contingentiæ atque Libertatis, remotâ confusione consequentiæ necessariâ necessitate absolutâ, & consequentiæ fundatæ in veritatibus tantùm convenientiæ, seu ejus, quod a principio contradictionis, veritates necessarias & indispensabiles efficiente, dependet, & ejus, quod a principio rationis sufficientis, in veritatibus adhuc contingentibus obvio, dependet. Ita patet, substantiam cogitantem ad decretum suum flecti rationibus quidem, sed inclinantibus, non necessitantibus, futura contingentia, & in se ipsis & rationibus suis prævisa, manere contingentia; Deumque infallibiliter sapientiâ & bonitate suâ adductum esse ad mundum potentiâ suâ condendum, ipsique formam, quæ fieri queat, optimam conferendam, sed necessariò non esse adductum; cunctaque salvâ suâ libertate perfecta & suprema facta esse.* §. 15. *Submovet hæc explicatio Leibnitiana omnes* Kingii *objectiones*: 1. *contingentia cum libertate sic subsistit*; 2. *malæ voluntates non ideò malæ sunt, quòd nocent, sed etiam, quòd sunt origo rerum noxiarum, vel malorum physicorum: Praxis etiam tribunalium, & communis hominum opinio, consentit, dum in administratione justitiæ, quo major ad peccandum tentatio est, eo major imponitur necessitas eam reprimendi per pœnarum intensionem*; §. 16. 3. *discrimen inter malum physicum & morale semper consistit, quamvis in hoc conveniant, quòd ambo suas rationes & causas habeant*; 4. *quando anima ad actiones suas voluntarias per objecta compellitur, ea non fit passiva, & homo manet vera peccati causa, cùm repræsentationes rerum externarum etiam in anima nostra reperiantur, &c.* §. 17. 5. *præcipimus, virtutem sequendam, gratum animum præstandum, justitiam colendam, non tantùm ob commodum privatum, ob spem vel metum, sed etiam ob voluptatem, in bonis actionibus reperiendam: pariter censemus, malitiam majorem evasisse,*

si in voluptatem exierit: justitiam, quæ puniat per pœnas medicinales, ad corrigendum maleficum, vel saltem ad præbendum aliis exemplum, locum quidem habere apud eos, qui rejiciunt libertatem a necessitate vacuam, non item veram justitiam vindicativam, quæ quid adhuc altiùs supponat, & hinc ab Hobbesio *&* Socinianis *repudietur.* §. 18. 6. *quando objicitur, homines felicitatis spem habere planè nullam posse, si moveri voluntas nequeat, nisi boni & mali repræsentatione, cùm felicitas nostra sic pendeat a rebus externis, adeoque in potestate nostra non sit, quòd res externæ nostro se adpetitui adcommodaturæ non sint; resp. argumentum hoc ubique claudicare: nullam vim esse in consequentia, concedi posse conclusionem, & argumentum ipsum in Auctorem retorqueri, id quòd etiam pluribus ostenditur.* §. 19. *Commoda suæ hypotheseos ostendere vult* Kingius, *v. gr. dum dicit, puram eam indifferentiam solam posse libertatem nostram salvam reddere, eam omnem nostram felicitatem conficere, nosque eâ fieri multò perfectiores; porrò, per hanc solam potentiam nos esse veram actionum nostrarum causam, utpote cui imputari possent, cùm aliàs ab objectis externis cogeremur, immò propter eam ipsam fieri, ut possemus nostræ felicitatis momentum nobis ipsis tribuere, & in sinu nostro gaudere. Sed ostendit ill.* Leibnitius, *omnia se opposita ratione habere.* §. 20. *Ratio, qua confirmare suam hypothesin laborat* Kingius, *per omnes gradus offendit; dicit nimirum, Deum tantùm & creaturas liberas verè activas esse, & ad activitatem requiri duntaxat, ut quid per se ipsum determinetur: jam id, quod per se ipsum determinatur, per objecta determinari non debet, adeoque necesse est, ut substantia libera, quatenùs libera, intuitu objectorum sit indifferens, nec hanc indifferentiam relinquat, nisi per electionem suam, quæ objectum ipsi reddet amabile: R. ill.* Leibnitius. §. 21. *Pergit* Kingius *hypothesin suam urgere, & conatur ostendere, hanc potentiam indifferentem reapse in Deo inveniri, eique adscribendam omninò esse, nihil ei bonum, nihil malum esse in creaturis: Respondet ill. Vir, & demonstrat, qualitates objectorum, in eorum ideis repertas, electionis divinæ rationem dedisse.* §. 22. *Dum* Kingius *largitur, Deum, cùm homines creare decrevisset, simul decrevisse illis impertiri omnes opportunitates, quarum mundus capax erat, ipse indifferentiam puram excludit. Nempe, Deus decrevit creare Mundum, sed bonitas ejus simul ipsum compellere debuit ad eligendum illum, in quo plurimum ordinis, regularitatis, virtutis, felicitatis possibilis, esset.* §. 23. *Etiam nos ornat* Kingius *hac indifferentia pura, tanquam eximio munere: Argumenta illius,* 1. *quod nos eam in nobismet ipsis sentiamus;* 2. *ejus indicia & proprietates in nobis experiamur; ostendere queamus, alias causas, voluntatem nostram determinaturas, esse insufficientes; argumenta, inquam, hæc ab ill.* Leibnitio *diluuntur, & quidem* argumentum primum *&* secundum; §. 24. Argumentum tertium, *ubi exempla adferuntur, uti* Vanini, *qui ob chimæras suas martyrium potius*

tiùs subiit, quàm impietati suæ nuntium misit, &c. §. 25. *Continuatur idem discursus, & ostenditur, si ad partem quandam, rationi agnitæ contrariam, accedimus, nos eò adduci per rationem aliam, specie fortiorem, uti v. gr. voluptas est, quam capimus ex eo, quòd videamur independentes, & actionem insolentem suscipiamus. De* Heliodoro, *Episcopo Larissæo.* §. 26. *In* secunda sectione capitis quinti Kingius *pronunciat, nos Deo fieri similes per potentiam sine ratione eligendi, sicque esse felicissimos; sed emendat iterum hæc effata* §. 5. *docendo, ad præstandam nobis felicitatem opus esse, ut electiones nostras adcommodemus rebus, quoniam res non facilè se nobis adcommodant, hocque reverâ esse se voluntati divinæ adcommodare: concedit hoc modo, rationes moventes boni & mali libertati non esse contrarias, tantumque abesse, ut potentia sine causa eligendi nostræ felicitati inserviat, ut ea potiùs inutilis sit, immò perniciosissima:* Sectio tertia *agit de electionibus intempestivis:* Quarta *de origine electionum intempestivarum, quales sunt error vel ignorantia, negligentia, &c.* Quinta *occupatur in conciliandis pravis electionibus, aut peccatis, cum potentia & bonitate Dei. Omnia hæc argumenta ab ill.* Leibnitio *dignè excutiuntur, objectioque, quam sibi ipse movet* Kingius, *nec tamen sufficienter solvit, tollitur.* §. 27. Sectio quinta *in* subsectiones *divisa est, & in* subsectione quarta *utitur parvâ digressione quadam ad materiam de precibus, ubi inquiritur, num ordo naturæ mutetur per preces, per ministerium Angelorum? Collocat* Kingius *ipsum naturalem precum usum in virtute animam reddendi meliorem, adfectus vincendi, & certum novæ gratiæ gradum adquirendi: Nos propè, ingerit ill.* Leibnitius, *eadem dicere possumus in nostra hypothesi, quæ vult, voluntatem agere tantùm secundùm motiva, neque iis premimur difficultatibus, quibus Auctor exponitur potentiâ suâ eligendi sine ratione; qualis est difficultas a præscientia Dei proficiscens, cujus solutionem ad alium locum remittit* Kingius. *Cæterùm idem Auctor quandoque cogitata profert de malo morali, principiis Leibnitianis sat conformia, ut si* subsectione sexta *dicit, vitia & crimina Universi pulchritudinem nequaquam minuere, sed augere potiùs, uti quædam dissonantiæ in commistione harmoniam efficerent multò suaviorem: multa bona malis inclusa esse: nos non oportere judicare de Universo ex globi nostri, omniumque illorum, quæ nobis cognita sunt, parvitate. Proponit dehinc objectionem* Cottæ *apud* Ciceronem, *Providentiam culpantis,* Epicuri *item apud* Lactantium, *iisque solutis, finit* Opus suum eruditum, *adjectâ* Adpendice, *quæ agit de* Legibus divinis. *Eas distinguit in naturales & positivas;* has *putat indicare & prædicere potiùs malum, quàm illud infligere; hinc loquitur de* æterna malorum damnatione, *& existimat, pœnas istas malorum aliquid emolumenti adferre bonis, ac fortè melius esse damnari, quàm non existere; damnatos forsan judiciorum suorum pravitati adplaudere, & in voluntate Dei taxanda voluptatem quærere. Non con-*

tem-

temnenda vocat hac cogitata ill. Leibnitius, *eaque occasione citat fabulam de Diabolo, veniam, ab Anachoreta quodam Dei nomine oblatam, repudiante, & profert singularia quadam de Barone* Andrea Taifel, *& Comite* de Villamediana, *Hispano. In quæstione, cur sæpè numero boni malè, & mali benè habeant, adnotat* Kingius *inter alia, parum nobis perspectam esse prosperitatem, & latere sæpè felicitatem sub laciniis pauperis alicujus, sua sorte contenti, dum frustrà quæritur in Magnatum aliquorum palatiis; maximam denique felicitatem in hac vita consistere in spe felicitatis futuræ, adeoque dici posse, improbis nihil accidere, quod non ad emendationem vel castigationem prosit, nec quidquam bonis evenire, quod non majus bonum illis adportet: quæ conclusiones, ait ill.* Leibnitius, *cum meis cogitatis optimè conspirant.*

1. Dolendum, quod *Bælius* tantùm *recensiones*, in Diariis de eleganti hoc opere exhibitas, viderit; quod si ipse legisset, debitoque subjecisset examini, largam nobis suppeditasset occasionem elucidandi complures difficultates, quæ, hydrini capitis instar, iteratis vicibus resurgunt in argumento, in quo difficulter vitatur confusio, nisi totum systema inspiciatur, & ratiocinia secundùm rigorem formentur. Sciendum namque est, rigorem in ratiocinando, in rebus imaginatione superioribus, idem efficere, quod faciunt figuræ in Geometria; quandoquidem semper adesse quid debet, quod adtentionem nostram figere, nexumque meditationum conservare possit. Quapropter cùm *hic Liber Latinus*, eruditionis & leporum ornamentis refertus, *primùm Londini, dein Bremæ impressus*, (a) in manus meas incidisset, ab argumenti dignitate, Auctorisque meritis, haud alienum judicavi, addere considerationes quasdam, quas a me Lectores eò magis exspectare possent, quòd non, nisi dimidiatim, mihi cum Auctore hac in materia convenit. Et profectò, dum Opus quinque constat capitibus, quintumque cum Adpendice priora magnitudine adæquat, observavi, quatuor priora, in quibus de malo in genere, & de malo physico in specie, agitur, cum meis principiis (exceptis quibusdam

(a) *De Origine Mali, Auctore* Guilielmo King, *S. T. D. Episcopo Derensi*, Londini apud *Benj. Tooke*, 1702. 8. plag. 16. & Bremæ apud *P. G. Sauerman*, 1704. 8. plag. 20. ad quem etiam annum Libellus recensetur a Cl. *Proeleo*, uti Cel. *Ludovici* scribit in H. P. L. T. I. §. 485. in *Actis Eruditorum Lipsiensibus*, p. 272 - 275. *Bælius* in Ep. ad Dn. *des Maizeaux*, Rotterd. d. 10. Febr. 1705. quæ in Coll. est CCLXIV. „ L'autre chose, que je vou„ drois savoir, est si le Livre de *Mr. King* „ *de Origine Mali*, imprimé à Londres „ l'an 1702, est estimé en Angleterre; & „ si les sentimens de l'Auteur, qui d'E„ vêque de Londondéri, qu'il étoit alors, „ est devenu Archevêque de Dublin, sont „ reputés orthodoxes; & en général, „ dans quelle estime il est parmi les Pré„ lats de l'Eglise Anglicane. M. *Bernard* „ a donné deux longs Extraits de ce Li„ vre-là, dans lesquels je trouve des cho„ ses peu solides. " p. 1010. 1011.

dam locis particularibus) egregiè conspirare, & quandoque, cum multa soliditate atque eloquentia, aliqua explanare momenta, a me paucis saltem indigitata, quòd ea non ursit *Bælius.* Caput autem quintum cum suis sectionibus (quarum aliquæ integra capita adæquant) dum de libertate & malo morali, independente, loquitur, fundatur in principiis, quæ meis non solùm, sed sæpè etiam ipsis *Bælii* axiomatibus repugnant, si modò ei firma & certa quædam principia adscribi possent. In eo namque versatur caput quintum, ut (si fieri posset) ostendat, veram libertatem pendere ab indifferentia æquilibrii, vaga, integra, & absoluta; ita ut neque in eo, qui eligit, neque in objecto, ulla sese determinandi ratio præsto sit, determinatione ipsa anterior, nec eligatur id, quod placet, sed instituta absque argumento electione efficiatur, ut id, quod eligitur, placeat.

2. Hoc principium electionis sine causa & ratione, electionis, inquam, a sapientiæ & bonitatis termino avulsæ, considerant complures tanquam grande privilegium Dei & substantiarum intelligentium, & tanquam suæ libertatis, adquiescentiæ, disciplinæ moralis, & boni malive fontem. Certè persuasio, qua dici nos independentes posse arbitramur, non solùm ab inclinatione, sed & intùs ab ipsa ratione, & extùs a bono vel malo, quandoque tam pulchris depingitur coloribus, ut ea haberi posset in rebus longè præstantissimis: interim tamen nihil nisi vana persuasio est, suppressio rationum, obstinati, quem ostentamus, animi index. Id, quod jactatur, est impossibile, & vero, si locum haberet, damno quoque esset. Existimatus iste character adtribui posset cuidam *Don Juan* in aliquo *Petri* festo, immò posset homo aliquis fabulosus ejus ludere adparentias, & credere demùm, rem ita se habere: at in natura nunquam invenietur electio, ad quam antecedens boni malive repræsentatio, inclinationes quædam vel rationes, non compulissent; quare semper dubitavi, num absolutæ hujus indifferentiæ defensores, illius exemplum proferre valerent. Quodsi verò imaginariam censeo esse hanc electionem, in qua nihil nos determinat, non tamen eam ob causam hujus suppositionis Defensores, & in primis eruditum nostrum Auctorem, vanitatis arguo. Peripatetici quasdam hujus generis opiniones exosculantur, sed annon ab omni justitia alienum foret, ea de re despicari velle *Occamum* (b), *Suissetium* (c), *Cæsal-*

(b) *Guilielm. Occam*, Anglus *Jo. Duns Scoti* discipulus, Doctor invincibilis, venerabilis, singularis, & inceptor vocatus, Caput Nominalium, mortuus Monachi A. 1347. d. 10. Apr. Scripsit *Comment. in Libr. IV. Sententiarum*, *Librum Quodlibetorum de ingressu scientiarum*, *&c.* V. Stolle H. Litt. p. 385. sq. Ill. *Leibnitius* in Diss. de Stilo Philos. §. XXVIII.

(c) *Suiset*, *Suinset*, vel *Swinshed*, alias *Schwins-Kopff*, vulgò *Calculator*, cel. Mathematicus in Academia Oxoniensi. V. Ill. *Leibnitius* in Ep. ad *Jo. Alb. Fabricium.*

Cæsalpinum, *Conringium*, horumque similes, nonnullis adhuc Scholæ doctrinis, hodie emendatis, adhærentes.

3. Inter has doctrinas, ab humili Scholasticorum turba, & temporibus fabulosis, ad vitam reductas atque excultas, refertur indifferentia vaga in electionibus, vel casus verus, in animis conceptus; quasi nihil nobis inclinationem inspiraret, quando distinctâ ejus perceptione caremus; & quasi effectus esse posset sine causis, quando causæ istæ non percipiuntur; ferè quemadmodum nonnulli corpuscula insensibilia negarunt, eo quòd non cadunt eorum sub oculos. Enimverò sicut Philosophi recentiores Scholæ opiniones emendarunt, ostendentes juxta *naturæ corporeæ leges*, corpus moveri non posse nisi motu alterius corporis, illud pulsantis: ita judicandum quoque est, animas nostras (virtute *legum naturæ spiritualis*) non posse moveri, nisi aliqua boni malive ratione, quamvis distincta ejus notitia erui non queat, propter infinitam multitudinem minutissimarum perceptionum, quæ modò nos hilares, modò morosos reddunt, ac diversimodè adficiunt, unamque rem altera digniorem nobis sistunt, licèt inſciis, quare id potissimum contingat. *Plato*, *Aristoteles*, & ipse *Thomas Aquinas*, *Durandus*, aliique Scholastici solidiores, juxta vulgi sententiam & mentem hominum, a præjudiciis vacuorum, ea de re existimant. Collocant libertatem in usu Rationis atque inclinationum, quæ ad eligendum vel avertendum objecta permovent, exploratumque prorsùs habent, voluntatem nostram ad electiones suas repræsentatione bonorum in objecto vel malorum, verorum vel adparentium, impelli. Verùm nonnulli tandem philosophi nimiùm subtiles ex alembico suo notionem inexplicabilem extraxerunt electionis, a quavis omninò re independentis, quæ mira quadam felicitate solvendis omnibus difficultatibus par esse debeat. At ea ipsa mox scopulo adlidit nulli secundo, dum magnum ratiocinandi principium offendit, quo nunquam non edocemur, nihil fieri sine causa, vel ratione sufficiente. Cùm Schola sæpè adplicationem magni hujus principii omitteret, toleratis certis quibusdam qualitatibus occultis primitivis, mirum videri non debet, si fictio hæc de indifferentia vaga suos tulerit plausus, virique aliàs præstantissimi eam secuti sint (d). Auctor noster, a multis aliis Scholæ vulgaris erroribus immunis, huic etiamnum fictioni adhæret, quam etiam, si quisquam alius, summa cum eruditionis laude videtur defendere:

Si Pergama dextra

Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Ornat eam quàm fieri potest optimè, nec, nisi partem ejus venustam, oculis conspiciendam præbet. Novit spontaneitatem & Rationem privare

(d) Ad ea, quæ hactenùs disputavit Auctor ill. conf. Ep. XII. ad *Cel. Hanschium* §. 4.

suis commodis, eaque omnia in vagam indifferentiam conferre; hac indifferentia fit, ut simus ad agendum apti, ut resistamus passionibus, ut electio nobis placeat, ut simus felices: immò, ut videtur, misera conditio nostra foret, si fausta quadam necessitate ad benè eligendum obligaremur. Præclara docuit Auctor noster de origine & rationibus malorum naturalium; reliquum modò fuit eadem adplicare principia ad malum morale, eoque magis, quòd & ipse arbitratur, malum morale fieri malum per mala physica, quæ causatur, vel causari nititur. At non capio, quo pacto potuerit adduci, ut crederet, Deum atque homines, si Rationi subjicerentur, de gradu suo deturbari, fieri planè entia passiva, & a se ipsis diffidere; denique homines nihil habere, quod calamitatibus, foris ingruentibus, opponerent, nisi perbello isto intùs fruerentur privilegio res reddendi bonas aut tolerabiles ipsa electione, cunctaque in aurum permutandi mirabilis hujus facultatis contrectatione.

4. Distinctiùs eam expendemus in sequentibus; juvabit autem capere antea quid emolumenti ex præstantissimis Auctoris nostri meditationibus, quas promovet de natura rerum, deque malis naturalibus, quoniam aliqua occurrunt loca, in quibus nos paullò altiùs adscendere poterimus, & per hanc quoque viam totam systematis sui œconomiam majori luci exponemus. *Caput primum* versatur in principiis. Auctor *substantiam* adpellat ens, cujus notio alterius existentiam non includit. Nescio, num hujusmodi dentur inter creaturas, ob nexum rerum; cereique funalis exemplum non magis alicujus substantiæ exemplum præbet, quam id præstaret examen apum. Verùm vocabula in sensu latiore accipi queunt. Optimè notat, post omnes mutationes *materiæ*, & post omnes qualitates, quæ removeri ab ea unquam possunt, remanere extensionem, mobilitatem, divisibilitatem, & resistentiam. Explicat etiam naturam *Notionum*, ostendendo, *universalia* similitudines tantùm indicare *individuorum*; concipere nos *per ideas* modò id, quod immediata sensatione aliqua cognoscitur, & reliqua per relationes ad hasce ideas nobis innotescere. Quòd si verò fatetur, destitui nos ideâ Dei, Spiritûs, Substantiæ, non satis observasse videtur, nos immediatè nobis conscios esse substantiæ atque spiritûs, dum nosmet ipsos agnoscimus; & ideam Dei in nostra contineri, liberando perfectiones nostras a limitibus, quemadmodum extensio absolutè accepta continetur in idea globi alicujus. Meritò insuper tuetur, *ideas* nostras simplices minimùm nobis *innatas* esse, rejicitque *Tabulam rasam Aristotelis* & *Lockii*; sed illud ipsi concedere nolim, ideas nostras haud majorem ad res relationem habere, quàm voces in auras abeuntes, vel litteræ in chartam missæ, habeant ad nostras ideas; & relationes sensationum esse arbitrarias atque *ex instituto* æquè, ac vocabulorum significationes. Alio jam loco patefeci, cur hoc in puncto Cartesianorum cogitata displiceant.

5. Ut verò ad *causam primam* ultrà penetremus, quærit Auctor *criterium*,

rium, notam aliquam veritatis, eamque in ea vi reperire vult, per quam nostræ propositiones internæ, si sunt evidentes, intellectum ad consensum suum obligant, & per hoc ipsum, ait, fidem habemus sensibus; pandit item notam Cartesianorum, perceptionem nimirùm claram & distinctam, novâ quadam notâ opus habere, ad faciendum discrimen illius, quod clarum atque distinctum sit, & convenientiam vel disconvenientiam idearum (aut potiùs vocabulorum, uti aliàs dictum est,) adhuc fallere posse, eo quòd dantur convenientiæ reales & adparentes. Videtur præterea agnoscere, vim internam, quæ *adsensum* nostrum a nobis extorquet, cautioni adhuc subesse, & a præjudiciis, altas agentibus radices, proficisci posse. Fatetur hanc ob caussam, eum, qui aliud *criterium* suppeditaret, prolaturum rem esse generi humano quàm utilissimam. Conatus equidem sum explicare hoc *criterium* in commentatiuncula quadam de Veritate & Ideis, A. MDCLXXXIV. evulgata, &, quanquam nolim de nova aliqua detectione, eo in argumento a me data, gloriari, credo tamen res evolutas esse, antea non, nisi confusè, cognitas. Distinguo inter veritates facti & veritates rationis. Veritates facti comprobari nequeunt, nisi commissione earum cum veritatibus rationis, & reductione ad perceptiones immediatas, quæ in nobis existunt, & de quibus, uti præclarè observarunt S. *Augustinus* & *Cartesius*, dubitare nemo potest; videlicet, non possumus dubitare de eo, quòd cogitemus, immò quòd hoc illudve cogitemus. Ut verò judicare liceat, num nostræ adparitiones internæ habeant aliquam realitatem in rebus, & a cogitationibus transitum facere ad objecta, considerandum, meâ quidem sententiâ, est, num *perceptiones* nostræ & inter se, & cum aliis, quas jam habuimus, benè sint connexæ, ita ut regulæ Mathematicæ, aliæque veritates Rationis, locum hic inveniant: quo in casu reales illæ haberi debent, nec credo ego ullam aliam dari viam & rationem, eas ab imaginationibus, somniis, ac visionibus, distinguendi (e). Igitur veritas rerum, extra nos positarum, agnosci nequit, nisi nexu phænomenorum. *Criterium* veritatum Rationis, seu a *Conceptionibus* oriundarum, cernitur in exacto regularum Logicarum usu. Quod ideas adtinet, vel *notiones*, omnes eas *reales* adpello, quarum explorata est possibilitas, & *definitiones*, hanc possibilitatem non ostendentes, tantùm sunt *nominales*. Geometræ, in recta Analysi gnaviter versati, intercedentem hac in re inter proprietates, per quas linea quædam, aut figura, definiri potest, differentiam haud ignorant. Forsan eruditus Auctor noster tam altè non adscendit; quanquam & ex iis, quæ

(e) Conf. ill. *Wolfii* Log. Lat. P. I. sect. I. c. I. & Ont. Lat. P. I. sect. III. c. VI. In somnio omnia fiunt absque ratione sufficiente, & contradictoriis locus est: in veritate rerum singula sunt & fiunt cum ratione sufficiente, nec contradictoriis locus est. In veritate ordo est, in somnio confusio, §§. 493, 494.

quæ suprà de eo retulimus, & ex iis, quæ sequuntur, intelligatur, ipsi nec acumen ingenii, nec meditandi artem, defuisse.

6. Post hæc, excutere adgreditur, num motus, materia & spatium, ex seipsis prodeant, quem in finem expendit, num aliquo pacto concipi queat, quòd non existant; adnotatque simul hocce Dei privilegium, vi cujus, quamprimum Deus existere sumatur, admittendum quoque sit, ipsum necessariò existere. Est hoc corollarium observationis cujusdam, quam in Commentariuncula suprà citata promovi, scilicet, quàm primùm largiamur, Deum esse possibilem, admittendum etiam esse, ipsum necessariò existere. Jam, utprimùm admittimus, Deum existere, admittendum, ipsum existere necessariò. Hoc verò privilegium non cadit in tres illas res, de quibus modò locuti sumus. Auctor & speciatim de motu judicat, minimè sufficere, si cum *Hobbesio* dicatur, motum præsentem oriri ex motu antecedente, huncque iterum ex alio, & sic deinceps in infinitum. Etenim quantum tibi visum fuerit, retrò adscende, profectò nunquam eo te pervenisse gaudebis, ut perspectam haberes rationem motûs, in materia obvii. Ergò ratio hæc extra istam seriem quærenda est; & si motus daretur æternus, præsto quoque æternus motor esse deberet: quemadmodum radii solares, si cum sole æterni essent, etiam sui causam in sole æternam haberent. Placet omninò referre hæc eruditi Auctoris nostri ratiocinia, ut adpareat, quanti, vel secundùm illius ipsius mentem, ponderis sit *principium Rationis sufficientis.* Quòd si namque aliquid admittere licet, quod nullam habere rationem scimus, facile erit Atheo argumentum hoc concidere, dicenti, minimè necesse esse, ut adsit aliqua motûs ratio sufficiens. Nolo hic realitatem & æternitatem spatii expendere, ne longiùs a nostra materia divertar. Sufficit retulisse, quod existimet Auctor noster, illud annihilari posse potentiâ divinâ, sed planè totum, non verò per partes; nosque solos cum Deo existere posse, etiamsi nullum foret spatium, nulla materia, quoniam notionem existentiæ rerum externarum in nobis haud continemus. Considerandum insuper exhibet, in sensationibus sonorum, odorum & saporum, ideam spatii non includi. Verùm enim verò, quamcumque tuleris de spatio sententiam, sufficit, existere Deum, causam materiæ & motûs, & denique omnium rerum. Persuadet sibi Auctor, nos de Deo posse ratiocinari, uti cæcus natus ratiocinaretur de lumine. Sed aliquid in nobis ampliùs esse contendo, nostrum enim lumen radius est luminis divini. Postquàm de quibusdam Dei adtributis verba fecisset Auctor, censet, Deum agere finis alicujus gratiâ, quæ est communicatio suæ bonitatis, operaque illius bene ordinata esse. Tandem finem huic capiti imponit dignissimum, adserendo, Deum in creatione Mundi id sollicitè spectasse, ut ei impertiret maximam convenientiam rerum, maximam opportunitatem entium sensu præditorum, & maximam adpetituum compatibilitatem, quam potentia, sapientia & bonitas aliqua, omnes infinitæ & invicem colligatæ, unquam producere potuissent:

addit insimul, si nihilominùs mali quid in eo remanserit, judicandum esse, perfectiones has divinas infinitas non potuisse (dicere mallem, non debuisse) id inde excludere.

7. *Caput II.* mali anatomiam quandam exhibet. Dividit illud perinde, atque nos, in metaphysicum, physicum & morale. Malum metaphysicum cernitur in imperfectionibus; malum physicum complectitur dolores, aliaque incommoda similia; malum denique morale ponitur in peccatis. Omnia ista mala reperiuntur in operibus Dei, inde collegit *Lucretius*, nullam esse providentiam, & negavit Mundum esse effectum Divinitatis,

Naturam rerum divinitùs esse creatam;

quandoquidem in natura rerum tot adparent defectus,

quoniam tantâ stat prædita culpâ.

Alii duo admiserunt principia, alterum bonum, alterum malum, & fuerunt, qui credebant, difficultatem invictam esse, quibus verbis Auctor respexisse ad *Bælium* videtur. Putat ostendere se in Opere suo, nodum hunc non esse Gordium, qui secari debeat, & jure meritoque adserit, potentiam, sapientiam & bonitatem Dei, non fore infinitas & perfectas in exercitio, si mala ista exulatum abiissent. Incipit a malo imperfectionis in *capite III.* observatque post S. *Augustinum*, creaturas esse imperfectas, propterea quòd ex nihilo prodiissent, cùm e contrario, si Deus ex suo ipsius fundo substantiam aliquam produxisset, Deum aliquem fecisset (f), id

(f) Conf. ad hæc, & ea, quæ §. anteced. adseruit *ill. Vir*, ejusdem Principia Philos. §. 40-45. Ait v. g. §. 42. *Sequitur hinc etiam, creaturas habere perfectiones suas ab influxu Dei; sed imperfectiones a propria natura, essentiæ sine limitibus incapaci. In eo enim a Deo distinguuntur.* Ad quæ *Cel. Creilingius* præclarè: „ Hic creatoris cum creatura, perfecti cum imperfecto, independentis cum dependenti, fit comparatio, & fons atque origo detegitur omnis mali. Cùm enim impossibile sit, plura dari præter unum infinitum actuale & perfectum absolutum, seu *en tout sens*, ut ita loquamur, ab eo verò omnia dependere debeant, Ens dependens, seu creatura, in suo conceptu formali, involvit aliquam limitationem vel imperfectionem. Quemadmodum si una tantùm datur linea recta, reliquæ omnes plùs minùs erunt curvæ, prout ab hac rectitudine multùm aut parùm deficiunt. Unde nonnulli haud malè dicunt, caussam mali non dari efficientem, sed deficientem, si quidem de prima omnis mali origine philosophica sermo sit. Creaturæ ergò (uti rectissimè ill. *Leibnitius* inquit) perfectiones suas, h. e. bonitatem, habent ab influxu Dei, (adeoque Deus nullatenùs, ne quidem per accidens, est causa mali, sed tantùm boni) sed imperfectiones a propria natura, quæ consistit in tali essentia, quæ non potest non habere limites, ut ad summitatem boni, quod ex integra causa tale est, adscendere nequeant. Omnia quidem bona sunt, sed bonitatis in creaturis sunt gradus, & optima illa est, quæ minimis urgetur malis seu defectibus. Eleganter *Augustinus L. I. contra Julianum c. III.* scribit: Quærunt ex nobis, unde sit malum, respondemus, ex bono, sed non summo; ex bonis igitur inferioribus atque muta-

id quod ei ansam præbet faciendi brevem quandam digressionem adversùs Socinianos. At ingeret aliquis, quare Deus a productione rerum manum non abstinuerit potiùs, quàm quòd eas imperfectas creaverit? Præclarè respondet Auctor, abundantiam bonitatis Dei ejus causam esse. Voluit se communicare cum impendio scrupulositatis, quam in Deo concipimus, dum eum ab imperfectionibus offendi arbitramur. Itaque imperfecti quid adesse maluit, quàm nihilum. Sed addi potuisset, Deum reverâ universum possibilium omnium perfectissimum produxisse, & quo planè contentus esse potuit, cùm imperfectiones partium longè majori perfectioni in toto deserviant. Ita observatur quoque paullo post, certas quasdam res fieri quidem meliores potuisse, sed non sine aliis novis, iisque *forsan* majoribus, incommodis. Vocabulum hoc, *forsan*, omitti potuisset: dumque Auctor pro certo adsumit, nec id sine ratione, in fine capitis, *esse bonitatis infinitæ eligere optimum*, citius etiam integrum ipsi fuisset, hoc inde corollarium elicere, quòd res imperfectæ cum perfectis conjungerentur, si illæ non obstarent, quo minùs ex his posterioribus tot adessent, quot adesse possent. Itaque corpora æquè sunt creata, atque Spiritus, quandoquidem unum alteri obstaculum nullum objicit, neque opus materiæ summo Deo indignum fuit, quemadmodum sibi persuaserunt antiqui Hæretici, opus hoc certo cuidam Demogorgo adtribuentes.

8. Veniamus ad *malum physicum*, de quo verba fecit in *capite IV.* Celeberrimus Auctor noster, postquàm malum metaphysicum, hoc est, imperfectionem, ex nihilo derivasset, censet, malum physicum, hoc est, incommoda, a materia, vel potius ab ejus motu, proficisci, absque motu enim materia foret inutilis; sed & contrarietas aliqua hisce motibus inesse debet; aliàs, si cuncta simul ad idem latus tenderent, neque varietas quædam,

mutabilibus orta sunt mala. Mala enim omnia participant ex bono, merum enim, & ex omni parte tale, dari repugnat, ad minimum si physicè rem & metaphysicè (quale in rigore nullum datur) consideres. - - - Haud verò difficulter omnia expediet, qui conceptum mali semel rectè formaverit, eumque semper defectum aliquem involvere adtenderit; perfectionem autem omnimodam incommunicabiliter possidere Deum; neque magis possibile esse, creaturam illimitatam, adeoque independentem creari, quàm creari alium Deum. Si enim possibilis foret creatura infinita ex omni parte, haberet illam infinitudinem per participationem, non per essentiam, at per participationem habere nequit, quia implicat infinitum ex omni parte & infinitum per participationem, participium quippe dicit aliquam limitationem & dependentiam. Quia etiam infinitudo omnimoda idem est, ac ipsa divinitas, hæc autem est incommunicabilis, uti omnes fatentur, patet, quòd talis creatura sit omnino impossibilis. Undè pronum & facile est derivare in creatura rationali defectibili *malum*, quod dicitur *morale*, ex intellectu & voluntate finitis, limitatis, adeoque facilè impingentibus, aberrantibus, immò in nonnullis ad certum pravitatis genus propendentibus, alveo declivi fluens. Hæc vero omnia in foro philosophico dicta volumus, in quantum origo prima mali, seu defectus in bono, ex ratione sola inquiri potest. " *p. 1. Disp. 2da.*

quædam, neque generatio, locum haberet. Verùm motus, qui generationes faciunt, corruptiones quoque producunt, quandoquidem ex motuum varietate corporum oritur conflictus, quibus eadem sæpè dissipantur & destruuntur. Interim Auctor Naturæ, corpora, ut durabiliora fiant, in *Systemata* distribuit, quorum ea, quæ nobis sunt cognita, ex globis luminosis & opacis componuntur, ratione tam eleganti, tamque idonea ad patefacienda & cum admiratione lustranda ea, quæ in se complectuntur, ut nihil elegantius animo concipi possit. At summus operis apex erat structura animalium, quo passim exstarent creaturæ cognitionis capaces,

Ne regio foret ulla suis animalibus orba.

Judiciosissimus Auctor noster existimat, aërem, immò & *ætherem* purissimum, suos habere incolas perindè, atque aquam & terram. Quodsi verò & loca quædam sine animalibus essent, possent ea ipsa tamen usus præstare necessarios aliis, quæ incoluntur, uti verbi gratiâ montes, superficiem Globi nostri inæqualem, & quandoque desertam ac sterilem, reddentes, prosunt ad fluviorum & ventorum productionem: neque est, cur arenis & paludibus indignemur, cùm plurima etiamnum loca ad culturam supersint. Adde, quòd falsò sibi persuadetur, omnia solummodo hominis causâ facta esse, & statuit Auctor, non dari tantùm Spiritus puros, sed etiam animalia immortalia, ad hosce Spiritus accedentia, hoc est, animalia, quorum animæ cum materia ætherea & incorruptibili sunt conjunctæ. Sed aliter se res habet cum animalibus, quorum corpus terrestre, compositum ex tubis ac particulis fluidis, quæ inibi circulantur, & quarum motus vasorum rupturâ cessat; quo ipso adducitur Auctor, ut credat, immortalitatem, *Adamo* concessam, si præstitisset obsequium, non naturæ suæ, sed gratiæ divinæ, effectum fuisse.

9. Jam ad conservationem animalium corruptibilium necessaria ipsis fuerunt certa quædam indicia, quibus periculum imminens potuissent cognoscere, quæque illius evitandi propensionem indidissent. Quidquid igitur causari nobis magnam aliquam læsionem tentabit, id causari antea dolorem debet, qui animal compellere posset ad contentiones, causæ hujus incommodi repellendæ vel declinandæ, & malo majori anticipando, aptas. Metus mortis eam quoque vitare docet: quòd si non tam deformis illa esset, nec solutiones continuitatis tam acerbæ, sæpè animalia non curarent suum interitum, aut partes sui corporis perire facilè sinerent, & robustissima quæque vix integrum diem subsisterent.

Deus etiam famem & sitim animalibus indidit, ut ea ad victum & conservationem sui adstringeret, supplendo hac ratione id, quod usu deteritur, quodque sensim & sine sensu in auras abit. Adpetitus isti ea ad laborandum quoque compellunt, ut adquirant alimenta constitutioni suæ

congrua, & vigori impertiendo idonea. Praeterea necessarium duxit Auctor rerum, ut animal quodpiam saepius alteri nutrimento esset, quod quidem sortem illius haudquaquam infeliciorem reddit, cùm mors, morbis adcersita, eosdem, immo majores, dolores pariat, quàm mors violenta; haecque animalia, aliis in praedam cedentia, nec consequentia cernunt, non majore quiete fruantur, ubi a periculis sunt libera.

Eadem res est cum inundationibus, terrae motibus, fulminis ictibus, aliisque inordinationibus, quas bruta animalia non metuunt, & homines plerumque non metuere debent, quia paucis tantùm cum iis confligari contingit.

10. Auctor Naturae haec & alia mala, raro obvia, sexcentis commodis communibus & perpetuis compensavit. Fames ac sitis augent *voluptatem*, qua in capiendis cibis fruimur. Labor moderatus jucundum est virium animalis exercitium; & somnus praeterea ratione prorsùs contraria delicias gignit, dum per quietem vires reparat. At inter voluptates vividissimas numeranda venit ea, quae animalia ad propagationem compellit. Cùm Deus curare voluisset, ut species immortales essent, quando individua hac in terra perpetim manere non poterant, voluit etiam, animalia tenerrimo in pullos suos adfectu tangi adeò, ut & vitam eorum tuendorum causâ quibusvis fortunae telis exponere non dubitarent.

A *dolore* & *voluptate* oriuntur *metus*, *cupiditas*, aliique *adfectus*, plerumque utiles, quanquam per accidens fieri soleat, ut interdum ad malum vergant: idem dicendum de venenis, morbis epidemicis, aliisque rebus noxiis, hoc est, esse inevitabilia benè concepti systematis consectaria. Quod *ignorantiam & errores* concernit, considerandum est, & creaturas perfectissimas multa procul dubio ignorare, notitiasque necessitatibus solere proportionatas esse. Interim quibusdam nos obnoxios casibus esse oportet, quos praevidere non potuimus, haecque accidentium genera vitari nullo pacto queunt. Saepè necesse est, ut fallamur judicio nostro, cùm illud suspendere non concedatur usque ad exactam rei discussionem. Istiusmodi incommoda a rerum systemate separari nequeunt: saepiùs necesse est ea inter se similitudinem aliquam habere certo quodam respectu, unumque pro altero accipi posse. Verùm errores, qui vitari nequeunt, nec tam usitati, nec tam perniciosi existunt. Qui plurimum mali adferunt, culpâ nostrâ oriri solent, adeoque nefarium foret, a malis naturalibus ducere consciscendae sibi mortis argumentum, quoniam constat, illos, qui eo usque sunt progressi, plerumque voluntariis malis excitatos fuisse.

11. Quid? quod exploratum est, cuncta haec mala, de quibus locuti sumus, per accidens bonis causis ortum suum debere; nec absonum, ex omni eo, quod cognoscimus, concludere ad omne id, quod ignoramus, ea scilicet mala excludi non potuisse, nisi admissis incommodis multò majoribus.

joribus. Ut verò hæc meliùs capiantur, Auctoris consilium est, Mundum, ad instar magni ædificii, animo sistere. Illud instructum esse debet non variis solùm conclavibus, atriis, porticibus, hortis, spelæis, sed etiam culinâ, cellâ vinariâ, areâ, stabulis, cloacis. Ita incongruum fuisset, in Mundo tantum Soles condere, aut Terram fabricari, auro quidem & adamantibus constantem, sed ad recipiendos incolas ineptam. Si homo, quantus quantus est, oculus, aut auris, totus fuisset, conservare se nequaquam potuisset. Quodsi Deus ipsum sine adfectibus creasset, stupidus evasisset: & si sine errore condere voluisset, privare eum sensibus debuisset, vel alio modo, quàm organorum ope, sentientem facere, hoc est, non homo fuisset. Eruditus Auctor noster citat hic sententiam, quam Historiæ sacræ & profanæ loqui videntur, videlicet, belluas, plantas venenatas, aliasque naturas, nobis noxias, adversùs nos per peccatum armatas fuisse. Sed cùm hic tantùm principia Rationis sequatur, seponit ea, quæ Revelatio docere potest. Interim sibi persuadet, *Adamum* (quantumvis obedientem) non, nisi virtute gratiæ divinæ, & pacti cum Deo initi, a malis naturalibus exemtum fuisse, & *Mosen* septem ferè effectus primi peccati disertè tantùm memorare. Effectus autem isti sunt:

1. Revocatio doni gratiosi immortalitatis.
2. Sterilitas Terræ, quæ sponte suâ proferre fructus & herbas non debebat nisi vitiosas ac parum utiles.
3. Labor durus, alendi sui causâ ab homine suscipiendus.
4. Subjectio feminæ voluntati mariti.
5. Dolores puerperii.
6. Inimicitia inter hominem & serpentem.
7. Ejectio hominis ex loco deliciarum pleno, in quo a Deo collocatus erat.

Sed existimat, maximam malorum nostrorum vim a necessitate materiæ proficisci, inprimis post subtractam gratiam; præterea persuadet sibi Auctor, post nostrum exilium immortalitatem oneri nobis fuisse, & forsan inter beneficia, non pœnas, referendum, quòd nulla ampliùs via, nec ullus aditus, ad arborem vitæ nobis pateat. Possent quidem variæ passim adnotationes hunc discursum illustrare; interim tamen fatendum, fundamentum illius, in materia de origine malorum, præclaris atque solidis abundare meditationibus, quas juverit convertere in usus meos. Nunc autem progrediendum ad illud caput, de quo inter nos disceptatur, nempe ad explicationem naturæ LIBERTATIS.

12. Dum eruditus Auctor hujus Operis de origine mali explicare originem mali moralis *quinto capite* instituit, quod dimidiam totius Libri partem absolvit, arbitratur, eam diversissimam esse ab origine mali physici, quod cernitur in imperfectione creaturarum declinari nescia. Etenim, uti statim intelligemus, existimat is, malum morale potiùs ab eo oriri, quod perfectionem aliquam salutat, quodque creaturæ cum Creatore, secun-

 dùm.

dùm illius mentem, commune est, nimirum in potentia eligendi sine aliqua ratione, & causa finali seu impulsiva. Ingens sanè paradoxum, tueri, maximam imperfectionem, hoc est, peccatum, ab ipsa perfectione proficisci; at non minùs absurdum est, pro perfectione habere rem a ratione longè alienissimam, cujus ex usu foret quodam privilegio contra Rationem esse munitum. Et reverâ, tantum abest, ut id originem mali moralis patefaciat, ut potiùs indicet, illius investigationem in votis non haberi. Quodsi namque voluntas se determinat, licèt nihil sit præsto, neque in persona eligente, nec in objecto eligibili, quod electionem suadere possit, nulla erit hujus electionis causa, nec ulla ratio: cumque malum morale consistat in mala electione, adseritur, malum morale omninò nullam originem habere. Itaque per regulas bonæ Metaphysicæ necesse esset, ut in natura malum morale nullum inveniretur; quin & ex eadem ratione nullum foret bonum morale, omnisque moralitas destrueretur. Verùm juvat audire solertem Auctorem nostrum, cui subtilitas sententiæ, a celeberrimis Scholæ Philosophis propugnatæ non minùs, quàm ornamenta, quæ ipse pro suo ingenio, suaque eloquentia, addidit, magna, quæ includit, incommoda occultarunt. Dum *statum controversiæ* explanat, Auctores in duas partes dispescit: Quibusdam, ait, sufficit dicere, libertatem voluntatis esse a coactione externa immunem; alii verò tuentur, illam insuper a necessitate interna liberam esse. Sed non satisfacit hæc explicatio, nisi necessitas absoluta, & moralitati contraria, distinguatur a necessitate hypothetica & morali, uti nos quidem multis jam locis ostendimus.

13. *Sectio prima hujus capitis* naturam Electionum pandet. Auctor primo loco sententiam eorum exponit, qui censent, voluntatem flecti judicio intellectûs, aut inclinationibus adpetitûs antecedentibus, quo se determinet ad partem, quam deinceps amplectitur. At confundit is Auctores istos cum illis, qui statuunt, voluntatem ad decretum suum compelli necessitate quadam absoluta, quique contendunt, volentem nullam in suas volitiones potestatem habere; videlicet Thomistam cum Spinosista confundit. Utitur expressionibus & declarationibus odiosis *Hobbesii*, suique similium, ut his illos oneret, qui inde longissimè absunt, quique eosdem Auctores refellere omni contentione laborant; has iis imputat propterea, quòd statuunt cum *Hobbesio*, & omnibus fetè hominibus, (si discesseris a doctoribus quibusdam, quos suæ ipsorum subtilitates obruunt) moveri voluntatem boni malique repræsentatione: colligit enim exinde, ita nullam dari contingentiam, omniaque ligata esse necessitate quadam absoluta. Valdè deproperatum est hoc ratiocinium, interim addit ampliùs, propriè loquendo nullam voluntatem malam fore, cùm ita omne id, quod reprehensione dignum haberi posset, malum illud esset, quod causari voluntas potest; quod quidem, illius opinione, a notione communi abhorret, dum homines non eapropter improbis indignantur, quòd nocent, sed quia absque necessitate nocent. Itaque sibi persuadet, improbos fore solum-

lummodo infelices, nequaquàm verò pœnæ obnoxios; nullum fore discrimen inter malum physicum & malum morale, cùm homo ipse planè non esset causa vera actionis, quam vitare nullo pacto valeret; maleficos non ideò conviciis proscindi ac malè mulctari, quod mereant, sed quòd id homines a malo absterrere queat; atque hanc solam ob rationem irasci nos nebuloni, non ægroto, quòd reprehensiones & minæ alterum corrigere possint, alterum verò sanare non possint; juxta hanc doctrinam finem pœnarum tantum fore impeditionem mali futuri, sine quo sola mali jam admissi consideratio ad puniendum non sufficeret; pariterque, gratum animum unicum hunc finem habiturum, ut novum sibi beneficium adcerseret, sine quo sola præteriti beneficii consideratio rationem ejus sufficientem nequaquàm suppeditaret. Denique existimat Auctor, si doctrina hæc, quæ voluntatis decretum a boni malique repræsentatione repetit, vera esset, desperandum fore de felicitate humana, cùm ea nullo modo in nostra potestate esset, & a rebus, extra nos constitutis, dependeret. Jam, cùm sperare non liceat, fore, ut res externæ se adcommodent ac respondeant votis nostris, semper nobis aliquid deerit, semperque aliquid, quod nimium est, reperietur. Omnes hæ consequentiæ, secundùm illius mentem, etiam contra eos militant, qui censent, voluntatem determinare se juxta finale intellectûs judicium, qua opinione arbitratur voluntatem de jure suo deturbari, animamque penitùs passivam reddi. Atque hæc adcusatio innumeros Auctores, graves & probatos, impetit, qui in eandem hìc coacti sunt classem cum *Hobbesio* & *Spinosa*, & aliis quibusdam scriptoribus improbatis, quorum doctrina pro infesta & intolerabili est judicata.

Equidem haud statuo, voluntatem semper sequi judicium intellectûs, quoniam hoc judicium a rationibus moventibus distinguo, quæ a perceptionibus & inclinationibus insensibilibus oriuntur. At censeo, voluntatem semper sequi utilissimam boni & mali, distinctam aut confusam, repræsentationem, quæ ex rationibus, passionibus & inclinationibus, resultat, quamvis eadem rationes quoque reperire possit, suspendendo suo judicio aptas. Verùm tamen semper agit illa ex rationibus moventibus.

14. Ad objectiones verò has, sententiæ nostræ adversas, antè respondendum est, quàm ad ea, quibus Auctor suam opinionem stabilire nititur, transitum faciamus. Origo contemtûs adversariorum ex eo repetenda est, quòd confunditur consequentia necessaria necessitate absoluta, cujus oppositum contradictionem implicat, cum consequentia in veritatibus tantùm convenientiæ fundata, quæ effectu quidem suo non destituitur; hoc est, quòd confunditur id, quod a principio contradictionis, veritates necessarias & indispensabiles efficiente, dependet, cum eo, quod a principio rationis sufficientis, in veritatibus adhuc contingentibus obvio, dependet. Alias (g) jam observationem hanc protuli in medium, quæ una est

(g) Conf. *Theod.* §. 44. & Principia Philos. *ill. Viri* §. 31-36.

est ex gravissimis in Philosophia, ostendendo, *duo magna* esse *principia*, *alterum* scilicet *identitatum* vel contradictionis, quod vult, ex duabus enunciationibus contradictoriis alteram esse veram, alteram falsam; & *alterum rationis sufficientis*, quod vult, nullam enunciationem veram esse, cujus rationem perspicere non valeret is, qui omni, ad intelligendam eam necessaria, cognitione instructus esset. Utrumque principium locum habere debet non in veritatibus solùm necessariis, sed etiam in contingentibus, immò quidquid rationem nullam habet, nec existere ullo pacto potuit. Aliquo namque modo dici potest, hæc duo principia in definitione *Veri & Falsi* contineri. Interim, ubi, factâ analysi veritatis propositæ, eam videmus a veritatibus dependere, quarum oppositum contradictionem involvit, dicere possumus, eam absolutè necessariam esse. Quòd si verò, promota quantumlibet analysi, nunquam ad istiusmodi elementa veritatis datæ pervenire quimus, dicendum, eam esse contingentem, suamque debere originem rationi prævalenti, inclinanti, non necessitanti. Hoc posito, intelligitur, qua ratione nos cum multis Philosophis & Theologis celeberrimis adserere queamus, substantiam cogitantem ad decretum suum flecti repræsentatione prævalente boni vel mali, idque certò atque infallibiliter, non necessariò: hoc est, rationibus inclinantibus, non necessitantibus. Hinc *futura contingentia*, & in se ipsis & rationibus suis *prævisa*, manent contingentia; ac Deus infallibiliter sapientiâ & bonitate suâ adductus est ad Mundum potentiâ suâ condendum, ipsique formam, quæ fieri possit, optimam conferendam; sed necessariò non est adductus; cunctaque, illæsâ suâ libertate perfectâ & supremâ, facta sunt. Neque video, quàm facile, missa hac, a nobis prolata, consideratione, solvi queat nodus Gordius Contingentiæ atque Libertatis.

15. Submovet hæc explicatio omnes periti nostri adversarii objectiones. *Primò*, cernimus, contingentiam cum libertate subsistere; 2. malas voluntates non ideò malas esse, quòd nocent, sed etiam, quòd sunt origo rerum noxiarum, vel malorum physicorum; cùm animus malignus in sphæra activitatis suæ esset, quod malum Manichæorum principium foret in Universo. Ita Auctor quoque notavit cap. 4. sect. 4. §. 8. sapientiam divinam plerumque eas actiones vetuisse, quæ adportarent incommoda, hoc est, mala physica. Consensus est, eum, qui malum causatur necessariò, nullo se adstringere crimine. Enimverò neque Legislator ullus, neque Jurisconsultus per hanc necessitatem intelligit vim rationum boni & mali, veri vel adparentis, quæ hominem ad malè agendum compulerunt; aliàs is, qui grandem pecuniæ summam furatur, aut qui hominem potentem interficit, ut ad magnum dignitatis gradum perveniat, minori se pœnæ redderet obnoxium, quàm is, qui nummulos aliquos surriperet, exhauriendo fortè vini quadranti destinandos, aut qui canem vicini sui ludibundus occideret, propterea quòd hi postremi non tantis expositi fuerunt tentationibus. At contrarium omninò regnat in administratione

ftratione juftitiæ, in Mundo probatæ, & quo major ad peccandum tentatio eft, eò major imponitur neceffitas, eam propofitâ magnâ aliqua pœnâ reprimendi. Alioqui, quò plura obfervantur ratiocinia in confilio hominis malefici, eò deliberatior illius nequitia fuiffe reperietur, eoque major ac pœnâ dignior illa cenfebitur. Sic *dolus* nimis artificiofus crimen adgravat, quod *ftellionatus* vocatur, & homo fallax evadit *falfarius*, ubi tantâ eft fubtilitate, ut ipfa etiam fundamenta noftræ fecuritatis in Actis fcripto confignatis fuffodiat. Verùm indulgentiores erimus illis, qui ingenti aliquo animi motu abripiuntur, quoniam is ab ipfa dementia haud procul abeft. Et Romani rigidiffimo fupplicio adfecerunt facerdotes Dei *Apis*, qui nobilis cujufdam feminæ, equiti alicui, perditè illam amanti, caftitatem labefactarunt, dum eum pro Deo fuo venditabant, cùm contra amatorem exilio mulctare illis fufficeret. Quòd fi verò quis malas actiones perpetraffet fine ratione adparente & fine probabilitate cujufdam adfectûs, non multùm abeffet, quin a Judice pro ftulto haberetur, præfertim fi ad iftiufmodi ineptias, fæpiùs iterandas, proclivis inveniretur, quod ipfum pœnæ minuendæ infervire poffet, nequaquam verò veram nequitiæ & caftigationis rationem fuppeditaret. Tam aliena funt principia noftrorum adverfariorum a praxi Tribunalium & a communi hominum opinione.

16. *Tertiò*, difcrimen inter malum phyficum & malum morale femper confiftet, quamvis in hoc conveniant, quòd ambo fuas rationes & caufas habeant. Et quid eft, quod novas nobis difficultates faceffamus intuitu originis mali moralis, cùm principium, folvendis iis aptum, quas mala naturalia producunt, etiam fufficiat ad reddendam malorum voluntariorum rationem? Scilicet fufficit oftendere, impediri non potuiffe, quin homines vitiis admittendis obnoxii fuiffent, nifi Syftematis omnium optimi conftitutio immutari, aut ad miracula creberrimus fieri defcenfus voluiffet. Verum quidem, peccatum magnam; immò maximam, humanæ miferiæ partem conficere, hoc tamen non obftat, quo minùs dici queat, improbos effe homines & pœnâ dignos: aliàs dicendum effet, peccata actualia irregenitorum excufari poffe, utpote oriunda a principio noftræ miferiæ, quod eft peccatum originis. *Quartò*, dicere, Animam fieri paffivam, hominem non effe veram peccati caufam, fi ad actiones fuas voluntarias per objecta fuerit compulfus, quemadmodum Auctor contendit plurimis in locis, & inprimis cap. 5. fect. 1. fubfect. 3. §. 18. eft cudere fibi novas terminorum notiones. Quando Veteres de eo locuti funt, quod eft ἐφ' ἡμῖν, vel ubi nos loquimur de eo, quod a nobis, a fpontaneitate, a principio noftrarum actionum interno, dependet, repræfentationem rerum externarum nequaquàm excludimus; hæ namque repræfentationes etiam in anima noftra reperiuntur, & conftituunt partem aliquam modificationum illius principii activi, quod in nobis eft. Nullus datur Actor, qui agere poffit, quin idem ad id quoque fit antè difpofitus, quod actio requirit;

& rationes, sive inclinationes, a malo vel bono depromtæ, sunt dispositiones, quæ faciunt, ut anima determinare se inter plures partes possit. Contendunt, voluntatem solam esse activam, atque summo jure imperantem, eamque sibi repræsentare solent instar Reginæ, Throno suo insidentis, cujus Intellectus est Minister Status, cujusque adfectus sunt aulici, seu feminæ istæ gratiosæ, quæ influxu suo sæpè numero consilium Ministerii superant. Volunt, Intellectum non, nisi mandante hac Regina, loqui, ipsam posse instituere examen inter rationes Ministri & ea, quæ amicissimæ istæ mulieres in aurum insusurrant, immò utramque partem repudiare, tandem iis vel tacendi vel loquendi necessitatem imponere, aures præbere vel denegare, sicut illi bonum videatur. At hæc Prosopopœia aut fictio est infeliciùs excogitata. Si voluntatis est judicare, aut notitiam sibi comparare rationum atque inclinationum, quas intellectus vel sensus ei exhibent, illa opus habebit alio intellectu in se ipsa, ut cognoscat id, quod ipsi repræsentatur. Id verum est, animam, seu substantiam cogitantem, intelligere rationes, & sentire inclinationes, & determinare se secundùm repræsentationes præponderantes, quæ, ut actionem specificent, vim suam activam modificant. Possum hic supersedere meo Systemati Harmoniæ præstabilitæ, quod independentiam nostram mirum in modum illustrat, nosque ab influxu objectorum physico immunes præstat. Quod enim jam dictum est, ad solvendam objectionem sufficit. Et quamquam Auctor noster cum vulgo admittat hunc in nos influxum physicum objectorum, tamen satis ingeniosè animadvertit, corpus, vel objecta sensuum, nobis ideas non impertiri, multo minùs vim animæ activam, & inservire duntaxat evolvendis iis, quæ in nobis existunt; ferè sicuti *Cartesius* credidit, animam, cum corpori vim dare nequeat, minimum ipsi aliquam directionem impertiri. Ab utraque sic parte medium est quoddam inter influxum physicum & harmoniam præstabilitam.

17. *Quintò*, objiciunt, secundùm nostram sententiam peccatum non ea propter reprehendi vel puniri, quòd castigationem mereat, sed quòd reprehensio & pœna faciant, ut alia vice illud omittatur; cùm tamen homines aliquid ulteriùs requirant, hoc est, satisfactionem pro crimine, si vel illa nec ad emendationem, nec ad exemplum, faceret. Planè uti jure meritoque homines exigunt, verum referendæ gratiæ studium progerminare ex vera beneficii accepti agnitione, non verò ex intentione novi eliciendi beneficii, quæ privati commodi curam sapit nimiam. Objectio ista elegantibus, nec improbandis, cogitationibus referta est, sed nos quidem minimè ferit. Præcipimus, virtutem sequendam, gratum animum præstandum, justitiam colendam esse, non tantùm ob commodum privatum, ob spem vel metum; sed etiam ob voluptatem, in bonis actionibus reperiendam; aliàs nondum adspiravimus ad istum virtutis gradum, quem ut adsequamur, remis velisque laborandum est? Hoc innuitur, quando justitia

&

& virtus per se ipsa amore prosequenda docetur; immò hoc ipsum explicavi, dum rationem *Amoris*, *privatam utilitatem negligentis*, exhibui paullo ante exortam controversiam, quae tantos dedit strepitus (h). Consimiliter judicamus, malitiam majorem evasisse, quando in voluptatem exierit, veluti cùm latro aliquis, vias obsidens, qui antea homines ob ipsorum repugnantiam, vel ultionis metum, interfecerat, tandem ita crudelis evadit, ut in iis necandis, quin & priùs excruciandis, voluptatem suam inveniat. Atque hic malitiae gradus diabolicus judicatur, licèt homo, qui illius insimulatur, in hac detestanda voluptate fortiorem reperiat suorum homicidiorum rationem, quàm habuit, cùm eos tantùm spe metuve adductus occideret. Observavi etiam in responsione ad difficultates Baelianas (i), secundum mentem celebris *Conringii*, justitiam, quae puniat per poenas, ut ita loquar, medicinales, hoc est, ad corrigendum maleficum, vel saltem ad praebendum aliis exemplum, locum habituram apud eos, qui libertatem, a necessitate immunem, evertunt, sed veram justitiam vindicativam, quae ultra medicinalem progreditur, aliquid adhuc altius supponere, videlicet intelligentiam ac libertatem peccantis, quoniam harmonia rerum satisfactionem aliquam exigit, malum aliquod passionis, quod animum deducat in sensum sui peccati, post malum actionis voluntariae, in quam consenserat. Ita *Hobbesius*, libertatem destruens, justitiam vindicativam rejecit, uti faciunt Sociniani, quos nostri Doctores refutarunt, quanquam illius partis Auctores notionem libertatis mirificè fatigare soleant.

18. *Sextò*, objiciunt denique, homines felicitatis spem habere planè nullam posse, si voluntas moveri nequeat, nisi boni & mali repraesentatione. Enimverò haec objectio videtur mihi, si quae alia, prorsus nulla, & vix, ac ne vix quidem, divinari a quoquam credo, quonam imbui tandem colore potuerit. Hinc mira etiam & insolita quàm maximè ea de causa produntur ratiocinia: nimirùm, felicitatem nostram pendere a rebus externis, si verum, quod a boni malive repraesentatione pendeat. Igitur ea, inquiunt, in potestate nostra non est, neque enim ullam habemus

(h) Conf. ad haec *Theod. Praef.* §. 4. 5. *Felleri* Otium Hannov. p. 73. Idem *Vir ill.* in Ep. ad *Gerh. Wolth. Molanum*, quae est XVIa, ap. *Kortholtum*, T. II. p. 155. scribit: Tantum abest, ut, qui non spe aut metu a superiore, sed propensione animi, rectè agit, justè non agat, ut ipse potissimùm justè agat, quadam divinae justitiae humana imitatione. Nam qui amore Dei aut proximi benefacit, in ipso rectè facto invenit voluptatem, (ea enim amoris natura est) neque alio stimulo indiget, aut jussu superioris opus habet: ac de tali dictum est, legem justo positam non esse. Usque adeo abhorret a ratione, solam legem aut coactionem justum facere: tametsi fatendum sit, eos, quorum animus eo perfectionis non devenit, non, nisi spe metuque, obligari; & in divinae maximè vindictae exspectatione, quam nec morte effugere detur, necessitatem plenam, & in omnes valituram, servandi juris & aequi posse inveniri. "

(i) V. *Theod.* §. 73. 74.

bemus rationem sperandi, fore, ut res externæ nostro se adcommodent adpetitui. Sed hoc argumentum cunctis suis claudicat pedibus: *Nulla vis est in consequentia*: *Concedi posset conclusio*: *Argumentum potest in Auctorem retorqueri.* Incipiamus ab hac *retorsione*, quæ facilis est: Num tandem homines feliciores, aut a casibus fortunæ magis independentes, evadunt isto medio, vel quia ipsis facultas sine ratione eligendi adtribuitur? Num dolores corporis mitiùs patientur? An minor est eorum propensio ad bona, vera vel adparentia, minor metus malorum verorum, vel imaginariorum? Num quid minùs sunt mancipati voluptati, ambitioni, avaritiæ? minùs timidi? minùs invidi? Immò verò, inquiet eruditus Auctor noster. Probabo id modo, qui a rationibus & pretiis rerum desumitur. Utinam per experientiam probare voluisset: sed audiamus ejus computationem. Posito, quòd electione mea, qua intuitu mei rei, quam eligo, bonitas confertur, concedam objecto electo sex gradus bonitatis, & posito insuper, quòd antea in statu meo duo gradus mali fuerint, evadam certè fortunatus uno momento & ex voto meo: quatuor namque possiderem gradus liquidi lucri, vel boni gratuiti. Quàm præclarè hæc sine dubio sonant, at dolendum, quòd casus sit impossibilis. Etenim qua ratione objecto senos hosce bonitatis gradus conferam? Ad hoc opus nobis esset potentia immutandi gustum nostrum, aut res, pro beneplacito nostro. Idem hoc ferè esset, ac si plumbo cum efficacia quadam dicere possem, fies aurum, silici, fies adamas, vel saltem vos eundem mihi præstabitis effectum. Vel hoc perinde se haberet, atque id, quod dicitur de loco Mosaico, qui videtur significare, Manna deserti eum habuisse saporem, quem Israelitæ illi dare voluerunt. Nihil opus erat, nisi dicere ad Gomor suum, fies capo, fies perdix. At si mihi liberum, senos hosce gradus bonitatis objecto impertiri, annon etiam licebit mihi plures adhuc in illud conferre? Credo equidem licere. Hoc verò posito, cur objecto non largiemur bonitatem omnem, quæ excogitari possit? Cur non ad viginti & quatuor bonitatis gradus adscendemus? Ecce verò quàm perfectè simus hac via felices non obstantibus fortunæ casibus quibuscumque; flet, grandinet, ningat, nihil nos movebit: excellentis hujus arcani virtute a fortuitis casibus semper tuti erimus. Concedit etiam Auctor (in hac 1. sectione cap. 5. subsect. 3. §. 12.) hanc potentiam adpetitus naturales vincere omnes, nec ipsam ab eorum aliquo vinci posse; immò intuetur illam (§. 20. 21. 22.) tanquam solidissimum felicitatis fundamentum. Reverà, dum nihil est, quod limitare potentiam possit tam indeterminatam, qualis est potentia sine ratione eligendi, & per electionem objecto bonitatem conferendi, vel bonitas hæc longissimè superare debet eam, quam adpetitus naturales in objectis quærunt; quandoquidem hi adpetitus, hæcque objecta, limitata sunt, cum ea potentia independens sit; vel saltem, bonitas ista, quam voluntas objecto electo impertitur, debet esse arbitraria, & talis, qualis ab

ab illa requiritur. Unde namque repetenda esset ratio limitum, si objectum possibile, si in ejus, qui vult, potestate situm est, & si voluntas ei dare bonitatem potest, quamcumque velit, independenter a realitate & rebus adparentibus? Istud mihi sufficere videtur ad destruendam hypothesin tam *precariò* adsumtam, in qua offenditur aliquid, quod Fearum fabulis persimile, *Optantis istliac sunt, non invenientis.* Perstat igitur certo certius, eleganti hac fictione non magis nos exsolvi malis posse; videbimusque infrà, cùm homines victores existunt certorum quorundam adpetituum vel aversionum, id fieri per adpetitus alios, qui semper fundamentum suum agnoscunt in repræsentatione boni & mali. Dixi porrò, *concedi posse conclusionem Argumenti*, quod insinuat, non absolutè a nobis pendere felicitatem, in præsenti certè vitæ humanæ statu, quis enim dubitat, sexcentis nos esse casibus obnoxios, quos vitare non cadit in humanam prudentiam? Quo pacto, exempli gratiâ, impediam, quo minùs motu quodam terræ absorbear unà cum urbe, quam incolo, si hic est ordo rerum? Sed *possum* denique *& consequentiam argumenti negare*, quæ dictitat, si voluntas non movetur, nisi repræsentatione boni & mali, penes nos non stare nostram felicitatem. Bona esset consequentia, si nullus daretur Deus, si omnia regerentur per causas brutas: sed fecit Deus, ut ad procurandam suam felicitatem unicuique sufficeret esse virtutis studiosum. Itaque, si anima rationem sequitur & leges, a Deo ipsi datas, certa profectò est de felicitate sua, quamvis ea plenè reperiri in hac vita nequeat.

19. Postquàm eruditus Auctor incommoda nostræ hypotheseos ostendere laborasset, commoda suæ hypotheseos pandere incipit. Sibi igitur persuadet, eam solam posse libertatem nostram salvam reddere, eam omnem nostram felicitatem conficere, augere bona nostra, & minuere mala, atque agentem, hac potentia instructum, ea fieri multò perfectiorem. Commoda ista penè cuncta modò refellimus. Ostendimus, ad libertatem nostram sufficere, quòd repræsentationes bonorum & malorum, aliæque dispositiones, internæ vel externæ, nos inclinent, non necessitent. Nec intelligimus, quo pacto mera indifferentia quid ad felicitatem conferre possit: ex adverso potiùs, quo magis erimus indifferentes, eo major stupor erit & impotentia bona percipiendi. Adde quòd hypothesis in effectu producendo multum excedit. Quòd si namque potentia aliqua indifferens sibi sensum boni dare posset, ea sibi dare etiam posset felicitatem perfectissimam, uti jam suprà monstravimus. Et positum est in aprico, nihil illam limitaturum, quod limites eam ex pura hac indifferentia expellerent, quam tamen non, nisi per se ipsam, relinquere dicitur, vel potiùs, in qua nunquàm fuit. Denique haud capimus, in quonam consistat puræ hujus indifferentiæ perfectio: contrà, nihil est eâ imperfectius, scientiam & bonitatem redderet inutiles, omniaque ad casum revocaret, ut nullas sequi regulas, nulla capere consilia possemus. Restant tamen adhuc ali-

qua commoda, ab Auctore prolata, nondum hactenùs ventilata. Existimat itaque, per hanc solam potentiam nos esse veram actionum nostrarum causam, utpote cui possent imputari, cùm aliàs ab objectis externis cogeremur; immò propter hanc solam potentiam fieri, ut possemus nostræ felicitatis momentum nobis ipsis tribuere, & in sinu nostro gaudere. Verùm enim verò cuncta opposita ratione se habent: quòd si namque incidimus in actionem motu absolutè indifferenti, non verò propter ejus bonas malasve qualitates, nonne idem est, ac si eo delaberemur cæcorum in morem, casu aut sorte aliqua: quid igitur gloriæ & laudis adferret actio bona, vel quid vituperii & ignominiæ actio mala, si ea accepta ferenda, aut imputanda, fortunæ vel sorti esset? Credo equidem, eum laude digniorem esse, qui actionem bonis suis qualitatibus debet, & crimine magis obstrictum, qui malis suis qualitatibus abreptus fuit in deterius. Actiones æstimare velle, nec expendere qualitates, ex quibus illæ gignuntur, est in auram loqui, & in locum causarum substituere imaginarium quoddam *nescio quid*. Quòd si ergò casus hic fortuitus, seu hoc *nescio quid*, causa esset nostrarum actionum, exclusis nostris qualitatibus, naturalibus vel adquisitis, nostris inclinationibus, & consuetudinibus, profectò nulla ratione quidquam nobis polliceri possemus de alterius proposito, cùm nulla via suppeteret figendi hominem indeterminatum, atque judicandi, quamnam in stationem jaceretur navis voluntatis, per incertam insulsæ indifferentiæ tempestatem.

20. Verùm, sepositis istis commodis & incommodis, videamus, qua ratione confirmet eruditus Auctor noster hypothesin hanc, quam tanta utilitate conspicuam jactat. Arbitratur, Deum tantùm & creaturas liberas verè activas esse, & ad activitatem requiri duntaxat, ut quid per se ipsum determinetur. Jam id, quod per se ipsum determinatur, per objecta determinari non debet, adeoque necesse est, ut substantia libera, quatenus libera, intuitu objectorum sit indifferens, nec hanc indifferentiam relinquat, nisi per electionem suam, quæ objectum ipsi reddet amabile. Sed omnes ferè gradus hujus ratiocinii offensionem pariunt. Non creaturæ solùm liberæ, sed & omnes reliquæ substantiæ ac naturæ, ex substantiis compositæ, sunt activæ. Bruta non sunt libera, interim tamen gaudent animabus activis, nisi cum Cartesianis ea pro puris machinis habere velis. Neque porrò necessarium est ad activitatem, determinari solum per se ipsum, cùm res quædam recipere possit directionem, quanquam vim ipsam haud recipiat. Ita equus regitur ab equite, & navis dirigitur gubernaculo, credriditque *Cartesius*, corpus nostrum, servando virtutem suam, recipere tantummodò ab anima quandam directionem (k). Sic res aliqua activa foris recipere potest quandam determinationem seu directionem, quæ illam quoque mutare valeat, quam a se ipsa haberet. Denique,

(k) V. *Theod.* §. 60.

Denique, licèt etiam ſubſtantia quædam activa per ſe ipſam tantùm determinetur, minimè tamen inde ſequitur, eam non moveri ab objectis; repræſentatio namque objecti, in illa ipſa obvia, ad determinationem facit; non igitur foris accedit, adeoque ſpontaneitas tota hìc manet illibata. Objecta non agunt in ſubſtantias intelligentes tanquam cauſæ efficientes & phyſicæ, ſed tanquam cauſæ finales & morales. Si Deus agit ſecundùm ſuam ſapientiam, adcommodat ſe ideis poſſibilium, quæ ipſius objecta ſunt, ſed quæ ante creationem actualem extra illum omni realitate deſtituuntur. Igitur hoc genus motionis ſpiritualis ac moralis non adverſatur activitati ſubſtantiæ, nec ſpontaneitati ſuæ actionis. Poſtremò, quamvis potentia libera ab objectis non determinaretur, nunquam tamen indifferens eſſe poſſet ad actionem, quando in eo eſt, ut agat; quoniam actio in ea oriri debet a diſpoſitione quadam agendi; aliàs *quidvis ex quovis* fiet, nec quidquam erit tam abſurdum, quod adſumi nequeat. At diſpoſitio hæc jam interruperit blandimenta puræ indifferentiæ, &, ubi anima hanc ſibi diſpoſitionem impertit, requiritur alia quædam prædiſpoſitio ad hunc illam impertiendi actum; adeoque, quantumvis adſcendatur, nunquam pervenietur ad puram indifferentiam in anima reſpectu actionum ab ipſa exercendarum. Verum quidem; has diſpoſitiones eam inclinare ſaltem, non neceſſitare, & plerumque ſuam relationem habere ad objecta: interim tamen nec negandum, quaſdam etiam alias provenire *a ſubjecto*, vel ab anima ipſa, & facere, ut objectum unum magis ſit ad palatum, quàm alterum, vel ut idem objectum aliter ſapiat alio tempore.

21. Auctor noſter perſiſtit firmiter in ſua ſententia, qua nobis realitatem ſuæ hypotheſeos inculcat, conaturque oſtendere, hanc potentiam indifferentem reapſe in Deo inveniri, immò verò eam ipſi neceſſariò adſcribendam eſſe. Ait enim, nihil ei bonum, nihil ei malum eſt in creaturis. Non habet adpetitum naturalem, fruitione rei alicujus, extra ipſum poſitæ, ſatiandum: eſt igitur abſolutè indifferens ad omnes res externas, quoniam iis nec juvari, nec moleſtiâ adfici, poteſt; debetque ſe ipſe determinare, atque eligendo quaſi adpetitum ſibi creare. Factam verò electionem ſuam deinceps tueri debet, profectò non aliter, ac ſi inclinatione quadam naturali eo compulſus fuiſſet. Ita divina voluntas erit cauſa bonitatis in entibus; nimirum, erit quædam bonitas in objectis, non verò natura ſua, ſed voluntate Dei, qua ſepoſita, nec boni, nec mali quid in rebus inveniri poteſt. Intellectu difficile eſt, quomodo multorum meritorum Auctores exoſculari ſententiam tam inſulſam potuerint, ratio enim, quæ hìc citari videtur, ne minimam quidem vim habet. Videntur illi opinionem hanc eo probaturi argumento, quod omnes creaturæ omne ſuum eſſe a Deo habeant, quodque ita ſine ipſo agere nequeant, nec ſe determinare poſſint. At hoc eſt apertè ſtatum mutare controverſiæ. Quando dicimus, ſubſtantiam quandam intelligentem moveri bonitate ſui objecti,

jecti, non certè adserimus, hoc objectum esse necessariò ens extra ipsam existens, sufficitque nobis, id concipi posse; repræsentatio namque agit in suam substantiam, vel potiùs substantia agit in se ipsam, in quantum repræsentatione hac disponitur & adficitur. Quod ad Deum, manifestum est, illius intellectum continere ideas omnium rerum possibilium, quod ipsum ostendit, omnia in eo esse eminenter. Ideæ istæ repræsentant ipsi bonum & malum, perfectionem & imperfectionem, ordinem & confusionem, convenientiam & inconvenientiam possibilium; illius verò bonitas superabundans facit, ut eligat id, quod est commodissimum. Deus igitur per se ipsum se determinat, ejus voluntas vi bonitatis activa est, sed specificatur atque dirigitur in actione per intellectum sapientiâ refertum. Et uti illius intellectus perfectus est, cogitationes semper distinctæ, inclinationes semper bonæ, ita nunquam discedit a producendo optimo: cùm contra nos falsis veri & boni adparentiis falli queamus. Sed quî, quæso, fieri potest, ut dicatur, non dari bonum vel malum in ideis ante voluntatem Dei? Numquid voluntas Dei ideas format, quæ in ejus intellectu insunt? Non ausim erudito nostro Auctori tam insulsam adscribere sententiam, quæ intellectum ac voluntatem confunderet, & usum notionum omnem everteret. Jam si ideæ a voluntate sunt independentes, nec perfectio, vel imperfectio, in iis repræsentari solita, ab eâ dependebit. Certè, num verbi gratiâ voluntati Dei, an verò naturæ potiùs rerum, tribuendum venit, quòd certi quidam numeri faciliùs, quàm alii, admittant multas divisiones exactas? quòd hi magis sint idonei, quàm isti, ad formanda quadrata, ad componenda polygona, aliasque figuras regulares? quòd numero senario contingit esse minimo omnium numerorum, qui perfecti nuncupantur? quòd in plano sex circuli æquales tangere queant septimum? quòd inter omnia corpora æqualia sphæra minimam habeat superficiem? quòd quædam lineæ sint incommensurabiles, adeoque ad harmoniam non satis aptæ? Annon intelligitur, omnia hæc commoda vel incommoda ab idea rei proficisci, oppositumque contradictionem implicare? Num cogitas porrò, dolorem & molestiam creaturarum sensitivarum, & inprimis felicitatem atque infelicitatem substantiarum intelligentium, Deo esse indifferentes? Et quid dices de illius justitia? Nonne & hæc est res aliqua arbitraria, nonne sapienter, ac justè fecisset, si damnare innocentes decrevisset? Novi equidem, fuisse Auctores satis imprudentes ad adsurgendum opinioni tam periculosæ, evertendæque pietati tam adcommodæ. Verùm habeo persuasissimum, celeberrimum Auctorem nostrum ab ea longissimè abesse. Interim tamen videtur hæc hypothesis eò ducere, si nihil est in objectis, quod divinæ voluntati ante suam electionem non sit indifferens. Verùm quidem, Deum nulla re indigere, ipse tamen Auctor præclarè docuit, bonitatem, non indigentiam illius, ad producendas creaturas ipsum compulisse. Igitur in eo ratio erat decreto anterior; &, uti multoties innui, neque casu fortuito, neque sine ratione,

ratione, nec etiam ex necessitate, factum, ut Deus crearet hunc Mundum, sed inclinatione eò progressus est, quæ ipsius inclinatio semper eum ad optimum ducit. Ita insolita quoque res est, quòd Auctor noster hic statuat, (cap. 5. sect. 1. subsect. 4. §. 5.) Deum, absolutè perfectum & in se ipso beatum, nulla ratione commoveri potuisse ad creandum quid extra se; cùm ipse antè docuerit (cap. 1. sect. 3. §. 8. 9.) Deum agere ad finem, ejusque finem esse communicare suam bonitatem. Itaque ipsi non erat absolutè indifferens, creare aut non creare, & nihilominus creatio manet actus liber. Non magis ipsi indifferens erat, creare hunc illumve Mundum, creare chaos perpetuum, aut creare systema ordine plenum. Ita qualitates objectorum, in eorum ideis repertæ, electionis suæ rationem confecerunt.

22. Auctor noster, qui tam præclara suprà docuit de pulchritudine & commoditate operum Dei, ea cum hypothesi sua conciliandi viam quæsivit, quæ Deo omnes respectus ad bonum, & commoditatem creaturarum, detrahere videtur. Indifferentia Dei, inquit, in primis tantùm suis electionibus locum habet, sed, utprimùm Deus aliquid elegit, eodem tempore virtualiter elegit omne id, quod cum eo necessariò connexum est. Erat infinitus hominum possibilium æquè perfectorum numerus: electio quorundam ex illis merè est arbitraria (secundùm Auctorem nostrum.) Sed, simulatque Deus eos elegerat, nihil ampliùs velle potuit, quod naturæ humanæ repugnaret. Hactenùs Auctor hypothesi suæ conformiter loquitur: sed, quæ sequuntur, ultrà tendunt: adserit enim, Deum, cùm certas creaturas producere decrevisset, eodem tempore, vi suæ bonitatis infinitæ, decrevisse, illis quamque possibilem commoditatem conferre; profectò nihil est magis rationi consentaneum, at verò nihil quoque est tam contrarium hypothesi, quam posuit, meritoque illam evertit potiùs, quàm longiùs sinit subsistere gravem incommodis, bonitati & sapientiæ Dei adversis. Ecce videamus luculentissimè, eam cum dictis stare non posse. Quæstio prima erit: Num Deus aliquid creabit, nec ne, & quare? Auctor respondit, ipsum aliquid creaturum ad communicandam suam bonitatem. Igitur illi non est indifferens creare aut non creare. Post hæc quæritur: Num Deus creabit hanc potiùs rem, quàm alteram, & quare? Respondendum esset (si constare sibi vellet) eandem bonitatem facere, ut eligat optimum, & certè, eò recidit Auctor in sequentibus; verùm juxta hypothesin suam respondet, creaturum ipsum hanc rem, sed non adesse id, quod ampliùs quæritur, *quare*, quoniam Deus absolutè indifferens erga creaturas, quæ bonitatem suam soli ipsius electioni acceptam referunt. Auctor quidem verbis parum sibi constat hac in causa, ait enim (cap. 5. sect. 5. subsect. 4. v. 12.) indifferens esse Deo eligere inter homines in perfectione æquales, aut inter species æquè perfectas creaturarum rationalium. Itaque secundùm hanc expressionem eligeret potiùs speciem perfe-

perfectissimam: dumque species æquè perfectæ plus minusve cum aliis concordant, Deus eliget eas, quæ maximè conveniunt: igitur nulla erit pura & absoluta indifferentia, Auctorque sic ad nostra principia relabitur. Sed loquamur, ut ipse juxta suam hypothesin loquitur, ponamusque cum eo, Deum quasdam eligere creaturas, quamquam illi sint absolutè indifferentes. Igitur æquè facilè eliget creaturas irregulares, incompositas, noxias, infelices, confusiones perpetuas, monstra passim obvia, sceleftos tantùm incolas terræ, diabolos, totum Universum implentes, atque systemata pulchra, species elegantes, homines probos, Angelos bonos! Nequaquam, inquiet Auctor, Deus, cùm homines creare decrevisset, simul decrevit illis impertiri omnes opportunitates, quarum Mundus capax erat, sicque statuendum etiam est de cæteris speciebus. Respondeo, quòd si hæc opportunitas necessariò connexa esset cum eorum natura, Auctor sequeretur in hoc suam hypothesin; sed cùm hoc admitti nequeat, consentire tenetur, Deum nova quadam electione, diversa ab ea, quæ eum ad condendos homines impulit, decrevisse omnem possibilem opportunitatem hominibus largiri. Unde verò nova hæc electio? num ea ex pura indifferentia nascitur? quod si ita est, nihil Deum ad quærendum bonum hominum permovet, in quod si quandoque incidit, quasi casu fortuito id fiet. At contendit Auctor, Deum bonitate suâ ad id commotum esse; igitur hoc bonum & malum creaturarum minimè ipsi est indifferens; suntque in ipso electiones primitivæ, ad quas bonitate objecti compellitur. Non eligit tantùm creare homines, sed etiam creare homines tam felices, quàm esse queunt in hoc systemate. Post hæc, nulla ampliùs indifferentia pura locum habebit, possumus enim de toto planè Mundo ita judicare, uti judicavimus de genere humano. Deus decrevit creare Mundum, sed bonitas ejus simul ipsum compellere debuit ad eligendum illum, in quo plurimum ordinis, regularitatis, virtutis, felicitatis possibilis esset. Non enim ullam adverto causam verisimilem dicendi, Deum, bonitate suâ commotum, reddere homines, quos creare decrevit, tam perfectos, quàm fieri possit in hoc systemate, nec eandem erga totum Universum bonam intentionem fovere. Ecce verò, ad ipsam objectorum bonitatem pervenimus, indifferentia pura, ubi Deus ageret sine ratione, penitùs eversa per ipsum eruditi Auctoris nostri institutum, in quo vis veritatis, ubi ad factum fieri debuit transitus, præponderavit hypothesi speculativa, quæ ad realitatem rerum adplicari nullo pacto potest.

23. Quoniam itaque Deo nihil absolutè indifferens est, omnes cognoscenti gradus, omnes effectus, omnes relationes rerum, unoque momento omnes earum possibiles nexus, perspicienti: videamus, annon ignorantia saltem, atque insensibilitas hominis, eum in sua electione prorsus indifferentem efficere possit. Auctor nos ornat hac indifferentia pura, tanquam eximio munusculo. Ecce verò illius argumenta: 1. nos eam in nobismet

nobismet ipsis sentimus; 2. ejus judicia & proprietates in nobis experimur; 3. possumus ostendere, quòd aliæ causæ, quæ determinare nostram voluntatem queunt, sint insufficientes. Quod ad *momentum primum*, existimat, nos, dum libertatem in nobis sentimus, sentire simul eodem tempore indifferentiam puram. Sed nequaquam ei adsentior, nos ejusmodi indifferentiam sentire, nec jactatum istum sensum ex sensu libertatis sequi (1). Plerumque in nobis sentimus aliquid, quod nos ad nostram electionem inclinat, &, quando contingit interdum, ut rationem omnium nostrarum dispositionum exhibere nequeamus, parva tamen adtentio quædam nobis palam facit, constitutionem corporis nostri, corporumque circumeuntium, præsentem aut præcedentem animæ nostræ statum, & plurimas res exiguas, magnis & præcipuis hisce momentis involutas, posse efficere, ut plus minusve objecta nobis adrideant, utque de iis diversis temporibus diversa judicia formemus, licèt nemo id puræ indifferentiæ adtribuat, vel nescio cui virtuti animæ, quæ in objectis operetur id, quod a coloribus fieri dicitur in chamæleonte. Non igitur opus est, ut Auctor hic provocet ad judicium vulgi, quod facit, in multis, inquiens, rebus vulgus meliùs ratiocinari, quàm Philosophos. Verum quidem est, quosdam Philosophos in chimæras incidisse, videturque pura indifferentia esse e numero notionum chimæricarum. Quòd si verò quis existimat, rem aliquam non existere, quia vulgus eam non animadvertit, vulgus pro bono judice haberi nequit, quandoquidem sensibus tantùm regitur. Multi credunt, aërem nihil esse, nisi a vento agitetur. Plurimi nullam corporum insensibilium, fluidi gravitatem efficientis, vel elateris, materiæ magneticæ, notitiam habent; ut nihil dicam de atomis, aliisque substantiis indivisibilibus. Numquid igitur dicemus, has res non existere, quia vulgus eas ignorat? Hac ratione dicere etiam possumus, animam interdum agere sine ulla dispositione aut inclinatione, quæ illam ad agendum compellit, quoniam multæ dantur dispositiones atque inclinationes, quæ a vulgo non satis adnotantur, culpa neglectæ adtentionis & meditationis. 2. Quod ad *indicia* potentiæ, de qua loquimur, jam refelli privilegium,

 illi

(1) Cognoscimus 1. libertatem nostram, *per experientiam*, sed non immediatè sine ratiocinio; cognoscimus *mediante ratiocinio*, sed bono. 2. Cognoscimus, per experientiam, *non*, ut *Kingius* adseruisse creditur, indifferentiam *ita* puram & *absolutam*, ut voluntas in nullam partem inclinet bonitate objectorum mota, sed sua electione demum quasi diffundat bonitatem in objecta. vid. *Leibn.* in Respons. ad Libellum *Kingii*, §. 23. sed libertatem tamen, ut dicit facultatem agendi & non agendi. 3. Cognoscimus illam ex experientia *potiùs*, si ad *singula*, ejus requisita adtendamus, *quàm* si *collectim* spectentur, (en gros.) 4. Si spontaneitatem nostram, i. e. dependentiam nostrarum actionum a nobis ipsis veram, & realem, (non solùm adparentem) in cæteris systematibus non experimur: experimur illam tamen in systemate *Harmoniæ Præstabilitæ*. Vid. *Leibn.* Theod. §. 299. 300. « Ill. *Bilfingerus* in *Dilucidd.* §. CCCIV.

illi tributum, quòd scilicet ea faciat, ut simus activi, & vera causa nostrarum actionum, ut simus imputationis ac moralitatis capaces: at hæc indicia ejus existentiam non benè declarant. Neque ea nota, quæ sequitur, quamque Auctor adlegat, majoris est momenti: ait nimirùm, nos in nobis habere potentiam resistendi adpetitibus naturalibus, hoc est, non sensibus solùm, sed & rationi. Verùm enim verò jam monui, resistere nos adpetitibus naturalibus per alios adpetitus naturales. Toleramus quandoque incommoda, eaque cum gaudio; sed fit id ob spem quandam, vel voluptatem malo junctam, illudque superantem: pollicemur nobis exinde bonum, vel in eo bonum reperimus: contendit Auctor, potentia hac transformandi adparentias, ab ipso in medium prolata, nos reddere id jucundum, quod initio nobis displiceat; sed quis non videt, hoc eapropter fieri, quod adplicatio & adtentio ad objectum, itemque consuetudo, dispositionem nostram, adeoque adpetitus nostros naturales, immutent. Facit etiam adsuetudo, ut admodum insignis gradus frigoris, aut caloris, nos non ampliùs adficiat aliquo incommodo, quod antea nobis usu venit; neque quisquam hunc effectum potentiæ nostræ eligendi adscribit. Tempore etiam opus est ad indurandum ita corpus suum, inducendumque istiusmodi callum, quo certorum quorundam opificum manus gradui caloris resistunt, qui nostras manus conficeret. Vulgus, ad quod Auctor provocat, optimè de causa hujus effectus judicat, quamvis ejus adplicationes quandoque sint ridiculæ. Erant duæ ancillæ ad ignem in culina, quarum una ustulata alteri dixit; obsecro, quis ignem purgatorii ferre poterit? ad quod respondit altera, desipis, corculum meum, omnia vertuntur tandem in consuetudinem.

24. At, inquiet Auctor, mirifica ista potentia, quæ nos ad cuncta indifferentes reddit, vel ad cuncta propensos, juxta merum arbitrium nostrum, ipsam quoque rationem antecellit. Atque hoc tertium ejus argumentum est, videlicet, *actiones nostras sufficienter explicari non posse*, nisi ad hanc potentiam decurratur. Sexcenti homines inveniuntur, preces amicorum, consilia propinquorum, conscientiæ stimulos, supplicia, mortem, iram divinam, immò & infernum, contemnentes, ut nugis se dare toti queant, in quibus nihil est boni, nec quidquam, quod ferri possit, nisi puræ & liberæ illorum electionis habeatur quædam ratio. In hoc ratiocinio, exceptis verbis ultimis, omnia probantur. Quod si namque ad exemplum quoddam progrediemur, reperiemus, adfuisse rationes vel causas, hominem ad electionem suam compellentes, darique vincula admodum robusta, quibus adligetur. Amoris, verbi gratiâ, ardor stolidus ex pura quadam indifferentia nunquam orietur, inclinatio, vel animi commotio aliqua, hic ludum suum lusit; sed adsuetudo atque obstinatio in quibusdam ingeniis tantùm valere poterunt, ut perdere se malint, quàm inde se abstrahere. An aliud exemplum, quod Auctor adfert: Atheus quispiam,

piam, *Lucilius* aliquis *Vaninus* (m), (ita multi nomen illius efferunt, cùm ipse sibi in Operibus suis adtribuat magnificum nomen *Julii Cæsaris Vanini*) ob chimæras suas martyrium potiùs risu dignum subibit, quàm impietati suæ remittet nuntium. Auctor *Vaninum* non citat, sed ille reverâ impias suas opiniones negabat, donec convinceretur, quòd Atheismum docuerit,

 ejusque

(m) Conf. Litteratiss. *Stolle* Hist. Litt. p. 500. 501. In Taurisano oppido regni Neapolis, quod Duci ejusdem nominis paret, lucem primam adspexisse *Vaninum*, scribit *Petr. Frid. Arpe* in Vita ill. Ann. 1586. combustus est A. 1619. In *Patinianis* p. 15. sqq. referente *eod. Stolle* in *Additionib. & Emendationibus novissimis*, p. 172. sequentia de *Vanino* leguntur. „ Il „ faisoit le savant & ne l'étoit point. „ Tout son livre *de Arcanis naturæ Dialogi* est dérobé de *Scaliger in Cardanum*, de *Fracastor*, & de *Pomponace*. „ Je vous assure que cela est très vrai, „ car je l'ai moi-même vérifié. On dit „ qu'il écrivoit au Pape *Paul V.* que si on „ ne lui donnoit un bon Bénéfice capable „ de le nourrir & de l'entretenir, il s'en „ alloit dans trois mois renverser toute „ la Religion Chrêtienne. Je connois un „ homme d'honneur qui a vû cette Let„ tre, dans laquelle il y avoit plusieurs „ autres sottises, & même des choses hor„ ribles. Il a prêché à Paris en Italien en „ divers endroits. Il est mort Martyr de „ l'Athéisme..... Quand on lui dit de „ demander pardon à Dieu, au Roi & à „ la Justice, il répondit, qu'il ne cro„ yoit pas qu'il y eût de Dieu, qu'il n'a„ voit jamais offensé le Roi, & qu'il don„ noit la Justice au Diable, s'il y en avoit." Eadem docet B. Cancell. Tubing. *Wagnerus* in Examine Elenctico Atheismi speculativi, cap. V. Detestandi, ait, & ex memoria generis humani eradicandi hujus libri (*scil. De tribus Impostoribus Mundi*, *de quo in cap. IV. antecèd.*) Auctoris, quisquis fuerit, lateri meritò jungendus venit *Julius Cæsar Vaninus*, decantatus Atheorum Apostolus, & vivicomburio absumtus Diaboli Martyr, quartâ lunâ Neapoli in Italia ... natus, qui publicè fuit confessus, tredecim hujus veneni Apostolos e Patria sua fuisse emissos, qui id per omnem Europam spargerent, adsignatâ sibi Lutetiâ, qui in *Amphitheatro æternæ Providentiæ divino Magico*, Libro A. 1625. sub hoc titulo Lugduni evulgato, Atheismum sub specie refutantis astutissimè confirmavit, iis argumentis providentiam divinam adserens, quorum probatio frigida improbationi vicinior erat; Edito insuper Libro de *admirandis Naturæ Reginæ*, *Deæque mortalium arcanis*; quo naturam omnium deam fuit professus, donec A. 1619. corruptæ per novum dogma juventutis, & Dei persæpè negati, convictus Tolosæ post exactum lite semestre capitali judicio, ut exsecta prius lingua vivus combureretur, fuit condemnatus, de quo *Gramondus*, horrendi hujus supplicii αὐτόπτης, Lib. 3. Hist. p. 210. scribit: *Non alias vociferatio horrendior; diceris mugire ictum bovem*: Cujus non hominis furor tam insensatus fuit, ut, cùm ei a judicibus imponeretur, veniam petere a Deo, Rege, & Justitia, negaverit id se facere posse, *A Deo non, quia eum esse, non esset certum, nec ipse crederet: Non a Rege, quòd nihil in eum peccasset, & Rex se nullum fideliorem subditum habuerit: Non a Justitia, seu Judicibus, quòd in eos non peccasset, illi verò ipsum maxima injuria adficerent; Et si Diaboli essent in Inferno, ut quidem hoc credi & dici solet, se potiùs devoturum Judices, ut ab illis auferrentur.*" *Ill. Leibnitius* in *Ep. ad Seb. Kortholtum* in *Kortholti* Coll. T. I. Ep. CXCV. Scripta *Vanini* parvi momenti sunt, sed homo ineptus, immò stultus, comburi non merebatur, claudi jure poterat, ne alios inficeret." dat. Viennæ, 1713. d. 15. Mart. p. 310. Conf. etiam, quæ *Fellerus* profert in *Otio Hannov.* pag. 178. *De Gloria post mortem.*

ejusque Apostolum egerit. Rogatus, an Deus esset, herbam aliquam evulsit, inquiens:

Et levis est cespes, qui probet esse Deum.

Enimverò, cùm Procurator Generalis Senatus Tolosani (uti fama fert) pungere animum voluisset primi Præsidis, apud quem *Vaninus* multum poterat, cujusque liberos præceptis Philosophiæ imbuebat, fortè & inter domesticos illius numerandus; continuata inquisitio est summo cum rigore, donec *Vaninus*, desperatâ veniâ, moriturus aperiebat ipse, quid esset, Atheus nimirum, in qua quidem actione nihil admodum insolens atque inusitatum videtur. Quod si vel Atheus quidam ad supplicium se ultrò offerret, in eo jactantia posset esse ratio satis robusta, uti fuit in Gymnosophista *Calano* (n), & in Sophista, cujus mortem voluntariam per ignem nobis *Lucianus* describit. At Auctor sibi persuadet, hanc ipsam jactantiam, hanc obstinationem, aliasque istius furfuris intentiones absurdas hominum, qui aliàs non hebeti videntur esse judicio, explorari non posse per adpetitus, a repræsentatione boni & mali oriundos, easdemque nos cogere, ut refugium quæramus in potentia hac transcendente, bonum in malum, & malum in bonum, & indifferens in bonum, vel malum, transformante. Sed non est, quod tam longè procedamus, nostrorumque errorum causæ satis sunt manifestæ. Possumus certè istiusmodi transformationes instituere, sed non, uti in Fearum regno, simplici quodam magicæ hujus potentiæ actu, sed quòd obscuramus atque in animo supprimimus repræsentationes bonarum malarumve qualitatum, certis objectis naturaliter junctas, & quod non adtendimus, nisi ad eas, quæ nostro gustui, vel nostris præjudicatis opinionibus, sunt conformes, vel etiam, quia ope meditationis, certas iis qualitates tribuimus, quæ per accidens tantum, aut ex ratione eas considerandi, nobis consueta, cum illis copulantur. Ut exemplo res fiat illustrior, abhorreo ego per totam vitam a cibo aliquo sat probato, quia puer adfectus sum illius fastidio, quod magnam mihi impressionem reliquit. Contrà, adquiescam in certo quodam vitio naturali, eo quòd resuscitabit in me partem ejus ideæ, quam habui de homine aliquo, mihi caro & amabili. Magnis fortè tactus est homo

(n) Referant historiam *Plutarchus* in *Alexandro*. *Strabo*, Lib. XV. *Diodorus Sic.* Lib. XVII. Bibl. *Athenæus*, Lib. X. *Tullius* de Divinat. I. & Quæst. Tusc. II. *Arrianus* Lib. VII. *Val. Max.* Lib. I. c. ult. *Suidas*: *Ælianus* Lib. V. c. VI. Ἄξιον δὲ καὶ τὸ Καλάνου τοῦ Ἰνδοῦ τέλος ἐπαινέσαι, ἄλλος δ' ἂν εἴποι, ὅτι καὶ ἀγασθῆναι; *Est & Calani Indi finis dignus, quem laudemus, alius fortè dixisset, quem etiam admiremur*; Ad ea Eruditiss. *Perizonius* in notis: Longè aliter sensit *Lucianus de Morte Peregrini*, pag. 772. qui, quum retulisset, *Peregrini* discipulum voluisse hunc adsimilare Brachmanibus Indorum, addit; ὥσπερ οὐκ ἐὸν, καὶ ἐν Ἰνδοῖς εἶναί τινας μώρους, καὶ κενοδόξους ἀνθρώπους, *quasi fieri non possit, ut etiam in India sint stulti quidam & vani homines*. ed. Gronovian. 1731. 4. p. 493. not. 3. V. *Tent. Theod.* §. 257. & not. q.

mo juvenis adplausibus, ipsi post rem publicè & feliciter gestam collatis: impressio ingentis hujus voluptatis mirificum in eo excitabit gloriæ sensum, dies noctesque in alendo hoc adfectu occupabitur, mortem etiam contemnet, dummodò finis sui compos fiat. Quamvis enim non ignoret, se minimè percepturum ea, quæ de ipso mortuo prædicabuntur; tamen ejus laudis repræsentatio anticipata in mentem ipsius plurimùm valet. Istiusmodi certè rationes semper adsunt in actionibus, quæ vanissimæ & absurdissimæ videntur iis, quibus hæ rationes displicent. Uno verbo, impressio valida, vel sæpiùs repetita, nostra organa, nostram imaginationem, nostram memoriam, immò & ratiocinium nostrum, mirificè permutare potest. Homo, qui mendacium, forsan ex suo sinu profectum, sæpiùs narravit aliis, tandem ut vero ipsemet adsentitur. Cumque ejus rei, quæ placet, crebra fit repræsentatio, eadem quoque facilis putatur, & ita comparata, ut parvo negotio obtineri queat, unde plerumque facilè creditur, quod optatur,

Et qui amant ipsi sibi somnia fingunt.

25. Itaque errores, absolutè loquendo, nunquam sunt voluntarii, quamquam sæpiùs cum iis concurrat voluntas ratione quadam indirecta, ob voluptatem, quam ex nonnullarum cogitationum præsentia capimus, vel ob aversationem, qua in alias ferimur. Bona libri alicujus idea Lectoris persuasioni inservit. Habitus gestusque loquentis auditorum adlicient gratiam. Proni erimus in contemtum doctrinarum, ab homine, quem nauci habemus, aut odio prosequimur, vel ab alio quodam, in eo, quod nos urget, alteri haud dissimili proficiscentium. Jam monui, cur tam facilè ea nobis persuaderi sinamus, quæ utilia vel jucunda sunt, novique homines, qui initio mundanis commoti rationibus, religionem mutarunt, postea verò persuasum habuerunt, immò penitùs exploratum, se ad meliorem partem discessionem fecisse. Constat etiam, obstinationem non esse tantùm electionem malam, eamque perseverantem, sed quandam etiam dispositionem in ea perseverandi, a bono aliquo oriundam, quod sibi formatur, vel a malo aliquo, quod mutationi inesse fingitur. Forsitan electio prima animi levitati debetur, illius verò fovendæ consilium rationibus, vel impressionibus, quibusdam fortioribus acceptum ferendum est. Sic inveniuntur nonnulli disciplinarum moralium Doctores, qui electionem semel factam tuendam esse præcipiunt, ne inconstantes simus, vel esse videamur. Interim perseverantia aliqua incommoda est, si monita rationis spernuntur, inprimis in argumento satis digno, quod serio examini subjiciatur: quòd si verò idea mutationis molesta est, adtentio inde facilè abducitur; hocque ipso via sæpissimè ad obstinationem paratur. Auctor, qui obstinationem jactatæ puræ suæ indifferentiæ tribuere voluit, considerare potuisset, ad electionem quandam suscipiendam requiri aliquid aliud, atque solam tantùm electionem, vel puram indifferentiam; inprimis ubi electio hæc

hæc ex levitate profecta est, quæ levitas eò major cernitur, quò majore cum indifferentia eligebatur; quo in casu ea facilè depellitur, nisi vanitas, adsuetudo, utilitas, vel alia quædam ratio, nobis suaserit perseverantiam. Neque existimandum est, vindictam sine causa placere. Qui ad doloris sensum sunt vivaces, ii noctem diemque in ea cogitatione consumunt, & vix, ac ne vix quidem, imaginem mali, vel acceptæ contumeliæ, ex animo eradicare possunt. Pro maxima delectatione habent, ab idea contemtus liberari, quæ semper recrudescit, quæque nonnullis vindictam ipsa vita dulciorem reddit:

Queis vindicta bonum vitâ jucundius ipsâ.

In eo videtur esse Auctor, ut nobis persuadeat, si adpetitus noster, vel aversatio nostra, ad objectum non satis dignum tetenderit, plerumque collatum illi esse residuum boni vel mali, quo adfecti sumus, jactata illa eligendi potentia, quæ ad voluntatem res vel bonas, vel malas, repræsentat. Præsto fuerunt duo gradus mali naturalis, adcesserunt sex gradus boni artificialis potentia, quæ sine argumento eligere potest. Igitur aderunt quatuor gradus boni gratuiti (cap. 5. sect. 2. §. 7.) Quòd si hæc ita fieri possent, longè procederetur, uti jam suprà notavi. Censet etiam, ambitionem, avaritiam, ludendi furorem, aliasque cupiditates frivolas, omnem suam vim ab hac potentia accipere mutuam (cap. 5. sect. 5. subsect. 6.) Enimverò dantur aliàs tot falsæ in rebus adparentiæ, tot imaginationes, ad augenda vel minuenda objecta idoneæ, tot malè fundatæ concatenationes in ratiociniis nostris, ut auxilio non sit opus parvæ istius Feæ, hoc est, potentiæ hujus internæ, quæ veluti magica quadam arte operatur, cuique Auctor omnes has confusiones adtribuit. Denique jam sæpè dixi, si ad partem quandam, rationi agnitæ contrariam, accedimus, nos eò adduci per rationem aliam, specie fortiorem, uti verbi gratiâ voluptas est, quam capimus ex eo, quòd videamur independentes, & actionem insolentem suscipiamus. Erat quondam in Aula Osnabrugensi Ducalis Ephebei Præfectus, qui, instar alterius *Mutii Scævolæ*, brachium flammæ immisit, ut propè nihil deesset, quin gangrænam sibi induceret, probaturus nimirum, animi sui virtutem vel acutissimo dolore majorem esse. Pauci, opinor, hominem imitabuntur, nec scio, an facilè inveniri posset Auctor, qui, suscepta potentiæ sine argumento, vel & sine ratione, eligendi defensione, Librum suo ipsius exemplo ita probare vellet, ut insigne quoddam stipendium, vel munus aliquod luculentum, ultrò abdicaret, quo tantùm superioritas hæc voluntatis in rationem constaret. Equidem persuasissimum habeo, neminem, cui sanum sinciput, id accepturum, statimque intellecturum, quod sacrificium suum redderetur inutile, si ipsi ostenderetur, ita se vestigia tantùm persecuturum *Heliodori*

dori (o), Episcopi Larissæi, cui, (quemadmodum fama est) liber de amoribus *Theagenis* & *Chariclea*, majore in pretio fuit, quàm Episcopatus ipse: id quod illi non erit difficile, qui carere officio suo ob facultates privatas potest, & tenerrimo gloriæ stimulo ducitur. Ita quotidie reperiuntur, qui commoda suis adfectibus, hoc est, bona realia bonis adparentibus, devovent.

26. Quod si persequi luberet omnia ratiocinia Auctoris, sæpiùs id, quod jam nostro examini subjectum est, repetentia, sed ita repetentia, ut plerumque inibi additionem quandam elegantem & benè excogitatam cernere liceat, animum rei penitiùs, quàm satis est, immergere tenerer: quo quidem labore me supersedere posse confido, quod omnes illius rationes, uti par erat, investigatæ & dilutæ videantur. Commodum accidit, quod in eo praxis plerumque theoriam corrigat atque emendet. Postquàm *in secunda sectione* capitis hujus quinti pronunciasset, nos ad Deum accedere potentia sine ratione eligendi, exercitiumque hujus potentiæ nobilissimæ reddere nos posse quàm felicissimos; qualia effata profectò omni admiratione digna sunt, cùm Deum potiùs Ratione imitemur, nostraque felicitas in eo conspiciatur, quod rationi obtemperemus; Auctor insignem iterum adfert emendationem, dum §. 5. præclarè docet, ad præstandam nobis felicitatem opus esse, ut electiones nostras adcommodemus rebus, quoniam res non facilè se nobis adcommodare solent; hocque reverâ esse se voluntati divinæ adcommodare. Sine dubio rectè se habent, quæ dixit, at ita statuit etiam eodem tempore, voluntatem nostram, quantum fieri possit, conformandam esse ad realitatem objectorum, & ad veras boni & mali repræsentationes; adeoque rationes moventes boni & mali,

(o) *B. Jo. Alb. Fabricius* in Biblioth. Græc. Lib. V. c. VI. §. 1. „ *Heliodorus*, *Theodosii* F. Phœnix Emesenus, Imperatorum *Theodosii* M. *Arcadii* atque *Honorii* temporibus clarus, homo Christianus, composuit admodum juvenis Αἰθιοπικὰ, fabulam disertam, elegantem & amœnam, scriptam prosâ, complexamque amores castos, & varias jactationes *Theagenis* & *Charicleæ*, Libris X. Postea, teste *Socrate*, V. 22. p. 287. factus Episcopus Tricensis in Thessalia, auctor fuit moris, ut Clericus, qui post susceptum sacrum munus cum uxore, ante clericatum legitimo matrimonio junctâ, cohabitaret, deponeretur. Quod verò *Nicephorus* XII. 34. Hist. Eccles. addit, Synodum provincialem statuisse, ut quoniam lectione ejus librorum juvenes multi in periculum pudoris conjicerentur, ipsos vel igni abolendos daret, vel Episcopatu cederet; atque *Heliodorum* Episcopatu excidere, quàm scripta sua abolere maluisse: Hoc meritò fabulosum videtur viris doctissimis *Valesio* p. 72. ad *Socratem*, *Petavio* apud *Vavassorem* & *Vavassori* ipsi p. 149. de ludicra dictione, *Sorello* in observationibus ad Librum XIII. Pastoris sui insanientis (*Berger extravagant*) p. 685. *Huetio* p. 36. Libri de Origine fabularum Romanensium, & *Petro Bælio* in Dictionario Historico-Critico, Tom. 2. p. 1499. " Idem §. V. citat alium *Heliodorum* Larissæum, sub cujus nomine Optica, sive κεφάλαια τῶν Ὀπτικῶν, paucis foliis constantia, edita sunt Græcè & Latinè Florentiæ apud *Juntas*, 1573. 4. & alib. deinceps.

libertati non esse contrarias, tantumque abesse, ut potentia sine causa eligendi nostræ felicitati inserviat, ut ea potiùs inutilis sit, immò perniciosissima. Interim bonum est, eam nullibi subsistere, esseque tantum *ens rationis ratiocinantis*, quemadmodum Scholastici fictiones nuncupant necdum possibiles (p). Equidem mallem ea adpellare *entia rationis non ratiocinantis*. Video insuper, *sectionem III.* (de Electionibus intempestivis) posse transmitti, quoniam ea præcipit, non eligendas esse res impossibiles, inconstantes, noxias, voluntati divinæ contrarias, ab aliis præoccupatas. Auctor etiam observat quàm commodissimè, de alterius felicitate sine necessitate detrahentes, voluntati divinæ adversari, quæ omnes, quantum fieri potest, vult esse felicissimos. Idem dicam *de IV. sectione*, in qua locutus est de origine electionum intempestivarum, quales sunt error vel ignorantia, negligentia, levitas celeriter sine aliquo scrupulo sententiam mutandi, obstinatio temporariam mutationem excludens, ac pravæ consuetudines; denique importunitas adpetituum, sæpè nos perincommodè ad res externas compellentium. *Sectio quinta* occupatur in conciliandis pravis electionibus aut peccatis, cum potentia & bonitate Dei, &, quoniam ea sectio prolixa, in subsectiones dividitur. Auctor haud levis objectionis onus sine necessitate sibi ipsi imposuit: tuetur namque, sine potentia eligendi, in electione prorsùs indifferente, nullum dari peccatum. Jam Deo foret quàm minimè difficile, creaturis potentiam tam parum rationi consentaneam denegare. Sufficeret illis commoveri repræsentationibus bonorum & malorum; Deus igitur, juxta Auctoris hypothesin, facilè peccatum impedire posset. Neque aliam tollendæ hujus difficultatis rationem invenit, quàm si dicat, potentiâ hac a rebus avulsâ, Mundum fore duntaxat machinam purè passivam. Verùm cuncta hæc satis superque sunt refutata. Quòd si potentia ista in mundo deficeret, uti reverâ deficit, illa non magnoperè desideraretur. Animæ satis erunt contentæ repræsentationibus bonorum vel malorum, ut electiones suas suscipiant, mundusque eandem, quam habet, pulchritudinem servabit. Auctor repetit id, quod suprà monuit, sine hac potentia nullam fore felicitatem; sed sufficienter responsum est, & ne minimâ quidem verisimilitudine claret ista adsertio, nec alia quædam paradoxa, quæ ad tuendum primarium suum paradoxum hoc loco producit.

27. Utitur parvâ quadam digressione ad materiam de precibus (subsect. 4.) illos, inquiens, qui preces ad Deum fundunt, exspectare mutationem ordinis naturalis, sed videntur se fallere juxta ipsius sententiam. Certè, homines acquiescent, ubi exaudiuntur, nec erunt solliciti, num eorum gratiâ cursus naturæ sit mutatus, nec ne? Quod si etiam bonorum Angelorum opera adjuvantur, nulla tamen aderit mutatio in ordine rerum generali. Neque illa Auctoris nostri sententia a ratione abludit, dari scilicet

(p) Conf. ill. *Wolfii* Ontol. Lat. §. 140.

licet systema substantiarum spiritualium æquè ac corporearum, substantiasque spirituales perinde, atque corpora, inter se commercium habere. Deus utitur ministerio Angelorum ad regendos homines, salvo tamen & incolumi manente ordine Naturæ. Interim faciliùs istiusmodi res dicuntur, quàm explicantur, nisi ad meum harmoniæ systema fiat transitus. Auctor verò paullo longiùs pedem promovet. Existimat, missionem Spiritûs Sancti initio magnum fuisse miraculum, nunc autem illius in nobis operationes esse naturales. Videat ipse, quomodo opinionem suam explicet, & cum Theologis aliis consentiat. Observo interim, ipsum naturalem precum usum collocare in virtute animam reddendi meliorem, adfectus vincendi, & certum novæ gratiæ gradum adquirendi. Nos propè eadem dicere possumus in nostra hypothesi, quæ vult voluntatem agere tantùm secundùm motiva; neque iis premimur difficultatibus, quibus Auctor exponitur potentiâ suâ eligendi sine ratione. Videt se præterea valdè constrictum difficultate a præscientia Dei proficiscente; quòd si enim anima perfectè indifferens est in electione sua, quomodo ista electio præsciri potest, & quænam ratio sufficiens cognoscendæ rei alicujus inveniri poterit, si nec illius esse rationem ullam agnoscit? Auctor ad alium locum remittit solutionem hujus difficultatis, quæ (juxta illius mentem) integrum opus requireret. Cæterùm, quandoque cogitata non spernenda profert de malo morali, nostrisque principiis sat conformia. Exempli gratiâ, quando dicit (subsect. 6.) vitia & crimina Universi pulchritudinem nequaquam minuere, sed augere potiùs; uti quædam dissonantiæ duritate sua auribus offensioni forent, si solæ fuerint perceptæ, quæ tamen in commistione harmoniam efficerent multò suaviorem. Adnotat etiam permulta bona, malis inclusa, verbi causâ, utilitatem prodigalitatis in opulentis, & avaritiæ in pauperibus, quod profectò artium incrementis inservit. Porrò ostendit quoque, nos non oportere judicare de Universo ex Globi nostri, omniumque illorum, quæ nobis cognita sunt, parvitate, cùm eorum maculæ, aut vitia, perinde prodesse queant ad pulchritudinem residui efferendam, atque fuci muscarii, qui in se ipsis pulchri nihil habent, apti putantur a formoso feminarum sexu ad faciem integram ornandam, utut illius partem, quam tegunt, deformare videantur. *Cotta* apud *Ciceronem* Providentiam, dum ea hominibus Rationem largitur, comparaverat cum Medico, vinum ægroto concedente, quamvis præsensisset abusum cum damno vitæ suæ. Respondet Auctor, Providentiam facere id, quod sapientia & bonitas postulet, ac bonum, inde redundans, malum quantitate superare. Si Deus homini rationem non dedisset, nullus planè homo existeret, Deusque similis foret Medico, qui, ut morbum impediret, hominem interimeret. Addi potest, Rationem in se ipsam minimè nocere, sed nocere defectum Rationis (q); inque abusu

Nnn 2 Rationis

(q) Conf. *Disc. de Conform. Fidei cum Ratione*, §. 46. sqq.

Rationis institui quidem examen intuitu mediorum, sed finem, pravum videlicet, qui sibi proponitur, non satis excuti. Igitur semper ob defectum Rationis prava admittitur actio. Proponit etiam objectionem *Epicuri* apud *Lactantium* in Libro de Ira Dei, quæ ita ferè sonat: Aut Deus mala tollere vult, nec id efficere potest, quo casu impotens esset; aut potest ea tollere, nec vult, id quod malignitatem in ipso proderet; aut certè utraque virtute, & potentia & voluntate, simul destituitur, id quod ipsum & impotentem & invidum eodem planè momento nobis sisteret; aut denique potest & vult, sed eo in casu quæstio erit, cur igitur id non facit, si existit? Respondet Auctor, Deum non posse mala tollere, nec velle etiam, neque tamen eam ob causam malignum, vel impotentem, esse. Dicere maluissem, ipsum ea tollere posse, sed non velle absolutè, idque cum ratione; quia eodem actu & bona tolleret, immò plus boni tolleret, quàm mali. Postquàm ita tandem Auctor noster finem imposuit operi suo erudito, adjunxit adhuc *Adpendicem quandam*, in qua illi sermo est de Legibus divinis. Optimè distinguit hasce Leges in naturales & positivas; monet, Leges particulares naturæ animalium cedere debere Legibus generalibus corporum; Deum propriè non irasci, quando Leges ipsius violatæ sunt; sed ordinem voluisse, ut is, qui peccet, adcerseret sibi malum, & ut is, qui vim adferat aliis, vim iterum pateretur. Censet autem, Leges positivas Dei indicare & prædicare potiùs malum, quàm illud infligere. Atque hoc ei occasionem suppeditat de æterna malorum damnatione verba faciendi, quæ non ampliùs ad emendationem, neque ad exemplum prodest, & tamen justitiæ Dei vindicativæ satisfacit, quamquam illi ipsi suæ calamitatis sint architecti. Interim suspicatur, pœnas hasce malorum aliquid emolumenti adferre bonis, & nescit insuper, an non satius sit damnari, quàm non existere, quandoquidem fieri posset, ut damnati, insania quadam abrepti, animis in transversum actis obstinarent perseverare in sua miseria, sicque, ut Auctor opinatur, mediis in malis judiciorum suorum pravitati adplauderent, in voluntate Dei arguenda voluptatem suam quærentes. Videmus namque quotidiano die exempla hominum morosorum, malignorum, invidorum, qui ex repræsentatione suorum malorum voluptatem capiunt, seque ipsos adfligere laborant. Non contemnenda sunt hæc cogitata, quorum similia & ipse interdum sum meditatus, sed nolim tamen de iis decretoriam pronunciare sententiam. Retuli suprà §. 271. Tentaminum, *Balia* oppositorum, fabulam de Diabolo, veniam ab Anachoreta quodam Dei nomine oblatam repudiante. Baro *Andreas Taiffel*, ex Optimatibus Austriacis, *Ferdinandi*, Archiducis Austriaci, dein Imperatoris hoc nomine secundi, primarius equitandi Magister, facta ad nomen suum adlusione (quod in lingua Teutonica Diabolum significare videtur) pro symbolo elegit Diabolum seu Satyrum quendam, cum hocce dicto Hispanico, *mas perdido*,

y

y menos arrepentido, plus jacturæ, & minùs pœnitentiæ; quo indicatur adfectus ſpe omni fraudatus, & depelli neſcius. Repetiit poſtea teſſeram hanc Comes *de Villamediana*, Hiſpanus, cum Reginæ diceretur amaſius. In quæſtione, cur ſæpè numero boni malè, & mali benè habeant, illuſtris Auctor noſter exiſtimat, eam ſatis jam excuſſam, ſcrupuloſque omnes penitùs diſſipatos eſſe. Interim tamen adnotat, poſſe quandoque dubitari, an non boni, calamitatibus preſſi, ipſarum ope calamitatum boni evaſerint, & an non impii felices felicitatis ipſius uſu forte depravati fuerint. Adjicit, iniquos nos eſſe judices, non ſolùm ubi agitur de cognoſcendo homine bono, ſed & de cognoſcendo homine felice. Sæpiùs in honore eſt hypocrita, & in contemtu alius quiſpiam, ſine adfectatione ſolidæ virtutis ſtudioſus. Ita parum quoque nobis perſpecta eſt proſperitas, & latet ſæpè felicitas ſub laciniis pauperis alicujus, ſua forte contenti, dum fruſtrà quæritur in Magnatum aliquorum palatiis. Denique Auctor obſervat, maximam felicitatem in hac vita conſiſtere in ſpe felicitatis futuræ, adeoque dici poſſe, improbis nihil accidere, quod non ad emendationem, vel ad caſtigationem, proſit, nec quidquam bonis evenire, quod non majus bonum illis adportet. Hæ concluſiones cum meis cogitatis oppidò conſpirant, neque ad finem hujus Operis proferri quid poteſt, quod magis ſit conveniens.

CAUSA DEI ADSERTA PER JUSTITIAM EJUS, CUM CÆTERIS EJUS PERFECTIONIBUS CUNCTISQUE ACTIONIBUS CONCILIATAM.

ARGUMENTUM.

§. 1. *Tractatio Causæ Dei duas habet partes: prior est* præparatoria, *& separatim spectat* Magnitudinem Bonitatemque divinam. §. 2. Magnitudo Dei *oppositum habet errorem Anthropomorphismum*, Bonitas *Despotismum*. §. 3. *Revocari illa potest ad duo capita*, Omnipotentiam & Omniscientiam. §. 4. Omnipotentia *complectitur tum* independentiam *Dei ab aliis*; §. 5. *quæ elucet & in existendo*; §. 6. *& in agendo*; §. 7. *Tum* dependentiam *omnium a Deo*; §. 8. *scilicet possibilium ab ejus intellectu*; §. 9. *& actualium non tantùm ab intellectu ejus, sed etiam a voluntate, & quidem in existendo per conservationem*; §. 10. *In agendo per concursum*; §. 11. *Qui simul est & immediatus*, §. 12. *& specialis*. §. 13. Omniscientia *versatur itidem tam circa possibilia, quàm circa actualia*. §. 14. 15. *Partes ejus sunt* Scientia possibilium, *seu simplicis intelligentiæ*; §. 16. Scientia actualium *seu visionis*; §. 17. Scientia media, *an & quomodo concipi possit?* §. 18. 19. *Hæc, nimirum*, Bonitas divina, *est perfectio voluntatis, cujus & natura & species consideranda*. §. 20. *Ad voluntatis naturam requiritur* Libertas. §. 21. *Et excluditur* Necessitas, *non quidem* Moralis, *sed* Metaphysica. §. 22. *Error eorum, qui nihil possibile statuunt, nisi quod actuale*. §. 23. *Sequitur voluntatis divisio duplex*; §. 24-27. *Prior est in* antecedentem & consequentem; §. 28. *Posterior in* productivam & permissivam. §. 29. Objectum *voluntatis, seu ratio volendi, est bonum & malum, cujus species sunt*, §. 30. Metaphysicum *non intelligentium*; §. 31. Physicum, *quo pertinet malum pœnæ*; §. 32. Morale, *quo pertinet malum culpæ*. §. 33-39. *Adplicantur hæ species ad voluntatem divinam, tum antecedentem & consequentem, tum productivam & permissivam*. §. 40. *Hactenus de* præparatoria *parte*, Magnitudinem

&

& Bonitatem *Dei separatim spectante. Pars principalis ad utramque junctim pertinentia exhibet.* Bonitas *refertur vel ad creaturas in universum, vel speciatim ad intelligentes: priore modo cum magnitudine constituit* Providentiam. §. 41. Providentia, *quam* Sapientia *dirigit, sese ostendit in tota Universi serie, Deusque seriem rerum inter possibiles optimam elegit, eam ipsam, quæ actu existit.* §. 42. *Unicum hinc decretum Dei, quo scil. hæc rerum series ad existentiam perveniret.* §. 43. *Et decretum Dei est immutabile, nec tamen fundit necessitatem absolutam seu consequentis, sed tantùm hypotheticam & consequentiæ.* §. 44. *Ob hanc rerum certitudinem preces laboresque nequaquam fiunt inutiles;* §. 45. *Quoniam res ex divina præscientia & providentia sunt determinatæ, non absolutè, sed per suas causas & rationes.* §. 46. Sapientia *autem infinita Omnipotentis,* Bonitati *juncta, fecit, ut nihil potuerit fieri melius, omnibus computatis, quàm a Deo factum est.* §. 47. *Imperitia est, aliquid in operibus Dei velle reprehendere.* §. 48. *Unde felicitas Deo servientium.* §. 49. *Sed optimæ rerum seriei eligendæ maxima ratio Christus fuit* Θεάνθρωπος. §. 50. *Posteriore modo, quatenùs scil. speciatim refertur ad creaturas intelligentes, cum Sapientia constituit* Justitiam, *cujus summus gradus* Sanctitas. §. 51. Justitia *specialiùs sumta versatur circa bonum malumque* physicum; Sanctitas *circa bonum malumque* morale. §. 52. *Bona malaque physica eveniunt tam in hac vita, quàm in futura: Querelæ hominum ob malorum multitudinem;* §. 53. *Et ob malorum inæqualem distributionem in hac vita:* §. 54. 55. *Responsio duplex.* §. 56. *Circa vitam futuram difficultas eadem ob malorum multitudinem, inprimis quod ad damnationem æternam.* §. 57 - 59. *Responsio ab amplitudine regni cœlestis desumta.* §. 60. *Circa* Sanctitatem *difficultates sunt gravissimæ.* §. 61 - 65. *Ei* α) *objicitur* Deum nimis concurrere ad malum morale, physicè & moraliter, voluntate & productiva & permissiva. §. 66. 67. *Respondetur ad concursum moralem permittentis, & hoc ostenditur fieri propter necessitatem moralem;* §. 68 - 73. *Ad concursum physicum, & hoc ostenditur fieri quoad bonitatem involutam in malo.* §. 74. *Ei* β) *objicitur,* hominem concurrere non satis, *probaturque tum ex* imbecillitate naturæ humanæ, *tum ex* defectu divinæ gratiæ. §. 75. In natura *spectari debet* α) Corruptio, *hujusque ortus, qui est tum a lapsu Protoplastorum, tum a contagii propagatione.* §. 76. Causa lapsûs *non quærenda in quadam despotica Dei potestate;* §. 77. *Nec in quadam ad bonum malumque, justum & injustum, indifferentia;* §. 78. *Neque etiam in voluntate quadam Deo adficta, minimè sancta, minimeque amabili;* §. 79. *sed in imperfectione seu imbecillitate creaturarum originali.* §. 80. Natura Lapsûs. §. 81 - 85. Propagatio contagii in posteros, *ubi de origine animæ.* §. 86. Natura & Constitutio Corruptionis *cernitur in peccato originali & derivativo;* §. 87 - 90. Peccatum Originale, *ubi quæstio, quatenus damnet;* §. 91. Peccatum derivativum, *quod est actuale & habituale;* §. 92. Actuale, *in quonam consistat;* §. 93. Habituale, *unde oriatur;* §. 94 - 96.

§. 94 - 96. *An ideò nullæ unquam irregenitorum actiones sint verè virtuosæ.* §. 97. β) *Spectari debent* reliquiæ divinæ imaginis. §. 98. *Eæ consistunt tum in lumine innato intellectûs, tum & in libertate congenita voluntatis.* §. 99. Lumen innatum *consistit tum in ideis incomplexis, tum in nascentibus inde notitiis complexis.* §. 100. *Id probatur tum ex Scriptura, tum ex Ratione.* §. 101. Libertas *in quantacumque humana corruptione salva manet*; §. 102. *Exemta est a necessitate & coactione.* §. 103. Necessitatem *non facit futuritio veritatum*; §. 104. *Non præscientia aut præordinatio Dei*; §. 105. *Neque etiam prædispositio rerum aut causarum series*; §. 106. *In quo ipso distinguitur fatum Christianum a Mahumetano, rationale ab absurdo*; §. 107. *Mahumetanum describitur.* §. 108. *Nec* coactio *in voluntariis reperitur actionibus.* §. 109. *Gratia* duplex *est*, una *sufficiens volenti*, altera *præstans, ut velimus.* §. 110. Gratia volenti sufficiens *nemini negatur*; *ea est vel ordinaria per verbum & sacramenta*; §. 111 - 113. *Vel extraordinaria, Deo relinquenda.* §. 114. Gratia volendi *non datur omnibus*; §. 115 - 122. *sed* α) *sine* Misanthropia, *Deo imputata*; §. 123 127. *Præsente summa in Deo Philanthropia.* §. 128. 129. *De Gratia Dei per se victrice, quatenùs locum habeat*; §. 130 - 133. *De beneficiis Dei malè ad paucos electos restrictis*; *Post Despotismum ejusmodi Particularismi species maximè fugienda.* §. 134. Gratia volendi *non datur omnibus, sed* β) *sine* Prosopolepsia, *Deo exprobrata, quasi ejus electio ratione careret. Fundamentum Electionis* Christus. §. 135. 136. *De consideratione qualitatum objecti in rationes eligendi apud sapientem ingrediente*; §. 137-144. *In ultimis rationibus singularium & œconomia circumstantiarum agnoscendum βάθος, quia in harmonia rerum involvitur consideratio Infiniti.*

§. 1. **A**pologetica *Causæ Dei Tractatio* non tantùm ad divinam gloriam, sed etiam ad nostram utilitatem pertinet, ut tum magnitudinem ejus, id est, potentiam sapientiamque colamus, tum etiam bonitatem, &, quæ ex ea derivantur, justitiam ac sanctitatem amemus, quantumque in nobis est, imitemur. Hujus Tractationis duæ sunt partes: prior præparatoria magis, altera principalis censeri potest; prior spectat divinam *Magnitudinem Bonitatem*que separatim; posterior pertinentia ad utramque junctim, in quibus sunt *Providentia* circa omnes creaturas, & *Regimen* circa intelligentes, præsertim in negotio pietatis & salutis.

2. Magnitudinis divinæ potiùs, quàm Bonitatis rationem habuere Theologi rigidiores; at laxiores contrà: utraque perfectio æquè curæ est verè Orthodoxis. Error Magnitudinem Dei infringentium *Anthropomorphismus*, Bonitatem tollentium *Despotismus* adpellari posset.

3. *Magnitudo Dei* studiosè tuenda est contra Socinianos inprimis, & quosdam Semisocinianos, in quibus *Conradus Vorstius* hic maximè peccavit (a). Revocari

(a) Conf. Ep. *Leibnitii* ad Dn. *la Croze.*

Revocari autem illa poteſt ad duo capita ſumma, omnipotentiam & omniſcientiam.

4. *Omnipotentia* complectitur tum Dei independentiam ab aliis, tum omnium dependentiam ab ipſo.

5. *Independentia Dei* in exiſtendo elucet, & in agendo. Et quidem *in exiſtendo*, dum eſt neceſſarius & æternus, &, ut vulgò loquuntur, ens a ſe: Unde etiam conſequens eſt immenſum eſſe.

6. *In agendo* independens eſt naturaliter & moraliter. Naturaliter quidem, dum eſt liberrimus, nec, niſi a ſe ipſo, ad agendum determinatur; moraliter verò, dum eſt ἀνυπεύθυνος, ſeu ſuperiorem non habet.

7. *Dependentia rerum a Deo* extenditur tum ad omnia poſſibilia, ſeu quæ non implicant contradictionem (b); tum etiam ad omnia actualia.

(b) Præter Librum Hobbeſianum, ſupra ab ill. *Leibnitio* illuſtratum, etiam Cauſam Dei Leibnitianam ſuis adnotationibus ornavit *Cel. Nicol. Engelhardus* in cit. Feriis Groninganis. Ad hunc locum diſcrimen inter adſerta Leibnitiana & Spinoſiana ita pandit. (p. 27-29.) „Verum eſt, *ait*, in Syſtemate Spinoſæ nihil eſſe poſſibile, niſi quod & actuale ſit. Vide inter alia *Eth. Part. I. Prop. 16. cum Coroll.* in Syſtemate verò *Leibnitii* innumera dari poſſibilia, quæ tamen nunquam fiunt actualia, ptopterea quòd divinæ voluntatis efficacia ex omnibus mundis poſſibilibus non, niſi unicus, ad exiſtentiam perducatur, vide infr. §. 15. atque adeò hactenùs Syſtema *Spinoſæ* cum Syſtemate *Leibnitii* adverſa fronte pugnare patet. At enim verò ſi *definitionem* legam *poſſibilis*, apud *Spinoſam* occurrentem, eamque cum aliis propoſitionibus apud eundem obviis comparem, diſſenſus denuò in verbis magis, quàm in re, eſſe videri poſſet: *Ethices* Part. 4. Defin. 4. *Eaſdem res ſingulares voco poſſibiles, quatenùs dum ad cauſas, ex quibus produci debent, adtendimus, neſcimus, an ipſæ determinatæ ſint ad eaſdem producendum*, vi definitionis hujus ipſe quoque *Spinoſa* concedere debet, & revera conceſſit, plura hoc ſenſu eſſe poſſibilia, quàm fiunt actualia, vide quæ adfert ad Part. 1. prop. 8. & 11. & confer ea cum prop. 28. atque cum ſcholio prop. 10. part. 2. Quid quod *Part. 1. prop. 33. ſchol.* 1. talem præbeat *Neceſſarii* & *Contingentis* explicationem, ut videri poſſet *Spinoſa* cum *Leibnitio* diſtinxiſſe intet ea, quæ *abſolutè*, eaque, quæ tantùm *hypotheticè* ſunt *neceſſaria*, inter ea item, quæ *abſolutè*, & inter ea, quæ non, niſi *hypotheticè*, *impoſſibilia* exiſtunt; Ita enim loquitur: „*Res aliqua* neceſſatia dicitur vel ratione ſuæ eſſentiæ, vel ratione cauſſæ: Rei enim alicujus exiſtentia vel ex ipſius eſſentia & definitione, vel ex data cauſa efficienre neceſſariò ſequitur. Deinde etiam de cauſis res aliqua impoſſibilis dicitur, nim. quia vel ipſius eſſentia ſeu definitio contradictionem involvit, vel quia nulla cauſa externa datur ad talem rem *producendam determinata*." Quid inde? An non ergò *Leibnitio* convenit cum *Spinoſa*? Non *Leibnitio* magis, Lector! quàm orthodoxis omnibus: In ſyſtemate quippe Spinoſæ α. poſſibilia propriè nulla dantur, quæ non & actualia, niſi reſpectu iterùm cognitionis noſtræ, non verò reſpectu ipſius Dei: v. Eth. part. 1. prop. 33. β. Exiſtentiam conſequuntur poſſibilia omnia neceſſitate naturæ divinæ ſine conſilio & libertate agentis, ita ut, poſito Deo, eadem neceſſitate abſoluta conſequantur hæ adtributorum ejus modificationes, qua ex natura trianguli ſequitur, tres ejus angulos æquales eſſe duobus rectis, conſ. Part. I. Eth. propp. 17. 32. 33. Contrariam & ſanam ſententiam *ill. Leibnitii*, quam pluribus dein effert Cel. Auctor, ſatis ſuperque percepimus in ipſis Theodicææ Tentami-

8. Ipſa rerum *poſſibilitas*, cum actu non exiſtunt, realitatem habet fundatam in divina exiſtentia: niſi enim Deus exiſteret, niſi poſſibile foret; & poſſibilia ab æterno ſunt in ideis divini intellectûs.

9. *Actualia* dependent a Deo tum in exiſtendo, tum in agendo, nec tantùm ab intellectu ejus, ſed etiam a voluntate. Et quidem in *exiſtendo*, dum omnes res a Deo liberè ſunt creatæ, atque etiam a Deo conſervantur; neque malè docetur, conſervationem divinam eſſe continuatam creationem, ut radius continuò a ſole prodit; etſi creaturæ neque ex Dei eſſentia, neque neceſſariò, promanent (c).

10. *In agendo* res dependent a Deo, dum Deus ad rerum actiones concurrit; quatenùs ineſt actionibus aliquid perfectionis, quæ utique a Deo manare debet.

11. *Concurſus* autem Dei (etiam ordinarius ſeu non miraculoſus) ſimul & immediatus eſt & ſpecialis. Et quidem *immediatus*, quoniam effectus non ideò tantùm a Deo dependet, quia cauſa ejus a Deo orta eſt, ſed etiam quia Deus non minùs, neque remotiùs, in ipſo effectu producendo concurrit, quàm in producenda ipſius cauſa.

12. *Specialis* verò eſt concurſus, quia non tantùm ad exiſtentiam rei actuſque dirigitur, ſed & ad exiſtendi modum & qualitates, quatenùs aliquid

taminibus. Antea ſimilem inter *Leibnitii* & *Spinoſæ* effata in doctrina de Contingentia rerum comparationem inſtituit, illiuſque ſententiam ab hujus nugis toto cœlo diſtare oſtendit, a pag. 7 - 27.

(c) Non ſpernenda & hæc *Engelhardi* adnotatio videtur. Ait p. 50. Quodnam deſiderari poſſet luculentius innocentiæ ill. Auctoris documentum? Veteres Platonici exiſtimabant, Mundum ab omni æternitate ex Deo tq. causâ ſuâ fluxiſſe *ut de perenni ſole perennis radius*; ſimilitudo periculoſior eſt, quam ut admitti poſſit, cùm ne ipſe quidem *Spinoſa* eam reformidaret. In ſyſtemate *Epicureorum* veterum & hodiernorum *Newtonianorum* radii, ex ſole effluentes, ſunt particulæ ipſius corporis ſolaris émiſſione ab ipſo ſeparatæ, ſunt igniculi, ab ignea maſſa ſolis ejaculati, poſſet aliquis inde inferre, creaturas omnes nihil eſſe, niſi totidem divinitatis particulas: hinc eſt, quod *Leibnitius*, ne craſſiſſimo huic errori anſam præberet, creaturas *neque ex Dei eſſentia, neque neceſſariò promanare adfirmat*. Similia planè lego apud *Wolfium* in Animadv. ad Metaphyſ. p. 60. & 61. (*ſcil.* §. 28.) Cæterùm ſyſtema de propagatione luminis *Carteſii*, *Hugenii*, *Leibnitii*, *Wolfii*, aliorum, longè magis ad rhombum adcommodatum eſt, licèt, uti proverbio dici ſolet, in hac quoque re verum ſit, *quòd omnis ſimilitudo claudicet*; In eo quippe ſyſtemate radii luminoſi neque ex ſole egrediuntur, neque proinde ad ejuſdem eſſentiam pertinent, cùm in ſola ætheris globuloſi propulſione luminis propagati ſita ſit, diſſimilitudo in eo quàm maximè ſita eſt, quod Deus rebus extra ſe exiſtentiam largitus fuerit veri nominis creatione, ita ut ſine ejuſdem voluntatis div. efficacia ne quidem per momentum ſubſiſtere poſſent, quæ actio omnem ſimilitudinem & analogiam in rebus creatis excludit. Obſervent interim Lectores verum illud *Schibbolet*, quod Atheos inter & Orthodoxos hac in re Philoſophos differentiam genuinam oſtendit, eſſe illud, quod apud Auctorem noſtrum deprehendis, *Creationem* ſcil. *actum eſſe Dei tranſeuntem, non immanentem*, uti impiè nugatur *Spinoſa* Eth. Part. 1. prop. 18.

aliquid perfectionis illis inest, quod semper a Deo profluit, patre luminum, omnisque boni datore.

13. Hactenùs de potentia Dei, nunc de sapientia ejus, quæ ob immensitatem vocatur *Omniscientia.* Hæc cùm & ipsa sit perfectissima, (non minùs quàm Omnipotentia) complectitur omnem ideam & omnem veritatem; id est, omnia tam incomplexa, quàm complexa, quæ objectum intellectus esse possunt: & versatur itidem tam circa possibilia, quàm circa actualia.

14. *Possibilium est*, quæ vocatur *Scientia simplicis intelligentiæ*, quæ versatur tam in rebus, quàm in earum connexionibus; & utræque sunt tam necessariæ, quàm contingentes.

15. *Possibilia contingentia* spectari possunt tum ut sejuncta, tum ut coordinata in integros Mundos possibiles infinitos, quorum quilibet Deo est perfectè cognitus (d), etsi ex illis non, nisi unicus, ad existentiam perducatur: neque enim plures Mundos actuales fingi ad rem facit, cùm unus nobis totam universitatem creaturarum cujuscumque loci & temporis complectatur, eoque sensu hoc loco *Mundi* vocabulum usurpetur (e).

16. Scientia Actualium, seu Mundi ad existentiam perducti, & omnium in eo præteritorum, præsentium & futurorum, vocatur *Scientia visionis*: nec differt a Scientia simplicis intelligentiæ hujus ipsius Mundi, spectati ut possibilis, quàm quod accedit cognitio reflexiva, qua Deus novit suum

 decre-

(d) Nescio, ait *Engelhardus*, pag. 57. proinde, quid sibi velit quorundam contra systema *Leibnitianum* objectio: *Rerum nexum Deus vel invenit, vel fecit, sed non invenit, ergò fecit, ergò falsum est systema Leibnitianum.* Meræ sunt tenebræ. Rerum nexum & invenit & fecit, invenit non extra se, quasi darentur entia a Deo distincta, ipsique coæterna, sed quatenùs infinitus Dei intellectus uno & simultaneo actu omnes omnium rerum possibilium, sive sejunctim, sive in nexu suo, spectatarum, ideas complectitur: hunc verò rerum nexum etiam fecit, quia voluntatis suæ efficacia ex innumeris mundis æquè possibilibus hunc potiùs, quàm quemvis alium, liberrimè produxit: Dicendum ergò est, nexum rerum Deum constituere *intelligendo & volendo*, quia, nisi Deus existeret, nihil omninò possibile foret. "

(e) Dici vix potest, observante *Engelhardo*, p. 58. quamoperè *Leibnitii* Antagonistas propria deceperit eorum inadvertentia. Dum adfirmat *Leibnitius*, *Deum creavisse Mundum optimum*; statim quærunt; *an Mundus non fuerit multo perfectior in statu integritatis?* Quasi verò id negaret *Leibnitius*, imperitè confundunt hanc aut illam mundi faciem, prouti in hoc vel illo temporis articulo, hoc aut illo loco, nobis obversatur, cùm mundo in toto suo complexu temporis & spatii considerato, mundum quippe ex mente *Leibnitii* non constituit hæc aut illa mundi facies, quæ hodie, heri aut antè 6000. annos locum habuit, sed omnes omninò omnium creaturarum status præsentes, præteriti & futuri, ad eum pertinent, ita ut & præmia & pœnas in altera vita, & quidquid unquam fuit, est, aut erit in omne ævum, complectatur. Et hinc, uti loquitur *Cudworthus Syst. Intell. Univ.* p. 1180. de viis divinæ Providentiæ rectè judicare nemo potest, nisi, qui futura cum præsentibus & præteritis comparaverit. " Conf. laud. *Richterum*, præclarè de *Mundi* vocabulo docentem, in Adnott. p. 812.-815.

decretum de ipſo ad exiſtentiam perducendo. Nec alio opus eſt divinæ *præſcientiæ* fundamento.

17. *Scientia* vulgò dicta *Media*, ſub Scientia ſimplicis intelligentiæ comprehenditur, eo, quem expoſuimus, ſenſu. Si quis tamen Scientiam aliquam Mediam velit inter Scientiam ſimplicis intelligentiæ, & Scientiam viſionis; poterit & illam & Mediam aliter concipere, quàm vulgò ſolent, ſcilicet ut Media non tantum de futuris ſub conditione, ſed & in univerſum de poſſibilibus contingentibus accipiatur. Ita Scientia ſimplicis intelligentiæ reſtrictiùs ſumetur, nempe ut agat de vetitatibus poſſibilibus & neceſſariis; Scientia Media de veritatibus poſſibilibus & contingentibus, Scientia viſionis de veritatibus contingentibus & actualibus. Et media cum prima commune habebit, quod de veritatibus poſſibilibus agit; cum poſtrema, quod de contingentibus.

18. Hactenùs de divina Magnitudine, nunc agamus etiam de *Divina Bonitate*. Ut autem Sapientia, ſeu veri cognitio, eſt perfectio intellectûs, ita Bonitas, ſeu boni adpetitio, eſt perfectio voluntatis. Et omnis quidem voluntas bonum habet pro objecto, ſaltem adparens, at divina voluntas non, niſi bonum ſimul & verum.

19. Spectabimus ergò & Voluntatem, & objectum ejus, nempe Bonum & Malum, quod rationem præbet volendi & nolendi. In *Voluntate* autem ſpectabimus & naturam ejus & ſpecies.

20. Ad Voluntatis *naturam* requiritur *Libertas*, quæ conſiſtit in eo, ut actio voluntaria ſit ſpontanea ac deliberata, atque adeò, ut excludat neceſſitatem, quæ deliberationem tollit.

21. *Neceſſitas* excluditur *Metaphyſica*, cujus oppoſitum eſt impoſſibile, ſeu implicat contradictionem; ſed non *Moralis*, cujus oppoſitum eſt inconveniens. Etſi enim Deus non poſſit errare in eligendo, adeoque eligat ſemper, quod eſt maximè conveniens (f); hoc tamen ejus libertati adeò non

(f) *Engelhardus*, p. 77. In Syſtemate ill. *Leibnitii*, prouti libertas agendi Deo eſſentialis eſt & abſolutæ neceſſitatis in Ente perfectiſſimo, & propter eam ipſam libertatem, actus quoque Dei decernentis liberrimus eſſe debet, ita non minùs Deo naturale eſt, ſemper agere ex rationibus ſanctiſſimis, licèt illas rationes Deum ad agendum non neceſſitent, ſed ſummam potiùs agendi libertatem in Deo præſupponant. Nolo plura ad *Syſtema Leibnitii de creatione Mundi Optimi*, adferre, firmiter teneo cum *Calvino*, aliiſque Theologis Reformatis, Deum decreti ſui rationes habere ſanctiſſimas, eaſque nobis homuncionibus imperſcrutabiles in ſpecialioribus, licèt in genere adfirmari poſſit, Deum ſemper velle id, quod optimum eſt, quia ſcil. nihil eſt, quod amare poſſit, niſi ſe ipſum, hancque amorem perfectionum ſuarum oſtendere tam in regno Naturæ, quàm in regno Gratiæ, cumque utrumque hoc Dei regnum Mundum abſolvat in ſenſu Leibnitiano, ſi quis eo ſenſu Mundum hunc dicere velit Optimum, non refragabor, quia ad Optimum finem tendit, ſcil. Gloriæ divinæ manifeſtationem, qua major nec dari, nec concipi poteſt: fluit id ex ipſa divinitatis & divinarum perfectionum diſtinctis notionibus. Neque enim perfectiſſimum

non obstat, ut eam potiùs maximè perfectam reddat. Obstaret, si non, nisi unum, foret voluntatis objectum possibile, seu si una tantùm possibilis rerum facies fuisset; quo casu cessaret electio, nec sapientia bonitasque agentis laudari posset.

22. Itaque errant, aut certè incommodè admodum loquuntur, qui ea tantùm possibilia dicunt, quæ actu fiunt, seu quæ Deus elegit; qui fuit lapsus *Diodori* Stoici apud *Ciceronem*, & inter Christianos *Abailardi*, *Wiclefi*, *Hobbii*. Sed infrà plura de libertate dicentur, ubi humana tuenda erit.

23. Hæc de Voluntatis natura; sequitur *Voluntatis divisio*, quæ in usum nostrum præsentem est potissimùm duplex: una in antecedentem & consequentem, altera in productivam & permissivam.

24. *Prior divisio* est, ut Voluntas sit vel antecedens seu prævia, vel consequens seu finalis, sive, quod idem est, ut sit vel inclinatoria vel decretoria; illa minùs plena, hæc plena vel absoluta. Equidem solet aliter (prima quidem specie) explicari hæc divisio a nonnullis, ut antecedens Dei voluntas (verbi gratiâ, omnes salvandi) præcedat considerationem; consequens autem, (verbi gratiâ, quosdam damnandi) eam sequatur. Sed illa præcedit etiam alias Dei voluntates, hæc sequitur; cùm ipsa facti creaturarum consideratio, non tantùm a quibusdam Dei voluntatibus præsupponatur, sed etiam quasdam Dei Voluntates, sine quibus factum creaturarum supponi nequit, præsupponat. Itaque *Thomas* & *Scotus*, aliique, divisionem hanc, eo, quo nunc utimur, sensu sumunt, ut voluntas antecedens ad Bonum aliquod in se, & particulariter, pro cujusque gradu, feratur, unde hæc voluntas est tantùm secundùm quid; voluntas autem consequens spectet totale, & ultimam determinationem contineat; unde est absoluta & decretoria; & cùm de divina sermo est, semper effectum plenum obtinet. Cæterùm, si quis nostram explicationem nolit, cum eo

 de

tissimum hunc omnium suarum perfectionum amorem ostendisset Deus, si illustrius daretur Gloriæ divinæ theatrum, quàm illud est, quod creavit, non quòd aliquid ex creaturis in Deum redundet commodi aut perfectionis, sed quòd Deus sibi ipsi quasi lex sit. Videtur *Bælius in Dict. Critico*, *Artic. Anaxagoras litt. R.* ex eo, quòd in hominis potestate non sit positum ostendere, quomodo & quousque quodlibet rerum corporearum individuum ad perfectionem totius machinæ mundanæ influat, negare velle, nos de mundi perfectione cum ratione aliquid statuere posse. Verùm enim verò ad inferendum, Deum omnia fecisse טוב מוב sive optimè, non opus est, ut omnes causas Dei finales in numerato habeamus, sufficit novisse Creatorem hujus Universi ens esse summè perfectum, adeoque etiam optimum, sapientissimum & potentissimum, ut inde inferamus, in ipsius quoque operibus nihil esse, quod superfluum sit, aut verè defectuosum, sed defectus, quos deprehendere in illis nobis videmur, non posse, nisi merè adparentes, esse, vide *Metaphys. nostræ* §§. 94. 395. 431. 449. 470. seqq. præprimis verò consulat Lector *Cudworthi* systema sæpiùs cit. *cap. 5. sect. 5. p. 1165.*

de vocabulis non litigabimus: pro antecedente & consequente substituat, si volet, præviam & finalem (g).

25. *Voluntas antecedens* omninò seria est & pura, non confundenda cum velleitate, (ubi quis vellet, si posset, velletque posse) quæ in Deum non cadit; nec cum voluntate conditionali, de qua hic non agitur. Tendit autem voluntas antecedens in Deo ad procurandum omne bonum, & ad repellendum omne malum, quatenùs talia sunt, & proportione gradûs, quo bona malave sunt. Quàm seria autem hæc voluntas sit, Deus ipse declaravit, cùm tanta adseveratione dixit, se nolle mortem peccatoris, velle omnes salvos, odisse peccatum.

26. *Voluntas consequens* oritur ex omnium voluntatum antecedentium concursu, ut scilicet, quando omnium effectus simul stare non possunt, obtineatur inde quantus maximus effectus per sapientiam & potentiam obtineri potest. Hæc voluntas etiam *Decretum* adpellari solet.

27. Unde patet, voluntates etiam antecedentes non omninò irritas esse, sed efficaciam suam habere; qui etsi effectus earum obtinetur, non semper sit plenus, sed per concursum aliarum voluntatum antecedentium restrictus. At voluntas decretoria, ex omnibus inclinatoriis resultans, semper plenum effectum sortitur, quoties potentia non deest in volente: quemadmodum certè in Deo deesse nequit. Nempe in sola voluntate decretoria locum habet Axioma: qui potest & vult, ille facit; quippe cum eo ipso scientiam requisitam ad agendum sub potentia comprehendendo, jam nihil intus extraque actioni deesse ponatur. Neque verò aliquid felicitati perfectionique volentis Dei decedit, dum non omnis ejus voluntas effectum plenum sortitur: quia enim bona non vult, nisi pro gradu bonitatis, quæ in unoquoque est; tum maximè ejus voluntati satisfit, cùm optimum resultans obtinetur.

28. *Posterior Voluntatis divisio* est in *productivam* circa proprios actus, & *permissivam* circa alienos. Quædam enim interdum permittere licet, (id est, non impedire) quæ facere non licet, velut peccata, de quo mox. Et permissivæ voluntatis objectum proprium non id est, quod permittitur, sed permissio ipsa.

29. Hactenùs de Voluntate, nunc de *Ratione Volendi*, seu *Bono & Malo*. Utrumque triplex est, Metaphysicum, Physicum & Morale.

30. *Metaphysicum* generatim consistit in rerum etiam non intelligentium perfectione & imperfectione. Liliorum campi & passerum curam a Patre cœlesti geri Christus dixit, & brutorum animantium rationem Deus habet apud *Jonam*.

31. *Phy-*

(g) Conf. inprimis, monente *Engelhardo*, p. 82. Clar. *Hottingeri Dissert. de* *Vol.* [illegible]. *& Conf. quæ* occurrit *in Hist. de Gratia* [illegible] *Prædestin. Tom.* 2.

31. *Physicum* accipitur speciatim de substantiarum intelligentium commodis & incommodis, quo pertinet *malum pœnæ*.

32. *Morale* de earum actionibus virtuosis & vitiosis, quo pertinet *malum culpæ*: & malum physicum hoc sensu a morali oriri solet, etsi non semper in iisdem subjectis, sed hæc tamen, quæ videri possit aberratio, cum fructu corrigitur, ut innocentes nollent passi non esse. add. infra §. 55.

33. Deus vult bona per se, antecedenter ad minimum; nempe tam rerum perfectiones in universum, quàm speciatim substantiarum intelligentium omnium felicitatem & virtutem, & unumquodque bonorum pro gradu suæ bonitatis, ut jam dictum est.

34. Mala, etsi non cadant in voluntatem Dei antecedentem, nisi quatenùs ea ad remotionem eorum tendit, cadunt tamen interdum, sed indirectè in consequentem: quia interdum majora bona ipsis remotis obtineri non possunt, quo casu remotio malorum non planè perducitur ad effectum; & consistens intra voluntatem antecedentem, non prorumpit in consequentem. Unde *Thomas de Aquino* post *Augustinum* non incommodè dixit, Deum permittere quædam mala fieri, ne multa bona impediantur.

35. Mala Metaphysica & Physica, (veluti imperfectiones in rebus, & mala pœnæ in personis) interdum fiunt bona subsidiata, tanquàm media ad majora bona.

36. At malum morale, seu malum culpæ, nunquam rationem medii habet, neque enim (Apostolo monente) facienda sunt mala, ut eveniant bona; sed interdum tamen rationem habet conditionis, quam vocant, sine qua non, sive colligati & concomitantis; id est, sine quo bonum debitum obtineri nequit; sub bono autem debito etiam privatio mali debita continetur. Malum autem admittitur non ex principio necessitatis absolutæ, sed ex principio convenientiæ. Rationem enim esse oportet, cur Deus malum permittat potiùs, quàm non permittat: ratio autem divinæ voluntatis non, nisi a bono, sumi potest.

37. Malum etiam culpæ nunquam in Deo objectum est voluntatis productivæ, sed tantùm aliquando permissivæ; quia ipse nunquam peccatum facit, sed tantùm ad summum aliquando permittit.

38. Generalis autem Regula est permittendi peccati, Deo hominique communis, ut nemo permittat peccatum alienum, nisi impediendo ipsemet actum pravum exerciturus esset. Et, ut verbo dicam, peccatum permitti nunquam *licet*, nisi cùm *debet*, de quo distinctiùs infrà §. 66.

39. Deus itaque inter objecta voluntatis habet optimum, ut finem ultimum; sed bonum ut qualemcumque, etiam subalternum, res verò indifferentes, itemque mala pœnæ sæpè ut media; at malum culpæ non nisi ut rei alioqui debitæ conditionem sine qua non esset; eo sensu, quo Christus dixit oportere, ut scandala existant.

40. Hac-

40. Hactenùs de magnitudine & de bonitate separatim ea diximus, quæ præparatoria hujus Tractationis videri possunt; nunc agamus de pertinentibus ad utramque junctim. *Communia* ergò *magnitudinis & bonitatis* hìc sunt, quæ non ex sola bonitate, sed etiam ex magnitudine, (id est, sapientiâ & potentiâ) proficiscuntur: facit enim magnitudo, ut bonitas effectum suum consequatur. Et bonitas refertur vel ad creaturas in universum, vel speciatim ad intelligentes. Priore modo cum magnitudine constituit providentiam in Universo creando & gubernando; posteriore, justitiam in regendis speciatim substantiis ratione præditis.

41. Quia bonitatem Dei, in creaturis sese generatim exerentem, dirigit sapientia; consequens est, *providentiam divinam* sese ostendere in tota serie Universi; dicendumque, Deum ex infinitis possibilibus seriebus rerum elegisse optimam; eamque adeò esse hanc ipsam, quæ actu existit. Omnia enim in Universo sunt harmonica inter se, nec sapientissimus, nisi omnibus perspectis, decernit, atque adeò non, nisi de toto. In partibus, singulatim sumtis, voluntas prævia esse potest, in toto decretoria intelligi debet.

42. Unde adcuratè loquendo, non opus est ordine Decretorum divinorum; sed dici potest, unicum tantùm fuisse Decretum Dei, ut hæc scilicet series rerum ad existentiam perveniret; postquàm scilicet omnia, seriem ingredientia, fuere considerata, & cum rebus, alias series ingredientibus, comparata (h)

43. Ita-

(h) *Engelhardus* ad h. locum, p. 93. sqq. *Stephanum Vitum*, Virum longè doctissimum, in *Apologia Synodi Dordracenæ* memini (neque enim liber ille jam ad manus mihi est) adseverare, *ill. Leibnitium* inter Supralapsarios meritò referri, hujusque sui judicii se non pœnitere alicubi dicit in *Apologiæ Vindiciis.* Auctor *Usus Philosophiæ Leibnitianæ & Wolfianæ*, J. Th. C. cap. *de Prædestinatione* contra Theologos reformatos disputans, *Vitum* propter hoc ejus adsertum *vel* malæ fidei, *vel* oscitantiæ adcusat. Sibi non deerit *Doctissimus Vitus*, interim, ut Lector judicare possit, an adeò desperanda sit *Leibnitii* cum *Supralapsariis* reconciliatio; cum placitis Supralapsariorum, quæ *ab una parte* statuunt, actum decernentis Dei unicum & simplicissimum esse; *ab altera parte* omninò concedunt, Deum decreti sui habere rationes sanctissimas, cum hisce, inquam, placitis conferat *Theodicææ* §§. 75. usque ad 83. Absoluto horum §§. textu addit: Ex quibus facilè patet, nullam intercedere differentiam, nisi quod *Supralapsarii* inter Reformatos, *rationes illas nobis haud esse perspectas*, prudenter adfirment, *Leibnitius* verò illas determinare fuerit ausus. " Sed fallitur omninò Vir eruditus, cùm in eo potissimum discrimen versetur, quòd Supralapsarii rejiciunt rationes *objectivas*, & admittunt tantùm *subjectivas.* Nihil igitur contra adserta *Cel. Canzii* solidissima evincet cum *Vito Engelhardus*, nisi satisfecerit illius postulato, si scribit cap. IX. *de Præd.* §. 31. Si Supralapsarios audias, Deus non habet rationes *objectivas* decernendi gloriam justitiæ, verùm duntaxat *subjectivas*, quia sic decernere vult: si *Leibnitium* sequaris, Deus planè nullas rationes, nisi merè *objectivas* respicit, non ita decernit, quia vult, sed quia objecti conditio hæc optima est, non autem alia, quia partes in objecto v. g. salus *Petri* convenientior est,

quàm

43. Itaque etiam Decretum Dei est immutabile, quia omnes rationes, quæ ei objici possunt, jam in considerationem venère: sed hinc non alia oritur *necessitas*, quam *consequentiæ*, seu quam *hypotheticam* vocant, ex supposita scilicet prævisione & præordinatione; nulla autem subest necessitas *absoluta*, seu *consequentis*; quia alius etiam rerum ordo possibilis erat, & in partibus, & in toto; Deusque, contingentium seriem eligens, contingentiam eorum non mutavit.

44. Neque ob rerum certitudinem preces laboresque fiunt inutiles ad obtinenda futura, quæ desideramus. Nam in hujus seriei rerum, tanquam possibilis, repræsentatione apud Deum, antequàm scilicet decerni intelligeretur; utique & preces in ea (si eligeretur) futuræ, & aliæ effectuum in ea comprehendendorum causæ, inerant, & ad electionem seriei, adeoque & ad eventus in ea comprehensos, ut par erat, valuere. Et quæ nunc movent Deum ad agendum aut permittendum, jam tum eum moverunt ad decernendum, quid acturus esset aut permissurus (i).

45. Atque hoc jam suprà monuimus, res ex divina præscientia & providentia esse determinatas, non absolutè, seu, quidquid agas, aut non agas, sed per suas causas rationesque. Itaque sive quis preces, sive studium & laborem, inutiles diceret, incideret in *sophisma*, quod jam veteres *ignavum* adpellabant. add. infrà, §. 106. 107.

46. Sapientia autem infinita Omnipotentis, bonitati ejus immensæ juncta, fecit, ut nihil potuerit fieri melius, omnibus computatis, quàm quod a Deo est factum; atque adeò, ut omnia sint perfectè harmonica, conspirentque pulcherrimè inter se: causæ formales, seu animæ, cum

quàm pernicies, nimirum ob fidem. SI VEL UNUM SUPRALAPSARIUM ADLEGARE POSSIT VITUS DOCTISSIMUS, ADMITTENTEM RATIONES OBJECTIVAS, TOTA HAC CAUSA CECIDERO. - - Per orbem, qua patet, omnem vulgatum est, in eo poni decretorum absolutorum a conditionatis discrimen, ut illa non, nisi rationes *subjectivas* in Deo eligente, hæc autem *objectivas* in re electa requirantur. "

(i) *Suaresius*, adnotante Cel. *Engelhardo*, p. 106. citante *Leibnitio* Theod. §. 310. censuit, Deum res antecedenter ita constituisse, ut beatorum preces, quando plena cum voluntate fiunt, eventum semper obtineant. *Cartesius* Part. 1. Epist. 8. ita scribit, ad *Elisabetham*, Principem Palatinam, *haud etiam credo per particularem hanc Dei providentiam, quam Celsitudo Tua Theologiæ fundamentum esse dicit, intelligere te mutationem aliquam, quæ in decretis ejus accidat, ratione actionum, quæ a libero nostro arbitrio pendent. Hanc enim mutationem Theologia non admittit, & cùm jubet nos Deum orare, non ideò jubet, ut, quod nobis desit, eum doceamus, neque etiam, ut ordinem ab omni æternitate, providentia ejus constitutum, precibus nostris conemur immutare: horum enim utrumque esset culpandum; sed solùm, ut ea impetremus, quæ ab omni æternitate precibus nostris impetratum iri voluit. Arbitror autem omnes in hoc Theologos consentire, atque vel ipsos, quos hic Arminianos vocant, qui videntur præ cæteris libero arbitrio maximè tribuere.* Post adlata aliqua loca Theod. §§. 52 - 54. citat etiam *Plethonem* in *Libello de fato* similia docentem: hujus verba lege a p. 111 - 114.

causis materialibus, seu corporibus; causæ efficientes, seu naturales, cum finalibus, seu moralibus; regnum gratiæ cum regno naturæ (*k*).

47. Et proinde, quotiescumque aliquid reprehensibile videtur in operibus Dei, judicandum est, id nobis non satis nosci; & sapientem, qui intelligeret, judicaturum, ne optari quidem posse meliora.

48. Unde porrò sequitur, nihil esse felicius, quàm tam bono Domino servire, atque adeò Deum super omnia esse amandum, eique penitùs confidendum.

49. Optimæ autem seriei rerum (nempe hujus ipsius) eligendæ maxima ratio fuit Christus θεάνθρωπος, sed qui, quatenùs creatura est ad summum provecta, in ea serie nobilissima contineri debebat, tanquam Universi creati pars, immò caput, cui omnis tandem potestas data est in cœlo & in terra, in quo benedici debuerunt omnes gentes, per quem omnis creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei (l).

50. Hactenùs de Providentia, nempe generali, porrò bonitas, relata speciatim ad creaturas intelligentes, cum sapientia conjuncta, *Justitiam* constituit, cujus summus gradus est *Sanctitas*. Itaque tam lato sensu justitia non tantùm jus strictum, sed & æquitatem, atque adeò & misericordiam laudabilem, comprehendit.

51. Discerni autem justitia generatim sumta potest in justitiam specialiùs sumtam & sanctitatem. *Justitia specialiùs sumta* versatur circa bonum malumque physicum, aliorum nempe intelligentium; *sanctitas* circa bonum malumque morale.

52. *Bona malaque physica* eveniunt tam in hac vita, quàm in futura. *In hac vita* multi queruntur in universum, quod humana natura tot malis exposita est, parum cogitantes, magnam eorum partem ex culpa hominum fluere, & reverâ non satis gratè agnosci divina in nos beneficia, magisque adtentionem ad mala, quàm ad bona nostra, verti.

53. Aliis displicet in primis, quòd bona malaque physica non sunt distributa secundùm bona malaque moralia, seu quòd sæpè bonis est malè, malis est benè.

54. Ad

(k) Præclarè docet Exc. *Creilingius* ad *Principia Philosophiæ Leibnitianæ*. §. 90. sqq. Harmoniam inter regnum naturæ & regnum gratiæ haud paucos quoque e cordatis Theologis & Philosophis admisisse. Per vias enim, *pergit*, naturæ gradatim adscensum fieri ad gratiæ regnum, per visibilia ad invisibilia, disertè Gentium Apostolus docet, omniaque Dei opera egregiè conspirare, vix aliquis negabit. « Ex his, & iis, quæ diximus §. 64. not. (ddd) it. quæ *ill. Vir* de miraculis docet §. 54. *Theod.* intelligitur, quæ vis sit querelarum seqq. Perfectam, adæquatam, & universalem *introducit* (recentior Philosophia) *naturæ & gratiæ harmoniam, naturam rerum gratiæ consiliis & decretis Dei omnibus* adæquat, *atque ita amplias &* evehit, *simul & harmoniam illam unam* tanti & tantam *facit, ut operationibus Dei immediatis aditum omninò præcludat.*

(l) Conf. ill. *Bilfingeri* Dilucidd. Philos. §. CCCCLXXXVII.

54. Ad has querelas duo reſponderi debent: unum, quod Apoſtolus adtulit; non eſſe condignas adflictiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis; alterum, quod pulcherrima comparatione Chriſtus ipſe ſubgeſſit, niſi granum frumenti, cadens in terram, mortuum fuerit, fructum non feret.

55. Itaque non tantùm largè compenſabuntur adflictiones, ſed & inſervient ad felicitatis augmentum, nec tantùm proſunt hæc mala, ſed & requiruntur. Add. §. 32.

56. *Circa futuram vitam* gravior adhuc eſt difficultas: nam objicitur, ibi quoque bona longè vinci a malis, quia pauci ſunt electi. *Origenes* quidem æternam damnationem omninò ſuſtulit; quidam veterum paucos ſaltem æternùm damnandos credidere, quorum in numero fuit *Prudentius*; quibuſdam placuit, omnem Chriſtianum tandem ſalvatum iri, quorſùm aliquando inclinaſſe viſus eſt *Hieronymus* (m).

57. Sed non eſt, cur ad hæc paradoxa & rejicienda confugiamus: Vera reſponſio eſt, totam amplitudinem regni cœleſtis non eſſe ex noſtra cognitione æſtimandam; nam tanta eſſe poteſt beatorum per divinam viſionem gloria, ut mala damnatorum omnium comparari huic bono non poſſint, & *Angelos beatos* incredibili multitudine agnoſcit Scriptura; & magnam *creaturarum varietatem* ipſa nobis aperit natura, novis inventis illuſtrata; quod facit, ut commodiùs, quàm *Auguſtinus* & alii veteres, prævalentiam boni præ malo tueri poſſimus.

58. Nempe Tellus noſtra non eſt, niſi ſatelles unius Solis, & tot ſunt Soles, quot ſtellæ fixæ; & credibile eſt, maximum eſſe ſpatium trans omnes fixas. Itaque nihil prohibet, vel maximè regionem trans Soles, habitari felicibus creaturis. Quanquam & Planetæ eſſe poſſint, aut fieri, ad inſtar Paradiſi, felices. In domo Patris noſtri multas eſſe manſiones,

(m) Conf. *Theod.* §. 17. *Prudentii*, de medio loco loquentis, verſus exſtant, obſervante *Engelhardo* p. 121. in *Hamartigenia* ſub finem, & ita habent:

Multa in theſauris Patris eſt habitatio Chriſte,
Diſparibus diſcreta locis, non poſco beata
In regione domum; ſint illic caſta virorum
Agmina, pulvereum quæ dedignantia cenſum
Divitias petiére tuas: ſit flore perenni
Candida virginitas, animum caſtrata reciſum:
At mihi Tartarei ſatis eſt ſi nulla miniſtri
Occurrat facies, avida nec flamma gehennæ
Devoret hanc animam, merſam fornacibus imis.
Eſto: cavernoſo, quia ſic pro labe neceſſe eſt
Corporea, triſtis me ſorbeat ignis Averno:
Saltem mitificos incendia lenta vapores
Exhalent, æſtuque calor languente tepeſcat,
Lux immenſa alios, & tempora vincta coronis
Glorificent, me pœna levis clementer adurat.

nes, de cœlo beatorum propriè Christus dixit, quod Empyreum vocant Theologi quidam, & trans sidera, seu soles, collocant, etsi nihil certi de loco beatorum adfirmari possit: interim & in spectabili mundo multas creaturarum rationalium habitationes esse verisimile judicari potest, alias aliis feliciores.

59. Itaque argumentum a multitudine damnatorum non est fundatum, nisi in ignorantia nostra, unaque responsione dissolvitur, quam suprà innuimus; si omnia nobis perspecta forent, adpariturum, ne optari quidem posse meliora, quàm quæ fecit Deus. Pœnæ etiam damnatorum ob perseverantem eorum malitiam perseverant; unde insignis Theologus, *Jo. Fechtius*, in eleganti Libro de Statu damnatorum, eos benè refutat, qui in futura vita peccata pœnam demereri negant, quasi justitia, Deo essentialis, cessare unquam posset.

60. Gravissimæ tandem sunt difficultates circa *Sanctitatem Dei*, seu circa perfectionem ad bona malaque moralia aliorum relatam, quæ eum amare virtutem, odisse vitium, etiam in aliis facit, & ab omni peccati labe atque contagione quàm maximè removet; & tamen passim scelera regnant in medio potentissimi Dei imperio. Sed quidquid hoc est difficultatis, divini luminis auxilio etiam in hac vita ita superatur, ut pii, & Dei amantes, sibi, quantum opus est, satisfacere possint.

61. *Objicitur* nempe, Deum nimis concurrere ad peccatum, hominem non satis. *Deum* autem nimis *concurrere ad malum morale* physicè & moraliter, voluntate & productiva & permissiva peccati.

62. Concursum moralem locum habiturum observant, etsi Deus nihil conferret agendo ad peccatum, saltem dum permitteret, seu non impediret, cùm posset.

63. Sed reverâ Deum concurrere moraliter & physicè simul: quia non tantùm non impedit peccantes, sed etiam quodammodo adjuvat, vires ipsis occasionesque præstando. Unde phrases Scripturæ Sacræ, quòd Deus induret incitetque malos.

64. Hinc quidam inferre audent, Deum vel utroque, vel certè alterutro modo, peccati complicem, immò auctorem esse; atque adeò divinam sanctitatem, justitiam, bonitatem evertunt.

65. Alii malunt divinam omniscientiam & omnipotentiam, verbo, magnitudinem, labefactare; tanquam aut nesciret miniméve curaret mala, aut malorum torrenti obsistere non posset. Quæ Epicureorum, Manichæorumve, sententia fuit: cui cognatum aliquid, etsi alio mitiore modo, docent Sociniani, qui rectè quidem cavere volunt, ne divinam Sanctitatem polluant, sed non rectè alias Dei perfectiones deserunt.

66. Ut primùm ad *Concursum Moralem permittentis* respondeamus, prosequendum est, quod suprà dicere cœpimus, permissionem peccati esse licitam, (seu moraliter possibilem) cùm debita (seu moraliter necessaria) inve-

invenitur: ſcilicet cùm non poteſt peccatum alienum impediri ſine propria offenſa, id eſt, ſine violatione ejus, quod quis aliis, vel ſibi, debet. Exempli gratiâ, miles in ſtatione locatus, tempore præſertim periculoſo, ab ea decedere non debet, ut duos amicos, inter ſe duellum parantes, a pugnando avertat. Add. ſuprà §. 36. Deberi autem aliquid apud Deum intelligimus, non humano more, ſed θεοπρεπῶς, quando aliter ſuis perfectionibus derogaret.

67. Porrò, ſi Deus optimam Univerſi ſeriem, (in qua peccatum intercurrit) non elegiſſet, admiſiſſet aliquid pejus omni creaturarum peccato; nam propriæ perfectioni, &, quod hinc ſequitur, alienæ etiam, derogaſſet: divina enim perfectio a perfectiſſimo eligendo diſcedere non debet, cùm minus bonum habeat rationem mali. Et tolleretur Deus, tollerentur omnia, ſi Deus vel laboraret impotentiâ, vel erraret intellectu, vel laberetur voluntate.

68. *Concurſus ad peccatum phyſicus* fecit, ut Deum peccati cauſam auctoremque conſtituerent quidam; ita malum culpæ etiam objectum productivæ in Deo voluntatis foret: ubi maximè inſultant nobis Epicurei & Manichæi. Sed hic quoque Deus, mentem illuſtrans, ſui eſt vindex in anima pia & veritatis ſtudioſa. Explicabimus igitur, quid ſit, Deum concurrere ad peccati materiale, ſeu, quod in malo bonum eſt, non ad formale.

69. Reſpondendum eſt ſcilicet, nihil quidem perfectionis & realitatis purè poſitivæ eſſe in creaturis, earumque actibus bonis maliſque, quod non Deo debeatur; ſed imperfectionem actûs in privatione conſiſtere, & oriri ab originali limitatione creaturarum, quam jam tum in ſtatu puræ poſſibilitatis (id eſt, in regione veritatum æternarum, ſeu ideis divino intellectui obverſantibus) habent ex eſſentia ſua: nam quod limitatione careret, non creatura, ſed Deus foret. *Limitata* autem dicitur creatura, quia limites, ſeu terminos, ſuæ magnitudinis, potentiæ, ſcientiæ, & cujuſcumque perfectionis, habet. Ita fundamentum mali eſt neceſſarium, ſed ortus tamen contingens; id eſt, neceſſarium eſt, ut mala ſint poſſibilia, & contingens eſt, ut mala ſint actualia: non contingens autem per harmoniam rerum a potentia tranſit ad actum, ob convenientiam cum optima rerum ſerie, cujus partem facit.

70. Quod autem de privativa mali conſtitutione, poſt *Auguſtinum*, *Thomam*, *Lubinum* (n), alioſque veteres & recentiores, adſerimus, quia multis vanum, aut certè perobſcurum habetur; ita declarabimus ex ipſa rerum natura, ut nihil ſolidius eſſe adpareat: adhibentes in ſimilitudinem ſenſibile quiddam & materiale, quod etiam in privativo conſi-

(n) *Eilhardus Lubinus*, Prof. Roſtochienſ. natus A. 1565. d. 24. Mart. denatus A. 1621. d. 1. Jun. Liber huc pertinens inſcrib. *Phoſphorus de prima cauſa & natura mali.*

ftit, cui *inertiæ corporum naturalis* nomen *Keplerus*, insignis naturæ indagator, imposuit (o).

71. Nimirum (ut facili exemplo utamur) cùm flumen naves secum defert, velocitatem illis imprimit, sed ipsarum inertia limitatam, ut, quæ (cæteris paribus) oneratiores sunt, tardiùs ferantur. Ita fit, ut celeritas sit a flumine, tarditas ab onere; positivum a virtute impellentis, privativum ab inertia impulsi.

72. Eodem

(o) Hunc locum sequentem in modum illustrare instituit Cel. *Engelhardus* p. 141. sqq. Omnino, *ait*, firmiter tenenda est hæc Doctrina, qua mali constitutio in privatione consistere dicitur, exigit id 1. notio *perfecti* & *imperfecti*, quorum hoc illi opponitur, uti *luci tenebræ* & *mors vitæ* opponi solent. Et prouti aliquis ex effectis positivis, qui cum tenebris & morte conjuncti sunt per accidens, ex condensatione e. g. aëris, descensu roris, ex eo item, quòd in tenebris visus conservetur, ex vermibus, quibus cadavera scatent, frustra probare conaretur, tenebris & mortem esse accidentia positiva, & reale quid, ita ex effectis positivis, qui peccatum comitantur, illud inter accidentia positiva referendum esse, haud felicius infertur. Scil. quando quæstio est de natura peccati, vel *metaphysicè* vel *moraliter* illa spectari potest. In *sensu morali* peccatum non est merum nihil, sed veram omninò involvit relationem actionum nostrarum ad legem Dei vel naturalem vel positivam: At in *sensu metaphysico*, ubi rerum essentias spectamus, quæcunque statum alicujus rei deteriorem reddunt, essentia carere, & accidentia privativa esse, dicuntur, eoque ipso mala quà mala, falsa quà falsa, entia esse negantur. 2. Suadet id ipsius Dei natura, qui prouti omnes omninò realitates essentia sua complectitur, ita omnium quoque realitatum, in creaturis occurrentium, causa existit, utpote a quo habent, quod sint, aliquid & non nihil, *quia*, uti *Leibnitius* suprà §. 8. loquitur, *nisi Deus existeret, nihil etiam possibile foret*. 3. Denique involvitur id in relatione Dei & creaturarum, inque ea implicita omnimoda harum ab illo dependentia, nullo enim momento a Deo independens cùm sit creatura, sed continuatæ quasi creationi debeat, quòd existat in singulis momentis, etiam nulla dari potest actio creaturæ rationalis, cui non aliquid insit boni, id scil. quòd efficacia divinæ voluntatis existit, adpellant id *materiale* Theologi, quod habet *causam efficientem* Deum, & a *formali* distinguitur, quod actui peccaminoso adhæret, & mentem ipsam pro *causa* habet, sed *deficiente* ad illa norma, ad quam actiones suas componere debuisset. Accipe similitudinem: objectum vides, cujus superficies ita est modificata, ut omnes luminis radios absorbendo coloris sensum omninò nullum excitet: Colorem nigrum adpellare consuevimus hunc coloris defectum, qui per se neque color est, neque sentitur, neque quidquam exprimit, quod reale & positivum dici posset: Nigredo neque ad essentiam materiæ, neque ad modificationes partium ejus, h. e. neque ad magnitudinem, figuram aut situm earum, pertinet, licet cum modificationibus ejus hic colorum defectus conjunctus sit. Substantiæ rationales, quatenùs substantiæ, sunt & a Deo conservantur, nihil habent vitii moralis, neque quod facultatibus suis naturaliter utantur, reprehensionem merentur, sed cùm ex earum actionibus deberent resplendescere quasi divinæ perfectiones, moraliter vitiosæ fiunt, quando actiones earum ita sunt comparatæ, ut regno tenebrarum inserviant, peccaminosa ergò est actio, non quatenùs cogitatio est, sed quatenùs cum cogitationum formalitate defectus vel vitium morale conjunctum est. " De errore *Flacii Illyrici* lege seqq. a p. 146-156. ubi prolixus est in referenda ejus controversiæ historia.

72. Eodem planè modo Deum dicendum est creaturis perfectionem tribuere, sed quæ receptivitate ipsarum limitetur: ita bona erunt a divino vigore, mala a torpore creaturæ.

73. Sic defectu adtentionis sæpè errabit intellectus, defectu alacritatis sæpè refringetur voluntas; quoties mens, cùm ad Deum usque, seu ad summum bonum, tendere debeat, per inertiam creaturis adhærescit.

74. Hucusque iis responsum est, qui Deum nimis ad malum concurrere putant: nunc illis satisfaciemus, qui *hominem* ajunt *concurrere non satis*, aut non satis culpabilem esse in peccando, ut scilicet rursùs adcusationem in Deum refundant. Id ergò probare contendunt Antagonistæ tum ex imbecillitate humanæ Naturæ, tum ex defectu divinæ Gratiæ, ad juvandam nostram naturam necessariæ; infraque in natura hominis spectabimus tum corruptionem, tum & reliquias imaginis divinæ ex statu integritatis.

75. *Corruptionis humanæ* considerabimus porrò tum ortum, tum & constitutionem. *Ortus* est tum a lapsu Protoplastorum, tum a contagii propagatione. *Lapsûs* spectanda est causa & natura.

76. *Causa Lapsûs*, cur homo scilicet lapsus sit, sciente Deo, permittente, concurrente, non quærenda est in quadam despotica Dei potestate, quasi justitia vel sanctitas adtributum Dei non esset; quod in effectu verum foret, si nulla apud eum juris & recti ratio haberetur.

77. Neque quærenda est lapsûs causa in quadam Dei ad bonum malumque, justum & injustum, indifferentia, quasi hæc ipse pro arbitrio constituisset; quo posito sequeretur, quidvis ab eo constitui posse, pari jure aut ratione, id est, nulla; quod rursùs omnem justitiæ, atque etiam sapientiæ, laudem in nihilum redigeret, siquidem ille nullum delectum haberet in suis actionibus, aut delectûs fundamentum.

78. Neque etiam in voluntate quadam Deo adficta, minimè sancta, miniméque amabili, causa lapsûs ponenda est: tanquam nihil aliud, quàm magnitudinis suæ gloriam, spectans, bonitatisque exors, crudeli misericordiâ miseros fecerit, ut esset, quorum misereretur; & perversa justitia peccantes voluerit, vel essent, quos puniret: quæ omnia tyrannica, & a vera gloria perfectionéque alienissima, sunt, cujus decus non tantùm ad magnitudinem, sed etiam ad bonitatem, refertur.

79. Sed vera radix lapsûs est in imperfectione seu imbecillitate creaturarum originali, quæ faciebat, ut peccatum optimæ seriei rerum possibili inesset, de quo suprà. Unde jam factum est, ut lapsus, non obstante divina virtute & sapientia, rectè permitteretur, immò his salvis non posset non permitti.

80. *Natura lapsûs* non ita concipienda est cum *Bælio*, quasi Deus *Adamum* in pœnam peccati condemnaverit ad porrò peccandum cum posteritate, eique (exequendæ sententiæ causâ) peccaminositatem infuderit; cùm potiùs ipsa vi primi peccati, velut physico nexu, consecuta sit peccami-

caminositas, quemadmodum ex ebrietate multa alia peccata nascuntur.

81. Sequitur *Propagatio contagii*, a lapsu Protoplastorum orti, perveniens in animas posterorum (p). Ea non videbitur commodiùs explicari posse,

(p) Cel. *Engelhardus* p. 156. sqq. Ad hunc §. & sequentes aliquot, quæ dicenda habemus, ut *Spinosismi* crimen ab Auctore nostro depellamus, in tria quasi capita dispescimus. *Primum* respicit stamina, ex quibus per generationem naturalem nascuntur homines. *Alterum* præexistentiam animarum spectat ante generationem. *Tertium* denique modum Auctoris, quo unionem animæ & corporis explicat. Videamus *Primum*. Duo hodie de generatione ordinaria corporis humani Philosophis præstantioribus recepta esse systemata vix opus esse videtur, ut moneam. *Alii* scil. stamen futuri fœtus in ovario quærunt fœminæ cum *Harvæo*, *alii* in spermate virili cum *Leuwenhoekio*, *Hartsoekero*, aliisque innumeris, in quibus quoque ipse est *Leibnitius*. *Duo* dico hæc esse Systemata Philosophorum primaria, *Tertium* quippe, quod *Cartesii* est aliorumque, qui ex sola seminis utriusque sexûs commixtione sine prævia organisatione corpus organicum generari adfirmant, adeò ab omni ratione alienum est, ut *Cartesius* nullibi turpiùs se dederit, quàm in *Tractatu*, *quem de homine & formatione fœtus* conscripsit, ipsum quæres, Lector! *Cartesium* in *Cartesio*, *cui ingenium* alias *erat*, uti *Valerius Maximus* de *Homeri ingenio* loquitur, *sine comparatione* ejus ævi *maximum*. *Systema Harvæi* cum *ex una parte* nullis confirmetur observationibus, quæ ostendant, stamina organizata in ovulis reperta fuisse sine præcedanea imprægnatione, *ab altera verò parte* insolubili laboret difficultate circa originem staminum in ovulis; In Systemate verò *Leibnitii* corpusculorum organisatorum præsentia in semine virili innumeris observationibus evincatur, eorumdemque origo longè faciliùs explicetur, me quod adtinet, hactenùs omninò apud me illud prævalet: Non ignoro, quid Viri plurimi doctissimi, interque eos ipse, qui aliàs unus est ex *Leibnitii* adseclis, Magistro suo addictissimus, Cl. *Bourguet*, in *Litteris de formatione salium*, &c. contra hoc systema monuerint, sed ignoscant mihi, si argumentis eorum ab hac sententia divelli hactenùs nequiverim: Non hic locus est, uberiùs in hanc materiam inquirendi, sed alia vice nos id facturos esse promittimus. Ubi in specie sub incudem revocabimus, quæ *Exercit. Subsec. Francof. T. I. sect. I. exercit. I.* iniquiùs adferuntur. Unicum addo, in *primo* hoc articulo nihil esse in systemate *Leibnitii*, quod *Spinozæ* magis favere dici possit, quàm quæ in aliis systematibus docentur.

Videamus *secundum*. Credidit *Leibnitius*, cum quolibet stamine jam in rerum omnium creatione unitam esse animam, ita tamen, ut inter se quàm maximè differant, cùm enim ex illis staminibus quædam a Deo sint destinata ad propagationem generis humani, alia verò non, aliis quoque ex illis staminibus animam tribuit merè sensitivam, aliis verò longè nobiliorem, licèt usus facultatum suarum compotes haud fiant, donec per generationem ordinariam organa corporis humani evolvantur, omniaque requisita adsint, quæ ad rationalitatem requiruntur. Conf. quæso cum hoc §. quæ occurrunt *Theod.* §. 86 - §§. 90, 91. Ut de totius quæstionis momento judicari faciliùs possit, statim observo. Rationem sibi relictam facilè animadvertere 1. Animas humanas omnes, tanquam veri nominis substantias, cum omnibus aliis substantiis non, nisi creatione, initium existendi habere potuisse. 2. De tempore verò & ordine creationis nihil omninò determinare posse, sed ejus cognitionem à revelatione unicè pendere, sta sana quidem ratio evidentissimè docet, notum hoc Universum a Deo creatum esse, sed opera sextidui ex narratione Mosaica cognoscuntur. 3. In principiis rationis humanæ sibi soli relictæ, nihil occurrere, unde distinctè cognoscere queat, Deum substantias alias,

posse, quàm statuendo, animas posterorum in *Adamo* jam fuisse infectas. Quod ut intelligatur rectiùs, sciendum est ex recentiorum observatis rationibusque adparere, animalium & plantarum formationem non prodire

alias, aliis citiùs creare voluisse, & proinde, quamdiu non, nisi philosophicè, agimus, eodem jure exigere a me posse alium, ut credam, substantias hujus mundi omnes unicè & simultaneo actu fuisse a Deo productas, quo ego exigo ab ipso, ut credat, successivè id ita fieri, ut Deus per summam etiam hominum malitiam quotidie, immo singulis momentis, determinetur ad creandas continuò novas substantias, quæ antea non exstiterint, revelatione in ea re opus est, si certitudo haberi debeat. Quæ cùm ita sint, de tempore creationis animarum humanarum aliquid statuere *Theologorum*, non *Philosophorum*, est, & quamdiu Scripturæ S. testimonia, omni exceptione majora, ab illis non adducuntur, libertas sentiendi nemini debet in detrimentum cedere. V. *Moshemium* loco sæpiùs cit. fol. 48. Apud ipsum quoque *Cudworthum*, Synesius ἀμελεῖ, inquit, τὴν ψυχὴν οὐκ ἀξιώσω ποτὲ σώματος ὑστερογενῆ νομίζειν, *Nunquam ego adducar, ut credam, animam meam corpore juniorem esse*: Nempe quia id, quod in homine materiale est, jam inde a creatione substitit, ipsam partem nobiliorem, mentem scil. in generatione demum hominis creari paradoxum *Synesio* videbatur. Legantur etiam, quæ habet interpres Theodicææ Latinus: exstant ad §. 91. (rrrr)... Pergamus ad *Tertium* non minùs momentosum, scil. *Unionem Animæ & Corporis*. Notum est, quòd difficultates sese offerant Philosophis, dum hoc Metaphysicæ caput explicare conantur. Mentem humanam Ens simplex solo voluntatis suæ imperio corpus *aut* ad motum concitare, *aut* motus saltem, in corpore jam existentis, directionem habere, innumeris circumseptum esse difficultatibus nemo non novit; unde *Leibnitius* suum, uti illud adpellare solebat, systema *Harmoniæ a Deo præstabilitæ* reliquis omnibus præferendum esse duxit; Audiamus ipsum differentem *Theod.* §§. 58-62.... Nolo hic adducere, quo modo novum hoc *Leibnitii* systema fuerit receptum, & pluribus ostendere, quare illud ab aliis in dignitate tam Ecclesiastica, quàm Civili, constitutis Viris, pietate & eruditione inclytis, fuerit adprobatum, ab aliis rejectum; Unicum illud moneo, omnes omninò systematis Leibnitiani possibilitatem agnoscere, atque eatenùs propria sua confessione *Leibnitium* a Spinosismo liberare, utpote qui naturæ Dei & Mundi repugnat, eoque ipso impossibilis est: Manifestò enim sibi contradiceret, qui dum adfirmaret in Syst. H. P. Spinosismum latere, idem tamen Syst. possibile esse pronunciaret: Agnoscere ergò tenentur *Leibnitii* adversarii, quando de hoc ipsius systemate disputamus, agi de hypothesi, in cujus veritatem atque falsitatem inquirimus; Ingenuè hìc fateor, me ex eorum esse numero, quibus hæc *Leibnitii* hypothesis minùs placet, & puto, difficultates in explicanda unione Mentis & Corporis inde oriri, quòd nobis persuadeamus, mentem, dum reverâ agit in corpus, motum per impulsum producere, aut eundem aurigæ, vel naucleri, ad instar dirigere, cumque deinde concipere nequeamus, quomodo hæc sine contactu locum habere possint, in labyrinthum incidisse nos sentimus, unde vix datur egressus. Ad intelligendam hanc unionem tam crasso conceptu opus non est: firmiter tenemus, corpus quodcumque ex innumerabili substantiarum multitudine conflatum esse, quarum naturam ignoramus. 2. Quæcumque per sensus sese nobis offerunt phænomena, circa extensionem, vim motricem & inertiæ, in harum substantiarum activitate & modificationibus earundem, sita esse. 3. Substantiarum modificationes in mutuis illarum actionibus & passionibus esse fundatas. 4. Ad obtinendam ergò unionem animæ & corporis

ex massâ quadam confusa, sed ex corpore jam nonnihil præformato in semine latente, & dudum animato. Unde consequens est, vi benedictionis divinæ & primævæ, omnium viventium rudimenta quædam organica, (& pro animalibus quidem, animalium licet imperfectorum forma) animasque quodammodo ipsas dudum in Protoplasto cujusque generis exstitisse; quæ sub tempore omnia evolverentur. Sed animas animantiaque seminum, humanis corporibus destinatorum, cum cæteris animalculis seminalibus talem destinationem non habentibus, intra gradum naturæ sensitivæ substitisse dicendum est, donec per ultimam conceptionem a cæteris discernerentur, simulque corpus organicum ad figuram humanam disponeretur, & anima ejus ad gradum rationalitatis (ordinaria an extraordinaria Dei operatione non definio) eveheretur.

82. Unde etiam adparet, non statui quidem rationalitatis præexistentiam, censeri tamen posse, in existentibus præstabilita jam divinitùs & præparata esse proditura aliquando, non organismum tantùm humanum, sed & ipsam rationalitatem, signato, ut sic dicam, actu exercitum præveniente; simulque & corruptionem animæ, etsi nondum humanæ, lapsu *Adami* inductam, postea accedente rationalitatis gradu, demùm in peccaminositatis originalis vim transisse. Cæterum adparet ex novissimis inventis, a solo patre animans animamque esse, at a matre in conceptu velut indumentum, (ovuli forma, ut arbitrantur) incrementumque ad novi corporis organici perfectionem necessarium præberi.

83. Ita tolluntur difficultates, tum Philosophicæ de origine formarum & animarum, animæque immaterialitate, adeoque impartiabilitate, quæ facit, ut anima ex anima nasci non possit.

84. Tum Theologicæ de animarum corruptione, ne anima rationalis pura, vel præexistens, vel noviter creata, in massam corruptam, corrumpenda & ipsa, intrudi a Deo dicatur.

85. Erit ergò Tradux quidam, sed paullo tractabilior, quàm ille, quem *Augustinus*, aliique Viri egregii, statuerunt, non animæ ex anima (rejectus veteribus, ut ex *Prudentio* patet, nec naturæ rerum consentaneus) sed animati ex animato.

86. Hactenùs de causâ, nunc de *natura* & constitutione *corruptionis* nostræ: ea consistit in peccato originali & derivativo. *Peccatum originale* tantam

corporis non requiri impulsum, sed sufficere modificationes elementorum materiæ ex activitate mentis, & mentis perceptiones ex elementorum modificationibus consequentes. Licèt enim modum, quo Ens simplex finitum in alterum agere, ejusque activitatem limitare, possit, non intelligamus, eo minùs tamen de rei veritate dubitare debemus, quòd veras compositorum in se invicem actiones animadvertamus, quæ sine veris elementorum materiæ actionibus & passionibus mutuis nullæ omnino essent. " *&c.* Respondemus ad hæc cogitata iterum ea, quæ diximus, ad §. 59. *Theod.* not. (zz).

tantam vim habet, ut homines reddat in naturalibus debiles, in ſpiritualibus mortuos ante regenerationem; intellectu ad ſenſibilia, voluntate ad carnalia verſis; ita ut naturâ filii iræ ſimus.

87. Interim *Bælio*, aliiſque adverſariis, divinam benignitatem impugnantibus, aut ſaltem per objectiones quaſdam ſuas obnubilantibus, concedere non oportet, eos, qui ſoli peccato originali obnoxii, ſine actuali ante ſufficientem rationis uſum moriuntur (veluti infantes ante baptiſmum & extra Eccleſiam decedentes) neceſſariò æternis flammis addici: tales enim clementiæ Creatoris relinqui præſtat.

88. Qua in re etiam *Joannis Hülſemanni*, *Joannis Adami Oſiandri*, aliorumque nonnullorum inſignium Auguſtanæ Confeſſionis Theologorum, moderationem laudo, qui ſubinde huc inclinarunt.

89. Neque etiam exſtinctæ ſunt penitùs ſcintillæ imaginis divinæ, de quibus paullò poſt; ſed, per gratiam Dei prævenientem, etiam ad ſpiritualia rursùs excitari poſſunt: ita tamen, ut ſola gratia converſionem operetur.

90. Sed nec originale peccatum corruptam generis humani maſſam a Dei benevolentia univerſali penitùs alienam reddit. Nam nihilominus ſic Deus dilexit mundum, licèt in malo jacentem, ut Filium ſuum unigenitum pro hominibus daret.

91. *Peccatum derivativum* duplex eſt, actuale & habituale, in quibus conſiſtit exercitium corruptionis, ut ſcilicet hæc gradibus modificationibusque variet, variéque in actiones prorumpat.

92. Et *actuale* quidem conſiſtit tum in actionibus internis tantùm, tum in electionibus compoſitis ex internis & externis; & eſt tum commiſſionis, tum omiſſionis; & tum culpoſum ex naturæ infirmitate, tum & malitioſum ex animæ pravitate.

93. *Habituale* ex actionibus malis, vel crebris, vel certè fortibus, oritur, ob impreſſionum multitudinem vel magnitudinem. Et ita habitualis malitia aliquid originali corruptioni pravitatis addit.

94. Hæc tamen peccati ſervitus, etſi ſeſe per omnem irregeniti vitam diffundat, non eo uſque extendenda eſt, tanquam nullæ unquam irregenitorum actiones ſint verè virtuoſæ, immò nullæ innocentes, ſed ſemper formaliter peccaminoſæ.

95. Poſſunt enim etiam irregeniti in civilibus agere aliquando amore virtutis & boni publici, impulſuque rectæ rationis, immò & intuitu Dei, ſine admixta aliqua prava intentione ambitionis, commodi privati, aut adfectûs carnalis.

96. Semper tamen ex radice infecta procedunt, quæ agunt, & aliquid pravi (etſi interdum habitualiter tantùm) admiſcetur.

97. Cæterùm hæc corruptio depravatioque humana, quantacumque ſit, non ideò tamen hominem excuſabilem reddit, aut a culpa eximit; tan-

quam non satis sponte liberéque agat; supersunt enim *reliquiæ divinæ imaginis*, quæ faciunt, ut justitia Dei in puniendis peccatoribus salva maneat.

98. Reliquiæ divinæ imaginis consistunt tum in lumine innato intellectûs, tum etiam in libertate congenita voluntatis. Utrumque ad virtuosam vitiosamque actionem necessarium est, ut scilicet sciamus velimusque, quæ agimus; & possimus etiam ab hoc peccato, quod committimus, abstinere; si modò satis studii adhibeamus.

99. *Lumen innatum* consistit, tum in ideis incomplexis, tum in nascentibus inde notitiis complexis. Ita fit, ut Deus & lex Dei æterna inscribantur cordibus nostris, etsi negligentiâ hominum, & adfectibus sensualium, sæpè obscurentur.

100. Probatur autem hoc lumen contra quosdam nuperos Scriptores, tum ex Scriptura sacra, quæ cordibus nostris Legem Dei inscriptam testatur, tum ex ratione, quia veritates necessariæ ex solis principiis menti insitis, non ex inductione sensuum, demonstrari possunt. Neque enim inductio singularium unquam necessitatem universalem infert.

101. *Libertas* quoque in quantacumque humana corruptione salva manet, ita ut homo, etsi haud dubiè peccaturus sit, nunquam tamen necessariò committat hunc actum peccandi, quem committit.

102. Libertas exemta est tam a necessitate, quàm a coactione. *Necessitatem* non faciunt futuritio veritatum, nec præscientia & præordinatio Dei, nec dispositio rerum.

103. Non *futuritio*; licèt enim futurorum contingentium sit determinata veritas, certitudo tamen objectiva, seu infallibilis determinatio veritatis, quæ illis inest, minimè necessitati confundenda est.

104. Nec *præscientia aut præordinatio Dei necessitatem imponit*, licèt ipsa quoque sit infallibilis. Deus enim vidit res in serie possibilium ideali, quales futuræ erant, & in iis hominem liberè peccantem; neque hujus rei seriei decernendo existentiam, mutavit rei naturam, aut, quod contingens erat, necessarium fecit.

105. Neque etiam *prædispositio rerum*, aut causarum series, nocet libertati. Licèt enim nunquam quidquam eveniat, quin ejus ratio reddi possit, neque ulla unquam detur indifferentia æquilibrii (quasi in substantia libera & extra eam omnia ad oppositum utrumque se æqualiter unquam haberent:) cùm potiùs semper sint quædam præparationes in causa agente, concurrentibusque, quas aliqui prædeterminationes vocant: dicendum tamen est, has determinationes esse tantùm inclinantes, non necessitantes, ita ut semper aliqua indifferentia, sive contingentia, sit salva. Nec tantus unquam in nobis adfectus adpetitusve est, ut ex eo actus necessariò sequatur: nam quamdiu homo mentis compos est, etiamsi vehementissimè ab ira, a siti, vel simili causa, stimuletur: semper tamen ali-

qua

qua ratio sistendi impetum reperiri potest, & aliquando vel sola sufficit cogitatio exercendæ suæ libertatis, & in adfectus potestatis.

106. Itaque tantum abest, ut prædeterminatio seu prædispositio ex causis, qualem diximus, necessitatem inducat contrariam contingentiæ, vel libertati, aut moralitati: ut potiùs in hoc ipso distinguatur Fatum Mahumetanum a Christiano, absurdum a rationali: quod Turcæ causas non curant; Christum verò, & quicumque sapiunt, effectum ex causa deducunt.

107. Turcæ scilicet, ut fama est (quamquam non omnes sic desipere putem) frustrà pestem & alia mala evitari arbitrantur, idque eo prætextu, quòd futura vel decreta eventura sint, *quidquid agas, aut non agas*, quod falsum est: cùm Ratio dictet, eum, qui certò peste moriturus est, etiam certissimè causas pestis non esse evitaturum. Nempè, ut rectè Germanico proverbio dicitur, mors vult habere causam. Idemque in aliis omnibus eventis locum habet. Add. suprà §. 45.

108. *Coactio* etiam non est in voluntariis actionibus: etsi enim externorum repræsentationes plurimum in mente nostra possint, actio tamen nostra voluntaria semper spontanea est, ita ut principium ejus sit in agente. Id quod per harmoniam inter corpus & animam, ab initio a Deo præstabilitam, luculentiùs, quàm hactenùs, explicatur.

109. Hucusque de Naturæ humanæ imbecillitate actum est, nunc *de Gratiæ divinæ auxilio* dicendum erit, cujus defectum objiciunt antagonistæ, ut rursùs culpam ab homine transferant in Deum. Duplex autem concipi Gratia potest; una sufficiens volenti, altera præstans, ut velimus.

110. *Sufficientem volenti Gratiam* nemini negari dicendum est. Facienti, quod in se est, non defore Gratiam necessariam, vetus dictum est, nec Deus deserit, nisi deserentem, ut post antiquiores notavit ipse *Augustinus*. Gratia hæc sufficiens est vel ordinaria per verbum & sacramenta; vel extraordinaria, Deo relinquenda, quali erga *Paulum* est usus.

111. Etsi enim multi populi nunquam salutarem Christi doctrinam acceperint, nec credibile sit, prædicationem ejus apud omnes, quibus defuit, irritam futuram fuisse, Christo ipso de Sodoma contrarium adfirmante; non ideò tamen necesse est, aut salvari aliquem sine Christo, aut damnari, etsi præstitisset, quidquid per naturam potest. Neque enim nobis omnes viæ Dei exploratæ sunt, neque scimus, an non aliquid extraordinaria ratione præstetur vel morituris. Pro certo enim tenendum est, etiam *Cornelii* exemplo, si qui ponantur benè usi lumine, quod accepere, eis datum iri lumen, quo indigent, quod nondum accepere, etiamsi in ipso mortis articulo dandum esset (q).

(q) Conf. *Leibnitiana*. §. LXXXVIII.

112. Quemadmodum enim Theologi Auguſtanæ Confeſſionis fidem aliquam agnoſcunt in fidelium infantibus, baptiſmo ablutis, etſi nulla ejus adpareant veſtigia; ita nihil obſtaret, Deum iis, quales diximus, licèt hactenùs non Chriſtianis, in agone ipſo lumen aliquod neceſſarium tribuere extra ordinem, quod per omnem vitam antea defuiſſet.

113. Itaque etiam οἱ ἔξω, quibus ſola prædicatio externa negata eſt, clementiæ juſtitiæque Creatoris relinquendi ſunt; etſi neſciamus, quibus, aut quanam fortè ratione, Deus ſuccurrat.

114. Sed cùm ſaltem certum ſit, non omnibus dari *ipſam volendi gratiam*, præſertim quæ felici fine coronetur; hic jam in Deo vel miſanthropiam, vel certè proſopolepſiam, arguunt adverſarii veritatis, quòd miſeriam hominum procuret, quòdque non omnes ſalvet, cùm poſſit, aut certè non eligat merentes.

115. Et ſanè, ſi Deus maximam hominum partem ideò tantùm creaſſet, ut æterna eorum malitia miſeriaque juſtitiæ ſibi gloriam vindicaret: neque bonitas in eo, neque ſapientia, neque ipſa vera juſtitia, laudari poſſet.

116. Et fruſtrà regeritur, nos apud eum nihili, nec pluris, quàm vermiculi apud nos, eſſe: excuſatio enim iſta non minueret, ſed augeret duritatem; omni utique philanthropia ſublata, ſi non magis Deus hominum curam gereret, quàm nos vermiculorum, quos curare nec poſſumus, nec volumus. Dei verò providentiam nihil exiguitate ſua latet, aut multitudine confundit; paſſerculos alit, homines amat, illis de victu proſpicit, his, quantum in ſe eſt, felicitatem parat.

117. Quòd ſi quis longiùs provectus contenderet, tam ſolutam eſſe Dei poteſtatem, tam exortem regulæ gubernationem, ut innocentem quoque, & quidem jure, damnet; jam non adparet, aut quæ apud Deum foret juſtitia, aut quid a malo principio, rerum potiente, diſtaret talis Univerſi Rector, cui etiam meritò *Miſanthropia* & tyrannis tribueretur.

118. Hunc enim Deum timendum ob magnitudinem, ſed non amandum ob bonitatem, manifeſtum foret. Certè tyrannicos actus non amorem, ſed odium excitare conſtat, quantacumque ſit potentia in agente, immò tanto magis, quanto hæc major eſt; etſi demonſtrationes odii metu ſupprimantur.

119. Et homines, talem Dominum colentes, imitatione ejus a caritate ad duritiem crudelitatemque provocarentur. Itaque malè quidam prætextu abſoluti in Deo juris talia ei acta tribuerunt, ut fateri cogerentur, hominem, ſi ſic ageret, peſſimè facturum eſſe: quemadmodum & nonnullis elapſum eſt, quæ in aliis prava ſint, in Deo non fore, quia ipſi non ſit lex poſita.

120. Longè alia nos de Deo credere ratio, pietas, Deus, jubent. Summa

ma in illo ſapientia, cum maxima bonitate conjuncta, facit, ut abundantiſſimè juſtitiæ, æquitatis, virtutiſque leges ſervet, ut omnium curam habeat, ſed maximè intelligentium creaturarum, quas ad imaginem condidit ſuam; & ut tantum felicitatis virtutiſque producat, quantum capit optimum exemplar Univerſi, vitium autem miſeriamque non alia admittat, quàm quæ in optima ſerie admitti exigebatur.

121. Et licèt præ ipſo Deo infinito nos nihili videamur, hoc ipſum tamen infinitæ ejus ſapientiæ privilegium eſt, infinitè minora perfectiſſimè curare poſſe: quæ etſi nulla adſignabili ipſum proportione reſpiciant, ſervant tamen inter ſe proportionalitatem, exiguntque ordinem, quem Deus ipſis indidit.

122. Eaque in re quodam modo Deum imitantur Geometræ per novam infiniteſimorum analyſin ex infinitè parvorum atque inadſignabilium comparatione inter ſe, majora atque utiliora, quàm quis crederet, in ipſis magnitudinibus adſignabilibus inferentes.

123. Nos igitur, rejectâ illâ odioſiſſimâ Miſanthropiâ, tuemur meritò ſummam in Deo *Philanthropiam*, qui omnes ad veritatis agnitionem pervenire, omnes a peccatis ad virtutem converti, omnes ſalvos fieri, ſeriò voluit, voluntatemque multiplicibus Gratiæ auxiliis declaravit. Quòd verò non ſemper facta ſunt, quæ hic voluit, utique repugnanti hominum malitiæ adtribui debet.

124. At hanc, inquies, ſuperare potuit ſumma potentia ſua: Fateor, inquam, ſed, ut faceret, nullo jure obligabatur, neque id ratio aliunde ferebat.

125. Inſtabis: tantam benignitatem, quantam Deo meritò tribuimus, progreſſuram fuiſſe ultra ea, quæ præſtare tenebatur; immò optimum Deum teneri ad optima præſtanda, ſaltem ex ipſa bonitate naturæ ſuæ.

126. Hic ergò tandem ad ſummæ Sapientiæ divitias cum *Paulo* recurrendum eſt, quæ utique paſſa non eſt, ut Deus vim ordini rerum naturiſque ſine lege menſuraque inferret, ut turbaretur harmonia univerſalis, ut alia ab optima rerum ſeries eligeretur. In hac autem continebatur, ut omnes libertati, atque adeò quidam improbitati ſuæ, relinquerentur: quod vel inde judicamus, quia factum eſt. Add. §. 142.

127. Interim Philanthropia Dei univerſalis, ſeu voluntas ſalvandi omnes, ex auxiliis ipſis elucet; quæ omnibus, etiam reprobis, ſufficientia, immo perſæpè abundantia, præſtita ſunt, etſi in omnibus gratia victrix non ſit.

128. Cæterùm, non video, cur neceſſe ſit, gratiam, ubi effectum plenum conſequitur, conſequi eum ſemper ſuâ naturâ, ſeu eſſe per ſe effectricem; cùm fieri queat, ut eadem menſura gratiæ in uno ob repugnantiam, vel circumſtantias, effectum non conſequatur, quem in alio obtinet. Nec video, quo modo vel ratione, vel revelatione, probari poſſit.„

fit, gratiam victricem semper tantam esse, ut quantamcumque resistentiam, quantascumque circumstantiarum incongruentias, esset superatura. Sapientis non est superfluas vires adhibere.

129. Non tamen nego, aliquando evenire, ut Deus contra maxima obstacula, acerrimamque obstinationem, Gratiâ illâ triumphatrice utatur; ne de quoquam unquam desperandum putemus, etsi regula inde constitui non debeat.

130. Errant multò graviùs, qui solis electis tribuunt gratiam, fidem, justificationem, regenerationem; tanquam (repugnante experientiâ) πρόσκαιροι omnes hypocritæ essent; nec a baptismo, nec ab eucharistia, & in universum nec a verbo, nec a sacramentis, spirituale juvamen accepturi; aut tanquam nullus electus, semelque verè justificatus, in crimen seu in peccatum proæreticum relabi posset; vel, ut alii malunt, tanquam in mediis sceleribus gratiam regenerationis electus non amitteret. Iidem a fideli certissimam finalis fidei persuasionem exigere solent; vel negantes reprobis fidem imperari, vel statuentes falsum eos credere juberi.

131. Sed hæc doctrina, rigidiùs accepta, merè quidem arbitraria, nulloque fundamento nixa, & ab antiquæ Ecclesiæ sententiis, ipsoque *Augustino*, planè aliena, in praxin influere, & vel temerariam futuræ salutis, etiam in improbo, persuasionem, vel anxiam de præsente in gratiam receptione, etiam in pio, dubitationem, utramque non sine securitatis, aut desperationis, periculo generare posset: itaque post *Despotismum* hanc Particularismi speciem maximè dissuaserim.

132. Feliciter autem evenit, ut plurimi temperent tantæ, tamque paradoxæ, novitatis rigorem; & ut, qui supersunt, lubricæ adeò doctrinæ defensores, intra nudam theoriam subsistant: nec pravis ad praxin consequentiis indulgeant; dum pii inter eos, ut ex meliori dogmate par est filiali timore, & plena amoris fiducia, salutem suam operantur.

133. Nos fidei, gratiæ, justificationisque præsentis, certi esse possumus, quatenùs conscii sumus eorum, quæ nunc in nobis fiunt; futuræ autem perseverantiæ bonam spem habemus, sed curâ temperatam; monente Apostolo, ut, qui stat, videat, ne cadat: sed electionis persuasione remittere de studio pietatis, & futuræ pœnitentiæ confidere minimè debemus.

134. Hæc contra Misanthropiam, Deo imputatam, suffecerint: nunc ostendendum est, nec *Prosopolepsiam* jure exprobrari Deo, tanquam scilicet Electio ejus ratione careret. Fundamentum Electionis Christus est, sed quòd quidam minùs Christi participes sunt, ipsorum finalis malitia in causa est, quam reprobans prævidit Deus.

135. At hic rursus quæritur, cùr diversa auxilia vel interna, vel certè externa, diversis data sint, quæ in uno vincant malitiam, in alio vincantur?

tur?

tur? Ubi ſententiarum divortia nata ſunt: nonnullis enim viſum, Deum minùs malos, aut certè minùs reſtituros, magis juviſſe; aliis placet, æquale auxilium in his plus effeciſſe; alii contra nolunt hominem quodammodo ſe diſcernere apud Deum, prærogativa naturæ melioris, aut certè minùs malæ.

136. Equidem indubium eſt, in rationes eligendi apud Sapientem ingredi conſiderationem qualitatum objecti. Non tamen ſemper ipſa abſolutè ſumta objecti præſtantia rationem eligendi facit, ſed ſæpè convenientia rei ad certum finem in certa rerum hypotheſi magis ſpectatur.

137. Ita fieri poteſt, ut in ſtructura, vel in ornatu, non eligatur lapis pulcherrimus, aut pretioſiſſimus, ſed qui locum vacantem optimè implet.

138. Tutiſſimum autem eſt, ſtatuere, omnes homines, cùm ſint ſpiritualiter mortui, æqualiter eſſe, at non ſimiliter malos. Itaque pravis inclinationibus different, evenietque, ut præferantur, qui per ſeriem rerum circumſtantiis favorabilioribus objiciuntur; in quibus minorem (certè in exitu) exerendæ peculiaris pravitatis, majorem recipiendæ gratiæ congruæ occaſionem invenere.

139. Itaque noſtri quoque Theologi, experientiam ſecuti, in externis certè ſalutis auxiliis, etiam cùm æqualis eſſet interna gratia, agnoverunt differentiam hominum inſignem, & in circumſtantiarum extranearum, nos adficientium, œconomia confugiunt ad βάθος *Pauli*: dum forte naſcendi, educationis, converſationis, vitæ generis, caſuumque fortuitorum, ſæpè homines aut pervertuntur, aut emendantur.

140. Ita fit, ut præter Chriſtum, & prævisam ſtatus ſalutaris ultimam perſeverantiam, qua ipſi adhæretur, nullum Electionis, aut dandæ fidei, fundamentum nobis innoteſcat, nulla regula conſtitui debeat, cujus adplicatio a nobis agnoſci queat, per quam ſcilicet homines aut blandiri ſibi, aut inſultare aliis, poſſint.

141. Nam interdum inſolitam pravitatem, ſummamque reſiſtendi obſtinationem, vincit Deus, ne quiſquam de miſericordia deſperet, quod de ſe *Paulus* innuit; interdum diu boni in medio curſu deficiunt, ne quis ſibi nimium fidat; plerumque tamen ii, quorum minor eſt reluctandi pravitas, & majus ſtudium veri bonique, majorem divinæ gratiæ fructum ſentiunt; ne quis ad ſalutem nihil intereſſe putet, quomodo ſe homines gerant. Add. §. 112.

142. Ipſum autem βάθος in divinæ ſapientiæ theſauris, vel in Deo abſcondito, & (quod eodem redit) in univerſali rerum harmonia latet; quæ fecit, ut hæc ſeries Univerſi, complexa eventus, quos miramur, judicia, quæ adoramus, optima præferendaque omnibus a Deo judicaretur. Add. §. 126.

143. Theatrum mundi corporei magis magiſque ipſo naturæ lumine in

hac vita elegantiam ſuam nobis oſtendit, dum Syſtemata Macrocoſmi & Microcoſmi recentiorum inventis aperiri cœpere.

144. Sed pars rerum præſtantiſſima, Civitas Dei, ſpectaculum eſt, cujus ad pulchritudinem noſcendam aliquando demùm illuſtrati divinæ gloriæ lumine propiùs admittemur (r). Nunc enim ſolis fidei oculis, id eſt, divinæ perfectionis certiſſima fiducia, adtingi poteſt: ubi quanto magis non tantùm potentiam & ſapientiam, ſed & bonitatem ſupremæ Mentis exerceri intelligimus, eò magis incaleſcimus amore Dei, & ad imitationem quandam divinæ bonitatis juſtitiæque inflammamur.

(r) Ad finem *Engelhardus* huic loco addit, p. 202. „Immò ſpero, *Leibnitii*! Te jam illo lumine circumdari, quod nobis terricolis videre negatum eſt, degis, ſpero, ubi Tecum
Lux immenſa alios; & tempora cincta coronis
Glorificans, Prudentius. “

TAB. I.

- *Præparatoria*, *separatim* circa
  - *Magnitudinem*, 2-3. quæ perficit Potentiam & Scientiam, & constituit
    - *Omnipotentiam*, §. 4. ubi
      - *Independentia* DEI ab aliis, 4-6.
      - *Dependentia* omnium ab ipso, nempe
        - *Possibilium* ab ejus intellectu, 7-8.
        - *Actualium* etiam ab ejus Voluntate in
          - Existendo per *Conservationem*, 9.
          - Agendo per *Concursum*, 10-12.
    - *Omniscientiam*, §. 13. cujus partes sunt
      - *Scientia* possibilium seu *simplicis intelligentiæ*, 14. 15.
      - *Scientia* Actualium seu Visionis, 16.
      - *Scientia Media* an & quomodo concipi possit, 17.
  - *Bonitatem*, quæ perficit Voluntatem, 18-19. ubi agitur de
    - *Voluntate* ejusque
      - Natura, quæ postulat libertatem, excludit necessitatem, 20-22.
      - Divisione, 23. in
        - Antecedentem & Consequentem, 24-27.
        - Productivam & Permissivam, 28.
    - *Volendi ratione*, id est, *Bono & Malo*, 29. ejusque
      - Speciebus quæ sunt
        - Metaphysicum non intelligentium, 30.
        - Physicum, huc malum pœnæ, 31.
        - Morale, huc malum culpæ, 32.
      - Applicatione specierum ad Divinam Voluntatem secundum ejus Divisiones, 33-39.
- *Principalis*, circa Magnitudinem & Bonitatem *junctim*, vid. TAB. II.

TAB. II. Causæ Dei tractatio principalis circa Magnitudinem & Bonitatem, *junctim*, 40. quoad

EPISTOLÆ DUÆ G. G. LEIBNITII, AD C. D. KOCHIUM.

EPISTOLA I.

De instituto Societatis Academiæ Juliæ & de suo Theodiceæ judicio.

Vir maximè reverende & clarissime Fautor honoratissime.

INstitutum tuum cum juvenibus colloquendi de novis litterariis, Philosophico-Theologicis inprimis, videtur perutile illis futurum, tum ut notitiâ rerum imbuantur, tum ut judicium acuatur.

Ita est, ut scribis, de meis Theodiceæ tentamentis. Prima fronte paradoxum censebitur, mundum peccato infectum posse alio, a quo peccatum absit, esse meliorem; sed si rem intentiùs inspicias, non posse id non admitti: quia malum in parte potest inservire ad boni incrementum in toto; uti nævus aliquis in corpore potest augere pulchritudinem, & facere corpus pulchrius alio, a quo abest nævus. Itaque eâ in re mentem meam planè assecutus videris. Cæterum in libro ipso omnia uberiùs exposita illustrataque sunt, quàm possit fieri in recensione. Quod superest, vale, & fave. Dabam Hanoveræ 30. Sept. 1711.

Deditissimus G. G. L.

EPISTOLA II.

De suo programmate de Theologiâ naturali Barbaricâ, deque parandâ historiâ primæ Philosophiæ.

Vir celeberrime, Fautor honoratissime.

PRo doctissimo programmate gratias ago, in quo ad *historiam Theologiæ* omnigenam scriptores indicas. Theologiæ naturalis historia distinguetur meritò ab *historiâ scientiæ generalis* de rebus in universum, quæ itidem cognitione non indigna foret. Et vellem nosse, quis primus Metaphysicam in formam artis redegerit, tradideritque in disciplinæ vel systematis

modum; Nam *Fonseca* & alii in *Aristotelem* commentati, systematici non sunt. Gallus *Bonjour* (quem *Euemerum* appello) cujus in tuo programmate meministi, non *Augustinus* nomine, sed *Augustinianus* ordine, qui inscriptiones Aleppo missas explicuit, non alius est a *Guilielmo Bonjour*.

Cudworthi systema intellectuale mihi dono ante annos aliquot misit filia ejus, fœmina ingeniosissima, quæ & litteras nonnullas de rebus philosophicis mecum commutavit. Autor pro parte fecit, quod faciendum censeo, ut non tam enarrentur omnia de rebus divinis dogmata hominum, cùm errorum numerus sit infinitus, quàm excerpantur utiliora ad illustrandam veritatem, quæ unica est: itaque & *historiam cultuum*, seu rituum sacrorum, ab *historia dogmatum* secerni interest, ne multitudine obruamur: Responsionem meam ad objectiones tuas acceperis. Si qua in re commodare possum, faciam lubens, & festa & imminentis anni auspicia felicia apprecor. Quod superest, vale, & fave. Dabam Hanoveræ, 24. Decembr. 1709.

Deditissimus G. G. L.

EPISTOLA G. G. LEIBNITII

AD D. JO. FRANC. BUDDEUM.

De dissertatione sub Buddæi *præsidio de* origine mali *habita judicium.*

Legeram jam dissertationem vestram de *origine mali*, quum eam missu tuo accepi, eoque nomine & pro humanitatis tuæ expressis in praeloquio vestigiis gratias ago. Cæterum, ut ingenuè dicam quod sentio, interdum æquitatem, sæpe attentionem in juvene illo tuo erudito dissertationis auctore requiro, nec dubito, quin aliquando ad meliora & maturiora sit adspiraturus. Neque enim videtur satis nervum rei consequutus, & gravissimas difficultates aut præterit, aut levi brachio tractat, & nullo negotio (scilicet) expedit, & sine discussione tamquam ex tripode pronuntiat, tantum abest, ut suas dubitationes proponere voluisse videatur. Passim etiam dudum solutas à me objectiones tantùm reponit, ubi sola responsionum repetitione opus esset. Ego verò optassem occasionem rei altiùs inspiciendæ datam. Sententiam etiam defendit, &, nulla argumenti specie comprobatam, penè instar fundamenti ponit, de moralitate actionum non ex natura rei, sed sola voluntate Legislatoris pendente. Quæ uti cum meis sententiis planè consistere nequit, sic nisi a superficiaria admodum rerum consideratoine nasci potest. Quod reliquum est, vale & fave.

RE-

REMARQUES PHILOSOPHIQUES
DE MR. DE LEIBNIZ
SUR SA THEODICEE. (a)

IL m'a paru que la *Théodicée* de M. de L. donne quelque éclairciſſement plauſible des difficultés, & en la liſant je diſois quelquefois en moi-même, *je voudrois ſavoir ce que* M. Bayle *auroit pu repliquer à cela.* Vous dites, Monſieur, qu'après avoir lu toutes les réponſes, vous avez trouvé que les difficultés revenoient toujours à *l'eſprit.* Mais il me ſemble que les réponſes, quelques bonnes qu'elles puiſſent être, ne ſont jamais capables de bannir les difficultés de la mémoire. Et comme les difficultés ſont ordinairement plus aiſées que les ſolutions, on les retient auſſi plus aiſément, & on en eſt auſſi plus prévenu. Ainſi après une longue diſcuſſion, il eſt naturel qu'on ſe ſouvienne plus aiſément des difficultés que des réponſes, & que l'embarras revienne, tant qu'on n'agit que par cette mémoire. Et même après un long compte, on doutera ſi l'on ne s'eſt pas mépris quelque part, & pour en être parfaitement aſſuré, on eſt obligé d'y repaſſer piéce par piéce, & n'y trouvant rien à redire en détail, on eſt obligé enfin de ſe rendre en gros. C'eſt pourquoi je ſouhaiterois que quelque homme habile & ſincère repliquât bien diſtinctement aux réponſes de la Théodicée. Et ſi quelqu'un en vouloit faire l'épreuve ſans trop de prolixité, il pourroit examiner *l'abrégé de la controverſe reduite à des argumens en forme*, qui ſe trouve à la fin de la troiſiéme partie des Eſſais, & ne fait guères plus de 20 pages. Vous avez raiſon, Monſieur, de dire que Madame l'Electrice d'Hanover a été amie de M. de L. Elle lui a écrit une longue Lettre ſur les affaires d'Angleterre deux ſemaines & demie avant ſa mort (b). Cette Lettre eſt auſſi judicieuſe que ſi elle avoit été écrite par le plus grand Miniſtre d'Etat, & auſſi enjouée que ſi elle venoit d'une jeune Princeſſe *Sophie*, comme les Anglois l'appellent.

REMAR-

(a) M. De *Leibniz* ayant un jour été preſſé par une Dame de lui ſuggérer ce qu'elle devoit répondre à un de ſes amis, qui lui avoit écrit ſur ſa Theodicée, le fit ſur le champ par ces Remarques.

(b) Cette Princeſſe étoit épouſe d'*Erneſt Auguſte de Brunſwick*, & ce fut en ſa faveur que la Reine *Anne* d'Angleterre aſſura la ſucceſſion de la Couronne d'Angleterre dans la ligne Proteſtante.

REMARQUES DE M^R. DE LEIBNIZ

Sur la sixième Lettre Philosophique, imprimée à Trevoux 1703.

J'Ai dit dans mes essais, article 392, que je désirois de voir les démonstrations citées par Mr. *Bayle*, & contenues dans la cinquiéme & sixiéme Lettres imprimées à Trevoux 1703. Le R. P. *Desbosses* m'a communiqué cette Lettre, où l'on entreprend de démontrer par la méthode des Géomètres, que Dieu est l'unique vraye cause de tout ce qui est réel; & la lecture que j'en ai faite m'a confirmé dans le sentiment que j'ai marqué au même endroit, que cette proposition peut être vraye dans un fort bon sens, Dieu étant la seule cause des réalités pures, & absoluës, ou des perfections; mais que lorsque l'on comprend les limitations, ou les privations, sous le nom de réalités, l'on peut dire que les causes secondes concourent à la production de ce qui est limité; & qu'autrement Dieu seroit la cause du péché, & même la cause unique. Et j'ai quelque penchant à croire, que l'habile Auteur de la Lettre n'est pas fort éloigné de mon sentiment; quoiqu'il semble comprendre toutes les modalités sous les réalités dont il veut que Dieu seul soit la cause: Car dans le fond je crois qu'il n'admettra pas que Dieu est la cause & l'auteur du péché: Il s'explique même d'une manière qui semble renverser sa thèse, & accorder une véritable action aux créatures. Car dans la confirmation du huitiéme corollaire de sa seconde proposition il y a ces mots: *Le mouvement naturel de l'Ame, quoique déterminé en lui-même, est indéterminé par rapport aux objets; car c'est l'amour du bien en général. C'est par les idées du bien qui paroît dans les objets particuliers, que ce mouvement devient particulier, & déterminé par rapport à ces objets; & ainsi comme l'esprit a le pouvoir de diversifier ses idées, il peut aussi changer les déterminations de son amour. Il n'est point nécessaire pour cela qu'il succombe à la puissance de Dieu, ni qu'il s'oppose à son action. Ces déterminations des mouvemens vers ces objets particuliers ne sont point invincibles, & c'est leur non-invincibilité qui fait que l'esprit est libre & capable de les changer; mais après tout il ne fait ces changemens que par le mouvement que Dieu lui donne, & lui conserve.*

Selon mon stile, j'aurois dit que la perfection qui est dans l'action de la créature vient de Dieu; mais que les limitations qui s'y trouvent, sont une suite de la limitation originale, & des limitations précédentes surve-

furvenues dans la créature, & que cela a lieu, non-feulement dans les efprits, mais encore dans toutes les autres fubftances, qui font par là des caufes concourantes au changement qui arrive en elles-mêmes: Car cette détermination dont l'Auteur parle, n'eft autre chofe qu'une limitation.

Or, en repaffant après cela fur toutes les démonftrations ou corolhires de fa Lettre, on pourra accorder ou rejetter la plûpart de fes affertions, fuivant l'explication qu'on en pourra faire. Car fi par la réalité on n'entend que des perfections ou des réalités pofitives, Dieu en eft la feule caufe véritable: mais fi ce qui enveloppe des limitations eft compris fous les réalités, on niera une bonne partie des Théfes, & l'Auteur lui-même nous en aura montré l'exemple.

C'eft pour rendre la chofe plus concevable, que je me fuis fervi dans les effais de l'exemple d'un bateau chargé, que le courant emporte d'autant plus tard que le bateau eft plus chargé. On y voit clairement que le courant eft caufe de ce qui eft pofitif dans ce mouvement, de la perfection, de la force, de la viteffe du bateau; mais que la charge eft caufe de la reftriction de cette force, & qu'elle produit le retardement.

On eft louable de vouloir appliquer la méthode des Géometres aux matiéres métaphyfiques: mais il faut avouer qu'on y a rarement réuffi jufqu'ici, & Mr. *Defcartes* lui-même, avec toute cette très-grande habileté qu'on ne peut lui refufer, n'a peut-être jamais eû moins de fuccès, que lorfqu'il l'a entrepris dans une de fes réponfes aux objections. Car dans les Mathématiques il eft plus aifé de réuffir, parce que les nombres, les figures, & les calculs fuppléent aux défauts cachés dans les paroles; mais dans la Métaphyfique, où l'on eft privé de ce fecours, (au moins dans les maniéres de raifonner ordinaires) il faudroit que la rigueur employée dans la forme du raifonnement, & dans les définitions exactes des termes, fuppleât à ce manquement; mais on n'y voit ni l'un ni l'autre.

L'Auteur de la Lettre, qui montre fans doute beaucoup de feu & de pénétration, va un peu trop vîte quelquefois, comme lorfqu'il prétend prouver qu'il y a autant de réalité & de force dans le repos que dans le mouvement: au cinquiéme corollaire de la cinquiéme propofition, il allégue que la volonté n'eft pas moins pofitive dans le repos que dans le mouvement, & qu'elle n'eft pas moins invincible. Soit, mais s'enfuit-il qu'il y a autant de réalité & de force dans l'un que dans l'autre? Je ne vois point cette conféquence, & par le même raifonnement on prouveroit qu'il y a autant de force dans un mouvement foible, que dans un mouvement fort; Dieu en voulant le repos, veut que ce corps foit au lieu A, où il a été immédiatement auparavant, & pour cela il fuffit qu'il n'y ait point de raifon qui porte Dieu au changement; mais lorfque Dieu veut que dans la fuite le corps foit au lieu B, il faut qu'il y

ait une nouvelle raison, qui détermine Dieu à vouloir qu'il soit en B, & non pas en C, ou en tout autre lieu, & qu'il y soit plus ou moins promptement; & c'est de ces raisons de volontés de Dieu qu'il faut tirer l'estime de la force, & de la réalité qui se trouve dans les choses; mais il ne parle guères dans cette Lettre des raisons qui le portent à vouloir, & dont tout dépend, & ces raisons sont prises des objets.

Je remarque même d'abord, au corollaire second de la premiére proposition, qu'elle est bien vraye, mais qu'elle n'est guéres bien prouvée. On affirme que si Dieu cessoit seulement de vouloir qu'un être existât, il ne seroit plus, & on le prouve ainsi mot pour mot. *Démonstration : ce qui n'existe que par la volonté de Dieu, n'existe plus dès que cette volonté n'est plus* (mais c'est ce qu'on doit prouver; on tâche de le faire en ajoutant) *Otez la cause, vous ôtez l'effet*; il auroit fallu mettre cette maxime parmi les axiomes marqués au commencement; mais par malheur cet axiome se peut compter parmi les règles philosophiques, qui sont sujettes à beaucoup d'exceptions, *Or, par la précedente proposition*, » & par » son premier corollaire, nul être n'existe que par la volonté de Dieu, » donc &c.

Il y a de l'ambiguité dans cette expression, que rien n'existe que par la volonté divine. Si l'on veut dire que les choses ne commencent à exister que par cette volonté, on a raison de se rapporter aux propositions précédentes. Mais si l'on veut que l'existence des choses soit toûjours une suite de la volonté de Dieu, l'on suppose à peu près ce qui est en question. Il falloit donc prouver d'abord, que l'existence des choses dépend de la volonté de Dieu, & qu'elle n'en est pas seulement un simple effet, mais encore une dépendance, à proportion de la perfection qu'elle renferme; & cela posé, elles n'en dépendent pas moins dans la suite qu'au commencement; c'est ainsi que j'ai pris la chose dans mes essais.

Cependant je reconnois que la Lettre sur laquelle je viens de faire des remarques est belle & digne d'être lûë, & qu'elle contient des sentimens beaux & véritables, pourvû qu'on la prenne dans le sens que je viens de marquer; & ces maniéres de raisonner peuvent servir d'introduction à des méditations un peu plus avancées.

RECUEIL

RECUEIL
DE PLUSIEURS DISSERTATIONS
ET LETTRES,

Ecrites ſur le projet de réunir les Proteſtans d'Allemagne de la Confeſſion d'Ausbourg à l'Egliſe Catholique, par Meſſieurs J. Benigne Boſſuet *Evêque de Meaux*, Molanus *Abbé de Lokkum*, & de Leibniz, *Conſeiller intime & Hiſtoriographe de* Jean-Frederic *Duc de Brunſwick-Hanover.*

Extrait de la Préface aux Oeuvres poſthumes de M. Boſſuet *Evêque de Meaux, pour ſervir de Préface aux Lettres ſuivantes.*

Les Piéces ſuivantes ſont un Recueil très curieux & très-inſtructif de Diſſertations & de Lettres compoſées dans la vûe de réunir les Proteſtans d'Allemagne de la Confeſſion d'Ausbourg, avec l'Egliſe Romaine.

Un projet de pacification des troubles de Religion qui déſoloient l'Allemagne, avoit longtemps occupé les Diètes de l'Empire. L'Empereur *Léopold* entra dans ce projet avec tout le zéle qu'on pouvoit attendre d'un Prince Chrétien; & voyant que l'Evêque de Neuſtadt, en conſéquence des délibérations des Diètes, avoit déja fait auprès des Miniſtres Proteſtans pluſieurs démarches qui tendoient au but qu'on ſe propoſoit, il lui fit expédier un Reſcript datté de 1691. par lequel il lui donna plein pouvoir de traiter des affaires de la Religion *avec tous les Etats, Communautés & particuliers de ſes Royaumes, &c.* Il vouloit qu'on tentât toutes les voyes praticables de conciliation; & l'Evêque qu'il chargeoit de cette affaire délicate paroiſſoit propre à la bien conduire.

Ce Prélat, bon Théologien & très-versé dans les matiéres de controverse, méritoit singuliérement la confiance de l'Empereur & de tous les Ordres de l'Empire, par son caractère de douceur, de pieté & de modération, qu'on trouve rarement dans les Controversistes, sur-tout pendant la chaleur des disputes. Lorsqu'on entreprend de pacifier des querelles de Religion, un pacificateur a plus besoin de flegme que s'il s'agissoit de concilier les droits respectifs des Souverains.

M. de Neustadt jugea sainement qu'il devoit prendre une méthode différente de celle que les Controversistes avoient suivie jusqu'alors. Les disputes, ou par écrit, ou de vive voix, n'avoient fait qu'aigrir les esprits, embrouiller de plus en plus les questions, & par une suite nécessaire, éloigner du point de réunion auquel on s'étoit flatté vainement d'arriver par ce moyen.

Ce Prélat avoit goûté le Livre de *l'Exposition de la Doctrine Catholique*, composé par M. *Bossuet* en 1671.

La méthode de cette Exposition paroissant à M. de Neustadt la moins sujette aux chicanes, il résolut de s'en servir. Il trouva dans les Etats d'Hanovre de grandes dispositions à la paix, parce que le Duc *Jean-Frederic* de Brunswick, qui s'étoit déja fait Catholique, & le Prince *Ernest-Auguste* créé par l'Empereur *Léopold*, neuviéme Electeur de l'Empire, souhaitoient avec ardeur la pacification des troubles de Religion. Ces deux Princes choisirent M. *Molanus* parmi les Théologiens Protestans, pour conférer avec l'Evêque de Neustadt. Ce Docteur étoit de tous les Luthériens le plus habile & le plus pacifique. Après avoir long-temps professé la Théologie dans l'Université d'Helmstad, dite l'Académie Julienne, il avoit été fait Abbé de Lokkum, & Directeur des Eglises ou Consistoires des Etats d'Hanovre. M. de Neustadt travailla pendant sept mois avec ce Théologien, qui n'entra pas tout-à-fait dans ses vûes, & qui même dérangea son plan, en ce qu'il vouloit qu'on commençat par se réunir sous certaines conditions, & qu'ensuite on convînt des dogmes de la Foi. L'Ecrit intitulé *Regulæ* fut le fruit de leurs Conférences.

L'Evêque négociateur n'osa s'engager plus avant sans s'être assuré du suffrage de M. *Bossuet*. Il lui communiqua le plan qu'il vouloit suivre, & les offres des Protestans. Ce Prélat loua son zéle, & pour l'encourager à ne pas négliger une si belle occasion, il lui dit dans sa Réponse, que *le Roi goûtoit ses pensées, & les favorisoit.*

Vers ce tems là la Princesse Palatine *Louise-Hollandine*, fille de *Frederic* V. Comte Palatin du Rhin & Electeur, élû Roi de Bohême, & d'*Elisabeth* d'Angleterre, étant venuë en France pour y faire profession ouverte de la Religion Catholique Romaine, se fit Religieuse dans l'Abbaye de Maubuisson, dont elle fut depuis Abbesse. Elle ne désiroit rien avec plus d'ardeur que d'attirer la Duchesse d'Hanovre sa sœur, à laquelle

quelle elle envoyoit tous les ouvrages de controverse qui se faisoient en France. Ayant sçû que la Cour d'Hanovre s'occupoit du soin de pacifier les troubles de Religion, elle crut qu'il étoit de l'intérêt de l'Eglise qu'on ne fit rien sans la participation de M. l'Evêque de Meaux. Elle engagea donc cette Cour, dans laquelle ce sçavant Prélat n'étoit pas moins estimé qu'en France, à lui demander ce qu'il pensoit du projet de réunion dressé par les Docteurs Luthériens, & remis entre les mains de l'Evêque de Neustadt. Le Prélat répondit à Madame de *Brinon*, (a) par l'entremise de qui l'Abbesse de Maubuisson faisoit passer tout ce qu'elle envoyoit à Hanovre, & ce qu'elle en recevoit, que l'Ecrit sur lequel on lui demandoit son avis se trouvoit égaré : qu'il n'en avoit fait autrefois qu'une lecture rapide : qu'il ne lui en restoit qu'une idée confuse, qui lui faisoit juger ce projet insuffisant & peu propre à produire les effets qu'on en attendoit. Il posoit dans cette même Lettre les principes généraux, dont l'Eglise Romaine juge ne devoir pas s'écarter, & qui doivent servir de base à tout projet de réunion.

La Réponse de M. *Bossuet* fut communiquée aux Théologiens d'Hanovre, qui lui firent sçavoir, en lui renvoyant la copie du projet, que M. *Molanus* en dressoit un nouveau plus détaillé & plus satisfaisant que le premier. Le célébre M. *de Leibniz*, chargé par la Cour d'Hanovre d'entretenir la correspondance avec Maubuisson, profita de cette occasion pour lier un commerce de Lettres avec M. de Meaux. Peut-être aussi avoit-il en vûë de servir de second à M. *Molanus*, & de défendre un plan qu'il prévoyoit ne devoir pas être tout-à-fait du goût d'un Evêque Catholique, aussi bien instruit des maximes de l'Eglise Romaine, que l'étoit M. *Bossuet*.

M. *Molanus* envoya son second plan, sous le titre de *Cogitationes privatæ* : & on a sujet d'admirer avec M. *Bossuet* la science de l'Auteur, & plus encore sa droiture & l'esprit de paix qui l'animoit.

(a) Madame *de Brinon* étoit une Religieuse Ursuline de beaucoup d'esprit. Son couvent ayant été brûlé, elle se retira à Montchevreuil, où elle fit connoissance avec Madame *de Maintenon*, qui lui procura dans la suite divers établissemens, & la fit enfin Supérieure de la Maison de S. Cyr, dont elle dressa tous les Réglemens. On la croyoit nécessaire pour maintenir ce nouvel établissement. Néanmoins Madame *de Maintenon* s'en dégoûta, & la fit sortir de S. Cyr par ordre du Roi. La Duchesse de Brunswick la conduisit à Maubuisson, où elle resta le reste de ses jours. Elle servoit de Secretaire à Madame l'Abbesse ; qui l'employa pour communiquer à M. *Pelisson* les difficultés que M. *de Leibniz* opposoit à ses *Reflexions sur les differens de Religion*. Les Réponses de M. *Pelisson* furent pareillement adressées à Madame *de Brinon*, pour être envoyées en Allemagne, & la correspondance de ces deux sçavans hommes se fit toujours par son entremise. Lorsqu'on fit entrer M. *Bossuet* dans l'affaire du projet de réunion, on convint aussi d'adresser à Madame de *Brinon* tout ce qu'on écriroit de part & d'autre.

TABLE.

à celle du 29. *Mars* 1693. *où il est parlé du culte des Images, de l'erreur des Monothélites, & de la concession des deux especes par le Concile de Bâle, & pour réfuter la Dissertation du même M.* de Leibniz *contre le discours de M.* Pirot *sur l'autorité & la réception du Concile de Trente, entre Juin & Octobre* 1693.

Sur le Concile de Trente.

XXII. *Réponse de M.* de Leibniz *à la Lettre précédente, sur la réception & l'autorité du Concile de Trente. (sans datte.)*

XXIII. *Lettre de M.* de Leibniz *à Madame* de Brinon, *du* 23. *Octobre* 1693.

XXIV. *Lettre de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du* 29. *Octobre* 1693.

XXV. *Lettre de M.* de Leibniz *à Madame la Duchesse de Brunswick, du* 2. *Juin* 1694.

XXVI. *Lettre de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du* 12. *Juillet* 1694.

XXVII. *Lettre de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du* 11. *Décembre* 1699.

XXVIII. *Réponse de M. l'Evêque de Meaux, du* 29. *Janvier* 1700.

XXIX. *Autre Réponse de M. de Meaux, ou suite de la Réponse précédente à M.* de Leibniz.

XXX. *Première Lettre de M.* de Leibniz *à M. de Meaux, sur l'autorité du Concile de Trente, du* 14. *May* 1700.

XXXI. *Seconde Lettre de M.* de Leibniz *à M. de Meaux, sur l'autorité du Concile de Trente, du* 24. *May* 1700.

XXXII. *Autre Lettre de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du* 30. *Avril* 1700.

XXXIII. *Réponse de M. l'Evêque de Meaux à la précédente, du* 1. *Juin* 1700.

XXXIV. *Lettre de M.* de Leibniz *à M. de Meaux, du* 3. *Septembre* 1700.

XXXV. *Autre Lettre de M.* de Leibniz *à M. de Meaux, du* 21. *Juin* 1701.

XXXVI. *Lettre de M. de Meaux à M.* de Leibniz, *du* 12. *Août* 1701.

XXXVII. *Lettre de M. de Meaux à M.* de Leibniz, *du* 17. *Août* 1701. *sur le décret du Concile de Trente, Sess.* IV. *touchant* le Canon *des Ecritures.*

Summa Controversiæ de Eucharistiâ, inter quosdam Religiosos & Molanum.

Judicium D. Bossuet, *Meldensis Episcopi, de summâ Controversiæ de Eucharistiâ.*

I.

Extrait d'une Lettre de Madame la Ducheſſe d'Hanovre du 10. *Septembre* 1691. *à Madame l'Abbeſſe de Maubuiſſon.*

J'Ai envoyé la Lettre de Madame *de Brinon* à *Leibniz*, qui eſt préſentement dans la Bibliothéque de Wolfembutel. Je ne ſçai ſi elle a lû un Livre, où il y a le Voyage d'un Nonce au Mont-Liban, où il a reçu les Grecs dans l'Egliſe Catholique, dont la différence eſt bien plus grande que la nôtre avec votre Egliſe; & on les a laiſſés, comme vous verrez dans cette Hiſtoire, comme ils étoient, donnant la liberté à leurs Prêtres de ſe marier, & ainſi du reſte. C'eſt pour cela que je ne ſçais pas la raiſon pourquoi nous ne ſerions pas reçus auſſi-bien qu'eux, la différence étant bien moindre. Mais comme vous dites que chez vous il y en a qui y ſont contraires, c'eſt auſſi la même choſe parmi nous; ce qui me fait appréhender que, quand on voudra s'accorder ſur les points dont notre Abbé *Molanus* de Lokkum eſt convenu avec quelques autres des Egliſes Luthériennes, il y en aura d'autres qui y ſeront contraires; & ainſi ce ſeroit comme une nouvelle Religion. Je crois avoir envoyé autrefois à M. l'Evêque de Meaux tous les points dont l'on eſt convenu avec M. l'Evêque de Neuſtadt, où M. *Peliſſon* les pourra avoir, s'ils ne ſont pas perdus. Si Madame *de Brinon* avoit donné les Livres de M. de Meaux à M. *de la Neuville*, il les auroit apportés ici; s'il n'eſt pas parti, cela ſe pourroit faire encore. Une difficulté que je trouve encore: ſi on nous accorde ce que nous demandons pour rentrer dans le giron de l'Egliſe, les Catholiques pourroient dire: nous voulons qu'on nous accorde les mêmes choſes. Il n'y a que les Princes qui puiſſent mettre ordre à cela, chacun dans ſon Pays. Je ne crois pas que *Leibniz* ait lû les Livres de M. de Meaux; mais la Réponſe à *Jurieu* eſt celle où la Ducheſſe l'a fort admiré, comme auſſi le Catéchiſme du Père *Caniſi* Jéſuite, qu'on a traduit en Allemand.....

II.

II.

Lettre de M. l'Evêque de Meaux, *à Madame* de Brinon, *du* 29. *Septembre* 1691.

JE me ſouviens bien, Madame, que Madame la Ducheſſe d'Hanovre me fit l'honneur de m'envoyer autrefois les articles qui avoient été arrêtés avec M. l'Evêque de Neuſtadt; mais comme je ne crus pas que cette affaire dût avoir de la ſuite, j'avoue que j'ai laiſſé échapper ces papiers de deſſous mes yeux, & que je ne ſçai plus où les retrouver; deſorte qu'il faudroit, s'il vous plaît, ſupplier très-humblement cette Princeſſe de nous renvoyer ce projet d'accord. Car encore qu'il ne ſoit pas ſuffiſant, c'eſt quelque choſe de fort utile que de faire les premiers pas de la réunion, en attendant qu'on ſoit diſpoſé à faire les autres. Les ouvrages de cette ſorte ne s'achévent pas tout d'un coup, & l'on ne revient pas auſſi vîte de ſes préventions qu'on y eſt entré. Mais pour ne ſe pas tromper dans ces projets d'union, il faut être bien averti, qu'en ſe relâchant ſelon le tems & l'occaſion ſur les articles indifférens & de diſcipline, l'Egliſe Romaine ne ſe relâchera jamais d'aucun point de la doctrine définie, ni en particulier de celle qui l'a été par le Concile de Trente. M. *de Leibniz* objecte ſouvent à M. *Peliſſon*, que ce Concile n'eſt pas reçu dans le Royaume. Cela eſt vrai pour quelque partie de la diſcipline indifférente, parce que c'eſt une matiére où l'Egliſe peut varier. Pour la doctrine révélée de Dieu, & définie comme telle, on ne l'a jamais altérée, & tout le Concile de Trente eſt reçu unanimement à cet égard, tant en France que par-tout ailleurs. Auſſi ne voyons-nous pas que, ni l'Empereur, ni le Roi de France, qui étoient alors, & qui concouroient au même deſſein de la réformation de l'Egliſe, ayent jamais demandé qu'on en réformât les dogmes, mais ſeulement qu'on déterminât ce qu'il y avoit à corriger dans la pratique, ou ce qu'on jugeoit néceſſaire pour rendre la diſcipline plus parfaite. C'eſt ce qui ſe voit par les articles de réformation qu'on envoya alors de concert, pour être mis en délibération à Trente, qui tous, ou pour la plûpart, étoient excellens; mais dont pluſieurs n'étoient peut-être pas aſſez convenables à la conſtitution des tems. C'eſt ce qu'il ſeroit trop long d'expliquer ici, mais ce qu'on peut tenir pour très-certain.

Quant au voyage d'un Nonce au Mont-Liban, où Madame la Ducheſſe d'Hanovre dit qu'on a reçu les Grecs à notre Communion, je ne ſçais rien de nouveau ſur ce ſujet là. Ce qui eſt vrai, c'eſt, Madame,

 que

que le Mont-Liban eſt habité par les Maronites, qui ſont, il y a longtems, de notre Communion, & conviennent en tout & par-tout de notre doctrine. Il n'y a pas à s'étonner qu'on les ait reçus dans notre Egliſe ſans changer leurs rits; & peut-être même qu'on n'a été que trop rigoureux ſur cela. Pour les Grecs, on n'a jamais fait de difficulté de laiſſer l'uſage du mariage à leurs Prêtres. Pour ce qui eſt de le contracter depuis leur Ordination, ils ne le prétendent pas eux-mêmes. On ſçait auſſi que tous leurs Evêques ſont obligés au célibat, & que pour cela ils n'en ſont point qu'ils ne tirent de l'ordre Monaſtique, où l'on en fait profeſſion. On ne les trouble pas non plus ſur l'uſage du pain de l'Euchariſtie, qu'ils ſont avec du levain: ils communient ſous les deux eſpéces, & on leur laiſſe, ſans héſiter, toute leur coutume ancienne. Mais on ne trouvera pas qu'on les ait reçus dans notre Communion, ſans en exiger expreſſément la profeſſion des dogmes qui ſéparoient les deux Egliſes, & qui ont été définis conformément à notre doctrine, dans les Conciles de Lyon & de Florence. Ces dogmes ſont, la proceſſion du Saint-Eſprit du Père & du Fils, la priére pour les Morts, la réception dans le Ciel des ames ſuffiſamment purifiées, & la primauté du Pape établie en la perſonne de Saint Pierre. Il eſt, Madame, très-conſtant qu'on n'a jamais reçu les Grecs qu'avec la profeſſion expreſſe de ces quatre articles, qui ſont les ſeuls où nous différons. Ainſi l'exemple de leur réunion ne peut rien faire au deſſein qu'on a. L'Orient a toujours eu ſes coutumes, que l'Occident n'a pas improuvées; mais comme l'Egliſe d'Orient n'a jamais ſouffert qu'on s'éloignât en Orient des pratiques qui y étoient unanimement reçues, l'Egliſe d'Occident n'approuve pas que les nouvelles Sectes d'Occident ayent renoncé d'elles-mêmes, & de leur propre autorité, aux pratiques que le conſentement unanime de l'Occident avoit établies. C'eſt pourquoi nous ne croyons pas que les Luthériens, ni les Calviniſtes ayent dû changer ces coutumes de l'Occident tout entier, & nous croyons au contraire, que cela ne ſe doit faire que par ordre & avec l'autorité & le conſentement du Chef de l'Egliſe. Car, ſans ſubordination, l'Egliſe même ne ſeroit rien qu'un aſſemblage monſtrueux, où chacun feroit ce qu'il voudroit, & interromproit l'harmonie de tout le corps. J'avoue donc qu'on pourroit accorder aux Luthériens certaines choſes qu'ils ſemblent déſirer beaucoup, comme ſont les deux eſpèces; & en effet, il eſt bien conſtant que les Papes, à qui les Pères de Trente avoient renvoyé cette affaire, les ont accordées depuis le Concile à quelques pays d'Allemagne, qui les demandoient. C'eſt ſur ce point, & ſur les autres de cette nature, que la négociation pourroit tomber. On pourroit auſſi convenir de certaines explications de notre doctrine; & c'eſt, s'il m'en ſouvient bien, ce qu'on avoit fait inutilement en quelques points dans les articles de M. de Neuſtadt. Mais de croire qu'on faſſe

faſſe jamais aucune capitulation ſur le fond des dogmes définis, la conſtitution de l'Egliſe ne le ſouffre pas; & il eſt aiſé de voir que d'en agir autrement, c'eſt renverſer les fondemens, & mettre toute la Religion en diſpute. J'eſpére que M. *de Leibniz* demeurera d'accord de cette vérité, s'il prend la peine de lire mon dernier Ecrit contre le Miniſtre *Jurieu*, que je vous envoye pour lui. Je vois dans la Lettre de Madame la Ducheſſe d'Hanovre, qu'on a vû à Zell les Réponſes que j'ai faites à ce Miniſtre, & que Madame la Ducheſſe de Zell ne les a pas improuvées. Si cela eſt, il faudroit prendre ſoin de lui faire tenir ce qui lui pourroit manquer de ces Réponſes, & particuliérement tout le ſixiéme Avertiſſement. Voilà, Madame, l'éclairciſſement que je vous puis donner ſur la Lettre de Madame la Ducheſſe d'Hanovre, dont Madame de Maubuiſſon a bien voulu que vous m'envoyaſſiez l'extrait. Si elle juge qu'il ſoit utile de faire paſſer cette Lettre en Allemagne, elle en eſt la maîtreſſe.

Quant aux autres difficultés que propoſe M. *de Leibniz*, il en aura une ſi parfaite réſolution par les Réponſes de M. *Peliſſon*, que je n'ai rien à dire ſur ce ſujet. Ainſi je n'ajouterai que les aſſurances de mes très-humbles reſpects envers Madame d'Hanovre, à qui je me ſouviens d'avoir eu l'honneur de les rendre autrefois à Maubuiſſon; & je conſerve une grande idée de l'eſprit d'une ſi grande Princeſſe. C'eſt, Madame, votre très-humble ſerviteur, *J. Benigne Boſſuet*, Evêque de Meaux.

III.

Lettre de M. de Leibniz *à Madame* de Brinon, *du* 29. *Septembre* 1691.

MADAME,

Auſſi-tôt que nous avons appris que ce qu'on avoit envoyé autrefois à M. l'Evêque de Meaux, touchant la négociation de M. de Neuſtadt, ne ſe trouve pas; M. l'Abbé *Molanus*, qui eſt le premier Théologien de cet Etat, & qui a eu le plus de part à cette affaire, y a travaillé de nouveau. J'envoye ſon Ecrit à M. l'Evêque de Meaux, & je n'y ai pas voulu joindre mes réflexions; car ce ſeroit une témérité à moi de me vouloir mettre entre deux excellens hommes, dans une matière qui regarde leur profeſſion. Cependant comme vous avez la bonté, Madame, de ſouffrir mes diſcours, qui ne peuvent être recommandables que par leur ſincérité, je dirai quelque choſe à vous, ſur cette belle Lettre de

M. de Meaux que vous nous avez communiquée, & dont en mon particulier je vous ai une très-grande obligation, aussi-bien qu'à cet illustre Prélat, qui marque tant de bonté pour moi.

M. de Meaux dit, I. *Que ce Projet donné à M. de Neustadt ne lui paroît point encore suffisant.* II. *Qu'il ne laisse pas d'être fort utile, parce qu'il faut toujours quelque commencement.* III. *Que Rome ne se relâchera jamais d'aucun point de la doctrine définie par l'Eglise*, & qu'on ne sçauroit faire *aucune capitulation là dessus.* IV. Que *la doctrine définie dans le Concile de Trente est reçue* en France & ailleurs par tous les Catholiques-Romains. V. Qu'on peut satisfaire aux Protestans, à l'égard de certains points de discipline & d'explication, & qu'on l'avoit fait utilement en quelques uns touchés dans le Projet de M. de Neustadt. Voilà les propositions substantielles de la Lettre de M. de Meaux, que je tiens toutes très-véritables. Il n'y en a qu'une seule encore dans cette même Lettre, qu'on peut mettre en question : sçavoir si les Protestans ont eu droit de changer, de leur autorité, quelques rits reçus dans tout l'Occident. Mais comme elle n'est pas essentielle au point dont il s'agit, je n'y entre pas.

Quant aux cinq propositions susdites, (autant que je comprens l'intention de M. de Neustadt, & de ceux qui ont traité avec lui) ils ne s'y opposent point, & il n'y a rien en cela qui ne soit conforme à leurs sentimens, sur-tout la troisiéme, qu'on pourroit croire contraire à de tels projets d'accommodement, ne leur pouvoit être inconnue; M. de Neustadt, aussi-bien que M. *Molanus* & une partie des autres qui avoient traité cette affaire, ayant régenté en Théologie dans des Universités. On peut dire même qu'ils ont bâti là dessus; parce qu'ils ont voulu voir ce qu'il est possible de faire entre des gens qui croyent avoir raison chacun, & qui ne se départent point de leurs principes; & c'est ce qu'il y a de singulier & de considérable dans ce projet. Ils ne niérent point non plus la première; car ils n'ont regardé leur projet que comme un pour-parler, pas un n'ayant charge de son parti de conclure quelque chose. La seconde & la cinquiéme contiennent une approbation de ce qu'ils ont fait, qui ne sçauroit manquer de leur plaire. Je conviens aussi de la quatriéme; mais elle n'est pas contraire à ce que j'avois avancé. Car quoique le Royaume de France suive la doctrine du Concile de Trente, ce n'est pas en vertu de la définition de ce Concile, & on n'en peut pas inférer que la Nation Françoise ait retracté ses protestations, ou doutes d'autrefois, ni qu'elle ait déclaré que ce Concile est véritablement œcuménique. Je ne sçais pas même si le Roi voudroit faire une telle déclaration, sans une Assemblée générale des trois Etats de son Royaume; & je prétends que cette déclaration manque encore en Allemagne, même du côté du parti Catholique. Cependant il faut rendre cette justice à M. l'Evêque de Neustadt, qu'il souhaiteroit fort de pouvoir disposer les Prote-

Proteſtans, & tous les autres, à tenir le Concile de Trente pour ce qu'il le croit être, c'eſt-à-dire, pour univerſel, & qu'il y eût moyen de leur faire voir qu'ils ont lieu de ſe contenter des expoſitions auſſi belles & auſſi modérées que celles que M. de Meaux en a données, de l'aveu de Rome même. C'eſt même une choſe à laquelle je crois que M. de Neuſtadt travaille encore effectivement. Il m'avoua d'avoir extrêmement profité de cet Ouvrage, * qu'il conſidére comme un des plus excellens moyens de retrancher une bonne partie des controverſes.

* *Expoſition de la doctrine de l'Egliſe Catholique.*

Mais comme il en reſte quelques unes, où il n'y a pas encore eu moyen de contenter les eſprits par la ſeule voie de l'explication, telle qu'eſt, par exemple, la controverſe de la Tranſubſtantiation, la queſtion eſt: *Si, nonobſtant des diſſenſions ſur certains points qu'un parti tient pour vrais & définis, & que l'autre ne tient pas pour tels, il ſeroit poſſible d'admettre ou de rétablir la Communion Eccléſiaſtique*; je dis *poſſible* en ſoi-même d'une poſſibilité de droit, ſans examiner ce qui eſt à eſpérer dans le tems & dans les circonſtances où nous ſommes. Ainſi, il s'agit d'examiner ſi le ſchiſme pourroit être levé par les trois moyens ſuivans joints enſemble: Premiérement, en accordant aux Proteſtans certains points de diſcipline, comme ſeroient les deux eſpèces, le Mariage des gens d'Egliſe, l'uſage de la Langue vulgaire, &c.... Et ſecondement, en leur donnant des expoſitions ſur les points de controverſe & de Foi, telles que M. de Meaux a publiées, qui font voir, du moins de l'aveu de pluſieurs Proteſtans habiles & modérés, que des doctrines priſes dans ce ſens, quoiqu'elles ne leur paroiſſent pas encore toutes entiérement véritables, ne leur paroiſſent pas pourtant damnables non plus: & troiſiémement, en remediant à quelques ſcandales & abus de pratique, dont ils ſe peuvent plaindre, & que l'Egliſe même & des gens de piété & de ſçavoir de la Communion Romaine déſapprouvent; en ſorte qu'après cela les uns pourroient communier chez les autres ſuivant les rits de ceux où ils vont, & que la Hiérarchie Eccléſiaſtique ſeroit rétablie; ce que les différentes opinions ſur les articles encore indécis empêcheroient auſſi peu que les controverſes ſur la Grace, ſur la probabilité morale, ſur la néceſſité de l'amour de Dieu & autres points; ou que le différend qu'il y a entre Rome & la France touchant les quatre articles du Clergé de cette nation, ont pû empêcher l'union Eccléſiaſtique des diſputans; quoique peut-être quelques-uns de ces points, agités dans l'Egliſe Romaine, ſoient auſſi importans pour le moins que ceux qui demeuroient encore en diſpute entre Rome & Ausbourg; à condition pourtant, qu'on ſe ſoumettroit à ce que l'Egliſe pourroit décider quelque jour dans un Concile œcuménique nouveau, autoriſé dans les formes, où les Nations Proteſtantes réconciliées interviendroient par leurs Prélats & Sur intendans généraux reconnus pour Evêques, & même confirmés de Sa Sainteté, auſſi bien que les autres Nations Catholiques.

C'est ainsi que l'état de la question sur la négociation de M. de Neustadt & de quelques Théologiens de la Confession d'Ausbourg, assemblés à Hanovre par l'ordre de Monseigneur le Duc, doit être entendue, pour en juger équitablement, & pour ne pas imputer à ces Messieurs, ou d'avoir par là trahi les intérêts de leur parti, & renoncé à leurs confessions de foi, ou d'avoir bâti en l'air. Car quant à ces Théologiens de la Confession d'Ausbourg, ils ont cru être en droit de répondre affirmativement, bien qu'avec quelque limitation, à cette question, après avoir examiné les explications & déclarations autorisées qu'on a données dans l'Eglise Romaine, qui lévent, selon ces Messieurs, tout ce qu'on pourroit appeller erreur fondamentale.

M. de Neustadt de son côté a eu en main des résolutions affirmatives de cette même question, données par des Théologiens graves de différens ordres; ayant parlé plutôt en se rapportant aux sentimens d'autrui que de son chef. Et voici ce que j'ai compris de la raison de l'affirmative: *C'est qu'on peut souvent se tromper, même en matiére de foi, sans être hérétique ni schismatique, tandis qu'on ne sçait pas & qu'on ignore invinciblement que l'Eglise Catholique a défini le contraire; pourvû qu'on reconnoisse les principes de la Catholicité, qui portent, que l'assistance que Dieu a promise à son Eglise, ne permettra jamais qu'un Concile œcuménique s'éloigne de la vérité en ce qui regarde le salut.* Or, ceux qui doutent de l'œcuménicité d'un Concile ne sçavent point que l'Eglise a défini ce qui est défini dans ce Concile; & s'ils ont des raisons d'en douter fort apparentes pour eux, qu'ils n'ont pû surmonter, après avoir fait de bonne foi toutes les diligences & recherches convenables, on peut dire qu'ils ignorent invinciblement que le Concile dont il s'agit est œcuménique; & pourvû qu'ils reconnoissent l'autorité de tels Conciles en général, ils ne se trompent en cela que dans le fait, & ne sçauroient être tenus pour hérétiques.

Et c'est dans cette assiette d'esprit que se trouvent les Eglises Protestantes, qui peuvent prendre part à cette négociation, lesquelles se soumettent à un véritable Concile œcuménique futur, à l'exemple de la Confession d'Ausbourg même; & ceux qui déclarent de bonne foi, qu'il n'est pas à présent en leur pouvoir de tenir celui de Trente pour tel, font connoître qu'ils sont susceptibles de la Communion Ecclésiastique avec l'Eglise Romaine, lors même qu'ils ne sont pas en état de recevoir tous les dogmes du Concile de Trente. Après cela, jugez, Madame, si l'on n'a point fait du côté de nôtre Cour & de nos Théologiens toutes les démarches qu'il leur étoit possible de faire en conscience, pour rétablir l'union de l'Eglise, & si nous n'avons pas droit d'en attendre autant de l'autre côté. En tout cas, si on n'y est pas en humeur ou en état d'y répondre, les nôtres ont du moins gagné ce point, que leur conscience est déchargée, qu'ils sont allés au dernier degré de condescendance, *usque ad*

eras, & que toute imputation de schisme est visiblement injuste à leur égard.

Enfin la question étant formée comme j'ai fait, on demande, non pas si la chose est praticable à présent, ou à espérer; mais si elle est loisible en elle-même, & peut-être même commandée en conscience, lorsqu'on rencontre toutes les dispositions nécessaires pour l'exécuter. Si ce point de droit & de théorie étoit établi, cela ne laisseroit pas d'être de conséquence, & la postérité en pourroit profiter, quand le siécle qui va bientôt finir ne seroit pas assez heureux pour en voir le fruit. Il n'en faut pourtant pas encore desespérer tout-à-fait. La main de Dieu n'est pas raccourcie: l'Empereur y a de la disposition; le Pape Innocent XI. & plusieurs Cardinaux, Généraux d'Ordres, le Maître du sacré Palais, & des Théologiens graves, après l'avoir bien comprise, se sont expliqués d'une maniére très-favorable. J'ai vû moi-même la lettre originale de feu R. P. *Noyelles* Général des Jésuites, qui ne sçauroit être plus précise; & on peut dire que si le Roi & les Prélats & Théologiens qu'il entend sur ces matiéres s'y joignoient, l'affaire seroit plus que faisable; car elle seroit presque faite, sur-tout si Dieu donnoit un bon moyen de rendre le calme à l'Europe. Et comme le Roi a déja écouté autrefois les sentimens de M. l'Evêque de Meaux sur cette sainte matiére, ce digne Prélat, après avoir examiné la chose avec cette pénétration qui lui est ordinaire, aura une occasion bien importante & peu commune de contribuer au bien de l'Eglise & à la gloire de Sa Majesté: car l'inclination seule de ce Monarque seroit déja capable de nous faire espérer un si grand bien, dont on ne sçauroit se flatter sans son approbation.

En attendant, on doit faire son devoir par des déclarations sincéres de ce qui se peut ou doit faire; & si le parti Catholique Romain autorisoit des déclarations, dont leurs Théologiens ne sçauroient disconvenir dans le fond, il est sûr que l'Eglise en tireroit un fruit immense, & que bien des personnes de probité & de jugement, & peut-être des Nations & des Provinces entiéres, avec ceux qui les gouvernent, voyant la barriére levée, seroient conscience de part & d'autre de demeurer dans la séparation, &c. *Leibniz.*

IV.

IV.

Lettre de M. de Leibniz *à Madame* de Brinon, *de Hanovre le 17. Décembre 1691.*

MADAME,

Voici enfin une partie de l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus*. Le reste suivra bientôt. J'avoue de l'avoir promis il y a long-tems, & d'y avoir manqué plusieurs semaines de suite; mais ce n'étoit pas ma faute, ni celle de M. *Molanus* non plus. Je puis lui rendre témoignage qu'il y a travaillé à diverses reprises; mais qu'il a été interrompu par des occupations indispensables. Je vous supplie, Madame, de faire tenir ma lettre à M. de Meaux, (a) avec l'Ecrit Latin ci-joint. Je vous envoye en même tems mes réflexions que j'avois faites il y a plusieurs semaines. (b) C'est pour vous donner des preuves du zéle avec lequel je serai toujours, Madame, Votre, &c. *Leibniz.*

(a) Cette Lettre ne s'est point trouvée dans les papiers de M. *Bossuet.* M. *de Leibniz* y renvoye dans la Lettre suivante.

(b) Ce sont apparemment celles qu'on trouve dans la Lettre précédente.

V.

Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, écrite de Hanovre le $\frac{18}{28}$ Décembre 1691.*

MONSEIGNEUR,

Je ne doute point que vous n'ayez reçu la premiére partie de l'éclaircissement que vous aviez demandé, touchant un projet de réunion qui avoit été négocié ici avec M. l'Evêque de Neustadt; car je l'avois adressé à Madame *de Brinon*, avec une lettre que j'avois pris la liberté de vous écrire, pour me conserver l'honneur de vos bonnes graces, & pour vous témoigner le zéle avec lequel je souhaite d'exécuter vos ordres.

Je

Je vous envoye maintenant le reste de cet éclairciſſement fait par le même Théologien, qui vous honore infiniment, mais qui déſire avec raiſon, comme j'ai déja marqué, que ceci ne ſe publie point, d'autant qu'on en eſt convenu ainſi avec M. de Neuſtadt. Nous attendrons votre jugement, qui donnera un grand jour à cette matiére importante. Au reſte, je me rapporte à ma précédente, & je ſuis avec reſpect,

MONSEIGNEUR,

Votre très-humble, &c.
Geoffroy-Guillaume Leibniz.

P. S. Je prie Dieu que l'année où nous allons entrer vous ſoit heureuſe, & accompagnée de toutes ſortes de proſpérités, avec la continuation *ad multos annos.*

VI.

Lettre de M. l'Evêque de Meaux à M. de Leibniz, *du 10. Janvier 1692.*

MONSIEUR,

J'ai reçu, par l'entremiſe de Madame *de Brinon*, la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire, qui eſt ſi honnête & ſi obligeante, que je ne puis aſſez vous en remercier, ni aſſez vous témoigner l'eſtime que je fais de tant de politeſſe & d'honnêteté, jointes à un ſi grand ſçavoir & à de ſi bonnes intentions pour la paix du Chriſtianiſme. Les articles de M. l'Abbé *Molanus* feront, s'il plaît à Dieu, un grand acheminement à un ſi bel ouvrage. J'ai lû ce que vous m'en avez envoyé avec beaucoup d'attention & de plaiſir, & j'en attens la ſuite, que vous me faites eſpérer, avec une extrême impatience. Ce ſera quand j'aurai tout vû, que je pourrai vous en dire mon ſentiment; & je croirois mon jugement trop précipité, ſi j'entreprenois de le porter ſur la partie avant que d'avoir vû & compris le tout. Pour la même raiſon, Monſieur, il eſt aſſez difficile de répondre préciſément à ce que vous dites à Madame *de Brinon*, dans la lettre qu'elle m'a communiquée. Puiſque tout dépend de ce projet, il faut l'avoir vû tout entier avant que de s'expliquer ſur cette matiére. Tout ce que je puis dire en attendant, c'eſt,

Monsieur, que si vous êtes véritablement d'accord des cinq propositions mentionnées dans votre lettre, vous ne pouvez pas demeurer long-tems dans l'état où vous êtes sur la Religion; & je voudrois bien seulement vous supplier de me dire, 1°. si vous croyez que l'infaillibilité soit tellement dans le Concile œcuménique, qu'elle ne soit pas encore davantage, s'il se peut, dans tout le corps de l'Eglise, sans qu'elle soit assemblée. 2°. si vous croyez qu'on fût en fureté de conscience après le Concile de Nicée & de Calcédoine, par exemple, en demeurant d'accord que le Concile œcuménique est infaillible, & mettant toute la dispute à sçavoir si ces Conciles méritoient le titre d'œcuméniques: 3°. s'il ne vous paroît pas que réduire la dispute à cette question, & se croire par ce moyen en fureté de conscience, c'est ouvrir manifestement la porte à ceux qui ne voudront pas croire aux Conciles, & leur donner une ouverture à en éluder l'autorité: 4°. si vous pouvez douter que les décrets du Concile de Trente soient autant reçus en France & en Allemagne parmi les Catholiques, qu'en Espagne & en Italie, en ce qui regarde la Foi; & si vous avez jamais oui un seul Catholique qui se crût libre à recevoir ou à ne pas recevoir la Foi de ce Concile: 5°. si vous croyez que dans les points que ce Concile a déterminés contre *Luther*, *Zuingle* & *Calvin*, & contre les Confessions d'Ausbourg, de Strasbourg & de Genève, il ait fait autre chose que de proposer à croire à tous les fidéles ce qui étoit déja cru & reçu, quand *Luther* a commencé de se séparer: par exemple, s'il n'est pas certain qu'au tems de cette séparation, on croyoit déja la Transubstantiation, le Sacrifice de la Messe, la nécessité du libre arbitre, l'honneur des Saints, des Reliques, des Images, la Priére & le Sacrifice pour les Morts; en un mot, tous les points pour lesquels *Luther* & *Calvin* se sont séparés. Si vous voulez, Monsieur, prendre la peine de répondre à ces cinq questions avec votre briéveté, votre netteté & votre candeur ordinaires, j'espére que vous reconnoîtrez facilement que quelque disposition qu'on ait pour la paix, on n'est jamais vraiment pacifique & en état de salut, jusqu'à-ce qu'on soit actuellement réuni de Communion avec nous. Je verrois au reste avec plaisir, l'Histoire de la réformation d'Allemagne de M. *de Seckendorf*, (a) si elle pouvoit venir jusqu'en ce pays, supposé qu'elle fût écrite en une langue que j'entendisse; & je puis vous assurer par avance, que si cette Histoire est véritable, il faudra nécessairement qu'elle se trouve conforme à celle des Variations, que j'ai pris la liberté de vous envoyer; puisque je n'y donne rien pour certain que ce qui est avoué par les adversaires. C'est, Monsieur, à mon avis, la seule méthode sure d'écrire de telles Histoi-

(a) Apparemment que M. *de Leibniz* parloit de cette Histoire dans sa Lettre à M. de Meaux.

Histoires, où la chaleur des parties feroit trouver sans cela d'inévitables écueils. Excusez, Monsieur, si je vous entretiens si long-tems. Ce n'est pas seulement par le plaisir de converser avec un homme comme vous, mais c'est que j'espére que nos entretiens pourront avoir des suites heureuses pour l'ouvrage que vous & Monsieur l'Abbé *Molanus* avez tant à cœur. Il ne me reste qu'à vous témoigner la joie que je ressens des choses obligeantes que Madame la Duchesse d'Hanovre daigne me dire par votre entremise, & de vous supplier de l'assurer de mes très-humbles respects, en l'encourageant toujours à ne se rebuter jamais des difficultés qu'elle trouvera dans l'accomplissement du grand ouvrage dont Dieu lui a inspiré le dessein. Je connois, il y a long-tems, la capacité & les saintes intentions de M. l'Evêque de Neustadt. Je suis, avec toute l'estime possible, Monsieur, votre très humble serviteur,

† *J. Benigne*, Evêque de Meaux.

VII.

Réponse de M. de Leibniz *à la précédente, du* 8. *Janvier, nouveau style* 1692.

MONSEIGNEUR,

Je vous dois de grands remercimens de votre présent, qui ne m'a été rendu que depuis quelques jours. Tout ce qui vient de votre part est précieux, tant en soi, qu'à cause de son Auteur; mais le prix d'un présent est encore réhaussé par la disproportion de celui qui le reçoit; & une faveur, dont le plus grand Prince se tiendroit honoré, est une grace infiniment relevée à l'égard d'un particulier aussi peu distingué que moi.

Je ne doute point que vous n'ayez fait l'effort, dans l'Histoire des Variations, de rapporter exactement les faits. Cependant comme votre ouvrage ne fait voir que quelques imperfections qu'on a remarquées dans ceux qui se sont mêlés de la reforme, il semble que celui de M. *de Seckendorf* étoit nécessaire pour les montrer aussi de leur bon côté. Il est vrai qu'il ne dissimule pas des choses que vous reprenez, & il me paroît sincére & modéré pour l'ordinaire. Peut-être qu'il y a quelques endroits un peu durs qui lui sont échappés; mais il est difficile d'être toujours

 reservé,

réservé, quand on a devant ses yeux tant de passages des adversaires infiniment plus choquans; & qui est-ce qui peut être toujours sur ses gardes dans un si grand ouvrage? car ce sont deux volumes in-folio, & le Livre s'est grossi par l'insertion des extraits d'une infinité de piéces, dont une bonne partie n'étoit pas imprimée. Tout l'ouvrage est écrit en Latin. S'il y avoit occasion de l'envoyer en France, je n'y manquerois pas. Cependant je m'imagine qu'on l'y recevra bien-tôt de Hollande.

Vous avez reçu cependant la suite du Discours de M. l'Abbé *Molanus*. Mais les questions que vous me proposez, Monseigneur, à l'occasion de cela, me paroissent un peu difficiles à résoudre, & je souhaiterois plutôt votre instruction là dessus. La premiére de ces questions traite du sujet de l'infaillibilité, si elle réside proprement & uniquement dans le Concile œcuménique, ou si elle appartient encore au Corps de l'Eglise, c'est-à-dire, comme je l'entens, aux opinions qui y sont reçues le plus généralement. Mais puisque dans l'Eglise Romaine on n'est pas encore convenu du vrai sujet ou siége radical de l'infaillibilité, les uns le faisant consister dans le Pape, les autres dans le Concile, quoique sans Pape; & que les Auteurs qui ont écrit de l'analyse de la Foi, sont infiniment différens les uns des autres; je serois bien empêché de dire comment on doit étendre cette infaillibilité encore au delà, à un certain sujet vague, qu'on appelle le Corps de l'Eglise, hors de l'Assemblée actuelle; & il me semble que la même difficulté se rencontreroit dans un état populaire, prenant le peuple hors de l'Assemblee des Etats. Il y entre encore cette question difficile: s'il est dans le pouvoir de l'Eglise moderne ou d'un Concile, & comment, de définir comme de foi, ce qui autrefois ne passoit pas encore dans l'opinion générale pour un point de foi; & je vous supplie de m'instruire là-dessus. On pourroit dire aussi que Dieu a attaché une grace ou promesse particuliére aux Assemblées de l'Eglise; & comme on distingue entre le Pape qui parle à l'ordinaire, & entre le Pape qui prononce *ex cathedrâ*, quelques uns pourroient aussi considérer les Conciles comme la voix de l'Eglise *ex cathedrâ*.

Quant à la seconde question: si un homme, qui après le Concile de Nicée ou de Calcédoine, auroit voulu mettre en doute l'autorité œcuménique de ces Conciles, eût été en sureté de conscience, on pourroit répondre plusieurs choses; mais je vous représenterai seulement ceci, pour recevoir là dessus des lumiéres de votre part. Premiérement, il semble qu'il soit difficile de douter de l'autorité œcuménique de tels Conciles, & je ne vois pas ce que l'on pourroit dire à l'encontre de raisonnable, ni comment on trouvera des Conciles œcuméniques, si ceux-ci ne le sont pas. Secondement, posons le cas qu'un homme de bonne foi y trouve de grandes apparences à l'encontre; la question sera, si les choses définies

par

par ces Conciles étoient déja auparavant nécessaires au salut ou non. Si elles l'étoient, il faut dire que les apparences contraires à la forme légitime du Concile, ne sauveront pas cet homme; mais si les points définis n'étoient pas nécessaires avant la définition, je dirois que la conscience de cet homme est en sureté.

A la troisiéme question: si une telle excuse n'ouvre point la porte à ceux qui voudront ruiner l'autorité des Conciles, j'oserois répondre que non; & je dirai que ce seroit un scandale plutôt pris que donné. Il s'agit de la mineure, ou du fait particulier d'un certain Concile: sçavoir s'il a toutes les conditions requises à un Concile œcuménique, sans que la majeure de l'autorité des Conciles en reçoive de la difficulté. Cela fait seulement voir que les choses humaines ne sont jamais sans quelque inconvénient, & que les meilleurs réglemens ne sçauroient exclure tous les abus *in fraudem legis*. On ne sçauroit rejetter en général l'exception du juge incompétent ou suspect, bien que les chicaneurs en abusent. Rien n'est sujet à de plus grands abus, que la torture des criminels; cependant on auroit bien de la peine à s'en passer entiérement. Un homme peut s'inscrire en faux contre une écriture qui ressemble à la sienne, & demander la comparaison des écritures. Cela donne moyen de chicaner contre le droit le plus liquide; mais on ne sçauroit pourtant retrancher ce reméde en général. J'avoue qu'il est dangereux de fournir des prétextes pour douter des Conciles; mais il n'est pas moins dangereux d'autoriser des Conciles douteux, & d'etablir par là un moyen d'opprimer la vérité.

Quant à la quatriéme question: si je doute que les decrets du Concile de Trente soient aussi bien reçus en France & en Allemagne, qu'en Italie ou en Espagne? je pourrois me rapporter au sentiment de quelques Docteurs Espagnols ou Italiens, qui reprochent aux François de s'éloigner en certains points de la doctrine de ce Concile, par exemple, à l'égard de ce qui est essentiel à la validité du Mariage; ce qui n'est pas seulement de discipline, mais encore de doctrine, puisqu'il s'agit de l'essence d'un Sacrement. Mais sans m'arrêter à cela, je répondrai, comme j'ai déja fait, quand toute la doctrine du Concile de Trente seroit reçue en France, qu'il ne s'ensuit point qu'on l'ait reçue comme venue du Concile œcuménique de Trente, puisqu'on a si souvent mis en doute cette qualité de ce Concile.

La cinquiéme question est d'une plus grande discussion: sçavoir, si tout ce qui a été defini à Trente passoit déja généralement pour Catholique & de foi avant cela, lorsque *Luther* commença d'enseigner sa doctrine. Je crois qu'on trouvera quantité de passages de bons Auteurs, qui ont écrit avant le Concile de Trente, & qui ont révoqué en doute des choses définies dans ce Concile. Les Livres des Protestans en sont pleins; & il est très-sûr que depuis on n'a plus osé parler si librement. C'est pourquoi les Livres appellés *Indices expurgatorii*, ont trouvé tant de

 choses.

choses à retrancher dans les Auteurs antérieurs. Je crois qu'un passage d'un habile homme, comme *Erasme*, mérite autant de réflexion que quantité d'Ecrivains du bas ordre, qui ne font que se copier les uns les autres. Mais quand on accorderoit que toutes ces décisions passoient déja pour véritables, selon la plus commune opinion, il ne s'ensuit point qu'elles passoient toujours pour être de foi; & il semble que les anathêmes du Concile de Trente ont bien changé l'état des choses. Enfin, quand ces décisions auroient déja été enseignées comme de foi, par la plûpart des Docteurs, on retomberoit dans la premiére question, pour sçavoir si ces sortes d'opinions communes sont infaillibles, & peuvent passer pour la voix de l'Eglise.

En écrivant ceci, je reçois l'avis que vous me donnez, Monseigneur, d'avoir reçu le reste de l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus*. Nous attendrons la grace que vous nous faites espérer de voir votre jugement là dessus. Je ne doute point qu'il ne soit aussi équitable que solide. On a fait ici de très-grands pas pour satisfaire à ce qu'on a jugé dû à la charité & à l'amour de la paix. On s'est approché des bords de la riviére de (a) Bidassoa, pour passer un jour dans l'isle de la Conférence. On a quitté exprès toutes ces maniéres qui sentent la dispute, & tous ces airs de supériorité, que chacun a coutume de donner à son parti; *& quidquid ab utrâque parte dici potest, etsi ab utrâque parte vere dici non possit*, cette fierté choquante, ces expressions de l'assurance où chacun est en effet, mais dont il est inutile & même déplaisant de faire parade auprès de ceux qui n'en ont pas moins de leur part. Ces façons servent à attirer de l'applaudissement des Lecteurs entêtés, & ce sont ces façons qui gâtent ordinairement les Colloques, où la vanité de plaire aux auditeurs & de paroître vainqueur l'emporte sur l'amour de la paix; mais rien n'est plus éloigné du véritable but d'une Conférence pacifique. Il faut qu'il y ait de la différence entre des Avocats qui plaident, & entre des entremetteurs qui négocient. Les uns demeurent dans un éloignement affecté & dans des réserves artificieuses; & les autres font connoître, par toutes leurs démarches, que leur intention est sincére & portée à faciliter la paix. Comme vous avez fait louer votre modération, Monseigneur, en traitant les controverses publiquement, que ne doit-on pas attendre de votre candeur, quand il s'agit de répondre à celles des personnes qui marquent tant de bonnes intentions? Aussi peut-on dire que le blâme de la continuation du schisme doit tomber sur ceux qui ne font pas tout ce qu'ils peuvent pour le lever; sur-tout dans les occasions qui les

(a) L'Auteur fait allusion à ce qui se fit dans l'Isle des Faisans, formée par la riviére de Bidassoa. Le Cardinal *Mazarin* & D. *Mendez de Haro*, Plénipotentiaires des Rois de France & d'Espagne, y conclurent un Traité de Paix le 7. de Novembre 1659.

les doivent inviter, & qu'à peine un siécle a coutume d'offrir. Quand il n'y auroit que la grandeur & les lumiéres infiniment relevées de votre Monarque, si capable de faire réussir ce qu'il approuve, jointes aux dispositions d'un Pape, qui semble avoir la pureté du zèle d'*Innocent XI.* sans en avoir l'austérité, vous jugeriez bien qu'il seroit inexcusable de n'en point profiter. Mais vous voyez qu'il y a encore d'autres raisons qui donnent de l'espérance. Un Empereur des plus éclairés dans les affaires qui ayent jamais été, & des plus zélés pour la Foi, y contribue; un Prince Protestant des plus propres, par son mérite personnel & par son autorité, de faire réussir une grande affaire, y prend quelque part; des Théologiens séculiers & réguliers, célébres de part & d'autre, travaillent à applanir le chemin, & commencent d'entrer en matiére par l'unique ouverture que la nature des choses y semble avoir laissée, pour se rapprocher sans que chacun s'éloigne de ses principes. Votre réputation y peut donner le plus grand poids du monde; & vous vous direz assez à vous-même, sans moi, que plus on est capable de faire du bien, & que ce bien est grand, plus on est responsable des omissions. Toute la question se réduit à ce point essentiel de votre côté: s'il seroit permis en conscience aux Eglises unies avec Rome, d'entrer en union Ecclésiastique avec des Eglises soumises aux sentimens de l'Eglise Catholique, & prêtes à être même dans la liaison de la Hiérarchie Romaine; mais qui ne demeurent pas d'accord de quelques décisions, parce qu'elles sont portées, par des apparences très-grandes & presque insurmontables à leur égard, à ne point croire que l'Eglise Catholique les ait autorisées, & qui d'ailleurs demandent une réformation effective des abus que Rome même ne peut approuver. Je ne vois pas quel crime votre parti commettroit par cette condescendance. Il est sûr qu'on peut entretenir l'union avec de telles gens, qui se trompent sans malice. Les points spéculatifs, qui resteroient en contestation, ne paroissent pas des plus importans, puisque plusieurs siécles se sont passés sans que les Fidéles en ayent eu une connoissance fort distincte. Il me semble qu'il y a des contestations tolérées dans la Communion Romaine, qui sont autant, ou peut-être plus importantes que celles-là; & j'oserois croire, que si l'on feignoit que les Eglises Septentrionales fussent unies effectivement avec les vôtres, à ces opinions près, vous seriez fâché de voir rompre cette union, & que vous dissuaderiez la rupture de tout votre pouvoir, à ceux qui la voudroient entreprendre. Voilà sur quoi tout roule à présent. Car de parler de rétractations, cela n'est pas de saison. Il faut supposer que de l'un & de l'autre côté on parle sincérement; & puisqu'on s'est épuisé en disputes, il est bon de voir une fois ce qu'il est possible de faire sans y entrer; sauf à les diminuer par des éclaircissemens, par des réformations effectives des abus reconnus, & par toutes les démarches qu'on peut faire en conscience, & par conséquent qu'on doit faire s'il est possible, pour faciliter

faciliter un si grand bien ; en attendant que l'Eglise, par cela même, soit mise en état de venir à une Assemblée, par laquelle Dieu mette fin au reste du mal. Mais je m'apperçois de la faute que je fais, de m'étendre sur des choses que vous voyez d'un clin d'œil, & mieux que moi. Je prie Dieu de vous conserver long-tems, pour contribuer au bien des ames, tant par vos ouvrages, que par l'estime que le plus grand, ou pour parler avec M. *Pelisson*, le plus Roi entre les Rois, a conçu de votre mérite. Je ne sçaurois mieux marquer, que par un tel souhait, le zèle avec lequel je suis, Monseigneur, votre très-humble & obeissant serviteur,

Geoffroi - Guillaume de Leibniz.

P. S. Il est peut-être inutile que je dise, que ce qu'on vous envoye, Monseigneur, peut encore être communiqué à M. *Pelisson*, dont on se promet le même ménagement.

VIII.

Autre Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du* 8. *Avril* 1692.

MONSEIGNEUR,

Je ne veux pas tarder un moment de répondre à votre lettre (a) pleine de bonté, d'autant qu'elle m'est venue justement le lendemain du jour où je m'étois avisé d'un exemple important, qui peut servir dans l'affaire de la réunion. Vous avez toutes les raisons du monde de dire qu'on ne doit point prendre pour facile, ce qui dans le fond ne l'est point. Je vous avoue que la chose est difficile par sa nature & par les circonstances, & je ne me suis jamais figuré de la facilité dans une si grande affaire. Mais il s'agit d'établir avant toutes choses ce qui est possible ou loisible. Or tout ce qui a été fait, & dont il y a des exemples approuvés dans l'Eglise, est possible ; & il semble que le parti des Protestans est si considérable, qu'on doit faire pour eux tout ce qui se peut. Les *Calixtins* de Bohême l'étoient bien moins : ce n'étoit qu'une partie d'un Royaume. Cependant vous voyez par *la Lettre exécutoriale des Députés du Concile de Bâle*, que je joins ici, qu'en les recevant on a suspendu à leur égard un Decret

(a) Nous n'avons pû trouver cette Lettre à laquelle répond M. *de Leibniz*.

Decret notoire du Concile de Constance: sçavoir, celui qui décide que l'usage des deux espéces n'est pas commandé à tous les Fidéles. Les Calixtins ne reconnoissant point l'autorité du Concile de Constance, & n'étant point d'accord avec ce Decret, le Pape *Eugéne* & le Concile de Bâle passérent par dessus cette considération, & n'exigérent point d'eux de s'y soumettre; mais renvoyérent l'affaire à une nouvelle décision future de l'Eglise. Ils mirent seulement cette condition, que les Calixtins réunis devoient croire ce qu'on appelle la concomitance, ou la présence de JESUS-CHRIST tout entier sous chacune des espéces, & admettre par conséquent que la Communion sous une espéce est entiére & valide, (pour parler ainsi) sans être obligés de croire qu'elle est licite. Ces concordats entre les Députés du Concile & ceux des Etats Calixtins de la Bohéme & de la Moravie ont été ratifiés par le Concile de Bâle. Le Pape *Eugéne* en fit connoître sa joie par une lettre écrite aux Bohémiens; encore *Leon* X. long-tems après déclara qu'il les approuvoit, & *Ferdinand* promit de les maintenir. Cependant ce n'étoit qu'une poignée de gens: un seul *Zisca* les avoit rendus considérables: un seul *Procope* les maintenoit par sa valeur; pas un Prince ou Etat Souverain, point d'Evêque ni d'Archevêque n'y prenoit part. Maintenant c'est quasi tout le Nord qui s'oppose au Sud de l'Europe; c'est la plus grande partie des Peuples Germaniques opposés aux Latins. Car l'Europe se peut diviser en quatre Langues principales, la Grecque, la Latine, la Germanique & la Sclavonne. Les Grecs, les Latins & les Germains sont trois grands partis dans l'Eglise; la Sclavonne est partagée entre les autres; car les François, Italiens, Espagnols, Portugais, sont Latins & Romains; les Anglois, Ecossois, Danois, Suédois sont Germains & Protestans; les Polonois, Bohémiens & Russes ou Moscovites, sont Sclavons; & les Moscovites, avec les Peuples de la même Langue, qui ont été soumis aux Ottomans, & une bonne partie de ceux qui reconnoissent la Pologne, suivent le rit Grec. Jugez, Monseigneur, si la plus grande partie de la Langue Germanique ne mérite pas pour le moins autant de complaisance qu'on en a eu pour les Bohémiens. Je vous supplie de bien considérer cet exemple, & de me dire votre sentiment là-dessus. Ne vaudroit-il pas mieux pour Rome & pour le bien général de regagner tant de nations, quand on devroit demeurer en différend sur quelques opinions durant quelque tems; puisqu'il est vrai que ces différens seroient encore moins considérables que quelques-uns de ceux qui sont tolérés dans l'Eglise Romaine, tel qu'est, par exemple, le point de la nécessité de l'amour de Dieu, & le point du Probabilisme, pour ne rien dire du grand différend entre Rome & la France. Je ne désespère pas cependant. Si l'affaire étoit traitée comme il faut, je crois que les Protestans pourroient un jour s'expliquer sur les dogmes encore plus favorablement qu'il ne semble d'abord; sur-tout, s'ils

s'ils voyoient des marques d'un véritable zèle pour la Réforme effective des abus reconnus, particuliérement en matiére de culte. Et en effet, je suis persuadé en général qu'il y a plus de difficulté dans les pratiques que dans les doctrines.

Le P. *Denis* Capucin a été Lecteur de Théologie, & maintenant il est Gardien à Hildesheim. Dans sa *via pacis*, il traite de la justification, du mérite des œuvres & matiéres semblables, & allégue un grand nombre de passages des Auteurs de son parti, qui parlent d'une maniére que les Protestans peuvent approuver.

J'ai eu l'honneur de parler des Sciences avec M. *de la Loubere*; mais je croyois que c'étoit plutôt de Mathématique que de Philosophie. Il est vrai que j'ai encore fort pensé autrefois sur la derniére, & que je voudrois que mes opinions fussent rangées pour pouvoir être soumises à votre jugement. Si vous ne me sembliez ordonner d'en toucher quelque chose, je croirois qu'il seroit mal-à-propos de vous en entretenir. Car, quoique vous soyez profond en toutes choses, vous ne pouvez pas donner du tems à tout dans le poste élevé où vous êtes. Or, pour ne rien dire de la Physique particuliére; quoique je sois persuadé que naturellement tout est plein, & que la matiére garde sa dimension, je crois néanmoins que l'idée de la matiére demande quelqu'autre chose que l'étendue, & que c'est plutôt l'idée de la force qui fait celle de la substance corporelle, & qui la rend capable d'agir & de résister. C'est pourquoi je crois qu'un parfait repos ne se trouve nulle part; que tout corps agit sur tous les autres à proportion de la distance; qu'il n'y a point de dureté ni de fluidité parfaite; & qu'ainsi il n'y a point de premier ni de second élément: qu'il n'y a point de portion de matiére si petite, dans laquelle il n'y ait un monde infini de créatures. Je ne doute point du systême de *Copernic*; je crois avoir démontré que la même quantité de mouvement ne se conserve point, mais bien la même quantité de force. Je tiens aussi que jamais changement ne se fait par saut: (par exemple, du mouvement au repos, ou au mouvement contraire:) & qu'il faut toujours passer par une infinité de degrés moyens, bien qu'ils ne soient pas sensibles; & j'ai quantité d'autres maximes semblables, & bien des nouvelles définitions, qui pourroient servir de fondement à des démonstrations. J'ai envoyé quelque chose à M. *Pelisson* (sur ses ordres) touchant la force, parce qu'elle sert à éclaircir la nature du corps; mais je ne sçai si cela mérite que vous jettiez les yeux dessus.

J'ajouterai un mot de M. *de Seckendorf*. Son Livre est long; mais cela n'est pas un défaut à l'égard des choses bonnes. Cependant je l'exhortai d'abord à en donner un abrégé, ce qui se fera bientôt. Il y a une infinité de choses qui n'étoient pas bien connues. Je ne sçais si on se peut plaindre de l'ordre, car il suit celui des tems. On reconnoît par-tout la bonne

bonne foi & l'exactitude. Il pouvoit retrancher bien des choses; mais c'est de quoi je ne me plains jamais, surtout à l'égard des Livres qui ne sont pas faits pour le plaisir. Il y a de bons Regîtres. Le stile, les expressions, les réflexions marquent le jugement & l'érudition de l'Auteur. Son âge avancé a fait qu'il s'est borné à la mort de *Luther*; & pour aller à la formule de concorde, il auroit fallu avoir à la main les Archives de la Saxe Electorale, comme il a eu celles de la Saxe Ducale. Avec toute la grande opinion que j'ai du sçavoir, des lumiéres & de l'honnêteté de M. *de Seckendorf*, je lui trouve quelquefois des sentimens & des expressions rigides; mais c'est en conséquence du parti, & il ne faut pas trouver mauvais qu'une personne parle suivant sa conscience. Aussi sçait-on que les Saxons supérieurs sont plus rigides que les Théologiens de ces Provinces de la basse Saxe. Pour ce qui est de l'Histoire de la Concorde, les deux Livres contraires, l'un d'*Hospinien*, appellé *Concordia discors*, l'autre de *Hutterus*, appellé *Concordia concors*, opposé au premier, en rapportent beaucoup de particularités. Je m'imagine qu'il y aura des gens qui se chargeront de la continuation de l'Histoire de M. *de Seckendorf*. Je demeure d'accord qu'il y a beaucoup de choses dans le Livre de celui-ci, qui regardent plutôt le Cabinet que la Religion; mais il a cru, avec raison, que cela serviroit à faire mieux connoître la conduite des Princes Protestans, d'autant plus que ceux qui tâchent de la décrier, prétendent que le contre-coup en doit rejaillir sur la Religion. Puisque Madame la Marquise *de Bethune* passe par ici, je profite de l'occasion pour vous envoyer le Livre du Père *Denis*, & j'adresserai le paquet à M. *Pelisson*.

J'ai oublié de dire ci-dessus, que je demeure d'accord que tout se fait mécaniquement dans la nature; mais je crois que les principes mêmes de la mécanique, c'est-à-dire, les loix de la nature, à l'égard de la force mouvante, viennent des raisons supérieures & d'une cause immatérielle, qui fait tout de la maniére la plus parfaite; & c'est à cause de cela, aussi-bien que de l'infini envelopé en toutes choses, que je ne suis pas du sentiment d'un habile homme, Auteur des Entretiens *de la pluralité des Mondes* *, qui dit à sa Marquise, qu'elle aura eu sans doute une plus grande opinion de la nature, que maintenant qu'elle voit qu'il n'est que la boutique d'un ouvrier; à peu près comme le Roi *Alphonse*, qui trouva le systême du monde fort médiocre. Mais il n'en avoit pas la véritable idée, & j'ai peur que le même ne soit arrivé à cet Auteur, tout pénétrant qu'il est, qui croit à la Cartésienne, que toute la machine de la nature se peut expliquer par certains ressorts ou élémens. Mais il n'en est pas ainsi, & ce n'est pas comme dans les montres, où l'analyse étant poussée jusqu'aux dents des roues, il n'y a plus rien à considérer. Les machines de la nature sont machines par-tout, quelque petite partie qu'on y

* *M. de Fontenelle.*

 prenne;

prenne ; ou plutôt, la moindre partie est un monde infini à son tour, & qui exprime même à sa façon, tout ce qu'il y a dans le reste de l'Univers. Cela passe notre imagination : cependant on sçait que tout cela doit être ; & toute cette variété infiniment infinie est animée dans toutes ses parties par une sagesse architectonique plus qu'infinie. On peut dire qu'il y a de l'Harmonie, de la Géométrie, de la Métaphysique, & pour parler ainsi, de la Morale par tout ; & ce qui est surprenant, à prendre les choses dans un sens, chaque substance agit spontainement, comme indépendante de toutes les autres créatures, bien que, dans un autre sens, toutes les autres l'obligent à s'accommoder avec elle ; desorte qu'on peut dire que toute la nature est pleine de miracles, mais de miracles de raison, & qui deviennent miracles à force d'être raisonnables, d'une maniére qui nous étonne. Car les raisons s'y poussent à un progrès infini, où notre esprit, bien qu'il voye que cela se doit, ne peut suivre par sa compréhension. Autrefois on admiroit la nature sans y rien entendre, & on trouvoit cela beau. Derniérement on a commencé à la croire si aisée, que cela est allé à un mépris, & jusqu'à nourrir la fainéantise de quelques nouveaux Philosophes, qui s'imaginérent en sçavoir déja assez. Mais le véritable tempéramment est d'admirer la nature avec connoissance, & d'y reconnoître, que plus on y avance, plus on y découvre de merveilles ; & que la grandeur & la beauté des raisons mêmes, est ce qu'il y a de plus étonnant & de moins compréhensible à la nôtre. Je suis allé trop loin, en voulant remplir le vuide de ce papier. J'en demande pardon, & je suis avec zéle & reconnoissance, Monseigneur, votre très-obeïssant serviteur, *Leibniz.*

IX.

Executoria Dominorum Legatorum super Compactatis data Bohemis, & expedita in formâ quæ sequitur, anno 1436.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi, qui est amator pacis & veritatis, & pro unitate Christiani populi preces porrexit ad Patrem. Nos *Philibertus*, Dei & Apostolicæ Sedis gratiâ, Episcopus Constantiensis Provinciæ Rothomagensis ; *Joannes de Polomar*, Archidiaconus Barchinonensis, Apostolici Palatii causarum auditor, Decretorum Doctor ; *Martinus Bernerii*, Decanus Turonensis ; *Tilmannus*, Præpositus sancti Florini de Confluentiâ, Decretorum Doctor ; *Ægidius Carlerii*, Decanus Cameracensis ; & *Thomas Haselbach*, Sacræ Theologiæ Professor Viennensis, sacri

sacri Generalis Concilii Basiliensis ad Regnum Bohemiæ & Marchionatum Moraviæ, Legati destinati, autoritate sacri Concilii recipimus & acceptamus unitatem & pacem, per dictos Regnum Bohemiæ & Marchionatum Moraviæ acceptas, factas & firmatas, secundùm quòd utrique parti constat, per literas inde confectas, cum universo populo Christiano. Tollimus omnes sententias censuræ, & plenariam abolitionem facimus. Item autoritate Dei omnipotentis & beatorum Apostolorum *Petri* & *Pauli*, & dicti sacri generalis Concilii, pronunciamus veram, perpetuam, firmam, bonam & Christianam pacem dictorum Regni & Marchionatûs, cum reliquo universo populo Christiano, mandantes autoritate prædictâ, universis Christiani orbis Principibus, & aliis Christi fidelibus universis, cujuscumque statûs, gradûs & præeminentiæ aut dignitatis existant, quatenus dictis Regno & Marchionatui, bonam, firmam & Christianam pacem observent. Neque pro causis dissensionum, pro difficultatibus aliquibus circa materias fidei, & quatuor articulorum dudum exortas & agitatas (cùm jam sint per dicta capitula complanatæ) aut pro eo quòd communicârunt, communicant, & communicabunt sub utrâque specie, juxta formam dictorum capitulorum, eos invadere, offendere, infamare, aut injuriari præsumant. Sed ipsos Bohemos & Moravos tanquam fratres, bonos & Catholicos Ecclesiæ orthodoxæ filios, reverentes & obedientes eidem habeant, & firmâ dilectione contractent: hoc declarato expresè, quòd si aliquis contrà faceret, non intelligatur pax ipsa violata, sed debeat fieri de illo emenda condigna. Cùmque (prout in dictis capitulis continetur) circa materiam Communionis sub utrâque specie, sit hoc modo concordatum, quòd dictis Bohemis & Moravis suscipientibus Ecclesiasticam unitatem & pacem, realiter & cum effectu, & in omnibus aliis quàm in usu Communionis utriusque speciei, fidei & ritui universalis Ecclesiæ conformibus, *illi & illæ, qui talem usum habent*, communicabunt sub duplici specie, *cum autoritate Domini nostri Jesu Christi & Ecclesiæ veræ sponsæ ejus. Et articulus ille in sacro Concilio discutietur ad plenum quoad materiam de præcepto, & videbitur, quid circa illum articulum pro veritate Catholicâ sit tenendum & agendum, pro utilitate & salute populi Christiani.* Et omnibus maturè & digestè pertractatis, nihilominùs si in desiderio habendi dictam Communionem sub duplici specie perseveraverint, hoc eorum Ambasiatoribus indicantibus, sacrum Concilium Sacerdotibus dictorum Regni & Marchionatûs, communicandi sub utrâque specie populum, eas videlicet personas, quæ in annis discretionis reverenter & devotè postulaverint, facultatem pro eorum utilitate & salute, *in Domino largietur.* Hoc semper observato, quòd Sacerdotes sic communicantibus semper dicant, *quòd ipsi debent firmiter credere, quòd non sub specie panis caro tantùm, nec sub specie vini sanguis tantùm, sed sub qualibet specie est integer & totus Christus.* Et juxta dictorum compactatorum formam, dictis Bohemis & Moravis, suscipientibus Ecclesiasticam unitatem & pacem rea-

liter & cum effectu, & in omnibus aliis, quàm in usu Communionis utriusque speciei, fidei & ritui universalis Ecclesiæ conformibus, illi & illæ, qui talem usum habent, valeant communicare sub duplici specie, cum autoritate Domini nostri Jesu Christi & Ecclesiæ, veræ sponsæ ejus. Hoc expressè declarato, quòd per verbum *fidei*, supra & infra positum, intelligunt & intelligi volunt veritatem primam, & omnes alias credendas veritates, secundùm quòd manifestantur in Scripturis sacris, & doctrinâ Ecclesiæ sanè intellectis. Item, cùm dicitur *de ritibus universalis Ecclesiæ*, intelligunt & intelligi volunt, non de ritibus specialibus, de quibus in diversis Provinciis diversa servantur, sed de ritibus, qui communiter & generaliter circa divina servantur. Et quòd postquàm in nomine Regni & Marchionatûs in universitate hoc suscipietur, *si aliqui in divinis celebrandis non statim suscipiant ritus, qui generaliter observantur*, propterea non fiat impedimentum pacis, nec unitatis.

Idcircò Reverendis in Christo Patribus, Archiepiscopo Pragensi, & Olomucensi & Luthomislensi Episcopis, qui sunt vel qui pro tempore erunt, universis & singulis Ecclesiarum Prælatis curam habentibus animarum, in virtute sanctæ obedientiæ districtè præcipiendo mandamus, quatenus illis personis, *quæ usum habent communicandi sub duplici specie*, juxta formam in *dicto capitulo* contentam, sacrum Eucharistiæ Sacramentum *sub duplici specie*, requisiti, prout ad unumquemque pertinet aut pertinebit *in futurum ministrent*, & pro necessitate plebis, ut non negligatur, faciant ministrari, & his nullatenus resistere aut contra ire præsumant. Scholares quoque, qui communicaverunt, & deinceps juxta dictorum capitulorum formam communicare volent, & etiam cùm promoti fuerint, & ad eos ex officio pertinebit, aliis ministrare sub duplici specie, propterea à promotione ad sacros Ordines non prohibeant, sed si aliud canonicum non obsistat, eos ritè promoveant eorum Episcopi. Quod si quisquam contra hoc facere præsumpserit, per ejus superiorem debitè puniatur, ut, pœnâ docente, cognoscat quàm grave sit, autoritatem *sacri Concilii generalis habere contemptam*. Universis quoque & singulis cujuscumque Statûs præeminentiæ aut conditionis existant, præsentium tenore districtè præcipiendo mandamus, quatenus dictis Bohemis & Moravis servantibus Ecclesiasticam unitatem, & utentibus Communione sub duplici specie, *modo & formâ prædictis*, nemo audeat improperare, aut eorum famæ vel honori detrahere. Item, quòd Ambasiatores dicti Regni & Marchionatûs, ad sacrum Concilium, Deo propitio, feliciter dirigendi, & omnes qui de eodem Regno vel Marchionatu dictum sacrum Concilium adire voluerint, securè poterunt *ordinato & honesto modo* proponere, quicquid difficultatis occurrat, circa materias fidei, Sacramentorum, vel rituum Ecclesiæ, vel etiam pro reformatione Ecclesiæ in capite & in membris; & *Spiritu sancto dirigente*, fiet secundùm quod justè & rationabiliter ad Dei gloriam & Ecclesiastici statûs debitam honestatem fuerit faciendum.

dum. Item, recognoscimus in gestis apud Pragam in schedulâ, quæ incipit. Hæc sunt responsa: actum per Reverendum in Christo Patrem Dominum *Philibertum*, &c. Hanc responsionem scriptam, &c. Primò dixerunt, &c. quòd non est intentionis *sacri Concilii* permittere Communionem sub duplici specie, permissione tolerantiæ, vel sicut Judæis permissus fuit libellus repudii. Quia cùm sacrum Concilium viscera maternæ pietatis exhibere dictis Bohemis & Moravis intendat, non est intentionis Concilii, permittere tali permissione, quæ peccatum non excludat; sed taliter elargitur, quòd *autoritate Domini nostri Jesu Christi & Ecclesiæ veræ sponsæ suæ sit licita*, & dignè sumentibus utilis & salutaris. Quoniam ita concordati sumus cum Gubernatore, Baronibus & aliis, quod per illas formas in hâc & in aliâ literâ conceptas & scriptas dicta Compactata ad executionem deducantur, & in illis formis ambæ partes residimus. Item, in literis ab utrâque parte ad invicem apponantur in testimonium ad partium petitionem sigilla Serenissimi Domini Imperatoris, & Illustrissimi Domini Ducis Austriæ *Alberti*. Ambasiatoribus Regni Bohemiæ ad sacrum Concilium destinandis, dabimus salvum conductum eo modo, quo dedimus Dominis *Matthiæ*, *Procopio* & *Martino*. Dabimus Bullam sacri Concilii, in quâ inserentur Compactata & confirmabuntur. Item, aliam Bullam in quâ inseretur litera pro executione Compactatorum, per nos factâ cum ratificatione. Quando datæ fuerint nobis literæ Regni & facta fuerit obedientia, nos dabimus literam, per quam promittemus, quòd quàm citò commodè poterimus, procurabimus habere à sacro Concilio, dictas duas Bullas; & hæc litera erit munita sigillis Regni, & Serenissimi Domini Imperatoris & Illustrissimi Domini Ducis in testimonium. Simili modo petimus salvum conductum, si nos vel aliqui ex nobis, velint transire ad Regnum: in quorum fidem & testimonium, nos *Philibertus* Episcopus Constantiensis præfatus, *Joannes de Polomar* Auditor, & *Tilmannus* præpositus sancti Florini, vice & nomine omnium aliorum collegarum nostrorum, in absentiâ suorum sigillorum, præsentes has literas dedimus, sigillorum nostrorum munimine roboratas. In alio autem codice sic habetur. In quorum omnium & singulorum fidem & testimonium has nostras literas sigillis nostris fecimus communiri. Et ad majorem evidentiam, robur & firmitatem, sigilla Serenissimi Domini *Sigismundi* Romanorum Imperatoris, & Illustrissimi Principis Domini *Alberti* Ducis Austriæ & Marchionis Moraviæ, ad instantes preces nostras sunt præsentibus appensa. Datum Iglaviæ Olomucensis Diœcesis die quintâ mensis Julii, anno Domini 1436.

X.

X.

ANNOTATIONES D. LEIBNITII.

HÆc *Compactata* fuêre approbata à Concilio Basileensi & ab ipso Pontifice *Eugenio* IV.

Inprimis memorabile est *quæstionem de præcepto* (utrum scilicet utriusque speciei usus omnibus Christianis præceptus sit) relictam in his Concordatis indecisam, & ad futuram Concilii definitionem fuisse remissam; tametsi constaret quid jam pronuntiasset Synodus Constantiensis; quoniam scilicet ejus autoritatem Bohemi non agnoscebant.

Unde intelligitur posse Pontificem Maximum hodie eodem jure uti, & sepositis apud Protestantes Tridentinis decretis, conciliare eos cum reliquis Ecclesiis, & controversias quasdam superfuturas, non obstantibus Tridentinæ Synodi definitionibus vel anathematismis, ad futuri Concilii œcumenici irrefragabilia statuta remittere; eaque videtur unica superesse schismatis sine vi ac multâ sanguinis effusione tollendi via.

Et quòd uni regno eique non integro, sacræ pacis amore, & servandarum animarum gratiâ olim concessum est, multò gravioribus causis videntur impetrare debere Protestantes, tot regna, magnamque Europæ partem complexi & totum prope Septentrionem Meridionaliori tractui Europæ, gentesque plerasque Germanicas Latinis opponentes. Ut adeò sine ipsis aliquid de totâ Ecclesiâ velle statuere, neque æquum satis, neque admodum efficax futurum videatur, & consultiùs futurum sit ejusdem, quem paulò ante nominavimus, *Eugenii* IV. tractandæ pacis rationem imitari, qui Græcos licet toties in Occidente damnatos & calamitatibus fractos, ac prope modum supplices, non superbè rejecit, aut alienis decretis parere jussit, sed in ipsum Concilium Florentinum sententiam dicturos admisit.

XI.

XL.

Lettre de M. l'Evêque de Meaux, à M. Pelisson, *du 7. May 1692.*

J'Ai vû, Monsieur, la Piéce que vous envoye M. *de Leibniz* sur les Calixtins. Il n'y paroît autre chose qu'une sainte œconomie du Concile & de ses Légats, pour les attirer à cette sainte Assemblée. La discussion qu'on leur offre dans le Concile de Bâle, n'est pas une discussion entre les Juges, comme si la chose étoit encore en suspens après le jugement de Constance; mais une discussion amiable entre les contredisans pour les instruire. Cela n'est rien moins qu'une suspension du Concile de Constance. Les Calixtins cependant s'obligeoient à consulter le Concile: ils y venoient pour y être enseignés; on espéroit qu'en y comparoissant, la majesté, la charité, l'autorité du Concile qu'ils reconnoissoient, achéveroient leur conversion: finalement la question qu'on remettoit au Concile y fut terminée par une décision conforme en tout point à celle du Concile de Constance. Si cette affaire eut peu de succès, ce ne fut pas la faute du Concile, qui poussa la condescendance jusqu'au dernier point où l'on pouvoit aller, sans blesser la foi & l'autorité des jugemens de l'Eglise. Voilà ce qu'il est aisé de justifier par piéces. Si vous sçavez quelque chose de particulier sur ce fait, vous m'obligerez de m'en faire part avant que j'envoye ma Réponse. Il faut aussi bien observer que les Calixtins ne demandoient pas de prendre séance dans le Concile; mais qu'eux & leurs Prêtres reconnoissoient celui de Bâle, qui n'étoit composé que de Catholiques. Voilà, Monsieur, la substance de ma Réponse, que je vous envoyerai enrichie de vos avis, si vous en avez quelques-uns à me donner. Si vous croyez même qu'il presse de faire quelque réponse, vous pouvez faire passer cette Lettre à M. *de Leibniz*. Il verra du moins qu'on fait attention à ses remarques. Celle qu'il fait sur le Concile de Florence, où les Grecs sont admis à décider la question avec les Latins dans la session publique, seroit quelque chose, si ce n'étoit qu'avant que de les y admettre, on étoit convenu de tout avec eux dans les disputes & congrégations tenues entre les Prélats. Tout cela est expliqué dans mes Reflexions sur l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus*. Si ma Réponse est tardive, il le faut attribuer aux occupations d'un Diocèse; & si elle est un peu longue, c'est qu'il a fallu travailler, non pas seulement à montrer les difficultés, mais à proposer de notre côté les expédiens. S'il vous en vient

vient d'autres que ceux que je propose, je profiterai de vos lumiéres; mon esprit, comme le vôtre, étant de pousser la condescendance jusqu'à ses derniéres limites, autant qu'il dépend de nous.

Quand vous aurez reçu le Livre du Capucin, intitulé, *Via pacis*, que M. *de Leibniz* veut bien vous envoyer pour moi, je vous prie de m'en donner avis.

La piéce de M. *de Leibniz* est en substance dans *Raynaldus*, &, si je m'en souviens bien, dans les Conciles du Père *Labbe*. Mais je ne l'avois pas vûe si entiére qu'il vous l'envoye; & il seroit curieux pour l'Histoire de sçavoir d'où elle est prise; (a) du reste elle est conforme à tout ce qu'on a déja. Elle pourroit être aussi dans *Coclæus*, que je n'ai point ici. J'attends, Monsieur, une réponse. Vous ne parlez point si vous serez du voyage. J'aurois bien de la joie de vous embrasser à Chantilly, où je me rendrai, s'il plaît à Dieu.

J. Benigne, Evêque de Meaux.

(a) Elle est tirée de *Goldast. de offic. Elector. Bohem.* p. 173.

XII.

Extrait d'une Lettre de M. de Leibniz *à M.* Pelisson, *du* 3. *Juillet* 1692.

Nous avons appris que les réflexions de M. l'Evêque de Meaux sont achevées, & nous espérons, Monsieur, que vous nous communiquerez vos propres pensées sur le même sujet, & que vous nous direz sur-tout votre sentiment sur la condescendance du Concile de Bâle envers les Calixtins, qui lui a fait suspendre à leur égard les décrets du Concile de Constance contre ceux qui soutenoient que les deux espéces étoient *ex præcepto*; ce qui paroît être *in terminis*, le cas que nous traitons, & non une simple concession de l'usage des deux espéces, sur laquelle il n'y peut avoir de difficulté.

Nous nous attendons qu'on viendra à l'essentiel de la question, sçavoir, si ceux qui sont prêts à se soumettre à la décision de l'Eglise, mais qui ont des raisons de ne pas reconnoître un certain Concile pour légitime, sont véritablement hérétiques; & si une telle question n'étant que de fait, les choses ne sont pas à leur égard *in foro poli*, & lorsqu'il s'agit de l'affaire de l'Eglise & du salut, comme si la décision n'avoit pas été faite; puisqu'ils ne sont pas opiniâtres. La condescendance du Concile de Bâle semble appuyée sur ce fondement.

XIII.

XIII.

Autre extrait d'une Lettre du même & de même datte, à Madame de Brinon.

JE voudrois dans les matiéres importantes un raisonnement tout sec, sans agrément, sans beautés, semblable à celui dont les gens qui tiennent des livres de compte, ou les arpenteurs se servent à l'égard des nombres & des lignes. Tout est admirable dans M. de Meaux & M. *Pelisson*: la beauté & la force de leurs expressions, aussi-bien que leurs pensées, me charment jusqu'à me lier l'entendement. Mais quand je me mets à examiner leurs raisons en Logicien & en calculateur, elles s'évanouissent de mes mains; & quoiqu'elles paroissent solides, je trouve alors qu'elles ne concluent pas tout à fait tout ce qu'on en veut tirer. Plût à Dieu qu'ils pussent se dispenser d'épouser tous les sentimens de parti! On a souvent décidé des questions non nécessaires. Si ces décisions se pouvoient sauver par des interprétations modérées, tout iroit bien. On ne pourra du moins, ce semble, guérir les défiances des Protestans que par la suspension de certaines décisions. Mais la question est, si l'Eglise en pourra venir là sans faire tort à ses droits. J'ai trouvé un exemple formel, où l'Eglise l'a pratiqué; sur quoi nous attendons le sentiment de M. de Meaux & de M. *Pelisson*, & sur tout le reste de l'Ecrit de M. *Molanus*.

Nous espérons que tant nos écrits que les censures, seront ménagées & tenues secrettes, hors à des personnes nécessaires. Publier ces choses sans sujet, c'est en empêcher l'effet. C'est pourquoi Madame la Duchesse a été surprise de voir par la lettre de Madame sa sœur (l'Abbesse de Maubuisson) qu'on pensoit à l'imprimer. Peut-être y a-t-il du mal-entendu (a). En tout cas, je vous supplie, Madame, de faire connoître l'importance du secret, afin que ni l'Evêque de Neustadt ni M. *Molanus* n'ayent sujet de se plaindre de moi.

(a) M. de Meaux ayant promis de traduire en François ses Réflexions composées en Latin pour les Théologiens d'Hanovre, comme il fit en effet pour Madame la Duchesse d'Hanovre, cela fit croire que c'étoit pour les imprimer, ce qu'il n'avoit pas dessein de faire, & ce qu'il ne fit pas non plus.

XIV.

Lettre de M. de Leibniz *à M. de Meaux, du* 13. *Juillet* 1692.

MONSEIGNEUR,

Je suis bien aise que le livre du R. P. *Denis*, Gardien des Capucins de Hildesheim, ne vous ait point déplû. Ce Père est de mes amis, & il étoit autrefois à Hanovre dans l'hospice que les Capucins avoient ici du tems de feu Monseigneur le Duc *Jean-Frederic*. Il se contente de faire voir que les bons sentimens ont été en vogue depuis long-tems dans son parti, sans en tirer aucune fâcheuse conséquence contre la Réforme; comme il semble que vous faites, Monseigneur, dans la lettre que vous me faites l'honneur de m'écrire. Les Protestans raisonnables, bien loin de se fâcher d'un tel ouvrage, en sont réjouïs, & rien ne leur sçauroit être plus agréable que de voir que les sentimens qu'ils jugent les meilleurs soient approuvés jusques dans l'Eglise Romaine. Ils ont déja rempli des volumes de ce qu'ils appellent catalogues des témoins de la vérité; & ils n'apprehendent point qu'on en infére l'inutilité de la Réforme. Au contraire, rien ne sert davantage à leur justification que les suffrages de tant de bons Auteurs, qui ont approuvé les sentimens qu'ils ont travaillé à faire revivre, lorsqu'ils étoient comme étouffés sous les épines d'une infinité de bagatelles, qui détournoient l'esprit des fidéles de la solide vertu & de la véritable Théologie. *Erasme* & tant d'autres excellens hommes, qui n'aimoient point *Luther*, ont reconnu la nécessité qu'il y avoit de ramener les gens à la doctrine de *S. Paul*; & ce n'étoit pas la matiére, mais la forme qui leur déplaisoit dans *Luther*. Aujourd'hui que la bonne doctrine sur la justification est rétablie dans l'Eglise Romaine, le malheur a voulu que d'autres abus se sont aggrandis, & que par les confraternités & semblables pratiques, qui ne sont pas trop approuvées à Rome même, mais qui n'ont que trop de cours dans l'usage public, le peuple fut détourné de cette adoration en esprit & en vérité, qui fait l'essence de la Religion. Plût à Dieu que tous les Diocèses ressemblassent à ce que j'entens dire du votre, & de quelques autres gouvernés par de grands & saints Evêques. Mais les Protestans feroient fort mal-avisés, s'ils se laissoient donner le change là dessus. C'est cela même qui les doit encourager à presser davantage la continuation de ces fruits des travaux com-

communs des personnes bien intentionnées; & vous, Monseigneur, avec vos semblables, (dont il seroit à souhaiter qu'il y en eût beaucoup à présent, & qu'il y eût sûreté d'en trouver toujours beaucoup dans le tems à venir) vous vous devez joindre avec eux en cela, sans entrer dans la dispute sur la pointille, sçavoir, à qui on en est redevable, si les Protestans y ont contribué, ou si on sçavoit déja ces choses avant eux. Ces questions sont bonnes pour ceux qui cherchent plutôt leur honneur que celui de Dieu, & qui font entrer par-tout l'esprit de secte, ou, ce qui est la même chose, de l'autorité & gloire humaine.

Je suis ravi d'apprendre que vos réflexions sur l'Ecrit de M. l'Abbé de Lokkum sont achevées. Nous vous supplions d'y joindre votre sentiment sur l'exemple du Pape *Eugène* & du Concile de Bâle, qui jugérent que les décrets du Concile de Constance ne les devoient point empêcher de recevoir à la Communion de l'Eglise les Calixtins de Bohême, qui ne pouvoient pas acquiescer à ces décrets sur la question du précepte des deux espéces. Cet exemple m'étant venu heureusement dans l'esprit, je m'étois proposé de vous l'envoyer; parce que c'est notre cas *in terminis*; & je crois qu'il pourroit diminuer la répugnance que vous pourriez avoir contre la suspension des décrets d'un Concile, où les Protestans trouvent encore plus à dire que les Calixtins contre celui de Constance. Mais nous nous assurons sur-tout que vous aurez la bonté de ménager ces écrits là, afin qu'ils ne passent point en d'autres mains. C'est la priére que je vous ai faite d'abord, & vous y aviez acquiescé. Il ne s'agit pas ici de disputer & de faire des livres, mais d'apprendre les sentimens, & ce que chacun juge pouvoir faire de part & d'autre. En user autrement, ce seroit gâter la chose, au lieu de l'avancer. Madame la Duchesse de Zell a lû particuliérement votre Histoire des Variations. Je n'ai pas encore eu l'honneur de la voir depuis qu'elle m'a renvoyé cet ouvrage; mais je sçai déja qu'elle estime beaucoup tout ce qui vient de votre part.

Vous avez, sans doute, la plus grande raison du monde d'avoir du penchant pour cette Philosophie, qui explique mécaniquement tout ce qui se fait dans la nature corporelle; & je ne crois pas qu'il y ait rien où je m'éloigne beaucoup de vos sentimens. Bien souvent je trouve qu'on a raison de tous côtés, quand on s'entend; & je n'aime pas tant à réfuter & à détruire, qu'à découvrir quelque chose & à bâtir sur les fondemens déja posés. Néanmoins s'il y avoit quelque chose en particulier que vous n'approuviez pas, je m'en défierois assurément, & j'implorerois le secours de vos lumiéres, qui ont autant de pénétration que d'étendue. Un seul mot de votre part peut donner autant d'ouvertures que les grands discours de quelqu'autre. Je suis entiérement, Monseigneur, votre très-humble & très obéissant serviteur, *Leibniz*.

XV.

Réponse de M. l'Evêque de Meaux à la Lettre précèdente, du 27. Juillet 1692.

MONSIEUR,

Après vous avoir marqué la réception de votre Lettre du 13. je commencerai par vous dire qu'on n'a pas seulement songé à imprimer ni l'écrit de M. l'Abbé *Molanus*, ni mes Réflexions. Tout cela n'a passé, ni ne passera en d'autres mains, qu en celles que vous avez choisies vous-même pour nous servir de canal, qui sont celles de Madame *de Brinon.* Tout a été communiqué, selon le projet, à M. *Pelisson* seul, & Madame *de Brinon* m'écrit, qu'on vous a bien mandé que je traduisois les Ecrits Latins pour les deux Princesses, mais non pas qu'on eût parlé d'impression. Nous regardons ces Ecrits de même œil que vous, non pas comme des piéces qui doivent paroître, mais comme une recherche particuliére de ce qu'on peut faire de part & d'autre, & jusqu'où il est permis de se relâcher sans blesser en aucune sorte les droits de l'Eglise, & les fondemens sur lesquels se repose la foi des peuples. Je traiterai cette matiére avec toute la simplicité possible, & j'examinerai en particulier ce que vous avez proposé des Conciles de Constance & de Bâle, avec toute l'attention que vous souhaitez, sans me fonder sur aucune autre chose que sur les actes. On achéve de décrire mes Réflexions. Si vous prenez la peine de considérer tout ce qui a retardé cet Ouvrage, j'espére que vous me pardonnerez le délai.

Ce que j'ai remarqué, Monsieur, sur l'Ecrit du Père *Denis*, est bien éloigné de la pointille de sçavoir à qui est dû l'honneur des éclaircissemens qu'on a apportés à la matiére de la justification; mais voici uniquement où cela va : si la doctrine qui a donné le sujet, premiérement aux reproches, & ensuite à la rupture de *Luther*, a toujours été enseignée d'une maniére orthodoxe dans l'Eglise Romaine, & si l'on ne peut montrer qu'elle y ait dérogé par aucun acte, donc tout ce qu'on a dit & fait pour la rendre odieuse au peuple, venoit d'une mauvaise volonté, & tendoit au schisme. Les Confrairies que vous alléguez, premiérement n'ont rien qui soit contraire à la véritable doctrine de la justification; & d'ailleurs il est inutile de les alléguer comme une matiére de rupture, puisqu'après tout personne n'est obligé d'en être. Au reste, avec le principe que vous

posez,

posez, que dans les siécles passés on a fait beaucoup de décisions inutiles, on iroit loin; & vous voyez qu'en venant à la question : quand est-ce qu'on a commencé à faire de ces décisions ? il n'y a rien qu'on ne fasse repasser par l'étamine; de sorte qu'avec cette ouverture, on ne trouvera point de décision dont on ne puisse éluder l'autorité, & qu'il ne restera plus de l'infaillibilité de l'Eglise que le nom. Ainsi ceux, qui, comme vous, Monsieur, font profession de la croire & de se soumettre à ses Conciles, doivent croire très-certainement que le même esprit qui l'empêche de diminuer la foi, l'empêche aussi d'y rien ajouter; ce qui fait qu'il n'y a non plus de décisions inutiles que de fausses. Je ne répons rien sur ce que vous voulez bien penser de mon Diocèse. C'est autre chose de corriger les abus autant qu'on le peut, & autre chose d'apporter du changement à la doctrine constamment & unanimement reçue. Les gens de bien qui aiment la paix auroient pû se joindre à vos Réformateurs, s'ils s'en étoient tenus au premier; mais le second étoit trop incompatible avec la foi des promesses faites à l'Eglise; & s'y joindre, c'étoit rendre tout indécis, comme l'expérience ne l'a que trop fait connoître. Il faut donc chercher une réunion qui laisse en son entier ce grand principe de l'infaillibilité de l'Eglise dont vous convenez; & l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus* donne un grand jour à ce dessein. Vous y contribuez beaucoup par vos lumiéres, & j'espére que dans la suite vous ferez encore plus.

Il n'est encore rien venu à moi de votre Philosophie. Je vous rens mille graces de toutes vos bontés, & je finis en vous assurant de l'estime avec laquelle je suis, Monsieur, votre très-humble serviteur,

† *J. Benigne*, Evêque de Meaux.

XVI.

Lettre de M. l'Evêque de Meaux, à M. de Leibniz, *du 28. Août 1692.*

MONSIEUR,

J'accompagne encore de cette Lettre la version que je vous envoye de l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus* & du mien. Ce qui m'a déterminé à la faire, c'est le désir que j'ai eu que Madame la Duchesse d'Hanovre pût entrer dans nos projets. Je demande pardon à M. l'Abbé *Molanus* de la liberté que j'ai prise d'abréger un peu son Ecrit. Pour mes Réflexions, il m'a été d'autant plus libre de leur donner un tour plus court, que par

là

là loin de rien ôter du fond des choses, il me paroît au contraire que j'ai rendu mon dessein plus clair.

Je me suis cru obligé, dans l'écrit Latin, de suivre une méthode scholastique, & de répondre pied à pied à tout l'Ecrit de M. l'Abbé, pour y remarquer ce qui m'y paroissoit praticable ou impraticable. Il a fallu, après cela, en venir à dire mon sentiment; mais tout cela est tourné plus court dans l'écrit François; & j'espére que ceux qui auront lû le Latin, ne perdront pas tout à-fait leur tems à y jetter l'œil.

Voilà, Monsieur, ce que j'ai pû faire pour entrer dans les desseins d'union; mais je ne puis vous dissimuler qu'un des plus grands obstacles que j'y vois, est dans l'idée qui paroît dans plusieurs Protestans, sous le beau prétexte de la simplicité de la doctrine Chrétienne, d'en vouloir retrancher tous les mystéres, qu'ils nomment subtils, abstraits & métaphysiques, & de réduire la Religion à des vérités populaires. Vous voyez où nous ménent ces idées; & j'ai deux choses à y opposer du côté du fond: la premiére, que l'Evangile est visiblement rempli de ces hauteurs, & que la simplicité de la doctrine Chrétienne ne consiste pas à les rejetter ou à les affoiblir, mais seulement à se renfermer précisément dans ce qui en est révélé, sans vouloir aller plus avant, & aussi sans demeurer en arriére: la seconde, que la véritable simplicité de la doctrine Chrétienne consiste principalement & essentiellement à toujours se déterminer en ce qui regarde la Foi, par ce fait certain: hier on croyoit ainsi, donc encore aujourd'hui il faut croire de même.

Si l'on parcourt toutes les questions qui se sont élevées dans l'Eglise, on verra qu'on les y a toujours décidées par cet endroit là: non qu'on ne soit quelquefois entré dans la discussion pour une plus pleine déclaration de la vérité, & une plus entiére conviction de l'erreur; mais enfin, on trouvera toujours que la raison essentielle de la décision a été: on croyoit ainsi quand vous êtes venus, donc à présent vous croirez de même, ou vous demeurerez séparés de la tige de la société Chrétienne. C'est ce qui réduit les décisions à la chose du monde la plus simple; c'est-à dire, au fait constant & notoire de l'innovation, par rapport à l'état où l'on avoit trouvé les choses en innovant.

C'est ce qui fait que l'Eglise n'a jamais été embarrassée à résoudre les plus hautes questions; par exemple, celles de la Trinité, de la Grace, & ainsi du reste; parce que lorsqu'on a commencé à les émouvoir, elle en trouvoit la décision déja constante dans la foi, dans les priéres, dans le culte, dans la pratique unanime de toute l'Eglise. Cette méthode subsiste encore dans l'Eglise Catholique; c'est donc elle qui est demeurée en possession de la véritable simplicité chrétienne. Ceux qui n'y peuvent entrer sont bien loin du Royaume de Dieu, & doivent craindre d'en venir enfin à la fausse simplicité, qui voudroit qu'on laissât la foi des hauts mystéres à la liberté d'un chacun.

Au

Au reste les Luthériens, quoiqu'ils se vantent d'avoir ramené les dogmes des Chrétiens à la simplicité primitive de l'Evangile, s'en sont visiblement éloignés; & c'est de là que sont venus leurs rafinemens sur l'ubiquité, sur la nécessité des bonnes œuvres, sur la distinction de la justification d'avec la sanctification, & sur les autres articles où nous avons vû que tout consiste en pointille, & qu'ils en sont revenus à nos expressions & à nos sentimens, lorsqu'ils ont voulu parler naturellement.

Je prends, Monsieur, la liberté de vous dire ces choses en général, comme à un homme que son bon esprit fera aisément entrer dans le détail nécessaire; & je finirai cette Lettre, en vous avançant deux faits constans: le premier, qu'on ne trouvera dans l'Eglise Catholique aucun exemple où une décision ait été faite autrement qu'en maintenant le dogme déja établi: le second, qu'on n'en trouvera non plus aucun où une décision déja faite ait jamais été affoiblie par la postérité.

Il ne me reste qu'à vous supplier de vouloir bien avertir vos grandes Princesses, si elles jettent les yeux sur mes Réflexions, qu'il faudra qu'elles se résolvent à me pardonner la sécheresse à laquelle il a fallu me réduire, dans cette maniére de traiter les choses. Vous en sçavez les raisons; & sans perdre le tems à m'en excuser, je vous dirai seulement toute l'estime avec laquelle je suis, Monsieur, votre très-humble serviteur,

† *J. Benigne*, Evêque de Meaux.

XVII.

Réponse de M. de Leibniz *à la Lettre précédente de M. l'Evêque de Meaux, du 4. Octobre* 1692.

MONSEIGNEUR,

J'ai eu enfin le bonheur de recevoir, des mains de M. le Comte *Baluzi*, vos Réflexions importantes sur l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus*, avec ce que vous m'avez fait la grace de m'écrire en particulier. Ce n'est que depuis quelques jours que nous avons reçu tout cela, que je donnai d'abord à M. *Molanus*, & nous le parcourumes ensemble sur le champ avec cette avidité que l'Auteur, la matiére & notre attente avoient fait naître. Cependant nous reconnumes fort bien que des méditations aussi profondes & aussi solides que les vôtres, doivent être lûes & relûes avec beaucoup d'atten-

d'attention ; c'est à quoi nous ne manquerons pas aussi. Madame la Duchesse aura encore cette satisfaction ; & Monseigneur le Duc lui-même en voudra être informé. C'est déja beaucoup qu'il paroît que vous approuvez assez la conciliation de tant d'articles importans, & M. *Molanus* en est ravi. Nous ne doutons point que votre dessein ne soit de donner encore des ouvertures convenables, sur-tout à l'égard des points où les conciliations n'ont point de lieu, & dont nous ne sçaurions encore nous persuader qu'ils ayent été décidés par l'Eglise Catholique. Nous tâcherons d'apprendre ces ouvertures en méditant votre Ecrit ; & s'il en est besoin, j'espére que vous nous permettrez de demander des éclaircissemens.

Je toucherai maintenant ce que vous m'écrivez, Monseigneur, sur quelques points de mes Lettres, où je ne me suis pas assez expliqué. Quand j'y parlois des décisions superflues, je n'entendois pas celles de l'Eglise & des Conciles œcuméniques, mais bien celles de quelques Conciles particuliers, ou des Papes, ou des Docteurs. Je n'avois allégué les Confrairies, entre autres choses, que parce qu'il semble que des abus s'y pratiquent publiquement, à quoi il est bon de remédier, pour montrer qu'on a des intentions sincéres.

Quant à l'obstacle que vous craignez, Monseigneur, de la part de plusieurs Protestans, dont vous croyez que le penchant va à réduire la foi aux notions populaires, & à retrancher les mystéres ; je vous dirai que nous ne remarquons pas ce penchant dans nos Professeurs. Ils en sont bien éloignés, & ils donnent plutôt dans l'excès contraire des subtilités, aussi-bien que vos Scholastiques. Il y a bien à dire à ceci : *Hier on croyoit ainsi, donc aujourd'hui il en faut croire de même.* Car que dirons-nous, s'il se trouve qu'on croyoit autrement avant-hier ? Faut-il toujours canoniser les opinions qui se trouvent les derniéres ? Notre Seigneur réfuta bien celles des Pharisiens : *Olim non erat sic.* Un tel axiôme sert à autoriser les abus dominans. En effet, cette raison est provisionelle, mais elle n'est point décisive. Il ne faut pas avoir égard seulement à nos tems & à notre pays, mais à toute l'Eglise, & sur-tout à l'antiquité Ecclésiastique. J'avoue cependant que ceux qui ne sont pas en état d'approfondir les choses, font bien de suivre ce qu'ils trouvent. Je ne sçais s'il n'y a pas des instances contraires à cette Thèse, qui suppose, *qu'on a toujours maintenu ce qu'on trouvoit déja établi* ; car ce qu'on a décidé contre les Monothélites, paroissoit auparavant fort douteux ; d'autant qu'on ne s'étoit point avisé de songer à cette question, s'il y a une ou deux volontés en Jesus-Christ. Encore aujourd'hui, je gage, que si on demandoit à des gens, qui ne sçavent point l'Histoire Ecclésiastique, quoique d'ailleurs instruits dans les dogmes, s'ils croyent une ou deux volontés en Jesus-Christ, on trouvera bien des Monothélites. Que dirons-nous du second

ſecond Concile de Nicée, que vos Meſſieurs veulent faire paſſer pour œcuménique ? A-t-il trouvé le culte des Images établi ? Il s'en faut beaucoup. *Irene* venoit de l'établir par la force : les Iconodules & les Iconoclaſtes prévaloient tour à tour ; & le Concile de Francfort, qui tenoit le milieu, s'oppoſa formellement à celui de Nicée, de la part de la France, de l'Allemagne & de la Bretagne. Aujourd'hui l'Egliſe de France paroît aſſez éloignée des ſentimens de ſes ancêtres, aſſemblés dans ce Concile, leſquels ſe feroient bien récriés, s'ils avoient vu ce qu'on pratique ſouvent maintenant dans leurs Egliſes. Je ne ſçais ſi cela ſe peut nier entiérement, quoique je ne veuille blâmer que les abus qui dominent. Je vous demande pardon, Monſeigneur, de la liberté que je prends de dire ces choſes. Je ne vois pas moyen de les diſſimuler, lorſqu'il s'agit de parler exactement & ſincérement. Si ces axiêmes avancés dans votre Lettre étoient univerſels & démontrés, nous n'aurions plus le mot à dire, & nous ſerions véritablement opiniâtres. Je ſuis avec reſpect, Monſeigneur, votre très-humble & très-obéiſſant ſerviteur, *Leibniz*.

P. S. *Sur les Monothélites*.

Je crois que ſans la décision de l'Egliſe, les Scholaſtiques diſputeroient juſqu'au jour du Jugement, s'il y a deux différentes actions complettes dans la Perſonne de Jesus-Christ, ou s'il n'y en a qu'une. Je ſçai par expérience que les perſonnes de bon eſprit, & d'ailleurs inſtruites ſur la foi, quand on leur a propoſé cette queſtion : Si les deux volontés, ſçavoir, la divine & l'humaine, exercent enſemble un ſeul acte, ou deux ; ſans leur rien dire de ce qui s'eſt paſſé là-deſſus dans l'Egliſe : ſe ſont trouvées embarraſſées. Il ne s'agit, dit-on, que de ſçavoir s'il y a une ame humaine en Jesus-Christ ; mais les Monothélites ne le ſçavoient-ils pas ? Les facultés, dit-on, ſont données pour l'acte ; mais les adverſaires en pouvoient demeurer d'accord ; car ils pouvoient dire que la faculté de l'ame concourt à l'acte commun des deux natures.

Pluſieurs Scholaſtiques ont ſoutenu qu'il n'eſt pas vrai que la matiére ou que la forme agiſſe ; mais que l'action appartient au compoſé ; & ils l'ont entendu de même à l'égard du corps & de l'ame dans l'état de l'union naturelle.

Les adverſaires pouvoient dire auſſi, qu'en vertu de l'union perſonnelle, (qui fait que la nature humaine n'a pas ſa propre ſubſiſtance, qu'elle auroit ſans cela naturellement) on doit juger que des actions naturelles de l'ame humaine n'auront pas en elles ce qui les rend complettes, non plus que la nature qui eſt leur principe ; & que ce complément, tant du ſuppôt que de ſon action, ſe trouve dans le Verbe. Et ſi les actions ne ſe doivent attribuer *in concreto* qu'au ſuppôt, ils diront que l'action, qui

 s'attri-

s'attribue proprement à une nature abstraite, est incomplette, & qu'ils n'entendent parler que de celle qui s'attribue proprement *in concreto*, lorsqu'ils n'en admettent qu'une; que sans cela on viole l'union des natures, & qu'on établit le Nestorianisme par conséquence, & sans y penser. Aussi sçait-on que les Monothélites imputoient autant le Nestorianisme à leurs adversaires, que ceux-ci leur imputoient l'Eutychianisme. Je tiens que les Monothélites ne raisonnoient pas exactement dans le fond, mais je tiens aussi qu'ils ne manquoient pas d'apparences très-plausibles, ni même d'autorités qu'on sçait qu'ils alléguoient. Car il est ordinaire qu'avant une question émûe & éclaircie, les Auteurs n'en parlent pas avec toute l'exactitude qui seroit à désirer; témoin le Pélagianisme & autres erreurs. Il y a mille difficultés chez les Philosophes à l'égard du concours de Dieu avec les créatures. Quelques-uns ont cru que la créature n'agissoit point du tout; d'autres ont cru que l'action de Dieu devenoit celle des créatures par leur réception, & y trouvoit sa limitation. On a douté aussi quel être pouvoit être l'action de Dieu; si c'étoit un être créé ou increé; ou si ce n'étoit pas l'action même de la créature, entant qu'elle dépend de Dieu; & la difficulté devient encore plus grande, lorsque Dieu concourt avec une créature qui lui est unie personnellement, & qui n'a qu'en lui sa subsistance ou son suppôt.

XVIII.

Lettre * *de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du* 29. *Mars* 1693.

MONSEIGNEUR,

Je suis d'autant plus sensible pour mon particulier, à la perte que nous avons faite dans la mort de M. *Pelisson*, que j'ai joui bien peu de tems d'une si belle & si importante connoissance. Il pouvoit rendre de grands services au public, & ne manquoit pas de lumiéres, ni d'ardeur; & il y avoit sans doute bien peu de gens de sa force. Mais enfin, il faut s'en

* Cette Lettre en suppose une précédente de M. *Bossuet*, dans laquelle le Prélat répondoit aux objections faites par M. *de Leibniz* dans sa Lettre du 14. Octobre 1692. tirées de la condamnation des Monothélites dans le VI. Concile, & du culte des Images établi dans le II. Concile de Nicée. Mais nous n'avons point trouvé dans les papiers de M. de Meaux la Lettre, à laquelle il est visible que M. *de Leibniz* répond ici.

s'en remettre à Dieu, qui sçait choisir le tems & les instrumens de ses desseins, comme bon lui semble. Madame *de Brinon* m'a fait l'honneur de me communiquer une Lettre que vous lui avez écrite, pour désabuser les gens de certains faux bruits qui ont couru. Pour moi, si j'ai cru que M. *Pelisson* se trompoit en certains points de Religion, je ne l'ai jamais cru hypocrite. J'ai aussi reçu une feuille imprimée, que M. le Landgrave *Ernest* m'a envoyée. Je crois qu'elle est venue de France. Elle tend à justifier la mémoire de cet excellent homme contre les imputations de la Gazette de Roterdam; mais il me semble que l'auteur de la feuille n'étoit pas parfaitement informé, & il l'avoue lui-même. Madame *de Brinon* me mande que, par ordre du Roi, les papiers de feu M. *Pelisson*, sur la Religion, ont été mis entre vos mains. Sans doute le Roi ne les pouvoit mieux placer. Elle ajoute que ce qu'il avoit écrit sur l'Histoire de Sa Majesté, a été donné à M. *Racine*, qui est chargé de ce travail. J'avois moi-même quelques vûes pour l'Histoire du tems; & M. *Pelisson*, par la bonté qu'il avoit pour moi, alloit jusqu'à me faire espérer du secours & des informations sur le fond des choses; mais je crains que sa mort ne me prive de cet avantage, comme elle m'a privé d'autres lumiéres que j'attendois de sa correspondance; si ce n'est que vous, Monseigneur, ne trouviez quelque occasion d'y pourvoir.

Madame *de Brinon* ne me pouvoit rien mander de plus propre à me consoler, que ce qu'elle me fit connoître de la bonté que vous voulez avoir, Monseigneur, de vous mettre en quelque façon à la place de M. *Pelisson*, quand il s'agira de me favoriser. Cependant vos bontés ont déja assez paru à mon égard en plusieurs occasions, & je ménagerai vos graces comme il faut, sçachant que vos importantes fonctions vous laissent peu à vous-même.

C'est cette considération qui m'avoit fait différer de répondre à votre Lettre extrêmement obligeante, & pleine d'ailleurs de considérations importantes & instructives, pour ne pas revenir trop souvent. Maintenant je vous dirai, Monseigneur, que la replique de M. l'Abbé *Molanus* sera bien-tôt achevée. Comme il a la direction des Eglises du pays, il a été bien distrait, & il se retire exprès à son Abbaye, pour quelques semaines pendant le Carême, (qui chez nous, suivant le vieux stile, est venu cette fois bien plus tard que chez vous) afin de finir. Je ne renouvelle pas les petites plaintes que j'avois cru avoir sujet de faire. Il est vrai que si la censure fût allée au général, sans me frapper nommément en particulier, je n'aurois pas eu besoin d'apologie.

Quand j'accorderois cette observation: qu'on a toujours maintenu ce qu'on a trouvé établi en matiére de foi, cela ne suffiroit pas pour en faire une régle pour toujours. Car enfin, les erreurs peuvent commencer une fois à régner, tellement qu'alors on sera obligé de changer de conduite. Je ne vois pas que les promesses divines inferent le contraire. Ce-

 pendant

pendant l'observation même qui est de fait, me paroît encore douteuse. Par exemple, je tiens que toute l'ancienne Eglise ne croyoit pas le culte des Images permis; & si quelqu'un des anciens Martyrs revenoit ici, il se trouveroit bien surpris. Cependant l'Orient ayant changé peu à peu là-dessus, ce dogme combattu long-tems, par l'inclination qui porte les hommes à l'extérieur, a été enfin renversé par le second Concile de Nicée, qui se sert de contes pour appuyer sa prétention; & malgré la meilleure partie de l'Occident, qui s'y opposoit dans le Concile de Francfort, Rome donna là-dedans. Votre remarque, Monseigneur, sur ce Concile de Nicée, est considérable. L'argument *ad hominem* d'*Anastase* le Bibliothécaire, pris de l'adoration de la Croix déja reçue, prouve seulement que ces abus s'autorisent les uns les autres. On avoit été plus facile sur la Croix, d'autant que ce n'est pas la ressemblance d'une chose vivante : par après on a joint l'image ou effigie de JESUS-CHRIST à la Croix pour l'adorer; & enfin, on s'est laissé aller jusqu'aux Images de simples créatures, en adorant celles des Saints; ce qui étoit le comble. J'ai de la peine à croire que les Pères de Francfort auroient permis le culte des Images, sous condition d'une adoration inférieure. Ils ont donc tort de n'avoir pas marqué qu'ils entroient dans un tempérament, qui se présentoit naturellement à ceux qui y avoient de l'inclination; mais ils jugeoient tout autrement : ils croyoient, *principiis esse obstandum.* Si on l'avoit fait de bonne heure, le Christianisme ne seroit point devenu méprisable dans l'Orient, où *Mahomet* n'auroit point prévalu.

L'autre question étoit, si l'on n'a pas reçu quelquefois des sentimens, comme de foi, qui n'étoient pas établis auparavant. J'avois apporté l'exemple de la condamnation des Monothélites. Vous répondez, Monseigneur, qu'accordant que JESUS-CHRIST a véritablement la nature humaine aussibien que la divine, il falloit accorder qu'il a deux volontés. Mais voilà une autre question, sur la conséquence de laquelle les plus habiles gens de ce tems-là ne demeuroient point d'accord. Il s'agit du dogme même, s'il étoit établi. De plus, la conséquence souffre bien des difficultés, & dépend d'une discussion profonde de Métaphysique; & je suis comme persuadé, que si la chose n'avoit été décidée, les Scholastiques se seroient trouvés partagés sur cette question. Il ne s'agit pas de la volonté *in actu primo*, qui est une faculté inséparable de la nature humaine; mais de l'action de vouloir, *quæ potest indigere complemento à sustentante Verbo, ita ut ab utrâque resultet unica actio, cùm dici soleat actiones esse suppositorum.*

Quant au Concile de Bâle, il lui étoit permis de parler comme vous dites, Monseigneur; & si l'on faisoit un traité semblable avec les Protestans, il seroit permis à chaque parti de dire, que la discussion future des points qui resteroient à décider, seroit une discussion d'éclaircissement & non pas de doute, chacun ayant la croyance que l'opinion qu'il tient véritable prévaudra. Ce seroit donc assez que vos Messieurs fissent ce qu'on fit

fit à Bâle. J'ai cru que la seule exposition ne suffisoit pas, entre autres, parce qu'il y a des questions qui ne sont pas de théorie seulement, mais encore de pratique. J'avoue aussi, Monseigneur, que je ne vois pas comment de certains principes accordés, il s'ensuive qu'on doive tout accorder de votre côté; au contraire, j'ose dire que je crois voir clairement l'obligation où l'on est d'offrir ce que fit le Pape *Eugène* avec le Concile de Bâle à l'égard des Calixtins. En vérité je ne crois pas qu'autrement il y ait moyen de venir à une réunion qui soit sans contrainte. Cependant il faut pousser la voie de l'exposition aussi loin qu'il est possible, & je ne crois pas que personne vous y surpasse. Aussi M. *Molanus* tâchera de vous y seconder; & pour moi, je contribuerai au moins par mes applaudissemens, ne le pouvant pas par mes lumiéres. Je suis avec un attachement parfait, Monseigneur, votre très-humble & très obéissant serviteur,

Leibniz.

XIX.

Autre Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 15. Juin 1693.*

MONSEIGNEUR,

Je me rapporte à une Lettre assez ample que je me suis donné l'honneur de vous écrire il y a quelque tems. Je crois cependant vous avoir envoyé la Réponse de M. l'Abbé de Lokkum; & en effet, j'en ai lû déja la plus grande partie; mais comme il est souvent très-occupé, ayant la direction de notre Consistoire & de tant d'Eglises, il n'a pas encore pû finir. Ce sera pourtant dans peu; car il se presse effectivement pour cela le plus qu'il peut. La Réponse sera bien ample, & contiendra de bonnes choses.

En attendant cet Ouvrage, qui sera *gravis armaturæ miles*, je vous envoye, Monseigneur, *velitem quemdam*. C'est ma Réponse au Discours de M. l'Abbé *Pirot*, touchant l'autorité du Concile de Trente, que je soumets aussi à votre jugement, & vous supplie de la lui faire tenir. Je suis avec beaucoup de zéle, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz.*

XX.

XX.

Réponse de M. de Leibniz *au Mémoire de M.* Pirot, *touchant l'autorité du Concile de Trente.*

I. LA Dissertation de M. l'Abbé *Pirot* sur l'autorité du Concile de Trente en France, ne m'a point paru prolixe, & quand j'étois à la derniére feuille, j'en cherchois encore d'autres. Il y a plusieurs faits importans éclaircis en aussi peu de mots qu'il est possible; & les discussions des faits demandent plus d'étendue que les raisonnemens. Je lui suis infiniment obligé de la peine qu'il a prise principalement pour mon instruction, lui qui est si capable d'instruire le Public. Je souhaiterois qu'il me fût possible, dans l'état de distraction où je me trouve maintenant, d'entrer assez avant dans cette discussion des faits pour profiter davantage de ses lumiéres; mais ne pouvant pas aller si loin, je m'attacherai principalement aux conséquences qu'il en tire.

II. Le Concile de Trente a eu deux buts: l'un, de décider ou de déclarer ce qui est de Foi & de droit divin: l'autre, de faire des Réglemens ou Loix positives Ecclésiastiques. On demeure d'accord de part & d'autre, que les Loix positives Tridentines ne sont pas reçues en France sur l'autorité du Concile, mais par des Constitutions particuliéres ou Réglemens du Royaume; & sur ce que le Concile de Trente décide comme de foi ou de droit divin, M. l'Abbé *Pirot* m'assure qu'il n'y a point de Catholique Romain en France qui ne l'approuve, & je veux le croire. On demandera donc en quoi je ne suis pas tout-à-fait convaincu; le voici. C'est premiérement qu'on peut tenir une opinion pour véritable, sans être assuré qu'elle est de foi. C'est ainsi que le Clergé de France tient les quatre propositions, sans accuser d'hérésie les Docteurs Italiens ou Espagnols, qui sont d'un autre sentiment: secondement, qu'on peut approuver comme de foi tout ce que le Concile a défini comme tel, non pas en vertu de la décision de ce Concile, ou comme si on le reconnoissoit pour œcuménique, mais parce qu'on en est persuadé d'ailleurs: troisiémement, quand il n'y auroit point de particulier en France qui osât dire qu'il doute de l'œcuménicité du Concile de Trente, cela ne prouve point encore que la Nation l'a reçu pour œcuménique. Les Loix doivent être faites dans les formes dûes. Ces mêmes personnes, qui maintenant qu'elles sont dispersées, paroissent être dans quelque opinion, pourroient se tourner tout autrement dans l'assemblée. On en a des exemples dans les Elections & dans les Jugemens rendus par quelques Tribunaux ou Parle-

Parlemens, dont les Membres sont entrés dans le Conseil avec des sentimens bien differens de ceux que certains incidens ont fait naître dans la délibération même. C'est aussi en cela que le S. Esprit a privilégié particuliérement les Assemblées tenues en son nom, & que la direction divine se fait connoître. Et cette considération a même quelque lieu dans les affaires humaines; par exemple, quand un Roi de la Grande Bretagne voulut amasser les voix des Provinces pour trouver là dedans un préjugé à l'égard du Parlement, cette maniere de sçavoir la volonté de la Nation ne fut point approuvée; d'autant que plusieurs n'osent point se déclarer quand on les interroge ainsi, & que les cabales ont trop beau jeu; outre que les lumiéres s'entrecommuniquent dans les délibérations communes.

III. Pour éclaircir davantage ces trois doutes, qui me paroissent être raisonnables, je commencerai par le dernier, sçavoir, par le défaut d'une déclaration solemnelle de la Nation. M. l'Abbé *Pirot* donne assez à connoître qu'il a du penchant à ne pas croire qu'il y ait jamais eu un Edit de Henri III. touchant la réception du Concile de Trente en ce qui est de foi. Un acte public de cette force ne seroit pas demeuré dans le silence: les Regîtres & les Auteurs en parleroient: cependant il n'y a que M. *de Marca* seul qui dise l'avoir vû, à qui la mémoire peut avoir rendu ici un mauvais office. Mais quand il y auroit eu une telle Déclaration du Roi, il la faudroit voir, pour juger si elle ordonne proprement de tenir le Concile de Trente pour œcuménique; car autre chose est recevoir la foi du Concile, & recevoir l'autorité du Concile.

IV. Quant à la Profession de Foi de *Henri IV.* je parlerai ci-dessous de celle qu'il fit à Saint *Denys*; & cependant j'accorde que la seconde, que Messieurs *du Perron* & *d'Ossat* firent en son nom à Rome, a été conforme incontestablement au Formulaire de *Pie IV.* Je ne veux pas aussi avoir recours à la chicane, comme si le Roi eût révoqué ou modifié, par quelque acte inconnu ou réservation cachée, ce qui avoit été fait par lesdits *du Perron* & *d'Ossat*; bien qu'il y ait eu bien des choses dans cette absolution de Rome, qui sont de dure digestion; & particuliérement cette prétendue nullité de l'absolution de l'Archevêque de Bourges, dont je ne sçai si l'Eglise de France demeurera jamais d'accord; comme si les Papes étoient Juges & seuls Juges des Rois, & d'une maniére toute particuliére à l'égard de leur Orthodoxie. Dirons-nous que, par cette ratification, *Henri IV.* a soumis les Rois de France à ce joug? Je crois que non, & je m'imagine qu'on aura recours ici à la distinction entre ce qu'un Roi fait pour sa Personne, & entre ce qu'il fait pour sa Couronne; entre ce qu'il fait dans son Cabinet, & entre ce qu'il fait *ex Throno*; pour avoir un terme qui réponde ici à ce que le Pape fait *ex Cathedrâ*. Un Pape pourra faire une Profession de sa foi, sans qu'il déclare *ex Cathedra* la

la volonté qu'il a de la proposer aux autres. Nous sçavons assez le sentiment du Pape *Clément VIII.* sur la matiére *de auxiliis*: il s'est assez déclaré contre *Molina*; mais les Jésuites, qui tiennent le Pape infaillible, lorsqu'il prononce *ex Cathedrâ*, ne jugent pas que celui-ci ait rien prononcé contr'eux, & on en demeure d'accord. Ainsi la Profession de *Henri IV.* ne sçauroit avoir la force d'une Déclaration du Royaume de France à l'égard de l'œcuménicité du Concile de Trente; elle prouve seulement que *Henri IV.* en son particulier, ou plutôt ses Procureurs, ont déclaré tenir le Concile de Trente pour œcuménique, & ce n'est qu'un aveu de son opinion là-dessus. Ainsi je n'ai pas besoin d'appuyer ici sur la clause qui le dispense de l'obligation de porter ses sujets à la même foi, sçachant bien que ce ne fut qu'à l'occasion des Religionnaires que le Pape l'en dispensa, bien qu'en effet la dispense soit générale, & qu'il ne faille pas juger des actes solemnels par leur occasion, mais par leur teneur précise; sur-tout *in iis quæ sunt stricti juris nec amplianda nec restringenda*, tel qu'est ce qui emporte l'introduction d'une nouvelle décision dans l'Eglise à l'égard des articles de foi. Mais encore, quand le Roi se seroit obligé de porter ses sujets à la récognition de l'autorité œcuménique du Concile de Trente, sans en excepter d'autres que les Religionnaires, ce ne seroit pas une Déclaration du Royaume, mais une obligation dans le Roi de faire ce qu'il pourroit raisonnablement pour y porter son peuple; ce qui n'exclurroit nullement une assemblée des Etats, ou au moins des notables des trois Etats.

V. Quand il n'y auroit point eu autrefois de Déclaration solemnelle de la France contre le Concile de Trente, il semble néanmoins qu'il faudroit toujours une Déclaration solemnelle pour ce Concile, afin que son autorité y soit établie, à cause des doutes où le monde a toujours été là-dessus. Ainsi, quand j'ai dit que la Déclaration solemnelle doit être levée par une autre Déclaration solemnelle, c'est seulement pour aggraver cette nécessité. Et quand ces Déclarations solemnelles contraires auroient quelque défaut de formalité, cela ne nuiroit pas à mon raisonnement. Car il ne s'agit pas ici de l'établissement de quelque droit, ou qualité de droit; mais seulement de ce qui fait paroître la volonté des hommes; à peu près comme un testament défectueux ne laisse pas de marquer la volonté du Testateur. Ainsi l'esprit de la Nation, ou de ceux qui la représentent, paroissant avoir été contraire au Concile de Trente, on a d'autant plus besoin d'une Déclaration bien expresse, pour marquer le retour & la repentance de la même Nation.

VI. Mais considérons un peu les actes publics, faits de la part de la France contre ce Concile, tirés des Mémoires que Messieurs *du Puy* ont publiés. Le premier acte est la protestation du Roi *Henri II.* lûe dans le Concile même par M. *Amiot.* Le Roi y déclare tenir cette Assemblée sous

Jules III.

Jules III. pour une convention particuliére, & nullement pour un Concile général. M. *Amiot* avoit une Lettre de Créance du Roi pour être ouï dans le Concile; & cela autorise sa protestation; bien que ladite Lettre ne parlât point de la protestation; ce qu'on fit exprès sans doute pour empêcher les Pères de rejetter d'abord la Lettre, & de renvoyer le porteur sans l'entendre; & apparemment il ne voulut point attendre la réponse du Concile, parce qu'il ne s'attendoit à rien de bon. Aussi n'avoit-il rien proposé qui demandât une réponse. Ensuite de cette protestation, les François ne se trouvérent point à cette Convocation, & ne reconnurent pas les six séances tenues sous *Jules III.*, tout comme les Allemands ne reconnurent point ce qui s'étoit fait auparavant sous *Paul III.* après la translation du Concile faite malgré l'Empereur. Nous verrons après si cette protestation a été levée ensuite. Or, dans les séances contestées par les François, on avoit entrepris de régler des points fort importans, comme sont l'Eucharistie & la Pénitence; & M. l'Abbé *Pirot* le reconnoît lui-même.

VII. La seconde protestation des François fut faite dans la troisiéme Convocation sous *Pie IV.* à cause de la partialité que le Pape & le Concile témoignoient pour l'Espagne à l'égard du rang; & les Ambassadeurs de France se retirérent à Venise, tant à cause de cela, que parce qu'on n'avoit pas assez d'égard à Trente à l'autorité du Roi, aux libertés de l'Eglise Gallicane, & à l'opposition que les François faisoient à la prétendue continuation du Concile, soutenant toujours, que ce qui avoit été fait sous *Jules III.* ne devoit pas être reconnu, & que la Convocation sous *Pie IV.* étoit une nouvelle indiction. Il est vrai que les Prélats François restérent au Concile, & donnérent leur consentement à ce qui y fut arrêté, & même à ce qui avoit été arrêté dans les Convocations précédentes, sans excepter ce qui s'étoit fait sous *Jules III.* Mais on voit cependant que les Ambassadeurs du Roi n'approuvoient, ni ce que faisoit le Concile, ni la qualité qu'il prenoit; & bien que la harangue sanglante que M. *du Ferrier*, un des Ambassadeurs, avoit préparée, n'ait pas été prononcée, elle ne laissa pas de témoigner les sentimens de l'Ambassade & l'état véritable des choses, que les hommes ne découvrent souvent que dans la chaleur des contestations. Elle dit: *Cùm tamen nihil à vobis, sed omnia magis Romæ quàm Tridenti agantur, & hæc quæ publicantur magis* Pii IV. *placita, quàm Concilii Tridentini decreta jure existimentur, denuntiamus ac testamur, quæcumque in hoc Concilio, hoc est* Pii IV. *motu decreta sunt & publicata, decernentur & publicabuntur, ea neque Regem Christianissimum probaturum, neque Ecclesiam Gallicanam pro decretis œcumenicæ Synodi habituram.* Il est vrai que la même harangue devoit déclarer le rappel des Prélats François, qui ne fut point exécuté; mais quoiqu'on en soit venu à des tempéramens, pour ne pas rompre la Convoca-

 tion,

tion, la vérité du fait demeure toujours, que la France ne croyoit pas cette Convocation assez libre pour avoir la qualité de Concile œcuménique. La protestation que Messieurs *Pibrac* & *du Ferrier*, Ambassadeurs de France, ont faite ensuite, avant que de se retirer, déclare formellement qu'ils *s'opposent aux décrets du Concile*. Il est vrai qu'ils alleguent pour raison le peu d'égard qu'on a pour la France, & pour les Rois en général; mais quoique la raison soit particuliére, l'opposition ne laisse pas d'être générale. De dire que cet acte n'ait pas été fait au nom du Roi, c'est à quoi on ne voit point d'apparence; car les Ambassadeurs n'agissent pas en leurs noms dans ces rencontres: ils n'ont pas besoin d'un nouveau pouvoir ou aveu pour tous les actes particuliers. Le Roi leur ordonnant de demeurer à Venise, a approuvé publiquement leur conduite; & les sollicitations du Cardinal de Lorraine pour les faire retourner au Concile furent sans effet; outre qu'on reconnoît qu'ils avoient ordre du Roi de protester & de se retirer. On a laissé aussi les Prélats François pour éviter le blâme, & pour donner moyen au Pape & au Concile de corriger les choses insensiblement & sans éclat, en rétablissant dans le Concile la liberté des suffrages, & tout ce qui étoit convenable pour lui donner une véritable autorité. Le défaut d'enregistrement de la protestation faite par M. *du Ferrier*, & le refus qu'il fit d'en donner copie, ne rend pas la protestation nulle; & on ne peut pas même dire qu'un tel acte demeure comme en suspens, jusqu'à ce qu'on trouve bon de l'enregistrer, & d'en communiquer des copies; puisqu'il porte lui-même avec soi toutes les solemnités nécessaires pour subsister. Le refus des copies vint apparemment de ce qu'on vouloit adoucir les choses, & dorer la pillule, & encore pour ne pas donner sujet à des contestations nouvelles. C'est ainsi que les Ambassadeurs de Baviére & de Venise, ayant protesté dans le même Concile l'un contre l'autre, à cause du rang contesté entr'eux, refusérent d'en donner copie, comme le Cardinal *Palavicin* le rapporte; mais quand la protestation seroit nulle à cause des défauts de formalité, j'ai déja dit que le sentiment des Ambassadeurs & de la Cour ne laisse pas de marquer la vérité des choses; & les Lettres que les Ambassadeurs écrivirent de Venise au Roi font connoître qu'ils ne trouvoient pas à propos de retourner à Trente, & d'assister à la conclusion du Concile, pour ne pas paroître l'approuver, & pour ne pas donner la main à la prétendue continuation, ni aller contre la protestation de *Henri II.* outre les autres raisons qu'ils alléguent dans leur Lettre au Roi *Charles IX.*

VIII. La ratification du Concile entier & de toutes ses séances, depuis le commencement jusqu'au dernier acte, faite en présence des Prélats François & de leur consentement, sans excepter même les Sessions tenues sous *Jules III.* sans les François, contre la protestation de *Henri II.* ne suffit

suffit pas, à mon avis, pour lever l'opposition de la nation Françoise. Ces Prelats n'étoient point autorisés à venir à l'encontre de la declaration de la nation faite par le Roi. Leur silence & même leur consentement peut temoigner leur opinion, mais non pas l'approbation de l'Eglise & nation Gallicane. La conduite du Cardinal de Lorraine n'a pas été approuvee, & les autres furent entraînés par son autorité; outre que ces sortes de ratifications *in facco*, en général & sans discussion, ou pour parler avec nos anciens Jurisconsultes, *per aversionem*, sont sujettes à des surprises & à des subreptions. Il falloit reprendre toutes les matiéres qui avoient été traitées en l'absence de la nation Françoise, aussi bien que les matiéres traitées en l'absence de la nation Allemande; & après une délibération préalable, faire des conclusions convenables, pour suppléer au défaut de l'absence de ces deux grandes Nations.

IX. Tout ce que je viens de dire, depuis le troisiéme paragraphe, tend à justifier ce que j'ai dit de la déclaration solemnelle de la nation, qui bien loin de se trouver pour l'autorité du Concile, se trouve plutôt contraire à son autorité. Quand même j'accorderois que les particuliers ont été & sont persuadés que ce Concile est véritablement œcuménique, (cependant je ne vois rien encôre qui m'oblige d'accorder cela) assurément ce n'étoit pas le sentiment de Messieurs *Pibrac* & *du Ferrier*. Il semble qu'on reconnoît aussi que ce n'étoit pas celui du feu Président *de Thou*, ni des Messieurs *du Puy*. J'ai vû des objections d'un Auteur Catholique-Romain, contre la réception du Concile de Trente, faites pendant la séance des Etats, l'an 1615. avec des réponses assez emportées, le tout inséré dans un volume manuscrit, sur l'Assemblée du Clergé de l'an 1614. & 1615.

Ces objections marquent assez que l'Auteur ne tient pas ce Concile pour œcuménique; à quoi l'Auteur des réponses n'oppose que des pétitions de principes. J'ai lû ce que les Députés du tiers Etat ont opiné entr'eux sur l'article du Concile. Quelques uns demeurent en termes généraux, refusans d'entrer en matiére, soit parce qu'on étoit sur le point de finir leurs cahiers, qu'ils devoient présenter au Roi, soit, disent ils, parce que les François ne sont pas à présent plus sages qu'ils étoient il y a soixante ans; & que leurs prédécesseurs apparemment avoient eu de bonnes raisons de ne pas consentir à la réception du Concile, qu'on n'avoit pas maintenant le loisir d'examiner. Quelques uns disent qu'on reçoit la foi du Concile de Trente, mais non pas la discipline. J'ai remarqué qu'il y en a eu un, & il me semble que c'est *Miron* lui même. Président de l'Assemblée, qui dit, en opinant, que le Concile est œcuménique, mais que nonobstant cela, il n'est pas à propos de parler de sa réception. Cependant je ne vois pas que d'autres en ayent dit autant. *Charles du Moulin*, Auteur Catholique-Romain & fameux Jurisconsulte, a écrit positivement, si je ne me trompe, contre l'autorité du Concile

de Trente; ce qui a fait que les Italiens l'ont pris pour Protestant, & que ses Livres sont tellement *inter prohibitos primæ classis*, que j'ai vû que lorsqu'on donne licence à Rome de lire des Livres défendus, *Machiavel* & *du Moulin* sont ordinairement exceptés. L'on en trouvera sans doute bien d'autres déclarés contre le Concile. Monsieur *Vigor* en paroît être; & peut-être Monsieur *de Launoi* lui-même, à considérer son Livre *de potestate Regis circa validitatem matrimonii*; & les modernes, qui se rapportent aux raisons & considérations de leurs ancêtres, témoignent assez de laisser au moins ce point en suspens. La foiblesse du gouvernement, sous *Catherine de Medicis* & ses Enfans, a fait que le Clergé, de son autorité privée, a introduit en France la profession de Foi de *Pie IV.* & obligé tous les Bénéficiers, & ceux qui ont droit d'enseigner, de faire cette profession, par une entreprise semblable à celle qui porta Messieurs du Clergé, dans leur assemblée de 1615, à déclarer, quant à eux, le Concile de Trente pour reçu. Je crois que Messieurs des Conseils & Parlemens, & les Gens du Roi dans les Corps de Justice, n'approuvent guères ni l'un, ni l'autre.

X. Or pour revenir enfin à ma première distinction, ces Catholiques-Romains, qui doutent de l'autorité du Concile de Trente, peuvent pourtant demeurer d'accord de tout ce qu'il a défini comme de foi: ils peuvent approuver la foi du Concile de Trente, sans recevoir le Concile de Trente pour régle de foi; & ils peuvent même approuver les decrets du Concile, sans approuver qu'on y ait attaché les anathêmes, ni qu'on exige des autres l'approbation des mêmes décrets, sous peine d'hérésie. Car on n'est pas hérétique quand on se trompe sur un point de fait, tel qu'est l'autorité d'un certain Concile prétendu œcuménique. C'est ainsi que les Ultramontains & Citramontains ont été & sont en dispute touchant les Conciles de Constance & de Bâle, ou au moins touchant leurs parties, & touchant celui de Pise & le dernier de Latran; & apparemment la Reine *Catherine de Medicis* avec son Conseil, étoit dans le sentiment que je viens de dire sur le Concile de Trente, lorsque, pour donner raison du refus qu'elle fit de la réception de ce Concile, elle allégua qu'elle empêcheroit la réunion des Protestans, comme M. l'Abbé *Pirot* l'avoue, & reconnoît que le prétexte étoit beau; ce qui marque qu'elle désiroit un Concile plus libre, plus autorisé & plus capable de donner satisfaction aux Protestans, & qu'alors la difficulté n'étoit pas seulement sur la discipline.

XI. Cela peut suffire maintenant, sur ce que M. l'Abbé *Pirot* dit dans son Discours, de l'autorité du Concile de Trente en France. Je vois qu'il suppose *qu'en Allemagne tout le Concile de Trente passe pour œcuménique*, nonobstant les oppositions que l'Empereur *Charles V.* avoit faites contre la translation du Concile. Cependant ayant été autrefois moi-même au service d'un Electeur de Mayence, qui est le premier Prélat de l'Allemagne,

magne, & dont la juisdiction Ecclésiastique est la plus étendue, j'ai appris que le Concile de Trente n'a pas encore été reçu dans l'Archidiocèse de Mayence, ni dans les Evêchés qui reconnoissent cet Archevêque. Je crois l'avoir entendu de la bouche du feu Electeur *Jean-Philippe*, dont le sçavoir & la prudence sont connus. La même chose m'a été confirmée par ses Ministres. Je ne suis pas bien informé de ce qui s'est fait dans les autres Eglises Métropolitaines d'Allemagne; mais je suis porté à en croire autant de quelques unes; parce qu'autrement il auroit fallu des Synodes Provinciaux pour cette introduction, dont cependant on n'a point de connoissance.

XII. Au reste, les Protestans ont publié plus d'une fois les raisons qu'ils avoient de ne pas déférer à ce Concile. Je n'y veux point entrer, & je dirai seulement ici, qu'outre l'opposition faite par l'Empereur *Charles V.* contre ce qui s'étoit passé à Boulogne, il falloit que *Pie IV.* tâchât de faire mettre les choses, à l'égard des Allemands, aux termes où *Charles V.* les avoit mises, lorsque les Ambassadeurs & les Théologiens des Protestans alloient à Trente; ce qui ayant été sans suite, à cause de la guerre survenue, devoit être par après réintégré. Mais la Cour de Rome étoit bien-aise de s'en être dépêtrée; & ce fut avec une étrange précipitation que les grandes controverses furent dépêchées à Trente par une troupe de gens dévoués à Rome, & peu zélés pour le véritable bien de l'Eglise, qui appréhendoient davantage de choquer *Scot* ou *Cajetan*, que d'offenser irréconciliablement des Nations entiéres. Car ils se moquoient des peuples éloignés, qui ne les touchoient guères, pendant qu'ils ménageoient des Moines; parce qu'il y en avoit beaucoup dans leur Assemblée, & qu'ils les voyoient considérés dans les pays d'où étoient les Prélats qui remplissoient le Concile. Ainsi ces Messieurs ne faisoient pas la moindre difficulté de trancher net sur des questions de la derniére importance, qui étoient en controverse avec les Protestans, & que les anciens Pères n'avoient pas osé déterminer, & parloient ambiguement & avec beaucoup de réserve, de ce qui étoit en dispute entre les Scholastiques.

XIII. Il semble même qu'ils vouloient profiter de ces momens favorables, que les tems & les conjonctures leur fournissoient, lorsque les Protestans & presque toutes les nations du Nord étoient absentes, aussi bien que les Grecs & les Orientaux: qu'il y avoit un Roi d'Espagne entêté des Moines, dont les sentimens étoient bien éloignés de ceux de l'Empereur son père, & que la France étoit gouvernée par une femme Italienne & par les Princes de la Maison de Lorraine, qui avoient leur but. Ainsi ces Prélats, Italiens pour la plûpart, toujours entêtés de certaines opinions chimériques, que les autres sont des barbares, & qu'il appartient à eux de gouverner le monde, bien-aises d'avoir les coudées franches, & de voir en quelque façon, dans l'opinion de bien des gens, le

le pouvoir de l'Eglise Universelle déposé entre leurs mains ; au lieu qu'à Constance & à Bâle les autres Nations balançoient fort & obscurcissoient même l'autorité des Italiens : ces Prélats, dis-je, soutenus & animés par la direction de Rome, taillérent en plein drap & firent des décisions à outrance à l'égard de la foi, sans vouloir ouir des oppositions ; & au lieu d'une réforme véritable des abus dominans dans l'Eglise, ils consumérent le tems en des matiéres qui ne touchoient que l'ecorce, pour se tirer bien tôt d'affaire, & appaiser le monde, qui avoit été dans l'attente de quelque chose de grand de la part de ce Concile. Aussi peut-on dire que bien des choses empirérent quand il fut terminé ; que Rome triomphoit de joie d'être sortie sans dépens de cette grande affaire, & d'avoir maintenu toute son autorité ; que l'espérance de la réconciliation fut perdue ; que les abus jettérent des racines plus fortes ; que les Religieux, par le moyen des Confrairies & de mille inventions, portérent la superstition plus loin qu'elle n'avoit jamais été, au grand déplaisir des personnes bien intentionnées ; que personne n'osa plus ouvrir la bouche, parce qu'on le traitoit d'abord d'hérétique ; au lieu qu'auparavant, des *Erasmes* & des *Vivés*, tout estimés qu'ils étoient dans l'Eglise Romaine, n'avoient pas laissé de s'ouvrir sur les erreurs & les abus des Moines & des Scholastiques, qu'on vit alors canonisés, tandis que plusieurs honnêtes gens & bons Auteurs furent marqués au coin de l'hérésie par ces nouveaux juges. La France presque seule, pouvoit & devoit maintenir la liberté de l'Eglise, contre cette conspiration d'une troupe de Prélats & de Docteurs Ultramontains, qui étoient comme aux gages des Légats du Pape ; mais la foiblesse du gouvernement, & l'ascendant du Cardinal de Lorraine, liérent les mains aux bien intentionnés. Cependant Dieu voulut que la victoire ne fut pas entiére ; que le génie libre de la nation Françoise ne fut pas tout-à-fait supprimé, & que nonobstant les efforts des Papes & du Cardinal de Lorraine, la réception du Concile ne passât jamais.

XIV. Quelqu'un dira qu'on n'a pas besoin du consentement des Nations, que les seuls Prélats ou Evêques convoqués par le Pape, sont de l'essence du Concile œcuménique, & que ce qu'ils décident doit être reçu, sous peine de damnation éternelle, comme la voix du Saint-Esprit, sans s'arrêter aux intérêts des Couronnes ou Nations. Il semble que c'étoit le sentiment de l'Evêque de Beauvais, dans la Harangue qu'il fit aux Députés du tiers Etat, l'an 1615. C'est aussi l'opinion de l'Auteur des Réponses pour la reception du Concile, contre les objections dont j'ai parlé ci-dessus ; & même les Ambassadeurs de France, retirés à Venise, écrivirent au Roi leur Maître, que les Ambassadeurs n'assistoient pas aux anciens Conciles ; & quelques Députés du tiers Etat disent en opinant, que les Conciles n'ont pas besoin de réception, & s'étonnent qu'on la demande ; mais c'est pour éviter la réception qu'ils le disent.

Je réponds qu'il semble en effet que les seuls Evêques ou Pasteurs des peuples doivent avoir voix délibérative & décisive dans les Conciles; mais cela ne se doit point prendre avec cette précision métaphysique, que les affaires humaines n'admettent point. Il faut des préparatifs avant que de venir à ces délibérations décisives; & les Puissances seculieres, en personne ou par leurs Ambassadeurs, y doivent avoir une certaine concurrence à l'égard de la direction. Il est convenable que les Prélats soient autorisés des Nations, & même que les Prélats se partagent & délibérent par Nation, afin que chaque Nation faisant convenir ceux de son corps, & communiquant avec les autres, on prépare le chemin à l'accord général de toute l'Assemblée. C'est ainsi qu'on en usa à Constance; & je me suis étonné plusieurs fois, de ce que l'Empereur & la France ne tâchérent pas d'obliger le Pape à suivre cet exemple à Trente. Les choses auroient tourné tout autrement, & peut-être les Nations Allemande & Angloise, avec le reste du Nord, ne seroient pas venues à cette séparation entiére qu'on ne sçauroit assez déplorer, & de laquelle la Cour de Rome ne se soucioit plus guéres, aimant mieux les perdre & garder un plus grand pouvoir sur ceux qu'elle retenoit, que de les retenir toutes aux dépens de son autorité. Mais je crois qu'en effet les Papes craignant déja assez la tenue d'un Concile général, n'y seroient venus qu'à l'extrémité, si on les avoit obligés à cette forme; & leur bonheur fut le malheur commun, en ce que les deux Puissances principales de la Chrétienté étoient toujours brouillées ensemble.

XV. Quant à l'assistance de la Puissance séculiére, on ne sçauroit disconvenir à l'égard des anciens Conciles, que l'indiction dépendoit de l'Empereur; & que les Empereurs ou leurs Légats avoient proprement la direction du Concile pour y maintenir l'ordre. Presque toute l'Eglise étoit comprise dans l'Empire Romain; les Perses étoient encore idolâtres; les Rois des Goths & des Vandales étoient Ariens, les Axumites ou Abissins, & quelques autres Peuples semblables, convertis depuis peu par des Evêques de l'Empire Romain, n'y faisoient pas grande figure, & venoient plutôt pour apprendre que pour enseigner. Enfin, les Légats des Empereurs avoient encore grande influence sur la conclusion finale du Concile, qu'ils pouvoient avancer ou suspendre. Le Pape s'est attribué une partie de ce pouvoir depuis la décadence de l'Empire Romain: le reste doit être partagé entre les Puissances Souveraines ou grands Etats qui composent l'Eglise Chrétienne; ensorte néanmoins que l'Empereur y ait quelque préciput, comme premier Chef séculier de l'Eglise; & les Ambassadeurs, qui représentent leurs Maîtres dans les Conciles, forment un Corps ensemble, dans lequel se trouve le droit des anciens Empereurs Romains ou de leurs Legats; & le moyen le plus commode de maintenir le droit de leur influence, est celui des Nations; puisque chaque Na-

tion & Couronne a un rapport particulier à ses Souverains, & à ceux qui les représentent. Cela n'est pas assujettir l'Eglise Universelle aux Souverains, mais trouver un juste tempéramment entre les Puissances Ecclésiastique & Séculiere, & employer toutes les voies de la prudence pour disposer les choses à une bonne fin.

XVI. On me dira peut-être que tout ceci est fort bon, mais nullement nécessaire. Je ne veux point disputer présentement, quoiqu'il y ait peut-être quelque chose à dire à l'égard de l'indiction d'un Concile, où le concours des Souverains pourroit paroître essentiel; mais je dirai seulement, à l'égard du Concile de Trente, qu'afin qu'un Concile soit oecuménique, il ne faut pas qu'une Nation ou deux y dominent: il faut que le nombre des Prélats des autres Nations y soit assez considérable pour s'entrebalancer, afin qu'on puisse reconnoître la voix de toute l'Eglise, à laquelle Dieu a promis particuliérement son assistance; outre que dans les Conciles, il s'agit souvent de la Tradition, de laquelle une ou deux Nations ne sçauroient rendre un bon témoignage. Or il faut reconnoître que les Italiens dominoient proprement à Trente, & qu'après eux les Espagnols se faisoient considérer, que les François n'y faisoient pas grande figure, & que les Allemands, qui devoient sur-tout être écoutés, n'en faisoient point du tout. Mais l'Eglise Grecque particuliérement ne devoit pas être négligée, à cause des Traditions anciennes dont elle peut rendre témoignage contre les opinions nouvelles, reçues & devenues communes parmi les Latins, par l'ascendant qu'y avoient pris les Ordres Mendians & les Scholastiques sortis de ces Ordres, souvent bien éloignés de l'ancien esprit de l'Eglise.

XVII. Ainsi on peut dire que les Prélats n'étoient pas en nombre suffisant à proportion des Nations, pour représenter l'Eglise oecuménique, & qu'afin de balancer les Italiens & les Espagnols, il falloit bon nombre, non-seulement de François, qui, avec lesdits Italiens & Espagnols, composent proprement la Langue Latine, mais encore de la Langue Allemande, sous laquelle on peut comprendre encore les Anglois, les Danois, Suédois, Flamands; & de la Langue Sclavonne, qui comprend les Couronnes de Pologne & de Bohême, & autres Peuples, & qui se pourroit associer les Hongrois, pour ne rien dire des Grecs & des Orientaux. Et il ne sert de rien de dire qu'une bonne partie de ces Peuples est séparée de l'Eglise; car c'est prendre pour accordé ce qui est en question, & de dire qu'on les a cités, cela ne sert de rien non plus. Il falloit prendre des mesures pour qu'ils pussent venir honnêtement & surement, & sans vouloir les traiter en condamnés. On en sçut bien prendre avec les Grecs dans le Concile de Ferrare ou de Florence; & le prétendu schisme où l'on veut que les Grecs se trouvoient enveloppés, n'empêcha pas leurs Prélats d'entrer dans le Concile, & de traiter avec les Latins

Latins d'égal à égal. On les ménagea même dans les matiéres qu'on a précipitées à Trente sans ménagement; & M. l'Abbé *Pirot* a bien remarqué qu'on ne voulut rien décider à Florence, en présence des Grecs, à l'égard de la dissolution du mariage par adultére. Quelle apparence donc de le décider dans un autre Concile en leur absence, sans aucune communication avec eux? C'est cependant ce que le Concile de Trente n'a pas fait scrupule de faire, passant ainsi par-dessus toutes les formes. C'étoit apparemment pour contrecarrer davantage les Protestans; car on prenoit plaisir de les condamner en toutes les rencontres, comme si on étoit bien aise de se défaire des gens & des peuples dont la Cour de Rome craignoit quelque préjudice à son autorité. On a coutume de dire qu'il y avoit peu d'Occidentaux au grand Concile de Nicée; mais le nombre ne fait rien, quand le consentement est notoire; au lieu qu'il faut entendre les gens, lorsque leur dissension est connue. Mais j'ai déja dit que le Concile de Trente étoit plutôt un Synode de la nation Italienne, où l'on ne faisoit entrer les autres que pour la forme & pour mieux couvrir le jeu, & que le Pape y étoit absolu. C'est ce que les François déclarérent assez dans les occasions, lorsqu'on avoit mis leur patience à bout, par quelque entreprise contraire à cette Couronne. Qu'ils l'ayent fait en forme dûe ou non, par des harangues prononcées ou seulement projettées, par des protestations enregistrées ou non enregistrées, avouées ou non avouées; qu'on ait rappellé les François ou qu'on les y ait laissés, cela ne fait rien à la vérité des choses, & ne léve pas les défauts essentiels qui se trouvoient dans le Concile.

XVIII. Je ne m'étois proposé que de parler de l'autorité du Concile de Trente en France; mais j'ai été insensiblement porté à parler de l'autorité de ce Concile en elle-même, à l'égard de la forme. Ainsi, pour achever, je veux encore dire quelque chose de sa matiére & de ses décisions. J'ai été bien-aise d'apprendre par la dissertation de M. l'Abbé *Pirot*, en quoi l'on croit proprement que le Concile de Trente a fait de nouvelles décisions en matiére de Foi. Je sçais que les sentimens sont assez partagés là dessus; mais le jugement d'un Sorbonniste aussi célébre & aussi eclairé que lui, paroîtra toujours très-considérable. Il rapporte donc qu'après la définition du Concile de Trente, auprès de ceux qui le tiennent pour œcuménique, on ne sçauroit douter, sans hérésie, d'aucuns des Livres, ni d'aucune partie des Livres compris dans le volume de l'Ecriture Sainte, sans en excepter même *Judith*, *Tobie*, *la Sagesse*, l'*Ecclésiastique*, les *Machabées*, & sans en excepter encore le reste d'*Esther*, le Cantique des Cantiques, l'Histoire de *Susanne*, celle de l'Histoire de *Bel* & du *Dragon*, aussi-bien que la Prophétie de *Baruch*: qu'on ne sçauroit plus douter que la Justification se fait par une qualité inhérente, ni que la Foi justifiante est distinguée de la confiance en la miséricorde divine, ni

du nombre septenaire des Sacremens, de l'intention du Ministre y requise, de la nécessité absolue du Baptême, de la concomitance du corps & du sang de JESUS-CHRIST dans l'Eucharistie avec sa divinité, de la matière, forme & ministre des Sacremens, de l'indissolubilité du lien du mariage nonobstant l'adultére, &c.

XIX. Je crois qu'on y pourroit ajouter encore d'autres points: par exemple, la distinction entre le Baptême de *S. Jean-Baptiste* & celui de notre Seigneur, établie avec anathême; la confirmation de quelques Canons de *S. Augustin* & du Concile d'Orange sur la Grace; & selon les Jésuites ou leurs partisans, la suffisance de l'attrition jointe avec le Sacrement de Pénitence; & selon les Protestans, & même selon quelques Catholiques Romains, qui doutent de l'autorité de quelques Conciles antérieurs, on y pourroit encore joindre bien d'autres articles; mais en général on peut dire que plusieurs propositions reçues dans l'Occident avant ce Concile, n'ont commencé que par lui à être établies sous peine d'hérésie & d'anathême.

XX. Mais tout cela, bien loin de servir à la louange du Concile de Trente, doit rendre, tant les Catholiques-Romains que les Protestans, plus difficiles à le reconnoître. Nous n'avons peut-être que trop de prétendues définitions en matiére de Foi. On devoit se tenir à la tradition & à l'antiquité, sans prétendre de sçavoir, & d'enjoindre aux autres, sous peine de damnation, des articles dont l'Eglise s'étoit passée depuis tant de siécles, & dont les Saints & grands hommes de l'antiquité Chrétienne n'étoient nullement instruits ni persuadés. Pourquoi rendre le joug des fidéles plus pesant, & la réconciliation avec les Protestans plus difficile? Quel besoin de canoniser l'histoire de *Judith* & autres semblables, malgré les difficultés qu'il y a à l'encontre? & quelle apparence que nous en puissions plus sçavoir que l'Eglise au tems de *S. Jerôme*, vû que tout ce qui est de Foi divine, tandis que nous manquons de révélations nouvelles, ne nous sçauroit être appris que par l'Ecriture Sainte ou par la Tradition de l'ancienne Eglise? Et si nous nous tenons à la régle de *Vincent de Lerins*, touchant ce qu'on doit appeller Catholique, ou même à ce que dit la Profession de *Pie IV.* qu'il ne faut jamais interpréter l'Ecriture, que *juxta unanimem consensum Patrum*, & enfin à ce qu'*Henri Holden*, Anglois, Docteur Sorbonniste, si je m'en souviens bien, a écrit de l'analyse de la Foi contre les sentimens du P. *Gretzer* Jesuite, toutes ces décisions seront en danger de perdre leur autorité. Sur-tout il falloit bien se donner de garde d'y attacher indifféremment des anathêmes. *George Calixte*, un des plus sçavans & des plus modérés Théologiens de la Confession d'Ausbourg, a bien représenté dans ses remarques sur le Concile de Trente, & dans ses autres ouvrages, le tort que ce Concile a fait à l'Eglise par ses anathématismes.

XXI.

XXI. Cependant je crois que bien souvent on pourroit venir au secours du Concile par une interprétation favorable. J'ai vû un essai de celles d'un Protestant. & j'en vois des exemples parmi ceux de la Communion de Rome. En voici deux assez considérables. Les Protestans ont coutume de se récrier étrangement contre ce Concile, sur ce qu'il fait dépendre la validité du Sacrement de l'intention du Ministre. Ainsi, disent-ils, on aura toujours sujet de douter si on est baptisé ou absous. Cependant je me souviens d'avoir vû des Auteurs Catholiques Romains, qui le prenoient tout autrement; & lorsqu'un Prince de leur Communion, dans une Lettre que j'eus l'honneur de recevoir de lui, cotoit parmi les autres différens celui de l'intention du Ministre, je lui en marquai mon opinion. Il eut de la peine à y ajouter foi; mais ayant consulté un célébre Théologien aux Pays Bas, il en eut cette réponse: que j'avois raison, que plusieurs Catholiques Romains étoient de cette opinion, qu'elle avoit été soutenue en Sorbonne, & même qu'elle y étoit la mieux reçue: qu'effectivement un Baptême comique n'étoit pas valide; mais aussi que lorsqu'on fait tout ce que l'Eglise ordonne, la seule substraction interne du consentement ne nuisoit point à l'intention, & n'étoit qu'une protestation contraire au fait. L'autre exemple pourra être la suffisance de l'attrition sans le Sacrement. J'avoue que le Concile de Trente paroît la marquer assez clairement, chap. IV. de la XIV. session, & les Jésuites prennent droit là dessus. Cependant ceux qu'on appelle Jansénistes, s'y sont opposés avec tant de force & de succès, que la chose paroît maintenant douteuse, sur tout depuis que les Papes mêmes ont ordonné que les Parties ne se déchireroient plus, & ne s'accuseroient plus d'hérésie sur cet article. Cela fait voir que bien des choses passent pour décidées dans le Concile de Trente, qui ne le sont peut-être pas autant qu'on le pense. Ainsi, quelque autorité qu'on donne au Concile de Trente, il sera nécessaire un jour de venir à un autre Concile plus propre à remédier aux playes de l'Eglise.

XXII. Toutes ces choses étant bien considérées, & surtout l'obstacle que le Concile de Trente apporte à la réunion étant mûrement pesé, on jugera peut être que c'est par la direction secrette de la Providence, que l'autorité du Concile de Trente n'est pas encore assez reconnue en France, afin que la Nation Françoise, qui a tenu le milieu entre les Protestans & les Romanistes outrés, soit plus en état de travailler un jour à la délivrance de l'Eglise, aussi bien qu'à la réintégration de l'unité. Aux Etats de l'an 1614. & 1615. le Clergé avoit manqué, en ce qu'il avoit différé de parler de ce point de la réception du Concile jusqu'à la fin des Etats; autrement, autant que je puis juger par ce qui se passa dans le tiers Etat, on seroit entré en matière, & je crois que le Clergé, qui avoit déja gagné la Noblesse, l'auroit emporté. Mais j'ai déja dit, & je dis encore, qu'il semble que Dieu ne l'a point voulu, afin que le Royau-

me de France conservât la liberté, & demeurât en état de mieux contribuer un jour au rétablissement de l'unité Ecclésiastique, par un Concile plus convenable & plus autorisé. Aussi mettant à part la force des armes, il n'est pas vraisemblable que, sans un Concile nouveau, la réconciliation se fasse, ni que tant de grandes Nations qui remplissent quasi tout le Nord, sans parler des Orientaux, se soumettent jamais aveuglément au bon plaisir de quelques Italiens, uniques Auteurs du Concile de Trente. Je ne le dis par aucune haine contre les Italiens. J'y ai des amis, & je sçai par expérience qu'ils sont mieux réglés aujourd'hui & plus modérés qu'ils ne paroissoient être autrefois; & même j'estime leur habileté à se mettre en état de gouverner les autres par adresse, au défaut de la force des anciens Romains. Mais enfin, il est permis à ceux du Nord d'être sur leurs gardes, pour ne pas être la dupe des Nations, que leur climat rend plus spirituelles. Pour assurer la liberté publique de l'Eglise dans un Concile nouveau, le plus sûr sera de retourner à la forme du Concile de Constance, en procédant par Nations, & d'accorder aux Protestans ce qu'on accordoit aux Grecs dans le Concile de Florence.

P. S. XXIII. J'ajouterai un mot de la puissance indirecte de l'Eglise sur le temporel des Souverains, puisque M. l'Abbé *Pirot* a voulu faire des réflexions sur ce que j'avois dit à cet égard. J'ai vu la consultation de M. *d'Ossat*, qui porte pour titre: *Utrum Henricus Borbonius sit absolvendus & ad regnum dispensandus*, où il semble qu'il a voulu s'accommoder aux principes de la Cour de Rome où il étoit, selon le proverbe, *ulula cum lupis*. Le Cardinal *du Perron*, dans sa harangue prononcée devant les Députés du tiers Etat, pouvoit se borner à démontrer qu'il ne falloit pas faire une loi en France, par laquelle les Docteurs Ultramontains & le Pape même seroient déclarés hérétiques; mais il alla plus avant, & fit assez connoître son penchant à croire que les Princes Chrétiens perdent leur état par l'hérésie. Ce n'est pas à moi de prononcer sur des questions si délicates. Cependant, exceptant ce qui peut avoir été réglé par les loix fondamentales de quelques Etats ou Royaumes, j'aime mieux croire que réguliérement les Sujets se doivent contenter de ce qu'on les affranchit de l'obéissance active, sans qu'ils se puissent dispenser de la passive; c'est-à-dire, qu'il leur doit être assez de ne pas obéir aux commandemens des Souverains contraires à ceux de Dieu, sans qu'ils ayent droit de passer à la rebellion, pour chasser un Prince qui les incommode, ou qui les persécute. Il sera difficile de sauver ce qu'on dit dans le Concile troisiéme de Latran sous *Alexandre III.* ni ce qu'on a fait dans le premier Concile de Lyon sous *Innocent IV.* Cependant le soin que M. l'Abbé *Pirot* prend en faveur de ces deux Conciles, est fort louable. Mais sans parler de la déposition des Princes, & de l'absolution des Sujets de leur serment de fidélité, on peut former des questions, où la puissance indirecte de l'Eglise sur les matiéres temporelles paroît plus raisonnable; par exemple, si

si quelque Prince exerçoit une infinité d'actions cruelles contre les Eglises, contre les innocens, contre ceux qui refuseroient de donner leur approbation expresse à toutes ses méchancetés. On demande si l'Eglise pourroit déclarer pour le salut des ames, que ceux qui assistent ce Prince dans ses violences péchent griévement & sont en danger de leur salut, & si elle pourroit procéder à l'excommunication, tant contre ce Prince, que contre ceux de ses Sujets qui lui donneroient assistance; non pas pour le maintenir dans son Royaume & dans ses autres droits, mais pour continuer les maux que nous venons de dire. Car ce cas ne paroît pas contraire à l'obéissance passive; & c'est à cet égard que j'ai parlé de la puissance indirecte de l'Eglise sur les matiéres temporelles, pour ne rien dire à présent des Loix Ecclésiastiques, des mariages & autres matiéres semblables.

XXIV. Avant que de conclure, je satisferai, comme hors d'œuvre, à la promesse que j'ai faite ci-dessus de dire ce que j'ai appris de la Profession de Foi que *Henri IV.* avoit faite à Saint Denys, quand l'Archevêque de Bourges l'eut reconcilié avec l'Eglise. J'ai lû un volume manuscrit contenant tout ce qui concerne l'absolution de *Henri IV.* tant à Saint Denys qu'à Rome. Les six premiéres piéces du volume appartiennent à l'absolution de Saint Denys. Il y a 1°. la promesse du Roi à son avénement à la Couronne de maintenir la Religion Catholique-Romaine, 4. d'Août 1589. 2°. Acte par lequel quelques Princes, Ducs & autres Seigneurs François le reconnoissent pour Roi conformément à l'acte précédent, de la même datte. 3°. Le procès-verbal de ce qui se passa à Saint Denys à l'instruction & absolution du Roi, du 22. au 25. Juillet 1593. 4°. Promesse que le Roi donna par écrit signée de sa main & contresignée du Sieur *Ruzé* son Secretaire d'Etat, après avoir fait l'abjuration & reçu l'absolution comme dessus, du 25. Juillet 1593. 5°. Profession de Foi faite & présentée par le Roi, lors de son absolution. 6°. Discours de M. *du Mans* pour l'absolution du Roi.

Le procès-verbal susdit marque que les Prélats délibérérent si on ne renvoyeroit pas l'affaire à Rome; mais enfin ils conclurent à cause de la nécessité du tems, du péril ordinaire de mort, auquel le Roi étoit exposé par la guerre, & de la difficulté d'aller ou d'envoyer à Rome; mais surtout pour ne pas perdre la belle occasion de la réunion d'un si grand Prince, que l'absolution lui seroit donnée, à la charge que le Roi envoyeroit envers le Pape; & ces raisons sont étendues plus amplement dans le Discours de M. *du Mans*. Il y est aussi marqué que les Prélats assemblés pour l'instruction & réconciliation du Roi, firent dresser la Profession de Foi à la demande réitérée du Roi, qui fut lûe & approuvée de toute l'Assemblée, comme conforme à celle du Concile. Cependant il est très remarquable que cette Profession, toute conforme qu'elle est en tout autre point avec celle de *Pie IV.* en est notablement différente

dans

dans les seuls endroits dont il s'agit ; sçavoir en ce qu'elle ne fait pas la moindre mention du Concile de Trente. Car les articles en question de ladite Profession de *Pie IV.* disent : *Omnia & singula quæ de peccato originali & justificatione in sacro-sanctâ Tridentinâ Synodo definita & declarata fuerunt, amplector & recipio* ; & plus bas : *Cætera item omnia à sacris Canonibus & œcumenicis Conciliis ac præcipuè à sacro-sanctâ Tridentinâ Synodo tradita, definita & declarata indubitanter profiteor, simulque contraria omnia, atque hæreses quascumque ab Ecclesiâ damnatas & rejectas & anathematizatas ego pariter damno, rejicio & anathematizo* ; au lieu que la Profession de *Henri IV.* omettant exprès le Concile de Trente dans tous ces deux endroits, dit ainsi : *Je crois aussi & embrasse tout ce qui a été défini & déclaré par les saints Conciles, touchant le péché originel & la justification* ; & plus bas : *J'approuve sans aucun doute & fais profession de tout ce qui a été décidé & déterminé par les saints Canons, & Conciles généraux, & rejette, réprouve & anathématise tout ce qui est contraire à iceux, & toutes hérésies condamnées, rejettées & anathématisées par l'Eglise.* On ne sçauroit concevoir ici de faute de Copiste, puisqu'elle seroit la même en deux endroits. Je ne crois pas aussi qu'il y ait de la falsification ; car l'exemplaire vient de bon lieu. Ainsi je suis porté à croire que ces Prélats mêmes, qui eurent soin de cette instruction & abjuration du Roi, trouvérent bon de faire abstraction du Concile de Trente, dont l'autorité étoit contestée en France ; & cela fait assez connoître que le doute où l'on étoit là-dessus ne regardoit pas seulement les réglemens sur la discipline, mais qu'il s'étendoit aussi à son autorité en ce qui regardoit la Foi.

J'ajouterai encore cette réflexion : que si le Concile de Trente avoit été reçu pour œcuménique par la Nation Françoise, on n'auroit pas eu besoin d'en solliciter la réception avec tant d'empressement. Car, quant aux loix positives ou de discipline, que ce Concile a faites, elles étoient presque toutes reçues ou recevables en vertu des Ordonnances, excepté ce qui paroissoit éloigné des Libertés Gallicanes, que le Clergé même ne prétendoit pas faire recevoir. Il paroît donc qu'on a eu en vûe de faire recevoir le Concile pour œcuménique & régle de Foi : que c'est ainsi que la Reine *Catherine de Medicis* l'a entendu, en alléguant pour raison de son refus l'éloignement de la réconciliation des Protestans que cela causeroit ; & que les Prélats François assemblés à Saint Denys, l'ont pris de même, & ont cru une telle réception encore douteuse, lorsqu'ils ont omis tout exprès la mention du Concile dans la Profession de Foi qu'ils demandérent à *Henri IV.*

XXI.

XXI.

MEMOIRE OU DISSERTATION

De M. *Bossuet*, Evêque de Meaux,

Pour servir de Réponse à plusieurs Lettres de M. de Leibniz, *& en particulier à celle du 29. Mars 1693. où il est parlé du culte des Images, de l'erreur des Monothélites, & de la concession des deux espèces par le Concile de Bâle; & pour réfuter la Dissertation du même M.* de Leibniz *contre le Discours de M.* Pirot *sur l'autorité & la réception du Concile de Trente, entre Juin & Octobre 1693.*

EN relisant la Lettre de M. *de Leibniz* du 29. de Mars 1693. j'ai trouvé que sans m'engager à de longues dissertations, qui ne sont plus nécessaires après tant d'explications qu'on a données, je pouvois résoudre trois de ses doutes.

Le premier sur le culte des Images. Ce culte n'a rien de nouveau; puisque pour peu qu'on le veuille définir, on trouvera qu'il tend principalement à exciter le souvenir des originaux, & qu'au fond cela est compris dans l'adoration de l'Arche d'Alliance, & dans l'honneur que toute l'Antiquité a rendu aux Reliques & aux choses qui servent aux ministéres divins. Ainsi on trouvera dans toute l'Antiquité des honneurs rendus à la Croix, à la crêche de notre Seigneur, aux Vaisseaux sacrés, à l'Autel & à la Table sacrée, qui sont de même nature que ceux qu'on rend aux Images. L'extension de ces honneurs aux Images, a pû être très différente, selon les tems & les raisons de la discipline; mais le fond a si peu de difficulté, qu'on ne peut assez s'étonner comment des gens d'esprit s'y arrêtent tant.

Le second doute regarde l'erreur des Monothélites. Avec la permission de M. *de Leibniz*, je m'étonne qu'il regarde cette question comme dépendante d'une haute Métaphysique. Il ne faut que sçavoir qu'il y a une ame humaine en JESUS-CHRIST, pour sçavoir en même-tems qu'il y a une volonté, non-seulement en prenant la volonté pour la faculté & le principe, mais encore en la prenant pour l'acte; les facultés n'étant données que pour cela.

Ce qu'il dit que les actions sont des suppôts, selon l'axiome de l'Ecole, ne signifie rien autre chose sinon, qu'elles lui sont attribuées *in concreto*; mais non pas que chaque partie n'exerce pas son action propre, comme en nous le corps & l'ame le font. Ainsi, dans la personne de Jesus-Christ, le Verbe, qui ne change point, exerce toujours sa même action; l'ame humaine exerce la sienne sous la direction du Verbe, & cette action est attribuée au même Verbe comme au suppôt. Mais que l'ame demeure sans son action, c'est une chose si absurde en elle-même, qu'on ne la comprend pas. Aussi paroît-il clairement par les témoignages rapportés dans le Concile VI. & par une infinité d'autres, qu'on a toujours cru deux volontés, même quant à l'acte en Jesus-Christ; & si quelques uns ont cru le contraire, c'est une preuve que les hommes sont capables de croire toute absurdité, quand ils ne prennent pas soin de démêler leurs idées; ce qui paroit à la vérité dans toutes les hérésies, mais plus que dans toutes les autres, dans celle des Eutichiens, dont celle des Monothélites est une annéxe.

Pour le Concile de Bâle, son exemple prouve qu'on peut offrir aux Protestans un examen par maniére d'éclaircissement, & non par maniére de doute; puisqu'il paroît par les termes que j'en ai rapportés, qu'on excluoit positivement le dernier. Si l'on prétend qu'il ne puisse y avoir de réunion qu'en présupposant un examen par forme de doute sur les questions résolues à Trente, il faut avouer, dès à présent, qu'il n'y en aura jamais. Car l'Eglise ne fera point une chose, sous prétexte de réunion, qui renverseroit les fondemens de l'unité. Ainsi les Protestans de bonne foi, & encore plutôt ceux qui croyent, comme M. *de Leibniz*, l'infaillibilité de l'Eglise, doivent entrer dans l'expédient de terminer nos disputes par forme d'éclaircissement; & ce qui prouve qu'on peut aller bien loin par là, c'est le progrès qu'on feroit en suivant les explications de M. l'Abbé *Molanus*.

Sur le Concile de Trente.

POur donner une claire & derniére résolution des doutes que l'on propose sur le Concile de Trente, il faut présupposer quelques principes.

Premiérement, que l'infaillibilité que Jesus-Christ a promise à son Eglise, réside primitivement dans tout le corps; puisque c'est là cette Eglise qui est bâtie sur la pierre, à laquelle le Fils de Dieu a promis que les portes d'enfer ne prévaudroient point contre elle.

Secondement, que cette infaillibilité, entant qu'elle consiste, non à recevoir, mais à enseigner la vérité, réside dans l'ordre des Pasteurs, qui doivent successivement, de main en main, succéder aux Apôtres; puisque

puisque c'est à cet ordre que JESUS-CHRIST a promis qu'il seroit toujours avec lui : *Allez, enseignez, baptisez, je suis toujours avec vous* ; c'est-à-dire, sans difficulté, avec vous qui enseignez & qui baptisez, & avec vos successeurs, que je considére en vous comme étant la source de leur vocation & de leur ordination, sous l'autorité & au nom de JESUS-CHRIST.

Troisiémement, que les Evêques ou Pasteurs principaux, qui n'ont pas été ordonnés par & dans cette succession, n'ont point de part à la promesse; parce qu'ils ne sont pas contenus dans la source de l'ordination Apostolique, qui doit être perpétuelle & continuelle, c'est-à-dire, sans interruption. Autrement cette parole : *Je suis avec vous jusqu'à la consommation des siécles*, seroit inutile.

Quatriémement, que les Evêques ou Pasteurs principaux, qui auroient été ordonnés dans cette succession, s'ils renonçoient à la foi de leurs consécrateurs, c'est-à-dire, à celle qui est en vigueur dans tout le corps de l'Episcopat & de l'Eglise, renonceroient en même tems à la promesse, parce qu'ils renonceroient à la succession, à la continuité, à la perpétuité de la doctrine; desorte qu'il ne faudroit plus les réputer pour légitimes Pasteurs, ni avoir aucun égard à leur sentiment; parce qu'encore qu'ils conservassent la vérité de leur caractére, que leur infidélité ne peut pas anéantir, ils n'en peuvent conserver l'autorité, qui consiste dans la succession, dans la continuité, dans la perpétuité qu'on vient d'établir.

Cinquiémement, que les Evêques ou les Pasteurs principaux, établis en vertu de la promesse, & demeurans dans la Foi & dans la Communion du corps où ils ont été consacrés, peuvent témoigner leur foi, ou par leur prédication unanime dans la dispersion de l'Eglise Catholique, ou par un jugement exprès dans une Assemblée légitime. Dans l'une & l'autre considération, leur autorité est également infaillible, leur doctrine également certaine : dans la premiére, parce que c'est à ce corps, ainsi dispersé à l'extérieur, mais uni par le Saint-Esprit, que l'infaillibilité de l'Eglise est attachée : dans la seconde, parce que ce corps étant infaillible, l'Assemblée qui le représente véritablement, c'est-à-dire, le Concile, jouït du même privilége, & peut dire, à l'exemple des Apôtres : *Il a semblé bon au Saint Esprit & à nous.*

Sixiémement, la derniére marque que l'on peut avoir que ce Concile ou cette Assemblée représente véritablement l'Eglise Catholique, c'est lorsque tout le corps de l'Episcopat & toute la société qui fait profession d'en recevoir les instructions, l'approuve & le reçoit : c'est-là, dis je, le dernier sceau de l'autorité de ce Concile & de l'infaillibilité de ses decrets; parce qu'autrement, si l'on supposoit qu'il se pût faire qu'un Concile ainsi reçu errât dans la Foi, il s'ensuivroit que le corps de l'Episcopat, & par consequent l'Eglise ou la société qui fait profession de recevoir les enseignemens de ce corps, se pourroit tromper; ce qui est directement

tement opposé aux cinq articles précédens, & notamment au cinquiéme.

Ceux qui ne voudront pas convenir de ces principes, ne doivent jamais espérer aucune union avec nous; parce qu'ils ne conviendront jamais qu'en paroles, de l'infaillibilité de l'Eglise, qui est le seul principe solide de la réunion des Chrétiens.

Ces six articles suivent si clairement & si nécessairement l'un de l'autre, dans l'ordre avec lequel ils ont été proposés, qu'ils ne font qu'un même corps de doctrine, & sont en effet renfermés dans l'article du Symbole: *Je crois l'Eglise Catholique*; ce qui veut dire, non-seulement, Je crois qu'elle est; mais encore, Je crois ce qu'elle croit; autrement, c'est ne la pas croire elle-même: c'est ne pas croire qu'elle est; puisque le fond, & pour ainsi dire, la substance de son être, c'est la foi qu'elle déclare à tout l'Univers; de sorte que si la Foi que l'Eglise prêche est vraie, elle constitue une vraie Eglise; & si elle est fausse, elle en constitue une fausse. On peut donc tenir pour certain, qu'il n'y aura jamais d'accord véritable que dans la confession de ces six principes, desquels nous ne pouvons non plus nous départir que de l'Evangile; puisqu'ils en contiennent la solide & inébranlable promesse, d'où dépendent toutes les autres, & toutes les parties de la profession Chrétienne.

Cela posé, il est aisé de résoudre tous les doutes qu'on peut avoir sur le Concile de Trente, en ce qui regarde la Foi, étant constant qu'il est tellement reçu & approuvé, à cet égard, dans tout le corps des Eglises qui sont unies de Communion à celle de Rome, & que nous tenons les seules Catholiques, qu'on n'en rejette non plus l'autorité que celle du Concile de Nicée. Et la preuve de cette acceptation est dans tous les Livres des Docteurs Catholiques, parmi lesquels il ne s'en trouvera jamais un seul, où lorsqu'on objecte une décision du Concile de Trente en matiére de Foi, quelqu'un ait répondu qu'il n'est pas reçu; ce qu'on ne fait nulle difficulté de dire de certains articles de discipline, qui ne sont pas reçus par-tout. Et la raison de cette différence est, qu'il n'est pas essentiel à l'Eglise que la discipline y soit uniforme non plus qu'immuable; mais qu'au contraire la Foi Catholique est toujours la même.

Qu'ainsi ne soit, je demande qu'on me montre un seul Auteur Catholique, un seul Evêque, un seul Prêtre, un seul homme, quel qu'il soit, qui croye pouvoir dire dans l'Eglise Catholique: Je ne reçois pas la foi du Concile de Trente. Cela ne se trouvera jamais. On est donc d'accord sur ce point, autant en Allemagne & en France, qu'en Italie & à Rome même, & par-tout ailleurs; ce qui enferme la réception inconteſtable de ce Concile en ce qui regarde la Foi.

Toute autre réception qu'on pourroit demander n'est pas nécessaire. Car s'il falloit une Assemblée pour accepter le Concile, il n'y a pas moins de raison de n'en demander pas encore une autre pour accepter celle-là. Ainsi,

Ainsi de formalité en formalité, & d'acceptation en acceptation, on iroit jusqu'à l'infini; & le terme où il faut s'arrêter, est de tenir pour infaillible, ce que l'Eglise, qui est infaillible, reçoit unanimément, sans qu'il y ait sur cela aucune contestation dans tout le corps.

Par là, on voit qu'il importe peu qu'on ait protesté contre le Concile une fois, deux fois, tant de fois que l'on voudra. Car outre que ces protestations n'ont jamais regardé la Foi, il suffit qu'elles demeurent sans effet par le consentement subséquent; ce qui ne dépend d'aucune formalité, mais de la seule promesse de JESUS CHRIST & de la seule notoriété du consentement universel.

On dit que tel pourra convenir de la doctrine du Concile, qui ne conviendra pas de ses anathêmes; mais c'est là une illusion. Car c'est une partie de la doctrine, de decider si elle est digne ou non digne d'anathême. Ainsi, dès que l'on convient de la doctrine d'un Concile, ses anathêmes, très-constamment, passent avec elle en décisions.

On trouve de l'inconvénient à faire passer & recevoir tout d'un coup tant d'anathêmes. On n'y en trouveroit point si l'on songeoit que ces anathêmes, que l'on a prononcés à Trente en si grand nombre, dépendent après tout, de cinq ou six points, d'où les autres sont si clairement & si naturellement dérivés, qu'on voit bien qu'ils ne peuvent être révoqués en doute, sans y révoquer aussi le principe d'où ils sont tirés. Ainsi pour affermir la foi de ces principes, il n'a pas été moins nécessaire d'affermir celle des conséquences, & d'en faciliter la croyance par des décisions expresses & particulieres.

Et pour s'arrêter à un des exemples que l'Auteur de la réponse à M. *Pirot* semble trouver l'un des plus forts, il juge que la distinction du Baptême de JESUS CHRIST d'avec celui de S. *Jean Baptiste*, n'est pas un article d'une importance à être établi sous peine d'anathême. Mais si l'on rejettoit cet anathême, on rejetteroit en même tems celui qui regarde l'institution divine & efficace des Sacremens; outre que la distinction de ces deux Baptêmes est formelle dans les paroles de JESUS CHRIST & des Apôtres.

J'allégue cela pour exemple; mais il seroit aisé de faire voir que tous les anathêmes du Concile dépendent de cinq ou six articles principaux; & c'est à l'Eglise à juger de la liaison de ces anathématismes particuliers avec les principes généraux; puisque cela fait une partie de la doctrine, & qu'avec la même autorité que l'Eglise employe à juger de ces articles principaux, elle juge aussi de tous ceux qui sont necessaires pour servir de rempart, & qui doivent faire corps avec eux. Autrement il n'y auroit point d'infaillibilité. Exemple: par la même autorité avec laquelle l'Eglise a jugé que JESUS-CHRIST est Dieu & homme, elle a jugé qu'il avoit une ame humaine aussi-bien qu'un corps; & par la même autorité avec laquelle elle a jugé qu'il avoit une ame humaine, elle a jugé qu'il avoit

avoit dans cette ame un entendement & une volonté humaine, tout cela étant renfermé dans cette décision: *Dieu s'est fait homme*. Il en est de même de tous les articles décidés; & s'il y en a eu un plus grand nombre décidés à Trente, c'est que ceux qu'il y a fallu condamner avoient remué plus de matiéres, & que pour ne donner pas lieu à renouveller les hérésies, il a fallu éteindre jusqu'à la moindre étincelle. Et sans entrer dans tout cela, il est clair que si la moindre parcelle des décisions de l'Eglise est affoiblie, la promesse est démentie, & avec elle tout le corps de la révélation.

Il ne sert de rien de dire que les Protestans, un si grand corps, n'ont point consenti au Concile de Trente, au contraire qu'ils le rejettent, & que leurs Pasteurs n'y ont point été reçus, pas même ceux qui avoient été ordonnés dans l'Eglise Catholique, comme ceux de Suede & d'Angleterre. Car par l'article quatriéme, les Evêques, quoique légitimement ordonnés, s'ils renoncent à la foi de leurs conservateurs & du corps de l'Episcopat, auquel ils avoient été aggregés, comme ont fait très-constamment les Anglois, les Danois & les Suedois, dès-lors ils ne sont plus comptés comme étant du corps, & l'on n'a aucun égard à leurs sentimens. A plus forte raison n'en aura-t-on point à ceux des Pasteurs qui ont été ordonnés dans le cas de l'article troisiéme, & hors de la succession.

Ainsi l'on n'a pas besoin d'entrer dans la discussion de tous les faits, très-curieusement & très-doctement, mais très-inutilement recherchés dans la réponse à M. *Pirot*. Tout cela est bon pour l'Histoire particuliére de ce qui pourroit regarder le Concile de Trente; mais tout cela ne fait rien à l'essentiel de son autorité; & tout dépend de sçavoir, s'il est effectivement reçu ou non; c'est-à-dire, s'il est écrit dans le cœur de tous les Catholiques, & dans la croyance publique de toute l'Eglise, que l'on ne peut, ni l'on ne doit s'opposer à ses décisions, ni les révoquer en doute: or cela est très-constant, puisque tout le monde l'avoue, & que personne ne reclame. Il est donc incontestable que le Concile de Trente a reçu ce dernier sceau, qui est expliqué dans l'article sixiéme, qui renferme en soi la vertu, & qui est le clair résultat des cinq autres, comme les cinq autres s'entre-suivent mutuellement les uns des autres, ainsi qu'il a été dit.

Et si l'on dit que les décisions de ce Concile sont reçues, non pas en vertu du Concile même, mais à cause qu'on croyoit auparavant les points de doctrine qu'elles établissent; tant pis pour celui qui rejetteroit ces points de doctrine, puisqu'il avoueroit que c'étoit donc la foi ancienne, que le Concile l'a trouvée déja établie, & n'a fait que la déclarer plus expressément contre ceux qui la rejettoient; ce qui en effet est très-véritable, non-seulement de ce Concile, mais encore de tous les autres.

Enfin, il ne s'agit plus de délibérer si l'on recevra ce Concile ou non. Il

Il eſt conſtant qu'il eſt reçu en ce qui regarde la Foi. Une confeſſion de Foi a été extraite des paroles de ce Concile : le Pape l'a propoſée : tous les Evêques l'ont ſouſcrite & la ſouſcrivent journellement : ils la font ſouſcrire à tout l'ordre Sacerdotal : il n'y a là ni ſurpriſe, ni violence : tout le monde tient à gloire de ſouſcrire : dans cette ſouſcription, eſt compriſe celle du Concile de Trente. Le Concile de Trente eſt donc ſouſcrit de tout le corps de l'Epiſcopat, & de toute l'Egliſe Catholique. Nous faire délibérer après cela ſi nous recevrons le Concile, c'eſt nous faire délibérer ſi nous croirons l'Egliſe infaillible, ſi nous ſerons Catholiques, ſi nous ſerons Chrétiens.

Non-ſeulement le Concile de Trente, mais tout acte qui ſeroit ſouſcrit de cette ſorte par toute l'Egliſe, ſeroit également ferme & certain. Lorſque les Pélagiens furent condamnés par le Pape S. *Zozime*, & que tous les Evêques du monde eurent ſouſcrit à ſon décret, les hérétiques ſe plaignirent qu'on avoit extorqué une ſouſcription des Evêques particuliers : *De ſingularibus Epiſcopis ſubſcriptio extorta eſt* : on ne les écouta pas : S. *Auguſtin* leur ſoutint qu'ils étoient légitimement & irrémédiablement condamnés. Si les actes qui les condamnoient furent enſuite approuvés par le Concile œcuménique d'Ephèſe, ce fut par occaſion, ce Concile étant aſſemblé pour une autre choſe. Le Concile d'Orange, dont il eſt fait mention dans la Réponſe, n'étoit rien moins qu'univerſel. Il contenoit des Chapitres que le Pape avoit envoyés : à peine y avoit-il douze ou treize Evêques dans ce Concile ; mais parce qu'il eſt reçu ſans conteſtation, on n'en rejette non plus les déciſions que celles du Concile de Nicée, parce que tout dépend du conſentement. L'Auteur même de la Réponſe reconnoît cette vérité : que tout dépend de la certitude du conſentement. *Le nombre ne fait rien*, dit-il, *quand le conſentement eſt notoire.* Il n'y avoit que peu d'Evêques d'Occident dans le Concile de Nicée : il n'y en avoit aucun dans le Concile de Conſtantinople : il n'y avoit dans celui d'Ephèſe & dans celui de Calcedoine que les ſeuls Légats du Pape, & ainſi des autres ; mais parce que tout le monde conſentoit, ou a conſenti depuis, ces décrets ſont les décrets de tout l'Univers. Si l'on veut remonter plus haut, *Paul de Samoſate* n'eſt condamné que par un Concile particulier tenu à Antioche ; mais parce que le décret en eſt adreſſé à tous les Evêques du monde, & qu'il en a été reçu, (car c'eſt là qu'eſt toute la force, & ſans cela l'adreſſe ne ſerviroit de rien), ce décret eſt inébranlable. Quelle aſſemblée a-t-on faite pour le recevoir ? nulle aſſemblée : le conſentement univerſel eſt notoire : *Alexandre* d'Alexandrie dit avec l'applaudiſſement de toute l'Egliſe, que *Paul de Samoſate* étoit condamné par tous les Evêques du monde, quoiqu'il n'y en eût aucun acte ; & une telle condamnation eſt ſans appel & ſans retour.

Je ne dis pas qu'on ne puiſſe & qu'on ne doive quelquefois s'aſſembler en Corps, ou pour former des déciſions, ou pour accepter celles qui auront

auront déja été formées. On le peut, dis-je, & on le doit faire quelquefois, ou pour faciliter la réception des Articles résolus, ou pour mieux fermer la bouche aux contredisans. Mais cela n'est point nécessaire, quand la réception est constante d'ailleurs, comme l'est celle du Concile de Trente; quand ce ne seroit que par la souscription qu'on en fait journellement, & sans aucune contestation.

Qu'importe après cela d'examiner si dans la Profession de Foi qu'on fit souscrire à *Henri le Grand* à Saint *Denys*, on y avoit exprimé le Concile de Trente, ou, si par condescendance, & pour empêcher de nouvelles noises & de nouvelles chicanes, on avoit trouvé à propos d'en taire le nom? En vérité, je n'en sçai rien, & je ne sçai aucun moyen de m'en assurer; puisque les Historiens n'en disent mot, & que les actes originaux ne se trouvent plus; mais aussi tout cela est inutile, & quelque forme que ce grand Roi eût souscrite, il demeuroit pour constant qu'il avoit souscrit à la Foi qu'on avoit à Rome, autant qu'à celle qu'on avoit en France, puisque personne ne doutoit que ce ne fut la même en tout point. La Foi ne dépend point de ces minuties. Ou l'Eglise consent, ou elle ne consent pas; c'est ce qu'on ne peut ignorer; c'est d'où tout dépend.

On parle de Bâle & de Constance, où l'on opina par Nations: une seule Nation ne dominoit pas; l'une contrebalançoit l'autre. Tout cela est bon; mais cette forme n'est pas nécessaire. Il y avoit à Ephèse deux cens Evêques d'Orient contre deux ou trois d'Occident, & à Calcédoine, six cens encore contre deux ou trois. Disoit-on que les Grecs dominassent? Ainsi, que les Italiens ayent été à Trente en plus grand nombre, ils ne nous dominoient pas pour cela. Nous avions tous la même Foi. Les Italiens ne disoient pas une autre Messe que nous; ils n'avoient point un autre culte, ni d'autres Sacremens, ni d'autres Rituels, ni des Temples ou des Autels destinés à un autre Sacrifice: les Auteurs, qui de siécle en siécle avoient soutenu contre tous les Novateurs les sentimens dans lesquels on se maintenoit, n'étoient pas plus Italiens que François ou Allemands: une partie des articles résolus à Trente & la partie la plus essentielle, avoit déja été déterminée à Constance, où l'on avoue que les Nations étoient également fortes. Quant aux points qui restent encore contestés, il est bien aisé de les connoître. Ce qui est reçu unanimement a le vrai caractére de la Foi. Car si la promesse est véritable, ce qui est reçu aujourd'hui l'étoit hier, & ce qui l'étoit hier l'a toujours été.

Le Concile de Trente, dit l'Auteur de la Réponse, est devenu par la multiplicité de ses décisions un obstacle invincible à la réunion. Au contraire, la révocation ou la suspension de ce Concile feroit seul cet obstacle. Qu'on me trouve un moyen de faire un acte ferme, si le Concile de Trente, reçu & souscrit de toute l'Eglise Catholique, est mis en doute. Mais vous supposez, direz-vous, que vous êtes seuls l'Eglise Catholique.

Il

Il eſt vrai, nous le ſuppoſons : nous l'avons prouvé ailleurs ; mais il ſuffit ici de le ſuppoſer ; parce que nous avons affaire à des perſonnes qui en veulent venir avec nous à une réunion, ſans nous obliger à nous départir de nos principes.

Mais, dira-t-on, à la fin, avec ce principe, il n'y aura donc jamais de réunion. C'eſt en quoi eſt l'abſurdité, qu'on penſe pouvoir établir une réunion ſolide ſans établir un principe qui ne le ſoit pas. Or le ſeul principe ſolide, c'eſt que l'Egliſe ne peut errer ; par conſequent, qu'elle n'erroit pas quand on a voulu la réformer dans la Foi ; autrement, ce n'eût pas été la réformer, mais la dreſſer de nouveau ; de ſorte qu'il y avoit une manifeſte contradiction dans les propres termes de cette réformation ; puiſqu'il falloit ſuppoſer que l'Egliſe étoit & qu'elle n'étoit pas. Elle étoit, puiſqu'on ne vouloit pas dire qu'elle fût éteinte, & qu'on ne le pouvoit dire ſans anéantir la promeſſe : elle n'étoit pas, puiſqu'elle étoit remplie d'erreurs. La contradiction eſt beaucoup plus grande à préſent que l'on convient de l'infaillibilité de l'Egliſe ; puiſqu'il faut dire en même tems qu'elle eſt infaillible & qu'elle ſe trompe, & unir l'infaillibilité avec l'erreur.

Il eſt vrai qu'on répond qu'en convenant de l'infaillibilité de l'Egliſe, on diſpute ſeulement d'un fait, qui eſt de ſçavoir, ſi un tel Concile eſt œcuménique ; mais ce fait entraîne une erreur de toute l'Egliſe, ſi toute l'Egliſe reçoit comme déciſion d'un Concile œcuménique, ce qui eſt ſi faux ou ſi douteux, qu'il en faut encore délibérer dans un nouveau Concile.

Pour nous recueillir, il n'y a rien à eſpérer pour la réunion, quand on voudra ſuppoſer que les déciſions de Foi du Concile de Trente peuvent demeurer en ſuſpens. Il faut donc, ou ſe réduire à des déclarations qu'on pourra donner ſur les doutes des Proteſtans, conformément aux decrets de ce Concile & des autres Conciles généraux, ou attendre un autre tems, & d'autres diſpoſitions de la part des Proteſtans.

Et de la part des Catholiques, nous avons propoſé deux moyens pour établir la réception du Concile de Trente dans les matiéres de Foi : le premier, que tous les Catholiques en conviennent comme d'une régle. Dans toute conteſtation, ſi un Catholique oppoſe une déciſion de Trente, l'autre Catholique ne répond jamais qu'elle n'eſt pas reçue : par exemple, dans la diſpute de *Janſenius*, on lui objecte que le Concile de Trente, *Seſſ.* VI. *chap.* XI. & *Canon* XVIII. eſt contraire à ſa doctrine : il avoue l'autorité, & convient de la régle. Voilà le premier moyen. Le ſecond : il y a une réception & ſouſcription expreſſe du Concile. Tous les Evêques & tous ceux qui ſont conſtitués en dignité reçoivent & ſouſcrivent la Confeſſion de Foi dreſſée par *Pie IV.* Confeſſion qui eſt un extrait des déciſions du Concile, & dans laquelle la foi du Concile eſt

souscrite expressément en deux endroits: nul ne reclame: tout le monde signe: donc ce Concile est reçu unanimement en matiére de Foi; & l'on ne peut le tenir en suspens, quoiqu'il n'y ait point, peut être en France ou ailleurs, d'acte exprès pour le recevoir; parce que la maniére dont constamment il est reçu, est plus forte que tout acte exprès.

On en revient souvent, ce me semble, & plus souvent même qu'il ne conviendroit à des gens d'esprit, à certaines dévotions populaires, qui semblent tenir de la superstition. Cela ne fait rien à la réunion; puisque tout le monde demeure d'accord qu'elle ne peut être empêchée que par des choses auxquelles on soit obligé dans une Communion. Mais en tout cas, pour étouffer tous ces cultes ou ambigus ou superstitieux, loin qu'il faille tenir en suspens le Concile de Trente, il n'y a qu'à l'exécuter; puisque premiérement, il a donné des principes pour établir le vrai culte sans aucun mélange de superstition, & que secondement, il a donné aux Evêques toute l'autorité nécessaire pour y pourvoir.

Et quant à la réformation de la discipline, il n'y auroit pour la rendre parfaite qu'à bâtir sur les fondemens du Concile de Trente, & ajouter sur ces fondemens ce que la conjoncture des tems n'a peut-être pas permis à cette sainte Assemblée.

XXII.

Réponse de M. de Leibniz *à la Lettre précédente, sur la réception & l'autorité du Concile de Trente. (sans datte.)*

Pour le faire court, & autant qu'il semble que cela est désiré de ceux qui supposent avoir donné une claire & derniére résolution, je ne veux pas éplucher les six principes, qui ne sont pas sans quelques obscurités & doutes, peut être même du côté de ceux qui les avancent, ou du moins dans leur parti, quoiqu'ils soient couchés avec beaucoup de sçavoir & d'adresse. Je viendrai d'abord à ce qu'on dit pour les appliquer au Concile de Trente, & je réduis le tout à deux questions.

L'une, si le Concile de Trente est reçu de la Nation Françoise: l'autre, quand il seroit reçu de toutes les Nations unies de Communion avec Rome, il s'ensuit que ce Concile ne sçauroit demeurer en suspens à l'égard des Protestans, en cas de quelque réunion. *La premiére question* étoit proprement agitée entre M. *Piror* & moi; mais il semble qu'on en fait maintenant un accessoire. J'avois prouvé par plusieurs raisons *que le Concile de Trente n'avoit pas été jugé autrefois reçu dans ce Royaume, par même*

même en matière de Foi; entr'autres preuves, parce que la Reine *Catherine de Medicis*, en refusant de le faire publier, allegua, que cela rendroit la réunion des Protestans trop difficile; item, parce que plusieurs des principaux Prélats de France assemblés pour l'instruction de *Henri IV.* se servirent en effet du formulaire de la Profession de Foi de *Pie IV.* pour le proposer au Roi; mais après en avoir rayé exprès deux endroits qui font mention de l'autorité du Concile de Trente, comme je l'ai trouvé dans un livre manuscrit tiré des Archives, où le procès-verbal tout entier est mis assez au long. Item, parce que ceux qui pressoient la réception du Concile, témoignoient assez qu'il ne s'agissoit pas de la discipline; puisque les Ordonnances avoient déja autorisé les points de discipline recevables en France, & qu'on demeuroit d'accord que les autres ne seroient point introduits par la réception; pour ne pas répéter les Déclarations solemnelles de la France, faites par la bouche de ses Ambassadeurs, contre l'autorité de ce Concile, qu'on ne reconnoissoit nullement pour un Concile libre. On ne dit rien à toutes ces choses, sinon, que le Concile de Trente a été reçu en France par un consentement subséquent. On ajoute seulement, à l'égard de la Profession de *Henri le Grand* à Saint *Denys*, que les Historiens ne parlent point de cette particularité, que j'avois remarquée, & que les actes originaux ne se trouvent plus. Passe pour les Historiens; mais quant aux originaux, je ne sçai d'où l'on juge qu'ils ne subsistent plus. Je jugerois plutôt le contraire, & je m'imagine que les Archives de France en pourroient fournir des piéces en bonne forme. En tout cas, je crois qu'il y en a des copies assez autentiques pour prouver au défaut des originaux; d'autant que le manuscrit que j'ai vû vient de bon lieu.

Je viens au *consentement subséquent*, auquel on a recours; mais il semble que ce *consentement subséquent*, *quand il seroit prouvé*, *ne sçauroit lever les difficultés.* Car la France d'aujourd'hui peut-elle mieux sçavoir si le Concile de Trente a été libre, & si l'on y a procédé légitimement, que la France du siécle passé, & que les Ambassadeurs présens au Concile, qui ont protesté contre, par ordre de la Cour. J'avoue que la France peut toujours déclarer qu'elle reçoit, ou a reçu la Foi du Concile; mais quand elle déclareroit aujourd'hui qu'elle reçoit l'autorité du Concile, cela ne guériroit de rien, à moins qu'on ne trouve qu'elle a plus de lumiéres aujourd'hui qu'alors, sur le fait du Concile, puisque c'est du fait dont il s'agit. Les Députés du tiers Etat, qui disoient l'an 1614. que les François d'alors n'étoient pas plus sages que leurs ancêtres, avoient raison dans cette rencontre de se servir d'une maxime, qui d'ailleurs est assez sujette aux abus.

Mais voyons comment ce consentement subséquent se prouve. On avoue qu'il n'y a aucun acte autentique de la Nation, qui déclare un tel con-

consentement. On est donc contraint de recourir au sentiment des particuliers, & à la Profession de Foi de *Pie IV.* qui se fait en France, comme ailleurs, par ceux qui ont charge d'ames, & quelques autres. Quant au *sentiment des particuliers*, je veux croire qu'il n'y en a aucun en France qui ose dire que le Concile de Trente n'est point œcuménique, en parlant de sa propre opinion, excepté peut-être ces nouveaux convertis, qui n'ont pas été obligés à la Profession de *Pie IV.* Je le veux croire, dis-je, bien qu'en effet je ne sache pas si la chose seroit tout-à-fait sûre. S'il falloit opiner dans les Cours Souveraines, peut-être qu'il y auroit des gens qui ne le nieroient & ne l'affirmeroient pas, remettans la chose à une plus ample discussion, & à une décision autentique de la Nation; & il semble que le tiers Etat n'a pas encore renoncé au droit de dire ce qu'il dit l'année 1614. Il semble aussi que tous les François du parti de Rome, soit anciens ou nouvellement convertis, qui n'ont pas encore fait ladite Profession de Foi, ont droit d'en dire autant, sans que Messieurs du Clergé, qui ne sont que le tiers de la Nation en ceci, leur puissent donner de loi là-dessus; & même parmi les Théologiens, je me souviens que quelque Auteur a reproché à feu M. *de Launoi*, qu'il n'avoit pas eu égard à la décision du Concile de Trente, sur le sujet du divorce pour adultére, qui est pourtant accompagnée d'anathême. Je me rapporte à ce qui en est.

Mais accordons que tout François n'oseroit disconvenir que le Concile de Trente est œcuménique: il ne sera pas obligé de dire pour cela que le Concile de Trente est suffisamment reconnu en France pour œcuménique. Car il y entre une question de droit, qui paroît recevoir de la difficulté, sçavoir, si cela fait autant qu'une Déclaration de la Nation. En effet, s'il s'agissoit de la Foi, j'accorderois plus volontiers que l'opinion de tous les particuliers vaut autant qu'une Déclaration du Corps; mais il s'agit ici d'un fait; sçavoir, si l'on a procédé légitimement à Trente, & si le Concile qu'on y a tenu a toutes les conditions d'un Concile œcuménique. On m'avouera que l'opinion de tous les Juges interrogés en particulier, quand elle seroit déclarée par leurs écrits particuliers, ne seroit nullement un Arrêt, jusqu'à-ce qu'ils se joignent pour en former un. Ainsi, tout ce qu'on allégue du consentement de l'Eglise, qui fait proprement qu'une doctrine est tenue pour Catholique, quand il n'y auroit point de Concile, & qui peut même adopter la doctrine des Conciles particuliers, ne convient point à la question: si la Nation Françoise a reçu le Concile de Trente pour œcuménique, & légitimement tenu. Je ne veux pas répéter ce que j'ai dit dans ma premiére réponse, pour montrer qu'on doit être fort sûr ses gardes à l'égard de ces consentemens des particuliers, recueillis par des voies indirectes & moins autentiques.

Du

Du ſentiment des particuliers venons à la Profeſſion de Foi de *Pie IV.* introduite en France par *l'adreſſe* du Clergé, ſans l'intervention de l'autorité ſuprême, ou plutôt contre ſon autorité; puiſqu'on ſçavoit que les Rois & les Etats généraux du Royaume n'étoient pas réſolus de declarer ce qui s'y dit du Concile. La queſtion eſt, ſi cela peut paſſer pour une réception du Concile. J'oſerois dire que non. Car, comme c'eſt une matiére de fait, dont les Nations ont droit de juger, ſi un Concile a été tenu comme il faut, ce n'eſt pas ſeulement au Clergé qu'il appartient de prononcer; & tout ce qu'il peut introduire là deſſus ne ſçauroit faire préjudice à la Nation, non plus que l'entrepriſe du même Clergé, qui après le refus du tiers Etat s'avança juſqu'à juger de ſon chef, que le Concile étoit reçu, ce qu'on a eu l'ingénuité de ne pas approuver. On voit par-là combien on doit être ſur ſes gardes contre ces ſortes d'introductions tacites, indirectes & artificieuſes, qui peuvent être extrêmement préjudiciables au bien du peuple de Dieu, en empêchant ſans néceſſité la paix de l'Egliſe, & en établiſſant une prévention qu'on défend après avec opiniâtreté; parce qu'on s'en fait un point d'honneur, & même un point de Religion.

Il reſte maintenant la ſeconde queſtion: poſé qu'un Concile ſoit reçu, ou que la Foi d'un Concile ſoit reçue dans toute la Communion Romaine, s'il s'enſuit que l'autorité ou le ſentiment de ce Concile ne ſçauroit demeurer en ſuſpens à l'égard des Proteſtans, qui pourtant croyent avoir de grandes raiſons de n'en point convenir. J'avois répondu que cela ne s'enſuit point; & entr'autres raiſons, j'avois allégué l'exemple formel du Concile de Bâle encore uni avec le Pape *Eugene*, qui déclara de recevoir les Calixtins de Bohême à ſa Communion, nonobſtant le refus qu'ils firent de ſe ſoumettre au Concile de Conſtance, qui avoit décidé qu'il eſt licite de prendre la Communion ſous une ſeule eſpéce.

Je ne vois pas qu'on y réponde; mais on croit avoir trouvé un autre tour pour l'éviter. Voici comment on raiſonne: Le conſentement général de l'Egliſe Catholique eſt infaillible, ſoit qu'elle s'explique dans un Concile œcuménique, ou que d'ailleurs ſa doctrine ſoit notoire: donc les Proteſtans, qui ne veulent pas ſe ſoumettre au ſentiment de l'Egliſe Romaine, qui eſt ſeule Catholique, ſont par cela même irréconciliables. C'eſt parler rondement; mais la ſuppoſition eſt un peu forte, & on le reconnoît en ſe faiſant cette objection: *Mais vous ſuppoſez, direz-vous, que vous êtes ſeuls l'Egliſe Catholique. Il eſt vrai que nous le ſuppoſons: nous l'avons prouvé ailleurs; mais il ſuffit de le ſuppoſer; parce que nous avons affaire à des perſonnes qui en veulent venir avec nous à une réunion, ſans nous obliger à nous départir de nos principes.*

J'avoue que cette maniére de raiſonner m'a ſurpris, comme ſi toutes les ſuppoſitions ou concluſions prétendues qu'on ſuppoſe avoir prouvé ailleurs, étoient des principes, ou comme ſi nous avions déclaré vouloir

consentir à tous leurs principes, par cela seul que nous voulons consentir qu'ils les gardent jusqu'à ce qu'un Concile légitime les établisse ou les réforme, comme nous prétendons aussi garder les nôtres de même. Il me semble qu'il y a bien de la différence entre suivre un principe, & consentir que d'autres ne s'en départent point. Supposons que le Concile de Trente soit le principe de l'Eglise Romaine, & que la Confession d'Ausbourg soit le principe des Protestans; (je parle des principes secondaires); des personnes de mérite des deux côtés avoient jugé que la réunion, à laquelle on peut penser raisonnablement, se doit faire sans obliger l'un ou l'autre parti à se départir de ses principes & Livres symboliques, ou de certains sentimens dont il se tient très assuré. On a prouvé par le Concile de Bâle, que cela est faisable dans la Communion Romaine. On avoue pourtant que cette Communion a un autre principe, dont elle est obligée d'exiger la créance; c'est l'infaillibilité de l'Eglise Catholique, soit qu'elle s'explique légitimement dans un Concile oecuménique, ou que son consentement soit notoire suivant les régles de *Vincent de Lerins*, que *George Calixte*, un des plus célébres Auteurs, a trouvées très-bonnes. On peut convenir de ces points de droit ou de Foi sur l'article de l'Eglise, quoiqu'on ne soit pas d'accord touchant certains faits: sçavoir, si un tel Concile a été légitime, ou si une telle Communion fait l'Eglise; & par conséquent, si une telle opinion sur la doctrine ou sur la discipline est le sentiment de l'Eglise; pourvû cependant que la dissension ne soit que sur des points dont on avoue qu'on pouvoit les ignorer, sans mettre son salut en compromis, avant que le sentiment de l'Eglise là-dessus ait été connu. Car on suppose que la réunion ne se sçauroit faire qu'en obviant de part & d'autre aux abus de doctrine & de pratique, que l'un ou l'autre parti tient pour essentiels. Aussi n'offrons-nous de faire que ce que la partie adverse est obligée de faire aussi; c'est-à-dire, de contribuer à la réunion, autant que chacun croit qu'il lui est permis dans sa conscience; & ceux qui s'opiniâtrent à refuser ce qu'ils pourroient accorder, demeurent coupables de la continuation du schisme.

Je pourrois faire des remarques sur plusieurs autres endroits de la replique à laquelle je viens de répondre; mais je ne veux encore toucher qu'à quelques endroits plus importans, à l'égard de ce dont il s'agit. On dit que s'il faut venir un jour à un autre Concile, on pourroit encore disputer sur les formalités. Mais c'est pour cela qu'on en pourroit convenir, même avant la réunion. Il peut y avoir de la nullité dans un Arrêt, sans qu'on puisse alléguer contre celui qui allégue cette nullité, que ainsi il pourroit révoquer en doute tous les autres Arrêts. Car il ne pourra pas toujours avoir les mêmes moyens. J'avois dit que le Concile de Trente a été un peu trop facile à venir aux anathêmes, & j'avois allégué les décisions sur le Baptême de *S. Jean-Baptiste*, & sur le divorce en cas d'adultére. On ne dit rien sur la seconde, & on répond sur la premiére, que

que ſans cela l'inſtitution divine du Baptême de JESUS-CHRIST ſeroit rejettée ; mais il n'eſt pas aiſé d'en voir la conſéquence. On nous nie auſſi que les Italiens ayent dominé à Trente. C'eſt pourtant un fait aſſez reconnu. On ne ſçauroit dire auſſi qu'on n'y ait décidé que des choſes établies déja ; puiſqu'on demeure d'accord, par exemple, que la condamnation du divorce, en cas d'adultére, n'avoit pas encore paru établie dans le Concile de Florence. On dit auſſi que les dévotions populaires, qui ſemblent tenir de la ſuperſtition, ne doivent pas empêcher la réunion; parce que, dit-on, tout le monde demeure d'accord qu'elle ne peut être empêchée que par des choſes auxquelles on ſoit obligé dans une Communion. Mais je ne ſçai d'où l'on a pris cette maxime ; au moins nous n'en demeurons nullement d'accord ; & on ne ſçauroit aiſément entrer dans une Communion où des abus pernicieux ſont autoriſés, qui ſont tort à l'eſſence de la piété. A quoi tient-il qu'on n'y remédie, puiſqu'on le peut, & qu'on le doit faire ?

XXIII.

Lettre de M. de Leibniz *à Madame* de Brinon, *du* 23. *Octobre* 1693.

MADAME,

Quand je n'aurois rien vû de votre part que la derniére Lettre, j'aurois eu de quoi me convaincre également de votre charité & de votre prudence, qui vous fait tourner toutes choſes du bon côté, & prendre en bonne part ce que j'avois dit peut-être avec un peu trop de liberté. Vous imitez Dieu qui ſçait tirer le bien du mal. Nous le devons faire dans les occaſions ; & parce qu'il y a un ſchiſme depuis tant d'années, il faut le faire ſervir à lever les cauſes qui l'ont fait naître. Les abus & les ſuperſtitions en ont été la principale. J'avoue que la doctrine même de votre Egliſe en condamne une bonne partie ; mais pour venir à la reforme effective d'un mal invétéré, il faut de grands motifs, tel que pourra être la réunion des peuples entiers. Si on nous prévient, pour ne paroître point y avoir été pouſſé par les Proteſtans, nous ne nous en fâcherons pas. La France y pourra le plus contribuer ; & il y a en cela de quoi couronner la gloire de votre grand Monarque.

Vous dites, Madame, que toutes les ſuperſtitions imaginables ne ſçauroient excuſer la continuation du ſchiſme. Cela eſt très-vrai de ceux qui l'entre-

l'entretiennent. Il est très sûr qu'une Eglise peut être si corrompue, que d'autres Eglises ne sçauroient entretenir la Communion avec elle; c'est lorsqu'on autorise des abus pernicieux. J'appelle autoriser ce qu'on introduit publiquement dans les Eglises & dans les Confrairies. Ce n'est pas assez qu'on n'exige pas de nous de pratiquer ces choses; il suffit qu'on exige de nous d'entrer en Communion avec ceux qui en usent ainsi, & d'exposer nos peuples & notre postérité à un mal aussi contagieux, que le sont les abus, dont ils ont été à peine affranchis après tant de travaux. L'union est exigée par la charité; mais ici elle est défendue par la suprême Loi, qui est celle de l'amour de Dieu, dont la gloire est intéressée dans ces connivences. Mais quand tous ces abus seroient levés d'une maniére capable de satisfaire les personnes raisonnables, il reste encore le grand empêchement; c'est que vos Messieurs exigent de nous la profession de certaines opinions, que nous ne trouvons ni dans la raison, ni dans l'Ecriture Sainte, ni dans la voix de l'Eglise Universelle. Les sentimens ne sont point arbitraires. Quand je le voudrois, je ne sçaurois donner une telle déclaration sans mentir. C'est pourquoi quelques Théologiens graves de votre parti ont renouvellé un tempéramment pratiqué déja par leurs ancêtres, & j'avoue que c'est là le véritable chemin; & cela joint à une déclaration efficace contre les abus pernicieux, peut redonner la paix à l'Eglise. En espérer d'autres voies, je parle des voies amiables, c'est se flatter. Nous avons fait dans cette vue des avances, qu'on n'a point faites depuis les premiers auteurs de la Réforme; mais nous en devons attendre de réciproques. C'est à cela, Madame, qu'il est juste que vous tourniez vos exhortations, & celles des personnes puissantes par leur rang & par leur mérite, dont vous possedez les bonnes graces. Madame de Maubuisson a déja fait des démarches importantes. Son esprit & sa piété étant élevés autant que sa naissance, elle a des avantages merveilleux pour rendre un grand service à l'Eglise de Dieu. Je tiens, Madame, que votre entremise pourroit avoir un grand effet de plusieurs façons. Nous ne serons jamais excusables, si nous laissons perdre des conjonctures si favorables. Il y a chez vous un Roi qui est en possession de faire ce qui étoit impossible à tout autre, dont on m'assure que les lumiéres, qui vont de pair avec la puissance, sont fort tournées du côté de Dieu. Il y a chez nous un Prince des plus éclairés, qui a de l'autorité, & sur-tout de l'inclination pour ces bons desseins. L'Electrice son épouse & Madame de Maubuisson, contribueront beaucoup à entretenir nos espérances. Ajoutez-y des Théologiens aussi éclairés que M. l'Evêque de Meaux, & aussi bien disposés que l'est M. l'Abbé *Molanus*, dont la doctrine est aussi grande que la sincérité. Il est vrai que M. de Meaux a fait paroître des scrupules, que d'autres excellens hommes n'ont point eus. C'est ce qui nous a donné de la peine, & pourra faire quelque tort; mais j'espére que ce n'aura été qu'un mal-entendu. Car si l'on croit obtenir un parfait consentement

tement sur toutes les décisions de Trente, adieu la réunion. C'est le sentiment de M. l'Abbé de Lokkum, qu'on ne doit pas même penser à une telle soumission. Ce sont des conditions véritablement onéreuses, ou plutôt impossibles. C'est assez, pour un véritable Catholique, de se soumettre à la voix de l'Eglise, que nous ne sçaurions reconnoître dans ces sortes de décisions. Il est permis à la France de ne pas reconnoître le dernier Concile de Latran & d'autres Conciles: il est permis aux Italiens de ne point reconnoître celui de Bâle: il sera donc permis à une grande partie de l'Europe de demander un Concile plus autorisé que celui de Trente, sauf à d'autres de le reconnoître en attendant mieux. Il est vrai que M. de Meaux n'a pas encore nie formellement la proposition dont il s'agit; mais il a évité de s'expliquer assez là-dessus. Peut-être que cela tient lieu de consentement; sa prudence trop réservée ne lui ayant pas permis d'aller à une telle ouverture. Il a même dit un mot qui semble donner dans notre sens. Je crois qu'une ouverture de cœur est nécessaire pour avancer ces bons desseins. On en a fait paroître beaucoup de notre côté; & en tout cas, nous avons satisfait à notre devoir, ayant mis bas toutes les considérations humaines; & notre conscience ne nous reproche rien là-dessus. Je joins un grand paquet pour M. l'Evêque de Meaux. Si ce digne Prélat veut aller aussi loin qu'il peut, il rendra un service à l'Eglise, qu'il est difficile d'attendre d'aucun autre; & c'est pour cela même qu'on le doit attendre de sa charité, que son mérite éminent en rendra responsable. Nous attendons l'arrivée de Madame la Duchesse Douairiére, qui nous donnera bien de la joie. Il y a long-tems que cette Princesse, dont la vertu est si éminente, m'a donné quelque part dans ses bonnes graces. Peut-être que son voyage servira encore à nos bons desseins. Je suis avec zèle, Madame, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz.*

XXIV.

Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 23. Octobre 1693*

MONSEIGNEUR,

Je voudrois pouvoir m'abstenir d'entrer en matiére dans cette Lettre. Je sens bien qu'elle ne devroit contenir que des marques d'un respect que je

je souhaiterois pouvoir porter jusqu'à une déférence entiére à l'égard même des sentimens, si cela me paroissoit possible; mais je sçais que vous préférerez toujours la sincérité aux plus belles paroles du monde que le cœur désavoue. Ce qui nous a donné de la peine, & particuliérement à M. l'Abbé de Lokkum, qui avoit fait paroître tant d'ouverture & tant de sincérité, c'est cette réserve scrupuleuse qu'on remarque, Monseigneur, dans vos Lettres & dans la Réponse à son Ecrit, qui vous a fait éviter l'éclaircissement dont il s'agissoit chez nous, sur le pouvoir que l'Eglise a de faire à l'égard des Protestans, ce que le Concile de Bâle a fait envers d'autres; quoique d'excellens Théologiens de votre parti n'ayent point fait les difficiles là-dessus. M. l'Abbé étoit surpris de voir qu'on donnoit un autre tour à la question, comme si nous demandions à vos Messieurs de renoncer aux décisions qu'ils croyent avoir été faites, ou de les suspendre à leur propre égard, ce qui n'a été nullement notre intention, non plus que celle des Pères de Bâle n'a eté de se départir des décisions de Constance, lorsqu'ils les suspendoient à l'égard des Bohémiens réunis. Mais nous avons surtout été étonnés, de la manière dont notre sentiment a été pris derniérement dans la replique que j'ai reçue touchant la réception du Concile de Trente en France; comme si nous nous étions engagés à nous soumettre à tous les principes du parti Romain, lorsque nous avions dit seulement qu'une réunion raisonnable se devoit faire, sans obliger l'un ou l'autre parti de se départir par avance de ses principes ou livres symboliques. Je crois que cela vient de ce que l'Auteur de cette replique n'a pas été informé à fond de nos sentimens; puisqu'aussi-bien on avoit désiré qu'ils ne fussent communiqués qu'aux personnes dont on étoit convenu. Mais cela étant, il étoit juste qu'on ne permît point que de si étranges sentimens nous fussent attribués. Je doute que jamais Théologien Protestant, depuis *Melancthon*, soit allé au delà de cette franchise pleine de sincérité, que M. l'Abbé de Lokkum a fait paroître dans cette rencontre; quoique son exemple ait été suivi depuis de quelques autres du premier rang. Mais ayant fait des réflexions sur vos Réponses, il a souvent été en doute du fruit qu'il doit attendre, en cas qu'on s'y arrête. Car étant persuadé autant, suivant ses propres termes, qu'on le pourroit être d'une démonstration de Mathématique, que les seules expositions ne sçauroient lever toutes les controverses, avant l'éclaircissement qu'on dit attendre d'un Concile général, il est persuadé aussi qu'à moins d'une condescendance préalable, qui soit semblable à celle des Pères de Bâle, il n'y a rien à espérer. Ces sortes de scrupules étoient fort capables de rallentir notre ardeur, pleine de bonne intention, sans votre derniére qui nous a remis en espérance; lorsque vous dites, Monseigneur, qu'on ne viendra jamais de votre part à une nouvelle discussion par forme de doute, mais bien par forme d'éclaircissement. J'ai pris cela pour le plus excellent expé-

expédient que vous pouviez trouver sur ce sujet. Il n'y a rien de si juste que cette distinction, & rien de si convenable à ce que nous demandons. Aussi tous ceux qui entrent dans une Conférence, ou même dans un Concile avec certains sentimens dont ils sont persuadés, ne le sont pas par maniére de doute, mais dans le dessein d'éclaircir & de confirmer leur sentiment; & ce dessein est commun aux deux partis. C'est Dieu qui doit décider la question par le résultat d'un Concile œcuménique, auquel on se sera soumis par avance; & quoique chacun présume que le Concile sera pour ce qu'il croit être conforme à la vérité salutaire, chacun est pourtant assuré que ce Concile ne sçauroit faillir, & que Dieu fera à son Eglise la grace de toucher ceux qui ont ces bons sentimens pour les faire renoncer à leur erreur, lorsque l'Eglise Universelle aura parlé. C'étoit, sans doute, le sentiment des Pères de Bâle, lorsqu'ils déclarèrent qu'ils recevoient ceux qui paroissoient animés de cet esprit. Et si vous croyez, Monseigneur, que l'Eglise d'à présent les pourroit imiter après les préparations convenables, nous avouerons que vous aurez jetté un fondement solide de la réunion, sur lequel on bâtira avec beaucoup de succès, suivant votre excellente méthode d'éclaircissement, qui servira à y acheminer les choses. Car plus on diminuera les controverses, & moins celles qui resteront seront capables d'arrêter la réunion effective. Mais si la déclaration préliminaire que je viens de dire est refusée, nous ne pouvons manquer de juger qu'on a fermé la porte. Car l'ouverture & la condescendance en tout ce qui est loisible, doit être réciproque. Sans cela, le parti qui fait seul les frais des avances, se préjudicie, & les particuliers, qui font des démarches de leur côté, sans en attendre de proportionnées de l'autre, s'exposent à faire tort à leur parti, ou du moins à en essuyer des reproches, qui ne seront pas sans quelque justice. Aussi ne seroit-on pas allé si loin sans des déclarations formelles de quelques éminens Théologiens de votre parti, dont il y en a un qui dit en termes exprès dans son Ecrit: *Quod circa paucas quæstiones minus principales, ubi Tridentini cum aliis confessionibus unio expressa fieri non posset, fieri debet saltem implicita. Hæc autem, inquit, in hoc consistit, quòd partes circa difficultatem remanentem paratæ esse debent illa tandem acceptare quæ per legitimum & œcumenicum Concilium decidentur, aut actu decisa esse demonstrabuntur. Interim utrinque quietabuntur per exemplum unionis sat manifestum inter Stephanum Papam & S. Cyprianum.* Il allegue aussi l'exemple de la France, dont l'union avec Rome n'est pas empêchée par la dissension sur la supériorité du Pape ou du Concile; & il en infére que nonobstant les contestations moins principales qui pourroient rester, la réunion effective se peut, &, quand tout y sera disposé, se doit faire. C'est du côté des vôtres qu'on a commencé de faire cette ouverture; & ces Messieurs qui l'ont faite, ont eu raison de croire qu'on gagneroit beaucoup, en obtenant une sou-

miſſion effective des nations Proteſtantes à la Hiérarchie Romaine, ſans que les nations de la Communion Romaine ſoient obligées de ſe départir de quoi que ce ſoit, que leur Egliſe enſeigne ou commande. Ils ont bien jugé qu'il étoit plutôt permis aux Proteſtans de faire les difficiles là-deſſus, & que pour eux, c'étoit une néceſſité indiſpenſable de leur offrir cela, pour entrer en négociation, & pour donner l'eſpérance de quelque ſuccès. Si vous ne rejettez point cette Thèſe, Monſeigneur, que nous conſidérons comme la baſe de la négociation pratiquable, il y aura moyen d'aller bien avant; mais ſans cela, nous nous conſolerons d'avoir fait ce qui dépendoit de nous, & le blâme du ſchiſme reſtera à ceux qui auront refuſé des conditions raiſonnables. Peut-être qu'on s'étonnera un jour de leur ſcrupuloſité, & qu'on voudroit acheter pour beaucoup, que les choſes fuſſent remiſes aux termes qu'on dédaigne d'accepter à préſent, ſur une perſuaſion peu ſûre de tout emporter ſans condition, dont on s'eſt ſouvent repenti. La Providence ne laiſſera pas de trouver ſon tems, quand elle voudra ſe ſervir d'inſtrumens plus heureux: *Fata viam invenient.* Cependant vous aurez la bonté, Monſeigneur, de faire ménager ce qu'on a pris la liberté de vous envoyer ſur ce ſujet; & M. l'Abbé *Molanus* ne laiſſera pas d'achever ce qu'il prépare ſur votre réponſe, où ſes bonnes intentions ne paroîtront pas moins que dans ſon premier Ecrit. Je tâche de le fortifier dans la réſolution qu'il a priſe d'y mettre la derniére main, malgré la difficulté qu'il y a trouvé, depuis qu'on avoit mis en doute, contre ſon attente, une choſe qu'il prenoit pour accordée, & qu'il a raiſon de conſidérer comme fondamentale dans cette matiére. Peut-être, que ſuivant votre dernier expédient, il ſe trouvera qu'il n'y a eu que du mal-entendu, ce que je ſouhaite de tout mon cœur. Enfin, Monſeigneur, ſi vous allez auſſi loin que vos lumiéres & votre charité le peuvent permettre, vous rendrez à l'Egliſe un ſervice des plus grands, & d'autant plus digne de votre application, qu'on ne le ſçauroit attendre aiſément d'aucun autre.

Je vous remercie, Monſeigneur, de la bonté que vous avez eue de m'aſſurer les bontés d'une perſonne auſſi excellente que l'eſt M. l'Abbé *Bignon*, à qui je viens d'écrire ſur ce fondement. Il n'a point été marqué de qui eſt l'Ecrit ſur la notion du corps; mais il doit venir d'une perſonne qui a médité profondément ſur la matiére, & dont la pénétration paroît aſſez. J'ai inſéré dans ma réponſe une de mes Démonſtrations ſur la véritable eſtime de la force, contre l'opinion vulgaire; mais ſans l'appareil qui ſeroit néceſſaire pour la rendre propre à convaincre toute ſorte d'eſprits. Je ſuis avec beaucoup de vénération, Monſeigneur, votre très-humble & très-obeiſſant ſerviteur, *Leibniz.*

XXV.

XXV.

Lettre de M. de Leibniz *à Madame la Ducheſſe de Brunſvvick, du 2. Juillet 1694.*

MADAME,

Votre Alteſſe Séréniſſime ayant paru ſurpriſe de ce que j'avois dit ſur le Concile de Trente, comme s'il n'étoit pas reçu en France pour régle de foi, j'ai jugé qu'il étoit de mon devoir de lui en rendre raiſon; & j'ai cru que Votre Alteſſe Séréniſſime le prendroit en bonne part, ſon zéle pour l'eſſentiel de la foi étant accompagné de lumiéres qui la lui font diſtinguer des abus & des additions. Je ſçais bien qu'on a inſinué cette opinion dans les eſprits, que ce Concile eſt reçu en France pour régle de foi, & non pas pour régle de diſcipline; mais je ferai voir, que la nation n'a déclaré ni l'un, ni l'autre, quoiqu'on ait uſé d'adreſſe pour gagner inſenſiblement ce grand point, que les prétendus zélés ont toujours cherché de faire paſſer; & c'eſt pour cela même qu'il eſt bon qu'on s'y oppoſe de tems en tems, afin d'interrompre la preſcription, de peur qu'ils n'obtiennent leur but par la négligence des autres. Car c'eſt par cette négligence du bon parti, que ces zélotes ont gagné bien d'autres points; par exemple, le ſecond Concile de Nicée, tenu pour le culte des Images, a été déſaprouvé hautement par le grand Concile d'Occident, tenu à Francfort ſous *Charlemagne*. Cependant le parti des dévotions mal-entendues, qui a ordinairement le vulgaire de ſon côté, étant toujours attentif à faire valoir ce qu'il s'eſt mis en tête, & à profiter des occaſions où les autres ſe relâchent, a fait enſorte qu'il n'y a preſque plus perſonne dans la Communion de Rome, qui oſe nier que le Concile de Nicée eſt œcuménique.

Rien ne doit être plus vénérable en terre que la déciſion d'un véritable Concile général; mais c'eſt pour cela même qu'on doit être extrêmement ſur ſes gardes, afin que l'erreur ne prenne pas les livrées de la vérité divine. Et comme on ne reconnoîtra pas un homme pour Plénipotentiaire d'un grand Prince, s'il n'eſt autoriſé par des preuves bien claires, & qu'on ſera toujours plus diſpoſé, en cas de doute, à le récuſer qu'à le recevoir; on doit à plus forte raiſon uſer de cette précaution envers une Aſſemblée de gens, qui prétendent que le Saint Eſprit parle par leur bouche; de ſorte qu'il eſt plus ſûr & plus raiſonnable, en cas de doute,

doute, de récuser que de recevoir un Concile prétendu général. Car si l'on s'y trompe, les choses demeurent seulement aux termes où elles étoient avant ce Concile, sauf à un Concile futur, plus autorisé, d'y remédier ; mais si l'on recevoit un faux Concile & de fausses décisions, on feroit une brèche presque irréparable à l'Eglise ; parce qu'on n'ose plus révoquer en doute ce qui passe pour établi par l'Eglise Universelle, qu'un tel Concile représente.

Avant que de prouver ce que j'ai promis, il faut bien former l'état de la question, pour éviter l'équivoque. Je demeure d'accord que les doctrines du Concile de Trente sont reçues en France ; mais elles ne sont pas reçues comme des doctrines divines, ni comme de foi ; & ce Concile n'est pas reçu en France pour régle de foi, ni par conséquent comme œcuménique. L'équivoque qui est là dedans trompe bien des gens. Quand ils entendent dire que l'Eglise de France approuve ordinairement les dogmes de Trente, ils s'imaginent qu'elle se soumet aux décisions de ce Concile comme œcuménique, & qu'elle approuve aussi les anathêmes que ce Concile a prononcés contre les Protestans, ce qui n'est point. Moi-même, je suis du sentiment de ce Concile en bien des choses ; mais je ne reconnois pas pour cela son autorité ni ses anathêmes.

Voici encore une adresse dont on s'est servi pour surprendre les gens. On a fait accroire aux Ecclésiastiques qu'il est de leur intérêt de poursuivre la réception du Concile de Trente ; & c'est pour cela que le Clergé de France, gouverné par le Cardinal *du Perron*, dans les Etats du Royaume tenus immédiatement après l'assassinat de *Henri IV.* sous une Reine Italienne & novice au gouvernement, fit des efforts pour procurer cette réception ; mais le tiers Etat s'y opposant fortement, & le Clergé ne pouvant accomplir son dessein dans l'Assemblée des Etats, il osa déclarer de son autorité privée, qu'il vouloit tenir ce Concile pour reçu ; ce qui étoit une entreprise blâmée des personnes modérées. C'est à la Nation, & non au Clergé seul, de faire cette déclaration, & c'est suivant cette maxime que le Clergé s'est laissé induire, par les partisans de Rome, d'obliger tous ceux qui ont charge d'ame, à faire la profession de foi publiée par *Pie IV.* dans laquelle le Concile de Trente est autorisé en passant ; mais cette introduction particuliére, faite par cabale & par surprise contre les déclarations publiques, ne sçauroit passer pour une réception légitime ; outre que ce qui se dit en passant est plutôt une supposition, où l'on se rapporte à ce qui en est, qu'une déclaration directe.

Après avoir prévenu ces difficultés & ces équivoques, je viens à mes preuves, & je mets en fait qu'il ne se trouvera jamais aucune déclaration du Roi, ni de la nation Françoise, par laquelle le Concile de Trente soit reçu.

Au contraire, les Ambassadeurs de France déclarérent dans le Concile même, qu'ils ne le tenoient point pour libre, ni ses décisions pour légitimes,

times, & que la France ne les recevroit pas; & là-dessus ils se retirérent. Une déclaration si autentique devroit être levée par une autre déclaration autentique.

Par après, les Nonces des Papes sollicitans toujours la réception du Concile en France, la Reine *Catherine de Medicis*, qui étoit une Princesse éclairée, répondit que cela n'étoit nullement à propos, parce que cette réception rendroit le schisme des Protestans irrémédiable; ce qui fait voir que ce n'est pas sur la discipline seulement, mais encore sur la foi, qu'on a refusé de reconnoître ce Concile.

Pendant les troubles, la Ligue résolut la réception du Concile de Trente; mais le parti fidéle au Roi s'y opposa hautement.

J'ai remarqué un fait fort notable, que les Auteurs ont passé sous silence. *Henri IV.* se réconciliant avec l'Eglise de France, & faisant son abjuration à S. *Denys*, demanda que l'Archevêque de Bourges, & autres Prélats assemblés pour son instruction, lui dressassent un formulaire de la foi. Cette Assemblée lui prescrivit la profession susdite du Pape *Pie IV.* mais après y avoir rayé exprès les deux endroits, où il est parlé du Concile de Trente; ce qui fait voir incontestablement que cette Assemblée Ecclésiastique ne tenoit pas ce Concile pour reçu en France & comme régle de la foi, puisqu'elle le raya, lorsqu'il s'agissoit d'en prescrire une au Roi de France.

Après la mort de *Henri le Grand*, le tiers Etat s'opposa à la réception, comme j'ai déja dit, nonobstant que le Clergé eût assuré qu'on ne recevroit pas une discipline contraire aux libertés de l'Eglise Gallicane. Or, comme les autres réglemens de Trente étoient déja reçus en France par des Ordonnances particuliéres, on voit qu'il ne s'agissoit plus de discipline, qui étoit ou déja reçue ou non recevable; mais qu'il s'agissoit de faire reconnoître le Concile de Trente pour œcuménique, c'est-à-dire, pour régle de la foi.

Les Auteurs Italiens soutiennent hautement, que l'Ordonnance publiée en France sur la nullité des Mariages faits par des enfans sans demander le consentement des pères & des mères, est contraire à ce que le Concile de Trente a décidé comme de droit divin; & ils soutiennent qu'il n'appartient pas aux Loix séculiéres de changer ce qui est de l'essence d'un Sacrement; mais l'Ordonnance susdite est toujours demeurée en vigueur.

Je pourrois alléguer encore bien des choses sur ce point, si je n'aimois la brieveté, & si je ne croyois pas que ce que j'ai dit peut suffire. Je tiens aussi que les Cours Souveraines & les Procureurs Généraux du Roi n'accorderont jamais que le Concile de Trente a été reçu en France pour œcuménique; & s'il y a eu un tems où le Clergé de France s'est assez laissé gouverner par des intrigues étrangéres, pour solliciter ce point, je crois maintenant que ce Clergé, qui a de grands hommes à sa tête, qui entendent mieux les intérêts de l'Eglise Gallicane, ou plutôt de l'Eglise Uni-

Universelle, en est bien éloigné; & ce qui me confirme dans cette opinion, c'est qu'on a proposé à des nouveaux convertis une profession de foi, où il n'étoit point fait mention du Concile de Trente.

Je ne dis point tout cela par un mépris pour ce Concile, dont les décisions, pour la plûpart, ont été faites avec beaucoup de sagesse; mais parce qu'étant sûr que les Protestans ne le reconnoîtront pas, il importe, pour conserver l'espérance de la paix de l'Eglise Universelle, que l'Eglise de France demeure dans l'état qui la rend plus propre à moyenner cette paix, laquelle seroit sans doute une des plus souhaitables choses du monde, si elle pouvoit être obtenue sans faire tort aux consciences, & sans blesser la charité. Je suis avec dévotion, Madame, de Votre Altesse Sérénissime, le très humble & très fidéle serviteur, *Leibniz*.

P. S. Le Cardinal *Palavicin*, qui fait valoir le Concile de Trente autant qu'il peut, & marque les lieux où il a été reçu, ne dit point qu'il ait été reçu en France, ni pour régle de la foi, ni pour la discipline; & même cette distinction n'est point approuvée à Rome.

XXVI.

Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du* 12. *Juillet* 1694. (a)

MONSEIGNEUR,

Votre derniére a fait revivre nos espérances. M. l'Abbé de Lokkum travaille fort & ferme à une espéce de liquidation des controverses qu'il y a entre Rome & Ausbourg, & il le fait par ordre de l'Empereur; mais il a affaire à des gens qui demeurent d'accord du grand principe de la réunion, qui est la base de toute la négociation; & c'est sur cela qu'une convocation de nos Théologiens avoit fait solemnellement & autentiquement ce pas que vous sçavez, qui est le plus grand qu'on ait fait depuis la réforme. Voici l'échantillon de quelques articles de cette liquidation que je vous envoye, Monseigneur, de sa part. Il y en a jusqu'à cinquante qui sont déja prêts. Ce qu'il avoit projetté sur votre excellent Ecrit, entre maintenant dans sa liquidation, qui lui a fait prendre les choses de plus haut, & les traiter plus à fond; ce qui servira aussi à vous donner

(a) On n'a point la Lettre de M. de Meaux, à laquelle répond *M. de Leibniz*.

donner plus de satisfaction un jour. Cependant je vous envoye aussi la préface de ce qu'il vous destinoit dès lors, & des passages où il s'expliquoit à l'égard du Concile de Trente ; & rien ne l'a arrêté que la difficulté qu'il voyoit naître chez vous sur ce Concile, jugeant que si l'on vouloit s'y attacher, ce seroit travailler sans fruit & sans espérance, & même se faire tort de notre côté, & s'éloigner des mesures prises dans la convocation, & du fondement qu'on y a jetté. Il espére toujours de vous une déclaration sur ce grand principe, qui le mette en état de se joindre à vous dans ce grand & pieux dessein de la réunion, avec cette ouverture de cœur qui est nécessaire. Il me presse fort là-dessus, & il est le plus étonné du monde de voir qu'on y fait difficulté; ceux qui ont fait la proposition de votre côté, & qui ont fait naître la négociation, ayant débuté par cette condescendance, & ayant très-bien reconnu que sans cela il n'y auroit pas moyen d'entrer seulement en négociation. Le grand article qu'on accorde de notre côté, est qu'on se soumette aux Conciles œcuméniques & à l'unité hierarchique ; & le grand article qu'on attend de votre côté, est que vous ne prétendiez pas que pour venir à la réunion, nous devions reconnoître le Concile de Trente pour œcuménique, ni ses procédures pour légitimes. Sans cela M. *Molanus* croit qu'il ne faut pas seulement songer à traiter; & que les Théologiens de ce pays n'auroient pas donné leur déclaration ; & qu'ainsi lui-même ne peut guères avancer non plus, de peur de s'écarter des principes de cette convocation, où il a eu tant de part. Il s'agit de sçavoir si Rome, en cas de disposition favorable à la réunion, & supposé qu'il ne restât que cela à faire, ne pourroit pas accorder aux peuples du Nord de l'Europe, à l'égard du Concile de Trente, ce que l'Italie & la France s'accordent mutuellement sur les Conciles de Constance, de Bâle, & sur le dernier de Latran, & ce que le Pape avec le Concile de Bâle ont accordé aux Etats de Bohême *sub utrâque*, à l'égard des décisions de Constance. Il me semble, Monseigneur, que vous ne sçauriez nier *in thesi*, que la chose est possible ou licite. Mais si les affaires sont déja assez disposées, *in hypothesi*, c'est une autre question. Cependant il faut toujours commencer par le commencement, & convenir des principes, afin de pouvoir travailler sincérement & utilement.

Puisque vous demandez, Monseigneur, où j'ai trouvé l'acte en forme, passé entre les Députés du Concile de Bâle & les Bohémiens, par lequel ceux-ci doivent être reçus dans l'Eglise sans être obligés de se soumettre aux décisions du Concile de Constance, je vous dirai que c'est chez un Auteur très-Catholique que je l'ai trouvé : sçavoir, dans les *Miscellanea Bohemica* du R. P. *Balbinus*, Jésuite des plus sçavans de son Ordre pour l'Histoire, qui a enrichi ce grand Ouvrage de beaucoup de piéces autentiques tirées des Archives du Royaume, dont il a eu l'entrée. Il n'est

mort que depuis peu. Il donne auſſi la Lettre du Pape *Eugéne*, qui eſt une eſpéce de gratulation ſur cet accord. Car le Pape & le Concile n'avoient pas rompu alors.

N'ayant pas maintenant le Livre du P. *Balbinus*, j'ai cherché ſi la piéce dont il s'agit ne ſe trouveroit pas dans le livre de *Goldaſtus de Regno Bohemiæ*. Je l'y ai donc trouvée, & l'ai fait copier telle qu'il la donne; mais il ſera toujours à propos de recourir à *Balbinus*. Les *compactata* mêmes ſe trouvent auſſi dans *Goldaſtus*, qui diſent la même choſe & dans les mêmes termes. Quant au point *de præcepto*, peut-être que dans les Archives de l'Egliſe de Coutance en Normandie, dont l'Evêque a été le principal entre les Légats du Concile, ou parmi les papiers d'autres Prélats & Docteurs François, qui ont été au Concile de Bâle, on trouveroit plus de particularités ſur toute cette négociation. Je ſuis avec zéle, Monſeigneur, votre très-humble & très-obéiſſant ſerviteur, *Leibniz*.

XXVII.

Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du* 11. *Décembre* 1699.

MONSEIGNEUR,

Lorſque j'arrivai ici il y a quelques jours, Monſeigneur le Duc *Antoine-Ulric* me demanda de vos nouvelles; & quand je répondis que je n'avois point eu l'honneur d'en recevoir depuis long-tems, il me dit qu'il vouloit me fournir de la matiére, pour vous faire ſouvenir de nous. C'eſt qu'un Abbé de votre Religion, qui eſt de conſidération & de mérite, lui avoit envoyé le Livre que voici, (a) qu'il avoit donné au Public ſur ce qui eſt de foi; que S. A. S. m'ordonna de vous communiquer pour le ſoumettre à votre jugement, & pour tâcher d'apprendre, Monſeigneur, ſelon votre commodité, s'il a votre approbation, de laquelle ce Prince feroit

(a) *Secretio eorum quæ de fide Catholicâ, ab iis quæ non ſunt de fide, in controverſiis pleriſque hoc ſæculo motis, juxta regulam fidei ab Ex. D. Franc.* Veronio *Sacræ Theologiæ Doct. antehac compilatam, ab omnibus Sorb. Doctor. in plenâ congregatione Facultatis Theologiæ approbatam, necnon an. 1645. in gen. conventu ab univerſo Clero Gallic. receptam, ac per Illuſt. & Doctiſſ. Wallemb. Epiſc. multum laudatam ex ipſo Concilio Tridentino & præfatâ regulâ compendiosè excerpta an. Chriſti 1699. in-16.* ſans nom d'Auteur, de ville & d'Imprimeur.

feroit presque autant de cas que si elle venoit de Rome même ; m'ayant ordonné de vous faire ses complimens, & de vous marquer combien il honore votre mérite éminent.

Le dessein de distinguer ce qui est de foi, de ce qui ne l'est point, paroît assez conforme à vos vûes & à ce que vous appellez la méthode de l'exposition ; & il n'y a rien de si utile pour nous decharger d'une bonne partie des controverses, que de faire connoître, que ce qu'on dit de part & d'autre n'est point de foi. Cependant S. A. S. ayant jetté les yeux sur ce Livre, y a trouvé bien des difficultés. Car premierement, il lui semble qu'on n'a pas assez marqué les conditions de ce qui est de foi, ni les principes par lesquels on le peut connoître. De plus, il semble en second lieu, qu'il y a des degrés entre les articles de foi, les uns étant plus importans que les autres.

Si j'ose expliquer plus amplement ce que S. A. S. m'avoit marqué en peu de mots, je dirai que pour ce qui est des conditions & principes, tout article de foi doit être sans doute une vérité que Dieu a révélée ; mais la question est, si Dieu en a seulement révélé autrefois, ou s'il en révéle encore ; & si les révélations d'autrefois sont toutes dans l'Ecriture Sainte, ou sont venues du moins d'une Tradition Apostolique ; ce que ne nient point plusieurs des plus accommodans entre les Protestans.

Mais comme bien des choses passent aujourd'hui pour être de foi, qui ne sont point assez révélées par l'Ecriture, & où la Tradition Apostolique ne paroît pas non plus, comme, par exemple, la Canonicité des Livres que les Protestans tiennent pour apocriphes, laquelle passe aujourd'hui pour être de foi dans votre Communion, contre ce qui étoit cru par des personnes d'autorité dans l'ancienne Eglise ; comment le peut-on sçavoir ? Si l'on admet des révélations nouvelles, en disant que Dieu assiste tellement son Eglise, qu'elle choisit toujours le bon parti, soit par une reception tacite ou droit non écrit, soit par une définition ou loi expresse d'un Concile œcuménique, où il est encore question de bien déterminer les conditions d'un tel Concile, & s'il est nécessaire que le Pape prenne part aux décisions, pour ne rien dire du Pape à part, ni encore de quelque particulier qui pourroit vérifier ses révélations par des miracles. Mais si l'on accorde à l'Eglise ce droit d'établir de nouveaux articles de foi, on abandonnera la perpétuité, qui avoit passé pour la marque de la Foi Apostolique. J'avois remarqué autrefois que vos propres Auteurs ne s'y accordent point, & n'ont point les mêmes fondemens sur l'analyse de la foi, & que le P. *Gregoire de Valentia*, Jésuite, dans un livre fait là-dessus, la réduit aux décisions du Pape, avec, ou sans le Concile ; au lieu qu'un Docteur de Sorbonne nommé *Holden*, vouloit, aussi dans un livre exprès, que tout devoit avoir déja été révélé aux Apôtres, & puis proposé jusqu'à nous par l'entremise de l'Eglise ; ce qui paroîtra le meilleur

aux Proteftans. Mais alors il fera difficile de juftifier l'antiquité de bien des fentimens, qu'on veut faire paffer pour être de foi dans l'Eglife Romaine d'aujourd'hui.

Et quant aux degrés de ce qui eft de foi, on difputa dans le Colloque de Ratisbonne de ce fiécle, entre *Hunnius*, Proteftant, & le P. *Tanner*, Jéfuite, fi les vérités de peu d'importance, qui font dans l'Ecriture Sainte, comme, par exemple, celle du chien de *Tobie*, fuivant votre Canon, font des articles de foi, comme le Père *Tanner* l'affura. Ce qui étant pofé, il faut reconnoître qu'il y a une infinité d'articles de foi, qu'on peut, non-feulement ignorer, mais même nier impunément, pourvû qu'on croye qu'ils n'ont point été révélés. Comme fi quelqu'un croyoit que ce paffage: *Tres funt qui teftimonium perhibent, &c.* n'eft point autentique, puifqu'il manque dans les anciens exemplaires Grecs. Mais il fera queftion maintenant de fçavoir s'il n'y a pas des articles tellement fondamentaux, qu'ils foient néceffaires *neceffitate medii*; enforte qu'on ne les fçauroit ignorer ou nier fans expofer fon falut, & comment on les peut difcerner des autres.

1. Joh. v. 7. 8.

La connoiffance de ces chofes paroît fi néceffaire, Monfeigneur, pour entendre ce que c'eft que d'être de foi, que Monfeigneur le Duc a cru qu'il falloit avoir recours à vous pour les bien connoître, ne fçachant perfonne aujourd'hui dans votre Eglife, qu'on puiffe confulter plus fûrement, & fe flattant, fur les expreffions obligeantes de votre Lettre précédente, que vous aurez bien la bonté de lui donner des éclairciffemens. Je ne fuis maintenant que fon interpréte, & je ne fuis pas moins avec refpect, Monfeigneur, votre très-humble & très-obéiffant ferviteur, *Leibniz*.

Wolfenbutel 11. Décembre 1699.

XXVIII.

Réponfe de M. l'Evêque de Meaux, du 9. Janvier 1700.

MONSIEUR,

Rien ne me pouvoit arriver de plus agréable que d'avoir à fatisfaire, felon mon pouvoir, aux demandes d'un auffi grand Prince que Monfeigneur le Duc *Antoine Ulric*, & encore m'étant propofées par un homme auffi habile & que j'eftime autant que vous. Elles fe rapportent à deux points: le premier confifte à juger d'un Livret, intitulé: *Secretio, &c.* ce

ce qui demande du tems, non pour le volume, mais pour la qualité des matiéres sur lesquelles il faut parler sûrement & juste. Je supplie donc Son Altesse de me permettre un court delai; parce que n'ayant reçu ce Livre que depuis deux jours, à peine ai-je eu le loisir de le considerer.

La seconde demande a deux parties, dont la premiére regarde les conditions & les principes par lesquels on peut reconnoître ce qui est de foi, en le distinguant de ce qui n'en est pas: & la seconde observe, qu'il y a des degrés entre les articles de foi, les uns étant plus importans que les autres.

Quant au premier point, vous supposez avant toutes choses, comme indubitable, que tout article de foi doit être une vérité révélée de Dieu, de quoi je conviens sans difficulté; mais vous venez à deux questions, dont l'une est: *Si Dieu en a seulement révélé autrefois, ou s'il en révéle encore*; & la seconde: *Si les révélations d'autrefois sont toutes dans l'Ecriture Sainte, ou sont venues du moins d'une tradition Apostolique, ce que ne nient point des plus accommodans entre les Protestans.*

Je répons sans hésiter, Monsieur, que Dieu ne révéle point de nouvelles vérités qui appartiennent à la foi Catholique, & qu'il faut suivre la régle de la perpétuité, qui avoit, comme vous dites très-bien, passé pour la régle de la Catholicité, de laquelle aussi l'Eglise ne s'est jamais départie.

Il ne s'agit pas ici de disputer de l'autorité des traditions Apostoliques; puisque vous dites vous-même, Monsieur, *que les plus accommodans*, c'est-à-dire, comme je l'entens, non-seulement les plus doctes, mais encore les plus sages des Protestans ne les nient pas, comme je crois en effet l'avoir remarqué dans votre sçavant *Calixte* & dans ses Disciples. Mais je dois vous faire observer que le Concile de Trente reconnoît la régle de la perpétuité, lorsqu'il déclare qu'il n'en a point d'autre, que *ce qui est contenu dans l'Ecriture Sainte, ou dans les Traditions non écrites, qui reçues par les Apôtres de la bouche de* JESUS-CHRIST, *ou dictées aux mêmes Apôtres par le Saint-Esprit, sont venues à nous comme de main en main.* *Sess. IV. decret. de Can. Script.*

Il faut donc, Monsieur, tenir pour certain que nous n'admettons aucune nouvelle révélation, & que c'est la foi expresse du Concile de Trente, que toute vérité, révélée de Dieu, est venue de main en main jusqu'à nous; ce qui aussi a donné lieu à cette expression qui régne dans tout ce Concile: que le dogme qu'il établit a toujours été entendu comme il l'expose: *Sicut Ecclesia Catholica semper intellexit.* Selon cette régle, on doit tenir pour assuré que les Conciles œcuméniques, lorsqu'ils décident quelque vérité, ne proposent point de nouveaux dogmes, mais ne font que déclarer ceux qui ont toujours été crus, & les expliquer seulement en termes plus clairs & plus précis. *Ibid.*

Quant à la demande que vous me faites: *s'il faut, avec* Gregoire de Valence, *réduire la certitude de la décision à ce que prononce le Pape, ou*

avec, ou sans le Concile, elle me paroît assez inutile. On sçait ce qu'a écrit sur ce sujet le Cardinal *du Perron*, dont l'autorité est de beaucoup supérieure à celle de ce célébre Jésuite; & pour ne point rapporter des autorités particuliéres, on voit en cette matiére ce qu'enseigne & ce que pratique, même de nos jours, & encore tout récemment, l'Eglise de France.

Nous donnerons donc pour régle infaillible & certainement reconnue par les Catholiques des verités de foi, le consentement unanime & perpétuel de toute l'Eglise, soit assemblée en Concile, soit dispersée par toute la terre, & toujours enseignée par le même Saint-Esprit. Si c'est-là, pour me servir de vos expressions, *ce qui est le plus agréable aux Protestans*, bien loin de les détourner de cette doctrine, nous ne craignons point de la garantir, comme incontestablement sainte & orthodoxe.

Mais alors, continuez-vous, *il sera difficile de justifier l'antiquité de bien des sentimens, qu'on veut faire passer pour être de foi dans l'Eglise Romaine d'aujourd'hui.*

Non, Monsieur, j'ose vous répondre avec confiance que cela n'est pas si difficile que vous pensez, pourvû qu'on éloigne de cet examen l'esprit de contention, en se réduisant aux faits certains.

Vous en pouvez faire l'essai dans l'exemple que vous alléguez, & qui est aussi le plus fort qu'on puisse alléguer, *de la canonicité des Livres que les Protestans tiennent pour apocryphes, laquelle passe aujourd'hui pour être de foi dans notre Communion, contre ce qui étoit cru par des personnes d'autorité dans l'ancienne Eglise.* Mais, Monsieur, vous allez voir clairement, si je ne me trompe, cette question résolue par des faits entiérement incontestables.

Le premier est, que ces Livres dont on dispute, ou dont autrefois on a disputé, ne sont pas des Livres nouveaux ou nouvellement trouvés, auxquels on ait donné de l'autorité. La seconde Lettre de *S. Pierre*, celle aux Hébreux, l'Apocalypse & les autres Livres qui ont été contestés, ont toujours été reconnus dans l'Eglise, & intitulés du nom des Apôtres, à qui encore aujourd'hui on les attribue. Si quelques-uns leur ont disputé ce titre, on n'a pas nié pour cela l'existence de ces Livres, & qu'ils ne portassent cette intitulation, ou par-tout, ou dans la plûpart des lieux où on les lisoit, ou du moins dans les plus célébres.

Second fait: j'en dis autant des Livres de l'Ancien Testament. La Sagesse, l'Ecclésiastique, les *Maccabées* & les autres, ne sont pas des Livres nouveaux: ce ne sont pas les Chrétiens qui les ont composés: ils ont précédé la naissance de JESUS-CHRIST, & nos Pères les ayant trouvés parmi les Juifs, les ont pris de leurs mains, pour l'usage & pour l'édification de l'Eglise.

Troisieme fait: ce n'est point non plus par de nouvelles révélations, ou par de nouveaux miracles, qu'on les a reçus dans le Canon. Tous ces moyens

moyens sont suspects ou particuliers, & par conséquent insuffisans à fonder une tradition & un témoignage de la foi. Le Concile de Trente, qui les a rangés dans le Canon, les y a trouvés il y a plus de douze cens ans, & dès le quatriéme siécle, le plus sçavant sans contestation de toute l'Eglise.

Quatriéme fait: personne n'ignore le Canon XLVII. du Concile III. de Carthage, qui constamment est de ce siécle-là, & où les mêmes Livres, sans en excepter aucun de ceux que le Concile de Trente a reçus, sont reconnus comme Livres *qu'on lit dans l'Eglise sous le nom de divines Ecritures, & d'Ecritures canoniques*: SUB NOMINE DIVINARUM SCRIPTURARUM, &c. CANONICÆ SCRIPTURÆ, &c.

Cinquiémement: c'est un fait qui n'est pas moins constant, que les mêmes Livres sont mis au rang des saintes Ecritures, avec le Pentateuque, avec l'Evangile, avec tous les autres les plus canoniques, dans la réponse du Pape *S. Innocent I.* à la Consultation du S. Evêque *Exupere* de Toulouse, chap. VII. en l'an 405. de notre Seigneur. Le décret du Concile Romain, tenu par le Pape *S. Gelase*, fait le même dénombrement au cinquiéme siécle, & c'est-là le dernier canon de l'Eglise Romaine sur ce sujet, sans que ses décrets ayent jamais varié. Tout l'Occident a suivi l'Eglise Romaine en ce point; & le Concile de Trente n'a fait que marcher sur ses pas.

Sixiéme fait: il y a des Eglises, que dès le tems de *S. Augustin* on a regardées comme plus sçavantes & plus exactes que toutes les autres: *Doctiores ac diligentiores Ecclesiæ*. On ne peut dénier ces titres à l'Eglise d'Afrique, ni à l'Eglise Romaine, qui avoit outre cela la principauté ou la primauté de la Chaire Apostolique, comme parle *S. Augustin*: *In quâ semper Apostolicæ Cathedræ viguit principatus*, & dans laquelle on convenoit, dès le tems de *S. Irenée*, que la Tradition des Apôtres s'étoit toujours conservée avec plus de soin. *De Doct. Christ. L.* II. n. 22.

Septiéme fait: *S. Augustin* a pris séance dans ce Concile, du moins il étoit de ce tems-là, & il en a suivi la Tradition dans le Livre de la Doctrine Chrétienne, où nous lisons ces paroles: *Tout le Canon des Ecritures contient ces Livres*: *cinq de* Moyse, *&c*..... où sont nommés en même rang, Tobie, Judith, *deux des* Maccabées, *la Sagesse*, *l'Ecclésiastique*; *quatorze Epîtres de* S. Paul, *& notamment celle aux Hebreux*, ainsi qu'elles sont comptées, tant dans le Canon de Carthage, que dans *S. Augustin*: *deux Lettres de* S. Pierre, *trois de* S. Jean, *& l'Apocalypse*. *Ibid. L.* II. c. VIII.

Huitiéme fait: ces anciens Canons n'ont pas été une nouveauté introduite par ces Conciles & par ces Papes, mais une déclaration de la Tradition ancienne, comme il est expressément porté dans le Canon déja cité du Concile III. de Carthage: *Ce sont les Livres*, dit-il, *que nos Peres nous ont appris à lire dans l'Eglise, sous le titre d'Ecritures divines & Canoniques*, comme marque le commencement du Canon.

Neuviéme

Neuviéme fait : la preuve en est bien constante par les remarques suivantes. *S. Augustin* avoit cité, contre les Pélagiens, ce passage du Livre de la Sagesse ; *Il a été enlevé de la vie, de peur que la malice ne corrompît son esprit.* Les semi-Pélagiens avoient contesté l'autorité de ce Livre, comme n'étant point canonique ; & *S. Augustin* répond : qu'il ne falloit point rejetter *le Livre de la Sagesse, qui a été jugé digne depuis une si longue antiquité*, TAM LONGA ANNOSITATE, *d'être lû dans la place des Lecteurs, & d'être oüi par tous les Chrétiens, depuis les Evêques jusqu'aux derniers des Laïques, Fidéles, Catéchuménes & Payens, avec la vénération qui est due à l'autorité divine* ; à quoi il ajoute : *Que ce Livre doit être préféré à tous les Docteurs particuliers ; parce que les Docteurs particuliers les plus excellens & les plus proches du tems des Apôtres, se le sont eux-mêmes préféré, & que produisans ce Livre à témoin, ils ont cru ne rien alléguer de moins qu'un témoignage divin* : NIHIL SE ADHIBERE NISI DIVINUM TESTIMONIUM CREDIDERUNT ; répétant encore à la fin le grand nombre d'années, TANTA ANNORUM NUMEROSITATE, où ce Livre a eu cette autorité. On pourroit montrer la même chose des autres Livres, qui ne sont ni plus ni moins contestés que celui-là, & en faire remonter l'autorité jusqu'aux tems les plus voisins des Apôtres, sans qu'on en puisse montrer le commencement.

De præd. SS. c. XIV.

Dixiéme fait : en effet, si l'on vouloit encore pousser la Tradition plus loin, & nommer *ces excellens Docteurs & si voisins du tems des Apôtres*, qui sont marqués dans *S. Augustin*, on pourroit assûrer qu'il avoit en vûe le Livre des témoignages de *S. Cyprien*, qui est un recueil des passages de l'Ecriture, où, à l'ouverture du livre, la Sagesse, l'Ecclésiastique & les *Maccabées* se trouvent cités en plusieurs endroits, avec la même autorité que les livres les plus divins, & après avoir promis deux & trois fois expressément dans les préfaces, de ne citer dans ce livre que des Ecritures prophétiques & apostoliques.

Onziéme fait : l'Afrique & l'Occident n'étoient pas les seuls à reconnoître pour canoniques ces Livres, que les Hébreux n'avoient pas mis dans leur canon. On trouve par-tout dans *St. Clement* d'Alexandrie & dans *Origene*, pour ne point parler des autres Pères plus nouveaux, les Livres de la Sagesse & de l'Ecclésiastique cités avec la même autorité que ceux de *Salomon*, & même ordinairement sous le nom de *Salomon* même, afin que le nom d'un Ecrivain canonique ne leur manquât pas, & à cause aussi, dit *S. Augustin*, qu'ils en avoient pris l'esprit.

Douziéme fait : quand *Julius Africanus* rejetta dans le Prophête *Daniel* l'Histoire de *Susanne*, & voulut défendre les Hébreux contre les Chrétiens, on sçait comment il fut repris par *Origene*. Lorsqu'il s'agira de l'autorité & du sçavoir, je ne crois pas qu'on balance entre *Origene* & *Julius Africanus*. Personne n'a mieux connu l'autorité de l'Hébreu qu'*Origene*, qui l'a fait connoître aux Eglises Chrétiennes ; & sans plus de

de discussion, sa Lettre à *Africanus*, dont on nous a depuis peu donné le Grec, établit le fait constant: que les Livres que les Hébreux ne lisoient point dans leurs Synagogues, étoient lûs dans les Eglises Chrétiennes sans aucune distinction d'avec les autres Livres divins.

Treiziéme fait: il faut pourtant avouer que plusieurs Eglises ne les mettoient point dans leur Canon; parce que dans les Livres du Vieux Testament, elles ne vouloient que copier le Canon des Hébreux, & compter simplement les Livres que personne ne contestoit, ni Juif, ni Chrétien. Il faut aussi avouer que plusieurs sçavans, comme *S. Jérôme*, & quelques autres grands Critiques, ne vouloient point recevoir ces Livres pour établir les dogmes; mais leur avis particulier n'étoit pas suivi, & n'empêchoit pas que les plus sublimes, & les plus solides Théologiens de l'Eglise ne citassent ces Livres en autorité, même contre les Hérétiques, comme l'exemple de *S. Augustin* vient de le faire voir, pour ne point entrer ici dans la discussion inutile des autres Auteurs. D'autres ont remarqué devant moi, que *S. Jérôme* lui-même a souvent cité ces Livres en autorité avec les autres Ecritures; & qu'ainsi les opinions particuliéres des Docteurs étoient, dans leurs propres Livres, souvent emportées par l'esprit de la Tradition, & par l'autorité des Eglises.

Quatorziéme fait: je n'ai pas besoin de m'étendre ici, ni sur le Canon des Hébreux, ni sur les diverses significations du mot *apocryphe*, qui, comme on sçait, n'est pas toujours également désavantageux. Je ne dirai pas non plus quelle autorité parmi les Juifs, après leur Canon formé par *Esdras*, pouvoient avoir sous un autre titre, que celui de canonique, ces Livres qu'on ne trouve point dans l'Hébreu. Je laisserai encore à part l'autorité que leur peuvent concilier les allusions secrettes qu'on remarque aux sentences de ces Livres, non-seulement dans les Auteurs profanes, mais encore dans l'Evangile. Il me semble que le sçavant Evêque d'Avranches *, dont le nom est si honorable dans la Littérature, n'a rien laissé à dire sur cette matiére; & pour moi, Monsieur, je me contente d'avoir démontré, si je ne me trompe, que la définition du Concile de Trente sur la canonicité des Ecritures, loin de nous obliger à reconnoître de nouvelles révélations, fait voir au contraire que l'Eglise Catholique demeure toujours inviolablement attachée à la Tradition ancienne venue jusqu'à nous de main en main.

* Huet.

Quinziéme fait: que si enfin vous m'objectez que du moins cette Tradition n'étoit pas universelle, puisque de très-grands Docteurs & des Eglises entiéres ne l'ont pas connue; c'est, Monsieur, une objection que vous avez à résoudre avec moi. La démonstration en est évidente: nous convenons tous ensemble, Protestans & Catholiques également, des mêmes Livres du Nouveau Testament; car je ne crois pas que personne voulût suivre encore les emportemens de *Luther* contre l'Epitre de *S. Jac-*

ques. Passons donc une même canonicité à tous ces Livres, contestés autrefois ou non contestés ; après cela, Monsieur, permettez moi de vous demander, si vous voulez affoiblir l'autorité ou de l'Epître aux Hébreux, si haute, si théologique, si divine ; ou celle de l'Apocalypse, où reluit l'esprit prophétique avec autant de magnificence que dans *Isaïe* ou dans *Daniel?* Ou bien dira-t-on peut-être que c'est une nouvelle révélation qui les a fait reconnoître? Vous êtes trop ferme dans les bons principes pour les abandonner aujourd'hui. Nous dirons donc, s'il vous plaît, tous deux ensemble, qu'une nouvelle reconnoissance de quelque Livre canonique, dont quelques-uns auront douté, ne déroge point à la perpétuité de la Tradition, que vous voulez bien avouer pour marque de la vérité Catholique. Pour être constante & perpétuelle, la vérité Catholique ne laisse pas d'avoir ses progrès : elle est connue en un lieu plus que dans un autre, en un tems plus qu'en un autre, plus clairement, plus distinctement, plus universellement. Il suffit, pour établir la succession & la perpétuité de la foi d'un Livre Saint, comme de toute autre vérité, qu'elle soit toujours reconnue, qu'elle le soit dans le plus grand nombre sans comparaison, qu'elle le soit dans les Eglises les plus éminentes, les plus autorisées & les plus révérées, qu'elle s'y soutienne, qu'elle gagne & qu'elle se répande d'elle-même, jusqu'au tems que le S. Esprit, la force de la Tradition & le goût, non celui des particuliers, mais l'universel de l'Eglise, la fasse enfin prévaloir, comme elle a fait au Concile de Trente.

Seiziéme fait : ajoutons, si vous l'avez agréable, que la foi qu'on a eue en ces Livres nouvellement reconnus, a toujours eu dans les Eglises un témoignage autentique, dans la lecture qu'on en a faite dès le commencement du Christianisme, sans aucune marque de distinction d'avec les Livres reconnus divins : ajoutons l'autorité qu'on leur donne par-tout naturellement dans la pratique, comme nous l'avons remarqué : ajoutons enfin que le terme de canonique n'ayant pas toujours une signification uniforme, nier qu'un Livre soit canonique en un sens, ce n'est pas nier qu'il ne le soit en un autre ; nier qu'il soit, ce qui est très-vrai, dans le Canon des Hébreux, ou reçu sans contradiction parmi les Chrétiens, n'empêche pas qu'il ne soit au fond dans le Canon de l'Eglise, par l'autorité que lui donne la lecture presque générale, & par l'usage qu'on en faisoit par tout l'Univers. C'est ainsi qu'il faut concilier plutôt que commettre ensemble les Eglises & les Auteurs Ecclésiastiques, par des principes communs à tous les divers sentimens, & par le retranchement de toute ambiguité.

Dix-septiéme fait : il ne faut pas oublier un fait que *S. Jerôme* raconte à tout l'Univers, sans que personne l'en ait démenti, qui est que le livre de *Judith* avoit reçu un grand témoignage par le Concile de Nicée. On n'aura point de peine à croire que cet infatigable Lecteur de tous les livres & de tous les Actes Ecclésiastiques, ait pû voir par ses curieuses &

& laborieuses recherches, auxquelles rien n'échappoit, quelque Mémoire de ce Concile, qui se soit perdu depuis. Ainsi, ce sçavant Critique, qui ne vouloit pas admettre le livre dont nous parlons, ne laisse pas de lui donner le plus grand témoignage qu'il pût jamais recevoir, & de nous montrer en même tems, que sans le mettre dans le Canon, les Pères & les Conciles les plus vénérables s'en servoient dans l'occasion, comme nous venons de le dire, & le consacroient par la pratique.

Dix-huitiéme fait: quoique je commence à sentir la longueur de cette lettre, qui devient un petit livre contre mon attente, le plaisir de m'entretenir par votre entremise avec un Prince qui aime si fort la Religion, qu'il daigne même m'ordonner de lui en parler de si loin, me fera encore ajouter un fait qu'il approuvera. C'est, Monsieur, que la diversité des Canons de l'Ecriture, dont on usoit dans les Eglises, ne les empêchoit pas de concourir dans la même Théologie, dans les mêmes dogmes, dans la même condamnation de toutes les erreurs, & non-seulement de celles qui attaquoient les grands Mystéres, de la Trinité, de l'Incarnation, de la Grace; mais encore de celles qui blessoient les autres vérités révélées de Dieu, comme faisoient les Montanistes, les Novatiens, les Donatistes, & ainsi du reste. Par exemple, la Province de Phrygie, qui, assemblée dans le Concile de Laodicée, ne recevoit point en autorité, & sembloit même ne vouloir pas lire dans l'Eglise quelques-uns des livres dont il s'agit, contre la coutume presque universelle des autres Eglises, entr'autres de celle d'Occident, n'en condamnoit pas moins avec elles, toutes les erreurs qu'on vient de marquer; de sorte qu'en vérité il ne leur manquoit aucun dogme, encore qu'il manquât dans leur Canon quelqu'un des livres qui servoient à les convaincre.

Dix-neuviéme fait: c'est pour cela qu'on se laissoit les uns aux autres une grande liberté, sans se presser d'obliger toutes les Eglises au même Canon; parce qu'on ne voyoit naître de là aucune diversité, ni dans la foi, ni dans les mœurs; & la raison en étoit, que ceux d'entre les Fidèles, qui ne cherchoient pas les dogmes de foi dans ces livres non canonisés en quelques endroits, les trouvoient suffisamment dans ceux qui n'avoient jamais été révoqués en doute; & que même ce qu'on ne trouvoit pas dans les Ecritures en général, on le recouvroit dans les Traditions perpétuelles & universelles.

Vingtiéme fait: sur cela même nous lisons dans *S. Augustin*, & dans l'un de ses plus sçavans Ecrits, cette sentence mémorable: *L'homme qui est affermi dans la foi, dans l'espérance & dans la charité, & qui est inébranlable à les conserver, n'a besoin des Ecritures que pour instruire les autres; ce qui fait aussi que plusieurs vivent sans aucun livre dans les solitudes.* On sçait d'ailleurs qu'il y a eu des peuples, qui sans avoir l'Ecriture, qu'on n'avoit pû encore traduire en leurs Langues barbares & irréguliéres,

De doctr. Christ. L. 1. n. 4. &c.

res, n'en étoient pas moins Chrétiens que les autres; par où aussi l'on peut entendre, que la concorde dans la foi, loin de dépendre de la réception de quelques livres de l'Ecriture, ne dépend pas même de toute l'Ecriture en général; ce qui pourroit se prouver encore par *Tertullien* & par tous les autres Auteurs, si cette discussion ne nous jettoit trop loin de notre sujet.

Vingt uniéme fait: que si enfin on demande pourquoi donc le Concile de Trente n'a pas laissé sur ce point la même liberté que l'on avoit autrefois, & défend sous peine d'anathême de recevoir un autre Canon que celui qu'il propose sess. IV? sans vouloir rien dire d'amer, je laisserai seulement à examiner aux Protestans modérés, si l'Eglise Romaine a dû laisser ébranler par les Protestans le Canon, dont, comme on a vû, elle étoit en possession avec tout l'Occident, non-seulement dès le quatriéme siécle, mais encore dès l'origine du Christianisme: Canon enfin dont on prenoit occasion de la calomnier, comme falsifiant les Ecritures; ce qui faisoit remonter l'accusation jusqu'aux siécles les plus purs: je laisse, dis-je, à examiner, si l'Eglise a dû tolérer ce soulévement, ou bien le réprimer par ses anathêmes.

Vingt-deuxiéme fait: il n'est donc rien arrivé ici que ce que l'on a vû arriver à toutes les autres vérités, qui est d'être déclarées plus expressément, plus autentiquement, plus fortement par le jugement de l'Eglise Catholique, lorsqu'elles ont été plus ouvertement, & s'il est permis de dire une fois ce mot, plus opiniâtrement contredites; ensorte qu'après ce décret, le doute ne soit plus permis.

Vingt-troisiéme fait: je n'ai point ici à rendre raison pourquoi nous donnons le nom d'Eglise Catholique à la Communion Romaine, ni le nom de Concile œcuménique à celui qu'elle reconnoît pour tel. C'est une dispute à part, où l'on ne doit pas entrer ici; & il me suffit d'avoir remarqué les faits constans, d'où résultent l'antiquité & la perpétuité du Canon dont nous usons.

Vingt-quatriéme fait: après tout, quelque inviolable que soit la certitude que nous y trouvons, il sera toujours véritable que les livres qui n'ont jamais été contestés, ont par cela seul une force particuliére pour la conviction; parce qu'encore que nul esprit raisonnable ne doive douter des autres, après la décision de l'Eglise, les premiers ont cela de particulier, que procédant *ad hominem & ex concessis*, comme l'on parle, ils sont plus propres à fermer la bouche aux contredisans.

Voilà, Monsieur, un long discours, encore que je n'aie fait que proposer les principes. C'est à Dieu à ouvrir les cœurs de ceux qui les liront. Ce dont je vous prie, c'est de le présenter à votre grand Prince, de prendre les momens heureux où son oreille sera plus libre, & enfin de le lui faire regarder comme un effet de mon très-humble respect. Le reste

reste se dira une autre fois, & bientôt, s'il plaît à Dieu. Je suis cependant, & je serai toujours avec une estime & une affection cordiale, Monsieur, votre très, &c.

† *J. Benigne Bossuet*, Evêque de Meaux.

XXIX.

Autre Réponse de M. de Meaux, ou suite de la Réponse précédente à M. de Leibniz.

A Versailles, le 30. Janvier 1700.

MONSIEUR,

Des deux difficultés que vous m'avez proposées dans votre Lettre du 11. Décembre 1699. de la part de votre grand & habile Prince, la seconde regardoit *les degrés entre les articles de foi, les uns étant plus importans que les autres*; & c'est celle-là sur laquelle il faut tâcher aujourd'hui de le satisfaire.

Vous l'expliquez en ces termes: *Quant au degré de ce qui est de foi, on disputa dans le Colloque de Ratisbonne de ce siécle, entre* Hunnius *Protestant & le Père* Tanner *Jésuite, si les vérités de peu d'importance, qui sont dans l'Ecriture Sainte, comme, par exemple, celle du chien de* Tobie, *sont des articles de foi, comme le Père* Tanner *l'assura; ce qui étant posé, il faut reconnoître qu'il y a une infinité d'articles de foi qu'on peut, non-seulement ignorer, mais même nier impunément, pourvû qu'on croye qu'ils n'ont point été révélés; comme si quelqu'un croyoit que ce passage,* TRES SUNT QUI TESTIMONIUM PERHIBENT, &c. *n'est point autentique, puisqu'il manque dans les anciens exemplaires Grecs. Il sera question maintenant de sçavoir, s'il y a des articles tellement fondamentaux qu'ils soient nécessaires,* NECESSITATE MEDII; *ensorte qu'on ne les sçauroit ignorer ou nier sans exposer son salut, & comment on les peut discerner d'avec les autres.*

Il me semble premiérement, Monsieur, que si j'avois assisté à quelque Colloque semblable à celui de Ratisbonne, & qu'il m'eût fallu répondre à la question du chien de *Tobie*; sans sçavoir alors ce que dit le Père *Tanner*, j'aurois cru devoir user de distinction. En prenant le terme d'article de foi selon la signification moins propre & plus étendue, j'aurois dit, que toutes les choses révélées de Dieu dans des Ecritures canoniques, importantes ou non importantes, sont en ce sens articles de foi; mais qu'en

prenant ce terme d'article de foi dans la signification étroite & propre, pour des dogmes Théologiques immédiatement révélés de Dieu, tous ces faits particuliers ne méritent pas ce titre.

Je n'ai pas besoin de vous dire que je compte ici parmi les dogmes révélés de Dieu, certaines choses de fait sur lesquelles roule la Religion, comme la Nativité, la Mort & la Résurrection de notre Seigneur. Les faits dont nous parlons ici, sont, comme je viens de le marquer, les faits particuliers. Il y en a deux sortes : les uns servent à établir les dogmes par des exemples plus ou moins illustres, comme l'Histoire d'*Esther* & les combats de *David* : les autres, pour ainsi parler, ne sont que peindre & décrire une action, comme seroit, par exemple, la couleur des pavillons qui étoient tendus dans le festin d'*Assuerus*, & les autres menues circonstances de cette fête Royale ; & de ce genre seroit aussi le chien de *Tobie*, aussi-bien que le bâton de *David*, & si l'on veut, la couleur de ses cheveux. Tout cela de soi est tellement indifférent à la Religion, qu'on peut ou le sçavoir, ou l'ignorer sans qu'elle en souffre pour peu que ce soit. Les autres faits, qui sont proposés pour appuyer les dogmes divins, comme sont la justice, la miséricorde & la providence divine, quoique bien plus importans, ne sont pas absolument nécessaires; parce qu'on peut sçavoir d'ailleurs ce qu'ils nous apprennent de Dieu & de la Religion.

Pour ce qui est de nier ces faits, la question se réduit à celle de la canonicité des livres dont ils sont tirés. Par exemple, si l'on nioit le bâton de *David*, ou la couleur de ses cheveux, & les autres choses de cette sorte, la dénégation en pourroit devenir très-importante ; parce qu'elle entraîneroit celle du livre des Rois, où ces circonstances sont racontées.

Tout cela n'a point de difficulté, & je ne les rapporte que pour toucher tous les points de votre Lettre ; mais pour les vrais articles de foi, qui regardent les dogmes Théologiques, immédiatement révélés de Dieu, encore que leur discussion demande plus d'étendue, il est aisé d'en sortir.

Je rappelle tout à trois propositions : la premiére, qu'il y a des articles fondamentaux & des articles non fondamentaux ; c'est-à-dire, des articles dont la connoissance & la foi expresse n'est pas nécessaire au salut.

La seconde, qu'il y a des régles pour les discerner les uns des autres.

La troisiéme, que les articles révélés de Dieu, quoique non fondamentaux, ne laissent pas d'être importans, & de donner matiére de schisme, surtout après que l'Eglise les a définis.

La premiére proposition, qu'il y a des articles fondamentaux; c'est-à-dire, dont la connoissance & la foi expressé est nécessaire au salut, n'est pas disputée entre nous. Nous convenons tous du Symbole attribué à S. *Athanase*, qui est l'un des trois reconnus dans la Confession d'Ausbourg, comme parmi nous, & on y lit à la tête ces paroles : *Quicumque*

que vult salvus esse, *&c.* & au milieu, *qui vult ergo salvus esse*, *&c.* & à la fin, *hac est fides Catholica*, *quam nisi quisque*, *&c.... absque dubio in æternum peribit.*

Sçavoir maintenant si les articles contenus dans ce Symbole y sont reconnus nécessaires, *necessitate medii*, ou *necessitate præcepti*; c'est, à mon avis, en ce lieu une question assez inutile, & il suffira peut-être d'en dire un mot à la fin.

La seconde proposition, qu'il y a des régles pour discerner ces articles, n'est pas difficile entre nous; puisque nous supposons tous, qu'il y a des premiers principes de la Religion Chrétienne qu'il n'est permis à personne d'ignorer; tels que sont, pour descendre dans un plus grand détail, le Symbole des Apôtres, l'Oraison Dominicale, & le Décalogue avec son Abrégé nécessaire dans les deux préceptes de la charité, dans lesquels consiste, selon l'Evangile, toute la Loi & les Prophêtes.

C'est de quoi nous convenons tous Catholiques & Protestans également, & nous convenons encore que le Symbole des Apôtres doit être entendu comme il a été exposé dans le Symbole de Nicée, & dans celui qu'on attribue à S. *Athanase*.

On se peut réduire à un principe plus simple, en disant, que ce dont la connoissance ou la foi expresse est nécessaire au salut, est cela même sans quoi l'on ne peut avoir aucune véritable idée du salut qui nous est donné en JESUS-CHRIST, Dieu voulant nous y amener par la connoissance, & non par un instinct aveugle, comme on feroit des bêtes brutes.

Dans ce principe si clair, & si simple, tout le monde voit d'abord qu'il faut connoître la personne du Sauveur, qui est JESUS-CHRIST Fils de Dieu: qu'il faut aussi connoître son Père, qui l'a envoyé, avec le S. Esprit, de qui il a été conçu, & par lequel il nous sanctifie: quel est le salut qu'il nous propose, ce qu'il a fait pour nous l'acquérir, & ce qu'il veut que nous fassions pour lui plaire; ce qui raméne naturellement l'un après l'autre les Symboles dont nous avons parlé, l'Oraison Dominicale & le Décalogue; & tout cela réduit en peu de paroles, est ce que nous avons nommé les premiers principes de la Religion Chrétienne.

La troisiéme proposition a deux parties: la premiére, que ces articles non fondamentaux, encore que la connoissance & la foi expresse n'en soit pas absolument nécessaire à tout le monde, ne laissent pas d'être importans. C'est ce qu'on ne peut nier; puisqu'on suppose ces articles révélés de Dieu, qui ne révéle rien que d'important à la piété, & dont aussi il est écrit, *Je suis le Seigneur ton Dieu*, *qui t'enseigne des choses utiles*. Isai. XLVIII. 17.

Ce fondement supposé, il y a raison & nécessité de noter ceux qui s'opposent à ces dogmes, & qui manquent de docilité à les recevoir, quand

quand l'Eglise les leur propose. La pratique universelle de l'ancienne Eglise confirme cette seconde partie de la proposition. Elle a mis au rang des hérétiques, non-seulement les Ariens, les Sabelliens, les Paulianistes, les Macédoniens, les Nestoriens, les Eutychiens, & ceux en un mot qui rejettoient la Trinité & les autres dogmes également fondamentaux; mais encore les Novatiens ou Cathares, qui ôtoient aux Ministres de l'Eglise le pouvoir de remettre les péchés; les Montanistes ou Cataphrygiens, qui improuvoient les secondes nôces; les Aeriens qui nioient l'utilité des oblations pour les Morts, avec la distinction de l'Episcopat & de la Prêtrise; *Jovinien* & ses Sectateurs, qui, à l'injure du Fils de Dieu, nioient la virginité perpétuelle de sa sainte Mère; & jusqu'aux Quartodecimans, qui, aimant mieux célébrer la Pâque avec les Juifs qu'avec les Chrétiens, tâchoient de rétablir le Judaïsme & ses observances, contre l'ordonnance des Apôtres. Les Auteurs opiniâtres de ces dogmes pervers ont été frappés d'anathême par les Pères, par les Conciles, quelques-uns même par le grand Concile de Nicée, le premier & le plus vénérable des œcuméniques; parce qu'encore que les articles qu'ils combattoient ne fussent pas de ce premier rang qu'on appelle fondamentaux, l'Eglise ne devoit pas souffrir qu'on méprisât aucune partie de la doctrine céleste que Jesus-Christ & les Apôtres avoient enseignée.

Si Messieurs de la Confession d'Ausbourg ne convenoient de ce principe, ils n'auroient pas mis au nombre des hérétiques, sous le nom de Sacramentaires, *Berenger* & ses Sectateurs, puisque la présence réelle, qui fait leur erreur, n'est pas comptée parmi les articles fondamentaux.

L'Eglise fait néanmoins une grande différence entre ceux qui ont combattu ces dogmes utiles & nécessaires à leur manière, quoique d'une nécessité inférieure & seconde, avant ou depuis ses définitions. Avant qu'elle eût déclaré la vérité & l'antiquité, ou plutôt la perpétuité de ces dogmes, par un jugement autentique, elle toléroit les errans, & ne craignoit point d'en mettre même quelques-uns au rang de ses Saints; mais depuis sa décision, elle ne les a plus soufferts, & sans hésiter, elle les a rangés au nombre des hérétiques. C'est, Monsieur, comme vous sçavez, ce qui est arrivé à *S. Cyprien* & aux Donatistes. Ceux-ci convenoient avec ce saint Martyr dans le dogme pervers, qui rejettoit le Baptême administré par les hérétiques; mais leur état a été bien différent; puisque *S. Cyprien* est demeuré parmi les Saints, & les autres sont rangés parmi les hérétiques: ce qui fait dire au docte *Vincent de Lerins*, dans ce livre tout d'or qu'il a intitulé *Commonitorium*, ou Mémoire sur l'antiquité de la foi: *O changement étonnant! Les Auteurs d'une opinion sont Catholiques, les Sectateurs sont condamnés comme hérétiques: les maîtres sont absous, les disciples sont réprouvés: ceux qui ont écrit les livres erronnés sont les enfans du Royaume, pendant que leurs défenseurs sont précipités dans l'enfer.*

Voilà

Voilà des paroles bien terribles pour la damnation de ceux qui avoient opiniâtrement soutenu les dogmes que les Saints avoient proposés de bonne foi, dont on voit bien que la différence consiste précisément à avoir erré avant que l'Eglise se fût expliquée, ce qui se pouvoit innocemment; & avoir erré contre ses decrets solemnels, ce qui ne peut plus être imputé qu'à orgueil & irrevérence.

C'est aussi ce que *S. Augustin* ne nous laisse point ignorer, lorsque comparant *S. Cyprien* avec les Donatistes: *Nous-mêmes*, dit il, *nous n'oserions pas enseigner une telle chose*, contre un aussi grand Docteur que *S. Cyprien*; c'est-à-dire, la sainteté & la validité du Baptême administré par les hérétiques, *si nous n'étions appuyés sur l'autorité de l'Eglise universelle, à laquelle il auroit très-certainement cédé lui même, si la vérité éclaircie avoit été confirmée dès-lors par un Concile universel.* CUI ET ILLE PROCUL DUBIO CEDERET, SI QUÆSTIONIS HUJUS VERITAS ELIQUATA ET DECLARATA PER PLENARIUM CONCILIUM SOLIDARETUR. **Aug. L. II. de Bapt. c. 4.**

Telle est donc la différence qu'on a toujours mise entre les dogmes non encore entiérement autorisés par le jugement de l'Eglise, & ceux qu'elle a déclarés autentiquement véritables; & cela est fondé sur ce que la soumission à l'Eglise étant la derniére épreuve où JESUS CHRIST a voulu mettre la docilité de la foi, on n'a plus, quand on méprise cette autorité, qu'à attendre cette sentence: *S'il n'écoute pas l'Eglise, qu'il vous soit comme un Payen & un Publicain.* **Matt. XVIII. 17.**

Il ne s'agit pas ici de prouver cette doctrine, mais seulement d'exposer à votre grand Prince la méthode de l'Eglise Catholique, pour distinguer parmi les articles non fondamentaux les erreurs où l'on peut tomber innocemment, d'avec les autres. La racine & l'effet de la distinction se tirent principalement de la décision de l'Eglise. Nous n'avançons rien de nouveau en cet endroit, non plus que dans toutes les autres parties de notre doctrine. Les plus célébres Docteurs du quatriéme siécle parloient & pensoient comme nous. Il n'est pas permis de mépriser des autorités si révérées dans tous les siécles suivans; & d'ailleurs, quand *S. Augustin* assure que *S. Cyprien* auroit cédé à l'autorité de l'Eglise universelle, si la foi s'étoit déclarée de son tems par un Concile de toute la terre, il n'a parlé de cette sorte que sur les paroles expresses de ce saint Martyr, qui, interrogé par *Antonien* son Collégue dans l'Episcopat, quelles étoient les erreurs de *Novatien*: *Sçachez premiérement*, lui disoit-il, *que nous ne devons pas même être curieux de ce qu'il enseigne, puisqu'il est hors de l'Eglise: quel qu'il soit, & quelque autorité qu'il s'attribue, il n'est pas Chrétien, puisqu'il n'est pas dans l'Eglise de* JESUS-CHRIST: CHRISTIANUS NON EST, QUI IN CHRISTI ECCLESIA NON EST. **Cypr. Epist. LII. edit. Rigalt.** *S. Augustin* n'a pas tort de dire qu'un homme qui ne souffre pas qu'on juge digne d'examen une doctrine qu'on enseigne hors de l'Eglise, mais qui veut qu'on la rejette à ce seul

titre, n'auroit eu garde de se soustraire lui-même à une autorité si inviolable.

Il n'est pas même toujours nécessaire, pour mériter d'être condamné, d'avoir contre soi une expresse décision de l'Eglise, pourvû que d'ailleurs sa doctrine soit bien connue & constante. C'est aussi par cette même raison que le même *S. Augustin*, en parlant du Baptême des petits enfans, a prononcé ces paroles: *Il faut*, dit il, *souffrir les contredisans dans les questions qui ne sont pas encore bien examinées ni pleinement décidées par l'autorité de l'Eglise*: IN QUÆSTIONIBUS NONDUM PLENA ECCLESIÆ AUCTORITATE FIRMATIS: *c'est là*, continue ce Père, *que l'erreur se peut tolérer*, *mais elle ne doit pas entreprendre d'ébranler le fondement de l'Eglise*: IBI FERENDUS EST ERROR, NON USQUE ADEO PROGREDI DEBET UT FUNDAMENTUM IPSUM ECCLESIÆ QUATERE MOLIATUR.

Aug. Serm. XIV. *de verb. Apost.*

On n'avoit encore tenu aucun Concile pour y traiter expressément la question du Baptême des petits enfans; mais parce que la pratique en étoit constante & universelle, ensorte qu'il n'y avoit aucun moyen de la contester, loin de permettre de la révoquer en doute, *S. Augustin* la prêche hautement comme une vérité toujours établie, & dit que le doute seul emporte le renversement du fondement de l'Eglise.

C'est à cause que ceux qui nient cette autorité sont proprement *ces esprits contentieux*, que l'Apôtre ne souffre pas dans les Eglises. Ce sont ces fréres *qui marchent désordonnément*, & non pas selon la régle qu'il leur a donnée, dont le même Apôtre veut *qu'on se retire*. On ne se doit retirer d'eux qu'à cause qu'ils se retirent les premiers de l'autorité de l'Eglise & de ses décrets, & se rangent au nombre de ceux *qui se séparent eux mêmes*; d'où l'on doit conclurre qu'encore que la matiére de leur dispute ne soit peut être pas fondamentale, & du rang de celles dont la connoissance est absolument nécessaire à chaque particulier, ils ne laissent pas par un autre endroit d'ébranler le fondement de la foi, en se soulevant contre l'Eglise, & en attaquant directement un article du Symbole aussi important que celui ci: *Je crois l'Eglise Catholique.*

1. *Cor.* XI. 16. II. *Thess.* III. 6. *Jud.* 19.

S'il faut maintenant venir à la connoissance nécessaire, *necessitate medii*, la principale de ce genre est celle de JESUS CHRIST; puisqu'il est établi de Dieu comme l'unique moyen du salut, sans la foi duquel *on est déja jugé*, *& la colére de Dieu demeure sur nous.* Il n'est pas dit qu'elle y tombe, *mais qu'elle y demeure*; parce qu'étant, comme nous le sommes, dans une juste damnation par notre naissance, Dieu ne fait point d'injustice à ceux qu'il y laisse. C'est peut être à cet égard qu'il est écrit: *Qui ignore sera ignoré*; & quoi qu'il en soit, qui ne connoît pas JESUS CHRIST n'en est pas connu; & il est de ceux à qui il sera dit au Jugement: *Je ne vous connois pas.*

Joan. III. 18; 38. 1. *Cor.* XIV. 38. *Joan.* XVII. 3.

On pourroit ici considérer cette parole de notre Seigneur: *La vie éternelle*

nelle est de vous connoître, vous qui êtes le seul vrai Dieu, & Jesus-Christ que vous avez envoyé. Cependant, à parler correctement, il semble qu'on ne doit pas dire que la connoissance de Dieu soit nécessaire, *necessitate medii*, mais plutôt d'une nécessité d'un plus haut rang, *necessitate finis*; parce que Dieu est la fin unique de la vie humaine, le terme de notre amour, & l'objet où consiste le salut; mais ce seroit inutilement que nous nous étendrions ici sur cette expression, puisqu'elle ne fait aucune sorte de controverse parmi nous.

Pour le livre intitulé *Secretio, &c.* il est très-bon dans le fond. On en pourroit retrancher encore quelques articles: il y en auroit quelques autres à éclaircir un peu davantage. Pour entrer dans un plus grand détail, il faudroit traiter tous les articles de controverse; ce que je pense avoir assez fait, & avec toutes les marques d'approbation de l'Eglise, dans mon livre de *l'Exposition.*

Je me suis aussi expliqué sur cette matiére dans ma Réponse Latine à M. l'Abbé de Lokkum. Si néanmoins votre sage & habile Prince souhaite que je m'explique plus précisément, j'embrasserai avec joie toutes les occasions d'obéir à Son Altesse Sérénissime.

Rien n'est plus digne de lui que de travailler à guérir la plaie qu'a faite au Christianisme le schisme du dernier siécle. Il trouvera en vous un digne instrument de ses intentions; & ce que nous avons tous à faire dans ce beau travail, est, en fermant cette plaie, de ne donner pas occasion au tems à venir d'en r'ouvrir une plus grande.

J'avoue au reste, Monsieur, ce que vous dites des anciens exemplaires Grecs sur le passage, *Tres sunt &c.* mais vous sçavez aussi-bien que moi, que l'article contenu dans ce passage ne doit pas être pour cela révoqué en doute, étant d'ailleurs établi, non-seulement par la Tradition des Eglises, mais encore par l'Ecriture très évidemment. Vous sçavez aussi sans doute, que ce passage se trouve reçu dans tout l'Occident; ce qui paroît manifeste, sans même remonter plus haut, par la production qu'en fait *S. Fulgence* dans ses Ecrits, & même dans une excellente Confession de foi présentée unanimément au Roi *Huneric* par toute l'Eglise d'Afrique. Ce témoignage produit par un aussi grand Théologien, & par cette sçavante Eglise, n'ayant point été reproché par les hérétiques, & au contraire étant confirmé par le sang de tant de Martyrs, & encore par tant de miracles, dont cette Confession de foi fut suivie, est une démonstration de la Tradition, du moins de toute l'Eglise d'Afrique, l'une des plus illustres du monde. On trouve même dans *S. Cyprien* une allusion manifeste à ce passage, qui a passé naturellement dans notre Vulgate, & confirme la Tradition de tout l'Occident. Je suis, &c.

† *J. Benigne*, Evêque de Meaux.

XXX.

Première Lettre de M. de Leibniz *à M. de Meaux, sur l'autorité du Concile de Trente, du* 14. *Mai* 1700.

MONSEIGNEUR,

Vos deux grandes & belles Lettres n'étant pas tant pour moi, que pour Monseigneur le Duc *Antoine Ulric*, je n'ai point manqué d'en faire rapport à Son Altesse Sérénissime, qui même a eu la satisfaction de les lire. Il vous en est fort obligé; & comme il honore extrêmement votre mérite éminent, il en attend aussi beaucoup pour le bien de la Chrétienté, jugeant, sur ce qu'il a appris de votre réputation & autorité, que vous y pourriez le plus contribuer. Il seroit fâché de vous avoir donné de la peine, s'il ne se félicitoit de vous avoir donné en même tems l'occasion d'employer de nouveau vos grands talens à ce qu'il croit le plus utile, & même très-conforme à la volonté du Roi, suivant ce que M. le Marquis *de Torcy* avoit fait connoître.

I. Comme vous entrez dans le détail, j'avois supplié ce Prince de charger un Théologien de la discussion des points qui le demandent; mais il a eu ses raisons pour vouloir que je continuasse de vous proposer les considérations qui se présenteroient, & dont une bonne partie a été fournie par Son Altesse même; & pour moi, j'ai tâché d'expliquer & de fortifier ses sentimens par des autorités incontestables.

II. Il trouve fort bon que vous ayez choisi une controverse particuliére, agitée entre les Tridentins & les Protestans. Car s'il se trouve un seul point, tel que celui dont il s'agit ici, où il est visible que nous avons contre certains anathématismes prononcés chez vous, des raisons qui, après un examen fait avec soin & avec sincérité, nous paroissent invincibles, on est obligé chez vous, suivant le droit, & suivant les exemples pratiqués autrefois, de les suspendre à l'égard de ceux qui ne s'éloignent point pour cela de l'obéissance dûe à l'Eglise Catholique.

III. Mais pour venir au détail de vos Lettres, dont la première donne les principes qui peuvent servir à distinguer ce qui est de foi de ce qui ne l'est pas, & dont la seconde explique les degrés de ce qui est de foi, je m'arrêterai principalement à la première, où vous accordez, Monseigneur, *que Dieu ne révèle point de nouvelles vérités qui appartiennent à la*

foi

foi Catholique : *que la régle de la perpétuité est aussi celle de la Catholicité* ; *que les Conciles œcuméniques ne proposent point de nouveaux dogmes* : enfin, *que la régle infaillible des vérités de la foi est le consentement unanime & perpétuel de toute l'Eglise.* J'avois dit que les Protestans ne reconnoissent pour un article de la foi Chrétienne, que ce que Dieu a révélé d'abord par Jesus-Christ & ses Apôtres ; & je suis bien aise d'apprendre par votre déclaration, que ce sentiment est encore, ou doit être celui de votre Communion.

IV. J'avoue cependant que l'opinion contraire, ce semble, d'une infinité de vos Docteurs me fait de la peine. Car on voit que, selon eux, l'analyse de la foi revient à l'assistance du Saint-Esprit, qui autorise les décisions de l'Eglise Universelle ; ce qui étant posé, l'ancienneté n'est point nécessaire, & encore moins la perpétuité.

V. Le Concile de Trente ne dit pas aussi qu'elles sont nécessaires, quoiqu'il dise sur quelques dogmes particuliers que l'Eglise l'a toujours entendu ainsi ; car cela ne tire point à conséquence pour tous les autres dogmes.

VI. Encore depuis peu *George Bullus*, sçavant Prêtre de l'Eglise Anglicane, ayant accusé le Père *Pétau* d'avoir attribué aux Pères de la primitive Eglise des erreurs sur la Trinité, pour autoriser davantage les Conciles à pouvoir établir & manifester, *constituere & patefacere*, des nouveaux dogmes, le Curateur de la derniére édition des dogmes théologiques de ce Père, qui est apparemment de la même Société, répond dans la Préface : *Est quidem hoc dogma Catholicæ rationis, ab Ecclesiâ constitui fidei capita* ; *sed propterea minimè sequitur* Petavium *malis artibus ad id confirmandum usum.*

VII. Ainsi le Père *Grégoire de Valentia* a bien des approbateurs de son Analyse de la foi, & je ne sçai si le sentiment du Cardinal *du Perron*, que vous lui opposez, prévaudra à celui de tant d'autres Docteurs. Le Cardinal d'ailleurs n'est pas toujours bien sûr, & je doute que l'Eglise de France d'aujourd'hui approuve la harangue qu'il prononça dans l'Assemblée des Etats, un peu après la mort de *Henri IV.* & qu'il n'auroit osé prononcer dans un autre tems, que celui d'une minorité ; car il passe pour un peu politique en matiére de foi.

VIII. De plus, suivant votre maxime, il ne feroit pas dans le pouvoir du Pape ni de toute l'Eglise, de décider la question de la Conception Immaculée de la sainte Vierge. Cependant le Concile de Bâle entreprit de le faire ; & il n'y a pas encore long-tems qu'un Roi d'Espagne envoya exprès au Pape, pour le solliciter à donner une décision là-dessus ; ce qu'on entendoit sans doute sous anathême. On croyoit donc en Espagne que cela n'excéde point le pouvoir de l'Eglise. Le refus aussi, ou le délai du Pape n'étoit pas fondé sur son impuissance d'établir de nouveaux articles de foi.

IX. J'en dirai autant de la question *de auxiliis gratiæ*, qu'on dit que le Pape *Clément VIII.* avoit dessein de décider pour les Thomistes contre les Molinistes; mais la mort l'en ayant empêché, ses successeurs trouvérent plus à propos de laisser la chose en suspens.

X. Il semble que vous-même, Monseigneur, laissez quelque porte de derriére ouverte, en disant, que les Conciles œcuméniques, lorsqu'ils décident quelque vérité, ne proposent point de nouveaux dogmes, mais ne font que déclarer ceux qui ont toujours été crus, & les expliquer seulement en termes plus clairs & plus précis. Car si la déclaration contient quelque proposition qui ne peut pas être tirée par une conséquence légitime & certaine de ce qui étoit déja reçu auparavant, & par conséquent n'y est point comprise virtuellement, il faudra avouer que la décision nouvelle établit en effet un article nouveau, quoiqu'on veuille couvrir la chose sous le nom de déclaration.

XI. C'est ainsi que la décision contre les Monothélites établissoit en effet un article nouveau, comme je crois l'avoir marqué autrefois; & c'est ainsi que la Transubstantiation a été décidée bien tard dans l'Eglise d'Occident, quoique cette maniére de la présence réelle & du changement ne fût pas une conséquence nécessaire de ce que l'Eglise avoit toujours cru auparavant.

XII. Il y a encore une autre difficulté *sur ce que c'est que d'avoir été cru auparavant*. Car voulez-vous, Monseigneur, qu'il suffise que le dogme que l'Eglise déclare être véritable & de foi, ait été cru en un tems par quelques-uns, quels qu'ils puissent être; c'est-à-dire, par un petit nombre de personnes, & par des gens peu considérés? ou bien faut-il qu'il ait toujours été cru par le plus grand nombre, ou par les plus accrédités? Si vous voulez le premier, il n'y aura guéres d'opinion qui n'ait toujours eu quelques sectateurs, & qui ne puisse ainsi s'attribuer une maniére d'ancienneté & de perpétuité; & par conséquent cette marque de la vérité, qu'on fait tant valoir chez vous, sera fort affoiblie.

XIII. Mais si vous voulez que l'Eglise ne manque jamais de prononcer pour l'opinion qui a toujours été la plus commune, ou la plus accréditée, vous aurez de la peine à justifier ce sentiment par les exemples. Car outre qu'il y a *opiniones communes contra communes*, & que souvent le grand nombre & les personnes les plus accréditées ne s'accordent pas; le mal est, que des opinions, qui étoient communes & accréditées, cessent de l'être avec le tems, & celles qui ne l'étoient pas, le deviennent. Ainsi, quoiqu'il arrive naturellement qu'on prononce pour l'opinion qui est la plus en vogue, lorsqu'on prononce, néanmoins il arrive ordinairement que ce qui est *endoxe* dans un tems étoit *paradoxe* auparavant, *& vice versâ*.

XIV. Comme, par exemple, le régne de mille ans étoit en vogue dans la primitive Eglise, & maintenant il est rebuté. On croit maintenant que les Anges sont sans corps, au lieu que les anciens Pères leur donnoient

noient

noient des corps animés, mais plus parfaits que les nôtres. On ne croyoit pas que les ames qui doivent être sauvées, parviennent sitôt à la parfaite béatitude; sans parler de quantité d'autres exemples.

XV. D'où il s'ensuit que l'Eglise ne sçauroit prononcer en faveur de l'incorporalité des Anges, ou de quelqu'autre opinion semblable; ou que si elle le faisoit, cela ne s'accorderoit pas avec la régle de la perpétuité, ni avec celle de *Vincent de Lerins*, du *semper & ubique*, ni avec votre régle des vérités de foi, que vous dites être le consentement *unanime & perpétuel* de toute l'Eglise, soit assemblée en Concile, soit dispersée par toute la terre. En effet, cela est beau & magnifique à dire, tant qu'on demeure en termes généraux; mais quand on vient au fait, on se trouve loin de son compte, comme il paroîtra dans l'exemple de la controverse des Livres canoniques.

XVI. Enfin, on peut demander si pour décider qu'une doctrine est de foi, il suffit de dire qu'elle a été simplement crue ou reçue auparavant, & s'il ne faut pas aussi qu'elle ait été reçue comme de foi? Car, à moins qu'on ne veuille se fonder sur de nouvelles révélations, il semble que pour faire qu'une doctrine soit un article de foi, il faut que Dieu l'ait révélée comme telle, & que l'Eglise, dépositaire de ses révélations, l'ait toujours reçue comme étant partie de la foi; puisqu'on ne sçauroit sçavoir que par révélation si une doctrine est de foi ou non.

XVII. Ainsi il ne semble pas qu'une opinion qui a passé pour philosophique auparavant, quelque reçue qu'elle ait été, puisse être proposée légitimement sous anathême; comme, par exemple, si quelque Concile s'avisoit de prononcer pour le repos de la terre contre *Copernic*, il semble qu'on auroit droit de ne lui point obéir.

XVIII. Et il paroît encore moins qu'une opinion qui a passé long-tems pour problématique, puisse enfin devenir un article de foi par la seule autorité de l'Eglise, à moins qu'on ne lui attribue une nouvelle révélation, en vertu de l'assistance infaillible du Saint Esprit: autrement, l'Eglise auroit d'elle-même un pouvoir sur ce qui est de droit divin.

XIX. Mais si nous refusons à l'Eglise la faculté de changer en article de foi ce qui passoit pour philosophique ou problématique auparavant, plusieurs décisions de Trente doivent tomber, quand même on accorderoit que ce Concile est tel qu'il faut; ce qui va paroître particuliérement, à mon avis, à l'égard des livres que ce Concile a déclarés canoniques contre le sentiment de l'ancienne Eglise.

XX. Venons donc maintenant à l'examen de la question de ces livres de la Bible, contredits de tout tems, à qui le Concile de Trente donne une autorité divine, comme s'ils avoient été dictés mot à mot par le Saint-Esprit, à l'egal du Pentateuque, des Evangiles, & autres Livres reconnus pour *canoniques* du premier rang, ou *proto-canoniques*; au lieu que les Protestans tiennent ces livres contestés pour bons & utiles, mais pour

Ecclé-

Ecclésiastiques seulement ; c'est à dire, dont l'autorité est purement humaine, & nullement infaillible.

XXI. J'étois surpris, Monseigneur, de vous voir dire, *que je verrois cette question clairement résolue par des faits incontestables* en faveur de votre doctrine ; & je fus encore plus surpris, en lisant la suite de votre Lettre ; car j'étois comme enchanté pendant la lecture, & vos expressions & maniéres belles, fortes & plausibles, s'emparoient de mon esprit ; mais quand le charme de la lecture étoit passé, & quand je comparois de sang froid les raisons & autorités de part & d'autre, il me semble que je voyois clair comme le jour, non-seulement que la canonicité des Livres en question n'a jamais passé pour article de foi, mais plutôt que l'opinion commune, & celle encore des plus habiles, a été toujours à l'encontre.

XXII. Il y a même peu de dogmes si approuvés de tout tems dans l'Eglise que celui des Protestans sur ce point ; & on pourroit écrire en sa faveur un livre de la perpétuité de la foi à cet égard, qui seroit surtout incontestable par rapport à l'Eglise Grecque, depuis l'Eglise primitive jusqu'au tems présent ; mais on la peut encore prouver dans l'Eglise Latine.

XXIII. J'avoue que cette évidence me fait de la peine ; car il me feroit véritablement glorieux d'être vaincu, Monseigneur, par une personne comme vous êtes. Ainsi, si j'avois les vûes du monde, & cette vanité qui y est jointe, je profiterois d'une défaite qui me seroit avantageuse de toutes les maniéres ; & on ne me diroit pas pour la troisiéme fois : *Ænea magni dextrâ cadis.* Mais le moyen de le faire ici sans blesser sa conscience ? outre que je suis interpréte en partie des sentimens d'un grand Prince. Je suivrai donc les vingt-quatre paragraphes de votre premiére Lettre, qui regarde ce sujet, & puis j'y ajouterai quelque chose du mien ; quoique je ne me fonde que sur des autorités que *Chemnice*, *Gerard*, *Calixte*, *Rainold*, & autres Théologiens Protestans ont déja apportées, dont j'ai choisi celles que j'ai cru les plus efficaces.

XXIV. Comme il ne s'agit que des Livres de l'Ancien Testament, qu'on n'a point en Langue originale Hébraïque, & qui ne se sont jamais trouvés dans le Canon des Hébreux, je ne parlerai point des livres reçus également chez vous & chez nous. J'accorde donc, que suivant votre §. 1. les livres en question ne sont point nouveaux, & qu'ils ont toujours été connus & lûs dans l'Eglise Chrétienne, suivant les titres qu'ils portent, & §. 2. que particuliérement la Sagesse, l'Ecclésiastique, *Judith*, *Tobie*, & les *Maccabées* ont précédé la naissance de notre Seigneur.

XXV. Mais je n'accorde pas ce qui est dans le §. 3. que le Concile de Trente les a trouvés dans le Canon, ce mot pris en rigueur, depuis 1200. Et quant à la preuve contenue dans le §. 4. je crois que je ferai voir clairement ci-dessous, que le Concile III. de Carthage, *S. Augustin* qui y a été

été présent, à ce qu'on croit, & quelques autres, qui ont parlé quelquefois comme eux, se sont servis des mots *canoniques* & *divins* d'une maniére plus générale, & dans une signification fort inférieure, prenans *canonique* pour ce que les Canons de l'Eglise autorisent, & qui est opposé à l'*apocryphe* ou caché, pris dans un mauvais sens; & *divin*, pour ce qui contient des instructions excellentes sur les choses divines, & qui est reconnu conforme aux livres immédiatement divins.

XXVI. Et puisque le même *S. Augustin* s'explique fort nettement en d'autres endroits, où il marque précisément après tant d'autres, l'infériorité de ces livres, je crois que les régles de la bonne interprétation demandent que les passages où l'on parle d'une maniére plus vague, soient expliqués par ceux où l'Auteur s'explique avec distinction.

XXVII. On doit donner la même interprétation §. 5. à la Lettre du Pape *Innocent I.* écrite à *Exupere*, Evêque de Toulouse, en 405. & au décret du Pape *Gelase*; leur but ayant été de marquer les livres autorisés ou *canoniques*, pris largement, ou opposés aux *apocryphes*, pris en un mauvais sens; puisque ces livres autorisés se trouvoient joints aux livres véritablement divins, & se lisoient aussi avec eux.

XXVIII. Cependant ces Auteurs ou Canons n'ont point marqué ni pû marquer en aucune maniére contre le sentiment reçu alors dans l'Eglise, que les livres contestés sont égaux à ceux qui sont incontestablement canoniques, ou du premier degré; & ils n'ont point parlé de cette infaillibilité de l'inspiration divine, que les Pères de Trente se sont hazardés d'attribuer à tous les livres de la Bible, en haine seulement des Protestans, & contre la doctrine constante de l'Eglise.

XXIX. On voit en cela par un bel échantillon comment les erreurs prennent racine & se glissent dans les esprits. On change premiérement les termes par une facilité innocente en elle-même, mais dangereuse par la suite; & enfin on abuse des termes, pour changer même les sentimens, lorsque les erreurs favorisent les panchans populaires, & que d'autres passions y conspirent.

XXX. Je ne sçai si avec le §. 6. on peut dire que les Eglises de Rome & d'Afrique, favorables en apparence, comme on vient d'entendre, aux livres contestés, étoient censées du tems de *S. Augustin*, *doctiores & diligentiores Ecclesiæ*, & que *S. Augustin* les a eues en vûe, liv. II. chap. XXII. *de doctrinâ christianâ*, en disant, que lorsqu'il s'agit d'estimer l'autorité des livres sacrés, il faut préférer ceux qui sont approuvés par les Eglises où il y a plus de doctrine & plus d'exactitude.

XXXI. Car les Afriquains étoient à l'extrémité de l'Empire, & n'avoient leur doctrine ou érudition que des Latins, qui ne l'avoient euxmêmes que des Grecs. Ainsi, on peut bien assurer que *doctiores Ecclesiæ* n'étoient pas la Romaine ni les autres Eglises Occidentales, & encore moins celles d'Afrique.

XXXII. L'on sçait que les Pères Latins de ce tems n'étoient ordinairement que des Copistes des Auteurs Grecs ; surtout quand il s'agissoit de la Sainte Ecriture. Il n'y a eu que *S. Jerôme* & *S. Augustin* à la fin, qui ayent mérité d'être exceptés de la régle, l'un par son érudition, l'autre par son esprit pénétrant.

XXXIII. Ainsi l'Eglise Grecque l'emportoit sans doute du côté de l'érudition ; & je ne crois pas non plus que l'Eglise Romaine de ce tems puisse être comptée *inter Ecclesias diligentiores*. Le faste mondain, *typhus sæculi*, le luxe & la vanité y ont régné de bonne heure, comme l'on voit par le témoignage d'*Ammian Marcellin*, Payen, qui en blâmant ce qui se faisoit alors à Rome, rend en même tems un bon témoignage aux Eglises éloignées des grandes Villes ; ce qui marque son équité sur ce point.

XXXIV. Cette vanité, jointe au mépris des études, excepté celle de l'éloquence, n'étoit guères propre à rendre les gens industrieux. Il n'y a presque point d'Auteur Latin d'alors qui ait écrit quelque chose de tolérable sur les sciences, surtout de son chef. La Jurisprudence même (qui étoit la véritable science des Romains, est presque la seule avec celle de la guerre, où ils ayent excellé, suivant ce bon mot de Virgile :

Tu regere Imperio populos, Romane, memento :
Hæ tibi erunt artes :)

étoit tombée, aussi-bien que l'art militaire, avec la translation du Siége de l'Empire. On négligeoit à Rome l'Histoire Ecclésiastique & les anciens monumens de l'Eglise ; & sans *Eusébe* & quelques autres Grecs, nous n'en aurions presque rien. Ainsi, avant l'irruption des Barbares, la barbarie étoit à demi formée dans l'Occident.

XXXV. Cette ignorance, jointe à la vanité, faisoit que la superstition, vice des femmes & des riches ignorans aussi-bien que la vanité, prenoit peu à peu le dessus, & qu'on donna par après, en Italie principalement, dans les excès, sur le culte surtout des Images ; lorsque la Gréce balançoit encore, & que les Gaules, la Germanie & la Grande Bretagne étoient plus exemptes de cette corruption. On reçut la mauvaise marchandise d'un *Isidorus Mercator* ; & on tomba enfin en Occident dans une barbarie de Théologie pire que la barbarie qui y étoit déja à l'égard des mœurs & des arts.

XXXVI. Encore présentement, s'il s'agissoit de marquer dans votre Communion, *Ecclesias doctiores & diligentiores*, il faudroit nommer sans doute celle de France, & des Païs-Bas, & non pas celle d'Italie ; tant il est vrai qu'on s'étoit relâché depuis long-tems à Rome & aux environs à l'égard de l'érudition & de l'application aux vérités solides. Ce défaut des Romains n'empêche point cependant que cette Capitale n'ait eu la

Primatie

Primatie & la direction dans l'Eglise, après celle qu'elle avoit eûe dans l'Empire. L'érudition & l'autorité sont des choses qui ne se trouvent pas toujours jointes, non plus que la fortune & le mérite.

XXXVII. Mais quand on accorderoit que *S. Augustin* avoit voulu parler des Eglises de Rome & d'Afrique, j'ai déja fait voir que ces Eglises ne nous étoient pas contraires; & de plus, *S. Augustin* ne parloit pas alors des livres véritablement canoniques, dont l'autorité ne dépend pas de si foibles preuves.

XXXVIII. Pour ce qui est dit de l'autorité de *S. Augustin*, §. 7. j'y ai déja répondu, comme aussi au texte du Concile de Carthage, §. 8. mais je le ferai encore plus distinctement en son lieu, c'est-à-dire, dans la Lettre suivante. Il est vrai aussi, §. 9. que *S. Augustin* ayant cité contre les Pélagiens ce passage de la Sagesse: *Il a été enlevé de la vie, de crainte que la malice ne corrompit son esprit*, & que des Prêtres de Marseille ayant trouvé étrange qu'il eût employé un livre non canonique dans une matiére de controverse, il défendit sa citation; mais je ferai voir plus bas que son sentiment n'étoit pas éloigné du nôtre dans le fond.

XXXIX. Et quant aux citations de ces livres, qui se trouvent chez *Clément Alexandrin*, *Origéne*, *S. Cyprien* & autres, §. 10. & 11. elles ne prouvent point ce qui est en question. Les Protestans en usent de même bien souvent. *S. Cyprien*, *S. Ambroise*, & le Canon de la Messe, ont cité le quatriéme livre d'*Esdras*, qui n'est pas même dans votre Canon; & le livre du Pasteur a été cité par *Origéne*, & par le grand Concile de Nicée, sans parler d'autres; & s'il y a des allusions secrettes que l'Evangile fait aux sentences des livres contestés entre nous, §. 14. peut-être en pourra-t-on trouver qui se rapportent encore au quatriéme livre d'*Esdras*, sans parler de la prophétie d'*Enoch* citée par *S. Jude*.

XL. Il est sûr qu'*Origéne* a mis expressément les livres contestés hors du Canon; & s'il a été plus favorable aux fragmens de *Daniel* dans une Lettre écrite à *Julius Africanus*, que vous m'apprenez §. 12. avoir été publiée depuis peu en Grec; c'est quelque chose de particulier.

XLI. Vous reconnoissez, Monseigneur, §. 13. 15. que plusieurs Eglises & plusieurs Sçavans, comme *S. Jerôme* par exemple, ne vouloient point recevoir ces livres pour établir les dogmes; mais vous dites, *que leur avis particulier n'a point été suivi*. Je montrerai bientôt que leur doctrine là-dessus étoit reçue dans l'Eglise; mais quand cela n'auroit point été, il suffiroit que des Eglises entiéres, & des Péres très-estimés, ont été d'un sentiment, pour en conclurre que le contraire ne pouvoit être cru de foi de leur tems, & ne le sçauroit être encore présentement, à moins qu'on n'accorde à l'Eglise le pouvoir d'en établir de nouveaux articles.

XLII. Mais vous objectez, §. 15. que par la même raison on pourroit

encore combattre l'autorité de l'Epître aux Hébreux, & de l'Apocalypse de *S. Jean*; & qu'ainsi il faudra que je reconnoisse aussi, ou que leur canonicité n'est point de foi, ou qu'il y a des articles de foi, qui ne l'ont pas été toujours. Il y a plusieurs choses à répondre. Car premiérement les Protestans ne demandent pas que les vérités de foi ayent toujours prévalu, ou qu'elles ayent toujours été reçues généralement; & puis il y a bien de la difference aussi entre la doctrine constante de l'Eglise ancienne, contraire à la pleine autorité des livres de l'Ancien Testament, qui sont hors du Canon des Hébreux, & entre les doutes particuliers que quelques-uns ont formés contre l'Epître aux Hébreux, ou contre l'Apocalypse; outre qu'on peut nier qu'elles sont de *S. Paul* ou de *S. Jean*, sans nier qu'elles sont divines.

XLIII. Mais quand on accorderoit chez nous qu'on n'est pas obligé sous peine d'anathême de reconnoître ces deux livres pour divins & infaillibles, il n'y auroit pas grand mal. Le moins d'anathêmes qu'on peut, c'est le meilleur.

XLIV. Vous essayez dans le même endroit, §. 15. de donner une solution conforme à vos principes; mais il semble qu'elle les renverse en partie. Après avoir dit par forme d'objection contre vous-même : *Que du moins cette Tradition n'étoit pas universelle, puisque de très-grands Docteurs & des Eglises entiéres ne l'ont pas connue*, vous répondez : *qu'une nouvelle reconnoissance de quelques livres canoniques, dont quelques uns auront douté, ne déroge point à la perpétuité de la Tradition, qui doit être la marque de la vérité Catholique, laquelle*, dites-vous, *pour être constante & perpétuelle, ne laisse pas d'avoir ses progrès. Elle est connue en un lieu plus qu'en un autre, plus clairement, plus distinctement, plus universellement: il suffit pour établir la succession & la perpétuité de la foi d'un livre saint, comme de toute autre vérité, qu'elle soit toujours reconnue, qu'elle soit dans le plus grand nombre sans comparaison, qu'elle le soit dans les Eglises les plus éminentes, les plus autorisées, & les plus révérées, qu'elle s'y soutienne, qu'elle gagne & qu'elle se répande d'elle même jusqu'au tems que le Saint Esprit, la force de la Tradition, le goût, non celui des particuliers, mais l'universel de l'Eglise, la fasse enfin prévaloir, comme elle a fait au Concile de Trente.*

XLV. J'ai été bien aise, Monseigneur, de répéter tout au long vos propres paroles. Il n'étoit pas possible de donner un meilleur tour à la chose. Cependant où demeurent maintenant ces grandes & magnifiques promesses qu'on a coutume de faire du *toujours* & *par-tout*, SEMPER ET UBIQUE, des vérités qu'on appelle Catholiques, & ce que vous aviez dit vous même ci dessus, que la régle infaillible des vérités de la foi est le consentement *unanime* & *perpétuel* de toute l'Eglise? Le *toujours* ou la *perpétuité* se peut sauver en quelque façon & à moitié, comme je vais dire; mais le *par-tout* ou l'*unanime*, ne sçauroit subsister suivant votre propre aveu.

XLVI.

XLVI. Je ne parle pas d'une unanimité parfaite ; car j'avoue que l'exception des sentimens extraordinaires de quelques particuliers ne déroge point à celle dont il s'agit ; mais je parle d'une *unanimité d'autorité* à laquelle déroge le combat d'autorité contre autorité, quand on peut oppoſer Egliſes à Egliſes, & des Docteurs accrédités les uns aux autres ; ſurtout lorſque ces Egliſes & ces Docteurs ne ſe blâmoient point pour être de différente opinion, & ne conteſtoient & ne diſputoient pas même ; ce qui paroît une marque certaine, ou qu'on tenoit la queſtion pour problématique & nullement de foi, ou qu'on étoit dans le fond du même ſentiment, comme en effet *S. Auguſtin*, à mon avis, n'étoit point d'un autre ſentiment que *S. Jérôme*.

XLVII. Or ce que nous venons de dire étant vrai, *la perpétuité* même reçoit une atteinte. Car elle ſubſiſte, à la vérité, à l'égard du dogme conſidéré comme une doctrine humaine ; mais non pas à l'égard de ſa qualité, pour être crue un article de foi divine. Et il n'eſt pas poſſible de concevoir comment la Tradition continuelle ſur un dogme de foi, pourroit être plus claire onze ou douze ſiécles après, qu'elle ne l'étoit dans le troiſiéme ou quatriéme ſiécle de l'Egliſe ; puiſqu'un ſiécle ne la peut recevoir que de tous les ſiécles précédens.

XLVIII. Il ſe peut, je l'avoue, que quelquefois elle ſe conſerve tacitement, ſans qu'on s'aviſe d'y prendre garde ou d'en parler ; mais quand une queſtion eſt traitée expreſſement en ſimple problême entre les Egliſes & entre les principaux Docteurs, il n'eſt plus ſoutenable qu'elle ait été enſeignée alors comme un article de foi connu par une Tradition Apoſtolique. Une doctrine peut avoir pour elle plus d'Egliſes & plus de Docteurs, ou des Egliſes plus révérées & des Docteurs plus eſtimés, cela la rendra plus conſidérable ; mais l'opinion contraire ne laiſſera pas que d'être conſidérable auſſi, & elle ſera hors d'atteinte, au moins pour lors, & ſelon la meſure de la révélation qu'il y a alors dans l'Egliſe ; & même abſolument, ſi l'on exclut les nouvelles révélations, ou inſpirations en matiére de foi. Car toutes ces Egliſes, quoique partagées ſur la queſtion, convenoient alors qu'il n'y avoit aucune révélation divine là-deſſus ; puiſque même les Egliſes qui étoient les plus révérées & que vous faites contraires à d'autres, non ſeulement n'exerçoient point de cenſures contre les autres, & ne les blâmoient point, mais ne travailloient pas même à les déſabuſer, quoiqu'elles ſçuſſent bien leur ſentiment, qui étoit public & notoire.

XLIX. De ſorte que ſi une doctrine combattue par des autorités ſi conſidérables, & reconnue dans un tems pour n'être pas de foi, *ſe ſoutient* pourtant, *ſe répand & gagne enfin le deſſus* de telle ſorte, que *le Saint-Eſprit & le goût* préſent *univerſel de l'Egliſe la font prévaloir*, juſqu'à être déclarée enfin article de foi par une déciſion légitime, il faut dire que c'eſt *par une révélation nouvelle du Saint-Eſprit*, dont l'aſſiſtance infaillible

fait naître & gouverner ce *goût universel* & les *décisions* des Conciles œcuméniques; ce qui est contre votre systême.

L. J'ai parlé ici, suivant votre supposition, que les livres en question ont eu pour eux la plus grande partie des Chrétiens, & les plus considérables Eglises & Docteurs; mais en effet je crois que c'étoit tout le contraire, ce qui ne s'accommode pas avec le principe du *grand nombre*, sur lequel certains Auteurs ont voulu fonder depuis peu la perpétuité de leur croyance, contre le sentiment des antérieurs, tels qu'*Alphonsus Tostatus*, qui a dit: *Manet Ecclesia universalis in partibus illis quæ non errant, sive illæ sint plures numero quàm errantes, sive non*; où il suppose que le plus grand nombre peut tomber dans l'erreur.

Prolog. II. in Matth. quæst. IV.

LI. Mais il y a plus ici, & nous verrons par après, dans la Lettre suivante, que non-seulement la plûpart, & les plus considérables, mais tous en effet étoient du sentiment des Protestans, qui pouvoit passer alors pour œcuménique.

LII. Il est vrai, suivant votre §. 16. que ces livres ont toujours été lûs dans les Eglises, tout comme les livres véritablement divins; mais cela ne prouve pas qu'ils étoient du même rang. On lit des Priéres & on chante des Hymnes dans l'Eglise, sans égaler ces Priéres & ces Hymnes aux Evangiles & aux Epîtres. Cependant j'avoue que ces livres que vous recevez, ont eu ce grand avantage sur quelques autres livres, comme sur celui du Pasteur, & sur les Epîtres de *Clément* aux Corinthiens & autres, qu'ils ont été lûs dans toutes les Eglises; au lieu que ceux-ci n'ont été lûs que dans quelques unes; & c'est ce qui paroît avoir été entendu & considéré par ces Auteurs, qui ont enfin canonisé ces livres, qu'ils trouvoient autorisés universellement; & c'est à quoi *S. Augustin* paroît avoir buté, en voulant qu'on estime davantage les livres reçus *apud Ecclesias doctiores & diligentiores*.

LIII. Peut-être pourroit-on encore dire, qu'il en est en quelque façon comme de la version de la Vulgate, que votre Eglise tient pour autentique, &, pour ainsi dire, pour *canonique*, c'est-à-dire, autorisée par vos canons; mais je ne crois pas qu'on pense lui donner une autorité divine infaillible, à l'égard de l'original, comme si elle avoit été inspirée. En la faisant autentique, on déclare que c'est un livre sûr & utile; mais non pas qu'elle est d'une autorité infaillible pour la preuve des dogmes, non plus que les Livres qu'on avoit mêlés parmi ceux de la Sainte Ecriture divinement inspirée.

LIV. Il ne paroît pas qu'on puisse concilier les Anciens, qui semblent se contrarier sur notre question, en disant, avec le §. 16. que ceux qui mettent les livres de *Judith*, de *Tobie*, des *Maccabées*, &c. hors du canon, l'entendent seulement du canon des Hébreux, & non pas du canon des Chrétiens. Car ces Auteurs marquent en termes formels, que l'Eglise Chrétienne ne reçoit rien du Vieux Testament dans son canon, que l'Eglise

l'Eglise du Vieux Testament n'ait déja reçu dans le sien. J'en apporterai les passages dans la Letrre suivante.

LV. Il faut donc recourir à la conciliation expliquée ci-dessus, sçavoir, que ceux qui ont reçu ces livres dans le canon l'ont entendu d'un degré inférieur de canonicité; & cette conciliation, outre qu'elle peut seule avoir lieu & est fondée en raison, est encore rendue incontestable; parce que quelques-uns de ces mêmes Auteurs s'expliquent ainsi, comme je le ferai encore voir.

LVI. Je croirai volontiers, sur la foi de *S. Jerôme*; que le grand Concile de Nicée a parlé avantageusement du livre de *Judith*; mais dans le même Concile, on a encore cité le livre du Pasteur d'*Hermas*, qui n'étoit guères moins estimé par plusieurs que celui de *Judith*. Le Cardinal *Baronius*, trompé par le passage de *S. Jerôme*, crut que le Concile de Nicée avoit dressé un canon pour le dénombrement des Saintes Ecritures, où le livre de *Judith* s'étoit trouvé; mais il se retracta dans une autre édition, & reconnut que ce ne devoit avoir été qu'une citation de ce livre. *Epist. pro Nicæn. Syn. decret.*

LVII. Au reste, vous soutenez vous-même, Monseigneur, §. 18. que les Eglises de ces siécles reculés étoient partagées sur l'autorité des livres de la Bible, *sans que cela les empêchât de concourir dans la même Théologie*; & vous jugez bien *que cette remarque plaira à Monseigneur le Duc*, comme en effet rien ne lui sçauroit plaire davantage que ce qui marque de la modération. Ils avoient raison aussi, puisqu'ils reconnoissoient, comme vous le remarquez, §. 19. que cette diversité du canon, mais qui, à mon avis, n'etoit qu'apparente, ne faisoit naître aucune diversité dans la foi ni dans les mœurs. Or, je crois qu'on peut dire, qu'encore à présent la diversité du canon de vos Eglises & de la nôtre, ne fait aucune diversité des dogmes. Comme nous nous servirions de vos raisons & vous des notres en un besoin, nous pourrions bien en user de même, sans rien hazarder, à l'égard des Livres apocryphes que vous avez canonisés. Donc il semble que l'Assemblée de Trente auroit bien fait d'imiter cette sagesse & cette modération des Anciens que vous recommandez.

LVIII. J'avoue aussi, suivant ce qui est dit §. 20. que, non seulement la connoissance du canon, mais même de toute l'Ecriture Sainte, n'est point nécessaire absolument: qu'il y a des peuples sans Ecriture, & que l'enseignement oral ou la Tradition peut suppléer à son défaut. Mais il faut avouer aussi que, sans une assistance toute particuliére de Dieu, les Traditions de bouche ne sçauroient aller dans des siécles éloignés sans se perdre, ou sans se corrompre étrangement, comme les exemples de toutes les Traditions qui regardent l'Histoire profane, & les Loix & Coutumes des peuples, & même les Arts & Sciences, le montrent incontestablement.

LIX. Ainsi la Providence se servant ordinairement des moyens naturels,

rels, & n'augmentant pas les miracles sans raison, n'a pas manqué de se servir de l'Ecriture Sainte, comme du moyen le plus propre à garantir la pureté de la Religion, contre les corruptions des tems; & les anathêmes prononcés dans l'Ecriture même contre ceux qui y ajoutent ou qui en retranchent, en font encore voir l'importance, & le soin qu'on doit prendre à ne rien admettre dans le canon principal, qui n'y ait été d'abord. C'est pourquoi, s'il y avoit des anathêmes à prononcer sur cette matiére, il semble que ce seroit à nous de le faire avec bien plus de raison, que les Grecs n'en avoient de censurer les Latins, pour avoir ajouté leur *Filioque* dans le Symbole.

LX. Mais comme nous sommes plus modérés, au lieu d'imiter ceux qui portent tout aux extrêmités, nous les blâmons; & par conséquent nous sommes en droit de demander, comme vous faites enfin vous-même

Seff. IV. §. 21. *pourquoi le Concile de Trente n'a pas laissé sur ce point la même liberté que l'on avoit autrefois? & pourquoi il a défendu, sous peine d'anathême, de recevoir un autre canon que celui qu'il propose?* Nous pourrions même demander comment cette Assemblée a osé condamner la doctrine constante de l'antiquité Chrétienne. Mais voyons ce que vous direz au moins à votre propre demande.

LXI. La réponse est, §. 21. que l'Eglise Romaine avec tout l'Occident, étoit en possession du canon approuvé à Trente, depuis 1200 ans, & même depuis l'origine du Christianisme, & ne devoit point se laisser troubler dans sa possession, sans s'y maintenir par des anathêmes. Il n'y auroit rien à repliquer à cette réponse, si cette même Eglise avoit été depuis tant de tems en possession de ce canon comme certain & de foi; mais c'étoit tout le contraire, &, selon votre propre sentiment, l'Eglise étoit autrefois en liberté là dessus. Comme en effet rien ne lui avoit encore fait perdre cette liberté, les Protestans étoient en droit de s'y maintenir avec l'Eglise, & d'interrompre une maniére d'usurpation contraire, qui enfin pouvoit dégénérer en servitude, & faire oublier l'ancienne doctrine, comme il n'est arrivé que trop souvent. Mais, qui plus est, il y avoit non-seulement une faculté libre, mais même une obligation ou nécessité de séparer les livres Ecclésiastiques des livres divinement inspirés; & ce que les Protestans faisoient, n'étoit pas seulement pour maintenir la liberté & le droit de faire une distinction juste & légitime entre ces livres, mais encore pour maintenir ce qui est du devoir, & pour empêcher une confusion illégitime.

LXII. Mais vous ajoutez, §. 22. qu'il n'est rien arrivé ici que ce que l'on a vû arriver à toutes les autres vérités, qui est d'être déclarées plus expressément, plus autentiquement, plus fortement par le jugement de l'Eglise Catholique, lorsqu'elles ont été plus ouvertement & plus opiniâtrément contredites. Mais les Protestans ont ils marqué leur sentiment plus ouvertement, ou plutôt est-il possible de le marquer plus ouvertement

ment & plus fortement que de la maniére que l'ont fait *S. Meliton* Evêque de Sardes, & *Origene*, & *Eusebe*, qui rapporte & approuve les autorités de ces deux, & *S. Athanase*, & *S. Cyrille* de Jérusalem, & *S. Epiphane*, & *S. Chrysostome*, & le Synode de Laodicée, & *Amphilochius*, & *Rufin*, & *S. Jerôme*, qui a mis un gardien ou Suisse armé d'un casque à la tête des livres canoniques; c'est son prologue *Galeatus*, à qui il dit avoir donné ce nom exprès pour en pêcher les livres apocryphes & les Ecclésiastiques de se fourer parmi eux; & après cela, est il possible d'accuser les Protestans d'opiniâtreté? ou plutôt est il possible de ne pas accuser d'opiniâtreté & de quelque chose de pis, ceux qui, à la faveur de quelques termes équivoques de certains Anciens, ont eu la hardiesse d'établir dans l'Eglise une doctrine nouvelle & entiérement contraire à la sacrée Antiquité, & de prononcer même anathéme contre ceux qui maintiennent la pureté de la vérité Catholique? Si nous ne connoissions pas la force de la prévention & du parti, nous ne comprendrions point comment des personnes éclairées & bien intentionnées peuvent soutenir une telle entreprise.

LXIII. Mais si nous ne pouvons pas nous empêcher d'en être surpris, nous ne le sommes nullement de ce qu'on donne chez vous à votre Communion, le nom d'Eglise Catholique; & je demeure d'accord de ce qui est dit, §. 23. que ce n'est pas ici le lieu d'en rendre raison. Les Protestans en donnent autant à leur Communion. On connoît la Confession Catholique de notre *Gerard*, & le Catholique orthodoxe de *Molton* Anglois. Et il est clair au moins que notre sentiment sur le canon des Livres divinement inspirés, a toutes les marques d'une doctrine Catholique; au lieu que la nouveauté introduite par l'Assemblée de Trente a toutes les marques d'un soulévement schismatique. Car que des Novateurs prononcent anathême contre la doctrine constante de l'Eglise Catholique, c'est la plus grande marque de rébellion & de schisme qu'on puisse donner. Je vous demande pardon, Monseigneur, de ces expressions indispensables, que vous connoissez mieux que personne, ne pouvoir point passer pour téméraires, ni pour injurieuses dans une telle occasion.

LXIV. Je ne vois donc pas moyen d'excuser la décision de Trente, à moins que vous ne vouliez, Monseigneur, approuver l'explication de quelques-uns, qui croyent pouvoir encore la concilier avec la doctrine des Protestans; & qui, malgré les paroles du Concile, prétendent qu'on peut encore les expliquer comme *S. Augustin* a expliqué les siennes. En ce cas, il ne faudroit pas seulement donner aux livres incontestablement canoniques, un avantage *ad hominem*, comme vous faites, §. 24. mais absolument, en disant, que le canon de Trente, comme celui d'Afrique, comprend également les livres infaillibles ou divinement inspirés, & les livres Ecclésiastiques aussi; c'est-à-dire, ceux que l'Eglise a déclarés auten-

tiques & conformes aux livres divins. Je n'ose point me flatter que vous approuviez une explication qui paroît si contraire à ce que vous venez de soutenir avec tant d'esprit & d'érudition. Cependant il ne paroît pas qu'il y ait moyen de sauver autrement l'honneur des canons de Trente, sur cet article. Me voilà maintenant au bout de votre Lettre, Monseigneur, dont je n'ai pû faire une exacte analyse, qu'en m'étendant bien plus qu'elle. Je suis bien fâché de cette prolixité, mais je n'y vois point de remède; & cependant je ne suis pas encore au bout de ma carrière; car j'ai promis plus d'une fois de montrer en abrégé, autant qu'il sera possible, la perpétuité de la foi Catholique conforme à la doctrine des Protestans sur ce sujet. C'est ce que je ferai, avec votre permission, dans la Lettre suivante, que je me donnerai l'honneur de vous écrire; & cependant, je suis avec zèle, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz.*

XXXI.

Seconde Lettre de M. de Leibniz *à M. de Meaux, sur l'autorité du Concile de Trente, du 24. Mai 1700.*

MONSEIGNEUR,

Vous avez reçu sans doute ma Lettre précédente, laquelle, toute ample qu'elle est, n'est que la moitié de ce que je dois faire. J'ai tâché d'approfondir l'éclaircissement que vous avez bien voulu donner sur ce que c'est que d'être de foi, & surtout sur la question, si l'Eglise en peut faire de nouveaux articles; & comme j'avois douté s'il étoit possible de concilier avec l'antiquité tout ce qu'on a voulu définir dans votre Communion depuis la Réformation, & que j'avois proposé particuliérement l'exemple de la question de la Canonicité de certains livres de la Bible, ce qui vous avoit engagé à examiner cette matière, j'étois entré avec toute la sincérité & docilité possible dans tout ce que vous aviez allégué en faveur du sentiment moderne de votre parti. Mais ayant examiné, non seulement les passages qui vous paroissoient favorables, mais encore ceux qui vous sont opposés, j'ai été surpris de me voir dans l'impossibilité de me soumettre à votre sentiment; & après avoir répondu à vos preuves dans ma précédente, j'ai voulu maintenant représenter, selon l'ordre des tems, un abrégé de la perpétuité de la Doctrine Catholique

sur

ſur le Canon des Livres du Vieux Teſtament, conforme entiérement au Canon des Hébreux. C'eſt ce qui ſera le ſujet de cette ſeconde Lettre, qui auroit pû être bien plus ample, ſi je n'avois eu peur de faire un livre; outre que je ne puis preſque rien dire ici, qui n'ait déja été dit. Mais j'ai tâché de le mettre en vûe, pour voir s'il n'y a pas moyen de faire enſorte que des perſonnes appliquées & bien intentionnées puiſſent vuider entr'eux un point de fait, où il ne s'agit ni de Myſtère ni de Philoſophie, ſoit en s'accordant ou en reconnoiſſant au moins qu'on doit s'abſtenir de prononcer anathême là-deſſus.

LXII. (a) Je commence par l'antiquité de l'Egliſe Judaïque. Rien ne me paroît plus ſolide que la remarque que fit d'abord Monſeigneur le Duc, que nous ne pouvons avoir les Livres divins de l'Ancien Teſtament, que par le témoignage & la Tradition de l'Egliſe de l'Ancien Teſtament. Car il n'y a pas la moindre trace ni apparence que JESUS-CHRIST ait donné un nouveau Canon là-deſſus à ſes Diſciples; & pluſieurs Anciens ont dit en termes formels, que l'Egliſe Chrétienne ſe tient à l'égard du Vieux Teſtament au Canon des Hébreux.

LXIII. Or cela poſé, nous avons le témoignage inconteſtable de *Joſephe*, Auteur très-digne de foi ſur ce point, qui dit dans ſon premier livre contre *Appion*, que les Hébreux n'ont que XXII. livres de pleine autorité, ſçavoir, les cinq Livres de *Moyſe*, qui contiennent l'Hiſtoire & les Loix, treize Livres qui contiennent ce qui s'eſt paſſé depuis la mort de *Moyſe*, & juſqu'à *Artaxerxès*, où il comprend *Job* & les Prophêtes, & quatre Livres d'Hymnes & admonitions, qui ſont ſans doute les Pſeaumes de *David*, & les trois Livres canoniques de *Salomon*, le Cantique, les Paraboles, & l'Eccléſiaſte.

LXIV. *Joſephe* ajoute que perſonne n'y a rien oſé ajouter ni retrancher ou changer, & que ce qui a été écrit depuis *Artaxerxès*, n'eſt pas ſi digne de foi. Et c'eſt dans le même ſens, qu'*Euſebe* dit, que depuis le tems de *Zorobabel* juſqu'au Sauveur, il n'y a aucun Volume ſacré. *Demonſt. Evang.* L. VIII.

LXV. C'eſt auſſi ce que confeſſent unanimément les Juiſs, que depuis l'Auteur du premier Livre des *Maccabées* juſqu'aux modernes, l'inſpiration divine, ou l'eſprit prophétique a ceſſé alors. Car il eſt dit dans le Livre des *Maccabées*, qu'il n'y a jamais eu une telle tribulation depuis qu'on n'a plus vû de Prophête en Iſrael. *1. Macc. IX. 27.* *Le Seder Olam*, ou la Chronique des Juiſs, avoue que la prophétie a ceſſé depuis l'an 52. des Médes & Perſes; & *Aben Ezra* ſur *Malachie*, dit, que dans la mort de ce Prophête la prophétie a quitté le peuple d'Iſraël. Cela a paſſé juſqu'à

 S. Au-

(a) M. *de Leibniz* a voulu ſuivre les numeros de ſa Lettre précédente; mais il s'eſt trompé. Car ce N. devroit être LXV. au lieu de LXII. Comme cette erreur eſt peu importante, nous laiſſons les numeros tels qu'ils ſont dans ſon Manuſcrit original, parce que M. *Boſſuet* les cite ainſi dans ſa Réponſe.

De civit. Dei, L. VI. c. ult. *S. Augustin*, qui dit, qu'il n'y a point eu de Prophète depuis *Malachie* jusqu'à l'avénement de notre Seigneur. Et conférant ces témoignages avec celui de *Josephe* & d'*Eusebe*, on voit bien que ces Auteurs entendent toute inspiration divine, dont aussi l'esprit prophétique est la plus évidente preuve.

LXVI. On a remarqué que ce nombre des XXII Livres canoniques du Vieux Testament, que nous avons tous dans la Langue originale des Hebreux, se rapportoit au nombre des lettres de la Langue Hébraïque. L'allusion est de peu de considération; mais elle prouve pourtant que les Chrétiens qui s'en sont servis, étoient entiérement dans le sentiment des Protestans sur ce Canon, comme *Origene*, *S. Cyrille* de Jerusalem, & *S. Gregoire* de Nazianze, dont il y a des vers, où le sens d'un des distiques est:

Fœderis antiqui duo sunt librique viginti,
Hebreæ quot habent nomina litterulæ.

LXVII. Ces XXII Livres se comptent ainsi chez les Juifs, suivant ce que rapporte déja *S. Jerôme* dans son *Prologus Galeatus*: cinq de *Moyse*, huit prophétiques, qui sont *Josué*, *Juges* avec *Ruth*, *Samuel*, *Rois*, *Isaie*, *Jérémie*, *Ezéchiel*, & les douze petits Prophêtes, & neuf Hagiographes, qui sont Pseaumes, Paraboles, Ecclésiaste & Cantique de *Salomon*, *Job*, *Daniel*, *Esdras* & *Néhémie* pris ensemble; enfin *Esther* & les Chroniques. Et l'on croit que les mots de notre Seigneur chez *S. Luc* se rapportent à cette division. Car il y a: *Il faut que tout ce qui est écrit dans la Loi de* Moyse, *dans les Prophêtes & dans les Pseaumes, s'accomplisse.* (Luc. XXIV. 44.)

LXVIII. Il est vrai que d'autres ont compté XXIV Livres; mais ce n'étoit qu'en séparant en deux ce que les autres avoient pris ensemble. Ceux qui ont fait ce dénombrement, l'ont encore voulu justifier par des allusions, soit aux six aîles des quatre animaux d'*Ezéchiel*, comme *Tertullien*; soit aux vingt-quatre Anciens de l'Apocalypse, comme le rapporte *S. Jerôme* dans le même Prologue, disant: *Nonnulli* Ruth *&* Cinoth (les Lamentations de *Jérémie* détachées de sa Prophétie) *inter Hagiographa putant esse computandos, ac hos esse priscos legis libros xxiv. quos sub numero viginti quatuor Seniorum Apocalypsis* Joannes *inducit adorantes Agnum.* Quelques Juifs devoient compter de même; puisque *S. Jerôme* dit dans son Prologue sur *Daniel*: *In tres partes à Judais omnis Scriptura dividitur, in Legem, in Prophetas & in Hagiographa; hoc est, in quinque, & in octo, & in undecim Libros.* Ainsi, il paroît que l'allusion aux six aîles des quatre animaux venoit des Juifs, qui avoient coutume de chercher leurs plus grands mystères cabalistiques dans les animaux d'*Ezéchiel*, comme l'on voit dans *Maimonide*.

LXIX. Venons maintenant de l'Eglise du Vieux Testament à celle du Nouveau, quoiqu'on voye déja que les Chrétiens ont suivi le Canon des Hébreux; mais il sera bon de le montrer plus distinctement. Le plus ancien dénombrement des livres divins qu'on ait, est celui de *Meliton*, Evêque de Sardes, qui a vécu du tems de *Marc-Aurèle*, qu'*Eusebe* nous a conservé dans son Histoire Ecclésiastique. Cet Evêque, en écrivant à *Onesimus*, dit, qu'il lui envoye les livres de la Sainte Ecriture, & il ne nomme que ceux qui sont reçus par les Protestans; sçavoir, ces mêmes XXII livres, le livre d'*Esther* paroissant avoir été omis par mégarde & par la négligence des Copistes. *Euf. Hist.* L. IV. c. V.

LXX. Le même *Eusebe* nous a conservé au même endroit un passage du grand *Origène*, qui est de la Préface qu'il avoit mise devant son Commentaire sur les Pseaumes, où il fait le même dénombremement: le livre des douze petits Prophêtes ne pouvant avoir été omis que par une faute contraire à l'intention de l'Auteur; puisqu'il dit qu'il y a XXII Livres, sçavoir, autant que les Hébreux ont de lettres.

LXXI. On ne peut point douter que l'Eglise Latine de ces premiers siécles n'ait été du même sentiment. Car *Tertullien*, qui étoit d'Afrique, & vivoit à Rome, en parle ainsi dans ses vers contre *Marcion*.

Ast quater alæ sex veteris præconia verbi
Testificantis ea quæ posteà facta docemur:
His alis volitant cœlestia verba per orbem.
. . . .
Alarum numerus antiqua volumina signat, &c.

LXXII. On ne trouve pas que dans ces siécles d'or de l'Eglise, qui ont précédé le grand *Constantin*, on ait compté autrement. Plusieurs mettent le Synode de Laodicée avant celui de Nicée; & quoiqu'il paroisse postérieur, néanmoins il en a été assez proche, pour que son jugement soit cru celui de cette primitive Eglise; & vous avez remarqué vous-même, Monseigneur, §. 18. que ce Synode de Laodicée, dont l'autorité a été reçue généralement dans le code des Canons de l'Eglise universelle, & qui ne doit pas être prise pour un sentiment particulier des Eglises de Phrygie, ne compte qu'avec les Protestans; c'est-à-dire, les XXII Livres du Vieux Testament.

LXXIII. De cela, il est aisé de juger que les Pères du Concile de Nicée ne pouvoient avoir été d'un autre sentiment que les Protestans sur le nombre des livres canoniques; quoiqu'on y ait cité, comme les Protestans font souvent aussi, le livre de *Judith*, de même que le livre du *Pasteur*. Les Evêques assemblés à Laodicée ne se seroient jamais écartés du sentiment de ce grand Concile, &, s'ils avoient osé le faire, jamais leur Canon n'auroit été reçu dans le code des Canons de l'Eglise universelle. Mais cela se confirme encore davantage par les témoignages de *S. Athanase*,

nase, le meilleur témoin sans doute qu'on puisse nommer à l'égard de ce tems là.

LXXIV. Il y a dans ses œuvres une synopse ou abrégé de la Sainte Ecriture, qui ne nomme aussi que XXII livres canoniques du Vieux Testament; mais l'Auteur de cet Ouvrage n'étant pas trop assuré, il nous peut suffire d'y ajouter le fragment d'une Lettre circulaire aux Eglises, qui est sans doute de *S. Athanase*, où il a le même Catalogue que celui de la synopse, qu'il obsigne, s'il m'est permis de me servir de ce terme, par ces mots: *Nemo his addat, nec his auferat quicquam.* Et que cette opinion étoit également des Orthodoxes ou Homoousiens, & de ceux qu'on ne croyoit pas être de ce nombre, cela paroît par *Eusebe*, dans l'endroit ci é ci dessus de son Histoire Ecclésiastique, où il rapporte & approuve les autorités des plus Anciens.

LXXV. Ceux qui sont venus bientôt après, ont dit uniformément & unanimément la même chose. L'Ouvrage catéchétique de *S. Cyrille* de Jerusalem a toujours passé pour très-considérable. Or il spécifie justement les mêmes livres que nous, & ajoute qu'on doit lire les divines Ecritures, sçavoir, les XXII. Livres du Vieux Testament, que les soixante & douze Interprétes ont traduits.

Sup. n. LXVI. LXXVI. On a déja cité un dystique tiré du Poëme, que *S. Gregoire* de Nazianze a fait exprès sur le dénombrement des véritables livres de l'Ecriture divinement inspirée: *Περὶ τῶν γνησίων βιβλίων τῆς θεοπνεύστου γραφῆς.* Ce dénombrement ne rapporte que les livres que les Protestans reconnoissent, & dit expressément qu'ils sont au nombre de vingt-deux.

LXXVII. *S. Amphiloche*, Evêque d'Iconie, étoit du même tems & de pareille autorité. Il a aussi fait des vers, mais iambiques, sur le même sujet, adressés à un *Seleucus*. Outre qu'il nomme les mêmes livres, il parle encore fort distinctement de la différence des livres qu'on faisoit passer sous le nom de la Sainte Ecriture. Il dit, qu'il y en a d'adultérins, qu'on doit éviter, & qu'il compare avec de la fausse monnoie: qu'il y en a de moyens *ἐμμέσους*, &, comme il dit, approchans de la parole de la vérité, *γείτονας*, voisins; mais qu'il y en a aussi de divinement inspirés, dont il dit vouloir nommer chacun, pour les discerner des autres.

Ego Theopneustos singulos dicam tibi.

Et là-dessus il ne nomme du Vieux Testament, que ceux qui sont reçus par les Hébreux; ce qu'il dit être le plus assuré Canon des livres inspirés.

LXXVIII. *S. Epiphane*, Evêque de Salamine dans l'Isle de Chypre, a fait un livre des poids & des mesures, où il y a encore un dénombrement tout semblable des Livres divins du Vieux Testament, qu'il dit être vingt-deux en nombre, & pousse la comparaison avec les lettres de l'Alphabet si loin, qu'il dit, que comme il y a des lettres doubles de l'Alphabet,

phabet, il y a aussi des livres de la Sainte Ecriture du Vieux Testament, qui sont partagés en d'autres livres. On trouve la même conformité avec le Canon des Hébreux dans ses hérésies 5. & 76.

LXXIX. *S. Chrysostome* n'étoit guères de ses amis. Cependant il étoit du même sentiment, & il dit dans sa quatriéme Homélie sur la Genèse, que *tous les Livres divins*, *πᾶσαι αἱ θεῖαι βίβλοι*, du Vieux Testament ont été écrits originairement en Langue Hébraïque; & tout le monde, ajoute-t il, le confesse avec nous. Marque que c'étoit le sentiment unanime & incontestable de ce tems-là.

LXXX. Et afin qu'on ne s'imagine point que c'étoit seulement le sentiment des Eglises d'Orient, voici un témoignage de *S. Hilaire*, qui, dans la Préface de ses explications des Pseaumes, où il paroît avoir suivi *Origene*, comme ailleurs, dit: que le Vieux Testament consiste en vingt-deux livres.

LXXXI. Jusqu'ici, c'est-à-dire, jusqu'au commencement du cinquiéme siécle, pas un Auteur d'autorité ne s'est avisé de faire un autre dénombrement. Car bien que *S. Cyprien* & le Concile de Nicée, & quelques autres ayent cité quelques-uns des livres Ecclésiastiques parmi les livres divins, l'on sçait que ces maniéres de parler confusément, en passant, *& in sensu laxiore*, sont assez en usage, & ne sçauroient être opposées à tant de passages formels & précis qui distinguent les choses.

LXXXII. Je ne pense pas aussi que personne veuille appuyer sur le passage d'un recueil de coutumes & de doctrines de l'ancienne Eglise, qui a été fait par un Auteur inconnu, sous le nom des canons des Apôtres, qui met les trois livres des *Maccabées* parmi les livres du Vieux Testament, & les deux Epîtres de *Clément* écrites aux Corinthiens, parmi ceux du Nouveau. Car outre qu'il peut parler largement, on voit qu'il flotte entre deux comme un homme mal instruit, excluant du canon *Sapientiam eruditissimi Syracidis*, qu'il dit être *extra hos*; mais dont il recommande la lecture à la jeunesse.

LXXXIII. Voici maintenant le premier Auteur connu & d'autorité, qui traitant expressément cette matiére, semble s'éloigner de la doctrine constante que l'Eglise avoit eue jusqu'ici sur le canon du Vieux Testament. C'est le Pape *Innocent I.* qui répondant à la consultation d'*Exupere*, Evêque de Toulouse, l'an 405. paroît avoir été du sentiment Catholique dans le fond; mais son expression équivoque & peu exacte a contribué à la confusion de quelques autres après lui, & enfin à l'erreur des Latins modernes; tant il est important d'éviter le relâchement, même dans les maniéres de parler.

LXXXIV. Ce Pape est le premier Auteur qui ait nommé canoniques les Livres que l'Eglise Romaine d'aujourd'hui tient pour divinement inspirés, & que les Protestans, comme les Anciens, ne tiennent que pour Ecclésiastiques; mais en considérant ses paroles, on voit clairement son

but,

but, qui eſt de faire un *canon* des Livres que l'Egliſe reconnoît pour autentiques, & qu'elle fait lire publiquement comme faiſant partie de la Bible. Ainſi ce canon devoit comprendre tant les livres Theopneuſtes ou divinement inſpirés, que les livres Eccléſiaſtiques, pour les diſtinguer tous enſemble des livres apocryphes, plus ſpécialement nommés ainſi; c'eſt à dire, de ceux qui doivent être cachés & défendus comme ſuſpects. Ce but paroît par les paroles expreſſes, où il dit: *Si qua ſunt alia, non ſolùm repudianda, verùm etiam noveris eſſe damnanda.*

LXXXV. Non-ſeulement l'appellation de canoniques, mais encore de ſaintes & divines Ecritures étoit alors employé abuſivement; & c'étoit l'uſage de ces tems là de donner dans un excès étrange ſur les titres & ſur les épithétes. Un Evêque étoit traité de *votre ſainteté* par ceux qui l'accuſoient, & parloient de le dépoſer. Un Empereur Chrétien diſoit: *Noſtrum numen*, & ne laiſſoit preſque rien à Dieu, pas même l'éternité. Il ne faut donc pas s'étonner des termes du Concile III. de Carthage, que d'autres croyent être le cinquiéme, ni les prendre à la rigueur, lorſque ce Concile dit: *Placuit, ut præter Scripturas canonicas nihil in Eccleſiâ legatur ſub nomine divinarum Scripturarum.*

LXXXVIII. Cela fait voir qu'on avoit accoutumé déja d'appeller abuſivement du nom d'Ecritures divines tous les livres qui ſe liſoient dans l'Egliſe, parmi leſquels étoient le livre du *Paſteur*, & je ne ſçais quelle doctrine des Apôtres *διδαχὴ καλυμένη τῶν Ἀποστόλων*, dont parle *S. Athanaſe* dans l'Epître citée ci-deſſus: *item*, les Epîtres de *S. Clément* aux Corinthiens, qu'on liſoit dans pluſieurs Egliſes, & particuliérement dans celle de Corinthe, ſurtout la premiére ſuivant *Euſebe* & ſuivant *Denis*, Evêque de Corinthe, chez *Euſebe*. C'eſt pourquoi elle ſe trouvoit auſſi jointe aux livres ſacrés dans l'ancien exemplaire de l'Egliſe d'Alexandrie, que le Patriarche *Cyrille Lucaris* envoya au Roi de la Grande Bretagne *Charles I.* ſur lequel elle a été reſſuſcitée & publiée.

Euſ. hiſt. Eccl. Lib. III. *cap.* XII. L. IV. c. XXII.

LXXXIX. Tout cela fait voir qu'on ſe ſervoit quelquefois de ces termes d'une maniére peu exacte; & même *Origene* compte en quelque endroit le livre du *Paſteur* parmi les livres divins, ce qu'il n'entendoit pas ſans doute dans le ſens excellent & rigoureux. C'eſt ſur le chapitre XVI. verſet 14. aux Romains, où il dit: *Je crois que cet* Hermas *eſt l'Auteur du Livre qu'on appelle le* Paſteur, *qui eſt fort utile, & me ſemble divinement inſpiré.*

XC. On peut encore néanmoins nous oppoſer la liſte des livres de l'Ecriture, qu'on dit que le Pape *Gelaſe* a faite dans un Synode Romain, au commencement du cinquiéme ſiécle, où il en fait auſſi le dénombrement d'une maniére large, qui comprend les livres Eccléſiaſtiques auſſibien que les livres canoniques par excellence; & l'on voit clairement que ces deux Papes, & ces Synodes de Carthage & de Rome, vouloient nommer tout ce qu'on liſoit publiquement dans toute l'Egliſe, & tout ce qui

qui passoit pour être de la Bible, & qui n'étoit pas suspect ou apocryphe, pris dans le mauvais sens.

XCI. Cependant il est remarquable que le Pape *Gelase* & son Synode, n'ont mis dans leur liste que le premier des *Maccabées*, qu'on sçait avoir été toujours plus estimé que l'autre; *S. Jerôme* ayant remarqué que le stile même trahit le second des *Maccabées* & le livre de la Sagesse, & fait connoître qu'ils sont originairement Grecs.

XCII. Je ne vois pas qu'il soit possible qu'une personne équitable & non prévenue, puisse douter du sens que je donne au canon des deux Papes & du Concile de Carthage. Car autrement il faudroit dire qu'ils se sont séparés ouvertement de la doctrine constante de l'Eglise Universelle, du Concile de Laodicée & de tous ces grands & saints Docteurs de l'Orient & de l'Occident que je viens de citer; en quoi il n'y a point d'apparence. Les erreurs ordinairement se glissent insensiblement dans les esprits, & elles n'entrent guères ouvertement par la grande porte. Ce divorce auroit été fait très-mal à propos, & auroit fait du bruit & fait naître des contestations.

XCIII. Mais rien ne prouve mieux le sens de la Lettre du Pape *Innocent I.* & de l'Eglise Romaine de ce tems, que la doctrine expresse, précise & constante de *S. Jerôme*, qui fleurissoit à Rome en ce tems-là même, & qui cependant a toujours soutenu que les livres proprement divins & canoniques du Vieux Testament, ne sont que ceux du canon des Hébreux. Est-il possible de s'imaginer que ce grand homme auroit osé s'opposer à la doctrine de l'Eglise de son tems, & que personne ne l'en auroit repris, pas même *Rufin*, qui étoit aussi du même sentiment que lui, & tant d'autres adversaires qu'il avoit; & qu'il n'eût jamais fait l'apologie de son procédé, comme il fait pourtant en tant d'autres rencontres de moindre importance? Il est sûr que l'ancienne Eglise Latine n'a jamais eu de Père plus sçavant que lui, ni de meilleur Interpréte critique ou littéral de la Sainte Ecriture, surtout du Vieux Testament, dont il connoissoit la langue originale; ce qui a fait dire à *Alphonsus Tostatus*, qu'en cas de conflit, il faut plutôt croire à *S. Jerôme* qu'à *S. Augustin*, surtout quand il s'agit du Vieux Testament & de l'Histoire, en quoi il a surpassé tous les Docteurs de l'Eglise.

XCIV. C'est pourquoi, bien que j'aye déja parlé plus d'une fois des passages de *S. Jerôme*, entiérement conformes au sentiment des Protestans, il sera bon d'en parler encore ici. J'ai déja cité son *Prologus Galeatus*, qui est la Préface des livres des Rois; mais qu'on met, suivant l'intention de l'Auteur, au devant des livres canoniques du Vieux Testament, comme une espéce de sentinelle, pour defendre l'entrée aux autres. Voici les paroles de l'Auteur: *Hic Prologus Scripturam quasi Galeatum Principium omnibus Libris quos de Hebræo vertimus in Latinum convenire potest.* Il

semble que ce grand homme prévoyoit que l'ignorance des tems, & le torrent populaire forceroit la digue du véritable canon, & qu'il travailla à s'y opposer. Mais la sentinelle qu'il y mit avec son casque, n'a pas été capable d'éloigner la hardiesse de ceux qui ont travaillé à rompre cette digue, qui séparoit le divin de l'humain.

n. LXVII. LXVIII. XCV. Or, comme j'ai dit ci-dessus, il comptoit tantôt XXII. tantôt XXIV livres du Vieux Testament; mais en effet toujours les mêmes. Et ce qu'il écrit dans une lettre à *Paulin*, qu'on avoit coutume de mettre au devant des Bibles avec le *Prologus Galeatus*, marque toujours le même sentiment. (*Præf. in Judith.*) Il s'explique encore particuliérement dans ses Préfaces sur *Tobie*, sur *Judith*, & ailleurs: *Quod talium autoritas ad roboranda ea quæ in contentionem veniunt minùs idonea judicatur*: & parlant du livre de *Jesus*, fils de *Sirach*, & du livre nommé faussement la Sagesse de *Salomon*, il dit: (*Præf. in Lib. Salom.*) *Sicut* Judith *&* Tobiæ *&* Maccabæorum *libros, legit quidem Ecclesia, sed eos in canonicas Scripturas non recipit, sic & hæc duo volumina legit ad ædificationem plebis, non ad autoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmandam.*

XCVI. Rien ne sçauroit être plus précis; & il est remarquable qu'il ne parle pas ici de son sentiment particulier, ni de celui de quelque Sçavant, mais de celui de l'Eglise: *Ecclesia*, dit-il, *non recipit.* Pouvoit-il ignorer le sentiment de l'Eglise de son tems? ou pouvoit-il mentir si ouvertement & si impudemment, comme il auroit fait sans doute, si elle avoit été d'un autre sentiment que lui? Il s'explique encore plus fortement dans la Préface sur *Esdras* & *Nehémie*: (*Præf. in Esdr. & Nehem.*) *Quæ non habentur apud Hebræos, nec de* XXIV *senibus sunt*, (on a expliqué cela) *procul abjiciantur*; c'est-à-dire, loin du canon des livres véritablement divins & infaillibles. (*Sup. num.* LXVIII.)

XCVII. Je crois qu'après cela on peut être persuadé du sentiment de *S. Jerôme* & de l'Eglise de son tems; mais on le sera encore davantage, quand on considérera que *Rufin* son grand adversaire, homme sçavant, & qui cherchoit occasion de le contredire, n'auroit point manqué de se servir de celle-ci, s'il avoit cru que *S. Jerôme* s'éloignoit du sentiment de l'Eglise; mais bien loin de cela, il témoigne lui-même d'être du même sentiment, lorsqu'il parle ainsi dans son exposition du Symbole, après avoir fait le dénombrement des livres divins ou canoniques, tout comme *S. Jerôme*: *Il faut sçavoir*, dit-il, *qu'il y a des livres que nos Anciens ont appellés, non pas Canoniques, mais Ecclésiastiques, comme la Sagesse de* Salomon, *& cette autre Sagesse du fils de* Sirach, *qu'il semble que les Latins ont appellée pour cela même du nom général d'Ecclésiastique; en quoi on n'a pas voulu marquer l'Auteur, mais la qualité du livre*: Tobie *encore*, Judith *& les* Maccabées *sont du même ordre ou rang*: *& dans le Nouveau Testament, le livre Pastoral d'*Hermas *appellé les deux Voyes & le Jugement*

de

de Pierre. *Ce sont là des livres qu'on a voulu faire lire dans l'Eglise, mais qu'on n'a pas voulu laisser employer pour confirmer l'autorité de la foi. Les autres Ecritures ont été appellées apocryphes, dont on n'a pas voulu permettre la lecture publique dans les Eglises.*

XCVIII. Ce passage est fort précis & instructif; & il faut le conférer avec celui d'*Amphilochius* cité ci dessus, afin de mieux distinguer les trois espéces d'Ecritures: sçavoir, les divines ou les canoniques de la premiére espéce; les moyennes ou Ecclésiastiques qui sont canoniques, selon le stile de quelques-uns, de la seconde espéce, ou bien apocryphes selon le sens le plus doux; & enfin les apocryphes dans le mauvais sens, c'est-à-dire, comme dit *S. Athanase* ou l'Auteur de la Synopse, qui sont plus dignes d'être cachés que d'être lûs, & desquels *S. Jerôme* dit, Ep. VII. *ad Latam*: *Caveat apocrypha*, & sur Isaie, LXIV. 4. *Apocryphorum deliramenta conficiant.* n. LXXVII.

Voici la représentation de ces degrés ou espéces:

Canoniques.

Proprement, ou du premier rang.	Improprement, ou d'un rang inférieur.	
Divins, ou infaillibles.	*Ecclésiastiques*, ou moyens.	*Défendus*, quant à la lecture publique.
	Improprement, ou dans le sens plus doux.	Plus proprement, ou dans le mauvais sens.

Apocryphes.

XCIX. Mais on achévera d'être persuadé que la doctrine de l'Eglise de ce tems étoit celle des Protestans d'aujourd'hui, quand on verra que *S. Augustin*, qui parle aussi comme le Pape *Innocent I.* & le Synode III. de Carthage, où l'on croit qu'il a été, s'explique pourtant fort précisément en d'autres endroits tout comme *S. Jerôme* & tous les autres. En voici quelques passages: *Cette Ecriture*, dit-il, *qu'on appelle des* Maccabées, *n'est pas chez les Juifs comme la Loi, les Prophêtes & les Pseaumes, à qui notre Seigneur a rendu témoignage, comme à ses témoins. Cependant l'Eglise* L. II. contr. Epist. Gaudent. c. XXIII.

l'Eglise l'a reçue avec utilité, pourvû qu'on la lise sobrement; ce qu'on a fait principalement à cause de ces Maccabées, *qui ont souffert en vrais Martyrs pour la Loi de Dieu*, &c.

L. XVII. c. XX. C. Et dans ses livres de la Cité de Dieu : *Les trois livres de* Salomon *ont été reçus dans l'autorité canonique, sçavoir, les Proverbes, l'Ecclésiaste, & le Cantique des Cantiques. Mais les deux autres, qu'on appelle la Sagesse & l'Ecclésiastique, & qui, à cause de quelque ressemblance du stile, ont été attribués à* Salomon (quoique les Sçavans ne doutent point qu'ils ne soient point de lui) *ont pourtant été reçus anciennement dans l'autorité par l'Eglise Occidentale principalement.... Mais ce qui n'est pas dans le Canon des Hébreux n'a pas cette force contre les contredisans, que ce qui y est.* On voit par-là qu'il y a selon lui des degrés dans l'autorité : qu'il y a une *autorité canonique* dans le sens plus noble, qui n'appartient qu'aux véritables livres de *Salomon*, compris dans le Canon des Hébreux ; mais qu'il y a aussi une *autorité inférieure*, que l'Eglise, Occidentale surtout, avoit accordée aux livres qui ne sont pas dans le Canon Hébraïque, & qui consiste dans la lecture publique pour l'édification du peuple ; mais non pas dans l'infaillibilité, qui est nécessaire pour les dogmes de la foi contre les contredisans.

Ibid. Lib. XVIII. c. XXXVI. CI. Et encore dans le même Ouvrage : *La supputation du tems depuis la restitution du Temple ne se trouve pas dans les Saintes Ecritures qu'on appelle Canoniques, mais dans quelques autres, que, non les Juifs, mais l'Eglise tient pour Canoniques, à cause des admirables souffrances des Martyrs, &c.* On voit combien *S. Augustin* est flottant dans ses expressions ; mais c'est toujours le même sens. Il dit, que les *Maccabées* ne se trouvent pas dans les Saintes Ecritures qu'on appelle Canoniques ; & puis il dit, que l'Eglise les tient pour Canoniques. C'est donc dans un autre sens inférieur, que la raison qu'il ajoute fait connoître. Car les admirables exemples de la souffrance des Martyrs, propres à fortifier les Chrétiens durant les persécutions, faisoient juger que la lecture de ces livres seroit très-utile. C'est pour cela que l'*Eglise* les a reçus dans l'*autorité*, & dans une maniére *de Canon*, c'est à-dire, comme *Ecclésiastiques* ou utiles; mais non pas comme divins ou infaillibles ; car cela ne dépend pas de l'Eglise, mais de la révélation de Dieu faite par la bouche de ses Prophêtes ou Apôtres.

De doctr. Christ. Lib. II. c. VIII. CII. Enfin, *S. Augustin*, dans son livre de la doctrine Chrétienne, raisonne sur les *Livres Canoniques* dans un sens fort ample & général, entendant tout ce qui étoit autorisé dans l'Eglise. C'est pourquoi il dit que pour en juger, il faut en faire estime selon le nombre & l'autorité des Eglises : puis il vient au dénombrement : *Totus autem Canon Scripturarum in quo istam considerationem versandam dicimus, his libris continetur, &c.* & il nomme les mêmes que le Pape *Innocent I.* Ce qui fait visiblement con-

connoître qu'en parlant *du Canon*, il n'entendoit pas seulement les livres divins inconteſtables, mais encore ceux qu'on regardoit diverſement, & qui avoient leur autorité de l'*Egliſe* ſeulement, ou des Egliſes, & nullement d'une *révélation divine.*

CIII. Après cela, le paſſage de *S. Auguſtin*, où, dans la chaleur de l'apologie de ſa citation, il ſemble aller le plus loin, ne ſçauroit faire de la peine. Vous aviez remarqué, Monſeigneur, §. 9. qu'il avoit cité contre les Pélagiens ce paſſage de la Sageſſe, IV. 11. *raptus eſt ne malitia mutaret intellectum ejus.* Quelques ſçavans Gaulois avoient trouvé mauvais qu'il eût employé ce livre, lorſqu'il s'agiſſoit de prouver des dogmes de foi : *tanquam non Canonicum definiebant omittendum. S. Auguſtin* ſe défend dans ſon livre de la Prédeſtination des Saints. Il ne dit pas que la Sageſſe eſt égale en autorité aux autres, ce qu'il auroit fallu dire, s'il avoit été dans les ſentimens Tridentins; mais il répond que quand elle ne diroit rien de ſemblable, la choſe eſt aſſez claire en elle-même : qu'elle doit cependant être préférée à tous les Auteurs particuliers, *omnibus Tractatoribus debere anteponi*; parce que tous ces Auteurs, même les plus proches des tems des Apôtres, avoient eu cette déférence pour ce livre, *qui eum teſtem adhibentes, nihil ſe adhibere niſi divinum teſtimonium crediderunt*; & un peu auparavant : *meruiſſe in Eccleſiâ Chriſti tam longâ annoſitate recitari, & ab omnibus Chriſtianis cum veneratione divinæ autoritatis audiri.* *De prædeſt. SS. c. XIV.*

CIV. Ces paroles de *S. Auguſtin* paroîtroient étranges, d'autant qu'elles ſemblent contraires à la doctrine reçue dans l'Egliſe, ſi on n'étoit déja inſtruit de ſon langage par tous les paſſages précédens. Donc, puiſqu'auſſi il n'eſt pas croyable que ce grand homme ait voulu s'oppoſer à lui-même & à tant d'autres, il faut conclurre que cette autorité divine dont il parle, ne peut être autre choſe que le témoignage que l'Egliſe a rendu au livre de la Sageſſe, qu'il n'y a rien là que de conforme aux Ecritures immédiatement divines ou inſpirées; puiſqu'il avoit reconnu lui-même dans ſon livre de la Cité de Dieu, que ce livre n'a reçu ſon autorité que par l'Egliſe, ſurtout en Occident; mais qu'il n'a pas aſſez de force contre les contrediſans, parce qu'il n'eſt pas dans le Canon originaire du Vieux Teſtament. Et le même *S. Auguſtin*, citant un livre de pareille nature, qui eſt celui du fils de *Sirach*, n'y inſiſte point, & ſe contente de dire, que ſi on contredit à ce livre, parce qu'il n'eſt pas dans le Canon des Hébreux, il faudra au moins croire au Deutéronome & à l'Evangile qu'il cite après. *De civit. Dei, L. XVII. c. XX.* *Lib. de curâ pro mortuis, c. XV.*

CV. Ce qu'on a dit du ſens de *S. Auguſtin*, doit être encore entendu de ceux qui ont copié ſes expreſſions par après, comme *Iſidore* & *Rabanus Maurus* & autres, lorſqu'ils parloient d'une maniére plus confuſe. Mais quand ils parloient diſtinctement, & traitoient la queſtion de l'égalité ou inégalité de l'autorité des livres de la Bible, ils continuérent à

parler comme l'Eglise avoit toujours parlé ; en quoi l'Eglise Grecque n'a jamais biaisé. Et l'autorité de *S. Jerôme* a toujours servi de préservatif dans l'Eglise d'Occident, malgré la barbarie qui s'en étoit emparée. On a toujours été accoutumé de mettre son *Prologus Galeatus*, & sa Lettre à *Paulin* à la tête de la Sainte Ecriture, & ses autres Préfaces devant les livres de la Bible qu'elles regardent ; où il s'explique aussi nettement qu'on a vû, sans que personne ait jamais osé, je ne dis pas condamner, mais critiquer même cette doctrine, jusqu'au Concile de Trente, qui l'a frappée d'anathême par une entreprise des plus étonnantes.

CVI. Il sera à propos de particulariser tant soit peu cette conservation de la saine doctrine ; car pour rapporter tout ce qui se pourroit dire, il faudroit un ample volume. *Cassiodore*, dans ses Institutions, a donné les deux catalogues, tant le plus étroit de *S. Jerôme* & de l'Eglise Universelle, qui n'est que des livres immédiatement divins, que la liste plus large de *S. Augustin* & des Eglises de Rome & d'Afrique, qui comprend aussi les livres Ecclésiastiques.

L. de part. div. legis, c. VII. CVII. *Junilius*, Evêque d'Afrique, fait parler un Maître avec son Disciple. Ce Maître s'explique fort nettement & sert très-bien à faire voir qu'on donnoit abusivement le titre de livres divins à ceux qui, à parler proprement, ne le devoient point avoir. DISCIP. *Quomodo divinorum Librorum consideratur autoritas?* MAG. *Quia quidam perfectæ autoritatis sunt, quidam mediæ, quidam nullius.* Après cela on ne s'étonnera pas, si quelques-uns, sur-tout les Africains, ont donné le nom de *divines Ecritures* aux livres, qui dans la vérité n'étoient qu'Ecclésiastiques.

CVIII. *Gregoire* le Grand, quoique Pape du Siége de Rome, & successeur d'*Innocent I.* & de *Gelase*, n'a pas laissé de parler comme *S. Jerôme*, & il a montré par là, que les sentimens de ses prédécesseurs devoient *Mor. lib.* XIX. *c.* XIII. être expliqués de même. Car il dit positivement que les livres des *Maccabées* ne sont point canoniques, *licèt non canonicos*; mais qu'ils servent à l'édification de l'Eglise.

CIX. Il sera bon de revoir un peu les Grecs avant que de venir aux Latins postérieurs. *Leontius*, Auteur du sixiéme siécle, parle comme les *De Sect. Act.* II. plus anciens. Il dit qu'il y a vingt deux livres du Vieux Testament, & que l'Eglise n'a reçu dans le canon que ceux qui sont reçus chez les Hébreux.

CX. Mais sans s'amuser à beaucoup d'autres, on peut se contenter de l'autorité de *Jean de Damas*, premier Auteur d'un systême de Théologie, qui a écrit dans le huitiéme siécle, & que les Grecs plus modernes, & même les Scholastiques Latins ont suivi. Cet Auteur, dans son li- *cap.* XVIII. vre IV. de la foi orthodoxe, imitant, comme il semble, le passage allégué ci-dessus du livre d'*Epiphane* des poids & des mesures, ne nomme que vingt deux livres canoniques du Vieux Testament, & il ajoute que „ les livres des deux Sagesses, de celle qu'on attribue à *Salomon* & de „ celle

„ celle du fils de *Sirach*, quoique beaux & bons, ne sont pas du nombre „ des canoniques, & n'ont pas été gardés dans l'Arche, où il croit que „ les livres canoniques ont été enfermés. “

CXI. Pour retourner aux Latins, *Strabus*, Auteur de la Glosse ordinaire, qui a écrit dans le neuviéme siécle, venant à la Préface de *S. Jerôme*, mise devant le livre de *Tobie*, où il y a ces paroles : *Librum* Tobiæ *Hebræi de Catalogo divinarum Scripturarum secantes, iis quæ Hagiographa memorant, mancipârunt*; remarque ceci, *potiùs & veriùs dixisset apocrypha, vel largè accepit Hagiographa quasi Sanctorum scripta, & non de numero illorum novem, &c.*

CXII. *Radulphus Flaviacensis*, Bénédictin du dixiéme siécle, dit au commencement de son livre quatorziéme sur le Lévitique : *quoiqu'on lise* Tobie, Judith *& les* Maccabées *pour l'instruction, ils n'ont pas pourtant une parfaite autorité.*

CXIII. *Rupert*, Abbé de Tuits, parlant de la Sagesse : *ce livre*, dit-il, *n'est pas dans le canon, & ce qui en est pris n'est pas tiré de l'Ecriture canonique.* L. III. in Gen. c. XXXI.

CXIV. *Pierre le Vénérable*, Abbé de Clugny, écrivant une Lettre contre certains, nommés *Petrobrusiens*, qu'on disoit ne recevoir de l'Ecriture que les seuls Evangiles, leur prouve, en supposant l'autorité des Evangiles, qu'il faut donc recevoir encore les autres Livres canoniques. Sa preuve ne s'étend qu'à ceux que les Protestans reconnoissent aussi. Et quant aux Ecclésiastiques, il en parle ainsi : » Après les livres autentiques de la Sainte Ecriture, restent encore six, qui ne sont pas à oublier, la Sagesse, *Jesus* fils de *Sirach*, *Tobie*, *Judith* & les deux des *Maccabées*, qui n'arrivent pas à la sublime autorité des précédens ; » mais qui, à cause de leur doctrine louable & nécessaire, ont mérité » d'être reçus par l'Eglise. Je n'ai pas besoin de vous les recommander ; » car si vous avez quelque considération pour l'Eglise, vous recevrez quel» que chose sur son autorité. « Ce qui fait voir que cet Auteur ne considére ces livres que comme seulement Ecclésiastiques.

CXV. *Hugues* de S. Victor, Auteur du commencement du douziéme siécle, dans son livre des Ecritures & Ecrivains sacrés, fait le dénombrement des vingt-deux livres du Vieux Testament, & puis il ajoute : » il » y a encore d'autres livres, comme la Sagesse de *Salomon*, le livre de » *Jesus* fils de *Sirach*, *Judith*, *Tobie*, & les *Maccabées* qu'on lit, mais » qu'on ne met pas dans le canon ; « & ayant parlé des Ecrits des Pères, comme de *S. Jerôme*, *S. Augustin*, &c. il dit que ces livres des Pères ne sont pas du texte de l'Ecriture Sainte, *de même qu'il y a des livres du Vieux Testament qu'on lit, mais qu'on ne met pas dans le canon, comme la Sagesse & quelques autres.* Cap. VII.

CXVI. *Pierre Comestor*, Auteur de l'Histoire Scholastique, contemporain de *Pierre Lombard*, fondateur de la Théologie Scholastique, va jusqu'à

qu'à corriger en critique le Texte du passage de *S. Jerôme*, dans sa Préface de *Judith*, où il y a que *Judith* est entre les *hagiographes* chez les Hébreux, & que son autorité n'est pas suffisante pour décider des controverses; *Pierre Comestor* veut qu'au lieu d'*hagiographa*, on lise *apocrypha*, croyant que les Copistes, prenant les apocryphes en mauvais sens, ont corrompu le Texte de *S. Jerôme*, *apocrypha horrentes*, *eo rejecto hagiographa scripsère*. Il semble que le passage de *Strabus* sur *Tobie*, a donné occasion à cette critique.

CXVII. Dans le treiziéme siécle fleurissoit un autre *Hugo*, Dominicain, premier Auteur des Concordances sur la Sainte Ecriture; c'est-à-dire, des allégations marginales des passages paralléles, fait Cardinal par *Innocent IV.* On a de lui des Vers, où après le dénombrement des livres canoniques, suivant l'Antiquité & les Protestans, on trouve ceci:

Lex vetus his Libris perfectè tota tenetur:
Restant Apocrypha: Jesus, *Sapientia*, *Pastor*,
Et Maccabæorum *Libri*, Judith *atque* Tobias.
Hi quia sunt dubii sub canone non numerantur;
Sed quia vera canunt, Ecclesia suspicit illos.

CXVIII. *Nicolas de Lire*, fameux Commentateur de la Sainte Ecriture du siécle quatorziéme, commençant d'écrire sur les livres non canoniques, débute ainsi dans sa Préface sur *Tobie*: » Jusqu'ici j'ai écrit, avec » l'aide de Dieu, sur les livres canoniques, maintenant je veux écrire sur » ceux qui ne sont pas dans le canon. « Et puis, » bien que la vérité » écrite dans les livres canoniques précéde ce qui est dans les autres, à » l'égard du tems dans la plûpart, & à l'égard de la dignité en tous, » néanmoins la vérité écrite dans les livres non canoniques est utile pour » nous diriger dans le chemin des bonnes mœurs, qui méne au Royaume » des Cieux. «

CXIX. Dans le même siécle, le Glossateur du décret, qu'on croit être *Jean Semeca*, dit le Teutonique, parle ainsi: » La Sagesse de *Salomon*, » & le livre de *Jesus* fils de *Sirach*, *Judith*, *Tobie* & le livre des *Maccabées* sont apocryphes. On les lit; mais peut-être n'est-ce pas généra» lement. «

Can. i. dist. 16.

CXX. Dans le quinziéme siécle, *Antonin*, Archevêque de Florence, que Rome a mis au nombre des Saints, après avoir dit que la Sagesse, l'Ecclésiastique, *Judith*, *Tobie* & les *Maccabées* sont apocryphes chez les Hébreux, & que *S. Jerôme* ne les juge point propres à décider les controverses; il ajoute, que » *S. Thomas*, *in secunda secundæ*, & *Nicolas de* » *Lire* sur *Tobie*, en disent autant; sçavoir, qu'on n'en peut pas tirer des » argumens efficaces en ce qui est de la foi, comme des autres livres de » la Sainte Ecriture. Et peut être, ajoute *Antonin*, qu'ils ont la même » autorité que les paroles des Saints, approuvées par l'Eglise. «

p. 3. tit. 18. c. vi. §. 1.

CXXI.

CXXI. *Alphonse Tostat*, grand Commentateur du siécle qui a précédé celui de la Réformation, dit dans son *Defensorium*, » que la distinction p. 1. c. 13.
» des livres du Vieux Testament en trois classes, faite par *S. Jerôme* dans
» son *Prologus Galeatus*, est celle de l'Eglise Universelle; qu'on l'a eue des
» Hébreux avant Jesus-Christ, & qu'elle a été continuée dans l'Eglise. « Il parle en quelques endroits comme *S. Augustin*, disant dans son Commentaire sur le *Prologus Galeatus*, que l'Eglise reçoit ces livres exclus par les Hébreux pour autentiques, & compris au nombre des Saintes Ecritures. Mais il s'explique lui-même sur *S. Matthieu*: » Il y a, dit-il, d'autres quæst. 21
» livres que l'Eglise ne met pas dans le canon, & ne leur ajoute pas
» autant de foi qu'aux autres, *non recipientes non judicat inobedientes aut*
» *infideles*: elle ignore s'ils sont inspirés; « & puis il nomme expressément à ce propos la Sagesse, l'Ecclésiastique, les *Maccabées*, *Judith* & *Tobie*, disant: *quòd probatio ex illis sumpta sit aliqualiter efficax.* Et parlant quæst. 3;
des apocryphes, dont il n'est pas certain qu'ils ont été écrits par des Auteurs inspirés, il dit » qu'il suffit qu'il n'y a rien qui soit manifestement
» faux ou suspect; qu'ainsi l'Eglise ne les met pas dans son canon, & ne
» force personne à les croire, cependant elle les lit, &c. « & puis il dit expressément au même endroit, qu'il n'est pas assuré que les cinq livres susdits soient inspirés: *De autoribus horum non constat Ecclesiæ an Spiritu sancto dictante scripserint, non tamen reperit in illis aliquid falsum aut valde suspectum de falsitate.*

CXXII. Enfin, dans le seiziéme siécle, immédiatement avant la Réformation, dans la Préface de la Bible du Cardinal *Ximenès*, dédiée à *Léon X.* il est dit que les livres du Vieux Testament, qu'on n'a qu'en Grec, sont hors du canon, & sont plutôt reçus pour l'édification du peuple, que pour établir des dogmes.

CXXIII. Et le Cardinal *Cajetan* écrivant après la Réformation commencée, mais avant le Concile de Trente, dit à la fin de son Commentaire sur l'Ecclésiaste de *Salomon*, publié à Rome en 1534. » C'est ainsi que
» finit l'Ecclésiaste avec les livres de *Salomon* & de la Sagesse. Mais
» quant aux autres livres, à qui on donne ce nom, *qui vocantur Libri*
» *sapientiales*, puisque *S. Jerôme* les met hors du Canon qui a l'autorité
» de la foi, nous les omettrons, & nous nous hâterons d'aller aux Ora-
» cles des Prophêtes. «

CXXIV. Après ce détail de l'autorité de tant de grands Hommes de tous ces siécles, qui ont parlé formellement comme l'ancienne Eglise & comme les Protestans, on ne sçauroit douter, ce semble, que l'Eglise a toujours fait une grande différence entre des livres Canoniques ou immédiatement divins, & entre d'autres compris dans la Bible, mais qui ne sont qu'Ecclésiastiques; de sorte que la condamnation de ce dogme que le Concile de Trente a publiée, est une des plus visibles & des plus

étranges nouveautés qu'on ait jamais introduites dans l'Eglise. Il est tems, Monseigneur, que je revienne à vous, & même que je finisse; car votre seconde Lettre n'a rien qui nous doive arrêter, excepté ce que j'ai touché au commencement de ma premiére Réponse. Au reste, j'y trouve presque tout assez conforme au sens des Protestans; car je n'insiste point sur quelques choses incidentes, & il suffit de remarquer que ce que vous dites si bien de l'autorité & de la doctrine constante de l'Eglise Catholique, est entiérement favorable aux Protestans, & absolument contraire à des Novateurs aussi grands que ceux qui étoient de la faction si désapprouvée en France, qui nous a produit les anathêmes inexcusables de Trente.

Je ne doute point que la postérité au moins n'ouvre les yeux là-dessus; & j'ai meilleure opinion de l'Eglise Catholique & de l'assistance du S. Esprit, que de pouvoir croire qu'un Concile de si mauvais alloi soit jamais reçu pour être œcuménique par l'Eglise Universelle. Ce seroit faire une trop grande bréche à l'autorité de l'Eglise & du Christianisme même; & ceux qui aiment sincérement son véritable intérêt, s'y doivent opposer. C'est ce que la France a fait autrefois avec un zèle digne de louange, dont elle ne devroit pas se relâcher maintenant, qu'elle a été enrichie de tant de nouvelles lumiéres, parmi lesquelles on vous voit tant briller.

En tout cas, je suis persuadé que vous & tout ce qu'il y a de personnes éclairées dans votre parti, qui ne sçauroient encore surmonter les préventions où ils sont engagés, rendront assez de justice aux Protestans, pour reconnoître qu'il ne leur est pas moins impossible d'effacer l'impression de tant de raisons invincibles, qu'ils croyent avoir contre un Concile, dont la matiére & la forme paroissent également insoutenables. Il n'y a que la force, ou bien une indifférence peu éloignée d'une irréligion déclarée, qui ne se fait que trop remarquer dans le monde, qui puisse le faire triompher. J'espére que Dieu préservera son Eglise d'un si grand mal; & je le prie de vous conserver long-tems, & de vous donner les pensées qu'il faut avoir, pour contribuer à sa gloire, autant que les talens extraordinaires qu'il vous a confiés vous donnent moyen de le faire. Et je suis avec zéle, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz*.

XXXII.

XXXII.

Autre Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du* 30. *Avril* 1700. (a)

MONSEIGNEUR,

Il y a plus de deux mois que j'ai écrit deux Lettres très-amples pour répondre distinctement à deux des vôtres, que j'avois eu l'honneur de recevoir, sur ce qui est de foi en général, & sur l'application des principes généraux à la question particuliére des livres canoniques de la Bible. J'avois laissé le tout alors à Wolfenbutel, pour être mis au net & expédié; mais j'ai trouvé en y arrivant présentement, que la personne qui s'en étoit chargée, ne s'est point acquittée de sa promesse. C'est ce qui me fait prendre la plume pour vous écrire ceci par avance, & pour m'excuser de ce délai, que j'aurai soin de réparer. Je suis fâché cependant de ne pouvoir pas vous donner cause gagnée, Monseigneur, sans blesser ma conscience. Car après avoir examiné la matiére avec attention, il me paroît incontestable que le sentiment de *S. Jerôme* a été celui de toute l'Eglise, jusqu'aux innovations modernes qui se sont faites dans votre parti, principalement à Trente; & que les Papes *Innocent* & *Gelase*, le Concile de Carthage & *S. Augustin* ont pris le terme d'Ecriture canonique & divine largement, pour ce que l'Eglise a autorisé comme conforme aux Ecritures inspirées, ou immédiatement divines; & qu'on ne sçauroit les expliquer autrement sans les faire aller contre le torrent de toute l'Antiquité Chrétienne; outre que *S. Augustin* favorise lui-même avec d'autres cette interprétation. Ainsi, à moins qu'on ne donne encore avec quelques-uns une interprétation de pareille nature aux paroles du Concile de Trente, que je voudrois bien le pouvoir souffrir, la conciliation par voie d'exposition cesse ici, & je ne vois pas moyen d'excuser ceux qui

 ont

(a) Il y a erreur dans cette datte. Car il est clair que cette Lettre, dans laquelle M. *de Leibniz* rend compte des raisons qui l'ont empêché d'envoyer plutôt les deux Lettres précédentes, devroit avoir une datte postérieure à celle des deux Lettres qu'on vient de voir. Mais nous n'avons aucun moyen de corriger cette erreur, qui se trouve également dans les Lettres originales de M. *de Leibniz*, & dans les copies faites sous les yeux de M. de Meaux, à moins qu'on ne dise que M. *de Leibniz* ne datta ses deux Lettres précédentes, qu'après les avoir fait copier.

ont dominé dans cette Assemblée, du blâme d'avoir osé prononcer anathême contre la doctrine de toute l'ancienne Eglise. Je suis bien trompé si cela passe jamais, à moins que par un étrange renversement, on ne retombe dans la barbarie, ou qu'un terrible jugement de Dieu ne fasse régner dans l'Eglise quelque chose de pire que l'ignorance. Car la vérité me semble ici trop claire, je l'avoue. Il me paroît fort supportable qu'on se trompe en cela à Trente ou à Rome, pourvû qu'on raye les anathématismes, qui sont la plus étrange chose du monde, dans un cas où il me paroît impossible que ceux qui ne sont point prévenus très fortement, se puissent rendre de bonne foi.

C'est avec cette bonne foi & ouverture de cœur que je parle ici, Monseigneur, suivant ma conscience. Si l'affaire étoit d'une autre nature, je ferois gloire de vous rendre les armes. Cela me seroit honorable & avantageux de toutes les maniéres. Je continuerai d'entrer dans le détail avec toute la sincérité, application & docilité possibles; mais en cas que procédant avec soin & ordre, nous ne trouvions pas le moyen de convenir sur cet article, quand même il n'y en auroit point d'autre, quoiqu'il n'y en ait que trop, il faudra ou renoncer aux pensées *iréniques* là-dessus, ou recourir à la voix de l'exemple que je vous ai allégué autrefois, auquel vous n'avez jamais satisfait, & où vous n'avez voulu venir qu'après avoir épuisé les autres moyens, j'entens ceux de douceur. Car quant aux voies de fait & guerres, je suppose que suivant le véritable esprit du Christianisme, vous ne les conseilleriez pas; & quelque espérance qu'on pût avoir dans votre parti de réussir un jour par ces voies, lesquelles, quelque spécieuses qu'elles soient, peuvent tromper, ce ne sera pas ce qui vous empêchera de donner les mains à tout ce qui paroîtra le plus propre à refermer la plaie de l'Eglise.

Monseigneur le Duc a pris garde à un endroit de votre Lettre, où vous dites que cela ne se doit point faire d'une maniére où il y ait danger que cette plaie se pourroit r'ouvrir davantage, & devenir pire; mais il n'a point compris en quoi consiste ce danger, & il a souhaité de le pouvoir comprendre; car non plus que vous, nous ne voulons pas des cures palliatives, qui fassent empirer le mal. Je suis avec zèle, Monseigneur, votre très-humble & très obéissant serviteur, *Leibniz*.

XXXIII.

XXXIII.

Réponse de M. l'Evêque de Meaux, à la précédente, du 1. Juin 1700.

MONSIEUR,

Votre Lettre du 30. Avril m'a tiré de peine sur les deux miennes, en m'apprenant, non seulement que vous les avez reçues, mais encore que vous avez pris la peine d'y répondre, & que je puis espérer bien-tôt cette réponse. Il ne serviroit de rien de la prévenir, & encore que dès à présent je pusse peut-être vous expliquer l'équivoque du mot de canonique, qui à la fin se tournera contre vous, il vaut mieux attendre que vous ayez traité à fond ce que vous n'avez dit encore qu'en passant. Mais je ne puis tarder à vous expliquer l'endroit de ma Lettre, sur lequel Monseigneur le Duc veut être éclairci. J'ai donc dit que l'on tenteroit vainement des pacifications sur les controverses, en présupposant qu'il fallût changer quelque chose dans aucun des jugemens portés par l'Eglise. Car comme nos successeurs croiroient avoir le même droit de changer ce que nous ferions, que nous en aurions eu de changer ce que nos ancêtres auroient fait, il arriveroit nécessairement, qu'en pensant fermer une plaie, nous en r'ouvririons une plus grande. Ainsi la Religion n'auroit rien de ferme; & tous ceux qui en aiment la stabilité, doivent poser avec nous pour fondement, que les décisions de l'Eglise une fois données, sont infaillibles & inaltérables. Voilà, Monsieur, ce que j'ai dit, & ce qui est très-véritable. Au reste, à Dieu ne plaise que je sois capable de compter la guerre parmi les moyens de finir le schisme: à Dieu ne plaise, encore un coup, qu'une telle pensée ait pû m'entrer dans l'esprit; & je ne sçais à quel propos vous m'en parlez.

Quant à l'endroit où vous dites que je n'ai pas répondu, ou que j'ai différé de répondre; j'avoue que je ne l'entends pas. Je soupçonne seulement que vous voulez parler d'un acte du Concile de Bâle, que vous m'avez autrefois envoyé. Mais assurément j'y ai répondu si démonstrativement dans mon écrit à M. l'Abbé de Lokkum, que je n'ai rien à y ajouter. Je vous supplie donc, Monsieur, encore un coup, comme je crois l'avoir déja fait, de repasser sur cette réponse, si vous l'avez, & de marquer les endroits où vous croyez que je n'aye pas répondu, afin

que je tâche de vous satisfaire, ne désirant rien tant au monde que de contenter ceux qui cherchent le Royaume de Dieu. Permettez moi, encore une fois, de vous prier, en finissant cette Lettre, d'examiner sérieusement devant Dieu, si vous avez quelque bon moyen d'empêcher l'état de l'Eglise de devenir éternellement variable, en présupposant qu'elle peut errer & changer ses decrets sur la foi. Trouvez bon que je vous envoye une Instruction Pastorale que je viens de publier sur ce sujet-là; & si vous la jugez digne d'être présentée à votre grand & habile Prince, je me donnerai l'honneur de lui en faire le présent dans les formes, avec tout le respect qui lui est dû. J'espére que la lecture ne lui en sera pas désagréable ni à vous aussi; puisque cet Ecrit comprend la plus pure Tradition du Christianisme sur les promesses de l'Eglise. Continuez moi l'honneur de votre amitié, comme je suis de mon côté avec toute sorte d'estime, Monsieur, votre très-humble serviteur,

Premiére Instruct. Past. sur les promesses, &c.

† *J. Benigne Bossuet*, Evêque de Meaux.

XXXIV.

Lettre de M. de Leibniz *à M. de Meaux*, *du* 3. *Septembre* 1700.

MONSEIGNEUR,

Votre Lettre du premier Juin ne m'a été rendue qu'à mon retour de Berlin, où j'ai été plus de trois mois; parce que Monseigneur l'Electeur de Brandebourg m'y a fait appeller, pour contribuer à la fondation d'une nouvelle Societé pour les Sciences, dont Son Altesse Electorale veut que j'aye soin. J'avois laissé ordre qu'on ne m'y envoyât pas les paquets un peu gros; & comme il y avoit un livre dans le vôtre, on l'a fait attendre plus que je n'eusse voulu. C'est de la communication de ce livre encore, que je vous remercie bien fort; & je trouve que par les choses & par le bon tour qu'il leur donne, il est merveilleusement propre pour le but où il est destiné; c'est-à dire, pour achever ceux qui chancellent. Mais il ne l'est pas tant pour ceux qui sont dans une autre assiette d'esprit, & qui opposent à vos préjugés de belle prestance, d'autres préjugés qui ne le sont pas moins, & la discussion même, qui vaut mieux que tous les préjugés. Cependant il semble, Monseigneur, que l'habitude que vous avez de vaincre, vous fait toujours prendre des expressions qui y con-

conviennent. Vous me prédisez que l'équivoque de canonique se tournera enfin contre moi. Vous me demandez à quel propos je vous parle de la force, comme d'un moyen de finir le schisme. Vous supposez toujours qu'on reconnoît que l'Eglise a décidé ; & après cela, vous inférez qu'on ne doit point toucher à de telles décisions.

Mais quant aux livres canoniques, il faudra se remettre à la discussion où nous sommes ; & quant à l'usage de la force & des armes, ce n'est pas la premiére fois que je vous ai dit, Monseigneur, que si vous voulez que toutes les opinions qu'on autorise chez vous, soient reçues partout comme des jugemens de l'Eglise, dictés par le Saint-Esprit, il faudra joindre la force à la raison.

En disputant, je ne sçais si on ne pourroit pas distinguer entre ce qui se dit *ad populum*, & entre ce dont pourroient convenir des personnes qui font profession d'exactitude. Il faut *ad populum*, *phaleras*. J'y accorderois les ornemens, & je pardonnerois même les suppositions & pétitions de principe. C'est assez qu'on persuade ; mais quand il s'agit d'approfondir les choses & de venir à la vérité, ne vaudroit-il pas mieux convenir d'une autre méthode, qui approche un peu de celle des Géomêtres, & ne prendre pour accordé que ce que l'adversaire accorde effectivement, ou ce qu'on peut dire déja prouvé par un raisonnement exact. C'est de cette méthode que je souhaiterois de me pouvoir servir. Elle retranche d'abord tout ce qui est choquant : elle dissipe les nuages du beau tour, & fait cesser les supériorités, que l'éloquence & l'autorité donnent aux grands hommes, pour ne faire triompher que la vérité.

Suivant ce stile, on diroit qu'un tel Concile a décidé ceci, ou cela ; mais on ne dira pas que c'est le jugement de l'Eglise, avant que d'avoir montré qu'on a observé, en donnant ce jugement, les conditions d'un Concile légitime & œcuménique, ou que l'Eglise Universelle s'est expliquée par d'autres marques, ou bien, au lieu de dire l'Eglise, on diroit l'Eglise Romaine.

Pour ce qui est de la réponse que vous nous avez donnée autrefois, Monseigneur, voici de quoi je me souviens. Vous aviez pris la question comme si nous voulions que vous renonçassiez vous-mêmes aux Conciles que vous reconnoissez ; & c'est sur ce pied-là que vous répondites à M. l'Abbé de Lokkum. Mais je vous montrai fort distinctement qu'il ne s'agissoit pas de cela, & que les Conciles, suivant vos propres maximes, n'obligent point là où de grandes raisons empêchent qu'on ne les reçoive ou reconnoisse ; & c'est ce que je vous prouvai par un exemple très-considérable. Avant que d'y répondre, vous demandâtes, Monseigneur, que je vous envoyasse l'acte public qui justifioit la vérité de cet exemple. Je le fis, & après cela le droit du jeu étoit que vous répondissiez conformément à l'état de la question qu'on venoit de former. Mais vous ne le

le fites jamais; & maintenant, par oubli sans doute, vous me renvoyez à la premiére réponse, dont il ne s'agissoit plus.

Vous avez raison de me sommer d'*examiner sérieusement devant Dieu s'il y a quelque bon moyen d'empêcher l'état de l'Eglise de devenir éternellement variable*; mais je l'entens, en supposant qu'on peut, non pas changer ses décrets sur la foi, & les reconnoître pour des erreurs, comme vous le prenez; mais *suspendre ou tenir pour suspendue la force de ses décisions, en certains cas & à certains égards*; en sorte que la suspension ait lieu, non pas entre ceux qui les croyent émanés de l'Eglise, mais à l'égard d'autres; afin qu'on ne prononce point anathême contre ceux à qui, sur des raisons très-apparentes, cela ne paroît point croyable; sur-tout lorsque plusieurs grandes Nations sont dans ce cas, & qu'il est difficile de parvenir autrement à l'union, sans des bouleversemens qui entraînent, non seulement une terrible effusion de sang, mais encore la perte d'une infinité d'ames.

Hé bien, Monseigneur, employez-y plutôt vos méditations, & ce grand esprit dont Dieu vous a doué. Rien ne le mérite mieux.

A mon avis, le bon moyen d'empêcher les variations est tout trouvé chez vous, pourvû qu'on le veuille employer mieux qu'on n'a fait; comme personne ne le peut faire mieux que vous-même. C'est qu'il faut être circonspect, & on ne sçauroit l'être trop, pour ne faire passer pour le jugement de l'Eglise, que ce qui en a les caractéres indubitables; de peur qu'en recevant trop légérement certaines décisions, on n'expose & on n'affoiblisse par-là l'autorité de l'Eglise universelle, plus sans doute incomparablement que si on les rejettoit comme non prononcées, ce qui feroit tout demeurer sauf & en son entier; d'où il est manifeste, qu'il vaut mieux être trop réservé là-dessus que trop peu. Tôt ou tard la vérité se fera jour, & il faut craindre que lorsqu'on croira d'avoir tout gagné, quand c'est par des mauvais moyens, on aura tout gâté, & fait au Christianisme même un tort difficile à réparer. Car il ne faut pas se dissimuler ce que tout le monde en France & ailleurs pense & dit sans se contraindre, tant dans les livres que dans le Public. Ceux qui sont véritablement Catholiques & Chrétiens, en doivent être touchés, & doivent encore souhaiter qu'on ménage extrêmement le nom & l'autorité de l'Eglise, en ne lui attribuant que des décisions bien avérées; afin que ce beau moyen qu'elle nous fournit d'apprendre la vérité, garde sans falsification toute sa pureté & toute sa force, comme le cachet du Prince, ou comme la monnoie dans un Etat bien policé; & ils doivent compter pour un grand bonheur, & pour un coup de la Providence, que la Nation Gallicane ne s'est pas encore précipitée par aucun acte autentique, & qu'il y a tant de peuples qui s'opposent à certaines décisions de mauvais aloi.

Jugez

Jugez vous-même, Monseigneur, je vous en conjure, lesquels sont meilleurs Catholiques, ou ceux qui ont soin de la reputation solide & pureté de l'Eglise & de la conservation du Christianisme, ou ceux qui en abandonnent l'honneur, pour maintenir, au peril de l'Eglise même & de tant de millions d'ames, les thèses qu'on a épousées dans le parti. Il semble encore tems de sauver cet honneur, & personne n'y peut plus que vous. Aussi ne crois-je pas qu'il y ait personne qui y soit plus engagé par des liens de conscience; puisqu'un jour on vous reprochera peut-être, qu'il n'a tenu qu'à vous qu'un des plus grands biens ait été obtenu. Car vous pouvez beaucoup auprès du Roi dans ces matiéres, & l'on sçait ce que le Roi peut dans le monde. Je ne sçai si ce n'est encore l'intérêt de Rome même; toujours est-ce celui de la vérité.

Pourquoi porter tout aux extrémites, & pourquoi reculer les voies qui paroissent seules conciliables avec les propres & grands principes de la Catholicité, & dont il y a même des exemples? Est-ce qu'on espère que son parti l'emportera de haute lutte? Mais Dieu sçait quelle blessure cela fera au Christianisme. Est-ce qu'on craint de se faire des affaires? Mais outre que la conscience passe toutes choses, il semble que vous sçavez des voies sures & solides pour faire entrer les Puissances dans les intérêts de la vérité. Enfin je crains de dire trop, quand je considére vos lumiéres, & pas assez, quand je considére l'importance de la matiére. Il faut donc en abandonner le soin & l'effet à la Providence, & ce qu'elle fera sera le meilleur; quand ce seroit de faire durer & augmenter nos maux encore plus long-tems. Cependant il faut que nous n'ayons rien à nous reprocher. Je fais tout ce que je puis; & quand je ne réussis pas, je ne laisse pas d'être content. Dieu fera sa sainte volonté, & moi j'aurai fait mon devoir. Je prie la divine bonté de vous conserver encóre long-tems, & de vous donner les occasions aussi-bien que la pensée de contribuer à sa gloire, autant qu'il vous en a donné les moyens. Et je suis avec zele, Monseigneur, votre très humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz*.

P. S. Mon zéle & ma bonne intention ayant fait que je me suis émancipé un peu dans cette Lettre, j'ai crû que je ne ménagerois pas assez ce que je vous dois, si je la faisois passer sous d'autres yeux en la laissant ouverte. J'ajoute encore seulement que toutes nos ouvertures ou propositions viennent de votre parti même. Nous n'en sommes pas les inventeurs. Je le dis, afin qu'on ne croye pas qu'un point d'honneur ou de gloire m'intéresse à les pousser; c'est la raison, c'est le devoir.

XXXV.

Autre Lettre de M. de Leibniz *à M. de Meaux*, *du* 21. *Juin* 1701.

MONSEIGNEUR,

J'ai eu l'honneur d'apprendre de Monſeigneur le Prince, héritier de Wolfenbutel, que vous aviez témoigné de ſouhaiter quelque communication avec un Théologien de ces Pays-ci. Son Alteſſe Séréniſſime y a penſé, & m'a fait la grace de vouloir auſſi écouter mon ſentiment là-deſſus; mais on y a trouvé de la difficulté, puiſque M. l'Abbé de Lokkum même paroiſſoit ne vous pas revenir, que nous ſçavons être ſans contredit celui de tous ces Pays-ci qui a le plus d'autorité, & dont la doctrine & la modération ne ſont guère moins hors du pair chez nous. Les autres qui ſeront le mieux diſpoſés, n'oſeront pas s'expliquer de leur chef d'une maniére où il y ait autant d'avances, qu'on en peut remarquer dans ce qu'il vous a écrit; & comme ils communiqueront avec lui auparavant, & peut-être encore avec moi, il n'y a point d'apparence que vous en tiriez quelque choſe de plus avantageux que ce qu'on vous a mandé. La plûpart même en ſeront bien éloignés, & diront des choſes qui vous accommoderont encore moins incomparablement; car il faut bien préparer les eſprits pour leur faire goûter les voies de modération. Outre qu'il faut, Monſeigneur, que vous faſſiez auſſi des avances, qui marquent votre équité, d'autant qu'il ne s'agit pas proprement dans notre communication, que vous quittiez à préſent vos doctrines, mais que vous nous rendiez la juſtice de reconnoître, que nous avons de notre côté des apparences aſſez fortes pour nous exempter d'opiniâtreté, lorſque nous ne ſçaurions paſſer l'autorité de quelques-unes de vos déciſions. Car ſi vous voulez exiger comme articles de foi, des opinions dont le contraire étoit reçu notoirement par toute l'antiquité, & tenu encore du tems du Cardinal *Cajetan*, immédiatement avant le Concile de Trente, comme eſt l'opinion que vous paroiſſiez vouloir ſoutenir d'une parfaite & entiére egalité de tous les Livres de la Bible, qui me paroît détruite abſolument & ſans replique, par les paſſages que je vous ai envoyés, il eſt impoſſible qu'on vienne au but. Car vous avez trop de lumiéres & trop de bonnes intentions, pour conſeiller des voies obliques & peu théologiques; & nos Théolo-

Théologiens sont de trop honnêtes gens pour y donner. Ainsi je vous laisse à penser à ce que vous pourrez juger faisable; & si vous croyez pouvoir me le communiquer, j'y contribuerai sincérement en tout ce qui dépendra de moi. Car bien loin de me vouloir approprier cette négociation, je voudrois la pouvoir étendre bien avant à d'autres; & je doute qu'on retrouve si tôt des occasions si favorables du côté des Princes & des Théologiens.

Vous m'aviez témoigné autrefois, Monseigneur, d'avoir pris en bonne part, que j'avois conseillé qu'on y joignit de votre côté quelque personne des Conseils du Roi, versé dans les Loix & Droits du Royaume de France, qui eût toutes les connoissances & qualités requises, & qui pourroit prêter l'oreille à des tempérammens & ouvertures où votre caractère ne vous permet pas d'entrer, quand même vous les trouveriez raisonnables; mais qui ne feroient point de peine à une personne semblable à feu M. *Pelisson*, ou au Président *Miron*, qui parla pour le tiers Etat en 1714. Car ces ouvertures pourroient être réconciliables avec les anciens principes & privileges de l'Eglise & de la nation Françoise, appuyés sur l'autorité Royale, & soutenus dans les Assemblées nationales & ailleurs; mais que votre Clergé a tâché de renverser par une entreprise contraire à l'autorité, qui ne feroit point soufferte aujourd'hui. Ainsi je suis très-content, Monseigneur, que vous demandiez des Théologiens, comme j'ai demandé des Jurisconsultes. La différence qu'il y a, est, que votre demande ne sert point à faciliter les choses, comme faisoit la mienne, & que vous avez en effet ce que vous demandez. Car ce que je vous ai mandé a été communiqué avec M. l'Abbé de Lokkum, & en substance encore avec d'autres. Je suis avec tout le zéle & la déférence possible, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz.*

XXXVI.

Lettre de M. de Meaux à M. de Leibniz, *du* 12. *Août* 1701.

MONSIEUR,

Je vois dans la Lettre dont vous m'honorez, du 21. Juin de cette année, qu'on *avoit dit à Monseigneur le Prince, héritier de Wolfenbutel, que j'avois témoigné souhaiter quelque communication avec un Théologien du pays où vous êtes*, & qu'on y trouvoit d'autant plus de difficulté, *que*

 M.

M. l'Abbé de Lokkum même ne sembloit pas me revenir. C'est sur quoi je suis obligé de vous satisfaire; & puisque la chose a été portee à Messeigneurs vos Princes, dans la bienveillance desquels j'ai tant d'intérêt de me conserver quelque part, en reconnoissance des bontés qu'ils m'ont souvent fait l'honneur de me témoigner par vous-même, je vous supplie que cette réponse ne soit pas seulement pour vous, mais encore pour leurs Altesses Sérénissimes.

Je vous dirai donc, Monsieur, premiérement, que je n'ai jamais ni propose, ni témoigné desirer avoir communication avec qui que ce soit de de là, me contentant d'être prêt à exposer mes sentimens, sans affectation de qui que ce soit, à tous ceux qui voudroient bien entrer avec moi dans les moyens de fermer la plaie de la Chrétienté. Secondement, quand quelqu'un de vos Pays, Catholique ou Protestant, m'a parlé des voies qu'on pouvoit tenter pour un ouvrage si désirable, j'ai toujours dit que cette affaire devoit être principalement traitée avec des Théologiens de la Confession d'Ausbourg, parmi lesquels j'ai toujours mis au premier rang M. l'Abbé de Lokkum, comme un homme dont le sçavoir, la candeur & la moderation le rendoient un des plus capables que je connusse pour avancer ce beau dessein.

J'ai, Monsieur, de ce sçavant homme la même opinion que vous en avez; & j'avoue, selon les termes de votre Lettre, *que de tous ceux qui seront le mieux disposés à s'expliquer de leur chef, aucun n'a proposé une maniére où il y ait autant d'avances qu'on en peut remarquer dans ce qu'il m'a écrit.*

Cela, Monsieur, est si véritable, que j'ai cru devoir assurer ce docte Abbé, dans la réponse que je lui fis il y a déja plusieurs années, par M. le Comte *Balati*, que s'il pouvoit faire passer ce qu'il appelle *ses pensées particuliéres*, COGITATIONES PRIVATÆ, à un consentement suffisant, je me promettois qu'en y joignant les remarques que je lui envoyois sur la Confession d'Ausbourg & les autres Ecrits symboliques des Protestans, l'ouvrage de la réunion seroit achevé dans ses parties les plus difficiles & les plus essentielles; en sorte qu'il ne faudroit, à des personnes bien disposées, que très peu de tems pour le conclure.

Vous voyez par-là, Monsieur, combien est éloigné de la vérité, ce qu'on a dit comme en mon nom, à Monseigneur le Prince heritier; puisque bien loin de récuser M. l'Abbé de Lokkum, comme on m'en accuse, j'en ai dit ce que vous venez d'entendre, & ce que je vous supplie de lire à vos Princes aux premiers momens de leur commodité que vous trouverez.

Quand j'ai parle des Théologiens, nécessaires principalement dans cette affaire, ce n'a pas été pour en exclure les Laiques; puisqu'au contraire un concours de tous les Ordres y sera utile, & notamment le vôtre.

En

En effet, quand vous proposâtes, ainsi que vous le remarquez dans votre Lettre, de nommer ici des Jurisconsultes, pour travailler avec les Theologiens, vous pouvez vous souvenir avec quelle facilité on y donna les mains; & cela étant, permettez moi de vous témoigner mon étonnement sur la fin de votre Lettre, où vous dites *que ma demande ne sert point à faciliter les choses, comme faisoit la vôtre.* Vous semblez par là m'accuser de chercher des longueurs, à quoi vous voyez bien par mon procédé, tel que je viens de vous l'expliquer, sous les yeux de Dieu, que je n'ai seulement pas pensé.

Quant à ce que vous ajoutez, que j'ai déja ce que je demande, ou plutôt ce que je propose sans rien demander, c'est-à dire, un Théologien; cela seroit vrai, si M. l'Abbé de Lokkum paroissoit encore dans les derniéres communications que nous avons eues ensemble; au lieu qu'il me semble que nous l'avons tout-à-fait perdu de vue.

Vous voyez donc, ce me semble assez clairement, que cette proposition tend plutôt à abréger qu'à prolonger les affaires; & ma disposition est toujours, tant qu'il restera la moindre lueur d'espérance dans ce grand ouvrage, de m'appliquer sans relâche à le faciliter, autant qu'il pourra dépendre de ma bonne volonté & de mes soins.

Il faudroit maintenant vous dire un mot sur les avances que vous désireriez que je fisse; *qui*, dites-vous, *marquent de l'équité & de la modération.* On peut faire deux sortes d'avances: les unes sur la discipline, & sur cela on peut entrer en composition. Je ne crois pas avoir rien omis de ce côté là, comme il paroît par ma réponse à M. l'Abbé de Lokkum. S'il y a pourtant quelque chose qu'on y puisse encore ajouter, je suis prêt à y suppléer par d'autres ouvertures, aussi-tôt qu'on se sera expliqué sur les premiéres, ce qui n'a pas encore été fait. Quant aux avances que vous semblez attendre de notre part sur les dogmes de la foi, je vous ai répondu souvent que la constitution de l'Eglise Romaine n'en souffre aucune que par voie expositoire & déclaratoire. J'ai fait sur cela, Monsieur, toutes les avances dont je me suis avisé pour lever toutes les difficultés qu'on trouve dans notre doctrine, en l'exposant telle qu'elle est. Les autres expositions que l'on pourroit encore attendre, dépendent des nouvelles difficultés qu'on nous pourroit proposer. Les affaires de la Religion ne se traitent pas comme les affaires temporelles, que l'on compose souvent en se relâchant de part & d'autre; parce que ce sont des affaires dont les hommes sont les maîtres. Mais les affaires de la foi dépendent de la révélation, sur laquelle on peut s'expliquer mutuellement pour se faire bien entendre; mais c'est là aussi la seule méthode qui peut réussir de notre côté. Il ne serviroit de rien à la chose, que j'entrasse dans les autres voies; & ce seroit faire le modéré mal à propos. La véritable modération qu'il faut garder en de telles choses, c'est de dire au vrai l'état où elles sont; puisque toute autre facilité qu'on pourroit chercher,

ne ferviroit qu'à perdre le tems, & à faire naître dans la fuite des difficultés encore plus grandes.

La grande difficulté à laquelle je vous ai fouvent repréfenté qu'il falloit chercher un reméde, c'eft, en parlant de réunion, d'en propofer des moyens qui ne nous fiffent point tomber dans un fchifme plus dangereux & plus irremédiable que celui que nous tâcherions de guérir. La voie déclaratoire que je vous propofe évite cet inconvénient; & au contraire, la fufpenfion que vous propofez nous y jette jufqu'au fond, fans qu'on s'en puiffe tirer.

Vous vous attachez, Monfieur, à nous propofer pour préliminaire la fufpenfion du Concile de Trente, fous prétexte qu'il n'eft pas reçu en France. J'ai eu l'honneur de vous dire, & je vous le répéterai fans ceffe, que fans ici regarder la difcipline, il étoit reçu pour le dogme. Tous tant que nous fommes d'Evêques, & tout ce qu'il y a d'Eccléfiaftiques dans l'Eglife Catholique, nous avons foufcrit la foi de ce Concile. Il n'y a dans toute la Communion Romaine aucun Théologien qui réponde aux decrets de foi qu'on en tire, qu'il n'eft pas reçu dans cette partie: tous au contraire, en France ou en Allemagne, comme en Italie, reconnoiffent d'un commun accord, que c'eft-là une autorité dont aucun Auteur Catholique ne fe donne la liberté de fe départir. Lorfqu'on veut noter, ou qualifier, comme on appelle, des propofitions cenfurables, une des notes des plus ordinaires eft, qu'elle eft contraire à la doctine du Concile de Trente: toutes les Facultés de Théologie, & la Sorbonne comme les autres, fe fervent tous les jours de cette cenfure: tous les Evêques l'employent, & en particulier & dans les Affemblées générales du Clergé, ce que la derniére a encore folemnellement pratiqué. Il ne faut point chercher d'autre acceptation de ce Concile quant au dogme, que des actes fi autentiques & fi fouvent réitérés.

Mais, dites vous, *vous ne propofez que de fufpendre les anathêmes de ce Concile à l'égard de ceux qui ne font pas perfuadés qu'il foit légitime.* C'eft votre réponfe dans votre Lettre du 3. Septembre 1700.

Mais au fond, & quoi qu'il en foit, on laiffera libre de croire, ou de ne croire pas fes décifions; ce qui n'eft rien moins, bien qu'on adouciffe les termes, que de lui ôter toute autorité. Et après tout, que fervira cet expédient, puifqu'il n'en faudroit pas moins croire la Tranfubftantiation, le Sacrifice, la Primauté du Pape de droit divin, la Priére des Saints, & celle pour les Morts, qui ont été définies dans les Conciles précédens? ou bien il faudra abolir par un feul coup tous les Conciles, que votre Nation, comme les autres, ont tenus enfemble depuis fept à huit cens ans. Ainfi le Concile de Conftance, où toute la Nation Germanique a concouru avec une fi parfaite unanimité contre *Jean Wiclef* & *Jean Hus*, fera le premier à tomber par terre: tout ce qui a été fait, à remonter jufqu'aux décrets contre *Berenger*, fera révoqué en doute, quoique reçu

par

par toute l'Eglise d'Occident, & en Allemagne comme par-tout ailleurs: les Conciles que nous avons célébrés avec les Grecs n'auront pas plus de solidité: le second Concile de Nicée, que l'Orient & l'Occident reçoivent d'un commun accord parmi les œcuméniques, tombera comme les autres. Si vous objectez que les François y ont trouvé de la difficulté pendant quelque tems, M. l'Abbé de Lokkum vous répondra que ce fut faute de s'entendre; & cette réponse, contenue dans les Ecrits que j'ai de lui, est digne de son sçavoir & de sa bonne foi. Les Conciles de l'âge supérieur ne tiendront pas davantage; & vous-même, sans que je puisse entendre pourquoi, vous ôtez toute autorité à la définition du Concile VI. sur les deux volontés de JESUS-CHRIST, encore que ce Concile soit reçu en Orient & en Occident sans aucune difficulté. Tout le reste s'évanouira de même, & on ne sera appuyé que sur des fondemens arbitraires. Trouvez, Monsieur, un remède à ce désordre, ou renoncez à l'expédient que vous proposez.

Mais, nous direz-vous, vous vous faites vous mêmes l'Eglise, & c'est ce qu'on vous conteste. Il est vrai, mais ceux qui nous le contestent, ou nient l'Eglise infaillible, ou ils l'avouent. S'ils la nient infaillible, qu'ils donnent donc un moyen de conserver le point fixe de la Religion. Ils y demeureront courts, & dès la première dispute l'expérience les démentira. Il faudra donc avouer l'Eglise infaillible; mais déja, sans discussion, vous ne l'avouez pas, ou plutôt vous ôtez constamment cet attribut à l'Eglise. La première chose que fera le Concile œcuménique que vous proposez, sans vouloir discuter ici comment on le formera, sera de repasser toutes les professions de foi, & de les refondre par un nouvel examen. Laissez nous donc en place comme vous nous y avez trouvé, & ne forcez pas tout le monde à varier ni à mettre tout en dispute: laissez sur la terre quelques Chrétiens qui ne rendent pas impossibles les décisions inviolables sur les questions de la foi, qui osent assurer la Religion, & attendre de JESUS-CHRIST, selon sa parole, une assistance infaillible sur ces matières. C'est là l'unique espérance du Christianisme.

Mais, direz vous, quel droit pensez-vous avoir de nous obliger à changer plutôt que vous? Il est aisé de répondre: c'est que vous agissez selon vos maximes, en nous offrant un nouvel examen, & nous pouvons accepter l'offre; mais nous, de notre côté, selon nos principes, nous ne pouvons rien de semblable; & quand quelques particuliers y consentiroient, ils seroient incontinent démentis par tout le reste de l'Eglise.

Tout est donc desespéré, répondrez vous, puisque nous voulons entrer en traité avec avantage. C'est, Monsieur, un avantage qu'on ne peut ôter à la Communion dont les autres se sont separés, & avec laquelle on travaille à les réunir. Enfin, c'est un avantage qui nous est donné par la constitution de l'Eglise où nous vivons, &, comme on a vû, pour le bien commun & la stabilité du Christianisme, dont vous devez être jaloux autant que nous.

Aa

A cela, Monſieur, vous oppoſez la convention, ou comme on l'appelloit, le compact accordé aux Calixtins dans le Concile de Bâle, par une ſuſpenſion du Concile de Conſtance; & vous dites que m'en ayant propoſé l'objection, je n'y ai jamais fait de reponſe. C'eſt ce qu'on lit dans votre Lettre du 3. Septembre 1700. Pardonnez moi, Monſieur, ſi je vous dis que par-là vous me paroiſſez avoir oublié ce que contenoit la réponſe que j'envoyai à la Cour d'Hanovre par M. le Comte *Balati*, ſur l'Ecrit de M. l'Abbé de Lokkum & ſur les vôtres. Je vous prie de la repaſſer ſous vos yeux; vous trouverez que j'ai répondu exactement à toutes vos difficultés, & notamment à celle que vous tirez du Concile de Bâle. Si mon Ecrit eſt égaré, comme il ſe peut depuis tant d'années, il eſt aiſé de vous l'envoyer de nouveau, & de vous convaincre par vos yeux de la vérité de tout ce que j'avance aujourd'hui. Pour moi, je puis vous aſſurer que je n'ai pas perdu un ſeul papier de ceux qui nous ont été adreſſés, à feu M. *Peliſſon* & à moi, par l'entremiſe de cette ſainte & religieuſe Princeſſe Madame l'Abbeſſe de Maubuiſſon, & que les repaſſant tous, je vois que j'ai ſatisfait à tout.

Vous-même, en reliſant ces réponſes, vous verrez en même tems, Monſieur, qu'encore que nous rejettions la voie de ſuſpenſion comme impraticable, les moyens de la réunion ne manqueront pas à ceux qui la chercheront avec un eſprit Chrétien; puiſque bien loin que le Concile de Trente y ſoit un obſtacle, c'eſt au contraire principalement de ce Concile que ſe tireront des éclairciſſemens qui devront contenter les Proteſtans, & qui ſeront à la fois dignes d'être approuvés par la Chaire de *S. Pierre*, & par toute l'Egliſe Catholique.

Vous voyez par-là, Monſieur, quel uſage nous voulons faire de ce Concile. Ce n'eſt pas d'abord de le faire ſervir de préjugé aux Proteſtans, puiſque ce ſeroit ſuppoſer ce qui eſt en queſtion entre nous. Nous agiſſons avec plus d'équité. Ce Concile nous ſervira à donner de ſolides éclairciſſemens de notre doctrine. La méthode que nous ſuivrons ſera de nous expliquer ſur les points où l'on s'impute mutuellement ce qu'on ne croit pas, & où l'on diſpute, faute de s'entendre. Cela ſe peut pouſſer ſi avant, que M. l'Abbé de Lokkum a concilié actuellement les points ſi eſſentiels de la juſtification & du Sacrifice de l'Euchariſtie, & il ne lui manque de ce côté-là, que de ſe faire avouer. Pourquoi ne pas eſpérer de finir par le même moyen, des diſputes moins difficiles & moins importantes? Pour moi bien certainement je n'avance, ni je n'avancerai rien dont je ne puiſſe très aiſément obtenir l'aveu parmi nous. A ces éclairciſſemens on joindra ceux qui ſe tireront, non des Docteurs particuliers, ce qui ſeroit infini, mais de vos livres ſymboliques. Vos Princes trouveront ſans doute qu'il n'y a rien de plus équitable que ce procédé. Si l'on avoit fait attention aux ſolides conciliations que j'ai propoſées ſur ce fondement, au lieu qu'il ne paroît pas qu'on ait fait ſemblant de les voir, l'affaire ſeroit

feroit peut-être à présent bien avancée. Ainsi, ce n'est pas à moi qu'il faut imputer le retardement. Si l'état des affaires survenues rend les choses plus difficiles, si les difficultés semblent s'augmenter au lieu de décroître, & que Dieu n'ouvre pas encore les cœurs aux propositions de paix si bien commencées, c'est à nous à attendre les momens que notre Pere céleste a mis en sa puissance, & à nous tenir toujours prêts, au premier signal, à travailler à son œuvre, qui est celle de la paix.

Je n'avois pas dessein de répondre à vos deux Lettres sur le Canon des Ecritures, parce je craignois que cette réponse ne nous jettât dans des traités de controverse, au lieu que nous n'avions mis la main à la plume que pour donner des principes d'éclaircissement ; mais comme j'ai vû dans la derniére Lettre dont vous m'honorez, que vous vous portez jusqu'à dire que vos objections contre le décret de Trente sont sans replique, je ne dois pas vous laisser dans cette pensée. Vous aurez ma réponse, s'il plaît à Dieu, dès le premier ordinaire ; & cependant je demeurerai avec toute l'estime possible, Monsieur, votre très-humble & très-obéissant serviteur,

† *J. Benigne*, Evêque de Meaux.

XXXVII.

Lettre de M. de Meaux à M. de Leibniz, *du* 17. *Août* 1701.

Sur le decret du Concile de Trente, Sess. IV. touchant *le Canon* des Ecritures.

JE ne croyois pas avoir encore à traiter cette matiére avec vous, Monsieur, après les principes que j'avois posés. Car de descendre au détail de cette matiére, cela n'est pas de notre dessein, & n'opéreroit autre chose qu'une controverse dans les formes, ajoutée à toutes les autres. Ne nous jettons donc point dans cette discussion, & voyons par les principes communs, s'il est véritable que le decret du Concile de Trente sur la Canonicité des Livres de la Bible *soit détruit absolument & sans replique* par vos deux Lettres du 14. & du 24. Mai 1700. ainsi que vous l'assurez dans votre derniére Lettre qui est du 21. Juin 1701. Il ne faut pas vous laisser dans cette erreur, puisqu'il est si aisé de vous donner les moyens de vous en tirer ; & qu'il n'y a, en vous remettant devant les yeux les principes que vous posez, qu'à vous faire voir qu'ils sont tous évidemment contraires à la régle de la foi, & qui plus est, de votre aveu propre.

Lettre de Leib. du 21. Juin 1701.

I. Ce que vous avez remarqué comme le plus convainquant, *c'est que nous exigeons comme articles de foi des opinions dont le contraire étoit reçu notoirement par toute l'antiquité, & tenu encore du tems du Cardinal* Cajetan, *immédiatement devant le Concile de Trente.* Vous alléguez sur cela l'opinion de ce Cardinal, qui rejette du Canon des Ecritures anciennes, la Sagesse, l'Ecclésiastique, & les autres livres semblables, que le Concile de Trente a reçus; mais il ne falloit pas dissimuler que le même Cardinal exclut du Canon des Ecritures l'Epitre de *S. Jacques*, celle de *S. Jude*, deux de *S. Jean*, & même l'Epître aux Hébreux, comme *n'étant ni de* S. Paul, *ni certainement canonique*; *en sorte qu'elle ne suffit pas à déterminer les points de la foi par sa seule autorité.*

Il se fonde comme vous sur *S. Jerôme*, & il pousse si loin sa critique, qu'il ne reçoit pas dans *S. Jean* l'histoire de la femme adultère, *comme tout-à-fait autentique*, *ni comme faisant une partie assurée de l'Evangile.* Si donc l'opinion de *Cajetan* étoit un préjugé en faveur de ces exclusions, le Concile n'auroit pas pû recevoir ces livres; ce qui est évidemment faux, puisque vous-même vous les recevez.

II. Vous voyez donc, Monsieur, que dans l'argument que vous croyez être sans replique, vous avez posé d'abord ce faux principe: qu'il n'est pas permis de passer pour certainement canonique un livre dont il auroit été autrefois permis de douter.

III. J'ajoute que dans tous vos autres argumens vous tombez dans le défaut de prouver trop, qui est le plus grand où puisse tomber un Théologien, & même un Dialecticien & un Philosophe; puisqu'il ôte toute la justesse de la preuve, & se tourne contre soi-même. J'ajoute encore, que vous ne donnez en effet aucun principe certain pour juger de la Canonicité des saints Livres. Celui que vous proposez comme constamment reçu par toute l'ancienne Eglise pour les livres de l'Ancien Testament, qui est de ne recevoir que les livres qui sont contenus dans le Canon des Hébreux, n'est rien moins que constant & universel; puisque le plus ancien Canon que vous proposez, qui est celui de *Meliton* chez *Eusebe*, ne contient pas le livre d'*Esther*, quoique constamment reçu dans le Canon des Hébreux.

Euf. Hist. Eccl. L. IV. c. XXVI.

IV. Après le Canon de *Meliton*, le plus ancien que vous produisiez est celui du Concile de Laodicée; mais si vous aviez marqué que ce Concile a mis dans son Canon, *Jérémie* avec *Baruch*, *les Lamentations*, *l'Epitre de ce Prophète*, où l'on voit avec les Lamentations qui sont dans l'Hébreu, deux livres qui ne se trouvent que dans le Grec, on auroit vû que la régle de ce Concile n'étoit pas le Canon des Hébreux.

Conc. Laod. can. LX.

V. Le Concile de Laodicée étoit composé de plusieurs Provinces d'Asie. On voit donc par-là le principe, non pas seulement de quelques particuliers, mais encore de plusieurs Eglises, & même de plusieurs Provinces.

VI. Le

VI. Le même Concile ne reçoit pas l'Apocalypse que nous recevons tous également, encore qu'il fut composé de tant d'Eglises d'Asie, & même de l'Eglise de Laodicée, qui étoit une de celles à qui cette divine révélation étoit adressée. Nonobstant cette exclusion, la Tradition plus universelle l'a emporté. Vous ne prenez donc pas pour régle le Canon de Laodicée, & vous ne tirez pas à conséquence cette exclusion de l'Apocalypse. *Vid. Apoc* III. 14.

VII. Vous produisez le dénombrement de *S. Athanase*, dans le fragment précieux d'une de ses Lettres Pascales, & l'abrégé ou synopse de l'Ecriture, ouvrage excellent attribué au même Père; mais si vous aviez ajouté, que dans le fragment le livre d'*Esther* ne se trouve pas au rang des Canoniques, le défaut de votre preuve eût sauté aux yeux. *n.* LXXIV. *S. Athan. fragm. Tom.* II. *p.* 963. *Ib. p.* 126.

VIII. Il est vrai que sur la fin il ajoute, *que pour une plus grande exactitude, il remarquera d'autres livres qu'on lit aux Catéchumenes par l'ordre des Pères, quoiqu'ils ne soient pas dans le canon*, & qu'il compte parmi ces livres celui d'*Esther*. Mais il est vrai aussi qu'il y compte en même tems *la Sagesse de Salomon*, *la Sagesse de Sirach*, *Judith* & *Tobie*. Je ne parle pas de deux autres livres dont il fait encore mention, ni de ce qu'il dit des apocryphes inventés par les Hérétiques, en confirmation de leur erreur.

IX. Pour la Synopse, qui est un Ouvrage qu'on ne juge pas indigne de *S. Athanase*, encore qu'il n'en soit pas, nous y trouvons en premier lieu, avec *Jérémie*, *Baruch*, *les Lamentations*, & la Lettre qui est à la fin de *Baruch*, comme un ouvrage de *Jérémie*; d'où je tire la même conséquence que du Canon de Laodicée. *Ib. p.* 167.

X. En second lieu, *Esther* y est, mais non pas parmi les XXII livres du Canon. L'Auteur la met à la tête des livres de *Judith*, de *Tobie*, de *la Sagesse de Salomon*, & de celle de *Jesus fils de Sirach*. Quoiqu'il ne compte pas ces livres parmi les XXII livres canoniques, il les range parmi les livres *du Vieux Testament qu'on lit aux Catéchumènes*; sur quoi je vous laisse à faire telle réflexion qu'il vous plaira. Il me suffit de vous faire voir qu'il les compte avec *Esther*, & leur donne la même autorité. *Ib. p.* 129. 168.

XI. Vous alléguez le dénombrement de *S. Grégoire de Nazianze*, & l'Iambique III. du même Saint à *Seleucus*, que vous attribuez à *Amphiloque*. Vous deviez encore ajouter que *S. Grégoire de Nazianze* omet le livre d'*Esther*, comme avoit fait *Méliton*, avec l'Epitre aux Hébreux & l'Apocalypse, & laisse parmi les livres douteux ceux qu'il n'a pas dénommés. *Ibid. Greg. Nazianz. Carm.* XXXIII.

XII. L'Iambique que vous donnez à *Amphiloque*, après le dénombrement des livres de l'Ancien Testament, remarque *que quelques-uns y ajoutent le livre d'Esther*, le laissant par ce moyen, en termes exprès, parmi les

les douteux. Quant à l'Epitre aux Hébreux, il la reçoit, en observant que quelques uns ne l'admettent pas; mais pour ce qui est de l'Apocalypse, il dit que la plupart la rejettent.

XIII. Je vous laisse à juger à vous-même de ce qu'il faut penser de l'omission du Livre d'*Esther*, que vous dites faite par mégarde & par la négligence des Copistes dans le dénombrement de *Meliton*. Foible dénouement s'il en fut jamais; puisque les passages de *S. Athanase*, de la Synopse & de *S. Gregoire de Nazianze*, avec celui d'*Amphiloque*, font voir que cette omission avoit du dessein, & ne doit pas être imputée à la méprise à laquelle vous avez recours sans fondement. Ainsi le livre d'*Esther*, que vous recevez pour constamment canonique, demeure, selon vos principes, éternellement douteux, & vous ne laissez aucun moyen de le rétablir.

Sup. Lett. du 24. Mai 1700.

XIV. Vous répondez en un autre endroit, que ce qui pouvoit faire difficulté sur le livre d'*Esther*, c'étoient les additions; sans songer que par la même raison, il auroit fallu laisser hors du Canon *Daniel* comme *Esther*.

XV. Vous faites beaucoup valoir le dénombrement de *S. Epiphane*, qui dans les livres *des poids & des mesures*, & encore dans celui des Hérésies, se réduit au Canon des Hébreux pour les livres de l'Ancien Testament.

Ibid. num. XXVIII. Epiph: hær. 76.

Mais vous oubliez dans cette même hérésie 76. qui est celle des Anoméens, l'endroit où ce Père dit nettement à l'Hérésiarque *Aetius*, *que s'il avoit lû les* XXII. *Livres de l'Ancien Testament depuis la Genèse jusqu'au tems d'*Esther, *les quatre Evangiles, les quatorze Epitres de* S. Paul, *avec les Catholiques & l'Apocalypse de* S. Jean, *ensemble les livres de la Sagesse de* Salomon, *& de* Jesus *fils de* Sirach, *enfin, tous les livres de l'Ecriture, il se condamneroit lui-même* sur le titre qu'il donnoit à Dieu pour ôter la divinité à son Fils unique. Il met donc dans le même rang, avec les saints Livres de l'Ancien & du Nouveau Testament, les deux livres de la Sagesse & de l'Ecclésiastique; & encore qu'il ne les compte pas avec les XXII. qui composent le Canon primitif, qui est celui des Hébreux, il les employe également, comme les autres livres divins, à convaincre les Hérétiques.

XVI. Toutes vos régles sont renversées par ces dénombremens des Livres sacrés. Vous les employez à établir que la régle de l'ancienne Eglise, pour les Livres de l'Ancien Testament, est le Canon des Hebreux; mais vous voyez au contraire, que ni on ne met dans le Canon tous les livres qui sont dans l'Hébreu, ni on n'en exclut tous ceux qui ne se trouvent que dans le Grec; & qu'encore qu'on ne mette pas certains livres dans le Canon primitif, on ne laisse pas d'ailleurs de les employer comme Livres divinement inspirés, pour établir les vrais dogmes & condamner les mauvais.

XVII.

XVII. Votre autre régle tombe encore, qui consiste à ne recevoir que les livres qui ont toujours été reçus d'un consentement unanime; puisque vous recevez vous-même des livres *que le plus grand nombre, en certains pays*, & des Provinces entiéres avoient exclus.

XVIII. Je ne répeterai pas ce que j'ai dit d'*Origéne*, dans ma Lettre du 9. Janvier 1700. & que vous avez laissé passer sans contradiction dans votre Lettre du 14. Mai 1700. en répondant seulement que *c'est-là quelque chose de particulier.* Mais quoi qu'il en soit, il y a ceci de général dans un Auteur si ancien & si sçavant, que les Hébreux ne sont pas à suivre dans la suppression qu'ils ont faite de ce qui ne se trouve que dans le Grec; & qu'en cela il faut préférer l'autorité des Chrétiens; ce qui est décisif pour notre cause. *Vid. ibi n. x. Ubi vid. n. XLI.*

XIX. Pendant que nous sommes sur *Origéne*, vous m'accusez du même defaut que je vous objecte, qui est celui de prouver trop; & vous soutenez que les citations si fréquentes dans les Ouvrages de ce grand homme, de ces livres contestés, aussi-bien que celles de *S. Clément Alexandrin*, de *S. Cyprien* & de quelques autres, ne prouvent rien; parce que le même *Origéne* a cité le Pasteur, livre si suspect. C'est, Monsieur, ce qui fait contre vous; puisqu'en citant le Pasteur il y ajoute ordinairement cette exception: *Si cui tamen libellus ille suscipiendus videtur*; restriction que je n'ai pas remarqué qu'il ajoutât, lorsqu'il cite *Judith*, *Tobie* & le livre de la Sagesse, comme on le peut remarquer en plusieurs endroits, & notamment dans ses Homelies XXVII & XXXIII sur les Nombres, où les trois livres qu'on vient de citer sont allégués sans exception & en parallèle avec les livres d'*Esther*, du Lévitique & des Nombres, & même avec l'Evangile & les Epitres de *S. Paul.*

XX. Vous aviez comme supposé votre principe, dès votre Lettre du 11. Décembre 1699. & je vous avois représenté par ma réponse du 9. Janvier 1700. n. 15. que cette difficulté vous étoit commune avec nous; puisque vous receviez pour certainement canoniques l'Epitre aux Hébreux & les autres, dont vous voyez aussi-bien que moi, qu'on n'a pas plus été toujours d'accord que de la Sagesse, &c.

XXI. Si je voulois dire, Monsieur, que c'est là un raisonnement sans replique, je le pourrois démontrer par la nullité évidente de vos réponses dans votre Lettre du 14. Mai 1700.

XXII. Vous en faites deux, la premiére dans l'endroit de cette Lettre, où vous parlez en cette sorte: *Il y a plusieurs choses à répondre; car premiérement les Protestans ne demandent pas que les vérités de foi ayent toujours prévalu, ou qu'elles ayent toujours été reçues généralement.* Dites moi donc, je vous prie, quelle régle se proposent vos Eglises sur la réception des Ecritures canoniques? En sçavent-elles plus que les autres, pour les discerner? Voudront-elles avoir recours à l'inspiration particuliére des prétendus Réformés, c'est-à-dire, à leur fanatisme? C'est, Monsieur, ce *n. XLIII.*

que je vous laisse à considérer; & je vous dirai seulement que votre réponse est un manifeste abandonnement du principe que vous aviez posé comme certain & commun, dans votre Lettre du 11. Décembre 1699. qui a été le fondement de tout ce que nous avons écrit depuis.

Ibid. XXIII. Je trouve une autre réponse dans la même Lettre du 14. Mai 1700. où vous parlez ainsi: *Il y a bien de la différence entre la doctrine constante de l'Eglise ancienne contraire à la pleine autorité des livres de l'Ancien Testament qui sont hors du canon des Hébreux, & entre les doutes particuliers que quelques-uns ont formés contre l'Epitre aux Hébreux & contre l'Apocalypse; outre qu'on peut nier qu'elles soient de* S. Paul *ou de* S. Jean, *sans nier qu'elles sont divines.*

XXIV. Mais vous voyez bien en premier lieu, que ceux qui n'admettoient pas l'Epitre aux Hébreux & l'Apocalypse, ne leur ôtoient pas seulement le nom de *S. Paul* ou de *S. Jean*, mais encore leur canonicité; & en second lieu, qu'il ne s'agit point ici d'un doute particulier, mais du doute de plusieurs Eglises, & souvent même de plusieurs Provinces.

XXV. Convaincu par ces deux réponses, que vous avez pû aisément *Ibid. n. XLIV.* prévoir, vous n'en avez plus que de dire: *Que quand on accorderoit chez les Protestans qu'on n'est pas obligé, sous anathême, de reconnoître ces deux livres*, (l'Epitre aux Hébreux & l'Apocalypse) *comme divins & infaillibles, il n'y auroit pas grand mal.* Ainsi, plutôt que de conserver les livres de la Sagesse & les autres, vous aimez mieux consentir à noyer sans ressource l'Epitre aux Hébreux & l'Apocalypse, & par la même raison, les Epitres de *S. Jacques*, de *S. Jean*, & de *S. Jude*. Le livre d'*Esther* sera entraîné par la même conséquence. Vous ne ferez point de scrupule de laisser perdre aux enfans de Dieu tant d'oracles de leur Père céleste, à cause qu'on aura souffert à *Cajetan*, & à quelques autres, de ne les pas recevoir. On n'osera plus réprimer *Luther*, qui a blasphêmé contre l'Epitre de *S. Jaques*, qu'il appelle une *Epitre de paille*: il faudra laisser dire impunément à tous les esprits libertins, ce qui leur viendra dans la pensée contre deux livres aussi divins que sont l'Epître aux Hébreux & l'Apocalypse; & l'on en sera quitte pour dire comme vous faites en ce lieu, *que le moins d'anathêmes qu'on peut, c'est le meilleur.*

XXVI. L'Eglise Catholique raisonne sur de plus solides fondemens, & met les doutes sur certains livres canoniques au rang de ceux qu'elle a soufferts sur tant d'autres matiéres, avant qu'elles fussent bien éclaircies & bien décidées par le jugement exprès de l'Eglise.

XXVII. Vous avez peine à reconnoître l'autorité de ces décisions. Vous comptez pour innovations, lorsqu'on passe en articles des points qu'on ne souffre plus qui soient contestés par ceux qu'on souffroit auparavant. Par là vous rejettez la doctrine certaine & indubitable que j'avois tâché d'expliquer par ma Lettre du 30. Janvier 1700. à laquelle vous voulez bien que je vous renvoye; puisqu'après l'avoir laissée sans contradiction,

diction, vous déclarez sur la fin de votre Lettre du 24. Mai 1700. qu'au fond elle ne doit point nous arrêter.

XXVIII. Aussi cette doctrine est-elle certaine parmi les Chrétiens. Personne ne trouve la rebaptisation aussi coupable dans *S. Cyprien* qu'elle l'a été dans les Donatistes depuis la décision de l'Eglise universelle. Ceux qui ont favorisé les Pélagiens & les demi-Pélagiens, devant les définitions de Carthage, d'Orange, &c. sont excusés, & non pas ceux qui l'ont fait depuis. Il en est ainsi des autres dogmes. Les décisions de l'Eglise, sans rien dire de nouveau, mettent dans la chose une précision & une autorité à laquelle il n'est plus permis de résister.

XXIX. Quand donc on demande ce que devient cette maxime: que la foi est enseignée *toujours*, *par-tout*, & *par tous*, il faut entendre ce *tous*, du gros de l'Eglise; & je m'assure, Monsieur, que vous-même ne feriez pas une autre réponse à une pareille demande.

XXX. Il n'y a plus qu'à l'appliquer à la matiére que nous traitons. L'Eglise Catholique n'a jamais cru que le Canon des Hébreux fût la seule régle, ni que pour exclure certains livres de l'Ancien Testament de ce Canon, qu'on appelloit le Canon par excellence, parce que c'étoit le premier & le primitif, on eût eu intention pour cela de les rayer du nombre des Livres que le Saint-Esprit a dictés. Elle a donc porté ses yeux sur toute la Tradition; & par ce moyen, elle a apperçu que tous les livres qui sont aujourd'hui dans son Canon, ont été communément, & dès l'origine du Christianisme, cités même en confirmation des dogmes les plus essentiels de la foi, par la plupart des Saints Pères. Ainsi elle a trouvé dans *S. Athanase*, au livre contre les Gentils, la Sagesse citée en preuve indifféremment avec les autres Ecritures. On trouve encore dans sa premiére Lettre à *Serapion*, aussi-bien qu'ailleurs, le livre de la Sagesse cité sans distinction avec les livres les plus autentiques, en preuve certaine de l'égalité des attributs du S. Esprit avec ceux du Père & du Fils, pour en conclure sa divinité. On trouvera le même argument dans *S. Grégoire de Nazianze* & dans les autres Saints. Nous venons d'ouir la citation de *S. Epiphane* contre l'hérésie d'*Aetius*, qui dégradoit le Fils de Dieu. Nous avons vû dans les Lettres du 9. & du 30. Janvier 1700. celle de *S. Augustin* contre les semi-Pélagiens, & il y faudra bien-tôt revenir. Nous produirions aisément beaucoup d'exemples semblables.

XXXI. Pour marcher plus sûrement, on trouve encore des Canons exprès & autentiques, où ces livres sont rédigés. C'est le Pape *S. Innocent*, qui, consulté par *S. Exupere*, a instruit en sa personne toute l'Eglise Gallicane de leur autorité, sans les distinguer des autres. C'est le troisiéme Concile de Carthage, qui voulant laisser à toute l'Afrique un monument éternel *des livres qu'elle avoit reconnus de tout tems*, a inséré dans son canon ces mêmes livres sans en excepter un seul, avec le titre d'*Ecritures canoniques*. On n'a plus besoin de parler du Concile Romain sous le

Conc. Carth. III. *can.* XLVIII.

le Pape *Gelase* ; & il faut seulement remarquer que s'il ne nomme qu'un livre des *Maccabées*, c'est visiblement au même sens que dans la plupart des canons les deux livres des Paralipoménes ne sont comptés que pour un, non plus que *Nehémias* & *Esdras*, & beaucoup d'autres ; à cause, comme *S. Jerôme* l'a bien remarqué, qu'on en faisoit un même volume ; ce qui peut d'autant pluôt être arrivé aux deux livres des *Maccabées*, que dans le fond ils ne sont ensemble qu'une même Histoire.

XXXII. Vous voulez nous persuader que sous le nom d'Ecriture canonique, on entendoit souvent en ce tems les Ecritures qu'on lisoit publiquement dans l'Eglise, encore qu'on ne leur donnât pas une autorité inviolable ; mais le langage commun de l'Eglise s'oppose à cette pensée, dont aussi il ne paroît aucun témoignage au milieu de tant de passages que vous produisez. *Hieron. Epist. ad Paul.*

XXXIII. Je ne sçai quelle conséquence vous voulez tirer dans votre Lettre du 24. Mai 1700. des paroles de *S. Innocent I.* qui ajoute au dénombrement des Ecritures, la condamnation expresse des apocryphes. *Si qua sunt alia, non solùm repudianda, verùm etiam noveris esse damnanda.* n. LXXXIV. Voici comment vous vous en expliquez : *En considérant ses paroles*, qui sont celles qu'on vient d'entendre, *on voit clairement son but, qui est de faire un canon des livres que l'Eglise reconnoît pour autentiques, & qu'elle fait lire publiquement comme faisant partie de la Bible. Ainsi ce canon devoit comprendre tant les Livres Theopneustes ou divinement inspirés, que les livres Ecclésiastiques, pour les distinguer tous ensemble des livres apocryphes, plus spécialement nommés ainsi ; c'est-à-dire, de ceux qui doivent être cachés & défendus comme suspects.*

XXXIV. J'avoue bien la distinction des livres apocryphes, qu'on défendoit expressément comme suspects, ou ainsi que nous l'avons vû dans le fragment de *S. Athanase*, comme inventés par les Hérétiques. Ceux-ci devoient être spécialement condamnés, comme ils le sont par *S. Innocent*. On pouvoit aussi rejetter & en un sens condamner les autres, entant qu'on les auroit voulu égaler aux livres canoniques ; mais quant à la distinction des livres autentiques, & qui faisoient partie de la Bible, d'avec les livres divinement inspirés, je ne sçai où vous l'avez prise ; & pour moi, je ne la vois nulle part. Car aussi quelle autorité avoit l'Eglise de faire que des livres, selon vous, *purement humains & nullement infaillibles, fussent autentiques & méritassent d'être partie de la Bible?* Quelle est l'autenticité que vous leur attribuez, s'il n'est pas indubitable qu'ils sont sans erreur ? L'Eglise les déclare utiles, dites vous ; mais tous les livres utiles sont-ils partie de la Bible, & l'approbation de l'Eglise les peut-elle rendre autentiques ? Tout cela ne s'entend pas ; & il faut dire qu'être autentique, c'est, selon le langage du tems, *être reçu en autorité* comme Ecritures divines. Je ne connois aucun livre qui fasse *partie de la Bible*, que les livres divinement inspirés, dont la Bible est le recueil. Les apocryphes

Sup. num. VIII.

Lett. du 14. Mai 1700. n. XX.

cryphes qu'on a jugés supportables, comme pourroit être la Priére de *Manassès* avec le troisiéme & le quatriéme livre d'*Esdras*, sont bien aujourd'hui attachés à la Bible ; mais ils n'en sont pas pour cela réputés partie, & la distinction en est infinie. Il en étoit de même de l'ancienne Eglise, qui aussi ne les a jamais mis au rang des Ecritures canoniques dans aucun dénombrement.

XXXV. Je n'entens pas davantage votre distinction, de la maniére que vous la posez, entre les livres que vous appellez Ecclésiastiques & les livres vraiement canoniques. Dans le livre que *S. Jerôme* a composé, *de Scriptoribus Ecclesiasticis*, il a compris les Apôtres & les Evangélistes sous ce titre. Il est vrai qu'on peut distinguer les Auteurs *purement Ecclésiastiques*, d'avec les autres. Mais vous ne montrerez jamais que la Sagesse & les autres livres dont il s'agit, soient appellés purement Ecclésiastiques. Si vous voulez dire qu'on lisoit souvent dans les Eglises des livres qui n'étoient pas canoniques, mais qu'on pouvoit appeller *simplement Ecclésiastiques*, comme les Actes des Martyrs, j'en trouve bien la distinction dans le canon XLVIIe. du Concile III. de Carthage ; mais j'y trouve aussi que ce n'est point en ce rang qu'on mettoit la Sagesse, & les autres livres de cette nature ; puisqu'ils sont très expressément nommés *canoniques*, & que le Concile déclare en termes formels, que ceux qui sont compris dans son canon, parmi lesquels se trouvent ceux-ci en parfaite égalité, sont les seuls qu'on lit sous le titre de canoniques : *sub titulo canonicæ Scripturæ*.

XXXVI. Je ne puis donc dire autre chose sur votre distinction de livre *inspiré de Dieu* & de *livre autentique*, *& qui fasse partie de la Bible*, sinon qu'elle est tout-à-fait vaine ; & qu'ainsi, en rangeant les livres, dont nous contestons l'autorité, au nombre des autentiques & faisant partie de la Bible, au fond vous les faites vous-même véritablement des livres divins ou divinement inspirés & parfaitement canoniques.

XXXVII. *S. Augustin*, qui étoit du tems & qui vit tenir le Concile de Carthage, s'il n'y étoit pas en personne, a fait deux choses : l'une, de mettre lui même ces livres au rang des Ecritures canoniques ; l'autre, de répéter trente fois : *que les Ecritures canoniques sont les seules à qui il rend cet honneur de les croire exemptes de toute erreur*, *& de n'en révoquer jamais en doute l'autorité* ; ce qui montre l'idée qu'il avoit & qu'on avoit de son tems, du mot d'Ecritures canoniques. *Lib.* II. *de Doct. Christ. c.* VIII. *n.* 12. *&* 13. *Vid. Epist.* XIX. *n.* 1. *&* 3.

XXXVIII. Cependant c'est *S. Augustin* que vous alléguez, dans votre Lettre du 24. Mai 1700. pour témoin de ce langage que vous attribuez à l'Eglise. Voyons donc si vos passages seront sans replique. *L'Ecriture des* Maccabées, dit S. Augustin, *n'est pas chez les Juifs comme la Loi & les Prophétes ; mais l'Eglise l'a reçue avec utilité, pourvû qu'on la lise sobrement. La Sagesse & l'Ecclésiastique ne sont pas de* Salomon ; *mais l'Eglise, prin-* *n.* XCIX. *Aug. Lib.* II. *cont. Gaud. c.* XXIII.

Id. de Civit. lib. XVII. c. XX. *principalement celle d'Occident, les a reçus anciennement en autorité. Les tems du second Temple ne sont pas marqués dans les Saintes Ecritures, qu'on appelle canoniques; mais dans les livres des* Maccabées, *qui sont tenus pour* Ibid. lib. XIII. c. XIX. *canoniques, non par les Juifs, mais par l'Eglise, à cause des admirables souffrances de certains Martyrs.*

XXXIX. Je vois, Monsieur, dans tous ces passages, qu'on appelle particuliérement *canoniques*, les livres du canon des Hebreux, à cause que c'est le premier & le primitif, comme il a déja été dit; pour les autres, qui sont reçus *anciennement en autorité* par l'Eglise, je vois aussi l'occasion qui l'y a rendue attentive, & qu'il les faut lire avec quelque circonspection, à cause de certains endroits, qui mal entendus, pourroient paroître suspects; mais que leur canonicité consiste précisément en ce qu'on les lit dans l'Eglise sans avoir dessein d'en recommander l'autorité comme inviolable; c'est de quoi *S. Augustin* ne dit pas un mot.

XL. Et je vous prie, Monsieur, entendons de bonne foi quelle autorité *S. Augustin* veut donner à ces livres: premiérement, vous auriez pû nous avertir qu'au même lieu que vous alléguez pour donner atteinte à De Civit. lib. XVII. c. XX. la Sagesse & à l'Ecclésiastique, *S. Augustin* prétend si bien que ces livres sont prophétiques, qu'il en rapporte deux Prophéties très-claires & très-expresses; l'une, de la Passion du Fils de Dieu; l'autre, de la Conversion des Gentils. Je n'ai pas besoin de les citer: elles sont connues, & il me suffit de faire voir que ce Père, bien éloigné de mettre leur canonicité en ce qu'on les lisoit dans l'Eglise, comprenoit au contraire que de tout tems, comme il le remarque, on les lisoit dans l'Eglise, à cause qu'on les y avoit regardées comme Prophétiques.

XLI. Venons à l'usage qu'il fait de ces livres, puisque c'est la meilleure preuve du sentiment qu'il en avoit. Ce n'est pas pour une fois seulement, mais par une coutume inviolable, qu'il les employe pour confirmer les vérités révélées de Dieu, & nécessaires au salut par autorité infaillible. Nous avons vû son allégation du livre de la Sagesse. Il a cité avec le même respect l'Ecclésiastique, pour établir le dogme important du libre arbitre, & il fait marcher ce livre indistinctement comme *Moyse* & les Proverbes de *Salomon*, avec cet éloge commun à la tête: *Dieu nous a* De Grat. & lib. arb. c. II. *révélé par ses Ecritures, qu'il faut croire le libre arbitre; & je vais vous représenter ce qu'il en a revélé par la parole, non des hommes, mais de Dieu:* NON HUMANO ELOQUIO SED DIVINO. Vous voyez donc que s'il a cité le livre de la Sagesse & celui de l'Ecclésiastique, ce n'est pas en passant ou par mégarde, mais de propos délibéré, & parce que chez lui c'étoit un point fixe de se servir autentiquement des livres du second canon, ainsi que des autres.

XLII. C'est dans ses derniers ouvrages qu'il a parlé le plus ferme sur ce sujet; c'est-à-dire, qu'il alloit toujours se confirmant de plus en plus dans la Tradition ancienne; & que plus il se consommoit dans la science

science Ecclésiastique, plus aussi il faisoit valoir l'autorité de ces livres.

XLIII. Ce qu'il y a ici de plus remarquable, c'est qu'il s'attacha à soutenir la divinité du livre de la Sagesse, après qu'elle lui eut été contestée par les fauteurs du demi-Pélagianisme; & qu'au lieu de lâcher pied, ou de répondre en hésitant, il n'en parla que d'un ton plus ferme.

XLIV. Après cela, Monsieur, pouvez-vous être content de votre réponse, lorsque vous dites, dans votre même Lettre du 24. Mai, que *S. Augustin* a parlé si ferme de l'autorité de la Sagesse dans la *chaleur de son Apologie*; pendant que vous voyez si clairement que ce n'est pas ici une affaire de chaleur, mais de dessein & de raison; puisque ce grand homme ne fait que marcher sur les principes qu'il avoit toujours soutenus, & dans lesquels il s'affermissoit tous les jours, comme on fait dans les vérités bien entendues. n. CIII.

XLV. Vous remarquez qu'il n'a pas dit, *que ce livre fût égal aux autres, ce qu'il auroit fallu dire s'il eût été des sentimens Tridentins.* Mais ne voit-on pas l'équivalent dans les paroles, où il inculque avec tant de force *qu'on fait injure* à ce livre, lorsqu'on lui conteste son autorité, puisqu'il a été écouté *comme un témoignage divin?* Rapportons ses propres paroles: *On a cru*, dit-il, *qu'on n'y écoutoit autre chose qu'un témoignage divin*, sans qu'il y eût rien d'humain mêlé dedans. Mais encore, qui en avoit cette croiance? *les Evêques & tous les Chrétiens*, *jusqu'au dernier rang des Laïques, Pénitens & Catéchumènes.* On eût induit ces derniers à erreur, si on leur eût donné comme purement divin ce qui n'étoit pas dicté par le Saint-Esprit, & si l'on eût fait de l'autorité divine de ce livre comme une partie du Catéchisme? Après cela, Monsieur, permettez que je vous demande, si c'est-là ce que disent les Protestans, & si vous pouvez concilier l'autorité de ces livres *purement Ecclésiastique & humaine, & nullement infaillible que vous leur donnez, avec celle d'un témoignage divin, unanime, reconnu par tous les Ordres de l'Eglise*, que *S. Augustin* leur attribue. C'est ici que j'espére tout de votre candeur, sans m'expliquer davantage. Aug. de Præd. sanct. c. XIV.

XLVI. En un mot, *S. Augustin* ayant distingué, comme on a vû ci-dessus, aussi clairement qu'il a fait, la déférence qu'il rend aux Auteurs qu'il appelle *Ecclésiastiques*: Ecclesiastici tractatores, & celle qu'il a pour les Auteurs des Ecritures canoniques; en ce qu'il regarde les uns comme capables d'errer, & les autres non: dès qu'il met ces livres au-dessus des *Auteurs Ecclésiastiques*, & qu'il ajoute que ce n'est pas lui, qui leur a donné ce rang, *mais les Docteurs les plus proches du tems des Apôtres*: Temporibus proximi Apostolorum Ecclesiastici tractatores; il est plus clair que le jour, qu'il ne leur peut donner d'autre autorité que celle qui est supérieure à tout entendement humain; c'est-à-dire, une autorité toute divine & absolument infaillible. Sup. num. XXIII.

Pppp 2 XLVII.

XLVII. Vous pouvez voir ici, encore une fois, ce qui a déja été dé-
Sup. num. montré ci dessus, combien vous vous éloignez de la vérité, en nous di-
xxxiii. sant, qu'en ce tems le livre de la Sagesse & les autres étoient mis sim-
xxxv. plement au rang des Livres *Ecclésiastiques*; puisque vous voyez si claire-
ment *S. Augustin*, Auteur de ce tems, les élever au dessus de tous les Livres *Ecclésiastiques*, jusqu'au point de n'y écouter *qu'un témoignage divin*; ce que ce Père n'a dit ni pû dire d'aucun de ceux qu'il appelle *Ecclésiastiques*, à l'autorité desquels il ne se croit pas obligé de céder.

n. cii. XLVIII. Quand vous dites, dans votre même Lettre du 24. Mai 1700. qu'il reconnoît *dans ces livres seulement l'autorité de l'Eglise, & nullement celle d'une révélation divine*, peut-être n'auriez vous point regardé ces deux autorités comme opposées l'une à l'autre, si vous aviez considéré que le principe perpétuel de *S. Augustin* est de reconnoître sur les Ecritures l'autorité de l'Eglise, comme la marque certaine de la révélation, jusqu'à
S. Aug. dire, comme vous sçavez aussi-bien que moi, *qu'il ne croiroit pas à l'E-*
L. cont. *vangile, si l'autorité de l'Eglise Catholique ne l'y portoit.*

Epist. fundam. c. v. XLIX. Que s'il a dit souvent avec tout cela, comme vous l'avez remarqué, qu'on ne cite pas ces livres, que les Hébreux n'ont pas reçus dans leur Canon, avec la même force que ceux dont personne n'a jamais douté, j'en dirai bien autant moi même, & je n'ai pas feint d'avouer que les livres du premier Canon sont en effet encore aujourd'hui cités par les Catholiques avec plus de force & de conviction; parce qu'ils ne sont contestés ni par les Juifs, ni par aucun Chrétien, orthodoxe ou non, ni enfin par qui que ce soit: ce qui ne convient pas aux autres. Mais si vous concluez de là que ces livres ne sont donc pas véritablement canoniques, les regardant en eux-mêmes, vous vous sentirez forcé, malgré vous, à rejetter la parfaite canonicité de l'Apocalypse & de l'Epître aux Hébreux, sous prétexte qu'on n'a pas toujours également produit ces divins livres comme canoniques.

L. Puisque vous appuyez tant sur l'autorité de *S. Jerôme*, voulez-vous que nous prenions au pied de la lettre ce qu'il dit si positivement en plusieurs endroits? *Que la coutume des Latins ne reçoit pas l'Epître aux Hé-*
In Isai. vi. *breux parmi les Ecritures canoniques*: LATINA CONSUETUDO INTER CANO-
& viii. NICAS SCRIPTURAS NON RECIPIT. A la rigueur, ce discours ne seroit pas véritable. Le torrent des Pères Latins comme des Grecs, cite l'Epître aux Hébreux comme canonique dès le tems de *S. Jerôme* & auparavant. Faudra-t-il donc démentir un fait certain? ou plutôt ne faudra-t-il pas réduire à un sens tempéré l'exagération de *S. Jerôme*? Venons à quelque chose de plus précis. Quand *S. Augustin*, quand les autres Pères, & ce qu'il y a de plus fort, quand les Papes & les Conciles ont reçu autentiquement ces livres pour canoniques, *S. Jerôme* avoit déja écrit qu'ils n'étoient pas propres, en matière contentieuse, à confirmer les dogmes de la foi;

foi; mais l'Eglise qui dans le fait voyoit en tant d'autres, les plus anciens, les plus éminens en doctrine, & en si grand nombre, une pratique contraire, n'a-t-elle pas pû expliquer bénignement *S. Jerôme*, en reconnoissant dans les livres du premier Canon, une autorité plus universellement reconnue, & que personne ne recusoit; ce qui est vrai en un certain sens encore à présent, comme on vient de le voir; & c'est ce que les Catholiques ne contestent pas?

LI. On pourra donc dire que le discours de *S. Jerôme* est recevable en ce sens, d'autant plus que ce grand homme a comme fourni une réponse contre lui-même, en reconnoissant *que le Concile de Nicée avoit compté le livre de* Judith *parmi les Saintes Ecritures*, encore qu'il ne fût pas du premier Canon. *Præf. in Judith.*

LII. Vous conjecturez que ce grand Concile aura cité ce livre en passant, sous le nom de Sainte Ecriture, comme le même Concile, à ce que vous dites, Monsieur, (car je n'en ai point trouvé le passage) ou quelques autres Auteurs auront cité le Pasteur, ou bien comme *S. Ambroise* a cité le quatriéme livre d'*Esdras*. Mais je vous laisse encore à juger, si une citation de cette sorte remplit la force de l'expression, où l'on énonce, que le Concile de Nicée a compté le livre de *Judith* parmi les Saintes Ecritures. Que si vous me demandez pourquoi donc il hésite encore, après un si grand témoignage, à recevoir ce livre en preuve sur les dogmes de la foi, je vous répondrai que vous avez le même intérêt que moi à adoucir ses paroles par une interprétation favorable, pour ne le pas faire contraire à lui-même. Au surplus, je me promets de vôtre candeur, que vous m'avouerez que le Pasteur, & encore moins le quatriéme livre d'*Esdras*, n'ont été cités ni pour des points si capitaux, ni si généralement, ni avec la même force, que les livres dont il s'agit. Du moins il est bien certain, que jamais ni en Orient, ni en Occident, ni en particulier, ni en public, on ne les a compris dans aucun Canon ou dénombrement des Ecritures. Cet endroit est fort décisif, pour empêcher qu'on ne les compare avec des livres qu'on trouve dans les Canons si anciens & si autentiques, que nous avons rapportés. (a)

LIII. Vous avez vû les Canons que le Concile de Trente a pris pour modéles. Je dirai à leur avantage, qu'il n'y manque aucun des Livres de l'Ancien ou du Nouveau Testament. Le livre d'*Esther* y trouve sa place,

 qu'il

(a) *M. Bossuet* avoit mis de sa propre main les paroles suivantes à la marge de la copie de cette Lettre, qui nous tient lieu d'original. » Nous avons remarque comment *Origéne* cite le livre du Pasteur. » Il est vrai que *S. Athanase* cite quelquefois ce livre, mais il ne faut pas oublier comment; car au lieu qu'il cite par-tout le livre de la Sagesse comme l'Ecriture Sainte, il se contente de dire » *le très-utile livre du Pasteur.* « Ceci renvoye clairement aux deux grandes Lettres du Prélat, sur l'autorité du Concile de Trente, rapportées ci-dessus.

qu'il avoit perdue parmi tant de Grecs : le Nouveau Testament y est entier. Ainsi déja de ce côté là, les Canons que le Concile de Trente a suivis, sont sans reproche. Quand il les a adoptés ou plutôt transcrits, il y avoit douze cens ans que toute l'Eglise d'Occident, à laquelle depuis plusieurs siécles toute la Catholicité s'est réunie, en étoit en possession ; & ces Canons étoient le fruit de la Tradition immémoriale dès les tems les plus prochains des Apôtres, comme il paroît, sans nommer les autres, par un *Origéne* & par un *S. Cyprien*, dans lequel seul on doit croire entendre tous les anciens Evêques & Martyrs de l'Eglise d'Afrique. N'est-ce pas là une antiquité assez vénérable ?

LIV. C'est ici qu'il faut appliquer cette régle tant répétée & tant célébrée par *S. Augustin* : *Ce qu'on ne trouve pas institué par les Conciles, mais reçu & établi de tout tems, ne peut venir que des Apôtres.* Nous sommes précisément dans le cas. Ce n'est point le Concile de Carthage qui a inventé ou institué son Canon des Ecritures ; puisqu'il a mis à la tête que c'étoit celui qu'il avoit trouvé de toute antiquité dans l'Eglise. Il étoit donc de tout tems ; & quand *S. Cyprien*, quand *Origéne*, quand *Clément d'Alexandrie*, quand celui de Rome, car comme les autres il a cité ces livres en autorité ; en un mot, quand tous les autres ont concouru à les citer comme on a vû, c'étoit une impression venue des Apôtres & soutenue de leur autorité, comme les autres Traditions non écrites que vous avez paru reconnoître dans votre Lettre du 1. Décembre 1699. comme je l'ai remarqué dans les Lettres que j'écrivis en réponse.

L. IV. de Bapt. c. XXIV. & alib. pass.

LV. Cette doctrine doit être commune entre nous, & si vous n'y revenez entiérement, vous voyez que non-seulement les Conciles seront ébranlés ; mais encore que le Canon même des Ecritures ne demeurera pas en son entier.

LVI. Cependant c'est pour un Canon si ancien, si complet, & de plus venu d'une Tradition immémoriale, qu'on accuse d'innovation les Pères de Trente, au lieu qu'il faudroit louer leur vénération & leur zéle pour l'antiquité.

LVII. Que s'il n'y a point d'anathêmes dans ces trois anciens Canons, non plus que dans tous les autres, c'est qu'on n'avoit point coutume alors d'en appliquer à ces matiéres, qui ne causoient point de dissension, chaque Eglise lisant en paix ce qu'elle avoit accoutumé de lire, sans que cette diversité changeât rien dans la doctrine, & sans préjudice de l'autorité que ces livres avoient par-tout. Encore que tous ne les missent pas dans le Canon, il suffisoit à l'Eglise que sa Tradition sur ce point se fortifiât par l'usage, & que la vérité prît tous les jours de plus en plus le dessus.

LVIII. Quand on vit à Trente, que des livres canonisés depuis tant de siécles, non-seulement n'étoient point admis par les Protestans, mais encore en étoient repoussés le plus souvent avec mépris & avec outrage, on

on crut qu'il étoit tems de les réprimer, de ramener les Catholiques qui se licencioient, de venger les Apôtres & les autres hommes inspirés, dont on rejettoit les Ecrits, & de mettre fin aux dissensions, par un anathême éternel.

LIX. L'Eglise est juge de cette matiére comme des autres de la foi: c'est à elle de peser toutes les raisons qui servent à éclaircir la Tradition; & c'est à elle à connoître quand il est tems d'employer l'anathême qu'elle a dans sa main.

LX. Au reste je ne veux pas soupçonner que ce soient vos dispositions peu favorables envers les Canons de Rome & d'Afrique, qui vous ayent porté à rayer ces Eglises du nombre de celles que *S. Augustin* appelle *les plus sçavantes, les plus exactes, les plus graves*: DOCTIORES, DILIGENTIORES, GRAVIORES; mais je ne puis assez m'étonner que vous ayez pû entrer dans ce sentiment. Où y a-t-il une Eglise mieux instruite en toutes matiéres de dogmes & de discipline, que celle dont les Conciles & les Conférences sont le plus riche trésor de la science Ecclésiastique, qui en a donné à l'Eglise les plus beaux monumens, qui a eu pour maîtres un *Tertullien*, un *S. Cyprien*, un *S. Optat*, tant d'autres grands hommes, & qui avoit alors dans son sein la plus grande lumiére de l'Eglise, c'est-à-dire, *S. Augustin* lui-même? Il n'y a qu'à lire ses livres de la doctrine Chrétienne, pour voir qu'il excelloit dans la matiére des Ecritures, comme dans toutes les autres. Vous voulez qu'on préfére les Eglises Grecques. A la bonne heure. Recevez donc *Baruch* & la Lettre de *Jérémie*, avec celles qui les ont mis dans leur Canon. Rendez raison pourquoi il y en a tant qui n'ont pas reçu *Esther*; & cessez de donner pour régle de ces Eglises le Canon Hébreu où elle est. Dites aussi pourquoi un si grand nombre de ces Eglises ont omis l'Apocalypse, que tout l'Occident a reçu avec tant de vénération, sans avoir jamais hésité. Et pour Rome, quand il n'y auroit autre chose que le recours qu'on a eu dès l'origine du Christianisme à la foi Romaine, & dans les tems dont il s'agit à la foi de *S. Anastase*, de *S. Innocent*, de *S. Celestin* & des autres; c'en est assez pour lui mériter le titre que vous lui ôtez. Mais surtout on ne peut le lui disputer en cette matiére, puisqu'il est de fait que tout le Concile d'Afrique a recouru au Pape *S. Boniface II.* pour confirmer le Canon de ce même Concile sur les Ecritures; comme il est expressément porté dans ce Canon même; ce qui pourtant ne se trouva pas nécessaire; parce qu'apparemment on sçut bientôt ce qu'avoit écrit par avance *S. Innocent* sur ce point.

LXI. J'ai presqu'oublié un argument que vous mettez à la tête de votre Lettre du 24. Mai 1700. comme le plus fort de tous; c'est que depuis la conclusion du Canon des Hébreux sous *Esdras*, les Juifs ne reconnoissoient plus parmi eux d'inspirations prophétiques; ce qui même paroit à l'endroit du premier livre des *Maccabées*, où nous lisons ces mots:

Il

1. Macc. IX. 27. *Il n'y a point eu de pareille tribulation en Israël depuis le jour qu'Israël a cessé d'avoir des Prophêtes.* Mais entendons nous, & toute la difficulté sera levée. *Israël avoit cessé d'avoir des Prophêtes;* c'est-à-dire, des Prophêtes semblables à ceux qui paroissoient aux livres des Rois, & qui régloient, en ce tems, les affaires du peuple de Dieu avec des prodiges inouis & des prédictions aussi étonnantes que continuelles; ensorte qu'on les pouvoit appeller, aussi bien qu'*Elie* & *Elisée*, *les conducteurs du char d'Israël*, je l'avoue: des Prophêtes, c'est-à dire, en général des hommes inspirés, qui ayent écrit les merveilles de Dieu & même sur l'avenir, je ne crois pas que vous même le prétendiez. *S. Augustin*, non content de mettre les livres que vous contestez parmi les livres prophétiques, a remarqué en particulier deux célébres Prophéties dans la Sagesse & dans l'Ecclésiastique; & celle entr'autres de la Passion de notre Seigneur est aussi expresse que celle de *David* & d'*Isaïe*. S'il faut venir à *Tobie*, on y trouve une Prophétie de la fin de la captivité, de la chûte de Ninive, & de la gloire future de Jérusalem rétablie, qui ravit en admiration tous les cœurs Chrétiens; & l'expression en est si prophétique, que *S. Jean* l'a transcrite de mot à mot dans l'Apocalypse. On ne doit donc pas s'étonner si *S. Ambroise* appelle *Tobie* un Prophête, & son livre un livre prophétique. C'est une chose qui tient du miracle, & qui ne peut être arrivée sans une disposition particuliére de la divine Providence, que les promesses de la vie future, scellées dans les anciens livres, soient développées dans le livre de la Sagesse & dans le martyre des *Maccabées* avec presque autant d'évidence que dans l'Evangile; ensorte qu'on ne peut pas s'empêcher de voir qu'à mesure que les tems de JESUS CHRIST approchoient, la lumiére de la prédication Evangélique commençoit à éclater davantage par une espéce d'anticipation.

Apoc. XXII. 16. *& seq.* *S. Ambr. de Tob.* I. *&c.*

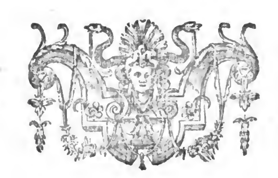
LXII. Il est pourtant véritable que les Juifs ne pûrent faire un nouveau Canon, non plus qu'exécuter beaucoup d'autres choses encore moins importantes, *jusqu'à-ce qu'il leur vint de ces Prophêtes* du caractère de ceux qui régloient tout autrefois avec une autorité manifestement divine; & c'est ce qu'on voit dans le livre des *Maccabées*. Si cependant cette raison les empêchoit de reconnoître ces livres par acte public, ils ne laissoient pas de les conserver précieusement. Les Chrétiens les trouvérent entre leurs mains: les magnifiques Prophéties, les Martyres éclatans & les promesses expresses de la vie future, qui faisoient partie de la grace du Nouveau Testament, les y rendirent attentifs: on les lut, on les goûta, on y remarqua beaucoup d'endroits que JESUS-CHRIST même & ses Apôtres sembloient avoir expressément voulu tirer de ces livres, & les avoir comme cités secretement; tant la conformité y paroissoit grande. Il ne s'agit pas de deux ou trois mots marqués en passant, comme sont ceux que vous alléguez de l'Epitre de *S. Jude*. Ce sont des versets entiers tirés fréquemment de mot à mot de ces livres. Nos Auteurs les ont

1. Macc. IV. 46. XIV. 41.

ont recueillis ; & ceux qui voudront les remarquer, en trouveront de cette nature un plus grand nombre & de plus exprès qu'ils ne pensent. Toutes ces divines conformités inspirérent aux plus saints Docteurs, dès les premiers tems, la coutume de les citer comme divins avec la force que nous avons vue. On a vû aussi que cette coutume ne pouvoit être introduite ni autorisée que par les Apôtres, puisqu'on n'y remarquoit pas de commencement. Il étoit naturel, en cet état, de mettre ces livres dans le Canon. Une Tradition immémoriale les avoit déja distingués d'avec les ouvrages des Auteurs qu'on appelloit Ecclésiastiques : l'Occident, où nous pouvons dire avec confiance, que la pureté de la Foi & des Traditions Chrétiennes s'est conservée avec un éclat particulier, en fit le Canon, & le Concile de Trente en a suivi l'autorité.

Voilà, Monsieur, les preuves constantes de la Tradition de ce Concile. J'aime mieux attendre de votre équité, que vous les jugiez sans replique, que de vous le dire ; & je me tiens assuré que M. l'Abbé de Lokkum ne croira jamais que ce soit là une matiére de rupture, ni une raison de vous élever avec tant de force contre le Concile de Trente. Je suis avec l'estime que vous sçavez, Monsieur, votre très-humble serviteur,

† *J. Benigne*, Evêque de Meaux.

SUMMA CONTROVERSIÆ

De Euchariſtiâ, inter quoſdam Religioſos & Molanum Abbat. Lokkumenſ.

Licèt plurimi dicant Chriſtum eſſe in hoc myſterio prout ſol irradiat cubiculum, exiſtimo tamen ſimile eſſe diſſimile, ſolemque juſtitiæ adeſſe non præſentiâ virtutis ſolùm, quæ eſt omnibus Sacramentis & ſacris communis, ſed virtute præſentiæ perſonalis, includentis totum Chriſtum & totum Chriſti; ita ut corpus Chriſti in cœlo, in cruce, & in arâ modaliter, non ſubſtantialiter aut numericè diſtinctum exiſtat: in cruce modo naturali & cruento, in cœlo viſibili & glorioſo, in altari modo inviſibili, incruento & gratioſo, ſed ſemper idem corpus. Cum itaque Eccleſiæ Orientalis & Occidentalis Patribus agnoſco realem alterationem ſignificatam per terminos TRANSMUTATIONIS, TRANSELEMENTATIONIS, TRANSUBSTANTIATIONIS, quos Græci exprimunt per *μετουσίωσιν*; unde poſt verba Dominica congruè prolata, ſignificatur hoc totum virtute unionis realiter eſſe quod non erat, adorabilis ſcilicet Jeſus. Verùm cùm hîc viſibilia & inviſibilia concurrant, in quo compoſito neceſſariò ſequitur mutatio, quæritur qualis ſit hæc mutatio in partibus componentibus? Pro reſponſo, termini *ad quem* & *a quo* conſiderentur. *Ad quem*, eſt corpus Chriſti, quod ut glorificatum, idcirco ingenerabile & incorruptibile. Quâ cum variatione exiſtat in altari, varii variè opinantur. Communiter dicitur fieri per productionem aut reproductionem. At *Scotus* cum *Bellarmino* & aliis dicunt non produci nec reproduci, ſed adduci per novam unionem vel conſervationem cum hoc quod ſentitur & videtur. Num hæc ſint admittenda, doctiores hiſce cùm invenientur determinent. Tales enim in Eccleſiâ Coriphæi cùm diſcrepent, propriam ignorantiam non erubeſcens, nec anathema metuens confiteor. Quod ad terminum *à quo*, panem videlicet & vinum, quanta in his detur mutatio? Reſpondeo, hoc eſſe myſterium magnum, ſuperans hominum captum, forſitan & Angelorum. Quis igitur vel quantus ſum ego humi reptilans vermiculus, qui gigantæo conatu audeam imponere Pelion Oſſæ, qui ſum ego homuncio in naturâ vermium & ranarum ignarus, quamque nocti-volans, & ad ſolem lippiens ſum ego veſpertilio, qui offuſcato rationis lumine hanc ſacrilegè attentem introſpicere arcam myſteriis plenam. Athenienſi igitur, ipſo gentium non renuente Doctore, litans altari, piè adoro quod ſimplex ignoro; nec contra me ut opinor, Concilium militat Tridentinum. Si enim

enim canon quem intelligo sine rigore, sumatur in rigore, contrarium, scilicet nullam dari vel posse dari transubstantiationem, non dico. Audax enim est illud *Japeti* genus, quod Omnipotenti sicut & *Herculi* imponit terminos, *nec plus ultrà*. Verè tamen dubito num hæc dissertatio: utrum hic detur mutatio physica, non sit quæstio magis philosophica quàm theologica. Distinctio enim inter substantiam & accidentia, materiam & formam, quantitatem & materiam quam nominant primam, vel suppositum quoddam, quod nec est quantitativum, nec sensibile, & forsitan cognoscibile tantùm instar entis rationis, alter fœtus ejusdem cerebri est, ex *Aristotelis* lacunis hausta, quæ multi-partitos habet patronos & antagonistas. Difficultatum itaque, si non contradictionum conglomerato prævisо agmine, talia disquirere ex fide non teneor; licetque Concilia duo utantur termino *transubstantiationis*, non sonus, sed sensus; non verba, sed scopus est spectandus, quem conjicio, magis esse ad adstruendam veritatem præsentiæ Corporis Christi contra Figurisantes, quàm ad determinationem modi, multò minùs modalitatis hujus modi; cùm simplex Christi Sponsa per decem vel duodecim sæcula, fide, sine philosophiâ ex hoc verè divino vixerit cibo, qui est cibus Domini & cibus Dominus. Quamvis enim hoc sit mysterium super superlativè magnum, ut tamen arguté contra Calvinianos argumentatur, si mysterium consistat in figurâ, instar hederæ pro vino vendibili, mysterium est nullum: ita ego similiter applico, si præsentia non tantùm credatur, sed pariter modus intelligatur, mysterium aut est nullum aut parvum. Nec sum adeò Lynceus, ut videam quæ major sit necessitas cognoscere quomodo terminus *à quo* quàm terminus *ad quem* mutatur. Unum vos confitemini vos ignorare, & ego alterum Deo cognitum & congruum cognoscere remitto. Quocircà si simus pacifici (virtus & finis sacrificii) veniam petimusque damusque vicissim. Quod ad me igitur, qui non sum de gente Figuratorum, nullam faciens distinctionem, inter *hic est Christus in cœnâ*, & *hoc est Corpus meum*; dialecticis sepositis tricis ut vanam sapientibus philosophiam, campique *Martii*, quem licèt intelligerem non amo, sepositâ curâ, sat esse opinor, Christi gloriosum corpus, non seorsim & in sensu diviso, sed conjunctim & in sensu composito, unà cum gloriosâ animâ & adorandâ divinitate, in hoc stupendo mysterio summâ cum humilitate, timore & tremore agnoscere, ut Deum factum refugium meum.

Hæc pauca consideranda significo, quò faciliùs Ecclesiæ decisivo submittam sigillo, contra quam nemo sobrius.

JUDICIUM D. BOSSUET,

MELDENSIS EPISCOPI,

De summâ Controversiæ de Eucharistiâ.

HÆc summa de reali præsentiâ Corporis Christi verissima tradit: θεολογικώτατα, ὀρθοδοξότατα.

Rectè docet de reproductione & adductione Scholasticorum sententias inter ἀδιάφορα relinquendas.

De Transubstantiatione rectum illud quod est in summâ: *Agnosco realem alterationem significatam per terminos* TRANSMUTATIONIS, TRANSELEMENTATIONIS, TRANSUBSTANTIATIONIS, *quam Græci dicunt* μετουσίωσιν.

De termino *ad quem* hujus alterationis seu transmutationis, nempe Corpore & Sanguine Christi, rectè & præclarè docet.

De termino *à quo*, nempe pane & vino, ait *esse mysterium magnum superans hominum captum, forte & Angelorum*; quod quidem explicatione indiget. Nam res ipsa certa ex Ecclesiæ decretis; modus autem faciendi rem Theologorum disputationi relictus.

Res ipsa, inquam, certa per Ecclesiæ decreta: nempe Tridentinum Sess. XIII. Can. II. anathema dicit *ei qui dixerit in sacro-sancto Eucharistiæ Sacramento remanere substantiam panis & vini*, &c. *negaveritque mirabilem illam & singularem conversionem totius substantiæ panis in Corpus, & totius vini in Sanguinem, manentibus duntaxat speciebus panis & vini.* Qui Canon Tridentinus respondet capiti IV. ejusdem sessionis titulo *de Transubstantiatione.*

Quo decreto clarum est, nullam partem substantiæ panis & vini in Sacramento remanere; cùm tota substantia panis & vini in Corpus & Sanguinem Christi convertatur. Manifesta ergo est Ecclesiæ sententia, de quâ præclarè summæ auctor ait contra eam *neminem esse sobrium.*

Congruit Tridentinum decretum cum Lateranensi sub *Innocentio III.* cap. I. *de Fide Catholicâ.*

Congruit & confessioni fidei *Berengarii* Turonensis, in quâ confitetur *panem & vinum substantialiter converti in propriam & veram ac vivificatricem Carnem & Sanguinem Jesu Christi*; quæ confessio edita est ab eodem *Berengario* in Concilio Romano VI. cùm hæresim suam secundò ejuravit.

Quare si quis aliquam partem substantiæ panis aut vini remanere dixerit, sive ea materia sit, sive forma, apertissimis verbis ab Ecclesiâ condemnatur.

Sanè

Sanè *quæ distinctio sit inter substantiam & accidentia*, *materiam & formam*, *quantitatem & materiam*, *quam vocant primam*, meritò summæ autor refert inter quæstiones *Philosophicas magis quàm Theologicas.*

Interim certum illud, substantiæ panis & vini partem remanere nullam, quocumque nomine appelletur; alioqui falsum esset decretum Ecclesiæ de totâ substantiâ immutatâ, speciebus tantùm remanentibus.

Quo etiam constat, mutationem illam verè esse physicam; hoc est realem & veram, non moralem aut impropriè dictam; cùm sit rei ipsius in aliam rem vera conversio.

Quin etiam auctor pius & eruditus confitetur *realem alterationem significatam per terminos transmutationis*, *transelementationis*, *&c.* Realis autem alteratio procul dubio est Physica mutatio. Certum ergo, ex ipso auctore est, intervenire in pane & vino mutationem physicam, quæ non sit simplex alteratio ad qualitatem aut accidens spectans, sed vera ac realis in ipsâ substantiâ mutatio aut conversio.

Neque hoc ad modum pertinet, sed ad rem ipsam; cùm Ecclesia clarè definiverit rem ipsam, sive substantiam panis & vini converti, transmutari, transsubstantiari.

Ad modum quidem pertinet, an transsubstantiatio sit annihilatio, quod negat sanctus *Thomas.* Item ad modum pertinet, cujus naturæ sint illæ species quæ remanent, aliaque ejusmodi; sed fieri mutationem substantiæ in substantiam, est ipsa res quæ fit, non rei conficiendi modus.

Congruunt Ecclesiæ decretis antiqua illa dicta Patrum Orientalium æquè ac Occidentalium: *Qui apparet panis, non est panis, sed Corpus Christi*: *quod apparet vinum, non esse vinum, sed Sanguinem Christi*: *tam verè mutari panem in Corpus, & vinum in Sanguinem, quàm verè mutata est à Christo aqua in vinum*: *adesse Spiritum sanctum, velut ignem invisibilem, quo panis & vinum depascantur, consumantur, ut olim victimæ cælestis ignis descendit*, & cætera ejusmodi, quæ veram, physicam & substantialem indicant conversionem. Quæ omnia eo nituntur, quòd Christus non dixerit: *Hic*, sive in re tali *est Corpus meum*; quæ locutio conjunctionem panis cum Corpore efficeret; sed *hoc est Corpus meum*, quo Patres omnes atque Ecclesia semper intellexerint id fieri, ut Corpus Christi jam esset illa substantia, quæ anteà panis erat, conversione verâ, non conjunctione.

Hæc est procul dubio vera & Catholica Fides, quam summæ autor sequendam tam piè profitetur.

Cæterùm, si quid adhuc obscurum est, exponere non gravabimur.

LETTRES DE M. DE LEIBNIZ ET DE M. PELISSON,

De la Tolerance & des différens de la Religion.

AVERTISSEMENT AU LECTEUR.

CES Ecrits que l'on donne au public n'ont pas été faits pour être imprimés. Le stile même le fera assez connoître; mais on a eu des raisons essentielles de n'y rien changer, & de les laisser en leur état naturel. Des personnes d'un rang & d'une pieté fort au dessus du commun ont crû qu'ils pourroient avoir leur effet, surtout en des lieux, où par le malheur du siécle l'indifference des Religions semble devenir insensiblement la Religion dominante. On leur obéit, & on prie ceux qui feront cette lecture, de demander à Dieu, qu'ici & par tout il y mette sa sainte & toute-puissante bénédiction.

I. OBJECTIONS DE Mʀ. DE LEIBNIZ,

Envoyées en France par Madame la Ducheſſe d'Hanover à Madame l'Abbeſſe de Maubuiſſon ſa ſœur.

JE vous ſuis bien obligé, Monſieur, de la communication des Réflexions de Monſieur *Peliſſon* ſur les différens de Religion. Ce livre eſt nouveau pour moi : car là où j'ai été derniérement pendant deux ans & davantage, on n'en voit guéres de cette ſorte. Je le trouve excellent & tout d'une autre force que beaucoup de livres qui nous viennent de France depuis quelque tems, dont je compare les Auteurs avec les diſeurs de rien des ruelles. Il y a ici de l'érudition & de la méditation tout enſemble ; & de plus ce beau tour, qui rend les penſées ſenſibles & touchantes. J'ai tant lû autrefois en matiére de controverſe, & j'ai tant parlé avec quelques-uns des plus illuſtres Controverſiſtes du ſiécle, que la plûpart des livres qu'on fait ſur ces matiéres, me paroiſſent ſuperflus. Cependant la reputation de Monſieur *Peliſſon* m'a engagé dans cette lecture, & je ne m'en ſuis point repenti. Mais je remarque qu'il laiſſe quelquefois ſes raiſonnemens imparfaits, & qu'il ne nous méne qu'à un certain endroit, où il nous abandonne tout d'un coup, comme ſi nous étions déja arrivés là où il faut. Plus un livre eſt bon, & plus le Lecteur eſt ſenſible à ce manquement : car lorſqu'on eſt charmé de la bonne compagnie de ſon guide, il y a du déplaiſir à le voir diſparoitre au beau milieu du chemin. Et ce déplaiſir me fait prendre la plume pour marquer ce qui me paroit reſter à faire.

Il me ſemble qu'on doit demeurer d'accord avec l'Auteur, que pour être d'une Religion, & ſur-tout pour la changer, il faut croire d'en avoir des raiſons conſidérables : car comme la *Religion* conſiſte en deux choſes, dans *la croyance* & dans *le culte*, il eſt viſible, qu'on ne ſçauroit rien croire, ſi on ne penſe d'en avoir quelque preuve ou fondement. Il faut avoüer donc, que nous avons tous beſoin de quelque examen, autrement la Religion ſeroit arbitraire, & nous n'aurions point d'avantage ſur les Infidéles & ſur les Sectes.

Mais les *raiſons* de notre perſuaſion ſont de deux ſortes, les unes ſont *explicables*, les autres *inexplicables*. Celles que j'appelle explicables, peuvent être propoſées aux autres par un raiſonnement diſtinct ; mais les raiſons inexplicables conſiſtent uniquement dans notre conſcience ou perception, & dans une expérience de ſentiment intérieur, dans lequel on ne ſçauroit

ſçauroit faire entrer les autres, ſi on ne trouve moyen de leur faire ſentir les mêmes choſes de la même façon. Par exemple, on ne ſçauroit toujours dire aux autres ce qu'on trouve d'agréable ou de dégoûtant dans une perſonne, dans un tableau, dans un ſonnet, dans un ragoût; c'eſt pour cela qu'on dit qu'il ne faut pas diſputer des goûts. C'eſt par la même raiſon qu'on ne ſçauroit faire comprendre à un aveugle né, ce que c'eſt que la couleur. Or ceux qui diſent trouver en eux une lumiére divine interieure, ou bien un rayon, qui leur fait ſentir quelque vérité, ſe fondent en raiſons inexplicables. Et je vois que non-ſeulement les Proteſtans, mais encore des Catholiques Romains employent ce rayon: car outre les motifs de croyance ou de crédibilité (comme ils les appellent,) c'eſt à-dire, outre les raiſons explicables de nôtre Foi, qui ne ſont qu'un amas d'argumens de différens degrés de force, & qui ne peuvent fonder tous enſemble qu'une foi humaine, ils demandent une lumiére de la grace du Ciel, qui faſſe une entiére conviction, & forme ce qu'on appelle la Foi divine: de ſorte que ceux qui ſe fondent ſur cette lumiére, ne peuvent demander d'autre examen à ceux qui ſe fondent ſur une lumiére contraire, que celui de la propre conſcience d'un chacun, ſçavoir s'il dit vrai & s'il ſent effectivement la lumiére dont il ſe vante. Mais comme cette *lumiére intérieure* prétenduë eſt ſujette à caution, & que l'examen de conſcience ſur ce ſujet eſt aſſez difficile, je voudrois que Monſieur *Peliſſon* eût traité exactement ce point important, en nous expliquant les marques intérieures de la lumiére divine, qui la diſtinguent de l'illuſion, comme l'or ſe reconnoit à la couleur, au poids, & à d'autres marques ſenſibles.

En attendant cet éclairciſſement, venons aux *raiſons explicables*, auſſi n'eſt-ce que par elles qu'on peut perſuader les autres. Ces raiſons ſont *générales* ou *particuliéres*. Les raiſons générales peuvent être appellées des préjugés, que *Tertullien*, parlant en Juriſconſulte, appelloit des preſcriptions. Les raiſons particuliéres ſe peuvent comprendre ſous le nom de diſcuſſion: car tant que ces préjugés ne donnent que ce qui fait préſumer, ou que les Juriſconſultes appellent une préſomption, ils peuvent être effacés par une preuve contraire; & tant qu'ils ne donnent qu'une grande apparence, il ſe peut que la diſcuſſion particuliére fourniſſe des raiſons ou apparences contraires plus fortes. C'eſt pourquoi Mr. *Peliſſon* prétend qu'il y doit avoir une *infaillibilité*. Je crois que ſon deſſein a été de former un tel argument: Il faut qu'il y ait un préjugé infaillible; or s'il y en a, il ne ſe ſçauroit trouver que dans cette Egliſe viſible, qui s'appelle la Romaine. Donc l'Egliſe Romaine eſt infaillible.

Conſiderons maintenant la premiére des deux prémiſſes de cet argument, & voyons comment l'Auteur établit l'exiſtence d'une infaillibilité, dont on ſe puiſſe ſervir aiſément pour décider les controverſes. Il ſemble qu'il raiſonne ainſi: S'il n'y avoit point d'infaillibilité, chacun ſeroit obligé à

à une discussion parfaite; or cette parfaite discussion est impraticable à l'égard de bien des gens; Donc il faut qu'il y ait un préjugé infaillible. Comme j'aime la sincérité, je n'accorderai pas seulement qu'on ne sçauroit charger toutes les personnes sans distinction, du soin d'examiner exactement les controverses; mais je dirai de plus que parmi les Sçavans même, il y en a bien peu qui s'y puissent prendre comme il faut, pour s'assurer de la vérité sur des matiéres épineuses. Il paroît même que nous n'avons pas le moyen de découvrir la vérité à l'égard de certaines questions relevées. Quelqu'un dira qu'il n'est pas nécessaire de décider toutes les controverses; mais Monsieur *Pelisson* peut repliquer, qu'il y en a au moins quelques-unes dont la décision est nécessaire, & il sera toûjours très-difficile au peuple de les examiner à fond: donc le peuple a besoin d'une marque claire & infaillible, qui soit à la portée de tout le monde.

Il y a deux réponses qu'on peut opposer à la force de cet argument. La premiére est, qu'il suffit que les hommes croyent la vérité sur quelques points nécessaires, quoique ces hommes peut-être ne soient pas arrivés à la connoissance de la vérité par des raisons explicables assez fortes, & qu'ils ne se soient pas servis d'un préjugé infaillible, ni d'une discussion exacte. Effectivement il y a peu de Chrétiens, qui entrent bien avant dans les preuves de la vérité du Christianisme, & il semble que c'est assez, que les sçavans voyent bien les avantages de nôtre Foi sur les autres Religions; il y aura toujours bien des gens qui seront obligés de croire leur Pasteur sur sa parole. » Heureux sont ceux à qui Dieu a » donné des Maîtres éclairés, ou qu'il a voulu toucher au moins inté» rieurement au défaut du ministère d'un bon Maître extérieur! «

Il y a encore une autre Réponse, que les Théologiens Protestans n'approuvent point; mais comme elle a cours parmi quelques personnes dont on loue la pieté, & dont plusieurs font bande à part, sur-tout en Hollande, qui s'imaginent, que la justice divine seroit blessée si le salut étoit suspendu des controverses & du hazard de quelque bonne instruction, qui peut manquer même aux bien-intentionnés, il semble qu'elle mérite d'être examinée, d'autant qu'elle paroît conforme aux sentimens de plusieurs Docteurs très célébres de l'Eglise Romaine. Cette réponse est, qu'il n'y a aucun article revelé qui soit absolument nécessaire, & qu'ainsi on peut être sauvé dans toutes les Religions, pourvû qu'on aime Dieu véritablement, sur toutes choses, par un amour d'amitié, fondé sur ses perfections infinies. On objectera que cela se pourroit peut-être soutenir à l'égard de ceux qui sont demeurés dans l'innocence, au lieu que ceux qui sont sous le péché, n'en peuvent obtenir l'absolution que dans la vraie Eglise. Mais on répond que ces mêmes Théologiens demeurent encore d'accord, quand on auroit péché, que la contrition, c'est à dire, la pénitence, qui vient de cet amour sincère, efface les péchés sans aucune intervention des clefs de l'Eglise ou du Sacrement.

Ils ajoûtent, que ceux qui sont dans ces sentimens du *divin amour*, *dans lequel consiste ce qu'il y a de plus essentiel dans la pieté*, sont éclairés par la lumiére qui est venue dans le monde pour illuminer tous les hommes, qu'ils sont remplis de la grace du Saint-Esprit, & se trouvent étroitement unis avec le Verbe éternel, & avec la Sagesse divine, qui est dans JESUS-CHRIST, quand même ils ne le connoitroient point assez selon la chair, & même quand ils n'auroient jamais ouï nommer cet assemblage de lettres qui forment son nom. Qu'étant portés avec ardeur à faire ce qu'ils peuvent juger conforme à la volonté de Dieu, ils seront toûjours dans la bonne foi, ils ne seront jamais opiniâtres, & par conséquent ils ne sçauroient être hérétiques. Et qu'étant empressés à chercher la verité, autant que d'autres devoirs le permettent, & prêts à la croire quand elle se présentera à eux avec les livrées dont elle a besoin pour se faire reconnoître, ils ne sçauroient passer pour infidelles: Et par conséquent cette terrible sentence (*qui ne croira point, sera damné*) n'appartient pas à eux, non plus que les excommunications que les Eglises vrayes ou fausses peuvent fulminer. Enfin, que cette intention sincère & droite, qu'ils ont de se conformer à la volonté de Dieu qu'ils aiment, fait qu'ils sont dans l'Eglise, *in voto*, ou par un désir virtuel, qui les fait prendre part à la vertu du Baptême & des Sacremens, *ad instar Baptismi flaminis*, ou à la maniére de ce qu'on appelle le Baptême du Saint Esprit, où l'eau n'entre point, tout comme s'ils avoient reçu la grace par l'entremise des symboles visibles, puisque ce n'est pas le défaut ou l'absence du Sacrement, mais le mépris qui condamne.

Cette doctrine est enseignée par plusieurs grands hommes de l'Eglise Romaine, quoique ceux qui écrivent des controverses semblent la dissimuler. Il est vrai qu'elle est combattue par quelques Protestans, mais c'est de quoi il ne s'agit point ici. C'est assez qu'on voye par-là que les sentimens des Docteurs de l'Eglise Romaine sur le salut de ceux de déhors, ne sont pas si rudes que l'on s'imagine: on s'y est souvent déclaré, qu'*il n'y a aucun article fondamental*, *que celui de l'amour de Dieu ou de l'obéissance filiale*, & qu'il n'y a par conséquent que l'opiniâtreté ou la désobéissance qui fait l'hérétique; & que c'est pour cela que *S. Salvien* Evêque de Marseille a excusé les Ariens de bonne foi, quoiqu'ils niassent la divinité de JESUS-CHRIST.

Voilà donc une partie de ce qui resteroit à examiner pour achever la démonstration de Monsieur *Pelisson*. Je me dispenserai maintenant de parler de l'autre prémisse, qui nous assure que l'infaillibilité, s'il y en a, ne se trouve que dans l'Eglise Romaine. Je ne toucherai pas non plus aux autres préjugés, qui ne sont pas infaillibles, sur lesquels l'Auteur dit assurément des choses bien pensées, comme par exemple sur l'argument du grand nombre. Mais comme ces préjugés, & autres semblables ont besoin

ſoin eux-mêmes de quelque diſcuſſion, qui eſt difficile aux perſonnes ordinaires, & n'exempte pas les ſçavans d'une diſcuſſion plus exacte des matiéres particuliéres, je n'y veux point entrer à préſent, non plus que dans les raiſons du Traité particulier de l'Euchariſtie: car toutes ces choſes nous méneroient trop loin; il vaut mieux pouſſer à bout un point de conſéquence que d'en entamer pluſieurs.

Je voudrois pouvoir ſatisfaire aux objections, que j'ai repréſentées; mais je vous laiſſe à juger, Monſieur, s'il ne faut pas avoir l'érudition & la force d'eſprit de Monſieur *Peliſſon* pour en venir à bout. Auſſi peut-on tout eſpérer d'un ſi grand génie, pourvû que ce dont il s'agit ne ſoit pas tout-à-fait impoſſible.

Autorités des Théologiens Catholiques-Romains, favorables au ſalut de ceux qui ſont dans l'erreur, quelque grande qu'elle puiſſe être, pourvû qu'ils ayent le véritable amour de Dieu.

LES Réverends Pères Jéſuites, & autres Théologiens graves de l'Egliſe Romaine, enſeignent, qu'il y a deux ſortes de pénitence: L'une s'appelle Contrition, lorſqu'on abhorre & déteſte le péché par le motif deſintéreſſé d'un véritable amour de Dieu, & cette pénitence eſt néceſſaire à ceux qui ſont hors de l'Egliſe. L'autre pénitence moins parfaite qui s'appelle Attrition, fondée ſur l'amour propre, c'eſt-à-dire, ſur la crainte ou ſur l'eſpérance, ſuffit aux Catholiques, lorſque ce qui lui manque eſt ſuppléé par le Sacrement de Pénitence, que JESUS-CHRIST a inſtitué dans l'Egliſe, & c'eſt en quoi conſiſte l'avantage des Catholiques ſur les autres.

Jaques Paiva Andradius, Portugais, un des principaux Théologiens du Concile de Trente, a fait un livre intitulé: *Explicationes orthodoxæ de controverſis Religionis capitibus*, où il enſeigne en ces propres termes: Que les Philoſophes, qui ont employé toutes leurs forces pour connoître un vrai Dieu, & pour l'honorer religieuſement, ont eu la Foi, qui fait vivre le Juſte. Il ajoûte, que la rédemption du genre humain par JESUS-CHRIST eſt contenue tacitement, *implicitè*, dans la Providence générale de Dieu, & que les Philoſophes, qui ont bien connu cette Providence, n'ont pas tout à fait ignoré JESUS-CHRIST crucifié, entant qu'ils ont ſçu que Dieu n'obmettroit rien de ce qui ſeroit convenable à faire ſauver les hommes, quoiqu'ils n'ayent point connu en détail la maniére dont Dieu s'eſt ſervi. Que ce ſeroit la plus grande cruauté du monde (*neque immanitas deterior ulla eſſe poteſt*) de condamner les hommes aux peines éternelles, pour avoir manqué d'une Foi, à laquelle il n'y avoit pas moyen de parvenir.

Le Réverend Père *Louis Molina*, Jésuite, (dans son livre *de Justitia & Jure*, *tract.* 5. *disp.* 59.) soûtient expressément, que Dieu a rendu le salut plus aisé par JESUS-CHRIST, en ce qu'il a donné moyen aux hommes de se sauver par l'entremise des Sacremens de l'Eglise, quand même ils n'auroient pas la contrition; c'est-à-dire, la pénitence fondée sur l'amour divin, qui est nécessaire hors de l'Eglise, afin qu'on puisse être sauvé, & qu'on sçait être bien plus difficile qu'une simple attrition ou pénitence ordinaire, qui suffit avec le Sacrement. Voici ses expressions: » Avant la Loi de la Grace & l'institution des Sacremens, capables de » justifier ceux qui ne sont qu'attrits, on étoit obligé d'exercer plus sou- » vent l'acte de l'amour divin, surtout lorsqu'on étoit souillé de quelque » péché mortel, & en péril de mort; & alors quand on faisoit le sien, » Dieu ne manquoit pas de donner sa grace pour cette charité surnatu- » relle (ou amitié filiale.) Maintenant que Dieu ayant pitié de la fragi- » lité humaine, a institué par JESUS-CHRIST notre Redempteur les Sa- » cremens de la nouvelle Loi, on n'est pas tant obligé à cet amour, » parce que le Sacrement de Pénitence suffit avec l'attrition. Cepen- » dant, encore aujourd'hui, ceux qui ne reçoivent point ce Sacrement, » lorsqu'ils se trouvent coupables de quelque péché mortel & en danger » de la vie, sont obligés à l'acte de l'Amour divin ou de la Contrition, » tout comme s'ils ne vivoient que selon la Loi de la nature. «

Ambroise Catharin, *Maldonat*, *Grégoire* de Valence, ont dit les mêmes choses, & le Père *Pereyra* dans sa dix-huitiéme dispute sur le huitiéme chapitre de l'Epitre de *S. Paul* aux Romains, soutient aussi que ces Payens ont eu une Foi implicite de JESUS-CHRIST. On en pourroit produire quantité d'autres, touchant le salut des Hérétiques ou Infidéles matériels.

II. REPONSE AUX OBJECTIONS ENVOYE'ES D'ALLEMAGNE.

(*Madame l'Abbesse de Maubuisson employa une Dame de grand mérite* (*), *pour communiquer ces objections à Mr.* Pelisson, *qui fit cette réponse.*)

LES objections que vous m'avez fait l'honneur de m'envoyer, Madame, sont de bonne main, & non seulement d'un homme d'esprit, &

(*) Madame de Brinon.

& de sçavoir, mais aussi d'un honnête homme; ce que j'estime bien davantage. Il donne par-tout beaucoup de marques de sincérité. Je lui dois en mon particulier tenir compte du bien qu'il dit de moi. Je voudrois en mériter quelque petite partie. Plût à Dieu qu'il me donnat un jour la meilleure de toutes les louanges, qui seroit de se laisser persuader.

J'avois répondu au Mémoire par des apostilles en marge, ou pour mieux dire, en colomne; mais ayant repassé sur mon travail, je l'ai trouvé long & ennuyeux; & j'ai remarqué surtout, que pour être bien entendu en rapportant l'apostille au texte, il avoit besoin d'une application suivie & laborieuse, qu'on ne doit pas exiger des personnes comme vous. Je me résous donc, Madame, à vous en faire l'extrait un peu mieux digeré, reduisant les objections à certains chefs ou *articles principaux*.

Le premier, sera des raisonnemens, qu'on croit que je laisse imparfaits.

Le second, des raisons qu'on appelle inexplicables, & des marques (s'il y en a) pour distinguer les bonnes d'avec les mauvaises.

Le troisiéme, des points fondamentaux, & non fondamentaux; & si cette distinction peut faire espérer le salut à ceux qui ne sont pas dans l'Eglise, nonobstant l'excommunication de l'Eglise.

Le quatriéme, s'il peut être soutenu, qu'il n'y ait qu'un point fondamental, qui est l'amour de Dieu, & notre union avec lui, sans que pour être sauvé il se faille mettre en peine de toutes ces disputes, en quelque Secte que l'on vive.

Le cinquiéme, s'il y a des Théologiens Catholiques, qui soient de cette opinion, ou qui la favorisent.

I. Quant au premier point, il se peut faire facilement, que j'aye laissé plusieurs raisonnemens imparfaits, non-seulement par l'imperfection humaine, mais par la mienne propre. On craint quelquefois de blesser un Lecteur habile, si on ne lui laisse rien à faire. On veut abréger, & on se rend obscur. Le style de la plûpart des écrits du tems, où il y a bien des paroles perdues, m'a jetté dans l'extrémité contraire. Le *Journal de France*, sur la troisiéme partie des Reflexions, après m'avoir trop loué, remarque comme un défaut, que les matiéres y sont trop pressées, & que cela demande quelquefois trop d'attention au Lecteur, en quoi je tiens qu'il a dit vrai. Et si votre ami me marque les endroits particuliers de ces raisonnemens imparfaits, je tâcherai d'en profiter. Il doit de son côté prendre garde, s'il a eu cette attention, peut-être trop grande, que j'exigeois de lui, & dont je viens de parler: car il n'est pas impossible qu'il ne lui soit échappé quelque chose de ce que j'aurai traité dans ce style serré; je vous en donnerai un exemple un peu plus bas.

II. Pour le second point, qui est des *raisons inexplicables*, je crois qu'à parler bien proprement, il n'y en a point qu'on doive nommer ainsi. Car raison, & raisonnement, ne sont autre chose que le progrès que l'on fait

d'une connoiſſance à une autre, par les conſéquences que l'on tire de la premiére pour venir à la ſeconde, & cela ſe peut toujours expliquer. Auſſi votre ami ne dit pas précifément, *raiſons*, mais *raiſons de perſuaſion*: ce qui ſignifie, comme je le veux entendre, *motifs ſecrets pour ſe confirmer dans l'opinion où la raiſon nous a mis*. Or ces motifs ſecrets & obſcurs que l'on ne peut expliquer, ne ſont autre choſe, ſi je ne me trompe, que les vérités de ſentiment, dont *M. Jurieu* a tant parlé, ou bien l'opération de la grace en nos cœurs, ou l'imagination de la grace.

A l'égard des vérités de ſentiment, je crois avoir prouvé avec aſſez de clarté qu'on ne doit nommer ainſi, que ce qui ſe trouve dans le ſentiment du grand nombre, (a) & qui eſt écrit, s'il faut ainſi dire, dans le cœur des hommes par les propres mains de Dieu & de la nature: Que les vérités prétendues de ſentiment particulier contre le ſentiment général, ne ſont pas vérités, mais illuſions & imaginations, où l'on croit ſentir ce que l'on ne ſent pas: & j'en ai donné des exemples. J'en marquerai les endroits au bas des pages; car je dicte ceci dans le bain qu'on m'a ordonné pour remède. Il eſt bon de vous le dire, Madame, afin que vous ne cherchiez pas ici une grande exactitude. En cet état d'infirmité il eſt défendu de faire aucun effort de l'eſprit, c'eſt-à-dire, de faire rien qui vaille.

A l'égard de la grace, ou véritable ou imaginaire, ſi votre ami croit que je n'ai pas marqué les moyens de diſtinguer l'une d'avec l'autre, je le ſupplie de relire quelques endroits, qui ſeront auſſi cités au bas des pages, où je ne me ſerai peut-être pas aſſez étendu, & ſur leſquels il aura peut-être paſſé trop vite (b). *Mon ſyſtème perpétuel eſt celui ci*: Il y a une grace & une élection prouvée, & une grace & une élection non prouvée & qui ne le peut être. La grace & l'élection prouvée eſt celle de l'Egliſe, qui a pour elle toutes les preuves de la vérité de la Religion Chrétienne. La grace & l'élection non prouvée eſt celle du particulier, dont il ne peut jamais être aſſuré juſqu'à la mort. J'accorderai ſi l'on veut que le ſentiment de la grace dans le particulier, puiſſe être appellé un motif de perſuaſion inexplicable. Mais je dis, que s'il n'a que ce motif tout ſeul, il ne s'y doit pas confier, parce que le mouvement qu'il prend pour la grace, pourroit n'être qu'une grande prévention. J'ai marqué auſſi juſqu'où l'on pouvoit déferer à ce ſentiment de la grace, que l'on croit avoir: & je l'ai marqué par un ſeul principe, qui eſt que Dieu ne peut être contraire à Dieu, & la grace à la grace. Or quant à

(a) 3. Volume des Réflexions ſur les differends de la Religion, appellées *Chiméres de Mr. Jurieu*, premiére partie, ſection 5.

(b) 2. Volume ſection 4. 6. 7. 11. & particuliérement en la 14. Au 3. volume, premiére partie, ſection 5. déja citée. Au même 3. volume, ſeconde partie, ſection 2. & 4.

à la grace de Dieu fur l'Eglife, elle eft très bien prouvée dans les excellens ouvrages de l'antiquité & de nôtre tems fur la vérité de la Religion Chrétienne. Ma grace particuliére n'eft point prouvée ; mais tant qu'elle s'accordera avec la grace de l'Eglife, & ne fera que la fuivre, je puis déferer au fentiment que je crois en avoir. Si au contraire ma prétendue grace particuliére & non prouvée, s'oppofe à la grace de l'Eglife fi bien prouvée, c'eft affurément une illufion, & non pas une grace, par la raifon que je viens de dire, qui eft que Dieu ne peut être contraire à Dieu, ni la grace à la grace.

J'entends bien, Madame, ce que votre ami demanderoit. Il voudroit que je lui donnaffe quelque marque intérieure, par laquelle fans avoir recours à la règle que je viens d'établir, chacun pût décider dans fon cœur, ce mouvement que je fens eft la grace véritable ; ou ce mouvement, qui me fembloit grace, n'eft qu'une prévention de mon efprit. Mais je n'ai garde, Madame, de lui marquer ce moyen ; car ma penfée eft qu'il n'y en a aucun de femblable. Et fans parler maintenant des controverfes, où la prévention imite fi bien la foi, tout ce que les Théologiens, ou Catholiques, ou Proteftans, ont dit pour diftinguer les véritables & les fauffes révélations, ne donne pas, au moins felon moi, une entiére fatisfaction à l'efprit ; & les plus habiles Directeurs fe trouvent quelquefois affez empêchés là-deffus. Il n'y a rien que le Démon ne puiffe imiter pour fe déguifer en Ange de lumiére ; & par conféquent, point de marque intérieure de la grace qui ne foit équivoque, ou au moins fujette à un très-grand examen. Le feul événement réiteré confirme la véritable Prophétie : le feul miracle extérieur, fur tout continué & réiteré, nous prouve notre grace intérieure d'une maniére indubitable, la fouveraine & infinie bonté de Dieu ne pouvant jamais permettre une fuite d'illufions en fon nom, & que l'homme foit expofé à une tentation fi grande, & pour ainfi dire, plus qu'humaine, à laquelle il feroit jufte & raifonnable de fuccomber.

Si vous m'ordonnez toutefois, Madame, de faire un effort en faveur de votre ami, j'ajoûterai quelque chofe de nouveau pour diftinguer la fauffe grace de la véritable : mais cette nouveauté reviendra toujours à ce que je penfe en avoir déja établi. Je me fouviens de ce qu'enfeignoit à fes difciples un de ces faints Anachorètes, dont les vies dans leur fimplicité ancienne font fi édifiantes. *Si vous ne prenez garde aux artifices du Démon*, leur difoit il, *il pourra vous tromper ; de l'efprit & du fçavoir il en a très-affurément plus que vous ; de vos auftérités il s'en moque ; il jeûne, il veille, il fe mortifie & fe tourmente plus que vous ne ferez jamais. Toutes les vertus Chrétiennes, il les imite quand il lui plait : il n'y en a qu'une feule, qu'il ne fçauroit contrefaire, pour être trop incompatible avec lui : c'eft l'humilité & l'obéiffance.* Je dirai à notre ami, Madame, fur ce même principe, Vous cherchez une pierre de touche intérieure pour éprouver

ver la véritable grace & la fausse. Je vais vous la donner. La fausse grace, non seulement de l'Anabaptiste, du Trembleur, du Fanatique, mais aussi de celui qui plus sensé, ou moins hardi, ne laisse pas de se faire *incognito* une loi & une Religion à part : cette fausse grace, dis-je, de quelque espéce qu'elle puisse être, pourra avoir tous les déhors de la charité Chrêtienne ; elle sera d'une exacte régularité dans les mœurs, sobre, chaste, juste, affectueuse, fervente ; mais pour humble, elle ne le sera jamais. Au contraire vous la trouverez toujours hardie, fiére, insolente, superbe, hautaine : car le moyen d'être humble, & de se revolter contre la grace genérale des Chrétiens sur la bonne opinion qu'on a de soi-même? Y a-t-il rien de si insolent, que de dire à toute la terre, j'ai l'esprit de Dieu, & vous ne l'avez pas? Le véritable fidéle croit bien avoir l'esprit de Dieu ; mais l'avoir avec le grand corps de l'Eglise, à qui Dieu l'a promis ; il ne se flatte point d'un privilège particulier ; il ne donne pas la Loi, il la reçoit, il suit, il obéit, il se soumet ; il se trouve trop heureux, que son obéissance & sa soumission lui tiennent lieu de mérite.

III. La distinction entre les points fondamentaux & non fondamentaux, qui est notre troisiéme article, n'est pas nouvelle. Elle a toujours servi de prétexte aux Protestans, pour se promettre le salut hors de l'Eglise, nonobstant son excommunication.

L'Eglise croit, à la vérité, qu'il y a des erreurs plus détestables les unes que les autres ; mais elle soutient que la moindre erreur en la foi, accompagnée de rebellion, est détestable & peut priver du salut. C'est un grand crime de leze-majesté, de lever une armée contre son Roi pour le détrôner ; mais il ne s'ensuit pas, que de déchirer le moindre de ses Edits, declarer qu'on ne lui obéira point en cela, se cantonner, & se liguer pour s'empêcher d'y être contraint, ne soit un crime digne de mort. Je suis souvent étonné, que tant de gens de bon sens puissent hésiter sur une vérité si claire & si palpable. Nulle societé humaine ne subsiste que sur ce fondement, que ceux qui voudront la rompre seront privés de l'effet qu'elle se proposoit. L'Eglise est une societé humaine, qui a seulement l'avantage d'avoir des Loix divines. Elle est établie de Dieu pour nous conduire au salut. Il est juste, naturel & nécessaire, que ceux qui veulent s'en séparer, soient privés du salut ; autrement on pourroit dire, que l'établissement seroit inutile, & qu'il enfermeroit même quelque contradiction. Il sembleroit que Dieu eût dit aux hommes, au moins aux Juifs & aux Chrêtiens : Je fais une alliance avec vous, je vous choisis pour mon Peuple, je vous donne des Loix, j'institue des Sacremens, j'établis un ordre & un ministère public parmi vous ; les uns seront Pasteurs, les autres brebis ; aux uns j'ordonne la vigilance, la force, l'équité, la charité pour leur troupeau ; aux autres la docilité, la douceur, la soumission pour ceux qui les conduisent, afin que vous puissiez tous ensem-

ensemble aller au salut : mais ce n'est pas à dire que chacun de vous à part n'y puisse fort bien aller sans cela.

Je n'ose, Madame, faire une comparaison trop peu sérieuse, & prise de ces lectures frivoles, qui ont amusé mon enfance ; mais je ne sçaurois pourtant m'empêcher d'y penser. Dans une de nos Fables Françoises (l'ingénieux Roman de Monsieur d'*Urfé*, que tout le monde connoit, l'Amant inconstant, & la Maitresse volage, font avec grand soin les loix de leur amitié ; mais la derniére de toutes, est qu'on n'en observera pas une, si l'on ne veut. Est-ce ainsi que Dieu aura contracté avec son épouse ?

Et quant à la force de l'excommunication, qui fait partie de cet article, & que j'ai extrêmement relevée au premier volume des Réflexions, parce qu'il me sembloit qu'on n'y avoit pas assez insisté jusques ici pour les Catholiques, je vous avoue encore de très bonne foi, Madame, que je ne comprens pas, comment on s'en peut défendre ; & si vôtre ami, qui est une personne très éclairée, en sçait davantage, il me fera plaisir de me le communiquer. Car au fond, on ne peut jamais être reçû à établir des principes, & puis les abandonner quand on veut. Nous convenons tous de l'Ecriture Sainte pour principe, chacun de nous convient de sa confession de foi pour principe. L'Ecriture sainte marque en termes exprès, que l'Eglise qui est en terre, lie & délie pour le ciel, ouvre & ferme le ciel, qui est ce qu'on appelle le *pouvoir des Clefs*. Toutes les confessions de foi de nos fréres séparés, dont j'ai rapporté les passages au long (a) conviennent de ce pouvoir des Clefs. Les Eglises séparées de France ont toujours usé en ces occasions des termes d'*Anathême*, *Maranatha*, *Malédiction*. Il faut de nécessité ou que la promesse de Dieu soit vaine, ou qu'il y ait un pouvoir tel qu'il l'a dit, qui s'exerce par l'excommunication. Il faut que ce pouvoir soit dans l'Eglise visible, car l'invisible n'excommunie personne ; il faut par conséquent que cette Eglise visible, en prononçant anathême, ne se puisse jamais tromper en la foi, que ses jugemens soient les jugemens de Dieu, qu'elle juge avec Dieu, & enfin qu'elle puisse dire avec confiance : *Il a semblé bon au S. Esprit & à nous*, comme disoit l'Eglise naissante au Concile de Jérusalem, ou comme notre Eglise de France en l'an 314. *au Concile d'Arles* (b), *le plus ancien, dont nous ayons les Actes : Il nous a semblé bon, le Saint Esprit present, & ses Anges* ; en un mot, qu'elle soit toujours inspirée pour ce qui regarde la doctrine & le salut. M. *Jurieu*, qui est aussi habile qu'un autre à se tirer des mauvais pas, a voulu essayer de nous jetter de la poudre aux yeux, dans quelque lettre Pastorale contre moi sur cet argu-

(a) Voyez au 1. volume des Réflexions la section 5. & les preuves.

(b) Placuit præsente Spiritu sancto & Angelis ejus.

argument de l'excommunication ; mais je crois avoir assez fait (c) voir, qu'il ne touchoit pas à la difficulté & combien sa réponse étoit frivole, pour ne rien dire de plus.

Je sçai bien que votre ami ajoûte en quelque endroit : Nous cherchons la vérité de bonne foi, prêts à la reconnoitre aussi-tôt qu'on nous la fera voir ; nous ne pouvons donc pas être traités d'hérétiques ; mais si cette défense est reçue, il n'y eut jamais d'hérétiques, n'y en ayant jamais eu qui n'ayent tenu le même langage.

IV. Je passe au quatriéme article, qui ne se contente pas de certains points non fondamentaux, mais veut presque qu'il n'y ait qu'un seul point fondamental, qui est l'amour de Dieu, & notre union avec lui, sans se mettre en peine de toutes les autres disputes. C'est peut-être l'endroit des objections le plus important à examiner, non pas tant par sa difficulté, que par la disposition où se trouvent un assez grand nombre de gens, en apparence bien intentionnés, parmi ceux qui sont séparés de l'Eglise.

J'ai déja vû les Ecrits de Mr. *Poiret*, de Mademoiselle *Bourignon*, & de quelques autres, qui ont publié de semblables pensées sur l'amour de Dieu & l'union avec lui. Ils sont louables en ce qu'ils voudroient sauver tout le monde ; je le voudrois bien aussi, & je m'en suis expliqué ; mais j'ai trouvé que je ne le pouvois pas, & j'en ai rendu les raisons, (d) que je ne repéterai point ici.

Il faut seulement, Madame, remarquer le progrès de l'esprit humain, quand il s'est une fois écarté de l'unique régle de la foi. On a toujours dit contre la distinction des points fondamentaux, & non fondamentaux, » que c'étoit rendre la Religion arbitraire, parce que chacun appelle fon- » damental ce qu'il lui plait, nos fréres séparés n'ayant jamais convenu » de ce qu'on devoit appeller ainsi. « M. *Jurieu* change mille fois d'avis là-dessus. J'ai rapporté (e) un passage d'un de leurs sçavans hommes, *Jaques Capel*, qui par cette même distinction semble vouloir sauver les Mahométans aussi-bien que les Chrétiens. On s'est accoûtumé peu à peu à ces idées, & à la fin, pour avoir plus tôt fait, ôtant toute distinction, on est venu à ce principe, que l'amour de Dieu & l'union avec lui suffisoient pour sauver sans aucune autre connoissance. Qui ne voit en tout cela l'inquiétude, l'inconstance & l'incertitude de ceux qui ayant une fois quitté le droit chemin, ne sçavent plus où ils en sont ?

Je crois, à vous dire la vérité, Madame, que ceux qu'on appelle *Sociniens*, & après eux ceux qu'on nomme *Déistes* & *Spinosistes*, ont beaucoup contribué à répandre cette doctrine, qu'on peut appeller la plus gran-

(c) 3. volume, I. partie, section 6.
(d) Au 1. volume, section 5.
(e) Au 1. volume, section 6.

grande des erreurs, parce qu'elle s'accorde avec toutes. Car craignant de n'être pas soufferts, & que les Loix civiles ne s'en mêlassent, ils ont été bien aises d'établir, qu'il falloit tout souffrir. De là est né le Dogme de la *Tolérance*, comme on l'appelle; & un autre mot encore plus nouveau, qui est l'*Intolérance*, dont on accuse l'Eglise Romaine comme d'un grand crime.

Or, Madame, je ne traite point ici la question, si le Prince doit tolérer plusieurs Religions dans son Etat; elle dépend de cent mille circonstances. Il fait bien de tolérer la diversité de Religions, si l'Etat est perdu sans cela. Il fait bien de ne la pas tolérer, s'il le peut sans perdre l'Etat, se souvenant toûjours néanmoins de la charité, de l'humanité, & que les supplices sont assez souvent des remédes d'ignorant pour cette sorte de maux, & les irritent plûtôt qu'ils ne les guérissent.

Mais ici, Madame, nous ne traitons que de la tolérance ou intolérance de l'Eglise; il n'est pas question de sçavoir s'il faut laisser vivre le Socinien, par exemple, mais s'il lui faut promettre la vie éternelle.

Votre ami dit que *Salvien* excuse les Ariens. J'ajoute que *S. Grégoire de Nazianze* a excusé l'Empereur *Constance* protecteur de l'Arianisme. Mais autre chose est excuser & plaindre quelqu'un, & le regarder avec compassion, autre chose lui faire espérer le salut dans son erreur. Le même *S. Grégoire de Nazianze* a suivi & imité *S. Basile*, son ami, dans une conduite, dont plusieurs murmuroient en ce tems-là contre l'un & l'autre; car prêchant parmi ceux qui nioient la divinité du Saint Esprit, ils s'abstenoient de l'appeller Dieu dans leurs sermons, de peur de rebuter dès l'entrée des auditeurs infirmes, qu'ils vouloient sauver; mais en même tems ils attribuoient au Saint Esprit tout ce qui pouvoit faire comprendre qu'il étoit Dieu, l'immensité, la toute-puissance, la connoissance de toutes choses, & celle du secret des cœurs. Ce sont des ménagemens, où la charité Chrêtienne peut entrer, mais toujours sans approuver la fausse doctrine, ni lui promettre ce que Dieu n'a promis qu'à la véritable.

Je me suis un peu écarté, Madame; je reviens à ce prétendu point fondamental unique de l'amour de Dieu, & de l'union avec lui. Si jamais les portes d'enfer pouvoient prévaloir contre l'Eglise, si jamais la Religion Chrêtienne pouvoit périr, je l'ose dire, ce seroit par cet endroit qu'on lui porteroit des blessures mortelles. Car qui ne voit, que laissant à chacun la liberté de croire ce qu'il voudra avec cette prétendue union à Dieu, dont chaque particulier sera lui-même le juge & l'arbitre, il n'y a plus ni Religion, ni Eglise; & que si pour croire plus ou moins, on n'en est ni plus ni moins sauvé, personne ne croira que le moins qu'il lui sera possible. Ce n'est au bout du compte qu'une équivoque assez visible: car il est bien vrai, que l'amour de Dieu & l'union

avec lui, font le dernier but de la Religion Chrêtienne; mais en le disant ainsi, nous disons assez que cette union & cet amour supposent & renferment toute la Religion Chrêtienne, comme un fondement certain, sans lequel elles ne peuvent jamais être.

Notre Seigneur a parlé de même, quand il a dit qu'il y a deux grands Commandemens, aimer Dieu sur toutes choses, aimer son prochain comme soi-même; qu'en ces deux Commandemens consistoient la Loi & les Prophêtes. Il n'a pas effacé par-là, mais plûtot enfermé & confirmé la Loi & les Prophêtes, ni voulu nous dire: *Tuez & volez, pourvû que vous aimiez Dieu & votre prochain, vous ne laisserez pas d'être sauvés*; mais plûtot: *Si vous aimez Dieu & votre prochain, vous ne tuerez, ni ne volerez, ni ne ferez rien de contraire aux Commandemens de la Loi & des Prophêtes.*

Votre ami dit en propres termes, *qu'on s'est souvent déclaré dans l'Eglise Romaine, qu'il n'y a aucun article fondamental, que celui de l'amour de Dieu, & l'obeissance filiale.* Si quelque Catholique avoit jamais parlé ainsi, de quoi il me permettra de douter jusqu'à-ce que je l'aye vû, ce ne pourroit jamais être qu'au sens que je viens de dire.

Aimer Dieu, & s'unir à Dieu, selon nous, n'est pas aimer l'idole qu'on se fait soi-même de la Divinité, ni s'unir à cette invention de son propre cœur; c'est aimer le Dieu véritable, tel qu'il a voulu se faire connoître à nous, non seulement par la nature, mais aussi par la révélation; c'est s'unir à lui, suivant les règles & les Loix de cette union qu'il a données à son Eglise, & dont la premiére, s'il faut ainsi dire, est de ne se pas désunir d'avec l'Eglise elle même.

Si vous supposez que cette union avec Dieu, dont chacun est lui-même le juge & l'arbitre, suffise pour nous sauver, vous supposez que toutes les Religions sont bonnes, sans en excepter la Payenne. Si vous supposez que toutes les Religions sont bonnes, vous entrez en contradiction avec vous-même. Il s'ensuit que la Religion Judaïque & la Chrêtienne, qui vous sembloient pourtant les meilleures, chacune en son tems, car l'une n'est que la perfection de l'autre, & les deux n'en font qu'une; il s'ensuit, dis-je, que ces deux Religions ne sont pas bonnes. Le Juif prend pour sa devise: *Le salut est des Juifs*: le Chrêtien: *Hors de l'Eglise point de salut.* L'un se borne à un peuple choisi, & d'une seule race, qui est celle d'*Abraham*; l'autre à un peuple choisi dans toutes les races & dans toutes les nations du monde, mais néanmoins choisi par grace. Ainsi le Juif & le Chrétien, selon vous, se fonderont sur un principe d'erreur, & ces deux Religions, que vous teniez pour les meilleures, seront à dire vrai les seules mauvaises & fausses.

Reste le cinquiéme & dernier article, où vôtre ami, Madame, a rassemblé quelques autorités des Scholastiques, qu'il croit être favorables à ce

ce dogme de l'union avec Dieu, sans qu'il faille se mettre en peine de tous les autres articles de Foi.

Je suis persuadé, que qui entreroit dans le détail de ces autorités, il se trouveroit beaucoup de mécompte à l'application qu'on en veut faire. Mais ce seroit se charger de preuves superflues, comme on dit au Palais, parce qu'en un mot, Madame, nul Catholique n'est obligé de défendre tout ce que chaque Scholastique particulier aura bien ou mal avancé.

D'ailleurs, je crois qu'il n'en sera pas besoin à l'égard de vôtre ami, après ce que j'ai dit, & que je vais dire en général sur cette matiére.

Ce n'est pas, Madame, dans ces sortes d'Ecrivains que l'on doit prendre sa foi; il faut la prendre dans les Décisions des Conciles, dans les Confessions de Foi, dans les Catéchismes que l'Eglise autorise.

Qu'on ne s'imagine pourtant pas que ce soit désapprouver & désavouer en général la *Théologie*, qu'on appelle *Scholastique*; on ne peut ni la condamner sans crime, ni la mépriser sans se rendre méprisable. Quelqu'un ignore-t-il ce que la Religion lui doit? que ces Docteurs Scholastiques ont développé & expliqué les points de Doctrine d'une maniére plus nette, plus précise & plus convaincante, qu'on n'avoit fait auparavant, fermant, pour ainsi dire, toutes les portes aux vains équivoques des héréfies ou passées, ou présentes, ou même à venir?

Mais y a-t-il Art, Science, Discipline, Institution, bien aucun au monde, qui par accident, ou par la faute des particuliers, ne puisse produire quelque mal?

Nous ne mettons pas tous les *Scholastiques* en un même rang; il y en a qui par la grandeur & la beauté de leur esprit, par la sainteté de leur vie, par les services qu'ils ont rendus à l'Eglise, sont dignes d'une extrême vénération, *encore qu'il n'y en ait pas un, dont le sentiment particulier nous doive servir de Loi.* Mais quant à la multitude innombrable de toute Langue, de toute Tribu, & de toute Nation, qui marchent en foule après ces grands hommes, pendant que le petit peuple Protestant s'imagine que nous les écoutons tous comme autant d'oracles; à peine connoissons-nous ni leurs écrits, ni leurs noms, qui vieillissent, s'obscurcissent & s'effacent tous les jours, dans l'Ecole même.

On prendra par ci par-là quelques endroits de leurs ouvrages, hors de leur place, & peut être tout-à fait contre leur pensée; & si par hazard on s'imagine qu'il ont dit trop, ou trop peu, on croira avoir confondu la Religion Catholique; à peu près comme celui qui prétendroit avoir défait l'armée ennemie, parce qu'un peloton de Carabins, pour s'être un peu écartés auroient donné dans son embuscade; ou comme ce ridicule Empereur, qui pour dire à sa maniére, *je suis venu, j'ai vû, j'ai vaincu*, mena ses troupes avec une extrême rapidité jusqu'à la vûe des côtes d'Angleterre, & les ramena de même, sans autre exploit que de ramasser quel-

ques coquilles extraordinaires au bord de la mer pour servir d'ornement à son vain triomphe.

Trois choses, Madame, qu'on n'a peut-être pas jusqu'ici assez remarquées, *ont donné lieu à ces vains triomphes de quelques Auteurs Protestans sur des passages des Scholastiques*, le plus souvent mal appliqués, ou mal entendus.

La première, c'est que comme la Scholastique en général fait profession de parler plus exactement que le commun, pour éviter tous les équivoques & les sophismes des Hérétiques, elle parle un langage qui n'est pas commun & qu'on n'entend pas toujours, encore qu'on entende le Latin. Les mêmes termes signifient autre chose dans l'École, autre chose dans le monde; il n'y a personne qui n'en soit convaincu, sans qu'il soit besoin d'en rapporter des exemples; & dans le Traité de l'Eucharistie sur lequel je suis, j'espére de faire voir qu'une des grandes difficultés de nos Fréres contre la présence réelle, vient de ce qu'ils prennent toûjours le mot de substance, comme on le prend dans le discours commun, & non pas comme il se prend au langage des Philosophes, que l'Eglise a été contrainte de suivre en s'opposant à l'erreur & aux chicanes de ses ennemis. Pour peu que le Scholastique particulier ajoûte du sien à ce langage général de l'École, il en sera un autre, que les Sçavans, & même ceux de sa profession, auront peine à bien entendre. Il faudra, pour ne s'y pas tromper, avoir suivi ses Ecrits pied à pied, être instruit non-seulement des maniéres de s'exprimer qui lui sont propres, mais même de celles de son pays; d'où il arrive assez souvent que le Casuiste Espagnol est moins bien entendu en France, & le François en Espagne, ou en Allemagne: car on sçait assez qu'il y a un *Latin François*, & un *Latin Espagnol*, & un *Latin Allemand*; chaque Nation mêlant à cette langue commune je ne sçai quel tour, quel goût & quelle teinture de sa langue naturelle.

En second lieu, l'Ecole a établi une maniére très-nécessaire & très-utile en elle même pour la recherche de la vérité, qui est de traiter toutes les questions pour & contre avec une égale force, comme si elle étoit également persuadée de l'un & de l'autre. Faites que le particulier Scholastique y ajoûte du sien un peu moins de netteté d'esprit & d'expression qu'il ne faudroit, qu'il apporte un peu moins d'attention à ce qu'il dit, ou ses Lecteurs un peu moins d'attention à ce qu'ils lisent, il sera facile de prendre l'objection pour la réponse, & la raison de douter pour la raison de décider: ce qui est arrivé mille & mille fois à ceux qui ont allegué ces passages mal appliqués ou mal entendus.

Aussi peut-on dire avec vérité, que très-souvent en approuvant leurs livres, on ne les examine pas à la rigueur, non pas qu'il ne le fallût, mais parce qu'il est trop difficile de bien distinguer ce qu'ils agitent de ce qu'ils

qu'ils décident; & que faisant profession de manier les poisons comme les remédes, & de dire tout le bien & tout le mal qu'ils sçavent, on se contente de voir qu'ils soûmettent toutes leurs spéculations au jugement de l'Eglise, par où ils finissent toujours; & l'on pose pour fondement général, qu'aux choses qu'elle n'aura pas décidées, chacun a droit d'abonder en son sens, comme parle l'Apôtre.

En dernier lieu, Madame, & ceci est très remarquable, l'Ecole pour mieux distinguer la nature de chaque chose en particulier, les regarde très-souvent par abstraction, comme l'on parle, séparant celles qui ne peuvent jamais être séparées: d'où il arrive, qu'après avoir supposé une chose impossible, on tire une conséquence impossible, qui seroit vraye, si ce qu'on avoit supposé étoit vrai, mais qui est fausse, comme ce qu'on a supposé étoit faux; & cela ne laisse pas d'avoir son utilité, comme dans l'Algèbre, où en posant faux on trouve de certaines vérités, qu'on auroit eu peine à découvrir par la simple Arithmétique.

Encore que cette maniére de chercher ce qui est, en supposant ce qui n'est pas, & qui ne peut être, paroisse d'abord extraordinaire, on peut dire que chacun de nous la connoit & la pratique tous les jours, surtout dans les choses divines, comme par exemple, lorsque nous séparons les attributs de Dieu, & que nous opposons sa miséricorde à sa justice, qui ne sont qu'une seule & même chose en lui, & ne se peuvent séparer que par la pensée; mais cela ne laisse pas de nous faire concevoir en quelque sorte & selon notre imperfection, la souveraine perfection de Dieu, qui rassemble en lui ce que nous ne sçaurions trouver que séparé par-tout ailleurs, c'est à dire, une extrême justice & une extrême miséricorde.

Et que dirons nous de *S. Paul*, qui semble renfermer plus d'une supposition impossible dans une seule expression de peu de paroles, *Le foible de Dieu est plus fort que les hommes* (f). Voilà non-seulement diversité & opposition accompagnée de defaut & de foiblesse. Et cependant par cette idee extraordinaire & magnifique, *S. Paul* a voulu seulement nous remplir l'esprit de cette vérité très importante & très certaine, que Dieu est toujours égal à lui-même, & n'a pas besoin de faire effort pour surmonter tous les efforts humains.

Mais si les suppositions impossibles ont leur usage, elles peuvent aussi avoir leur abus; & il n'est pas quelquefois à propos de les pousser trop loin.

Il se pourra faire, par exemple, que quelqu'un dans ce grand nombre de Scholastiques presque inconnus, pour mieux exprimer comment l'amour de Dieu & l'union avec lui renferment toute la Religion Chrêtienne, suivant que je l'ai déja dit, fera cette supposition impossible, qu'un homme ait l'amour de Dieu en sa perfection sans aucune connoissance, & de-là

(f) 1. Cor. 1. 25.

là il conclurra une chose impossible, qui est que cet amour de Dieu le sauvera sans aucune connoissance. Cela est vrai, comme ce qu'il a posé est vrai, c'est-à dire, que cela est faux, comme ce qu'il a posé est faux. J'excuserai ce Scholastique que je suppose moi-même, & qui peut-être n'a jamais été, parce qu'il aura parlé & raisonné à sa maniere; mais il trouvera bon que ce ne soit pas la mienne, de peur qu'il ne m'arrivât comme à lui, de faire tomber quelqu'un en erreur, qui m'entendroit autrement que je ne voudrois être entendu. Ou s'il m'étoit arrivé sans y penser de m'exprimer comme lui, j'ajoûterai ce qu'il a peut-être négligé d'ajoûter comme déja trop connu, & je dirai: » mais comme c'est raisonner sur une supposition impossible, & qu'en effet l'amour de Dieu » ne se peut jamais séparer de sa connoissance, il est impossible d'aimer » véritablement Dieu, sans le connoitre véritablement: car ce seroit aimer une Idole & non pas Dieu même. «

Il n'est pas possible, Madame, qu'on ne vous ait rien écrit de la *dispute sur le péché Philosophique*, qui fait aujourd'hui tant de bruit en France, & qui n'en fera peut-être pas moins dans les Pays étrangers. Ce n'est autre chose pourtant qu'une supposition impossible, dont on tire une conséquence impossible. Il est certain que la Loi fait le péché, *S. Paul* l'a dit en vingt endroits de l'Epitre aux Romains: *Où il n'y a point de Loi, il n'y a point de péché; le péché n'est connu que par la Loi; les Gentils sont Loi à eux mêmes, parce qu'ils condamnent en autrui ce qu'ils pratiquent.* Sur cette maxime très constante, & peut-être sur quelque petit endroit de *S. Thomas* (g) mal entendu, où en expliquant l'Epitre aux Romains il semble distinguer entre le péché contre notre raison, & le péché qui emporte l'offense de Dieu, quelques Scholastiques ont raisonné à leur mode, & ont demandé: Que seroit-ce si un homme se trouvoit dans une ignorance entiére & parfaite du droit naturel & dans une ignorance invincible? Il s'ensuivroit, ont-ils dit, que cet homme tueroit son père & empoisonneroit son frére sans nul péché. Ils disent vrai, si la supposition est vraye; mais ils disent faux, parce qu'elle est fausse: car le droit naturel proprement dit, & borné à ces premiers & plus clairs principes, qui sont écrits dans nos cœurs, ne peut être ignoré de personne, moins encore de cette ignorance qu'on appelle invincible. Que si quelque impertinent particulier l'entendoit autrement, ou si par des conséquences encore plus pernicieuses, il passoit de cette ignorance supposée, & qui ne peut

(g) *Lection. 2. in cap. 7. ad Romanos, sur ces paroles de* S. Paul: Peccatum non cognovi nisi per Legem, *&c. Il dit:* Dicendum est ergo, quòd sine Lege peccatum quidem cognoscebatur, secundùm quod habet rationem inhonesti, id est, contra rationem nostram, non autem secundùm quod importat offensam divinam, quia per Legem divinitùs datam manifestatur homini, in hoc quod ea prohibet & mandat puniri.

peut être (à un simple défaut de réflexion & d'attention dans le péché, comme prenant ce défaut d'attention pour une maniére d'ignorance passagére & de quelques momens) du droit naturel & éternel écrit dans nos cœurs, toute l'Eglise & toute l'Ecole s'éléveroient infailliblement contre lui, & ne manqueroient jamais à le condamner d'une commune voix. Et quant au passage de *S. Thomas*, qui ne voit, s'il n'a trop d'envie de disputer, que ce grand & saint Docteur n'a point entendu, qu'on pût pécher contre la raison sans pécher contre celui qui nous l'a donnée pour règle & pour guide; mais que par une maniére d'abstraction de l'Ecole, il a opposé *Dieu Créateur* à *Dieu Législateur*, sans ajouter ce qui étoit trop connu, & que *S. Paul* avoit déja dit & redit lui-même dans les chapitres précédens, c'est qu'outre la Loi que nous appellons divine, il y a une Loi naturelle écrite en nos cœurs, par laquelle Dieu jugera sans grace, & dans la rigueur de sa Justice, ceux qui n'ont point connu d'autre Loi.

Il peut y avoir quelque chose de semblable, Madame, dans une des citations de votre ami, qui est celle de *Jaques de Payva Andradius* Portugais, sur laquelle seule je vais m'arrêter un moment pour finir aussi-tôt après. Je n'ai jamais vû cet Auteur. Je le chercherai par curiosité, quand je serai à Paris. Mais j'ai vû *Clément Alexandrin*, ancien écrivain Chrêtien & très sçavant homme, qui étant nourri dans les écrits des Philosophes, surtout dans ceux de *Platon*, dont on voit assez qu'il a imité le style, semble avoir aussi voulu sauver ces Philosophes par la seule Philosophie. Que faut-il dire sur cela, Madame? On dit ordinairement que c'est une erreur dans *Clément Alexandrin*; & c'en seroit une de même dans ce Docteur Portugais bien moins considérable que lui. Mais on peut, si je ne me trompe, expliquer *Clément Alexandrin* lui-même plus favorablement, par la remarque que j'ai faite des suppositions impossibles. En effet, Madame, si nous supposons qu'il y ait un homme si bien composé par la nature, ou plûtôt si bien preservé des infirmités de la nature, par quelque grace particuliére, que jamais il n'ait manqué à suivre ses lumiéres naturelles, que jamais la passion ni l'intérêt, l'amour ni la haine, la crainte ni l'espérance, la colére ni l'ambition, ne l'ayent emporté ni à droit ni à gauche, qu'il n'ait jamais fait à autrui que ce qu'il voudroit qu'on lui fit à lui-même; cet homme, non pas véritable & réel, car il ne le fut jamais, mais imaginaire & supposé, comme il a été préfervé du péché par quelque grace particuliére, sera aussi sauvé dans la pensée de *Clément Alexandrin*, par quelque grace particuliére. Mais si nous posons au contraire, ce qui est très véritable, que tout homme est menteur, & pécheur par sa nature corrompue; que nous sentons une Loi de péché en nos membres, opposée à la Loi de la raison, & qui nous fait faire le mal que nous ne voulons pas, comme parle *S. Paul*; que

que tout péché a besoin de pardon; que tout pardon devant une Justice infinie a besoin de rédemption; que toute rédemption a besoin d'une connoissance du Rédempteur, & d'une acception de notre part; il s'ensuivra, comme l'Eglise le croit, que Dieu a fait miséricorde à qui il a fait miséricorde; grace aux uns, justice aux autres. Et c'est aussi à quoi il faut s'en tenir, laissant à part toutes les suppositions impossibles, que peut-être *Clément Alexandrin* n'a jamais faites, & qui même en diminuant son erreur, ne l'excuseroient pas tout-à-fait.

Je pense, Madame, en avoir assez dit sur le sujet des Scholastiques particuliers, le plus souvent mal appliqués ou mal entendus; mais votre ami croira peut-être, que je ne défère pas assez à leur autorité, parce que je n'ai pas été leur disciple, & qu'on ne m'a point vû sur les bancs. Le grand Cardinal *du Perron*, dont je conseille toujours la lecture à ceux qui veulent sçavoir au vrai ce que c'est que nos controverses, avoit sans doute passé par là, & en avoit tiré parti peut-être plus qu'aucun autre. On peut voir ce qu'il dit des Scholastiques en plusieurs endroits, surtout dans son ouvrage de l'Eucharistie *liv. 3. chap. 20. & suivans* (h), où après avoir rassemblé une infinité de questions bizarres, que quelques-uns d'entr'eux ont accoûtumé de traiter, comme s'il en vouloit faire une rail-

(h) Cette institution de Théologie, que nous appellons la Théologie Scholastique, n'avoit point encore lieu au siécle de l'Antiquité, parce que la Dialectique & la Métaphysique, qui en sont les principaux instrumens, (car la Théologie Scholastique n'est autre chose que la doctrine de l'Ecriture & des Péres, traitée par les organes de la Dialectique & de la Métaphysique) étoient encore fort peu usitées parmi les Chrêtiens, à cause du peu de connoissance qu'ils avoient des écrits d'*Aristote*, qui est le Pére de l'une & de l'autre science. Et aussi parce que les premiers Péres, ou occupés en perpétuelles guerres & disputes sérieuses contre les Ethniques, ou Hérétiques, ou employant ce qui leur restoit de tems en écrits ou prédications, n'avoient point encore le loisir d'introduire en l'Eglise cette forme de disputes faites à l'ombre, & par forme d'exercice, comme une espèce d'escrime & de combat feint, pour dresser & préparer leurs écoliers aux combats vrais & sérieux: au moyen de quoi n'ayant ni le loisir, ni la curiosité, que donne cette vocation à ceux qui sont dédiés pour exercer la jeunesse en ces disputes feintes, & en ces salles d'escrime spirituelles, de rechercher des questions sur chaque pointille des propositions de la Théologie, & les disputer exactement de part & d'autre, pour pouvoir être prêts de répondre à toutes les curiosités de ceux qui voudroient attaquer les matiéres de la Foi, & n'ayant été les écrits d'*Aristote* connus à bon escient en Occident, que depuis les incursions des Arabes en Espagne & en Sicile, du voisinage desquels les Occidentaux tirérent il y a 500. ou 600. ans la version Latine des écrits d'*Aristote*, prise de l'Edition Arabique, & la version des Commentaires Arabes sur le même Auteur, qu'ils avoient plus soigneusement éclaircis & examinés que les Expositeurs Grecs; il ne faut point trouver étrange si les Scholastiques, qui sont venus depuis, se dédiant particuliérement à cet exercice, & ayant la

raillerie, au-lieu qu'il ne pense qu'à en faire l'apologie, il fait assez connoitre par toute la suite de son discours que leurs combats feints, qu'il compare à l'escrime, & leurs disputes abstraites ont leur usage, & leur abus : que ce qui nous paroit superflu leur est quelquefois nécessaire, mais n'est ni nécessaire ni utile au commun des fidéles, & pourroit même être mauvais aux Docteurs s'ils s'y attachoient avec excès, en négligeant la méditation de l'Ecriture, ou l'étude de l'antiquité Ecclésiastique.

Il remarque aussi très-bien, que la Scholastique est l'enfant & la production de la Dialectique, ou Logique d'*Aristote*, appliquée à la Religion; Dialectique ou Logique, que je regarde en mon particulier comme une des plus belles inventions de l'esprit humain. Car qui n'admireroit qu'un seul homme par sa contemplation ait pû reduire & renfermer en certaines classes, & sous certaines formes, les maniéres infinies, dont les hommes raisonnent; & nous donner des marques extérieures, pour ainsi dire, qui nous fassent distinguer la véritable raison de la fausse. Mais quoi? tous les secours que l'art donne à la nature, quand ils passent un certain point, & qu'ils la veulent trop soulager, ne font plus que l'affoiblir. Les lunettes, le bâton, les remèdes, quand on s'en sert, ou trop tôt, ou trop souvent, ou mal-à-propos, émoussent, éteignent & étouffent, pour ainsi dire, ce qu'il y avoit de force & de vigueur en nos facultés naturelles. Un pur Logicien est quelquefois moins raisonnable qu'un autre homme,

 parce

le loisir & les armes de la Dialectique & de la Métaphysique, ont proposé, traité, & agité infinies disputes exercitatoires sur chaque point de la Foi, qui n'avoient point été remuées & débattues par les Pères, occupés lors seulement à défendre & propugner ce qui se disputoit sérieusement entr'eux, & les Héretiques de leur siécle.

Et quant aux absurdités que le Sieur *du Plessis* trouve en ces questions & recherches scholastiques, recherches à la vérité, nées d'esprits plus *abondans en loisir* & en *curiosité*, que les occupations des Pères, non encore distingués en Professeurs de Théologie positive & de Théologie Scholastique, ne leur permettoient d'être. Quel est l'article de foi, sur les conséquences duquel les Scholastiques n'ayent excogité, & agité des questions pleines en apparence d'aussi grandes ou plus grandes absurdités.

Si quand *S. Augustin* répondit à ceux qui s'enqueroient de ce que Dieu faisoit avant que de créer le monde, qu'il faisoit l'enfer pour mettre les curieux, il eût pû par cette réponse reprimer tous les esprits pleins de loisir, & de vaine & malicieuse curiosité, il eût été utile, que les Scholastiques se fussent contenus dans la même simplicité.

Mais le Diable suggérant de jour en jour aux ennemis de la foi de nouvelles questions sur les matiéres de la Religion Chrétienne, pour ébranler & inquiéter de doutes & scrupules la croyance des simples, qui accusera les Scholastiques, si par leur religieuse curiosité ils vont au devant de ces impies & irréligieuses curiosités, & prévenans les questions, qu'ils reconnoissent que les ennemis de la Religion leur devoient faire, se les proposent à eux mêmes en disputes feintes & agitées de part & d'autre, pour s'exercer eux & leurs disciples à les refuter, quand elles seront proposées à bon escient, & en guerre ouverte, par les adversaires de l'Eglise.

parce qu'il est accoûtumé à n'examiner presque jamais les choses par le dedans & par le fond, mais par la forme & par le déhors; ainsi à force de bien raisonner, il ne raisonne plus. Un pur Scholastique, qui abandonne les sources des choses, & les véritables difficultés pour ces difficultés feintes, à force de vouloir être Théologien, commence à ne le plus être.

Ne pensez pas, Madame, que je me sois étendu là-dessus sans dessein. Je sçai par ma propre expérience, que les Scholastiques mal appliqués & mal entendus sont un des *scandales mal pris*, de ceux qui sont en erreur. Je voudrois donner aux autres les secours dont j'ai eu besoin, & à votre ami autant qu'à personne du monde. Mais, Madame, vos priéres, & celles de toute la sainte Maison où vous êtes, y peuvent assurément beaucoup plus que tous nos efforts humains; & non-seulement les miens, qui sont en effet très-peu de chose, mais ceux des personnes plus habiles, à qui il me semble que vous voulez communiquer son écrit. Nous combattrons tant qu'il vous plaira; mais c'est à vous, Madame, à nous faire vaincre; & si vous n'obtenez pas son salut du Ciel, ce sera bien plus votre faute que la notre.

A Versailles, le 4. Septembre 1690.

III. AUTRE LETTRE DE MR. PELISSON,

Touchant le Docteur Portugais Payva Andradius. 1. *Novembre* 1690.

VOtre ami, Madame, c'est ainsi que j'appellerai toujours ce sçavant & honnête Protestant, jusqu'à-ce que j'en sçache davantage, sera peut-être bien aise d'apprendre que je lui ai tenu parole, en cherchant avec soin le livre du Docteur Portugais *Payva Andradius*.

Ce n'est pas une petite affaire que de le trouver à Paris; la rue *S. Jaques* ne le connoit pas; les Bibliothèques les plus nombreuses ne l'ont point, non pas même celle des Jésuites, ce qui est remarquable, parce qu'il a écrit en leur faveur. A la fin on me l'a déterré dans la Bibliothèque de Sorbonne. Monsieur l'Abbé *Pirot*, personne de mérite, s'il y en a aujourd'hui en France, ou ailleurs, & l'un des plus capables & des plus illustres sujets de cette Maison, qui ne connoissoit cet Auteur non plus que moi, s'est donné la peine de le lire à ma priére; & ne pouvant m'envoyer le volume à Fontainebleau, où j'étois, a eu la patience d'en faire lui-même un extrait très-ample, où il y a bien des passages entiers copiés.

piés mot à mot & de sa main : ainsi c'est presque comme si je l'avois lû. J'ai pourtant donné ordre de le faire venir d'Hollande, ou de Francfort, pour le lire à ma commodité : car on ne peut pas emprunter les livres de la Sorbonne pour les garder long-tems, & je ne suis pas si heureux que je puisse passer les journées entiéres à ces sortes d'études.

Cet Ecrivain a du mérite, & n'est pas un Scholastique sec & décharné, comme sont tant d'autres ; on lui trouve par-tout de l'esprit, de l'élégance, & de la vivacité fort au-dessus du commun ; & il répond, en un mot, à la réputation qu'il avoit dans le Concile de Trente.

Son autorité n'est pas à mépriser ; mais quand il diroit tout ce qu'on voudroit, ce ne seroit que l'autorité d'un particulier, comme je l'ai remarqué.

J'ai été bien aise d'y voir, Madame, ce que je ne sçavois pas, c'est qu'il est entré dans ce discours, en défendant *Clément Alexandrin* que j'ai défendu moi-même dans ma réponse aux objections de votre ami.

Mais oserois-je vous dire, Madame, tout ce que je pense ? Il se trouvera peut-être que j'ai défendu *Clément Alexandrin* mieux que ne le défend cet habile Docteur Portugais, quoique je me tienne, comme je le suis en effet, fort au dessous de son sçavoir & de son génie.

Il n'y a que deux petites différences, ce me semble, entre ce que j'ai dit, & ce que dit *Payva Andradius*.

La premiére, c'est que je me suis expliqué nettement ; car j'ai dit qu'il est moralement impossible qu'un homme suive toujours ses lumiéres naturelles sans pécher jamais contre ce qu'il sçait, & qu'il sent être bien. Mais quant à *Payva*, il ne dit point précisément que cela soit ni possible ni impossible, & laisse les choses dans une certaine ambiguité, qu'on n'oseroit censurer en un Ecrivain de réputation tel que lui, mais qu'on n'approuveroit jamais en un moderne obscur tel que moi ; & au fonds il suppose ce que je tiens impossible, encore qu'il ne l'appelle ni possible ni impossible : de sorte qu'il vient à mon sens, ou pour mieux dire, que j'ai rencontré le sien.

La seconde différence entre lui & moi, est qu'il prétend, *que par la lumiére naturelle on a pû connoitre en quelque sorte un Rédempteur*, ce que je tiens très faux. On peut bien connoitre un Dieu bon, juste, sage, d'une prévoyance ou Providence infinie, qui aura tout réglé avec bonté, sagesse & justice ; mais que ce Dieu punisse son propre Fils, fait Homme, pour sauver le genre humain, c'est ce que la raison humaine ne sçauroit jamais découvrir : & tout le reste est si vague & si général, qu'il ne semble pas suffire pour dire qu'on a connu un Rédempteur.

Mais ce qu'il y a de plus important à remarquer, Madame, pour venir au fait dont il s'agit, c'est qu'en toute cette question le Docteur Por-

tugais ne parle que des Philosophes, ou qui ont vécu avant l'Evangile, ou du moins à qui il n'a jamais été annoncé.

Or cela une fois supposé, Madame, quelle conséquence en peut tirer votre ami, au moins qui soit juste & convaincante? les Philosophes à qui CHRIST n'a point été annoncé, ont pû se sauver à force de bien vivre suivant leurs lumiéres naturelles: donc les Chrétiens, à qui la révélation a été donnée, peuvent se sauver sans déférer à cette révélation, pourvû qu'ils tâchent d'aimer Dieu tel qu'ils le conçoivent: je ne vois pas que cela s'en ensuive.

De dire, nous faisons ce que nous pouvons avec cette révélation, comme les Philosophes faisoient ce qu'ils pouvoient avec leurs lumiéres naturelles; qu'on nous fasse connoitre la vérité, nous la suivrons &c. je ne tiens pas que cette raison puisse être reçue. Je m'en suis expliqué, elle prouve trop. Si cela est, il n'y eut jamais d'hérétique. Or il est certain, qu'il y en a qu'il faut même éviter, comme dit l'Apotre, après les avoir avertis plusieurs fois de revenir à leur devoir. *Je ne puis croire* n'est pas une bonne excuse, pour être à couvert des peines de l'incrédulité.

Je voudrois que votre ami, qui me paroit si éclairé, fit cette petite réflexion par laquelle je finis.

A peine pourroit on trouver trente ou quarante personnes de quelque nom depuis plusieurs siécles, qui ayent tenu qu'on pouvoit se sauver en toutes les Religions, & ces trente ou quarante ne se sont jamais vûes, & n'ont jamais fait aucun corps. Est-il d'un homme sage tel que votre ami, & qui semble avoir été touché de ce que j'ai dit sur l'autorité du grand nombre dans la Religion Chrétienne, de hazarder son salut éternel sur la pensée de trente ou quarante particuliers séparés, contre l'avis de tout le grand Corps de l'Eglise? Combien vaudroit-il mieux, Madame, sacrifier à Dieu & à la paix, toutes les petites repugnances qu'on peut avoir pour le sentiment commun, & dire, je n'entens pas tout-à-fait cela; mais l'esprit humain ne voit jamais tout-à-fait clair, & jusqu'au fond dans les choses divines. Je suis, Madame, avec tout le respect possible, &c.

IV. SECOND MEMOIRE

DE Mr. DE LEIBNIZ.

J'Honore si parfaitement le mérite de Monsieur *Pelisson*, que j'appréhende de me trop émanciper en repliquant à ses remarques sur mon Mémoire, & de passer pour un homme, qui voudroit l'engager dans une longue dispute: ce qui feroit abuser de son tems. Cependant la civilité m'ordonne de répondre à ses honnêtetés, & la bonne foi de dire sincé-

fincérement l'effet que fa replique a fait dans mon efprit. Il y régne fans doute ce beau tour, cette netteté & cette force, qui lui eft ordinaire; on y fait toujours profit, tantôt en apprenant quelque chofe, tantôt en fe fentant touché des bonnes chofes qu'on fçavoit déja: & c'eft l'ufage de l'eloquence. Cependant je fuis forcé d'avouer, que je ne fuis pas encore convaincu fur le grand point dont il s'agit; & on ne doit pas s'en étonner, c'eft une chofe trop importante & trop difficile. Mais comme je voudrois furtout me conferver l'éloge de fincère, que Mr. *Peliffon* m'accorde (au défaut des autres qu'il y ajoûte & que je ne mérite point,) je tâcherai de m'expliquer de maniére qu'on connoiffe au moins que je fuis éloigné de chicane. Je fuis quelquefois reduit à des repetitions de ce que j'avois dit dans le premier écrit, lorfqu'il me paroit qu'on n'y a point touché affez; auffi femble-t-il que la replique n'eft pas encore entiére, parce que certains points des plus difficiles n'y ont pas encore été approfondis, furtout celui du fentiment des Théologiens Catholiques très célébres touchant le falut des Hérétiques matériels. Je n'ai pas l'honneur d'être connu de la Dame, à laquelle Monfieur *Peliffon* adreffe fon écrit, en fuppofant que je le fuis: mais ce qu'il en dit fuffit pour me faire comprendre que ce doit être une perfonne d'une force d'efprit extraordinaire, & d'une grande pieté. Je me fens extrêmement obligé à fa bonté, dont l'étendue va jufqu'à un inconnu, & je voudrois la pouvoir mériter en quelque façon; mais comme j'apprens que ceci paffe par les mains de perfonnes de la première élévation, d'une naiffance à porter des fceptres & d'un mérite à les manier, le refpect que cette idée m'imprime me fait brifer court fur tout ce qui n'eft pas effentiel à la matiére.

Ce que j'avois voulu dire des raifonnemens que Monfieur *Peliffon* avoit à mon avis laiffé imparfaits, fe particularifoit par la fuite de mon difcours & par les exceptions que j'avois apportées, qui me fembloient refter à difcuter après fes réflexions: C'eft pourquoi je ne veux pas en faire un article à part.

Je confeffe que les motifs inexplicables font fufpects naturellement, & qu'on doit s'en défier: cependant j'ai fait voir que les Théologiens de l'Eglife Romaine s'en fervent, lorfqu'ils veulent que la conviction, qui vient du mouvement intérieur du Saint-Efprit, fait la Foi divine, au lieu que les raifons explicables ne la rendent qu'humaine, & ne donnent qu'une vraifemblance: ainfi ils font tous réduits à chercher les marques intérieures du mouvement du Saint-Efprit. Si Monfieur *Peliffon* croit qu'il n'y a point de telle marque (comme il paroit par fes paroles,) comment peut-on fauver cette conviction ou certitude, qui fe doit rencontrer dans la Foi divine, d'autant plus qu'il y a bien des gens qui croyent fans en fçavoir les raifons?

Quant à la diftinction des points fondamentaux & non fondamentaux, Monfieur *Peliffon* a raifon encore de dire, que la moindre erreur dans la Foi,,

Foi, accompagnée de rebellion, peut priver du salut: mais tous ceux qui sont hors de la communion de l'Eglise, ne sont pas rebelles. Les Théologiens demeurent d'accord, qu'on peut être excommunié injustement. De plus les Catholiques accordent, qu'il y a des Hérétiques matériels qu'ils n'osent point condamner: ce n'est donc que la desobéissance selon eux qui condamne. Or celui qui n'entend pas les ordres, ou ne les comprend pas, ou enfin ne peut pas les exécuter, quoiqu'il fasse des efforts pour tout cela, n'est pas désobéissant. Si les Conciles s'avisoient de condamner *Copernic*, plusieurs habiles Astronomes seroient en danger d'être ou hypocrites, ou exclus de l'extérieur de l'Eglise, malgré eux. Les opinions ne sont pas volontaires, & on ne s'en defait pas quand on veut; c'est pourquoi (absolument parlant) elles ne se commandent pas; il suffit qu'on soit docile, & porté sincérement à faire les diligences dont on est capable à proportion de sa profession. C'est pour cela que *ceux qui ont juré de suivre certaines doctrines, & ont depuis changé de sentiment* (comme cela arrive assez souvent,) *ne sont pas tenus parjures*: Cependant l'excommunication ne laisse pas d'avoir un grand pouvoir, mais c'est lorsqu'elle se fait justement (*clave non errante*:) Elle frappe les obstinés, & ne fait point de mal aux humbles, comme la foudre. Quand on dit, que l'Eglise ne se peut jamais tromper en la Foi, il y a de l'équivoque: car cela peut signifier, que Dieu ne permettra pas, qu'une erreur damnable l'emporte entiérement sur la vérité. Mais de cela il ne s'ensuit point que toutes les opinions qu'on décide comme de foi, sont nécessairement de foi: car cette erreur (si on se trompoit là-dessus dans l'Eglise,) n'est pas damnable. De plus il peut quelquefois arriver, que la doctrine autorisée soit bonne, comme elle est conçue dans les livres Symboliques, & comme même on l'enseigne dans les Ecoles; mais qu'il s'y mêle des abus très-grands dans la pratique & dans l'instruction des peuples. Un homme bien intentionné s'éléve contre ces abus; on ne l'écoute point; on le veut obliger à se retracter, à quoi il ne se peut point soumettre sans être hypocrite; on le condamne là-dessus, peut-on l'accuser de schisme? J'avoue donc que *l'Eglise*, qui est *une espèce de République*, a les avantages des autres Républiques, & même d'une maniére éminente; il faut qu'elle ait un pouvoir & une exécution (*quod extremum est in jurisdictione*:) Et c'est Dieu qui se charge d'exécuter ses sentences, mais c'est avec quelque reserve: on doit de l'obéissance aux Supérieurs & à l'Eglise plus qu'à tous les autres; c'est beaucoup dire, & je le dis néanmoins; mais elle n'est pas assez autorisée de Dieu pour prétendre à une obéissance absolue. On n'en voit pas des titres assez clairs pour pouvoir avoir l'esprit en repos là dessus, & pour digérer tout ce qui allarme la conscience d'un homme de bien. Ceux qui s'imaginent que l'Antechrist s'y est mis sur le Thrône, croyent y voir des abus si terribles, que les raisons particuliéres de discussion l'emportent de beaucoup dans leur esprit sur le préjugé de

de l'autorité des Supérieurs. Ceux qui sont frappés de ces idées affreuses, n'ont garde de se pouvoir rendre à des raisons générales de convenance. Je ne pousse pas les choses si loin, cependant j'oserois avancer qu'ils disent quelquefois des choses, qui ne méritent que trop d'être écoutées. Pour les desabuser, il faut venir au fait, surtout il faudroit remédier effectivement à plusieurs abus reconnus par des gens de pieté & de doctrine. Ce seroit le vrai moyen de lever des obstacles, autrement plusieurs s'imaginent *qu'on ne cherche qu'à plâtrer les choses, qu'il y a plus de politique que de zèle, & que ceux qui crient le plus, croyent le moins.* Il y a autant de malédictions contre ceux qui participent aux abominations, qu'il y en a contre ceux qui rompent l'union : on oppose préjugés à préjugés, nouveautés contre nouveautés, Pères contre Pères; mais la balance propre à les peser les uns contre les autres, n'est pas entre les mains de tous les hommes, & n'est pas aisée à manier. J'avoue que je ne dis pas ici des choses fort nouvelles, mais je ne vois pas encore qu'on ait levé ces difficultés. Mr. *de Meaux*, Mr. *Arnaud*, Mr. *Pelisson*, Mr. *Nicole*, & quelque peu d'autres ont dit des choses admirables; mais il semble qu'ils ne tournent point la medaille; ils approfondissent & cultivent quelque argument avantageux, ils lui donnent de l'éclat; quand on ne voit que cela, on est frappé. La même chose arrive souvent à des Juges, quand ils n'ont encore écouté qu'un témoin; mais comme il y a un conflit de raisons, il faut mettre tout en ligne de compte, la recepte & la dépense. Mr. *de Meaux* dans son *exposition*, fait voir que la doctrine *du Concile de Trente* peut avoir un sens tolérable. Voilà qui va bien, & il seroit à souhaiter que les autres Docteurs de son parti parlassent toujours comme lui: mais tout ce qui est tolérable, n'est pas véritable; & tout ce qui est véritable, n'est pas toujours nécessaire. Il ne s'ensuit point pour cela, qu'on soit obligé de suivre des doctrines qu'on peut excuser. Mr. *Arnaud* met dans un fort grand jour la croyance des Orientaux sur la présence réelle; il justifie les Catholiques d'Angleterre d'une conspiration imaginaire; il fait valoir les inconvéniens des expressions des Reformés, qui soûtiennent l'inamissibilité de la grace. Mr. *Pelisson* montre excellemment que les sentimens, ou expériences intérieures où l'on se doit fier, sont celles qui sont générales, & que c'est alors la voix de Dieu & de la nature qui nous parle; il fait valoir l'autorité du grand nombre là-dessus; il relève fortement la nécessité d'un pouvoir d'excommunier dans l'Eglise. Mr. *Nicole* prouve l'impraticabilité d'un examen particulier exact; & tous ces hommes illustres sçavent trouver merveilleusement le foible de leurs adversaires; mais ces victoires particuliéres ne décident point. Il me semble qu'on voit des braves défier quelqu'un des ennemis, & le défaire à la vûe des deux armées; mais ce n'est pas la bataille. *Il faut montrer exactement jusqu'où va l'autorité des Supérieurs Ecclésiastiques, & la né-*

ceſſité de leur obéir ; *car elle n'eſt pas illimitée.* Et il faut prouver que ce pouvoir s'étend ſur tout ce qu'on exige des Proteſtans ; ou bien il faut ſe reſoudre à la diſcuſſion particuliére, & abandonner une bonne fois des argumens généraux non concluans.

Je viens au dernier point, ſçavoir ſi un véritable amour de Dieu ſur toutes choſes ſuffit au ſalut ; je n'oſe pas le décider, & je n'ai garde de le dire dans les termes touchés par M. *Peliſſon*, comme ſi celui qui aime Dieu, puiſſe être ſauvé ſans ſe mettre en peine des Diſputes ou Controverſes. Je dirai plûtôt tout le contraire, & j'avoue que le plus ſûr eſt de ne rien négliger, & que l'amour véritable même le commande. » Il faut » chercher la véritable Egliſe & l'écouter quand on la connoit, obéir » aux Supérieurs tant qu'on le peut ſans bleſſer la conſcience, & employer avec ſoin tous les moyens de connoitre les volontés revelées de » Dieu. « Mais quand après tout cela on ne réuſſit point à rencontrer la vérité ſur certains points d'importance, la queſtion eſt, ſi on pourra être ſauvé. Il eſt très ſûr, que les Théologiens diſtinguent communément entre les Hérétiques matériels & formels, & qu'ils condamnent les uns & non pas les autres. On peut dire que les Jéſuites généralement enſeignent, qu'un *Hérétique matériel* ſe peut ſauver par la véritable contrition, quoiqu'ils jugent qu'elle n'eſt pas aiſée. Il ſera difficile de produire de leurs Auteurs qui ſoient d'un autre ſentiment, & il y en a beaucoup qui ont étendu cette doctrine juſqu'aux Payens, comme j'ai fait voir, quoique les Auteurs Proteſtans ſe ſoient récriés contr'eux. Or la véritable contrition eſt une pénitence fondée ſur l'amour divin. *L'Héréſie formelle* n'eſt damnable que parce qu'alors la véritable droiture de la volonté manque, & par conſéquent l'amour de Dieu, qui renferme cette obéiſſance filiale. La Foi eſt morte ſans la charité, qui ſupplée au défaut de la connoiſſance : ainſi ſuivant ces principes tout s'y reduit. Quoi ! Mr. *Peliſſon* voudra t il renverſer la diſtinction entre les Hérétiques formels & matériels ? Pourquoi excuſe t-on *des Péres des premiers ſiécles*, qui *ont eu des ſentimens aſſez étranges*, même *ſur la Trinité* (comme le Pére *Petau* l'a reconnu,) ſans parler d'autres matiéres ? C'eſt parce qu'on dit, qu'avant la déciſion de l'Egliſe les erreurs n'étoient pas des Héréſies, puiſqu'elles n'étoient pas accompagnées de déſobéiſſance. Le paſſage de *S. Salvien* fait voir auſſi qu'il *excuſe les Ariens* de bonne foi ; & on ne voit pas qu'il les plaigne comme des gens qui doivent être damnés. C'eſt donc l'obéiſſance, (laquelle n'eſt parfaite que lorſqu'elle ſe fait par un motif deſintéreſſé du divin amour,) qui eſt le point le plus fondamental. Pourquoi le ſchiſme eſt-il un ſi grand mal ? n'eſt-ce pas parce qu'il bleſſe ſi fort la charité ? Ce ne ſont pas là des ſentimens particuliers de quelque Scholaſtique obſcur, encore moins de certains écrivains modernes pleins de paradoxes, dont je n'approuve guères les opinions extraordinaires. C'eſt

pour-

pourquoi je passe ce que Mr. *Pelisson* remarque fort bien sur les Scholastiques & sur ces autres Auteurs : je demeure aussi d'accord avec lui que cette doctrine ne doit pas être un prétexte pour autoriser les Sectes, & que le véritable amour fait tout son possible pour connoître la volonté de Dieu touchant l'Eglise ou autrement, & tâche d'y satisfaire & de cultiver l'union ; mais il ne s'ensuit pas qu'il ne se trouve jamais hors de la communion visible de l'Eglise. J'ai déja remarqué, *qu'on peut être dans l'Eglise in voto*, comme c'est ainsi qu'on peut prendre part à l'effet des Sacremens, lorsqu'on ne sçauroit les recevoir eux-mêmes. Il me semble que M. *Pelisson* passe sur les distinctions qu'il y a à faire sur un point si important, peut-être parce qu'il a voulu méditer davantage là-dessus, & consulter (comme il dit en quelque endroit) les Auteurs que j'avois cités. Il ne faut pas s'étonner si les Conciles & les livres Symboliques ne touchent guère une question si délicate, & qui n'est pas à la portée de tout le monde, d'autant qu'elle est sujette aux abus ; c'est assez qu'on y parle des voyes ordinaires du salut, sans faire mention de ceux que l'injustice des Supérieurs ou autres raisons en peuvent priver. On sçait d'ailleurs que le *Concile de Trente* étoit fort réservé sur les points qui n'étoient pas principalement en controverse avec les Protestans. L'Eglise n'ayant donc rien décidé là dessus, pourquoi méprisera-t-on les sentimens reçus parmi les Docteurs célébres, surtout quand ils servent à lever les grandes difficultés qui naissent sur la Justice de Dieu, & qui peuvent diminuer cet amour qu'on lui doit sur toutes choses. Il ne faut pas que le desir de gagner nôtre cause, & de ramener les adversaires, nous fasse donner dans des sentimens qui nous y paroissent propres, mais qui font tort à l'essence de la pieté. M. *Pelisson* dit lui-même fort judicieusement dans un endroit de son premier Tome, que nos lumiéres sont trop courtes pour percer la profondeur de la Justice divine. Ne prononçons donc pas si hardiment des sentences condamnatoires contre nos fréres ; & *contentons nous de dire, qu'il est dangereux d'être privé des voyes ordinaires au salut* : cela suffit pour faire voir l'importance de l'Eglise, & nous oblige à faire tous les efforts imaginables pour rétablir l'union. Il faut donc s'y prendre de la bonne sorte de part & d'autre pour lever les obstacles. Malheur à ceux qui entretiennent le schisme par leur obstination à ne vouloir écouter raison, & à vouloir en avoir toujours !

V. REFLEXIONS SUR LE SECOND MEMOIRE DE Mr. DE LEIBNIZ.

JE ne vous ai promis, Madame, que des Notes fort courtes sur le second Mémoire de Monsieur *de Leibniz*, & qui ne pourront guères être entendues que par lui.

I. Non seulement je continue à le louer, mais je loue Dieu de tout mon cœur, de ce qu'un homme de ce mérite me paroit quelquefois fort proche des sentimens que nous lui souhaitons. Il convient par-tout dans ce second Mémoire d'une Eglise visible, à laquelle il faut tâcher de se réunir, & y faire tout ce qu'on peut; qu'elle doit avoir le pouvoir d'excommunier les rebelles; qu'on doit obéissance aux Supérieurs que Dieu y a établis; qu'il faut conserver un esprit de docilité pour eux, & un esprit de charité pour le grand Corps dont on s'est séparé. Voilà en apparence & selon moi plus de la moitié de l'ouvrage; mais voici la difficulté. Il reste à voir, si Monsieur *de Leibniz*, ou quelqu'autre particulier, remarquant dans ce grand Corps de l'Eglise certains Dogmes ou certaines pratiques, dont sa conscience est allarmée, il peut sans rentrer dans cette Eglise se tenir assuré de son salut.

II. A parler franchement, cette seconde partie détruit un peu la première: car il est bien vrai que la conscience allarmée n'est rien, si c'est une fausse allarme; mais si l'on suppose, que cette allarme ait un véritable fondement, ce n'est plus une Eglise qu'il y a, ce sont au moins deux Eglises, sçavoir celle où l'on se trouve, & celle où l'on voudroit rentrer, si la conscience allarmée le permettoit. Et il faut que la vérité soit partagée entre ces deux Eglises, comme qui diroit les trois quarts en l'une, un quart en l'autre; ou bien qu'il y ait encore un plus grand nombre d'Eglises, dont chacune ait quelque partie de la vérité, sans que pas une ait la vérité entiére.

III. J'ai combattu ce partage de la vérité entre plusieurs Eglises, au premier Tome des Réflexions *sect. 4. 5. & 6.* Ici je n'insiste que sur l'excommunication & le pouvoir des Clefs, dont toutes les Eglises conviennent, & qui est le seul argument que je traite avec Monsieur *de Leibniz*. Si la vérité est partagée entre plusieurs Eglises, ce pouvoir des clefs est absolument ôté du monde, & s'en est retourné au Ciel comme l'*Astrée* des Payens. Nulle de ces Eglises, qui ont partagé la vérité, ne peut excommunier les autres avec raison, ni en être excommuniée.

IV. La distinction de la clef qui erre, ou qui n'erre point, *clave non errante*, est souvent employée par les Catholiques; mais elle ne peut ici avoir

avoir aucune application. Cette erreur de la Clef ne s'entend jamais que du particulier commis pour exercer le pouvoir des Clefs au nom de l'Eglise. La Clef dans les mains de ce particulier peut errer; mais la Clef n'erre jamais entre les mains de l'Eglise Universelle dans les articles de foi non contestés. La Clef n'erre jamais entre les mains des Conciles généraux, qui représentent toute l'Eglise, lorsqu'ils prononcent sur les matiéres de foi. La Clef n'erre jamais enfin entre les mains de cette même Eglise, qui acquiesce à leurs decisions, les ratifie & les confirme tous les jours par un continuel & nouveau suffrage. Les Catholiques ne sçauroient pas entendre autrement, *clave non errante*, sans se contredire eux-mêmes, puisqu'une Eglise inspirée & infaillible est leur premier principe.

V. Au fond cette promesse si magnifique faite à toute l'Eglise en la personne des Apôtres, se reduit à rien, & devient une illusion, si on l'entend comme Monsieur *de Leibniz*. Quand vous jugerez bien, vous jugerez bien, & je jugerai comme vous dans le Ciel; mais quand vous jugerez mal, vous jugerez mal, & je ne jugerai pas comme vous. Voilà un très beau privilège: & où est le petit juge de Village, & le petit particulier, qui ne puisse dire de même, Si je juge bien, Dieu jugera comme moi: En un mot, ou la promesse n'est rien, ou elle enferme ceci, Vous jugerez toujours bien, parce que vous jugerez avec moi, que mon esprit ne vous abandonnera point, & que je suis avec vous jusqu'à la fin du monde. Monsieur *de Leibniz* semble vouloir apporter là-dessus une *distinction* toute *nouvelle*, au moins que je n'ai point vûe ailleurs. L'Eglise, dit-il, pourroit être infaillible sur la foi, c'est-à-dire, que Dieu ne permettroit pas qu'elle tombat sur la foi en une erreur damnable; mais il ne s'ensuivroit pas qu'elle ne pût décider comme de foi ce qui ne seroit point de foi: car cette erreur, si on se trompoit là dessus dans l'Eglise, ne seroit pas damnable. Je le prie d'y faire un peu de réflexion, de se souvenir de la Loi de Talion, œil pour œil, dent pour dent, de supposer ensuite le pouvoir de l'excommunication, tel que nous l'avons établi par l'autorité de notre Seigneur lui même, & de juger enfin, s'il y auroit une erreur plus damnable que celle qui par dogme & par principe damneroit les Chrêtiens lorsqu'ils ne doivent pas être damnés, & lanceroit sur des têtes innocentes les foudres, non pas chimériques, mais réels & toujours suivis de leur effet que Dieu a laissé entre les mains de son Eglise. Où nous trouvera-t on d'ailleurs cette distinction dans la promesse de notre Seigneur: Vous ne pouvez vous tromper en ce qui est de la foi, mais vous pouvez vous tromper à juger de ce qui est de la foi? Qui n'entend naturellement que l'un enveloppe & renferme l'autre, que c'est d'un objet en faire deux, & voir double ce qui est simple?

VI. Mais, dit-on, il y a des Hérétiques formels & des Hérétiques matériels; ces derniers peuvent se sauver, les Catholiques même en conviennent: pourquoi n'en sera-t-il pas de même de ceux qu'une conscience al-

larmée tient séparés de l'Eglise; car cette distinction des Hérétiques formels & matériels est si établie, qu'on n'oseroit la nier & la renverser. Je dirai mon secret à M. *de Leibniz* comme à mon ami: car dans la vérité, j'ai une estime très solide & très haute pour toutes les qualités de son esprit & de son cœur, qu'il me découvre tous les jours davantage; & cela se joint avec un desir sincère & ardent de son salut, qui est quelque chose de plus que l'amitié même. Je lui dirai donc mon secret; je ne dispute jamais contre les distinctions reçues, qui sont presque toujours bonnes au sens où on les prend. Mais en gardant toujours le respect qu'on doit au grand nombre & à l'usage commun, il y a de ces distinctions dont je ne me sers pas volontiers, parce que souvent elles me semblent embrouiller les matiéres au lieu de les démêler; remplissant l'esprit de certaines idées confuses sur lesquelles on s'endort, & on se trompe. Nous disons fort souvent, par exemple, Cela est vrai à parler en Politique, mais n'est pas vrai à parler en Chrêtien. Est-ce qu'il y a depuis peu deux vérités au monde au lieu d'une? point du tout, & personne ne l'entend ainsi; mais cependant sur cette idée confuse, le Politique peu Chrêtien se persuade qu'en suivant sa fausse politique, il suit pourtant une vérité. *A quoi distinguer les Hérétiques matériels, & les Hérétiques formels?* N'auroit-on pas plûtôt fait de dire, ce qui est très vrai, qu'il n'y a point d'Hérétique que celui qui sachant la décision de l'Eglise, s'obstine à lui résister? Mais avec cette idée confuse d'Hérétiques formels & matériels, on peut se flatter de cette conclusion: il y a donc des Hérétiques qui se peuvent sauver, il faut chercher maintenant si je suis des matériels ou des formels, & sur cela on s'endort.

VII. Mais ne disputons pas sur des mots. Soit, donc il y a des Hérétiques matériels & des Hérétiques formels. Les matériels se peuvent sauver, c'est-à-dire, ceux qui ont été avant la décision de l'Eglise, & qui n'ont pû la sçavoir. Donc moi qui sçais la décision de l'Eglise, mais qui ne puis gagner sur ma conscience allarmée d'y acquiescer, je puis me sauver; & où est la conséquence? Ne faut il pas dire tout au contraire, Je sçai la décision de l'Eglise & j'y resiste: donc je suis un de ces Hérétiques formels, qui ne se peuvent sauver.

VIII. Mais, ajoûte-t-on, quelle est l'inhumanité de condamner un homme, qui fait ce qu'il peut! nul n'est tenu à l'impossible. J'ai refuté cette objection au premier volume des Réflexions, *sect.* 7. Ici j'ajoûte, que cette objection montre évidemment la vérité de notre doctrine: car c'est l'objection que *S. Paul* fait à sa propre doctrine. *Ce n'est point*, dit-il, *ni du voulant, ni du courant* (i): Voilà l'homme qui fait ce qu'il peut; il ne marche pas à petit pas, il court, & peut-être à perte d'haleine: *c'est de Dieu qui fait miséricorde.* Telle est la doctrine de *S. Paul*; voici l'ob-

(i) Rom. 9.

l'objection. *Mais*, ajoûte t-il, *vous me direz : de quoi Dieu se plaint-il encore ? qui est-ce qui peut resister à sa volonté ?* Ecoutez la réponse : *O homme ! qui êtes vous pour contester avec Dieu ? le vase d'argille dira t-il à celui qui l'a formé, pourquoi m'avez-vous fait ainsi ?*

IX. J'ai mis dans les Réflexions un endroit, que Monsieur *de Leibniz* m'a fait un fort grand plaisir de remarquer, pour montrer que nous ne connoissons point la nature de la Justice divine. Mais la conclusion qu'on en doit tirer, est celle que j'en ai tirée ; c'est qu'il faut croire de cette Justice, non pas ce que nous en penserions par nos raisonnemens humains, & notre justice humaine ; mais au contraire ce qu'elle nous en a dit & revélé elle-même, encore qu'il ne s'accommode pas à notre justice humaine & à nos raisonnemens humains.

X. Tâchons néanmoins à justifier Dieu d'une maniére plus humaine. Vous voulez entrer en compte avec lui comme *Job* ; il vous confondra, & de mille articles de votre compte bien débattus, vous n'en gagnerez pas un seul. Vous avez fait ce que vous pouviez, dites-vous, il vous montrera que vous n'en avez pas fait la centiéme partie. N'avez-vous rien préféré au desir de lui plaire ? N'avez-vous point eu plus d'ardeur pour quelqu'autre chose que pour lui, & quelqu'autre affaire plus importante que celle de connoitre sa vérité ? Ne l'avez-vous point offensé ? L'impénitence, la vanité, la dureté, l'insensibilité de votre cœur n'ont-elles mis aucun obstacle aux lumiéres qu'il vouloit répandre dans votre esprit ? Vous en direz ce qu'il vous plaira, pour moi à qui il a fait cette misericorde de me ramener à son Eglise, je sçai que je n'ai pas fait la milliéme partie de ce que je pouvois pour obtenir cette grande & infinie misericorde.

XI. Revenons donc à ce que Dieu nous apprend de sa propre Justice, sans nous l'imaginer nous mêmes telle que nous la voudrions. Il nous dit, *qui croira sera sauvé* ; & non pas, *qui fera ce qu'il pourra pour croire.* Il nous dit que la foi est un de ses dons. Il nous dit, qu'il endurcit qui il lui plait. Il nous dit, Je lierai ou délierai au Ciel ce que mes Ministres auront lié ou délié en terre. Il nous parle de l'Hérétique à éviter & à abandonner, après l'avoir averti plusieurs fois. Il veut que nous le regardions comme Payen & comme Infidèle. Voilà de terribles Loix & de terribles Arrêts ; mais ce sont Loix & Arrêts pour nous, il n'y a que lui qui puisse les revoquer.

XII. Mais pourquoi revoqueroit-il ses Loix éternelles ? il lui sera plus facile de convertir Mr. *de Leibniz*, qui fait ce qu'il peut, ou tout autre nouveau *Corneille*, dont les priéres & les aumônes seront montées jusqu'à lui. Il le fera quand même il faudroit lui envoyer extraordinairement un Ange du Ciel l'avertir de s'adresser à *S. Pierre*, c'est-à-dire, au Ministère établi pour le salut des hommes ; & alors *Corneille* se trouvera éclairé

par

par l'esprit, échauffé par le cœur ; Dieu ne sépare point l'un de l'autre en ceux à qui il fait grace entiére. De marquer les bornes de l'un & de l'autre, comme Mr. *de Leibniz* sembleroit le desirer, nous ne le pouvons : car c'est ce que Dieu ne nous a point révélé, je m'en suis expliqué ailleurs. On peut dire même que cela est d'un côté semblable, & de l'autre différent en tous les Fidèles, comme le sont dans la nature le visage, la voix, l'écriture, & toute l'action des particuliers, avec une infinité de varietés, qu'on ne sçauroit exprimer. Ici Dieu mettra plus de lumiére & moins de chaleur; là plus de chaleur & moins de lumiére; il y aura pourtant lumiére & chaleur par-tout en une infinité de degrés différens, par proportion à l'état où le Fidèle se trouve. Mais enfin *Corneille* sentira en son cœur l'effet de la grace, il n'aura point besoin de preuve pour ce qu'il sent, & n'aura pas lieu de tenir ce sentiment pour suspect, parce que c'est le sentiment commun & général des Fidèles, & que sa grace ne fait que suivre une autre grace bien prouvée & bien établie, qui est celle de l'Eglise. Au contraire l'Anabaptiste, qui croira sentir comme lui l'effet de la grace, ne pourra pas s'y confier de même : car sa grace prétendue & non prouvée, s'oppose à la grace prouvée ; & Dieu ne peut être contraire à Dieu, ni la grace à la grace. Je reviens toujours à mon systême, non pas par amour propre, à moins que cet amour propre lui-même ne me trompat beaucoup, mais parce que c'est de mon systême dont il s'agit, & de faire voir qu'il ne se dément pas (k).

XIII. Je crains bien que Mr. *de Leibniz* n'ait pas assez employé toutes les belles & grandes lumiéres de son esprit sur la dictinction dont il se flatte, quand il nous parle d'être baptisé *in voto*, & dans l'Eglise *in voto*, c'est-à-dire, recevoir l'effet du Baptême, & l'effet de l'union avec l'Eglise par le desir qu'on en a ; matiére qui nous méneroit bien loin, s'il faloit l'examiner à fond : mais voici en tout cas à quoi cela se pourroit reduire. Etre baptisé *in voto*, ce n'est pas dire dans son cœur : » Dès » que je serai persuadé que le Baptême des Chrêtiens est bon, & la Re- » ligion Chrêtienne véritable, je me ferai baptiser. C'est tout au con- » traire dire en son cœur : Le Baptême des Chrêtiens est bon, & la » Religion Chrêtienne seule véritable, j'en suis convaincu ; je ne veux » que finir ma campagne, ayant les mains encore teintes de sang, & » aller recevoir ce Sacrement salutaire par les mains de *S. Ambroise*, qui » me donnera mieux qu'aucun autre toutes les instructions dont j'ai en- » core besoin. C'est peut-être dire : J'ai trop long-tems resisté au vrai » Dieu que *Clotilde* adore, bien que j'en aye reçu par ses priéres des gra- » ces très grandes. S'il me fait encore celle de gagner cette bataille, » je vais soumettre ma fierté naturelle à sa Majesté divine aux pieds de » *S. Remy*. C'est peut-être dire enfin par une conscience allarmée & er- » rante,

(k) Réflexions *Tome 3. seconde Partie, sect. 4.*

» rante, comme faisoient quelques anciens : Je differe mon Baptême, de » peur que retombant, non par dessein, mais par foiblesse, dans les mê- » mes fautes, que le Baptême aura effacées, elles ne puissent plus trou- » ver de pardon, ou ne l'obtiennent que par une longue & affreuse péni- » tence. « Voilà ce que c'est qu'être baptisé *in voto.* A ce compte ren- trer dans l'Eglise *in voto*, ce seroit dire : » Je suis resolu, à quelque prix » que ce soit, de me faire Catholique ; mais j'aime mieux que ce soit à » à Paris qu'à Hambourg, & je souhaite que ce soit entre les mains de » Monsieur *de Meaux*, & avec les secours de Monsieur *Nicole*, puisque » les Ecrits de l'un & de l'autre ont été les premiers dont Dieu s'est » servi pour me toucher. « Quelle joye, si Monsieur *de Leibniz* étoit ainsi *in voto* dans l'Eglise !

XIV. Voilà, Madame, ce qui m'est principalement demeuré dans l'esprit, après avoir relû deux fois avec attention son second Mémoire. Il y a quantité d'autres endroits, sur lesquels on pourroit s'arrêter, si l'on ne craignoit de faire un trop long Ecrit. Je lui sçai le meilleur gré du monde de ne faire pas en son particulier un grand fondement sur la controverse de l'Antechrist, cela est digne de son sçavoir & de sa bonne foi. J'ai été pris de cette chimère comme un autre, avant que j'eusse étudié l'antiquité ; mais *quel moyen de prendre le Pape pour l'Antechrist*, quand on voit clair comme le jour, Madame, qu'il n'a pas plus de part que vous ni moi à toutes ces doctrines d'Antechrist prétendues, qui étoient dans l'Eglise avant que le Pape fût Prince, & en des régions très éloignées, où l'on n'entendoit que rarement parler de lui. Ajoutez y, Madame, que les Auteurs Protestans eux-mêmes, sans avoir trop bien pensé aux conséquences, ont la simplicité d'un côté de faire naître, croître & élever dans l'Orient ces abus imaginaires, avant que de les faire passer en Occident : & d'un autre côté, de soutenir, que *le Pape* n'avoit rien à voir dans l'Eglise Orientale. Cela n'est pas vrai au sens qu'ils l'entendent ; car *il étoit regardé par-tout comme le premier des Métropolitains en dignité, & qui avoit les plus grands Diocèses sous lui* ; comme le Chef, le Président & le Capitaine général dans l'Eglise assemblée, tel qu'*Agamemnon* entre les Rois au siége de Troye, pour user de la noble & élégante comparaison, que le Cardinal *du Perron* a tirée d'*Homère* ; comme fondé enfin à recevoir au besoin les appellations de tous les autres Métropolitains : ce qui renferme la Jurisdiction universelle & la conduite générale de toute l'Eglise. Mais il est très vrai, que pour les Diocèses qui dépendoient des autres Métropoles, on n'avoit recours au Siége de Rome, qu'en des occasions tout-à-fait extraordinaires, dont l'histoire de plusieurs siécles ne fournit qu'un petit nombre d'exemples, & où il ne s'agissoit de rien moins que de ces points de doctrine, qu'on nous dispute aujourd'hui. Qu'a donc fait le Pape pour lui attribuer ces prétendues cor-

corruptions de la doctrine & ce prétendu règne de l'Antechrist? Les souhaits d'un accommodement avec l'Eglise, & de quelque reformation, sont ordinaires à toutes les personnes d'un génie élevé, quand Dieu veut les convertir; mais il faut revenir à ce qui se peut pratiquer. La véritable Eglise ne peut consentir à aucune reformation de ses dogmes dans la Foi, elle ne seroit plus véritable Eglise, si cette reformation pouvoit avoir lieu. Quant à la *reformation des abus* dans la pratique, non pas générale, mais particuliére, l'Eglise n'a jamais nié qu'elle n'en ait besoin: & c'est pour cela même qu'elle s'est très souvent assemblée dans ses Conciles généraux, & qu'elle a ordonné des Synodes & des Conciles particuliers, qui y travaillassent sans cesse. Mais voulez-vous la reformer, tenez-vous-y si vous y êtes, ou rentrez-y si vous n'y êtes pas. Ce n'est pas en se séparant, ou en demeurant séparé, qu'on en peut venir à bout, si ce n'est par accident, comme *Luther* nous a reformés en provoquant l'Eglise à jalousie, selon le langage de l'Ecriture, par une Eglise qui n'est pas Eglise, auquel cas il est bon que scandale avienne, mais malheur à ceux par qui il sera avenu. Le peuple fait un grand *abus des Images*: Montrez lui par votre exemple, quel est l'usage légitime qu'on en peut faire; ou par vos instructions ou par vos ordres, si Dieu vous a mis en autorité pour cela. Mais on a eu tort de défendre au peuple la *lecture des livres sacrés*: Le Cardinal *du Perron* vous dira, que c'est le pain qu'on ôte au malade, pour le lui rendre quand sa fiévre ardente & maligne sera passée. Donnez-vous un peu de patience; cette défense qui étoit de discipline, & non pas de doctrine, ne durera pas toujours. Un tems viendra, & ce tems est déja venu, que les Livres sacrés seront entre les mains de tout le peuple. Mais il faudroit lui rendre l'ancienne liberté de *communier sous les deux espèces*, au moins quatre ou cinq fois l'année: car les Protestans pour la plûpart ne communient guére davantage: Et qui vous a dit que cela ne puisse être accordé, quand il sera demandé avec la soumission nécessaire? ou plûtôt qui peut douter que les Princes Protestans d'Allemagne ne l'obtinssent pour eux & pour leurs Etats en rentrant dans l'Eglise? Nous avons vû il n'y a pas dix ans, quand on n'employoit en France que la persuasion & les graces à ramener nos Fréres, ce projet non seulement écouté à la Cour, & approuvé de plusieurs saints Prélats, mais en état d'être reçu à Rome, si les différens sur la Régale & sur les Franchises ne fussent venus à la traverse. Voilà les reformations, si reformations y a, que les personnes puissantes ont droit d'attendre de leur intercession & de leurs offices. C'est à quoi il faudroit penser, non pas à demeurer dans cette funeste séparation, parce qu'on y est; malheur qui ne sçauroit être assez pleuré de toutes nos larmes. Une bonne partie de l'*Allemagne* s'ennuye il y a long-tems d'être appellée *Luthérienne* & *Protestante* plutôt que Catholique. On a honte en se-

cret

cret de s'être féparé pour des queftions qu'on a oubliées, & qui ne font plus queftions, auffi-tôt qu'on n'eft plus échauffé, & qu'on veut s'écouter & s'entendre : difputes qui firent un fi grand bruit au commencement du fchifme, & dont perfonne ne parle aujourd'hui, fur la juftification par la Foi, ou par le mérite des œuvres, fur l'efficace des Sacremens, *par l'œuvre œuvrée*, ou par *l'œuvre de l'œuvrant*, & autres chofes femblables. Les Princes qui avoient crû trouver dans ces divifions je ne fçai quel *agrandiffement temporel* pour leurs Maifons, ont reconnu par une longue expérience, que rien n'étoit plus contraire à leur véritable grandeur. On ne fçait prefque plus à quoi il tient que nous ne foyons un. L'œuvre de Dieu femble toute prête dans une Nation genereufe, franche & fincère. Quand il plaira à ce Maître des cœurs, de toucher celui d'une grande & incomparable Princeffe, en qui il a déja mis toutes les lumiéres de l'efprit, & qu'il a peut-être laiffée exprès jufqu'ici à la tête du parti, elle rentrera en triomphe dans l'Eglife de fes Pères, avec une fuite de Peuples & de Nations, & pourra hardiment fe promettre une couronne de gloire, non-feulement dans le Ciel, mais auffi fur la terre.

VI. EXTRAIT D'UNE LETTRE DE M[R]. DE LEIBNIZ.

Il parle d'un acheminement à la réunion des Proteftans.

Les malheurs du tems s'y oppofent, je l'avouë, mais peut-être reverrons-nous encore la férénité & le calme. Je ne defefpére pas entiérement du foulagement des maux de l'Europe, quand je confidère que Dieu peut nous le donner, en tournant, comme il faut pour cela, le cœur d'une feule perfonne, qui femble avoir le bonheur & le malheur des hommes entre fes mains. On peut dire, que ce Monarque (car il eft aifé de juger de qui je parle,) fait lui feul le deftin de fon fiécle, & que la félicité publique pourroit naitre de quelques heureux momens, quand il plaira à Dieu de lui donner une Réflexion convenable. Je crois que pour être affez touché, il n'auroit befoin que de connoître fa puiffance: car il ne manquera jamais de vouloir le bien, qu'il jugera pouvoir faire. Que fi cette prudence refervée & fcrupuleufe, qu'il fait paroître au milieu des plus grands fuccès dont un homme eft capable, lui avoit permis de croire qu'il dépend de lui feul de rendre le genre humain heureux, fans que perfonne foit en état de l'empêcher & de l'interrompre, je tiens qu'il n'auroit pas balancé un feul moment; & s'il confideroit que c'eft le comble de la grandeur humaine, de pouvoir comme lui, faire le bien général des hommes, il jugeroit bien auffi que le fuprême degré de

de félicité feroit de le faire en effet. Les éloges gâtent les Princes foibles ; mais ce grand Roi a befoin de comprendre toute l'étendue des fiens pour connoître ce qu'il peut, & pour le faire. Voilà un endroit où l'éloquence inimitable de *** pourroit triompher, en perfuadant au Roi qu'il eft plus grand qu'il ne penfe, & par conféquent qu'il eft au deffus de certaines craintes pour le bien de fon Etat, qui le pourroient détourner des vûes plus grandes & plus héroïques, dont l'objet eft le bien du monde. Quel panégyrique peut-on fe figurer plus magnifique & plus glorieux, que celui dont le fuccès feroit fuivi de la tranquillité de l'Europe, & même de la paix de l'Eglife ?

VII. LETTRE DE MR. PELISSON

à Mr. de Leibniz, *du* 16. *Juin* 1691.

J'Ai reçu, Monfieur, la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire par Mr. le Refident d'Hanover. Je ne fçaurois jamais vous en rendre affez de graces très humbles, quand il n'y auroit que les feules marques de votre bonté, dont elle eft remplie. Que voulez-vous que je faffe lorfque vous parlez encore au nom de votre grande Princeffe, comme fi elle avoit daigné prendre quelque part à ce qu'on vous écrivoit de ma fanté. En voilà, Monfieur, mille & mille fois plus qu'il n'en faut, je ne dis pas pour payer, mais pour recompenfer avec une magnificence royale les fouhaits que j'ai faits, & que je ne cefferai jamais de faire pour fa gloire & pour fon falut. Je ne vous dis rien davantage de fon Alteffe Electorale : quand on eft déja prévenu, comme je le fuis, de la plus haute vénération, que le rang & le mérite puiffent faire naître dans les efprits, il eft non-feulement fort aifé, mais auffi fort agréable d'y ajoûter cette vive reconnoiffance & ce zèle ardent, dont je tâcherois de lui donner des preuves, s'il lui plaifoit quelque jour de m'honorer de fes commandemens. Mais la matiére eft trop grande pour moi. Je reviens à ce qui vous regarde, Monfieur ; je vous fçai le meilleur gré du monde d'avoir bien voulu me faire, avec toute l'ouverture & toute la confiance d'une véritable amitié, *l'abrégé de votre vie, & un tableau raccourci, mais très jufte, de vos inclinations, de vos occupations, & de vos penfées.* Je ne trouve rien en tout cela, qui ne redouble les fentimens que j'avois déja pour vous, & ne m'engage à vous les témoigner par toute forte de devoirs & de très humbles fervices. Pardonnez moi en premier lieu, Monfieur, fi cette lettre un peu longue n'eft pas *di proprio pugno*: mes mauvais yeux & mon mauvais caractère ont fait, que j'ai établi avec tout le monde,

monde, sans exception, ma qualité de *Dictateur perpétuel*; c'est ainsi que j'ai revêtu d'un nom honorable la nécessité où je suis de passer une partie de ma vie à dicter. On ne vous a point trompé en ce qu'on vous a dit de *l'histoire du Roi.* Mais il est vrai, qu'en cette sorte de travail je ne vais qu'autant qu'on me pousse, parce que j'en connois le péril & qu'on y marche toujours.

per ignes
Suppositos cineri doloso.

Cependant, comme l'histoire d'un Prince tel que le notre, doit être, selon moi, celle de toute l'Europe durant son siécle, & que mon ambition étoit de bâtir de marbre, non pas de plâtre ou de stuc; j'avoue que j'ai employé, peut-être perdu, un tems infini à chercher, à tirer, & à tailler ce marbre, dont je puis dire que les meilleures carriéres m'ont été ouvertes. Si cela vous étoit de quelque usage, Monsieur, vous en pourriez disposer, n'y ayant rien que je puisse refuser à un mérite tel que le votre & à toutes les honnêtetés dont vous m'avez prévenu. Si vous m'en voulez croire pourtant, Monsieur, que nos annales ne nous fassent point perdre de vuë les années éternelles, (l) ni nos Cours, cette Cour supérieure, où est notre véritable patrie; je ne dis pas pour entrer dans ces disputes, qui n'ont point de fin, comme parle *S. Paul* (m), mais pour nous avertir, nous aider & nous édifier l'un l'autre avec tous les mouvemens d'une charité vrayement chrêtienne. J'en suis maintenant sur la grande & importante matiére de *l'Eucharistie.* Vous me pardonnerez, à mon avis, la curiosité que j'ai de sçavoir dans quel parti vous êtes parmi ceux qui ne sont pas avec nous, & si j'osois encore, ce que pense là-dessus votre Héroïne, qui sera celle de toute l'Europe Chrêtienne, quand il lui plaira d'exaucer nos vœux. Ne me défendez pas, Monsieur, de penser en écrivant, je ne dis pas seulement à vous, mais à elle: un objet de cette élévation & de cet éclat ne pourra que m'élever l'esprit, & me donner un nouveau courage & de nouvelles forces, dont je vous avoue que j'ai grand besoin. Pour vous témoigner en attendant, Monsieur, quelle opinion j'ai de votre sincérité, de quelque parti que vous soyez, je vous demande votre avis sur une de mes conjectures, dont je ne ferois pas grand état si j'en trouvois une moins mauvaise. Il s'agit d'un *passage de S. Augustin*, peu important à mon avis, mais que chacun veut mettre de son côté, & qui selon moi n'a aucun sens raisonnable, si on n'y change quelque chose. J'ai retrouvé cette observation ces jours passés dans une grosse masse d'écrits ou extraits, que je fis sur cette con-

(l) Annos æternos in mente habui.

(m) Ἀπεράντοις, interminatis, ad Timoth. 1. 4.

troverse *durant les quatre années de ma Bastille.* Je n'ai encore consulté que vous là-dessus, & Mr. l'Abbé *Pirot* depuis trois jours, avec nos Pères de l'Abbaye *S. Germain*, qui ont fait l'édition de *S. Augustin.* J'attends leur sentiment ; vous m'obligerez de me dire le votre avec une entiére liberté, & beaucoup plus encore de m'apprendre quelque chose de meilleur pour débrouiller ce passage. Je suis, Monsieur, autant que personne du monde, Votre &c.

VIII. LETTRE DE MR. DE LEIBNIZ,

à Mr. Pelisson, *sans datte.*

MONSIEUR,

Je ne sçaurois exprimer assez combien je me trouve redevable à cette bonté généreuse, qui paroit à mon égard dans toute votre lettre. J'ai aussi fait part à Madame la Duchesse de ce qui la touche : elle se sent fort obligée à vos sentimens favorables, & je puis dire qu'elle prend grand plaisir à tout ce qui vient de votre part, où elle trouve un caractère particulier de force & de lumiére. Comme elle est à présent aux Eaux, où notre Cour se trouve à quelques lieuës d'ici, elle m'a fait la grace d'écrire, que l'exercice qu'on y fait, n'est pas propre aux méditations sur des matiéres éloignées des sens, telle qu'on fait *l'Eucharistie*; que cependant elle a toujours crû, qu'on pouvoit sauver les paroles de la Sainte Ecriture sans avoir recours à un mystère, qui semble choquer les principes de la raison. *Quant à moi*, (puisque vous en demandez mon sentiment, Monsieur,) *je me tiens à la Confession d'Ausbourg*, qui met une présence réelle du Corps de JESUS-CHRIST, & reconnoit quelque chose de mysterieux dans ce Sacrement. Cela paroit plus conforme au texte & aux sentimens de l'antiquité, & on doit sauver le sens naturel des paroles, s'il est possible. » J'avoue cependant, que si je tenois avec quel-
» ques-uns, que l'essence de la matiére consiste dans l'étendue, je serois
» obligé de recourir à la figure, car les essences sont immuables ; & d'at-
» tribuer aux choses ce qui répugne à leur essence, c'est une contradic-
» tion. « Or c'est le principe des principes (comme vous avez bien remarqué, Monsieur, au commencement de votre seconde section) qu'une véritable contradiction ne doit pas être admise. Il est vrai, que sans avoir aucun égard à la Théologie, j'ai toujours jugé par des raisons naturelles, que l'essence du corps consiste dans quelque autre chose que l'étenduë. Mais comme je vois que cela importe encore beaucoup pour soutenir ce que

que je tiens véritable en matiére de foi, j'ai été d'autant plus porté depuis long-tems à méditer là dessus. Derniérement un habile homme, qui avoit apris que je n'étois pas en ceci du sentiment des Cartesiens, désira d'en sçavoir les raisons. Mais comme il auroit falu un grand discours, plein de méditations abstraites, pour expliquer tout ce que j'en pense, j'ai choisi de *mes raisonnemens*, celui qui est plus familier & plus conforme à l'imagination, tiré *de la nature du mouvement* & *de la rencontre des corps*. Peut-être qu'il sera maintenant dans votre *Journal des Sçavans*; car une personne de mes amis l'a porté pour cet effet à Mr. le Président *Cousin*, qui avoit dit de l'y vouloir mettre. Il est vrai, que je m'y suis borné à un certain point, qui n'est pas le plus important de tous sur cette matiére du mouvement, afin d'éviter une longue discussion, & je me suis contenté de la négative pour exclurre l'hypothèse de l'étendue, sans expliquer assez ce qu'il faut substituer. Je remarque que dans la nature des corps, outre la grandeur & le changement de la grandeur & de la situation, c'est-à-dire, outre les notions de la pure Géométrie, il faut mettre une notion supérieure, qui est celle de la force, par laquelle les corps peuvent agir & résister. La notion de la force est aussi claire que celle de l'action & de la passion, car c'est ce dont l'action s'ensuit, lorsque rien ne l'empêche; l'effort, *conatus*: & au lieu que le mouvement est une chose successive, laquelle par conséquent n'existe jamais, non plus que le tems, parce que toutes ses parties n'existent jamais ensemble: au lieu de cela, dis je, la force ou l'effort, existe tout entier à chaque moment, & doit être quelque chose de véritable & de réel. Et comme la nature a plûtôt égard au véritable, qu'à ce qui n'existe entiérement que dans notre esprit, il s'est trouvé (suivant ce que j'ai démontré) que c'est aussi la même quantité de la force, & non pas la même quantité du mouvement, (comme *Descartes* avoit crû) qui se conserve dans la nature. Et c'est de ce seul principe, que je tire tout ce que l'expérience a enseigné sur le mouvement, & sur le choc des corps contre les règles de *Descartes*, & que j'établis une nouvelle science, que j'appelle *la Dynamique*, dont j'ai projetté des Elémens. Cela me donne encore moyen d'expliquer les Anciens, & de réduire leurs pensées (qu'on a crû obscures & inexplicables) à des notions claires & distinctes. Et peut être que cette fameuse ἐντελέχεια ἡ πρώτη, & cette nature, qu'on appelle *Principium motûs & quietis*, n'est que ce que je viens de dire. Je ne me suis pas encore expliqué assez à fond sur cette matiére, & la petite *contestation* que j'ai eue *avec le R. P. Malebranche*, dans les Nouvelles de la République des lettres, n'a été que sur quelque chose de particulier, qui dépendoit pourtant de ces principes. Si Dieu me donne la santé & le loisir, j'espére de donner un jour quelque satisfaction au public sur une matiére si importante, qui a cela de curieux, que les pensées abstraites se vérifient merveilleusement bien par les expériences, & qu'il y a là un beau mélange

de

de Métaphysique, de Géométrie & de Physique, outre le grand usage qui en résulte, pour soutenir la possibilité du mystère. Car les personnes, à qui une fausse Philosophie fait croire que ce qu'on leur propose est impossible, ne se sçauroient rendre aux textes ou autorités, sans être désabusées sur cette prétendue impossibilité; autrement elles se croiront toujours en droit de chercher des *explications figurées*. Cependant la voye des autorités ne laisse pas d'être très bonne & très nécessaire. Je vous remercie fort, Monsieur, de ce que vous m'avez communiqué sur un passage de *S. Augustin*. Je suis très content de votre restitution, & j'en parle plus amplement dans le billet ci-joint. La bonte que vous avez de m'offrir des lumiéres sur l'histoire du tems, est grande, & j'en connois le prix. Peut être que j'aurai un jour le bonheur d'en profiter. Au reste, Monsieur, je ferois scrupule de vous détourner de vos occupations importantes, si je profitois seul de vos lumiéres, mais encore, hors de notre Cour, Monseigneur le Duc *Antoine Ulric* & Madame *la Duchesse de Zell*, (qui ont tous deux des sentimens très équitables) ont été ravis de voir ce que j'avois reçu de votre part. Monseigneur le Duc *Antoine Ulric* est Prince Régent à Wolfenbutel avec son frére aîné, Monseigneur le Duc *Rudolphe Auguste*; & comme l'aîné n'a point de mâles, & que sa fille a épousé le fils du cadet, il a trouvé bon d'associer son frére à la Régence. Monseigneur le Duc *Antoine Ulric* & Madame la Duchesse de Zell étant ici l'hiver passé, pour consoler Madame la Duchesse de la perte d'un fils, (qui lui a été très sensible, à cause du mérite de ce Prince) votre dernier écrit étoit venu bien à propos, d'autant qu'on jugea qu'étant écrit d'une maniére propre à s'emparer de l'esprit, il servoit doublement; tant en chassant des pensées fâcheuses, qu'en en donnant des belles & importantes. Je suis avec ardeur, Monsieur, Votre, &c.

IX. CON-

IX. CONJECTURE DE Mr. PELISSON

Sur un passage de S. Augustin, (*Edition de la Congrégation de S. Maur*, *pag.* 1375. *Ser.* 354. *c'étoit le* 53. de Verbis Domini *dans les anciennes éditions*) *envoyée à Mr.* de Leibniz.

(n) Pene quidem Sacramentum omnes corpus ejus dicunt, quia omnes in pascuis ejus simul pascunt : sed venturus est, qui dividat, &c.

IL paroit par la lecture du passage entier, qui est fort brouillé, qu'il doit y avoir quelque chose de corrompu au texte.

Les prétendus Reformés s'en servent pour montrer, que l'Eucharistie n'est le corps du Seigneur que de nom seulement, mais la suite du discours & les paroles qui viennent immédiatement après le mot *dicunt*, n'ont aucun rapport à ce sens là.

Monsieur *de la Milletiére*, & autres, parmi les Catholiques, ont tenté des restitutions du texte, sans beaucoup de succès.

Je croirois qu'on en pourroit faire une autre, sur laquelle je demande avis, & qui me sembleroit plus heureuse, au moins qui se rapporte beaucoup mieux à la suite du discours. Mais il faut le reprendre de plus haut.

Quicunque in corpore ejus esse voluerit, non miretur, quia odit eum mundus. Corporis autem ejus sacramentum multi accipiunt, sed non omnes, qui accipiunt sacramentum, habituri sunt apud eum etiam locum promissum membris suis. Pene quidem Sacramentum omnes corpus ejus dicunt, *quia omnes in pascuis ejus simul pascunt, sed venturus est, qui dividat & alios ponat ad dextram, alios ad sinistram, &c.*

Ma restitution prétendue est celle-ci : *Penes quidem sacramentum omnes corpus ejus dicuntur.*

La corruption étoit aisée de *pene* pour *penes*, omettant une *s*. Et quant

(n) Fossatensis vetus Codex : *Sacramentum quidem pene omnes gentes dicunt corpus ejus.* Sic etiam Floriacensis, omisso tantum vocabulo *gentes*. Ceteri ferè MSS. ab editis nil differunt, nisi transpositione particulæ, hoc modo : *pene Sacramentum quidem omnes, &c.*

à *dicuntur*, au lieu de *dicunt*, rien n'eſt plus facile : car la plûpart des impreſſions anciennes même mettent *dicunt3*, avec une maniére d'abréviation après le *t*, pour dire *ur*; laquelle abréviation s'obmet très facilement.

Cette reſtitution ſuppoſée, le ſens ſembleroit bien net, & bien juſte pour la ſuite du diſcours.

Ceux qui ont étudié *S. Auguſtin*, ſur les paſſages qui regardent l'Euchariſtie, ſçavent bien, que par-tout il conſidère dans le Saint Sacrement le corps véritable de Notre Seigneur, & ſon corps myſtique, qui eſt l'Egliſe, parce que ſon corps véritable, uni à nos corps, fait de nous tous en quelque ſorte un ſeul corps, qui eſt celui qu'on nomme myſtique; & c'eſt une des clefs pour toutes les difficultés très conſidérables qu'on forme ſur ces paſſages. Le Cardinal *du Perron* a traité amplement la matiére, en ſon livre des lieux de *S. Auguſtin.*

Il parle ici dans ce même eſprit : *Penes quidem Sacramentum omnes corpus ejus dicuntur.*

Quant au Sacrement, tous ceux qui y participent (bons ou mauvais) ſont appellés le corps du Seigneur.

Et la raiſon qu'il en rend, eſt, *quia omnes in paſcuis ejus ſimul paſcunt*, ou *paſcuntur*, par la même obmiſſion de l'abreviation *t3*; parce que tous paiſſent en même lieu, mangent le même corps qui s'unit à nous & nous fait tous un ſeul corps.

Mais il ne s'enſuit pas, que tous ceux qui reçoivent le Sacrement, dit-il, doivent avoir le lieu promis aux membres de ſon corps : *venturus eſt, qui dividat, &c.* Les uns avec ce corps auront reçu leur ſalut, les autres leur condamnation & leur jugement, comme parle l'Apôtre.

Je me confirmerois fort en cette penſée, ſi je trouvois dans *S. Auguſtin* quelques exemples de cette expreſſion *penes Sacramentum*, c'eſt ce qu'il faut chercher. Je crois en avoir vû dans *Tertullien*, qui étoit Africain.

X. REPONSE DE MR. DE LEIBNIZ.

Après avoir conſideré attentivement le texte de *S. Auguſtin* dans le 53. Sermon *de verbis Domini*, je ſuis entiérement ſatisfait de la correction de Mr. *Peliſſon*, que je tiens fort juſte & fort heureuſe. Car ce Père, après avoir dit, que parmi ceux qui reçoivent le Sacrement du corps de JESUS-CHRIST, il y en a qui n'auront pas le lieu & le droit des véritables membres, il ajoûte, que *quant au Sacrement, il eſt bien vrai qu'ils ſont tous* (enſemble) *le corps de* JESUS-CHRIST, étant tous repus des pâturages (du corps) de ce divin Paſteur ; mais qu'on fera un jour la

la ſéparation des bons & des mauvais; (des membres vifs & des membres pourris.) *Penes quidem ſacramentum* (id eſt *ſecundum ſacramentum*) omnes corpus ejus dicuntur, *quia omnes in paſcuis ejus ſimul paſcunt*; *ſed venturus eſt qui dividat*, *& alios ponat ad dextram*, *alios ad ſiniſtram*; car la leçon reçue, *pene quidem ſacramentum omnes corpus ejus dicunt*, n'a point de ſens raiſonnable.

Il m'étoit venu au commencement un ſcrupule, c'eſt que la prépoſition *penes* d'ordinaire ne gouverne que l'accuſatif d'une perſonne, & non pas celui d'une choſe; & on dit *culpam*, *laudem*, *virtutem*, *arbitrium*, *penes aliquem eſſe*: *fides ſit penes autorem.* Ainſi, *penes aliquem eſſe*, ſemble vouloir dire, être dans le pouvoir, ou droit, ou appartenance de quelqu'un, comme quelque choſe qui lui eſt acquiſe & domeſtique: d'où viennent peut-être auſſi, *penitus & penates*; car dans tous ces mots la premiére ſyllabe eſt brève. Et bien qu'Horace diſe:

Si volet uſus,
Quem penes arbitrium eſt, & vis & norma loquendi,

cela n'eſt pas contraire à la règle, car c'eſt une proſopopée, où il fait de l'uſage une perſonne. Néanmoins j'ai trouvé qu'il y a quelques exemples contraires, où *penes* eſt attribué non-ſeulement aux perſonnes, mais encore aux choſes; tout comme, *juxta*, *ſecundùm*, *apud.* L'auteur de la Rhétorique *ad Herennium* (qui eſt ancien, bien qu'il ſoit incomparablement inférieur à *Ciceron*) dit dans ſon quatriéme livre: *ita petulans es atque acer*, *ut ne ad ſolarium idoneus*, *ut mihi videtur*, *ſed penes ſcenam*, *& in ejuſmodi locis exercitatus ſis.* Il eſt vrai que ceci n'eſt pas du bel uſage, & l'auteur y dit exprès avoir voulu apporter un exemple d'un genre de parler bas & conforme à la façon de parler du petit peuple. Mais il eſt conſtant auſſi, que *S. Auguſtin*, (qui écrivoit aſſez bien quand il vouloit,) s'abaiſſoit lui-même dans ſes Sermons, & s'accommodoit un peu au goût & à la portée de ſes auditeurs Africains, dont le Latin étoit ſans doute bien déchû; de ſorte, qu'il ne me reſte plus aucune difficulté ſur cette reſtitution du texte.

XI. LETTRE DE MR. PELISSON A MR. DE LEIBNIZ.

A Paris ce 23. Octobre 1691.

JE ne crois pas, Monſieur, vous devoir demander pardon ſi je répons un peu tard à la derniére lettre que vous m'avez fait l'honneur d'écrire. Je l'ai fait par diſcrétion, pour ne vous pas engager à un commerce

merce trop fréquent. Cette lettre, dont je vous parle, se trouve sans datte, mais je vous la désignerai mieux, en vous disant que c'est celle, où vous avez eu la bonté de me mander de quel sentiment vous étiez sur l'Eucharistie, & de quel sentiment étoit votre grande Princesse. Mon inclination, si je ne l'eusse retenue, m'eût porté à vous en rendre graces très humbles dès le lendemain. Je crus que je devois différer jusqu'à ce que je pusse vous rendre compte du petit imprimé, où j'ai l'honneur d'être avec vous, & que Madame de *Maubuisson* doit vous avoir envoyé ces jours passés. Je commencerai par là, Monsieur : ne soyez point en peine du succès; car pour ce qui regarde le langage, où vous semblez vous défier de vous-même, nos meilleurs Ecrivains sont étonnés de vous voir écrire si François; & pour tout le reste, hors le fonds de la doctrine, dont nous sommes bien fâchés de n'être pas d'accord avec vous, vous aurez vû comment en parle Mr. *Pirot* dans l'approbation qu'il a bien voulu me donner. Mais j'ai crû vous devoir faire copier ce qu'il m'en écrivit il y a deux mois, pour moi-même plûtôt que pour le public, où vous trouverez des louanges encore plus grandes & moins suspectes. J'ajoûte pour finir, que si dans cet ouvrage nous ne faisons autre bien, ni vous ni moi, Monsieur, au moins aurons-nous donné un bon exemple, en faisant voir qu'on peut n'être pas de même avis sur la Religion, & s'éclaircir les uns avec les autres, sans rompre les nœuds sacrés de la charité & de l'honnêteté chrêtienne.

Je passe, Monsieur, à ce que vous me faites l'honneur de m'écrire touchant l'Eucharistie. *O factum bene*, que vous soyez de la confession d'Ausbourg! Je ne compte presque pour rien la différence entre vous & nous, surtout, puisque *Luther* même vous permet de croire comme nous. Aussi je ne m'arrête point du tout à le combatte dans ce que j'ai entrepris d'écrire sur cette matiére. Je vous dirai seulement, Monsieur, ce que je disois au sçavant Mr. *Obrecht* de Strasbourg, quand le Roi y fut pour la premiére fois, quelques années avant que cet excellent homme se fût converti, & nous eût découvert l'étude qu'il faisoit en secret sur la Religion. Je vous le dirai donc comme à lui, Monsieur; je suis étonné qu'au tems où nous sommes, la premiére chaleur des disputes étant passée, on puisse être aussi éclairé que vous l'êtes, & aussi instruit de l'antiquité Ecclésiastique, & demeurer Luthérien. Car à dire la vérité, ce que vous nous reprochez dans tous nos autres différens, ne sont qu'exagérations violentes, ou mauvaises explications du dogme Catholique, qui bien entendu n'a rien que de bon & de conforme à la pratique de tous les siécles. C'est autre chose quand il faut cesser d'être Calviniste, & commencer par croire un très-grand miracle, de tous les jours, qu'on n'avoit point crû, qu'on avoit même été exhorté depuis le berceau à ne jamais croire. Voilà un terrible abîme à combler: les forces humaines n'en sont presque

presque pas capables; ou si l'on en peut venir à bout, ce n'est qu'à l'égard de ceux qui sont soutenus de forces divines : je veux dire, Monsieur, bien Chrêtiens, & très - bien Chrêtiens; ce que personne n'est presque plus qu'à demi; car il n'y a qu'une vive & très vive foi, qui fasse embrasser ce mystère comme une suite de tous les autres. Quelle douleur que notre admirable Princesse (pardonnez moi ce terme de notre, qui m'est échapé au lieu de votre,) quelle douleur qu'une personne de ce rang & de ce mérite ait mieux aimé suivre Genève qu'Ausboug? Genève, dis je, qui comme j'espère de le montrer assez clairement, ne sçait, en un mot, ce qu'elle veut, & ce qu'elle entend dans ce grand mystère. Je n'ose me rien promettre de mon foible travail; mais ce seroit une grande consolation pour moi, si je voyois, qu'un esprit aussi élevé que le sien, goûtat un peu ce que je puis avoir médité de particulier sur une importante matiére. Ce qu'il y a de vrai, Monsieur, c'est que je souhaite sa conversion & son salut autant que j'aye jamais souhaité chose du monde.

Je n'oublierai, s'il plaît à Dieu, ni la possibilité, par laquelle je commence l'ouvrage, ni les démonstrations prises de l'Écriture Sainte, qui sont la seconde partie, ni les convictions tirées des Pères, qui sont la troisiéme, à laquelle j'en suis. Je crois, Monsieur, qu'étant de même avis que moi, pour une présence véritable & réelle, vous pouvez prier avec moi que je ne défende pas mal une si grande & si bonne cause.

J'ai plusieurs amis Cartésiens, qui ne laissent pas d'être fort bons Catholiques. Ils s'expliquent à leur maniére; mais il est vrai que l'opinion de leur maître n'est pas commode pour faire entendre cette merveille à ceux qui ne l'entendent pas. J'ai dit néanmoins en quelque endroit, que la Philosophie ne peut jamais être essentielle à la Religion; que toute la science humaine pourroit être fausse, & la Religion demeurer toûjours véritable. Dieu n'a pas eu dessein de nous enseigner la Physique ni l'Astronomie; il se sert dans l'Ecriture des expressions, ou même des créances communes, sans les consacrer pourtant. Que *Ptolomée*, ou *Copernic*, ou *Ticho Brahé* ayent raison, il est toujours vrai, qu'à la priére de *Josué* Dieu fit un très grand miracle, quand il est dit que le Soleil s'arrêta en Gabaon. Qu'il n'y ait, si on veut, ni substance ni accidens, (supposition, selon moi, impossible & chimérique) toujours seroit-il vrai qu'en l'Eucharistie, ou de cette sorte, ou de quelque autre, ce qui paroît être encore n'est plus; & ce qui ne paroit pas, commence à être. Cependant la doctrine d'*Aristote* explique plus nettement qu'aucune autre cette merveille; & c'est pour cela qu'il s'en faut servir: car ne s'agissant en cette partie de la dispute, que de possibilité ou d'impossibilité, on seroit ridicule de traiter d'impossible ce qui s'accorderoit avec les principes d'une Philosophie commune & reçue par toute la terre, quand même elle ne seroit pas la plus véritable.

Mais, Monsieur, je vais trop loin avec vous, par l'envie que j'aurois de vous découvrir tout mon cœur dans une seule lettre. Il faut cependant vous dire encore, que ma vie ayant été toujours fort occupée, hors quatre ans & quatre mois de Bastille, & de loisir forcé, j'ai donné peu de tems aux sciences purement spéculatives. Je les regardois comme la première de nos curiosités, & les sciences, qu'on nomme *pratiques*, comme la premiére de nos affaires. D'ailleurs, je n'ai jamais pu me tirer de l'esprit que tout le sçavoir des Physiciens est purement historique, c'est-à-dire, qu'ils sçavent ce que chacun a crû & par quelles raisons il l'a crû, mais non pas ce qu'il faut croire. Or si quelque chose est capable de relâcher l'attention & l'application en des matiéres difficiles, c'est de s'imaginer qu'après beaucoup de travail, on attrapera tout au plus la vraisemblance, & non pas la vérité. Ajoutez-y, sans que pour tout cela, comme dit *Aristote* en quelque endroit, l'homme en devienne ni meilleur ni plus mauvais. Je ne le dis pas non plus que lui, pour mépriser ces beaux & riches talens en ceux qui les ont, mais pour m'excuser, si connoissant ma foiblesse, je n'ai pas eu le courage d'y aspirer. J'ai été élevé dans *la Philosophie d'Aristote* avec une grande vénération pour lui; mais cette vénération s'est bien augmentée, quand m'étant remis au Grec, dans ces années de solitude, je l'ai lû en lui même, où je l'ai trouvé d'une élégance infinie, & sans comparaison plus clair que tous ses Commentateurs. Je ne connois point de génie plus étendu ni plus élevé, que le sien. J'admire aussi celui de *Descartes*: nos plus grands Géometres, les *Fermats* & les *Robervals*, mes maîtres & mes amis, le tenoient pour l'un des premiers Géométres du monde. Ses pensées en Métaphysique sont sublimes, & s'accordent dignement aux plus hautes vérités de la Religion Chrêtienne. Sa *méthode* si bien écrite, dont j'ai été amoureux en mon enfance, me semble encore aujourd'hui un chef-d'œuvre de jugement & de bon sens. Où trouveroit-on plus d'esprit & plus d'invention, qu'en tout ce qu'il a imaginé sur ce beau, mais difficile problême du monde, que Dieu a exposé à nos yeux & abandonné à nos disputes? J'ajoute aux louanges de ce grand Philosophe, comme j'ai fait ailleurs, qu'en vrai honnête homme, tel qu'il l'étoit en effet, il nous a donné tout son systême pour possible seulement, & non pas pour nécessaire, comme le veulent ses plus passionnés sectateurs. Mais il s'en faut beaucoup que je n'aille aussi loin qu'eux & plus loin que lui. Au contraire, soit que je ne l'aye pas assez étudié ou autrement, j'avoue, tout incapable que je me tiens de rien decider, qu'il y a quelques-unes de ces nouvelles pensées, pour lesquelles je me sens une extrême repugnance, soit aveugle, soit bien fondée. Entre celles là est cette même & égale quantité de mouvement, dont vous parlez, qui ne s'accorde, ce me semble, en façon du monde à nos idées naturelles; au lieu que la même quantité de force, ou de vertu, ou de puissance, que vous voulez mettre en la place, se

per-

persuade presque d'elle-même, & s'établit dans l'esprit, sans qu'on lui demande pourquoi. Notre imagination est accoutumée à concevoir l'être, dans les choses même les plus insensibles, avec je ne sçai quoi qui le soutient, qui le défend, & qui lui donne une puissante inclination à s'étendre; comme on voit clairement qu'une goute d'eau, si elle pouvoit, inonderoit toute la terre, & que la moindre étincelle de feu, si elle ne trouvoit point d'obstacle, embraseroit tout l'Univers. Ainsi, Monsieur, je ne puis que louer votre pensée. Ce pourroit bien être aussi, comme vous le dites, la fameuse ἐντελέχεια d'*Aristote*, mais je ne me souviens pas bien s'il l'applique à autre chose qu'aux corps organiques capables d'avoir la vie, & n'attendant plus que ce je ne sçai quoi, qui est tout ensemble leur derniére perfection & leur premier être actuel, ou leur premier acte. Je me persuade au contraire, que votre force ou vertu s'étend à tous les corps généralement; de sorte que si je vous entens bien, Monsieur, lors qu'une grosse pierre nous paroit sans force, sans action, & comme toute morte sur le globe terrestre, qui est plus fort qu'elle, il ne faut pas croire que ce soit faute de bonne volonté. Car si vous l'elevez en l'air, & qu'incontinent après vous lui rendiez sa liberté naturelle, le feu lui-même n'auroit pas plus d'action, plus de force & plus de vigueur qu'elle en aura: la foudre ne briseroit pas avec plus de violence qu'elle le fera, les porcelaines, le verre, & tous les autres corps fragiles, qui s'opposeront à son passage.

Mais j'en parle comme un aveugle des couleurs, n'y ayant jamais fait de reflexion que dans la lecture de votre lettre, & quelque tems auparavant dans la lecture du Journal des Sçavans, où je fus fort aise de vous trouver, & que nos gens fussent un peu instruits de votre mérite. Quoi qu'il en soit, Monsieur, ni l'une ni l'autre de ces lectures ne font que me faire souhaiter davantage votre *Traité de la Dunamique*, ou *Dynamique*, & je vous exhorte de tout mon cœur à n'en point abandonner le dessein; la matiére étant très belle, très nouvelle & très curieuse, capable de vous acquérir bien de l'honneur, & même de rendre un bon service tant à la Philosophie qu'à la Religion, suivant que vous le prenez.

J'ai encore, Monsieur, nonobstant la longueur de cette lettre, à vous rendre mille & mille graces très humbles de votre avis sur le *passage de S. Augustin.* Je compte votre suffrage pour beaucoup en faveur de ma conjecture; & l'exemple que vous me fournissez, tiré de la Rhétorique *ad Herennium*, est une autorité considérable. Vous avez persuadé Mr. l'Abbé *Pirot* là-dessus, comme vous le verrez par sa lettre, & Monsieur *de Meaux* m'a écrit aussi qu'il entroit dans votre sentiment.

Mais que vous dirai-je enfin, Monsieur, sur les bons offices que vous me rendez de tous côtés? Personne n'ignore le grand mérite de Madame la Duchesse de Zell, ni du Prince *Antoine Ulric*; c'est un honneur & un avantage au-dessus de moi que d'en être connu: mais c'est à vous à voir,

Mon-

Monſieur, ſi vous ne leur avez point donné une trop bonne & trop favorable opinion de ces pauvres petits ouvrages. Vous les trouveriez, Monſieur, plus dignes, non pas de louange, mais d'excuſe, ſi vous ſçaviez quels bouts de tems j'y employe, & à combien d'autres choſes je ſuis obligé de me partager, qui ne me permettent pas d'être médiocre en chacune. L'Euphrate lui même, s'il étoit diviſé en cent ruiſſeaux, comme on dit qu'il le fut autrefois, ſe laiſſeroit paſſer à pied ſec. Je ne laiſſerai pas de continuer, s'il plaît à Dieu, tant que je vivrai, mes foibles efforts pour la Religion; afin que quand il plaira au Maître de m'appeller, il me trouve non ſeulement éveillé, mais occupé à quelque choſe qui le regarde, & ne regarde que lui. Vous, Monſieur, à qui il a donné de plus grands talens, tâchez de lui en rendre compte, & ſoyez perſuadé que perſonne ne vous rend plus de juſtice que moi, ni n'eſt davantage, votre, &c.

XII. EXTRAIT D'UNE LETTRE DE M. L'ABBE' PIROT

A Mr. Peliſſon, *du 24. Août 1691. dont il eſt parlé dans la Lettre précédente.*

MAis au lieu de m'en accuſer comme d'une faute telle qu'elle eſt, je m'en remercierois, ſi je ſçavois qu'elle m'eût attiré la communication de ce que vous me faites aujourd'hui l'honneur de m'envoyer. J'aime mieux préſumer de la bonté que vous avez pour moi, & croire que quand vous n'auriez pas eu occaſion de me faire ſouvenir de mon devoir & d'exciter ma lenteur, vous auriez bien voulu me donner un des grands plaiſirs, que j'aye eu il y a long-tems. De bonne foi, je ſuis charmé de notre Mr. *de Leibniz*: je vis bien du brillant dans ſes premiéres notes, & il me parut enſuite bel eſprit, eſprit fort, & d'un raiſonnement fin, profond, ſuivi, mais je ne le croyois pas ſi ſolide: la lettre, dont vous me faites l'honneur de m'envoyer copie, & la critique de la reſtitution heureuſe que vous avez imaginée du Sermon de *S. Auguſtin*, marquent un grand ſens, une érudition exacte, & un goût exquis en toutes choſes. J'ai été ravi de voir tant de Religion dans des méditations de Phyſique; cela marque de bonnes intentions, des vûes pures, & un cœur droit. S'il m'eſt permis de dire mon ſentiment de ſes idées ſur l'etendue, elles me paroiſſent juſtes, & je ſuis tout de ſon avis; ſoit à prendre la nature dans ſon fonds, ſoit à y faire entrer nos myſtères, dont la foi doit nous guider pour y trouver la droite raiſon. Je crois que les choſes ſont ainſi qu'il les conçoit, & je trouverois comme lui de l'impoſſibilité à concilier les principes

principes de Mr. *Descartes* avec la présence réelle de JESUS-CHRIST au Saint Sacrement. Ce ne sera peut-être pas là l'opinion de tout le monde, mais ç'auroit été celle de *S. Thomas*, & c'est encore celle de l'Ecole. Depuis peu le Roi a fait dire par Mr. l'Archevêque à trois Professeurs de Paris, qui paroissoient donner un peu dans le systême de *Descartes*, de se conformer à la Philosophie d'*Aristote*, comme les censures de l'Université & les Arrêts du Parlement les y obligeoient. J'aurois curiosité de voir ce qu'il a fait sur cette matiére. Mr. *Cousin* n'a pas encore, que je sache, rien mis de cela dans le Journal François, & je n'ai pas vû ce que la République des lettres a marqué de sa contestation avec le *P. Malebranche*. Je souhaite passionnément qu'il imprime bientôt ce qu'il marque en projet: je voudrois voir le déchifrement de l'indéchifrable [illegible] de sa façon. Ses observations sur la correction de *S. Augustin* sont admirables; & à tout prendre, je le tiens un des hommes du monde les plus estimables & les plus aimables: je ne connois ni plus de mérite ni plus d'honnêteté, que ce qui m'en paroit dans ses écrits. Vous avez donné lieu à tout cela: l'agrément qu'on trouve en ce que vous faites est si engageant, qu'on ne s'en peut défendre; vos pensées sont si raisonnables, vos conjectures si bien fondées, qu'il faut entrer dans votre sens & se rendre à vos lumiéres. Vous pouvez présentement, quelque défiance que votre modestie vous fasse avoir de vous même, avancer surement ce que vous avez remarqué du Sermon de *S. Augustin*. Ce que vous me fites l'honneur de m'en dire d'abord me gagna; mais un suffrage aussi foible n'est garant de rien; l'approbation de Mr. *de Leibniz*, autorisée comme il vous l'envoye, est au dessus de tout: » il n'y auroit qu'à souhaiter » qu'il fût d'entre-nous, *utinam ex nostris esset*. Mais j'espère que cela sera un jour. « Je le regarde comme une de ces ouailles destinées à entrer dans la bergerie, quoiqu'elles n'y soient pas encore. Si ceux qui nous quittent n'étoient pas des notres, quoiqu'ils parussent entre nous, ceux qui n'en sont pas, & qui en seront un jour, peuvent être regardés comme en étant déja. Mais il n'y a que Dieu qui sache ce secret: comme il n'y a que lui qui touche les cœurs, il n'y a que lui qui les sonde. Je le prierai qu'il agisse si puissamment sur lui, qu'il le mette dans son Eglise.

XIII. LETTRE DE Mr. DE LEIBNIZ

A Mr. Pelisson. *A Hanovre du* 19. *Novembre* 1691.

MONSIEUR,

Quoique je ne ſache que trop, combien il eſt difficile qu'un étranger ſe puiſſe expliquer comme il faut dans une langue qu'on a portée à un auſſi haut point de perfection que la votre; je ne laiſſe pas de me repoſer ſur votre parole, parce que je ſçai, que la bonté qu'on a en France pour les étrangers, & la protection que vous avez donnée à mon écrit, le feront toujours croire paſſable. C'eſt ſur ce fondement & ſur celui de votre bonté déja reconnue, que j'ai pris la liberté de vous écrire ſur les fautes d'impreſſion à corriger dans la ſeconde édition que vous allez faire. J'ajoute ici qu'il auroit été peut-être à ſouhaiter, qu'on y vit encore certaines objections, que j'avois faites par des lettres ſuivantes, qui n'ont pas été miſes au jour, ſans doute parce qu'elles contenoient quantité d'autres choſes hors du ſujet, quoiqu'il y en eût qui paroiſſoient eſſentielles. Vous aviez dit, Monſieur, qu'on ne pouvoit tenir pour hérétiques matériels, ou en apparence ſeulement, que ceux qui ignorent invinciblement la déciſion de l'Egliſe, & que l'autorité d'excommunier, que j'accordois à l'Egliſe, ſe réduiſoit à rien par la limitation de *clave non errante*, ce qui feroit dire, *vous jugerez bien quand vous jugerez bien.* A ces deux points j'avois repliqué pour ma juſtification & pour celle des Proteſtans, que ſuivant cette définition des hérétiques véritables, on n'y ſçauroit comprendre les Proteſtans, qui ne croyent pas (après un examen convenable) que les déciſions contraires à leurs ſentimens ayent été faites par des Conciles Oecuméniques; que les ſupérieurs Eccléſiaſtiques ſont faillibles dans leurs ſentences ou excommunications, mais que cela n'eſt pas contraire à l'infaillibilité de l'Egliſe, univerſelle à l'égard des dogmes; & que le pouvoir des ſupérieurs n'eſt point éludé par ma limitation, dont en effet perſonne ne ſçauroit diſconvenir. Car ils ont toujours la préſomption pour eux, en ſorte qu'on eſt obligé d'obéir en tout ce qui ne paroit pas contraire au commandement de Dieu, & c'eſt déja beaucoup, ou plûtôt c'eſt tout. Je ne dis pas ceci pour recommencer la diſpute, je n'ai garde, mais ſeulement pour vous laiſſer juger, Monſieur, ſi on en pourroit toucher quelque choſe dans la ſeconde édition, afin qu'on ne laiſſe rien d'imparfait.

On

On prépare ici un Opera Italien ; quand tout sera prêt, nous verrons ici les Cours de Zell & de Wolffenbutel. Je ne doute point que Monseigneur le Duc *Antoine Ulric* (car depuis qu'il est Régent, nous ne l'appellons plus Prince), aussi bien que Madame la Duchesse de Zell, n'apprennent alors avec une satisfaction extraordinaire les expressions favorables, dont vous vous servez à leur égard.

Celles de Monsieur *l'Abbé Pirot* le sont trop pour moi ; mais c'est la bonté de vous autres Messieurs, d'estimer dans un étranger ce qui ne passeroit que pour fort médiocre parmi vous. Après ce que vous me dites du mérite extraordinaire de cet habile Docteur de Sorbonne, je tiens à bonheur d'en avoir acquis la connoissance. Il me semble que Mr. *Ludolphi*, un des plus sçavans hommes que nous ayons en Allemagne, me l'a nommé autrefois après son retour de France, comme une personne qu'il estimoit beaucoup. Je suis bien-aise que vous ayez goûté aussi bien que lui ce que j'avois dit de la matiére, de l'étendue & de la force. J'ai eu là dessus un petit procès avec un sçavant Cartesien, nommé Mr. l'*Abbé de Catelan*, où le R. P. *Malebranche* étoit un peu mêlé. Mais au bout du compte, il se trouva que Mr. l'Abbé n'avoit pas encore pris mon sens ; on m'avoit donné le change pour ne pas répondre à ce qu'il y avoit d'essentiel. Je vous envoyerai la copie des piéces de ce procès qui est de conséquence ; car il s'ensuit que la même quantité de mouvement ne se conserve pas, & qu'elle est différente de la quantité de la force qui se doit conserver. J'y avois mêlé aussi un petit échantillon, *comment la considération de la sagesse divine est utile pour des découvertes importantes, qu'on peut faire en Physique.* Et de plus, il s'ensuit qu'il y a dans les corps quelqu'autre chose que l'étenduë, ou que grandeur, figure & mouvement. C'est pourquoi je souhaiterois que ce procès fût examiné par quelques habiles Géomètres ; peut-être l'entremise de Mr. l'Abbé *Pirot* pourroit en donner l'occasion. Il est sûr qu'*Aristote* étoit incomparablement plus habile que plusieurs ne pensent. Je vois que beaucoup de jeunes gens courent après la matiére subtile, & les petits globes de *Descartes*, pour avoir de quoi parler & pour se donner le droit de mépriser les anciens, & de négliger l'érudition, qu'il faudroit pourtant puiser dans les sources. Mr. l'*Evêque d'Avranches* a dit agréablement de ces Messieurs, *ignorantia inflat.* J'estime *Descartes* infiniment ; il étoit très-sçavant, & avoit plus lû que ses sectateurs ne s'imaginent. On peut dire qu'il est un de ceux qui ont le plus ajoûté aux découvertes de leurs prédécesseurs. Mais ceux qui se contentent de lui, se trompent fort. Cela est vrai jusques dans la Géométrie même, où Mr. *Descartes*, tout grand Géométre qu'il étoit, n'étoit pas allé si loin que plusieurs se persuadent : sa Géométrie est bornée. J'ai donné quelques échantillons dans les *Acta eruditorum* de Leipsic, qui le font voir. Il a eu l'adresse de don-

ner exclusion aux problêmes & figures, qui ne peuvent point s'assujettir à son calcul : & cependant ce sont souvent les plus importans & les plus utiles, & surtout qui ont le plus d'usage en Physique. Il faut une *nouvelle espèce d'Analyse* pour cela, dont j'ai donné des essais, qui ont été applaudis en Angleterre & ailleurs. Un sçavant Professeur de Basle les ayant étudiés & compris, me pria de dire si je ne pourrois pas par cette voye résoudre un certain problême proposé par *Galilei*, qui étoit demeuré sans solution. J'y réussis d'abord : & comme j'avois il y a cinq ou six mois quelque commerce de lettres avec Mr. *de la Roque*, fils d'un sçavant Ministre & très sçavant lui-même, sur certains points d'histoire, je joignis cette solution à ma derniére, pour être mise dans le Journal des Sçavans, si on le trouvoit à propos. Mais par un mal-entendu ma lettre avoit été portée à un autre Mr. *de la Roque*. Je l'appris de Mr. *de la Loubere*, qui me l'a mandé derniérement. Mr. *Thevenot* l'a fait dire au véritable Mr. *de la Roque*, à ce que Mr. *Brosseau* me manda ; mais comme l'autre est mort depuis, j'ai peur que la lettre avec ce qui étoit joint, n'ait été perdue. Mais pourquoi vous importuner de ces bagatelles ? si ce n'est peut-être pour dire que ce n'est pas legérement, ni sans quelque connoissance de cause, que je juge du Cartésianisme, comme je fais.

Il y a quelques années que j'échangeai trois ou quatre *lettres* avec Mr. ** au sujet *de mes sentimens touchant la nature de la substance corporelle, differente de l'étenduë*. Ce fut par l'entremise de Mr. le Landgrave *Ernest*, qui lui avoit communiqué quelque chose de mes méditations. Elles lui avoient paru étranges d'abord ; mais après avoir vû mes explications, il commença à en juger tout autrement. Je lui donnai des éclaircissemens sur quelques doutes. Il est vrai qu'il ne voulut rien décider, ayant toujours été pour *Descartes* depuis long-tems. Il semble que chez *Aristote l'Entelechie* en général est une réalité positive, ou l'actualité opposée à la possibilité nuë ou à la capacité ; c'est pourquoi il l'attribue aux actions (comme sont le mouvement & la contemplation), aux qualités ou formes accidentelles (comme la science, la vertu), aux formes des substances corporelles, & particuliérement aux ames, qu'il considère comme les formes des substances vivantes. Mais il ne donne pas le moyen de rendre ces choses assez intelligibles. Il l'avoue lui-même, quand il parle de l'ame *un peu après sa définition*, qu'il n'en donne qu'une description legére, & qu'il y a des degrés dans les définitions ; ce qu'il explique très-bien par l'exemple du tetragonisme d'un parellelogramme, qui pourra être expliqué legérement, en disant que ce n'est autre chose que l'invention d'un quarré égal à un parellelogramme ; mais il peut aussi être expliqué plus à fond, en disant que c'est l'invention d'une moyenne proportionelle entre la base & la hauteur, qui est le côté de ce quarré. Or de toutes les notions differentes de l'étendue & de ses modifications, je trouve

trouve celle *de la force* la plus intelligible & la plus propre à expliquer la nature du corps. Il semble que la substance corporelle a deux forces, sçavoir la *force passive*, c'est-à-dire, la résistance à l'égard de sa matiére, qui est commune à tous; (car l'impénétrabilité n'est autre chose que la résistance générale de la matiére) & puis *la force active* à l'égard de sa forme spécifique, qui est variable selon les espèces. Car il faut sçavoir que tout corps fait effort d'agir au déhors, & agiroit notablement, si les efforts contraires des ambians ne l'en empêchoient. C'est ce que nos Modernes n'ont pas assez conçu. Ils s'imaginent qu'un corps pourroit être dans un parfait repos sans aucun effort, faute d'avoir entendu ce que c'est que la substance corporelle; car *à mon avis* (au moins naturellement) *la substance ne sçauroit être sans action*, ce qui détruit encore l'inaction, que les *Sociniens* attribuent aux ames séparées. C'est par ce moyen qu'on connoit la distinction de la substance du corps d'avec son étendue, & que rien n'empêche que la substance d'un même corps ne puisse être appliquée à plusieurs lieux. Mais si la substance du corps n'étoit autre chose que l'étendue avec ses modifications ou figures, il semble qu'il auroit autant de corps qu'il y a de lieux ou d'étendues qu'il occupe. Cependant, je n'ai garde d'accuser Messieurs les Cartesiens d'être contraires à ce qui est de foi, & je loue les efforts qu'ils font pour se sauver de cette difficulté; mais comme on y trouve beaucoup de peine, j'aime mieux me tenir à la voye la plus sure, d'autant que je la trouve la plus raisonnable d'ailleurs. Je crois aussi que plusieurs habiles Modernes ont quitté les principes de leurs prédécesseurs, parce que personne ne les a expliqués d'une maniére assez intelligible selon leur portée, & que ceux qui ont combattu pour la vérité, ordinairement l'ont mal défendue en niant ce qu'ils ne devoient pas nier, sçavoir que tout se fait méchaniquement; car par-là ils s'exposent au mépris, comme s'ils vouloient rendre raison des particularités de la nature par des notions générales & vagues, par des formes, qualités, facultés, sympathies, &c. Mais comme dans le corps humain la connoissance de l'ame ne nous dispense pas d'entrer dans le détail des parties de notre corps propres à expliquer distinctement nos fonctions, il en est ainsi à proportion dans toute la nature; & quoique tout se fasse méchaniquement, cela ne doit pas nous allarmer, parce que les principes mêmes de la *méchanique*, (c'est-à-dire, les loix que la nature observe à l'égard du mouvement) ne sçauroient être expliquées par les seuls principes de science de l'étendue (c'est à dire, de la Géométrie;) & j'ai démontré, qu'il faut recourir à une cause supérieure pour en rendre raison. Mais je m'enfonce trop ici dans des matiéres qui ne sont pas du goût général, ni fort propres à des lettres. Cependant l'occasion & le sujet important que vous traitez, Monsieur, joint à la bonté que vous avez eu de donner votre approbation à ce que j'en avois écrit auparavant, m'y ont convié, pour vous en donner une idée plus distincte aussi,

bien qu'à Mr. l'Abbé *Pirot*. Aussi m'arrive-t-il bien rarement de pouvoir me donner carriére sur ces matiéres ; les droits de la *Sérénissime Maison de Brunsvic*, qui m'obligent à faire des recherches d'histoire, & à éplucher des vieux titres, étant une occupation qui m'est ordinaire. Aussi la Jurisprudence & l'histoire m'ont occupé dès ma jeunesse, & *ce fut déja à l'âge de vingt-quatre ans, que je fus Assesseur ou Conseiller d'une Cour Souveraine de Justice chez un Electeur Ecclésiastique*, car les Electeurs ont le privilége *de non appellando* : mais après la mort de ce Prince, la Cour ayant changé de face, je me mis à voyager, & le séjour de France, qui fut de quelques années, me donna le loisir d'approfondir davantage les matiéres Mathématiques & Physiques. Et comme j'eus le bonheur d'y rencontrer de nouvelles ouvertures, cela m'invita d'y penser davantage, aussi-bien que les exhortations des amis curieux ; car la Societé Royale d'Angleterre me donna une place, & on m'en voulut donner une dans votre Academie Royale des Sciences, si j'étois resté à Paris. Ici, si je pense à ces choses, c'est comme à la dérobée. On n'en sçauroit quasi parler avec personne. Je ne sçai, Monsieur, si vous avez trouvé le livre *de Jure suprematus & legationis Principum Germaniæ*, dont je vous avois parlé. Il fut fait & imprimé en Hollande du tems des Traités de Nimégue, & réimprimé d'abord en Allemagne jusqu'à quatre fois : en tout cas, à la premiére occasion je vous en envoyerai un exemplaire. Je suis avec beaucoup de zèle & de reconnoissance, Monsieur, Votre, &c.

EXCERPTUM EX EPISTOLA AD AMICUM,

De unione Ecclesiarum.

QUòd si, uti suspicor, suades in *Irenicis* tuis, ut Protestantes inter se coëant arctiùs, habes me assentientem. Multi jam anni sunt, quòd cum doctis nostratium Theologis ea de re disserui, & Pontificios multo longiùs abesse agnovi. Et sæpè miratus sum post *Duræum* non fuisse, cui res satis curæ esset, cùm tamen omnia nunc maturiora videantur, & vel sola Regis *Guilielmi* & Electoris Brandeburgici apud Germanos auctoritas magnum pondus pacificis consiliis, aspirante divina gratia, dare possit. Sed hæc tibi. Etsi enim sensa animi non premam, nolim tamen affectasse videri, quæ aliis displicere queant.

DE

DE UNIONE PROTESTANTIUM

MOLANI ET LEIBNITII JUDICIUM.

Jugement impartial ſur l'utilité que les Luthériens peuvent eſpérer de leur union avec les Reformés, réſultant de la délibération que Mr. *Gerhard Molan*, Abbé de Lokkum, & Directeur des Egliſes de l'Electorat de Brunſwick-Lunebourg, & Mr. *Godfr. Guil. Leibniz*, Conſeiller intime de Hanovre, ont tenue ſur cette matiére, en conſéquence d'un ordre ſouverain; *traduit de l'Allemand*.

SOMMAIRE.

1°. *La Tolérance réciproque entre les Evangeliques eſt extrêmement pernicieuſe.*
2°. *Ce qui eſt aſſez démontré par le Colloque tenu à Caſſel.*
3°. *L'effet du mal fut très funeſte.*

1°. Quelque bonne & chrêtienne, quelque louable & utile que paroiſſe être la Tolérance mutuelle, ou l'union virtuelle entre les Evangeliques dans la théorie; elle a toujours engendré dans la pratique des effets ſi pernicieux, par l'envie de Satan, & par les inſtigations des zélateurs trop paſſionnés, que les plus modérés, c'eſt-à-dire, ceux même entre les Evangeliques, qui ne reconnoiſſent pas les dogmes particuliers des Reformés pour des dogmes fondamentaux, mais qui enviſagent ſeulement les Reformés comme fréres en Chriſt, abhorrent avec raiſon une Tolérance, qu'on voudroit introduire par une déclaration publique, par laquelle l'Egliſe Evangelique n'a jamais rien gagné, & qui au contraire a toujours rendu ſa condition pire; ou par une perſécution, & une oppreſſion ſecrette, ou par une reformation publique de nos Membres; ſuites ordinaires d'une pareille union.

2°. On ne peut avoir une preuve plus inconteſtable des torts que la Tolérance réciproque, ſolemnellement introduite, a faits à l'Egliſe Evangelique, que celle que le Colloque de Caſſel fournit. Si jamais dès les com-

commencement de la Reformation jusqu'à présent, deux partis ont procédé dans un Colloque pacifique, avec toute la candeur & la sincérité possible, c'étoit surement à Cassel, où de l'une & de l'autre part des hommes d'une érudition profonde, & de la derniére sincérité, se sont assemblés, & après avoir amiablement proposé les questions de controverse, & disputé avec la plus grande modération sur l'importance de ces controverses, sont enfin restés d'accord, que les questions de controverse ne regardent point les principes fondamentaux de la foi, & que malgré les dissensions, s'il y en a quelques-unes, on pourroit, & on devroit même se tolerer, & s'entre aimer comme fréres en Christ. C'est ce qu'on peut voir plus amplement dans la relation du Colloque de Cassel publiée par ordre du Gouvernement.

Quoique les Saxons avec leur censure, & presque toute l'Eglise Evangelique, se soient opposés à l'établissement de cette décision, les Théologiens de Rentheln, Mr. *de Henichius*, & Mr. *Musæus*, pour lors Orateurs de la Communauté, ne se laissérent pas ébranler par cette opposition, & ils eurent, au contraire, le courage de faire tête à tous les zélateurs, en défendant la rélation dudit Concile de Cassel par une lettre très ample, qu'ils addressérent à tous les Théologiens Evangeliques.

3°. Qui ne se feroit promis d'une Tolérance réciproquement établie, & d'une association aussi fraternelle, des siécles d'or, & les avantages les plus réels pour l'Eglise & l'Academie de Rintheln ? & cependant malgré cela, les effets ont été bien différens; non seulement le libre exercice de la Religion Reformée, chose en elle-même si juste, y fut introduit; mais encore l'Académie a été forcée de céder aux Reformés son Eglise, où les Etudians en Théologie jusqu'alors s'exercoient à prêcher. Outre cela, & malgré la convention de paix, qui dans un de ses articles ordonnoit justement le contraire, & que l'on avoit inseré exprès en faveur de l'Académie de Rintheln, les Théologiens Evangeliques avec toutes leurs instances, & toutes leurs plaintes, n'ont pas pû empêcher qu'on ait envoyé chez eux plusieurs Professeurs Reformés pour enseigner la Philosophie, & entr'autres un pour l'Ethique, & la Logique, deux sciences, qui n'influent que trop dans la Théologie. On ne s'est pas borné à cela, deux Prédicateurs Reformés y ont été placés, & en même tems constitués Professeurs, l'un pour la langue Grecque, & l'autre pour l'Hébraïque, avec un pouvoir illimité d'expliquer *Philologicè* le Vieux & le Nouveau Testament. Le Magistrat Evangelique a été déposé, & l'on a créé à sa place un Bourguemaître, & des Conseillers Reformés; ce qui ne contribua pas peu à ce que la partialité & la faveur fussent si ouvertement déclarées, que les Proselites de la Religion Evangelique pouvoient presque compter sur un établissement. Ce zéle alla si loin,

loin, que parmi ces Prédicateurs Reformés qu'on y plaça, il s'en trouva quelques-uns, qui moins modérés dans leur fonction de prêcher, s'avisérent d'attaquer les dogmes Evangeliques, & de leur donner atteinte.

De là est venu à la fin, que Mr. *Musæus* a quitté Rintheln, & qu'il est allé s'établir à Helmstad (*), que Mr. *Henichius*, voyant que sa bonne intention réussissoit si mal, en a conçu un chagrin si cuisant, qu'il en est mort peu de tems après; & qu'enfin le troisiéme Théologien, Mr. *Eccard*, qui dans des écrits publics a défendu le Colloque de Cassel contre plusieurs de nos Auteurs, & qui par-là s'est attiré la haine universelle, ne pouvant plus tenir à Rintheln, a abandonné la chaire de Théologie, qu'il a possedée pendant tant d'années, & est passé à Hildesheim pour y faire le Surintendant & l'Aumonier du Chapitre (**).

(*) *Petrus Musæus* non ita multo post Theologiæ Professor primarius in condita anno 1665. Academia Kiloniensi evasit, cujus & primus Rector fuit.

(**) *Relatio Colloquii Cassellani 1662.* Cassel. in 4. prodiit. Theologi Vitembergenses anno sequenti, quæ Cassellii gesta erant, publicis scriptis improbarunt. Neque enim solum scriptum ediderunt, cujus index: *Observationes supra Colloquium Cassellanum, & supra Syncretismum, qui ibidem stabilitus fuit, verùm etiam, quum* Sam. Maresius *Observationes irenicas ad Colloquium Cassellanum* publici juris faceret, Syllog. Disputationum ejus P. II. p. 819. inferias, *Abrahamus Calovius 1673.* Vitemb. ad *observationes irenicas* Maresii *de Colloquio Cassellano Hypomnemata* publicè defendebat. Non defuit quidem sibi Collegisque suis D. *Henr. Mart. Eccardus*, qui 1662. Rinthelii in 4. edidit *Observationes supra Colloquium Theologicum, quod ante annum & medium Cassellii habitum fuit;* sed eidem & *Jacobus Tenzelius*, Antistes tum Greussensis dein Arnstadiensis, & *Christianus Chemnitius*, Theologus, & Superintendens Ienensis scripta opposuere. Ille enim in *brevi ostensione de pace Lutheranorum ecclesiastica cum erroribus Calvinianis errorumque propugnatoribus* Vitemb. 1665. eum approbat. Facultat. Theolog. Vitembergensis sermone Germanico contra *Eccardum* disputavit; hic in libro, cujus index: *fundamentum fidei & beatitudinis*, Ienæ 1664. edito, *Eccardi* judicium sub examen vocavit.

LETTRE DE MR. DE LEIBNIZ
A MADEMOISELLE DE SCUDERY.

17. *Nov.* 1697.

VOus êtes trop éclairée pour soutenir des opinions insoutenables, mais en même tems vous êtes trop circonspecte pour dire nettement, que vous ne les approuvez pas &c. Je louerai même vôtre charité, pourvû que vous ne disiez pas, qu'on doit envoyer au Diable tout ce qui n'est pas Romain.

Je ne crois pas qu'il faille prendre ces paroles à la lettre, ni qu'il faille négliger le soin de faire quelque chose d'utile suivant ses talens. *Dieu ne veut point des méditatifs fainéants*, *ignava opera*, *philosopha sententia*; mais il faut avoir soin des affaires avec une supériorité d'esprit, qui dirige les choses au grand but, c'est-à-dire, à l'amour de Dieu, toujours avec un plein contentement de ce que Dieu a ordonné pour le présent ou passé, & avec un ardent desir de contribuer à ce qu'on juge conforme à sa volonté pour l'avenir.

Au reste j'avois écrit quelque chose à Monsieur l'Abbé *Nicaise* touchant la controverse agitée maintenant en Théologie sur l'amour desintéressé; & lui ayant dit, qu'il n'y en a aucune qui soit davantage de la jurisdiction des Dames, il me mande d'en avoir pris occasion de vous l'envoyer. Il a bien jugé que les Dames & les Hommes s'en remettroient à vos lumiéres; mais il pouvoit faire instruire la cause par quelque autre, dont les considérations eussent été plus dignes de paroitre à vos yeux. Il y a quelque chose de personnel, que je voudrois avoir retranché. Me voilà donc devant votre tribunal de plus d'une façon. Si vous m'allez condamner, Mademoiselle, je n'aurai ni droit d'appeller, ni sujet de me plaindre. Mais si vous me faites grace, je vous en aurai des obligations d'autant plus grandes, étant d'ailleurs avec respect &c.

EXTRAIT

EXTRAIT D'UNE LETTRE A LA MÊME,

Sur la Pieté.

RIen n'eſt plus eſtimable qu'une *pieté éclairée*, qui cherche à ſe répandre par de bonnes actions, propres à produire de véritables biens parmi les hommes, c'eſt-à dire, à produire encore dans les autres la bonne volonté, & le pouvoir de l'exécuter, avec la ſcience de bien faire.

Une *dévotion oiſive* & renfermée en elle-même ne me paroit pas aſſez ſolide: & un homme de bien eſt comme un aimant, qui communique ſa direction aux autres corps magnétiques qu'il touche.

Bien des gens parlent de l'*Amour de Dieu*; mais je vois par les effets, que peu de gens l'ont véritablement, même de ceux qui ſont le plus enfoncés dans le myſtique. La pierre de touche de l'amour de Dieu eſt celle que *S. Jean* nous a donnée; & lorſque je vois qu'on a une véritable ardeur pour procurer le bien général, on n'eſt pas loin de l'amour de Dieu.

REFLEXION DE MR. LEIBNIZ

Sur l'esprit Sectaire. 1697.

On trouve dans le monde plusieurs personnes bien intentionnées ; mais le mal est, qu'elles ne s'entendent point, & ne travaillent point de concert. S'il y avoit moyen de trouver une espèce de glu pour les réunir, on feroit quelque chose. Le mal est souvent que les gens de bien ont quelques caprices ou opinions particuliéres, qui font qu'ils sont contraires entr'eux. On le voit, par exemple, dans feu Mademoiselle *Antoinette Bourignon*, qui méprisoit tous les autres. J'espère que Mr. *Poiret* sera plus raisonnable. On me dit du bien de lui ; & effectivement il y a de bonnes pensées dans son œconomie divine. Il y a sans doute encore d'autres personnes en Hollande, dont on pourroit profiter, si on pouvoit bannir l'*esprit sectaire*, qui consiste proprement dans cette prétention de vouloir que les autres se réglent sur nos maximes, au lieu qu'on se devroit contenter de voir qu'on aille au but principal.

INDEX

INDEX LOCUPLETISSIMUS
RERUM ET MATERIARUM,
In Tomo primo contentarum.

A

B.

E.

F.

pecc-

G.

Gerardi

I.

dixit,

pag. 98.

N.

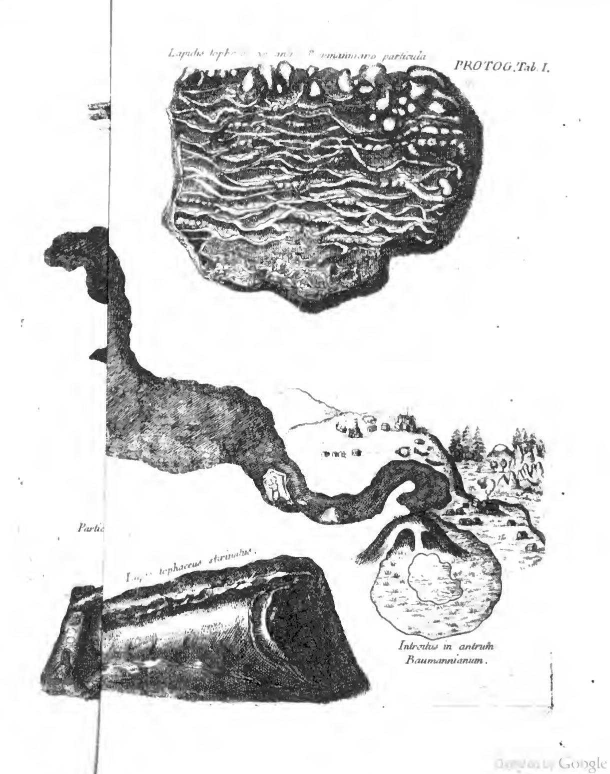
Physica,

Swam-

V.

plo,

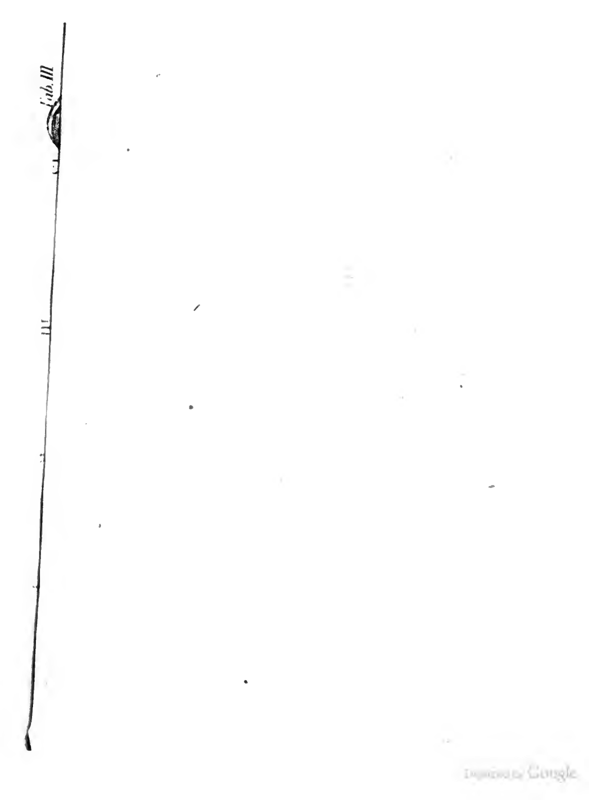
FINIS primi Tomi.

Lapidis teph particula
tephaceus
Introitus in antrum
Baumannianum.

b

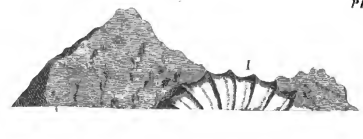
Ca.el e.)ardesiae piceum

b

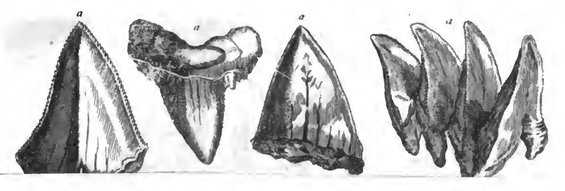

Tab. III

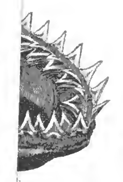

I

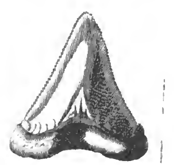
GLOSSOPETRÆ. *PROTOG. Tab. VI.*

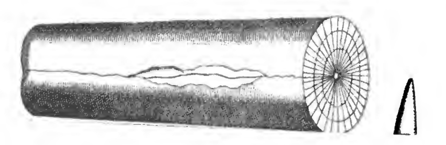

Tab IX

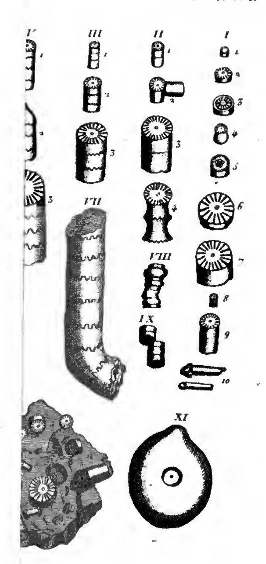
I

II

III

IV

V

V
III
II
I
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
VII
VIII
IX
XI

Tab. XI.

